

अनुक्रमणिका

पृष्ठ.	विषय.	पृष्ठ.
१	प्रतपरिक्रमत्वम्	२
२	शीलवत्त्वम्	१७
३	गुणवत्त्वम्	२७
४	सुगुणवत्त्वम्	३०
५	गुरुगुणम्	३७
६	प्रवचनकौशलम्	३९

पुस्तक प्राप्तिस्थान

श्रीजिनदत्तसूरि ज्ञान भंडार.

ठि० गोविपुरा,

मु० सुरत.

ॐ

चाबू रूपचंद बडेर.

नं. ११ इफ स्टीट,

मु० कलकत्ता.

भावनगर—मानंद प्रिन्टिंग प्रेस में श्रेष्ठ देवचंद दामजीने मुद्रित किया ।

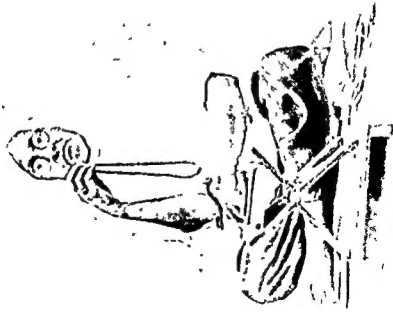

श्रीमती छोटीबाई ओसवाल-कलकत्ता.

जन्म श्रावण शुदि ३ संवत् १९३५.

जैन शासन की उन्नति के लिये उपधान तप
आराधन महोत्सव आदि धार्मिक कार्यों में आपने
तन, मन और धन का उदारदिल से जो भोग दिया
है वह आप का जीवन की उज्ज्वल यशगाथा है।
शेठ कनैयालालजी के मार्फिक आप ही साहित्य का
प्रचार, धार्मिक उन्नति और समाजहित के कार्य में
उदारदिल से अपूर्व सेवा बजा रहे हे. ।

॥ प्रस्तावना ॥

—→*←—

श्रीगूर्जरधराधीशदुर्ज्ञभराजसभासमुद्रोल्लासनचंद्रमसा श्रीचांद्रकुलावतंसेन सुविहितवसतिमार्गप्रवर्त्तकेन खरतरविरुद्धारकेण विद्वज्जनचक्रवाक्यनयनानंदेन श्रीजिनेश्वरसूरिणा सकलभव्योपकाराय पटस्थानकाख्यं प्रकरणं विरचितमिदम् ।

अस्य प्रकरणग्रंथस्य विनिर्मातारः श्रीभज्जिनेश्वरसूरयः केषां विनैयावतंसा आसन् ? कस्मिन् समये खरतरविरुद्धं समासादितवन्तः ? कौंस्कौश्च निर्मितवन्तौ ग्रंथान् ? कदा कतमान् स्वपादपद्मपरागेण जनपदान् मंडयामासुः ? इति जिज्ञासायां संक्षेपाद् अत्र परिचयो दीयते, षण्पदेशपदटीकाकारकाणां अर्बुदाचलजिनचैत्यदृपभजिनप्रतिष्ठापकाणां श्रीजिनवर्धमानसूरीधराणां सुकुमारपादकमलौषु श्रीजिनेश्वरसूरयः तेषां लघुभ्रातरो बुद्धिसागराचार्याः संसारसागरतरणपोतं दीक्षां जगुः, ततः अल्पसमयेन सर्वसिद्धान्तमवगाह्य पद्दर्शनशास्त्रपारगा जाताः, अन्यदा श्रीजिनेश्वरबुद्धिसागराष्टादश-साधुभिः परिपुताभूमंडले विहरंतः क्रमशो गूर्जराष्ट्रे श्रीपत्तननगरं गतवंतः, तत्र च जिनगृहनिवाससंपटाः चैत्यवासिसूराचार्याः आसन्, तैश्चैत्यवासिभिश्च देशांतरागतमुनीनां वसतिमार्गेविरोधाय स्वमतव्यसमर्थनाय च वादाय ते श्रीजिनेश्वरसूरयः उत्तेजिताः, तदानीं श्रीचौलुक्य-

१ हरिभद्रयोपदेशपदटीकाप्रशस्तिप्रान्ते—

जिनवचनविचारे नित्यमाश(स)क्तयोगैः । सुधिमलगुणरंघ्रैः वर्धमानप्रतीक्षैः ॥

इयमुपदेशपदानां टीका रचिता जनावबोधाय । पंचाधिकपंचाशशुक्ते १०३५ संवत्सरसहस्रे ॥ (जे० भा० सू०)

वंतोऽद्भुतधीदुर्लभपुत्रमहाराजसभायां राजमान्यविद्वज्जनसमक्षे चैत्यवासियतीनां श्रीजिनेश्वरसूरिभिः सह वादोऽभूत्, तदा प्रथमं मूलापार्थः पद्मविवासप्रतिपेधकं जिनगृहवाससमर्थकं स्वकपोलकल्पितशास्त्रप्रमाणं दर्शितम्.

अथ श्रीजिनेश्वरसूरिभिः कुमतांधकारनभोमणिशय्यंभवस्वामिविरचितदशवैकालिकसूत्रादिकानां वसतिवासप्रदर्शकं जिनगृह-निवागनिकेयकं च अनेकप्रमाणसंदर्भं दर्शयित्वा तेषां मतं खंडितम्, तदा चैत्याचार्योः प्रत्युत्तरदाने असमर्थोः जाताः, तदानीं चैत्यवा-मिनां शाग्विकृष्टभयाचारं प्रेक्ष्य श्रीजिनेश्वरसूरीणां जैनसिद्धान्ताविरुद्धाचारदर्शनेन श्रीपत्तनाधीशदुर्लभमहाराजैः 'स्वरंतर' इति विद्वदं १२२२ पुनश्च पुनश्च गुह्यैवनाङ्गीकृतास्ते सूरयः तेन राज्ञा, तदनन्तरं सूरीश्वराणामिलामण्डले विहारं कुर्वतां जिनचंद्राऽभय-देवपदेधरसूरिप्रभृतयोऽनेके शिष्या अभूवन् ।

पुनश्च वि० सं० १०८० वर्षे श्रीहारिभट्टीयाष्टकानां द्युतिं विदधुः सं. १०९३ वर्षे लीलावतीकथां अकुर्वन्, सं. ११०८ वर्षे दधार्कोपपत्तिङ्गीपट्टस्यानकप्रमाणलक्षमादिप्रथाः रचिताः ।

१ " दधार्कोपपत्तिङ्गीपट्टस्यानकप्रमाणलक्षमादिप्रथाः रचिताः ।

१ इत्येवमन्तरं द्युतीतिः-अतिशयेन खरा सत्यप्रतिज्ञाये ते स्वरतराः यद्वा खः सूर्यः तद्वद् राजन्ते निःश्रुतिमप्रतिभाप्रभारप्रभाभिः प्रतिवादिबिद्वज्जनसंस-दि ये ते घरा इत्येव तान्ति भवन्ति इति ताराः खराय ते तराश्च स्वरतराः ।

१ इत्येवमन्तरे योदीची वर्षे एवमेव । तानि आपत्ता गुरु श्रीजिनेश्वरसूरीजी म्बुजुनहोता त्याचे उपदेशाने जैनधर्माची शिद्धा स्वीकारून त्या धर्मानुसारा मोठा प्रदीप जाल होता इत्यादि । (गुज. इति.)

प्रान्तसमये विधिपूर्वकं अनशनं कृत्वा स्वर्गं गताः, इत्येवं श्रीजिनेश्वरसूरयः श्रीतीर्थकरोपवर्शितवसतिमार्गप्रवर्तकाः आसन्, एषां सूरेश्वराणां आजन्म निर्वाणसंघत्सरो न ज्ञायते, किन्तु एषां पूज्यानां निर्मितग्रन्थेभ्यः १०८० संवत्सरसमयेधारामण्डले विहरत आसन् इति ग्रन्थात् अवबुध्यते ।

श्रीजिनेश्वरसूरितः सर्वत्र वसतिवासप्रवर्तितः खरतरगच्छोऽपि प्रसिद्धिं जातः अस्मिन् विषये बहूनि प्रमाणानि प्रसिद्धानि सन्ति तथाऽपि कानिचित् प्रासंगिकानि प्रदर्शयन्ते—

वि० सं० ११२० तमे वर्षे श्रीअभयदेवसूरिः स्थानाङ्गसूत्रयुत्तिप्रान्ते—

प्रमुत्तप्रतिबंधप्रवक्तृप्रवीणाप्रतिद्वतप्रवचनार्थप्रधानवाक्-प्रसरस्य सुविहितमुनिजनमुख्यस्य श्रीजिनेश्वराचार्यस्य तवनुजस्य च व्याकरणादिशालारुतुः श्रीबुद्धिसागराचार्यस्य इत्यादि ।

वि० सं० ११३६ वर्षे श्रीगुणचंद्रगणिविनिर्मितप्राकृतवीरचरित्रप्रशस्तिप्रान्ते—

भवजलोहि पीडसंभंत भविगसंताण तारणसमत्थो । वोहितोन्व महत्थो सिरिजिणेशरो पढमो ॥ ५१ ॥
गुरुमीराब्धो धवलाओ सुविहिद्या साहुसंती जाया । हिमवंताओ गंगुन्व निगया सयलजणपुजा ॥ ५२ ॥

१ सुविहित इति खरतरसुनिःशमुख्यः इति उच्यते ।

२ सुविहितसाधुसंततिः जाता इति वाक्येन खरतरसंततिप्रचलितं इति ध्वनितम्, शोभनं विहितं आचरितं येषां साधुसाध्वीश्रवकाणां ते सुविहिताः, अ. रा. को. ।

सं. ११३२, ११४१, ११६६, १२११, वर्षेषु क्रमशः जन्मदीक्षासूरिपदस्वर्गभाजः श्रीजिनदत्तसूरयः गणधरसार्द्धशतके—
तेसि पयपउमसेवारिसिओ भमरुव्व सव्वभरहिओ । ससमयपरसमयपयत्थसत्थवित्थारणसमत्थो ॥ ६४ ॥

अणहिल्लवाडए नाडइव्व दंसियसुपत्तसंदोहे । पउरपए बहुकविदूसगे य सन्नायगाणुगए ॥ ६५ ॥

सद्धियदुल्लहराए सरसइधंकोवसोहिए सुहए । मज्झो—रायसहं पविसिऊण लोयागमाणुमयं ॥ ६६ ॥

नामायरिएहिं समं करियं वियारं वियाररहिण्हि । वसइहिं निवासो साहूणं ठविओ ठविओ अप्पा ॥ ६७ ॥

सं. ११७१ वर्षे लिखितां कविपण्डविरचितपट्टावल्याम्—
उआयणु तह वद्धमाणु खरतरवरलद्धउ । सुगुरुजियोसरद्धरि नियमि जिणचंदु सुसंजमि ।

वि० सं० १२१०, १२२३, १२७७, वर्षेषु क्रमशः जन्माचार्यपदनिर्वाणभाजः जिनपतिसूरयः संघपट्टकवृत्तिप्रारम्भे—
धीदुल्लमराजमहाराजसभायां अनल्पजल्पजलाधिसमुच्छलदतुच्छविकल्पकक्षोलमालाकवलितबहलप्रतिवादि कोविदमामण्या संवि-

ग्नमुनिनिबहाप्रण्या सुविहितवसतिपयप्रयनरविणा वादिकेसरिणा श्रीजिनेश्वरसूरिणा श्रुतियुक्तिभिर्बहुधा चैत्यवासव्यवस्था-
पनं प्रति प्रतिष्ठितेष्वपि लाम्पट्याभिनिवेशाभ्याम् इत्यादि ।
सं. १२८५ श्रीपूर्णभद्रगणिविनिर्मिते धन्यशालिभद्रचरित्रप्रान्ते—

१ सं. ११७१ वर्षे श्रीजिनदत्तसूरिणा शिष्येण ब्रह्मचंदगणिना लिखिता ताभ्यग्रीयप्रतिष्ठातिः जेसलमीरदुर्गेभाएढागारे अथाऽपि हरयते ।

श्रीमद्गर्जभूमिभूषणमणौ श्रीपत्तने पत्तने । श्रीमदुर्लभराजराजपुरतो यश्चैत्यवासिद्विपान् ॥
 निर्लोढ्यागमेहेतुयुक्तिनखरैर्वासिं गृहस्थालये । साधूनां समतिष्ठपन्थुनिमृगाधीशोऽप्रघृष्यः परैः ॥ १ ॥
 स्रुरिः स चाद्रकुलमानसराजहंसः, श्रीमस्त्रिनेश्वर इति प्रथितः प्रथिन्यां ।
 जज्ञे लसच्चरणरागभृदिद्ध-शुद्धपद्मद्वयं शुभगतिं सुतरां दधानः ॥ २ ॥

सं० १२९३ वर्षे द्वादशकुलकविवरणे उपाध्यायः जिनपालः—

श्रीमचांद्रकुलान्वरैकतरणैः श्रीवर्द्धमानप्रभोः, शिष्यः स्रुरिजिनेश्वरो मतिवचःप्रागल्भ्यवाचस्पतिः ।
 आसीदुर्लभराजराजसदसि प्रख्यापितागारवद्-वेदमात्रस्थितिरागमज्ञसुनिघातस्य शुद्धात्मनः ॥ १ ॥

आसीदुर्लभराजराजसदसि प्रख्यापितागारवद्-वेदमात्रस्थितिरागमज्ञसुनिघातस्य शुद्धात्मनः—

सं० १३१७ वर्षे आषाढमसंप्रकरणवृत्तिप्रान्ते तदमीतिलकोपाध्यायः—
 पादोपानपहस्यकुप्रहकृतान् सिद्धान्तदृष्ट्यावसत्यध्वानं शुभसिद्धिलग्नमभितः प्रामाणिकत्वं नयन् ।
 स्थाने दुर्लभराजराजगुरुतां प्रापत्सुचन्द्रान्वयो-चंसः स्रुरिजिनेश्वरः समभवत् त्रैविध्यवंद्यक्रमः ॥ १ ॥

सं० १३३४ प्रभाषकचरित्रे प्रभाचंद्रः—

जिनेश्वरस्ततः स्रुरिपरो बुद्धिसागरः । नामभ्यां विश्रुतौ पूज्यैः विहारेऽनुमतौ तदा ॥ ४२ ॥

श्रीमान् दुर्लभराजराज्यस्तत्र चासीद्विशांपतिः..... ॥ ४७ ॥

ततः प्रमृति संजज्ञे वसतीनां परंपरा..... ॥ ८६ ॥

सं. १४१२ राजगृहगतपार्थनाथमंदिप्रशस्तौ भुवनहितोपाध्यायः—

तदनु भुवनाश्रान्तख्यातावदातगुणोचरः सुचरणरमाभूरिः स्वरिर्बभूव जिनेश्वरः ।

दुरतर इति ख्यातिं यस्मादवाप गणोऽप्यं परिमल कल्पश्रीपहुगणोऽवनौ ॥ १७ ॥

सं. १४६७ ययं जेसलमेरुदुग्यसंभवजिनालयप्रशस्तौ, इतश्च चंद्रकुले श्रीखतरविधिपत्ते—

श्रीवर्धमानाभिधस्वरिराजो जातः क्रमादबुदपर्वताग्रे ॥

मंत्रीश्वरधीयिमलाभिधानः प्राचीकरद्यद्वचनेन चैत्यं ॥ १ ॥

अणद्विषपाटकपुरे यैर्दुर्लभराजपर्यदि विवादे । प्राप्तं खतरविरुदं जिनेश्वरास्वरयो जह्नुः ॥ २ ॥

सं. १९०१ ययं महोपाध्यायश्रीगुणरत्नगणिनिमिते पट्टिशतकप्रकरणवृत्तिप्रान्ते—

ततो गुरुजिनेश्वरः स्वरसतोऽपि संवेगवान्, बभूव विधिमार्गविच खतरेत्यभिख्या यतः ।

प्रमिद्विमगमत् मठाधिपतिसङ्घनिर्लोठना—न्नराधिपतिदुर्लभप्रथितपर्यदि प्रस्फुटम् ॥ ३ ॥

सं. १९०२ तथागच्छनायकसोमधर्मगणिनिमितोपदेशसप्तत्याम्—

पुरा श्रीपत्तेने राज्यं कुर्वाणे भीमभूपतौ । अभूवन् भूतलाख्याताः श्रीजिनेश्वरस्वरयः ॥ २ ॥

स्वरयोऽभयदेवाख्यास्तेषां पट्टे दिदीपिरे । तेभ्यः प्रतिष्ठापामन्नो गच्छः खतराभिधः ॥ ३ ॥

सं-१६९१ ययं श्री गुणविनयवाचकविरचिते सम्बोधसमितिवृत्तिप्रान्ते—

દુર્લભરાજાત્ સ્વરતરવિરુદ્ધમધુર્યેત્યવાસિનો જિત્વા । વિદધુઃ વસતિવાસં જિનેશ્ચરાસ્તેઽમવંસ્તદનુ ॥ ૪ ॥

इत्यादिभिः प्रमाणैः वसतिवासः प्रकटितः श्रीजिनेश्वरसूरिणा, एवं स्वरतरविरुद्धं सम्प्राप्तं च इति प्रकटं ज्ञायते.

અત્ર સ્વરતરગણપટ્ટાવલ્યાદિપુ સં૦ ૧૦૮૦ તમે વર્ષે સ્વરતરવિરુદ્ધં લિખિતં તદ્ અસહમાનાઃ કેચિત્ સ્વકપોલકલ્પિતમન્યથેપુ સં૦ ૧૦૮૦ તમે વર્ષે દુર્લભરાજો નાસીત્, સ તુ સં૦ ૧૦૬૬ તમે વર્ષે પત્તને રાજ્યં પ્રાપ્ય સં૦ ૧૦૭૮ તમે વર્ષે યાત્રાર્થં ગતવાન્ તદા જિનેશ્વરસૂરિઃ દુર્લભરાજસભાર્યાં કથં સ્વરતરવિરુદ્ધં પ્રાપ્તવાન્ इति પ્રલપન્તિ એતિહાવિદઃ, તત્પ્રત્યુત્તરમેવમ્—

નનુ પ્રવંચૈવિતામાણિ—વિચારશ્રેણિ—રત્નમાલા—રાસમાલા—ગૂર્જરદેશીય—પ્રાચીનાર્વોચીન—ઇતિહાસ—મન્યથેપુ શ્રીદુર્લભરાજ-રાજ્યપાતિઃ સ્થિતિકાલઞ્ચ વિષયે વિ. સં. ૧૦૬૫-૬૬ તઃ ૧૧-૧૨-૧૪ વર્ષપર્યન્તં ભિન્નમતાનિ દર્શયંતે,

મન્યકારઃ સ્વયમેવાહ—‘યથા શ્રુતં સંકલિતપ્રવચ્ઢૈઃ (પ્ર૦ વિ૦) પ્રાશ્નાત્યઇતિહાસમન્યકારસ્તુ અન્યમન્યાન્ અવ-લંચ્ય કથકહચારણાદિમુલાત્ ચ યથા યથા શ્રુતં તથા તથા અનુમાયીય મથિતં મન્યમ્ એતત્પરસ્પરવિરોધમાજાન્ મન્યાન્ ચ અવલંબ્ય સં૦ ૧૦૮૦ તમે વર્ષે દુર્લભરાજો નાસીત્ इति કથનં ન યુક્તમ્, એપુ પરસ્પરલેખવિરોધવિષયેપુ કિં સત્યમ્ ? इति સ્વયમેવ વિલોકનીયમ્ વિચારસીલૈઃ ।

૧ ચાવડા વંશનો અનુક્રમ તથા તેની સાલવારી પ્રબંધ ચિતામણીની બુદી બુદી પ્રતોમાં બે રીતે મળે છે, અને વિચારશ્રેણીમાં ત્રીજીયો બીજા છે. સમગ્રપ્રબંધભાષામાં વાક્ય રચનામાં અવોતર પ્રણેધની ગોઠવણમાં બધી રીતે શીથલ રચનાવાળો છે. અને પ્રબંધ ચિતામણીની સાથ પ્રતોની ગડબડ પાહાંતરો કરતાં પ્રક્ષિપ્તોએ ઉત્પન્ન કરેલી ગડબડથી આ બીજી રીતે ધણા ઉપયોગી પ્રંથનું ઐતિહાસિક મૂલ્ય ટટલેક અંશે ધરી લાય છે. (તા.-૨૯-૧-૩૩) ગુજરાતી પત્રમાંથી પાનું ૧૭૩

धीदुलंभराजजिनेश्वरसूरिविषये विविधग्रन्थादीन् समालोच्य प्रकटिते प्रमाणे तस्मिन् दोषाविष्करणं अस्मद्मतात् किञ्चि-
दपि विरुद्धकथनकरणं मात्सर एव केवलः न तु परमार्थः ।

पुनरपि गच्छाम्नायानभिज्ञा जल्पंति जिनवत्तलमसूरिजिनदत्तसूरिभ्यां खरतरगच्छः प्रवृत्तः इत्यादि, तत्तु असत्यं एव,
जिनवत्तलमसूरिसमये श्रीवर्द्धमानसूरितः खरतरगणकल्पद्रुमस्य श्रीमधुकरखरतर इति नामाङ्किता प्रथमा शाखा जाता ।
धीजिनवत्तलमसूरिसमये धीजिनदोखरसूरितः श्रीरुद्रपल्लीयेतिनामधेया द्वितीया शाखा अभूत्, इत्यलम् प्रपञ्चेन ।

अथ पदस्यानकप्रकरणस्य भाष्यकारः श्रीजिनेश्वरसूरियुद्धिसागरसूर्योः शिष्यः अमदेवसूरिः स्वयमेव इत्यन्माह प्रस्तुत-
प्रकरणभाष्यग्रन्ते—

मुण्यिपवरसिरिजिनेसरसूरीहि अणुगहहृष्टा । तप्यायपउमछप्पय मुणीससिरिअमयदेवसूरीहि ॥ १ ॥

दुसमगममिच्छसुगमं विहियं नियसीसवययेण ॥

इषाप्यायजिनपालोऽपि प्रस्तुतप्रकरणवृत्तिप्रारम्भे—

सत्यपि गम्भीरार्थे, भाष्येऽमयदेवसूरिभिर्ग्रीथिते । प्रतिपदमर्थाख्यानान्मम यत्नः सफल एवात्र ॥ ३ ॥
इत्यनेन धीअमयदेवसूरिणा एव भाष्यं कृतं इति ज्ञायते ।
अथ अस्य प्रकरणस्य वृत्तिप्रणेतृता जिनपतिसूरिशिष्यः जिनपालं उपाध्यायः स्वयमेव इत्थं आह—प्रस्तुतप्रकरणवृत्तिग्रन्ते—जिनपति-

१ एतन्तराशयानां परिवयो अपभ्रंशवाक्यान्वयीभूतिकायां विस्फोटनीयः विश्वसुभिः ॥

रितिसूरिः सद्गुणागाढवैर्निबिडनिगदिते वाऽत्येति नो संयमश्री....॥ ६ ॥ तच्छिष्यो जिनपालः पटस्थानकसंज्ञितप्रकरणस्य । श्रुतिं
न्यदायेव अयेतां.....॥ ८ ॥ युग-रसदिनकर (१२६२) संख्ये विक्रम.....॥ १० ॥

पदैः वाक्यैः श्रीजिनपालपाठपुङ्गवेन जिनपतिसूरेः शिष्यत्वं स्वसत्तासमयश्च प्रतिपादितः स्पष्टतया अपरं च-चर्चरी-द्वादश-

कुलक-उपदेशरसायणाविप्रन्यानां श्रुतिः चक्रे ।

श्रीमद्जिनकृपाचंद्रसूरीश्वराः स्वशिष्यप्रशिष्यैः परिधृताः वि. सं. १६८३ तमे वर्षे जेसलमेरदुर्गे चातुर्मासस्थितिं कृतवन्तः, तदानीं
श्रीजिनभद्रसूरिसंस्थावित्तज्ञानभाण्डागारे स्थितानां अतिजीर्णताडपत्रत्रिलिखितपुस्तकानां प्रतिश्रुतयः कारिताः सूरिभिः, तदा श्रीप्रवर्तक-
सुरसागरमहाराजोऽपि तद्गन्धसंशोधनकार्यं कुर्वाणः कारयमाणश्च कतिपयात् अमुद्रितदुर्लभांश्च ग्रन्थान्-पटस्थानक-द्वादशकुलक-
धन्यशालिभद्रचरित्रादीनां मुद्रयितुम् (मुद्रणयन्त्रविपयीवर्तुम्) इच्छया प्रफसंज्ञकाः प्रतिकृतयः कारिताः अधुना तु श्रीजिनकृपा-
चन्द्रसूरीश्वराणां उपदेशेन वंगालदेशभूमिनीभालभूषणकालिकातामहानगरीवास्तव्यस्य धर्मज्ञश्रेष्ठिकनैयालाल-वडेरस्य धर्म-
पत्नी भ्राविका छोटीयाइ इतिनामिका स्वकीयक्षानावरणकर्मक्षयोपशमनाय परोपकाराय च एतत्प्रकरणरत्नमुद्रणे द्रव्यसाहाय्यं
कृतवती तस्मात् सा धन्या, पठनपाठनादिरूपेण साफल्यं विधधतु सज्जना अपि इति प्रार्थयेयम् ।

प्रस्तुतप्रकरणरत्नस्य संशोधनावसरे प्राचीनार्वाचीनानि एतानि हस्तलिखितानि पुस्तकानि समुपलब्धानि—

प्रथमं अणहिल्लपुरपत्तनस्यभाण्डागारतः श्रीप्रवर्तकपदालंकृतश्रीकांतिविजयमहाराजशिष्यमुनिपुङ्गवचतुरविजयशिष्यपुन्यविजय-
मुनिवर्याणां अनुपमकृपातः संप्राप्तं प्राचीनं अष्टाविंशतिपत्रात्मकम्, द्वितीयम् वर्धमानकेम्प (वडवाणकेम्प) स्थितयोगनिष्ठ-

परायणधीक्रेमरधितयदेवविजयपुस्तकालयतः महोपाध्यायदेवविजयमहाराजैः आनाय्य प्रदत्तं अर्वाचीनं एकचत्वारिंशत्पत्रात्मकम्, तृतीयं अथैव धेष्टिभाणंदितिकल्याणत्रिपेडिस्थज्ञानभांडागारतः संप्राप्तं पड्विंशतिपत्रात्मकं श्रीमत्कुंवरजिसाहाय्येन, एतत् प्रकरणभोप्यपुस्तकं तु षट्पदस्य (षडोदरास्य) आचार्य श्रीमोहनसूरिज्ञानभाण्डागारतः उपाध्यायश्रीप्रतापविजयमहाराजैः आनाय्य प्रदत्तं नूतनं षतुष्षात्मात्मकम् ।

एतत् पुस्तकत्रयेण संशोधनकर्मणि महत् साहाय्यं जातम् ततस्तेषां पुस्तकसाहाय्यकारकाणां महाशयानां भूरिभूरिधन्यवादप्रदानपुरस्कारं महती उपकृति स्मृतिपथं नयामः ।

धीदमपन्द्रोपायपठशालाध्यापकेन पण्डितअमृतलालमहाशयेन धीरबाईजेनपुस्तकालयकार्यवाहकश्रीमत्पदमसीहीरजीनामधेयेन च प्रस्तावनालेखविषये अनेकपुस्तकावलोकनसाहाय्यं प्रदत्तं तयोः कल्याणं वाञ्छामि,

पुस्तकावलंबनेन विद्वद्व्यवर्तकसुखसागरमहाराजेन सावधानमनसाऽतिपरिश्रमेण संशोधितेऽव्यस्मिन् ग्रन्थे दृष्टिदोषवशात् असरयोश्चकरोपाद्वा यत्र कुत्रचिदशुद्धयः भवेयुः तत्र कृपां विधाय संशोधनीयम् सन्तव्यं क्षमाधनैश्च विद्वदुणानुरक्तैः इति प्रार्थयते—
भीतरतरंगणावतंसकग्रनेकज्ञानमण्डारधार्मिकविद्यालयेत्सादकश्रीजिनकृपाचन्द्रसूरीश्वरचरणारविंदमधुकरशिष्यरत्नप्रवर्तकमुनिसुखसागरमहाराजानां शिष्यः सत्जनकृपाकाङ्क्षी—मंगलसागरो मुनिः ॥ वि. सं. १९६० वर्षे अक्षयतृतीयादिने पादलिमपुरे

१ किन्तु इत्थं भाष्यग्रन्थस्य एव्य प्रतिः मिलिता सापि अशुद्धग्रन्थत्वात् अस्याभिः न मुद्रापिता

॥ अहम् ॥

दुर्लभराजसदसीप्राप्तखरतरविरुद्ध-वसतिमार्गप्रकाशक-श्रीमज्जिनेश्वरस्वरिविरचितम्-

षट्स्थानकप्रकरणम् ।

श्रीमज्जिनपतिसूरिद्विष्य-प्रवरपरिणित-श्रीमज्जिनपालविद्युतवृत्त्युपेतम्

धर्मोपदेशनविधौ रदनोत्थकान्तिः, सान्द्रोद्यती जनतनूर्विशदीचकार ।

अन्तर्विशुद्धिकरगीर्विजिगीषयेव, यस्य श्रियं जिनपतिस्तनुतात्स वीरः ॥ १ ॥

श्रीमत्सूरिजिनेश्वरेण रचिते षट्स्थानके स्थानके, मुक्तिप्रस्थितभव्यपान्थनिवहस्याध्वव्यवस्थाकृतिः ।
वृत्तिर्मन्दधिया मया प्रकरणे प्रारभ्यतेऽत्रादरात्, संक्षिप्ता सुगुरोरुपासनविधेः प्रासार्थलेशस्पृशा ॥२॥

* जिगीषयैव इति प्रत्यन्तरे ।

सत्यपि गम्भीरार्ये, भाष्येऽभयदेवसूरिभिर्ग्रथिते । प्रतिपदमर्याख्यानान्मम यत्नः सफलः पृषात्र ॥३॥

इह हि जगति प्रवरप्रभाषटलप्रद्योतितोदिकूचक्रवालप्रभावातिशायिरत्नराजि रत्नाकर इव विराजितत्रिजगदुदरान्तर्वर्ति-
पदार्थसार्धव्यवस्थापकप्रमाणोपपन्नस्याद्वादमतकोविदसंविग्रमहायुनिजनसंकुलेऽपि शुक्तिशकलासारग्राभाणिकनानाकुनयदेश-
कारुण्डपाण्डिमण्डलवचःप्रपञ्चकदर्थ्यमानमानसानां प्रायः प्राणिनां निःस्वानामिव तथाविधप्रवरपुण्यपरंपरापरिपाकवि-
फलानां न भवरूपेव सप्रभावा प्रयत्नरत्नैरिव स्याद्वादकोविदसंविग्नैः सद्गुरुभिः सह संपादितातिदारुणभवदारिद्र्योपद्रव-
विप्रयोगः संप्रयोगः । स हि विध्वंसकः कापयौघानां, मत्तमतङ्गजः संसारगतिवल्लीनां, सुधारससंसिक्तकल्पकन्दः सकल-
कल्याणफलपरंपरायाम् । तदुक्तम्—“ जायइ सुहगुरुजोगो, सहसा सिबलच्छिपस्थियाण धुवं । पावंति जं झधन्ना, न कयावि
मखिच्छियं झमयं ॥ ? ॥ ” तद्वाममन्तरेण तु भवचक्रप्रमणभव संपद्यते । यदुक्तम्—“ धेम्मायारिएण विणा, झलहंता
सिदिमाइणोवायं । अरय व्व तुंबलगा, भमंति संसारचक्किम्म ॥१॥ ” क्वचित्कथंचित्तथाविधभव्यतापरिपाकयोगात् संजा-
तेऽपि तस्मिन् भव्यप्राणिनामसदुपदेशविषयप्रदानेन विफलोक्रियमाणे दुर्धोरनिष्कारणवैरिणेव पाखण्डिमण्डलेन भगवान्
परमकरुणारसपाथोनिधिः कापयशतसंतमसतरुणतरतेजोनिधिर्गूर्जरधराधीशश्रीमद्दुर्लभराजसमच्चं विपक्षविधेयपुरस्सरं च

१ जायते शुभगुरुयोगः, सहसा शिबलक्ष्मीप्रस्थितानां ध्रुवम् । प्राप्नुवन्ति यवधन्याः, न कदापि मनश्छिद्यते अमृतम् ॥
२ परमाण्येण विना, अन्नभमानाः सिद्धिसाधनोपायम् । अरका इव तुम्बलगा, भ्रमन्ति संसारचक्रे ॥

व्यवस्थापितसुविहितजनगृहिसदननिवासः प्रमोदितसंविग्नमनुजिनमनःकुमुदखण्डः प्रवचनमहाप्रासादशिखरोन्नतकनककैतु-
दण्डः सत्तर्कागमादिसमस्तविद्यावदातवोधरञ्जितसकलकोविदवरः शिवपथप्रस्थितसंविग्नमनुजिनग्रेसरः सर्वप्रकारपरित्यक्त-
भूतिः श्रीमज्जिनेश्वरद्वरिर्मव्यप्राणिगणेषुचिकीर्षया निखिलशाक्यभौतादिपाखण्डिमण्डलाभिमतकुदेवकुगुरुकुधर्ममार्गोखण्डनं
प्रमाणोपपन्नसर्वज्ञसद्वृत्तसद्ममार्गस्वरूपप्रतिपादनमण्डनं पूर्वयुगप्रवरागमविश्वितातिगम्भीरार्थभाषाथुगलकविधरणरूपमिदं
पदस्थानकारणं श्रावकवक्तव्यतापरनामकं प्रकरणं चकार । तत्र चादावेव तावदेतत्प्रकरणमहापुरप्रवेशद्वारभूतं गाथायुगल-

कमुपन्यस्यति स्म—

कयवयकम्मयभावो, सलित्तं चेव तह य गुणवत्तं । रिउमइववहरणं चिय, गुरुसुस्सूसा य वोद्धव्वा १
पवयणकोसंल्लं पुण, छट्ठं ठाणं तु होइ नायव्वं । छट्ठाणगुणेहिं जुओ, उक्कोसो सावओ होइ २

अस्य व्याख्या—व्रतानि-नियमाः, तानि चात्र स्थूलप्राणातिपातविरमणादीनि, तान्येव कर्म-परिकर्म पूर्वसेवा इत्यर्थः ।
तच्चार्थदेव यतिधर्मस्य । अथवा व्रतानि-सर्वथा प्राणातिपातविरमणादीनि, तेषां कर्म-परिशीलनमणुव्रतादिपालनरूपपूर्व-
सेवालक्षणम् । ततः कृतं विहितं व्रतपरिकर्म-महाव्रतप्रतिपत्तिहेतुनामभ्यासो येन स तथोक्तः, स एव कृतव्रतकर्मकः, तस्य
भावस्तत्त्वम् । शब्दस्य हि प्रवृत्तिनिमित्तं भावो यथा वृक्षस्य वृक्षत्वम् । तथा च येन निमित्तेनाणुव्रतप्रतिपत्त्यादिना श्राद्धः
कृतव्रतकर्माऽभिधीयते स कृतव्रतकर्मकभावः । अथवा व्रतानि-अणुव्रतादीनि, तेषां परिशीलनं मार्गश्रवणज्ञानादिरूपम् ।

मयमभिप्रायः,—यथा मन्त्रादिसिद्धये मान्त्रिकेण पूर्वं शुचिस्थानपध्याशनब्रह्मचर्यादिकमभ्यस्यते, तथा श्राद्धेनापि देशत्रि-
 रतेन भावतः सर्वचिरत्यर्थिना पूर्वमणुव्रतादीनि निरतिचाराण्यनुपालनीयानि । अविरतेन तु देशविरत्यर्थिना अवस्थादीन्ये-
 याम्यमनीयानीति १ ॥ तथा शीलं—सच्चरितं तच्चायतनसेवादिरूपम् । ततः शीलवत्त्वं—सदाचारवत्त्वं, प्राकृतत्वाद्वकारलोपः ।
 ‘चः’ ससृषये । ‘एव’ इत्यवधारणे । तेन शीलवत्त्वमेवैकं श्राद्धस्य विशिष्टत्वमभिव्यञ्जनकीति । न चैतावता कृतव्रतकर्मत्वा-
 दीनां तदनभिव्यञ्जनकत्वप्रसक्तिः, शीलवत्त्ववत् तेषामप्येकैकशस्तदभिव्यञ्जनकत्वादिति भावः । एवमग्रेऽपि यथासंभवं
 पाठ्यम् २ ॥ ‘तद् य गुणवत्त्वं’ इति । ‘तथा च’ इत्यपि समुच्चये । “यावन्ति समुच्चये पदानि तावन्ति समुच्चय-
 पदानि” इति न्यायेन न पौनरुक्त्यशङ्कावकाशः । स्वात्मन्यतिशयविशेषोत्पादका धर्मा गुणाः, ते च तत्त्वतः
 सम्यग्दर्शनादयः, तदुक्तत्वं गुणवत्त्वं—सुत्ररूप्यादिमस्वमित्यर्थः ३ ॥ तथा श्रुजुः—अकुटिलो मतिः—बुद्धिस्तया व्यव-
 हारं—इत्यर्थं व्यापारं श्रुजुमतिव्यवहारं वचनाविसंवादादिरूपम् । ‘चिय’ इत्यवधारणे, स च शीलवत्त्वमेवे-
 तिपद्मावनीयः ४ ॥ तथा गुरुणां—लोके लोकोत्तरे च गौरवार्हाणामाचार्यमातृपित्रादीनां (शुभूषा—) अभिसुखं-
 गमनादिप्रतिपत्तिलवणा सेवा गुरुशुश्रूषा । सा च ‘बोद्धव्या’ ज्ञातव्या श्रावकस्य स्थानत्वेन । षष्ठस्थानोद्देश-
 पर्पन्नवर्तिज्ञातव्यपदोदेव तच्चद्विशेष्यलिङ्गानुसारेण सर्वस्थानसंबन्धाद् गुरुशुश्रूषास्थानसंबन्धे लब्धेऽपि यदत्र बोद्धव्य-
 पदोपादानं तत् समस्तस्थानानां गुरुशुश्रूषासाध्यत्वेन तस्याः सर्वोत्कृष्टत्वतो विशेषेण ज्ञातव्यताज्ञापनार्थमित्यर्थः ५
 ॥ १ ॥ ‘प्रवचनकौशलमेव’ जिनशासननैपुण्यमेव । ‘पुनः’ शब्दः पूर्वस्माद्विशेषणार्थः । षष्ठं स्थानं त्विति, तिष्ठति

आवकोऽस्मिन्नवहितमनस्कतया वर्चत इति स्थानं आवकस्य विशिष्टत्वाभिव्यञ्जक आचारविशेषः ॥ ६ ॥ 'तुः' एवकारार्थः, स च योजित एव । 'भवति' वर्चते 'बोद्धव्यं' ज्ञातव्यम् । ततश्चैतैः 'षट्स्थानगुणैः' षट्संख्यश्रावकानुष्ठानविशेषैः 'युक्तः' संगतः, उत्कृष्यते शेषेभ्य इत्युत्कर्षः-उत्कृष्ट इत्यर्थः, 'आवकः' तत्त्वतो यथावस्थितभगवद्बचनश्रोता 'भवति' संपद्यते । शेषास्तु नाममात्रेणैव । इति द्वारगाथायुगलकार्थः ॥ २ ॥

अथैषां स्थानानां किमर्थमेवं क्रमेणोपन्यासः ? उच्यते-सर्वेषां परस्परतो हेतुहेतुमद्भावादेरेवमेव सिद्धेः । तथाहि-समस्तशेषस्थानसाध्यत्वेन आवकत्वपदव्याश्रय परमप्रकर्षरूपत्वेन मूर्द्धाभिपिक्ततया व्रतपरिकर्मण आदावुपन्यासः । यतः-
 "ने विणा परिक्रमेण, समं संभवइ कञ्जसंसिद्धी ॥ परमा परमपयफला, सुमंतिणो मंतसिद्धि व्व ॥ १ ॥" तदनन्तरं तस्यैवाऽऽद्यकारणभूतस्य शीलवत्त्वस्य । यतः-
 "शीलं हि सयायारो, सामन्नेणवि जस्स सो नत्थि । अइवालो व्व कंहे सो, सावगघम्मस्स जोगो ति ॥ १ ॥" ततोऽपि शीलप्रधानकार्यभूतस्य गुणवत्त्वस्य । यतः-
 "सीलेणं वि किं तेणं, संकासेणं तु कासकुसुमस्स । जत्तो वरगुणवचं, रमणिज्जफलं न संपन्नं ॥ १ ॥" गुणवत्त्वोपन्यासोत्तरकालं तु सामान्यतो

१ "आवक वि" इति प्रत्यन्तरे ॥ २ न विना परिकर्मणा, सम्यक् संभवति कार्यसंसिद्धिः । परमा परमपयफला, सुमन्त्रिणो मन्त्रसिद्धिरिव ॥ ३ शीलं हि सदाचारः, सामान्येनापि यस्य स नास्ति । अतिवाल इव कथं स, आवकधर्मस्य योग्य इति ॥ ४ शीलानापि किं तेन, संकाशेन तु काशकुसुमस्य । यतो वरगुणवत्त्वं, रमणीयफलं न संपन्नम् ॥

सर्वद्वन्द्वविवर्जिताः । प्रहृष्टचित्ता मोदन्ते, सततं येऽत्र मन्दिरे ॥ ६४ ॥ यावत्स चिन्तयत्येवं, द्रमको लब्धचेतनः । तावद्यत्तत्र संपन्नं, तदिदानीं नियोषत ॥ ६५ ॥ प्रासादशिखरे रम्ये, सप्त्रमे भूमिकातले । तत्राऽऽस्ते लीलयाऽऽसीनः, स राजा परमेश्वरः ॥ ६६ ॥ अधस्ताद्वर्त्तिं तत्सर्वं, नानाव्यापारसञ्जसा । नगरं सततानन्दं, समन्तादवलोकयम् ॥ ६७ ॥ न किञ्चिन्नगरे तत्र, यद्विद्मः सल्लु वृत्तंते । वस्तु यत्र भवेदृष्टेर्गोचरस्तस्य पश्यतः ॥ ६८ ॥ अतः प्रविष्टं तं रोदं, गाढवीभस्सदर्शनम् । महारोगभयक्रान्तं, शिष्टानां करुणास्पदम् ॥ ६९ ॥ कारुण्यादिव राजेन्द्रः, स महात्माऽमलेश्वरः । स्वदृष्टिदृष्टिपातेन, पूतपापमियाकरोन् ॥ ७० ॥ धर्मयोधकरो नाम, महानसनियुक्तकः । स राजदृष्टिं तां तत्र, पतन्तीं निरवर्णयत् ॥ ७१ ॥ अथासौ चिन्तयत्येवं, तदा साकूतमानसः । किमेतदद्भुतं नाम, साम्प्रतं दृश्यते मया ॥ ७२ ॥ यैस्य दृष्टिं विदोषेण, ददाति परमेश्वरः । तूर्णं त्रिभुवनस्यापि, स राजा जायते नरः ॥ ७३ ॥ अयं तु द्रमको दीनो, रोगप्रसूतरीरकः । अलक्ष्मीभाजनं मूढो, जगदुद्वेगकारणम् ॥ ७४ ॥ आलोच्यमानोऽपि कथं, पौरार्पयेण युज्यते । तदस्योपरि पातोऽयं, सदृष्टेः पारमेश्वरः ? ॥ ७५ ॥ हुं क्षातमेव एवात्र, हेतुरस्य निरीक्षणे । स्वकर्मविवरेणात्र, यस्मादेव प्रवेक्षितः ॥ ७६ ॥ स्वकर्मविवरश्चायं, नापरीक्षितकारकः । तेनायं राजराजेन, सन्यगृह्ण्य विलोकितः ॥ ७७ ॥ अन्यत्र पक्षपातोऽत्र, भवने यस्य जायते । परमेश्वरपादानां, स प्रियत्वं प्रपद्यते ॥ ७८ ॥ अयं च नेत्ररोगेण, नितरां परिपीडितः । ऐतद्विद्वद्भ्यामर्थमुन्मिषत्येव लोचने ॥ ७९ ॥ दर्शनादस्य सहसा, गाढवीभस्सदर्शनम् । प्रमोदाद्वदनं मन्ये, लभते दर्शनीयताम् ॥ ८० ॥ रोमाभ्ययति चाङ्गानि, धूलीभूसरित्तान्ययम् । ततोऽनुरागो जातोऽस्य, भवने तेन वीक्ष्यते ॥ ८१ ॥ तदयं द्रमकाकारं, विधाणोऽप्यधुना स्फुटम् । राजावलोकनादेव, वस्तुत्वं प्रतिप-

बलात्पथः-
पानं तदु-
णश्च
१९-२४
कदम्ब-
मूर्च्छा
२५-३६

॥ १३ ॥

पाममद्यालम् । येन ते स्वस्थता सम्यक्, शरीरस्योपजायते ॥ २० ॥ स तु शङ्काऽऽकुलाऽऽकूतः, किमनेन भविष्यति । न जान इति
मृडाल्या, नोदकं पातुमिच्छति ॥ २१ ॥ कृपापरीतचित्तेन, हितत्वात्तदनिच्छतः । बलाद्विदुष्य बर्द्धनं, सलिलं तस्य गालितम् ॥ २२ ॥
तन्मृगानमृगान्वाहं, पिताढादकरं परम् । नीरभीरितेसंतापं, पीत्वा स्वस्य इवाभवत् ॥ २३ ॥ नष्टप्रायमहोन्मादो, जातायगदतानवः ।
भ्रज्जाङ्गिततदाहर्त्तिसतोऽस्ती समपश्यत् ॥ २४ ॥ सुप्रसन्नोऽनिर्यामः, स्वस्थैवान्तरालमना । सोऽचिन्तयद्विदं चित्ते, किञ्चिद्विमलैचे-
ननः ॥ २५ ॥ महामोहहतेनाहो, नरोऽयमतिवत्सलः । मया महात्मा पापेन, बन्धकत्वेन कल्पितः ॥ २६ ॥ ममाश्चनप्रयोगेण, विहिता
पटुदृष्टिर्ना । अनेन तोयपानेन, जनिता स्वस्थता परा ॥ २७ ॥ तस्मान्महोपकारीति, किमस्योपकृतं मया ? । महानुभावतां मुक्त्वा,
नान्यदस्य प्रयत्नं ॥ २८ ॥ एवं चिन्तयतोऽप्यस्य, मूर्च्छां तत्र कदम्बके । गाढं भावितचित्तत्वाद्वा कथञ्चिन्निरवर्तते ॥ २९ ॥ अथ
तद्भोजने दृष्टिं, पातयन्तं मुहुर्मुहुः । विदित्वा तदभिप्रायमितरस्तमभापत् ॥ ३० ॥—अरे द्रमक ! दुर्बुद्धे, किमिदं नावयुष्यसे ? । यदेपा
कन्यका नुर्यं, परमान्नं प्रयच्छति ॥ ३१ ॥ भवन्ति रोराः प्रायेण, बहवोऽन्येऽपि पापिनः । त्वत्समो नास्ति निर्भोग्यो, मयैतत्परिनि-
श्चिनम् ॥ ३२ ॥ यत्स्वं ऋद्धमालम्पट्यासुषाऽऽकारमिदं मया । दाप्यमानं न गृह्णासि, परमान्नमनाकुलः ॥ ३३ ॥ अन्येऽस्मात्सद्यनो
राज्ञाः, तत्त्वामिच्छन्ति दुःखिताः । तेषु नैवादरोऽस्माकं, न ते राज्ञाऽबलोक्तिर्ताः ॥ ३४ ॥ यत्स्वं भवनं दृष्ट्वा, मनायाह्लादितो हृदि ।
तत्रोपरि नोल्बन्त्य, दयाऽतोऽस्तीति गम्यते ॥ ३५ ॥ प्रिये प्रियं सदा कुर्युः, स्वामिनः सेवका इति । यो न्यायस्तद्विधानार्थं, वयं त्वयि

१ पापितं. २ नाशितान्तार्थ. ३ लोचनः प्र. ४ महानसन्निधुः. ५ दृष्टिनी प्र. ६ यत इति शेषः ७ स्वामिनः प्रिये सेवकाः सदा शिवं
उच्युमिषि.

परमात्रं न गृह्णाति ? इदालपि च नोत्तरम् ॥ २०० ॥ विद्राणवदनोऽयन्तं, निमीलितविलोचनः । हृतमर्बखन्मोहान्, संजातः कान्ठ-
 कीलवन् ॥ १ ॥ तदयं नोचितो मन्ये, परमात्रस्य पापभाक् । यद्वा नास्य वराकस्य, दोषोऽयमुपलभ्यते ॥ २ ॥ अयं हि रोगजालेन,
 यदिरन्तश्च वेष्टितः । वेदनाविह्वलो मन्ये, न हि जानाति किञ्चन ॥ ३ ॥ अन्यथा कथमेतस्यान्, कदन्नलजलम्पटः । अमृतान्मादम-
 प्येष, न गृहीयात्सचेतनः ? ॥ ४ ॥ तदयं निर्गदो हन्त, केनोपायेन जायते ? । आ क्षातं विगृहे चारु, मम तद् भेषजत्रयम् ॥ ५ ॥
 यत्तावद्विमलालोकं, नाम मे परमात्मन्म् । समस्तनेत्ररोगाणां, स्यादपाकरणक्षमम् ॥ ६ ॥ सूक्ष्मव्यवहितातीतभाविविभारविलोके । परमं
 कारणं मन्ये, प्रयुक्तं तद्विधानतः ॥ ७ ॥ तत्त्वप्रीतिकरं नाम, यच्च तीर्थोदकं परम् । विद्यते मम तत्सर्वरोगतानकारणम् ॥ ८ ॥
 विशेषपाप्युनरुन्मादुद्गहनं तदुदाहृतम् । दृढं च पटुदृष्टिले, कारणं वर्णितं युधैः ॥ ९ ॥ महाकल्याणकं नाम, यस्मैतदुपगौक्षितम् । पर-
 मात्मसिद्धं सर्वगदनिर्मूलनश्चमम् ॥ १० ॥ प्रयुज्यमानं विधिना, वर्णं पुष्टिं धृतिं बलम् । मनःप्रसादमौर्जितं, ययःस्तम्भं सवीर्यं-
 ताम् ॥ ११ ॥ तथाऽजगरामरत्वं च, कुर्यादितन्न संशयः । नातः परतरं मन्ये, लोकेऽपि परमौपधम् ॥ १२ ॥ तदेनममुना सम्यक्,
 त्रयेणापि तपस्विनम् । व्याधिभ्यो मोचयामीति, चित्ते तेनावधारितम् ॥ १३ ॥ ततः शलाकामादाय, विन्यस्यामे तदञ्जनम् । तस्य
 धूतयतो प्रीबामश्चित्ते तेन लोचने ॥ १४ ॥ प्रढादकत्वाच्छीतत्वादचिन्त्यगुणयोगतः । तदनन्तरमेवास्म्य, चेतना पुनरागता ॥ १५ ॥
 क्षणादुन्मीलितं चक्षुर्विनष्टा इव तद्गदाः । मनागाढादिवश्चित्ते, किमेतदिति मन्यते ॥ १६ ॥ तथापि च तदाकृतं, मिश्रारक्षणलक्षणम् ।
 पूर्वविषयवशात्त्रैव, सम्यगस्य निवर्तते ॥ १७ ॥ विज्ञानं वर्तते हन्त, लास्यलेनां व्यचिन्तयन् । नष्टुकामो दिगन्तेषु, दृष्टिं धत्ते पुनः
 पुनः ॥ १८ ॥ अथाञ्जनवशादृष्टा, पुरः संजातचेतनम् । तं रोपं मधुरैर्वाक्यैर्धर्मबोधकरोऽज्ववीत् ॥ १९ ॥ पिबेदमुदकं भद्र ? , तापो-

पत्रमकारणम् । येन ते स्वप्नता सम्यक्, शरीरस्योपजायते ॥ २० ॥ स तु शङ्काऽऽकुलाऽऽहृतः, किमेन भविष्यति । न जान इति
गृह्यत्मा, नोदकं पातुमिच्छति ॥ २१ ॥ कृपापरीतचित्तेन, हितत्वाच्चदमिच्छतः । बलाद्विवृत्य बदनं, सलिलं तस्य गलितम् ॥ २२ ॥
नन्द्यतिसमृन्नाद्यादं, चित्ताढादकरं परम् । नीरमीरितेसंतापं, पीत्वा स्वस्य इवामवत् ॥ २३ ॥ नष्टप्रायमहोन्मादो, जातान्यगदतानवः ।
क्षणाद्विगतदाहार्तिन्मृतोऽमौ समपद्यत ॥ २४ ॥ मुग्रमन्त्रेन्द्रियग्रामः, स्वस्यैवान्तरात्मना । सोऽचिन्त्यदिदं चित्ते, किञ्चिद्विमलैवे-
तनः ॥ २५ ॥ महामोहहतेनादो, नरोऽयमतिबलमलः । मया महात्मा पापेन, बच्चकत्वेन कल्पितः ॥ २६ ॥ ममास्त्रप्रयोगेण, विहिता
पटुदृष्टिर्ता । अनेन तोयपानेन, जनिता स्वस्थता परा ॥ २७ ॥ तस्मान्महोपकारीति, किमस्योपकृतं मया ? । महादुभावतां मुक्त्वा,
नान्यदस्य प्रदत्तम् ॥ २८ ॥ एवं चिन्तयतोऽप्यस्य, मूर्च्छां तत्र कदन्नके । गाढं भावितचित्तत्वात् कथञ्चिन्निरवर्तते ॥ २९ ॥ अय
नद्वभोजने दृष्टिं, पातयन्तं शुद्धसुंदुः । विदित्वा तदभिप्रायमितरस्त्रमभापत ॥ ३० ॥—अरे द्रमक ! दुर्बुद्धे, किमिदं नावयुष्यसे ? । यदेपा
कृन्त्यका तुभ्यं, परमाग्रं प्रयच्छति ॥ ३१ ॥ भवन्ति रोषाः प्रायेण, बहवोऽन्येऽपि पापिनः । त्वत्समो नास्ति निर्भाग्यो, मयैतत्परिनि-
धितम् ॥ ३२ ॥ यत्त्वं कदन्नलाग्न्यग्रास्युऽऽकारमिदं मया । दाप्यमानं न गृह्णासि, परमान्नमनाकुलः ॥ ३३ ॥ अन्येऽस्मात्सच्चनो
नास्ति, मत्समानिष्ठान्ति दुःप्रियताः । तेषु नैवादरोऽस्माकं, न ते राज्ञाऽवलोकितार्ताः ॥ ३४ ॥ यतस्त्वं भवनं दृष्ट्वा, मनागाढादितो हृदि ।
मयोपरि नरेन्द्रस्य, दयाऽतोऽस्मीति गम्यते ॥ ३५ ॥ प्रिये प्रियं सदा कुर्युः, स्वामिनः सेवका इति । यो न्यायस्तद्विधानार्थं, वयं त्वयि

१ गमितं. २ नाशितमन्तारं. ३ लोचनः ग्र. ४ महानसन्निभः. ५ दृष्टिर्ता ग्र. ६ यत इति शेषः ७ स्वामिनः प्रिये सेवकाः यदा शिवं

कुर्युर्तिष्ठि.

परमात्रं न गृह्णाति ? , ददात्यपि च नोत्तरम् ॥ २०० ॥ विद्राणवदनोऽल्यन्तं, निमीलितविलोचनः । हृतसर्वस्वनमोहान्, संजातः काष्ठ-
कीलवन् ॥ १ ॥ तदयं नोचितो मन्ये, परमात्रस्य पापभाक् । यद्वा नास्य वराकस्य, दोषोऽयमुपलभ्यते ॥ २ ॥ अयं हि रोगजालेन,
यद्विरन्तश्च वेष्टितः । वेदनाविह्वलो मन्ये, न हि जानाति किञ्चन ॥ ३ ॥ अन्यथा कथमेतत्स्यात्, कन्दलवलयटः । अमृतास्यादम-
त्येष, न गृहीयात्सचेतनः ? ॥ ४ ॥ तदयं निर्गदो हन्त, केनोपायेन जायते ? । आ ज्ञातं विद्यते चारु, मम तद् भेषजत्रयम् ॥ ५ ॥
यस्माद्विमललोकं, नाम मे परमाञ्जनम् । समस्तनेत्ररोगाणां, स्यादपाकरणश्रमम् ॥ ६ ॥ सूक्ष्मव्यवहितातीतभाविभावविलोकने । परमं
पारणं मन्ये, प्रयुक्तं तद्विधानतः ॥ ७ ॥ तत्त्वप्रीतिफलं नाम, यच्च तीर्थोदकं परम् । विद्यते मम तत्सर्वरोगतानवकारणम् ॥ ८ ॥
विशेषास्तु नरुन्मादसूदनं तदुदाहृतम् । दृढं च पटुदृष्टित्वे, कारणं वर्णितं युधैः ॥ ९ ॥ महाकल्याणकं नाग, यच्चैतदुपपन्नौकितम् । पर-
मात्रमिदं सर्वगदनिर्मूलनक्षमम् ॥ १० ॥ प्रयुज्यमानं विधिना, वर्णं पुष्टिं घृतिं बलम् । मनःप्रसादमौर्जित्यं, वयःस्तम्भं सर्वीर्य-
ताम् ॥ ११ ॥ तथाऽजराभरत्वं च, कुर्यादेतन्न संशयः । नातः परतरं मन्ये, लोकेऽपि परमौपधम् ॥ १२ ॥ तदेनममुना सम्यक्,
प्रयेणापि तपस्विनम् । व्याधिभ्यो मोचयामीति, चित्ते तेनावधारितम् ॥ १३ ॥ ततः शलाकामादाय, विन्यस्याग्रे तदञ्जनम् । तस्य
धूनयतो मीवामस्थिते तेन लोचने ॥ १४ ॥ द्रष्टादकत्वाच्चीतत्वादिचिन्त्यगुणयोगतः । तदनन्तरमेवास्य, चेतना पुनरागता ॥ १५ ॥
क्षणानुन्मीलितं चक्षुर्विनाश इव तद्गद्गाः । मनागाह्यादितश्चित्ते, किमेतदिति मन्यते ॥ १६ ॥ तथापि च तदाकूलं, मिश्रारक्षणलक्षणम् ।
पूर्वाविधवशाद्भैरव, सम्यगस्य निवर्त्तते ॥ १७ ॥ विजनं वर्त्तते हन्त, लास्येनां व्यचिन्तयन् । नष्टकामो दिगन्तेषु, दृष्टिं धत्ते पुनः
पुनः ॥ १८ ॥ अयाञ्जनवशादष्टा, पुरः संजातचेतनम् । तं रोहं मधुरैर्वाक्यैर्धर्मैर्बोधकरोऽब्रवीत् ॥ १९ ॥ पिबेदमुदकं अत्र ? , तापो-

बलात्पयः-
पानं तद्गु-
णश्च
१९-२४
कदन्न-
मूर्च्छा
२५-३६

॥ १३ ॥

पनामकारणम् । येन ते स्वस्थता सम्यक्, शरीरस्योपजायते ॥ २० ॥ स तु शङ्काऽऽकुलाऽऽदृतः, किमेनेन भविष्यति । न जान इति
पुनरात्मा, नोदकं पातयति ॥ २१ ॥ कृपापरीतचित्तेन, हितत्वात्तदनिच्छतः । बलाद्विदुल्य वदनं, सलिलं तस्य गालितम् ॥ २२ ॥
तच्छरीरममृताभ्यादं, शिस्तादादकरं परम् । नीरमीरितेसंतापं, पीत्वा स्वस्थ इवामवत् ॥ २३ ॥ नष्टप्रायमहोन्मादो, जातान्यगदतानवः ।
भ्रणाद्विगतवाहार्सिन्नतोऽसौ समपद्यत ॥ २४ ॥ सुप्रसन्नेन्द्रियप्रायः, स्वस्थेनैवान्तरात्मना । सोऽचिन्तयदिदं चित्ते, किञ्चिद्विमलचे-
तनः ॥ २५ ॥ महामोहहतेनाहो, नरोऽयमतिवत्सलः । मया महात्मा पापेन, बच्चकत्वेन कल्पितः ॥ २६ ॥ ममाञ्जनप्रयोगेण, विहिता
पटुदृष्टिता । अनेन तोयपानेन, जनिता स्वस्थता परा ॥ २७ ॥ तस्मान्महोपकारीति, किमस्योपकृतं मया ? । महानुभावतां मुक्त्वा,
नान्यदस्य प्रवर्तकम् ॥ २८ ॥ एवं चिन्तयतोऽप्यस्य, मूर्च्छां तत्र कदन्नके । गाढं भावितचित्तत्वात्त कथञ्चिन्निरवर्तते ॥ २९ ॥ अथ
गात्रभोजने दृष्टि, पातयन्तं शुद्धसुदुः । विदित्वा तदभिप्रायमितरस्तामभाषत ॥ ३० ॥—अरे द्रमक ! दुर्बुद्धे, किमिदं नावबुध्यसे ? । यदेपा
कन्यया गुभ्यं, परमाणं प्रयच्छति ॥ ३१ ॥ भवन्ति रोराः प्रायेण, यहवोऽन्येऽपि पापिनः । त्वत्समो नास्ति निर्भाग्यो, मयैतत्परिनि-
श्रितम् ॥ ३२ ॥ यत्त्वं कदन्नलाम्पट्यामुषाऽऽकारमिदं मया । दाप्यमानं न गृह्णासि, परमाणमनाकुलः ॥ ३३ ॥ अन्येऽस्मात्सद्यन्तो
यामाः, मरगान्निष्ठान्ति दुःखिताः । तेषु नैवाद्रोऽस्माकं, न ते राक्षोऽवलोकितार्ताः ॥ ३४ ॥ यतस्त्वं भवनं दृष्ट्वा, मनागाढादितो हृदि ।
ततोपरि नरेन्द्रस्य, दयाऽतोऽस्मीति गम्यते ॥ ३५ ॥ प्रिये प्रियं सदा कुर्युः, स्वामिनः सेवका इति । यो न्यायस्तद्विधानार्थं, वयं त्वयि

१ पापितं. २ नाशितगन्तापं. ३ लोचनः प्र. ४ महानसन्नियुक्तः. ५ दृष्टिनी प्र. ६ यत इति शेषः ७ स्वामिनः प्रिये सेवकाः सदा शिवं
कुर्युमिति.

दयालवः ॥ ३६ ॥ अमूर्ढलक्ष्यो राजाऽयं, नापात्रे कुरुते मतिम् । अवष्टम्भः किलास्माकं, स त्वया वितथीकृतः ॥ ३७ ॥ इदं हि
 मधुरास्वादं, सर्वव्याधिनिर्वहणम् । नादस्ते त्वं कथं तुच्छे, कदन्ने वदमानसः ? ॥ ३८ ॥ अतस्त्यजेदं दुर्बद्धे !, गृहाणेदं विशेषतः ।
 यत्प्रभावादिसे पश्य, मोदन्ते सद्यजन्तवः ॥ ३९ ॥ तवः संजातविश्वासस्तथाऽऽविर्भूतनिर्णयः । तस्यागवचनादीनानं प्रतीदमवोचत ॥ ४० ॥
 -यदेतद् गवितं नाधैस्तत्सत्यं मम भासते । किं तु विद्वपयान्येकं, यचनं तन्निवोधत ॥ ४१ ॥ यदिदं भोजनं नाथ !, वर्तते कर्परोदरे ।
 प्राणेभ्योऽपि विशेषेण, स्वभावादतिवल्लभम् ॥ ४२ ॥ उपाजितं च ह्येतेन, काले निर्वाहकं तथा । इदं तु तौनकं नाहं, जानामि ननु
 कीदृशम् ? ॥ ४३ ॥ तदिदं नैव मोक्षमयं, मया स्वामिन् ! कथञ्चन । यदि देयं सहानेन, दापय स्वं च भोजनम् ॥ ४४ ॥ इतरस्तु
 तदाकर्ण्य, मनसा पर्यचिन्तयन् । पश्यतापिन्यसामर्थ्यं, महामोहविजृम्भितम् ॥ ४५ ॥ यदयं द्रसको मोहात्सर्वव्यापिकरे रतः ।
 अस्मिन् कदप्रके नैर्तृणाय मम मन्यते ॥ ४६ ॥ तथापि किञ्चिद्द्रयोऽपि, शिष्यामि तपस्विनम् । यदि मोहो विलीयेत, स्यादस्मै
 हितमुत्तमम् ॥ ४७ ॥ इत्याकलय्य तेनोक्तं, भद्र ! किं नावगच्छसि ? । एतन्निमित्तकाः सर्वे, रोगास्तव शरीरके ॥ ४८ ॥ एतद्धि भक्षितं
 सर्वं, सर्वदोषप्रकोपनम् । जायते नितरां तेन, त्यक्तव्यं शुद्धयुद्धिभिः ॥ ४९ ॥ तवापि भासते भद्र !, विपर्ययादिदं हृदि । यदि स्यादं
 पुनर्वेत्सि, मामकाग्रस्य तत्त्वतः ॥ ५० ॥ ततस्त्वं वार्यमाणोऽपि, त्यजसेवेदमात्मना । को नाभाश्रुतमास्त्वायं, विपर्ययापातुमिच्छति ? ॥ ५१ ॥
 युगम् । अन्यथा जनसामर्थ्यं, माहात्म्यं सलिलस्य च । किं न दृष्टं त्वया ? येन, मद्वचो नानुतिष्ठसि ॥ ५२ ॥ यच्चोक्तमजितं द्रेशादिदं

१ अमूर्ढलक्ष्णो. २ इत्येवंरूपो यो विधातः. ३ नावाश्म. ४ आपत्तौ. ५ परमात्रं. ६ मम प्र. ७ हितमरे वा नयेति. ८ परमात्रं. वैतत् प्र.
 ९ येन केनापीति. १० माताय प्र.

म्पितः ॥ ७० ॥ इतरः ग्राह—यद्येवमुपविश्य क्षणं त्वया । श्रूयतां यदहं वच्मि, श्रुत्वा तच्च समाचर ॥ ७१ ॥ अयोपविष्टे विभ्रत्यं,
 तस्मिन्स ग्राह चारुभिः । मनः प्रह्लादयंस्तस्य, वचोमिहितकाम्यया ॥ ७२ ॥ यदभ्यधायि भवता, नायोऽन्यो नास्ति मेऽधुना । तत्र
 वाच्यं यतः स्वामी, तच्च वर्यो नृपोत्तमः ॥ ७३ ॥ अयं हि भगवान्नाथो, भुवनेऽपि चराचरे । विशेषतः पुनर्येऽत्र, भवने सन्नि-
 जन्तवः ॥ ७४ ॥ येऽस्य किङ्करतां यान्ति, नराः कल्याणभागिनः । तेषामत्येन कालेन, भुवनं किङ्करायते ॥ ७५ ॥ येऽत्यन्तपापिनः
 सरुवा, ये नैव सुखभाजनम् । ते वराका नरेन्द्रस्य, नामाप्यस्य न जानते ॥ ७६ ॥ ये भाविभद्रा दृश्यन्ते, सद्नेऽस्य महात्मनः ।
 तेषां स्वकर्मविवरो, द्वात्यत्र प्रवेशकम् ॥ ७७ ॥ वस्तुतः प्रतिपद्यन्ते, तेऽमुं नास्त्यत्र संशयः । विशेषाज्जानते मुग्धाः, पञ्चासि कथितं
 मया ॥ ७८ ॥ तदेव नायस्ते भद्र !, जात एव नरेश्वरः । यतःप्रभृति पैत्येऽस्मिन्, प्रविष्टत्वं सुपुण्यकः ॥ ७९ ॥ केवलं तु विशेष-
 पेण, मद्रचैलः प्रपद्यताम् । यावज्जीवमयं नाथो, भवतां शुद्धचेतसां ॥ ८० ॥ विशेषतः पुनर्येऽस्य, गुणास्तानवभोत्स्यसे । यथा यथा
 गता देहे, यास्यन्ति तव तानवम् ॥ ८१ ॥ अयं च तानवोपायोऽग्नीपां नाशे च कारणम् । भेषजत्रितयस्यास्य, परिभोगः क्षणे
 क्षणे ॥ ८२ ॥ तत्सौम्य ! स्वीयतामन्न, भवने मुक्तसंशयम् । त्वया त्रयमिदं युक्त्या, भुञ्जानेन प्रतिक्षणम् ॥ ८३ ॥ ततस्त्वं दलितशो-
 परोगन्नातो नरेश्वरम् । विशेषतः समाराध्य, भविताऽसि नृपोत्तमः ॥ ८४ ॥ इयं च तदया तुभ्यं, दास्येतैतरेने दिने । किमत्र बहुनो-
 केन ? भोक्तव्यं भेषजत्रयम् ॥ ८५ ॥ ततः प्रह्लादितः स्वान्ते, वचनैस्तस्य क्रोमलैः । स्वाकृतमुररीकृत्य, स एवं द्रमकोऽप्रवीत् ॥ ८६ ॥
 इदं नाद्यापि शक्नोमि, पापस्त्यक्तुं कदन्नकम् । अन्यतु यन्मया किञ्चित्, कर्त्तव्यं तत्समाविश ॥ ८७ ॥ तच्छ्रुत्वा स्फुरितं चित्ते, धामे-

१ ०नेऽत्र प्र. २ मुग्धा विशेषात्. पद्यान्वतं इति तुभ्यं मयोक्तं ग्राह. ३ प्रासादे. ४ योऽस्य स्मिन् प्र. ५ मद्रचैलत् प्र. ६ क्रियाविशेषणम्.

योगश्चेत्तदा । मुञ्चेयं प्रयमित्युक्तः, किमेवं यत् भार्यते ॥ ८८ ॥ आ क्षातमेव तुच्छत्वादेवं चिन्तयते हृदि । भोजनत्याजनायौ मे, मर्योऽयं विन्दते गिराम् ॥ ८९ ॥ छिष्टचिन्ता जगत्सर्वं, मन्यन्ते दुष्टमानसम् । शुद्धाभिसन्दयः सर्वं, शुद्धचित्तं विजानते ॥ ९० ॥ ततो विद्वन् तेनोक्तं, मा भैरीमन्त्र ! किञ्चन । नाधुना त्याज्यामीदमन्नमेधि निराकुलः ॥ ९१ ॥ अहमत्याजयं पूर्वं, तवैव हितकाम्यया । यदि नो रोपते तुभ्यं, मूर्ख्याभावोऽत्र मे मतः ॥ ९२ ॥ यच्चैतदुपदिष्टं ते, प्राक् कर्तव्यतया मया । तदत्र भवता किञ्चित्, किं सम्यगवधारितम् ? ॥ ९३ ॥ सोऽप्रवीन्नेव तन्नाथ !, किञ्चित्संलक्षितं मया । केवलं पेशलालापैस्तावकैर्मोदितो हृदि ॥ ९४ ॥ अज्ञातपरमार्थोऽपि, सतां नूनं सरस्वती । चेतोऽतिमुन्दस्त्वेन, प्रीणयत्येव देहिनाम् ॥ ९५ ॥ अन्यत्र चेतसो न्यासो, नयने तव संमुखे । विशलेकेन कर्णेन, यत्रो यातीतरेण मे ॥ ९६ ॥ यथात्र मनसो नाथ !, वैधुर्ये मम कारणम् । तत्सान्द्रतं भयापायैव, कथयामि निराकुलः ॥ ९७ ॥ यदा ह्यग्निरितः पूर्वं, भयङ्किः करुणापरैः । अहमन्नप्रदानार्थं, तदा मे हृदि वर्तते ॥ ९८ ॥ लास्यत्येव कचिन्नीत्वा, मामकं भोजनं नरः । तदाभूतपदाद्राढं, ध्यात्याऽचेतनतां गतः ॥ ९९ ॥ यदा प्रयोधितः पञ्चादशनेन सुवत्सलैः । भवद्भिश्चिन्तितं तूर्णं, नश्यामीति तदा मया ॥ १०० ॥ यदा तु तोयपानेन, शीतीकृत्य यपुर्मम । कृतं संभाषणं नाथैस्तदा विश्रम्भमागतः ॥ १ ॥ चिन्तितं च मया योऽयं, ममैव नुपकारकः । स महामूर्तिसंपन्नः, कथं स्यादन्नहारकः ? ॥ २ ॥ विमुञ्चेदं गृहाणेदं, यदा नाथैः प्रजल्पितम् । तदा किं करवाणीति, चित्तेनाकुलतां गतः ॥ ३ ॥ नैव तावत्स्वयं लाति, त्याजयत्येव केवलम् । त्यक्तुं नैतच्च शक्नोमि, किं वदामि तदुत्तरम् ? ॥ ४ ॥ सत्यस्मिन् देहि मे योग्यमित्युक्ते दापितं त्वया । तदास्वादापुनर्ज्ञातं, ममोयमतिवत्सलः ॥ ५ ॥ तत् किमस्य वचः कुर्वन्, मुञ्चामीदं स्वभोजनम् ? ।

१ एष इति. २ स्थिते. ३ भयनाशाद, ४ स्वदेदं च प्र. ५ मयाऽयम. प्र.

मरित्ये ननु मुक्तेऽस्मिन्, मूर्च्छयाऽऽकुलचेतनः ॥ ६ ॥ अयं वक्ति हितत्वेन, शक्तोऽस्म्यस्य न मोचने । अहो व्यसनमापन्नं, ममेदम-
 विदुस्तरम् ॥ ७ ॥ एवमाकुलचित्तस्य, यत्रार्थैर्वहु भाषितम् । तन्मे श्रुतपटस्येव, लुठित्वा पार्श्वतो गतम् ॥ ८ ॥ नाधुना ह्याजयोमीति,
 भवद्विश्रान्तमानसैः । इदानीं पुनरादिष्टे, मनाग् अतो निराकुलः ॥ ९ ॥ तद् श्रुत साम्प्रतं नैयाः !, कर्तव्यं पापकर्मणा । यन्मयेदृश-
 चित्तेन, येनाहमवधारये ॥ १० ॥ तदाकर्ण्य दयाऽऽज्ज्येन, यदुक्तं प्राक् समासतः । सविस्तरतरं तस्यै, तत्पुनः प्रतिपादितम् ॥ ११ ॥
 ततोऽध्वनजलाभानां, नरेन्द्रस्य विशेषतः । प्रायोऽस्मात्तगुणं ज्ञात्वा, तं प्रतीदमभाषत ॥ १२ ॥—अहं तात ! नरेन्द्रेण, प्रागादिष्टो यया
 स्वया । योग्येभ्य एव दातव्यं, मदीयं भेषजत्रयम् ॥ १३ ॥ अयोग्यं दत्तं नैवेतदुपकारं प्रकल्पयेत् । प्रत्युतानर्थसंतानं, विदधाति विशेषतः
 ॥ १४ ॥ मया पृष्टं तदा नाथ !, कथं ज्ञास्यामि तानहम् । ततः प्रत्युक्तवान् राजा, तेषामाख्यामिं लक्ष्यम् ॥ १५ ॥—ये तावदस्य
 नाथापि, रोगिणो योग्यतां गताः । स्वकर्मविवरस्तेषां, न गृहेऽत्र प्रवेशकः ॥ १६ ॥ सोऽप्यादिष्टो मया पूर्वं, ये योग्या भेषजत्रये । प्रवे-
 शनीयास्तै नान्ये, भवनेऽत्र त्वया नराः ॥ १७ ॥ प्रविष्टा अपि ये दृष्ट्वा, मोदन्ते नैवं मद्वहम् । येषां न मामिका दृष्टिविशेषेण निरीक्षिका
 ॥ १८ ॥ ते हान्यद्वारपालेन, स्युः कथञ्चित्प्रवेशिताः । त्वयाऽपि लिङ्गतो ज्ञात्वा, वर्जनीयाः प्रयत्नतः ॥ १९ ॥ ये मन्मन्दिरमालोक्य,
 जायन्ते हृष्टचेतनाः । रोगिणो भाविभद्रत्वान्निरीक्षेष्टं विज्ञेयतः ॥ २० ॥ स्वकर्मविवरानीता, ये मया च विलोकिताः । ते ज्ञेयास्तित्यं-
 स्वास्य, पात्रभूतास्त्वया नराः ॥ २१ ॥ तेषां तु निकर्षस्थानमिदमेवौपधत्रयम् । प्रयुज्यमानं स्वगुणैः संप्रहेतरकारकम् ॥ २२ ॥ येऽयोऽदो

१ दुःखम्, २ श्रुतपटस्येव, ३ मीर्दं प्र, ४ ज्ञातो प्र, ५ यूयं प्र, ६ तथा, ७ रोगिणां, ८ पात, ९ स्रष्टुगानां संप्रहे दोषाणां नाशे,
 १० भेषजत्रयम्.

नेचते रिप्ते, प्रयुक्तं गुणकारम् । अहेजतो विदोषेण, ते सुसाध्याः प्रकीर्तिताः ॥ २३ ॥ ये नादितः प्रपद्यन्ते, बलाद्येषां विगाल्यते ।
कान्धोरेण ते स्त्रियाः, कृच्छ्रसाध्यास्त्ययाऽर्जुणाः ॥ २४ ॥ येभ्यो न रोचतेऽत्यर्थं, न कामति नियोजितम् । द्वेष्टारो दायकेऽप्यस्य, ते त्व-
माध्या नराधमाः ॥ २५ ॥ तदेतद्राजराजेन, मम यत्सम्प्रदायितम् । तेन ते कृच्छ्रसाध्यत्वं, लक्षणेन विभाव्यते ॥ २६ ॥ अन्यच्च ये
प्रपद्यन्ते, भग्नोऽसुं नरेधरम् । यावज्जीवं विदोषेण, नायं निःशङ्कमानसाः ॥ २७ ॥ अचिन्यवीर्यसंपूर्णो, निःशेषगदवैर्हिणी । तेषामेव
गुणं धत्ते, मदीया भेषजक्रिया ॥ २८ ॥ युग्मम् । अतस्त्वं प्रतिपद्यस्व, नायत्वेन नृपोत्तमम् । भावसारं महात्मानो, भक्तिप्राह्या यतः
स्मृताः ॥ २९ ॥ अनन्तान्मात' रोगार्त्ता, भक्तितोऽसुं नृपोत्तमम् । प्रपद्य स्वाभिभावेन, हृष्टा जाताः कृतर्कियाः ॥ ३० ॥ बलिनस्ता-
यता रोगा, अपल्ये लम्पटं मनः । महायत्नं विना नात्र, लेश्यते गदसंक्षयः ॥ ३१ ॥ तद्वत्स ! प्रियतो भूत्वा, कृत्वा स्वं निश्चलं मनः ।
स्थिरा निराकुलोऽग्रेव, वितते राजमन्दिरे ॥ ३२ ॥ आद्राय कन्यकाहस्तात्प्रयुञ्जानः क्षणे क्षणे । भेषजत्रयमेतत्त्वं, कुरुष्वारोग्यमात्मनः
॥ ३३ ॥ युग्मम् । तत्तन्मेति भावेन, गृहीतं तेन तद्वचः । तेनापि तद्वया तस्य, विहिता परिचारिका ॥ ३४ ॥ ततः कृत्वैकदेशेन,
भिक्ष्वापाग्रमनारतम् । तदेव पालयन् कालं, कियन्तमपि संस्थितः ॥ ३५ ॥ ददाति तद्वया तस्मै, त्रितयं तदहर्निशम् । कदम्बे मूर्च्छित-
म्याम्, केवलं तत्र नादरः ॥ ३६ ॥ प्रायेण यद्दु मुङ्क्षेऽसौ, तन्मोहेन कुभोजनम् । यत्पुनस्तद्वयादत्तं, तद् व्रजत्युपदर्शिताम् ॥ ३७ ॥
अश्रुनं च तथा प्रोक्तो, निधत्ते नेत्रयोः कचिव । तच्च तीर्थोदकं पातुं, तद्वचसैः प्रवर्त्तते ॥ ३८ ॥ महाकल्याणकं दत्तं, संभ्रमेण तया

१ तया नराः प्र. २ संप्रदायतयोक्तं ३ यर्हिणं. ४ विहितोपधक्रियाः. ५ लक्षते पा. ६ आदरवान्. ७ सेवाकारिणी. ८ पात्रम्. ९ यत्तु तद्वया प्र.

१० व्यग्रनाम् ११ तद्वचस्तत्र.

सत्रयीयो-
गाहुणा-
अपथ्यसे-
यनाहो-
पाश्च
३३३-३३९
॥ १९ ॥

षट् । शुक्त्वाऽल्पं हेडया शेषं, कर्परे निदधाति सः ॥ ३९ ॥ तत्सांनिध्यगुणात्तच्च, तस्यान्नं संप्रवर्द्धते । अदतोऽहर्निशं तस्मान्निष्ठां नैव
 प्रपद्यते ॥ ४० ॥ ततो गाढतरं तुष्टो, वृद्धिं दृष्ट्वा स्वभोजने । न चासौ तद्विजानीते, यन्माहात्म्येन वर्द्धते ॥ ४१ ॥ केवलं तत्र गृह्णात्मा,
 त्रितये शिथिलादरः । जानन्नपि न जानाति, कालं नयति मोहितः ॥ ४२ ॥ अहर्निशमप्यं तद्गुह्यं तद्गुह्यं कुक्षिमान्तः । त्रितयेऽनादरा-
 स्यादी, न रोगोच्छेदभाजनम् ॥ ४३ ॥ तावन्मात्रेण भुक्तेन, किन्तु तस्य गुणो महान् । कृतकुर्येण ते रोगा, आनीता तेनं याप्येताम्
 ॥ ४४ ॥ तथाप्यात्मश्रुताऽभावाद्बुल्यणत्यादपथ्यतः । कचिद्विकारमात्मीयं दृश्यन्ति शरीरेके ॥ ४५ ॥ कचिच्छूलं कचिद्वाहः, कचि-
 न्मूच्छो कचिउज्जरः । कचिच्छर्विः कचिज्जाड्यं, कचिद् हृत्पार्श्ववेदना ॥ ४६ ॥ कचिदुन्मादसन्तापः, पथ्ये कचिदरोचकः । ते रोगैर्वि-
 क्रियापन्नैः, शरीरस्य प्रजायते ॥ ४७ ॥ युग्मम् । कदाचित्तदया दृष्ट्वा, तं विकारैरुपहृतम् । आकन्दन्वं कृपोपेता, संचिन्त्येत्यमभापत
 ॥ ४८ ॥—कथितं तात ! तातेन, यदन्नं तव बल्लभम् । एतन्निमित्तकाः सर्वे, रोगास्तवशरीरेके ॥ ४९ ॥ तथापि दृष्टवृत्तान्ता, मा भूदा-
 शुलता तव । तद्भक्षयन्तं दृष्ट्वाऽपि, भवन्तं नैव वारये ॥ ५० ॥ परमस्वास्थ्यहेतौ ते, दैधित्यं भेषजत्रये । एतत्तु रोचते तुभ्यं, सर्वस-
 न्तापकारणम् ॥ ५१ ॥ अधुना क्रन्दतो नास्ति, हेतुः स्वास्थ्यस्य कारकः । अपथ्येऽप्यर्थं सक्तानां, न लग्नेव भेषजम् ॥ ५२ ॥ अप-
 वादो ममाप्यत्र, यतस्ते परिचारिका । प्रत्यहं न च शक्नोमि, कर्तुं स्वास्थ्यं तवाधुना ॥ ५३ ॥ इतरः ग्राह—यत्नेवं, वारणीयस्त्वयाऽमुतः ।
 अभिलाषातिरेकेण, न त्यक्तुं स्वयमुत्सहे ॥ ५४ ॥ कदाचित्त्वत्प्रभावेण, स्तोकस्तोकं विमुञ्चतः । सर्वत्यागेऽपि शक्तिर्मे, कदम्बस्य भवि-
 त्यति ॥ ५५ ॥ साधु साधूदितं भैद्र !, युक्तेमेतद्वादयाम् । इत्युक्त्वाऽधिकमभ्रन्तं, सा कदम्बं न्यवारयत् ॥ ५६ ॥ ततस्तत्परिहारेण,

रोगा गान्ध्यास्य तानवम् । न जायतेऽधिका पीडा, हेगलङ्घने च भेषजम् ॥ ५७ ॥ केवलं सा यदाऽभ्यर्णे, तदा पथ्येन तिष्ठति । अपथ्य-
मत्यमभाति, जायते तेन यायेता ॥ ५८ ॥ यदा तु सा विदूरस्था, लाप्यथात्तत्कदन्नकम् । भूरि निर्भेषजं सोऽत्ति, तेनैजीर्णेन पीड्यते
॥ ५९ ॥ इतत्र तदया तेन, धर्मबोधकरोण सा । प्रागेवाशेषलोकस्य, पालकत्वे नियोजिता ॥ ६० ॥ साऽनन्तसत्त्वसङ्घातव्यापारकरणो-
पता । तन्मूले कचिदेवाऽऽस्ते, शेषकालं सँ मुत्कलः ॥ ६१ ॥ अपथ्यमक्षणाऽऽसक्तः, स केनचिद्वारितः । विकारैर्यध्यते भूयस्ते द-
रास्ते च मेण्डकाः ॥ ६२ ॥ कदाचित्पीडितो दृष्टो, धर्मबोधकरोण सः । सोऽवादीत् किमिदं ? भद्र !, स चाशेषं न्यवेदयत् ॥ ६३ ॥ इयं
हि तदया नित्यं, न मत्पार्थेऽयतिष्ठते । तद्वैकल्याण मे रोगाः, प्रभवन्ति विशेषतः ॥ ६४ ॥ तस्मान्नाथास्तथा यूयं, कुरुध्वं यन्नमुत्तमम् ।
यथा पीडा न मे देहे, स्वप्नान्तेऽप्युपजायते ॥ ६५ ॥ स प्राह—वत्स ! ते पीडा, जायतेऽपथ्यसेवनात् । इयं तु तदया व्यप्रा, कर्मान्त-
रनियोगतः ॥ ६६ ॥ या वारणं विधत्ते ते, सदैवापथ्यमभ्रतः । यदि स्यात्तादृशी काचित्, क्रियते परिचारिका ॥ ६७ ॥ केवलं त्वम-
नामसः, पथ्यसेवापराङ्मुखः । कदम्बमक्षणेद्युक्तस्तस्य किं करवाणि ते ? ॥ ६८ ॥ इतरत्त्वाह—मा मैवं, नाथा ! वदत साम्प्रतम् ।
मेवाहं युष्मदादेशं, लक्ष्म्यामि कथयन् ॥ ६९ ॥ तदाकर्ण्य मनाग् ध्यात्वा, क्षणमात्रमवोचत । धर्मबोधकरस्तस्यै, हितायोद्यतमानसः
॥ ७० ॥ अग्नि मे वचनायत्ता, सद्बुद्धिर्नाम दारिका । तां ते करोमि निर्व्यमां, विशेषपरिचारिकाम् ॥ ७१ ॥ सा हि संनिहिता नित्यं,
पथ्यापथ्यविरोधिका । तुभ्यमेव मया दत्ता, मा कार्षींश्चित्तवैछ्वम् ॥ ७२ ॥ केवलं सा विशेषज्ञा, वैपरीत्यविधायिनाम् । अनादरवतां
पुंसां, नोपकाशय वर्त्तते ॥ ७३ ॥ यदि तेऽस्ति सुराकाङ्क्षा, दुःखेभ्यो यदि ते भयम् । ततः सा वक्ति यत्किञ्चित्, कर्तुं युक्तं तदेव ते

॥ ७४ ॥ एष एव ममादेशो, यत्तदादेशवर्तनम् । तस्यै न रोचते यस्तु, नैव महं स रोचते ॥ ७५ ॥ अनेककार्ययुक्तापि, तस्या फचि-
देत्ये ते । प्रतिजागरणं भद्र !, करिष्यत्यन्तराऽन्तरा ॥ ७६ ॥ केवलं परमार्थस्ते, कथ्यते हितकाम्यया । सद्बुद्धौ सततं यन्नः, कर्त्तव्यः
सुरमिच्छता ॥ ७७ ॥ ये मूढाः सम्यगाराध्य, सप्रसादां न कुर्वते । एनां तेषां न राजेन्द्रो, नाहं नान्यः प्रसीदति ॥ ७८ ॥ अप्रसा-
दहता नित्यं, जायन्ते दुःप्रभजनम् । ते यतोऽन्यो न लोकेऽपि, हेतुरस्ति सुखप्रदः ॥ ७९ ॥ स्वाधीना वर्त्तते यस्माद्दूरस्था मद्रियादयः ।
तवेयं सुरहेतुत्वे, तस्मादारादुर्महसि ॥ ८० ॥ एवं भवतु तेनोक्तं, कृता सा परिचारिका । ततः प्रवृत्ति निश्चिन्तो, धर्मयोधकरोऽभवन्
॥ ८१ ॥ यावदास्ते विनान्येषा, कस्तिचित्तस्य पार्थगा । तावद्यत्तत्र संपन्नं, तदिदानीं नियोधत ॥ ८२ ॥ अतिलौल्येन यः पूर्वं, एतदपि
न शृण्वति । कथं भूरि नैवास्ति, तस्य चिन्तापि तद्रता ॥ ८३ ॥ पूर्वाभ्यासात् कचिद्बुद्धे, केवलं कृत्तिफारणम् । जायते न च तत्सारथ्यं,
विहन्याद् गृह्यभावतः ॥ ८४ ॥ योऽकार्षीदुपरोधेन, महता भेषजत्रयम् । स्वयं तस्य बलात्तस्मिन्, अभिलापोऽभिवर्द्धते ॥ ८५ ॥ अहिते
गृह्यभावेन, हिते चाभिनिवेशतः । यत्तदा तस्य संपन्नं, तच्छेदमभिधीयते ॥ ८६ ॥ —थायन्ते नैव ते रोगाः, शरीरं जातवानवाः । याऽपि
पीडा भवेत् कापि, साऽपि क्षीप्रं निवर्त्तते ॥ ८७ ॥ विज्ञातश्च सुखास्वादो, नष्टा धीभत्सरूपता । गाढं च वर्त्तते तोषः, स्वस्थत्वात्तस्य
चेतसि ॥ ८८ ॥ अन्यवाऽत्यन्तहृष्टेन, मनसा रहसि स्थितः । सद्बुद्ध्या सार्द्धमेवं स, जल्पति स्म निराकुलः ॥ ८९ ॥ —भद्रे ! किमिदमा-
श्रयं, शरीरे मम वर्त्तते । एतद्दुःखाकरं पूर्वं, यत्सुखाकरतां गतम् ? ॥ ९० ॥ सा प्राह ज्ञातमेतत्ते, सम्यक्पुण्यनियेवणान् । समस्तदोषमू-
लेऽस्मिन्नहिते लौस्यवर्जनात् ॥ ९१ ॥ मैत्सान्निध्याच्च ते मद्र !, मुञ्चानस्य कदम्बकम् । प्रागभ्यासवशाच्चित्ते, लज्जाऽत्यर्थं प्रजायते ॥ ९२ ॥

सञ्जया नम्य सम्भोगोऽस्यैक्यः प्रकाशते । ततश्च गृह्य(द्वय)योगेन, कामचारो निवर्तते ॥ ९३ ॥ ततस्तद्भुक्तमाप्यङ्गे, नाल्यर्थं रोगवर्द्धनम् । तेनैषाऽष्टादशगंधेया, जाता ध्वय सुगमासिका ॥ ९४ ॥ इतरत्त्वाह—यदेवं, सर्वथाऽपि त्यजाम्यहम् । अदः कदन्नं मे येन, जायते सुख-गुणम् ॥ ९५ ॥ सा त्वाह—युज्यते किन्तु, सम्यगालोच्य संत्यज । मा भूते खेहदोषेण, प्रागिवाऽऽकुलता पुनः ॥ ९६ ॥ यदि त्यक्ते पुनस्तेऽग्र, श्रेहादन्योऽनुवर्त्तते । ततोऽप्यागो वरः कस्मात् ? खेहोऽस्मिन्नौगवर्धकः ॥ ९७ ॥ अल्पाल्पमभ्रतोऽप्येतद्भेजजत्रयसेवनात् । माभ्रतं याप्यता तेऽस्मि, साऽपि चालन्तदुर्लभा ॥ ९८ ॥ सर्वत्यागं पुनः कृत्वा, यः स्यात्तदभिलाषुकः । याप्यतामपि नाप्नोति, स महा-मोहदोषतः ॥ ९९ ॥ तदेतत्सम्यगालोच्य, यदि चेत्तसि भासते । ततोऽस्य सर्वथा त्यागो, युज्यते कर्तुमुत्तमैः ॥ १०० ॥ सद्बुद्धेस्तद्वचः भुत्वा, मनाग् दोलायितं मनः । तस्य किं करवाणीति, नालि सम्यग् विनिश्चयः ॥ १ ॥ अन्यथा परिभुज्योच्चैर्महाकल्याणकं बहु । तत् कदन्नं नतस्तेन, प्राशितं लीलया फिल ॥ २ ॥ ततः सदभ्रतमत्वात्, सद्बुद्धेः सन्निधानतः । ततश्च तैर्गुणैश्चित्ते, तदानीं प्रतिभासते ॥ ३ ॥—अहो कुपितमत्यर्थं, लज्जनीयं मलाविलम् । वीभत्सं विरसं निर्व्यं, सर्वदोषौघभाजनम् ॥ ४ ॥ इदं मे भोजनं मोह-मथाऽपि न निवर्त्तते । नैतरयागादते मन्ये, निर्व्यमं सुरमाप्यते ॥ ५ ॥ युग्मम् । त्यक्तेऽपि पूर्वलौत्येन, कदाचिन्मे स्मृतिर्भवेत् । स-पुष्टा साऽपि दुःखौघकारिणीति निवेदितम् ॥ ६ ॥ अत्यक्ते दुःखजलधौ, सर्वदा श्वेयमश्रुता । तदत्र किं करोमीति, पापोऽहं सर्वव-र्जितः ? ॥ ७ ॥ अथवा—क्रिमैतैः क्रियते मोहादालजालविचिन्तनैः । मुञ्चामि सर्वथाऽपीदं, यद्वाव्यं तद्भविष्यति ॥ ८ ॥ यद्वा किमत्र यद्वात्रां ? न भवत्येव मे स्मृतिः । को नाम राज्यमासाद्य, स्मरेषण्डालरूपताम् ? ॥ ९ ॥ एवं निश्चित्य तेनोक्ता, सद्बुद्धिः क्षालयस्व मे ।

भद्रे' भाजनमेतत्त्वं, हित्वा सर्वं कदन्नकम् ॥ १० ॥ तयोक्तं—पृच्छयतां तावद्धर्मबोधकरस्त्वया । काले न विक्रियां याति, सम्यगालोच्य
यत् कृतम् ॥ ११ ॥ ततः सहैव सद्बुद्ध्या, धर्मबोधकरान्तिके । गत्वा सर्वोऽपि दृष्टान्तस्तेन तस्मै निवेदितः ॥ १२ ॥ साधु साधु कृतं
भद्र !, धर्मबोधकरोऽब्रवीत् । केवलं निश्चयः कार्यो, येन नो यासि हास्यताम् ॥ १३ ॥ सोऽवादीत् किमिव नाथा !, भूयो भूयो विक-
ष्यते । एष मे निश्चयस्तस्मिन् मनोऽपि प्रवर्तते ॥ १४ ॥ ततोऽशेषजनैः सार्द्धं, पर्यालोच्य विचक्षणः । अत्याजयत्स तत्पात्रं, सज्जलैः
पर्यबोधयत् ॥ १५ ॥ महाकल्याणकस्योबैस्तत् पुनः पर्यपूरयत् । प्रमोदातिशयात्तत्र, दिने दृढिमकारयत् ॥ १६ ॥ धर्मबोधकरो हृष्टस्तदया
प्रमदोदुरा । सद्बुद्धिर्वर्द्धितानन्दा, मुदितं राजमन्दिरम् ॥ १७ ॥ प्रदृष्टञ्च जने वादो, योऽयं राज्ञाऽवलोकितः । धर्मबोधकरस्येष्टस्तदयापरि-
पालितः ॥ १८ ॥ सद्बुद्ध्याऽधिष्ठितो नित्यमपध्यत्यागकारकः । भेषजत्रयसेवित्वाद्रोगैर्धैर्यमुक्तकल्पकः ॥ १९ ॥ स नो निष्पुण्यकः किन्तु,
महात्मैप सपुण्यकः । ततस्तदैव संजातं, नामास्येति सपुण्यकः ॥ २० ॥ त्रिभिर्विदोषकम् । कुतः पुण्यविहीनानां, सामग्री भवतीदृशी ? ।
जन्मदारिद्र्यभाग् नैव, चक्रवर्त्तित्वभाजनम् ॥ २१ ॥ सद्बुद्धिस्तदयायोगसिद्धिर्ति राजमन्दिरे । ततः प्रभृति यत्तस्य, संपन्नं तन्निबोधयत
॥ २२ ॥ अपध्याभावतो नास्ति, पीडा देहे परिश्रुता । क्वचित्सूक्ष्माऽल्पकाला च, यदि स्यात्पूर्वदोषजा ॥ २३ ॥ ततः स्वयं गताकाङ्क्षो,
लोककन्यापारशून्यधीः । विधत्ते विमलालोकं, नेत्रयोरञ्जनं सदा ॥ २४ ॥ तत्त्वश्रीतिकरं तोयं, विवृत्यश्रान्तमानसः । महाकल्याणकं मुक्ते,
तत्सदन्नमनारतम् ॥ २५ ॥ ततो बलं धृतिः स्वास्थ्यं, कान्तिरोजः प्रसन्नता । बुद्धिपाटवमक्षाणां, बर्द्धतेऽस्य प्रतिक्षणम् ॥ २६ ॥ ना-
द्यापि सम्यगारोग्यं, बहुत्वाद्रोगसन्ततेः । जायते केवलं देहे, विशेषो दृश्यते महान् ॥ २७ ॥ यः प्रेतभूतः प्रागासीद्वाढं बीभत्सदर्शनः ।

न नान्देय संपन्नो, मानुषाकारधारकः ॥ २८ ॥ ये रोत्मावे भावाः प्रागभ्यस्तास्ते न सन्ततम् । तुच्छताङ्गीवतालौत्यशोकमोहभ्र-
मादयः ॥ २९ ॥ त्रयोपभोगास्ते सर्वे, नष्टप्रायतया तदा । न वायका मनाग् जावास्तेनासौ स्फीतमानसः ॥ ३० ॥ अन्यदाऽत्यन्तह-
ृष्टात्मा, सद्बुद्धिं परिपृच्छति । भद्रे 'त्रयमिदं लब्धं, मयैतन् केन कर्मणा ? ॥ ३१ ॥ तयोक्तं ताव ! लभ्यन्ते, सर्वेऽर्थो दैतपूर्वकाः । इति
यातां जने तेन, दत्तमेतन् फचिरया ॥ ३२ ॥ ततः स चिन्तयत्येवं, वितीर्णं यदि लभ्यते । इदं सकलकल्याणकारणं भेषजत्रयम् ॥ ३३ ॥
इदानीं चारुप्रेष्यः, प्रयच्छामि विशेषतः । पुनर्जन्मान्तरे येन, संपरोतेदमक्षयम् ॥ ३४ ॥ तस्य चायमैवष्टम्भो, राजराजावलोकितः ।
धर्मयोग्यरुस्म्येष्टनाद्यापरिपूजितः ॥ ३५ ॥ श्लाघितः सर्वलोकेन, सद्बुद्धेर्गोढयक्ष्मः । अहं सपुण्यकस्तेन, लोके वत्ते किलोत्तमः ॥ ३६ ॥
युग्मम् । ततश्च—यदि मां फञ्चिदागत्य, प्रार्थयिष्यति मानवः । तदास्यामीति मन्वानो, हिसुरत्येष तिष्ठति ॥ ३७ ॥ अत्यन्तं निर्गुणोऽप्यत्र,
महद्भिः कृतगौरवः । नूनं संजायते गर्वी, यथाऽयं द्रमकाथमः ॥ ३८ ॥ तत्र ये मन्दिरे लोकास्ते सर्वे त्रयभोजनाः । तद्वलादेव नि-
श्चिन्नाः, संजाताः परमेश्वराः ॥ ३९ ॥ प्रविष्टमात्रा ईदृश्यन्ते, तादृशा येऽपि निःस्वकाः । तेऽन्येभ्य एव तद् भूरि, लभन्ते भेषजत्रयम्
॥ ४० ॥ ततो न फञ्चित्तन्मूले, तदर्थमुपतिष्ठते । स दिक्षु निश्चिर्पञ्चश्रुर्वाचमानं प्रतीक्षते ॥ ४१ ॥ स्थित्वाऽपि कालं भूयांसमलब्धप्रार्थ-
कृन्ततः । सद्बुद्धिं पुनरत्येष, तदर्थं परिपृच्छति ॥ ४२ ॥ सा ग्राह—भद्र ! निर्गल्य, घोषणापूर्वकं त्वया । दीयतां यदि गृहीयुः, केचित्स्यादति-
मुन्दरम् ॥ ४३ ॥ ततोऽमी घोषयत्युषैर्मदीयं भेषजत्रयम् । लोका ! गृहीत गृहीत, गृहे तस्मिन्नटाट्यते ॥ ४४ ॥ ततः पूलुर्नैवस्तस्माद्,
गृहीयुरतिनुच्छेदाः । ये तत्र तद्विधाः केचिद्, अन्येषां तु हृदि स्थितम् ॥ ४५ ॥ अहो प्राग् दृष्टदारिद्र्यो, रोतोऽयं मत्ततां गतः । राज-

१ गाम्यतम् प्र. २ एते दत्ताः. ३ विचारः. ४ विद्यन्ते. पा. ५ वा वीष्मागामिलाभये. ६ याचकं न लभ्यवान्, ७ तानुष्टुभेऽसिद्धाः.

अपकोहमाणमाया जियलोहा तेण ते जिणा हुंति । अरिणो हंता रयं हंता अरिहंता तेण वुचंति ॥ १०७६ ॥
 व्याख्या—जितक्रोधमानमाया जितलोभा येन कारणेन तेन ते भगवन्तः, किं ?—जिना भवन्ति, 'अरिणो हंता रयं हंते'त्यादिगाथादलं यथा नमस्कारनिर्युक्तौ प्रतिपादितं तथैव द्रष्टव्यमिति गाथार्थः ॥ १०७६ ॥ कीर्तयिष्यामीत्यादिव्या-

विख्यासया साम्प्रतमिदमाह—
 किञ्चेमि किञ्चाणिञ्चे सदेवमणुआसुरस्स लोगस्स । दंसणनाणचरिस्से तवचिणओ दंसिओ जेहिं ॥ १०७७ ॥
 व्याख्या—कीर्तयिष्यामि नामभिर्गुणैश्च, किम्भूतान् ?—कीर्तनीयान्, स्तवाहर्नित्यर्थः, कस्येत्यत्राह—सदेवमनुज्यासुर-
 लोकस्य, त्रैलोक्यस्येति भावः, गुणानुपदर्शयति—'दर्शनज्ञानचारित्राणि' मोक्षहेतूनि (निति), तथा 'तपोविनयः' दर्शितो यैः;
 तत्र तप एव कर्मविनयाद् विनयः, इति गाथार्थः ॥ १०७७ ॥

नउधीसंति य संग्वा उसभाईआ उ भणमाणा उ । अविसद्दग्गहणा पुण एरवयमहाविदेहेसुं ॥ १०७८ ॥
 व्याख्या—चतुर्विंशतिरिति सत्त्वा, ऋषभादयस्ते वक्ष्यमाणा एव, अपिशब्दग्रहणात्पुनः ऐरवतमहाविदेहेषु ये तद्ग्र-

होऽपि वेदितव्य इति गाथार्थः ॥ १०७८ ॥
 कसिणं केवलकप्पं लोगं जाणंति तह य पासंति । केवलचरित्तनाणी तम्हा ते केवली हुंति ॥ १०७९ ॥
 व्याख्या—'कृत्स्नं' सम्पूर्णं 'केवलकल्पं' केवलपमम्, इह कल्पशब्द औपम्ये गृह्यते, उक्तं च—'सामर्थ्ये वर्णनायां च, छेदने करणे तथा । औपम्ये चाधिवासे च, कल्पशब्दं विदुर्वुधाः ॥ १ ॥' 'लोकं' पञ्चास्तिकायात्मकं जानन्ति विशे-

व्याख्या—आह—उक्तप्रयोजनसद्भावादुपन्यासोऽप्येवमेव किमिति न कृत इति, अत्रोच्यते, आसेवेनयाऽयमेव प्रथमस्थाने कार्य इति ज्ञापनार्थं, तत्र कलहो—भण्डनं, ततश्चाप्रशस्तः कोपाद्यौदयिकभावतः, तत्करणशीलः कलहकर इति, एवं डमरादिष्वपि भावनीयं, नवरं वाचिकः कलहः, कायवाङ्मनोभिस्ताडनादिगहनं डमरं, समाधानं—समाधिः स्वार्थ्यं न समाधिरसमाधिः—अस्वार्थ्यनिबन्धना सा सा कायादिचेष्टेत्यर्थः, अनेनैव प्रकारेणानिर्वृतिरिति, एवोऽप्रशस्तः, तुशब्दस्यावधारणार्थत्वादेप एव जाल्यपेक्षया न तु व्यक्त्यपेक्षेति, अत एवाह—एवमादिविज्ञातव्यः व्यक्त्यपेक्षयाऽप्रशस्तभावकर इति गार्थः ॥ १०७४ ॥ साम्प्रतं प्रशस्तभावकरमभिधातुकाम आह—

अत्थकरो अ हिअकरो कित्सिकरो गुणकरो जसकरो अ । अभयकर निवुइकरो कुलगर तित्थंकरंतकरो ॥ १०७५ ॥
 व्याख्या—तत्रौघत एव विद्यादिर्यः, उक्तं च—‘विद्याऽपूर्वं धनार्जनं शुभमर्थ’ इति, ततश्च प्रशस्तविचित्रकर्मक्षयोपशमादिभावतः, तत्करणशीलोऽर्थकरः, एवं हितादिष्वपि भावनीयं, नवरं हितं—परिणामपथ्यं कुशलानुबन्धि यत्किञ्चित्, कीर्तिः—दानपुण्यफला, गुणाः—ज्ञानादयः, यशः—पराक्रमकृतं गृह्यते, तदुत्थसाधुवाद इत्यर्थः, अभयादय प्रकटार्थः, नयरमन्तः कर्मणः परिगृह्यते, तत्फलभूतस्य वा संसारस्येति गार्थः ॥ १०७५ ॥ उक्तो भावकरः, अधुना जिनादिप्रतिपादनायाऽह—

१ अनदिभवाभ्यासादासेवनमप्रशस्तस्यादौ भवति, प्रशस्तस्य तु पश्चादेवेति २ यतोऽसाविति ३ व्यक्तिसमुदायरूपवात् जातेस्तस्याः प्रागुरेवाव
 अत्र व्यक्त्यपेक्षेति

जियकोहमाणमाया जियलोहा तेण ते जिणा हुंति । अरिणो हंता रयं हंता अरिहंता तेण बुचंति ॥ १०७६ ॥
 व्याख्या—जितक्रोधमानमाया जितलोभा येन कारणेन तेन ते भगवन्तः, किं ?—जिना भवन्ति, 'अरिणो हंता रयं हंते' त्यादिगाथादलं यथा नमस्कारनिर्युक्तौ प्रतिपादितं तथैव द्रष्टव्यमिति गाथार्थः ॥ १०७६ ॥ कीर्तयिष्यामीत्यादिव्या-
 चिख्यासया साम्प्रतमिदमाह—

किन्तेमि किस्सणिञ्जे सदेवमणुआसुरस्स लोगस्स । दंसणनाणचरित्ते तवविणओ दंसिओ जेहिं ॥ १०७७ ॥
 व्याख्या—कीर्तयिष्यामि नामभिर्गुणैश्च, किम्भूतान् ?—कीर्तनीयान्, स्ववाहार्हानित्यर्थः, कस्येत्यत्राह—सदेवमनुज्यासुर-
 लोकस्स, त्रैलोक्यस्येति भावः, गुणानुपदर्शयति—'दर्शनज्ञानचारित्राणि' मोक्षहेतूनि (मिति), तथा 'तपोविनयः' दर्शितो यैः,
 तत्र तप एव कर्मविनयाद् विनयः, इति गाथार्थः ॥ १०७७ ॥

चउयीसंति य संत्ता उसभाईआ उ भणमाणा उ । अविसदग्गहणा पुण एरवयमहाविदेहेसुं ॥ १०७८ ॥
 व्याख्या—चतुर्विंशतिरिति सत्त्वा, ऋषभादयस्ते वक्ष्यमाणा एव, अपिशब्दग्रहणात्पुनः ऐरवतमहाविदेहेषु ये तद्ग्र-
 होऽपि वेदितव्य इति गाथार्थः ॥ १०७८ ॥

कसिणं केवलकप्पं लोगं जाणंति तह य पासंति । केवलचरित्तनाणी तग्हा ते केवली हुंति ॥ १०७९ ॥
 व्याख्या—'कुरल्लं' सम्पूर्णं 'केवलकल्पं' केवलोपमम्, इह कल्पशब्द औपम्ये गृह्यते, उक्तं च—“सामर्थ्ये वर्णनायां च, छेदने करणे तथा । औपम्ये चाधिवासे च, कल्पशब्दं विदुर्बुधाः ॥ १ ॥” 'लोकं' पञ्चास्तिकायात्मकं जानन्ति विशेषे-

परूपतया, तथैव सम्पूर्णमेव, वशब्दस्यावधारणार्थत्वात् पश्यन्ति सामान्यरूपतया, इह च ज्ञानदर्शनयोः सम्पूर्णलोकविषयत्वे च बहु वक्तव्यं तत्तु नोच्यते ग्रन्थविस्तरभयादिति, नवरं-“निर्विशेषं विशेषाणां, ग्रहो दर्शनमुच्यते । विशिष्टग्रहणं ज्ञानमेवं सर्वत्रगं द्वयम् ॥ १ ॥” इत्यनया दिशा स्वयमेवाम्यूह्यमिति, यतश्चैवं केवलचारित्रिणः केवलज्ञानिनश्च तस्मात्ते केवलिनो भवन्ति, केवलमेपां विद्यत इति केवलिन इतिकृत्वा । आह-इहाकाण्ड एव केवलचारित्रिण इति किमर्थम् ?, उच्यते, केवलचारित्रप्राप्तिपूर्विकेव नियमतः केवलज्ञानावासिरिति न्यायप्रदर्शनेन नेदमकाण्डमिति गाथार्थः ॥ १०७९ ॥ व्याख्याता तावन्नलोकस्येत्यादिरूपा प्रथमसूत्रगाथेति, अत्रैव चालनाप्रत्यवस्थाने विशेषतो निर्दिश्य(इये)ते-तत्र लोकस्योद्योतकरानित्याद्युक्तम्, अत्राऽऽह-अशोभनमिदं लोकस्येति, कुतः ?, लोकस्य चतुर्दशरज्ज्वारमकत्वेन परिमितत्वात्, केवलद्योतस्य चापरिमितत्वेनैव लोकालोकयोर्वेति वाच्यमिति, न, अभिप्रायापरिज्ञानात्, इह लोकशब्देन पञ्चास्तिकाया एव गृह्यन्ते, ततश्चाकाशास्तिकायभेद एवालोक इति न पृथगुक्तः, न चैतदन्तर्प, घत उक्तम्-‘पंचैत्थिकायमइओ लोगो’ इत्यादि । अपरस्त्वाह-लोकस्योद्योतकरानित्येतावदेव साधु, धर्मतीर्थकरान् इति न वक्तव्यं, गतार्थत्वात्, तथाहि-ये लोकस्योद्योतकरास्ते धर्मतीर्थकरा एवेति, अत्रोच्यते, इह लोकैकदेशेऽपि ग्रामैकदेशे ग्रामवलोककशब्दप्रवृत्तेर्मा भूत्तदुद्योतकरेणैव धिविभङ्गज्ञानिष्वर्कचन्द्रादिषु वा सम्प्रत्ययः, तद्व्यवच्छेदार्थं धर्मतीर्थकरानित्याह । आह-यद्येवं धर्मतीर्थकरानित्येतावदे-

१ केवलस्य ज्ञानलाभो लोकालोकं प्रकाशयति २ पञ्चास्तिकायमयो लोकः

वारु लोकोत्थोद्योतकरानिति न वाच्यमिति, अत्रोच्यते, इह लोकेऽपि नद्यादिविषमस्थानेषु मुधिकया(यि) धर्मोर्ध्वमवतरण-
 तीर्थकरणशीलास्तेऽपि धर्मतीर्थकरा एवोच्यन्ते, तन्मा भूदतिमुग्धबुद्धीनां तेषु सम्प्रत्ययः, तदपनोदाय लोकस्योद्योतकरान-
 व्याहेति । अपरस्त्वाह-जिनानित्यतिरिच्यते, तथाहि-यथोक्तप्रकारा जिना एव भवन्तीति, अत्रोच्यते, मा भूकुनयम-
 तानुसारिपरिकल्पितेषु यथोक्तप्रकारेषु सम्प्रत्यय इत्यतस्तद्व्यवच्छेदार्थमाह-जिनानिति, श्रूयते च कुनयदर्शने-
 'ज्ञानिनो धर्मतीर्थस्य, कर्तारः परमं पदम् । गत्वाऽऽगच्छन्ति भूयोऽपि, भयं तीर्थनिकारतः ॥ १ ॥' इत्यादि, तन्नूनं न
 ते रागादिजेतार इति, अन्यथा कुतो निकारतः पुनरिह भवाङ्कुरप्रभवो ?, वीजाभावात्, तथा चान्यैरप्युक्तम्-“अज्ञान-
 पांमुपहितं पुरातनं कर्मवीजमविनाशि । तृष्णाजलाभिषिक्तं मुञ्चति जन्माङ्कुरं जन्तोः ॥ १ ॥” तथा-“दग्धे वीजे
 यथाऽत्यन्तं, प्रादुर्भवति नाङ्कुरः । कर्मवीजे तथा दग्धे, न रोहति भवाङ्कुरः ॥ १ ॥” इति । आह-यद्येवं जिनानित्येता-
 वदेवास्तु लोकस्योद्योतकरानित्याद्यतिरिच्यते इति, अत्रोच्यते, इह प्रयचने सामान्यतो विशिष्टश्रुतधरादयोऽपि जिना
 एवोच्यन्ते, तद्यथा-श्रुतजिना अवधिजिना मनःपर्यायज्ञानजिनाः छद्मस्थवीतरागाश्च, तन्मा भूत्तेषु सम्प्रत्यय इति तदप-
 नोदार्थं लोकस्योद्योतकरानित्याद्यप्यदुष्टमेव । अपरस्त्वाह-अर्हत इति न वाच्यं, न ह्यनन्तरोदितस्वरूपा अर्हद्व्यतिरेके-
 णापरे भवन्तीति, अत्रोच्यते, अर्हतामेव विशेष्यत्वान्न दोष इति । आह-यद्येवं हन्त ! तर्ह्यर्हत एवेत्येतावदेवास्तु लोक-
 स्योद्योतकरानित्यादि पुनरपार्थक्यं, न, तस्य विशेषणसाफल्यस्य च प्रतिपादितत्वात् । अपरस्त्वाह-केवलिन इति न वाच्यं,
 यथोक्तस्वरूपानामर्हतां केवलित्वाव्यभिचारात्, सति च व्यभिचारसम्भवे विशेषणोपादानसाफल्यत्, तथा च-सम्भवे

परूपतया, तथैव सम्पूर्णमेव, चशब्दस्यावधारणार्थत्वात् पश्यन्ति सामान्यरूपतया, इह च ज्ञानदर्शनयोः सम्पूर्णलोकविषयत्वे च बहु यत्कव्यं तत्तु नोच्यते ग्रन्थविस्तरभयादिति, नवरं—“निर्विशेषं विशेषाणां, ग्रहो दर्शनमुच्यते । विशिष्टग्रहणं ज्ञानमेवं सर्वत्रगं द्वयम् ॥ १ ॥” इत्यनया दिशा स्वयमेवाभ्यूह्यमिति, यतश्चैवं केवलचारित्रिणः केवलज्ञानिनश्च तस्मात् केवलिनो भवन्ति, केवलमेयां विद्यत इति केवलिन इतिकृत्वा । आह—इहाकाण्ड एव केवलचारित्रिण इति किमर्थम् ?, उच्यते, केवलचारित्रप्राप्तिपूर्विकैव नियमतः केवलज्ञानावाप्तिरिति न्यायप्रदर्शनेन नेदमकाण्डमिति गाथार्थः ॥ १०७९ ॥ व्याख्याता तावद्लोकसेत्यादिरूपा प्रथमसूत्रगाथेति, अत्रैव चालनाप्रत्ययस्थाने विशेषतो निर्दिश्य(श्ये)ते—तत्र लोकस्योद्योतकरानित्याद्युक्तम्, अत्राऽऽह—अशोभनमिदं लोकस्येति, कुतः ?, लोकस्य चतुर्दशरज्यात्मकत्वेन परिमितत्वात्, केवलोद्योतस्य चापरिमितत्वेनैव लोकालोकव्यापकत्वाद्, यक्ष्यति च—‘केवलियणलंभो लोगलोगं पगासेइ’त्ति, ततश्चौद्योत एवोद्योतकरान् लोकालोकयोर्वेति वाच्यमिति, न, अभिप्रायापरिज्ञानाद्, इह लोकशब्देन पञ्चास्तिकाया एव गृह्यन्ते, ततश्चाकाशास्तिकायभेद एवालोक इति न पृथगुक्तः, न चैतदनापं, यत उक्तम्—‘पंचैत्थिकायमइओ लोगो’ इत्यादि । अपरस्त्वाह—लोकस्योद्योतकरानित्येतावदेव साधु, धर्मतीर्थकरान् इति न वक्तव्यं, गतार्थत्वात्, तथाहि—ये लोकस्योद्योतकरास्ते धर्मतीर्थकरा एवेति, अत्रोच्यते, इह लोकैकदेशेऽपि ग्रामैकदेशे ग्रामवल्लोकशब्दप्रवृत्तेर्मा भूचदुद्योतकरेण्यधि विभङ्गज्ञानिष्वर्कचन्द्रादिषु वा सम्प्रत्ययः, तद्वचच्चेदार्थं धर्मतीर्थकरानित्याह । आह—यद्येवं धर्मतीर्थकरानित्येतावदे-

यास्तु लोकस्योद्योतकरानिति न वाच्यमिति, अत्रोच्यते, इह लोकेऽपि नद्यादिविषमस्थानेषु मुधिकया(ये)धर्मार्थमवतरण-
 तीर्थकरणशीलास्तेऽपि धर्मतीर्थकरा एवोच्यन्ते, तन्मा भूदतिमुग्धबुद्धीनां तेषु सम्प्रत्ययः, तदपनोदाय लोकस्योद्योतकरान-
 व्याहेति । अपरस्त्वाह-जिनानित्यतिरिच्यते, तथाहि-यथोक्तप्रकारा जिना एव भवन्तीति, अत्रोच्यते, मा भूत्कुनयम-
 तानुसारिपरिकल्पितेषु यथोक्तप्रकारेषु सम्प्रत्यय इत्यतस्तद्व्यवच्छेदार्थमाह-जिनानिति, श्रूयते च कुनयदर्शने—
 'ज्ञानिनो धर्मतीर्थस्य, कर्तारः परमं पदम् । गत्याऽऽगच्छन्ति भूयोऽपि, भवं तीर्थनिकारतः ॥ १ ॥' इत्यादि, तद्वृत्तं न
 ते रागादिजेतार इति, अन्यथा फुतो निकारतः पुनरिह भवाङ्कुरप्रभवोऽ, वीजाभावात्, तथा चान्यैरप्युक्तम्—“अज्ञान-
 पांसुविहितं पुरातनं कर्मवीजमविनाशि । तृष्णाजलाभिषिक्तं मुञ्चति जन्माङ्कुरं जन्तोः ॥ १ ॥” तथा—“दग्धे वीजे
 यथाऽत्यन्तं, प्राबुर्भवति नाङ्कुरः । कर्मवीजे तथा दग्धे, न रोहति भवाङ्कुरः ॥ १ ॥” इति । आह-यद्येवं जिनानित्येता-
 वदेयास्तु लोकस्योद्योतकरानित्याद्यतिरिच्यते इति, अत्रोच्यते, इह प्रवचने सामान्यतो विशिष्टश्रुतधरादयोऽपि जिना
 एवोच्यन्ते, तद्यथा-श्रुतजिना अवधिजिना मनःपर्यायज्ञानजिनाः छद्मस्थयीतरागाश्च, तन्मा भूत्तेषु सम्प्रत्यय इति तदप-
 नोदार्थं लोकस्योद्योतकरानित्याद्यथ्यदुष्टमेव । अपरस्त्वाह-अर्हत इति न वाच्यं, न ह्यनन्तरोदितस्वरूपा अर्हद्व्यतिरेके-
 णापरं भवन्तीति, अत्रोच्यते, अर्हतामेव विशेष्यत्वान्न दोष इति । आह-यद्येवं हन्त ! तर्ह्यर्हत एवेत्येतावदेयास्तु लोक-
 स्योद्योतकरानित्यादि पुनरपार्थक्यं, न, तस्य विशेषणसाफल्यस्य च प्रतिपादितत्वात् । अपरस्त्वाह-कैवलिन इति न वाच्यं,
 यथोक्तस्वरूपाणामर्हतां केवलित्वाव्यभिचारात्, सति च व्यभिचारसम्भवे विशेषणोपादानसाफल्यात्, तथा च-सम्भवे

व्यभिचारे च विशेषणमर्थवद्भवति, यथा नीलोत्पलमिति, व्यभिचाराभावे तु तदुपादीयमानमपि यथा कृष्णो भ्रमरः शुक्ला वलाका इत्यादि(वत्) कृते प्रयासात् कमर्थं पुष्पातीति?, तस्मात्केवलिन इत्यतिरिच्यते, न, अभिप्रायापरिज्ञानाद्, इह केवलिन एव यथोक्तस्वरूपा अहन्तो नान्य इति नियमनार्थत्वेन स्वरूपज्ञानार्थमेवं विशेषणमित्यनवद्यं, न चैकान्ततो व्यभिचारसम्भव एव विशेषणोपादानसाफल्यम्, उभयपदव्यभिचारे एकपदव्यभिचारे स्वरूपज्ञापने च शिष्टोक्तिषु तत्प्रयोगदर्शनात्, तत्रोभयपदव्यभिचारे यथा नीलोत्पलमिति, तथैकपदव्यभिचारे यथा आपो द्रव्यं पृथिवी द्रव्यमिति, तथा स्वरूपज्ञापने यथा परमाणुरप्रदेश इत्यादि, यतश्चैवमतः केवलिन इति न दुष्टम् । आह—यद्येवं केवलिन इत्येतदेव सुन्दरं, शेषं तु लोकस्योद्योतकरानित्यादिकमनर्थकमिति, अत्रोच्यते, इह श्रुतकेवलिप्रभृतयोऽन्येऽपि विद्यन्त एव केवलिनः, तस्मान्मा भूतेषु सम्प्रत्यय इति तत्प्रतिक्षेपार्थं लोकस्योद्योतकरानित्याद्यपि वाच्यमिति । एवं द्वावित्ययोगापेक्षयाऽपि विचित्रनयमताभिज्ञेन स्वधिया विशेषणसाफल्यं वाच्यम्, इत्यलं विस्तरेण, गमनिकामात्रमेतदिति । तत्र यदुक्तं 'कीर्तयिष्यामीति' तत्कीर्तनं कुर्वन्नाह—

उसभमजिअं च वंदे संभवमभिणंदणं च सुमदं च । पउमप्पहं सुपासं जिणं च चंदप्पहं वंदे ॥ २ ॥ सुचिहिं च पुप्फदंतं सीअल सिजंस चासुपुज्जं च । विमलमणंतं च जिणं धम्मं संतिं च वंदामि ॥ ३ ॥ कुंयुं अरं च महिं वंदे सुणिसुव्वयं नमिजिणं च । वंदामि रिट्ठेमिं पासं तह वद्धमाणं च ॥ ४ ॥ (सूत्राणि)

एताखिद्योऽपि सूत्रगाथा इति, आसां व्याख्या-इहाहतां नामानि अन्यर्थमधिकृत्य सामान्यलक्षणतो विशेषलक्षणतश्च

ताओ भणिआओ—मम पुत्तो भविस्सइ सो जोयणत्थो एयस्सऽसोगवरपायवस्स अहे ववहारं तुब्भ छिदिहि, ताव एगा-
इयाओ भवइ, इयरी भणइ—एवं भवतु, पुत्तमाया णेच्छइ, ववहारो छिज्जउत्ति भणइ, णाऊण तीए दिण्णो, एवमाईग-
वमगुणेणंति गुमई ॥ इयाणिं पउमप्पहो—तस्य सामान्यतोऽभिधानकारणम्—इह निष्पङ्कतामङ्गीकृत्य पद्मस्येव प्रभा-
यस्यासौ पद्मप्रभः, सर्व एव जिना यथोफस्वरूपा इत्यतो विशेषकारणमाह—

पउमसयणंमि जणणीइ डोहलो तेण पउमाभो ॥ १०८२ ॥

व्याख्या—पंचछंदः ॥ गवभगए देवीए पउमसयणंमि डोहलो जाओ, तं च से देवयाए सज्जियं, पउमवण्णो च भगवं,
तेण पउमप्पहोति गाथार्थः ॥ १०८२ ॥ इदानीं सुपासो, तस्यैवतो नामान्वर्थः—शोभनानि पार्थीन्यस्येति सुपार्थः, सर्व
एव च अहन्त एयम्भूता इत्यतो विशेषेण नामान्वर्थमभिधित्सुराह—

गवभगण जं जणणी जाय सुपासा तओ सुपासजिणो ।

व्याख्या—गवभगए जणणीए तित्थगराणुभावेण सोभणा पासा जायत्ति, ता सुपासोत्ति । एवं सर्वत्र सामान्याभिधानं

१ ते भजिते—मम पुत्रो भविष्यति त यौवनस्य पुरतस्साशोकवरणादपस्थापो व्यवहारं युवयोः छेत्स्यति तावदेकत्र भवतं, इतरा भणति—एवं भवतु, पुत्र-
माता नेच्छति, स्वपहारमिच्छतामिति भणति, ज्ञात्वा तस्य दणः, एवमादिगर्भगुणेनेति सुमतिः । इदानीं पद्मप्रभः २ पद्मार्थः ॥ गर्भगते देव्याः पद्मशयने दोहदो-
जातः, तप तस्य देवतया समितं, पद्मगर्भश्च भगवान्, तेन पद्मप्रभ इति । इदानीं सुपार्थः—गर्भगते जनन्यास्त्रीधंकरानुभावेन शोभनौ पार्थौ जाताविति,
ततः गुपार्थ इति ।

इदानीं सम्भवो-तस्यौघतोऽभिधाननिबन्धनं-संभवन्ति प्रकरणे भवन्ति चतुर्ध्विदशयगुणा अस्मिन्निति सम्भवः, सर्व एव भगवन्तो यथोक्तस्वरूपा इत्यतो विशेषबीजाभिधित्त्वाऽऽह—

अभिसंभूआ सासत्ति संभवो तेण बुच्चई भयवं ।

गवभगए जेण अबभहिया सरसणिफ्फत्ती जाया तेण संभवो ॥ इयाणिं अभिणंदणो, तस्य सामान्येनाभिधानान्वर्थः-अभिनन्दते देवेन्द्रादिभिरित्यभिनन्दनः, सर्व एव यथोक्तस्वरूपा इत्यतो विशेषहेतुप्रतिपादनायाऽऽह—

अभिणंदई अभिक्खं सक्को अभिणंदणो तेण ॥ १०८१ ॥

व्याख्या—पृच्छद्धं ॥ गवभप्पभिइ अभिक्खणं सक्को अभिणंदियाइओत्ति, तेण से अभिणंदणोत्ति णामं कयं, गाथार्थः ॥ १०८१ ॥ इदानीं सुमतिः, तस्य सामान्येनाभिधाननिबन्धनं शोभना मतिरस्येति सुमतिः, सर्व एव च सुमतयो भगवन्त इत्यतो विशेषनिबन्धनाभिधानायाह—

जणणी सव्वत्थ विणिच्छएसु सुमइत्ति तेण सुमइजिणो ।

गौहद्धं । जणणी गवभगए सव्वत्थ विणिच्छएसु अइव मइसंपण्णा जाया, दोण्हं सवत्तीणं मयपइयाणं ववहारो छिन्नो,

१ गर्भगते येनाभ्यधिका शास्त्रनिष्पत्तिर्जाता तेन संभवः । इदानीमभिनन्दनः, २ पञ्चार्थः ॥ गर्माप्यवृत्तिरभीक्ष्णं शक्नोऽभिनन्दितवानिति, तेन तस्य अभिनन्दन इति नाम कृतं । ३ गायार्थः । जननी गर्भगते सर्वत्र विनिश्चयेषु अतीव मतिरसंपन्ना जाता, द्वयोरेव स्तूपलोः सपत्न्योर्गर्भवद्धारदिष्ठम्,

ताञो भणिआओ-मम पुत्तो भविस्सइ सो जोयणत्थो एयस्सडसोगवरपायवस्स अहे ववहारं तुब्भ छिदिदिहि, ताव एगा-
इयाओ भवए, इयरी भणइ-एवं भवतु, पुत्तमाया णेच्छइ, ववहारो छिज्जउत्ति भणइ, णाऊण तीए दिण्णो, एवमाईग-
दभगुणेणंति सुमई ॥ इयाणिं पउमप्पहो-तस्य सामान्यतोऽभिधानकारणम्—इह निष्पङ्कतामङ्गीकृत्य पद्मस्येव प्रभा
यस्यासौ पद्मप्रभः, सर्व एव जिना यथोक्तस्वरूपा इत्यतो विशेषकारणमाह—

पउमसयणंमि जणणीइ डोहलो तेण पउमाभो ॥ १०८२ ॥

ध्याख्या—पंचछंदः ॥ गवभगए देवीए पउमसयणंमि डोहलो जाओ, तं च से देवयाए सज्जियं, पउमवण्णो य भगवं,
तेण पउमप्पहोत्ति गाथार्थः ॥ १०८२ ॥ इदानीं सुपासो, तस्यौघतो नामान्वर्थः—शोभनानि पार्श्वान्यस्येति सुपार्श्वः, सर्व
एव च अर्हन्त एवम्भूता इत्यतो विशेषेण नामान्वर्थमभिधित्सुराह—

गवभगए जं जणणी जाय सुपासा तओ सुपासजिणो ।

ध्याख्या—गवभगए जणणीए तित्थगराणुभावेण सोभणा पासा जायत्ति, ता सुपासोत्ति । एवं सर्वत्र सामान्याभिधानं

१ ते भनिते—मम पुत्रो भविष्यति स यौवनस्य प्लवस्त्राशोकवरपादपल्लापो व्यवहारं युवयोः छेत्स्यति तावदेकत्र भवतं, इतरा भणति—एवं भवतु, पुत्र-
माता नेच्छति, व्यवहारश्चिच्छेत्तामिति भणति, ज्ञात्वा तस्यै दत्तः, एवमादिगर्भयुगेनेति सुमतिः । इदानीं पद्मप्रभा २ पद्मार्थं ॥ गर्भगते देव्याः पद्मशयने दोहदो
नालः, तप तस्यै देवतया सन्निवृत्तं, पद्मवर्णञ्च भगवान्, तेन पद्मप्रभ इति । इदानीं सुपार्श्वः—गर्भगते जनन्यासीयंरुतनुभावेन शोभनौ पार्श्वौ जालाविति,
ततः सुपार्श्व इति ।

विशेषाभिधानं चाधिकृत्यार्थाभिधानविस्तरो द्रष्टव्यः, इह पुनः सुज्ञानत्वात् ग्रन्थविस्तरभयाच्च नाभिधीयत इति कृतं विस्तरेण, इंद्याणि चंदप्यहो-चन्द्रस्येव प्रभा-ज्योत्स्ना सौम्याऽस्येति चन्द्रप्रभः, तस्य सवेऽवि तित्यग्रा चंद इव सोमलेसा, विसेसो

जणणीएँ चंदपियणंमि डोहलो तेण चंदाभो ॥ १०८३ ॥

व्याख्या—पच्छदं ॥ देवीए चंदपियणंमि डोहलो चंदसरिसवणो य भगवं तेण चंदप्पभोत्ति गाथार्थः ॥ १०८३ ॥ इदानीं सुविहित्ति, तत्र शोभनो विधिरस्येति सुविधिः, इह च सर्वत्र कौशल्यं विधिरुच्यते, तस्य सवेऽवि एरिसा, विसेसो पुण सव्यविहीसु अ कुसला गब्भगए तेण होइ सुविहिजिणो ।

व्याख्या—गाहदं ॥ भगवंते गब्भगए सवविहीसु चेव विसेसओ कुसला जणणित्ति जेण तेण सुविहित्ति णामं कयं ॥ इयाणिं सीयलो, तत्र सकलसत्त्वसन्तापकरणविरहादाहादजनकत्वाच्च शीतल इति, तस्य सवेऽवि अरिस्स मित्तस्स या उवरिं सीयलयरसमाणा, विसेसो जण

पिउणो दाहोयसमो गब्भगए सीयलो तेणं ॥ १०८४ ॥

१ इदानीं चन्द्रप्रभः, तत्र सर्वेऽपि तीर्थंकराश्चन्द्र इव सौम्यलेदयाः, विदोषः—पञ्चार्थः ॥ देव्याश्चन्द्रपात्रे दोहदः चन्द्रसदृशवर्णश्च भगवान् तेन चन्द्रप्रभः । इदानीं सुविधिरिति, तत्र सर्वेऽपि ईरणाः, विदोषः पुनः—गाथार्थः । भगवति गर्भगते सर्वविधिष्वेव विशेषतः कुशला जननीति येन तेन सुविधिरिति नाम शृतं । इदानीं शीतलः—तत्र सर्वेऽपि अरीणां मित्राणां कोपरि शीतलगृहसमानाः, विदोषः पुनः—

व्याख्या—पच्छदं ॥ पित्रो पितृदाहो पुत्र्युष्णो ओसहेहि ण पवणति, गन्धगए भगवंते देवीए परामुडस्स पवणो, तेण सीयलोत्ति गार्थः ॥१०८४॥ इयाणि सेजंसो, तत्र श्रेयान्-समस्तभुवनस्यैव हितकरः, प्राकृतशैल्या छान्द-सत्ताद्य श्रेयांस इत्युच्यते, तत्थ संयडवि तेलोगस्स सेया, विसंसो उण—

महरिहसिज्जारुहणंमि डोहलो तेण डोइ सिजंसो ।
व्याख्या—गाहजं । तस्स रत्तो परंपरागया सेज्जा देवतापरिगहिता अच्चिज्जइ, जो तं अहियइ तस्स देवया उवसगं करेति, गन्धरथे य देवीए डोहलो उवविद्धा अकंता य, आरसिउं देवया अवकंता, तित्थगरनिमित्तं देवया परिक्खिया, देवीए गन्धमप्यहायेण एवं संयं जायं, तेण से णामं कयं सेजंसोत्ति ॥ इयाणि वसुपुज्जो, तत्र वसूनां पूज्यो वसुपूज्यः, वसवो- देवाः, तत्थ संयडवि तित्थगरा इंदार्इणं पुज्जा, विसंसो उण—

पूपइ चासवो जं अभिक्खणं तेण वसुपुज्जो ॥ १०८५ ॥

व्याख्या—पच्छदं ॥ चासवो देवराया, तस्स गन्धगयस्स अभिक्खणं अभिक्खणं जगणीए पूयं करेइ, तेण वासुपुज्जोत्ति,

१ पञ्चार्थ ॥ विष्णुः पितृदाहः पूर्वोत्पन्न औपधेनं प्रगुण्यते, गर्भगते भगवति देव्या परामुष्टः प्रगुणः, तेन वीतल इति । इदानीं धेयांसः, तत्र सर्वेऽपि त्रैलोक्यस्य धेयकराः, विन्नेषः पुनः गार्थः । एव राक्षः परम्परागता शब्द्या देवतापरिगृहीताऽर्प्यते, यस्मात्प्राप्तमिति तस्य देवतोपसर्गं करोति, गर्भस्थे च (भगवति) देव्या दोहइ उपपिष्टाऽऽक्रान्ता च, देवताऽऽस्वापन्नान्ता, तीर्थंकरनिमित्तं देवता परीक्षिता, देव्या गर्भप्रभावेजैवं श्रेयो जातं, तेन तस्य नाम कृतं धेयांस इति । इदानीं वासुपूज्यः, तत्र सर्वेऽपि तीर्थंकरा इन्द्रादीनां पूज्याः, विन्नेषः पुनः—पञ्चार्थ ॥ चासवो देवराजः, तस्य गर्भगतस्याभीष्टगमभीष्टं जनन्याः पूतो करोति तेन वासुपूज्य इति,

अह्वा वसूणि-रयणाणि वासवो-चेसमणो सो गन्धर्वा अभिवर्णं तं रायकुलं रयणेहिं पूरेइत्ति वासुपुजो ॥
गाथार्थः ॥ १०८५ ॥ इयाणिं विमलो, तत्र विगतमलो विमलः, विमलानि वा ज्ञानादीनि यस्य, सामणलक्खणं संवे-
सिंवि विमलानि गाणदंसणाणि सरीरं च, विसेसलक्खणं

विमलतणुबुद्धि जणणी गन्धर्वा तेण होइ विमलजिणो ।

व्याख्या—पुण्ड्रं । गन्धर्वा मानूए सरीरं बुद्धी य अतोव विमला जाया तेण विमलोत्ति ॥ इयाणिं अणंतो-तत्रानन्त-
कर्माश्रयादनन्तः, अनन्तानि वा ज्ञानादीन्यस्येति, तत्थ संवेहिंवि अणंता कम्मंसा जिया संवेसिं च अणंताणि
णाणार्हणि, विसेसो पुण

रयणविचित्तमणंतं दामं सुमिणे तओऽणंतो ॥ १०८६ ॥

व्याख्या—गाहापच्छदं ॥ 'रयणविचित्तं' रयणलवचियं 'अणंतं' अइमहप्पमाणं दामं सुमिणे जणणीए दिदं, तओ
अणंतोत्ति गाथार्थः ॥ १०८६ ॥ इयाणिं धम्मो, तत्र दुर्गतौ प्रपतन्तं सत्त्वसद्गतं धारयतीति धर्मः, तत्थ संवेवि पंच-
विहत्ति, विसेसो पुण—

१ भयवा यसूनि-रक्काति वासवो-वेधमणः स गर्भगतेऽभीष्टमभीष्टं तत् राजकुलं रक्खेः पूरयतीति वासुपुजः । इदानीं विमलः, सामान्यलक्षणं सर्वेषामपि
विमले ज्ञानदर्शने शरीरं च, विदोषलक्षणं-पूर्वार्धं । गर्भगते मातुः शरीरं बुद्धिआतीव विमला जाता तेन विमल इति । इदानीमनन्तः, तत्र सर्वेऽपि अनन्ताः
कर्माणा ज्ञिताः सर्वेषां चानन्ताणि ज्ञानादीनि, विदोषः पुनः-गाथापश्चार्धं ॥ रक्खविचित्रं-रक्खलपितमनन्तम्-अंतिमहृत्पमाणं दाम स्वप्ने जनन्या इदं ततोऽनन्त
इति । इदानीं धर्मः, तत्र सर्वेऽपि पूर्वविद्या इति, विशेषः पुनः—

गन्धमगए जं जणणी जाय सुधम्ममत्ति तेण धम्मजिणो ।

व्याख्या—गाहदं ॥ गन्धमगए भगवंते विसेसओ से जणणी दाणदयाइएहिं अहिगारेहिं जाया सुधम्ममत्ति तेण धम्मजिणो भगवं । इयाणि संती, तत्र शान्तियोगात्तत्कर्तृत्वाद्वा शान्तिरिति, इदं सामर्णं, विसेसो पुण—

जाओ असिचोयसमो गन्धमगए तेण संतिजिणो ॥ १०८७ ॥

व्याख्या—पच्छदं ॥ महंतं असियं आसि, भगवंते गन्धमगए उवसंतंति गाथार्थः ॥ १०८७ ॥ इदानीं कुंथू, तत्र कुंथूगृह्यो तस्यां स्थितवानिति कुस्थः, सामर्णं सवेचि एवंविहा, विसेसो पुण

धूहं रयणविचित्तं कुंथुं सुमिणंमि तेण कुंथुजिणो ।

व्याख्या—गाहदं । मणहरे अन्मुणए महधएसे धूहं रयणविचित्तं सुमिणे दंहुं पडियुद्धा तेण से कुंथुत्ति णामं कयं । इदानीं अरो, तत्र—‘सर्वोत्तमे महासत्त्वकुले य उपजायते । तस्याभियुद्धये धूद्धैरसावर उदाहृतः ॥ १ ॥’ तस्य सवेदवि सम्बुत्तमे कुले विद्धिकरा एव जायंति, विसेसो पुण

१ गाथार्थः । गन्धमगए भगवति विरोपतस्तस्य जननी दानदयादिकेचधिकारेण जाता सुधर्मेति तेन धर्मेजिनो भगवान् । इदानीं शान्तिः—इदं सामान्यं विरोपः पुनः—पञ्चार्थः ॥ महाविरिपमासीन्, भगवति गर्भमगत उपशान्तमिति । इदानीं कुन्धुः, सामान्यं सर्वेद्व्येवंविधाः, विरोपः पुनः । गाथार्थः । मनोहरेऽभ्युद्यते महाप्रदो स्तुवं रत्नविधिप्रं स्तमे इद्वा प्रतिपुद्वा तेन तस्य कुन्धुरिति नाम कृतं । इदानीमारः—तत्र सर्वेदपि सर्वोत्तमे कुले विद्धिकरा एव जायन्ते, विरोपः पुनः—

सुमिणे अरं महरिहं पासइ जणणी अरो तग्हा ॥ १०८८ ॥

व्याख्या—पंचछंदं ॥ गव्वभगए मायाए सुमिणे सव्वरयणमओ अइसुंदरो अइप्पमाणो य जग्हा अरओ दिट्ठो तग्हा अरोत्ति से णामं कयंति गाथार्थः ॥ १०८८ ॥ इदानीं मल्लित्ति, इह परीपहादिमल्लजयात्प्राकृतरीत्या छान्दसत्वाच्च मल्लिः, तत्र सवेहिं पि परीसहमल्ल रागदोसा य णिहयत्ति सामणं, विसेसो

वरसुरहिमल्लसयणंमि डोहलो तेण होइ मल्लिजिणो

व्याख्या—(गाहछं)गव्वभगए माऊए सबोउगवरसुरहिकुसुममल्लसयणिजे दोहलो जाओ, सो य देवयाए पडिसंमाणिओ दोहलो, तेण से मल्लित्ति णामं कयं । इदानीं मुणिसुवयोत्ति—तत्र मन्यते जगतस्त्रिकालावस्थामिति मुनिः तथा शोभनानि व्रतान्यस्येति सुव्रतः मुनिश्चासौ सुव्रतश्चेति मुनिसुव्रतः, सये सुमुणियसयभावा सुधया यत्ति सामणं, विसेसो

जाया जणणी जं सुव्वयत्ति मुणिसुव्वओ तग्हा ॥ १०८९ ॥

व्याख्या—(पच्छछं)गव्वभगए णं माया अईव सुधया जायत्ति तेण मुणिसुव्वओत्ति णामं, गाथार्थः ॥ १०८९ ॥ इयाणीं णमिस्ति-

१ पञ्चार्थ ॥ गर्भगते मात्रा स्वप्ने सर्वरत्नमयोऽतिसुन्दरोऽतिममाणश्च यस्यादरको इष्टस्तस्मादर इति तस्य नाम कृतमिति । मल्लिरिति, तत्र सर्वैरपि परीपह-
महा रागदोषाश्च मिहता इति सामान्यं विशेषः—(गाथार्थं) गर्भगते मातुः सर्वतुल्यरसुरमिहिकुसुममल्लसयणीये दोहदो जातः, स च देवतया प्रतिसन्माननीतो
दोहदः, तेन तस्य मल्लिरिति नाम कृतं । इदानीं मुनिसुव्रत इति—सर्वे सुमुणितसर्वभावाः सुव्रताश्चेति सामान्यं, विशेषः—(पञ्चार्थं) ॥ गर्भगते माताश्रीव-
सुव्रता जातेति तेन मुनिसुव्रत इति नाम । इदानीं नमिरिति—

तेन प्राकृतनीत्या छान्दसत्याहक्षणान्तरसम्भवाच्च परीषहोपसर्गादिनमनामिरिति । तथा चाष्टौ व्याकरणान्यैन्द्रादीनि लोकेऽपि साम्प्रतमभिधानमात्रेण प्रतीतान्येव, अतः कतिपयशब्दविषयलक्षणाभिधानतुच्छे पाणिनिमत एव नाग्रहः कार्य इति, न्यासादिप्रयुक्तशब्दानामपि तेनासिद्धेः, न च ते ततोऽपि शब्दशाखानभिज्ञा इति, कृतं प्रसङ्गेन, प्रकृतं प्रस्तुतम्— तस्य सयेहिंयि परीषहोपसर्गा नामिष्या कसाय(याय)त्ति सामण्यं, विसेसो—

पणया पयंतनिव्वा दंसियमिस्ते जिणंमि तेण नमी ।

व्याख्या—(गाह्वं) उल्लिख्य पयंतपत्थिवेहिं गयरे रोहिज्जमाणे अण्णराईहिं देवीए कुच्छिए णमी उववण्णो, ताहे देवीए गव्वस्स पुण्णसत्तीचोइयाए अट्ठालमारोदुं सद्धा समुप्पणा, आरुढा य दिट्ठा परपत्थिवेहिं, गव्वमप्पभावेण य पणया सामंतपत्थिया, तेण से णमिस्ति णामं कयं । इदाणीं णेमी, तत्र धर्मचक्रस्य नेमिवज्जेमिः, सवेवि धम्मचक्रस्स णेमीभूयस्ति सामण्यं, विसेसो

रिट्ठरयणं च नेमिं उप्पयमाणं तओ नेमी ॥ १०९० ॥

व्याख्या—(पच्चल्लं) गव्वमगए तस्स मायाए रिट्ठरयणामओ महइमहालओ णेमी उप्पयमाणो सुमिणे दिट्ठोत्ति, तेण

१ तत्र सर्वेऽपि परीषहोपसर्गा नामिताः कयायाच इति सामान्यं, विशेषः(गायार्थं)—दुर्लभितैः प्रत्यन्तपार्थिवेनगरे रुप्यमानेऽन्यराजभिः देव्याः कुक्षौ नमिहएव, तत्र देव्या गर्भस्य पुण्यशक्तिप्रीताया अट्ठालकमारोदुं अट्ठा समुत्पन्ना, आरुढा च इष्टा परपार्थिवैः, गर्भप्रभावेण च प्रगताः सामन्तपार्थिवाः, तेन सत्य नमिरिति नाम कृतं । इदानीं नेमिः—सर्वेऽपि धर्मचक्रस्य नेमीभूता इति सामान्यं, विशेषः—(पञ्चायं) गर्भगते तत्त मायाऽरिष्टरालमयो महा- तिमहालयो नेमिरूपतन् न्यग्रे एव इति, तेन

सुमिणे अरं महरिहं पासइ जणणी अरो तम्हा ॥ १०८८ ॥

व्याख्या—पंचछंदं ॥ गन्धर्गए मायाए सुमिणे सधरयणमओ अइसुंदरो अइप्पमाणो य जम्हा अरओ दिट्ठो तम्हा अरोत्ति से णामं कयंति गाथार्थः ॥ १०८८ ॥ इदानीं मल्लिचि, इह परीपहादिमल्लजयात्माकृतशैल्या छान्दसत्वाच्च मल्लिः, तत्थ संबोहिं पि परीसहमल्ल रागदोसा य णिहयत्ति सामणं, विसेसो

धरसुरहिमल्लसयणंमि डोहलो तेण होइ मल्लिजिणो

व्याख्या—(गाहछंदं) गन्धर्गए माऊए सबोडगवरसुरहिकुसुममल्लसयणिजे दोहलो जाओ, सो य देवयाए पडिसंमाणिओ दोहलो, तेण से मल्लिचि णामं कयं । इदानीं मुणिसुवयोत्ति—तत्र मन्यते जगतस्त्रिकालावस्थामिति मुनिः तथा शोभनानि व्रतान्यस्येति सुव्रतः मुनिश्चासौ सुव्रतश्चेति मुनिसुव्रतः, सधे सुमुणियसवभावा सुधया यत्ति सामणं, विसेसो

जाया जणणी जं सुव्वयत्ति मुणिसुव्वओ तम्हा ॥ १०८९ ॥

व्याख्या—(पंचछंदं) गन्धर्गए णं माया अईव सुधया जायत्ति तेण मुणिसुव्वओत्ति णामं, गाथार्थः ॥ १०८९ ॥ इयाणीं णमिस्ति-

१ पञ्चार्थः ॥ गर्भगते मात्रा स्वप्ने सर्वरत्नमयोऽस्ति सुन्दरोऽस्ति प्रमाणञ्च यस्मादरको दृष्टस्तस्मादर इति तस्य नाम कृतमिति । मल्लिरिति, ॥ तत्र सर्वैरपि परीपह-
महा रागदोषाञ्च निवृत्ता इति सामान्यं विशेषः—(गाथार्थः) गर्भगते मातुः सर्वतुल्यवरसुरभिकुसुममाख्यसयनीये दोहदो जातः, स च देवतया प्रतिसम्माननीतो
दोहदः, तेन तस्य मल्लिरिति नाम कृतं । इदानीं मुनिसुव्रत इति—सर्वे सुमुणितसर्वभावाः सुव्रताश्चेति सामान्यं, विशेषः—(पञ्चार्थः) ॥ गर्भगते माताऽतीव
सुव्रता जातेति तेन मुनिसुव्रत इति नाम । इदानीं नमिरिति—

गार्धः॥१०९१॥

व्याख्या—गन्धर्गएण भगवया णायकुलं विसेसेण धणेण वह्मियाइयं तेण से णामं कयं वद्धमाणेत्ति, गाथार्थः॥१०९१॥
एवमेतावता ग्रन्थेन तिस्रोऽपि मूलसूत्रगाथा व्याख्याता इति ॥ अधुना सूत्रगाथैव—
गयं मए अभियुआ विहुपरयमला पहीणजरमरणा । चउवीसंपि जिणवरा तित्थयरा मे पसीयंतु ॥ ५ ॥

अस्या व्याख्या—‘एवम्’ अनन्तरोक्तेन प्रकारेण ‘मए’ इत्यात्मनिर्देशमाह, ‘अभिपुता’ इति अभिमुख्येन स्तुता अभिपुता
इति, स्वनामभिः कीर्तिता इत्यर्थः, किंविशिष्टास्ते ?—‘विधूतरजोमलाः’ तत्र रजश्च मलश्च रजोमलौ विधूतौ—प्रकम्पितौ
अनेकार्थत्वाद्वा अपनीतौ रजोमलौ चैस्ते तथाविधाः, तत्र वक्ष्यमानं कर्म रजो भण्यते पूर्ववद्धं तु मल इति, अथवा वद्धं
रजः निकाचितं मलः, अथवेर्योपधं रजः साम्प्रयायिकं मल इति, यत एवैवम्भूता अत एव प्रक्षीणजरामरणाः, कारण-
भावादित्यर्थः, तत्र जरा—ययोहानिलक्षणा मरणं तु—प्राणत्यागलक्षणं, प्रक्षीणे जरामरणे येषां ते तथाविधाश्चतुर्विंशतिरपि,
अपिशब्दात्तदन्येऽपि, ‘जिनवराः’ श्रुतादिजिनप्रधानाः, ते च सामान्यकेवलिनोऽपि भवन्ति अत आह—तीर्थकरा इति,
एतत्समानं पूर्वेण, ‘मे’ मम, किं ?—‘प्रसीदन्तु’ प्रसादपरा भवन्तु, स्यात्—‘क्षीणक्लेशत्यान्न पूजकानां प्रसाददास्ते हि । तच्च
न यस्मात्सेन पूज्याः क्लेशक्षयादेव ॥ १ ॥ यो वस्तुतः प्रसीदति रोपमवश्यं स याति निन्दायाम् । सर्वत्रासमचित्तश्च सर्व-
हितदः कथं स भवेत् ? ॥ २ ॥ तीर्थकरास्त्विह यस्माद्रागद्वेषक्षयाच्चिलोकविदः । स्वात्मपरतुल्यचित्ताश्चातः सद्भिः सदा
पूज्याः ॥ ३ ॥ शीतार्दितेषु च यथा द्वेषं वह्निर्न याति रागं वा । नाऽऽह्वयति वा तथाऽपि च तमाश्रिताः स्वैष्टमश्नुयते ॥ ४ ॥

१ गार्धर्गतेन भगवता द्वावकुलं विनेयेण धनेन वार्धितं तेन तस्य नाम कृतं वर्धमान इति ।

से रिद्धेनेमिति णामं कयं, गाथार्थः ॥ १०९० ॥ इदानीं पासोत्ति, तत्र पूर्वोक्तयुक्तिकलापादेव पश्यति सर्वभावानिति पार्थः, पश्यक इति चान्ये, तत्थ सधेऽवि सधभावाणं जाणगा पासगा यत्ति सामणं, विसेसो पुण—

सत्थं सयणे जणणी तं पासइ तमसि तेण पासजिणो ।

व्याख्या—(गाहज्जं) गम्भगए भगवंते तेलोक्कवंधवे सत्तसिरं णागं सयणिज्जे णिविज्जे माया से सुविणे दिट्ठत्ति, तद्वा अंधकारे सयणिज्जगयाए गम्भप्पभावेण य एतं सत्थं पासिऊणं रण्णो सयणिज्जे णिमया वाद्वा चडाविया भणिओ य—एस सत्थो वच्चइ, रण्णा भणियं—कहं जाणसि?, भणइ—पेच्छामि, दीवएण पलोइओ, दिट्ठो य सत्थो, रण्णा चिंता गम्भस्त एसो अइसयप्पहावो जेण एरिसे तिमिरांधयारे पासइ, तेण पासोत्ति णामं कयं । इदानीं वद्धमाणो, तत्रोत्पत्तेरारम्भ्य ज्ञानादिभिर्बद्धत इति वर्द्धमानः, तत्थ सधेवि णाणाइगुणेहिं वद्धइत्ति, विसेसो बुण

वद्धइ नायकुलंति अ तेण जिणो वद्धमाणुत्ति ॥ १०९१ ॥

१ वल्लारिद्धेनेमिति नाम कृतं । इदानीं पार्थ इति—तत्र सर्वेऽपि सर्वभावाणां ज्ञायकाः पश्यकाश्चेति सामान्यं, विशेषः पुनः—(गाथार्थं) गम्भगते भगवति-
त्रैलोक्यबान्धवे सप्तशिरसं नाम नायनीये निर्विज्जे मात्ता इट्ठत्ती तस्य स्वप्न इति, तथाऽन्धकारे दायनीयगतया गर्भप्रभावेण चागच्छन्तं सर्वं इद्वा राज्ञः दायनीयादि
मंतो बाहुश्रदापितो भणितत्र—एष सर्वो मज्जति, राज्ञा मणितं—कयं जानासि?, भणति—पश्यामि, दीवेन प्रच्छोकितः इट्ठ सत्थः, राज्ञश्चिन्ता—गम्भस्त एषो
ऽतिनायप्रभावो येनेदं तिमिरान्धकारे पश्यति, तेन पार्थ इति नाम कृतं । इदानीं वर्द्धमानः, तत्र सर्वेऽपि ज्ञानादिगुणैर्बद्धन्त इति विशेषः पुनः—

व्याख्या—गल्भगण भगवया णायकुलं विसेसेण घणेण वहियाइयं तेण से णामं कयं वद्धमाणेत्ति, गाथार्थः॥१०९१॥
 एयमेतावता ग्रन्थेन तिस्रोऽपि मूलसूत्रगाथा व्याख्याता इति ॥ अधुना सूत्रगाथैव—
 तयं मए अभिधुआ विहुपरयमला पहीणजरमरणा । चउवीसंपि जिणवरा तित्थयरा मे पसीयंतु ॥ ५ ॥

अस्या व्याख्या—‘एयम्’अनन्तरोक्तेन प्रकारेण ‘मए’ इत्यात्मनिर्देशमाह, ‘अभिधुता’इति आभिमुख्येन स्तुता अभिष्टुता इति, स्वनामभिः कीर्तिता इत्यर्थः, किंविशिष्टास्ते ?—‘विधूतरजोमलाः’ तत्र रजश्च मलश्च रजोमलौ विधूतौ—प्रकम्पितौ अनेकार्थत्वाद्वा अपनीती रजोमलौ येस्ते तथाविधाः, तत्र वयमानं कर्म रजो भण्यते पूर्ववद्धं तु मल इति, अथवा घट्टं रजः निष्काचितं मलः, अथयेर्यापधं रजः साम्परायिकं मल इति, यत् एवैयम्भूता अत एव प्रक्षीणजरामरणाः, कारणभावादित्यर्थः, सत्र जरा—ययोहानिलक्षणा मरणं तु—प्राणत्यागलक्षणं, प्रक्षीणे जरामरणे येषां ते तथाविधाश्चतुर्विंशतिरपि, अपिशब्दात्तदन्येऽपि, ‘जिनवराः’ श्रुतादिजिनप्रधानाः, ते च सामान्यकेवलिनोऽपि भवन्ति अत आह—तीर्थकरा इति, एतत्समानं पूर्वेण, ‘मे’ मम, किं ?—‘प्रसीदन्तु’ प्रसादपरा भवन्तु, स्यात्—‘क्षीणकुशल्यान् प्रसजकानां प्रसाददास्ते हि । तच्च न यस्मात्तेन पूग्याः कुशल्यादेय ॥ १ ॥ यो यस्तुतः प्रसीदति रोपमवश्यं स याति निन्दायाम् । सर्वत्रासमचित्तश्च सर्वद्वितदः कथं स भयेत् ? ॥ २ ॥ तीर्थकरास्त्वह यस्माद्रागद्वेषक्षयात्रिलोकविदः । स्वात्मपरतुल्यचित्ताश्चातः सद्भिः सदा पूग्याः ॥ ३ ॥ शीतार्दिर्तेषु च यथा द्वेषं वह्निर्न याति रागं वा । नाऽऽह्वयति वा तमाश्रिताः स्वेषमश्नुयते ॥ ४ ॥

१ गर्भगणेन भगवता ग्रातकुलं विनेयेण धनेन वर्धितं तेन तस्य नाम कृतं वर्धमान इति ।

तद्वत्तीर्थकरान् ये त्रिभुवनभावप्रभावकान् भक्त्या । समुपाश्रिता जनास्ते भवशीतमपास्य यान्ति शिवम् ॥ ५ ॥” एतदुक्तं भवति—यद्यपि ते रागादिरहितत्वाच्च प्रसीदन्ति तथापि तानुद्दिन्याचिन्त्यचिन्तामणिकल्पानन्तःकरणशुद्ध्या अभिप्रयकर्तव्यां तत्पूर्विकैवाभिलषितफलवाप्तिर्भवतीति गार्थः ॥ तथा—

किञ्चित्चिद्विद्यमहिम्ना जेए लोगस्स उत्तमा सिद्धा । आरुगयोहिलाभं समाहिवरमुत्तमं दिंतु ॥ ६ ॥

इयमपि सूत्रगार्थैव, अस्या व्याख्या—कीर्तिताः—स्वनामभिः प्रोक्ताः वन्दिताः—त्रिविधयोगेन सम्यक्कृत्तुताः मयेत्यात्मनिर्देशे, महिता इति वा पाठान्तरमिदं च, महिताः—पुण्यादिभिः पूजिताः, क एत इत्यत आह—य एते ‘लोकस्य’ प्राणि-लोकस्य मिथ्यात्वादिकर्ममलकलङ्काभावेनोत्तमाः—प्रधानाः, ऊर्ध्वं वा तमस इत्युत्तमसः, ‘उत्प्रायस्योर्ध्वगमनोच्छेदनेष्वि’ति वचनात्, प्राकृतशैल्या पुनरुत्तमा उच्यन्ते, ‘सिद्धा’ इति सितं ध्यातमेयमिति सिद्धाः—कृतकृत्या इत्यर्थः, अरोगस्य भाव आरोग्यं—सिद्धत्वं तदर्थं बोधिलाभः—प्रेत्य जिनधर्मप्राप्तिवोधिलाभोऽभिधीयते तं, स चानिदानो मोक्षायैव प्रशस्यत इति, तदर्थमेव च तावत्किं ?, तत आह—समाधानं—समाधिः, स च द्रव्यभावभेदाद् द्विविधः, तत्र द्रव्यसमाधिर्यदुपयोगस्वारस्यं भवति येषां वाऽविरोध इति, भावसमाधिस्तु ज्ञानादिसमाधानमेव, तदुपयोगादेव परमस्वास्थ्ययोगादिति, यतश्चायमित्यं द्विधाऽतो द्रव्यसमाधिव्यवच्छेदार्थमाह—वरं—प्रधानं भावसमाधिमित्यर्थः, असावपि तारतम्यभेदादनेक-धैव अत आह—उत्तमं—सर्वोत्कृष्टं ददतु—प्रयच्छन्तु, आह—किं तेषां प्रदानसामर्थ्यमस्ति ?, न, किमर्थमेवमभिधीयत इति ?, उच्यते, भक्त्या, वक्ष्यति च—‘भासा असच्चमोसा’ इत्यादि, नवरं तद्भक्त्या स्वयमेव तत्प्राप्तिरुपजायत इति कृतं विस्त-

रेनेति गायार्थः ॥ ६ ॥ व्याख्यातं लेशत इदं सूत्रगाथाद्वयम्, अधुना सूत्रसर्शिकया प्रतन्यते, तत्राभिष्टवकीर्तनैका-
धिकानि प्रतिपादयन्नाह—

गुह्यगुणयंदनमंसणाणि एगद्विआणि एयाणि । कित्तण पसंसणावि अ विणयपणामे अ एगद्धा ॥ १०९२ ॥
व्याख्या—स्तुतिः स्तवनं यन्दनं नमस्करणम् एकार्थिकान्येतानि, तथा कीर्तनं प्रशंसैव विनयप्रणामौ च एकार्थिका-
नीति गायार्थः ॥ १०९२ ॥ साम्प्रतं यदुक्तम् ‘उत्तमा’ इति तद्व्याचिख्यासुरिदमाह—

मिच्छत्तमोद्धणिज्जा नाणाचरणा चरित्तमोहाओ । तिविहत्तमा उग्मुक्का तग्ग्हा ते उत्तमा हुंति ॥ १०९३ ॥
व्याख्या—मिथ्यात्वमोहनीयात् तथा ज्ञानावरणात्तथा चारित्रमोहाद् इति, अत्र मिथ्यात्वमोहनीयग्रहणेन दर्शन-
सप्तकं गृह्यते, तन्नानन्तानुबन्धिनश्चत्वारः कपायास्तथा मिथ्यात्वादित्रयं च, ज्ञानावरणं मतिज्ञानाद्यावरणभेदात् पञ्च-
विधं, चारित्रमोहनीयं पुनरेकविंशतिभेदं, तद्यानन्तानुबन्धिरहिता द्वादश कपायास्तथा नव नोकपाया इति, अस्मादेव
यत्स्त्रिविधतमसः, किम् ?—उन्मुक्ताः—प्रावत्येन मुक्ताः, पृथग्भूता इत्यर्थः, तस्मात्ते भगवन्तः, किम् ? उत्तमा भवन्ति,
ऊर्ध्वं तमोवृत्तेरिति गायार्थः ॥ १०९३ ॥ साम्प्रतं यदुक्तं ‘आरोग्यबोधिलाभ’मित्यादि, अत्र भावार्थमविपरीतमनवगच्छन्नाह—

आरुग्गयोहिलाभं समाहियरमुत्तमं च मे दिंतु । किं नु हु निआणमेअं ति?, विभासा इत्थ कायब्बा ॥ १०९४ ॥
व्याख्या—आरोग्याय बोधिलाभः आरोग्यबोधिलाभस्तं, भावार्थः प्रागुक्त एव, तथा समाधिवरमुत्तमं च ‘मे’ मम
ददत्विति यदुक्तम्, अत्र काका पृच्छति—‘किं नु हु निआणमेअं’ति तत्र किमिति परप्रश्ने, नु इति वितर्क, हु तत्समर्थने,

तद्वत्तीर्थकरणं ये त्रिभुवनभावप्रभावकान् भक्त्या । समुपाश्रिता जनास्ते भवशीतमपास्य यान्ति शिवम् ॥ ५ ॥” एतदुक्तं भवति-यद्यपि ते रागादिरहितत्वाच्च प्रसीदन्ति तथापि तानुद्दिश्याचिन्त्यचिन्तामणिकल्पानन्तःकरणशुद्ध्या अभिप्रेतवर्तमानां तत्पूर्विकैर्वाभिलषितफलावाप्तिर्भवतीति गार्थार्थः ॥ तथा—

किञ्चित्तिथ्यवन्दिमहिआ जेए लोगस्स उत्तमा सिद्धा । आरुग्गयोहिलाभं समाहियरमुत्तमं दिट्ठु ॥ ३ ॥

इयमपि सूत्रगार्थैव, अस्या व्याख्या-कीर्तिताः-स्वनामभिः प्रोक्ताः वन्दिताः-त्रिविधयोगेन सम्यक्स्तुताः मयेत्यात्मनिर्देशे, महिता इति वा पाठान्तरमिदं च, महिताः-पुण्यादिभिः पूजिताः, क एत इत्यत आह-य एते ‘लोकस्य’ प्राणि-लोकस्य मिथ्यात्यादिकर्ममलकलङ्काभावेनोत्तमाः-प्रधानाः, ऊर्ध्वं वा तमस इत्युत्तमसः, ‘उत्प्रावत्योर्ध्वगमनोच्छेदनेष्वि’ति यचनात्, प्राकृतशैल्या पुनरुत्तमा उच्यन्ते, ‘सिद्धा’ इति सितं धातमेपामिति सिद्धाः-कृतकृत्या इत्यर्थः, अरोगस्य भाव्य आरोग्यं-सिद्धत्वं तदर्थं बोधिलाभः-प्रेत्य जिनधर्मप्राप्तिर्बोधिर्लाभोऽभिधीयते तं, न चानिदानो मोक्षायैव प्रशस्यत इति, तदर्थमेव च तात्त्विकं !, तत आह-समाधानं-समाधिः, स च द्रव्यभावभेदाद् द्विविधः, तत्र द्रव्यसमाधिर्यदुपयोगस्त्वारण्यं भवति येषां वाऽविरोध इति, भावसमाधिरस्तु ज्ञानादिसमाधानमेव, तदुपयोगादेव परमस्वास्थ्ययोगादिति, यतश्चायमित्यं द्विधाऽतो द्रव्यसमाधिव्यवच्छेदार्थमाह-यं-प्रधानं भावसमाधिमित्यर्थः, असावपि तारतम्यभेदादनेक-धैव अत आह-उत्तमं-सर्वोत्कृष्टं ददतु-ग्रयच्छन्तु, आह-किं तेषां प्रदानसामर्थ्यमस्ति !, न, किमर्थमेवमभिधीयत इति !, उच्यते, भक्त्या, वक्ष्यति च-‘भासा असच्चमोसा’ इत्यादि, नवरं तद्भक्त्या स्वयमेव तत्प्राप्तिरुपजायत इति कृतं विस्त-

उच्यते, सत्यमेतत्, नयं भक्त्या भाषितेषा, अन्यथा नैव 'क्षीणप्रमेहेषाः' क्षीणरागद्वेषा इत्यर्थः, 'ददति' प्रयच्छन्ति, किं न प्रयच्छन्ति?, अत आह—समाधिं च बोधिं चेति गाथार्थः ॥ १०९५ ॥ किं च—

जं तेहिं दायव्यं तं दिन्नं जिणयेरहिं सव्वेहिं । दंसणनाणचरित्तस्स एस तिविहस्स उवएसो ॥ १०९६ ॥
 व्याख्या—यत्तद्वर्तव्यं तद्वत्तं जिनयरेः 'सर्वैः' ऋषभादिभिः पूर्वमेव, किं च दातव्यं?—दर्शनज्ञानचारित्रस्य सम्बन्धि-
 भूतः आरोग्यादिप्रसाधक एव त्रिविधस्योपदेशः, इह च दर्शनज्ञानचारित्रस्येत्युक्तं, मा भूदिदमेकमेव कस्यचित्सम्प्रत्यय
 इत्यतस्तद्व्युदासार्थं त्रिविधस्येत्येति गाथार्थः ॥ १०९६ ॥ आह—यदि नाम दत्तं ततः किं साम्प्रतमभिलषितार्थप्रसाधन-
 सामर्थ्यरहितास्ते?, ततश्च तद्भक्तिः फोपयुज्यते इति?, अत्रोच्यते—

भत्तीइ जिणयराणं खिज्जंती पुव्वसंन्धिआ कम्मा । आयरिअनमुक्कारेण विज्जा मंता य सिज्झंति ॥ १०९७ ॥
 व्याख्या—'भक्त्या' अन्तःकरणप्रणिधानलक्षण्या 'जिनवराणां' तीर्थकराणां सम्बन्धिन्या हेतुभूतया, किं?, 'क्षीयन्ते'
 क्षयं प्रतिपद्यन्ते 'पूर्वसञ्चितानि' अनेकभयोपात्तानि 'कर्माणि' ज्ञानावरणादीनि, इत्थंस्वभावत्वादेव तद्भक्तेरिति, अस्मि-
 न्मेवार्थे दृष्टान्तमाह—तथाहि—आचार्यनमस्कारेण विद्या मन्त्राश्च सिद्ध्यन्ति, तद्भक्तिमतस्तत्त्वस्य शुभपरिणामत्वात्तत्सिद्धि-
 प्रतिगन्धकर्मक्षयादिति भावनीयं, गाथार्थः ॥ १०९७ ॥ अतस्साध्वी तद्भक्तिः, वस्तुतोऽभिलषितार्थप्रसाधकत्वाद्, आरो-
 ग्यबोधिलाभादेरपि तन्निर्वर्त्यत्वात्, तथा चाऽऽह—

• मोक्षमार्गकारणमिति ज्ञानविषयः

निदानमेतदिति?—यदुक्तमारोग्यादि ददतु, यदि निदानमलम्बनेन, सूत्रे प्रतिपिद्धत्वात्, न चेद् व्यर्थमेवोच्चारणमिति, गुरुराह—‘विभासा एतथ कायद्य’स्ति विधिषा भाषा विभाषा—विषयविभागव्यवस्थापनेन व्याख्येत्यर्थः, अत्र कर्तव्या, इय-
मिह भावना—नेदं निदानं, कर्मवन्धहेतुत्वाभावात्, तथाहि—मिथ्यादर्शनाविरतिप्रमादकपाययोगा वन्धहेतवः, न च
मुक्तिप्रार्थनायाममीषामन्यतरस्यापि सम्भव इति, न च व्यर्थमेव तदुच्चारणमिति, ततोऽन्तःकरणशुद्धेरिति गाथार्थः
॥ १०९४ ॥ आह—न नामेदमित्थं निदानं, तथापि तु दुष्टमेव, कथम्?, इह स्तुत्या आरोग्यादिप्रदातारः स्युर्न वा?,
यद्याद्यः पक्षस्तेषां रागादिमन्त्रप्रसङ्गः, अथ चरमः तत आरोग्यादिप्रदानविकला इति जानानस्यापि प्रार्थनायां मृषायाद-
दोषप्रसङ्गः इति, न, इत्थं प्रार्थनायां मृषायादायोगात्, तथा चाह—

भासा असचमोसा नयरं भस्तीह भासिआ एसा । न ह्यु खीणपिज्जवोसा दिंति समाहिं च घोहिं च ॥ १०९५ ॥
व्याख्या—भाषा असत्त्वामृषेयं वर्तते, सा चामन्त्रण्यादिभेदादनेकविधा, तथा चोक्तम्—“आमन्तणि आणवणी जायणि
तत्त पुच्छणी य पन्नवणी । पच्चक्खाणी भासा भासा इच्छाणुलोमा य ॥ १ ॥ अणभिग्गहिया भासा भासा य अभिग्गह्मि
वोद्धवा । संसयकरणी भासा दोयड अघोयडा खेव ॥ २ ॥” इत्यादि, तत्रेह याचन्याऽधिकार इति, यतो याच्नायां वर्तते,
यदुत—‘आरुग्गवोहिलाभं समाहिवरमुत्तमं दिंतु’स्ति । आह—रागादिरहितत्वादारोग्यादिप्रदानविकलास्ते, ततश्च किमनयेति?,

१ आमन्त्रणी आज्ञापनी पापनी तथा प्रच्छनी च ग्रन्थपनी । प्रत्याख्यानी भाषा भाषेच्छाणुलोमा च ॥ १ ॥ अणभिगृहीता भाषा भाषा चाभिग्गमे
वोद्धवा । संसयकरणी भाषा व्याकुताऽव्याकुतैव ॥ २ ॥

उच्यते, सत्यमेतत्, नयरं भक्त्या भाषितेषा, अन्यथा नैव 'क्षीणेप्रमेद्वेषाः' क्षीणरागद्वेषा इत्यर्थः, 'ददति' प्रयच्छन्ति, किं न प्रयच्छन्ति?, अत आह—समाधिं च योधिं चेति गाथार्थः ॥ १०९५ ॥ किं च—

जं तेहिं दायव्यं तं दिन्नं जिणवरोहिं सव्वेहिं । दंसणनाणचरित्तस्स एस तिविहस्स उवएसो ॥ १०९६ ॥
 व्याख्या—यत्तद्वैतव्यं तद्वत्तं जिनवरैः 'सर्वैः' ऋषभादिभिः पूर्वमेव, किं च दातव्यं?—दर्शनज्ञानचारित्रस्य सम्बन्धि-
 भूतः आरोग्यादिप्रसाधक एष त्रिविधस्योपदेशः, इह च दर्शनज्ञानचारित्रस्येत्युक्तं, मा भूदिदमेकमेव कस्यचित्सम्प्रत्यय
 इत्यतस्तद्व्युदासार्थं त्रिविधस्येत्याहेति गाथार्थः ॥ १०९६ ॥ आह—यदि नाम दत्तं ततः किं साम्प्रतमभिलषितार्थप्रसाधन-
 सामर्थ्यरहितास्ते?, ततश्च तद्भक्तिः क्रोपयुज्यते इति!, अत्रोच्यते—

भत्तीइ जिणवराणं विज्जंती पुब्बसंविआ कम्मा । आयरिअनसुक्कारेण विज्जा मंता य सिज्झंति ॥ १०९७ ॥
 व्याख्या—'भक्त्या' अन्तःकरणप्रणिधानलक्षणाया 'जिनवराणां' तीर्थकराणां सम्बन्धिन्या हेतुभूतया, किं?, 'क्षीयन्ते'
 क्षयं प्रतिपद्यन्ते 'पूर्वसञ्चितानि' अनेकभवोपात्तानि 'कर्माणि' ज्ञानावरणादीनि, इत्थंस्वभावत्वादेव तद्भक्तेरिति, अस्मि-
 न्नैवार्थे दृष्टान्तमाह—तथाहि—आचार्यनमस्कारेण विद्या मन्त्राश्च सिद्ध्यन्ति, तद्भक्तिमतस्तत्त्वस्य शुभपरिणामत्वात्तत्सिद्धि-
 प्रतिबन्धककर्मक्षयादिति भावनीयं, गाथार्थः ॥ १०९७ ॥ अतस्साध्वी तद्भक्तिः, यस्तुतोऽभिलषितार्थप्रसाधकत्वाद्, आरो-
 ग्ययोधिलाभादेरपि तन्निर्वर्त्यत्वात्, तथा चाऽऽह—

भक्तीइ जिणवराणं परमाए खीणपिब्बदोसाणं । आरुग्गवोहिलाभं समाहिमरणं च पावंति ॥ १०९८ ॥

व्याख्या—भक्त्या जिनवराणां, किंविशिष्टया ?—‘परमया’ प्रधानया भावभवत्येत्यर्थः, ‘क्षीणप्रेमद्वेषाणां’ जिनानां, किम् ?, आरोग्यवोधिलाभं समाधिमरणं च प्राप्नुवन्ति प्राणिन इति, इयमत्र भावना—जिनभवत्या कर्मक्षयस्ततः सकल-कल्याणावाप्तिरिति, अत्र समाधिमरणं च प्राप्नुवन्तीत्येतदारोग्यवोधिलाभस्य हेतुत्वेन द्रष्टव्यं, समाधिमरणप्राप्तौ नियमत एव तत्प्राप्तिरिति गाथार्थः ॥ १०९८ ॥ साम्प्रतं वोधिलाभप्राप्तावपि जिनभक्तिमात्रादेव पुनर्वोधिलाभो भविष्यत्येव, किमनेन वर्तमानकालदुष्करेणानुष्ठानेनेत्येवंवादिनमनुष्ठानप्रमादिनं सत्त्वमधिकृत्यौपदेशिकमिदं गाथाद्वयमाह—

लद्धिल्लिअं च योहिं अकरिंतोऽणागयं च पत्थंतो । दच्छिसि जह तं विब्भल । इमं च अन्नं च चुक्किहिसि ॥ १०९९ ॥

लद्धिल्लिअं च योहिं अकरिंतोऽणागयं च पत्थंतो । अन्नंदाइं योहिं लब्भिसि कयरेण मुल्लेण ? ॥ ११०० ॥

व्याख्या—‘लद्धेल्लिअं च’त्ति लब्धां च—प्राप्तां च वर्तमानकाले, कां ?, ‘योधिं’ जिनधर्मप्राप्तिम्, ‘अकुर्वन्’ इति कर्मप-राधीनतया सदनुष्ठानेन सफलमकुर्वन् ‘अनागतां च’ आयत्यामन्यां च प्रार्थयन्, किम् ?, द्रक्ष्यसि यथा त्वं हे विह्वल !—जडप्रकृते ! इमां चान्यां वोधिमधिकृत्य, किं ?, ‘चुक्किहिसि’ देशीवचनतः भ्रक्ष्यसि, न भविष्यतीत्यर्थः ॥ तथा लब्धां च वोधिमकुर्वन्ननागतां च प्रार्थयन्, अन्नंदाइंति निपातः असूयायाम्, अन्ये तु व्याचक्षते—अन्यामिदानीं योधिं लप्स्यसि, किं ?, कतरेण मूल्येन ?, इयमत्र भावना—वोधिलाभे सति तपःसंयमानुष्ठानपरस्य प्रेत्य वासनावशात्तत्त-त्प्रवृत्तिरेव वोधिलाभोऽभिधीयते, तदनुष्ठानरहितस्य पुनर्वोसनाऽभावासत्कथं तत्प्रवृत्तिरिति वोधिलाभानुपपत्तिः,

स्यादेतद्, एवं सत्याद्यस्य बोधिलाभस्यासम्भय एवोपन्यस्तः, वासनाऽभावात्, न, अनादिसंसारैराधावेधोपमानेनानाभोगत एव कथञ्चित्कर्मक्षयतस्तदयासेरित्येतदावेदितमेवोद्ययात् इत्यलं विस्तरेणेति गाथाद्वयार्थः ॥१०९९-११००॥ तस्मात्सति बोधिलाभे तपस्संयमानुष्ठानपरेण भवितव्यं, न यत्किञ्चिच्चैत्याद्यालम्बनं चेत्स्याधाय प्रमादिना भवितव्यमिति, तपस्संयमोद्यमवतश्चैत्यादियु कृत्याविराधकत्वात्, तथा चाऽऽह—

नेष्ट्यकुलगणसंघे आयरिआणं च पचयण सुए अ । सव्वेसुचि तेण कयं तवसंजमसुज्जमत्तेणं ॥ ११०१ ॥

न्याख्या—चैत्यकुलगणसंघे तु तथाऽऽचार्याणां च तथा प्रवचनश्रुतयोश्च, किं !, सर्वेष्वपि तेन कृतं, कृत्यमिति गम्यते, केन !, तपःसंयमोद्यमयता साधुनेति, तत्र चैत्यानि—अर्हत्प्रतिमालक्षणानि, कुलं—विद्याधरादि, गणः—कुलसमुदायः सङ्घः—समस्त एव साध्यादिसङ्घातः, आचार्याः—प्रतीताः, चशब्दादुपाध्यायादिपरिग्रहः, भेदाभिधानं च प्राधान्यख्यापनार्थम्, एवमन्यत्रापि द्रष्टव्यं, प्रवचनं—द्वादशाङ्गमपि सूत्रार्थतदुभयरूपं, श्रुतं सूत्रमेव, चशब्दः स्वगतानेकभेदप्रदर्शनाथः, एतेषु सर्वेष्वपि स्थानेषु तेन कृतं कृत्यं यस्तपःसंयमोद्यमवान् वर्तते, इयमत्र भावना—अयं हि नियमात् ज्ञानदर्शनसम्पन्नो भवति अयमेव च गुरुलाघवमालोच्य चैत्यादिकृत्येषु सम्यक् प्रवर्तते यथैहिकामुष्मिकगुणवृद्धिर्भवति, विपरीतस्तु कृत्येऽपि प्रवर्तमानोऽप्यविवेकादकृत्यमेव संपादयति, अत्र बहु वक्तव्यमिति गाथार्थः ॥ ११०१ ॥ एवं तावद्गतं सूत्रमूल 'एवं मए अभियुए'त्यादि गाथादयं, साम्प्रतं—

चंदेसु निम्मलपरा आइचेसु अहिअं पयासयरा । सागरवरगंभीरा सिद्धा सिद्धिं मम दिसंतु ॥ ७ ॥

भक्तीइ जिणवराणं परमाए खीणपिज्जदोसाणं । आरुग्गयोहिलाभं समाहिमरणं च पावंति ॥ १०९८ ॥

व्याख्या—भक्त्या लिनवराणां, किंविशिष्टया ?—‘परमया’ प्रधानया भावभक्त्येत्यर्थः, ‘क्षीणप्रेमद्वेषाणां’ जिनानां, किम् ?, आरोग्यबोधिलाभं समाधिमरणं च प्राप्नुवन्ति प्राणिन इति, इयमत्र भावना—जिनभक्त्या कर्मक्षयस्ततः सकल-कल्याणावाप्तिरिति, अत्र समाधिमरणं च प्राप्नुयन्तीत्येतदारोग्यबोधिलाभस्य हेतुत्वेन द्रष्टव्यं, समाधिमरणप्राप्तौ नियमत एव तत्प्राप्तिरिति गाथार्थः ॥ १०९८ ॥ साम्प्रतं बोधिलाभप्राप्तावपि जिनभक्तिमात्रादेव पुनर्वोधिलाभो भविष्यत्येव, किमनेन वर्तमानकालदुष्करेणानुष्ठानेनेत्येवंवादिनमनुष्ठानप्रमादिनं सत्त्वमधिकृत्यौपदेशिकमिदं गाथाद्वयमाह—

लद्धिद्धिअं च योहिं अकरितोऽणागयं च पत्थंतो । दच्छिसि जह तं विव्वल ! इमं च अन्नं च चुक्किहिसि ॥ १०९९ ॥
लद्धिद्धिअं च योहिं अकरितोऽणागयं च पत्थंतो । अन्नंदाइं योहिं लब्धिमसि कपरेण सुल्लेण ? ॥ ११०० ॥

व्याख्या—‘लद्धेद्धियं च’स्ति लब्धां च—प्राप्तां च वर्तमानकाले, कां ?, ‘योधिं’ जिनधर्मप्राप्तिम्, ‘अकुर्वन्’ इति कर्मप-राधीनतया सदनुष्ठानेन सफलमकुर्वन् ‘अनागतां च’ आयत्यामन्यां च प्रार्थयन्, किम् ?, द्रक्ष्यसि यथा त्वं हे विह्वल !—जडप्रकृते ! इमां चान्यां बोधिमधिकृत्य, किं ?, ‘चुक्किहिसि’ देशीवचनतः भ्रक्ष्यसि, न भविष्यतीत्यर्थः ॥ तथा लब्धां च बोधिमकुर्वन्ननागतां च प्रार्थयन्, अन्नंदाइति निपातः असूयायाम्, अन्ये तु व्याचक्षते—अन्यामिदानीं बोधिं लप्स्यसि, किं ?, कतरेण मूल्येन ?, इयमत्र भावना—बोधिलाभे सति तपःसंयमानुष्ठानपरस्य प्रेत्य वासनावशात्तत्त-त्प्रवृत्तिरेव बोधिलाभोऽभिधीयते, तदनुष्ठानरहितस्य पुनर्वासनाऽभावात्तत्कथं तत्प्रवृत्तिरिति बोधिलाभानुपपत्तिः,

स्यादेतद्, एवं सत्याद्यस्य बोधिलाभस्यासम्भव एवोपन्यस्तः, वासनाऽभावात्, न, अनादिसंसारैराधावेधोपमानेनानाभोगत एव कथयितुर्कर्मक्षयतस्तदाप्तेरित्येतदावेदितमेवोपोद्घात इत्यलं विस्तरेणेति गाथाद्वयार्थः ॥१०९९-११००॥ तस्मात्सति बोधिलाभे तपस्संयमानुष्ठानपरेण भवितव्यं, न यत्किञ्चिच्चैत्याद्यालम्बनं चेत्स्याधाय प्रमादिना भवितव्यमिति, तपस्संयमोद्यमवतर्धेत्यादिषु कृत्याविराधकत्वात्, तथा चाऽऽह—

नेइयकुलगणसंचे आयरिआणं च पवयण सुए अ । सव्वेसुयि तेण कयं तवसंजममुज्जमंतेणं ॥ ११०१ ॥

न्याख्या—चैत्यकुलगणसंज्ञेषु तथाऽऽचार्याणां च तथा प्रवचनश्रुतयोश्च, किं?, सर्वेष्वपि तेन कृतं, कृत्यमिति गम्यते, केन?, तपःसंयमोद्यमवता साधुनेति, तत्र चैत्यानि-अर्हत्प्रतिमालक्षणानि, कुलं-विद्याधरादि, गणः-कुलसमुदायः राहुः-समस्त एव साध्यादिसङ्घातः, आचार्याः-प्रतीताः, चशब्दादुपाध्यायादिपरिग्रहः, भेदाभिधानं च प्राधान्यव्यापनार्थम्, एवमन्यत्रापि द्रष्टव्यं, प्रवचनं-द्वादशाङ्गमपि सूत्रार्थतदुभयरूपं, श्रुतं सूत्रमेव, चशब्दः स्वगतानेकभेदप्रदर्शनार्थः, एतेषु सर्वेष्वपि स्थानेषु तेन कृतं कृत्यं यस्तपःसंयमोद्यमवान् वर्तते, इयमत्र भावना-अयं हि नियमात् ज्ञानदर्शनसम्पन्नो भवति अयमेव च गुरुलाघवमालोच्य चैत्यादिकृत्येषु सम्यक् प्रवर्तते यथैहिकामुष्मिकगुणवृद्धिर्भवति, विपरीतरस्तु कृत्येऽपि प्रवर्तमानोऽप्यविवेकादकृत्यमेव संपादयति, अत्र बहु वक्तव्यमिति गाथार्थः ॥ ११०१ ॥ एवं तावद्गतं सूत्रमूल 'एवं मए अभिथुए'त्यादि गाथाद्वयं, साम्प्रतं—

चंदेसु निम्मलपरा आइचेसु अहिअं पयासयरा । सागरवरगंभीरा सिद्धा सिद्धिं मम दिसंतु ॥ ७ ॥

भक्तीइ जिणवराणं परमाए खीणपिज्जदोसाणं । आरुग्गयोहिलाभं समाहिमरणं च पावंति ॥ १०९८ ॥

व्याख्या—भक्त्या जिनवराणां, किंविन्निष्टया ?—‘परमया’ प्रधानया भावभवत्येत्यर्थः, ‘क्षीणप्रेमद्वेषाणां’ जिनानां, किम् ?, आरोग्यबोधिलाभं समाधिमरणं च प्राप्नुवन्ति प्राणिन इति, इयमत्र भावना—जिनभक्त्या कर्मक्षयस्ततः सकल-कल्याणावाप्तिरिति, अत्र समाधिमरणं च प्राप्नुवन्तीत्येतदारोग्यबोधिलाभस्य हेतुत्वेन द्रष्टव्यं, समाधिमरणप्राप्तौ नियमत एव तत्प्राप्तिरिति गार्थार्थः ॥ १०९८ ॥ साम्प्रतं बोधिलाभप्राप्तावपि जिनभक्तिमात्रादेव पुनर्बोधिलाभो भविष्यत्येव, किमनेन वर्तमानकालदुष्करेणानुष्ठानेनेत्येवंबादिनमनुष्ठानप्रमादिनं सत्त्वमधिकृत्यौपदेशिकमिदं गाथाद्वयमाह—

लद्धिद्धिअं च योहिं अकरित्तोऽणागयं च पत्थंतो । दच्छिसि जह तं चिन्मल । इमं च अन्नं च चुक्किहिसि ॥ १०९९ ॥
लद्धिद्धिअं च योहिं अकरित्तोऽणागयं च पत्थंतो । अन्नंदाइं योहिं लग्गिमसि कयरेण मुल्लेण ? ॥ ११०० ॥

व्याख्या—‘लद्धेद्धियं च’त्ति लब्धां च—प्राप्तां च वर्तमानकाले, कां ?, ‘बोधि’ जिनधर्मप्राप्तिम्, ‘अकुर्वन्’ इति कर्मप-राधीनतया सदनुष्ठानेन सफलमकुर्वन् ‘अनागतां च’ आगत्यामन्यां च प्रार्थयन्, किम् ?, द्रक्ष्यसि यथा त्वं हे विह्वल !—जडप्रकृते ! इमां चान्यां बोधिमधिकृत्य, किं ?, ‘चुक्किहिसि’ देशीवचनतः भ्रक्ष्यसि, न भविष्यतीत्यर्थः ॥ तथा लब्धां च बोधिमकुर्वन्ननागतां च प्रार्थयन्, अन्नंदाइंति निपातः असूयायाम्, अन्ये तु व्याचक्षते—अन्यामिदानीं बोधिं लप्स्यसि, किं ?, कतरेण मूल्येन ?, इयमत्र भावना—बोधिलाभे सति तपःसंयमानुष्ठानपरस्य प्रेत्य वासनावशात्तत्त-त्प्रवृत्तिरेव बोधिलाभोऽभिधीयते, तदनुष्ठानरहितस्य पुनर्वासनाऽभावात्तत्कथं तत्प्रवृत्तिरिति बोधिलाभानुपपत्तिः,

अथ तृतीयं वन्दनाध्ययनम्

साम्प्रतं चतुर्विंशतिल्लयानन्तरं वन्दनाध्ययनं, तस्य चायमभिसम्बन्धः, अनन्तराध्ययने सावद्ययोगविरतिलक्षणसामायिकोपदेष्टृणामर्हतामुत्कीर्तनं कृतम्, इह त्वर्हदुपदिष्टसामायिकगुणवत् एव वन्दनलक्षणा प्रतिपत्तिः कार्येति प्रतिपाद्यते, यद्वा-चतुर्विंशतिल्लयेऽर्हद्गुणोत्कीर्तनरूपाया भक्तेः कर्मक्षय उक्तः, यथोक्तम्-‘भक्तीर्दे जिणवराणं खिज्जंत्ती पुघसंचिआ कम्म’स्ति, वन्दनाध्ययनेऽपि कृतिकर्मरूपायाः साधुभक्तेस्तद्वतोऽसावेव प्रतिपाद्यते, वक्ष्यति च-“विणंओवयार माणस्स भंजणा पूयणा गुरुजणस्स । तित्थगराण य आणा सुवधम्माराहणाऽकिरिया ॥ १ ॥” अथवा सामायिके चारित्रमुपयन्ति, चतुर्विंशतिल्लये त्वर्हतां गुणस्तुतिः, सा च दर्शनज्ञानरूपा एवमिदं त्रितयमुक्तम्, अस्य च वितथासेवनायामैहिकामुष्मिकापायपरिजिहीर्षुणा गुरोर्निवेदनीयं, तच्च वन्दनपूर्वमित्यतस्तस्मिन्निरूप्यते, इत्थमनेनानेकप्रकारेण सम्बन्धेनाऽऽयातस्यास्याध्ययनस्य चत्वार्यनुयोगद्वाराणि सप्रयशं वक्ष्यामि, तत्र नामनिष्पन्नो निक्षेपे वन्दनाध्ययनमिति (नाम) तत्र वन्दनं निरूप्यते-‘यदि अभिवादनस्तुत्योः’ इत्यस्य ‘करणाधिकरणयोश्चे’ (पा० ३-३-१७)ति स्युद्, ‘युवोरनाकाधि’ (पा० ७-१-१)त्यनादेशः, ‘इदितो नुम् धातो’रिति (पा० ७-१-५८)नुमागमः, ततश्च वन्द्यते-स्तूयतेऽनेन प्रशस्तमनोयाक्काथव्यापारजालेनेति वन्दनम्, अस्याधुना पर्यायशब्दान् प्रतिपादयन्निदं गाथासकलमाह निर्युक्तिकारः—
चंदणनिइकिइकम्मं पूयाकम्मं च विणयकम्मं च ।

अस्य व्याख्या-इह प्राकृतदीप्त्या आर्पित्वाच्च पञ्चम्यर्थे सप्तमी द्रष्टव्येति, चन्द्रेभ्यो निर्मलतराः, पाठान्तरं वा 'चंदेहि निम्मलयर'त्ति, तत्र सकलकर्ममलापगमाच्चन्द्रेभ्यो निर्मलतरा इति, तथा आदित्येभ्योऽधिकप्रभासकराः प्रकाशकरा वा, केवलोद्योतेन विश्वप्रकाशनादिति, वक्ष्यति च निर्युक्तिकारः-‘चंदाइच्चगहाण’मित्यादि, तथा सागरवरादपि गम्भीर-तराः, तत्र सागरवरः-स्वयम्भूरमणोऽभिधीयते परीपहोपसर्गाद्यक्षोभ्यत्वात् तस्मादपि गम्भीरतरा इति भावना, सितं-ध्मा-तमेतेषामिति सिद्धाः, कर्मविगमात् कृतकृत्या इत्यर्थः, सिद्धि-परमपदप्राप्तिं ‘मम दिसंतु’मम प्रयच्छन्त्विति सूत्रगाथार्थः ॥ ७ ॥ साम्प्रतं सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्त्यैनामेव गाथां लेशतो व्याख्यानयन्नाह—

चंदाइच्चगहाणं पहा पयासेइ परिमिअं खित्तं । केवलिअनाणलंभो लोगालोणं पयासेइ ॥ ११०२ ॥

व्याख्या—‘चन्द्रादित्यग्रहाणा’मिति, अत्र ग्रहा अङ्गारकादयो गृह्यन्ते, ‘प्रभा’ ज्योत्स्ना ‘प्रकाशयति’ उद्योतयति परि-मितं क्षेत्रमित्यत्र तात्पर्यात्तद्व्यपदेशः, यथा मञ्चाः क्रोशन्तीति, क्षेत्रस्यामूर्तत्वेन मूर्तप्रभया प्रकाशनायोगादिति भावना, केवलज्ञानलान्भस्तु लोकालोकं ‘प्रकाशयति’ सर्वधर्मैरुद्योतयतीति गाथार्थः ॥ ११०२ ॥ उक्तोऽनुगमः, नयाः सामायिक-वद् द्रष्टव्याः ॥ इति चतुर्विंशतिस्तवदीका समाप्तेति ॥

व्याख्यायाध्ययनमिदं प्राप्तं यत्कुशलमिह मया तेन । जन्मप्रवाहहतये कुर्वन्तु जिनस्तवं भङ्ग्याः ॥ १ ॥

इति श्रीचतुर्विंशतिस्तवाध्ययनं सभाष्यनिर्युक्तिवृत्तिकं समाप्तम् ॥

[illegible][illegible]

तत्रैव कण्ठकस्थानात्पुनः पञ्चान्नयवन्दनं जातं । अन्यदा
 तत्रैव कण्ठकस्थानात्पुनः पञ्चान्नयवन्दनं जातं । अन्यदा
 तत्रैव कण्ठकस्थानात्पुनः पञ्चान्नयवन्दनं जातं । अन्यदा

वन्दनं-निरूपितमेव, 'चिञ् चयने' अस्य 'स्त्रियां किन्' (पा० ३-३-१४) युगलरुमणश्च चयनं चितिः, कारणे कार्योपचाराद्रजोहरणाद्युपधिसंहतिरित्यर्थः, चीयते असाविति या चितिः, भावार्थः पूर्वयत्, 'डुरुज्ज् करणे' अस्यापि किन्प्रत्ययान्तस्य करणं कृतिः अवनामादिकरणमित्यर्थः, क्रियतेऽसाविति या कृतिः-मोक्ष-यावनामादिचेष्टैव, वन्दनं च चितिश्च कृतिश्च वन्दनचितिकृतयः ता एव तासां वा कर्म वन्दनचितिकृतिकर्म, कर्मशब्दः प्रत्येकमभिसंबध्यते अनेकार्थश्चायं, क्वचित्कारक्याचकः 'कर्तुरीप्सिततमं कर्म (पा० १-४-४९) ति वचनात्, क्वचित् ज्ञानावरणीयादिवाचकः, 'कृत्स्नकर्मक्षयान्मोक्ष' (तत्त्वा० अ० १० सू० ३) इति वचनात्, क्वचित् क्रियायाचकः, 'गन्धर्वो रक्षिताः सर्वे, सद्भावे भीमकर्मणे'ति वचनात्, इह क्रियावचनः परिगृह्यते, ततश्च वन्दनकर्म चितिकर्म कृतिकर्म इति, इह च पुनः क्रियाऽभिधानं विशिष्टायनामादिक्रियाप्रतिपादनार्थमदुष्टमेवेति, 'पूज पूजायाम्' अस्य 'गुरोश्च हल' (पा० ३-३-१०३) इत्यप्रत्ययान्तस्य पूजनं पूजा-प्रशस्तमनोवाक्याच्चेत्यर्थः, पूजायाः कर्म पूजाकर्म पूजाक्रियेत्यर्थः, पूजैव वा कर्म पूजाकर्म, वशब्दः पूजाक्रियाया वन्दनादिक्रियासाम्यप्रदर्शनार्थः, 'गीञ् प्रापणे' इत्यस्य परचि- (पा० ३-३-५६) ति अच्प्रत्यये गुणे अयादेशे सति विपूर्वस्य विनयनं विनयः, कर्मापनयनमित्यर्थः, विनीयते वाऽनेनाष्टप्रकारं कर्मेति विनयस्तस्य कर्मविनयकर्म, चः पूर्ववदेव, अयं गाथार्द्धसंक्षेपार्थः ॥ आह—

कायबं कस्त व केण वावि काहे व कइलुत्तो ? ॥ ११०२ ॥ कइओणयं कइसिरं कइहिं च आवस्सपहि परिसुजं ।

कइदोसविप्पमुक्कं किइकम्मं कीसं कीरइं वा ? ॥ ११०३ ॥

इदं वन्दनं कर्तव्यं कस्य वा केन वाऽपि 'कदा वा' कस्मिन् वा काले 'कतिकृत्यो वा' कियत्यो वा वाराः ? ।
 अवनतिः—अवनतं, कत्यवनतं तद्वन्दनं कर्तव्यं ? , कतिशिरः कति शिरांसि तत्र भवन्तीत्यर्थः, कतिभिरावश्यकैः—
 आयतीदिभिः परिशुद्धं, कतिदोषविप्रमुक्तं, दोलगत्यादयो दोषाः, 'कृतिकर्म' वन्दनकर्म 'कीस कीरइ'त्ति किमिति वा
 क्रियत इति गाथाद्वयसंक्षेपार्थः ॥ अथययार्थ उच्यते, तत्र वन्दनकर्म द्विधा—द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यतस्तपसादिलिङ्गग्रहणकर्मा-
 युक्तसम्यग्दृष्टेश्च, भावतः सम्यग्दृष्टेरुपयुक्तस्य, चित्तिकर्मापि द्विधैव—द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यतस्तपसादिलिङ्गग्रहणकर्मा-
 नुपयुक्तसम्यग्दृष्टे रजोहरणादिकर्म च, भावतः सम्यग्दृष्ट्युपयुक्ता रजोहरणाद्युपधिक्रियेति, कृतिकर्मापि द्विधा—द्रव्यत-
 कृतिकर्म निरुवादीनामवनामादिकरणमनुपयुक्तसम्यग्दृष्टीनां च, भावतः सम्यग्दृष्ट्युपयुक्तानामिति, पूजाकर्मपि द्विधा—
 द्रव्यतो निरुवादीनां मनोवाफायक्रिया अनुपयुक्तसम्यग्दृष्टीनां च, भावतः सम्यग्दृष्ट्युपयुक्तानामिति, विनयकर्मपि
 द्विधा—द्रव्यतो निरुवादीनामनुपयुक्तसम्यग्दृष्टीनां च, भावत उपयुक्तसम्यग्दृष्टीनां विनयक्रियेति ॥ साम्प्रतं वन्दनादिषु

द्रव्यभावभेदप्रचिकटयिषया दृष्टान्तान् प्रतिपादयन्नाह—

सीपले खुदुण कण्हे, सेवण पालए तथा । पंचेते दिट्ठता किइकम्मे होति णायब्बा ॥ ११०४ ॥
 व्याख्या—सीतलः शुद्धकः कृष्णः सेवकः पालकस्तथा पञ्चते दृष्टान्ताः कृतिकर्मणि भवन्ति ज्ञातव्या इति । कः पुनः
 शीतलः ? , तत्र कथानकम्—ऐगस्स रण्णो पुत्तो सीयलो णाम, सो य णिविण्णकामभोगो पवतिओ, तस्स य भगिणी

१ पुरुष राज्ञः पुत्रः शीतलो नाम, त य निर्विण्णकामभोगः प्रवर्जितः, तस्य च भगिनी

वन्दनं-निरूपितमेव, 'चिञ् चयने' अस्य 'खियां किन्' (पा० ३-३-९४) कुशलकर्मणः॥ चयनं चितिः, कारणे कार्योपचाराद्रजोहरणाद्युपधिसंहतिरित्यर्थः, चीयते असाविति वा चितिः, भावार्थः पूर्ववत्, 'डुकृञ् करणे' अस्यापि किन्प्रत्ययान्तस्य करणं कृतिः अवनामादिकरणमित्यर्थः, क्रियतेऽसाविति वा कृतिः-मोक्षायानामादिचेष्टेय, वन्दनं च चित्तिश्च कृतिश्च वन्दनचितिकृतयः ता एव तासां वा कर्म वन्दनचितिकृतिकर्म, कर्मशब्दः प्रत्येकमभिसंध्यते अनेकार्थश्चायं, क्वचित्कारक्याचकः 'कर्तुरीप्सिततमं कर्म' (पा० १-४-४९) ति यचनात्, क्वचित् ज्ञानायरणीयादिवाचकः, 'इत्स्नकर्मक्षयान्मोक्ष' (तत्त्वा० अ० १० सू० ३) इति वचनात्, क्वचित् क्रियावाचकः, 'गन्धर्वो रञ्जिताः सर्वे, सद्भावे भीमकर्मणे'ति वचनात्, इह क्रियावचनः परिगृह्यते, ततश्च वन्दनकर्म चित्तिकर्म कृतिकर्म इति, इह च पुनः क्रियाऽभिधानं विशिष्टावनामादिक्रियाप्रतिपादनार्थमवुष्टमेवेति, 'पूज पूजायाम्' अस्य 'गुरोश्च हल' (पा० ३-३-१०३) इत्यप्रत्ययान्तस्य पूजनं पूजा-प्रशस्तमनोवाकायचेष्टेत्यर्थः, पूजायाः कर्म पूजाकर्म पूजाक्रियेत्यर्थः, पूजैव वा कर्म पूजाकर्म, वशब्दः पूजाक्रियाया वन्दनादिक्रियासाम्यप्रदर्शनार्थः, 'गीञ् प्रापणे' इत्यस्य परचि- (पा० ३-३-५६) ति अच्प्रत्यये गुणे अयादेशे सति विपूर्वस्य विनयनं विनयः, कर्मापनयनमित्यर्थः, विनीयते वाऽनेनाष्टप्रकारं कर्मेति विनयस्तस्य कर्मविनयकर्म, चः पूर्ववदेव, अयं गायार्द्धसंक्षेपार्थः ॥ आह—

कायबं कस्व व केण वाचि काहे व कइखुत्तो ? ॥ ११०२ ॥ कइओणयं कइसिरं कइहिं च आवस्सएहि परिसुद्धं ।
कइदोसविप्पमुक्कं किहकम्मं कीसं कीरइ वा ? ॥ ११०३ ॥

तेषु नरिषु पुनरप्युक्तो उच्यते, भणति-दयवन्दणं वंदिया भाववन्दणं वंदहि, तं च किर वंदंतं कसायकंडर्पिहि
छट्ठाणपडियं वेच्छति, सो भणइ-एयंपि नज्जइ !, भणति-वाढं, किं अइसओ अत्थि !, आमं, किं छाउमरिथिओ केवल्लिओ !,
कंयलि भणंति-केवलीओ, सो किर तेह्य उद्धसियरोमकूवो अहो मए मंदभगेण केवली आसातियत्ति संवेगमागओ,
तेहिं चेष कंडगठाणेहि नियत्तेत्ति जाव अपुयकरणं अणुपविट्ठो, केवल्लणं समुप्पणं, चउत्थं वंदंतस्स समत्ती । सा
चेय काइया चिट्ठा एगंमि वंधाए एगंमि मोक्खाय । पुयं दयवंदणं आसि पच्छा भाववंदणं जायं ॥ इदानीं छुल्लकः, तत्रापि
कथानकम्-एगो खुबुगो आयरिएण कालं करमाणेण लक्खणजुत्तो आयरिओ ठविओ, ते सघे पयइया तस्स खुडुगस्स
आणाणिदेसे घट्टंति, तेसिं च कडादीणं धेराण मूले पढइ । अणया मोहणिजेण वाहिजंतो भिक्खाए गएसु साहुसु
धितिल्लएण सणगापाणयं आणावेत्ता मत्तयं गहाय उवहयपरिणामो वचइ एगदिसाए, परिस्संतो एक्कहिं वणसंडे वीसमइ,

तं च किल वन्दमानं कपायकण्डकैः पद्मस्यानपतितं
; तेषु नास्ति पूर्वप्रवृत्त उपचार इति, भणन्ति-द्रव्यवन्दनकेन वन्दिता भाववन्दनकेन वन्दस्व, तं च किल वन्दमानं कपायकण्डकैः पद्मस्यानपतितं
परपत्ति, स भणति-एतदपि ज्ञायते !, भणन्ति-वाढं, किमतिचायोडस्सि !, भोम्, किं छाउमरिथिओ केवल्लिकः !, केवल्लिको भणन्ति-केवल्लिकः, स किल तथे-
वोद्वित्तोमद्भरः अहो मया मन्त्रमाग्येन केवल्लिक आवातितो इति संवेगमागतः, तेरेव कण्डकस्यानैर्विधुत इति यावदपूर्वकरणमनुप्रविष्टः, केवल्लिकानं
समुत्पन्नं, एतुयं पन्दमानस्य समाधिः । तेषु कायिकी चेष्टा पुरुस्मिन् वन्यायेकस्मिन् मोक्षाय । पूर्वं द्रव्यवन्दनमासीत् पद्माभाषयन्दनं जातं ॥ एकः धुल्लक
आचार्येण कालं कुर्वता लक्षणपुण्ड आचार्यः स्थापितः, ते सर्वे प्रयत्नितास्तस्य धुल्लकस्याज्ञाविदेशे घटन्ते, तेषां च कृतादीनां स्वविराणां मूले पठति । अन्यदा
मोहनीयेन वाच्यमानो भिक्षुः गतेषु साधुषु द्वितीयेन संज्ञापनीयमानादय मायकं गृहीत्वोपहतपरिणामो घटति पुरुषिता, परिधान्त पुरुस्मिन् वनरगण्डे विधायति,

अण्णस्स रण्णो दिण्णा, तीसे चत्तारि पुत्ता, सा तेसिं कंहत्तेरेसु कंहं केहेइ, जहा तुग्ग मातुलओ पुणपवइओ, एयं कालो वच्चइ । तेऽवि अन्नया तहारूयाणं थेराणं अंतिए पवइया चत्तारि, बहुस्सुया जाया, आयरियं पुच्छिउं माउलगं वंदगा जंति । एणंमि णयेर सुओ, तत्थ गया, वियालो जाउत्तिकाउं वाहिरियाए ठिया, सावगो य णयरं पवेसिउकामो सो भणिओ—सीयलायरियाणं केहेहि—जे तुज्जं भाइणिज्जा ते आगया वियालोत्ति न पविट्ठा, तेणं कहियं, तुडो, इमेसिपि रत्तिं सुहेण अण्णवसाणेण चउण्हवि केवलणाणं समुत्पण्णं । पभाए आयरिया दिसाउ पलोएइ, एत्ताहे मुहुत्तेणं एहिंति, पोरिसिसुत्तं मण्णे करेति अच्छंति, उग्घाडाए अत्थपोरिसिंति, अइचिराविए य ते देवकुलियं गया, ते वीयरारा न आढायंति, उंडओऽणेण ठविओ, पडिक्कंतो, आलोइए भणइ—कओ वंदमि ! भणंति—जओ भे पडिहायइ, सो चित्तेइ—अहो बुद्धसेहा निहज्जत्ति, तहवि रोसेण वंदइ, चउसुवि वंदिएसु, केवली किर पुवपउत्तं उवयारं न भंजइ जाव न पडिभिज्जइ, एस जीयकप्पो,

! अण्णको राणे दणा, तस्याश्चावारः पुत्राः, सा तेभ्यः कथान्तरेषु (कथावसरेषु) कथां कथयति—यथा युष्माकं मातुलः पूर्वं प्रमज्जितः, एवं कालो प्रजति । तेऽपि भग्यदा तथारूपाणां स्वरिणामन्तिके प्रमज्जिताश्चावारः, बहुधुता जाताः, आचार्यं दृष्ट्वा मातुलं वदिदुं यान्ति । एकस्मिन्नगरे श्रुतः, तत्र गताः, विकाळो जात इति श्रुत्वा बाहिरिकायां स्थिताः, श्रावकश्च नगरं प्रवेष्टुकामः स भणितः—शीतलाचार्येभ्यः कथयेः—ये युष्माकं भागिनैयास्ते भागता विकाळ इति न प्रविष्टाः, तेन कथितं, गुटः, एषामपि रात्रौ शुभेनाश्ववसायेन चतुर्णामपि केवलज्ञानं समुत्पन्नं । प्रभाते आचार्यो दिशः प्रलोक्षयति, अयुना मुहूर्तेनैरभ्यन्ति, सूत्रंपारुषीं कुर्वन्तः (इति) ग्रन्थे तिष्ठन्ति, श्रद्धायागम्यपौरुषीमिति, अतिचिराधिते च ते देवकुलिकां गताः, ते वीतरागा नाद्रियन्ते, दण्डकोऽनेन स्थापितः, प्रतिक्रान्तः, आलोक्षिते भणति—कुतो वन्दे, भणन्ति—यतो मयतो प्रतिमास्ते, स चिन्तयति—अहो बुद्धरीक्षा सिलंजा इति, तथापि रोयेण वन्दते, चतुर्वर्षेपि वदिदतेषु, केवली किञ्च पूर्वप्रयुक्तं उपचारं न मनकि यावच्च प्रतिमिद्यते (जायते), एव ओतकम्पः,

वीरओ धारं अलभंतो पुष्पछज्जियाए अचणं काऊण वच्चइ दिणे दिणे, न य जेमइ, परुढमंसू जाओ, वत्ते वरिसारत्ते नीति राया, सवेचि रायाणो उवट्ठिया, वीरओ पाएसु पडिओ, राया पुच्छइ-वीरओ दुवलोत्ति, वारवालेहिं कहियं जहा-वत्तं, रणो अणुकंपा जाया, अवारियपवेसो कजो वीरगस्स । वासुदेवो य किर सवाउ धूयाउ जाहे विवाहकाले पायवं-दियाओ पंति ताहे पुच्छइ-किं पुत्ती ! दासी होहिसि उदाहु सामिणिसि, ताओ भणंति-सामिणीओ होहामुत्ति, राया भणइ-तो खायं पदयह भट्टारगस्स पायमूले, पच्छा महया निक्खमणसकारेण सकारियाओ पवयंति, एवं वच्चइ कालो । अणया एगाए देयीए धूया, सा चित्तेइ-सयाओ पधाविजंती, तीए धूया सिक्खाविया-भणाहि दासी होमिसि, ताहे सवालंकिययिभूसिया उवणीया पुच्छिया भणइ-दासी होमिसि, वासुदेवो चित्तेइ-मम धूयाओ संसारं आहिंडंति तह य अणोहिं अयमाणिज्जंति तो न लड्डयं, एत्थं को उवाओ ? जेण अण्णाचि एवं न करेहिसि चित्तेइ, लड्डो उवाओ, वीरगं

१ वीरको वेळामउभमानः पुष्पछज्जिकया (इराताखायाः) अर्चनं कृत्वा मज्जति दिने दिने, न च जेमति, प्ररुढमधुजांतः, घृत्ते वयंतात्रे निर्ग-एत्ति राजा, सर्वेऽपि राजान उवसिस्ताः, वीरकः पादवोः पतितः, राजा पुच्छति-वीरक ! दुवेल इति, द्वारपालैः कथितं यथाघृत्तं, राजोऽनुकम्पा जाता, अव्यारितमवेताः इतो वीरकस्य । वासुदेवश्च धिक् सर्वो दुहितूर्यदा विवाहकाले पादवन्दका आयान्ति तदा पुच्छति-किं पुत्ति ! दासी भविष्यसि उताहो स्वाभिनीति, ता भणति-स्यामिन्वो भविष्याम इति, राजा भणति-तदा ख्यातं (प्रसिद्धं) प्रव्रजत भट्टारकस्य पादमूले, पश्चान्महता निष्क्रमणसत्कारेण तावताः प्रव्रजन्ति, एवं मज्जति काळः । अन्यदेकया देव्या दुहिता, सा चिन्तयति-सर्वाः प्रव्रज्यन्ते, तथा दुहिता शिक्षिता-भणेदासी भवामीति, तदा सर्वा-लड्डावभिभूतोपनीता पृथा भणति-दासी भवामीति, वामुदेवश्चिन्तयति-मम दुहितरः संसारं आहिण्डन्ते तथा चान्धैः अयमन्यन्ते तदा न लट्ठं, अत्र क रपावो !, येनान्या अपि एवं न दुयुंरिति चिन्तयति, इत्थ उपायः, वीरकं

तेस्स य पुप्फियफलियस्स मज्झे समीज्झुकूलस्स पेढं वद्धं, लोगो तत्थ पूयं करेइ, तिलगवज्जलार्इणं न किंचिदि, सो चित्तेइ-(ण)एयस्स पेढरस गुणेण एई से पूजा किज्जइ, चिईनिमित्तं, सो भणइ-एए किं ण अच्चेह ? ते भणंति-पुप्फित्तपहि कएइयं एयं, तं च जणो वंदइ, तस्सवि चिंता जाया, पेच्छह, जारिसं समिज्झुकूलं तारिसो मि अहं, अन्नेवि तत्थ बहु-सुया रायपुत्ता इहभपुत्ता पवइया अत्थि, ते ण ठवियो, ममं पूएइ, कओ मज्झ सगणत्तणं ? रयहरणणिमित्तं चिंतीगुणेण वंदंति, पडिनिमित्तो । इयेरेवि भिक्खाओ आगया मगंति, न लहंति सुतिं वा पवित्तिं वा, सो आगओ आलोपइ-जहाइहं सणभूमिं गओ, मूलाय उद्धाइओ, तत्थ पडिओ अच्छिओ, इयाणि उयसंते आगओमि, ते जुद्धा, पच्छा कडाईणं आलोपति, पायच्छित्तं च पडिवज्जइ । तस्स पुर्विं दवचिई पच्छा भावचिई जाया २ ॥ इदानीं कृष्णसूत्रकथानकं-चारवईए वासुदेवो वीरिओ कोलिओ, सो वासुदेवभत्तो, सो य किर वासुदेवो वासारस्ते यहवे जीवा यहिज्जंतित्ति णो जीति, सो

१ तस्य च पुष्पितफलितस्य मध्ये समीक्षायाः पीठं वद्धं, लोकस्य पूजां करोति, तिलकचकुलादीनां न किञ्चिदपि, स चिन्तयति-(न)एतस्य पीठस्य गुणेनेयती अस्य पूजा क्रियते, चित्तिनिमित्तं, स भणति-एतान् किं भार्धयत ? ते भणन्ति-पुरातनैः कृतमेतत्, तं च जनो वन्दते, तस्यापि चिन्ता जाता, पश्यत, पारशी समीक्षा तादृशोऽस्मि अहं, अन्येऽपि तत्र बहुयुता राजपुत्रा इम्यपुत्राः प्रमज्जिताः सन्ति, ते न स्मरिताः, अहं स्थापितः, सो पूजयति, कुतो मम धामन्यं ? रजोहरणमात्रचित्तिगुणेन वन्दन्ते, प्रतिनिवृत्तः । इतरेऽपि भिक्षात् भागता मार्गेयन्ति, न लभन्ते भुक्तिं वा प्रभुतिं वा, स भागत आलोचयति-यथाऽहं संज्ञाभूमिं गतः, मूलावावधावितः, उय पतितः स्थितः, इदानीमुपशान्ते आगतोऽस्मि, ते युष्माः, पश्चात् कृतादिभ्य आलोचयति प्रायश्चित्तं च प्रतिप-पते । तस्य पूर्वं द्रम्यचित्तिः पश्चाद्भावचित्तिर्जाता ॥ द्वारिकायां वासुदेवो वीरकः कोलिकः, स वासुदेवभक्तः, स च किञ्च वासुदेवो वर्षारात्रे बहवो जीवा वयन्त इति न निर्गच्छति, स

वीरओ वारं अलभंतो पुष्फुछजियाए अच्चणं काऊण वच्चइ दिणे दिणे, न य जेमेइ, पळ्ढमंसू जाओ, वत्ते वरिसारत्ते नीति राया, सवेवि रायाणो उवट्ठिया, वीरओ पाएसु पडिओ, राया पुच्छइ-वीरओ दुवलोत्ति, वारवालेहिं कहियं जहा-वत्तं, रण्णो अणुकंपा जाया, अवारियपवेसो कओ वीरगस्स । वासुदेवो य किर सवाउ धूयाउ जाहे विवाहकाले पायवं-दियाओ पंति ताहे पुच्छइ-किं पुत्ती ! दासी होहिसि उदाहु सामिणिस्सि, ताओ भणंति-सामिणीओ होहामुत्ति, राया भणइ-तो लायं पययह भट्टारगस्स पायमूले, पच्छा महया निक्खमणसक्कारेण सक्कारियाओ पवयंति, एवं वच्चइ कालो । अणया एमाए देवीए धूया, सा चित्तेइ-सयाओ पयाविज्जंती, तीए धूया सिक्खाविया-भणाहि दासी होमिस्सि, ताहे सयालंक्रियविभूसिया उवणीया पुच्छिया भणइ-दासी होमिस्सि, वासुदेवो चित्तेइ-मम धूयाओ संसारं आहिंइति तह य अण्णोहिं अवमानिज्जंति तो न लट्ठयं, एरुथं को उवाओ !, जेण अण्णावि एवं न करेहिस्सि चित्तेइ, लट्ठो उवाओ, वीरगं

१ वीरको वेछामलभमानः पुष्पवज्रिकया (द्राक्षास्त्रायाः) अर्चनं कृत्वा व्रजति दिने दिने, न च जेमति, प्रवृद्धमधुर्जातः, धृत्ते वपांतात्रे निर्ग-
च्छति राज्ञा, तर्पेऽपि राज्ञान् उपस्थिताः, वीरकः पादयोः पतितः, राज्ञा पृच्छति-वीरक ! दुर्बल इति, द्वारपालैः कथितं यथावृत्तं, राज्ञोऽनुकम्पा जाता,
भयभीतप्रवेताः दृष्टो वीरकस्य । वामुदेवश्च किल सर्वो दुहितूर्यदा विवाहकाले पादवन्दका आयान्ति तदा पृच्छति-किं पुत्रि ! दासी भविष्यति उताहो
स्वाभिनीति, ॥ भणन्ति-स्वामिन्यो भविष्याम इति, राज्ञा भणति-तदा स्यातं (प्रसिद्धं) प्रयजत भट्टारकस्य पादमूले, पश्चान्महता निष्क्रमणसक्कारेण
सत्पूताः प्रमजन्ति, एवं व्रजति कालः । अन्यदेकया देव्या दुहिता, सा चिन्तयति-सर्वाः प्रयाज्यन्ते, तथा दुहिता शिक्षिता-भजेदोसी भवामीति, तदा सर्वा-
लङ्काराभिभूषितोपनीता पृथा भणन्ति-दासी भवामीति, वामुदेवचिन्तयति-मम दुहितरः संसारं आदिपडन्ते तथा चान्यैः भयमन्यन्ते तदा न लट्ठं, अत्र
क उपायो !, येनान्या अपि एवं न दुर्युधिति चिन्तयति, कञ्च उपायः, वीरकं

पुच्छइ-अस्थि ते किंचि कयपुधयं ? भणइ-गस्थि, राया भणइ-चित्तेहि, तओ सुचिरं चित्तेत्ता भणइ-अस्थि, वयरीए उवरिं सरडो सो पाहाणेण आहणेत्ता पाडिओ मओ य, सगडवट्टाए पाणियं वहतं वामपाएण धारियं उयेलाए गयं, पज्ज-
णघडियाए मच्छियाओ पविट्ठाओ हत्थेण ओहाडिया वं सुमुंगुमंतीउ होउत्ति । धीए दिवसे अत्थाणीए सोलसण्हं रायसह
स्साणं मज्झे भणइ-सुणह भो ! एयस्स वीरगस्स कुटुल्लसी सुया कम्मणि य, काणि कम्मणि !, वासुदेवो भणइ-जेण
रत्तसिरो नागो, वसंती वयरीवणे । पाडिओ पुढविसत्थेण वेमई नाम खत्तिओ ॥ १ ॥ जेण चक्कुल्लया गंगा, वहतंती कलु-
सोदयं । धारिया वामपाएणं वेमई नाम खत्तिओ ॥ २ ॥ जेण घोसवई सेणा, वसंती कलसीपुरे । धारिया वामहत्थेण,
वेमई नाम खत्तिओ ॥ ३ ॥ एयस्स धूयं देमिस्सि, सो भणिओ-धूयं ते देमिस्सि, नेच्छइ, भिउडीकया, दिण्णा नीया य
घरं, सयणिज्जे अच्छइ, इमो से सवंधं करेइ, अणया राया पुच्छइ-किह ते वयणं करेइ ?, वीरओ भणइ-अहं सामिणीए

१ पृच्छति-अस्थि त्वं किंचिदकृतपूर्वं ?, भणति-नास्ति, राजा भणति-चिन्तय, वतः सुचिरं विम्वयित्वा भणति-भस्ति, वदयां उपरि सरटः । स पापाणे
नाहस्य पातितो मृतश्च, शकटवर्षां पानीयं वहन् वामपादेन धृतं शङ्खेयया गतं, पावनघटिकायां मक्षिकाः प्रविष्टा हस्तेनोद्घायिता गुमगुमायमाना भवन्मिवति ।
द्वितीये दिवसे आस्थान्यां पोटशानां राजसहस्राणां मध्ये भणति-गुणत भो एतस्य वीरकस्य कुलोत्पत्तिः श्रुता कर्मणि च, कानि कर्मणि ?, वासुदेवो
भणति-येन रक्षशिरा नागो वसन् बहरीवने । पातितः पृथ्वीशखेण वै मतिर्नाम (स उत्कृष्टः) क्षत्रियः ॥ १ ॥ येन चक्रोरक्षता गद्रा बहन्ती कलुयोदकम् ।
वामपादेन धृता वै मतिर्नाम क्षत्रियः ॥ २ ॥ येन घोषवती सेना वसन्ती कलसीपुरे । एता वामहस्तेन वै मतिर्नाम क्षत्रियः ॥ ३ ॥ एतस्मै दुहितरं ददामि
इति, स भणितः-दुहितरं ते ददामीति, नेच्छति, मृदुटी कृता, दद्या नीता च गृहं, सयनीये तिष्ठति, अयं सत्याः सर्वं करोति, अन्यदा राजा पृच्छति-कथं ते
वचनं करोति ?, वीरको भणति-अहं स्वामिन्या भो गुमुगुमंतीओ

३-अथि ते किञ्चि कथयुष्यं ? भणइ-अथि, राया भणइ-चित्तेहि, तओ सुचिरं चित्तेत्ता भणइ-अथि, वयरीए
 जेससि जन्मे ॥

मोत्तसण्हं रायसह

३ वन्दना-
 धयने
 वन्दनादि-
 हटान्ताः

अथि ते किञ्चि कथयुष्यं ? भणइ-अथि, राया भणइ-चित्तेहि, तओ सुचिरं चित्तेत्ता भणइ-अथि, वयरीए
 जेससि जन्मे ॥

मोत्तसण्हं रायसह

अथि ते किञ्चि कथयुष्यं ? भणइ-अथि, राया भणइ-चित्तेहि, तओ सुचिरं चित्तेत्ता भणइ-अथि, वयरीए
 जेससि जन्मे ॥

मोत्तसण्हं रायसह

अथि ते किञ्चि कथयुष्यं ? भणइ-अथि, राया भणइ-चित्तेहि, तओ सुचिरं चित्तेत्ता भणइ-अथि, वयरीए
 जेससि जन्मे ॥

असंजयं न वंदिज्वा, मायरं पिपरं गुरुं । सेणावहं पसत्थारं, रायाणं देवयाणि य ॥ ११०६ ॥

न्याख्या—न संयता असंयताः, अघिरता इत्यर्थः, तान्न वन्देत्, कं १—‘मातरं’ जननीं तथा ‘पितरं’ जनकम्, असं-
तमिति वर्तते, प्राकृत्यशैत्या चाऽसंयतशब्दो लिङ्गत्रयेऽपि यथायोगमभिसंबध्यते, तथा ‘गुरुं’ पितामहादिलक्षणम्, असं-
यतत्वं सर्वत्र योजनीयं, तथा हस्त्यभ्यरथपदातिलक्षणा सेना तस्याः पतिः सेनापतिः—गणराजैत्यर्थः, तं सेनापतिं, ‘प्रश-
स्तारं’ प्रकर्षेण दास्ता प्रदास्ता तं—धर्मपाठकादिलक्षणं, तथा वक्रमुकुटो राजाऽभिधीयते तं राजानं, दैवतानि च न
वन्देत्, देवदेवीसङ्ग्रहार्थं दैवतग्रहणं, चन्द्राहोत्राचार्यादिग्रहो वेदितव्य इति गायार्थः ॥ ११०५ ॥ इदानीं यस्य
पन्दनं कर्तव्यं स उच्यते—

समणं वंदिज्ज मेहावी, संजयं सुसमाहियं । पंचसमिय तिशुत्तं, अस्संजमहुगुंछणं ॥ ११०६ ॥

न्याख्या—श्रमणः—प्राप्तिरूपितशब्दार्थः तं श्रमणं ‘वन्देत्’ नमस्कुर्यात्, कः १—‘मेधावी’ न्यायायस्थितः, स खलु
श्रमणः नामस्यापनादिभेदभिन्नोऽपि भवति, अत आह—‘संयतं’ सम्—एकीभावेन यतः संयतः, क्रियां प्रति यत्नवानित्यर्थः,
असावपि च व्यवहारनयाभिप्रायतो लब्ध्यादिनिमित्तमसम्पूर्णदर्शनादिरपि संभाव्यते, अत आह—‘सुसमाहितं’ दर्शनादिषु
सुषु—सम्पगाहितः सुसमाहितस्तं, सुसमाहितत्वमेव दर्शयते—पञ्चभिरीर्यासमित्यादिभिः समितिभिः समितः पञ्चसमितस्तं,
तिद्युभिर्मनोगुण्यादिभिर्गुष्ठिभिर्गुष्ठस्तं त्रिगुष्ठं, प्राणातिपातादिलक्षणोऽसंयमः असंयमं गृहीति—जुगुप्सतीत्यसंयमजुगुप्सक
स्तम्, अनेन दृढधर्मता तस्यावेदित्वा भवतीति गायार्थः ॥ ११०६ ॥ आह—किमिति यस्य कर्तव्यं वन्दनं स एवादी

अणो भणंति-इहेव वंदंतेणंति । भावकिइकमं वासुदेवस्स, दधकिइकमं वीरयस्स ३ ॥ इदानीं सेवकः, तत्र कथानकम्—
एगस्स रणो दो सेवया, तेसिं अट्ठीणा गामा, तेसिं सीमानिमित्तेण भंडणं जायं, रायकुलं पहाविया, साह दिट्ठो, एणो
भणइ-भावेण 'साधुं दृष्ट्वा भुवा सिद्धिः' पयाहिणीकावं वंदित्ता गओ, वित्तिओ तस्स किर उगडयं करेइ, सोऽपि वंदइ,
तहेव भणइ, ववहारो आवद्धो, ज्जिओ, तस्स दधपूया, इयरस्स भावपूया ४ ॥ इदानीं पालकः, तत्र कथानकम्-चारवईए
वासुदेवो राया, पालयसंवादओ से पुत्ता, णेमी समोसटो, वासुदेवो भणइ-जो कइं सामिं पढमं वंदइ तस्स अहं जं
मगाइ तं देमि, संवेण सयणिज्जाओ उट्ठत्ता वंदिओ, पालएण रज्जलोभेण सिग्गेण आसरयणेण गंतूण वंदिओ, सो किर
अभवसिद्धिओ वंदइ हियएण अक्रोसइ, वासुदेवो निगओ पुच्छइ-केण जुज्जे अज्ज पढमं वंदिया १, सामी भणइ-दधओ
पालएणं भावओ संवेणं, संवस्स तं दिण्णं ५ ॥ एवं तावद्वन्दनं पर्यायशब्दद्वारेण निरूपितम्, अधुना यदुक्तं 'कर्तव्यं कस्य
वे'ति स निरूप्यते, तत्र येषां न कर्तव्यं तानभिधिरसुराह—

१ अन्ये भणन्ति-इहेव वन्दमानेनेति । भावकृतिकर्म वासुदेवस्स, दधकृतिकर्म वीरयस्स ॥ एकस्स राओ दो सेवके, तयोरासखां भ्रामी, तयोः सीमा-
निमित्तं भण्डनं जातं, राजकुलं प्रधावित्ती, साधुर्दृष्टः, एको भणति-भावेन प्रदक्षिणीकृत्य धन्दित्वा गतः, द्वितीयस्तस्य किलानुवर्तनं करोति, सोऽपि वन्दते,
तथैव भणति, व्यवहार आबद्धः, निवृत्तः, तस्य दधपूजा इतरस्य भावपूजा । द्वारिकायां वासुदेवो राजा, पालकस्याश्वत्थामस्य पुत्राः, त्रैभिः समपद्यतः, वासुदे-
वो भणति-यः कस्ये स्वाभित्तं प्रथमं वन्दते तस्मादहं वन्दामर्गयति वददामि, साग्गेन ज्ञापनीयादुत्थाय धन्दितः, पाककेन राजकोभेन द्वापिणाभरनेन रात्वा
वदिदतः, स किलामन्यसिद्धिको वन्दते इदमेनाक्रोशति, वासुदेवो नियतः पुच्छति-केन भूयस्य प्रथमं धन्दितः १, स्वामी भणति-दधयतः पाककेन भावतः
शाम्भेन, शान्मय वदतः ।

अणो भणंति-इहेव वंदंतेणंति । भावकिइकम्मं वासुदेवस्स, दधकिइकम्मं वीरयस्स ३ ॥ इदानीं सेवकः, तत्र कथानकम्—
एगस्स रणो दो सेवया, तेसिं अट्ठीणा गामा, तेसिं सीमानिमित्तेण भंडणं जायं, रायकुलं पहाविया, साह दिट्ठो, एगो
भणइ-भावेण 'साधुं दट्ठा धुवा सिद्धिः' पयाहिणीकाळं वंदित्ता गओ, वितिओ तस्स किर उगघडयं करेइ, सोऽपि वंदइ,
तहेव भणइ, ववहारो आवद्धो, जिओ, तस्स दवपूया, इयरस्स भावपूया ४ ॥ इदानीं पालकः, तत्र कथानकम्-यारवईए
वासुदेवो राया, पालयसंयादओ से पुत्ता, पेमी समोसट्ठो, वासुदेवो भणइ-जो कइं सामिं पढमं वंदइ तस्स अहं जं
मगाइ तं देमि, संवेण सयणिज्जाओ चट्ठेसा वंदिओ, पालएण रज्जलोभेण सिधेण आसरयणेण गंतूण वंदिओ, सो किर
अभवसिद्धिओ वंदइ हियएण अक्कोसइ, वासुदेवो निगओ पुच्छइ-केण सुज्जे अज्ज पढमं वंदिया १, सामी भणइ-दधओ
पालएणं भावओ संवेणं, संवरस्स तं दिण्णं ५ ॥ एवं तावद्वन्दनं पर्यायशब्दद्वारेण निरूपितम्, अधुना यदुक्तं 'कर्तव्यं कस्य
वे'ति स निरूप्यते, तत्र येषां न कर्तव्यं तानभिधिसुराह—

१ अन्ये भणन्ति-इहेव यन्दमानेनेति । भावकृतिकर्म वासुदेवस्स, दधकृतिकर्म वीरकस्स ॥ एकस्स राखो दो सेवकौ, तयोरासट्ठां मांमो, तयोः सीमा-
निमित्तं भणन्तं जातं, राजकुलं प्रधावितौ, साधुर्दृष्टः, एको भणति-भावेन प्रदक्षिणीकृत्य वन्दित्वा गतः, द्वितीयकृत्य कियत्तुषट्ठनं करोति, सोऽपि वन्दते,
तथैव भणति, वयवहार भावदः, जितः, एस दधपूजा इतरस्स भावपूजा । द्राविकायां वासुदेवो राजा, पालकसाम्बादयस्स पुत्राः, तेमिः समवसूतः, वासुदे-
वो भणति-यः कइये स्वाभिनें प्रथमं यन्दते तस्यायं यन्मार्गयति चरदामि, सामवेन ज्ञायनीयादुत्थाय वन्दितः, पाळकेन राजकोभेन वीट्ठेणाभरनेन गत्वा
वन्दितः, स किलाभयसिद्धिको वन्दते इदयेवाप्नोमहि, वासुदेवो निर्गतः पुच्छति-केन पूयमय प्रथमं वन्दित्वाः १, सामी भणति-दधयतः पाळकेन भावतः
साभ्वेन, साम्बाय चरतं ।

यप्रधाना एवमाहुः—ज्ञानिन एव कृतिकर्म कर्तव्यं, वक्ष्यते च—‘कामं चरणं भावो तं पुण पाणसहिओ समणोइ । ण न नाणं तु न भावो तेण र पाणी पणिवयामो ॥ १ ॥’ इत्यादि, ‘दंसणं’ति ज्ञानचरणधर्मविकलाः स्वल्पस्त्वया एवमाहुः—दर्शनिन एव कृतिकर्म कर्तव्यं, वक्ष्यते च—‘अह पाणेणं ण विणा चरणं णादंसणिस्स इय नाणं । न य दंसणं न भावो ते- ण र दिट्ठिं पणिवयामो ॥ १ ॥’ इत्यादि, तथाऽन्ये सम्पूर्णचरणधर्मानुपालनासमर्था नित्यवासादि प्रशंसन्ति सङ्गमस्थवि- रोदाहरणेन, अपरे चत्याद्यालम्बनं कुर्वन्ति, वक्ष्यते च—‘आहेऽविय परितंता मामागरनगरपट्टणमडंता । तो केइ नीयवासी संगमधेरं वयइसंति ॥ १ ॥’ इत्यादि, तदत्र नित्यवासे च ये दोषाः चक्षन्दात् केवलज्ञानदर्शनपक्षे च चैत्यभक्त्याऽऽर्थि- कालाभिवृत्तिपरिभोगपक्षे च ते वक्ष्यन्ता इति वाक्यशेषः, एव सावज्ञाधासंक्षेपार्थः ॥ साम्प्रतं यदुक्तं ‘यजानां कृतिकर्म न कर्तव्यम्’ अथ क एते पद्य १, तान् स्वरूपतो निदर्शयन्नाह—

पासत्थो ओसवो होइ कुसीलो तहेव संसत्तो । अहंउदोऽविय एए अवंदणिज्जा जिणमयंमि ॥ १ ॥ (प्र०)

व्याख्या—‘किलेयमन्यकर्तृकी गाथा तथाऽपि सोपयोगा चेति व्याख्यायते । तत्र पार्थस्यः दर्शनादीनां पार्थ्वं तिष्ठ- तीति पार्थस्यः, अधवा मिथ्यात्यादयो बन्धहेतवः पाप्माः पाशेषु तिष्ठतीति पाप्मस्यः,—‘सो पासत्थो दुविहो सबे देसे य

१ कामं चरणं भाषस्य पुनर्ज्ञानसहितः संप्रत्यति । न च ज्ञानं वैव भाषस्यत्वात् शान्तिनः प्रणिपतामि ॥ १ ॥ २ यथा ज्ञानेन न विना चरणं पादसंनिन इति ज्ञानम् । न च दर्शनं न भाषस्यत्वात् । दृष्टमतः प्रणिपतामि ॥ १ ॥ ३ यदापि च परितन्ता प्रामाकरनगापत्तनमदन्तः । ततः केचिय निजवातिनः संगमस्थविर् व्यपदिशन्ति ॥ १ ॥ () ४ स पार्थस्यो द्विविधः—सर्वकिन्द् देसे च

नोक्तः^१, येन येषां न कर्तव्यं भावादीनां तेऽप्युक्ता इति, उच्यते, सर्वपार्यदं हीदं शाखं, त्रिविधाश्च विनेया भवन्ति—केचि-
दुद्घटितज्ञाः केचिन्मध्यमबुद्धयः केचित्प्रपञ्चितज्ञा इति, तत्र मा भूत्प्रपञ्चितज्ञानां मतिः—उकलक्षणस्य श्रमणस्य कर्तव्यं
मात्रादीनां तु न विधिर्न प्रतिषेध इत्यतस्तेऽप्युक्ता इति, यद्येवं किमिति येषां न कर्तव्यं त एवादा उक्ता इति^१, अत्रोच्यते,
हितप्रवृत्तरहितप्रवृत्तिगुरु संसारकारणमिति दर्शनार्थमित्यलं प्रसङ्गेन, प्रकृतं प्रस्तुभः—श्रमणं वन्देत् मेधावी संयतमि-
त्युक्तं, तत्रैतन्मूलमेव वन्देत्, न तु पार्श्वस्यादीन्, तथा चाह—

पंचण्डं किङ्कभ्रमं मालामरुण होह दिदंतो । वेरुलियनाणदंसणणीपाचासे य जे दोस्ता ॥ ११०७ ॥

व्याख्या—‘पञ्चानां’ पार्श्वस्यावसन्नकुशीलसंसकयथाच्छन्दानां ‘कुतिकर्म’ वन्दनकर्म, न कर्तव्यमिति वाक्यशेषः,
अयं च वाक्यशेषः ‘श्रमणं वन्देत् मेधावी संयत’ मित्यादि ग्रन्थादयगम्यते, पार्श्वस्यादीनां यथोक्तश्रमणगुणविकलत्वात्,
यथा संयतानामपि ये पार्श्वस्यादिभिः सार्द्धं संसर्गं कुर्वन्ति तेषामपि कृतिकर्म न कर्तव्यं, आह—कुतोऽयमर्थोऽयगम्यते^१,
उच्यते, मालामरुकाभ्यां भवति दृष्टान्त इति वचनात्, वक्ष्यते च—‘असुंइहाणे पडिया’ इत्यादि, तथा ‘पेक्कणकुळे’ इत्यादि
‘वेरुलिय’सि संसर्गजदोषनिराकरणाय वैदूर्यदृष्टान्तो भविष्यति, वक्ष्यति च—‘सुचिरंणि अच्छमाणो वेरुलिओ’ इत्यादि,
तत्प्रत्यवस्थानं च ‘अंदरस य निवसस ये’त्यादिना सप्रपञ्चं वक्ष्यते, ‘णाण’सि दर्शनचारित्रासेवनसामर्थ्यविकला ज्ञानन-

१ अशुचिस्थाने पतिता २ अयाककुळे ३ सुचिरमपि विद्वद् वैदूर्य ४ आग्रस च निग्रस च

दसंणापारं धरणकुसीलो इमो होइ ॥ २ ॥ कोउय भूईकम्मं पसिणापसिणे णिमिसमाजीये । कक्कुरुए य लक्खण उय-
 जीवइ विज्जमतार्इ ॥ ३ ॥ सोभगाइणिमित्तं परेसि ण्हवणाइ कोउयं भणियं । जरियाइ भूइदाणं भूईकम्मं चिणिहिं
 ॥ ४ ॥ सुविणयविज्जाकहियं आइखणिपंटियाइकहियं वा । जं सासइ अन्नोसिं पसिणापसिणं हवइ एयं ॥ ५ ॥ तीयाइभा-
 वकहणं होइ णिमिसं इमं तु आजीयं । जाइकुलसिप्पकम्मं तयणाणसुत्ताइ सत्तविहं ॥ ६ ॥ कक्कुरुणा य माया णियडीए
 जं भणंति तं भणियं । धीलक्खणाइ लक्खण विज्जामंताइया पयडा ॥ ७ ॥ 'तथैव संसक्त' इति यथा पार्थस्यादयोऽत्र-
 न्यास्तथाऽयमपि संसक्तवत् संसक्तः, तं पार्थस्यादिकं तयस्त्विनं वाऽऽसाध सन्निहितदोषगुण इत्यर्थः, आह च—'संसक्तो
 य इदाणीं सो पुण गोभक्तलंदए चैव । उच्चिट्ठमणुच्चिट्ठं जं किंचीं छुम्भई सवं ॥ १ ॥ एमेव य मूळसरदोसा य गुणा य
 जसिया केइ । ते तम्मियि सन्निहिया संसक्तो भणणई तग्हा ॥ २ ॥ रायविदूस्सगमाई अहयावि णडो जहा उ बहुरुवो ।

१ दशानाधारं धरणकुसीलोऽयं भवति ॥ २ ॥ कोउके भूतिकर्म प्रभाप्रभं निमित्तमाजीवम् । कक्कुरुकुल लक्षणं वयवीवति विषामन्नादीन् ॥ ३ ॥
 संभावादिनिमित्तं परेषां धारणादि कर्तुं कं भणितम् । व्यतितादये भूतिकर्म विनिर्दिष्टम् ॥ ४ ॥ स्वप्नविषाकथितमाह जिनीपण्डिकादिकथितं वा । यव
 सांख्य भग्नेभ्यः प्रभाप्रभं भयसेतव् ॥ ५ ॥ अतीवादिनायकयत्नं भवति निमित्तमिदं स्वाजीवन्म् । जातिकुलशित्यकर्मोष्णि सयोगणसूत्राणि ससन्निधम् ॥ ६ ॥
 कक्कुरुकुला य माया निद्रासा यन्नोन्नि सन्नणितम् । स्त्रीलक्षणादि लक्षणं विषामन्नादिकाः प्रकटाः ॥ ७ ॥ संसक्तश्चेदातीं ए पुनर्गोभक्तलन्दके चैव । वरिल-
 दमजुषिउदं पच्छिप्रिप्प क्षिप्यते सर्वम् ॥ १ ॥ पूर्वमेव च मूळोपरादोषाश्च गुणाश्च यावन्तः केचिद् । ते वस्मिन् सन्निहिताः संसक्तो भवयते तस्मात् ॥ २ ॥
 रायविदूस्कारयोऽयवापि नटो यथा ॥ बहुरुवः ।

होई पायघो । सर्वमि पाणदंसणचरणणं जो उ पासंमि ॥ १ ॥ देसंमि य पासत्यो सिज्जायरडमिहद रायपिंडं वा । पिययं
च अगपिंडं भुंजति णिकारणेणं चं ॥ २ ॥ कुलणिस्साए विहरइ ठवणकुलाणि य अकारणे विसइ । संखडिपडोयणाए
गच्छइ तह संघयं कुणइ ॥ ३ ॥' अवसज्जः—सामाचार्यासेवने अवसन्नवद्वसज्जः, 'ओसंजोडवि य दुविहो सघे देसे य तरय
सघंसि । उडवद्धपीठफलगो ठवियगभोई य पायघो ॥ १ ॥' देशावसज्जस्तु—'आयस्सगसज्जाए पडिलेहणद्वाणाभिक्खडभ-
सडे । आगमणे णिगमणे ठाणे य णिसीयणतुयडे ॥१॥ आयस्सयाइयाइं ण केरे केरेइ अहवावि हीणमधियाइं । गुरुवयण-
वलाइ तथा भणिओ एसो य ओसज्जो ॥ २ ॥ गोणो जहा वलंठो भंजइ समिलं तु सोडवि एमेव । गुरुवयणं अकरेसो
वलाइ कुणइ य वस्सुण्णो ॥ ३ ॥' 'भवति कुशीलः' कुत्सितं शीलमस्येति कुशीलः,—तिविहो होइ कुशीलो पाणे तह
दंसणे चरिते य । एसो अयंदणिज्जो पक्खसो वीयरगेहिं ॥ १ ॥ पाणे पाणायारं जो उ विराहेइ-कालमार्दयं । दंसणे

१ भवति ज्ञातव्यः । सर्वस्मिन् ज्ञानदर्शनचरणानां यस्तु पार्थ ॥ १ ॥ देसे च पार्थस्यः शत्रुवतारान्महते रामपिण्डं वा । नित्यं चामपिण्डं भुनक्ति
सिष्कारणेन च ॥ २ ॥ कुलनिधया विहरति स्थापनाकुलानि चाकारणे विनाति । संखडिपडोकरनाया गच्छति तथा संखयं करोति ॥ ३ ॥ २ भयसज्जोऽपि च
द्विविधः सर्वस्मिन् देसे च तत्र सर्वस्मिन् । अणुवद्धपीठफलकः स्थापितमोक्षी च ज्ञातव्यः ॥ १ ॥ भावद्वयकस्याप्याययोः प्रतिलेखनायां यतने निशेधाममकार्थे ।
आगमने निर्गमने स्थाने च निषीदने एतवर्धने ॥ २ ॥ भावद्वयकादीनि न करोति भयवाडपि करोति हीनाधिकानि (वा) । गुरुवचनबलात्तया भणित एव वाय-
सज्जः ॥ २ ॥ गौर्यया वस्तान् भनक्ति समिधा तु सोऽप्येवमेव । गुरुवचनमकुर्वन् बलात् करोति धावसज्जः ॥ ३ ॥ द्विविधयो भवति कुशीलो ज्ञाने तथा दर्शने
चारित्र्ये च । पुरोऽयन्दनीयः प्रज्ञो बोधतरणः ॥ १ ॥ ज्ञाने ज्ञानाचारं यस्तु विराययति कालमार्कम् । दर्शने णि खेव म. "वसोहं

पासत्पार्थं वंदमाणस्त नेव किंत्सी न निज्जरा होइ । कायकिंलेसं एमेव कुणई तह कम्मयंधं च ॥ ११०८ ॥

व्याख्या—‘पार्थस्यादीन्’ उक्तलक्षणान् ‘वन्दमानस्य’ नमस्तुर्वतो नैव कीर्तिर्न निर्जरा भवति, तत्र कीर्तिः—अहो जयं पुण्यभानित्येवंलक्षणा सा भवति, अपि त्वकीर्तिर्भवति, नूनमयमभ्येवंस्वरूपो येनैषां वन्दनं करोति, तथा निर्जरणं निर्जरा—कर्मक्षयलक्षणा सा न भवति, तीर्थंकराज्ञाधिराधनाद्वारेण निर्गुणत्वात्तेषामिति, वीयत इति कायः—देहस्तस्य कुंशः—अयनामादिलक्षणः कायक्लेशस्तं कायक्लेशम् ‘एवमेव’ मुधैव ‘करोति’ निर्वर्तयति, तथा क्रियत इति कर्म—ज्ञानादरणीयादिलक्षणं तस्य वन्धो—विशिष्टरचनयाऽऽत्मनि स्थापनं तेन वा आत्मनो वन्धः—स्वस्वरूपतिरस्करणलक्षणः कर्मवन्धस्तं कर्मवन्धं च करोतीति वर्तते, चक्षवदाज्ञाभङ्गादींश्च दोषानवाप्नुते, कथं ?—भगवत्प्रतिष्ठावन्दने आज्ञाभङ्गः, तं दृष्ट्वाऽन्येऽपि वन्दन्तीत्यनवस्था, तान् वन्दमानान् दृष्ट्वाऽन्येषां मिथ्यात्वं, कायक्लेशतो देवताभ्यो वाऽऽत्मविराधना, तद्वन्दनेन तत्कृतासंयमानुभोदनात्संयमविराधनेति गार्थार्थः ॥ ११०८ ॥ एवं तावत्पार्थस्यादीन् वन्दमानस्य दोषा उक्ताः, सागमत् पार्थस्यानामेव गुणाधिकवन्दनप्रतिषेधमकुर्वतामपायान् प्रदर्शयन्नाह—

जे धंभवेरभट्टा पाप उहुंति धंभयारीणं । ते होति कुंटभंटा बोही प सुदुल्लहा तेसिं ॥ ११०९ ॥

व्याख्या—ये—पार्थस्यादयो भट्टव्रतचर्या अपगतब्रह्मचर्या इत्यर्थः, ब्रह्मचर्यशब्दो भैशुनविरतिवाचकः, तथाप्यतः संयमवाचकश्च, ‘पाप उहुंति धंभयारीणं’ पादावभिमानतो व्यवस्थापयन्ति ब्रह्मचारिणां वन्दमानानामिति, न तद्वन्दननिषेधं कुर्वन्तीत्यर्थः, ते तदुपात्तकर्मजं नारकत्वादिलक्षणं विषाकमासाद्य यदा कथञ्चित्कृच्छ्रेण भानुपत्यमासादयन्ति-

अहवा वि मेलगो जो हलिदरागाइ बहुवण्णो ॥ ३ ॥ एमेव जारिसेणं सुद्धमसुद्धेण वाडवि संमिलइ । तारिसओ चिय होति संसत्तो अण्णई तम्हा ॥ ४ ॥ सो दुविकण्णो भणिओ ज्जिणेहि जियरागदोसमोहेहि । एगो इ संकिलिद्धो असंकिलिद्धो तद्वा अण्णो ॥ ५ ॥ पंचासवप्पवत्तो जो खलु तिहि गारवेहि पडिवद्धो । इत्थिणिहिंसंखिलिद्धो संसत्तो संकिलिद्धो उ ॥ ६ ॥ पासरथाईएसुं संविमोसुं च जअथ मिलती उ । तहि तारिसओ भवई पियधम्मो अहव इयसो इ ॥ ७ ॥ एप्पोडसंक्खिइ, 'यथाछन्दोऽपि च' यथाछन्दः—यथेच्छयैवागमनिरपेक्षं प्रवर्तते यः स यथाच्छन्दोऽभिधीयते, उक्तं च—'उत्सुत्तमायरत्तो उरसुत्तं चैव पञ्चवेमाणो । एसो उ अहाछंदो इच्छाछंदोसि एगद्वा ॥ १ ॥ उरसुत्तमणुवदिदं सच्छंदविगप्पियं अणणु-धाइ । परतसि पयत्तिंति पेओ इणमो अहाछंदो ॥ २ ॥ सच्छंदमइविगप्पिय किंवा सुहसायणिइपडिवद्धो । तिहिगारवेहि मज्झइ तं जाणाही अहाछंदं ॥ ३ ॥' एते पार्थस्यादयोऽयन्दनीयाः, कः—जिनमते, न तु लोक इति नाथार्थः ॥ अथ पार्थस्यादीन् धन्दमानस्य को दोष इति?, उच्यते—

१ अथवाऽपि मेलको यो हरिदरागादिः बहुवर्णः ॥ ३ ॥ एवमेव वारदोन शुद्धेवाशुदेन वाऽपि संवसति । ताराय एव भवति संसत्तो भवयते सक्काए ॥ ४ ॥ स द्विविकरणो भणितो विभर्जितरागद्वेषमोहेः । एकस्य संक्खिपोऽसंक्खिपस्योऽन्यः ॥ ५ ॥ पञ्चाशवप्यवृत्तौ यः खलु त्रिभिर्गोत्रैः प्रतिषद्ः । स्त्रीपुट्रिभिः संक्खिपः संसत्तः संक्खिपः स तु ॥ ६ ॥ पार्थस्यादिनेषु संक्षिप्तेषु च यत्र मिलति ॥ तत्र तादयो भवति त्रिपञ्चमो अथवा इतरस्य ॥ ७ ॥ २ उत्सुत्तमायरात् उत्सुत्तमेव प्रज्ञापयन् । एष तु यथाच्छन्द इच्छाच्छन्द इति एकार्थो ॥ १ ॥ उत्सुत्तमणुवदिदं सच्छन्दविकल्पितमननुयाति । परतसि प्रवर्तयति श्रेयोऽयं यथाच्छन्दः ॥ ३ ॥ सच्छन्दमतिविकल्पितं किञ्चित्सुखासावविद्वतिप्रतिषद्ः । त्रिभिर्गोत्रैर्भाष्यति सं ज्ञानादि यथाच्छन्दम् ॥ ३ ॥

पासत्पार्हं धंदमाणस्स नेय किंत्सी न निज्जरा होइ । कायकिलेसं एमेव कुण्हं तह कम्मबंधं च ॥ ११०८ ॥

व्याख्या—‘पार्थस्यादीन्’ उक्तलक्षणान् ‘वन्दमानस्य’ नमस्तुर्वतो नैव कीर्तिर्न निर्जरा भवति, तत्र कीर्तिः—अहो अयं पुण्यभागित्वेयंलक्षणा सा भवति, अपि त्वकीर्तिर्भवति, नूनमयमप्येवंस्वरूपो येनैषां वन्दनं करोति, तथा निर्जरणं निर्जरा—कर्मक्षयलक्षणा सा न भवति, तीर्थंकराज्ञाविराधनाद्वारेण निर्गुणत्वात्तेषामिति, धीयत इति कायः—देहस्तस्य हेतुः—अयनामादिलक्षणः कायक्लेशस्तं कायक्लेशम् ‘एवमेव’ सुधैव ‘करोति’ निर्वर्तयति, तथा क्रियत इति कर्म—ज्ञानावरणीयादिलक्षणं तस्य वन्धो—विशिष्टरचनयाऽऽत्मनि स्थापनं तेन वा आत्मनो वन्धः—स्वस्वरूपतिरस्करणलक्षणः कर्मवन्धस्तं कर्मवन्धं च करोतीति वर्तते, चशब्दादाज्ञाभङ्गादींश्च दोषानवाप्तुते, कथं ?—भगवत्प्रतिष्ठावन्दने आज्ञाभङ्गः, तं दृष्ट्वाऽन्येऽपि वन्दन्तीत्यनवस्था, तान् वन्दमानान् दृष्ट्वाऽन्येषां मिथ्यात्वं, कायक्लेशतो देवताभ्यो वाऽऽत्मविराधना, तद्वन्दनेन तत्कृतासंयमानुमोदनात्संयमविराधनेति गाथार्थः ॥ ११०८ ॥ एवं तावत्पार्थस्यादीन् वन्दमानस्य दोषा उक्ताः, साम्प्रतं पार्थस्यानामेव गुणाधिकवन्दनप्रतिषेधमकुर्वतामपायान् प्रदर्शयन्नाह—

जे धंभचेरभट्टा पाए उड्डुति धंभयारीणं । ते होति कुंटमंटा योही य सुडुल्लहा तेसिं ॥ ११०९ ॥

व्याख्या—ये—पार्थस्यादयो भट्टप्रह्लाचर्या अपगतवह्मचर्या इत्यर्थः, ब्रह्मचर्यशब्दो मैथुनविरतिवाचकः, तथाप्यतः संयमवाचकश्च, ‘पाए उड्डुति धंभयारीणं’ पादावभिमानतो व्यवस्थापयन्ति ब्रह्मचारिणां वन्दमानानामिति, न तद्वन्दननिषेधं कुर्वन्तीत्यर्थः, ते तदुपात्तकर्मजं नारकत्वादिलक्षणं विपाकमासाद्य यदा कथञ्चित्कुञ्चयेण भानुपत्यमासादयन्ति-

तदाऽपि भवन्ति कौटमण्डाः 'वोधिश्च' जिनशासनावयोधलक्षणा सकलदुःखधिरकभूता मुहुर्भा तेषां, सफुल्लार्घा सत्या मय्यनन्तसंसारित्वादिति गाथार्थः ॥ ११०९ ॥ तथा—

सुशुत्तरं नासंती अप्पाणं जे चरित्तपब्बद्धा । गुरुजण धंदाविंती सुसमण जटुत्तकारिं च ॥ १११० ॥ दारं ॥

व्याख्या—'सुशुत्तरं'ति सुतरं नाशयन्त्यात्मानं सन्मार्गात्, के १-ये चारित्तात्-प्राप्तिरुपितशब्दार्थात् प्रकर्षेण श्रष्टाः-अपेताः सन्तः 'गुरुजनं' गुणस्यसुसाधुवर्णं 'वन्दयन्ति' कृतिकर्म कारयन्ति, किम्भूतं गुरुजनं १-शोभनाः धम्मणा यस्मिन् स सुश्रमणस्तं, अनुस्वारलोपोऽत्र द्रष्टव्यः, तथा यथोक्तं क्रियाकलापं कर्तुं शीलमस्येति यथोक्तकारी तं यथोक्तकारिणं वेति गाथार्थः ॥ १११० ॥ एवं वन्दकवन्द्यदोषसम्भवात्पार्थस्याद्यो न वन्दनीयाः, तथा गुणयन्तोऽपि ये सः साद्वं संसर्गं कुर्वन्ति तेऽपि न वन्दनीयाः, किमित्यत आह—

असुहृद्वाणे पड्डिया चंपगमाला न कीरई सीसे । पासत्थाईठाणेसु चट्टमाणा तद् भपुच्चा ॥ ११११ ॥

व्याख्या—यथा 'अशुचिस्थाने' विद्वप्रधाने स्थाने पतिता चम्पकमाला स्वरूपतः शोभनाऽपि सत्यशुचिस्थानसंसर्गाक्ष क्रियते शिरसि, पार्थस्यादिस्थानेषु वर्तमानाः साधवस्तथा 'अपूज्याः' अवन्दनीयाः, पार्थस्यादीनां स्थानानि-व्यसतिनि-र्गमभूत्यादीनि परिगृह्यन्ते, अन्ये तु साध्यात्तरपिण्डाद्युपभोगलक्षणानि न्याचक्षते यत्संसर्गात्पार्थस्याद्यो भवन्ति, न चैतानि सुष्ठु घटन्ते, तेषामपि तन्नावापत्तेः, चम्पकमालोदाहरणोपनयस्य च सम्पगघटमानत्वादिति । अत्र कथानकं—

धंगो चंपकपिओ पुमसरो चंपगमालाए सिरे कयाए आसगओ वच्चइ, आसेण उद्धयसस सा चंपगमाला अमेज्जे पडिया,
 गिण्ढामिस्ति अमिज्झं दद्धण मुक्का, सो य चंपएहिं विणाधितिं न लभइ, तहावि टाणदोसेण मुक्का । एवं चंपगमालत्था-
 णीया साह्र अमिज्झत्थाणिया पासत्थादयो, जो विसुद्धो वेहिं समं मिलइ संवसइ वा सोडवि परिहरणिज्जो ॥ अधिक्क-
 त्थं न्ययज्जायेव दृष्टान्तान्तरमाह—

तार्थप्रसाधनार्थेय दृष्टान्तान्तरमाह—

तार्थप्रसाधनायैव दृष्टान्तान्तरमात्रं
पक्षणकुले वसन्तो सज्जीपारोऽपि गरहिभ्यो होह । इय गरहिया सुवाहया भाउक्ष वराणां उ
व्याख्या—पक्षणकुलं-गर्हितं कुलं तस्मिन् पक्षणकुले वसन् सन्, पारङ्गवयानिति पारगः, शकुन्याः पारगः, असावपि
'गर्हितो भवति' निन्द्यो भवति, शकुनीशब्देन चतुर्दश विद्यास्थानानि परिगृह्यन्ते, "अङ्गानि चतुरो वेदा, मीमांसा न्या-
यवित्तरः । पुराणं धर्मशास्त्रं च, स्थानान्याहुश्चतुर्दश ॥ १ ॥" तत्राङ्गानि पद, तद्यथा-शिक्षा कल्पो व्याकरणं, छन्दो
उद्योतिर्निरुक्तयः' इति, 'इय' एवं गर्हितः 'सुविहिताः' साधवो मध्ये वसन्तः 'कुशीलानां' पार्श्वस्थादीनाम् ॥ अत्र कथा-
नकम्—एगस्स पिज्जाइयस्स पंच पुत्ता सज्जीपारगा, तद्वेगो मरुगो एगाए दासीए संपलगो, सा मज्जं पिबइ, इमो न

१ पुरुषप्रपञ्चप्रियः शुभारः अमृकमालायां त्रितसि कृतायामभ्यवतो भवति, अथेनोद्भूते सा अमृकमालाऽनम्र पतन्ती, दुःखं संनिधायिनी, त्रिभुवनं विभजयिष्यतीति । अमृकमालायां त्रितसि कृतायामभ्यवतो भवति, अथेनोद्भूते सा अमृकमालाऽनम्र पतन्ती, दुःखं संनिधायिनी, त्रिभुवनं विभजयिष्यतीति । अमृकमालायां त्रितसि कृतायामभ्यवतो भवति, अथेनोद्भूते सा अमृकमालाऽनम्र पतन्ती, दुःखं संनिधायिनी, त्रिभुवनं विभजयिष्यतीति ।

पिवइ, तीए भण्णइ-जइ तुमं ण पिवसि तो ण णेहो, सो (सा) भणइ-रत्ती होज्जा, इयरहा विसरिसो संजोगुत्ति, एवं सो चरुसो भणंतीए पाइत्तो, सो पढमं पच्छणं पिवइ, पच्छा पायडंपि पिविवमाटत्तो, पच्छा अइपसंगेण मज्झमंसासी जाओ, पच्छाहिं लोइजमाटत्तो, तेहिं केव सह पिवइ खाइ संवसइ य, पच्छा सो पितुणा सयणेण य सययइओ अप्पवेसो कओ, या सो पडिभगो, वित्तिओ से भाया सिणेहेण तं कुडिं पविसिऊण पुच्छइ देइ य से किंचि, सो पितुणा चयटंभि-णिच्छुटो, तइओ चाहिरपाइए डिओ पुच्छइ विसज्जेइ से किंचि, सोयि णिच्छुटो, चउरयो परंपरएण दयावेइ, सोयि , पंचमो गंधपि ण इच्छइ, तेण मरुणेण करणं चडिऊण सयस परसस सो सामीकओ, इयरे चसारिवि पाहिरा कया लोगगरहिया जाया । एस दिठंत्तो, उवणओ से इमो-जारिसा पक्का तारिसा पासरथाई जारिसो थिज्जाइओ तारिसो आयरिओ जारिसा पुत्ता तारिसा साह जहा ते णिच्छुटा एवं णिच्छुत्तमंति कुसीलसंसमिं करित्ता गरहिया य

१ पिवति, सया भवयते-यदि त्वं न पिवसि न एहेइ; स(सा) भणति-रात्री (रतिः) भवेत्, इत्ताया विसरत्ताः संयोग इति, एवं स चरुतो भवन्त्या तथा पाथितः, स प्रथमं पच्छन्नं पिवति, पश्चात्पच्छमस्य पातुमावश्यः, पश्चाद् अतिप्रसङ्गेन मध्यमांसासी जातः, अपाकैः सह भस्मिगुमावश्यः, तैः सहैव कारयति पिवति सर्वसाति च, पश्चाद् स सिद्धा स्वन्ननेन च सर्ववशाः अपवेष्टाः कृतः, भन्त्यदा स प्रतिभसः, द्वितीयस्तस्य आत्ता च्छेदयती कुटीं मदिशय दृष्टयति दृष्टयति च तस्मै किञ्चिद्, स त्रयालभ्य पित्रा निष्काशितः, तृतीयो बाह्यापाटके स्थितः दृष्टयति विष्टयति च तस्मै किञ्चिद्, सोऽपि निष्काशितः, चतुर्थः परान्नरूपेण दाययति, सोऽपि निष्काशितः, पञ्चमो गन्धमपि नेच्छति, तेन मरुकेण न्यायालये गत्वा सर्वस्य गृहस्य स स्वामीकृतः, इतरे चत्वारोऽपि बाह्याः कृता लोकादीन्ता जाताः एव दृष्टान्तः, उपनयोऽस्यायं-याऽशाश्वान्बालकान्प्रादयाः पार्श्वस्थादयो यादृग् थिज्जादीपकाद्याचार्याः यादृसाः पुत्रास्तादृसाः साययन् यथा ते निष्काशिता एवं निष्काशयन्ते इतीत्यसंसारं कुर्वन्तः गतिं प्राप्नुयन्ति

ध्वयणं भवति, जो पुण परिहरइ सो पुजो साइयं अपज्जवसियं च णेयाणं पावइ, एवं संसग्गी विणासिया कुसीलेहि । तर्कं च—‘जो जारिसेण मित्तिं करेइ अचिरेण(सो)तारिसो होइ । कुसुमेहि सह वसंता तिलावि तगंधया होंति ॥१॥’ मरु-एत्ति दिट्ठो गओ, व्याख्यातं द्वारागाथाशकलम्, अधुना वैडूर्यपदव्याख्या, अस्य चायमभिसम्बन्धः—पार्श्वस्यादिसंसर्ग-दोषादवन्दीयाः साधयोऽप्युक्ताः, अत्राह चोदकः—कः पार्श्वस्यादिसंसर्गमात्रादुणवतो दोषः, १ तथा चाह—

सुधिरं पि अञ्छमाणो धेरुलिओ कायमणीयउन्मीसो । नोवेइ कायभावं पाहणगुणेण नियएणं ॥ १११३ ॥
 व्याख्या—‘सुधिरमपि’ प्रभूतमपि कालं तिष्ठन् वैडूर्यः—मणिविशेषः, काचाश्च ते मणयश्च काचमणयः कुरितताः काच-मणयः काचमणिकालं रत्-प्राप्तयेन मिश्रः काचमणिकोन्मिश्रः ‘नोपैति’ न याति ‘काचभावं’ काचधर्मं ‘प्राधान्यगुणेन’ धर्मव्यगुणेन ‘निजेन’ आत्मीयेन, एवं सुसाधुरपि पार्श्वस्यादिभिः सार्द्धं संवसन्नपि शीलगुणेन आत्मीयेन न पार्श्वस्यादिभा-धमुपैति, अयं भावार्थ इति गाथार्थः ॥ १११३ ॥ अत्राहाऽऽचार्यः—यत्किञ्चिदेतत्, न हि दृष्टान्तमात्रादेवाभिलषिता-धसिद्धिः संजायते, यतः—

भायुगअभायुगाणि म लोए इविद्याणि हेति दव्याणि । वेरुलिओ तत्थ मणी अभायुगो अन्नदवेहिं ॥१११४॥
 व्याख्या—भाव्यन्ते—प्रतियोगिना स्वगुणरत्नभावमापाद्यन्त इति भाव्यानि—कवेरुकादीनि, प्राकृतशैल्या भावुकान्युच्यन्ते, अधया प्रतियोगिनि सति तदुणापेक्षया तथाभवनशीलानि भावुकानि, लपतपदस्याभ्युपेत्यादावुक्तम् (पा. ३-२-१५४) तस्य

१ प्रवचने भवन्ति, यः पुनः परिहरति स पूज्यः साधपर्वपसात्तं च निर्वाणं प्राप्नोति, एवं संसर्गो विनाशिका कुसीलेः । पादश्लेन मैत्री करोति अचिरे-

ण (सः) सारतो भवति । कुसुमेः सह वसन्ताः तिला अपि तदगन्धिका भवन्ति । १ । मरुक इति दृष्टान्तो गतः *त्यादयु दिह्’ ‘यो प्र०

पिवद्, तीए भण्णइ-जइ सुमं ण पिवसि तो ण णेहो, सो (सा) भणइ-रत्ती होज्जा, इयरहा विसरिसो संजोगुत्ति, एवं सो बहुसो भणंतीए पाइत्तो, सो पढमं पच्छणं पिवद्, पच्छा पायडंवि पिविवमाढत्तो, पच्छा अइएसंगेण मज्जमंसासी जाओ, पक्कणोहिं सह लोइवमाढत्तो, तेहिं च्वे सह पिवइ स्नाइ संवसइ य, पच्छा सो पितुणा सयणेण य सवयज्झो अप्पवेसो कओ, अण्णया सो पडिभग्गो, वित्तिओ से भाया सिणेहेण तं कुडिं पविसिऊण पुच्छइ देइ य से किंचि, सो पितुणा ज्वलंभि-ऊण णिच्छुद्धो, तइओ बाहिरपाइए ठिओ पुच्छइ विसज्जेइ से किंचि, सोवि णिच्छुद्धो, चउरथो परंपरएण दवावेइ, सोवि णिच्छुद्धो, पंचमो गंधंवि ण इच्छइ, तेण मरुणेण करणं चडिऊण सवरस घरसस सो सामीकओ, इयरे चत्तारिवि बाहिरा कया लोगगरहिया जाया । एस दिढंती, जवणओ से इमो-जारिसा पक्कणा तारिसा पासरथाई जारिसो धिज्जाइओ तारिसो आयरिओ जारिसा पुत्ता तारिसा साह जहा ते णिच्छुद्धा एवं णिच्छुद्धभंति कुसीलसंसर्गि करिंता गरहिया य

१ पिवति, यथा भण्यते-यद्दि त्वं न पिवसि न खेदः, स(सा) भणति-रागो (शक्तिः) भवेत्, इतरथा विसरसः संयोग इति, एवं च बहुशो भणन्त्या तया पायितः, ■ प्रथमं पच्छणं पिवति, पश्चात्पक्कटमवि पातुमारब्धः, पश्चात् भविषसन्नेन मयमांसाशी जाताः, भयार्कैः सह भूमिमुत्तारब्धः, तैः सर्वेय सादति पिवति संवसति च, पश्चात् स विधा स्ववनेन च सर्वबाह्यः भयवेगः कृतः, भयव्या स प्रतिभसः, द्वितीयसस्य आता खेदेन चो कुटीं प्रतिदय दृच्छति ददाति च तस्मै किञ्चिद्, स तयालभ्य विधा निष्काशितः, तृतीयो बाह्यपाटके स्थितः दृच्छति विस्रवति च तस्मै किञ्चिद्, सोऽपि निष्काशितः, चतुर्थः परम्परकेण दापयति, सोऽपि निष्काशितः, पञ्चमो मन्थमवि नेच्छति, तेन मरुकेण न्यायालये गत्या सर्वस्य गृहस्य स स्वामीकृतः, इतरे चत्वारोऽपि धाद्याः कृता लोकागर्हिता जाताः एव दृष्टान्तः, उच्यते योऽस्यायं-यादराभ्यान्नालकलादयाः पार्श्वस्यादयो यादग् धिजातीयसादयाचार्यः यादशः पुत्रासादयाः साधवः यथा ते निष्काशिता एवं निष्काश्यन्ते तुरीयसंसारं कुर्वन्तः गार्हिताश्च

धययणे भवति, जो पुण परितरइ सो पुज्जो साइयं अपज्जवसियं च णेघाणं पावइ, एवं संसग्गी विणासिया कुसीलेहिं ।
 उक्कं च—‘जो जारिसेण भित्तिं करेइ अचिरेण(सो)तारिसो होइ । कुसुमेहिं सह वसंता तिलावि तगांधया होंति ॥१॥’ मरु-
 एत्ति दिठ्ठो गओ, व्याख्यातं द्वारागाथाकलम्, अधुना वैडूर्यपदव्याख्या, अस्य पायमभिसम्बन्धः—पार्श्वस्यादिसंसर्ग-
 दोषादवन्दनीयाः साधयोऽप्युक्ताः, अत्राह चोदकः—कः पार्श्वस्यादिसंसर्गमात्राहुणवतो दोषः, ? तथा चाह—

सुचिरं पि अच्छमाणो वेकल्लिओ कायमणीयउन्मीसो । नोवेह कायभावं पाहणगुणेण नियएणं ॥ १११३ ॥
 व्याख्या—‘सुचिरमपि’ प्रभूतमपि कालं तिष्ठन् वैडूर्यः—मणिविशेषः, काचाश्च ते मणयश्च काचमणयः कुत्सिताः काच-
 मणयः काचमणिकासंस्तरत्—प्रायस्येन मिश्रः काचमणिकोन्मिश्रः ‘नोपेति’ न याति ‘काचभावं’ काचधर्मं ‘प्राधान्यगुणेन’
 धर्मत्वगुणेन ‘निजेन’ आत्मीयेन, एवं सुसाधुरपि पार्श्वस्यादिभिः सार्द्धं संवसन्नपि शीलगुणेनात्मीयेन न पार्श्वस्यादिभा-
 यमुपेति, अयं भावार्थ इति गाथार्थः ॥ १११३ ॥ अत्राहाऽऽचार्यः—यत्किञ्चिदेतत्, न हि दृष्टान्तमात्रादेवाभिलषिता-
 र्थसिद्धिः संजायते, यतः—

‘भावुगअभावुगाणि प स्त्रेए हुविहाणि होंति दव्याणि । वेकल्लिओ तत्थ मणी अभावुगो अन्नदव्वेहिं ॥१११४॥
 व्याख्या—‘भाव्यन्तं’—प्रतियोगिना स्वगुणैरत्मभावमापाद्यन्त इति भाव्यानि—कवेष्टुकादीनि, प्राकृतशैल्या भावुकान्युच्यन्ते,
 अधया प्रतियोगिनि सति तद्गुणापेक्षया तथाभवन्शीलानि भावुकानि, लप्यतपदस्याभूदपेक्षयादावुक्त्वम् (पा. ३-२-१५४) तस्य

१ प्रययने भवति, यः पुनः परितरति ॥ प्रययः साधयपदसप्तमं च विधानं प्राप्नोति, एवं संसर्गो विनाशिका कुटीलीः । पारसेन भैरवो करोति अर्चि-
 ण (सः) सारतां भवति । कुसुमेः सह वसन्तः तिला भवि तद्गुणशिका भवति । १ । मरुक् इति दृष्टांतो गतः *लादयु द्विः ‘यो प्र०

ताच्छीलिकत्वादिति, तद्विपरीतानि अभाव्यानि च-नलादीनि लोके 'द्विविधानि' द्विप्रकाराणि भवन्ति 'द्रव्याणि' वस्तूनि, वैद्वयस्तत्र मणिरभाव्यः 'अन्यद्रव्यैः' क्वादिभिरिति गाथार्थः ॥ १११४ ॥ स्यान्मतिः-ज्योयोऽप्येवम्भूत एव भविष्यति न पार्थस्यादिसंसर्गेण तन्नावं यास्यति, एतच्चासत्, यतः—

जीवो अणाहनिहणो तन्भावणभाविभो य संसारे । खिप्यं सो भाविज्जह मेत्तणदोस्ताणुभावेणं ॥ १११५ ॥

व्याख्या—'जीवः' प्राप्तिरूपितशब्दार्थः, स हि अनादिनिधनः अनाद्यपर्यन्त इत्यर्थः, 'तन्भावनाभाविवत्त' पार्थस्या-द्याचरितप्रमादादिभावनाभावितश्च 'संसारे' तिर्यग्नरकारकामरभयानुभूतिलक्षणे, ततश्च तन्भावनाभाविवत्तयात् 'क्षिप्यं' दीपं स 'भाव्यते' प्रमादादिभावनायाऽऽरम्भीक्रियते 'मीलनदोषानुभावेन' संसर्गदोषानुभावेनेति गाथार्थः ॥ १११५ ॥ अथ भवतो दृष्टान्तमात्रेण परितोषः ततो मद्विवक्षितार्थप्रतिपादकोऽपि दृष्टान्तोऽस्त्येव, दृष्टु—

अंयस्स ण निंयस्स य द्दुण्हंणि समागपाहं नूलाहं । संसग्गीह विण्णदो अंयो निंयस्सणं पत्तो ॥ १११६ ॥

व्याख्या—चिरपतिततिकनिम्बोदकवासितायां भूमौ आसपृक्षः समुत्पन्नः, पुनस्तत्राऽऽद्यस्य च निम्बस्य च द्रयो-रपि 'समागते' एकीभूते मूले, ततश्च 'संसर्गा' सङ्गत्या विनष्ट आघो निम्बत्वं प्राप्तः-तिक्तफलः संवृत्त इति गाथार्थः ॥ १११६ ॥ तदेवं संसर्गदोषदर्शनात्त्याज्या पार्थस्यादिसंसर्गिरिति। पुनरप्याह चोदकः-नन्येतदपि सम्प्रतिपक्षं, तथाहि—

सुचिरंणि अञ्छमाणो नलयंभो उच्चुवाहमज्झंमि । कीस न जायह मद्धरो ? जह संसग्गी पमाणंते ॥ १११७ ॥

व्याख्या—'सुचिरमपि' प्रभूतकालमपि तिष्ठन् 'नलस्तम्बः' वृक्षविशेषः 'दधुवाटमप्ये' दधुसंसर्ग्या किमिति न जायते

मधुरः, यदि संसर्गं प्रमाणं तवेति गाथार्थः ॥ १११७ ॥ आहचार्यः—ननु विहितोचरमेतत् 'भावुग अभावुगाणि य' इत्यादिप्रत्येन, अत्रापि च केवली अभाव्यः पार्श्वस्यादिभिः, सरागास्तु भाव्या इति । आह—तैः सहाऽऽलपमात्रतायां संसर्गो क इव दोष इति, उच्यते—

ऊणागस्य भागेणं पिपदां परिणमंति तन्भावं । लवणागराहसु जहा चजेह कुशीलसंसर्गिण ॥ १११८ ॥
 व्याख्या—ऊनश्चासौ दातभागश्चोनदातभागोऽपि न पूर्यत इत्यर्थः, तेन तावताऽऽशेन प्रतियोगिना सह सन्बद्धानीति प्रक्रमाद्भव्यते 'दिग्वाति' रूपाणि 'परिणमन्ति' तद्भावमासादयन्ति लवणीभवन्तीत्यर्थः, लवणागरादिषु यथा, आदि-शब्दाद्भाण्डत्वादिकारसादिप्रहः, तत्र किल लोहमपि तद्भावमासादयति, तथा पार्श्वस्याद्यालापमात्रसंसर्गोऽपि सुविहितो-तास्तमेव भावं यान्ति, अतः 'चजेह कुशीलसंसर्गिण' त्यजत कुशीलसंसर्गिमिति गाथार्थः ॥ १११८ ॥ पुनरपि संसर्गोदो-पप्रतिपादनायैवाऽऽह—

जह नाम महुरसलिलं सापरसलिलं क्रमेण संपत्तं । पावेइ लोणभावं मेलणदोसाणुभावेणं ॥ १११९ ॥

व्याख्या—'यधे'त्युदाहरणोपन्यासार्थः 'नामे'ति निपातः 'मधुरसलिलं' नदीपयः तद्वयणसमुद्रं 'क्रमेण' परिपाठ्या सम्प्राप्तं सत् 'पावेइ लोणभावं' प्राप्नोति—आसादयति लवणभावं—क्षारभावं मधुरमपि सत्, मीलनदोषानुभावेनेति गाथार्थः ॥ १११९ ॥

एवं तु सीलवंतो असीलवंतेहि मीलिओ संतो । पावइ गुणपरिहाणि मेलणदोसाणुभावेणं ॥ ११२० ॥

तच्छीलिकत्वादिति, तद्विपरीतानि अभाव्यानि च-नलादीनि लोके 'द्विविधानि' द्विप्रकाराणि भवन्ति 'द्रव्याणि' वस्तूनि, वैद्व्यस्तत्र मणिरभाव्यः 'अन्यद्रव्यैः' काचादिभिरिति गायार्थः ॥ १११४ ॥ स्यान्मतिः-जीवोऽप्येवम्भूत एव भविष्यति न पार्थस्यादिसंसर्गेण तद्भावं यास्यति, एतच्चासत्, यतः—

जीवो अणाहनिहणो तन्भावणभाविभो य संसारे । स्थिप्यं सो भाविज्जह मेलणदोसाणुभावेणं ॥ १११५ ॥

व्याख्या—'जीवः' प्राप्तिरूपितशब्दार्थः, स हि अनादिनिधनः अनाद्यपर्यन्त इत्यर्थः, 'तद्भावनाभावितश्च' पार्थस्या-द्याचारितप्रमादादिभावनाभावितश्च 'संसारे' तिर्यग्नारकारामरभयानुभूतिलक्षणे, ततश्च तद्भावनाभावितत्वात् 'क्षिप्रं' क्षीप्रं स 'भाव्यते' प्रमादादिभावनयाऽऽस्मीक्रियते 'मीलनदोषानुभावेन' संसर्गदोषानुभावेनेति गायार्थः ॥ १११५ ॥ अथ भवतो दृष्टान्तमाश्रेण परितोषः ततो मद्विवक्षितार्थप्रतिपादकोऽपि दृष्टान्तोऽस्त्येव, शृणु—

अवस्तस य निषस्तस य हुणदं पि समानपादं मूलाहं । संसग्गीह विणद्धो अंघो निषत्तणं पत्तो ॥ १११६ ॥

व्याख्या—चिरपतिततिकनिभ्योदकवासितायां भूमौ आकष्युक्षः समुत्पन्नः, पुनस्तत्राऽऽस्यस्य च निम्नस्य च द्रव्यो-रपि 'समागतं' एकीभूतं मूले, ततश्च 'संसर्ग्या' सङ्गत्या विनष्ट आघो निम्नरवं प्रासः-तिक्रमलः संवृत्त इति गायार्थः ॥ १११६ ॥ तदेवं संसर्गिदोषदर्शनात्प्राज्या पार्थस्यादिसंसर्गिरिति पुनरप्याह चोदकः-चन्येतदपि सप्रतिपक्षं, तथाहि—सुचिरं पि अचछमाणो नलयंभो उच्छ्रुवाहमज्झंमि । कीस न जायह मद्धरो ? जह संसग्गी पमाणं ते ॥ १११७ ॥ व्याख्या—'सुचिरमपि' प्रभूतकालमपि तिष्ठन् 'नलस्तन्मयः' वृक्षविशेषः 'दृष्टुयादमभ्ये' दृष्टुसंसर्ग्या किमिति न जायते

इतिपथः, 'अहं सु छत्रमथो'ति अहं पुनरुभयस्य, अतो 'लिङ्गमेव' रजोहरणोच्छप्रतिग्रहधरणलक्षणं 'पूजयामि' वन्द
इत्यर्थः, 'त्रिकरणशुद्धेन भावेन' याकायशुद्धेन मनसेति गार्थार्थः ॥ ११२२ ॥ अत्राचार्य आह—

अहं ते लिङ्ग प्रमाणं वंदाही निषदेवे तुमे सत्त्वे । एष अचंदमाणस्य लिङ्गमपि अप्यमाणं ते ॥ ११२३ ॥
व्याख्या—'यदी'त्ययमभ्युपगमप्रदर्शनार्थः 'ते' तव लिङ्गं-द्रव्यलिङ्गम्, अनुस्वारोऽत्र च लुप्तो वेदितव्यः, प्रमाणं—
कारणं वन्दनकरणं, इदं तर्हि 'वन्दस्य' नमस्य 'निह्वान्' जमालिप्रभृतीन् त्वं 'सर्वान्' निरवशेषान्, द्रव्यलिङ्गशुक्ल-
त्वात् तेषामिति, अर्थतान् मिथ्यादृष्टित्वात् वन्दसे तत् ननु 'पूतान्' द्रव्यलिङ्गशुक्लानपि 'अवन्दमानस्य' अप्रणमतः लिङ्ग-
मध्यप्रमाणं तव वन्दनप्रवृत्ताविति गार्थार्थः ॥ ११२३ ॥ इदं लिङ्गमात्रस्य वन्दनप्रवृत्तावप्रमाणात्तायां प्रतिपादितायां
सत्यामनभिनिविष्टमेव सामाचारिजिज्ञासयाऽऽह चोदकः—

अहं लिङ्गमप्यमाणं न नज्जहं निच्छएण को भावो ? । ददूण समणलिङ्गं किं कायत्वं तु समणेणं ? ॥ ११२४ ॥
व्याख्या—यदि 'लिङ्गं' द्रव्यलिङ्गम् 'अप्रमाणम्' अकारणं वन्दनप्रवृत्ता, इदं तर्हि 'न ज्ञायते' नावगम्यते 'निश्चयेन'
परमार्थेन छद्मस्येन जन्तुना कस्य को भावः ? , यतोऽसंयता अपि लब्ध्यादिनिमित्तं संयतवच्चेष्टन्ते, संयता अपि च कार-
णतोऽसंयतवदिति, तदेवं द्यवस्थिते 'दृष्टा' अवलोक्य 'श्रमणलिङ्गं' साधुलिङ्गं किं पुनः कर्तव्यं 'श्रमणेन' साधुना ? ,
पुनः द्रव्यार्थरजुग्राह्यो द्यवहितश्चोको गार्थानुलोभ्यादिति गार्थार्थः ॥ ११२४ ॥ एवं चोदकेन पृष्टः सन्नाहाचार्यः—
अप्युच्यं ददूणं अञ्जुष्टाणं तु होह कायत्वं । साहुमिं दिष्टयुव्वे जहारिहं जस्स जं जोनं ॥ ११२५ ॥

व्याख्या—सुशब्दोऽवधारणे, एवमेव शीलमस्यासीति शीलवान् न खलु 'अशीलवन्निः' पार्थस्यादिभिः सार्द्धं मीलितः सन् 'प्राप्नोति' आसादयति गुणा—मूलोत्तरगुणलक्षणास्तेषां परिहाणिः—अपचयः गुणपरिहाणिः तां, तथैहिकांश्चापयांस्त-
द्वृत्तदोषसमुत्थानिति, मीलनदोषानुभावेनेति गार्थार्थः ॥ ११२० ॥ यतश्चैवमतः—

रक्षणमपि न खमं काचं अणायपणसेवणं सुविद्विद्याणं । हंदि समुद्रमहगपं उदयं लवणत्तणमुवेह ॥ ११२१ ॥

व्याख्या—लोचननिमेषमात्रः कालः क्षणोऽभिधीयते, तं क्षणमपि, आस्तां तावन्मुहूर्तोऽन्यो वा कालविशेषः, 'न क्षमं' न योग्यं, किं ?—'काचं अणायपणसेवणं'ति कर्तुं—निष्पादयितुम् अनायतनं—पार्थस्याद्यायतनं तस्य सेवनं—भजनम् अनाय-
तनसेवनं, केषां ?—'सुविद्वितानां साधूनां, किमित्यत आह—'हन्दि' इत्युपदर्शने, समुद्रमतिगतं—लवणजलाधिं प्राप्तम् 'उदकं'
मधुरमपि सत् 'लवणत्वमुपैति' क्षारभावं याति, एवं सुविद्वितोऽपि पार्थस्यादिदोषसमुद्रं प्राप्तलवणमाप्नोति, अतः पर-
लोकाधिना तत्संसर्गिरत्याज्येति, ततश्च व्ययस्थितमिदं—येऽपि पार्थस्यादिभिः सार्द्धं संसर्गं कुर्वन्ति तेऽपि न वन्दनीयाः,
सुविद्विता एव वन्दनीया इति ॥ अत्रोऽह—

सुविद्विद्यं सुविद्विद्यं वा नाहं जाणामि हं खु छजमत्थो । लिंणं तु पूययामीं तिगरणसुद्वेण भावेण ॥ ११२२ ॥

व्याख्या—शोभनं विद्वितम्—अनुष्ठानं यस्यासौ सुविद्वितस्त्वम्, अनुस्वारलोपोऽत्र द्रष्टव्यः, सुविद्वितस्तु पार्थस्यादिस्तं
दुर्विहितं वा 'नाहं जानामि' नाहं वेद्मि, यतः अन्तःकरणशुद्ध्याशुद्धिकृतं सुविद्वितदुर्विद्वितत्वं, परभावस्तु तत्त्वतः सर्व-

सविषयः, 'अहं तु छत्रमर्थो'ति अहं पुनरुद्भास्यः, अतो 'लिङ्गमेव' रजोहरणगोच्छप्रतिग्रहधरणलक्षणं 'पूजयामि' वन्दे इत्यर्थः, 'त्रिकरणशुद्धेन भावेन' वाक्यायशुद्धेन मनसेति गार्थार्थः ॥ ११२२ ॥ अत्राचार्य आह—

जह ते लिङ्ग पमाणं यदाही निणहये तुमे सत्त्वे । एए अवंदमाणस लिंगमवि अप्पमाणं ते ॥ ११२३ ॥

इत्याख्या—'यदी'त्ययमभ्युपगमप्रदर्शनार्थः 'ते' तव लिङ्गं-द्रव्यलिङ्गम्, अनुस्वारोऽत्र च ब्रूमो वेदितव्यः, प्रमाणं— कारणं वन्दनकरणे, इत्थं तर्हि 'वन्दस्य' नमस्य 'निहवान्' जमालिप्रभृतीन् त्वं 'सर्वान्' निरवशेषान्, द्रव्यलिङ्गशुक्त्वात् तेषामिति, अर्थतान् सिध्दादित्याश्रय वन्दसे तत् ननु 'एतान्' द्रव्यलिङ्गशुक्कानपि 'अवन्दमानस्य' अप्रणमतः लिङ्गमप्यप्रमाणं तव वन्दनप्रवृत्ताविति गार्थार्थः ॥ ११२३ ॥ इत्थं लिङ्गमात्रस्य वन्दनप्रवृत्तावप्रमाणतायां प्रतिपादितायां सत्यामनभिनिविष्टमेव सामाचारिजिज्ञासयाऽऽह चोदकः—

जह लिङ्गमप्यमाणं न नज्जह निच्छएण को भावो ? । दद्धण समणालिंगं किं कायव्वं तु समणेणं ? ॥ ११२४ ॥
इत्याख्या—यदि 'लिङ्गं' द्रव्यलिङ्गम् 'अप्रमाणम्' अकारणं वन्दनप्रवृत्तौ, इत्थं तर्हि 'न ज्ञायते' नावगम्यते 'निश्चयेन' परमार्थेन छद्मत्वेन जन्तुना कस्य को भावः ? यतोऽसंयता अपि लब्ध्यादिनिमित्तं संयतवक्षेष्टन्ते, संयता अपि च कारणतोऽसंयतवदिति, तदेवं व्यवस्थिते 'दृष्ट्वा' अवलोक्य 'श्रमणलिङ्गं' साधुलिङ्गं किं पुनः कर्तव्यं 'श्रमणेन' साधुना ? पुनः शब्दार्थरतुशब्दो व्यपवहितश्चोको गायानुलोभ्यादिति गार्थार्थः ॥ ११२४ ॥ एवं चोदकेन पृष्टः सत्राहाचार्यः—
अप्पुत्वं दद्धणं अज्जुष्टाणं तु होह कायव्वं । साहुम्मि दिट्ठुत्त्वे जहरिहं जरस जं जोग्गं ॥ ११२५ ॥

व्याख्या—‘अपूर्वम्’ अदृष्टपूर्वं, साधुमिति गम्यते, ‘दृष्ट्वा’ अवलोक्य, आभिमुख्येनोत्थानमभ्युत्थानम्—आसनत्याग-
लक्षणं, तु शब्दादृष्टकादिग्रहणं च भवति कर्तव्यं, किमिति ?, कदाचिदसौ कश्चिदाचार्यादिविद्याघातिशयसम्पन्नः तत्प्र-
दानार्थेयाऽऽगतो भवेत्, प्रशिष्यसकाशमाचार्यकालकवत्, स खल्वचिनीतं सम्भाव्य न तत्प्रयच्छतीति, तथा दृष्टपूर्वास्तु
द्विप्रकारा—इद्यतविहारिणः शीतलविहारिणश्च, तत्रोद्यतविहारिणि साधौ ‘दृष्टपूर्वे’ उपलब्धपूर्वे ‘यथार्हे’ यथायोग्यम-
भ्युत्थानवन्दनादि ‘यस्य’ बहुश्रुतादेर्यद् योग्यं तत्कर्तव्यं भवति, यः पुनः शीतलविहारी न तस्याभ्युत्थानवन्दनाद्युत्स-
र्गतः किञ्चित्कर्तव्यमिति गाथार्थः ॥ ११२५॥ साम्प्रतं कारणतः शीतलविहारिगतविधिप्रतिपादनाय सन्नवधगायामाह—

मुक्कधुरासंपागडसेवीचरणकरणपञ्चद्वे । लिंगावसेसमिन्ते जं कीरइ तं गुणो वोच्छं ॥ ११२६ ॥

व्याख्या—धूः—संयमधूः परिगृह्यते, मुक्का—परित्यक्ता धूर्णेनेति समासः, सम्प्रकटं—प्रवचनोपपातनिरपेक्षमेव मूलो-
त्तरगुणजालं सेवितुं शीलमस्येति सम्प्रकटसेवी, मुक्कधूश्चासौ सम्प्रकटसेवी चेति विग्रहः, तथा चर्यत इति चरणं—व्रतादि-
लक्षणं क्रियत इति करणं—पिण्डविशुद्ध्यादिलक्षणं चरणकरणाभ्यां प्रकर्षेण श्वष्टः—अपेतश्चरणकरणपञ्चद्वः, मुक्कधूः स-
म्प्रकटसेवी चासौ चरणकरणपञ्चद्वश्चेति समासस्तस्मिन्, प्राकृतशैल्या अकारेकारयोर्दीर्घत्वम्, इदमभ्युते ‘लिङ्गावशेष-
मात्रे’ केवलद्रव्यलिङ्गयुक्ते यत्क्रियते किमपि तत्पुनर्वक्ष्ये, पुनःशब्दो विशेषणार्थः, किं विशेषयति ?—कारणापेक्षं—कारण-
माश्रित्य यत्क्रियते तद्वक्ष्ये—आभिधास्ये, कारणाभावपक्षे तु प्रतिषेधः कृत एव, विशेषणसाफल्यं तु मुक्कधूरपि कदाचि-

रसम्प्रकटसेवी न भवत्यपि अतस्तद्ग्रहणं, संप्रकटसेवी चरणकरणमभ्यष्ट एवेति स्वरूपकथनमिति गाथार्थः ॥ ११२६ ॥
किं तन्क्रियत इत्यत आह—

याथाह नमोकारो हृत्पुस्सेहो य सीसनमणं च । संपुच्छण्डच्छणं छोभवंदणं वंदणं वाचि ॥ ११२७ ॥
न्याख्या—‘वायाए’ति निर्गमभूम्यादौ दृष्टस्य वाचाऽभिलाषः क्रियते—हे देवदत्त ! कीदृशस्त्वमित्यादिलक्षणः, गुरुतर-
पुरुषकार्यपेक्षं वा तस्यैव ‘नमोकारो’ति नमस्कारः क्रियते—हे देवदत्त ! नमस्ते, एवं सर्वज्ञोत्तरविशेषकरणे पुरुषकार्यभेदः
प्राक्तनोपचारानुवृत्तिश्च द्रष्टव्या, ‘हृत्पुस्सेहो य’ति अभिलाषनमस्कारगर्भः हस्तोच्छ्रयश्च क्रियते, ‘सीसनमणं च’ शिरसा-
वसमाङ्गेन नमनं शिरोनमनं च क्रियते, तथा ‘सम्प्रच्छनं’ कुशलं भवत इत्यादि, अनुस्वारलोपोऽत्र द्रष्टव्यः, ‘अच्छणं’ति-
तद्द्विज्जमानस्तत्सन्निधयायासनं कथितकालमिति, एष तावद्बहिर्दृष्टस्य विधिः, कारणविशेषतः पुनस्तत्प्रतिश्रयमपि गन्धते,
तत्राप्येष एव विधिः, नवरं ‘छोभवंदणं’ति आरभद्वा छोभवन्दनं क्रियते, ‘वन्दणं वाऽचि’ परिशुद्धं वा वन्दनमिति
गाथार्थः ॥ ११२७ ॥ एतच्च याङ्मरकारादि नाधिशेषेण क्रियते, किं तर्हि ?—

परियायपरिसुरिते खित्तं कालं च आगमं नद्या । कारणजाए जाए जहारिहं जस्स जं जुणं ॥ ११२८ ॥
न्याख्या—पर्यायश्च परिरप्यच पुरुषश्च पर्यायपरिपत्तपुरुषास्तान्, तथा क्षेत्रं कालं च आगमं ‘णच्च’ति ज्ञात्वा—विज्ञाय
‘कारणजाते’ प्रयोजनप्रकारे ‘जाते’ उत्पन्ने सति ‘यथाहं’ यथानुकूलं ‘यस्य’ पर्यायादिसमन्वितस्य यद् ‘योग्यं’ समनुरूपं वाङ्म-
सरकारादि तत्तस्य, क्रियत इति वाक्यशेषः, अयं गाथासमासाधार्थः ॥ ११२८ ॥ साम्प्रतमवयवार्थं प्रतिपादयन्नाह भाष्यकारः—

व्याख्या—‘अपूर्वम्’ अदृष्टपूर्व, साधुमिति गम्यते, ‘दृष्ट्वा’ अवलोक्य, आभिमुख्येनोत्थानमभ्युत्थानम्—आसनत्याग-
लक्षणं, तुशब्दादृषड्कादिग्रहणं च भवति कर्तव्यं, किमिति ?, कदाचिदसौ कश्चिदाचार्यादिविद्यापातिशयसम्पन्नः तत्प्र-
दानार्थेयाऽऽगतो भवेत्, प्रशिक्ष्यसकाशमाचार्यकालकवत्, स खल्वविनीतं सम्भाव्य न तत्प्रयच्छतीति, तथा दृष्टपूर्वस्तु
द्विप्रकारा—उच्यतविहारिणः शीतलविहारिणश्च, तत्रोच्यतविहारिणि साधौ ‘दृष्टपूर्वे’ उपलब्धपूर्वे ‘यथार्ह’ यथायोग्यम-
भ्युत्थानयन्दनादि ‘यस्य’ बहुश्रुतादेर्यद् योग्यं तत्कर्तव्यं भवति, यः पुनः शीतलविहारी न तस्माभ्युत्थानयन्दनाद्युत्स-
र्गतः किञ्चित्कर्तव्यमिति गाथार्थः ॥ ११२५॥ साम्प्रतं कारणतः शीतलविहारिणतविधिप्रतिपादनाय सम्बन्धगाथासाह—
मुकधुरासंपागडसेवीचरणकरणपञ्चद्रे । लिङ्गावसेसमिन्ते जं कीरह तं पुणो वोच्छं ॥ ११२६ ॥

व्याख्या—धूः—संयमधूः परिगृह्यते, मुक्ता—परित्यक्ता धूर्णेनेति समासः, सम्प्रकटं—प्रवचनोपपातनिरपेक्षमेव मूलो-
त्तरगुणजातं सेवितुं शीलमस्येति सम्प्रकटसेवी, मुकधूश्चासौ सम्प्रकटसेवी चेति विग्रहः, तथा चर्यत इति चरणं—व्रतादि-
लक्षणं क्रियत इति करणं—पिण्डविशुद्ध्यादिलक्षणं चरणकरणाभ्यां प्रकर्षेण अष्टः—अपेतश्चरणकरणपञ्चद्रे, मुकधूः स-
म्प्रकटसेवी चासौ चरणकरणपञ्चदशेति समासस्तस्मिन्, प्राकृतशैल्या अकारकारयोर्दीर्घत्वम्, इदमभ्युते ‘लिङ्गावशेष-
मात्रे’ केवलद्रव्यलिङ्गयुक्ते यत्क्रियते किमपि तत्पुनर्वक्ष्ये, पुनःशब्दो विशेषणार्थः, किं विशेषयति ?—कारणापेक्षं—कारण-
माश्रित्य यत्क्रियते तद्वक्ष्ये—अभिधास्ये, कारणाभावपक्षे तु प्रतिषेधः कृत एव, विशेषणसाफल्यं तु मुकधूरपि कदाचि-

परद्वितं 'विज्ञानम्' अवयुष्यमानः तथाऽपि तीर्थकरोऽयमित्येवं भावशुद्ध्या 'नमन्' प्रणमन् 'स' प्रणामकर्ता 'प्राप्नोति' आसादयति 'निर्जरा' कर्मक्षयलक्षणां 'विपुला' विस्तीर्णमिति गाथार्थः ॥ ११३० ॥ एष दृष्टान्तः, अयमर्थोपनयः—
द्विगं जिणपणत्तं एव नमंतस्स निज्जरा विउला । जह्वि गुणविप्पहीणं वंद्ह अज्झप्पसोहीण ॥ ११३१ ॥

व्याख्या—छिन्नयते साधुरनेनेति लिङ्—रजोहरणादिघरणलक्षणं जिनेः—अर्हद्भिः प्रज्ञसं—प्रणीतम्, 'एवं' यथा प्रतिमा इति 'नमस्तुर्वतः' प्रणमतो निर्जरा विपुला, यद्यपि गुणैः—मूलोत्तरगुणैर्विविधम्—अनेकधा प्रकर्षेण हीनं—रहितं गुणविपहीणं, 'वन्दते' नमस्करोति 'अध्यात्मशुद्ध्या' चेतःशुद्ध्येति गाथार्थः ॥ ११३१ ॥ इत्थं चोदकेनोक्ते दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकयोर्वैषम्य-
मुपदर्शयन्नाचार्य आह—

संता तित्थयरगुणा तित्थये तेसिमं तु अज्झप्पं । न म सावज्जा किरिया हयरेसु धुवा समणुमत्ता ॥ ११३२ ॥

व्याख्या—'सन्तः' विद्यमानाः शोभना वा तीर्थकरस्य गुणास्तीर्थकरगुणा—ज्ञानादयः, कः—'तीर्थकरे' अर्हति भगवति इयं च प्रतिमा तस्य भगवतः 'तेसिमं तु अज्झप्पं' तेषां—नमस्तुर्वतामिदमध्यात्मम्—इदं चेतः, तथा न च तासु 'सावद्या' सपापा 'क्रिया' चेष्टा प्रतिमासु, 'इतरेषु' पार्श्वस्यादिषु 'धुवा' अवश्यंभावयिनी सावद्या क्रिया प्रणमतः, तत्र किमित्यत आह—'समणुमण्णा' समनुज्ञा सावद्यक्रियायुक्तपार्श्वस्यादिप्रणमनात् सावद्यक्रियानुमतिरिति हृदयम्, अथवा सन्तस्तीर्थकर-
गुणाः तीर्थकरे तान् वयं प्रणमामः तेषामिदमध्यात्मम्—इदं चेतः, ततोऽर्हद्गुणाध्यारोपेण चेष्टप्रतिमाप्रणामाञ्जमस्कुरुः न च

परिपाप यं भवेत्परिस विणीया सि पुरिस णचा वा । कुलकब्जादायत्ता आयवज गुणागमसुपं वा ॥ २०४ ॥ (अ०)
 द्याख्या—‘पर्यायः’ ब्रह्मचर्यमुच्यते, तत्प्रभृतं कालमनुपालितं येन, परिषद्विनीता वा—तत्प्रतिबद्धा साधुसंहतिः दोभना
 ‘से’ अस्य ‘पुरिस णच्चा यं चि पुरुषं ज्ञात्वा वा, अनुस्वारलोपोऽत्र द्रष्टव्यः, कथं ज्ञात्वा ?—कुलकार्यादीन्यनेनापचानि,
 आदिशब्दाङ्गणसङ्घकार्यपरिमहः, ‘आयवजं चि आख्यातः तस्मिन् क्षेत्रे प्रसिद्धस्तद्वलेन तत्रास्त्व इति क्षेत्रद्वारार्थः, ‘गुणा-
 ऽऽगमसुपं यं चि गुणा—अथमप्रतिज्ञागणाय इति कालद्वारायवयवार्थः, आगमः—सूत्रार्थोभयरूपः, श्रुतं—सूत्रमेव, गुणाञ्चा-
 ऽऽगमश्च श्रुतं चेत्येकवद्भाषस्तद्भाऽस्य विद्यत इत्येवं ज्ञात्येति गाथार्थः ॥ २०४ ॥

एताहं अकुर्वन्तो जहारिहं अरिहदेसिए मग्गे । न भवइ पवपणभत्ती अभत्तिमन्तादओ दोस्ता ॥ ११२९ ॥

द्याख्या—‘एतानि’ बाह्यनमस्कारादीनि कपायोक्ततयाऽकुर्वन्तः, अनुस्वारोऽत्रालाक्षणिकः, ‘यथार्हं’ यथायोगमर्हद्-
 यिते मार्गे न भवति प्रवचनभक्तिः, ततः किमित्यत आह—‘अभत्तिमन्तादओ दोस्ता’ प्राकृतशैल्याऽभक्त्यादयो दोषाः,
 आदिशब्दात् स्वार्थभ्रंशव्यवनादय इति गाथार्थः ॥ ११२९ ॥ एवमुद्यतेतरविहारिगते विधौ प्रतिपादिते सत्याह चोदकः—
 किं नोऽनेन पर्यायाद्यन्वेषणेन ?, सर्वथा भावशुद्ध्या कर्मापनयनाय जिनप्रणीतलिङ्गनमनमेव शुक्तं, तद्वत्गुणविचारस्य
 निष्फलत्वात्, न हि तद्वृणप्रभया नमस्कर्तुर्निर्जरा, अपि त्वात्मीयाध्यात्मशुद्धिप्रभवा, तथाहि—

तित्थयरगुणा पडिमासु नत्थि निरसंसपं विपाणंतो । तित्थयरेत्ति नमंतो सो पावइ निज्जरं चिज्जलं ॥ ११३० ॥
 व्याख्या—तीर्थकरस्य गुणा—ज्ञानादयस्तीर्थकरगुणाः ते ‘प्रतिमासु’ विम्वलक्षणसु ‘णत्थि’ न सन्ति ‘निःसंशयं’ संश-

परहितं 'विजानन्' अयमुच्यमानः तथाऽपि तीर्थकरोऽयमित्येवं भावशुद्ध्या 'नमन्' प्रणमन् 'सु' प्रणामकर्ता 'प्राप्नोति' आसादयति 'निर्जरा' कर्मधयलक्षणां 'विपुलां' विस्तीर्णामिति गाथार्थः ॥ ११३० ॥ एष दृष्टान्तः, अयमर्थोपनयः—

स्निगं जिणपण्णत्तं एव ममंतस्स निज्जरा विजला । जह्वि गुणविप्पहीणं वंदह अज्झप्पसोहीण ॥ ११३१ ॥

व्याख्या—लिङ्गयते साधुरनेनेति लिङ्गं—रजोहरणादिपरणलक्षणं जिनैः—अर्हभिः प्रज्ञप्तं—प्रणीतम् 'एवं' यथा प्रसिमा इति 'नमस्कुर्वतः' प्रणमतो निर्जरा विपुला, यद्यपि गुणैः—मूलोत्तरगुणैर्दिविधम्—अनेकधा प्रकर्षेण हीनं—रहितं गुणविप्रहीणं, 'यन्दते' नमस्करोति 'अभ्यात्मशुद्ध्या' चेतःशुद्ध्येति गाथार्थः ॥ ११३१ ॥ इत्थं चोदकेनोक्ते दृष्टान्तद्वारान्नितकयोर्वैपन्यमुपदर्शयन्नाचार्य आह—

संता तित्थयरगुणा तित्थयेर तेसिमं तु अज्झप्पं । न य सावज्जा किरिया इयरेसु भुवा समणुमत्ता ॥ ११३२ ॥

व्याख्या—'सन्तः' विद्यमानाः शोभना वा तीर्थकरस्य गुणास्तीर्थकरगुणा—ज्ञानादयः, कः?—'तीर्थकरे' अर्हति भगवति इयं च प्रसिमा तस्य भगवतः 'तेसिमं तु अज्झप्पं' तेषां—नमस्कुर्वतामिदमभ्यात्मम्—इदं चेतः, तथा न च तासु 'सावद्या' सपापा 'क्रिया' खेदा प्रसिमासु, 'इतरेसु' पार्श्वस्यादिषु 'भुवा' अवश्यंभाविनी सावद्या क्रिया प्रणमतः, तत्र किमित्यत आह—'समणुमण्णा' समनुज्ञा सावद्यक्रियायुक्पार्श्वस्यादिप्रणमनात् सावद्यक्रियानुमतिरिति हृदयम्, अथवा सन्तस्तीर्थकरगुणाः तीर्थकरे तान् ययं प्रणमामः तेषामिदमभ्यात्मम्—इदं चेतः, ततोऽहंहुणाभ्यारोपेण चेष्टप्रतिमाप्रणामात्मस्कर्तुः न च

सावद्या क्रिया-परिसपन्दनलक्षणा, इतरेषु-पार्थस्यादिषु पूज्यमनेष्वशुभक्रियोपेतत्वात्तेषां नमस्कर्तुर्भूया समनुज्ञेति गाथार्थः ॥ ११३२ ॥ पुनरप्याह चोदकः—

जह सावज्जा किरिया नत्थि य पडिमासु एवमियराऽवि । तयभावे नत्थि फलं अह होइ अहेजगं होइ ॥ ११३३ ॥

व्याख्या—यथा सावद्या क्रिया-सपाया क्रिया 'नास्त्येव' न विद्यत एव प्रतिमासु, एवमितराऽपि-निरवद्याऽपि नास्त्येव, ततश्च 'तदभावे' निरवद्यक्रियाऽभावे नास्ति 'फलं' पुण्यलक्षणम्, अथ भवति 'अहेतुकं भवति' निष्कारणं च भवति, प्रण-म्यवस्तुगतक्रियाहेतुकस्या(भावा)रफलस्येत्यभिप्रायः, अहेतुकत्वे चाकस्मिककर्मसम्भवान्मोक्षाद्यभाव इति गाथार्थः ॥ ११३३ ॥ इत्थं चोदकेनोक्ते सत्याहाचार्यः—

कामं उभयाभावो तद्वि फलं अत्थि मणचिसुद्धीए । तीइ पुण मणचिसुद्धीइ कारणं होति पडिमाउ ॥ ११३४ ॥

व्याख्या—'कामम्' अनुमतमिदं, यदुत 'उभयाभावः' सावद्येतरक्रियाऽभावः प्रतिमासु, तथाऽपि 'फलं' पुण्यलक्षणम् 'अस्ति' विद्यते, मनसो विशुद्धिर्मनोविशुद्धिस्तस्या मनोविशुद्धेः सकाशात्, तथाहि-स्वयता मनोविशुद्धिरेव नमस्कर्तुः पुण्यकारणं, न नमस्करणीयवस्तुगता क्रिया, आत्मान्तरे फलाभावात्, यद्येवं किं प्रतिमाभिरिति?, उच्यते, तस्याः पुनर्मनोविशुद्धेः 'कारणं' निमित्तं भवन्ति प्रतिमाः, तद्वारेण तस्याः सम्भूतिदर्शनादिति गाथार्थः ॥ ११३४ ॥ आह-एवं लिङ्ग-मपि प्रतिमावन्मनोविशुद्धिकारणं भवत्येवेति, उच्यते—

जइवि य पडिमाउ जहा मुणिगुणसंकप्पकारणं लिंणं । उभयमवि अत्थि लिंणे न य पडिमासूअपं अत्थि ॥ ११३५ ॥

व्याख्या—यद्यपि च प्रतिमा यथा मुनीनां गुणा मुनिगुणा—व्रतादयस्तेषु सङ्कल्पः—अध्यवसायः मुनिगुणसङ्कल्पस्तस्य कारणं—निमित्तं मुनिगुणसङ्कल्पकारणं 'लिङ्गे' द्रव्यलिङ्गं, तथाऽपि प्रतिमाभिः सह वैधर्म्यमेव, यत उभयमप्यस्ति लिङ्गे—सावद्यकर्म निरवद्यकर्म च, तत्र निरवद्यकर्मयुक्त एव यो मुनिगुणसङ्कल्पः स सम्यक्सङ्कल्पः, स एव च पुण्यफलः, यः पुनः सावद्यकर्मयुक्तेऽपि मुनिगुणसङ्कल्पः स विपर्याससङ्कल्पः, क्लेशफलश्चासी, विपर्यासरूपत्वादेव, न च प्रतिमासूभयमस्ति, चेद्वारहितत्वात्, ततश्च तासु जिनगुणविषयस्य क्लेशफलस्य विपर्याससङ्कल्पस्याभावः, सावद्यकर्मरहितत्वात् प्रतिमानम्, आह—इदं तर्हि निरवद्यकर्मरहितत्वात् सम्यक्सङ्कल्पस्यापि पुण्यफलस्याभाव एव प्राप्त इति, उच्यते, तस्य तीर्थकरगुणाभ्यारोपेण प्रवृत्तेर्नाभाव इति गाथार्थः ॥ ११३५ ॥ तथा चाऽऽह—

नियमा जिणेसु उ गुणा पडिमाओ दिस्स जे मणे क्खणइ । अगुणे उ विपाणांतो कं नमउ मणे गुणं काळं ॥ ११३६ ॥
 व्याख्या—'नियमादि'ति नियमेनावययंतया 'जिनेष्वेव' तीर्थकरेष्वेव, तुशब्दस्यावधारणार्थत्वात्, 'गुणाः' ज्ञानादयः, न प्रतिमासु, प्रतिमा दृष्टा तास्यभ्यारोपद्वारेण यान् 'मनसि करोति' चेत्तसि स्थापयति पुनर्नमस्करोति, अत एवासी तासु शुभः पुण्यफलो जिनगुणसङ्कल्पः, सावद्यकर्मरहितत्वात्, न चायं तासु निरवद्यकर्मभावमात्राद्विपर्याससङ्कल्पः, सावद्यकर्मोपेतवस्तुविषयत्वात्तस्य, ततश्चोभयविकल एवाऽऽकारमात्रतुल्ये कतिपयगुणान्विते चाभ्यारोपोऽपि युक्तिरुक्तः, 'अगुणे उ' इत्यादि अगुणानेव, तुशब्दस्यावधारणार्थत्वात् अविद्यमानगुणानेव 'विजानन्' अवबुध्यमानः पार्श्वस्यादीन् 'कं नमउ मणे गुणं काळं' कं मनसि गुणं कृत्वा नमस्करोतु तानिति?, स्यादेतत्—अन्यसाधुसम्बन्धिनं तेष्वभ्यारो-

सावद्या क्रिया-परिस्पन्दलक्षणा, इतरेषु-पार्श्वस्यादिषु पूज्यमानेष्वशुभक्रियोपेतत्वात्तेषां नमस्कर्तुर्धुया समनुजेति
गाथार्थः ॥ ११३२ ॥ पुनरप्याह चोदकः—

जह सावज्जा किरिया नत्थि य पडिमासु एवमियराडवि । तयभावे नत्थि फलं अह होइ अहेजगं होइ ॥ ११३३ ॥

व्याख्या—यथा सावद्या क्रिया-सपापा क्रिया 'नारत्येव' न विद्यत एव प्रतिमासु, एवमितराडपि-निरवद्याडपि नारत्येव,
ततश्च 'तदभावे' निरवद्याक्रियाऽभावे नास्ति 'फलं' पुण्यलक्षणम्, अथ भवति 'अहेतुकं भवति' निष्कारणं च भवति, प्रण-
न्यवस्तुगतक्रियाहेतुकत्वा(भावा)ऽफलस्येत्यभिप्रायः, अहेतुकत्वे चाकस्मिककर्मसम्भवान्मोक्षाद्यभाव इति गाथार्थः ॥ ११३३ ॥
इत्थं चोदकेनोक्ते सत्याहाचार्यः—

कामं उभयाभावो तहवि फलं अत्थि मणविसुद्धीए । तीह पुण मणविसुद्धीइ कारणं होति पडिमाज ॥ ११३४ ॥

व्याख्या—'कामम्' अनुमतमिदं, यदुत 'उभयाभावः' सावद्येतरक्रियाऽभावः प्रतिमासु, तथाऽपि 'फलं' पुण्यलक्षणम्
'अस्ति' विद्यते, मनसो विशुद्धिर्मनोविशुद्धिस्तस्या मनोविशुद्धेः सकाशात्, तथाहि-स्वगता मनोविशुद्धिरेव नमस्कर्तुः
पुण्यकारणं, न नमस्करणीयवस्तुगता क्रिया, आत्मानन्तरे फलाभावात्, यद्येवं किं प्रतिमाभिरिति?, उच्यते, तस्याः पुनर्म-
नोविशुद्धेः 'कारणं' निमित्तं भवन्ति प्रतिमाः, तद्वारेण तस्याः सम्भूतिदर्शनादिति गाथार्थः ॥ ११३४ ॥ आह-एवं लिङ्ग-
मपि प्रतिमावन्मनोविशुद्धिकारणं भवत्येवेति, उच्यते—

जहवि य पडिमाज जहा सुणिगुणसंकप्पकारणं लिंमं । उभयमवि अत्थि लिंमे न य पडिमाखूभयं अत्थि ॥ ११३५ ॥

गच्छता निर्गताश्च जिनकल्पिकादयः, यथा रूपको भङ्गत्रयान्तर्गतः 'अच्छेक' इत्यविकल इति तदर्थक्रियाधिना नोपादीयते, धर्तुर्धभङ्गनिरूपित एवोपादीयते, एवं भङ्गत्रयनिर्दिष्टताः पुरुषा अपि परलोकाधिनी यतो न नमस्करणीयाः, चरमभङ्गकनिर्दिष्टता एव नमस्करणीया इति भावना, अक्षराणि त्वेवं नीयन्ते—रूपं शुद्धाशुद्धभेदं, दृक् विषमाहताक्षरं—विपर्यस्तनिविष्टाक्षरं, नैव रूपकः छेकः, असांव्यवहारिक इत्यर्थः, द्वयोरपि शुद्धरूपसमाहताक्षरदृक्चोः समायोगे सति रूपकदृष्टेकरयमुपेतीति गाथार्थः ॥ ११३८ ॥ रूपकदृष्टान्ते दाष्टान्तिकयोजनां निदर्शयन्नाह—

दृष्टं परंपरमुदा दंके जे लिङ्गाधारिणो समणा । दन्वस्स य भावस्स य छेओ समणो समाओगो ॥ ११३९ ॥ वारं ॥
 व्याख्या—रूपं प्रत्येकशुद्धा इत्यनेन तृतीयभङ्गाक्षेपः, दंके ये लिङ्गाधारिणः श्रमणा इत्यनेन तु द्वितीयस्य, अनेनैवा-
 शुद्धशुद्धोभयात्मकस्यापि प्रथमचरमभङ्गद्वयस्येति, तत्र द्रव्यस्य च भावस्य च छेकः श्रमणः समायोगे—समाहताक्षरदृक्-
 शुद्धरूपकल्पद्रव्यभावलिङ्गसंयोगे सोभनः साधुरिति गाथार्थः ॥ ११३९ ॥ व्याख्यातं समपञ्चं वैदूर्यद्वारं, ज्ञानद्वारमधुना,
 इह कश्चिज्ज्ञानमेव प्रधानमपवर्गवीजमिच्छति, यतः किल एवमागमः—'जं' अण्णाणी कम्मं सवेइ बहुयाहिं वासकोडीहिं ।
 तं णाणी तिहि शुत्तो सवेइ जसासमिसेणं ॥ १ ॥' तथा—'सुई जहा ससुत्ता ण णासई कयवरंमि पडियावि । जीवो तहा
 ससुत्तो ण णासइ गओडवि संसारे ॥ २ ॥' तथा—'णाणं णिणइ णाणं गुणेइ णाणेण कुणइ किच्चाइ । भवसंसारसमुदं

१ परज्ञानी कर्म क्षययति यदुकाभिर्धकोटीभिः । वज्रज्ञानी प्रियभिर्गुणैः क्षययत्युच्यतासमायेग ॥ १ ॥ सूचिर्धया समूया न नश्यति कचवरे पतिताऽपि ।
 जीवस्तथा समुद्रो न नश्यति गतोऽपि संसारे ॥ २ ॥ ज्ञानं श्रुत्वाति ज्ञानं गुणयति ज्ञानेन करोति फलानि । भवसंसारसमुदं ज्ञानी ज्ञाने स्थितस्तदति ॥ ३ ॥

पदारेण मनसि कृत्वा नमस्करोतु, न, तेषां सावद्यकर्मयुक्तयाऽप्यारोपविषयलक्षणविकल्पात्, अविषये चाप्यारोपं कृत्वा नमस्कुर्यतो दोषदर्शनाद् ॥ ११३६ ॥ आह च—

जह वेत्तवगालिंगं जाणंतस्स नमओ हवइ दोसो । निद्धंपसमिय नाऊण वंदमाणे भुयो दोसो ॥ ११३७ ॥

इयात्वा—यथा 'विद्वन्वकलिङ्गं' भाण्डादिकृतं 'जानतः' अवयुधमानस्य 'नमतः' नमस्कुर्यतः सतोऽस्य भवति 'दोषः' प्रवचनहीलनादिलक्षणः, 'निद्धन्धसं' प्रवचनोपपातनिरपेक्षं पार्श्वस्यादिकम् 'इय' एवं 'जात्या' अवगम्य 'वन्दमाणे भुयो दोसो' वन्दति-नमस्कुर्यति सति नमस्कर्तारि भुवः-अवश्यंभावी दोषः-आज्ञाविराधनादिलक्षणः, पाठान्तरं वा-'निद्धंप-संणि णाऊणं वंदमाणस्स दोसा उ' इदं प्रकटार्थमेवेति गाथार्थः ॥ ११३७ ॥ एवं न लिङ्गमात्रमकारणतोऽवगतसावद्यक्रियं नमस्क्रियत इति स्थापितं, भायलिङ्गमपि द्रव्यलिङ्गरहितमित्यमेवावगन्तव्यं, भायलिङ्गवर्मे तु द्रव्यलिङ्गं नमस्क्रियते, तस्यैवाभिलषितार्थक्रियाप्रसाधकत्वात्, रूपकट्टान्तश्चान्न, आह च—

रुपं टंकं विसमाहयक्खरं नवि रूवओ छेओ । हुण्हंणि समाओगे रूवो छेपत्तणमुवेइ ॥ ११३८ ॥

व्याख्या—अत्र तावच्चतुर्भङ्गी-रूपम् अशुद्धं टङ्कं विषमाहताक्षरमित्येकः, रूपमशुद्धं टङ्कं समाहताक्षरमिति द्वितीयः, रूपं शुद्धं टङ्कं विषमाहताक्षरमिति तृतीयः, रूपं शुद्धं टङ्कं समाहताक्षरमिति चतुर्थः, अत्र च रूपकल्पं भायलिङ्गं टङ्ककल्पं द्रव्यलिङ्गम्, इह च प्रथमभङ्गतुल्याश्चरकादयः, अशुद्धोभयलिङ्गत्वात्, द्वितीयभङ्गतुल्याः पार्श्वस्यादयः, अशुद्धभाव-लिङ्गत्वात्, तृतीयभङ्गतुल्याः प्रत्येकबुद्धा अन्तर्मुहूर्तमात्रं कालमप्युद्गीतद्रव्यलिङ्गाः, चतुर्थभङ्गतुल्याः साधवः प्रीत्युक्ताः

गच्छता निर्गताश्च जिनकल्पिकादयः, यथा रूपको भङ्गत्रयान्तर्गतः 'अच्छेक' इत्यविकल इति तदर्थक्रियार्थिना नोपादीयते, धतुर्थभङ्गनिरूपित एवोपादीयते, एवं भङ्गत्रयनिर्दिष्टाः पुरुषा अपि परलोकार्थिनो यतो न नमस्करणीयाः, चरमभङ्गकनिर्दिष्टा एव नमस्करणीया इति भावना, अक्षराणि त्वेवं नीयन्ते—रूपं शुद्धाशुद्धभेदं, दङ्कं विषमाहताक्षरं—विषयस्त्वनिविष्टाक्षरं, नैव रूपकः छेकः, असांव्यवहारिक इत्यर्थः, द्वयोरपि शुद्धरूपसमाहताक्षरदङ्कयोः समायोगे सति रूपकद्वयेक्यमुपैतीति गाथार्थः ॥ ११३८ ॥ रूपकद्वयान्ते दार्ष्टान्तिकयोजनां निदर्शयन्नाह—

रूपं पत्न्ययुद्धा दङ्कं जे तिंगथारिणो समणा । दव्वरस्स य भावरस्स य छेओ समणो समओगो ॥११३९॥ दारं ॥ व्याख्या—रूपं प्रत्येकशुद्धा इत्यनेन तृतीयभङ्गाक्षेपः, दङ्कं ये लिङ्गधारिणः श्रमणा इत्यनेन तु द्वितीयस्य, अनेनैवा-शुद्धशुद्धोभयात्मकस्यापि प्रथमचरमभङ्गद्वयस्येति, तत्र द्रव्यस्य च भावस्य च छेकः श्रमणः समायोगे—समाहताक्षरदङ्क-शुद्धरूपकद्रव्यभावलिङ्गसंयोगे शोभनः साधुरिति गाथार्थः ॥ ११३९ ॥ व्याख्यातं सप्रपञ्चं वैदूर्यद्वारं, ज्ञानद्वारमधुन, इदं काश्चिज्ज्ञानमेव प्रधानमपवर्गवीजमिच्छति, यतः किल एवमागमः—'जं' अण्णाणी कम्मं खवेइ बहुयाहिं यासकोडीहिं । तं पाणी तिहि मुत्तो रत्थेइ उत्तासमिस्सेणं ॥ १ ॥' तथा—'सुई जहा ससुत्ता ण पासई कयवरंमि पडियावि । जीवो तहा ससुत्तो ण णरसइ गओऽवि संसारे ॥ २ ॥' तथा—'पाणं मिण्हइ पाणं गुणेइ पाणेण कुणइ किच्चाइ । भवसंसारसमुद्धं

१ परजानी कम्मं एवमपि पट्टकाभिर्धकोशीभिः । सन्जानी प्रीतिगुणैः क्षययसुरद्वयासमाप्तेन ॥ १ ॥ सूचिर्धया ससूया न नदयति कचवरे पतिताऽपि । जीवद्यथा । सपुत्रो न नदयति गतोऽपि संसारे ॥ २ ॥ ज्ञानं शुक्लति ज्ञानं गुणयति ज्ञानेन करोति हृत्याभि । भवसंसारसमुद्धं ज्ञानी ज्ञाने स्थितस्त्वरति ॥ ३ ॥

णाणी णाणे ठिओ तरइ ॥ ३ ॥' तस्माज्ज्ञानमेव प्रधानमपवर्गप्राप्तिकारणम्, अतो ज्ञानिन एव कृतिकर्म कार्यम्, आह-
अनन्तरगाथायामेव द्रव्यभावसमायोगे श्रमण उक्तः तस्य च कृतिकर्म कार्यमित्युक्तं, चरणं च भावो वर्तत इत्युक्ते सत्याह—
कामं चरणं भावो तं पुण नाणसहिओ समाणेई । न य नाणं तु न भावो तेण र णाणि पणिययामो ॥ ११४० ॥

व्याख्या—'कामम्' अनुमतमिदं, यदुत 'चरणं' चारित्रं 'भावः' भावश्चन्द्रो भावलिङ्गोपलक्षणार्थः, तरुनः 'ज्ञान-
सहितः' ज्ञानयुक्तः 'समापयति' निष्ठां नयति, यत इदमित्यभासेवनीयमिति ज्ञानादेवायगम्यते, तस्माच्चदय प्रधानं, न च
ज्ञानं तु न भावः, भाव एव, भावलिङ्गान्तर्गतमिति भावना, तेन कारणेन र इति निपातः पूरणार्थः, ज्ञाननस्यास्तीति ज्ञानी
तं ज्ञानिनं 'प्रणमामः' पूजयाम इति गार्थार्थः ॥ ११४० ॥ यतश्च बाल्यकरणसहितस्याप्यज्ञानिनधारणाभाव एयोक्तः—
नन्ह्ण ण यज्झकरणं मज्झपमाणं न यावि चारिसं । नाणं मज्झ पमाणं नाणे अ ठिअं जओ तित्थं ॥ ११४१ ॥

व्याख्या—तस्माच्च 'बाल्यकरणं' पिण्डविशुद्ध्यादिकं मम प्रमाणं, न चापि 'चारित्रं' प्रतलक्षणं, तज्ज्ञानाभावे तस्याप्य-
भावात्, अतो ज्ञानं मम प्रमाणं, सति तस्मिन् चरणस्यापि भावात्, ज्ञाने च स्थितं यतस्तीर्थं, तस्यागमरूपत्वादिति
गार्थार्थः ॥ ११४१ ॥ किं चान्यद्-दर्शनं भाव इत्यते, 'सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्ग' इति (तत्त्वार्थे अ० १
सू० १) वचनात्, तच्च दर्शनं द्विधा—अधिगमजं नैसर्गिकं च, इदमपि च ज्ञानायत्तोदयमेव वर्तते, तथा चाह—

नाऊण य सव्भावं अहिगमसंमंणि होइ जीवरस । जार्हसरणनिसग्गुगयावि न निरागमा दिट्ठी ॥ ११४२ ॥

व्याख्या—'ज्ञात्वा च' अवगम्य 'सद्भावं' सतां भावः सद्भावस्तं, सन्तो जीवादयः, किम् १-अधिगमात्-जीवादि-

पदार्थपरिच्छेदलक्षणात् सम्यक्त्वं-श्रद्धानलक्षणमधिगमसम्यक्त्वम्, इदमधिगमसम्यक्त्वमपि, अपिशब्दाच्चारित्रमपि, 'भवति जीवस्य' जायते आत्मन इत्यर्थः, नैसर्गिकमाश्रित्याह-जातिस्मरणात् सकाशात् निसर्गेण-स्वभावेनोद्भूता-सम्भूता जातिस्मरणनिसर्गोद्भूता, असावपि न 'निरागमा' आगमरहिता 'दृष्टिः' दर्शनं दृष्टिरिति, यतः स्वयम्भूरमणमत्स्यादीनामपि जिनप्रतिमायाकारमत्स्यदर्शनाज्जातिमजुरमृत्य भूतार्थालोचनपरिणाममेव नैसर्गिकसम्यक्त्वमुपजायते, भूतार्थालोचनं च ज्ञानं तस्मादिदमपि ज्ञानायत्तोदयमिति कृत्वा ज्ञानस्य प्राधान्यात् ज्ञानिन एव कृतिकर्म कार्यमिति स्थितम्, अयं गार्थार्थः ॥ ११४२ ॥ इत्थं ज्ञानधादिनोक्ते सत्याहाचार्यः—

नाणं सचिसयनिययं न नाणमिस्सेण फज्जनिप्फत्ती । मज्जणणू दिढंती होइ सचिद्धो अचिद्धो य ॥ ११४३ ॥

व्याख्या—'ज्ञानं' प्रक्रान्तं, स्वविषये नियतं स्वविषयः पुनरस्य प्रकाशनमेव, यतश्चैवमतः न ज्ञानमात्रेण कार्यनिष्पत्तिः, मात्राशब्दः क्रियाप्रतिषेधवाचकः, अत्रार्थे मार्गज्ञो दृष्टान्तो भवति, 'सचेष्टः' सव्यापारः 'अचेष्टश्च' अप्रतिपद्यमानचेष्टश्च, एतदुक्तं भवति—यथा कश्चिदण्डलिषुत्रादिमार्गज्ञो जिगमिषुश्चेष्टदेशमासिलक्षणं कार्यं गमनचेष्टोद्यत एव साधयति, न चेष्टाविकलो भूयसाऽपि कालेन, तत्प्रभावादेव, एवं ज्ञानी शिवमार्गमविपरीतमवगच्छन्नपि संयमक्रियोद्यत एव तत्प्रासिलक्षणं कार्यं साधयति, नानुद्यतो, ज्ञानप्रभावादेव, तस्मादलं संयमरहितेन ज्ञानेनेति गार्थाहद्वयार्थः ॥ ११४३ ॥ प्रस्तुतार्थप्रतिपादकमेव दृष्टान्तान्तरमभिधित्सुराह—

आउज्जनदङ्कुसलायि नट्टिया तं जणं न तोसेइ । जोगं अजुंजमाणी निंदं खिसं च सा लहइ ॥ ११४४ ॥

णाणी णाणे तिओ तरइ ॥ ३ ॥ तस्मान्ज्ञानमेव प्रधानमपर्यग्राप्तिकारणम्, अतो ज्ञानिन एव कृतिकर्म कार्यम्, आह-
अनन्तरगाथायामेव द्रव्यभावसमायोगे श्रमण उक्तः तस्य च कृतिकर्म कार्यमित्युक्तं, चरणं च भावो वर्तत इत्युक्ते सत्याह—
कामं चरणं भावो तं पुण नाणसहिओ समाणेहं । न य नाणं तु न भावो तेण रणाणि पणिवयामो ॥ ११४० ॥
व्याख्या—‘कामम्’ अनुमतमिदं, यदुत ‘चरणं’ चारित्रं ‘भावः’ भावशब्दो भावलिङ्गोपलक्षणार्थः, तरुणः ‘ज्ञान-
सहितः’ ज्ञानयुक्तः ‘समापयति’ निष्ठां नयति, यत इदमित्यभासेवनीयमिति ज्ञानादेवावगम्यते, तस्माच्चदेव प्रधानं, न च
ज्ञानं तु न भावः, भाव एव, भावलिङ्गान्तर्गतमिति भावना, तेन कारणेन र इति निपातः पूरणार्थः, ज्ञानमस्यास्तीति ज्ञानी
तं ज्ञानिनं ‘प्रणमामः’ पूजयाम इति गाथार्थः ॥ ११४० ॥ यतश्च बाह्यकरणसहितस्याप्यज्ञानिनश्चरणाभाव एवोक्तः—
तन्हं ण वड्झकरणं मज्झपमाणं न यावि चारित्तं । नाणं मज्झ पमाणं नाणे अ ठिअं जओ तित्थं ॥ ११४१ ॥
व्याख्या—तस्माच्च ‘बाह्यकरणं’ पिण्डविशुद्ध्यादिकं मम प्रमाणं, न चापि ‘चारित्रं’ ब्रतलक्षणं, तज्ज्ञानाभावे तस्याप्य-
भावात्, अतो ज्ञानं मम प्रमाणं, सति तस्मिन् चरणस्यापि भावात्, ज्ञाने च स्थितं यतस्तीर्थं, तस्यागमरूपत्वादिति
गाथार्थः ॥ ११४१ ॥ किं चान्यद्—दर्शनं भाव इष्यते, ‘सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्ग’ इति (तत्त्वार्थे अ० १
सू० १) वचनात्, तच्च दर्शनं द्विधा—अधिगमजं नैसर्गिकं च, इदमपि च ज्ञानायत्तोदयमेव वर्तते, तथा चाह—
नाऊण य सन्भावं अदिगमसंमंणि होइ जीवस्स । जाईसरणनिसग्गुगयावि न निरागमा दिट्ठी ॥ ११४२ ॥
व्याख्या—‘ज्ञात्वा च’ अवगम्य ‘सद्भाव’ सतां भावः सद्भावस्तं, सन्तो जीवादयः, किम् ?—अधिगमात्—जीवादि-

पदार्थपरिच्छेदलक्षणात् सम्यक्त्वं—श्रद्धानलक्षणमधिगमसम्यक्त्वम्, इदमधिगमसम्यक्त्वमपि, अपिशब्दाच्चारित्रमपि, 'भयति जीयस्' जायते आत्मन इत्यर्थः, नैसर्गिकमाश्रित्याह—जातिसराणात् सकाशात् निसर्गेण—स्वभावेनोद्भूता—सम्भूता जातिसराणनिसर्गोद्भूता, असावपि न 'निरागमा' आगमरहिता 'दृष्टिः' दर्शनं दृष्टिरिति, यतः स्वयम्भूरमणमत्स्यादीनामपि जिनप्रतिमाद्याकारमत्स्यदर्शनाज्जातिभनुरमृत्य भूतार्थालोचनपरिणाममेव नैसर्गिकसम्यक्त्वमुपजायते, भूतार्थालोचनं च ज्ञानं तस्मादिदमपि ज्ञानायसौदयमिति कृत्वा ज्ञानस्य प्राधान्यात् ज्ञानिन एव कृतिकर्म कार्यमिति स्थितम्, अयं गार्थार्थः ॥ ११४२ ॥ इत्थं ज्ञानयादिनोके सत्याहाचार्यः—

नाणं सयिसयनिययं न नाणमिसेण कज्जनिप्फत्ती । मगगणू दिठ्ठतो होह सच्चिट्ठो अच्चिट्ठो य ॥ ११४३ ॥
 व्याख्या—'ज्ञानं' प्रक्रान्तं, स्वविषये नियतं स्वविषयनियतं, पुनरस्य प्रकाशनमेव, यतश्चैवमतः न ज्ञानमात्रेण कार्यनिष्पत्तिः, मात्राशब्दः क्रियाप्रतिषेधवाचकः, अत्रार्थे मार्गज्ञो दृष्टान्तो भवति, 'सर्वेष्टः' सव्यापारः 'अचेष्टश्च' अप्रतिपद्यमानचेष्टश्च, एतदुक्तं भवति—यथा कश्चित्पाटलिपुत्रादिमार्गज्ञो जिगमिषुश्चेष्टदशप्राप्तिरक्षणं कार्यं गमनचेष्टोद्यत एव साधयति, न चेष्टाधिकलो भूयसाऽपि कालेन, तत्प्रभावादेव, एवं ज्ञानी शिवमार्गमविपरीतमवगच्छन्नपि संयमकिं योद्यत एव तत्प्राप्तिरक्षणं कार्यं साधयति, नानुद्यतो, ज्ञानप्रभावादेव, तस्मादलं संयमरहितेन ज्ञानेनेति गाथाद्वयार्थः ॥ ११४३ ॥ प्रवृत्तार्थप्रतिपादकमेव दृष्टान्तान्तरमभिधित्सुराह—

आउज्जनदकुसलायि नट्टिया तं जणं न तोसेह । जोगं अजुंजमाणी निंदं खिसं च सा लहह ॥ ११४४ ॥

व्याख्या—आतोद्यानि-मृदङ्गादीनि नृत्तं—करचरणनयनादिपरिस्यन्दविशेषलक्षणम् आतोद्यैः करणभूर्तर्तुत्तम् आतोद्यत्तं तस्मिन् कुशला-निपुणा आतोद्यनृत्तकुशला, अस्माद्यपि नर्तकी, अपिशब्दात् रङ्गजनपरिवृताऽपि 'तं जनं' रङ्गजनं 'न तोषयति' न हर्षं नयतीत्यर्थः, किन्भूता सती ?—'योगमयुञ्जन्ती' कायादिव्यापारमकुर्वती, ततश्चापरिवृष्टाद् रङ्गजनात् किञ्चिद् द्रव्यजातं लभत इति गम्यते, अपि तु निन्दां खिसां च सा लभते रङ्गजनादिति, तत्समक्षमेव या दौलना सा निन्दा, परोक्षे तु सा खिसेति गार्थार्थः ॥ ११४४ ॥ इत्थं दृष्टान्तमभिधाय दार्ष्टान्तिकयोजनां प्रदर्शयन्माह—

इयं लिङ्गनायसहिओ काइयजोगं न जुंजई जो ड। न लइइ स सुयलसुयलं लइइ य निर्दं सपयलाओ ॥११४५॥
व्याख्या—'इय' एवं लिङ्गज्ञानाभ्यां सहितो-युक्तो लिङ्गज्ञानसहितः 'काययोगं' कायव्यापारं 'न युक्ते' न प्रवर्तयति, यस्तु 'न लभते' न प्राप्नोति 'स' इत्थम्भूतः किं ?—'मोक्षसौख्यं' सिद्धिसुखमित्यर्थः, लभते तु निन्दां स्वपक्षात्, चयादा-खिसां च, इह च नर्तकीतुल्यः साधुः, आतोद्यतुल्यं द्रव्यलिङ्गं, नृत्तज्ञानतुल्यं ज्ञानं, योगव्यापारतुल्यं चरणं, रङ्गपरि-तोषतुल्यः सहपरितोषः, दानलाभतुल्यः सिद्धिसुखलाभः, शेषं सुगमं, यत एवमतो ज्ञानचरणसहितस्यैव कृतिकर्म कार्य-मिति गार्थाभागार्थः ॥ ११४५ ॥ चरणरहितं ज्ञानमकिञ्चित्करमित्यस्यार्थस्य साधका बहवो दृष्टान्ताः सन्तीति प्रदर्श-नाय पुनरपि दृष्टान्तमाह—

जाणंतोडवि य तरिडं काइयजोगं न जुंजई नईए । सो बुज्झइ सोएणं एवं नाणी चरणदीणि ॥ ११४६ ॥
व्याख्या—ज्ञानज्ञापि च तरीतुं यः 'काययोगं' कायव्यापारं न युक्ते नद्यां स पुमान् 'ज्झते' द्वियते 'ओतसा' पयः-

प्रवाहेण, एवं ज्ञानी चरणहीनः संसारनद्यां प्रमादश्रोतसोह्यत इत्युपनयः, तस्माच्चरणविकलस्य ज्ञानस्याकिञ्चित्करत्वाद्भु-
भययुक्तस्य कृतिकर्म कार्यमिति गाथाभिप्रायार्थः ॥ ११४६ ॥ एवमसहायज्ञानपक्षे निराकृते ज्ञानचरणोभयपक्षे च
समर्थिते सत्यपरस्याह—

गुणादिषु वंदणयं छत्रमन्धो गुणगुणे अयाणन्तो । वंदित्वा गुणहीणं गुणादियं वावि वंदये ॥ ११४७ ॥
व्याख्या—इहोत्सर्गतः गुणाधिके साधौ वन्दनं कर्तव्यमिति वाक्यशेषः, अयं चार्थः श्रमणं वन्देतेत्यादिग्रन्थात्सिद्धः,
गुणहीने तु प्रतिषेधः पद्यानां कृतिकर्मेल्यादिग्रन्थाद्, इदं च गुणाधिकत्वं गुणहीनत्वं च तत्त्वतो दुर्विज्ञेयम्, अतश्छत्र-
स्यस्तत्त्वतो गुणगुणान् आत्मानन्तरयतिनः ‘अज्ञानम्’ अनयगच्छन् किं कुर्यात् ?, वन्देत वा गुणहीनं कञ्चित्, गुणा-
धिकं चापि वन्दापयेत्, उभयथाऽपि च दोषः, एकत्रागुणानुज्ञाप्रत्ययः अन्यत्र तु विनयत्यागप्रत्ययः, तस्मात्तूष्णीभावा-
द्य श्रेयान्, अलं वन्दनेनेति गाथाभिप्रायः ॥ ११४७ ॥ इत्थं चोदकेनोक्ते सति व्यवहारनयमतमधिकृत्य गुणाधिकत्व-
परिज्ञानकारणानि प्रतिपादयन्नाचार्य आह—

आलक्षणं विद्वारेणं ठाणाचंकमणेण य । सक्रो सुविहिओ नाडं भासावेणइण्ण य ॥ ११४८ ॥

व्याख्या—आलयः—वसतिः सुप्रमार्जितादिलक्षणाऽधवा स्त्रीपशुपण्डकविवर्जितेति, तेनाऽऽलयेन, नागुणवत एवं-
विधः सत्त्वालयो भवति, विद्वारः—मासकल्पादिस्तेन विद्वारेण, स्थानम्—ऊर्ध्वस्थानं, चङ्क्रमणं—गमनं, स्थानं च चङ्क्रमणं
चेत्येकवद्भावस्तेन च, अविरुद्धदेशकायोत्सर्गकरणेन च युगमात्रावनिप्रलोकनपुरस्सरान्हुतागमनेन चेत्यर्थः, शक्यः सुवि-

व्याख्या—आतोद्यानि-मृदङ्गादीनि नृतं-करचरणनयनादिपरिस्पन्दविशेषलक्षणम् आतोद्य-
नृतं तस्मिन् कुशला-निपुणा आतोद्यनृतकुशला, असावपि नर्तकी, अपिवाच्चात् रङ्गजनपरिवृताऽपि 'तं जनं' रङ्गजनं
'न तोपयति' न हर्षं नयतीत्यर्थः, किम्भूता सती ?-‘योगमयुञ्जन्ती’ कायादिव्यापारमयुञ्जती, ततश्चापरितुष्टाद् रङ्गज-
नात्त किञ्चिद् द्रव्यजातं लभत इति गम्यते, अपि तु निन्दां खिसां च सा लभते रङ्गजनादिति, तत्समक्षमेव या हीलना
सा निन्दा, परोक्षे तु सा खिसेति गार्थार्थः ॥ ११४४ ॥ इत्थं दृष्टान्तमभिधाय दार्ष्टान्तिकयोजनां प्रदर्शयन्नाह—

इय लिङ्गनाणसहिओ फाहयजोगं न जुंजई जो ज। न लहइ स सुखसुखवं लहइ य निर्दं सपयखाओ ॥११४५॥

व्याख्या—‘इय’ एवं लिङ्गज्ञानाभ्यां सहितो-युक्तो लिङ्गज्ञानसहितः ‘काययोगं’ कायव्यापारं ‘न युक्ते’ न प्रवर्तयति,
यस्तु ‘न लभते’ न प्राप्नोति ‘स’ इत्थम्भूतः किं ?-‘मोक्षसौख्यं’ सिद्धिसुखमित्यर्थः, लभते तु निन्दां स्वपक्षात्, ‘चराच्चा-
खिसां’ च, इह च नर्तकीतुल्यः साधुः, आतोद्यतुल्यं द्रव्यलिङ्गं, नृतज्ञानतुल्यं ज्ञानं, योगव्यापारतुल्यं चरणं, रङ्गपरि-
तोषतुल्यः सङ्घपरितोषः, दानलाभतुल्यः सिद्धिसुखलाभः, शेषं सुगमं, यत एवमतो ज्ञानचरणसहितस्यैव कृतिकर्म कार्य-
मिति गार्थाभाधार्यः ॥ ११४५ ॥ चरणरहितं ज्ञानमकिञ्चित्करमित्यस्यार्थस्य साधका यद्वयो दृष्टान्ताः सन्तीति प्रदर्श-
नाय पुनरपि दृष्टान्तमाह—

जाणंतोडचि य तरिडं फाहयजोगं न जुंजई नईय। सो बुजझइ सोएणं एवं नाणी चरणहीणो ॥ ११४६ ॥

व्याख्या—ज्ञानज्ञपि च तरीतुं यः ‘काययोगं’ कायव्यापारं न युक्ते नद्यां स पुमान् ‘उच्छते’ द्वियते ‘श्रोतसा’ पयः-

पन्तेययुद्धकरणे चरणं नासंति जिणवरिदाणं । आहृषभावकहणे पंचहि ठाणेहि पासत्था ॥ ११५१ ॥

व्याख्या—प्रत्येकयुद्धाः—पूर्वभावाभ्यस्तोभयकरणा भरतादयस्तेषां करणं तस्मिन्नान्तर एव फलसाधके सति मन्दमत-
यधारणं नाशयन्ति जिनवरेन्द्राणां सम्बन्धिभूतमात्मनोऽन्येषां च, पाठान्तरं वा 'वोधिं नासंति जिणवरिदाणं' कथं ?—
'आहृषभावकहणे'ति कादाचित्कभावकथने—आहृषकरणरहितैरेव भरतादिभिः केवलमुत्पादितमित्यादिलक्षणे, कथं नाश-
यन्ति ?—यद्यभिः 'स्थानैः' प्राणान्तिपातादिभिः पारम्पर्येण करणभूतैः 'पार्ष्वस्था' उक्कलक्षणा इति गार्थार्थः ॥ ११५१ ॥ यतश्च—
उन्मग्नदेसणाए चरणं नासंति जिणवरिदाणं । वाचसदंसणा खलु न हु लब्भा तारिसा दहुं ॥ ११५२ ॥ दारं ।
व्याख्या—उन्मार्गदेशनया अनयाऽनन्तराभिहितं चरणं नाशयन्ति जिनवरेन्द्राणां सम्बन्धिभूतमात्मनोऽन्येषां च,
अतः 'इयापन्नदर्शनाः सल्लु' विनष्टसम्यग्दर्शना निश्चयतः, खस्वित्यपिशब्दार्थो निपातः, तस्य च व्यग्रहितः सम्बन्धस्त-
मुपरिष्ठात् प्रदर्शयिष्यामः, 'न हु लब्भा तारिसा दहुं'ति नैव कल्पन्ते तादृशा द्रष्टुमपीति, किं पुनर्ज्ञानादिना प्रतिलोभ-
यितुमिति गार्थार्थः ॥ ११५२ ॥ सप्रसङ्गं गतं ज्ञानद्वारम्, दर्शनद्वारमधुना, तत्र दर्शननयमतत्वावलम्बी कृतिकर्मा-
धिकार एवावगतज्ञाननयमत इदमाह—

जह् नाणेणं न चिणा चरणं नादंसणिरस ह्य नाणं । न य दंसणं न भावो तेन र दिडिं पणिचयामो ॥ ११५३ ॥
व्याख्या—यथा ज्ञानेन चिन्ता न चरणं, किन्तु सहैव, नादर्शनिन एवं ज्ञानं, किन्तु दर्शनिन एव, 'सम्यग्दृष्टेर्ज्ञानं
मिरयादृष्टेर्विपर्यास' इति वचनात्, तथा न च दर्शनं न भावः, किन्तु भाव एव, भावलिङ्गान्तर्गतमित्यर्थः, तेन कारणेन ज्ञानस्य

हितो ज्ञातुं, 'भाषावैनयिकेन च' विनय एव वैनयिकं समालोच्य भाषणेन आचार्यादिविनयकरणेन चंति भाषना,
नैतान्येवमभूतानि प्रायशोऽसुविहितानां भवन्तीति गाथार्थः ॥ ११४८ ॥ इत्यमभिहिते सत्याह चोदकः—

आलपणं विहारेणं ठाणेचंकमणेण य । न सक्को सुविहिओ नाउं भासावेणइएण य ॥ ११४९ ॥

व्याख्या—आलयेन विहारेण स्थानचङ्क्रमणेन (स्थानेन चङ्क्रमणेन) चेत्यर्थः, न शक्यः सुविहितो ज्ञातुं भाषावैनयिकेन
च, उदायितृपमारकमाधुरकोदइल्लादिभिर्व्याभिचारात्, तथा च प्रतीतमिदम्—असंयता अपि दीनसत्त्वा लब्ध्यादिनिमित्तं
संयतवच्चेष्टन्ते, संयता अपि च कारणतोऽसंयतवदिति गाथार्थः ॥ ११४९ ॥ किं च—

भरहो पसन्नचंदो सडिभतरपाहिरं उदाहरणं । दोसुप्पत्तिगुणकरं न तेसि यज्झं भवे करणं ॥ ११५० ॥

व्याख्या—भरतः प्रसन्नचन्द्रः साभ्यन्तरबाह्यमुदाहरणम्, आभ्यन्तरं भरतः, यतस्तस्य बाह्यकरणरहितस्यापि विभू-
षितस्यैवाऽऽदर्शकगृहप्रविष्टस्य विशिष्टभावनापरस्य केवलज्ञानमुत्पन्नं, बाह्यं प्रसन्नचन्द्रः, यतस्तस्योत्कृष्टबाह्यकरणवतोऽ-
प्यन्तःकरणविकलस्याधः सप्तमनरकप्रायोग्यकर्मवन्धो बभूव, तदेवं दोषोत्पत्तिगुणकरं न तयोर्भरतप्रसन्नचन्द्रयोः
'बन्धं भवे करणं'ति छान्दसत्वाद्भूतकरणं दोषोत्पत्तिकारकं भरतस्य नाभूद्दोषोभनं बाह्यं करणं गुणकारकं प्रसन्नचन्द्रस्य
नाभूच्छोभनमपीति, तस्मादान्तरमेव करणं प्रधानं, न च तदालयादिनाऽवगन्तुं शक्यते, गुणाधिके च वन्दनमुक्तमिति
तूष्णीभाव एव व्यायान् इति स्थितम्, इत्ययं गाथाभिप्रायः ॥ ११५० ॥ इत्यं तीर्थाद्भूतव्यवहारनयनिरपेक्षं
चोदकमवगम्यान्त्येषां पारलौकिकापायदर्शनायाहाचार्यः—

पक्षेपयुद्धकरणे चरणं नास्ति जिणवरिंदाणं । आह्वयभावकहणे पंचहि ठाणेहि पासत्था ॥ ११५१ ॥

व्याख्या—प्रत्येकयुद्धाः—पूर्वभयान्मयोभयकरणा भरतादयस्तेषां करणं तस्मिन्नान्तर एव फलसाधके सति मन्दमत-
यधारणं नाशयन्ति जिनवरेन्द्राणां सम्बन्धिभूतमात्मनोऽन्येषां च, पाठान्तरं वा 'बोधे' नास्ति जिणवरिंदाणं' कथं ?—
'आह्वयभावकहणे'ति कादाचित्कभावकधने—वाह्यकरणरहितैरेव भरतादिभिः केवलमुत्पादितमित्यादिलक्षणे, कथं नाश-
यन्ति ?—यद्यभिः 'स्थानैः' प्राणातिपातादिभिः पारम्पर्येण करणभूतैः 'पार्श्वस्था' चकलक्षणा इति गाथार्थः ॥ ११५१ ॥ यतश्च—
उभयमनादेसणाए चरणं नास्ति जिणवरिंदाणं । वाचस्पदं सणा खलु न हु लब्धा तारिसा दहुं ॥ ११५२ ॥ दारं ।
व्याख्या—उन्मार्गदेशनया अतयाऽनन्तराभिहितं चरणं नाशयन्ति जिनवरेन्द्राणां सम्बन्धिभूतमात्मनोऽन्येषां च,
अतः 'व्यापघ्नदर्शनाः खलु' चित्तसन्मयादर्शना निश्चयतः, खल्वित्यपिशब्दार्थो निपातः, तस्य च वयमहितः सम्बन्धस्त-
मुपरिष्ठाद् प्रदर्शयिष्यामः, 'न हु लब्धा तारिसा दहुं'ति नैव कल्पन्ते तादृशा द्रष्टुमपीति, किं पुनर्ज्ञानादिना प्रतिलाभ-
यितुमिति गाथार्थः ॥ ११५२ ॥ सप्रसङ्गं गतं ज्ञानद्वारम्, दर्शनद्वारमधुना, तत्र दर्शनतयमतावलम्ब्य कृतिकर्मा-
धिकार एवापगतज्ञाननयमत इदमाह—

जह् नाणेणं न चिणा चरणं नादंसणिरस ह्य नाणं । न य दंसणं न भावो तेन र दिडिं पणिवयामो ॥ ११५३ ॥
व्याख्या—यथा ज्ञानेन चिना न चरणं, किन्तु सदैव, नादर्शनिन एवं ज्ञानं, किन्तु दर्शनिन एव, 'सन्मयाद्वेर्ज्ञानं
मिथ्याद्वेर्धिपर्यास' इति वचनात्, तथा न च दर्शनं न भावः, किन्तु भाव एव, भावलिङ्गान्तर्गतमित्यर्थः, तेन कारणेन ज्ञानस्य

तद्भावभाषित्यादर्शनस्य ज्ञानोपकारकत्वाद् रति प्राभवत् 'दिष्टि'न्ति प्राकृतरीत्या दर्शनमस्यास्तीति दर्शनी तं दर्शनिनं,
'प्रणमामः' पूजयाम इति गाथार्थः ॥ ११५३ ॥ स्यादेतत्—सम्यक्त्वज्ञानयोर्युगपद्भावादुपकार्योपकारकभावात्तुपपत्तिरिति,
एतच्चासद्, यतः—

जुगधंषि समुत्पन्नं सम्मत्तं अहिगमं विसोहेह । जह कायगमंजणार्हं जलदिष्टीओ विसोहंति ॥ ११५४ ॥

व्याख्या—'युगपदपि' तुल्यकालमपि 'समुत्पन्नं' सञ्जातं सम्यक्त्वं ज्ञानेन सह 'अधिगमं विशोधयति' अधिगम्यन्ते-
परिच्छिद्यन्ते पदार्था येन सोऽधिगमः—ज्ञानमेवोच्यते, तमधिगमं विशोधयति—ज्ञानं विमलीकरोतीत्यर्थः, अत्रार्थे दृष्टा-
न्तमाह—यथा काचकाञ्चने जलदृष्टी विशोधयत इति, कचको घृक्षस्त्येदं काचकं फलम्, अञ्जनं—सीवीरादि, काचकं
चाञ्जनं च काचकाञ्चने, अनुस्वारोऽज्ञालक्षणीकं, जलम्—उदकं, दृष्टिः—स्वविषये लोचनप्रसारणलक्षणा, जलं च
दृष्टिश्च जलदृष्टी ते विशोधयत इति गाथार्थः ॥ ११५४ ॥ साम्प्रतमुपन्यस्तदृष्टान्तस्य दाष्टान्तिकेनाशतः भाषयितुं
प्रतिपादयन्नाह—

जह २ सुज्झह सलिलं तह २ रुवाहं पासई दिष्टी । इयं जह जह तत्तरई तह तह तत्तागमो होह ॥ ११५५ ॥

व्याख्या—यथा २ शुद्ध्यति सलिलं काचकफलसंयोगात् तथा तथा 'रूपाणि' तद्गतानि पश्यति द्रष्टा, 'इयं' एवं यथा
यथा 'तत्तररुचिः' सम्पक्त्वलक्षणा, संजायत इति क्रिया, तथा तथा 'तत्तागमः' तत्त्रपरिच्छेदो भवतीति, एवमुपकारकं

सम्यग्रयं ज्ञानस्येति गाथार्थः ॥ ११५५ ॥ स्यादेतत्-निश्चयतः कार्यकारणभाव एवोपकार्योपकारकभावः, न चासम्भवी
युगपद्भाविनोरिति, अत्रोच्यते—

कारणवृत्तविभागो दीव्यपगासाण जुगवजन्मेवि । जुगवुप्पद्वांषि तद्वा हेक नाणस्स सम्मत्तं ॥ ११५६ ॥

व्याख्या—यथेह कारणकार्यविभागो दीपप्रकाशयोः ‘युगपज्जन्मन्यवि’ युगपदुत्पादेऽपीत्यर्थः, युगपदुत्पन्नमपि तथा
‘हेतुः’ कारणं ज्ञानस्य सम्यक्त्वं, यस्मादेवं तस्मात्सकलगुणमूलत्वाद्दर्शनस्य दर्शनिन एव कृतिकर्म कार्यम्, आत्मनाऽपि
तत्रैव यदाः कार्यः, सकलगुणमूलत्वादेवेति, उक्तं च—“द्वारं मूलं प्रतिष्ठानमाधारो भाजनं निधिः । धर्महेतोर्द्विपङ्कस्य, सम्य-
ग्दर्शनमिष्यते ॥ १ ॥” अयं गाथाभिप्रायार्थः ॥ ११५६ ॥ इत्थं नोदकेनोक्ते सत्याहाचार्यः—

नाणस्स जइयि हेऊ सविसयनिययं तद्वायि सम्मत्तं । तद्वा फलसंपत्ती न जुज्झए नाणपक्खे च ॥ १ ॥ (प्र०)

जह निक्खलरहैयि नरो गंतुं देसंतरं नययिहूणो । पाथेह न तं देसं नयजुत्तो चेव पाउणह ॥ २ ॥ (प्र०)

इय नाणचरणहीणो सम्मदिद्वीयि सुवल्हदेसं तु । पाउणह नेय नाणाइसंजुओ चेव पाउणह ॥ ३ ॥ (प्र०)

व्याख्या—इदमन्यकर्तृकं गाथात्रयं सोपयोगमिति कृत्वा व्याख्यायते, ज्ञानस्य यद्यपि ‘हेतुः’ कारणं सम्यक्त्वमिति
योगः, अपिशाब्दोऽभ्युपगमयादसंस्मृचकः, अभ्युपगम्यापि भ्रमः, तत्त्वतस्तु कारणमेव न भवति, इमयोरपि विशिष्टक्षयो-
पशमकार्यत्वात्, स्वविषयनियतमिति कृत्वा, स्वविषयश्चास्य तत्त्वेषु रुचिरेव, तथाऽपि ‘तस्मात्’ सम्यक्त्वात् ‘फलसंपत्ती
ण जुज्झए’ फलसम्प्राप्तिर्न युज्यते, मोक्षसुखप्राप्तिर्न घटत इत्यर्थः, स्वविषयनियतत्वादेव, असहायत्वादित्यर्थः, ज्ञानपक्ष

तन्नायभाविष्याद्दर्शनस्य ज्ञानोपकारकत्वाद् रिति प्राग्वत् 'दिद्वि'न्ति प्राकृतदीप्त्या दर्शनमस्यास्तीति दर्शनी तं दर्शनिनं,
'प्रणमामः' पूजयाम इति गाथार्थः ॥ ११५३ ॥ स्यादेतत्-सम्बन्धजननयोर्गुणपद्मावाटुपकार्योपकारकभावानुपपत्तिरिति,
एतच्चासद्, यतः—

जुगर्धपि समुत्पन्नं सम्मत्तं अहिगमं विसोहेह । जह कायगमंजणार्हं जलदिद्वीभो विसोहंति ॥ ११५४ ॥

व्याख्या—'जुगर्धपि' मुख्यकालमपि 'समुत्पन्नं' सञ्जातं सम्बन्धत्वं ज्ञानेन सह 'अधिगमं विशेषयति' अधिगम्यन्ते-
परिच्छिद्यन्ते पदार्था येन सोऽधिगमः—ज्ञानमेयोच्यते, तमधिगमं विशेषयति—ज्ञानं विमर्शकरोतीत्यर्थः, अत्रार्थे दृष्टा-
न्तमाह—यथा काचकाञ्चने जलदृष्टी विशेषयत इति, कचको घृक्षस्तस्येदं काचकं फलम्, अञ्चनं—सौवीरादि, काचकं
चाञ्चनं च काचकाञ्चने, अनुस्वारोऽत्रालाक्षणिकः, जलम्—उदकं, दृष्टिः—स्वविषये लोचनप्रसारणलक्षणा, जलं च
दृष्टिश्च जलदृष्टी ते विशेषयत इति गाथार्थः ॥ ११५४ ॥ साम्प्रतमुत्पन्नस्तद्विधान्तस्य दाट्यन्तिकेनांशतः भावनिर्कां
प्रतिपादयन्माह—

जह २ सुजझह सलिलं तह २ रुचाहं पासहं दिद्वी । हय जह जह तत्तर्हं तह तह तत्तागमो होह ॥ ११५५ ॥

व्याख्या—यथा २ शुद्ध्यति सलिलं काचकफलसंयोगात् तथा तथा 'रूपाणि' तद्व्रतानि पश्यति द्रष्टा, 'हय' एवं यथा
यथा 'तत्तर्हचिः' सम्बन्धवत्त्वक्षणा, संजायत इति क्रिया, तथा तथा 'तत्तागमः' तत्त्वपरिच्छेदो भवतीति, एवमुपकारकं

चापि प्रज्ञधिपरः' न चापि भगवन्तीयेता 'न याचकः' न पूर्वधरः, तथाऽप्यसावसहायदर्शनप्रभावादेव 'आगमिरसापु'ति
 आयत्तामातामिति काले 'जिनो भविष्यति' तीर्थकरो भविष्यति, यतश्चैवमतः 'समीक्ष्य' दृष्ट्वा 'प्रज्ञया' बुद्ध्या दर्शन-
 विपाकं तीर्थकाराख्यफलप्रसाधकं 'वरं' तु दंसण'न्ति खुशब्दस्यावधारणार्थत्वात् वरं दर्शनमेवाङ्गीकृतमिति याक्यशेषः, अयं
 पृच्छार्थः ॥ ११५८ ॥ किंच-ज्ञक्य एवोपाये प्रेक्षावतः प्रवृत्तिर्युज्यते, न पुनरज्ञक्ये शिरःशूलशमनाय तक्षकफणालङ्कारग्रहणकल्पे
 चारित्र्ये, चारित्र्यं च तत्त्वतः मोक्षोपायत्वे सत्यप्यज्ञक्यासेवनं, सूक्ष्मापराधेऽपि अनुपयुक्तगमनागमनादिभिर्विराध्यमान-
 त्यादायासरूपत्वाच्च, नियमेन च छद्मस्यस्य तद्भ्रंश उपजायते सर्वस्यैवातः—

भट्टेण चरित्ताओ सुहुयरं दंसणं गहेयव्वं । सिज्झंति चरणरहिपा दंसणरहिपा न सिज्झंति ॥ ११५९ ॥

व्याख्या—'भट्टेन' द्युतेन, कुतः ?—चारिजात्, सुतरां दर्शनं प्रहीतव्यं, पुनर्वोधिजाभानुबन्धिज्ञक्यमोक्षोपायत्वात्,
 तथा च—सिद्ध्यन्ति चरणरहिताः प्राणिनः—दीक्षाप्रवृत्त्यनन्तरमृतान्तकृत्केवलिनः, दर्शनरहितारु न सिद्ध्यन्ति, अतो
 दर्शनमेव प्रधानं सिद्धिकारणं, तद्वायभावित्वादित्ययं गार्थार्थः ॥ ११५९ ॥ इत्थं चोदकाभिप्राय उक्तः, सारप्रतमसहाय-
 दर्शनपक्षे दोषा उच्यन्ते, यदुक्तं—'न श्रेणिक आसीत्तदा बहुश्रुत' इत्यादि, तच्च, तत एवासौ नरकमगमत्, असहायदर्श-
 नयुक्तत्वात्, अन्येऽप्येवंविधा दशारसिंहादयो नरकमेव गता इति, आह च—

दसारसीहस्स प सेणियरसा, पेढालपुत्तस्स प सच्चहरस्स ।

अणुत्तरा दंसणसंपपा तथा, विणा चरित्तेणऽदरं गहं गपा ॥ ११६० ॥

इय, अनेन तत्प्रतिपादितसकलदृष्टान्तसङ्ग्रहमाह—यथा ज्ञानपक्षे मार्गज्ञादिभिर्दृष्टान्तेरसहायस्य ज्ञानस्यैदिकामुष्मिककटा-
साधकत्वमुक्तम्, एवमत्रापि दर्शनाभिलषेण द्रष्टव्यं, दिङ्मात्रं ॥ प्रदर्शयते—यथा 'वीक्ष्णरुधिरपि नरः'. तीव्रश्रद्धोऽपि
पुरुषः, क १—गन्तुं देशान्तरं देशान्तरगमन इत्यर्थः, 'नयविहीनो' ज्ञानगमनक्रियालक्षणनयशून्य इत्यर्थः, प्राप्नोति न तं देशं—
गन्तुमिदं तद्विषयश्रद्धायुक्तोऽपि, नययुक्त एव प्राप्नोति, 'इय' एवं ज्ञानचरणरहितः सम्यग्दृष्टिरपि तत्त्वश्रद्धानयुक्तोऽपि मोक्ष-
देशं नु न प्राप्नोति, नैव सम्यक्त्वप्रभावादेव, किन्तु ज्ञानादिसंयुक्त एव प्राप्नोति, तस्माच्चित्तयं प्रधानम्, अतस्त्रितययुक्तस्यैव
कृतिकर्म कार्यं, त्रितयं चाऽऽत्मनाऽऽसेवनीयं, 'सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्र्याणि मोक्षमार्ग' (तत्त्वा.अ.१.सू.१) इति षड्वचनादयं गाथा-
त्रितयार्थः॥१-३-३॥एवमपि तत्त्वे समाख्याते ये खल्वधर्मभूयिष्ठा यानि चासदालम्बनानि प्रतिपादयन्ति तदभिधित्सुराह—
धम्मनियत्तमहेया परलोगपरम्मुहा विसयगिद्धा । चरणकरणे असत्ता सेणिपरायं बवइसंति ॥ ११५७ ॥
व्याख्या—धर्मः—चारित्र्यधर्मः परिशुद्धते तस्मान्निवृत्ता भवितव्यां ते धर्मनिवृत्तमतयः, परः—प्रधानो लोकः परलोको—मोक्ष-
स्तरपराङ्मुखाः 'विषयगुद्धाः' शब्दादिविषयानुरक्ताः, ते एवम्भूताश्चरणकरणे 'असत्ताः' असमर्थाः सन्तः श्रेणिकराजं
व्यपदिशन्त्यालम्बनमिति गाथार्थः ॥ ११५७ ॥ कथं १—

ण सेणिओ आसि तथा बहुरसुओ, न यावि पलस्सिवरो न वापगो ।

सो आगमिस्साइ जिणो भविस्सइ, सभिवल पप्पाइ वरं ॥ दंसणं ॥ ११५८ ॥

व्याख्या—न 'श्रेणिकः' नरपतिरासीत् 'तदा' तस्मिन् काले 'बहुश्रुतः' बहुगमः महाकल्पपादिश्रुतपर इत्यर्थः, 'न

चापि प्रज्ञास्थिरः' न चापि भगवन्निवेत्ता 'न वाचकः' न पूर्वधरः, तथाऽप्यसावसहायदर्शनप्रभावादेव 'आगमिस्साय' चि
 आयत्तामागामिनि काले 'जिनो भविष्यति' तीर्थकरो भविष्यति, यतश्चैवमतः 'समीक्ष्य' दृष्ट्वा 'प्रज्ञया' बुद्ध्या दर्शन-
 विपाकं तीर्थकराख्यफलप्रसाधकं 'वरं सु दंसण' नित सुशब्दस्यावधारणार्थत्वात् वरं दर्शनमेवाङ्गीकृतमिति वाक्यदोषः, अयं
 पृथार्थः ॥ ११५८ ॥ किंच-शक्य एयोपाये प्रेक्षावतः प्रवृत्तिर्युज्यते, न पुनरशक्ये शिरःशूलशमनाय तक्षकफणालङ्कारमहणकल्पे
 चारित्रे, चारित्रं च तत्त्वतः मोक्षोपायत्वे सत्यप्यशक्यासेवनं, सूक्ष्मापराधेऽपि अनुपयुक्तगमनागमनादिभिर्विराध्यमान-
 त्यादायासरूपयाद्य, नियमेन च छद्मस्यस्य तद्भ्रंश उपजायते सर्वस्वेवातः—

भट्टेण चरित्ताओ सुहुयरं दंसणं गहेयव्वं । सिज्झंति चरणरहिया दंसणरहिया न सिज्झंति ॥ ११५९ ॥

व्याख्या—'भट्टेन' व्युत्पन्न, कुतः १-चारित्र्यात्, सुतरां दर्शनं प्रहीतव्यं, पुनर्बोधिलभाानुबन्धिशक्यमोक्षोपायत्वात्,
 तथा च—सिद्ध्यन्ति चरणरहिताः प्राणिनः-दीक्षाप्रपृत्त्यनन्तरमृतान्तकृत्केवलिनः, दर्शनरहितास्तु न सिद्ध्यन्ति, अतो
 दर्शनमेव प्रधानं सिद्धिकारणं, तद्भाष्यभाषित्यादित्ययं गार्थार्थः ॥ ११५९ ॥ इत्थं चोदकाभिप्राय उक्तः, साम्प्रतमसहाय-
 दर्शनपक्षे दोषा उच्यन्ते, यदुक्तं—'न श्रेणिक आसीत्ता बहुश्रुत' इत्यादि, तन्न, तत एवासौ नरकमगमत्, असहायदर्श-
 नपुष्टत्वात्, अन्येऽप्येवंविधा दशारसिंहादयो नरकमेव गता इति, आह च—

दसारसीहस्स य सेणिपरस्सा, पेढालपुत्तस्स य सच्चहस्स ।

अणुत्तरा दंसणसंपपा तया, विणा चरित्तेणऽहरं गहं गया ॥ ११६० ॥

व्याख्या—‘दशारसिंहस्य’ अरिष्टनेमिपितृव्यपुत्रस्य ‘श्रेणिकस्य च’ प्रसेनजितपुत्रस्य पैतालपुत्रस्य च सत्यकिनः ‘अनु-
त्तरा’ प्रधाना क्षापिकेति यदुक्तं भवति, का ?-दर्शनसम्पत् ‘तदा’ तस्मिन् काले, तथाऽपि विना चारित्र्येण ‘अपरां गतिं
यता’ नरकगतिं प्राप्ता इति वृत्तार्थः ॥ ११६० ॥ किं च—

सत्त्वाओवि गर्ह्यो अचिरहिषा नाणदंसणधरेहि । ता मा कासि पमायं नाणेण चरित्तरहिणं ॥ ११६१ ॥

व्याख्या—‘सर्वा अपि’ नारकतिर्यग्नरामरगतयः ‘अचिरहिषाः’ अधिमुक्ताः, कैः ?-ज्ञानदर्शनधरेस्सत्त्वैः, यतः—सर्वा-
स्येव सम्यक्त्वश्रुतसामयिकद्वयमस्येव, न च नरकगतिव्यतिरेकेणान्यासु मुक्तिः, चारित्र्यभावात्, तस्माच्चारित्र्यमेव प्रधानं
मुक्तिकारणं, तन्नायभावित्वादिति, यस्मादेवं ‘तं मा कासि पमायं’ति तत्—तस्मान्मा कार्षीः प्रमादं, ज्ञानेन चारित्र्यरहि-
तेन, तस्यैकलासाधकत्वात्, ज्ञानग्रहणं च दर्शनोपलक्षणार्थमिति गाथार्थः ॥ ११६१ ॥ इतश्च चारित्र्यमेव प्रधानं, निय-
मेन चारित्र्ययुक्त एव सम्यक्त्वसद्भावाद्, आह च—

सम्मत्तं अचरित्तरस ह्रुज्ज भयणाह नियमसो नरिथि । जो पुण चरित्तजुत्तो तस्स च नियमेण सम्मत्तं ॥ ११६२ ॥

व्याख्या—‘सम्यक्त्वं’ प्रावर्णितस्वरूपम् ‘अचरित्रस्य’ चारित्र्यरहितस्य प्राणिनो भवेत् ‘भजनया’ विकल्पनया—कदा-
चिद्भवति कदाचिन्न भवति, ‘नियमयो नास्ति’ नियमेन न विद्यते, प्रभूतानां चारित्र्यरहितानां मित्यादष्टित्वात्, यः
पुनश्चारित्र्ययुक्तः सत्त्वस्तस्यैव, तुल्यदस्यावधारणार्थत्वात्, ‘नियमेन’ अवश्यतया सम्यक्त्वम्, अतः सम्यक्त्वस्यापि निय-
मतश्चारित्र्ययुक्त एव भावात्प्राधान्यमिति गाथार्थः ॥ ११६२ ॥ किं च—

जिणवपणपाहिरा भावणाहिं उच्चट्ठणं अपाणांता । नेरइयतिरियण्णिदिण्हि जह सिज्झई जीवो ॥ ११६३ ॥
 व्याख्या—‘जिनवचनवाद्या’ यथावस्थितागमपरिज्ञानरहिताः प्रत्येकं ज्ञानदर्शननयावलम्बिनः ‘भावणाहिं’ति उक्तेन
 न्यायेन ज्ञानदर्शनभावनाभ्यां सकाशात्, मोक्षमिच्छन्तीति वाक्यशेषः, ‘उद्धर्तनामजानानाः’ नारकतिर्यगेकेन्द्रियेभ्यो यथा
 सिद्धाति जीवस्तथोद्धर्तनामजानाना इति योगः, इयमत्र भावना-ज्ञानदर्शनभावोऽपि न नारकादिभ्योऽन्तरं मनुष्यभा-
 वमप्राप्य सिद्ध्यति कश्चित्, चरणाभावात्, तेनानयोः केवलयोरहेतुत्वं मोक्षं प्रति, तेभ्य एवैकेन्द्रियेभ्यश्च ज्ञानादिरहि-
 तेभ्योऽप्युद्धृता मनुष्यत्वमपि प्राप्य चारित्रपरिणामयुक्त एव सिद्ध्यति, नायुक्तोऽकर्मभूमिकादिः, अत इयमुद्धर्तना कार-
 णवत्कल्पं सूचयतीति गाथार्थः ॥ ११६३ ॥ पुनरपि चारित्रपक्षमेव समर्थयन्नाह—

सुद्धयि सम्महिदी न सिज्झई चरणकरणपरिहीणो । जं चेव सिद्धिमूलं मूढो तं चेव नासेह ॥ ११६४ ॥
 व्याख्या—‘सुष्ठुपि’ अतिशयेनापि सम्यग्दृष्टिर्न सिद्ध्यति, किम्भूतः ?—चरणकरणपरिहीणः, तद्वादमेव च समर्थयन्,
 किमिति ?—‘यदेव सिद्धिमूलं’ यदेव मोक्षकारणं सम्यक्त्वं मूढस्तदेव नाशयति, केवलतद्वादसमर्थनेन, ‘एकंपि असद्वहंतो
 मिच्छन्ति’ति वचनात्, अथवा सुष्ठुपि सम्यग्दृष्टिः क्षाधिकसम्यग्दृष्टिरपीत्यर्थः, न सिद्ध्यति चरणकरणपरिहीणः, श्रेणिका-
 दिवत्, किमिति ?—यदेव सिद्धिमूलं—चरणकरणं मूढस्तदेव नाशयत्यनासेवनयेति गाथार्थः ॥ ११६४ ॥ किं च—अयं
 फेयलदर्शनपक्षो न भवत्येवागमविदः सुसाधोः, कस्य तर्हि भवति ?, अत आह—
 दंसणपक्खो सावय चरित्तमंडे य मंदधम्मो य । दंसणचरित्तपक्खो समणे परलोगकंखिनिम ॥ ११६५ ॥

व्याख्या—‘दशारसिंहस्य’ अरिष्टनेमिपितृव्यपुत्रस्य ‘श्रेणिकस्य च’ प्रसेनजितपुत्रस्य पैतालपुत्रस्य च सत्यकिनः ‘अनु-
त्तरा’ प्रधाना क्षायिकेति यदुक्तं भवति, का ?—दर्शनसम्भत् ‘तदा’ तस्मिन् काले, तथाऽपि विना चारित्र्येण ‘अधरां गतिं
गता’ नरकगतिं प्राप्ता इति वृत्तार्थः ॥ ११६० ॥ किं च—

सव्याधोधि गर्ह्यो अचिरहिंसा नाणदंसणधरेहिं । ता मा कासि पमायं नाणेण चरित्तरहिण्यं ॥ ११६१ ॥

व्याख्या—‘सर्वा अपि’ नारकतिर्यग्नरामरगतयः ‘अचिरहिताः’ अविमुक्ताः, कैः ?—ज्ञानदर्शनधरेस्सर्वैः, यतः—सर्वा-
स्वेष सम्यक्त्वश्रुतसामयिकद्वयमस्त्येव, न च नरकगतिव्यतिरेकेणान्यास्तु मुक्तिः, चारित्र्याभावात्, तस्माच्चारित्र्यमेव प्रधानं
मुक्तिकारणं, तन्नायभायित्वादिति, यस्मादेवं ‘तं मा कासि पमायं’ति तत्—तस्मान्मा कार्याः प्रमादं, ज्ञानेन चारित्र्यरहि-
तेन, तस्यैकफलासाधकत्वात्, ज्ञानग्रहणं च दर्शनोपलक्षणार्थमिति गार्थार्थः ॥ ११६१ ॥ इतश्च चारित्र्यमेव प्रधानं, निय-
मेन चारित्र्ययुक्त एव सम्यक्त्वसम्भावाद्, आह च—

सम्पत्तं अचरित्तरस हुज्ज भयणाइ नियमसो नरिथ । जो पुण चरित्तजुत्तो तस्स च नियमेण सम्पत्तं ॥ ११६२ ॥

व्याख्या—‘सम्यक्त्वं’ प्रावर्णितस्वरूपम् ‘अचारित्र्यस्य’ चारित्र्यरहितस्य प्राणिनो भवेत् ‘भज्जनया’ विकल्पनया—कदा-
चिद्भवति कदाचिन्न भवति, ‘नियममो नास्ति’ नियमेन न विद्यते, प्रभूतानां चारित्र्यरहितानां मिथ्यादृष्टित्वात्, यः
पुनश्चारित्र्ययुक्तः सत्त्वस्तस्यैव, तुल्यवत्स्यावधारणार्थत्वात्, ‘नियमेन’ अवश्यतया सम्यक्त्वम्, अतः सम्यक्त्वस्यापि निय-
मतश्चारित्र्ययुक्त एव भावात्प्राधान्यमिति गार्थार्थः ॥ ११६२ ॥ किं च—

लिणयपणधाहिरा भावणाहिं उच्चट्ठणं अपाणंता । नेरइयतिरियएणिंदिएहि जह सिज्झई जीवो ॥ ११६३ ॥
 व्याख्या—‘जिनवचनवाद्या’ यथावस्थितागमपरिज्ञानरहिताः प्रत्येकं ज्ञानदर्शनयावलम्बिनः ‘भावणाहिं’ति उक्तेन
 न्यायेन ज्ञानदर्शनभावनाभ्यां सकाशात्, मोक्षमिच्छन्तीति वाक्यशेषः, ‘उद्धर्तनामजानानाः’ नारकतिर्यगेकेन्द्रियेभ्यो यथा
 सिद्धाति जीवस्तथोद्धर्तनामजानाना इति योगः, इयमत्र भावना—ज्ञानदर्शनभावोऽपि न नारकादिभ्योऽनन्तरं मनुष्यभा-
 वमप्राप्य सिद्धाति कश्चित्, चरणाभावात्, तेनानयोः केवलयोरहेतुत्वं मोक्षं प्रति, तेष्व्य एवैकेन्द्रियेभ्यश्च ज्ञानादिरहि-
 तेभ्योऽप्युद्धृता मनुष्यत्वमपि प्राप्य चारित्र्यपरिणामयुक्त एव सिद्धाति, नायुक्तोऽकर्मभूमिकादिः, अत इयमुद्धर्तना कार-
 णयैकत्वं सूचयतीति गाथार्थः ॥ ११६३ ॥ पुनरपि चारित्र्यपक्षमेव समर्थयन्नाह—

सुद्धयि सम्महिद्धी न सिज्झई चरणकरणपरिहीणो । जं चेव सिद्धिमूलं मूढो तं चेव नासेह ॥ ११६४ ॥

व्याख्या—‘सुधुषि’ अतिशयेनापि सम्यग्दृष्टिर्न सिद्धाति, किम्भूतः ?—चरणकरणपरिहीणः, तद्वादमेव च समर्थयन्,
 किमिति ?—‘यदेव सिद्धिमूलं’ यदेव मोक्षकारणं सम्यक्त्वं मूढस्तदेव नाशयति, केवलतद्वादसमर्थनेन, ‘एकंपि असद्वृत्तौ
 सिच्छंति’ वचनात्, अथवा सुधुषि सम्यग्दृष्टिः क्षायिकसम्यग्दृष्टिरपीत्यर्थः, न सिद्धाति चरणकरणपरिहीणः, श्रेणिका-
 दिवत्, किमिति ?—यदेव सिद्धिमूलं—चरणकरणं मूढस्तदेव नाशयत्यनासेवत्येति गाथार्थः ॥ ११६४ ॥ किं च—अयं
 केवलदर्शनपक्षो न भवत्येवागमविदः सुसाधोः, कस्य तर्हि भवति ?, अत आह—

दंसणपक्खो सावय चरित्तमद्वे य मंदधम्मो य । दंसणचरित्तपक्खो समणे परलोगकंखिम्मि ॥ ११६५ ॥

व्याख्या—‘दशारसिंहस्य’ अरिष्टनेमिपितृव्यपुत्रस्य ‘श्रेणिकस्य च’ प्रसेनजितपुत्रस्य पैटालपुत्रस्य च सत्यकिनः ‘अनु-
त्तरा’ प्रधाना क्षायिकेति यदुक्तं भवति, का ?—दर्शनसम्पत् ‘तदा’ तस्मिन् काले, तथाऽपि विना चारित्र्येण ‘अपरां गतिं
गता’ नरकगतिं प्राप्ता इति वृत्तार्थः ॥ ११६० ॥ किं च—

स्वव्याधौचि नईओ अचिरहिया नाणदंसणघरेहिं । ता मा कासि पमायं नाणेण चरित्तरदिण्णं ॥ ११६१ ॥

व्याख्या—‘सर्वा अपि’ नारकतिर्यग्नरामरगतयः ‘अचिरहिताः’ अचिमुक्ताः, कैः ?—ज्ञानदर्शनधरेस्सरद्वैतः, यतः—सर्वा-
स्वेय सम्यक्वयश्रुतसामायिकद्वयमरत्नेय, न च नरकगतिव्यतिरेकेणान्यासु मुक्तिः, चारित्राभावात्, तस्माच्चारित्र्यमेव प्रधानं
मुक्तिकारणं, तन्नायभावितादिति, यस्मादेवं ‘ते मा कासि पमायं’ति तत्—तस्मान्मा कर्षाः प्रमादं, ज्ञानेन चारित्र्यरहि-
तेन, तत्सेष्टकलासाधकत्वात्, ज्ञानग्रहणं च दर्शनोपलक्षणार्थमिति गाथार्थः ॥ ११६१ ॥ इतश्च चारित्र्यमेव प्रधानं, निय-
मेन चारित्र्ययुक्त एव सम्यक्वयसद्भावाद्, आह च—

सम्मत्तं अचरित्तरसस हल्ल भयणाइ नियमसो नत्थि । जो पुण चरित्तजुत्तो तस्स च नियमेण सम्मत्तं ॥ ११६२ ॥

व्याख्या—‘सम्यक्त्वं’ प्राभर्णितस्वरूपम् ‘अचारित्र्यस्य’ चारित्र्यरहितस्य प्राणिनो भवेत् ‘भजनया’ विकल्पनया—कदा-
चिद्भवति कदाचिच्च भवति, ‘नियमश्चो नास्ति’ नियमेन न विद्यते, प्रभूतानां चारित्र्यरहितानां मिथ्यादृष्टित्वात्, यः
पुनश्चारित्र्ययुक्तः सत्त्वस्तस्यैव, तुल्यन्दस्यावधारणार्थत्वात्, ‘नियमेन’ अवश्यं तया सम्यक्त्वम्, अतः सम्यक्त्वस्यापि निय-
मतश्चारित्र्ययुक्त एव भावात्प्राधान्यमिति गाथार्थः ॥ ११६२ ॥ किं च—

उज्जममाणरस गुणा जहं ह्रुति ससत्तिओ तवसुएसुं । एमेव जहासत्ती संजममाणे कहं न गुणा १ ॥ ११६८ ॥
 व्याख्या—‘उज्जममाणरस’सि उद्यच्छतः—उद्यमं कुर्वतः साधोः, क १—तपःश्रुतयोरिति योगः, ‘गुणाः’ तपोज्ञानावासि-
 निर्जरादयो यथा भवन्ति ‘स्वशक्तितः’ स्वशक्त्योद्यच्छतः, एवमेव ‘यथाशक्ति’ शक्त्यनुरूपमित्यर्थः, ‘संजममाणे’ कहं न गुणांति
 संयच्छमाने—संयमं पृथिव्यादिसंरक्षणादिलक्षणं कुर्वति सति साधौ कथं न गुणाः १, गुणा एवेत्यर्थः, अथवा कथं न गुणा
 येनाधिकलसंयमानुष्ठानरहितो विराथकः प्रतिपद्यत इति १, अत्रोच्यते—

अणिगुहंतो विरियं न विराहेह चरणं नवसुएसुं । जहं संजमेडवि विरियं न निगुहिज्जा न हाविज्जा ॥ ११६९ ॥

व्याख्या—‘अनिगूहन् वीर्यं’ प्रकटयन् सामर्थ्यं यथाशक्त्या, क १—तपःश्रुतयोरिति योगः, किं १—‘न विराधयति चरणं’
 न स्पृहयति चारित्रं १, यदि ‘संयमेडपि’ पृथिव्यादिसंरक्षणादिलक्षणे ‘वीर्यं’ सामर्थ्यमुपयोगादिरूपतया ‘न निगूहयेत्’
 न प्रच्छादयेन्मातृस्थानेन ‘न हाविज्जा’ति ततो न हापयेत् संयमं न खण्डेत्, स्यादेव संयमगुणा इति गाथार्थः ॥ ११६९ ॥
 संजमजोएसु सया जे गुण संतविरियावि सीयंति । कहं ते विसुद्धचरणा याहिरकरणा लसा ह्रुति १ ॥ ११७० ॥
 व्याख्या—‘संयमयोषु’ पृथिव्यादिसंरक्षणादिव्यापारेषु ‘सदा’ सर्वकालं ये पुनः प्राणिनः ‘संतविरियावि सीयंति’सि वि-
 यमानसामर्थ्या अपि नोत्सहन्ते, कथं ते विसुद्धचरणा भवन्तीति योगः १, नैवेत्यर्थः, चाह्यकरणा लसाः सन्तः—प्रत्युपेक्षणादि-
 पादघेष्टारहिता इति गाथार्थः ॥ ११७० ॥ आह—ये पुनरालम्बनमाश्रित्य चाह्यकरणा लसा भवन्ति तेषु का वार्तति १, उच्यते—

आलंघणेण केणहं जे मज्जे संयमं पमायंति । न हं तं होहं पमाणं भूयत्यगवेसणं कुज्जा ॥ ११७१ ॥

व्याख्या—दर्शनपक्षः 'श्रावके' अप्रत्याख्यातकपायोदययति भवति 'चारित्र्यधृष्टे च' कस्मिंश्चिदव्यवस्थितपुराणे 'मन्द-
धर्मे च' पार्थस्यादौ, दर्शनचारित्र्यपक्षः श्रमणे भवति, किन्भूते ?—परलोकाकाङ्क्षिणि, सुसाधायित्वधर्मः, प्राकृतचर्या चंद-
ससमी पृथगर्थ एव द्रष्टव्या, दर्शनमहणाच्च ज्ञानमपि गृहीतमेव द्रष्टव्यम्, अतो दर्शनादिपक्षस्त्रिरूपो यदितव्य इति
गाथार्थः ॥ ११६५ ॥ अपरस्त्वाह—यद्येवं बह्विभिरुपपत्तिभिश्चारित्र्यं प्रधानमुपवर्ण्यते भवता ततस्तदेवास्तु, अलं ज्ञानदर्श-
नान्यामिति, न, तस्यैव तद्व्यतिरेकेणासम्भवाद्, आह—

पारंपर्यसिद्धी दंसणनाणेहिं होइ चरणस्त ॥ पारंपर्यसिद्धी जह होइ तहऽज्ञपाणाणं ॥ ११६६ ॥

व्याख्या—पारम्पर्येण प्रसिद्धिः पारम्पर्यप्रसिद्धिः—स्वरूपसत्ता, एतदुक्तं भवति—दर्शनाज्ञानं, ज्ञानाच्चारित्र्यम्, एवं
पारम्पर्येण चरणस्वरूपसत्ता, सा दर्शनज्ञानाभ्यां सकाद्याद्भवति चरणस्त, अतस्तद्भावभावित्वाच्चरणस्त त्रितयमप्यस्तु,
लौकिकं न्यायमाह—पारम्पर्यप्रसिद्धिर्यथा भवति तथाऽज्ञपाणयोर्लोकैऽपि प्रतीतेवेति क्रिया, तथा चात्रार्थी स्थानीय-
नाद्यपि गृह्णाति पानार्थी च द्राक्षाद्यपि, अतस्त्रितयमपि प्रधानमिति गाथार्थः ॥ ११६६ ॥ आह—यद्येवमतस्तुत्यबलत्वे
सति ज्ञानादीनां किमित्यस्यानपक्षपातमाश्रित्य चारित्र्यं प्रधानमिति प्रशस्यते भवतेति ? अत्रोच्यते—

जम्हा दंसणनाणा संपुणफलं न दिंति पत्तेयं । चारित्तजुया दिंति उ चिसिस्सप तेण चारित्तं ॥ ११६७ ॥

व्याख्या—यस्माद्दर्शनज्ञाने 'सम्पूर्णफलं' मोक्षलक्षणं 'न दत्तः' न प्रयच्छतः प्रत्येकं, चारित्र्ययुक्ते दत्ते एव, विशेष्यते
तेन चारित्र्यं, तस्मिन्सति फलभावादिति गाथार्थः ॥ ११६७ ॥ आह—विशिष्यतां चारित्र्यं, किन्तु—

उज्जममाणरस गुणा जह द्रुति ससत्तिओ तवसुएसुं । एमेव जहासत्ती संजममाणे कहं न गुणा १ ॥ ११६८ ॥
 व्याख्या—‘उज्जममाणरस’ति उद्यच्छतः—उद्यमं कुर्वतः साधोः, क १—तपःश्रुतयोरिति योगः, ‘गुणाः’ तपोज्ञानावाप्ति-
 निर्जरादयो यथा भवन्ति ‘स्वशक्तितः’ स्वशक्त्योद्यच्छतः, एवमेव ‘यथाशक्ति’ शक्त्यनुरूपमित्यर्थः, ‘संजममाणे कहं न गुणा’ति
 संयच्छमाने—संयमं पृथिव्यादिसंरक्षणादिलक्षणं कुर्याति सति साधो कथं न गुणाः १, गुणा एवेत्यर्थः, अथवा कथं न गुणा
 येनाधिकलसंयमानुष्ठानरहितो विराधकः प्रतिपद्यत इति १, अत्रोच्यते—

अणिगूदंतो विरियं न विराहेइ चरणं नवसुएसुं । जह संजमेडवि विरियं न निगूहिज्जा न हाविज्जा ॥ ११६९ ॥

व्याख्या—‘अतिगूदन् वीर्यं’ प्रकटयन् सामर्थ्यं यथाशक्त्या, क १—तपःश्रुतयोरिति योगः, किं १ ‘न विराधयति चरणं’
 न लण्डयति चारित्रं १, यदि ‘संयमेडपि’ पृथिव्यादिसंरक्षणादिलक्षणे ‘वीर्यं’ सामर्थ्यमुपयोगादिरूपतया ‘न निगूहयेत्’
 न प्रच्छादयेन्मातृस्थानेन ‘न हाविज्जा’ति ततो न हापयेत् संयमं न लण्डेत्, स्यादेव संयमगुणा इति गाथार्थः ॥ ११६९ ॥
 संजमजोएसु सया जे गुण संतविरियावि सीयंति । कह ते विसुद्धचरणा बाहिरकरणा लसा द्रुति १ ॥ ११७० ॥

व्याख्या—‘संयमयोगेषु’ पृथिव्यादिसंरक्षणादिव्यापारेषु ‘सदा’ सर्वकालं ये पुनः प्राणिनः ‘संतविरियावि सीयंति’ति वि-
 द्यमानसामर्थ्या अपि नोत्सहन्ते, कथं ते विशुद्धचरणा भवन्तीति योगः १, नैवेत्यर्थः, बाह्यकरणा लसाः सन्तः—प्रत्युपेक्षणादि-
 धालधेष्टारहिता इति गाथार्थः ॥ ११७० ॥ आह—ये पुनरालम्बनमाश्रित्य बाह्यकरणा लसा भवन्ति तेषु का वातंति १, उच्यते—
 आलम्बणेण केणइ जे मक्षे संयमं पमायंति । न ह तं होइ पमाणं भूयत्थगवेसणं कुज्जा ॥ ११७१ ॥

इत्याख्या—आलम्ब्यत इत्यालम्बने—प्रपततां साधारणस्थानं तेनालम्बनेन 'केनचित्' अव्ययच्छित्त्यादिना ये प्राणिनः 'मन्य' इति एवमहं मन्ये 'संयमम्' वक्तृक्षणं 'प्रमादयन्ति' परित्यजन्ति, 'न नृ तं होइ पमाणं' नैव त्दालम्बनमात्रं भवति प्रमाणम्—आदेयं, किन्तु ? 'भूतार्थगवेपणं कुर्यात्' तत्त्वार्थान्येपणं कुर्यात्—किमिदं पुष्टमालम्बनम् ? आहोस्त्विति, यद्यपुष्टमयिशुद्धचरणा एव ते, अथ पुष्टं विशुद्धचरणा इति गार्थार्थः ॥ ११७१ ॥ अपरस्त्वाद—आलम्बनात्को विरोध उप-
जायते ? येन विशुद्धचरणा भवन्तीति, अत्र दृष्टान्तमाह—

सालंपणो पढन्तो अत्पाणं दुग्गमेडवि धारेइ । इय सालंपणसेवा धारेइ जइं असत्भावं ॥ ११७२ ॥

व्याख्या—इहालम्बनं द्विविधं भवति—द्रव्यालम्बनं भावालम्बनं च, द्रव्यालम्बनं गर्वादी प्रपतता यदालम्ब्यते द्रव्यं, तदपि द्विविधम्—पुष्टमपुष्टं च, तत्रापुष्टं दुर्बलं कुशलयुक्तादि, पुष्टं तु बलवत्कठिनवह्यादि, भावालम्बनमपि पुष्टापुष्टभेदेन द्विविधं, तत्रापुष्टं ज्ञानाद्यपकारकं, तद्विपरीतं तु पुष्टमिति, तच्चेदं—'कोहं अछिं' अदुया अहीहं, तयोपहाणोसु य जज्जमित्सं । गणं षणीईइ य हु सारवित्सं, सालंपसेवी समुवेइ मुक्खं ॥१॥" तदेवं व्यपस्थिते सति सहालम्बनेन वर्तते इति सालम्बनः, असौ पतदपि आत्मानं 'दुग्गमेडपि' गर्वादी धारयति, पुष्टालम्बनप्रभावादिति, 'इय' एवं सेवनं सेवा प्रतियेवनेत्यर्थः, सालम्बना चासौ सेवा च सालम्बनसेवा सा संसारगते प्रपतन्तं धारयति. यतिमश्वत्थभावं—मातृस्थानरहितमित्येष गुण इति गार्थार्थः ॥ ११७२ ॥ साम्प्रतं सिंसाधयिपितार्थव्यतिरेकं दर्शयन्नाह—

१ कतिपयामप्युच्छित्तिसमयवाड्येव्ये सपवपयानयोएयंत्तामि । गणं वा नीलेव सारविप्यमि सालम्बसेवी समुवेति मोक्षम् ॥ १ ॥

भालंपणादीणो पुण निवद्ध खलिओ अहे दुरुत्तारे । इय निष्कारणसेवी पद्ध भवोहे अगाहंसि ॥ ११७३ ॥
 व्याख्या—आटभ्यनहीनः पुनर्निपतति स्वलितः, क १—‘अहे दुरुत्तारे’ति गर्तार्थां दुरुत्तारायाम्, ‘इय’ एवं ‘निष्का-
 रणसेवी’ साधुः पुष्टालभ्यनरहित इत्यर्थः, ‘पतति भवोपे अगाधे’ पतति भवगर्तार्यामगाधायाम्, अगाधत्वं पुनरस्या दुःखे-
 नोच्चारणसम्भवादिति गाथार्थः ॥ ११७३ ॥ गतं सप्तसद्वर्गदर्शनद्वारम्, इदानीं ‘नियावासे’ति अस्यावसरः, अस्य च सम्भवन्यो
 व्याख्यात एव गाधाक्षरगमनिकायां, स एव लेखतः स्मर्यते—इह यथा चरणविकला असहायज्ञानदर्शनपक्षमालम्बयन्ति
 एवं नित्यवासाद्यपि, आह च—

जे जन्म जया भग्ना ओगासं ते परं अर्धदंता । गंतुं तत्पञ्चयंता इमं पहाणंति योसंति ॥ ११७४ ॥

व्याख्या—‘ये’ साधवः क्षीतलविहारिणः ‘यत्र’ अतित्ययासादौ ‘यदा’ यस्मिन् काले ‘भग्ना’ निर्विण्णाः ‘अवकाशे’
 स्थानं ते ‘परम्’ अन्यत् ‘अर्धदंता’सि अलभमाना गन्तुं ‘तत्र’ शोभने स्थाने अशक्त्यन्तः किं कुर्वन्ति १—‘इमं पहाणंति
 योसंति’सि यदस्माभिरङ्गीकृतं साम्प्रतं कालमाश्रित्येवमेव प्रधानमित्येवं योषयन्ति, दिट्ठतो इत्थं सत्थेण—

ऊदा कोइ सत्थो पविरलोदगत्तल्लयमद्धाणं पवण्णो, तत्थ केइ पुरिसा परिसंता पविरलासु छायासु जेहिं तेहिं वा
 पाणिपहिं पडिवद्धा अच्छंति, अण्णे य सदाविंति—एह इमं चेव पहाणंति, तंमि सत्थे केइ तेसिं पडिसुणंति, केइ ण

१ इदानीं जन्म सार्वेन यथा कोऽपि साधुः प्रतिशोदकदुःखल्लयमन्वयानं प्रपद्यते, सन्न कैचित्सुखाः परित्यज्यन्ताः प्रविरलासु छायासु देखेवो पानोथेः प्रवि-
 द्वालिष्ठमिव, भर्त्यान्व शब्दपश्चि-भ्रातृदेवमेव प्रधानमिति, एतच्च सार्वं कैचित्तेषां प्रतिशुद्ध्यन्ति, कैचित्

व्याख्या—आलम्ब्यत इत्यालम्बनं-प्रपततां साधारणस्थानं तेनालम्बनेन 'केनचित्' अव्ययच्छित्त्यादिना ये प्राणिनः 'मन्य' इति एवमहं मन्ये 'संयमम्' उक्तलक्षणं 'प्रमादयन्ति' परित्यजन्ति, 'न तु तं ह्येव पमाणं' नैव तदालम्बनमात्रं भवति प्रमाणम्-आदेयं, किन्तु? 'भूतार्थगवेपणं कुर्यात्' तत्त्वार्थान्वेपणं कुर्यात्-किमिदं पुष्टमालम्बनम्? आहोस्त्विति, यद्यपुष्टमविमुद्धचरणा एव ते, अथ पुष्टं विमुद्धचरणा इति गाथार्थः ॥ ११७१ ॥ अपरस्त्वाद-आलम्बनात्को विदोय उप-जायते? येन विमुद्धचरणा भवन्तीति, अत्र दृष्टान्तमाह—

सालंबणो पडन्तो अप्पाणं दुग्गमेऽपि धारेइ । इय सालंबणसेवा धारेइ जइं असदभावं ॥ ११७२ ॥

व्याख्या—इहालम्बनं द्विविधं भवति-द्रव्यालम्बनं भावालम्बनं च, द्रव्यालम्बनं गर्तादी प्रपतता यदालम्ब्यते द्रव्यं, तदपि द्विविधम्-पुष्टमपुष्टं च, तत्रापुष्टं दुर्बलं कुशवच्चकादि, पुष्टं तु यत्कठिनवद्भादि, भावालम्बनमपि पुष्टापुष्टभेदेन

द्विविधं, तत्रापुष्टं ज्ञानाद्यपकारकं, तद्विपरीतं तु पुष्टमिति, तच्चेदं-कोहं अल्लिखि अदुवा अहीहं, तयोपहाणेसु य उज्जमिस्सं । गणं यणीईइ व हु सारविस्सं, सालंबसेवी समुवेइ मुक्खं ॥१॥” तदेवं व्यवस्थिते सति सहालम्बनेन वर्तते इति सालम्बनं, असौ पतन्नपि आत्मानं 'दुग्गमेऽपि' गर्तादी धारयति, पुष्टालम्बनप्रभावादिति, 'इय' एवं सेवनं सेवा प्रतियोगेनत्वर्थः, सालम्बना चासौ सेवा च सालम्बनसेवा सा संसारगतं प्रपतन्तं धारयति यतिमशठभावं-मातृस्थानरहितमित्येष गुण इति गाथार्थः ॥ ११७२ ॥ साम्प्रतं सिधाधयिपितार्थव्यतिरेकं दर्शयन्नाह—

१ कश्चिदप्युचितमिदमप्युच्यते तदप्युच्यते तदप्युच्यते । गणं वा नीलैव सारविप्यसि सालम्बनसेवी समुवेति मोक्षम् ॥ १ ॥

संगमधेरापरिओ सुहु तवस्सी तव्वेय गीयन्थो । पेहिता गुणदीसं नीयावासे पवत्तो ॥ ११७७ ॥

व्याख्या—तिगदसिद्धा, कः पुनः सङ्गमस्यविर इत्यत्र कथानकं—कोईद्वेषणपर संगमधेरा, दुर्निभक्खे तेण साहुणो विसज्जिया, ते तं णयरं णंय भागे काऊण जंपावलपरिहीणा विहरंति, णयरदेवया किर तेसिं उवसंता, तेसिं सीसो दत्तो णाम अहिंदओ चिरेण काळेणोदंतवाहणो आगओ, सो तेसिं पडिस्सए ण पविसइ णिययावासिचि कावं, भिक्खवेलाए उगाहियं हिंदंतणं संकिळिस्सइ—कोईदोऽयं सहकुलाणि ण दाएइचि, एगत्य सेट्ठियाकुले रोयणियाए गहियओ दारओ, एम्मसा रोवंतगरस, आयरिएहिं चप्पुडिया कया—मा रोय, याणमंतरीए मुक्को, तेहिं तुट्ठेहिं पडिलाहिया जधिच्छिण्ण, सो विसज्जिओ, एताणि ताणि कुलाणिचि, आयरिया सुइरं हिंदिऊण अंतं पंतं गहाय आगया, समुहिंढा, आय-रसयआलोयणाए आयरिया भणंति—आलोएहि, सो भणइ—तुब्भेहिं समं हिंदिओचि, ते भणंति—धाइपिंडो ते भुत्तोचि, भणइ—अइसुहुमाणिचि वइढो, देवयाए अइरसे वासं अंधयारं च विजयियं एस हीलेइचि, आयरिएहिं भणिओ—अतीहि,

१ कोट्टरनगरे संगमस्यविराः, दुर्निभे ॥ साधयो विपुटाः, ते तव्वयरं नय भागात् कृत्वा परीक्षीणजटापका विहरन्ति, नगरदेवता किं तेषामुप-
 दाता, तेषां शिष्यो दूषो मामादिष्वकश्चिरेण कालेनोदन्तवाहक आगतः, स तेषां प्रतिभवे य प्राविशत् निष्पवासीतिहृत्वा, भिक्षावेलायामौपमादिकं हिंदि-
 मानयोः संक्षिरयति, ईदृशोऽयं भावद्वेषादि न दत्तव्योति, एतन्न भोष्ठिकुले रोदिन्या गृहीतो दारकः, एवमासीं इदति, आचार्यैश्चरुटिका कृता मा रोदीः,
 रयस्वर्षा मुक्कः, देसुट्टः प्रतिष्ठाभितरा धारयिष्येम, स विषयः, एतादि ताणि कुलानीति, आचार्याः शुचिरं हिन्दवित्त्वा अन्तर्मान्तं गृहीयाऽज्जाताः, समुहिंढा,
 भायरएकालोचनामाचार्या भणन्ति—आलोचय, स भणति—युष्माभिः समं हिन्दित इति, ते भणन्ति—धात्रीष्विन्दस्यया मुक्क इति, भणन्ति—अतिसुइम-
 यराण्येवानीति उपविष्टः, देवस्ययाऽधेरादे पया भन्यकारश्च विजुषितो एष हीलतीति, आचार्यैर्भजितः—भागाच्छ. * कोछइरे. + नय दा. † कुदो य. कुण्टोऽयं.

सुणंति, जे सुणंति ते छुहातण्हाइयाणं दुक्खाणं आभागी जाया, जे न सुणंति ते खिप्पमेव अपट्टियद्वा अद्वाण सीसं गंतुं उदयरस सीयलस्स छायाणं च आभागी जाया । जहा ते पुरिसा विसीयंति तहा पासत्ताइ, जहा ते णिच्छिप्पा तहा सुत्ताइ । अयं गाथार्थः ॥ ११७४ ॥ साम्प्रतं यदुक्कमिदं प्रधानमिति योपयन्ति तदर्थयति—

नीयावासविहारं चेइयभत्तिं च अज्जियात्ताभं । चिगईसु य पट्टियं निदोसं चोइया यिति ॥ ११७५ ॥

व्याख्या—नित्यवासेन विहारं, नित्यवासकल्पमित्यर्थः, चैत्येण भक्तिर्धैर्यभाक्कितां च, यथादास्युलकापर्यादिपरिमहः, आर्थिकाभ्यो लाभसं, क्षीराद्या विगतयोऽभिधीयन्ते तासु विगतिषु च 'प्रतिवन्धम्' आसङ्गं निर्दोषं चोदिताः अन्ये नोद्यतविहारिणा 'ब्रुवते' भणन्तीति गाथार्थः ॥ ११७५ ॥ तत्र नित्यवासविहारे सद्योपं चोदिताः सन्तस्तदा कथं या निर्दोषं ब्रुवत इत्याह—

आहेषि य परितंता गामागरनगरपट्टणमढंता । तो केइ नीपवासी संगमपेरं यइहसंति ॥ ११७६ ॥

व्याख्या—यथाऽपि च 'परितान्ताः' सर्वथा श्रान्ता इत्यर्थः, किं कुर्वन्तः सन्तः ?—ग्रामाकरनगरपत्तनान्यटन्तरसन्तः, ग्रामादीनां स्वरूपं प्रसिद्धमेव, अतः 'केचन' नटनाशका नित्यवासिनाः, न तु सर्व एव, किं ?—सङ्गमस्थचिरमाचार्ये न्यय-
दिशतलालम्बनत्वेन इति गाथार्थः ॥ ११७६ ॥ कथं ?—

१ श्रवन्ति, ये श्रवन्ति ते सुधापुष्पादिकानां दुःस्वागामाभिर्नो वाताः, ये न श्रवन्ति ते क्षिप्रमेवाप्रतिवत्ता भवन्तः शीघ्रं गत्वोदकस्य शीत-
कस्य छायाणां धामाभिर्नो वाताः । यथा ते पुरुषा विषीदन्ति तथा पार्श्वस्यादयः, यथा ते निक्षीर्णस्वया सुलापयः ।

संगमधेरापरिओ सुद्ध तवरसी तहेव गीयत्यो । पेहिता गुणदोसं नीयावासे पवत्तो उ ॥ ११७७ ॥

व्याख्या—निगदसिद्धा, कः पुनः सङ्गमस्यविर इत्यत्र कथानकं—कोइहणपरं संगमधेरा, दुब्भिकस्वे तेण साहुणो विसज्जिया, ते तं पायरं णव भागे काऊण जंघावत्तपरिहीणा विहरंति, णयरदेवया किर तेसिं उवसंता, तेसिं सीसो दत्तो णाम अहिंओ चिरेण कालेणोदंतवाहगो आगओ, सो तेसिं पडिस्सए ण पविसइ णिययावासिसि काडं, भिक्खवेळाए उगगाहियं हिंडताणं संकिलिस्सइ—कोडोडयं सहकुलाणि ण दाएइत्ति, एगस्य सेड्डियाकुले रोवणियाए गहियओ दारओ, छम्मासा रोवंतगरस, आयरिएहिं चप्पुडिया कया—मा रोव, याणमंतरीए मुक्को, तेहिं तुड्डेहिं पडिळाहिया जधिच्छिण्ण, सो विसज्जिओ, एताणि ताणि कुलाणित्ति, आयरिया सुइरं हिंडिऊण अंतं पंतं गहाय आगया, समुद्धिद्धा, आय-
रसयआलोयणाए आयरिया भणंति—आलोएहि, सो भणइ—तुब्भोहिं समं हिंडिओत्ति, ते भणंति—धाइपिंडो ते भुत्तोत्ति, भणइ—अइसुहुमाणित्ति चइद्धो, देवयाए अहुरसे वासं अंधयारं च विजवियं एस हीलेइत्ति, आयरिएहिं भणिओ—अतीहि,

१ कोष्ठेनगरे संगमस्यविराः, दुर्भिक्षे सः साधयो विद्यताः, ते सन्नगरं नव भागात् कृत्वा परिक्षीणवह्नावका विहरन्ति, नगरदेवता किल तेषामुप-
साप्ता, तेषां तेष्वो दणो नामाहिण्डकस्मिरेण कालेनोदन्तवाहक आगतः, स तेषां प्रतिभये न प्राविशत् निष्कवासीतिहृत्वा, निक्षेपेक्षायामौपमहिकं हिण्ड-
मानयोः संक्षिद्रपति, †हृत्तोडयं भ्रातृकुलानि न दर्शयतीति, एकत्र श्रेष्ठिकुले रोदिन्या गृहीतो दारकः, एणमासीं रुदति, आचार्येभ्यःपुटिका कृता सा रोदीः,
रस्यन्तयो मुक्कः, तेस्युष्टः प्रतिजामिता यादरिष्ठकेन, स विषयः, एताभि ताभि कुलानीति, आचार्याः सुचिरं दिवदयित्वा अन्तर्प्रान्तं गृहीत्वाऽऽगताः, समुद्धिष्टाः,
आपश्यकाष्ठोपनायामाचार्या भणन्ति—आलोषय, स भणति—युष्माभिः समं हिण्डित इति, ते भणन्ति—धात्रीपिण्डस्त्वया मुक्क इति, भणन्ति—अतिसूक्ष्म-
परायैवतानीति वयमिष्टः, देवतयाऽर्धरात्रे वयां भव्यकरस्य विजुर्विदो पूय हील्वीति, आचार्यैर्मणितः—आगत्य. * कोष्ठेइरे. † नव हा. ‡ कुब्भो य. कुप्पतोडयं.

सो भणइ-अंधयारोचि, आयरिपदि अंगुली पदाइया, सा पञ्जलिया, आवटो आलोएट्, आयरियाचि एय भागे परिक-
हंति, एवमयं पुष्टालंघणो ण होइ सर्वेसि मंदधम्माणमालंघणन्ति ॥ ११७७ ॥ आह च—

ओमे सीसपचासं अप्पडिबंयं अजंगमत्तं च । न गणंति एगखित्ते गणंति घासं निपपयासी ॥ ११७८ ॥

व्याख्या—‘ओमे’ दुर्भिक्षे ‘शिष्यमघासं’ शिष्यगमनं, तथा तस्यैव ‘अप्रतिपन्थम्’ अनभिष्यङ्गम् ‘अज्जङ्गमत्तं’ दृढत्वं
च, चरावदात्तत्रैव क्षेत्रे विभागभजनं च, इदमालम्बनजालं ‘न गणयन्ति’ न प्रेक्षन्ते, नालोचयन्तीत्यर्थः, किन्तु एकभेदे
गणयन्ति घासं ‘नित्यवास्तिनः’ मन्दधिय इति गाथार्थः ॥ ११७८ ॥ नित्यायासविहायद्वारं गतं, चैत्यमधिद्वारमनुना—
चेइयकुलगणसंघे अझं वा किंचि काउ निरसाणं । अदयाचि अज्जचयरं तो सेवंती अकरणिज्जं ॥ ११७९ ॥

व्याख्या—चैत्यकुलगणसङ्घान्, अन्यद्वा ‘किञ्चिद्’ अपुष्टमव्ययच्छिद्यत्वादि ‘कृत्या तिभां’ कृत्याऽऽच्छन्नमनमित्यर्थः,
कथं ?—नास्ति कश्चिदिह चैत्यादिमतिजागरकः अतोऽस्माभिरसंयमोऽङ्गीकृतः, मा भूद्वैत्यादिव्ययच्छेद इति, अपघाऽप्या-
यैवैरं कृत्या निश्रां ततः सेवन्ते ‘अकृत्यम्’ असंयमं मन्दधर्माण इति गाथार्थः ॥ ११७९ ॥

चेइयपूया किं वयरसामिणा सुणिपपुच्चसारेणं । न कया पुरियाह ? तओ सुक्खंगं साचि साङ्गणं ॥ ११८० ॥

१ स भणति-अन्यकार इति, आचार्यैरङ्गुली प्रदर्शिता, सा प्रत्यक्षिता, आवट् आलोचयति, आचार्यो अपि न च आगात्, परिकल्पयति, एवमयं पुष्टाल-
म्बनो न भवति सर्वेसो मन्दधर्माणामालम्बनमिति ।

व्याख्या—अक्षरार्थः सुगमः, भावार्थः कथानकादवसेयः, तच्चाधः कथितमेव, तत्र वैरस्वामिनमालम्बनं कुर्वाणा इदं
नेक्षन्ते मन्दधियः, किमित्याह—

ओहावणं परेसि सतितथञ्जभावणं च चच्छहं । न गणंति गणोमाणां पुण्वुच्चियपुष्पमहिमं च ॥ ११८१ ॥
व्याख्या—‘अपञ्चाजनां’ लान्छनां ‘परेषां’ शाक्यादीनां स्वतीर्थोद्भावनां च दिव्यपूजाकरणेन तथा ‘घातसत्त्वं’ श्रावका-
णां, एतन्न गणयन्त्यालम्बनानि गणयन्तः सन्तः, तथा पूर्वार्वाचितपुष्पमहिमानं च न गणयन्तीति—पूर्वार्वाचितैः—प्रागुद्गीतैः
पुष्पैः—कुसुमैर्महिमा—यात्रा तामिति गाथार्थः ॥ ११८१ ॥ वैत्यभक्तिद्वारं गतम्, अधुनाऽऽर्थिकालाभद्वारं, तत्रैवं गाथा—
अन्निपलाभे निद्धा सपण लाभेण जे असंतुट्ठा । भिक्खायरियाभग्गा अन्निपपुत्तं ववहसंति ॥ ११८२ ॥
व्याख्या—आर्थिकान्यो लाभ आर्थिकालाभस्तस्मिन् ‘गुद्धाः’ आसक्ताः ‘स्वकीयेन’ आत्मीयेन लाभेन वेऽसन्तुष्टा
मन्दधर्माणः भिक्षाचर्याभग्गाः, भिक्षादनेन निर्विण्णा इत्यर्थः, ते हि सुसाधुना चोदिताः सन्तोऽभक्ष्यो-
ऽयं तपस्विनामिति ‘अन्निकापुत्तम्’ आचार्यं व्यपदिशन्त्यालम्बनत्वेनेति गाथार्थः ॥ ११८२ ॥ कथम् ?—

अन्निपपुत्तापरिओ भत्तं पाणं च पुष्पचूलाए । उवणीयं भुंजंतो तेणेव भवेण अंतगडो ॥ ११८३ ॥

व्याख्या—अक्षरार्थो निगदसिद्धः, भावार्थः कथानकादवसेयः, तच्च योगसङ्ग्रहेषु वक्ष्यते । ते च मन्दमत्तव इदमालम्बनं
युर्वन्तः सन्तः इदमपरं नेक्षन्ते, किम् ? अत आह—

गयसीसगणं ओमे भिक्खायरियाअपचलं धेरं । न गणंति सहाधि सदा अन्निपलाहं गवेसंता ॥ ११८४ ॥

सो भणइ-अंधपारोत्ति, आयरिपहि अंगुली पदाइया, सा पज्जलिया, आवटो आलोएइ आयरियावि णव भागे परिक-
हंति, एवमयं पुट्ठाळवणो ण होइ सधेसि मंदधम्माणमाळवणन्ति ॥ ११७७ ॥ आह च—

ओमे सीसपवासं अप्पड्डिवंधं अजंगमत्तं च । न गणंति एगखित्ते गणंति वासं निययवासी ॥ ११७८ ॥

व्याख्या—‘ओमे’ दुर्भिक्षे ‘सित्यप्रवासं’ शिष्यगमनं, तथा तस्यैव ‘अप्रतिबन्धम्’ अनभिष्यद्गम् ‘अजङ्गमत्तं’ वृद्धत्वं
च, चत्वारदासत्रैव क्षेत्रे विभागभजनं च, इदमालम्बनजालं ‘न गणयन्ति’ न प्रेक्षन्ते, नालोचयन्तीत्यर्थः, किन्तु एकक्षेत्रे
गणयन्ति वासं ‘नित्यवासितः’ मन्दधिय इति गाथार्थः ॥ ११७८ ॥ नित्यावासविहारद्वारं गतं, चैत्यभक्तिकद्वारमधुना—
वेइयकुलगणसंघे अन्नं वा किंचि काड निरसाणं । अदवाचि अज्जवयरं तो सेवन्ती अकरणिज्जं ॥ ११७९ ॥

व्याख्या—चैत्यकुलगणसङ्घान्, अन्यद्वा ‘किञ्चिद्’ अपुष्टमव्यवच्छित्त्यादि ‘कुत्वा निश्रां’ कुत्वाऽऽलम्बनमित्यर्थः,
कथं ?—नास्ति कश्चिदिह चैत्यादिप्रतिजागरकः अतोऽस्माभिरसंघमोऽङ्गीकृतः, मा भूच्चैत्यादिव्यवच्छेद इति, अथवाऽप्या-
प्यैवं कृत्वा निश्रां ततः सेवन्ते ‘अकुत्तम्’ असंघमं मन्दधर्माण इति गाथार्थः ॥ ११७९ ॥

वेइयपूया किं वयरसामिणा मुणिपपुन्वसारेणं । न कया पुरियाइ? तओ मुक्खंगं सावि साहूणं ॥ ११८० ॥

१ क्ष भणादि-कल्पकार इति, आचार्यरङ्गुली प्रदर्शिता, सा प्रमल्लिता, आवृत आलोचयति, आचार्या अपि नव भागान् परिक्रमयन्ति, एवमयं पुट्ठाळ-
वणो न भवति सर्वेषां मन्दधर्माणामालम्बनमिति ।

व्याख्या—अक्षरार्थः सुगमः, भावार्थः कथानकादवसेयः, तच्चाधः कथितमेव, तत्र वैरस्वामिनमालम्बनं कुर्याणा इदं
नेक्षन्ते मन्दधियः, किमित्याह—

भोदावणं परेस्ति सतिरथञ्जन्भावणं च वन्द्यं । न गणंति गणेषाणा पुञ्चविधपुष्पमहिमं च ॥ ११८१ ॥
व्याख्या—‘अपञ्चाजनां’ लान्छनां ‘परेषां’ शाय्यादीनां स्वतीर्थोद्भवानां च दिव्यपूजाकरणेन तथा ‘वारसव्यं’ श्रावका-
णां, एतत्त गणयन्त्यालम्बयन्तीति गणयन्तः सन्तः, तथा पूर्वार्थचितपुष्पमहिमानं च न गणयन्तीति—पूर्वार्थचितैः—प्रागृहीतैः
पुष्पैः—कुसुमैर्महिमा—यात्रा तामिति गार्थार्थः ॥ ११८१ ॥ कैल्यभकिद्वारं गतम्, अधुनाऽऽर्यिकालाभद्वारं, तत्रैव गाथा—

अज्जिपलाभे गिद्धा सएण लाभेण जे असंजुद्धा । भिक्खापरियाभग्गा अज्जिपपुत्तं ववइसंति ॥ ११८२ ॥
व्याख्या—आर्यिकाभ्यो लाभ आर्यिकालाभस्तस्मिन् ‘गुद्धाः’ आसक्ताः ‘स्वकीयेन’ आत्मीयेन लाभेन वेऽसन्जुष्टा
मन्दधर्माणाः भिक्षाचर्यया भग्ना भिक्षाचर्याभग्नाः, भिक्षादनेन निर्विण्णा इत्यर्थः, ते हि सुसाधुना चोदिताः सन्तोऽभक्ष्यो-
ऽयं तपस्विनामिति ‘अज्जिकापुत्तम्’ आचार्य व्यपदिशन्त्यालम्बयन्तयेनेति गार्थार्थः ॥ ११८२ ॥ कथम् ?—

अज्जिपपुत्तापरिओ भत्तं पाणं च पुष्पचूलाए । उवणीयं सुजंतो तेणोव भवेण अंतगडो ॥ ११८३ ॥

व्याख्या—अक्षरार्थो निगदसिद्धः, भावार्थः कथानकादवसेयः, तच्च योगसङ्ग्रहेषु वक्ष्यते । ते च मन्दमतय इदमालम्बनं
पुर्वन्तः सन्तः इदमपरं नेक्षन्ते, किम् ? अत आह—

गपसीसगणं ओमे भिक्खापरियाअपचलं धेरं । न गणंति सहाचि सदा अज्जिपलाहं गवेसंता ॥ ११८४ ॥

न्याख्या—गतः शिष्यगणोऽस्येति समाससप्तम् 'ओमे' दुर्भेधे भिक्षाचर्यायाम् अपचलः—असमर्थः भिक्षाचर्याऽपच-
लसं 'स्यविरं' वृद्धम् एवंगुणयुक्तं 'न गणयन्ति' नालोचयन्ति 'सहावि' समर्थाः, अपिश्चन्दात्सदायादिगुणयुक्ता अपि,
शठा—मायाविनः आर्थिकालाभं 'गवेसंति'सि अनिपन्त इति गाथार्थः ॥ ११८४ ॥ गतमार्थिकालाभद्वारं, विगति-
द्वारमधुना, तत्रेयं गाथा—

भक्तं वा पापं वा भुञ्जुषं लावलयियमचिसुक्तं । तो अवज्जपहिच्छसा उदायणरिसिं वचइसंति ॥ ११८५ ॥

व्याख्या—'भक्तं वा' ओदनादि 'पानं वा' द्राक्षाणानादि 'भुक्त्वा' उपभुज्य 'लावलयिय'न्ति लोच्योपेतम् 'अचिसुक्तं'
विगतिसम्पर्कदोषात्, तथा च—निष्कारणे प्रतिषिद्ध एव विगतियरिभोगः, उक्तं च—“विगर्हविगर्हभीओ विगइगयं जो
उ भुंजए साहू । विगर्ह विगइसहावा विगर्ह विगइं घटा णेइ ॥ १ ॥” इति, सतः केनचित्साधुना चोदिताः सन्तः 'अवज्जपति-
च्छसाः' पापमच्छादिताः 'उदायणरिसिं' उदायनश्रुतिं न्यपदिशन्त्यालम्बनत्वेनेति गाथार्थः ॥ ११८५ ॥ अत्र कथानकं—
वीतभए णयरे उदायणो राया जाय पवइओ, तस्स भिक्षवाहारस्स याही जाओ, सो विजोहिं भणिओ—दधिणा भुंजइ,
सो किर भट्टारओ वइयाएसु अच्चिओ, अण्णया वीयभयं गओ, तत्थ तस्स भणिणिजो केसी राया, तेणं चेव रज्जे ठा विओ,

१ विगतियरिभोगो विरुतिगतं यत्तु मुक्ते साधुः । विरुतिर्विरुतिस्वभावा विरुतिर्विगतं वक्रावयति ॥ १ ॥ वीतभये नगरे उदायनो राजा बाणप-
प्रवितः, तस्य भिक्षाहारस्य व्याधिर्जातः, स वैधर्मिणितः—दमा भुङ्क्ते, स किर भट्टारको भिक्षकासु स्थितः, अन्यथा वीतभयं गतः, यत्र तस्य भाषिणेयः केसी
राजा, तेनैव राज्ये स्थापितः.

कंसीयुमारोऽमद्येहिं भणिओ—एस परीसहपराजिओ रज्जं मगाइ, सो भणइ—देमि, ते भणंति—ए एस रायधम्मोत्ति जुगा-
 हेइ, धिरेण पडिस्सुयं, किं कज्जइ^१, विसं तस्स दिज्जइ, एगाए पसुपालीए घरे पयुत्तं—दधिणा सह देहिस्ति, सा पदिण्णा,
 देवयाए अवहिदियं, भणिओ य—महरिसि ! तुज्झ विसं दिण्णं, परिहराहि दहिं, सो परिहरिओ, रोगो वीधिजमारज्जो, पुणो
 पगहिओ, पुणो पवत्तं विसं, पुणो देवयाए अवहरियं, तइयं वारं देवयाए जुच्चइ—पुणोवि दिण्णं, तंपि अवहिदियं, सा तस्स
 पच्छओ पदिहिया, अण्णया पमत्ताए देवयाए दिव्वां, कालगओ, तस्स य सेज्जातरो कुंभगारो, तंमि कालगए देवयाए
 पंसुयरिसं पादियं, सो अवहिओ अणयरहिच्चिकाइं सिणवहीए कुंभकारुक्खेवो णाम पट्ठणं तस्स णामेण जायं जत्थ सो
 अवहरिवं ठयिओ, वीतभयं च सयं पंसुणा पेहियं, अज्जवि पुंसुओ अच्छंति, एस कारणिगोत्तिकहु न होइ सब्बेसिमालं-
 णंति ॥ आइ च—

सीयल्लुक्खलाऽणुच्चियं यएसु विगईगएण जावितं । इट्ठावि भणंति सदा किमासि उदायणो न जुणी^२ ॥ ११८६ ॥

१ केतिहुमारोऽमारैभंजितः—एय धरीयइपराजितः राज्यं भार्गयति, स भणति—यममि, से भणन्ति—मैय राजधर्मे इति ष्णुकाइयाति, धिरेण प्रसिद्धत्वं,
 किं विपत्ता^३, विषं तर्कं ददातु, एकस्याः पशुपालन्या गृहे मयुक्कं दसा सह देहीति, सा मत्तच्चवती, देवतयाऽपहृतं, भणितस्म—महयं ! तुभ्यं विषं दत्तं, परिहर दधि,
 स परिहृतवान्, रोगो पदिपुमारक्यः, पुनः मयुहीतं, पुनः मयुक्कं विषं, पुनर्देवतयाऽपहृतं, वृत्तीयवारं देवतयोच्यते, पुनरपि दत्तं, तदपि अपहृतं, सा तस्य दृष्टतः
 प्रदिहिता, अन्यथा प्रमथायां देवतायां दत्तं, कालगतः, तस्य च क्षम्यतारः कुम्भकारः, तस्मिन् कालगते देवतया पांसुचर्यां पतिता, सोऽपहृतोऽनपराधी-
 तिहुत्वा सेनापस्यो कुम्भकारोत्थेरो नाम पत्तनं तस्य नाम्ना ज्ञातं यत्र सोऽपहृत्य स्थापितः, वीतभयं च सर्वं पांसुना मेरितं, अद्यापि पांसवस्त्रिद्वन्वि, एव कार-
 तिक इतिहुत्वा न भयति सर्वेयामात्मन्भनमिति. * सो पदिदिण्णा. + यदित्थं.

व्याख्या—गतः सिष्यगणोऽस्येति समाससप्तम् 'ओमे' दुर्भिक्षे भिक्षाचर्यायाम् अपष्टः-असमर्थः भिक्षाचर्याऽपष्ट-
लसं 'स्थविरं' वृद्धम् एवंगुणयुक्तं 'न गणयन्ति' नाढोचयन्ति 'सहावि' समर्थाः, अपिमुन्दत्सहायादिगुणयुक्ता अपि,
शठा-मायाविनः आर्थिकालाभं 'गवेसन्ति'सि अनियन्त इति गार्थार्थः ॥ ११८४ ॥ गतमार्थिकालाभद्वारं, विगति-
द्वारमधुना, तत्रेयं गार्था—

भक्तं वा पापं वा शुच्यं लावलयिष्यमचिसुद्धं । नो अवज्जपदिच्छन्ना उदायणरिसि पयइसन्ति ॥ ११८५ ॥

व्याख्या—'भक्तं वा' ओदनादि 'पानं वा' द्राक्षापानादि 'मुक्त्वा' उपभुज्य 'लावलयिष्यन्ति' छान्दोग्योपेतम् 'अपिमुद्धं'
विगतिसम्पर्कदोषात्, तथा च-निकारणे प्रतिपिद्ध एव विगतिपरिभोगः, उक्तं च—“विगर्हविगर्हभीओ विगर्हणयं ओ
उ मुञ्जए साह । विगर्ह विगर्हसहाया विगर्ह विगर्ह वला णेइ ॥ १ ॥” इति, ततः केनचित्साधुना चोदिताः सन्तः 'अपयमवि-
च्छन्नाः' पापप्रच्छादिताः 'उदायणरिसि' उदायनक्रुपि व्यपदिशन्त्यालभ्यन्तयेनेति गार्थार्थः ॥ ११८५ ॥ अत्र कथानकं—
धीतभए णयरे उदायणो राया जाय पयइओ, तस्स भिक्षुसाहारस्स याही जाओ, सो विज्जेहि भणिओ-दधिणा-मुञ्जए,
सो किर भट्टारओ वइयाएसु अच्छिओ, अण्णया धीयभयं गओ, तएय तस्स भणिणिज्जो केसी राया, तेषां चएय रज्जे ठाविओ,

१ विगतिविह्वलिभीतो विकृतिगतं यद्यु शुद्धे साधुः । विह्वलिर्विकृतिवभावा विह्वलिर्धियासि बलावपयि ॥ १ ॥ धीतभये भगवे उदायणो राया पावय-
मन्ति, तस्स भिक्षाहारस्स व्यपदिशन्ति, स धीतभेभित्तः-उमा मुद्ध, स भिक्त भट्टारको धीश्रुकासु स्थिता, भयपरा धीतभयं गता, तत्र तस्स भणिजेयः केसी
राया, धेनेव रान्ते स्थापितः.

कंसीजुमारोऽमघोहि भणिओ—एस परीसहपराच्चिओ रज्जं मगइ, सो भणइ—देमि, ते भणंति—ए एस रायधम्मोचि जुग्गा-
हेइ, चिरेण पटिस्सुयं, किं कज्जव १, विसं तस्स दिज्जव, एणाए पसुपाणीए परे पयुत्तं—दधिणा सह देहिचि, सा पटिप्पणा,
देवयाए अवहिदं, भणिओ य—महरिसि १ जुग्ग विसं दिण्णं, परिहराहि दहिं, सो परिहरिओ, रोगो वीधिदमारब्धो, पुणो
एगहिओ, पुणो पवत्तं विसं, पुणो देवयाए अवहरियं, तइयं वारं देवयाए जुच्चइ—पुणोवि दिण्णं, तंपि अवहिदं, सा तस्स
पच्छओ पटिदित्था, अण्णया पमत्ताए देवयाए दिव्वं, कालगओ, तस्स य सेज्जातरो कुंभगारो, तंमि कालगाए देवयाए
पंसुपरिसं पाटियं, सो अवहिओ अणवराहित्तिकाटं सिणवहीए कुंभकारुक्खेवो णाम पट्टणं तस्स णामेण जायं जत्थ सो
अवहरितं दविओ, वीतभयं च सबं पंसुणा पोहियं, अज्जायि पुंसुओ अच्छंति, एस कारणिगोत्तिकहु न होइ सबेसिमाळ-
पणंति ॥ आइ व—

सीयललुक्खाऽणुच्चियं चएसु विगईगएण जावितं । हट्ठावि भणंति सदा किमासि उदापणो न सुणी ॥ ११८६ ॥

१ केशिजुमारोऽमघोर्भणितः—एव परीएपराच्चित्तः शन्यं मार्गायति, स भणति—देवामि, ते भणन्ति—नेव रायधम्मं इति पुराहणति, चिरेण प्रविशुत्तं,
किं विपत्ता १, विचं सकं इदं, पुरुस्याः पशुपान्त्था गृहे प्रयुक्तं दमासह देहीति, सा प्रादुर्भवती, देवतयाऽप्यहत्वं, अन्तेवक्ष—महर्षे ! तुभ्यं विचं दधं, परिहर दधि,
स परिरुदधाय, रोगो वीधिजुमारब्धः, पुनः प्रगृहीतं, पुनः प्रयुक्तं विचं, पुनर्देवतयाऽप्यहत्वं, वर्जयन्तारं देवतयोप्यवे, पुनरपि दधं, तदपि अग्रहत्वं, सा यत्न पृथतः
प्रदिशित्वा, भन्त्या प्रमत्तायां देवतायां दधं, कालगतः, तस्य च ज्ञाप्यातारः कुम्भकारः, तस्मिन् कालगते देवतया पांसुवर्यां पतिता, सोऽप्यहोऽनपराधी-
तिहरता संनापन्यां जुम्भकारोत्क्षेपो नाम पचनं तस्य नास्तीति अतं यत्र सोऽप्यहत्वा स्थापितः, वीतभयं च सर्वं पांसुया प्रीतिं, अघाति पांसवत्तिष्ठन्ति, पूर कार-
निक इतिहरता न भयति सर्वेषामाहम्भनमिति. • सो पटिदिप्पणा. + वदिद्व.

व्याख्या—गतः शिष्यगणोऽस्येति सयासस्तम् 'ओसे' दुर्भिक्षे भिक्षाचर्यायाम् अपद्यतः—असमर्थः भिक्षाचर्याऽप्य-
ल्लसं 'स्यविरं' वृद्धम् एवंगुणयुक्तं 'न गणयन्ति' नालोचयन्ति 'सहाचि' समर्थाः, अपिशब्दात्सहायादिगुणयुक्ता अपि,
शठा—मायाविनः आर्थिकालाभं 'गवेसंति'ति अन्विपन्त इति गाथार्थः ॥ ११८४ ॥ गतमार्थिकालाभद्वारं, विगति-
द्वारमधुना, तत्रेयं गाथा—

भक्तं वा पापं वा भुञ्जुषं लाचलविषमचिसुखं । नो अवज्जपडिच्छन्ना उदायणरिसिं ववइसंति ॥ ११८५ ॥

व्याख्या—'भक्तं वा' श्रोतृनादि 'पानं वा' द्राक्षापानादि 'भुक्त्वा' ह्यभुज्य 'लाचलविष'न्ति लौक्योपेतम् 'अविशुद्धं'
विगतिसम्पर्कदोषात्, तथा च—निष्कारणे प्रतिपिद्ध एव विगतिपरिभोगः, उक्तं च—“विगर्हविगर्हभीओ विगइगयं जो
उ भुंजए साह । विगर्ह विगइसहावा विगर्ह विगर्ह वला पोइ ॥ १ ॥” ति, ततः केनचित्साधुना चोदिताः सन्तः 'अवयमति-
च्छन्नाः' पापप्रच्छादिताः 'उदायणरिसिं' उदायनक्रयं व्यपदिशन्त्यालम्बनत्वेनेति गाथार्थः ॥ ११८५ ॥ अत्र कथानकं—
धीतमए णयरे उदायणो राया जाय पवइओ, तस्स भिक्खाहारस्स वाही जाओ, सो विज्जेहिं भणिओ—दधिणा भुंजह,
सो किर भइरओ वइयाएसु अच्छिओ, अणया वीयभयं गओ, तथ तस्स भणिणिज्जे केसी राया, तेणं चेव रज्जे ठाविओ,

१ विगतिविहृतिभीतो विहृतिगतं यत्तु मुक्ते साधुः । विहृतिर्विहृतिस्त्रमाया विहृतिर्विषयसिं वलाचयति ॥ १ ॥ धीतमभये नगरे उदायनो राजा यावय-
मजितः, तस्य भिक्षाहारस्य व्याधिर्जातः, स वैद्यैर्मथितः—दमा मुह्य, स किल यद्वारको भविकसाधु स्थितः, अन्यथा धीतमयं गतः, तत्र तस्य भातिनेयः केसी
राजा, तेनैव राज्ञे स्थापितः..

तितुकामस्य, तथा च-अयतितुकामो यद् यत्प्रयति लोके नित्यवासादि तद् तदालम्बनं करोतीति गार्थार्थः ॥११८८॥ किं च-द्विधा भवन्ति प्राणिनः-मन्दश्रद्धास्तीव्रश्रद्धाश्च, तत्रान्यन्मन्दश्रद्धानामालम्बनम् अन्यच्च तीव्रश्रद्धानामिति, आह च-

जे जन्तु जया जइया पटुस्सुया चरणकरणपञ्चमहा । जं ते समायरंती आलंयण मंदसङ्काणं ॥ ११८९ ॥
 व्याख्या-‘ये’ केचन साधवः ‘यत्र’ ग्रामनगरादौ ‘यदा’ यस्मिन् काले सुपमदुष्पमादौ ‘जइय’ति यदा च दुर्भिक्षादौ पटुश्रुताश्चरणकरणप्रचष्टाः सन्तो यत्ते समाचरन्ति पार्श्वस्यादिरूपं तदालम्बनं मन्दश्रद्धानां, भवतीति वाक्यशेषः, तथा हि-आचार्यो मधुरायाम् मङ्गुः सुभिक्षेऽप्याहारादिप्रतिबन्धपरित्यागात् पार्श्वस्थतामभजत्, तदेवमपि नूतं जिनैर्धर्मो दृष्ट एवेति गाथाभिप्रायः ॥ ११८९ ॥

जे जन्तु जया जइया पटुस्सुया चरणकरणसंपन्ना । जं ते समायरंती आलंयण निव्वसङ्काणं ॥ ११९० ॥
 व्याख्या-‘ये’ केचन ‘यत्र’ ग्रामनगरादौ ‘यदा’ सुपमदुष्पमादौ ‘जइय’ति यदा च दुर्भिक्षादौ बहुश्रुताश्चरणकरणसम्पन्नाः, यत्ते समाचरन्ति भिक्षुप्रतिमादि तदालम्बनं तीव्रश्रद्धानां भवतीति गार्थार्थः ॥ ११९० ॥ अवसितमानुषङ्गिकं, तस्मात् स्थितमिदं-पद्यानां कृतिकर्म न कर्तव्यं, तथा च निगमयन्नाह-

दंसणनाणचरित्ते तवयिणए निच्चकालपासत्था । एए अवंदणिज्जा जे जसघाई पवयणरस ॥ ११९१ ॥

व्याख्या-‘दंसणनाणचरित्ते’ति प्राकृतशैल्या छान्दसत्वाच्च दर्शनज्ञानचारिजाणां तथा तपोविनययोः ‘निच्चकालपासत्थ’ ति सर्वकालं पार्श्वं तिष्ठन्तीति सर्वकालपार्श्वस्थाः, नित्यकालग्रहणमित्तरप्रमादव्ययच्छेदार्थं, तथा च-इत्तरप्रमादान्निश्च-

व्याख्या—शीतलं च तत् रूक्षं च शीतलरूक्षम्, अत्रमिति गम्यते, तस्मानुचितः—अननुरूपः, नेन्द्रप्रवृत्तितत्वाद्रोगा-
भिभूतत्वाच्च शीतलरूक्षानुचिततलं, 'ब्रजेयु' गोकुलेषु 'विगतिगतेन' विगतिजातेन यापयन्तं सन्तं 'हृष्टावि'ति समर्था अपि
भणन्ति श्रुताः—किमासीदुदायनो न मुनिः १, मुनिरेव विगतिपरिभोगे सत्यपि, तस्मान्निर्दोष एवायमिति ॥ ११८६ ॥
एवं नित्यवासादिषु मन्दधर्माः सङ्गमस्यविरादीन्यालम्बनान्याश्रित्य सीदन्ति, अन्ये पुनः सूत्रादीन्येवाधिकृत्य,
तथा चाह—

सुतरथपालवृद्धे य असहृदव्वाहभावरैभो या । निस्साणपयं काञ्चं संथरमाणावि सीयंति ॥ ११८७ ॥

व्याख्या—सूत्रं च अर्थश्च बालश्च वृद्धश्च सूत्रार्थबालवृद्धास्मान्, तथाऽसहृदश्च द्रव्याद्यापदश्च असहृदद्रव्याद्यापदस्तौश्च,
निश्चाणाम्—आलम्बनानां पदं कृत्वा 'संस्तरन्तोऽपि' संयमानुपरोधेन वर्तमाना अपि सन्तः सीदन्ति, एतदुक्तं भवति—
सूत्रं निश्चापदं कृत्वा यथाऽहं पठामि तावत्किं ममान्येन १, एवमर्थं निश्चापदं कृत्वा भृणोमि तावत्, एवं बालत्वं वृद्धत्वं
असहृदम्—असमर्थत्वमित्यर्थः, एवं द्रव्यापदं—बुर्लभमिदं द्रव्यं, तथा क्षेत्रापदं—भुङ्क्ष्वमिदं क्षेत्रं, तथा कालापदं—बुर्भिक्षं
वर्तते, तथा भावापदं—भलानोऽहमित्यादि निश्चापदं कृत्वा संस्तरन्तोऽपि सीदन्त्यल्पसत्त्वा इति गाथार्थः ॥ ११८७ ॥ एवम्—
आलंबणाण लोको भरिओ जीवरस अजउकामरस । जं जं पिच्छइ लोए तं तं आलंबणं कुणइ ॥ ११८८ ॥

व्याख्या—'आलम्बनानां' प्राप्तिरूपितशब्दार्थानां 'लोके' मनुष्यलोकः 'भृतः' पूर्णो जीवरस 'अजउकामरस'ति अय-

तितुकामस्य, तथा च-अपतितुकामो यद् यत्प्रयति लोके नित्ययासादि तत् तदालम्बनं करोतीति गार्थः ॥११८८॥ किं च-द्विधा भवन्ति प्राणिनः-मन्दश्रद्धास्तीव्रश्रद्धाश्च, तत्रान्यन्मन्दश्रद्धानामालम्बनम् अन्यच्च तीव्रश्रद्धानामिति, आह च-
 जे जन्म जया जइया यदुरसुया चरणकरणपञ्चमद्वा । जं ते समायरंती आलंयण मंदसङ्घाणं ॥ ११८९ ॥
 व्याख्या-‘ये’ केचन साधयः ‘यत्र’ ग्रामनगरादौ ‘यदा’ यस्मिन् काले सुप्रमदुष्प्रमादौ ‘जइय’सि यदा च दुर्भिक्षादौ
 पशुश्रुताश्चरणपञ्चमद्वाः सन्तो यत्ते समाचरन्ति पार्श्वस्थादिरूपं तदालम्बनं मन्दश्रद्धानां, भवतीति वाक्यशेषः, तथा-
 हि-आचार्यो मथुरायां महुः सुभिक्षेऽद्याहारादिप्रतिबन्धापरित्यागात् पार्श्वस्थतामभजत्, तदेवमपि नूनं जिनैर्धर्मो दृष्ट-
 एवेति गार्थाभिप्रायः ॥ ११८९ ॥

जे जन्म जया जइया यदुरसुया चरणकरणसंपन्ना । जं ते समायरंती आलंयण तिब्वसङ्घाणं ॥ ११९० ॥
 व्याख्या-‘ये’ केचन ‘यत्र’ ग्रामनगरादौ ‘यदा’ सुप्रमदुष्प्रमादौ ‘जइय’सि यदा च दुर्भिक्षादौ बहुश्रुताश्चरणकरण-
 सन्पन्नाः, यत्ते समाचरन्ति भिक्षुप्रतिमादि तदालम्बनं तीव्रश्रद्धानां भवतीति गार्थः ॥ ११९० ॥ अवसितमानुषङ्गिकं,
 तस्मात् स्थितमिदं-पद्यानां कृतिकर्म न कर्तव्यं, तथा च निगमयश्चाह—

दंसणनाणचरित्ते तवविणए निच्चकालपासत्था । एए अवंदणिज्जा जे जसघार्ह पययणरस ॥ ११९१ ॥

व्याख्या-‘दंसणनाणचरित्ते’ति प्राकृतशैल्या छान्दसत्वाच्च दर्शनज्ञानचारित्राणां तथा तपोविनययोः ‘निच्चकालपासत्थ’
 ति सर्वकालं पार्श्वं तिष्ठन्तीति सर्वकालपार्श्वस्थाः, नित्यकालग्रहणमित्थप्रमादव्यवच्छेदार्थं, तथा च-इत्थप्रमादान्निश्च-

व्याख्या—शीतलं च तत् स्वस्वं च शीतलरुक्षम्, अन्नमिति गम्यते, तस्यानुचितः—अननुरूपः, नरेन्द्रप्रव्रजितरवाद्रोगा-
भिभूतत्वाच्च शीतलरुक्षानुचितत्वं, 'व्रजेषु' गोकुलेषु 'विगतिगतेन' विगतिजातेन यापयन्तं सन्तं 'हृष्टावि'त्ति समर्थं अपि
भणन्ति शब्दाः—किमासीदुदायनो न मुनिः !, मुनिरेव विगतिपरिमोगे सत्यपि, तस्माद्विदोप एवायमिति ॥ ११८६ ॥
एवं नित्यवासादिषु मन्दधर्माः सङ्गमस्थविरादीन्यालम्बनान्याश्रित्य सीदन्ति, अन्ये पुनः सूत्रादीन्येवाधिकृत्य,
तथा चाह—

सुत्तरथवालशुद्धे य असहृदव्वाहभावर्हो य । निस्साणपयं काञ्चं संधरमाणापि सीयन्ति ॥ ११८७ ॥

व्याख्या—सूत्रं च अर्थश्च वालश्च वृद्धश्च सूत्रार्थवालपृष्ठास्तान्, तथाऽसहश्च द्रव्याद्यापदश्च असहद्रव्याद्यापदस्तौश्च,
निश्चाणाम्—आलम्बनानां पदं कृत्वा 'संस्तरन्तोऽपि' संयमानुपरोधेन वर्तमाना अपि सन्तः सीदन्ति, एतदुक्तं भवति—
सूत्रं निश्चापदं कृत्वा यथाऽहं पठामि तावत्किं ममान्येन !, एवमर्थं निश्चापदं कृत्वा भृणोमि तावत्, एवं वालत्वं पृष्ठत्वं
असहम्—असमर्थवमित्यर्थः, एवं द्रव्यापदं—दुर्लभमिदं द्रव्यं, तथा क्षेत्रापदं—क्षुद्रकमिदं क्षेत्रं, तथा कालापदं—दुर्भिक्षं
यतते, तथा भावापदं—भ्रान्तोऽहमित्यादि निश्चापदं कृत्वा संस्तरन्तोऽपि सीदन्त्यप्यसत्त्वा इति गार्थार्थः ॥ ११८७ ॥ एवम्—
आलंबणाण लोको भरिओ जीवस्स अज्जकामस्स । जं जं पिच्छइ लोए तं तं आलंबणं कुणइ ॥ ११८८ ॥

व्याख्या—'आलम्बनानां' प्राप्तिरूपितशब्दार्थानां 'लोकः' मनुष्यलोकः 'भूतः' पूर्णो जीवस्य 'अज्जकामस्स'त्ति अय-

नुमत्या ध निर्जरा, संविद्याः पुनर्दिधा-द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यसंविद्या मृणाः पृन्नेऽपि चलति सदोन्नतचेतसः, भावसं-
विप्रास्तु साधवस्तैरिहाधिकार इति गाथार्थः ॥ ११९४ ॥ गतं सप्तसङ्गं नित्यवासद्वारमिति व्याख्याता सप्तपद्मं पद्मानां
कृतिकर्म इत्यादिद्वारागाथा, निगमयतो कर्मोपतो दर्शनाद्युपयुक्ता एव वन्दनीया इति, अधुना तानेयाऽऽचार्यादिभेद-
तोऽभिधिरसुराह—

आपरिय उपजन्नाय पञ्चसि धेरे तदेव रायणिण । एएसिं किहकम्मं कायठवं निज्जरहाय ॥ ११९५ ॥

व्याख्या—आचार्य उपाध्यायः प्रवर्तकः स्वविरस्तथैव रसाधिकः, एतेषां कृतिकर्म कर्तव्यं निर्जरार्थं, तत्र चाऽऽचार्यः
सूत्रार्थोभयवेत्ता लक्षणादिशुक्लश्च, उक्तं च—‘सुत्तयविज्ज लक्खणजुत्तो गच्छस्स मोटिभूओ य । गणतत्तिविप्पमुक्को अरथं
भासेइ आयरिओ ॥ १ ॥’ न तु सूत्रं, यत उक्तम्—‘एकगया य ज्ञाणे जुही तित्थयरअणुकिती गरआ । आणाहिज्जमिइ
गुरु कयरिणमुक्खा न पाएइ ॥ १ ॥’ अस्य हि सर्वैरेवोपाध्यायादिभिः कृतिकर्म कार्यं पर्यायहीनस्यापि, उपाध्यायः
प्राप्तिकृतिशब्दार्थः, स चैतदन्यतः—‘सम्भत्तणाणसंजमजुत्तो सुत्तयतवुभयविहिइ ॥ आपरियठाणजुत्तो सुत्तं
पाएवयन्नाओ ॥ १ ॥’ किं निमित्तं १—‘सुत्तयेसु थिरत्तं रिणमुक्खो आयतीयऽपडिवंधो । पाडिच्छामोहजओ

१ सूत्रार्थविद् लक्षणमुक्तो गच्छस्स मोटिभूतश्च । गणतत्तिविप्पमुक्तोऽर्थं वाचयत्याचार्यः ॥ १ ॥ एकप्राता ध व्याने वुट्ठिस्तीर्थंकराजुहतिर्युर्वा । आजास्ते-
क्षमिति गुरयः कृतकणमोक्षा न वाचयन्ति ॥ १ ॥ सम्भत्तयणानसंयममुक्तः सूत्रार्थतदुभयविधिश्च । आचार्यस्यानयोपयः सूत्रं वाचयति उपाध्यायः ॥ १ ॥
ए प्रापंधोः स्थिरत्वं प्रणामोक्ष भाषता धामतिवन्धः । प्रातीच्छामोहजयः (प्रातीच्छानामोहजयः) * ० पद्मे विचलति.

यतो ज्ञानाद्यपमेऽपि व्यवहारतस्तु साधव एवेति, 'एते' प्रस्तुता अवन्दनीयाः, ये किंभूताः १- 'यशोधातिनः' यशोऽभि-
नाशकाः, कस्य १- प्रवचनस्य, कथं यशोधातिनः १, श्रमणगुणोपात्तं यद् यशस्तत्तद्गुणवितधासेवनतो धातयन्तीति गाथार्थः
॥ ११९१ ॥ पार्थस्यादिवन्दने चापायास्त्रिगमयन्नाह—

किदकम्भं च पसंसा सुहसीलजगन्मि कम्भधंघाय । जे जे पमायठाणा ते ते उवयूहिद्या हुंति ॥ ११९२ ॥

व्याख्या—'कृतिकर्म' वन्दनं 'प्रशंसा च' बहुश्रुतो विनीतो वाऽयमित्यादिलक्षणा 'सुखशीलजने' पार्थस्यजने कर्म-
पन्धाय, कथं १- यतस्ते पूज्या एव वयमिति निरपेक्षतरा भवन्ति, एवं यानि यानि प्रमादस्यानानि येषु विपीदन्ति पार्थ-
स्यादयस्तानि तानि 'उपबृंहितानि भवन्ति' समर्थितानि भवन्ति-अनुमत्तानि भवन्ति, तत्प्रत्ययश्च वन्ध इति गाथार्थः
॥ ११९२ ॥ यस्मादेतेऽप्यायास्तस्मात् पार्थस्यादयो न वन्दनीयाः, साधव एव वन्दनीया इति निगमयन्नाह—

दंसणानाणवरित्ते तवविणए निचकालमुज्जुत्ता । एए उ वंदणिज्जा जे जसकारी पवपणस्स ॥ ११९३ ॥

व्याख्या—दर्शनज्ञानचारित्र्येषु तथा तपोधिनययोः 'नित्यकालं' सर्वकालम् 'उज्जुका' उद्यता एत एव वन्दनीयाः, ये
विशुद्धमार्गभावनाया यशःकारिणः प्रवचनस्येति गाथार्थः ॥ ११९३ ॥ अधुना सुसाधुवन्दने गुणमुपदर्शयन्नाह—

किदकम्भं च पसंसा संविग्गजणंमि निज्जरट्ठाए । जे जे विरईठाणा ते ते उवयूहिद्या हुंति ॥ ११९४ ॥

व्याख्या—'कृतिकर्म' वन्दनं 'प्रशंसा च' बहुश्रुतो विनीतः पुण्यभागित्यादिलक्षणा संविमज्जने 'निर्जराधार्य' कर्मक्षयाय
कथं १- यानि (यानि) विरतिस्थानानि येषु वर्तन्ते संविद्यास्तानि तानि 'उपबृंहितानि भवन्ति' अनुमत्तानि भवन्ति, तद-

व्याख्या—मातरं पितरं वाऽपि ज्येष्ठकं वाऽपि भ्रातरम्, अपिदाब्दान्मातामहपितामहादिपरिग्रहः, 'कृतिकर्म' अभ्यु-
 थितव्यन्दनमित्यर्थः, न कारयेत् सर्वान् रत्नाधिकौस्तथा, पर्यायज्येष्ठानित्यर्थः, किमिति १, मात्रादीन् वन्दनं कारयतः
 टोकरार्धपजायते, तेषां च कदाचिद्विपरिणामो भवति, आटोचनप्रत्याख्यानसूत्रार्थेषु तु कारयेत्, सागारिकाध्यक्षे तु
 यतनया कारयेद्, एष ममप्रयत्नप्रतिपन्नानां विधिः, गृहस्थैस्तु कारयेदिति गाथार्थः ॥ ११९६ ॥ साम्प्रतं कृतिकर्मकरणो-
 चितं प्रतिपादयन्नाह—

पंचमहव्ययजुस्तो अणत्स माणपरियज्जियमहैर्भो । संविन्गानिज्जरट्टी किहकम्मकरो हवह साह ॥ ११९७ ॥
 व्याख्या—पद्म महाप्रशान्ति-प्राणतिपातादिनियुत्तिवृक्षणानि तैर्युक्तः 'अणत्स'ति आलस्यरहितः 'मानपरिवर्जित-
 गतिः' जात्यादिमानपराज्युत्तमतिः 'संविद्मः' प्राप्तव्याख्यात एव 'निर्जरार्थी' कर्मक्षयार्थी, एवम्भूतः कृतिकर्मकारको
 भवति साधुः, एवम्भूतेन साधुना कृतिकर्म कर्तव्यमिति गाथार्थः ॥ ११९७ ॥ गतं केनेति द्वारं, साम्प्रतं 'कदे' स्यायातं,
 कदा कृतिकर्म कर्तव्यं कदा या न कर्तव्यं १, तत्र—

यप्पिखत्तापराहुत्ते भ पमत्ते मा कया हु वंदिज्जा । आहारं च करित्तो नीहारं वा जह करेह ॥ ११९८ ॥

व्याख्या—व्याधिसं धर्मकथादिना 'पराहुत्ते य' पराज्युत्तं, चत्ताब्दादुद्भूत(वि)त्तादिपरिग्रहः, प्रमत्तं क्रोधादिप्रमादेन
 मा कदाचिद्वन्देत, आहारं वा पुर्वन्तं नीहारं वा यदि करोति, इह च-धर्मान्तरायानवधारणप्रकोपाहारान्तरायपुरीषा-
 निर्गमनादयो दोषाः प्रपद्येन वक्तव्या इति गाथार्थः ॥ ११९८ ॥ कदा तर्हि वन्देत्यत आह—

सुतं वाप्यवज्ज्ञाओ ॥ १ ॥' तस्यापि तैर्विनैयैः पर्यायहीनस्यापि कृतिकर्म कार्यं, यथोचितं प्रशस्तयोगेषु साधून् प्रवर्त-
यतीति प्रवर्तकः, उक्तं च—'तवसंजमजोगेसुं जो जोगो तस्य तं पवत्तेइ । असहुं च नियत्तेई गणतत्तिछो पवत्ती व
॥ १ ॥' अस्यापि कृतिकर्म कार्यं हीनपर्यायस्यापि, सीदतः साधूनैहिकामुल्लिङ्गिकापायदर्शनतो मोक्षमार्ग एव स्थिरीकरो-
तीति स्थविरः, उक्तं च—'धिरकंरणा पुण धेरो पवत्तिवावारिएसु अरथेसुं । जो जस्य सीयइ जई संतवलो तं धिरं कुणइ
॥ १ ॥' अस्याप्यूनपर्यायस्यापि कृतिकर्म कार्यं, गणावच्छेदकोऽप्यन्नानुपात्तोऽपि मूलग्रन्थे नायगन्तव्यः, साहचर्यादिति,
स चेत्थभूतः—'उद्धार्येणापहायणत्तिचोयधिमगणासु अविसाई । सुत्तत्थतदुभयविऊ गणवच्छो एरिसो होइ ॥ १ ॥' अस्या-
प्यूनपर्यायस्यापि कृतिकर्म कर्तव्यं, रक्षाधिकः—पर्यायज्येष्ठः, एतेषामुक्तक्रमेणैव कृतिकर्म कर्तव्यं निर्जरार्थम्, अन्ये तु
भणन्ति—प्रथममात्रोपपत्तिः सर्वराचार्यस्य कृतिकर्म कार्यं, पश्चाद् यथारत्नाधिकतया, आचार्येणापि मध्यमे क्षामणान-
न्तरे कृतिकर्मणि ज्येष्ठस्य कृतिकर्म कार्यमिति गाथार्थः ॥ ११२५ ॥ प्रथमद्वारागाथायां गतं 'कस्ये'ति द्वारम्, अधुना 'केने'ति
द्वारं, केन कृतिकर्म कर्तव्यं ? केन वा न कर्तव्यं ? कः पुनरस्य कारणोचितः अनुचितो वेत्यर्थः, तत्र मातापित्रादिरनु-
चितो गणः, तथा चाह ग्रन्थकारः—

मापरं पिपरं वावि जिड्ढं वावि भापरं । किइकम्मं न कारिज्जा सन्वे राइणिए तहा ॥ ११२६ ॥

१ सूत्रं वाचयति वपाध्यायः ॥ १ ॥ सपःसंयमयोगेषु यो योगस्तत्र संप्रवर्तयति । असहिष्णुं च निवर्तयति गणपित्तकः प्रवर्त (संक) इति ॥ ३ ॥
स्थिरकरणापुनः स्थविरः प्रवर्तकव्यापारितेव्यर्थेण । यो यत्र सीयति यतिसद्वृत्तं स्थिरं करोति ॥ ४ ॥ * सीदमानात्, + मूलग्रन्थेऽप्ययन्तव्यः । अभिरूप्यति.
२ उद्धारणप्रयावनाशेन्द्रोपधिमार्गणास्त्वधिवादी । सूत्रार्थेतदुभयविद् गणावच्छेदक इदञ्चो भवति ॥ १ ॥

द्याख्या—मातरं पितरं वाऽपि ज्येष्ठकं वाऽपि भ्रातरम्, अपिशब्दान्मातामहपितामहादिपरिग्रहः, 'कृतिकर्म' अभ्यु-
 स्थितवन्दनमित्यर्थः, न कारयेत् सर्वान् रत्नाधिकौस्तथा, पर्यायज्येष्ठानित्यर्थः, किमिति ?, मात्रादीन् वन्दनं कारयतः
 टोकगर्होपजायते, तेषां च कदाचिद्विपरिणामो भवति, आलोचनप्रत्यारख्यानसूत्रार्थेषु तु कारयेत्, सागारिकाध्याये तु
 यत्नतया कारयेद्, एष प्रपञ्चाप्रतिपक्षानां विधिः, गृहस्थास्तु कारयेदिति गाथार्थः ॥ ११९६ ॥ साम्प्रतं कृतिकर्मकरणो-
 चितं प्रतिपादयन्नाह—

पंचमहव्यपजुक्तो अणत्स माणपरिवज्जियमर्हओ । संविगगनिज्जरही किइकम्मकरो हवइ साह् ॥ ११९७ ॥
 द्याख्या—पञ्च महाव्रतानि—प्राणातिपातादिनिवृत्तिलक्षणानि तैर्युक्तः 'अणत्स'सि आलस्यरहितः 'मानपरिवर्जित-
 मतिः' जालादिमानपराङ्मुखमतिः 'संविगः' प्राग्व्याख्यात एव 'निर्जरार्थी' कर्मक्षयार्थी, एवम्भूतः कृतिकर्मकारको
 भवति साधुः, एवम्भूतेन साधुना कृतिकर्म कर्त्तव्यमिति गाथार्थः ॥ ११९७ ॥ गतं केनेति द्वारं, साम्प्रतं 'कदे' त्यायातं,
 कदा कृतिकर्म कर्त्तव्यं कदा या न कर्त्तव्यं ?, तत्र—

यक्सित्तपराहुत्ते अ पमत्ते मा कपा हु वंदिज्जा । आहारं च करित्तो नीहारं वा जइ करेइ ॥ ११९८ ॥
 द्याख्या—व्याधिसं धर्मकथादिना 'पराहुत्ते य' पराङ्मुखं, यद्वाद्दाहुद्धु(स्थित)तादिपरिग्रहः, प्रमत्तं क्रोधादिप्रमादेन
 मा कदाचिद्वन्देत, आहारं वा कुर्वन्तं नीहारं वा यदि करोति, इह च—धर्मान्तरायानवधारणप्रकोपाहारान्तरायपुरीषा-
 निर्गमनादयो दोषाः प्रपञ्चेन वक्तव्या इति गाथार्थः ॥ ११९८ ॥ कदा तर्हि वन्देत्यत आह—

सुतं वाप्यवज्राभो ॥ १ ॥' तस्यापि तैर्विनेयैः पर्यायहीनस्यापि कृतिकर्म कार्यं, यथोचितं प्रशस्तयोगेषु साधून् प्रवर्तयतीति प्रवर्तकः, उक्तं च—'तवसंजमजोगेसुं जो जोगो तत्थ तं पवत्तेइ । असहुं च नियत्तेई गणतत्तिहो पवत्तो च ॥ १ ॥' अस्यापि कृतिकर्म कार्यं हीनपर्यायस्यापि, सीदतः साधूनैहिकामुक्तिमिकापायदर्शनतो मोक्षमार्ग एव स्थिरीकरोतीति स्थिरः, उक्तं च—'धिरकरणा पुण धेरो पवत्तिवावारिएसु अरथेसुं । जो जत्थ सीयइ जई संतवलो तं धिरं कुणइ ॥ १ ॥' अस्याप्यूनपर्यायस्यापि कृतिकर्म कार्यं, गणावच्छेदकोऽप्यत्रानुपात्तोऽपि मूलग्रन्थे नावगन्तव्यः, साहचर्यादिति, स चेश्वरभूतः—'उद्धावणेपापहावणत्थितोवधिमग्गणासु अविसाई । सुत्तत्थतदुभयविज्ज गणवच्छो एरिसो होइ ॥ १ ॥' अस्याप्यूनपर्यायस्यापि कृतिकर्म कर्तव्यं, रक्षाधिकः—पर्यायजपेष्ठः, एतेषामुक्तक्रमेणैव कृतिकर्म कर्तव्यं निर्जराधर्म, अन्ये तु भणन्ति—प्रथममालोचयन्निः सर्वेराचार्यस्य कृतिकर्म कार्यं, पश्चाद् यथारक्षाधिकतया, आचार्येणापि मध्यमे क्षामणानन्तरे कृतिकर्मणि जपेष्ठस्य कृतिकर्म कार्यमिति गार्थाधर्मः ॥११२५॥ प्रथमद्वारागाथायां गतं 'कस्से'ति द्वारम्, अधुना 'केने'ति द्वारं, केन कृतिकर्म कर्तव्यं ? केन वा न कर्तव्यं ? कः पुनरस्य कारणोचितः अनुचितो वेत्यर्थः, तत्र मातापित्रादिरनुचितो गणः, तथा चाह ग्रन्थकारः—

मायरं पिपरं वावि जिड्ढं वावि भायरं । किइकम्मं न कारिज्जा सन्वे राइणिए तहा ॥ ११२६ ॥

१ सूत्रं वाचयति तथाभाष्यः ॥ १ ॥ तपःसंयमयोगेषु यो योयत्तत्र तं प्रवर्तयति । अतद्विष्णुं च निवर्तयति गणधित्तकः प्रवर्तितं (संक) एतु ॥ १ ॥ स्थिरकरणापुनः स्थिरः प्रवर्तकव्यापारीतेष्वर्थेषु । यो यत्र सीदति यतिसद्वृत्तं स्थिरं करोति ॥ ४ ॥ * सीदमानाम्, + मूलग्रन्थेऽवगन्तव्यः । † अभिनिवृत्तिः । २ उद्धावनप्रथावनाक्षेत्रोपधिमार्गणास्तविषादी । सूत्रार्थतदुभयविद् गणावच्छेदक द्वैतयो भवति ॥ १ ॥

अद्वय वंदये ॥ २ ॥” तथाऽऽल्लोचनायां विहारापराधभेदभिज्ञायां ‘संवरणं’ भुक्तेः प्रत्याख्यानम्, अथवा कृतनमस्कार-
सहितदिप्रत्याख्यानस्यापि पुनरजीर्णादिकारणतोऽभकार्थं गृह्यतः संवरणं तस्मिन् वन्दनं भवति, ‘उत्तमार्थे वा’ अन-
यानसंश्लेषनायां वन्दनमित्येतेषु प्रतिक्रमणादिषु स्थानेषु वन्दनं भवतीति गाथार्थः ॥ १२०० ॥ इत्थं सामान्येन नियता-
नियतस्थानानि वन्दनानि प्रदर्शितानि, साम्प्रतं नियतवन्दनस्थानसङ्ख्याप्रदर्शनायाऽऽह—

चत्वारि पङ्क्तिमणे किङ्कन्मा तिति हुंति सज्झाय । पुञ्चपणं अवरणं किङ्कन्मा चउदस हवन्ति ॥ १२०१ ॥
व्याख्या—चत्वारि प्रतिक्रमणे कृतिकर्माणि त्रीणि भवन्ति, स्वाध्याये पूर्वार्हे-प्रत्युपसि, कथं?, गुंते पुत्रसङ्गाए वंदित्ता
अल्लोएइति एयं एकं, अन्मुद्धियावसाणे जं पुणो वंदन्ति गुंते एयं विहयं, एउथ य विही-पच्छा जहणणेण तिणिण मज्झिमं
पंच वा सत्त वा उक्कोसं सर्वेपि वंदियथा, जइ वाडला वक्खेवो वा तो इक्केण ऊणगा जाव तिणिण अवरसं वंदियथा, एयं
देवसिए, पक्खिए पंच अवस्सं, वाउन्मासिए संवच्छरिएवि सत्त अवरसन्ति, ते वंदिकणं जं पुणो आयरियस्स अल्लिविज्जइ
तं तइयं, पञ्चकराणे चउरयं, सज्झाए पुण वंदित्ता पडवेइ पदमं, पडविए पवेदयंतस्स वितियं, पच्छा जइइं समुहिइं पडइ,
उइंससमुइंसयंदणाणमिहेवदंतन्भावो, तओ जाहे चउभागावसेसा पोरिसी ताहे पाए पडिलेहेइ, जइ ण पडिउकामो तो वंदइ,

१ अथवा चतुर्थेयुः ॥ २ गुंते पूर्वसन्ध्यायां विन्दित्वाऽऽल्लोचयतीति पूर्ववेकं, अन्मुद्धियावसाने यत्पुनर्वन्दन्ते गुरुमेतद्वितीयं, अत्र च विधिः—पञ्चाङ्गपन्थेन
प्रथो भाष्यमेव पठ्य ॥ सप्त वा बहूश्चेन सर्वेऽपि विन्दितव्याः, यदि इयाकुला व्याशेषो वा तदैकेनोता यावत् त्रयोऽथदयं विन्दितव्याः, पूर्वं देवसिक्के, पाक्षिके
पद्मावरणं, चानुर्भासिके सावस्रसिक्केऽपि सप्तावरणमिति, ताम् विन्दित्वा यत्पुनराचार्यायाश्चयणाथ दीप्यते तत्तृतीयं, प्रत्याख्याने चतुर्थं, स्वाध्याये पुनर्वन्दित्वा
प्रत्यारयादि प्रथमं, प्रस्थापिते प्रवेदयतो द्वितीयं, पञ्चाङ्गिष्टसमुहिदं पठति, वदैशसमुदैशचन्दनानामिदैवान्तर्भावः, ततो यदा चतुर्भागावशेषा पोरयी तदा
पात्रानि प्रविष्टेयपदि, यदि न पठितुकामस्तदा वन्दते.

पसंते आसणत्थे य, उवसंते उवड्ढिए । अणुअचित्तु मेहावी, किइकम्मं पजंजए ॥ ११९९ ॥

व्याख्या—‘प्रशान्तं’ व्याख्यानादिव्याक्षेपरहितम् ‘आसनस्थं’ निपद्यागतम् ‘उपशान्तं’ क्रोधादिप्रमादरहितम् ‘उपस्थितं’ छन्दनेत्याद्यभिधानेन प्रत्युद्यतम्, एवम्भूतं सन्तमनुज्ञाप्य मेधावी ततः कृतिकर्म प्रयुज्जीत, वन्दनकं कुर्यादित्यर्थः, अनुज्ञापनायां च आदेशद्वयं, यानि श्रुववन्दनानि तेषु प्रतिक्रमणादौ नानुज्ञापयति, यानि पुनरीत्यक्तिकानि ते व्यनुज्ञापयतीति गार्थार्थः ॥ ११९९ ॥ गतं कदेति द्वारं, कतिकृत्योद्धारमधुना, कतिकृत्यः कृतिकर्म कार्यं ?, कियत्यो यारा इत्यर्थः, तत्र प्रत्यहं नियतान्यनियतानि च वन्दनानि भवन्त्यत उभयस्थाननिदर्शनायाऽऽह नियुक्तिकारः—

पडिकेमणे सज्जेहाए काउरसभोवरीहपाहुँणए । आलोपेणसंवरेणे उत्तमहे य वंदणयं ॥ १२०० ॥

व्याख्या—प्रतीपं क्रमणं प्रतिक्रमणम्, अपराधस्थानेभ्यो गुणस्थानेषु वर्तनमित्यर्थः, तस्मिन् सामान्यतो वन्दनं भवति, तथा ‘स्वाध्याये’ वाचनादिलक्षणे, ‘कायोत्सर्गे’ यो हि विगतिपरिभोगायाऽऽचाम्बलचित्तर्जनार्थं क्रियते, ‘अपराधे’ गुरुविनयलङ्घनकरे, यतस्तं वन्दित्वा क्षामयति, पाक्षिकवन्दनान्यपराधे पतन्ति, ‘पादूर्णके’ ज्येष्ठे समागते सति वन्दनं भवति, इतरस्त्रिणापि प्रतीच्छितव्यम्, अत्र चायं विधिः—‘संभोइव अणणसंभोइया य हुविहा हवंति पाहुणया । संभोइय आयरियं आपुच्छित्ता उ वंदेइ ॥ १ ॥ इयरे पुण आयरियं वंदित्ता संदिसाविडं तह य । पच्छा वंदेइ जई गयमोहा

१ संभोमिका भन्यसंभोमिकाश्च द्विविधा भवन्ति प्रावूर्णकाः । संभोमिकान् आचार्ये आपृच्छय तु वन्दये ॥ १ ॥ इतरान् पुनराचार्ये वन्दित्वा संदिश्य तया च । पश्चात् वन्दन्ते यतयो यतमोहा

अद्वय वंदये ॥ २ ॥" तथाऽऽलोचनायां विद्यारापराधभेदभिन्नायां 'संवरणं' मुक्तेः प्रत्याख्यानम्, अथवा कृतनभस्कार-
सहितादिप्रत्याख्यानस्यापि पुनरजीर्णादिकारणतोऽभकार्थं गृह्यतः संवरणं तस्मिन् वन्दनं भवति, 'उत्तमार्थे वा' अन-
ज्ञानसंश्लेखनायां वन्दनमित्येतौ प्रतिक्रमणादिषु स्थानेषु वन्दनं भवतीति गाथार्थः ॥ १२०० ॥ इत्थं सामान्येन नियता-

नियतस्थानानि वन्दनानि प्रदर्शितानि, साम्प्रतं नियतवन्दनस्थानसङ्ख्याप्रदर्शनायाऽऽह—
यत्तारि पट्टिग्रामणे किङ्कर्ममा तिष्ठि ह्रुंति सज्झाए । पुज्जणहे अवरणहे किङ्कर्ममा चउदस हवन्ति ॥ १२०१ ॥
न्याख्या—यत्तारि प्रतिक्रमणे कृतिकर्माणि त्रीणि भवन्ति, स्वाध्याये पूर्वार्द्धे-प्रत्युपसि, कथं?, गुरुं पुत्रसंज्ञाए वंदित्ता
आलोएइति एवं एकं, अन्नुद्विधावसाणे जं पुणो वंदंति गुरुं एवं विइयं, एरथ य विही-पच्छा जहणणेण तिणिण मज्झिमं
पंच वा सत्त वा उकोसं सघेवि वंदियथा, जइ वावला वक्खेयो वा तो इक्केण ऊणगा जाय तिणिण अवरसं वंदियथा, एवं
देवसिए, पक्खिए एवं अयस्सं, चाउन्मासिए संवच्छरिएवि सत्त अवरसंति, ते वंदिकणं जं पुणो आयरियस्स अल्लिविज्जइ
तं तइयं, पट्टावसाणे चउरथं, सज्झाए पुण वंदित्ता पट्ठयेइ पढमं, पट्टविए पवेदयंतरस वितियं, पच्छा उहिठं समुहिठं पढइ,
उइससमुइसवंदणाणमिहेयडंतन्भावो, तओ जाहे चउभागावसेसा पोरिसी ताहे पाए पडिलेहेइ, जइ ण पडिउकामो तो वंदइ,

१ अथवा षट्पदेभ्यः ॥ २ गुरुं पूर्वसन्ध्यायां यदिद्विधाऽऽलोचयतीति पृथक्, अन्नुद्विधावसाणे यत्पुनर्वन्दन्ते गुरुमेतद्वितीयं, अत्र च विधिः—पश्चाज्जपन्त्येन
प्रथो मन्त्रमेव पश्चात् सप्त वा कुरुतेन सर्वेऽपि चन्द्रितव्याः, यदि न्याकुला व्याक्षेपो वा चर्दकेनोता यावत् त्रयोऽवश्यं चन्द्रितव्याः, एवं देवसिके, पाक्षिके
पश्चावश्यं, पातुर्मासिके सावस्वतिकेऽपि सप्तावश्यमिति, ताव यदिद्विधा यत्पुनराचार्यायाश्चण्णाय दीयते तत्तृतीयं, प्रत्याख्यानं चतुर्थं, स्वाध्याये पुनर्वन्दितव्या
प्रत्यापयति प्रथमं, प्रस्थापिते प्रवेदयतो द्वितीयं, पश्चादुदितसमुदितं पठति, उद्देशसमुद्देशवन्दनानामिहेवान्तर्भावः, ततो यदा चतुर्भागावसेया दीरयी तदा
पात्राणि प्रतिलेखयति, यदि न पठितुकामस्तदा धन्द्वते.

अहं पडिउकामो तो अवंदित्ता पाए पडिलेहेइ, पडिलेहिता पच्छा पढइ, कालवेलाए वंदितं पडिकमइ, एयं तइयं । एयं पूयाहे सध, अपराहेऽपि सधैव भवन्ति, अनुज्ञावन्दनानां स्वाध्यायवन्दनोपेयान्तर्भावात्, प्रातिक्रमणिकानि तु चत्वारि प्रसिद्धानि, एवमेतानि भूषाणि प्रत्यहं कृतिकर्माणि चतुर्दश भवन्त्यभक्तार्थिकस्य, इतरस्य तु प्रत्याख्यानवन्दनेनाधिकानि भवन्तीति गाथार्थः ॥ १२०१ ॥ गतं कतिकृत्योद्वारं, व्याख्याता वन्दनमित्यादिप्रथमा द्वारागाथा, सामप्रतं द्वितीया व्याख्यायते, तत्र कल्यवनतमित्याद्यं द्वारं, तदर्थप्रतिपादनायाऽऽह—

दोओणयं अहाजायं, किइकम्मं पारसावयं ।

अस्य व्याख्या—अवनतिः—अवनतम्, उत्तमाङ्गप्रधानं प्रणमनमित्यर्थः, द्वे अवनते यस्मिंस्तद् द्वयवनतम्, एकं यदा प्रथममेव 'इच्छामि खमासमणो । वंदितं जावणिजाए निरसीहियाए'ति अभिधाय छन्दोऽनुज्ञापनायावनमति, द्वितीयं पुनर्यदा कृतावर्तो निष्क्रान्तः 'इच्छामी'त्यादिसूत्रमभिधाय छन्दोऽनुज्ञापनायैवावनमति, यथाजातं श्रमणत्वमाश्रित्य योनिनिष्क्रमणं च, तत्र रजोहरणमुखवस्त्रिकाचोलपट्टमात्रया श्रमणो जातः, रचितकरपुटस्तु योन्या निर्गतः, एवम्भूत एव वन्दते, तदन्यतिरेकाच्च यथाजातं भण्यते कृतिकर्मवन्दनं, 'पारसावयं'ति द्वादशावर्ताः—सूत्राभिधानगर्भाः कायव्यापारविशेषा यस्मिन्निति समासस्तद् द्वादशावर्तम्, इह च प्रथमप्रविष्टस्य पडावर्तो भवन्ति, 'अहोकायं कायसंक्रासं खमणिज्जो भे किलामो, अप्पकिलंताणं बहुसुओण भे दिवसो वइक्कंतो ? , जत्ता भे जवणिज्जं च भे' एतत्सूत्रगर्भा शुरुचरण-

१ भय पडिउकामस्तदाऽवन्दिता पात्राणि प्रतिष्ठित्वति, प्रतिलिख्य पश्चात्पठति, काष्ठयेकायां वदिद्वया प्रतिक्रामति, पृथपृथीयं. * गाथायाकलमाह.

न्यस्तद्वत्तिरःस्यापनारूपाः, निष्कम्ब्य पुनः प्रविष्टस्याप्येत एव पठति, एतच्चापान्तरालद्वारद्वयमाद्यद्वारोपलक्षितमवगन्तव्यं, गतं कल्पयन्तद्वारं, साम्प्रतं 'कतिशिर' इत्येतद्वारं व्याचिरव्यासुरिदमपरं गाथाशकलमाह—

चञ्चसिरं तिगुत्तं च दुपवेसं एगनिकत्वमणं ॥ १२०२ ॥

व्याख्या—चत्वारि शिरांसि यस्मिंस्तच्चतुःशिरः, प्रथमप्रविष्टस्य क्षामणाकाले शिष्याचार्यशिरोद्वयं, पुनरपि निष्कम्ब्य प्रविष्टस्य द्वयमेवेति भावना, द्वारं । तिस्रो गुप्तयो यस्मिंस्तच्चित्तुसं, मनसा सम्यक्प्रणिहितः वाचाऽस्त्वलितार्क्षराण्युच्चारयन् फायेनावर्तनधिराधयन्, वन्दनं करोति यतः, चशब्दोऽवधारणार्थः, द्वौ प्रवेशौ यस्मिंस्तद्विप्रवेशं, प्रथमोऽनुज्ञाप्य प्रविशतः, द्वितीयः पुनर्निर्गतस्य प्रविशत इति, एकनिष्क्रमणमावश्यक्या निर्गच्छतः, एतच्चापान्तरालद्वारत्रयं कतिशिरोद्वारोपणोपलक्षितमवगन्तव्यमिति गाथार्थः ॥ १२०२ ॥ साम्प्रतं कतिभिर्वाऽऽवश्यकैः परिशुद्धमिति द्वारार्थोऽभिधीयते, तथा चाऽऽह—

अवणामा दुव्वड्हाजायं, आवत्ता पारसेव ड । सीसा चत्सारि गुत्तीओ, तिन्नि दो म पवेस्सणा ॥ १२०३ ॥

एगनिकत्वमणं चैव, पणवीसं चिपाहिपा । आवत्सगेहिं परिसुद्धं, किइकम्मं जेहि कीरई ॥ १२०४ ॥

व्याख्या—गाथाद्वयं निगदसिद्धमेव, एभिर्गाथाद्वयोक्तैः पञ्चविंशतिभिरावश्यकैः परिशुद्धं कृतिकर्म कर्तव्यम्, अन्यथा द्रव्यकृतिकर्म भवति ॥ १२०३-१२०४ ॥ आह च—

अहं पट्टिकामो तो अवंदित्ता पाए पडिलेहेइ, पडिलेहिता पच्छा पढइ, कालवेलाए वंदितं पट्टिकमइ, एयं तइयं । एयं पूर्वसिं सप्त, अपराहेडपि सर्वेय भवन्ति, अनुज्ञावन्दनानां स्वाध्यायवन्दनेष्वेवान्तर्भावात्, प्रातिक्रमणिकानि तु चत्वारि प्रसिद्धानि, एवमेवाति प्रुवाणि प्रत्यहं कृतिकर्माणि चतुर्दश भवन्त्यभकार्थिकस्य, इतरस्य तु प्रत्याख्यानवन्द-
नेनाधिकानि भवन्तीति गार्थः ॥ १२०१ ॥ गतं कतिहेत्वोद्वारं, व्याख्याता वन्दनमित्यादिप्रथमा द्वारगाथा, साम्प्रतं द्वितीया व्याख्यायते, तत्र कल्पवन्तमित्याद्यं द्वारं, तदर्थप्रतिपादनायाऽऽह—

दोओणयं अहाजायं, किइकम्मं चारसावयं ।

अस्य व्याख्या—अवनतिः—अवनतम्, उत्तमाङ्गप्रधानं प्रणमनमित्यर्थः, दे अवनते यस्मिंस्तद् द्वयवनतम्, एकं यदा प्रथममेव 'इच्छामि खमासमणो । वंदितं जावणिज्जाए निरसीहियाए'ति अभिधाय छन्दोऽनुज्ञापनायावनमति, द्वितीयं पुनर्यदा कृतावर्तो निष्क्रान्तः 'इच्छामी'त्यादिसूत्रमभिधाय छन्दोऽनुज्ञापनायैवावनमति, यथाजातं श्रमणत्वमाश्रित्य योनिनिष्क्रमणं च, तत्र रजोहरणमुखवल्किचोल्पट्टमात्रया श्रमणो जातः, रचितकरसुदस्तु योन्या निर्गतः, एवम्भूत एव वन्दते, तदव्यतिरेकाच्च यथाजातं भण्यते कृतिकर्मवन्दनं, 'चारसावयं'ति द्वादशावर्ताः—सूत्राभिधानगर्भाः कायव्या-
पारविशेषा यस्मिन्निति समासस्तद् द्वादशावर्तम्, इह च प्रथमप्रविष्टस्य पदावर्ता भवन्ति, 'अहोकायं कायसंफासं खम-
णिज्जो भे किलामो, अप्पकिलंताणं वहुसुभेण भे दिवसो वइक्कंतो ? , जत्ता भे जवणिज्जं च भे' एतत्सूत्रगर्भा मुरुचरण-

१ अथ पट्टिकामस्तद्वाऽवन्दिता पात्राणि प्रतिष्ठित्व, प्रतिष्ठित्व पश्चात्पठति, कालवेलायां वन्दिता प्रतिक्रामति, पूर्वपदीयं. * गाथायाकथमाह.

सच्छब्दव्यसं मणसा पठं तह य वेदयावदं । अपसा चेव भयंतं, भित्ती गारवकारणा ॥ १२०८ ॥

व्याख्या—‘मत्सोद्धृतम्’ एकं वन्दित्वा मत्सवद् द्रुतं द्वितीयं साधुं द्वितीयपार्श्वेन रेचकावर्तेन परावर्तते न मनसा प्रदुष्टं, यन्मोहीनः केनचिद्गुणेन, तमेव च मनसि कृत्वा सासूयो वन्दते ९ तथा च वेदिकावदं जानुनोरुपरि हस्तौ नियेदयाधो वा पार्श्वयोर्वा उत्तरे वा एकं वा जानुं करद्वयान्तः कृत्वा वन्दते १० ‘अपसा चेव’सि भयेन वन्दते, मा भूद्गच्छादिभ्यो निर्दाटनमिति ११, ‘भयंतं’ति भजमानं वन्दते ‘भजत्ययं मामतो भक्तं भजस्वति तदार्यवृत्तं’ इति १२, ‘भित्ति’सि भैत्रीनिमित्तं भीतिसिच्छन् वन्दते १३ ‘गारवि’सि गौरवनिमित्तं वन्दते, विदन्तु मां यथा साम्राज्यारीकुशलोऽयं १४, ‘कारण’सि ज्ञानादिव्यतिरिक्तं कारणमाश्रित्य वन्दते, वद्यादि मे दास्यतीति १५, अयं गार्थः ॥ १२०८ ॥

नेणिपं पट्टिणिपं चेव, रुष्टं तज्जियमेव य । सटं च हीलियं चेव, तहा विपलिउंचियं ॥ १२०९ ॥

व्याख्या—‘सैन्य’मिति परेभ्यः खल्यात्मानं ब्रूयन् स्तेनक इव वन्दते, मा मे लाघवं भविष्यति १६, ‘प्रत्यनीकम्’ आहारादिकाते वन्दते १७, ‘रुष्टं’ क्रोधाध्मातं वन्दते क्रोधाध्मातो वा १८, ‘तज्जितं’ न कुप्यसि नापि प्रसीदसि काष्ठ-
शिव इत्येत्यादि तर्जयन्-निर्भर्त्सयन् वन्दते, अङ्गुल्यादिभिर्वा तर्जयन् १९, ‘घाटं’ द्वाक्येन विश्रम्भार्थं वन्दते, मृजाना-
दिद्वयपदेशं वा कृत्वा न सम्यग् वन्दते २०, हीलितं हे गणिन् । वाचक । किं भवता वन्दितेनेत्यादि हीलयित्वा वन्दते २१, तथा ‘विपलिङ्गुचितम्’ अर्द्धवन्दित एव देशादिकथाः करोति २२, इति गार्थः ॥ १२०९ ॥

दिदमदिदं च तहा, सिंगं च करमोअणं । आलिदमणालिदं, ऊणं उत्तरचूलियं ॥ १२१० ॥

किङ्कर्ममपि करिन्तो न होइ किङ्कर्मनिजराभागी । पणवीसामन्नपरं साह्र ठाणं विराहिन्तो ॥ १२०५ ॥

व्याख्या—‘कृतिकर्मपि कुर्वन्’ वन्दनमपि कुर्वन् न भवति कृतिकर्मनिर्जराभागी ‘पञ्चविंशतीनाम्’ आवश्यकानाम् न्यतरत् साधुः स्थानं विराधयन्, विद्यादृष्टान्तोऽत्र, यथा हि विद्या विकलानुष्ठाना फलदा न भवति, एवं कृतिकर्मपि निर्जराफलं न भवति, विकलत्वादेवेति गाथार्थः ॥ १२०५ ॥ अधुनाऽविराधकगुणोपदर्शनायाऽऽह—

पणवीसा[आवस्सग]परिसुद्धं किङ्कर्मं ज्ञो पउंजइ गुरुणं । सो पावइ निव्वाणं अचिरेण विमाणयासं वा ॥ १२०६ ॥

व्याख्या—पञ्चविंशतिः आवश्यकानि-अवनतादीनि प्रतिपादितान्येव सच्छुद्धं-तदविकलं कृतिकर्म यः कश्चिद् ‘प्रयुक्ते’ करोतीत्यर्थः, कस्मै १-‘गुरवे’ आचार्याय, अन्यस्मै वा गुणयुक्ताय, स प्राप्नोति ‘निर्वाणं’ मोक्षम् ‘अचिरेण’ स्वल्पकालेन ‘विमानयासं वा’ सुरलोकं वेति गाथार्थः ॥ १२०६ ॥ द्वारं । ‘कतिदोपविप्रमुक्’मिति यदुक्तं तत्र द्वात्रिंशदोपविप्रमुक्तं कर्तव्यं, तद्दोषदर्शनायाह—

अणादिपं च धदं च, पण्विदं परिपिडियं । टोलगइ अंकुसं चैव, तहा कच्छभरिगियं ॥ १२०७ ॥

व्याख्या—‘अनादितम्’ अनादरं सन्धमसरहितं वन्दते १ ‘स्तब्धं’ जाल्यादिमदस्तब्धो वन्दते २ ‘प्रविद्धं’ वन्दनकं दददेव नश्यति ३ ‘परिपिडितं’ प्रभृतातेकवन्दनेन वन्दते आवर्तान् व्यञ्जनाभिलाषान् वा व्यवच्छिन्नान् कुर्वन् ४ ‘टोलगति’ तिङ्गुदुर्लभ २ विसंशुलं वन्दते ५ ‘अंकुशं’ रजोहरणमङ्कुशवत्करद्वयेन शुहीत्या वन्दते ६ ‘कच्छभरिगियं’ कच्छपवत् रिङ्गितं कच्छपवत् रिङ्गन् वन्दत इति गाथार्थः ७ ॥ १२०७ ॥

मच्छुब्धत्वं मणसा पउडं तह य वेइयावदं । अयसा चेव भयंतं, मित्ती गारवकारणा ॥ १२०८ ॥

व्याख्या—‘मत्स्योदृत्तम्’ एकं वन्दित्वा मत्स्यवद् हुतं द्वितीयं साधुं द्वितीयपार्श्वेन रेचकावर्तेन परावर्तते ८ मनसा प्रहुष्टं, यन्धो हीनः केनचिद्गुणेन, तमेव च मत्सि कृत्वा सास्यो वन्दते ९ तथा च वेदिकावद्धं जानुनोरपरि हस्तौ निवेदयामो वा पार्श्वयोर्वा उत्सङ्गे वा एकं वा जानुं करद्वयान्तः कृत्वा वन्दते १० ‘अयसा चेव’ति भयेन वन्दते, मा भूद्भ्रष्टादिभ्यो निर्व्वाटनमिति ११, ‘भयंतं’ति भजमानं वन्दते ‘भजत्ययं मामतो भक्तं भजस्वेति तदार्यवृत्तं’ इति १२, ‘मैत्ति’ति मैत्रीनिमित्तं प्रीतिमिच्छन् वन्दते १३ ‘गारवि’ति गौरवनिमित्तं वन्दते, विदन्तु मां यथा सामाचारीकुशलोऽयं १४, ‘कारण’ति ज्ञानादिव्यतिरिक्तं कारणमाश्रित्य वन्दते, यस्मादि मे दास्यतीति १५, अयं गाथार्थः ॥ १२०८ ॥

तेणिपं पड्डिणियं चेव, रुडं तज्जियमेव य । सडं च हीलियं चेव, तहा विपलिजं चियं ॥ १२०९ ॥

व्याख्या—‘सैन्य’मिति परेभ्यः खल्यात्मानं गृह्यन् स्तेनक इव वन्दते, मा मे लाघवं भविष्यति १६, ‘प्रत्यनीकम्’ आहारादिकाले वन्दते १७, ‘रुष्टं’ क्रोधाध्मातं वन्दते क्रोधाध्मातो वा १८, ‘तर्जितं’ न कुप्यसि नापि प्रसीदसि काष्ठ-
शिव इवेत्यादि तर्जयन्-निर्भर्त्सयन् वन्दते, अङ्गुल्यादिभिर्वा तर्जयन् १९, ‘सडं’ शाल्येन विभ्रममार्थं वन्दते, खलाना-
दित्यपदेशं वा कृत्वा न सम्यग् वन्दते २०, हीलितं हे गणिन् ! वाचक ! किं भवता वन्दितेनेत्यादि हीलयित्वा वन्दते २१, तथा ‘विपलिङ्गुघ्नितम्’ अर्द्धवन्दित एव देशादिकथाः करोति २२, इति गाथार्थः ॥ १२०९ ॥

दिडमदिडं च तहा, सिंगं च करमोअणं । आलिडमणालिडं, ऊणं उत्तरचूलियं ॥ १२१० ॥

व्याख्या—दृष्टादृष्टं तमसि व्यावहितो वा न वन्दते २३ 'शुद्धम्' उत्तमाङ्गकेद्वेन वन्दते २४ 'करमोचनं' करं मन्यमानो वन्दते न निर्जरां, 'तहा मोषणं नाम न अन्नहा मुक्खो, एएण पुण दिद्वेण मुक्खेमिति वंदणं देइ २५-२६' आश्लिष्टानाश्लिष्टमित्यत्र चतुर्भङ्गकः—रजोहरणं कराभ्यामाश्लिष्यति शिरश्च १ रजोहरणं न शिरः २ शिरो न रजोहरणं ३ न रजोहरणं नापि शिरः ४, अत्र प्रथमभङ्गः शोभनः दोषेषु प्रकृतवन्दनावतारः २७, 'ऊर्णं' वयञ्जनाभिलाषावश्यकरसम्पूर्णवन्दते २८, 'उत्तरचूडं' वन्दनं कृत्या पश्चान्नमहता शब्देन मसकेन वन्द इति भणतीति गाथार्थः २९ ॥ १२१० ॥

मूयं च दहुरं येव, चुडुल्लिं च अपच्छिद्धमं । वत्तीसदोसपरिसुद्धं, किइकम्मं पउज्जई ॥ १२११ ॥

व्याख्या—'मूकम्' आलापकाननुच्चारयन् वन्दते २० 'दहुरं' महता शब्देनोच्चारयन् वन्दते ३१ 'चुडुली'ति वल्कामिव पर्यन्ते मृहीत्या रजोहरणं भ्रमयन् वन्दते ३२ 'अपश्चिमम्' ददं चरममित्यर्थः, एते द्वात्रिंशदोषाः, एभिः परिसुद्धं कृतिकर्म कार्यं, तथा चाह—द्वात्रिंशदोषपरिसुद्धं 'कृतिकर्म' वन्दनं 'प्रयुज्जीव' कुर्यादिति गाथार्थः ॥ १२११ ॥ यदि पुनरन्यतमदोषदुष्टमपि करोति ततो न तत्फलमासादयतीति, आह च—

किइकम्मंपि करित्तो न दोइ किइकम्मनिज्जराभागी । वत्तीसामन्नयरं साह्ठ ठाणं विराहिंतो ॥ १२१२ ॥

व्याख्या—कृतिकर्मापि कुर्वन्न भवति कृतिकर्मनिर्जराभागी, द्वात्रिंशदोषाणामन्यतरत्साधुः स्थानं विराधयन्निति गाथार्थः ॥ १२१२ ॥ दोषविप्रमुक्तकृतिकर्मकरणे गुणमुपदर्शयन्नाह—

वत्तीसदोसपरिसुद्धं किइकम्मं ज्जो पउज्जई शुरुणं । सो पावइ निव्वाणं अचिरेण विमाणवासं वा ॥ १२१३ ॥

व्याख्या—द्राक्षिदाहोपपरिशुद्धं कृतिकर्म यः 'प्रयुक्ते' करोति गुरवे स प्राप्नोति निर्वाणम् अचिरेण विमानवासं वेति गाथार्थः ॥ १२१३ ॥ आह—दोषपरिशुद्धाद्वन्दनात्को गुणः ? येन तत्र एव निर्वाणप्राप्तिः प्रतिपाद्यत इति, उच्यते—आयस्सपसु जह जह कुणह पयत्तं अहीणमहरितं । तिविहकरणोवज्जत्तो सह सह से निज्जरा होह ॥ १२१४ ॥ व्याख्या—'आयस्यकेषु' अवनतादिषु दोषत्यागलक्षणेषु च यथा २ करोति प्रयत्नम् 'अहीनातिरिक्तं' न हीनं नाभ्यधिकं, किम्भूतः सन् १-त्रिविधकरणोपयुक्तः, मनोवाक्यैरुपयुक्त इत्यर्थः, तथा २ 'से' तस्य वन्दनकर्तुर्निर्जरा भवति-कर्मक्ष-यो भवति, तस्माद्य निर्वाणप्राप्तिरिति, अतो दोषपरिशुद्धादेव फलावाप्तिरिति गाथार्थः ॥ १२१४ ॥ गतं सप्तसङ्गं दोष-विप्रमुक्तद्वारम्, अधुना किमिति कियत इति द्वारं, तत्र वन्दनकरणकारणानि प्रतिपादयन्नाह—

विणओवपार माणस्स भंजणा पूयणा गुरुजणस्स । तिरथयरण य आणा सुअयम्माराहणाऽकिरिया ॥ १२१५ ॥ व्याख्या—विनय एयोपचारो विनयोपचारः कृतो भवति, स एव किमर्थं इत्याह—'मानस्य' अहङ्कारस्य 'भञ्जना' विनाशः, तदर्थः, मानेन च भग्नेन पूजना गुरुजनस्य कृता भवति, तीर्थकराणां चाऽऽज्ञाऽनुपालिता भवति, यतो भग-वन्निर्विणयमूल एयोपदिष्टो धर्मः, स च वन्दनादिलक्षणा एव विनय इति, तथा श्रुतधर्मारोधना कृता भवति, यतो वन्दनपूर्वं श्रुतग्रहणं, 'अकिरिय'सि पारम्पर्येणाक्रिया भवति, यतोऽक्रियः सिद्धः, असावपि पारम्पर्येण वन्दनलक्षणाद् विनयादेव भवतीति, उक्तं च परमर्षिभिः—तद्देहत्वं पं भंते ! समणं वा माहणं वा वंदमाणस्स पज्जुवासमाणस्स किंफला

वंदणपञ्जुवासणया १, गोयमा १ सवणफला, सवणे णाणफले, णाणे विण्णाणफले, विण्णाणे पञ्चकस्साणफले, पञ्चकस्साणे संजमफले, संजमे अणणद्वयफले, अणणद्वय तवफले, तवे वोदाणफले, वोदाणे अकिरियाफले, अकिरिया सिद्धिगाइगमण-फला १ । तथा वाचकमुखेनाप्युक्तम्—'विनयफलं शुश्रूषा गुरुशुश्रूषाफलं श्रुतज्ञानम् । ज्ञानस्य फलं विरतिर्विरतिफलं चाश्रयनिरोधः ॥ १ ॥ संवरफलं तपोवज्रमथ तपसो निर्जेरा फलं दृष्टम् । तस्मात्क्रियानिवृत्तिः क्रियानिवृत्तेरयोनित्यम् ॥ २ ॥ योगनिरोधाद्भयसन्ततिक्षयः सन्ततिक्षयान्मोक्षः । तस्मात्कल्याणानां सर्वेषां भाजनं विनयः ॥ ३ ॥' इति गाथार्थः ॥ १२१५ ॥ किं च

विणञ्जो सासणे मूलं, विणीञ्जो संजञ्जो भवे । विणयाज विप्पमुक्कस्स, कञ्जो धम्मो कञ्जो तवो १ ॥ १३१६ ॥
दयाख्या—शास्त्रन्तेऽनेन जीया इति शासनं—द्वादशाङ्गं तस्मिन् विनयो मूलं, एत उक्तम्—'मूलोऽखं पप्पभवो दुमस्स, खं पपाव पप्पवा विरहंति साला (दा) । साहप्पसाहा विरुवं(दं)ति पत्ता, तवो सि पुक्कं च फलं रसोय ॥ १ ॥ एवं धम्मस्स विणञ्जो मूलं परमो से मोक्खो । जेण किस्सो सुयं सिमं निरस्सेसमधिगच्छइ ॥ २ ॥' अतो विनीतः संयतो भवेत्,

१ धम्मं पुरुषासना १, गोयमा १ भवणफला, भवणं भ्रान्तफलं, भ्रान्तं विज्ञानफलं, विज्ञानं प्रत्याख्यातफलं, प्रत्याख्यातं संयमफलं, संयमोऽनाभवकः । अनाभवकः फलः, तपो भयवदानफलं, भयवदानं अक्रियाफलं, अक्रिया सिद्धिगतिगमनफला । २ मूलाय स्कन्धप्रभवो दुमस्य स्कन्धात् पृथ्वात् प्रभवति गाथा । गाथायाः प्रशाला विरोहन्ति (तवः) पद्मणि, तवस्त्वय पुष्पं च फलं रसश्च ॥ १ ॥ एवं धर्मस्य विनयो मूलं परमस्त्वय मोक्षः । येन जीवि भुवं दीप्तिं निःशेषतः प्राप्तिगच्छति ॥ २ ॥

विनयाद्विप्रमुक्तस्य कुतो धर्मः कुतस्तप इति गाथार्थः ॥ १२१६ ॥ अतो विनयोपचारार्थं कृतिकर्म क्रियत इति स्थितम् ।
आह-विनय इति कः दातृदार्थ इति, उच्यते—

जनह्य विणय इ कन्मं अद्विहं चाउरंतमुक्त्वाए । तन्हा उ वयंति विऊ धिणउत्ति विलीनसंसारः ॥ १२१७ ॥

व्याख्या—यस्माद्विनयति कर्म—नाशयति कर्माद्विधं, किमर्थं?—चतुरन्तमोक्षाय, संसारविनाशायेत्यर्थः, तस्मादेव वद-
न्ति विद्वांसः 'विनय इति' विनयनाद्विनयः, 'विलीनसंसारः' क्षीणसंसारः अथवा विनीतसंसारः, नष्टसंसारः इत्यर्थः, यथा
द्वितीया गौर्नष्टक्षीराडभिधीयते इति गाथार्थः ॥ १२१७ ॥ किमिति क्रियत इति द्वारं गतं, व्याख्याता द्वितीया कल्पवनत-
मित्यादिद्वारागाथा । अत्रान्तरेऽध्ययनशब्दार्थो निरूपणीयः, स चान्यत्र न्यक्षेण निरूपितत्वाच्चेहाधिकृतः, गतो नामनिष्पन्नो
निक्षेपः, साम्प्रतं सूत्रालापकनिष्पन्नस्य निक्षेपस्यावसरः, स च सूत्रे सति भवति, सूत्रं च सूत्रानुगम इत्यादि प्रपञ्चतो
यकव्यं यापयच्छेदं सूत्रं—

‘इच्छामि खमासमणो ! वंदितं जावणिज्जाए निसीहियाए अणुजाणह मे मिउगहं निसीहि, अहोकायं काय-
संफासं, खमणिज्जो भे किलामो, अप्पकिलंतानां बहुसुभेण भे दिवसो वहक्कंतो !, जत्ता भे ! जवणिज्जं च
भे ! खामेमि खमासमणो ! देवसियं वहक्कमं, आवसिसियाए पडिक्कमामि खमासमणाणं देवसिआए आसा-
पणाए तित्तीसण्णयराए जंकिंचिमिच्छाए मणहुक्कडाए वयहुक्कडाए कायहुक्कडाए कोहाए माणाए मायाए

वंदणपञ्जुयासणया १, गोयमा ! सवणफला, सवणे पाणफले, पाणे विण्णणफले, विण्णणे पच्चक्खाणफले, पच्चक्खाणे संजमफले, संजमे अण्हण्हयफले, अण्हण्हय तवफले, तवे वोदाणफले, वोदाणे अकिरियाफले, अकिरिया सिद्धिगइगमण-फला १ तथा वाचकमुखेनायुक्कम्—'विनयफलं शुश्रूषा गुरुशुश्रूषाफलं श्रुतज्ञानम् । ज्ञानस्य फलं विरतिविरतिफलं चाश्रयनिरोधः ॥ १ ॥ संवरफलं तपोबलमथ तपसो निर्जरा फलं दृष्टम् । तस्मात्क्रियानिवृत्तिः क्रियानिवृत्तेरयोगित्वम् ॥ २ ॥ योगनिरोधाद्भवसन्ततिक्षयः सन्ततिक्षयान्मोक्षः । तस्मात्कल्याणानां सर्वेषां भाजनं विनयः ॥ ३ ॥' इति गार्थार्थः ॥ १२१५ ॥ किं च

विणओ सासणे मूलं, विणीओ संजओ भवे । विणयाड विण्णमुक्कस्स, फओ धम्मो कओ तवो १ ॥ १३१६ ॥
व्याख्या—शास्त्रतेजनेन जीया इति शासनं—द्रादशाङ्गं तस्मिन् विनयो मूलं, यत्त उक्कम्—'मूलोऽत्र त्वं धम्मभवो दुमस्स, त्वं धाव पञ्चा विरुहंति साठा (हा) । साहप्यसाहा विरुवं(हं)ति पत्ता, तवो सि पुक्कं च फलं रसोय ॥ १ ॥ एवं धम्मस्स विणओ मूलं परमो से मोक्खो । जेण किस्सो सुयं सिमं निस्सेसमधिगच्छइ ॥ २ ॥' अतो विनीतः संयतो भवेत्,

१ वन्दनपर्युपासना १, गौतम ! अवणफला, अवणं ज्ञानफलं, ज्ञानं विज्ञानफलं, विज्ञानं प्रत्याख्यानफलं, प्रत्याख्यायं संयमफलं, संयमोऽनाभवककः । अनाभवकत्वात्फलं, तपो भवद्वलफलं, भवद्वलं अक्रियाफलं, अक्रिया सिद्धियवित्तमनकका । २ यथाह स्कन्धप्रभवो बुभुक्ष स्कन्धात् पश्चात् प्रभवति वाक्सा । वाक्सायाः प्रवासा विरोहिन्ति (ततः) पत्राणि, तद्वत्तरयं पुत्रं च फलं रसश्च ॥ १ ॥ एवं धर्मस्य विनयो मूलं परमव्यस्य मोक्षः । येन धर्मेण भुतं धर्मं सिः प्रपसं चाधिगच्छति ॥ २ ॥

क्षमाश्रमण ! प्रतिक्रमामि निन्दामि गर्हामि आत्मानं व्युत्सृजामि, एतावन्ति सर्वसूत्रपदानि । साम्प्रतं पदार्थः पदविप्र-
 हृद्य यथासम्भवं प्रतिपाद्यते—तत्र 'इषु इच्छायाम्' इत्यस्योत्तमपुरुषैकवचनान्तस्य इच्छामीति भवति, 'क्षमूषू सहने'
 इत्यस्यादन्तस्य क्षमा, 'अमु तपसि खेदे च' अस्य कर्तरि ल्युट् श्राम्यत्यसाविति श्रमणः क्षमाप्रधानः श्रमणः क्षमाश्रमणः
 तस्याऽऽमन्त्रणं, यन्देर्तुमन्प्रत्ययान्तस्य वन्दिदुं, 'या प्रापणे' अस्य ण्यन्तस्य कर्तर्यनीयच्, यापयतीति यापनीया तया,
 'पिषु गत्याम्' अस्य निपूर्वस्य यञि निषेधनं निषेधः निषेधेन निर्वृत्ता नैषेधिकी, प्राकृतशैल्या छान्दसत्वाद्वा. नैषेधिके-
 ल्युच्यते, एवं शेषपदार्थोऽपि प्रकृतिप्रत्ययव्युत्पत्त्या यक्तव्यः, विनेयासम्मोहार्थस्तु न ब्रूमः, अयं च प्रकृतसूत्रार्थः—अवग्रहा-
 द्द्विःस्त्रितो विनेयोऽर्द्धावनतकायः करद्वयगृहीतरजोहरणो यन्दनायोद्यत एवमाह—'इच्छामि' अभिलषामि हे क्षमाश्र-
 मण ! 'यन्दिदुं' नमस्कारं कर्तुं, भयन्तमिति गम्यते, यापनीयया—यथाशक्तियुक्तया नैषेधिक्या—प्राणातिपातादिनिवृत्तया
 तन्या—शरीरेणेत्यर्थः, अत्रान्तरे गुरुव्याक्षेपादियुक्तः 'निविधेने'ति भणति, ततः शिष्यः संक्षेपयन्दनं करोति, व्याक्षेपादि-
 विकल्परतु 'छन्दसे'ति भणति, ततो विनेयस्तत्रस्य एवमाह—'अनुजानीत' अनुज्ञां प्रयच्छथ, 'मम' इत्यारमनिर्देशे,
 कं ?—मितश्चासावयप्रदश्चेति मितायप्रहस्तं, चतुर्दिशमिहाचार्यस्यात्मममाणं क्षेत्रमवग्रहस्तमनुज्ञां विहाय प्रवेष्टुं न कल्पते, ततो
 गुरुर्भणति—अनुजानामि, ततः शिष्यो नैषेधिक्या प्रविश्य गुरुपादान्तिकं निधाय तत्र रजोहरणं तच्छलादं च कराभ्यां
 संस्पृशन्नित्दं भणति—अधस्तात्कायः अधःकायः—पादलक्षणस्त्रिमधःकायं प्रति कायेन—निजदेहेन संस्पृशः कायसंस्पृशस्तं
 करोमि, एतद्यानुजानीत, तथा क्षमणीयः—सद्यो भवताम् अधुना 'क्षमो' देहगलानिरूपः, तथा 'अल्पं—स्तोकं क्लान्तं—क्लमो

लोभाए सन्वकालियाए सन्वमिच्छोवयाराए सन्वधम्माइक्रमणाए आसायणाए जो भेअइयारो कओ तस्स खमासमणो ! पडिक्कमामि निन्दामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि ॥ (सूत्रम्)

अस्य व्याख्या—तद्वक्ष्यं चेदं—‘संहिता च पदं चैव, पदार्थः पदविग्रहः । चालना प्रत्यवस्थानं, व्याख्या तन्त्रस्य पट्टिधा ॥ १ ॥’ तन्नास्यलितपदोच्चारणं संहिता, सा च—इच्छामि खमासमणो वंदितं जावणिज्जाए निसीहिआए’ इत्येवं सूत्रोच्चारणरूपा, तानि चामूनि सर्वसूत्राणि—इच्छामि खमासमणो ! वंदितं जावणिज्जाए निसीहियाए अणुजाणह मे मिदनाहं निसीहि, अहोकायं कायसंकासं, खमणिज्जो भे किलामो अप्पकिलंताणं बहु सुभेण भे दिवसो वइकंतो ?, जत्ता भे ? जवणिज्जं च भे ?, खामेमि खमासमणो ! देवसियं वइक्कमं आयस्सियाए पडिक्कमामि खमासमणाणं देवसियाए आसायणाए तिसीसण्ययराए जंकिचिमिच्छाए मणहुक्कडाए वयहुक्कडाए कायहुक्कडाए कोहाए माणाए मायाए लोभाए सबकालियाए सबमिच्छोवयाराए सबधम्माइक्रमणाए आसायणाए जो भे अइयारो कओ सरस खमासमणो ! पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि । अधुना पदविभागः—इच्छामि क्षमाश्रमण ! वन्दितुं यापनीयया नैपेधिक्या अनुजानीत मम मितावमहं नैपेधिकी अधःकायं कायसंरपसं क्षमणीयो भवतां ह्रमः अल्पह्रान्तानां बहुशुभेन भवतां दिवसो व्यति-क्रान्तः ?, यात्रा भवतां ? यापनीयं च भवतां ?, क्षमयामि क्षमाश्रमण ! देवसिकं व्यतिक्रमं आवदियक्या प्रतिक्रमामि क्षमाश्रमणानां देवसिक्या आशातनया त्रयस्त्रिंशदन्यतरया यत्किञ्चिन्मिथ्यया मनोदुष्कृतया वचनदुष्कृतया कायदुष्कृतया क्रोधया मानया मापया लोभया सर्वकालिक्या सर्वमिथ्योपचारया सर्वधर्मातिक्रमणया आशातनया यो मयाऽतिचारः कृतस्तस्य

क्षमाश्रमण ! प्रतिक्रमामि निन्दामि गर्हामि आत्मानं व्युत्सृजामि, एतावन्ति सर्वसूत्रपदानि । साम्प्रतं पदार्थः पदविप्र-
 दृष्ट यथासम्भवं प्रतिपाद्यते—तत्र 'इदं इच्छायाम्' इत्यस्योत्तमपुरुषैकवचनान्तस्य इच्छामीति भवति, 'क्षमपू सहने'
 इत्यस्याहन्तस्य क्षमा, 'अमु तपसि खेदे च' अस्य कर्तरि ल्युट् श्रान्त्यसाविति श्रमणः क्षमाप्रधानः श्रमणः क्षमाश्रमणः
 तस्याऽऽसन्नपणं, घन्देरुमन्प्रत्ययान्तस्य घनिदुतुं, 'या प्रापणे' अस्य ण्यन्तस्य कर्तर्यनीयच्, यापयतीति यापनीया तथा,
 'पिपु गत्याम्' अस्य निपूर्वस्य घञि निषेधनं निषेधः निषेधेन निर्वृत्ता नैषेधिकी, प्राकृतशैल्या छान्दसरथाद्वा नैषेधिके-
 ल्युच्यते, एवं शेषपदार्थोऽपि प्रकृतिप्रत्ययव्युत्पत्त्या पक्तव्यः, विनेयासम्मोहार्थं तु न ब्रूमः, अयं च प्रकृतसूत्रार्थः—अवमहा-
 द्बहिःस्थितो विनेयोऽर्द्धावनतकायः करद्वयगृहीतरजोहरणो घन्दनायोद्यत एवमाह—'इच्छामि' अभिलषामि हे क्षमाश्र-
 मण ! 'घनिदुतुं' नमस्कारं कर्तुं, भवन्तमिति गम्यते, यापनीयया—यथाशक्तिशुक्तया नैषेधिक्या—प्राणातिपातादिनिवृत्तया
 तन्या—दारीरेणेत्यर्थः, अत्रान्तरे गुरुव्याक्षेपादिशुक्तः 'त्रिविधेने'ति भणति, ततः शिष्यः संक्षेपघन्दनं करोति, व्याक्षेपादि-
 विकलरतु 'छन्दसे'ति भणति, ततो विनेयसन्नस्य एवमाह—'अनुजानीत' अनुजानीध्वं अनुज्ञां प्रपच्छथ, 'मम' इत्यात्मनिर्देशो,
 कं १—मितश्चासावधप्रदृष्टेति मितायमहत्तं, चतुर्दिशमिहाचार्यस्यात्मप्रमाणं क्षेत्रमवमहत्तमनुज्ञां विहाय प्रवेष्टुं न कल्पते, ततो
 गुरुर्भणति—अनुजानामि, ततः शिष्यो नैषेधिक्या प्रविश्य गुरुरादान्तिकं निधाय तत्र रजोहरणं तच्छलादं च कराभ्यां
 संस्पृशान्निदं भणति—अधस्तात्कायः अधःकायः—पादलक्षणस्तमधःकायं प्रति कायेन—निजदेहेन संस्पृशः कायसंस्पृशस्तं
 करोमि, एतच्चानुजानीत, तथा क्षमणीयः—सद्यो भवताम् अधुना 'क्लमो' देहश्लानिरूपः, तथा 'अल्पं—स्तोकं क्लान्तं—क्लमो

येषां तेऽल्पकृन्तास्तेषामल्पकृन्तानां, बहु च तच्छुभं च बहुशुभं तेन बहुशुभेन, प्रभृतसुखेनेत्यर्थः, भवतां दिवसो व्यति-
क्रान्तोऽ, युष्माकमहर्गतमित्यर्थः, अत्रान्तरे गुरुर्भणति-तथेति, यथा भवान् ब्रवीति, पुनराह विनेयः-‘यात्रा’ तपोनियमादि-
लक्षणा क्षाधिकमिश्रौषशमिकभावलक्षणा वा उत्सर्पति भवताम्?, अत्रान्तरे गुरुर्भणति-युष्माकमपि वर्तते?, मम तावदु-
त्सर्पति भवतोऽप्युत्सर्पतीत्यर्थः, पुनरप्याह विनेयो-यापनीयं चेन्द्रियनोदन्द्रियोपश्रमादिना प्रकारेण भवतां?, दाररिमिति
गम्यते, अत्रान्तरे गुरुराह-एवमाप्तं, यापनीयमित्यर्थः, पुनराह विनेयः-‘क्षमयामि’ मर्पयामि क्षमाश्रमणेति पूर्ववत्
दिवसेन निर्वृत्तो दैवसिकत्वं व्यतिक्रमम्-अपराधं, दैवसिकग्रहणं रात्रिकाद्युपलक्षणार्थम्, अत्रान्तरे गुरुर्भणति-अहमपि
क्षमयामि दैवसिकं व्यतिक्रमं प्रमादोद्भवमित्यर्थः, ततो विनेयः प्रणम्यैवं क्षामयित्वाऽऽल्लोचनार्हेण प्रतिप्रमणार्हेण च
प्रायश्चित्तेनारमानं शोधयन्नत्रान्तरेऽकरणतयोऽथायायग्रहादिर्गच्छन् यथा अर्थो व्ययस्त्रितलया क्रियया प्रदर्शयन्नाय-
द्विकयेत्यादि दण्डकसूत्रं भणति, अवश्यकर्तव्यैश्वर्यकरणयोगोर्निर्वृत्ता आवद्विकी तयाऽऽसेवनाद्वारेण हेतुभूतया यद-
साध्यनुष्ठितं तस्य प्रतिक्रामामि, विनिवर्तयामीत्यर्थः, इत्थं सामान्येनाभिधाय विशेषेण भणति-क्षमाश्रमणानां व्यापार्णि-
तस्वरूपाणां सम्वन्धिन्या ‘दैवसिक्या’ दिवसेन निर्वृत्तया ज्ञानाद्यायस्य ज्ञातना आज्ञातना तथा, किंविशिष्टया?-त्रय-
स्त्रिशदन्यतरया, आज्ञातनाश्च यथा दद्यात्सु, अत्रैव वाऽनन्तराध्ययने तथा द्रष्टव्याः, ‘तोओ पुण तिसीसंवि आसायणाओ
इमासु न्ववसु मूलासायणासु समोयरंति दद्यासायणाए ४, दद्यासायणा राइणिएण समं भुंजंते मणुणं अप्पणा भुंजइ

१ ताः पुनर्यथैकैकदपि आज्ञातनाः आसु चतसृषु मूलाज्ञातनासु समवतरन्निव द्यासातनाया ४, प्रपद्यायायना रात्रिकेन समं शुभानो मनोऽप्रमाश्रमना शुद्धे-

एवं उच्यतेसंधारणइह विभासा, खिचासायणा आसन्नं गंता भवद् रादृणियस्स, कालासायणा राओ वा त्वयालं वा
 वाहरमाणस्स तुसिणीए चिद्वद्, भावासायणा आयरियं तुमं तुयंति वचा भवद्, एवं तिचीसंणि चउसु द्वाइसु समोयरंति'
 'यत्किञ्चिन्मिथया' यत्किञ्चिदाशित्य मिथया, मनसा दुक्कता मनोदुक्कता तथा प्रद्वेपनिमित्तयेत्यर्थः, 'वागदुक्कतया'
 असाधुवचननिमित्तया, 'कायदुक्कतया' आसन्नगमनादिनिमित्तया, 'क्रोधये'ति क्रोधवत्येति प्राप्ते अर्शादेराकृतिगणत्वात्
 अच्प्रत्ययान्तत्वात् 'क्रोधया' क्रोधानुगतया, 'मानया' मानानुगतया, 'मायया' मायानुगतया, 'लोभया' लोभानुगतया,
 अयं भावार्थः--क्रोधाद्यनुगतेन या काचिद्विनयचंगादिलक्षणा आशातना कृत्वा तयेति, एवं दैवसिकी भणित्वा, अधुनेह
 भयान्प्रभवगताऽतीतानागतकालसङ्गद्वयमह--सर्वकालेन--अतीतादिना निर्वृत्ता सार्वकालिकी तथा, सर्व एव मिथ्योपचा-
 राः--मातृस्थानगर्भाः क्रियाविशेषा यस्यामिति समासस्तथा, सर्वधर्माः--अष्टौ प्रवचनमातरः तेषामतिक्रमणं--लङ्घनं यस्यां
 सा सर्वधर्मातिक्रमणा तथा, एवमभूतयाऽऽज्ञातनयेति, निगमयति--यो मयाऽतिचारः--अपराधः 'कृतो' निर्वर्तितः 'तस्य'
 अतिचारस्य हे क्षमाश्रमण ! युष्मत्साक्षिकं प्रतिक्रामामि--अपुनःकरणतया निवर्तयामीत्यर्थः, तथा दुष्टकर्मकारिणं निन्दा-
 न्प्रत्यमानं प्रधानेन भयोद्विगेन केतसा, तथा गर्हाभ्यात्मानं युष्मत्साक्षिकं व्युत्सृजाम्यात्मानं दुष्टकर्मकारिणं तदनुमति-
 त्यागेन, सामायिकानुसारेण च निन्दादिपदार्थो न्यक्षेण वक्तव्यः, एवं क्षामयित्वा पुनस्तत्रस्य एवाङ्गवर्तनतकाय एव

१ एवमुपनिषत्संखाद्विषु विभाषा, क्षेत्रात्तातनाऽऽसन्नं भन्ता भवति राक्षिरस्य, कालासातना राओ वा खिकाले वा न्पाहरतस्तत्पणीकस्तिष्ठति, भावा-
 दातना भावायं त्वं एवमिति यथा भवति, एवं प्रयत्नित्वादेवि चतस्र्यपि द्रव्यादिषु समवसरन्ति.

येषां तेऽल्पकृन्तास्तेषामल्पकृन्तानां, बहु च तच्छुभं च बहुशुभेन, प्रभूतसुखेनेत्यर्थः, भवतां दिवसो व्यति-
क्रान्तोऽ, युष्माकमहर्गतमित्यर्थः, अत्रान्तरे गुरुर्भणति-तथेति, यथा भवान् ब्रवीति, पुनराह विनेयः-‘यात्रा’ तपोनियमादि-
लक्षणा क्षादिकमिश्रौपशमिकभावलक्षणा वा वृत्तसर्पति भवताम्?, अत्रान्तरे गुरुर्भणति-युष्माकमपि वर्तते?, मम तावदु-
त्सर्पति भवतोऽप्युत्सर्पतीत्यर्थः, पुनरप्याह विनेयो-यापनीयं चेन्द्रियनोद्भिद्रयोपशमादिना प्रकारेण भवतां?, दाररमिति
गम्यते, अत्रान्तरे गुरुराह-एवमामं, यापनीयमित्यर्थः, पुनराह विनेयः-‘क्षमयामि’ मर्यामि क्षमाश्रमणेति पूर्ववत्
दिवसेन निर्वृत्तो दैवसिकस्तं व्यतिक्रमम्-अपराधं, दैवसिकप्रहणं रात्रिकाद्युपलक्षणार्थम्, अत्रान्तरे गुरुर्भणति-अहमपि
क्षमयामि दैवसिकं व्यतिक्रमं प्रमादोद्भवमित्यर्थः, ततो विनेयः प्रणम्यैवं क्षमयित्वाऽऽजोचनार्हेण प्रतिक्रमणार्हेण च
प्रायश्चित्तेनात्मानं शोधयन्नत्रान्तरेऽकरणतयोत्थायावग्रहाग्निर्गच्छन् यथा अर्थो व्यवस्थितस्तथा क्रियया प्रदर्शयन्नाव-
द्वियक्येत्यादि दण्डकसूत्रं भणति, अवश्यकर्तव्यैश्वर्यकरणयोगैर्निर्वृत्ता आवश्यकी तयाऽऽसेवनाद्वारेण हेतुभूतया यद्-
साध्यनुष्ठितं तस्य प्रतिक्रमामि, विनिवर्तयामीत्यर्थः, इत्थं सामान्येनाभिधाय विशेषेण भणति-क्षमाश्रमणानां व्यापार्णि-
तस्वरूपाणां सम्बन्धिन्या ‘दैवसिक्या’ दिवसेन निर्वृत्तया ज्ञानाध्यायस्य ज्ञातना आशातना तथा, किंविशिष्टया?-त्रय-
त्रादन्वतरया, आशातनाश्च यथा दशास्तु, अत्रैव वाऽनन्तराध्ययने तथा द्रष्टव्याः, ‘तौओ पुण तिस्रोसंवि आसायणाओ
।।।।।’ न्वउसु मूलासायणासु समोयरंति द्वासायणाए ४, द्वासायणा रात्रिणिण्ण समं भुंजंती मणुण्णं अप्पणा भुंजइ

१ ।।।।। पुनस्तपदिवाद्यपि आशातनाः आसु चतस्यसु मूलाशातनासु समचतारंति द्रव्याशातनार्थं ४, द्रव्याशातना रात्रिकेन समं भुञ्जानो मनोऽन्मात्मना भुञ्जे-

एवं उपहिसंधारगाइसु विभासा, लितासायणा आसन्न गता भवइ राईणपत्त, यादरमाणसस तुसिणीए चिद्धइ, भावासायणा आयरियं तुमं तुमंति वत्ता भवइ, एवं तिसीसंषि चउसु दवाइसु समोयरंति' यत्किञ्चिन्मिष्यया' यत्किञ्चिदाश्रित्य मिष्यया, मनसा दुष्कृता मनोदुष्कृता तथा प्रद्वेषनिमित्तयेत्यर्थः, 'वागदुष्कृतया' असायुष्यननिमित्तया, 'कायदुष्कृतया' आसन्नगमनादिनिमित्तया, 'क्रोधये'ति क्रोधवत्येति प्राप्ते अर्थादेराकृतिगणत्वात् अचप्रत्ययान्तत्वात् 'क्रोधया' क्रोधानुगतया, 'मानया' मानानुगतया, 'मायया' मायानुगतया, 'लोभया' लोभानुगतया, अयं भायार्थः--क्रोधाद्यनुगतेन या काचिद्दिनयभ्रंशादिलक्षणा आशातना कृता तयेति, एवं दैवसिकी भणित्ता, अभुनेह-भयान्यभयगताऽतीतानागतकालसङ्गदार्धमाह--सर्वकालेन--अतीतादिना निर्वृत्ता सार्वकालिकी तथा, सर्व एव मिष्योपचा-राः--मातृस्थानगर्भाः क्रियाविशेषा यस्यामिति समासस्तया, सर्वधर्माः--अष्टौ प्रवचनमातरः सेषामतिक्रमणं--लङ्घनं यस्यां ता सर्वधर्मातिक्रमणा तथा, एवम्भूतयाऽऽज्ञातनयेति, निगमयति--यो मयाऽतिचारः--अपराधः 'कृतो' निर्वर्तितः 'तस्य' अतिचारस्य हे क्षमाश्रमण ! दुष्मत्साक्षिकं प्रतिक्रमामि--अपुनःकरणतया निवर्तयामीत्यर्थः, तथा दुष्टकर्मकारिणं निन्दा-न्यात्मानं प्रशान्तेन भयोद्भिन्नेन चेतसा, तथा गर्हान्यात्मानं दुष्मत्साक्षिकं व्युत्सृजाम्यात्मानं दुष्टकर्मकारिणं तदनुमति-त्यागेन, सामाधिकानुसारेण च निन्दादिपदार्थो न्यक्षेण वक्तव्यः, एवं क्षामयित्वा पुनस्तत्रस्य पृथार्द्धावनतकाय एव

१ एवमुपधिसंज्ञाकादिषु विभाषा, क्षेत्रात्तावताऽऽसन्नं गन्ता भवति राशिभूय, कालात्तावता राशौ वा त्रिकाले वा न्यादरतसह्योऽस्तिष्ठति, भावा-
 दातना भाषायां एवं यमिति वक्ता भवति, एवं प्रयसिंशदपि वतय्यपि द्रव्यादिषु समवसरन्ति.

भणति—‘इच्छामि स्वमासमणो’ इत्यादि सर्वे द्रष्टव्यमित्येवं, नवरमयं विशेषः—‘स्वामिमि स्वमासमणो’ इत्यादि सर्वे सूत्रमाय-
त्रियत्रया चिरहितं तत् पादपतित एव भणति, शिष्यासम्मोहार्थं सूत्रस्पर्शिकगाथाः स्वस्थाने स्वत्वनानादस्य लेशतत्त्वदर्धकथनयेव
पदार्थो निदर्शितः, साम्प्रतं सूत्रस्पर्शिकगायया निदर्शयन्नाह—

इच्छा य अणुन्नवणा अन्वायाहं च जस्त जवणा य । अचराहस्वामणाधि य छट्टाणा हुंति चंदणए ॥ १२१८ ॥
व्याख्या—इच्छा च अनुज्ञापना अव्यावाधं च यात्रा यापना च अपराधक्षमणाऽपि च पद स्थानानि भवन्ति वन्द-
नके ॥ तत्रेच्छा पद्धिधा, यथोक्तम्—

णामं ठवणादविष्ट स्थिते काले तदेव भावे य । एतो खलु इच्छाप णिकस्त्रेवो छन्निवहो होइ ॥ १२१९ ॥
व्याख्या—नामस्यापने गतार्थं, द्रव्येच्छा सचित्तादिद्रव्याभिलाषः, अनुपयुक्तस्य वेच्छामीत्यादि भणतः, क्षेत्रेच्छा मग-
धादिक्षेत्राभिलाषः, कालेच्छा रजन्यादिकालाभिलाषः—रयणिमहिसारिया उ चोरा परदारिया य इच्छंति । ताछापरा
सुभिकखं बहुधणणा केइ दुभिकखं ॥ १ ॥ भावेच्छा मन्त्रस्तेतरभेदा, मन्त्रस्ता ज्ञानाद्याभिलाषः, अप्रसक्ता स्वपाद्यभिलाष इति,
अत्र तु विनेयभावेच्छयाऽधिकारः, क्षमादीनां तु पदानां गाथायामनुपन्यस्तानां यथासम्भवं निक्षेपादि प्रकथ्यं, शुष्णा-
त्वाद्धन्यवित्तरभयाच्च नेहोक्तमिति । उक्ता इच्छा, इदानीमनुज्ञा, सा च पद्धिधा—
नामं ठवणा दविष्ट स्थिते काले तदेव भावे य । एतो उ अणुणणाए णिकस्त्रेवो छन्निवहो होइ ॥ १२२० ॥

१ रत्ननीमभिभारिकास्तु चोराः पारादरिकोच्चेच्छन्ति । ताछापराः सुभिक्षं बहुधाभ्याः केचिदुन्निवहय ॥ १ ॥

व्याख्या—नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यानुज्ञा लौकिकी लोकोत्तरा कुप्रावचनिकी च, लौकिकी सचिचादिद्रव्यभेदात्रि-
विधा, अभ्यधुपितयुवतिवैद्वर्याद्यनुज्ञेत्यर्थः, लोकोत्तराऽपि त्रिविधा—केवलशिव्यसोपकरणशिव्यवत्त्राद्यनुज्ञा, एवं कुप्रावच-
निकी एकव्या, क्षेत्रानुज्ञा या यस्य यावतः क्षेत्रस्य यत्र वा क्षेत्रे व्याख्यायते कियते वा, एवं कालानुज्ञाऽपि एकव्या,
आधानुज्ञा आधारानुज्ञा, भावानुज्ञयाऽधिकारः, अत्रान्तरे गाथायामनुपात्तस्याप्यधुणत्वादवग्रहस्य निक्षेपः—

णामं ठवणा दधिपु खित्तं काले तहेव भावे य । एत्तो उ जगाहस्सा णिकखेवो छिव्वहो होइ ॥ १२२१ ॥

व्याख्या—सचिचादिद्रव्यावग्रहणं द्रव्यावग्रहः, क्षेत्रावग्रहो यो यत्क्षेत्रमवगृह्णाति, तत्र च समन्ततः सक्रोशं योजनं,
कालावग्रहो यो यं कालमवगृह्णाति, वर्षासु चतुरो मासान् क्रतुवत्त्रे मासं, भावावग्रहः प्रशस्तेतरभेदः, प्रशस्ती ज्ञानाद्य-
वग्रहः, इतरस्तु क्रोधाद्यवग्रह इति, अधयाऽवग्रहः पञ्चधा—‘देविंदरायनिहवइ सागरिसाधम्मिजगहो तह य । पंचविहो
पण्णत्तो अयगहो वीयरगोहि ॥ १ ॥’ अत्र भावावग्रहेण साधर्मिकावग्रहेण व्याधिकारः—‘आर्यप्पमाणमिस्सो चउद्विस्सिं
होइ जगहो गुरणो । अणणुण्णात्तस्स सया ण कप्पए तत्थ पइसरिउं ॥ १ ॥’ ततश्च तमनुज्ञाप्य प्रविशति, आह च

निर्युत्तिकारः—

पाहिरखित्तंमि ठिओ अणुन्नवित्ता मिजगहं फासे । जगाहखेत्तं पविसे जाव सिरेणं फुसइ पाए ॥ १२२२ ॥

१ देवेन्द्रात्मपुरुषवृत्तिसामागिकसाधर्मिकावग्रहत्वार्थेव । पञ्चविधः प्रशसोऽवग्रहो वीवरणैः ॥ २ आत्मप्रमाणमात्रधनुर्दिशं भवत्यवग्रहो गुरोः । अनुनु-

शास्त्रस्य सदा न कल्पते सद्यः प्रवेष्टुम् ॥ २ ॥

भणति-‘इच्छामि स्वमासमणो’ इत्यादि सर्वं द्रष्टव्यमित्येवं, नवरमयं विशेषः-‘खामेमि स्वमासमणो’ इत्यादि सर्वं सूत्रमात्र-
द्वियकया विरहितं तत् पादपतित एव भणति, त्रिध्यासममोहार्यं सूत्रपर्यन्तिकायाः स्वस्थाने खल्वनादृत्य लेखतत्त्वदर्पकयनयेव
पदार्थो निर्दिशतः, साम्प्रतं सूत्रपर्यन्तिकाया निदर्शयन्नाह—

इच्छा य अणुप्रवणा अन्वावाहं च जरा अवणा य । अचराहस्वामणाधि य छट्टाणा हुंति वंदणए ॥ १२१८ ॥
दयारया—इच्छा च अनुज्ञापना अव्यावाधं च यात्रा यापना च अपराधक्षामणाऽपि च पद स्थानानि भवन्ति वन्द-
नके ॥ तत्रेच्छा पद्धिधा, यथोक्तम्—

णामं ठवणादविए खित्ते काले तरेव भावे य । एसो खलु इच्छाए णिक्खेवो छविवहो होइ ॥ १२१९ ॥
दयारया—नामस्थापने गतार्थे, द्रव्येच्छा सचिन्तादिद्रव्याभिलाषः, अनुपयुक्तस्य वेच्छामीत्यादि भणतः, क्षेत्रेच्छा मग-
धादिक्षेत्राभिलाषः, कालेच्छा रजन्यादिकालाभिलाषः-‘र्यणिमहिसारिया व चोरा परदारिया य इच्छंति । तालायरा
सुभिकखं बहुधणणा केइ दुभिकखं ॥ १ ॥’ भावेच्छा प्रशस्तेतरभेदा, प्रशस्ता ज्ञानाद्यभिलाषः, अप्रशस्ता कथाद्यभिलाष इति,
अत्र तु विनेयभावेच्छयाऽधिकारः, क्षमादीनां तु पदानां गाथायामनुपन्यस्तानां यथासम्भवं निक्षेपादि वक्तव्यं, शुष्ण-
त्वाद्गन्धवित्तरभयाच्च नेहोक्तमिति । उक्ता इच्छा, इदानीमनुज्ञा, सा च पद्धिधा—
नामं ठवणा दविए खित्ते काले तरेव भावे य । एसो व अणुण्णाए णिक्खेवो छविवहो होइ ॥ १२२० ॥

१ रजनीमभिसारिकास्तु चोराः पारदारिकाश्चेत्युच्यन्ति । तालाचराः सुमिक्षं बहुधान्याः केचिदुभिक्षयः ॥ १ ॥

प्रमुक्तं, 'कृतिकर्मकारकस्य' वन्दनकर्तुः संवेगं जनयता, संवेगः—शरीरादिपृथग्भावो मोक्षौत्सुक्यं वेति गायार्थः ॥ १२२५ ॥

इत्थं सूत्रपर्यातिर्युक्त्या व्याख्यातं सूत्रम्, उक्तः पदार्थः पदविग्रहश्चेति, साम्प्रतं चालना, तथा चाह—

आयत्ताइत्तु जुगवं इह भणिओ कायवायवाचारो । हुणहेगया व किरिया जओ निसिद्धा अउ अजुत्तो ॥ १२२६ ॥
 व्याख्या—इहाऽऽयत्तादिषु, आदिशब्दादावद्वियक्यादिपरिमहः, 'हुणपद्' एकदा 'भणितः' उक्तः कायवागव्यापारः,
 तथा च सत्येकदा क्रियाद्वयप्रसङ्गः, द्वयोरेकदा च क्रिया यतो निषिद्धाऽन्यत्र उपयोगद्वयाभावाद्, अतोऽप्युक्तः स व्यापार
 इति, ततश्च सूत्रं पठित्वा कायव्यापारः कार्य इति, उच्यते—

भिक्षयिसयं निसिद्धं किरियाहुगमेगया ण एगंमि । जोगतिगस्स थि भंगिय सुत्ते किरिया जओ भणिया ॥ १२२७ ॥
 व्याख्या—इह विलक्षणवरतुविषयं क्रियाद्वयं निषिद्धम् एकदा यथोत्प्रेक्षते सूत्रार्थं नयादिगोचरमटति च, तत्रोत्प्रे-
 क्षायां यदोपयुक्तो न तदाऽटने यदा चाटने न तदोत्प्रेक्षायामिति, कालस्य सूक्ष्मत्वाद्, विलक्षणविषया तु योगत्रयक्रियाऽप्यवि-
 रुद्धा, यथोक्तम्—'भंगियसुयं गुणतो वट्ठइ तिविहेऽवि जोगंमी'त्यादि, गतं प्रत्ययस्थानं,—

सीसो पटमपयेसे वंदिउमावस्सिआएँ पड्डिफमिडं । धितियपपवेसंमि पुणो वंदइ किं? चालणा अहवा ॥ १२२८ ॥
 जह दूओ रायाणं णमिडं कज्जं निवेइडं पच्छां । वीसल्लिओवि वंदिय गच्छइ साहावि एमेव ॥ १२२९ ॥

१ भद्रिक भुतं गुणयन् पर्वते विविधेऽपि योगे । २ शिष्यः प्रथमपक्षे धेदिद्विमावक्षिष्यया प्रतिक्रिय । द्वितीयपक्षे पुनर्वन्दते किं चालनाऽप्यवा ॥ १ ॥
 पथारूढो राजानं मत्वा क्रापं निषेध । पश्चात् । विषयेऽपि धिद्विद्या गच्छति पृथगेव साधयोगेऽपि ॥ २ ॥

व्याख्या—वहिःक्षेत्रे स्थितः अनुज्ञाप्य मितावग्रहं स्पृशेत् रजोहरणेन, पुनश्चावग्रहक्षेत्रं प्रविशेत्, कियद्दूरं यावदित्याह—यावच्छिरसा स्पृशेत् पादाविति गार्थः ॥ १२२२ ॥ अव्यावाधं द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यतः सद्भावापातव्यावाधाकारणविकल्पस्य भावतः सम्यग्दृष्टेश्चरित्रवतः, अत्रापि कायादिनिक्षेपादि यथासम्भवं स्वयुक्त्या वक्तव्यं, यात्रा द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यतत्त्वापसार्दीनां स्वक्रियोत्सर्पणं भावतः साधूनामिति, यापना द्विविधा—द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यत औपधादिना कायस्य, भावतस्त्विन्द्रियनोद्भिन्द्रियोपशमेन शरीरस्य, क्षामणा द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यतः कलुषाद्यवस्यद्विकापायभीरोः भावतः संवेगापन्नस्य सम्यग्दृष्टेरिति, आह च—

अव्यावाहं द्रुविहं द्रव्ये भावे य जन्त जवणा य । अवराहत्त्वामणावि य सवित्थरत्नं विभासिजा ॥ १२२३ ॥

एवं शेषपदेव्यपि निक्षेपादि वक्तव्यम्, इत्थं सूत्रे प्रायशो वन्दमानस्य विधिरुक्कः निर्युक्तिश्रुताऽपि स एव व्याख्यातः, अधुना वन्द्यगतविधिप्रतिपादनायाह निर्युक्तिकारः—

छंदेणऽणुजाणामि तद्वृत्ति तुल्यं वि वद्वर्ह एव । अहमवि लामेमि तुमे वयणाहं वंद्यपरिहृत्स् ॥ १२२४ ॥

व्याख्या—छन्दसा अनुजानामि तथेति शुष्माकमपि वर्तते एवमहमपि क्षमयामि त्वां, वचनानि 'वन्दनार्हस्य' वन्दनयोग्यस्य, विषयविभागरतु पदार्थनिरूपणायां निदर्शित एवेति गार्थः ॥ १२२४ ॥

तेणवि पद्विच्छिद्यत्वं गारवरहिण्ण सुद्धहियण्ण । किह्कम्मकारगस्सा संवेणं संजणंतेणं ॥ १२२५ ॥

व्याख्या—'तेन' वन्दनार्हेण एवं प्रत्येष्टव्यम्, अपिशब्दस्यैवकारार्थत्वाद्वाहव्यादिगौरवरहितेन, 'शुद्धहृदयेन' कपायवि-

व्याख्या—यदिःक्षेत्रे स्थितः अनुज्ञाप्य मितवप्रहं स्पृशेत् रजोहरणेन, पुनश्चावप्रहक्षेत्रं प्रविशेत्, क्रियदूरं यावदि-
त्याह—यावच्छिरसा स्पृशेत् पादाविति गाथार्थः ॥ १२२२ ॥ अव्यावाधं द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यतः सद्भावापातव्यावा-
धाकारणविकलस्य भावतः सम्यग्दृष्टेश्चरित्रवतः, अत्रापि कायादिनिक्षेपादि यथासम्भवं स्वबुद्ध्या वक्तव्यं, यात्रा द्रव्यतो
भावतश्च, द्रव्यतत्तापसादीनां स्वक्रियोत्सर्पणं भावतः साधूनामिति, यापना द्विविधा—द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यत औपधा-
दिना कायस्य, भावतस्त्रिन्द्रियनोद्भिन्द्रियोपक्षमेन शरीरस्य, क्षामणा द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यतः कलुषाद्ययस्यैहिकापाय-
भीरोः भावतः संयोगापक्षस्य सम्यग्दृष्टेरिति, आह च—

अव्यावाहं बुधिरं दन्वे भावे य जत जवणा य । अयराहत्तामणावि प्र सचित्थरत्थं विभसिज्जा ॥ १२२३ ॥

एवं शेषपदेव्यपि निक्षेपादि वक्तव्यम्, इत्थं सूत्रे प्रायशो वन्दमानस्य विधिरुक्कः निर्युक्तिफुत्ताऽपि स एव
व्याख्यातः, अधुना धन्यगतविधिप्रतिपादनायाह निर्युक्तिकारः—

छंदेणऽणुजाणामि महत्ति तुज्झंणि वट्ठई एवं । अट्ठमयि स्वामेमि तुमे वयणाहं वंदणरिहस्स ॥ १२२४ ॥

व्याख्या—छन्दसा अनुजानामि तथेति शुष्माकमपि वर्तते एवमहमपि क्षमयामि त्वां, वचनानि 'वन्दनार्हस्य' वन्दन-
योग्यस्य, विषयविभागस्तु पदार्थनिरूपणार्था निदर्शित एवेति गाथार्थः ॥ १२२४ ॥

तेणवि पडिच्छियन्वं भारवरहिण्ण सुट्ठहियण्ण । किह्कम्मकारगस्सा संवेगं संजणंतेणं ॥ १२२५ ॥
व्याख्या—'तेन' वन्दनार्हेण एवं प्रत्येष्टव्यम्, अपिसाब्दस्यैवकारार्थत्वाद्द्वयादिगौरवरहितेन, 'शुद्धदयेन' कपायवि-

प्रयुक्तं, 'कृतिकर्मकारकस्य' चन्दनकर्तुः संवेगं जनयता, संवेगः—शरीरादिपृथग्भावो मोक्षोत्सुक्यं वेति गाथार्थः ॥ १२२५ ॥
इत्थं सूत्ररूपशैतुर्युक्त्या व्याख्यातं सूत्रम्, उक्तः पदार्थः पदविग्रहश्चेति, साम्प्रतं चालना, तथा चाह—

आयत्ताहसु जुगवं इह भणिओ कायवायवावारी । हुण्हेगया च किरिया जओ निसिद्धा अउ अजुत्तो ॥ १२२६ ॥

व्याख्या—इहाऽऽवतीदिषु, आदिशब्दादायश्चिक्यादिपरिमहः, 'युगपद्' एकदा 'भणितः' उक्तः कायवायवापारः,
तथा च सत्येकदा क्रियाद्वयप्रसङ्गः, द्वयोरैकदा च क्रिया यतो निषिद्धाऽन्यत्र उपयोगद्वयाभावाद्, अतोऽयुक्तः स व्यापार
इति, ततश्च सूत्रं पठित्वा कायव्यापारः कार्य इति, उच्यते—

भिमविसयं निसिद्धं किरियाहुगमेगया ण एगंमि । जोगतिगस्स वि भंगिय सुत्ते किरिया जओ भणिया ॥ १२२७ ॥
व्याख्या—इह विलक्षणवस्तुविषयं क्रियाद्वयं निषिद्धम् एकदा यथोत्प्रेक्षते सूत्रार्थं नयादिगोचरमटति च, तत्रोत्प्रे-
क्षयां यदौपयुक्तो न तदाऽऽटने यदा चाटने न तदोत्प्रेक्षायामिति, कालस्य सूक्ष्मत्वाद्, विलक्षणविषया तु योगत्रयक्रियाऽप्यवि-
रुद्धा, यथोक्तम्—'भंगियसुयं गुणंतो यट्ठइ तिविहेऽवि जोगंमी'त्यादि, गतं प्रत्यवस्थानं,—
सत्तिं पटमपवेसे वंदिजमावस्सिआपुं पडिक्कमिजं । पितियपवेसेंमि गुणो वंदइ किं? चालणा अहवा ॥ १२२८ ॥
जह दूओ रापाणं णमिजं कज्जं निवेइजं पच्छां । वीसज्जिओवि वंदिय गच्छइ साहवि एमेव ॥ १२२९ ॥

१ भद्रिक सुतं गुणपद् यत्तते विविधेऽपि योगे । २ शिष्यः प्रथमप्रवेशे यदिदुग्मावधिपस्या प्रतिश्रम्य । द्वितीयप्रवेशे पुनर्वेन्दते किं चालनाऽथवा ॥ १ ॥
यथादूतो राजानं नत्वा कार्यं शिष्येय । पश्चात् । विपद्योऽपि यन्दित्रा गच्छति प्रथमेव साधवोऽपि ॥ २ ॥

व्याख्या—इदं प्रत्यवस्थानं, उक्तमानुषद्विकं, साम्प्रतं कृतिकर्मविधिसंवेचनाफलं समाप्तानुपदर्शयन्नाह—
एयं किदकम्भविहिं जुंजंता चरणकरणमुचज्जता । साह् स्वयंति कम्भं अणेगभवसंचियमणंतं ॥ १२३० ॥
व्याख्या—‘एयम्’ अनन्तरदर्शितं ‘कृतिकर्मविधिं’ वन्दनविधिं युञ्जानाश्चरणकरणोपयुक्ताः साधवः क्षययन्ति कर्म
‘अनेकभवसञ्चितं’ प्रभूतभयोपात्तमित्यर्थः, कियद् १-अनन्तमिति गाथार्थः ॥ १२३० ॥ उक्तोऽनुगमः, नयाः सामायिक-
निर्युक्ताविव द्रष्टव्याः ॥ इत्याचार्यश्रीहरिभद्रकृतौ शिष्यहितायामावश्यकटीकायां वन्दनाध्ययनं समाप्तमिति । कृत्या
वन्दनविधुतिं प्राप्तं यत्कुशलमिह मया तेन । साधुजनवन्दनमलं सत्त्वा मोक्षाय सेवन्तु ॥ १ ॥

व्याख्यातं वन्दनाध्ययनम्, अधुना प्रतिक्रमणाध्ययनमारभ्यते—अस्य चायमभिसम्बन्धः, अनन्तराध्ययनेऽर्हदुपदिष्ट-
सामायिकगुणवत् एव वन्दनलक्षणा प्रतिपत्तिः कार्येति प्रतिपादितम्, इह पुनस्तदकरणतादिनैव स्थलितस्यैव निन्दया प्रतिपा-
द्यते, यद्वा वन्दनाध्ययने कृतिकर्मरूपायाः साधुभक्तेस्तत्त्वतः कर्मक्षय उक्तः, यथोक्तम्—‘विणोओययार माणस्स भंजणा पूयणा
शुरुजणस्स । तिरंथयरण य आणा सुअधम्ममाऽऽटाहणाऽकिरिया ॥ १ ॥’ प्रतिक्रमणाध्ययने तु मिथ्यात्वादिप्रतिक्रमणाद्वारेण कर्म-
निदाननिषेधः प्रतिपाद्यते, वक्ष्यति च—‘मिच्छेत्तपडिक्कमणं तदेव असंजमेवि पडिक्कमणं । कस्सायाण पडिक्कमणं जोगाण य
अप्पसत्थाणं ॥ १ ॥’ अथवा सामायिके चारित्रिमुपवर्णितं, चतुर्विंशतितत्त्वे त्वर्हतां गुणस्तुतिः, सा च दर्शनज्ञानरूपा, एवमिदं

- १ दृष्ट ५४५ गाथा १२१५ २ मिथ्यात्वप्रतिक्रमणं त्वैवासांयमेऽपि प्रतिक्रमणम् । कथायाणां प्रतिक्रमणं योगाणां चाप्रत्यक्षाणां च ३ ५

चितयमुक्तम्, अस्य च चितथासेवनमैहिकामुष्मिकापायपरिजिहीर्षुणा शुरोर्निवेदनीयं, तच्च वन्दनापूर्वमित्यतोऽनन्तरा-
 ध्ययने तन्निरूपितम्, इह तु निवेद्य भूयः शुभेष्ट्येव स्थानेषु प्रतीपं क्रमणमासेवनीयमित्येतत् प्रतिपाद्यते, इत्थमनेनानेक-
 रूपेण सन्धन्धेनाऽऽयातस्यास्य प्रतिक्रमणाभ्ययनस्य चत्वार्यनुयोगद्वाराणि सप्रपञ्चं चकव्यानि, तत्र च नामनिष्पन्ने निक्षेपे
 प्रतिक्रमणाभ्ययनमिति, तत्र प्रतिक्रमणं निरूप्यते—‘प्रति’ इत्ययमुपसर्गः प्रतीपाद्यर्थे वर्तते, ‘क्रमु’ पादविक्षेपे’ अस्य ल्युङ्-
 न्तस्य प्रतीपं प्रतिकूलं वा क्रमणं प्रतिक्रमणमिति भवति, एतदुक्तं भवति—शुभयोगेभ्योऽशुभयोगान्तरं क्रान्तस्य शुभेष्ट्येव
 प्रतीपं प्रतिकूलं वा क्रमणं प्रतिक्रमणमिति, उक्तं च—‘स्वस्थानाह् यत्परस्थानं, प्रमादस्य वशाद्गतः । तत्रैव क्रमणं भूयः,
 प्रतिक्रमणमुच्यते ॥ १ ॥ क्षायोपशमिकाद्वादादीदयिकस्य वशं गतः । तत्रापि च स एवार्थः, प्रतिकूलगमात्स्मृतः ॥ २ ॥’
 प्रति क्रमणं वा प्रतिक्रमणं, शुभयोगेषु प्रति प्रति वर्तनमित्यर्थः, उक्तं च—‘प्रति प्रति वर्तनं वा शुभेषु योगेषु मोक्ष-
 फलदेशु । निःशब्दस्य यतेर्यत्तद्वा द्वेयं प्रतिक्रमणम् ॥ १ ॥’ इह च यथा करणात् कर्मकर्त्रोः सिद्धिः, तद्व्यतिरेकेण करण-
 त्यानुपपत्तेः, एवं प्रतिक्रमणादपि प्रतिक्रमकप्रतिक्रान्तव्यसिद्धिरित्यतस्त्रितयमप्यभिधिरसुराह निर्युक्तिकारः—

पट्टिकमणं पट्टिकमभो पट्टिकमिषव्यं च आणुषुव्वीण । तीण पञ्चपञ्चे अणानाण चेव कालंमि ॥ १२३१ ॥

व्याख्या—‘प्रतिक्रमणं’ निरूपितशब्दार्थे, तत्र प्रतिक्रामतीति प्रतिक्रमकः कर्ता, प्रतिक्रान्तव्यं च कर्म—अशुभयोगाल-
 क्षणम्, ‘आनुषुव्वी’ परिपाठ्या, ‘अतीते’ अतिक्रान्ते ‘प्रत्युत्पन्ने’ वर्तमाने ‘अनागते चैव’ एष्ट्ये चैव काले, प्रतिक्रमणादि

योजयमिति वाक्यदोषः । आह-प्रतिक्रमणमतीतविषयं, यत उक्तम्-‘अतीतं पडिष्कमामि पडुष्पन्नं संवरमि अणागयं पद्य-
वखामि’ति तत्कथमिह कालत्रये योजयते इति ?, उच्यते, प्रतिक्रमणशब्दो ह्यत्राशुभयोगनिवृत्तिमात्रार्थः सामान्यः
परिपृच्छते, तथा च सत्यतीतविषयं प्रतिक्रमणं निन्दाद्वारेणाशुभयोगनिवृत्तिरेवेति, प्रत्युत्पन्नविषयमपि संवरणद्वारेणाशु-
भयोगनिवृत्तिरेव, अनागतविषयमपि प्रत्याख्यातद्वारेणाशुभयोगनिवृत्तिरेवेति न दोष इति गाथास्यार्थः ॥ १२३१ ॥
साम्प्रतं प्रतिक्रामकस्वरूपं प्रतिपादयन्नाह-

जीवो ह पडिष्कमभो असुहाणं पाचकम्मजोगाणं । द्वाणपस्तथा जोगा जे ते ण पडिष्कमे सारू ॥ १२३२ ॥

व्याख्या-‘जीवः’ प्राप्तिरुपितशब्दार्थः, तत्र प्रतिक्रामतीति प्रतिक्रामकः, तुशब्दो विशेषणार्थः, न सर्व एव जीवः
प्रतिक्रामकः, किं तर्हि ?-तन्मयदृष्टिरुपयुक्तः, केषां प्रतिक्रामकः ?-‘अशुभानां पापकर्मयोगानाम्’ अशोभनानां पापकर्म-
व्यापारणमित्यर्थः, आह-पापकर्मयोगा अशुभा एव भवन्तीति विशेषणार्थक्यं, न, स्वरूपान्याख्यानपरत्वात्, तस्य,
प्रशस्तौ च तौ योगौ च प्रशस्तयोगौ, ध्यानं च प्रशस्तयोगा च ध्यानप्रशस्तयोगा ये तानधिकृत्य ‘न प्रतिक्रमेत’ न प्रतीपं
वर्तेत साधुः, अपि तु तान् सेवेत, मनोयोगप्राधान्यव्यापनार्थं दृढम् ध्यानप्रहणं, प्रशस्तयोगोपादानाच्च ध्यानमपि धर्म-
शुक्लभेदं प्रशस्तमयनतत्त्वम्, आह-‘यथोद्देशं निर्देश’ इति न्यायमुल्लङ्घ्य किमिति प्रतिक्रमणमनभिधाय प्रतिक्रामक उक्तः?,
तथाऽऽद्यगाथागतभानुपूर्वोप्रहणं चातिरिच्यत इति, उच्यते, प्रतिक्रामकस्याल्पवक्तव्यत्वात् कर्तव्यीतयाच्च क्रियाया इत्य-

दोषः, इदमन्योपन्यासः कस्मान्न कृत इति चेत् प्रतिक्रमणाध्ययननामनिष्पन्ननिक्षेपप्रधानत्वाच्चस्येत्यलं विस्तरेणेति गाथार्थः
॥ १२३३ ॥ उत्कः प्रतिक्रमकः, साग्रप्रतं प्रतिक्रमणस्यावसरः, तच्छब्दार्थपर्यायैर्व्याचिख्यासुरिदमाह—

पट्टिकमणं पट्टियरणा परिहरणा चारणा नियत्ती य । निर्दा गरिहा सोही पट्टिकमणं अट्टहा होइ ॥ १२३३ ॥
व्याख्या—‘प्रतिक्रमणं’ तत्त्वतो निरूपितमेव, अधुना भेदतो निरूप्यते, तरुनार्नामादिभेदतः षोढा भवति, तथा चाऽऽह—
णामं ठवणा दविए खित्ते काले तहेव भावे य । एसो पट्टिकमणत्सा णियत्तेवो छविवहो होइ ॥ १२३४ ॥

व्याख्या—तत्र नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यप्रतिक्रमणमनुपयुक्तसम्यग्दृष्टेर्लब्ध्यादिनिमित्तं वा उपयुक्तस्य वा निहवस्य
पुस्तकादिन्यस्तं वा, क्षेत्रप्रतिक्रमणं यस्मिन् क्षेत्रे व्याप्यते क्रियते वा यतो वा प्रतिक्रम्यते खिलदेरिति, कालप्रतिक्रमणं
द्रेधा-भुवं अभुवं च, तत्र भुवं भरतैरावतेषु प्रथमचरमतीर्थकर्तरीर्थेव्यपराधो भवतु मा वा भुवमुभयकालं प्रतिक्रम्यते,
विमध्यमतीर्थकर्तरीर्थेषु त्वभुवं-कारणजाते प्रतिक्रमणमिति, भावप्रतिक्रमणं द्विधा-प्रशस्तमप्रशस्तं च, प्रशस्तं मिथ्यात्वादः,
अप्रशस्तं सम्यक्त्वादेरिति, अधवौषत एवोपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेरिति, प्रशस्तेनात्राधिकारः ॥ प्रतिचरणा व्याख्यायते—‘चर
गतिभक्षणयोः’ इत्यस्य प्रतिपूर्वस्य ल्युटन्तस्य प्रतिचरणेति भवति, प्रति प्रति तेषु तेव्यर्थेषु चरणं-गमनं तेन तेनाऽऽसेव-
नाप्रकारेणेति प्रतिचरणा, सा च पद्भिधा, तथा चाह—

णामं ठवणा दविए खित्ते काले तहेव भावे ॥ एसो पट्टियरणाए णियत्तेवो छविवहो होइ ॥ १२३५ ॥
व्याख्या—तत्र नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यप्रतिचरणा अनुपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेसेषु तेव्यर्थेव्याचरणीयेषु चरणं-गमनं

योज्यमिति वाक्यशेषः । आह—प्रतिक्रमणमतीतविषयं, यत उक्तम्—‘अतीतं पडिक्कमामि पडुप्पन्नं संवरेमि अणगयं पच्च-
क्खामि’^१ तत्कथमिह कालत्रये योज्यते इति ? उच्यते, प्रतिक्रमणशब्दो ह्यत्राशुभयोगनिवृत्तिमात्रार्थः सामान्यः
परिगृह्यते, तथा च सत्यतीतविषयं प्रतिक्रमणं निन्दाद्वारेणाशुभयोगनिवृत्तिरेवेति, प्रत्युत्पन्नविषयमपि संवरणद्वारेणाशु-
भयोगनिवृत्तिरेव, अनागतविषयमपि प्रत्याख्यानद्वारेणाशुभयोगनिवृत्तिरेवेति न दोष इति गाथाक्षरार्थः ॥ १२३१ ॥
साम्प्रतं प्रतिक्रामकस्वरूपं प्रतिपादयन्नाह—

जीवो उ पडिक्कमओ असुहाणं पावकम्मजोगाणं । झाणपस्सथा जोगा जे ते ण पडिक्कमे साह ॥ १२३२ ॥

व्याख्या—‘जीवः’ प्राप्तिरूपितशब्दार्थः, तत्र प्रतिक्रामतीति प्रतिक्रामकः, तुशब्दो विशेषणार्थः, न सर्व एव जीवः
प्रतिक्रामकः, किं तर्हि ?—सभ्यगृष्टिरुपयुक्तः, केषां प्रतिक्रामकः ?—‘अशुभानां पापकर्मयोगानाम्’ अशोभनानां पापकर्म-
व्यापाराणामित्यर्थः, आह—पापकर्मयोगा अशुभा एव भवन्तीति विशेषणार्थक्यं, न, स्वरूपान्याख्यानपरत्वात्स्य,
प्रशस्तौ च तौ योगौ च प्रशस्तयोगौ, ध्यानं च प्रशस्तयोगौ च ध्यानप्रशस्तयोगा ये तानधिष्ठस्य ‘न प्रतिक्रमेत’ न प्रतीपं
वर्तत साधुः, अपि तु तान् सेवेत, मनोयोगप्राधान्यख्यापनार्थं दृढम् ध्यानग्रहणं, प्रशस्तयोगोपादानाच्च ध्यानमपि धर्म-
शुक्लभेदं प्रशस्तमवगन्तव्यम्, आह—‘यथोद्देशं निर्देश’ इति न्यायमुल्लङ्घ्य किमिति प्रतिक्रमणमनभिधाय प्रतिक्रामक उक्तः^१,
तथाऽऽद्यगाधागतमानुपूर्वीग्रहणं चातिरिच्यत इति, उच्यते, प्रतिक्रामकस्याल्पवक्यत्वात् कर्त्रधीनत्वाच्च क्रियाया इत्य-

१ अतीतं प्रतिक्रमामि प्रत्युत्पन्नं संवरणेभि अनागतं प्रत्याख्यानमि.

भावपरिहरणा प्रशस्ता अप्रशस्ता च, अप्रशस्ता ज्ञानादिपरिहरणा, प्रशस्ता क्रोधादिपरिहरणा, अथवौषत एवोपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेः, तदेहाधिकारः, प्रतिक्रमणपर्यायता चास्याः प्रतिक्रमणमप्यशुभयोगपरिहारोवेति, वारणेदानीं, 'युञ्ज वरणो' इत्यस्य षयन्तस्य लुटि वारणा भवति, वारणं वारणा निषेध इत्यर्थः, सा च नामादिभेदतः षोढा भवति, तथा चाह—

णामं ढवणा दधिपृ खिते काले तदेव भावे य । एसो उ वारणाए णिक्खेवो छविहो होइ ॥ १२३७ ॥

व्याख्या—तत्र नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यवारणा तापसादीनां हलकृष्टादिपरिभोगवारणा, अनुपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेर्वा देशनायां उपयुक्तस्य वा निद्रवस्याप्यस्य वा रोगिण इतीर्थं चोदनारूपा, क्षेत्रवारणा तु यत्र क्षेत्रे व्यापयर्षते क्रियते वा क्षेत्रस्य पाडनार्थस्येति, कालवारणा यस्मिन् व्यापयर्षते क्रियते वा कालस्य वा विकालादेर्वर्षासु वा विहारस्येति, भाववारणेदानीं, सा च द्विविधा—प्रशस्ताऽप्रशस्ता च, प्रशस्ता प्रमादवारणा, अप्रशस्ता संयमादिवारणा, अथवौषत एवोपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेरिति, तदेहाधिकारः, प्रतिक्रमणपर्यायता चास्याः स्फुटा, निवृत्तिरधुना, 'वृत्त वर्तने' इत्यस्य निपूर्वस्य किनि निवर्तने निवृत्तिः, सा च षोढा, यत आह—

नामं ढवणा दधिपृ खिते काले तदेव भावे य । एसो य नियत्तीए णिक्खेवो छविहो होइ ॥ १२३८ ॥

व्याख्या—नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यनिवृत्तिस्तापसादीनां हलकृष्टादिनिवृत्तिरित्याद्यखिलो भावार्थः स्वयुक्त्वा वक्तव्यः, यावत् प्रशस्तभावनिवृत्त्येहाधिकारः । निन्देदानीं, तत्र 'णिदि कुत्सायाम्' अस्य 'गुरोश्च हलः' (पा०३-३-१०३) इत्यकारः टाप्, निन्दनं निन्दा, आत्माऽप्यक्षमात्सकुत्सेत्यर्थः, सा च नामादिभेदतः षोढा भवति, तथा चाह—

तेन तेन प्रकारेण लब्ध्यादिनिमित्तं वा उपयुक्तस्य वा निह्वयस्य सचितादिद्रव्यस्य वेति, क्षेत्रप्रतिचरणा यत्र प्रतिचरणा व्याख्यायते क्रियते वा क्षेत्रस्य वा प्रतिचरणा, यथा शालिगोपिकाद्याः शालिक्षेत्रादीनि प्रतिचरन्ति, कालप्रतिचरणा यस्मिन् काले प्रतिचरणा व्याख्यायते क्रियते वा कालस्य वा प्रतिचरणा, यथा साधवः प्रादोपिकं वा प्राभातिकं वा कालं प्रतिचरन्ति, भावप्रतिचरणा द्वेधा-प्रशस्ताऽप्रशस्ता च, अप्रशस्ता मिथ्यात्वाज्ञानाविरतिप्रतिचरणा, प्रशस्ता सम्यग्दर्शन-ज्ञानचारित्र्यप्रतिचरणा, अथर्वीषत एवोपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेः, तयैवाधिकारः, प्रतिक्रमणपर्यायता चास्या यतः शुभयोगेषु प्रतीपं क्रमणं-प्रवर्तनं प्रतिक्रमणमुक्तं, प्रतिचरणाऽप्येवमभूतैव वस्तुत इति गाथार्थः ॥ १२३५ ॥ इदानीं परिहरणा, 'इदं हरणं' अस्य परिपूर्वस्यैव ह्युद्धन्तस्यैव परिहरणा, सर्वप्रकारैर्वर्जनेत्यर्थः, सा च अष्टविधा, तथा चाह—

णामं ठवणा दविए परिरय परिहार वज्जणाए य । अणुगह भावे य तहा अट्टविहा एहेह परिहरणा ॥१२३६॥

व्याख्या—नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यपरिहरणा हेवं विषयमधिकृत्य अनुपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टैर्लब्ध्यादिनिमित्तं वा उप-युक्तस्य वा निह्वयस्य कण्टकादिपरिहरणा वेति, परिरयपरिहरणा गिरिसरित्परिरयपरिहरणा, परिहारपरिहरणा लौकिक-लोकोत्तरभेदाभिज्ञा, लौकिकी मात्रादिपरिहरणा, लोकोत्तरा पार्थस्यादिपरिहरणा, वर्जनापरिहरणाऽपि लौकिकलोकोत्तर-भेदेव, लौकिका इत्यरा यावत्कधिका च, इत्यरा प्रसूतसूतकादिपरिहरणा, यावत्कधिका स्तोम्यादिपरिहरणा, लोकोत्तरा पुनरित्यरा शरयातरपिण्डादिपरिहरणा, यावत्कधिका तु राजपिण्डादिपरिहरणा, अनुग्रहपरिहरणा अंकलोडभंगपरिहरणा,

* भारकोटकानां यो मद्रस्यस्य परिहरणा प्रविच्छेदनाद्विधिविराधनापरिहरणेत्यर्थः—

भावपरिहरणा प्रशस्ता अमशस्ता च, अमशस्ता ज्ञानादिपरिहरणा, प्रशस्ता क्रोधादिपरिहरणा, अथवौषत एवोपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेः, तथेहाधिकारः, प्रतिक्रमणपर्यायता चास्याः प्रतिक्रमणमप्यशुभयोगपरिहारेणैवेति, वारणेदानीं, 'युक् चरणे' इत्यस्य पथान्तस्य ल्युटि वारणा भवति, वारणं वारणा निषेध इत्यर्थः, सा च नामादिभेदतः षोढा भवति, तथा चाह—

णामं ठवणा दधिष खिते काले तदेव भावे य । एसो ङ वारणाए णिकखेवो छिव्विहो होइ ॥ १२३७ ॥

व्याख्या—तत्र नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यवारणा तापसादीनां हलङ्कुटादिपरिभोगवारणा, अनुपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेर्धा देनानायां उपयुक्तस्य वा निद्रवस्थापय्यस्य वा रोगिण इतीयं चोदनाख्या, क्षेत्रवारणा तु यत्र क्षेत्रे व्यापण्यते क्रियते वा क्षेत्रस्य धाडनार्यस्येति, कालवारणा यस्मिन् व्यापण्यते क्रियते वा कालस्य वा विकालाद्वैर्पासु वा विहारस्येति, भाववारणेदानीं, सा च द्विविधा—प्रशस्ताऽमशस्ता च, प्रशस्ता प्रमादवारणा, अमशस्ता संयमादिवारणा, अथवौषत एवोपयुक्तस्य सम्यग्दृष्टेरिति, तथेहाधिकारः, प्रतिक्रमणपर्यायता चास्याः स्फुटा, निवृत्तिरयुना, 'युत वर्तने' इत्यस्य निपूर्वस्य किनि निवर्तनं निवृत्तिः, सा च षोढा, यत आह—

नामं ठवणा दधिष खिते काले तदेव भावे य । एसो य नियत्तीए णिक्खेवो छिव्विहो होइ ॥ १२३८ ॥

व्याख्या—नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यनिवृत्तिलापसादीनां हलङ्कुटादिनिवृत्तिरित्याद्यखिलो भावार्थः स्वयुज्या वक्तव्यः, यावत् प्रशस्तभावनिवृत्त्येहाधिकारः । निन्देदानीं, तत्र 'णिदि कुत्सायाम्' अस्य 'युरोश्च हलः' (पा० ३-३-१०३) इत्यकारः टाप्, निन्दनं निन्दा, आत्माऽप्यक्षमात्मकुत्सेत्यर्थः, सा च नामादिभेदतः षोढा भवति, तथा चाह—

णामं ठवणा दधिपु खिते काले नदेव भावे च । एसो खलु निंदाए णिकलेवो छविवहो होइ ॥ १२३९ ॥

व्याख्या—तत्र नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यनिन्दा तापसादीनाम् अनुपयुक्तस्य सम्यग्दृष्ट्योपपुक्तस्य सा निद्वयस्मा-
दोभनद्रव्यस्य वेति, क्षेत्रनिन्दा यत्र व्याख्यायते क्रियते वा संसक्तस्य वेति, कालनिन्दा यस्मिन्निन्दा व्याख्यायते क्रियते
वा दुर्भिक्षादेर्वा कालस्य, भावनिन्दा प्रशस्तेतरभेदो, अप्रशस्ता संयमाद्याचरणविषया, प्रशस्ता पुनरसंयमाद्याचरणवि-
षयेति, 'हां' । हुहु कयं हा । हुहु कारियं हुहु अणुमयं हत्ति । अंतो २ इच्छा इत्थिकय दुमो वणदंवेणं ॥ १ ॥' अथर्वा-
यत एवोपपुक्तसम्यग्दृष्टेरिति, तथेहाधिकारः, प्रतिक्रमणपर्यायता स्फुटति गाथार्थः ॥ १२३९ ॥ गेहदानो, तत्र 'गर्ह-
कुलसाया' मस्य 'गुरोश्च हल' इत्यकारः टाप्, गर्हणं गर्हा—परसाक्षिकी कुलसेवेति भावार्थः, सा च नामादिभेदतः पोटवेति,
तथा चाह—

नामं ठवणा दधिपु खिते काले नदेव भावे य । एसो खलु गरिहाए निक्खेवो छविवहो होइ ॥ १२४० ॥
व्याख्या—नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यगर्हा तापसादीनामेव स्वगुर्वालोचनादिना अनुपयुक्तस्य सम्यग्दृष्ट्योपपुक्तस्य सा
निद्वयस्येतिभावार्थो वक्तव्यः, यावत्प्रशस्तयेहाधिकारः । इदानीं शुद्धिः 'शुभ दौचे' अस्य खियां किन्, शोधनं शुद्धिः,
विमलीकरणमित्यर्थः, सा च नामादिभेदतः पोटवे, तथा चाह—

नामं ठवणा दधिपु खिते काले नदेव भावे य । एसो खलु सुद्धीए निक्खेवो छविवहो होइ ॥ १२४१ ॥

१ ॥ हुहु कयं हा हुहु कारियं हुहु अणुमयं हत्ति । अन्तरान्तर्दृष्टये शुधिर इव दुमो वणदवेण ॥ १ ॥

व्याख्या—तत्र नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यशुद्धिस्तापसादीनां स्वगुर्वालोचनादिना अनुपशुक्तस्य सम्यग्दृष्टेरुपशुक्तस्य वा निद्रस्य वस्त्रमुषणर्दिर्था जलक्षारादिभिरिति, क्षेत्रशुद्धिर्यत्र व्यावर्ण्यते क्रियते वा क्षेत्रस्य वा कुलिकादिनाऽऽख्यादिश-
 ल्योद्धरणमिति, कालशुद्धिर्यत्र व्यावर्ण्यते क्रियते वा शङ्खव्यादिभिर्वा कालस्य शुद्धिः क्रियत इति, भावशुद्धिर्द्विधा—प्रश-
 लाऽप्रशला च, प्रशला ज्ञानादेरप्रशला चाशुद्धस्य सतः क्रोधादेर्वैमल्याधानं स्पष्टतापादनमित्यर्थः, अधवौषधत
 एवोपशुक्तस्य सम्यग्दृष्टेः प्रशला, तथेहाधिकारः, प्रतिक्रमणपर्यायता चास्याः स्फुटा, एवं प्रतिक्रमणमष्टधा भवतीति
 गतार्थः ॥ १२४१ ॥ साभ्रप्रतं विनेयानुमहाय प्रतिक्रमणादिपदानां यथाक्रमं दृष्टान्तान् प्रतिपादयन्नाह—

अर्वाणो पासां पृष्ठकं य विसर्भो यणतलापं । दो कर्त्तव्यो पृष्ठमारियां य वत्थे य अगर्प य ॥ १२४२ ॥

व्याख्या—अभ्यासः प्रासादः दुग्धकायः विषभोजनं तडागं द्वे कन्ये पतिमारिका च वस्त्रं चागदश्च, तथं पडिक्कमणे
 अज्झाणदिद्धतो—जहा एगो राया णयरवाहिं पासायं काडकामो सोभणे दिणे सुत्ताणि पाडियाणि, रक्खणा णिडत्ता भणिया
 य—जइ कोइ इत्थ पविसिज्ज सो मारेयवो, जइ पुण ताणि चैव पयाणि अक्कमंतो पडिओसरइ सो मोयवो, तओ तेसिं
 रक्खणाण पविसिज्जचित्ताणं कालहया दो गामिडया पुरिसा पविट्ठा, ते णाइदूरं गया रक्खणेहिं दिट्ठा, उक्करिसिखणगेहि य

१ तत्र प्रसिद्धमणेऽप्यन्यद्वान्तः, यथा पृष्ठो शस्त्रा भगवाद्दहिः प्रासादं कर्तुं कामः शोभने दिने सूत्राणि पातितवान्, रक्षका नियुक्ता भणितानि—यदि
 कश्चिद् भय प्रविशेत् स मारयितव्यः, यदि पुनस्तानेव पादान् आक्राम्यत् प्रत्यवसर्पति स मोक्ष्यः, तत्रोपां रक्षकाणां व्याक्षिप्तचिन्तायां कालहती द्वौ प्राप्ते-
 यवौ पुरतो प्रविष्टौ, तौ नातिदूरं गतौ रक्षकैर्दृष्टौ, आकृष्टस्त्रैश्च

णामं ठवणा दधिपु खित्ते काले तदेव भावे य । एसो खलु निंदापु णिक्खेवो छविवहे होइ ॥ १२३९ ॥
 व्याख्या—तत्र नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यनिन्दा तापसादीनाम् अनुपयुक्तस्य सम्यग्दृष्ट्योपयुक्तस्य वा निद्वयस्या-
 नोभनद्रव्यस्य वेति, क्षेत्रनिन्दा यत्र व्याख्यायते क्रियते वा संसक्तस्य वेति, कालनिन्दा यास्मिन्निन्दा व्याख्यायते क्रियते
 वा दुर्भिक्षादेर्वा कालस्य, भावनिन्दा प्रशस्तेतरभेदा, अप्रशस्ता संयमायाचरणविषया, प्रशस्ता पुनरसंयमायाचरणवि-
 षयेति, 'हा' । हुहु कयं हा । हुहु कारियं हुहु अणुमयं हस्ति । अंतो २ दृग्ज्ञाह द्युस्तिरुप हुमो घणदंयेणं ॥ १ ॥ 'अथर्था-
 दत एवोपयुक्तसम्यग्दृष्टेरिति, तथेहाधिकारः', प्रतिक्रमणपर्यायता स्फुटेति गाथार्थः ॥ १२३९ ॥ गर्हदानीं, तत्र 'गर्ह
 कृत्साया' मस्य 'गुरोश्च हल' इत्यकारः टाप, गर्हणं गर्हा—परत्ताक्षिकी कुरुसंवेति भावार्थः, सा च नामादिभेदतः पोढवेति,
 तथा चाह—

नामं ठवणा दधिपु खित्ते काले तदेव भावे य । एसो खलु गरिदापु निक्खेवो छविवहे होइ ॥ १२४० ॥
 व्याख्या—नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यगर्हा तापसादीनामेव स्वगुर्वालोचनादिना अनुपयुक्तस्य सम्यग्दृष्ट्योपयुक्तस्य वा
 निद्वयस्येत्यादिभावार्थो वक्तव्यः, यावत्प्रशस्तयेहाधिकारः । इदानीं शुद्धिः 'हुप दौचे' अस्य खित्तां किन्, योधनं शुद्धिः,
 विमलीकरणमित्यर्थः, सा च नामादिभेदतः पोढेव, तथा चाह—

नामं ठवणा दधिपु खित्ते काले तदेव भावे य । एसो खलु सुद्धीपु निक्खेवो छविवहे होइ ॥ १२४१ ॥

व्याख्या—तत्र नामस्थापने गतार्थे, द्रव्यशुद्धिस्तापसादीनां स्वगुर्वालोचनादिना अनुपयुक्तस्य समयमदृष्टेरुपयुक्तस्य वा निद्वयस्य पक्षसुवर्णादेर्वा जलक्षारादिभिरिति, क्षेत्रशुद्धिर्वा व्यावर्ण्यते क्रियते वा क्षेत्रस्य वा कुलिकादिनाऽऽस्थ्यादिश-
 न्योद्धरणमिति, कालशुद्धिर्वा व्यावर्ण्यते क्रियते वा शङ्खव्यादिभिर्वा कालस्य शुद्धिः क्रियत इति, भावशुद्धिर्दिधा-प्रश-
 स्ताऽप्रशस्ता च, प्रशस्ता ज्ञानादेरप्रशस्ता चाशुद्धस्य सतः कोषादेर्वैमल्याधानं स्पष्टतापादनमित्यर्थः, अथवापत
 एयोपयुक्तस्य समयमदृष्टेः प्रशस्ता, तथेहाधिकारः, प्रतिक्रमणपर्यायता चास्याः स्फुटा, एवं प्रतिक्रमणमष्टधा भवतीति
 गार्थार्थः ॥ १२४१ ॥ साम्प्रतं धिनेयानुग्रहाय प्रतिक्रमणादिपदानां यथाक्रमं दृष्टान्तान् प्रतिपादयन्नाह—

अद्वीणे पासौए दुद्धकैय विस्मोयणतलाएँ । दो कन्नोओ पइमारियाँ य चत्थेँ य अगएँ य ॥ १२४२ ॥

व्याख्या—अध्वानः प्रासादः दुग्धकायः विषभोजनं तडागं द्वे कन्ये पतिमारिका च वस्त्रं चागदश्च, तर्था पडिक्कमणे
 अज्झाणदिद्वतो—जहा एणो राया पायरवाहिं पासायं काउकामो सोभणे दिणे सुत्ताणि पाडियाणि, रक्खणा निडत्ता भणिया
 य—जइ कोइ इत्य पविसिज्ज सो मारेयधो, जइ पुण ताणि चैव पयाणि अक्कमंतो पडिओसरइ सो मोयधो, तओ तेसिं
 रक्खत्ताण यक्खित्तच्चित्ताणं कालहया दो गामिष्ठया पुरिसा पविट्ठा, ते णाइदूरं गया रक्खगोहिं दिट्ठा, उक्करिसियखगोहि य

१ सप्त प्रतिक्रमणेऽप्यन्यदृष्टान्तः, यथा एको राजा नगरादहिः प्रासादं कर्तुंकामः शोभने दिने सूत्राणि पातितवान्, रक्षका निवृत्ता भणिताश्च—यदि
 कश्चिद् भयं प्रविशेत् ॥ मारयितव्यः, यदि पुनस्तानेयं पादान् आक्राम्यन् प्रत्यवसर्पति स मोक्तव्यः, ततस्तेषां रक्षकाणां व्याधिसिचिदानां कालहती द्वौ प्राप्ते-
 यको पुर्यां प्रविष्टौ, तौ नातिदूरं गतौ रक्षकैर्दृष्टौ, आकृष्टव्यश्चैव

संलसा-हा दासा ! कहिं एतय पविट्टा !, तत्थेगो काकघट्टो भणइ-को एतय दोसोसि इओ तओ पट्टाविओ, सो तेहिं तत्थेय मारिओ, वितिओ भीओ तेसु चेव पप्पुसु ठिओ भणइ-सासि ! अयाणंतो अहं पविट्टो, मा मं मारेह, जं भणइ तं करेमिचि, तेहिं भणइ-जइ अणओ अणकमंतो तेहिं चेव पप्पुहिं पडिओसरसि तओ मुच्चसि, सो भीओ परेण जत्तेण तेहिं चेव पप्पुहिं पडिनियत्तो, सो मुक्को, इहलोइयाणं भोगाणं आभागीजाओ, इयरो चुक्को, एतं दयपडिक्कमणं, भाये दिट्ठतस्स ज्वणओ-रायत्थाणीएहिं तित्थयेरेहिं पासायत्थाणीओ संजमो रक्खिययोत्ति अणत्तं, सो य गामिहगतयाणीएण एगेण साहुणा अइक्कमिओ, सो रागदोसरक्खगडभाहओ सुचिरं कालं संसारे जाइयपमरिययाणि पाविहिति, जो पुण किहवि पमाएण अरसंजमं गओ तओ पडिनियत्तो अपुणकरणाए पडिक्कमए सो णियाणभागी भवइ, पडिक्कमणे अट्ठाण-दिट्ठतो गतो ? । इयाणिं पडिचरणाए पासाएण दिट्ठतो भणइ-एगम्मि णयरे भणसमिद्धो याणियओ, तस्स अहुणुद्धिओ

१ संलसा-हा दासा ! काय पविट्टो !, सर्वेकः कायघट्टो भणति-कोऽय दोष इति इत्यस्तः प्रथमितः, स वैल्लघेव मारितः, द्वितीयो भीतस्त्वयोरिव परोः स्थितो भणति-स्वामिन् ! भगवान्नोऽहं पविट्टः मा मां भीमरः, यत्तणय सत्करोमीति, तैर्यव्यते-यत्तणयतोऽनात्तपन् तैरेव पट्टिः प्रत्यक्षसंपत्तिं सतो मुच्यते, स भीतः परेण पत्तेन तैरेव पट्टिः प्रतित्तिपुट्टः, स मुक्कः, पेहलीक्कित्ता भोगानामाभागीजातः, इतरो भट्टः, एतए दयपमरितक्कमणं, भाये इट्ठतस्सोपनयः-राज-स्यानीयेत्थीयेकरः पासायत्थाणीयः संपमो रक्खियत्तय इत्याशयं, स य प्रामेयकस्यानीयेनेकेन साधुनाऽदिकम्पनतः, स रागदोषरक्षकात्पादतः सुचिरं कालं संसारे जन्ममरणानि मायसति, यः पुनः कयमपि प्रमादेनासंयमं गतस्ततः प्रतिनिवृत्तोऽपुनः करणतया प्रतिक्रामयति स निर्वाणभागी भवति, प्रतिक्रमयेऽत्य-न्यदृष्टान्तः गतः । इदानीं प्रतिचरणया पासादेन इट्ठतो भवत्ये-यूक्कित्त्वा नगरे यनसमृद्धौ यणिय, सस्यापुनोत्थितः

पासाओ रयणभारओ, सो त भज्जाए उवाणीएखाधउ न्दुवायवचन
न तरस पासायरस अवलोयणं करेइ, तओ तरस एगं खंडं पडियं, सा चिंतेइ-किं एत्तिछयं करेहिइत्ति, अणण्या पिय-
छयेतगो जाओ, किं एत्तिओ करेहित्ति पायणीओ तीए, तेण वहुंतेण सो पासाओ भग्गो, वाणियगो आगओ, पिच्छइ
विणढं पासायं, तेण सा णिच्छुवा, अण्णो पासाओ कारिओ, अण्णो भज्जा आणीया, भणिया य-ज्जति एस पासाओ
विणरसइ तो ते अहं पारिय, एवं भणिऊण दिसाजत्ताए गओ, साडवि से महिजा तं पासायं सबादरेण तिसंखं अवलोएत्ति,
जं किंचि तरय कट्टकम्मे लेप्पकम्मे चित्तकम्मे पासाए वा उज्जुडियाइ पासइ तं संठवायेति किंचि दाऊण, तओ सो पासाओ
तारिसो येय अच्छइ, वाणियगेण आगएण दिट्ठो, तुट्ठेण सबरसयरस सामिणी कया, विडलभोगसमण्णगया जाया, इयरा
असणयसणरहिया अद्यंतहुक्खभाणिणी जाया, एसा दयपडिचरण्णा, भाये दिट्ठतरस उवणओ-वाणियगतथाणीएणाऽऽयरिएण

१ प्रासादो रक्कधुतः, स तं भार्यायामुपनिषिष्य श्रियाग्राये गतः, सा शरीरे छमा, मण्डनप्रसाधनादिव्यापृता न सत्य प्रासादस्यावलोकेनं करोति, तत-
सर्लक्षो भागः पतितः, सा विनन्तपति-किमेतावद् करिष्यति?, अन्यदा पिप्पलपोतको जातः, पतितः, किमेतावद् करिष्यतीति नायनीतः सया, तेन पथंमानेन स
प्रासादो भग्नः, धणिप्प भागतः, मेक्षते विनढं प्रासादं, तेन सा सिक्कासिता, भग्न्यः प्रासादः कारितः, अन्यथा भार्याऽऽनीता, भणिता य-यदेय प्रासादो विन-
हयति सदा सेइदं मासि, पुणं भणिया श्रियाग्राये गतः, साऽपि तस्य महिका तं प्रासादं सयादरेण त्रिसन्धयमवलोकयति, यत्किञ्चित्त्रय काष्ठकर्मणि लेप्पक-
र्मणि पियकर्मणि प्रासादे वा दान्यादि पश्यति त्वत् संस्थापयति किञ्चिद्वत्, ततः स प्रासादः सादया एव तिष्ठति, धणित्ताऽऽगतेन एव, तुट्ठेन सर्वस्य गृहस्य स्त्रामि-
नी भुत्ता, विडुलभोगसमन्वायता जाता, इतराऽऽनयसन्तरहिताऽऽव्यत्तदुःखभाणिनी जाता, पुण मन्वयरीचरण्णा, भाये एटान्तस्योपनयः-वणिक्स्यानीयेनाचार्येण

पांसाओ रयणभरिओ, सो तं भज्जाए उवणिक्खविदं दिसाज्जाए गओ, सा अप्पए लुगिया, मंडणपसाहेणोदिवावडा न तस्स पासायरस अवटोयणं करेइ, तओ तस्स एणं खंडं पडियं, सा चित्तेइ-किं एत्तिहयं करेहिइत्ति, अणया पिप्प-
 टपोतगो जाओ, किं एत्तिओ करेहित्ति णायणीओ तीए, तेण वहुंतेण सो पासाओ भगो, वाणियगो आगओ, पिच्छइ
 यिण्डं पासायं, तेण सा पिच्छइ, अणो पासाओ कारिओ, अण्णा भज्जा आणीया, भणिया य-ज्जति एस पासाओ
 यिणस्सइ तो ते अहं णरिय, एवं भणिरुण दिसाज्जाए गओ, साडवि से महिजा तं पासायं सवादरेण तिसंझं अवलोएत्ति,
 जं किंचि तरय कट्टकम्मे लेप्पकम्मे चित्तकम्मे पासाए वा उजुडियाइ पासइ तं संठवावत्ति किंचि दाऊण, तओ सो पासाओ
 तारिसो व्वेय अच्चइ, वाणियगेण आगएण दिट्ठो, तुट्ठेण सवरस धरस सामिणी कया, विउलभोगसमणगया जाया, इयर
 असणवसणरहिया अच्चंतहुक्खभाणिणी जाया, एसा दयपडिचरणा, भावे दिट्ठतरस उवणओ-वाणियगतयाणीएणाऽऽयरिएण

१ प्रासादो रत्नवृत्तः, स तं भाषांयामुपनिक्षिप्य दिग्भाषायै गतः, सा एतीरे हस्ते, मन्दप्रसाधनादिभाषुता न तस्य प्रासादस्वावलोकनं करोति, तत-
 स्तत्संक्षेपो भाषाः पतितः, सा धिक्त्वपति-किमेवावय कल्पयति, अन्यथा पिप्पटपोतको जातः, पतितः, किमेवावान् कल्पयतीति नापनीतः तथा, तेन वर्धमानेन स
 प्रासादो भग्नः, यणिक्क भागतः, प्रेक्षते विनष्टं प्रासादं, तेन सा निष्काशिता, अन्यः प्रासादः कारितः, अन्यथा भाषाऽऽनीतः, भणिता य-ययेय प्रासादो विन-
 ष्टयति तथा सेऽहं नास्ति, एवं भणित्वा दिग्भाषायै गतः, साऽपि तस्य महिजा तं प्रासादं सर्वादरेण त्रिसन्ध्यमवलोकयति, यत्किञ्चित्तत्र काष्ठकर्मणि लेप्पक-
 र्मणि धिक्कर्मणि प्रासादे वा तन्मादि पश्यति तत् संस्थापयति किञ्चिदप्यत्र, ततः स प्रासादः तादृश एव तिष्ठति, यणिजाऽऽजातेन दष्टः, तुट्ठेन सर्वस्य गृहस्य स्वामि-
 नी इति, विउलभोगसमन्वागता जाता, इतराऽऽनवसन्नरहिताऽऽन्यवदुःखभाषिणी जाता, एषा दम्भपरिचरणा, भावे दष्टान्तस्योपनयः-वणिक्कस्यानीयेनाचार्येण

[illegible]

१ संवत्सी-इहा दार्ढ्या । कदाच मविष्टा ?, तद्वक्त्रः कदाकुर्यो भणति-कोऽथ दोष इति हल्लल्लः प्रयाचितः, स वैवृद्धैश्च भारितः, द्विर्वाप्यो भीतवृद्धयोरिव परोः स्थितो भणति-स्त्रामिन् । अजानानोऽहं मविष्टः मा मां भीमहः, वक्त्रणम एकरोमीति, तैर्भयते-वप्यन्वतोऽन्यथाभ्यन्तरेण वदति । मत्स्यसंरंति वृणो मुच्यते, स भीतः परेण प्रवृत्तं वैरेव वदतिः मतिनिवृत्तः, स मुच्यः, वैवृद्धैः किंकर्ता भोगानामाभागीभावः, इत्येते भ्रष्टः, एतत् द्रव्यप्रविष्टमणं, माये हल्लल्लस्थोपनयः-रात्र-स्थानीयैर्दीप्यद्वरः प्रासादस्थानीया संयमो रक्षयितव्य इत्याज्यतं, ॥ ४ ॥ मायेवकस्थानीयेनैकेन साधुनाऽविश्रान्तः, स रागाद्वेपरासकाम्यादृतः सुचिह्नं कालं संसारे जन्मभरणानि प्राप्स्यति, यः पुनः क्वयमपि प्रमादेनासंयमं गतस्ततः प्रविनिवृत्तोऽपुनःकरणवया प्रविश्रान्तवति स निर्वाणभागी भवति, मतिद्रमणेऽव-न्यद्वहान्तः गतः । इदानीं मतिहरणाय प्रासादेन हल्लल्लो भवत्ये-एकस्मिन् नगरे घनसमूहो वणिजः, यस्यापुनोत्थितः

1. The first part of the document is a list of names and addresses, which are arranged in a columnar fashion. The names are written in a cursive script, and the addresses are written in a more formal, printed style. The list includes names such as "John Smith", "Mary Jones", and "Robert Brown", along with their respective addresses in various cities and states.

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

[illegible]

१ प्रासादस्यानीयः सयम प्रतिवर्तितव्य इत्यश्वस , एकेन साधुना साक्षात्सौकर्यबहुल्येन न प्रतिवर्तितः, स वन्निर्वाणैव संसारं दुःखनाशनं जायते; येन
 प्रतिवर्तितोऽश्वसः संयमप्रासादो ह्यतः स निर्वाणसुखभागी जातः २ । इदानीं परिहरणार्थं दुरयकायेन दृष्टान्तो भवत्येते—दुरयकायो भाम दुरयचटकस्य करोरिं,
 एकः कुलपुत्रः, सस्य द्वे भगिन्यो अन्यप्रासमयोर्धसतः, सस्य सुदृष्टा जाता, अग्निमयोः पुत्रो तयोः वयः प्राप्तयोः ये द्वे अपि भगिन्यो तेन सममेव बर्तितं भवत्ये, स
 भर्तित—दयोरपि नोः कतरं प्रियं करोमि ? प्रजतं पुत्रो प्रेषयते, यः येनस्यस्यैवास्यामीति, एते, प्रेषितो, तेन साभ्यां द्वाभ्यामपि एते समर्थितौ, एतत्तं गोकुल-
 पुत्रमानयते, सौ कापोर्षी गृहीत्वा गतो, सो दुरयचटो अस्या कापोर्षी गृहीत्वा प्रविनिवृत्तो, तत्र द्वौ पुन्यान्तरे—एकः परिहारेन (अमयेन), स च समः,
 द्वितीय ऋतुकेन, स पुनर्विषमस्याणुकण्टकबहुलः, तयोरेक ऋतुना प्रसिद्यतः, सत्यारथादित्युद्धा (स स्वस्तित्वस्य) एतेन एतेन भिद्यः, तेन एतत्ता द्वितीयोऽपि
 भिद्यः, स विरिक्तो गतो

भाउलगसगातं, विद्ओ समेण पंधेण सणियं २ आगओ अक्खुयाए दुद्धकावोदीए, एयस्स बुद्धो, इयरो भणिओ-म मए भणियं को विरेण उहुं वा एहिचि, मए भणियं-दुद्धं आणेहचि, जेण आणीयं तस्स दिण्णा, इयरो धाडिओ, एसा दयपरिहणा, भावे दिहंतस्स जणओ-दुद्धपुत्तयाणीएहिं तित्थगरोहिं आणत्वं दुद्धत्याणीयं चारितं अविराहंतोहिं कण्णगत्थाणीया सिद्धी एवियदत्ति, गोवल्त्याणीओ मणूसभवो, तओ चरितस्स मगो उल्लुओ जिणकप्पियाण, ते भग-पंतो संपयणाधिरसंपण्णा दयस्सित्कालभावावद्वित्तमंषि तस्सगोणं वच्चंति, वंको थेरकप्पियाण सवस्सगाववओडसमो मगो, ओ अज्जोगो जिणकप्पस्स तं मगं पडिवज्जइ सो दुद्धपड्डाणियं चारितं विराहिज्जण कण्णगत्थाणीयाए सिद्धिं अणाभागी भवइ, ओ पुण गीयत्थो दव्वस्सित्कालभावावईसु जयणाए जयइ सो संजमं अविराधित्ता अचिरेण गामेसु पायेइ इ । इयाणिं पारणाए विसमोयणतथाएण दिहंतो-ज्झा एगो दाया परचक्कागमं अट्टरागयं च जाणेत्ता गामेसु

१ मागुल्लकाणं, द्वितीयः समेन एवा सदैः २ आगतोऽभवत्ता दुग्धकापोत्ता, पृतसै दृष्टः, इतरो भवितु-व मया भणितं कीभित्थ उहु वाऽऽपातीति-मया भवितुं-दुग्धमात्रपयस्सिस्ति, देवानीतं तस्मै दृष्टा, इतरो धादितः, एसा द्रव्यपरिहरणा, भावे दृष्टान्तस्योपनयः-दुक्खप्रस्थानीयैः सीयंकैराहसं दुग्धप्रस्थानीयं काओमसिरेणधदिः कम्पकास्थानीया सिद्धिः प्राप्तयेति, गोदुद्धस्थानीयो मनुष्यभवः, सतमरिद्रस्य मार्गं क्लृप्तो जिनकप्पिकाणो, ते भगवन्तः संहननदत्ति-संतथा द्रव्यशेषकालभावापदिपनमंषि दत्तस्येन मज्जनं, वक्रः स्थविरकत्तिकाणो सोत्तसांपत्ताइः भस्मरो मार्गः, योऽयोग्यो जिनकल्हसं मार्गं प्रतिपद्यते स दुग्धपरस्थानीयं धारिद्रं विराज्य कम्पकास्थानीयायाः सिद्धेर्दायनामी भवति, यः पुनर्गीतायो द्रव्यशेषकालभावापसु पतनया पतते स संयमं अधिराज्याचिरेण सिद्धिं प्राप्नोति इ । इदानीं पारनायं विषमोऽवनतदत्तेन दृष्टान्तः-यथैको राजा परचक्रायमनदूरागतं च श्रुत्वा प्राप्नोतु

भाउलासगासं, विद्रुओ समेण पंधेण सणियं २ आगओ अक्खुयाए दुद्धकावोदीए, एयरस सुद्धो, इयरो भणिओ-न्त मए भणियं को चिरेण उहुं या एदित्ति, मए भणियं-दुद्धं आणेदत्ति, जेण आणीयं तस्स दिण्णा, इयरो धाडिओ, एसा दपपरिहणा, भाये दिदंतस्स जयणओ-कुलपुत्तत्थाणीएहिं तित्थगरेहिं आणत्तं दुद्धरथाणीयं चारित्तं अविराहंतोहिं कण्णगरथाणीया सिद्धी पावियपत्ति, गोव्लरथाणीओ मणूसभवो, तओ चरिस्स मग्गो जज्जुओ जिणकप्पियाण, ते भग-वंतो संपयणधिरसंपण्णा दपखित्तकालभावावइविसमं पि इस्सग्गेणं वच्चंति, वंको थेरकाप्पियाण सइस्सग्गाववओऽस्समो मग्गो, जो अजोगो जिणकप्पस्स तं मग्गं पडियज्जइ सो दुद्धपडट्ठाणियं चारित्तं विराहिज्जण कण्णगरथाणीयाए सिद्धीए अण्णाभागी भवइ, जो पुण नीयत्थो दपखित्तकालभावावइसु जयणाए जयइ सो संजमं अविराधित्ता अचिरेण सिद्धिं पायेइ ३ । इयाणिं वारणाए विसभोयणत्ताएण दिदंतो-जहा एग्गो राया परच्चक्कागमं अट्टरानयं च जाणेत्ता गामेसु

१ माण्डसकत्तां, द्वितीयः समेन यथा वानैः २ भगवतोऽक्षतया दुग्धकापोत्ता, एतस्यै सुष्टः, इतरो भणितः-न्त मया भणितं कश्चिरेण कसु वाऽऽयादीति-
मया भणितं-दुग्धकावोदीति, वेतानीतं तस्यै दत्ता, इतरो धाटितः, एया द्रव्यपरिहरणा, भाये दृष्टान्तस्योपनयः-कुलपुत्रस्थानीयैः तीर्थिकैराश्रितं दुग्धस्थानीयं चारित्र्यमविराधयन्निः कन्यकास्थानीया सिद्धिः प्राप्तयेति, गोकुलस्थानीयो मनुष्यभयः, ततश्चरिष्य मग्गो ऋजुको चित्तकस्विकारतां, ते भगवन्तः संहननयत्ते स संपया द्रव्यक्षेत्रकालभावापरिपन्नमपि उत्तरोण मज्जनितं, वक्कः स्थविरकरिष्यकानां सोत्तरांपयादः भस्समो मग्गोः, योऽयोग्यो चित्तकरस्य तं मग्गं प्रतिपद्यते स संपया द्रव्यक्षेत्रकालभावापरिपन्नमपि सिद्धेरनाभागी भवति, यः पुनर्गीतयोर् द्रव्यक्षेत्रकालभावापरसु पतन्त्या यतते स संयमं भविराधयचिरेण सिद्धिं प्राप्नोति ३ । इदानीं वारणायां विषयोऽनन्तत्वात्केच दृष्टान्तः-यथैको राजा परचक्रागममन्तरागतं च द्वाववा मानेषु

पासायथाणीओ संजमो पडिचरियघोति आणत्तो, एणेण साहुणा सातासुक्खवहुलेण ण पडिचरिओ, सो याणिनिर्णाय संसारे दुक्खभायणं जाओ, जेण पडिचरिओ अक्खओ संजमपासाओ धरिओ सो णेवाणसुहभागी जाओ २ । इयाणि परिहरणाए दुद्धकाएण दिट्ठत्तो भण्णइ-दुद्धकाओ नाम दुद्धपडगस्सकावोडी, एगो कुलपुत्तो, तस्स दुवे भणिणीओ अण्णगामेसु वसंति, तस्स धूया जाया, भणिणीण पुत्ता तेसु वयपत्तेसु ताओ दोवि भणिणीओ तस्स समगं चैव वरियाओ आगयाओ, सो भणइ-दुण्ह अरथीण कयरं पियं करेमि !, वच्चेह पुत्ते पेसइ, जो स्खेयणो तस्स दाहामिति, गयाओ, पेसिया, तेण तेसिं दोण्हवि घडगा समपिया, वच्चेह गोदलाओ दुद्धं आणेह, ते कावोडीओ गहाय गआ, ते दुद्धपडए भरिऊण कावोडीओ गहाय पडिनियत्ता, तत्थ दोणिण पंथा-एगो परिहारेण सो य समो, वितिओ उज्जएण, सो पुण विसमत्ताणुकंटगवहुलो, तेसिं एगो उज्जएण पडिओ, तस्स अक्खुडियस्स एगो पडो भिणो, तेण पडत्तेण चिइओवि भिणो, सो चिरिक्रओ गओ

१ प्रासादस्थानीयः संयमः प्रतिचरितम् इत्याशयः, एकेन साधुना सातासौख्यवहुलेन न प्रतिचरितः, स यणिज्जायेय संसारे दुःखभाजनं जातः, येन प्रतिचरितोऽक्षतः संयमप्रासादो घटः स निर्वाणसुखभागी जातः २ । इयाणी परिहरणायां दुग्धकायेन दृष्टान्तो भवत्ये-दुग्धकायो नाम दुग्धपटकस्य कापोली, एकः कुलपुत्रः, तस्य द्वे भगिन्यौ अन्यप्राप्तयोर्वसतः, तस्य दुहितृ जाता, भगिन्योः पुत्रो तयोः वयः प्राप्तयोः ते द्वे भवि भगिन्यौ तेन सममेव धरिके आगते, स भगति-द्वयोरप्येतोः कतरं प्रियं करोमि !, वच्चेतं पुत्रो प्रेषयते, यः क्षेत्रज्ञस्तस्मै दास्यामीति, गते, प्रेषितौ, तेन साधवां द्वाभ्यामपि घटौ समर्पितौ, वचनं गोकुल-दुग्धमानयत्, तौ कापोली गृहीत्वा गतौ, तौ दुग्धपटो भूत्वा कापोत्यौ गृहीत्वा प्रतिनिवृत्तौ, तत्र द्वौ पत्न्यानौ-एकः परिहारेण (भ्रमणेन), स च समः, द्वितीयं क्रयुक्तेन, स पुनरप्यपमस्याणुकण्टकवहुलः, तयोरेकं क्रयुना प्रस्थितः, तस्मात्प्रालितकृत् (स स्वलितस्य) एकौ घटो भिन्नः, तेन पतता द्वितीयोऽपि भिन्नः, स चिरिको गतौ

भाउलगसगासं, विइओ समेण पंधेण सणियं २ आगओ अक्खुयाए दुद्धकावोडीए, एयरस तुद्धो, इयरो भणिओ-न मए भणियं को चिरेण उहुं वा एहिति, मए भणियं-हुद्धं आणेहिति, जेण आणीयं तस्स दिण्णा, इयरो धाडिओ, एसा दपपरिहणा, भावे दिट्ठतस्स जयणओ-कुल्लुत्तयाणीएहिं तित्थगरेहिं आणत्तं दुद्धरथाणीयं चारित्तं अविराहंतोहिं कण्णगरथाणीया सिद्धी पावियमत्ति, गोउल्लरथाणीओ मणूसभवो, तओ चरित्तस्स मगो उज्जुओ जिणकप्पियाण, ते भग-वंतो संपयणधिइसंपण्णा दयल्लित्तकालभावावइविसमं पि उरसमणेणं वच्चांति, वंको थेरकप्पियाण सउरस्सगाववओऽसमो मगो, जो अजोगो जिणकप्पस्स तं मगं पडियज्जइ सो हुद्धवड्डाणियं चारित्तं विराहिज्ज कण्णगरथाणीयाए सिद्धीए अणाभागी भवइ, जो पुण गीयत्थो दयल्लित्तकालभावावइसु जयणाए जयइ सो संजमं अविराधित्ता अचिरेण सिद्धिं पावेइ ३ । इयाणिं चारणाए विसभोयणतलाएण दिट्ठतो-ज्जहा एगो राया परच्चकागमं अदूरागयं च जाणेत्ता गामेसु

१ माण्डुलसकासं, द्वितीयाः समेन एया क्वीः २ भगतोऽक्षयया नुपयकापोत्ता, एतर्के दुट्ठः, इतरो भणितः-न मया भणितं कथिरेण उहु पाऽऽयसीति, मया भणितं-हुपयमानवतमिति, येनानीतं तस्मै दत्ता, इतरो भाटितः, एया द्रव्यपरिहरणा, भावे इट्ठान्तस्योपययः-कुल्लुत्तयाणीयेः तीर्थकरोराश्रसं हुपयस्यानीयं चारिप्रमविराधयन्निः कम्पकालस्यानीया सिद्धिः प्राप्तयेति, गोकुल्लस्यानीयो मनुष्यभवः, ततश्चरित्तस्य मार्गं क्रज्जुको क्षिप्तकल्पिकानां, ते भगवन्तः संदन्नपट्टित-संपया द्रव्यश्रेयकालभावाधिरूपममपि उत्सर्गेण प्रज्जन्ति, एकः स्थविरकल्पिकानां सोत्तसर्गापवाद्ः असमो मार्गः, योऽप्येतयो जिनकल्पस्य तं मार्गं प्रतिपद्यते स दुपपट्टस्यानीयं चारिप्रं विराप्य कम्पकालस्यानीयायाः सिद्धेरताभागी भवति, यः पुनर्गीतायो द्रव्यश्रेयकालभावापएसु यतनया यतते स संयमं भविराधयचिरेण सिद्धिं प्राप्नोति ३ । इदानीं चारणाया विषभोजनतट्टकेन इट्ठान्तः-यथैको राजा परच्चकागममदूरागतं च श्रावता प्राप्नोतु

दुद्धदधिभक्ष्यभोजादसु विसं पक्खिवावेह, जाणि य मिट्ठपाणियाणि वावितलगाईणि तेसु य जे य रुक्खा पुष्पफलोपगा
ताणिवि विसेण संजोएऊण अयकंतो, इयरो राया आगओ, सो तं विसमावियं जाणिऊण पोसावेह खंधावार-जो
एयाणि भक्ष्यभोजाणि तलगाईसु य मिट्ठाणि पाणियाणि एएसु य रुक्खेसु पुष्पफलाणि मिट्ठाणि उवमुंजइ सो मरइ, जाणि
एयाणि खारकडुयाणि हुणापाणियाणि उवमुंजेह, जे तं पोसणं सुणिता विरया ते जीविया, इयरे मता, एसा दपचारणा
भावधारणा (ए)दिद्वंत्तस्स उवणओ-एवमेव रायत्थानीएहिं तित्थगेहिं विससपाणसरिसा विसयत्ति काऊण वारिया, तेसु
जे पससा ते बह्मणि जन्मणमरणाणि पाविहिंति, इयरे संसाराओ उत्तरंति ४ । इयाणि णियत्तीए दोण्हं कण्णयाणं पढमाए
कोलियकण्णाए दिद्वंतो कीरइ-एगामि णयरे कोलिओ, तस्स सालाए भुत्ता चुणंति, तत्थेगो भुत्तो महुरेण सरेण गायइ,
तस्स कोलियस्स धूया तेण समं संपलगा, तेणं भण्णइ-नत्सामो जाव ण णज्जासुत्ति, सा भण्णइ-मम ययंसिया रायकण्णगा,

१. दुग्धदधिभक्ष्यभोज्यादिसु विषं प्रक्षेपयति, यानि च मिट्ठपाणीयानि वावितलाकादीनि तेषु च ये च दृक्षाः पुष्पफलोपगास्तान्यपि विषेण संयोजय-
न्तः, इतरो राजाऽऽगतः, ए तं विषमाविषं ज्ञात्वा योपयति स्कन्धावारे-य एतादि भक्ष्यभोज्यानि सदाकारिषु च मिट्ठानि पानीयानि प्लेबु च धूरेषु
पुष्पकानि मिट्ठानि उपमुञ्चे स क्षियते, यान्येवानि खारकडुकानि दुर्गन्धपाणीयानि (तावि) उपमुञ्चि, ये तां पोषणं भुत्वा विरतास्ते जीविताः, इयरे मृताः, एसा
दप्यधारणा, भावधारणा, इष्टान्तस्योपनयः-एवमेव राजस्थानीयैस्तीर्थकीर्षपाश्चात्यनसत्स्या विषया इतिहृत्वा पारिताः, तेषु ये प्राप्तकास्ते बहूनि जन्ममरणाणि
प्राप्सन्ति, इतरे संसारात् उच्यन्ति ४ । इदानीं निवृत्तौ द्रव्योः कर्मयोः प्रथमया कोलिककर्मया इष्टान्तः क्षियते-एकस्मिन्नगरे कोलिकः, सस्य दाह्याया
प्लेतां धयन्ति, तत्रैको प्लेतां सगुरेण स्त्रेण गायति, तस्य कोलिकस्य दुहिता तेन समं संपलगा, तेन भण्यते-नत्सामो जायन्न जायावहे इति, सा
भणति-मम ययन्ता राजकन्या.

धीए समं संगारो जहा दोहियि एकभज्जाहि होयधंति, तोऽहं तीए विणा ण वच्चामि, सो भणइ—सावि आणिज्जव, तीए
 कहियं, पटिरसुयं चऽणाए, पहाविया महत्तए पच्चसे, तत्थ केणवि उगगीयं—‘जइ फुछा कणियारया चूयय ! अहिमा-
 समयंमि पुट्ठमि । तुह न खमं फुछेउं जइ पच्चंता करिंति डमराइं ॥ १ ॥’ रूपकम्, अस्य व्याख्या—यदि पुत्थिताः
 के ?—कुत्थिताः कर्णिकाराः—युक्षविशेषाः कर्णिकारकाः चूत एव चूतकः, संज्ञायां कन्, तस्यामन्त्रणं हे चूतक ! अधिक-
 मासे ‘पोपिते’ शब्दिते सति तव ‘न क्षमं’ न समर्थं न युक्तं पुत्थितुं, यदि ‘प्रत्यन्तका’ नीचकाः ‘कुत्सायामेव कन्’
 कुर्वन्ति ‘डमरकानि’ अशोभनानि, ततः किं त्वयाऽपि कर्तव्यानि ?, नैप सतांन्याय इति भावार्थः ॥१॥ एवं च सोढं राय-
 कण्णा चित्तेइ—एस चूओ वसंतेण उपाळज्जे, जइ कणियारो रुक्खाण अंतिमो पुत्थिओ ततो तव किं पुत्थिएण उत्तिमस्स ?,
 ण तुमे अदियमासयोत्तणा सुया ?, अहो ! सुहु भणियं—जइ कोलिणिणी एवं करेइ तो किं मएवि कायवं ?, रयणकरंडओ
 वीसरिज्जत्ति एएण छल्लेण पडिन्नियत्ता, तद्विसं च सामंतरायपुत्तो दाइयविप्परज्जे तो रायाणं सरणमुचगओ, रण्णा य से
 णा दिण्णा, इट्ठा जाया, तेण ससुरसमग्गेण दाइए णिज्जिऊण रज्जं लद्धं, सा से महादेवी जाया, एसा दवणियत्ती, भाव-

१ तथा समं संदेतो यथा द्वाभ्यामप्येकभार्याभ्यां भवितव्यमिति, तदहं तथा विद्या न भजामि, स भणति—साऽप्यानीयतां, तथा कथितं, प्रतिश्रुतं
 धानया, प्रधाविता महति प्रयूपे, तत्र केनाप्युदीतं—। पूर्वं च श्रुत्या राक्षस्य चिन्तायति—एव चूतो वसन्तेनोपालब्धः, यदि कर्णिकारो वृक्षाणामन्त्यः पुत्थित-
 स्तत्वेन किं पुत्थितेनोचमस्य ? न त्वयाऽधिकमासयोपणा श्रुता ?, अहो सुहु भणितं—यदि कोळिकी पूर्वं करोति तदा किं मयाऽपि कर्तव्यं ?, रत्नकरण्डको विस्मृत
 दायादाय निर्मिल राज्यं लब्धं, सा स्वस महादेवी जाता, पूया द्रव्यनिवृत्तिः ।

निर्वर्त्तीए दिद्वत्तस्स उवणओ—कण्णगत्थाणीया साह् भुत्तरथाणीएस्स विसएस्स आसज्जमाणा गीत्तरथाणीएण आयरिएण
 जे समणुसिद्धा णियत्ता ते सुगइं गया, इयरे दुग्गइं गया । वितियं उदाहरणं दवभावाणियत्तणे—एगंमि गच्छे एगो तरुणो
 गहणधारणासमत्थोत्तिकाडं ते आयरिया वट्ठाविंति, अण्णया सो असुहकम्मोदएण पडिगच्छामिच्चि पट्ठाविओ, णिग-
 च्छंत्तो य गीतं सुणेइ, तेषा मंगलनिमित्तं उवओगो दिव्वो, तस्य य तरुणा सूरजुयाणा इयं साहिणियं गायंति—‘तरि-
 यथा य पइणिणंया मरियवं या समरे समत्थाएणं । असरिसज्जणज्जया न हु सहियया बुल्लपसुयएणं ॥ १ ॥’ अस्याक्षर-
 गमनिका ‘तरित्तव्या वा’ निर्बोदव्या वा प्रतिज्ञा मर्तव्यं वा समरे समर्थेन, असद्वज्जनोद्वाया नैव सोदव्याः बुल्ले प्रसू-
 तेन, तथा केनचिन्महारमनैतरसंवाद्युक्—‘लज्जां गुणीषज्जनर्त्ता जननीमिवाऽऽर्यामत्यन्तधुद्धदयामनुवर्त्तमानाः । तेज-
 स्विनः सुखमसूनापि संत्यजन्ति, सत्यस्थितिव्यसनिनो न पुनः प्रतिज्ञासु ॥ १ ॥’ गीतियाए भावर्थो जहा—केइ लज्जसा
 सामिसंमाणिया सुभडा रणे पहरओ विरया भज्जमाणा एगेण सपक्खजसायलंविणा अफ्फालिया—ण सोहिस्सइ पडिप्पहरा
 गच्छमाणात्ति, तं सोडं पडिनियत्ता, ते य पडिया पडिया पराणीए, अगं च तेहिं पराणीयं, सम्माणिया य पडुणा, पच्छा

१ भावनिवृत्तौ दृष्टान्तस्तेष्वनयः—कन्यास्थानीयाः साधवः पूर्वस्थानीयेषु विषयेषु भ्रातृव्रतानां गीतस्थानीयेनाचार्येण ये समनुविष्टा निवृत्तास्ते सुगतिं
 गतः, इतरे दुर्गतिं गताः । द्वितीयमुदाहरणं द्रव्यभावाविशेषेने—एकस्मिन् गच्छे एकलक्षणे प्रादुर्भावाणामसमर्थं इतिदृष्ट्या समाचार्यो यद्वयन्ति, अन्यदा सोऽनुभ-
 कर्मोदयेन प्रतिगच्छामीति प्रधावितः, निर्बोदश्च गीतं व्युत्थोति, तेन महलमिति व्युत्थययोगो दत्तः, तत्र च तरुणाः पुरयुयान् इमां गीतिकं गायन्ति—गीतिकाया
 भावार्थो यथा—केचिद्विषयरासः स्वाभिसन्मानिताः सुभटा रणे प्रहारतो विरता नश्यन्त एकेन स्वपक्षयतोऽप्यकीदृशना स्वाल्लिताः—न सोभिरयम प्रतिपद्यारं
 गच्छन्त इति, तच्छ्रुत्या प्रतिनिवृत्ताः, ते च प्रस्थिताः पतिताः परानीके, अगं च तेः परानीकं, सन्मानिताश्च प्रमुखा, पश्चात्. * कणा.

मुंभटयायं सोभंति वहमाणा, एतं गीयत्यं सोऽं तस्स साहुणो चिंता जाया-एमेव संगामत्थाणीया पधज्जा, जइ तओ
 पराभज्जाभि तो अस्सरिस्सज्जेण हील्लिस्सामि-एस्स समणगो पच्चोगलिओत्ति, पड्डिनियत्तो आलोइयपड्डिकंत्तेण आयरियाण
 इच्छा पड्डिपूरिया ५ । इयाणिं णिंदाए दोण्हं कणगाणं चिइया कणगा चित्तकरदारिया उदाहरणं कीरइ-एगंमि णयरे
 राया, अणोत्तिं राइणं चित्तसभा अत्थि मम णत्थित्ति जाणिऊण महइमहाल्लियं चित्तसभं कारेऊण चित्तकरसेणीए
 समप्पेइ, ते चित्तेन्ति, तत्थेगस्स चित्तगरस्स धूया भत्तं अणोइ, राया य रायमग्गेण आसेण वेगप्पमुक्केण एइ, सा भीया
 पळाया किइमवि किड्डिया गया, पियावि से ताहे सरीरचिंताए गओ, तीए तत्थ कोट्टिमे वण्णएहिं मोरपिच्छं लिहियं,
 रायावि तत्थेव एगाणिओ वंकंमणियाओ करेत्ति, सावि अण्णचित्तेण अन्डइ, राइणो तत्थ दिट्ठी गया, गिण्हामित्ति
 हत्थो पसारिओ, णहा हुक्खाविया, तीए हसियं, भणियं चड्णाए-त्तिहि पाएहिं आसंदओ ण ठाइ जाव चउत्थं पायं

१ शोभन्ते सुभटपादं पदमानाः, पुनं गीहिकायं भूया तस्य साधोभित्ता ज्ञाता-एवमेव संगमस्थानीया प्रमग्गा, यत्तिं सतः पराभज्ये तदाऽसद्वृत्तवनेन
 हीरये-एव भ्रमणकः प्रत्यगाक्षित इति, प्रथितियुक्त आलोचितप्रतिक्रान्तेनाचार्याणांमिच्छा प्रतिपूरिता ५ । इदानीं निन्दायां द्वयोः कल्पयोर्द्वितीया कल्पका
 धियाकादारिकोदाहरणं क्रियते-एकस्मिन् नगरे राज्ञा, अन्येषां राज्ञां चित्रसभाऽस्ति मम मास्तीति ज्ञात्वा महत्तिमहाल्लयं चित्रसभां कारयित्वा चित्रकरश्रेष्ठै
 समन्वयति, ते चित्रयन्ति, तत्रैकस्य चित्रकरस्य दुहिता भक्तमानयति, राज्ञा च राजमार्गेण्यश्वेन यावता याति, सा भीता पलायिता कथमपि छुटिता गता,
 पिताऽपि तस्यास्य। मातरिचिन्तायै गतः, कथा तत्र कुट्टिमे वर्णकर्मयूरापिच्छं लिखितं, राज्ञाऽपि तत्रैवैकाकी चङ्क्रमणिकाः करोति, साप्यन्यथितेन तिष्ठति,
 राज्यस्य इष्टिर्गता, गृह्णामीति हस्तः प्रसारितः, नद्या दुःखिताः, यथा हसितं, भणितं यावता-श्रियः पादैरासन्दको न तिष्ठति यावच्चतुर्थ पादं, * गयानपादं प्र०.

भगंसीए तुमंसि लद्धो, राया पुच्छइ-किहसि^१, सा भणइ-अहं च पिउणो भत्तं आणेमि, एगो य पुरिसो रायमगो आसेण वेगप्पमुक्केण एइ, ण से विण्णाणं किहवि कंचि मारिज्जामिसि, तत्थाहं सएहिं पुण्णेहिं जीविया, एस एगो पाओ, चिइओ पाओ राया, तेण चित्तकराणं चित्तसभा विरिका, तत्थ इक्किं कुड्डुंवे चहुआ चित्तकरा मम पिया इक्कओ, तस्सवि तत्तिओ च्वेय भागो दिव्वो, तइओ पाओ मम पिया, तेण राज्ञियं चित्तसभं चित्ततेण पुययिदत्तं णिद्धिवयं, संपइ जो या सो या आहारो सो य सीयलो केरिसो होइ^१, तो आणीए सरीरच्चिताए जाइ, राया भणइ-अहं किह चउत्थो पाओ^१, सा भणइ-सद्योपि ताव चित्तेइ-कुत्तो इत्थ आगमो मोराणं^१, जइवि ताव आणितिअयं होज तोवि ताव दिव्वीए णिटि-क्खिज्जइ, सो भणइ-सच्चयं सुक्खो, राया गओ, पिउणा ज्जिमिए सा धरं गता, रण्णा घरगा पेसिया, तीए पियामाया भणिया-देह ममंसि, भण्णइ य अरहे दरिदाणि किह रण्णो सपरिवारस्स पूयं काहामो^१ दयस्स से रण्णापरं भरियं, दासी

^१ मारंपपत्त्या एवमसि वक्ष्यः, राज्ञा पृच्छति-कथमिति^१, सा भणति-अहं च पिये भक्तमानयामि (यन्त्सभूत् सदा) एकम् पुरयो राजमार्गेऽथेन याव-साऽऽयाति (यावभूत्), न तस्य विज्ञातं कथमसि कथिह मारपियामीति, सत्राहं स्वकेः पुण्यैर्भाविता, पूय एकः पादः, द्वितीयः पादो राज्ञा, तेन चित्रकरो-न्यश्चित्रसभा विरिका, तत्रैकैकसिद् बहुभ्ये बहुकाश्चित्रकरा मम पितृकाकी, सस्यायसि छावनेव भागो दत्तः, पृथीयाः पादो मम पिया, तेन राजकुलीनां चित्रसभा चित्रयता पृथार्जितं निष्ठितं, सभप्रति यो वा स याऽऽहारः स च पीतलः कीटयो भवति^१, स(य)दाऽऽवतीते वरीरचिन्तायै याति, राज्ञा भणति-अहं-कथं चउत्थः पादः, सा भणति-सर्वोऽपि तावच्चिन्तयति-कुत्तोऽग्रगमो मयूराणां^१, यद्यपि तावद्वन्यीतो मयेव सदापि स्थायदृष्ट्या तिरीक्ष्यते, स भणति-सत्यं-मूर्खः, राज्ञा गतः, पितरि ज्जिमिसे सा गृहं गता, राज्ञा चरकाः मेपिताः, सस्याः-मातापितरौ भणितौ-इयं मलमिति, भणितवन्ती-ययं दरिद्राः कथं रायः सपरिवारास्य पूजां कुर्मः^१, नन्वेण तस्य राज्ञा गृहं गतं, दासी

धृङ्णाए सिक्खाविया-ममं रायाणं संयाहिंती अक्खाणयं पुच्छिज्जासि जाहे राया सोउकामो, जा सामिणी राया पवहइ किंचि ताव अक्खाणयं कहेहि, भणइ, कहेमि, एगस्स धूया, अउंघणिज्जा य जुगवं तिमि वरगा आगया, दक्खिण्णोणं मात्ति-भात्तिपितीहि तिण्हवि दिण्णा, जेणत्ताओ आगयाओ, सा य रत्तिं अहिणा खइया मया, एगो तीए समं दहो, एगो अण-सणं वइहो, एगेण देवो आराहिओ, तेण संजीवणो मंतो दिण्णो, उज्जीवाविया, ते तिण्णिवि उवडिया, कस्स दायघा ?, किं सणा एका दोण्हं तिण्हं वा दाउं ? तो अक्खाहत्ति, भणइ-निहाइया सुयामि, कलं कहेहामि, तस्स अक्खाणयरस कोउहउंघं यितियदियसे तीसे चेव चारो अणत्तो, ताहे सा पुणो पुच्छइ, भणइ-जेण उज्जियाविया सो पिया, जेण समं उज्जीवाविया सो भाया, जो अणसणं वइहो तस्स दायघत्ति, सा भणइ-अण्णं कहेहि, सा भणइ-एगस्स राइणो सुवण्ण-कारा भूमिधरे मणिरयणकउज्जीया अणिगच्छंता अंतैउरस्स आभरणगणि घडाविज्जंति, एगो भणइ-का उण वेला वइइ ?,

१ चानया शिक्षिता-मं राजानं संवाहयन्ती पुच्छेयंता राजा स्वविक्रामः, यायस्वामिति ! राजा प्रवर्त्तते किलिखावदाख्यानकं कथय, भगति-कथ-यामि, एकस्स बुद्धिवा, भखइनीयाअ सुगममयो वरका भागताः, दाक्षिण्येन भावभावेवितुभिस्त्रिभ्योऽपि दत्ता, जतता भागताः, सा च राजावहिना दृष्टा मृता, एकखया समं दण्डः, एकोऽनदानमुपविष्टः, एकेन देय आराद्धः, तेन संजीवनो मन्थो दत्तः, वज्जीविता, ते त्रयोऽपि उपस्थिताः, कस्सै दातव्या ?, किं दावया एका पुनः पृच्छति, भगति-देवो ज्जीविता ॥ विता, येन सममुज्जीविता स भ्राता, योऽनदानं प्रविष्टस्सै दातव्येति, सा भगति-अन्यद् कथय, सा भगति-एकस्स राज्ञः सुवर्णकारा भूमिपदे सतिस्सकृत्वोद्योता अनिगच्छन्तीऽन्तःपुरात् आभरणकानि कुर्वन्ति, एको भगति-का पुनर्वेला वर्त्तते ? * जण्यत्ताओ म०. + पइहो म०.

एंगो भणइ-रत्ती वटइ, सो कहं जाणइ ? जो ण चंदं ण सूरं पिच्छइ, तो अक्सादि, सा भणइ-णिदाइया, पितपदिपं
 कहेइ-सो रत्तिअंधत्तणेण जाणइ, अण्णं अक्सादित्ति, भणइ-एंगो राया वत्तस दुयं पोरा उयटिया, तेषा मंजुमाए परिस्-
 यिज्जण समुदे ह्महा, ते किच्चिरस्सयि चच्छल्लिया, एणेण दिट्ठा मंजुसा, गटिया, विट्ठाटिया, मणुरत्ते पेच्छइ, तादे पुत्तिउया-
 कइया दिवसो ह्महाणं ? एंगो भणइ-चउरयो दिवसो, सो कहं जाणइ ? तदेव र्मायदिणं कदेइ-वत्तस चावत्तअरो तेन
 जाणइ, अण्णं कैहेइ दो सयस्सिणीओ, एक्काए रयणाणि अथि, सा इयरीए ण विसंभइ मा हंजा, तओउगाए अरथ
 णिक्खमंती पविसंती य पिच्छइ तथयइ छोह्मण ठवियाणि, ओलितो पडओ, इयरीए विरहं णावं हरिवं रयणाणि तदेव
 य पडओ ओलितो, इयरीए णायं हरियाणित्ति, तो कहं जाणइ, उलितए हरिताणित्ति ? विइए दिवसे भणइ-सो काय-
 मओ पडओ, तथ ताणि पडिभासंति हरिएसु णथि, अण्णं कहेहि, भणइ-एगस्स रण्णो चत्तारि पुरिसरयणाणि

१ एउओ भणति-राप्रवंचते, स कयं जानाति ? न यममं न सूरं मेक्षते, सदाकमादि, सा भणति-विद्रुता, द्वितीयादिपसे कयवति-स तावत्तथेन
 जानाति, अन्यदाएयादीति, भणति-एउओ राजा तसो दो र्माशुपरयाधितो, तेन मभूपाया मक्षिप्य समुदे क्षितो, तो किराधरेणाप्पुत्तुद्धितो, एउेन एह। मभूपा,
 इदीता, इट्ठाटिता, मणुरयो मेक्षते, सदा पृथी-कत्तिपो दिवसः क्षिप्तयोः ? एउओ भणति-यणुरयो पित्तसः, स कयं जानाति ? तथेव द्वितीयादिने कयवति-स
 चाणुयंजरस्सेन जानाति, अन्यत् कयवति-द्वे सपत्न्या, एउस्सा रत्तासि सन्ति, सा इतरत्ते न विद्यममति मा हयाए, तातोउरया यय निक्खमन्तो मवितान्ता
 मेक्षते तत्र घटे क्षिप्त्वा स्थापितानि, भणति-सो पटकः, इतरयाउधि रहो ज्ञाया हया रत्तासि तथेव च पटकोउवक्षिप्तः, इतरया मावं ह्वतापीति, तत् कयं
 जानाति ? भवत्तिसे ह्वतापीति, द्वितीयादिपसे कयवति-स कायमयो पटकः, सय ताणि मतिभासन्ते ह्वेतु न सन्धि, अन्यत् कयव-एउस्स तावत्तथेन
 पुरपरजानि. * कहेहि प्र०-

तं०-‘नेमिसी रहकारो सहस्सजोही तहेव विजो य । दिण्णा चउण्ह कण्णा परिणीया नवरमेकेण ॥ २ ॥’ कथं ? तरस्स रण्णो अइसुंदरा धूया, सा केणवि विज्जाहरेण हडा, ण णज्जइ कुओडवि पिकित्थया, रण्णा भणियं-जो कण्णगं आपोइ तस्सेव सा, तओ पोमिसिएण कथियं-अमुगं दिसं णीया, रहकारेण आगासगमणो रहो कओ, तओ चत्तारिवि तं विल्लिउण पहाविया, अम्मि(त्ति)ओ विज्जाहरो, सहस्सजोहिणा सो मारिजो, तेणवि मारिज्जेतेण दारियाए सीसं छिन्नं, विज्जेण संजीवणोसहीहिं उज्जियाविया, आणीया धरं, राइणा चउण्हवि दिण्णा, दारिया भणइ-किह अहं चउण्हवि होमि ?, तो अहं अग्निं पविसामि, जो मए समं पविसइ तस्साहं, एवं होउत्ति, तीए समं को अग्निं पविसइ ?, कस्स दंयया ?, वित्तियदिणे भणइ-णिमिसिणा णिमित्तेण णायं जहा एसा ण मरइत्ति तेण अब्भुवगयं, इयरोहिं णिच्छियं, दारियाए चियह्माणस्स हेडा सुरंगा खाणिया, तस्य ताणि चियगाएणुवण्णाणि कट्ठाणि दिण्णाणि, अगगी रइओ जाहे ताहे

१. तद्यथा-नैमित्तिको रथकारः सहस्रयोधो तथैव वैद्यम् । दत्ता चतुर्भ्यः कम्पा परिणीता नवरमेकेन ॥ १ ॥ कथं ?, तस्य राज्ञोऽतिमुन्दरा इहिता, सा केणवि विद्यापरेण वृता, न ज्ञायते कुतोऽपीक्षिता, राज्ञा भणितं-यः कस्यकामानयति तस्मैव सा, ततो नैमित्तिकेन कथितं-अनृतं, दिवं नीता, रथकारेण भाकागतान्नो रथा कृतः, तवद्वारारोडवि तं विल्लभ्य प्रणमित्ताः, अभ्यागतो विद्याधरः, सहस्रयोधिता स मारितः, सेतवि मार्यमाणेन धारिकापाः शीपं णिन्नं, येतेन संजीवम्योपयोजीविता, भगनीता गृहं, राज्ञा चतुर्भ्योऽपि दत्ता, दारिका भणति-कथमहं चतुर्भ्योऽपि अयामि ?, तदहमाग्निं प्रविशामि, यो भया समं प्रविशति तस्याहं, एयं भवतिवि, तया समं कोऽग्निं प्रविशति ?, कस्ये दातव्या ?, द्वितीयदिने भणति-नैमित्तिकेन निमित्तेन ज्ञातं यथैवा न मरिचयती-ति तेनारमुपातं, इतरेतदं, दारिकया विवास्यानत्साधयत्वाए सुरक्षां सानिता, तत्र तावि चित्तिकानुरूपवर्णानि काष्ठानि दत्तानि, अग्नौ रचितो यदा तदा

• सा कण्णा दायया प्र०.

एंगो भणइ-रत्ती चटइ, सो कहं जाणइ ? जो ण चंदं ण सूरं पिच्छइ, तो अक्खाहि, सा भणइ-णिदाइया, विविचिदिणं
 कहेइ-सो रत्तिअंधत्तणेण जाणइ, अण्णं अक्खाहिंत्ति, भणइ-एंगो राया तस्स दुयं घोरा ज्वट्टिया, तेण मंजुमाए पक्खि-
 विज्जण समुदे हूढा, ते किच्चिरस्सवि चच्छहिया, एगेण दिट्ठा मंजुसा, गहिया, विहाडिया, मणुस्से पेच्छइ, ताहे पुच्छिया-
 कइरथो दिवसो हूढाणं ?, एंगो भणइ-चटरथो दिवसो, सो कहं जाणइ ?, तहेव वीयदिणं कहेइ-तस्स चाडरयजरो तेण
 जाणइ, अण्णं कैहेइ दो सवत्तिणीओ, एक्काए रयणाणि अरिय, सा इयरीए ण विस्संभइ मा हेरंजा, तओडणाए जरय
 णिक्खमंती पविसंती य पिच्छइ तथं पडए छोह्ण ठवियाणि, ओलित्तो पडओ, इयरीए चिरहं णाडं हरिं रयणाणि तहेव
 य पडओ ओलित्तो, इयरीए णायं हरियाणित्ति, तो कहं जाणइ, जलित्तए हरिताणित्ति ?, विइए दिवसे भणइ-सो काय-
 मओ पडओ, तथं ताणि पटिभासंति हरिएसु णरिय, अण्णं कहेहि, भणइ-एंगरस्स रण्णो चत्तारि पुरिसरयणाणि

१ एक्को भणति-रात्रिबंधंते, स कथं जानाति ? न यश्चन्द्रं न सूर्यं प्रेक्षते, सदायमाहि, सा भणति-निद्रिता, द्वितीयदिवसे कथयति-स रात्र्यभ्यानेन
 जानाति, अभयदायवाहीति, भणति-एक्को राजा रत्तं द्वौ चौरापुरस्थापितौ, तेन मभूयायं प्रक्षिप्य समुद्रे क्षिप्तौ, तौ कियचिरेणाप्युपलक्षितौ, एकेन दृष्टा मभूया,
 गृहीता, वर्यादित्ता, मनुष्यौ प्रेक्षते, सदा पृष्टौ-कतियो दिवसः क्षिप्तयोः ? एक्को भणति-चतुर्यो दिवसः, स कथं जानाति ?, सर्वथ द्वितीयदिने कथयति-तस्य
 चातुर्थंनवरत्तेन जानाति, अन्यत् कथयति-द्वे सपत्न्यौ, एकस्या रत्नानि सन्ति, सा इतरस्य न विप्रभति मा हार्थाए, सतोडनया यत्र निष्कामन्ती प्रवितान्ती च
 प्रेक्षते सत्र पटे क्षिरवा स्थापितानि, भवत्तिस्मो घटकः, इतरमात्रेण रद्वो ज्ञात्वा हत्वा रत्नानि सर्वथ च घटकोडचक्रिस्त, इतरया ज्ञातं हतानीति, सए कथं
 जानाति ? भवत्तिस्मे हतानीति, द्वितीयदिवसे कथयति-स कायमयो घटकः, तत्र तानि प्रविभासन्ते हतेषु न सन्ति, अन्यत् कथय-एकस्य रात्र्यभ्यासि
 पुरुराजानि. * कहेहि प्र०.

तं०-नैमिसी रहकारो सहस्सजोही तहेव विज्जो य । दिण्णा चउण्ह कण्णा परिणीया नवरमेकेण ॥ २ ॥' कथं ? तरस्स रण्णो अइसुंदरा भूया, सा केणवि विज्जाहरेण हट्ठा, ण णज्जइ कुओडवि पिविक्खया, रण्णा भणियं-जो कण्णनं आपोइ तरसेव सा, तओ पोमित्तिएण कहियं-अमुगं दिसं पीया, रहकारेण आगासगमणो रहो कओ, तओ चत्तारिवि तं विल्लिगिऊण पहाविया, अम्मि(दिम)ओ विज्जाहरो, सहस्सजोहिणा सो मारिओ, तेणवि मारिज्जेतेण दारियाए सीसं छिन्नं, यिओण संजीवणोसहीहिं वल्लियाविया, आणीया परं, राइणा चउण्हवि दिण्णा, दारिया भणइ-किह अहं चउण्हवि होमि !, तो अहं अग्निं पविसामि, जो मए समं पविसइ तस्साहं, एवं होउत्ति, तीए समं को अग्निं पविसइ ?, कस्स दंयाया !, वित्तियदिणे भणइ-णिमित्तिणा णिमित्तेण पायं जहा एसा ण मरइत्ति तेण अन्नुवगयं, इयरोहिं णिच्छियं, दारियाए चियट्ठाणस्स हेट्ठा सुरंगा खानिया, तस्य ताणि चियगाएणुवण्णाणि कट्ठाणि दिण्णाणि, अग्गी रइओ जाहे ताहे

१ तत्तथा-नैमिचित्को रथकारः सहस्रयोधी सधैव वैषम्य । दृष्ट्वा चतुर्भ्यः कन्या परिणीता नवरमेकेन ॥ १ ॥ कथं ?, तस्य राज्ञोऽविसुन्दरा दुहितः, सा केनापि विद्याभरेण कृता, न शायते युतोऽपीक्षिता, राज्ञा भणितं-यः कन्यकामानयति तस्मैव सा, सतो नैमित्तिकेन कथितं-अमुं विसं नीता, रथकारेण भाकासगमनो रथः कृतः, सतथागारोऽपि तं विलभ्य प्रयाधिताः, अभ्यागतो विद्याघरः, सहस्रयोधिना स मारितः, सेनापि मार्यमाणेन दारिकायाः शीर्षं, वैदेन संजीवन्योपयोजीविता, आनीता गृहं, राज्ञा चतुर्भ्योऽपि दृष्ट्वा, दारिका भणति-कथमहं चतुर्भ्योऽपि भवामि ?, तद्दृष्ट्वाऽपि प्रविशामि, यो मया समं प्रविशति तस्याहं, पूयं भवतिवति, तथा समं कोऽपि प्रविशति ?, कस्मै दयातव्या ?, द्वितीयदिने भणति-नैमित्तिकेन निमित्तेन ज्ञातं यधैया न मरिच्यतीति तेनानुगतं, इतरैरेव, दारिकया चित्तास्थानस्याप्यस्ताव सुराज्ञा सान्विता, तत्र ताणि चित्तिकानुरूपवर्णानि काष्ठाणि दृष्ट्वापि, अग्नी रचितो यदा तदा सा कृष्णा दापया प्र०.

ताणि सुरंगाए निरसरियाणि, तस्स दिण्णा, अण्णं कहेदि, सा भणइ—एक्काए अचिरइयाए पणयं जंतिभाए कटणा मणिपा,
 ताहे रूपएहिं वंघएण दिप्पा, इयरीए धूयाए आविद्धा, यत्ते पणए ण चंय अट्ठिचंद, एवं कइययाणि परिसाणि गयाणि,
 कइइत्तएहिं मणिपा, सा भणइ—देमिसि, जाय दारिया महंती भूया ण सकेति अयणेदं, ताहे ताए कटइत्तिया भणिपा—
 अण्णेयि रूपए देमि, सुयह, ते णिच्छन्ति, तो किं सका हत्था छिदिदं?, ताहे भणियं—अण्णे परिसए चंय कटए पटायेदं
 देमो, तेडवि णिच्छन्ति, तेचंय दायवा, कहं संठयेयया?, जहा य दारियाए हत्था ण छिदिज्जन्ति, कहं तंसिमुच्चरं दायवं?,
 आह—ते भणियया—अमहवि जइ ते चंय रूपए देह तो अमहेवि ते चंय कटए देमो, एरिसाणि अयसाणगाणि कट्ठोए
 दिवसे २ राया छम्मासे आणीओ, सयसिणीओ से छिदाणि मगन्ति, सा य चित्तकरदारिया ओयरणं पयिसिऊण एक्का-
 णिया चिराणए मणियए चौराणि य पुरओ काडं आप्पाणं णिंदइ—तुमं चित्तयरधूया सिपा, पयाणि ते पितिसंतिपाणि

१ हां सुआया निसत्तो, वसो दसा, भयकथय, भा भणति—एकयाधिरतिकया प्रकरणं यान्स्या कटको मार्गितो, तदा रूपवैधंयव द्वां (कथ्यो,) इतरसा
 दुहिआऽऽविद्धो, वृत्ते प्रकरणे नैव ददाति, एवं कतिपयानि यथापि गतासि, कटकस्वामिभ्यो मार्गितो, सा भणति—इदामीति, यावदादिका महेयभूता, न
 तत्रयेते निष्काशयितुं, तदा तथा कटकस्वामिनो भणितो—भयानवि रूपकान् ददामि सुयातं, तो नेच्छतः, तत् किं यावयो हत्तो तुमुं? तदा (यथा) भवितं—
 भन्यो ईदयो चैव कटको कारयिवा ददामि, ताववि नेच्छतः, तावेव दातव्यो, कथं संस्थापयितव्यो?, यथा च दारिकाया हत्तो न छिद्यते, कथं ताभ्यामुच्चरं
 दातव्यं, आह—तो भणितव्यो—अस्माकमपि यदि सानेव रूपकान् ददं तदा ययमपि तावेव कटको द्वाः, ईदयान्वाकयानकानि कथयन्मा निवसे निवसे रात्रा-
 यन्मासाद् भावीतः, सपकयस्वार्हिछदाणि मार्गयन्ति, सा य चित्तकरदारिका भयरक्ते यविद्वैकाकिनी चिरन्तनानि मयिपुष्कानि च बीजराणि ग्रातः कृत्वा-
 ऽऽमानं निन्दति—एवं चित्रकरदुहिताऽऽसीः, पृताति ते पितृसाकाणि

धैर्याणि आभरणाणि य, इमा स्तिरी रायस्तिरी, अण्णाओ उदिओदियकुलवंसप्सूयाओ रायधूयाओ मोहं राया सुमं अणु-
 यत्तइ ता गयं मा कादिसि, एवं दिवसे २ दारं दक्केउं करेइ, सविचीहिं से कहवि णायं, ताओ रायाणं पायपडियाओ
 यिष्णविंति-मारिज्जिहिसि एयाए कम्मणकारियाए, एसा उधरए पविसिउं कम्मणं करेति, रण्णा जोइयं सुयं च, तुट्ठेण
 से मदादेविपट्टो वट्ठो, एसा दधानेदा, भायणंदीए साहुणा अप्पा णिंदियवो-जीव ! सुमे संसारं हिंदंतेणं निरयतिरि-
 पणरुं कदमवि माणुसत्ते सन्नसत्तणाणचरित्ताणि लज्जाणि, जेसिं पसाएण सवलोयमाणणिज्जो पूयणिज्जो य, ता मा गधं का-
 हिसि-जहा अहं बहुस्सुओ उत्तिमचरित्तो वत्ति इ । दधगरिहाए पइमारियाए दिट्ठो-एगो मरुओ अज्झावओ, तरस तरुणी
 मदिळा, सा वलिवइसदेवं करिती भणइ-अहं काकाणं विभेमिति, तओ उवज्झायनिजत्ता वट्ठा दिवसे २ धणुगेहिं गहिएहिं
 रफलंति वलिवइसदेवं करेति, तथेगो वट्टो चित्तेइ-ण एस मुज्जा जा कागाण विभेइ, असङ्किया एसा, सो तं पडिचरइ, सा

१ पक्कायाभरणाणि य, इयं श्री रायधीः, अन्या वदितोदितुल्लवंसप्रसूता राजसुता मुक्त्वा राजा स्वामनुवर्त्तते सद् गर्भे मा कृपाः, एवं दिवसे २
 दारं दक्केउं करेति, सयसीभिक्खासाः तद् कथमपि ज्ञातं, ता राये पादपठिता विज्ञपयन्ति-मार्गसे एतया कर्मणकारिण्या, एयाऽप्यवरके मविइय कर्मणं करोति,
 राजा दृढं भुतं य, तुट्ठेन सस्या महादेवीपट्टो वट्ठः, एया द्रव्यनिन्दः, भावनिन्दया साधुनाऽऽत्मा निन्दितव्यः-जीव ! । एया संसारं हिण्डमात्तेन मरुत्तियं-
 णातिनु कथमपि मनुष्ये सभ्यवचनचारिणो लब्धानि, येषां प्रसादेन सर्वलोकाणां मानवीयः पूजनीयश्च, सन्मा गर्वं कृपाः, यथाऽहं धुशुत इत्तमचारिणो
 धेति । द्रव्यगर्वायां पतिमारिकाया दृष्टान्तः-एको प्राज्ञोऽभ्यासकः, तस्य तरुणा महेळा, सा वैश्वदेवबालिके कुर्वती भणति-अहं काकेभ्यो विभेमीति, तत
 नवापयानिनु कदापि दिवसे २ धनुर्भिः गृहीतैः रक्षन्ति वैश्वदेवबालिके कुर्वती, तत्रैकद्वयाच्चिन्तयति-येषां मुभ्या मा काकेभ्यो विभयति, अशङ्कितया
 स वा प्रतिप्राति-सा

ताणि सुरंगाए निरसरियाणि, तरस दिण्णा, अण्णं कहेहि, सा भणइ—एक्काए अविरइयाए पगयं जंतिआए कइगा मगिया,
ताहे रुवएहिं वंघएण दिन्ना, इयरीए धूयाए आविद्धा, वत्ते पणए ण च्चेव अहिंवेइ, एवं कइवयाणि वरिसाणि गयाणि,
कइइत्तएहिं मगिया, सा भणइ—देमिति, जाव दारिया महंती भूया ण सकेति अवणेंदं, ताहे ताए कइइत्तिया भणिया—
अण्णेवि रुवए देमि, मुयइ, ते णिच्छंति, तो किं सक्का हया छिदिदं?, ताहे भणियं—अण्णे एरिसए च्चेव कइए दहायेदं
देमो, तेडवि णिच्छन्ति, तेच्चेव दायवा, कहं संठवेयवा?, जहा य दारियाए हया ण छिदिज्जंति, कहं तेसिमुत्तरं दायपं?,
आह—ते भणियवा—अन्हवि जइ ते च्चेव रुवए देह तो अहेवि ते च्चेव कइए देमो, एरिसाणि अक्खाणगाणि कहेवीए
दिवसे २ राया छम्मासे आणीओ, सवत्तिणीओ से छिद्दाणि मगंति, सा य चित्तकरदारिया ओवरणं पयिसिज्जण एक्का-
णिया विराणए मणियए चीराणि य पुरओ काडं आप्पाणं णिंदइ—तुमं चित्तयरधूया सिया, एयाणि ते पितिसंतियाणि

१ तां सुरङ्गाया निसर्गो, तस्मै दत्ता, अन्धकारमय, सा भणति—एकयाधिरतिक्रिया प्रकरणं यान्त्या कटको मार्गितो, तदा रूप्यकैर्धन्येन वधो (कइयो,) इतरस्या
दुहिप्राडविद्यो, दृष्टे प्रकरणे नैव ददाति, पुत्रं कतिपयानि वर्षाणि गतानि, कटकस्याभिन्नायां मार्गितो, सा भणति—इदानीं तिल, माषदारिका महतीभूता, न
रात्रयेते निष्काशयितुं, तदा तया कटकस्याभिन्नो भणितो—अन्धानपि रूप्यकान् ददामि मुपातं, सो नेच्छतः, त्व किं वाच्यो ह्यो ठेपुं? तदा (तया) मभितं-
अन्यो ईदृशो च्चेव कटको कारयित्वा ददामि, तावपि नेच्छतः, तावैव दातव्यो, कथं संस्थापयितव्यो?, यथा च दारिकाया ह्यो न छिद्येते, कथं तान्ध्यामुत्तरं
दातव्यं, आह—तो भणितव्यो—अस्माकमपि यदि तानेव रूप्यकान् दत्तं तदा धनमपि तावैव कटको दत्ता, ईदृशान्धाक्यानकानि कथयन्त्या दिवसे दिवसे रात्रा-
पन्मासान् आनीतः, सपर्यस्तस्यादिच्छन्ति मार्गयन्ति, सा च चित्रकरदारिका अत्यरके प्रविश्यैकाकिनी विरन्तव्यानि मल्लिपुष्पादि य चीवराभिं पुरतः कृत्वा-
ऽऽमानं निन्दति—रवं चित्रकरदुहिवाऽऽसीः, एतानि ते पितृसंक्रान्ति

धर्याणि आभरणाणि य, इमा स्तिरी रायस्तिरी, अण्णाओ उदिओदियकुलवंसप्पसूयाओ रायधूयाओ मोहुं राया हुमं अणु-
यसइ ता गयं मा कादिसि, एवं दिवसे २ दारं दकेउं करेइ, सविचीहिं से कहवि णायं, ताओ रायाणं पायपडियाओ
विण्णायिति-मारिज्जिहिसि एयाए कम्मणकारियाए, एसा उयरए पविसिउं कम्मणं करेति, रण्णा जोइयं सुयं च, तुहेण
से महादेवियट्टो वज्जो, एसा दर्पणेंदा, भावणेंदाए साहुणा अप्पा णिंदियवो-जीव ! हुमे संसारं हिंडितेणं निरयतिरि-
यणरुं कइमयि माणुससे सन्नसत्तणणचरित्ताणि लज्जाणि, जेसिं पसाएण सवलोयमाणणिजो पूयाणिजो च, ता मा गयं का-
दिसि-जहा अहं बहुत्सुओ उत्तिमचरित्तो वत्ति ६ । दवगरिहाए पइमारियाए दिडंतो-एगो मरओ अज्झावओ, तस्स तरुणो
महिला, सा पळिवइसदेवं करिंती भणइ-अहं काकाणं विभेमिति, तओ उवज्झायनिउत्ता चट्टा दिवसे २ धणुगेहिं गहिपूहिं
रक्खंति पळिवइसदेवं करेति, तथेगो पट्टो चित्तेह-ण एस मुज्जा जा कागाण विभेइ, असङ्किया एसा, सो तं पंडिचरइ, सा

१ धव्वापाभरणाणि य, इयं भी राभयधी, अन्या वदितोवित्तुकुलवंसप्पसूता राजसुता सुक्खा राजा त्वामनुवसेते त्वं गयं मा कृयाः, एवं दिवसे २
द्वारं स्वयंदिवा करोति, सवस्त्रीभित्तस्थाः त्वं कथमपि ज्ञातं, ता रावे पादपविठा विजयपन्निव-मायसे पूतया कार्मणकरिणया, पूयाऽपवरके प्रविष्टय कार्मणं करोति,
रागा इदं भुतं च, तुहेन तस्या गहादेवीपट्टो वदः, पूया द्वायनिन्द, भावनिन्दयायो सायुजाऽऽमा निन्दितव्यः-जीव ! एवया संसारं हिण्डमानेन नरकतिर्य-
भसिनु कथमपि मनुष्यस्ये सभयवयानपादियाणि लज्जानि, वेपं प्रसादेन सर्वलोकानां मानवीयः पूजनीयश्च, सन्मा त्वं कृयाः, यथाऽहं बहुश्रुत त्वत्तनयादिभ्यो
वर्ति । प्रवणादीपां पतिमारिकाया एटान्तः-एको प्राक्खणोऽभ्यापकः, तस्य तरणा महेत्ता, सा वैषदेववर्कि कुवेती भणति-अहं कोकभयो विभेमिति, भवति-तैया
वपापायनिमुखाऽदाया दिवसे २ धनुभिः गृहीतैः रक्षन्ति वैषदेववर्कि कुवेती, तत्रैकत्रयत्रयिन्तयति-नैया सुप्पा या काकेभ्यो विभयति, भवति-तैया
स वा मतिपरति-सा

तेषाणि सुरंगाए णिरसरियाणि, तस्स दिण्णा, अण्णं कहेदि, सा भणइ-एक्काए अविरइयाए पणयं जंतिआए कटगा मणिगया,
 ताहे रुवएहिं वंधएण दिन्ना, इयरीए धूयाए आविद्धा, वत्ते पणए ण चेव अड्वियेइ, एयं कइययाणि परिसाणि गयाणि,
 कइइत्तएहिं मणिगया, सा भणइ-देमिसि, जाव दारिया महंती भूया ण सकेति अवणेदं, ताहे ताए कइइत्तिया भणिया-
 अणोयि रुवए देमि, सुयइ, ते णिच्छंति, तो किं सक्का हया छिदिं?, ताहे भणियं-अणो परिसए चेव कइए पढायेदं
 देमो, तेडवि णिच्छन्ति, तेचेव दायवा, कहं संठवेयया?, जहा य दारियाए हया ण छिदिजंति, कहं तेसिसुसरं दाययं?,
 आह-ते भणियवा-अन्हवि जइ ते चेव रुवए देह तो अन्हवि ते चेव कइए देमो, परिसाणि अक्खाणाणाणि कहेतीए
 दिवसे २ राया छन्मासे आणीओ, सवत्तिणीओ से छिद्दाणि मगंति, सा य चित्तकरदारिया ओवरणं पयिसिजण एक्का-
 णिया चिराणए मणियए कीराणि य पुरओ कादं आप्पाणं णिंदइ-तुमं चित्तयरधूया सिया, एयाणि ते पितिसंतियाणि

१. तां सुरङ्गाया निरुतौ, तस्मै धृषा, भग्न्याकथय, सा भणति-एकयाऽभिरतिङ्गया प्रकरणं यान्स्या कटको मार्गितौ, तदा रूप्यैर्धन्येन द्रुषां (कन्धो,) ह्वरत्सा
 दुहिषाऽऽविद्धौ, धृषे प्रकरणे नैव ददाति, एयं कतिपयानि वर्षाणि गतास्मि, कटकस्याभिरन्या मार्गितौ, सा भणति-ददामीति, प्रावरारिका सहवीभूवा, न
 दावसेते निष्काशयितुं, तदा तया कटकस्याभिरन्यौ भणितौ-भग्न्याभिर रूप्यकान् ददासि मुञ्चतं, तौ नेच्छतः, तत् किं दावयो ह्यौ ठेपुं? तदा (तया) भणितं-
 अन्यौ ईदृशौ चेव कटको कारयिष्या ददामि, सावपि नेच्छतः, दावेव दातव्यौ, कथं संस्थापयितव्यौ?, यथा च दारिकाया ह्यौ न ठियेते, कथं ताभ्यामुत्तरं
 दातव्यं, आह-तौ भणितव्यौ-अस्माकमपि यदि सावेव रूप्यकान् दत्तं तदा यवमपि सावेव कटको दद्याः, ईदृशाभ्यावयान्तकानि कथयन्त्या दिवसे दिवसे राज्ञा
 पथमासाद् भानीतः, सपश्यत्सत्यादिउद्राणि मार्गयन्ति, ॥ च चित्रकरदारिका भवरारके प्रविश्यैकाकिन्ती चित्तन्तानि मणिपुष्कानि च श्रीवराजि पुरतः कृत्वा-
 ऽऽस्मानं निन्वति-एवं चित्रकरदुहिवाऽऽसीः, पृतानि ते पितृसत्कानि

धर्माणि आभरणाणि य, इमा सिररी रायसिररी, अण्णाओ उदिओोदयकुल्लयत्तं-
 पसाद ता गयं मा कादिसि, पयं दिवसे २ दारं दक्खेडं करेइ, सवित्तीहिं से कहवि णायं, ताआ रायाण
 विष्णवाति-मारिज्जिहिसि एयाए कम्मणकारियाए, एसा उयरए पयिसिडं कम्मणं करेति, रण्णा जोइयं सुयं च, तुहेण
 से महादेवियट्ठो बद्धो, एसा दण्णिंदा, भायणिंदाए साहुणा अप्पा णिंदियवो-जीव ! तुमे संसारं हिंडंतेणं निरयतिरि-
 यगईसुं कट्ठमयि माणुसत्ते सन्नमत्तणायारित्ताणि लज्जाणि, जेसिं पसाएण सवल्लोयमाणणिज्जो पूयणिज्जो य, ता मा गयं का-
 हिसि-जहा अहं बहुस्सुओ उत्तिसयारित्तो वत्ति इ । दधगरिहाए पइमारियाए दिठ्ठो-एगो भरुओ अज्झावओ, तरस तरुणी
 मडिहा, सा बल्लियइसदेयं करिंती भणइ-अहं काकाणं विभेमिसि, तओ उवज्झायनिउत्ता यट्ठा दिवसे २ धणुगेहिं गहिएहिं
 रक्खंति बल्लियइसदेयं करंति, तत्थेगो यट्ठो विंतेइ-ण एस मुक्खा जा कागाण विभेइ, असङ्किया एसा, सो तं पडिचरइ, सा

१ यत्तायमाभरणाणि च, इयं धी रायधीः, अन्या उदितोदितकुल्लयं सप्रसूता राजसुता मुक्त्वा राजा स्वामनुवसंसे तद् गर्भं मा कुर्याः, पूयं दिवसे २
 दारं स्वगणियाया करोति, सपत्नीभिस्तस्याः तत् कथमपि ज्ञातं, ता राशे पादपतिता विज्ञापयन्ति-मार्गसे एतया कार्मेणकारिण्या, एयाऽपयदरेकं प्रविश्य कार्मेणं करोति-
 राणा दण्डं श्रुतं च, सुदैन तस्या महादेवीपट्टो बद्धः, एया द्रव्यनिन्दया, भावनिन्दया साधुत्वाऽऽत्मा निदिस्तव्यः-जीव ! स्वया संसारं हिण्डमानेन नरकतिर्य-
 गतिषु कथमपि मनुष्यत्वे सम्भवत्त्वज्ञानवाराणि लज्जाणि, येषां प्रसादेन सर्वलोकाणां माननीयः पूजनीयश्च, सन्मा गर्वं कुर्याः, यथाऽहं बहुश्रुत वत्समचारिणो
 वेति । द्रव्यगर्हाणां पतिमारिकाया दद्यान्तः-एको प्राक्खणोऽप्यापकः, तस्य तरुणा महेका, सा वैश्वदेवयार्कं कुर्वती भणति-अहं काकेरयो विभेमयति, अयाद्विषया
 दयाप्यायनिमुक्तादलाया दिवसे २ धनुर्भिः गृहीतैः रक्षन्ति वैश्वदेवयार्कं कुर्वती, त्रीकरुलाप्रश्चिन्तयति-भैया सुरया या काकेरयो विभेमयति, अयाद्विषया
 स ता प्रतिचरति-सा

क्षाणि सुरंगाए निरसरियाणि, तरस दिण्णा, अण्णं कहेहि, सा भणइ—एक्काए अचिरइयाए पगयं जंतिआए कटगा मग्गिया,
 ताहे रुवएहि वंधएण दिक्का, इयरीए भूयाए आविक्का, वत्ते पणए ण च्वेव अट्ठियेद, एवं कइययाणि वरिसाणि गयाणि,
 कइइत्सएहिं मग्गिया, सा भणइ—देमिस्सि, जाव दारिया महंती भूया ण सक्केति अयणेदं, ताहे ताए कइइत्तिया भणिया—
 अण्णेवि रुवए देमि, सुयह, ते णिच्छंति, तो किं सक्का हया छिदिदं?, ताहे भणियं—अण्णे एरिसए च्वेव कटए पट्ठायेदं
 देमो, तेऽपि णिच्छन्ति, तेच्चेव दायया, कहं संठयेया?, जहा य दारियाए हया ण छिदिज्जंति, कहं तेस्सिसुत्तरं दाययं?,
 आह—ते भणियया—अन्हवि जइ ते च्वेव रुवए देह तो अन्हवि ते च्वेव कइए देमो, एरिसाणि अयस्याणगाणि कहेतीए
 दिवसे २ राया छम्मासे आणीओ, सवत्तिणीओ से छिद्दाणि मग्गंति, सा य चित्तकरदारिया ओयरणं पयिसिज्जण एक्का-
 णिया चिराणए मणियए च्चिराणि य पुरओ कादं आप्पाणं णिंदइ—तुमं चित्तयरभूया सिया, एयाणि ते पितिसंतिपाणि

१ यो सुरङ्गाया निरुतो, ससं दूषा, अन्धकारभय, सा भणति—एकयाऽचिरतिक्रिया प्रकरणं यान्त्वा कटको मार्गितो, तदा रूपयैर्बन्धेन दूषो (कण्ठो,) इतरस्या
 इह प्राऽऽविर्बो, पृष्ठे प्रकरणे नैव पृथगति, एवं कतिपयानि पर्वाणि गतामि, कटकस्याभिन्ना मार्गितो, सा भणति—दशमीति, यावदारिका महतीभूता, न
 दाशयेते निरुकाशयितुं, तदा तया कटकस्याभिन्ना भणितो—अन्धकारवि रूपकान् दशमि मुपेतं, यो नेच्छतः, त्व किं शक्यो ह्यो छेतुं? तदा (तया) मयित्वं—
 भन्यो ईदृशो च्वेव कटको कारयित्वा दशमि, तावपि नेच्छतः, तावेव दातव्यो, कथं संस्थापयितव्यो?, यया च दारिकाया ह्यो न छित्तेते, कथं साभ्यामुपरं
 दातव्यं, आह—तो भणितव्यो—अस्माकमपि यदि शानेव रूपकान् दूषं तदा ययमपि तावेव कटको दूषाः, ईदृशाभ्यापयानकानि कथयन्त्या द्विवसे दिवसे राजा
 पयमासान् आनीतः, सयकयस्त्राशिद्धाणि मार्गयन्ति, सा य चित्तकरदारिका अन्धकारे मयिदयेकाकिनी चिरन्तवानि मयिपुकाणि च श्रीवराभि पुरतः कृत्वा-
 ऽऽत्मानं निन्दति—एवं चित्तकरदुहित्वाऽऽसीः, एतानि ते पितृसरकाणि

नादिलक्षणेष्वभ्यो निराशंसेर्नवापवर्गाभिजाणिणाऽपि न प्रतिकान्तव्यं, 'भावपट्टिकमणं पुण तिविहं तिविहेण णेयवं' तदेत-
दनन्तरोदितं भावप्रतिक्रमणं पुनस्त्रिविधं त्रिविधेर्नैव नेतव्यं, पुनःशब्दस्यैवकारार्थत्वात्, एतदुक्तं भवति—'मिच्छताह न
गच्छह ण य गच्छावेह णाणुजाणेई । जं मणयइकाएहिं तं भणियं भावपट्टिकमणं ॥ १ ॥' 'मनसा न गच्छति' न चिन्त-
यति यथा शोभनः शाक्यादिधर्मः, वाचा नैभिषत्ते, कायेन न तैः सह निष्प्रयोजनं संसर्गं करोति, तथा 'न य गच्छावेह'
मनसा न चिन्तयति—कथमेव तच्चनिकादिः स्यात्^१, वाचा न प्रवर्तयति यथा तच्चनिकादिर्भव, कायेन न तच्चनिकादीना-
मर्पयति, 'णाणुजाणइ' कश्चित्तच्चनिकादिर्भवति न तं मनसाऽनुमोदयति तूष्णीं वाऽऽस्ते, वाचा न सुष्वारब्धं कृतं वेति
भणति, कायेन नलच्छोटिकादि प्रयच्छति, एवमसंयमादिष्वपि विभाषा कार्योति गार्थार्थः ॥ १२५१ ॥ इत्थं मिथ्यात्वा-
दिगोचरं भावप्रतिक्रमणमुक्तम्, इह च भवमूलं कथायाः, तथा चोक्तम्—'कोहो' य माणो य अणिगहीया, माया य लोहो
य पयहुमाणा । चत्तारि एए कसिणा कसाया, सिंचंति मूलाइं पुणवभवस्स ॥ १ ॥' अतः कथायप्रतिक्रमण एवोदाहरण-
मुच्यते—'केई दो संजया संगारं काऊण देवलोयं गया, इओ य एगंमि णयरे एगस्स सिद्धिस्स भारिया पुत्तणिमिस्सं
णागदेवयाए उववासेण ठिया, ताए भणियं—होहिहि ते पुत्तो देवलोयच्चुओत्ति, तेसिमेगो चइत्ता तीए पुत्तो जाओ,

१ श्रोत्रेण मानस भनिपुदीतो माया च लोभस्य परिवर्धमानो । चत्वार पुरे कथाः कथायाः सिद्धान्ति मूलाणि पुनर्भवस्य ॥ १ ॥ २ कौचित् द्वौ संयतो
संकेतं कथा मुखलोकं गतो, इतश्चेकस्मिन्नगरे एकस्य श्रेष्ठिनो भार्या पुत्रनिमिषं नागदेवतायै वपचासेन स्थिता, तया भणितं—मविच्यति ते पुत्रो देवलो-
कच्युत इति, अथोत्तरकथ्युत्वा तस्याः पुत्रो जातः-

अयं गाथाक्षरार्थः ॥ १२४९ ॥ इदं पुनः प्राकरणिकं—‘पडिच्छेदं पमज्जिप भत्तं पाणं च योनिंरज्जं । एतद्दीरुपरात्तं
 च निपमेण पडिक्कमे साह ॥ १ ॥ इत्थसया आगंतुं गंतुं च मुहुत्तमं जहिं चिद्धे । पंथे या पथंतो एदिमंतरणे पटिद्धनद ॥ २ ॥’
 गतं प्रतिक्रमणद्वारम्, अधुना प्रतिक्रान्तव्यमुच्यते, तत्पुनरोपतः पद्मपा भवतीति, आह च निर्मुष्टिकारः—

मिच्छन्नपडिक्कमणं तद्देव असंजमे पडिक्कमणं । कसायाण पडिक्कमणं जोगाण य अप्पसत्थापं ॥ १२५० ॥
 संसारपडिक्कमणं चउविहं होइ आणुपुच्चीय । भावपडिक्कमणं पुण निविहं निविहेण नेपत्थं ॥ १२५१ ॥

व्याख्या—मिथ्यात्वमोहनीयकर्मपुद्गलसाचिव्यविशेषादात्मपरिणामो मिथ्यात्वं तस्य प्रतिक्रमणं तद्व्यतिक्रान्तव्यं वर्तते,
 यदाभोगानाभोगसहस्रात्कारैर्मिथ्यात्वं गतस्तत्प्रतिक्रान्तव्यमित्यर्थः, तर्ध्व ‘असंयमे’ असंयमपिपये प्रतिक्रमणम्, असं-
 यमः—प्राणतिपातादिलक्षणः प्रतिक्रान्तव्यो वर्तते, ‘कपायाणां’ प्राप्तिरुचितत्वाद्व्यर्थानां क्रोधादीनां प्रतिक्रमणं, कपायाः
 प्रतिक्रान्तव्याः, ‘योगानां च’ मनोवाकायलक्षणात् ‘अप्रज्ञस्तानाम्’ अशोभनानां प्रतिक्रमणं, हे च प्रतिक्रान्तव्या इति
 गाथार्थः ॥ १२५० ॥ संसरणं संसारः—तिर्यग्नारकारकामरभयानुभूतिलक्षणस्तस्य प्रतिक्रमणं ‘चतुर्विधं’ चतुष्प्रकारं भवति
 ‘आनुपूर्व्या’ परिपाठ्या, एतदुक्तं भवति—नारकायुषो ये हेतवो मद्वारम्भाद्व्यस्तथा (यामा) भोगानाभोगसहस्रात्कारैर्द्वि-
 तमन्यथा या प्ररुपितं तस्य प्रतिक्रान्तव्यम्, एवं तिर्यग्नारमरेव्यपि विभाषा, नयरं शुभनराभरायुर्द्वेभ्यो मायाधनासव-

१ प्रतिलिख्य प्रसूय भक्तं पानं च प्युत्पद्य । यस्यसिद्धयपरमेव तु निश्चयेव प्रतिक्रान्तव्ये साधुः ॥ १ ॥ इत्यस्यार्थागस्त गाथा च सुस्पष्टं च यत्र
 तिष्ठेत् । पथि वा प्रज्ञन् नदीसंवरणे प्रतिक्रान्तव्यति ॥ २ ॥

नादिलक्षणेभ्यो निरायंतेनैवापयर्गाभिलाषिण्यसि न प्रतिकान्तव्यं, 'भावपडिक्रमणं पुण तिविहं तिविहेण पोयधं' तदेत-
दन्तरोदितं भावप्रतिक्रमणं पुनरिविधं त्रिविधेनैव नेतव्यं, पुनःशब्दस्यैवकारार्थत्वात्, एतदुक्तं भवति—'मिच्छाद्वा न
गच्छद् वा य गच्छावेद्वा गच्छापोर्ह । जं मज्जवद्वाकाएहि तं भणियं भावपडिक्रमणं ॥ १ ॥' 'मनसा न गच्छति' न चिन्त-
यति यथा सोभनः साक्यादिधर्मः, वाचा नैभिधत्ते, कायेन न तैः सह निष्प्रयोजनं संतर्ग करोति, तथा 'न य गच्छावेद्वा'
मनसा न चिन्तयति—कथमेव तस्य निकारिः स्यात्^१, वाचा न प्रवर्तयति यथा तच्चनिकादिर्भव, कायेन न तच्चनिकादीना-
मर्थयति, 'गायुज्जायद्' कश्चित्तच्चनिकादिर्भवति न तं मनसाऽनुमोदयति तूष्णीं वाऽऽस्ते, वाचा न सुध्वारव्यं कृतं वेति
भनति, कायेन न लच्छोटिकादि प्रयच्छति, एवमसंयमादिष्वपि विभाषा कार्यते गार्थार्थः ॥ १२५१ ॥ इत्थं निष्पत्त्या-
दिगोचरं भावप्रतिक्रमणमुक्तम्, इह च भवमूलं कथायाः, तथा चोक्तम्—'कोहो' य माणो य अणिगहीया, माया य लोहो
य पवहुनाणा । चत्तारि एए कतिना कसाया, सिंवाति मूलाइं पुणन्भवत्स ॥ १ ॥' अतः कथायप्रतिक्रमण एवोदाहरण-
मुच्यते—'हो' दो संजया संगारं काज्जल देवलोयं गया, इओ य एणंमि एयरे एगत्स सिडिस्स भारिया पुचणिमिचं
एगादेवसाए उववातेण डिवा, ताए भणियं—होहिवि ते पुत्तो देवलोयजुओवि, तेत्तिमेगो चइवा तीए पुत्तो जाओ,

१ कोपेभ मायस धर्मिदुदीयो मासा य कोपेभ एतेवर्धन्तायो । क्वचन एते क्वचनः कथान्तः सिद्धमिव सूक्ष्मदि दुरभवंत्स ॥ १ ॥ २ कौटिह्वा दो संजयो
हंतेजं क्वसा एवकोपेभ एतो, एतेभं कौटिह्वाए एतल भेदिनो नार्त्तो उपस्थितिवं नमहेरुवार्त्ते इरासेव स्थित्वा, यत्ता नन्वेतं—भविष्यति ते पुत्रो देवलोककपुत्र
रधि, कौटिह्वाभ्या वसताः पुत्रो भवतः--

अयं गाथाक्षरार्थः ॥ १२४९ ॥ इदं पुनः प्राकरणिकं—‘पडिलेहेदं पमज्जिय भत्तं पाणं च वोसिरज्जणं । वसर्हाक्खवरमेव उणियमेण पडिक्कमे साह ॥ १ ॥ इत्यसया आगंतुं गंतुं च मुहुत्तगं जहिं चिद्धे । पंधे वा वच्चंतो णदिसंतरणे पडिक्कमद् ॥ २ ॥’ गतं प्रतिक्रमणद्वारम्, अधुना प्रतिक्रान्तव्यमुच्यते, तत्पुनरोपतः पञ्चधा भवतीति, आह च निर्युक्तिकारः—

मिच्छत्तपडिक्कमणं तहेव अरस्संजमे पडिक्कमणं । कसायाण पडिक्कमणं जोगाण य अप्पसत्थाणं ॥ १२५० ॥ संसारपडिक्कमणं चउट्ठिवहं होइ आपुणुव्वीए । भावपडिक्कमणं पुण निचिहं निधिरेण नेयव्वं ॥ १२५१ ॥

व्याख्या—मिथ्यात्वमोहनीयकर्मपुद्गलसाचिव्यविशेषादात्मपरिणामो मिथ्यात्वं तस्य प्रतिक्रमणं तत्प्रतिक्रान्तव्यं वर्तते, यदाभोगानाभोगसहसात्कारैर्मिथ्यात्वं गतस्तत्प्रतिक्रान्तव्यमित्यर्थः, तथैव ‘असंयमे’ असंयमपिपये प्रतिक्रमणम्, असंयमः—प्राणातिपातादिलक्षणः प्रतिक्रान्तव्यो वर्तते, ‘कपायाणां’ प्राग्निकपित्तशब्दार्थानां क्रोधादीनां प्रतिक्रमणं, कपायाः प्रतिक्रान्तव्याः, ‘योगानां च’ मनोवाक्कायलक्षणानाम् ‘अप्रज्ञस्तानाम्’ अशोभनानां प्रतिक्रमणं, ते च प्रतिक्रान्तव्या इति गाथार्थः ॥ १२५० ॥ संसरणं संसारः—तिर्यग्भ्रानारकामरभवानुभूतिलक्षणस्तस्य प्रतिक्रमणं ‘चतुर्विधं’ चतुष्प्रकारं भवति ‘आनुपूर्व्या’ परिपाद्या, एतदुक्तं भवति—नारकायुषो ये हेतवो महारम्भादयस्तेषां (यामा) भोगानाभोगसहसात्कारैर्वदन्ति तस्मन्यथा वा प्रकृषितं तस्य प्रतिक्रान्तव्यम्, एवं तिर्यग्भ्रामरेष्वपि विभाषा, नवरं शुभनरामरायुर्हेतव्यो मायायन्तास्तेव-

१ प्रतिलिख्य प्रमुन्य भक्तं पानं च भ्युत्थन्य । वसतिरुपवरमेव ॥ नियमेन प्रतिकारयेत् साधुः ॥ १ ॥ इत्यक्षरापगतस्य गणः च मुहुत्तकं यद्यतिष्ठत् । पथि ॥ प्रजन् नदीसंतरणे प्रतिक्रमयति ॥ २ ॥

नादिलक्षणेभ्यो निरादासेनैवापवर्गाभिलाषिणाऽपि न प्रतिक्रान्तव्यं, 'भावपङ्क्तिमणं पुण तिविहं तिविहेण णेयधं' तदेत-
दनन्तरादितं भावप्रतिक्रमणं पुनस्त्रिविधं त्रिविधेनैव नेतव्यं, पुनःशब्दस्यैवकारार्थत्वात्, एतदुक्तं भवति—'मिच्छन्ताद् न
गच्छद् ण य गच्छायेद् पाणुजाणेर्ह' । जं मणवइकाएहिं तं भणियं भावपङ्क्तिमणं ॥ १ ॥ 'मनसा न गच्छति' न चिन्त-
यति यथा सोभनः शान्त्यादिधर्मः, वाचा नोभियसे, कायेन न तैः सह निष्प्रयोजनं संसर्गं करोति, तथा 'न य गच्छायेद्
मनसा न चिन्तयति—कथमेव तच्च तिकादिः स्यात्', वाचा न प्रवर्तयति यथा तच्चनिकादिर्भव, कायेन न तच्चनिकादीना-
मर्पयति, 'पाणुजाणद्' कश्चित्तच्चनिकादिर्भवति न तं मनसाऽनुमोदयति तूष्णीं वाऽऽसे, वाचा न सुध्वारब्धं कृतं धेति
भणति, कायेन नस्रच्छोटिकादि प्रयच्छति, एवमसंयमादिव्यपि विभाषा कार्येति गार्थार्थः ॥ १२५१ ॥ इत्थं मिथ्यात्वा-
दिगोचरं भावप्रतिक्रमणमुक्तम्, इह च भयमूलं कथायाः, तथा चोक्तम्—'कोहो' य माणो य अणिगहीया, माया य लोहो
य पयहुमाणा । चत्तारि एए कस्तिणा कसाया, सिंचंति मूलाइं पुणभभवस्स ॥ १ ॥ अतः कथायप्रतिक्रमण एवोदाहरण-
मुच्यते—'केद् दो संजया संगारं काऊण देवलोयं नया, इओ य एगंमि णयरे एगस्स सिद्धिस्स भारिया पुत्तणिमित्तं
णागदेवयाए उववासेण ठिया, ताए भणियं—होहिति ते पुत्तो देवलोयञ्चओत्ति, तेसिमेगो चइत्ता तीए पुत्तो जाओ,

१ श्लोचस्य मातृशब्द भस्मिष्टुदीर्घो माया च लोभस्य परिचयमनौ । यत्कार एते कृत्वाः कथायाः सिद्ध्यन्ति मूलाणि पुनर्भवस्य ॥ १ ॥ २ कौचित् द्वौ संयतौ

संयतं कृत्वा देवलोके गतौ, इत्यर्थकिक्रमणरे एकस्य श्रेष्ठिनो भार्या पुत्रनिमित्तं नष्टादेवतायै वपवासेन स्थिता, तया भणितं—भविष्यति ते पुत्रो देवलोकेऽप्यु-
दति, वपारेकभ्युत्पत्ता वसाः पुत्रो जातः-

अथ गाथाक्षरार्थः ॥ १२४९ ॥ इदं पुनः प्राकरणिकं—'पंडिलेहं पमज्जिय भत्तं पाणं च योसिरेउणं । वसहो रययरमेव
उ णियमेण पडिक्कमे साह ॥ १ ॥ इत्थसया आगंतुं गंतुं च मुहुत्तं जहिं चिद्धे । पंथे वा वच्चंतो णादिसंतरणे पडिक्कमद् ॥ २ ॥'
गतं प्रतिक्रमणद्वारम्, अधुना प्रतिक्रान्तव्यमुच्यते, तत्पुनरोपतः पद्यथा भवतीति, आह च निर्युक्तिकारः—

मिच्छत्तापडिक्कमणं तहेव अस्संजमे पडिक्कमणं । कसायाण पडिक्कमणं जोगाण य अप्पसत्थाणं ॥ १२५० ॥
संसारपडिक्कमणं चउव्विहं होइ आणुपुच्चीए । भावपडिक्कमणं पुण तिविहं निविहेण नेवव्वं ॥ १२५१ ॥

व्याख्या—मिथ्यात्वमोहनीयकर्मपुद्गलसाचिव्यविशेषादात्मपरिणामो मिथ्यात्वं तस्य प्रतिक्रमणं तत्प्रतिक्रान्तव्यं वर्तते,
यदाभोगानाभोगसहसारकारैर्मिथ्यात्वं गतस्तत्प्रतिक्रान्तव्यमित्यर्थः, तथैव 'असंयमे' असंयमवियपये प्रतिक्रमणम्, असं-

प्रतिक्रान्तव्याः, 'योगानां च' मनोवाक्कायलक्षणानाम् 'अप्रशस्तानाम्' अशोभनानां प्रतिक्रमणं, ते च प्रतिक्रान्तव्या इति
गाथार्थः ॥ १२५० ॥ संसरणं संसारः—तिर्यग्भ्रानारकामरभवानुभूतिलक्षणस्तस्य प्रतिक्रमणं 'चतुर्विधं' चतुष्प्रकारं भवति
'आनुपूर्व्या' परिपाद्या, एतदुक्तं भवति—नारकाणुरो ये हेतवो महारम्भाद्यस्तेषां (पामा) भोगानाभोगसहसात्कारर्यद्वार्ति-
तमन्वधा वा प्रकृतितं तस्य प्रतिक्रान्तव्यम्, एवं तिर्यग्भ्रामरेव्यापि विभाषा, नवरं शुभनरामरायुर्हेतुभ्यो मायाप्यनासेव-

१ प्रतिदिश्य प्रसृत्य भक्तं पानं च ध्रुवधाम । वसतिरुच्चरमेव सु निषमेन प्रतिक्रान्तेषु साधुः ॥ १ ॥ इत्यसत्तादात्म्यस्य गतः । च मुहूर्तं यत्र
तिष्ठेत् । पथि वा मनश्च नदीसंतरणे प्रतिक्रान्तव्यम् ॥ २ ॥

नादिलक्षणोभ्यो निराशंसेनयापवर्गाभिलाषिणाऽपि न प्रतिक्रान्तव्यं, 'भावपङ्क्तिमणं पुन तिविहं तिविहेण णेयधं' तदेत-
दनन्तरोदितं भावप्रतिक्रमणं पुनस्त्रिविधं त्रिविधेनैव नेतव्यं, पुनःशब्दस्यैवकारार्थत्वात्, एतदुक्तं भवति—'मिच्छंसाह न
गच्छइ ण य गच्छायेइ णाणुजाणेई । जं मणवइकाएहिं तं भणियं भावपङ्क्तिमणं ॥ १ ॥' 'मनसा न गच्छति' न चिन्त-
यति यथा शोभनः शाक्यादिधर्मः, वाचा नोभियत्ते, कायेन न हैः सह निष्प्रयोजनं संसर्गं करोति, तथा 'न य गच्छायेइ'
मनसा न चिन्तयति—कथमेव तच्च निकादिः स्यात्?, वाचा न प्रवर्तयति यथा तच्चनिकादिर्भव, कायेन न तच्चनिकादीना-
मर्पयति, 'णाणुजाणइ' कश्चित्तत्त्वनिकादिर्भयति न तं मनसाऽनुमोदयति तूष्णीं वाऽऽस्ते, वाचा न सुस्वारव्यं कृतं वेति
भणति, कायेन नलच्छोटिकादि प्रयच्छति, एवमसंयमादिव्यपि विभाषा कार्यति गाथार्थः ॥ १२५१ ॥ इदं सिध्यात्वा-
दिगोचरं भावप्रतिक्रमणमुक्तम्, इह च भवमूलं कथायाः, तथा चोक्तम्—'कोहो' य माणो य अणिगहीया, माया य लोहो
य पयहुमाणा । चत्तारि एए कसिणा कसाया, सिंचंति मूलाइं पुणवभवस्स ॥ १ ॥' अतः कथायप्रतिक्रमण एवोदाहरण-
मुच्यते—केई दो संजया संगारं काऊण देवलोयं गया, इओ य एगंमि णयरे एगस्स सिद्धिस्स भारिया पुत्तणिमिचं
णागदेवयाए उवयासेण ठिया, ताए भणियं—दोहिति ते पुत्तो देवलोयच्चओत्ति, तेसिमेगो चइत्ता तीए पुत्तो जाओ,

१ क्रोधश्च मानश्च भक्षिगृहीतो माया च लोभश्च परिवर्धमानौ । यस्मात् एते कृत्वाः कथायाः सिद्धान्ति मूलाति पुनर्भवस्य ॥ १ ॥ २ कौचित् द्वौ संवर्ता
संवेतं कृत्वा देवलोके गतो, इतमेकस्मिन्नपरे एकस्य श्रेष्ठिनो भार्या पुत्रनिमिषं बाणदेवतायै वपवासेन स्थिता, तथा भणितं—अविष्यति ते पुत्रो देवलोकेत्युत
इति, अयोरेकभूत्वा वत्साः पुत्रो जातः..

नागदत्तोत्ति से णामं कयं, वावत्तरिकलाविसारओ जाओ, गंधयं च से अइवियं, तेण गंधपणागदत्तो भण्णइ, तओ सो मित्तजणपरिवारिओ सोक्खमणुभवइ, देवो य णं बहुसो बहुसो वोहेइ, सो ण संवुज्झइ, ताहे सो देवो अपत्तट्टिगेणं ण ण-ज्झइ जहेस पवइयगो, जेण से रजोहरणाइ उवगरणं णतिथ, सय्ये चत्तारि करंटयदत्थो गहेऊण तस्स उज्जाणियागयस्स य अदूरसामंतण वीहंयवइ, मित्तेहिं से कहियं—एस सय्यवेछावगोत्ति, गओ तस्स मूलं, पुच्छइ—किमेतधं ?, देवो भण्णइ—सय्या, गंधपणागदत्तो भण्णइ—रमामो, तुमं ममअएहि अहं सुहअएहि, देवो तस्सअएहिं रमसि, एइओयि ण मरइ, गंधप-णागदत्तो अमरिसिओ भण्णइ—अहंयि रमामि तव संतिएहिं सय्येहिं, देवो भण्णइ—मरसि जइ सज्जसि, जाहे णिबंधेण लग्गो ताहे मंडलं आलिहिता देवेण चउहिसिंयि करंटगा ठयिता, पच्छा से सयं सयणमित्तपरियणं मेटिऊण तस्स समवत्थं इमं भणियाइओ—

१ नागदत्त इति वल्ल नाम कृतं, ब्राह्मसंनिकथाविद्यायो जाताः, गान्धर्वं चास्यातिप्रियं, तेन गन्धर्वनागराजो भण्यते, ततः स निषवन्नपरिवारितः सौख्यमनुभवति, देवर्षिनं पशुषाः २ पोषयति, स न सन्नुप्यते, तदा स देवोऽन्यथाकर्मण व श्रायते यथैव प्रयश्चित्तः, येन रजोहरणानुपकरणं तस्य नास्ति, सर्वोत्तरः करणकद्वयो गृहेत्या। तस्योपाधिकगतं स्यात्पशुमीत्येव व्यतिषन्नति, मित्रं तस्य कथितं—एव सर्वदीर्घक इति, एतत्तस्य मूलं, पुच्छति—किमयं ?, देवो भणति—सर्पाः, गान्धर्वनागराजो भणति—रमायहे, एवं मामकीनेरहं तापकीनैः, देवस्तसर्पैः रमते, छाक्षितोऽयि न श्रियते, गन्धर्वनागराजोऽमर्षितो भणति—अहं नपि तव सत्कैः सर्पैः रमे देवो भणति—मरिच्यसि यदि यश्चित्तयसे, यदा भिर्बन्धेन क्लमसादा मण्डलमालिख्य देवेन चतुष्टययि दिशु करणकाः स्थापिताः, पश्चात्तस्य सर्वे स्वन्नमिन्नपरिजनं सेलधिया तस्य समर्थं इदं भक्षितवान्—

गंपव्यनागदत्तो इच्छद् सत्पेहि खिल्लिञं इहयं । तं जह कर्हिपि खल्लह इत्थं हु दोसो न कायव्वो ॥ १२५२ ॥

व्याख्या—‘गन्धर्वनागदत्त’ इति नामा ‘इच्छति’ अभिलपति सर्वैः सार्द्धं क्रीडितुम्, अत्र स खलु—अयं यदि ‘कथञ्चित्’ केनचित्प्रकारेण ‘खाद्यते’ भक्ष्यते ‘इत्थं हु’ अस्मिन् वृत्तान्ते न दोषः कर्तव्यो मम भवन्निरिति गाथार्थः ॥ १२५२ ॥

यथा चतसृष्वपि दिक्षु स्थापितानां सर्पाणां माहात्म्यमसावकथयत् तथा प्रतिपादयन्नाह—

तरुणादिषापरनयणो विज्जुलयाचंचलजगजीहालो । घोरमहाविसदादो उक्का इव पल्ललियरोसो ॥ १२५३ ॥

व्याख्या—तरुणादिवाकरयद्—अभिनयोदितादित्यवस्यने—लोचने यस्य स तरुणादिवाकरनयनः, रक्ताक्ष इत्यर्थः, विद्युल्लतेव चञ्चलाऽप्रजिह्वा यस्य स विद्युल्लताचञ्चलाप्रजिह्वाकः घोरा—रौद्रा महाविषाः—प्रधानविषयुक्ता दंष्ट्रा—आस्यो यस्य स घोरमहाविषदंष्ट्रा, उल्केव—चुहुलीव प्रज्वलितो रोषो यस्य स तथोच्यत इति गाथार्थः ॥ १२५३ ॥

दृक्को जेण मणूसो कयमकयं न याणई सुवहुयंपि । अहिस्समाणमकुं कह पिच्छसि तं महानागं ? ॥ १२५४ ॥

व्याख्या—‘दृक्को’ दृष्टः ‘येन’ सर्वेण मनुष्यः स कृतं किञ्चिदकृतं वा न जानाति सुवहूपि, ‘अहइयमानमृत्तुम्’ अहइयमानोऽयं करण्डकस्यो मृत्तुर्वर्तते, मृत्तुहेतुत्वान्मृत्तुः, यतश्चैवमतः कथं ग्रहीष्यसि त्वं ‘महानागं’ प्रधानसर्वम् ?, इति गाथार्थः ॥ १२५४ ॥ अयं च क्रोधसर्पः, पुरुषे संयोजना स्वबुद्ध्या कार्या, क्रोधसमन्वितस्तरुणादिवाकरनयन एव भवतीत्यादि ॥ मेरुगिरितुंगसरिसो अट्फणो जमलज्जुगलजीहालो । दाहिणपासंमि ठिओ माणेण चिपट्ठई नानो ॥ १२५५ ॥

नो गदत्तोत्ति से णमं कयं, वायत्तरिकलावित्सारओ जाओ, गंधपं च से अइत्थियं, तेण गंधपणागदत्तो भण्णइ, तओ सो मित्तज्जणपरिवारिओ सोक्खमणुभवइ, देवो य णं वहुसो वहुसो वोदेइ, सो ण संवुज्झइ, ताहे सो देवो अपत्तट्ठिणेणं ण ण-ज्झइ जहेस पवइयगो, जेण से रजोहरणाइ जयगरणं णत्थि, सव्ये चत्तारि करंडयदत्तो गदेऊण तस्स जज्जाणिपागयस्स य अट्टरसामंतेण धीरवयइ, मित्तेहिं से कहियं-एस सप्पखोछायगोत्ति, गओ तस्स मूलं, पुच्छइ-किमेत्थं !, देवो भणइ-सप्पा, गंधवणागदत्तो भणइ-रमासो, तुमं ममच्छएहि अहं तुहच्छएहिं, देवो तस्सच्छएहिं रमत्ति, खइओवि ण मरइ, गंधय-णागदत्तो अमरत्तिओ भणइ-अहंपि रमामि तव संतिएहिं सप्पेहिं, देवो भणइ-मरत्ति जइ रज्जसि, जाहे णिबंधेण लग्गो ताहे मंडलं आलिहित्ता देवेण चवडिंसिं पि करंडगा ठियत्ता, पच्चा से सयं सयणमित्तपरियणं मोटिऊण तस्स समवत्तं इमं भणियाइओ—

१ गतावुत्त इति तस्य नाम कृतं, दाससहितकलाधिशारादौ जातः, गान्धवं यास्यातिप्रियं, तेन गन्धर्वनागदत्तो भवत्येते, तदा स भिक्षुजनपरिचारीतिः लौक्यमनुभवति, देवश्रेष्ठं वहुयाः २ बोधयति, स न समुत्पद्यते, तदा स देवोऽभ्यर्च्यकर्मैरेन भूयायते यथैव प्रयश्चित्तकः, येन रजोहरणापुनरुत्तरं तस्य मायि, सर्वत्रापुरः करणकदली गृहीत्वा तस्योपाधिकमात्रं स्वातृप्तामीत्येन व्यतिव्रजति, भिक्षुत्वास कथितं-एव सर्वं दीरक इति, गणच्छस मूलं, पुच्छति-किमर्थ !, देवो भणति-संधां, गन्धर्वनागदत्तो भणति-रमायहे, त्वं मारुकीनेरहं कायकीनेः, देवत्वाससर्कः रमते, खादितोऽसि न भिष्यते, गन्धर्वनागदत्तोऽमर्कितो भवति-अहं नपि तव सत्कैः सर्वैः रमे देवो भणति-मरिच्यसि यदि भक्षिष्यसे, यदा निर्दन्धेन कप्रच्छाया गण्डलमाहितयय देवेन चतयस्मयि दिशु करणकः स्थापिताः, पश्चात्तस्य सर्वे स्वजनभिक्षुपरिजनं मोहयित्वा तस्य समखं इदं भणितवान्—

तं च सि घालनादी अणोसहिमलो अ अपरिहृत्यो य । सा य चिरसंविधावसा । गहना । औपधिवलरहितः 'अप-

व्याख्या—इयमेवम्भूता नागी रीद्रा, त्वं च 'व्यालमाही' सर्वप्रहणशीलः 'अनीपधिवलश्च' औपधिवलरहितः 'अप-

रिहृत्यश्च' अदक्षश्च, सा च चिरसंविधिविधा 'गहने' सङ्कुले 'वने' कार्यजाले वसति नागीति गाथार्थः ॥ १२५८ ॥

व्याख्या—इयमेवम्भूता नागी रीद्रा, त्वं च 'व्यालमाही' सर्वप्रहणशीलः 'अनीपधिवलश्च' औपधिवलरहितः 'अप-

रीदी ने विणिचाओ तीसे दादंतरं उचगपस्स । अप्पोसहिमतंवल्लो न ह्यु अप्पापां धिगिच्छिदिसि ॥ १२५९ ॥

व्याख्या—भवित्यति ते विनिपत्तः तस्या दंष्ट्रान्तरम् 'उपगतस्य' प्राप्तस्य, अदक्षं—स्त्रोकं औपधिमन्त्रपलं यस्य तप स

त्वं अन्तर्पधिमन्त्रपलः, यतश्चैवमतो नैयाऽऽत्मानं चिकित्सित्यसीति गाथार्थः ॥ १२५९ ॥ इयं च सायानागी ॥

उत्तरपासंसि ठिओ लोहेण यियट्ठे नागो ॥ १२६० ॥

व्याख्या—'उत्तरमाणो'ति अभिभवन् 'सर्व' वस्तु, महानालयोऽस्येति महालयः, सर्वानिपादितस्यात्, पूर्णः पुष्क-

रायसंस्थेय निर्योपो यस्य स तथोच्यते, कण्टकन्यासमधिकृत्याह—उत्तरपासं स्थितः, उत्तरदिन्यासस्तु सर्वोत्तरो लोभ इति

व्याख्या—'उत्तरमाणो'ति अभिभवन् 'सर्व' वस्तु, महानालयोऽस्येति महालयः, सर्वानिपादितस्यात्, पूर्णः पुष्क-

रुपापनार्थम्, अत एव लोभेन हेतुभूतेन 'वियट्ठे'ति व्यापयतेत्येवमिति या 'नागा' सर्व इति गाथार्थः ॥ १२६० ॥

व्याख्या—'उत्तरमाणो'ति अभिभवन् 'सर्व' वस्तु, महानालयोऽस्येति महालयः, सर्वानिपादितस्यात्, पूर्णः पुष्क-

द्वको जेण मणुसो होइ महासागर इव' स्वयम्भूरमण इव पुष्पूरः 'सर्व' इत्यम्भूरं 'सर्वविषयमुपय' सर्व-

व्याख्या—दृष्टो येन मनुष्यो भवति 'महासागर इव' स्वयम्भूरमण इव पुष्पूरः 'सर्व' इत्यम्भूरं 'सर्वविषयमुपय' सर्व-

व्यसनेक्राजमार्गे कथं प्रहीव्यसि त्वं 'महानागं' प्रयानसर्वमिति गाथार्थः ॥ १२६१ ॥ अयं तु लोभसार्थः ॥

व्याख्या—दृष्टो येन मनुष्यो भवति 'महासागर इव' स्वयम्भूरमण इव पुष्पूरः 'सर्व' इत्यम्भूरं 'सर्वविषयमुपय' सर्व-

एष ते पावाही चत्तारिवि कोटमाणमपलोभा । जेहि सपा संतत्तं जरियमिप जायं कलकलेइ ॥ १२६२ ॥

व्याख्या—दृष्टो येन मनुष्यो भवति 'महासागर इव' स्वयम्भूरमण इव पुष्पूरः 'सर्व' इत्यम्भूरं 'सर्वविषयमुपय' सर्व-

व्याख्या—मेरुगिरिरसुक्कानि—चन्द्रितानि तैः सदृशः मेरुगिरिरुद्रसदृशः, चञ्चिभूत इत्यर्थः, अष्टां फणा यस्य षोऽष्टफनः जातिकुलरूपवत्ताभयुद्धिवाहभ्यकश्रुतानि द्रष्टव्यानि, तत्त्वतो यमो—मृत्युर्मृत्युरेतुलयात् 'ता आदाने' यमं छान्ता-
ति—आददतीति यमता, यमता युग्मजिह्वा यस्य स यमल्युग्मजिह्वः, करपटकन्यासमधिकृत्याऽऽह—दक्षिणपार्श्वे स्थितः, दक्षिणादिप्रासस्तु दक्षिण्यवत उपरोधतो मानप्रयुत्तेः, अत एवाह—'मानेन' हेतुभूतेन व्यापयते 'नागः' सर्व इति
गाथार्थः ॥ १२५५ ॥

ढक्को जेण मणूसो भञ्जो न गणेइ देवरापमचि । तं मेरुपव्वपनिभं कइ पिच्छसि सं महानागं । ॥ १२५६ ॥
व्याख्या—'ढक्को' दष्टः 'येन' सर्पेण मनुष्यः स्तब्धः सप्त गणयति 'देवराजानमपि' इन्द्रमपि, 'सम्' इत्यभ्युतं मेरुप-
वतनिभं कथं गृहीयसि त्वं 'महानागं' प्रधानसर्पमिति गाथार्थः ॥ १२५६ ॥ अयं च मानसर्पः ॥
सल्लिपचिह्लहलगई सरिपअलंछणफणाकिअपढागा । मायामइआ नागी निपट्टिकवटवंचणाकुसला ॥ १२५७ ॥

व्याख्या—सल्लिता—मृद्धी वेहहला—स्फीता गतिर्यस्याः सा सल्लितवेहहलगतिः, स्वस्तिकलाञ्छनेनाङ्किता फणाप-
ताका यस्याः सा स्वस्तिकलान्छनाङ्कितफणापताकेति वक्तव्ये गाथाभङ्गमयादन्यथा पाठः, मायारिमका नागी 'निकृति-
कपटवञ्चनाकुसला' निकृतिः—आन्तरो विकारः कपटं—वेषपरावर्तादिर्वाद्याः आभ्यां या वञ्चना तस्यां कुञ्जला—निपुणेति
गाथार्थः ॥ १२५७ ॥

तं च सि वालनगाही अणोसहिमलो अ अपरिहृत्यो य । सा य चिरसंचियविसा गहणंमि वणे वसइ नागी १२५८
व्याख्या—इयमेवम्भूता नागी रंदा, त्वं च 'व्यालगाही' सर्पग्रहणशीलः 'अनीपधिवलश्च' औपधिवलरहितः 'अप-

रिहृत्य' अदक्षश्च, सा च चिरसंघितविषा 'गहणे' सङ्कुले 'वने' कार्यजाले वसति नागीति गाथार्थः ॥ १२५८ ॥

होही ते धिणियाओ तीसे दादंनरं उवगप्रसस । अपोसहिमतंवल्लो न हु अप्पाणं चिणिच्छिहिसि ॥ १२५९ ॥
व्याख्या—भविष्यति ते वित्तिप्राप्तः तस्या दंष्ट्रान्तरम् 'उपगतस्य' प्राप्तस्य, अदणं—श्लोकं औपधिमन्त्रवलं यस्य त्वय स

त्वं अदणौपधिमन्त्रवलः, यतश्चैवमतो नैयाऽऽत्मानं चिकित्सिष्यसीति गाथार्थः ॥ १२५९ ॥ इयं च मायानागी ॥ १२६० ॥

उत्तरमाणो सव्वं महालओ पुत्तमेहनिगोसो । उत्तरपासंमि ठिओ लोहेण विपट्ठइ नागो ॥ १२६० ॥
व्याख्या—'उत्तरमाणो'ति अभिभवन् 'सर्व' वस्तु, महानालयोऽस्येति महालयः, सर्वत्रानिवारितत्वात्, पूर्णः पुष्क-

रावर्तस्येव निर्घोषो यस्य स तथोच्यते, करण्डकन्यासमधिकृत्याह—उत्तरपासार्थे स्थितः, उत्तरदिभ्यासरतु सर्वोत्तरो लोभ इति

लयापनार्थम्, अत एव लोभेन हेतुभूतेन 'विपट्ठइ'ति व्यावर्तते रूप्यति वा 'नागः' सर्प इति गाथार्थः ॥ १२६० ॥

दणो जेण मणुसो होइ महासागरुव्व डुप्पूरो । तं सव्वविससमुदयं कह विच्छसि तं महानागं १ ॥ १२६१ ॥

व्याख्या—दणो येन मनुष्यो भवति 'महासागर इव' स्वयम्भूरमण इव डुप्पूरः 'तम्' इत्यम्भूतं 'सर्वविषसमुदयं' सर्व-

व्यसनेकराजमार्गं कथं ग्रहीष्यसि त्वं 'महानागं' प्रधानसर्पमिति गाथार्थः ॥ १२६१ ॥ अयं नु लोभसर्पः ॥

एण ते पावाही चत्तारिवि कोहमाणप्रमलोभा । जेहि सया संतत्तं जरियमिव जयं कलकलेइ ॥ १२६२ ॥

व्याख्या—मेरुगिरिरनुद्धानि—उच्छिन्नानि-तैः सदृशः मेरुगिरिरनुद्गसदृशः, उच्छिन्न इत्यर्थः, अष्टाष्टका यस्य षोऽष्टकः जातिकुलरूपबललाभबुद्धिवाद्यभ्यक्तश्रुतानि द्रष्टव्यानि, तत्त्वतो यमो-भृत्पुर्नृपुर्दुर्लभात् 'ला आदाने' यमं छान्तीति—आददतीति यमला, यमला युग्मभिद्धा यस्य स यमलयुग्मभिद्धिः, करण्टकन्यासमपिफलाऽऽद-दक्षिणपार्श्वे स्थितः, दक्षिणादिभ्यासस्तु दक्षिण्यवत उपरोधतो मानप्रवृत्तेः, अत एवाद-मानेन' हेतुभूतेन व्यापर्वते 'नागः' स्वर्प इति गार्थः ॥ १२५५ ॥

ढक्को जेण मणूसो धक्को न गणेइ देवरायमवि । तं मेरुपव्वयनिभं कइ पिच्छसि तं महानागं । ॥ १२५६ ॥
व्याख्या—'ढक्को' दृष्टः 'येन' सर्पेण मनुष्यः स्तव्यः सप्त गणयति 'देवराजानमपि' इन्द्रमपि, 'तम्' इत्यभूतं मेरुप-र्वतनिभं कथं गृहीष्यसि त्वं 'महानागं' प्रधानसर्पमिति गार्थः ॥ १२५६ ॥ अयं च मानसर्पः ॥
सल्लियविहल्लहलगई सत्थिअलंछणफणाकिअपढागा । मायामइआ नागी नियडिक्कवइवंचणाकुसला ॥ १२५७ ॥

व्याख्या—सल्ललितान्मृद्वी वेहल्ला—रफीवा गतिर्यस्याः सा सल्लितवेहल्लगततिः, स्वल्लिकलान्धनेनाङ्गिता फणाप-लाका यस्याः सा स्वल्लिकलाऽङ्गनाङ्कितफणापताकेति यक्तव्ये गाथाभङ्गभयादन्यथा पाठः, मायात्मिका नागी 'निकृति-कपटवच्चनाकुशला' निकृतिः—आन्तरो विकारः कपटं—वेपपरावर्तादिर्वाह्यः आभ्यां या यच्चना तस्यां कुशला—निपुणेति गार्थः ॥ १२५७ ॥

तं च सिंघालनागादी अपणोसद्विषलो अ अपरिहृत्यो य । सा य चिरसंचिपयिसा गहणंमि वणे वसइ नागी १२५८
व्याख्या—इयमेवम्भूता नागी रंद्रा, त्वं च 'व्यालमाही' सर्पग्रहणशीलः 'अनौपधिवलश्च' औपधिवलरहितः 'अप-

रिहृत्यश्च' अदक्षश्च, सा च चिरसञ्चितविषा 'गहणे' सङ्कुले 'वने' कार्यजाले वसति नागीति गाथार्थः ॥ १२५८ ॥
दोही ते घिणिघाओ तीसे दादंतरं उवगयस्स । अप्पोसहिमंतवलो न हु अप्पापां चिगिच्छिहिसि ॥ १२५९ ॥

व्याख्या—भविष्यति ते विनिम्रतः तस्या दंष्ट्रान्तरम् 'उपगतस्य' प्राप्तस्य, अल्पं—स्रोतं औपधिमन्त्रवलं यस्य तत्र स

त्वं अर्त्यापधिमन्त्रवलः, यतर्ध्वमतो नैयाऽऽत्मानं चिकित्सिष्यसीति गाथार्थः ॥ १२५९ ॥ इयं च मायानागी ॥ १२६० ॥

उत्तरमाणो सन्वं महालओ पुत्तमेहनिगोसो । उत्तरपासंमि ठिओ लोहेण विचट्ठई नागो ॥ १२६० ॥
व्याख्या—'उत्तरमाणो'ति अभिभवन् 'सर्व' वस्तु, महानालयोऽस्येति महालयः, सर्वत्रानिघारितत्वात्, पूर्णः पुष्क-

रायर्तस्येव निर्घोषो यस्य स तथोच्यते, करण्डकन्यासमधिकृत्याह—उत्तरपासार्थे स्थितः, उत्तरदिग्यासस्तु सर्वोत्तरो लोभ इति

रूपान्वयार्थम्, अत एव लोभेन हेतुभूतेन 'विचट्ठई'ति व्यावर्तते रुच्यति वा 'नागः' सर्प इति गाथार्थः ॥ १२६० ॥

टफो जेण मणुसो दोह महासागरक्खं हुप्पुरो । तं सन्धविससमुदयं कह विच्छसि तं महानागं ? ॥ १२६१ ॥

व्याख्या—दृष्टो येन मनुष्यो भवति 'महासागर इव' स्वयम्भूरमण इव हुप्पुरः 'तम्' इत्यम्भूतं 'सर्वविषसमुदयं' सर्व-

व्ययसंनैकराजमार्गं कथं ग्रहीष्यसि त्वं 'महानागं' प्रधानसर्पमिति गाथार्थः ॥ १२६१ ॥ अयं तु लोभसर्पः ॥

एव ते पात्रादी चत्तारिवि कोहमाणममलोभा । जेहि सया संतत्तं जरियमिव जयं कलकलेह ॥ १२६२ ॥

सेयामि सेलकापणसुसापसुसपरकस्वमूलाहं । पावाहीणं तेसिं सणमवि न उवेमि वीसंभं ॥ १२६५ ॥

व्याख्या—‘सेयामि’ भजामि शैलकाननश्मशानशून्यगृहवृक्षमूलानि शैलाः—पर्वताः काननानि—दूरवर्तिवनानि
‘पापाहीनां’ पापसर्पाणां तेषां क्षणमपि ‘नोपैमि’ न यामि ‘विश्रम्भं’ विश्वासमिति
शैलाश्च काननानि चेत्यादि द्वन्द्वः, ‘पापाहीनां’ पापसर्पाणां तेषां क्षणमपि ‘नोपैमि’ न यामि ‘विश्रम्भं’ विश्वासमिति
शैलाश्च काननानि चेत्यादि द्वन्द्वः, ‘पापाहीनां’ पापसर्पाणां तेषां क्षणमपि ‘नोपैमि’ न यामि ‘विश्रम्भं’ विश्वासमिति

गार्थः ॥ १२६५ ॥

अवाहारो न सहै अहनिर्द्वेण विसया उह्वंति । जायामायाहारो तंषि पकामं न इच्छामि ॥ १२६६ ॥
व्याख्या—‘अत्याहारः’ प्रभूताहारः ‘न सहै’ति प्राकृतशैल्या न सहते—न क्षमते, मम क्षिणधमल्पं च भोजनं भविष्य-
त्येतदपि नास्ति, यतः—अतिक्रियेन हविःप्रचुरेण ‘विपयाः’ शब्दादयः ‘उदीर्यन्ते’ उद्रेकावस्थां नीयन्ते, ततश्च
यात्रामात्राहारो यावता संयमयान्नोरसर्पति तावन्तं भक्षयामि, तमपि प्रकामं पुनर्नेच्छामीति गार्थः ॥ १२६६ ॥

उस्सत्तफपाहारो अहया विगहिवियल्लियाहारो । जं किंचि कयाहारो अबउल्लियथोवमाहारो ॥ १२६७ ॥
व्याख्या—‘उस्सत्तं’ प्रायशोऽहृताहारः, तिष्ठामीति क्रिया, अथवा विगतिभिर्विजित आहारो यस्य मम सोऽहं विगति-
वियजिताहारः, यत्किञ्चिच्छोभनमशोभनं यौदनानि कृतमाहारो येन मया सोऽहं तथाविधः, ‘अवउल्लियथोवमाहारो’ति

उज्झित-उज्झितधर्मा लोकः—स्वल्पः आहारो यस्य मम सोऽहमुज्झितलोकाहार इति गार्थः ॥ १२६७ ॥ एवं क्रियायु-
क्तस्य क्रियान्तरयोगाच्च गुणानुपदर्शयति—

धोवाहारो धोवमणिओ य जो होह धोवनिधो य । धोवोवहिउवगरणो तस्स हु देवावि पणमंति ॥ १२६८ ॥

व्याख्या—एते ते 'पापादयः' पापसर्पाश्चत्वारोऽपि क्रोधमानमायालोभा यः सदा सन्ततं सत् अचरितमिव 'जगद्' भुवनं 'कलकलायति' भवजलधौ कथयतीति गाथार्थः ॥ १२६२ ॥

एषहिं जो खज्जइ चउहिंवि आसीविसेहि पावेहिं । अवसस्स नरपपट्ठणं णट्ठि एसि आलंप्पणं किंञ्चि ॥ १२६३ ॥

व्याख्या—एभिर्न एष सायते चतुर्भिरपि 'आशीविषैः' भुजङ्गैः 'पार्थैः' अशोभनैः तस्य अपद्रवस्य सतः नरकपतनं भवति, 'नास्ति' न विद्यते 'सै' तस्यालम्बनं किञ्चिद् येन न पततीति गाथार्थः ॥ १२६३ ॥ एषमभिभार्यते मुष्टाः । सौ खइओ पडिओ मओ य, पच्छा देवो भणइ—किं ज्ञायं, ण ठाइदत्ति पारिज्जंतो, पुणमणिय । य तं मिखा अणंद सुभंति ओसहाणि य, ण किंचि गुणं करेति, पच्छा तस्स सयणो पाएहिं पडिओ—जिआवेदत्ति, देवो भणइ—एषं खेप अदंवि खइयो, जइ एसिं चरियं अणुचरइ सो जीवइ, जइ णाणुपालेइ सो उज्जीविओऽपि पुणो मरइ, तं च चरियं गाथादिं कहेइ—एएहिं अहं खइओ चउहिंवि आसीविसेहि पावेहिं । विसनिजपायणहेउं चरासि विविहं नवोक्कम्मं ॥ १२६४ ॥

व्याख्या—एभिरहं 'खइओ'ति भक्षितश्चतुर्भिरपि 'आशीविषैः' भुजङ्गैः पोरै—रैद्रीः 'विपनिर्पातनहेतुः' विपनिर्पातन-निमित्तं 'चरासि' आसेवयामि 'विविधं' विचित्रं चतुर्थपष्टाष्टमादिभेदं 'तपःकर्म' तपःक्रियामिति गाथार्थः ॥ १२६४ ॥

१ स सादितः पतितो मृतश्च, पश्चादेवो भणति—कथं आतं, य स्यात्सति चार्थमाणाः, पूर्वभक्षिताभि च ताभि मित्राभि अगाथाद् क्षिरपिब जीवयामि च, न कश्चिदुपं भुवंति, पश्चात्तस्य स्वजनः पादयोः पतितः—जीवययेति, देवो भणति—पूर्वमेवाहमपि खादितः, यदीदृशा चर्पोमनुचरति तदा जीवति, अहिं नानुपालयति सद्योजीविवोऽपि पुनर्जियते, सो च चर्पो गायामिः कथयति ।

संयामि सेलकापणसुसापसुस्रपररक्त्वमूलाहं । पाचाहीणं तेसिं खणमपि न उवेमि वीसंभं ॥ १२६५ ॥
 स्वास्या—‘सेयामि’ भजामि शैलकाननश्मशानशून्यपृहवृक्षमूलानि शैलाः—पर्वताः काननानि—दूरवर्तिवनानि
 शैलाश्च काननानि चेत्यादि द्वन्द्वः, ‘पाचाहीनां’ पापसर्पाणां तेषां क्षणमपि ‘नोपैमि’ न यामि ‘विश्रम्भं’ विश्वासमिति

शार्थः ॥ १२६५ ॥

अयाहारो न सहे अहनिच्छेण विसया उहज्जंति । जायामायाहारो तंषि पकामं न इच्छामि ॥ १२६६ ॥
 अयाहारो न सहे अहनिच्छेण विसया उहज्जंति । जायामायाहारो तंषि पकामं न इच्छामि ॥ १२६६ ॥
 व्याख्या—‘अत्याहारः’ प्रभूताहारः ‘न सहे’ति प्राकृतशैल्या न सहते—न क्षमते, मम स्त्रिषमलपं च भोजनं भविष्य-

त्येतदपि नास्ति, यतः—अतिक्रियेन हविःप्रचुरेण ‘विषयाः’ शब्दादयः ‘उदीर्यन्ते’ उद्रेकावस्थां नीयन्ते, ततश्च

यात्रामात्राहारो यावता संयमयात्रोरसर्पति तावन्तं भक्षयामि, तमपि प्रकामं पुनर्नेच्छामीति शार्थः ॥ १२६६ ॥

उरस्सप्तफयाहारो अहया विगर्हविवज्जियाहारो । जं किंचि कयाहारो अवउज्जिषयथोवमाहारो ॥ १२६७ ॥

व्याख्या—‘उरस्सप्तं’ प्रायशोऽहुताहारः, तिष्ठामीति क्रिया, अथवा विगतिभिर्विजित आहारो यस्य मम सोऽहं विगति-

विवर्जिताहारः, यत्किञ्चिच्छोभनमशोभनं वौदनादि कृतमाहारो येन मया सोऽहं तथाविधः, ‘अवउज्जिषयथोवमाहारो’ति

उज्जित—उज्जितधर्मा लोकः—स्वल्पः आहारो यस्य मम सोऽहमुज्जितलोकहार इति शार्थः ॥ १२६७ ॥ एवं क्रियायु-

क्तस्य क्रियान्तरयोगाच्च गुणानुपदर्शयति—

धोवाहारो धोवभणिओ य जो होइ धोवनिदो य । धोवोवहिउवगरणो तस्स हु देवावि पणमंति ॥ १२६८ ॥

धोवाहारो धोवभणिओ य जो होइ धोवनिदो य । धोवोवहिउवगरणो तस्स हु देवावि पणमंति ॥ १२६८ ॥

न्याख्या—स्तोकाहारः स्तोत्रभणितश्च यो भवति स्तोत्रनिद्रश्च स्तोकोपश्रुपकरणः, उपधियेवोपकरणं, तस्य चेत्यन्मूतस्य देवा अपि प्रणमन्तीति गाथार्थः ॥ १२६८ ॥ एवं जइ अणुपालेइ तओ उठेइ, भणंति—चरं पयंसि जीयंतो, पच्छा सो पुवाभिमुहो ठिओ किरियं पवंजिउं कामो देवो भणइ—

सिद्धे नमंसिऊणं संसारत्था य जे महाविजा । वोच्छासि दंडकिरियं सव्वविसनियारणिं यिज्जं ॥ १२६९ ॥
 न्याख्या—‘सिद्धान्’ मुकान् नमस्कृत्य संसारस्याश्च ये ‘महार्थदाः’ केवलचतुर्दशपूर्वचित्तप्रभृतयस्तोत्रं नमस्कृत्य पश्ये दण्डक्रियां सर्वविपनिवारिणीं विद्यामिति गाथार्थः ॥ १२६९ ॥ सा चेत्यं—

सव्वं पाणइचायं पव्वक्खार्हं भि अलियवयणं च । सव्वमदत्तादाणं अउयंभ परिग्गहं स्साहा ॥ १२७० ॥
 न्याख्या—‘सर्वे’ सम्पूर्णं प्राणानिपातं ‘प्रत्याख्याति’ प्रत्याचष्टे एव महात्मेति, अनुत्तयचनं च, सर्वं खादत्तादानम्,

अन्नं परिग्रहं च प्रत्याचष्टे स्वाहेति गाथार्थः ॥ १२७० ॥ एवं भणिण् उठिओ, अम्मापिर्हं से कहियं, न सहइइ, पच्छा पहाविओ पडिओ, पुणोवि देवेण तहेव उठविओ, पुणोवि पहाविओ, पडिओ, तइयाए वेलाए देवो निच्छइ, पसादिओ, उठविओ, पडिस्सुयं, अम्मापियरं पुच्छिन्ता तेण समं पहाविओ, एगंसि वणसंडे पुयभवे कहेइ, संजुओ पत्तेयजुओ जाओ,

१ एवं पण्डुपाण्यति तद्वोषिष्टति, भणन्ति—चरमेवमपि जीयन्, पच्छात् स पुर्याधिमुखाः स्थिताः किर्यां प्रयोक्तुं कामो देवो भवति—। एवं भणिते बन्धितो मातापितृणां स औ कथितं, न श्च श्याति, पच्छात् प्रधावितः पतितः, पुनरपि देवत्वं सर्वत्र कथयितः, पुनरपि प्रधावितः, पतितः, पुर्यापायां वेकायां देवो नेच्छति, प्रधावितः, तस्यापिच, प्रविष्टितं, मातापितृणां पाण्डुय तेन समं प्रधावितः, एकस्मिन् वनपण्डे प्रवेष्टयत्वात् कथयति, संजुः मत्तेकजुओ जातः,

दधोऽपि पट्टिगभो, एवं सो ते कषाप नाए सरीरकरंडए छोट्टण कज्जोऽपि संचरितं ण देइ, एवं सो ओदइयस्स भावस्स
 अकरणयाए अभ्युद्विओ पट्टिफंतो होइ, दीहेण सामत्तपरियाएण सिद्धो, एवं भावपट्टिकमणं । आह-किंणिमित्तं पुणो २
 पट्टिकमिज्जइ १, जहा मज्झिमयाणं तहा कीस ण कज्जो पट्टिकमिज्जइ १, आयरिओ आह-इत्थ विज्जोण दिठ्ठतो-एणस्स
 रण्णो पुत्तो अइय पिओ, तेण चित्तिव-मा से रोगो भविस्सइ, किरियं करावेमि, तेण विज्जा सदाविद्या, मम पुत्तस्स
 त्तिणिद्वं करेइ जेण णिरुओ होइ, ते भणंति-करेमो, राया भणइ-केरिसा तुज्झ जोगा १, एणो भणइ-जइ रोगो अत्थि तो
 जयसाभेति, अह नत्थि तं चैय जिरंता मारंति, विइओ भणइ-जइ रोगो अत्थि तो जयसामिति, अह णत्थि ण गुणं ण
 दांसं करंति, तइओ भणइ-जइ रोगो अत्थि तो जयसामिति, अह णत्थि वण्णत्त्वजोषणजावणत्ताए परिणमंति, विइओ
 विधी अणागयपरित्ताणे भावियघो, तइएण रण्णा कारिया किरिया, एवमिमं पि पट्टिकमणं जइ दोसा अत्थि तो

१ दधोऽपि मतिगतं, एवं स तान् कषापान् जालान् कारिरकण्टके स्थित्वा कुतोऽपि संचरितुं न ददाति, एवं च भौदधिकस्य भावलाक्षणतया अभ्युत्थितः
 मतिक्कान्तो भवति, धीर्धनं भान्मयपर्यायेण सिद्धः, एवं भावमतिक्कमणं । किंविमित्तं पुनः पुनः मतिक्कमयते १, यथा मत्पयमकानां तथा कथं न कायं प्रति-
 क्रयते १, आचार्य आह-अथ देवेन दृष्टान्तः-एकस्य राज्ञः पुत्रोऽजोऽयं प्रियः, तेन विहितं-साऽस्य रोगो भूत्, क्रियां कारयामि, तेन वैद्याः दातुं इच्छाः-मम
 पुत्रस्य चिकित्सां कुरुत चेन मीरोगो भवति, तं भणन्ति-कुर्मः, राजा भणति-कीदृशां पुष्पाकं योणाः । एको भवति-यदि रोगोऽस्ति तदोपशमयन्ति, अथ
 वाति त एव जीवंतो मारयन्ति, द्वितीयो भवति-यदि रोगोऽस्ति तदोपशमयन्ति अथ वाति न गुणं न दोषं कुर्वन्ति, तृतीयो भणति-यदि रोगोऽस्ति तदोप-
 शमयन्ति, अथ वाति यत्तन्त्र सोऽयं क्षाययतया परिणमन्ति, द्वितीयो विधिरागात्परित्ताणे भावयितव्यः, यतोयेन राज्ञा कारिषा क्रिया, एवमिदमपि
 मतिक्कमणं यदि दोषाः सन्ति यदा

व्याख्या—स्तोकाहारः स्तोत्रमणितश्च यो भवति स्तोत्रनिद्रश्च स्तोकोपभ्युपकरणः, उपधिर्योपकरणं, तस्य चेत्यम्भूतस्य देवा अपि प्रणमन्तीति गाथार्थः ॥ १२६८ ॥ एवं जइ अणुपातेइ तओ उद्वेइ, भणंति—चरं एवंपि जीयंतो, पच्छा सो पुष्पाभिमुहो ठिओ किरियं पवंजिउंकामो देवो भणइ—

सिद्धे नमंसिञ्जणं संसारत्था य जे महाविज्जा । वोन्हामि दंढकिरियं सव्वविसनिवारणिं यिज्जं ॥ १२६९ ॥
व्याख्या—‘सिद्धान्’ मुक्तान् नमस्कृत्य संसारस्थाश्च ये ‘महार्थेद्याः’ केवलचिचतुर्दशपूर्वविरमभूतयत्नांश्च नमस्कृत्य पश्येदण्डक्रियां सर्वविषयनियारिणीं विद्यामिति गाथार्थः ॥ १२६९ ॥ सा चेत्यं—

सव्वं पाणइवायं पच्चक्खवाई मि अलियवयणं च । सव्वमदत्तादाणं अन्धंभ परिणहं स्खाहा ॥ १२७० ॥

व्याख्या—‘सर्वं’ सन्पूर्णं प्राणातिपातं ‘प्रत्याचष्टे एष महात्मेति, अनृतवचनं च, सर्वं वादत्तादानम्, अन्नक्ष परिग्रहं च प्रत्याचष्टे स्वाहेति गाथार्थः ॥ १२७० ॥ एवं भणिए उट्ठिओ, अम्मापिर्दिहिं से क्खियं, न सइइइ, पच्छा पहाविओ पट्ठिओ, पुणोवि देवेण तहेव उट्ठविओ, पुणोवि पहाविओ, पट्ठिओ, तइयाए वेळाए देवो णिच्छइ, पसादिओ, उट्ठविओ, पट्ठिस्सुयं, अम्मापियरं पुच्छिच्चा तेण समं पहाविओ, एगंसि वणसंडे पुणभवे केइइ, संजुद्धो पत्तेयजुद्धो जाओ,

१ एवं पणनुपालयति तद्वैचिष्ट्यं, भणन्ति—चरमेवमपि जीवन्, एस्मात् स पूर्वाभिमुहो क्षिप्यः क्रियां प्रयोजकामो देवो भवति—। एवं भणिते वचितो मातापितृणां प्रको कथितं, न श्रद्धयाति, एस्मात् प्रमादितः पतितः, पुनरपि वेदन् सर्वं वदथापितः, पुनरपि प्रमादितः, पतितः, मूर्तापायां वेकायां देवो नेच्छति, प्रसादितः, तस्यापित्रः, प्रतिष्ठितं, मातापितृणाप्युच्छ्रय तेन समं प्रमादितः, एकस्मिन् वनपण्डे पूर्वमेवान् कथयति, संजुद्धः प्रत्येकजुद्धो जातः,

लिप्रज्ञप्तः, कोऽसौ १-धर्मः—श्रुतधर्मश्चारित्रधर्मश्च मङ्गलम्, अनेन कपिलादिप्रज्ञप्तधर्मव्यवच्छेदमाह । अर्हदादीनां च मङ्गलता
तेभ्य एव हितमङ्गलात् सुलभासेः, अत एव च लोकोत्तमत्वमेवामिति, आह च—

यस्मादि लोशुत्तमा अरिहंता लोशुत्तमा सिद्धा लोशुत्तमा साह् लोशुत्तमा केचलिपणत्तो धम्मो लोशुत्तमो
अथपा हुतः पुनरर्हदादीनां मङ्गलता १, लोकोत्तमत्वात्, तथा चाऽऽह—‘चत्तारि लोशुत्तमा’ चत्तारः—स्वत्वानन्तरोक्ता वक्ष्य-
माणा वा लोकेस्—भावलोकोदरुत्तमाः—प्रधाना लोकोत्तमाः, क एते चत्तारस्तानुपदर्शयन्नाह—‘अरहंता लोशुत्तमा, इत्यादि,
अर्हन्तः—प्राप्तिरुपितशब्दार्थाः, लोकेस्—भावलोकस्य उत्तमाः—प्रधानाः, तथा चोक्तम्—अरिहंता ताव तर्हि उत्तमा हुन्ती
उ भावलोयस्स । कन्हा १, जं सयासिं कम्मपयडीपसत्थाणं ॥ १ ॥ अणुभावं तु पडुच्चा वेअणियाकण णामगोयस्स ।
भावसोदइयस्सा णियमा ते उत्तमा हेति ॥ २ ॥ एवं चैव य भूओ उत्तरपगईविसेसणविसिद्धं । भण्णइ हु उत्तमत्तं
समासओ से णिसामेह ॥ ३ ॥ साय मणुयाउ दोण्णी णामप्पगई समा पसत्था य । मणुगइ पणिंदिजाई ओरालियते-
यकम्मं च ॥ ४ ॥ ओरालियं गुवंगा समच्चउरंसं तहेव संठाणं । वइरोसभसंययणं वण्णरसगंधफासा य ॥ ५ ॥ अणुरलहुं

१ अर्हन्तास्त्रयोसमा भवन्त्येव भावलोकस्य । कस्मात् १ यत्सर्वासां कर्मप्रकृतीनां प्रचालानाम् ॥ १ ॥ अनुभावं ॥ प्रसीत्य वेदनीयाद्युपेतानिगोत्रयोः
भाय भौदधिके त्रियमाव ते वत्तमा भवन्ति ॥ २ ॥ पूर्वमेव च भूय वत्तप्रकृतिविशेषणविशिष्टम् । भण्यते उत्तमत्वं समासतत्त्वस्य निशामयत ॥ ३ ॥ सातम
नुजापुपी द्वे नामप्रकृतमस्त्येमाः समाः प्रचालाश्च । मनुजगतिः पञ्चेन्द्रियप्राप्तितौदृष्टिकं वैजसं कर्मणं च ॥ ४ ॥ भौदृष्टिकाद्रोपाद्वाति समचतुरस्रं तथैव संस्थानम्
यत्प्रपञ्चसंहतत्वं यथां रसगन्धस्पर्शार्थश्च ॥ ५ ॥ अणुरलहुं

विसेहिज्जंति, जइ णरिथ तो सोही चरितस्स सुद्धतरिया भवइ । उक्कं सप्पसङ्गं प्रतिक्रमणम्, अयान्तरेऽध्ययनचब्दार्थो
निरूपणीयः, स चान्यत्र न्यक्षेण प्ररूपितत्वाच्चेहाधिक्रियते, गतो नामनिष्पन्नो निक्षेपः, साग्रप्रतं सूत्रालापकनिष्पन्नस्य निक्षे-
पस्यावसरः, स च सूत्रे सति भवति, सूत्रं च सूत्रानुगम इत्यादि प्रपञ्चो वक्तव्यः, यावत्तच्चेदं सूत्रं—करेमि भन्ते! जाय योसिरामि
अस्य व्याख्या—तल्लक्षणं चेदं—‘संहिता च पदं चैवे’ त्यादि, अधिकृतसूत्रस्य व्याख्यालक्षणेयोजना च सामायिकपद-
द्रष्टव्या, आह—इदं स्वस्थान एव सामायिकाध्ययने उक्कं सूत्रं, पुनः किमभिधीयते?, पुनरुक्तदोषप्रसङ्गात्, उच्यते, प्रति-
पिद्धासेवित्तादि समभावस्येनैष प्रतिक्रान्तव्यमिति ज्ञापनार्थम्, अथवा ‘यद्वद्विषयातार्थं मन्त्रपदे न पुनरुक्तदोषोऽस्ति ।
तद्वद् रागविषयं पुनरुक्तमदुष्टमर्थपदम् ॥ १ ॥’ रागविषयं चेदं, यतश्च मङ्गलपूर्वं प्रतिक्रान्तव्यम् अतः सूत्रकार एव
तदभिधिरसुराह—

चत्तारि मंगलं अरिहंता मंगलं सिद्धा मंगलं साह मंगलं केवलपणत्तो धम्मो मंगलं
मङ्गलं प्राप्तिरूपितशब्दार्थं, तत्र चत्वारः पदार्था मङ्गलमिति, क एते चत्वारः?, तानुपदर्शयन्नाह—‘अरिहंता मंगलं’-
मित्यादि, अशोकाष्टमहाप्रातिहायार्थिरूपां पूजामर्हन्तीत्यर्हन्तसेऽर्हन्तो मङ्गलं, सितं भ्मातं येषां ते सिद्धाः, ते च सिद्धा
मङ्गलं, निर्वाणसाधकान् योगान् साधयन्तीति साधवः, ते च मङ्गलं, साधुप्रहणादाचार्योपाध्याया गृहीता एव द्रष्टव्याः,
यतो न हि ते न साधवः, धारयतीति धर्मः, केवलमेपां विद्यत इति केवलिनः, केवलभिः—सर्वक्षैः प्रज्ञैः—प्ररूपितः केव-

निर्हंसकम्मयगडीण यायि जो होइ खाइगो भायो । तस्सवि हु उत्तमा ते सव्वपयडियज्झिया जन्हा ॥ २ ॥ साधवः-प्राग्-
निरुपितशब्दार्था एव, ते च दर्शनज्ञानचारित्रभावलोकस्य उत्तमाः-प्रधाना लोकोत्तमाः, तथा चोक्तम्-‘लोर्गुत्तमस्ति साह-
पटुघाते भावलोगमेयं तु । दंसणनाणचरित्ताणि तिणिण जिणइंदभणियाणि ॥ १ ॥’ केवलप्रज्ञसो धर्मः-प्राग्निरुपितशब्दार्थः,
स च क्षायोपशमिकोपशमिकक्षायिकभावलोकस्योत्तमः-प्रधानः लोकोत्तमः, तथा चोक्तम्-‘धैम्मो सुत चरणे या इहावि-
लोगुत्तमोस्ति णाययो । खभोवसमिओवसमियं खइयं च पडुच्च लोपं तु ॥ १ ॥’ यत एव लोकोत्तमा अतएव शरण्या,
तथा चाऽऽह-‘चत्तारि सरणं पवज्जामि’ अथवा कथं पुनर्लोकोत्तमत्वम्?, आश्रयणीयत्वात्, आश्रयणीयत्वमुपदर्शयन्नाह-
‘चत्तारि सरणं पवज्जामि अरिहन्ते सरणं पवज्जामि सिद्धे सरणं पवज्जामि साह सरणं पवज्जामि केव-
लिपण्णासं धम्मं सरणं पवज्जामि’ ॥ (सू०)

चत्ता(तु)रः संसारभयपरिज्वाणाय ‘शरणं प्रपद्ये’ आश्रयं गच्छामि, भेदेन तानुपदर्शयन्नाह-‘अरिहंसे’ त्यादि, अर्हतः
‘शरणं प्रपद्ये’ सांसारिकदुःखशरणांघर्हत्त आश्रयं गच्छामि, भक्तिं करोमीत्यर्थः, एवं सिद्धान् शरणं प्रपद्ये, साधून् शरणं
प्रपद्ये, केवलप्रज्ञसं धर्मं शरणं प्रपद्ये । इत्थं कृतमङ्गलोपचारः प्रकृतं प्रतिक्रमणसूत्रमाह-

‘इच्छामि पट्टिकमिडं जो मे देवसिओ अइआरो कओ, फाहओ चाहओ माणसिओ, उरसुत्तो उरम्मगो

१ निरुपयकमप्रदर्शनात् कायि यो भवति क्षायिको भावः । तस्याप्युद्यमाद्ये सर्वप्रकृतिविवर्जिता यस्मात् ॥ २ ॥ २ लोकोत्तमा इति साध्यः प्रतीयते भाव-
लोकेभ्यो न तु । दर्शनज्ञानधारिप्राप्ति प्रीति विनेन्द्रभगिनामि ॥ १ ॥ ३ धर्मः श्रुतं चरणं च द्विधापि लोकोत्तम इति ज्ञातव्यः । क्षायोपशमिकोपशमिकौ क्षायिकं
च प्रतीक्षेय कोरुम् ॥ १ ॥ • प्राणाय प्र०.

‘उवघायं परघाज्जासविहगइ पसत्था । तसवायरपज्जत्ता पत्तेयधिराधिरादं च ॥ ६ ॥ सुंभमुज्जोयं सुभगं सुसरं आदेज्जा
तह य जसकित्ती । तत्तो णिम्मिणत्तिरथगर णामपगई समेयादं ॥ ७ ॥ तत्तो चच्चागोयं चोत्तीसेहिं सह उदय-
भावेहिं । ते उत्तमा पहाणा अणणवुल्ला भवंतीह ॥ ८ ॥ उवसमिए पुण भावो अरहंताणं ण विज्जई सो हु । खाइग-
भावस्स पुणो आवरणणं दुवेण्हं पि ॥ ९ ॥ तह मोहअंतराई निरसेसत्तयं पडुच्च एएसिं । भावत्तए लोगस्स च भवंति ते
उत्तमा णियमा ॥ १० ॥ हवइ पुण सन्धियाए उदयभावे हु जं भणियपुयं । अरहंताणं ताणं जं भणिया खाइगा भाया
॥ ११ ॥ तेहि सया जोगेणं णिप्फज्जइ सणियाइओ भावो । तस्सवि य भावलोगस्स उत्तमा हुंति णियमेणं ॥ १२ ॥’
सिद्धाः—प्राप्तिरुपितशब्दार्था एव, तेऽपि च क्षेत्रलोकस्य क्षाधिकभावलोकस्य वोत्तमाः—प्रधानाः लोकोत्तमाः, तथा
चोक्तम्—‘लोवत्तमस्ति सिद्धा ते उत्तमा हेति खित्तलोगस्स । तेलोक्कमरययत्था जं भणियं होइ ते णियमा ॥ १ ॥’

१ उवघायं पराघातोभूत्वासौ विहायेगतिः प्रसक्ता । प्रसक्ताद्वरपर्याप्तकाः प्रत्येकस्थिरास्थिराणि च ॥ ६ ॥ शुभमुप्योवं सुभयं सुखरं चादे वंत्तयाच
भवति यथाःकीर्तिः । स्वरो निर्माणं तीर्थकृतत्वं नामप्रकृतयस्त्वरीताः ॥ ७ ॥ तत्त वचैर्गोत्रं चतुर्विंशत्ता सहोदयिकभावेः । ते उत्तमाः प्रधाना भवन्त्युक्त्या
भवन्तीह ॥ ८ ॥ भौपरात्मिकाः पुनर्मावोर्भूतां न विद्यते सः । क्षाधिकभावस्य पुनरावरणयोर्द्वयोरेव ॥ ९ ॥ तथा मोहान्तराधो निःशेषशयं प्रतीत्येतेषाम् ।
भावे क्षाधिके लोकस्य तु भवन्ति ते उत्तमा नियमाए ॥ १० ॥ भवति पुनः साक्षिप्रातिके औदयिकभावे ये भणितपूराः । अर्हतां तेषां ये भणिताः क्षादिका
भावः ॥ ११ ॥ तैः सदा योगेन निरूप्यते साक्षिप्रातिको भावः । तस्यापि च भावकोट्योच्चमा भवन्ति नियमेन ॥ १२ ॥ कोकोचमा इति सिद्धाको वत्तमा
भवति क्षेत्रलोकस्य । त्रैलोक्यमसकस्या यद्वर्णितं भवति ते नियमाए ॥ १ ॥ * सुभमुभयगुरसरं वा प्र०.

निर्सेसकर्मपगङ्गीण याचि जो होइ खाइगो भावो । तस्सवि हु उत्तमा ते सवपयड्विज्जिया जम्हा ॥ २ ॥^१ साधवः-प्रान्-
निरुपितशब्दार्थ एव, ते च दर्शनज्ञानचारित्र्यभावलोकस्य उत्तमाः-प्रधाना लोकोत्तमाः, तथा चोक्तम्-‘लोगुत्तमस्ति साह-
पट्टघाते भावलोगमेयं हु । दंसणत्ताणचरित्ताणि तिणिण्णि जिणइंदभणियाणि ॥ १ ॥’ केवलप्रज्ञसो धर्मः-प्राप्तिरुपितशब्दार्थः,
स च क्षायोपशमिकोपशमिकक्षायिकभावलोकस्योत्तमाः-प्रधानाः लोकोत्तमाः, तथा चोक्तम्-‘धम्मो सुत चरणे या दुहावि
लोगुत्तमोस्ति णायपो । खओवसमिओवसमियं खइयं च पडुच्च लोगं हु ॥ १ ॥’ यत् एव लोकोत्तमा अतएव शरण्याः,
तथा चाऽऽह-‘चत्तारि सरणं पवज्जामि’ अथवा कथं पुनर्लोकोत्तमत्वम्?, आश्रयणीयत्वात्, आश्रयणीयत्वमुपदर्शयन्नाह-
‘चत्तारि सरणं पवज्जामि अरिहन्ते सरणं पवज्जामि सिद्धे सरणं पवज्जामि साह सरणं पवज्जामि केव-
लिपण्णत्तां धम्मं सरणं पवज्जामि’ ॥ (सू०)

चत्वा(तु)रः संसारभयपरिज्जाणाय ‘शरणं प्रपद्ये’ आश्रयं गच्छामि, भेदेन तानुपदर्शयन्नाह-‘अरिहंते’ त्यादि, अर्हंतः
‘शरणं प्रपद्ये’ सांसारिकदुःखशरणायाहंत आश्रयं गच्छामि, भर्त्तिकरोमीत्यर्थः, एवं सिद्धान् शरणं प्रपद्ये, साधून् शरणं
प्रपद्ये, केवलप्रज्ञसं धर्म शरणं प्रपद्ये । इत्थं कृतमङ्गलोपचारः प्रकृतं प्रतिक्रमणसूत्रमाह-
‘इच्छामि पडिक्कमिउं जो मे देवसिओ अइआरो कओ, काइओ चाइओ माणसिओ, उस्सुत्तो उरमग्गो

^१ निरुपयकर्मप्रवृत्तीनां याचि यो भवति क्षाधिको भावः । तस्याप्युत्तमास्ते सर्वप्रवृत्तिविवर्जिता यस्मात् ॥ २ ॥ २ लोकोत्तमा इति साधवः प्रदीप्य ते भाव-
लोदभेन ॥ । दर्शनज्ञानचारित्र्याणि दीप्ति भिन्नेन्द्रभणितानि ॥ १ ॥ ३ धर्मः श्रुतं चरणं च द्विधापि लोकोत्तम इति श्लातव्यः । क्षायोपशमिकोपशमिकौ क्षाधिकं
च प्रतीक्षेय लोदभम् ॥ १ ॥ * प्राणाय प०.

अकप्यो अकरणिज्जो दुजझाओ दुव्विचिंतिओ अणायारो अणिच्छियव्वो असमणपाउग्गो नाणे दंसणे चरित्ते सुए सामादए तिणहं गुत्तीणं चउणहं कसायाणं पंचणहं महव्वयाणं छणहं जीयणिकायाणं सत्ताणहं पिंडेसणाणं अट्ठहं पवयणमाऊणं नचणहं वंभचेरगुत्तीणं दसविहे समणयम्मो समणाणं जोगाणं जं खंडिअं जं विराहिपं तस्स मिच्छामि दुक्कडं ॥ (सू०)

इच्छामि प्रतिक्रामितुं यो मया दैवसिकोऽतिचारः कृत इत्येवं पदानि वक्तव्यानि, अधुना पदार्थः—इच्छामि—अभिल-
 पामि प्रतिक्रामितुं—निवर्त्तितुं, कस्य य इत्यतिचारमाह—मयेत्यात्मनिर्देशः, दिवसेन निर्वृत्तो दिवसपरिमाणो वा दैवसिकः,
 अतिचारमतिचारः, अतिक्रम इत्यर्थः, कृतो—निर्वर्त्तितः, तस्येति योगः, अनेन क्रियाकालमाह, 'मिच्छामि दुक्कडं' अनेन
 तु निष्ठाकालमिति भावना, स पुनरतिचारः उपाधिभेदेनानेकधा भवति, अत एवाह—क्रायेन—शरीरेण निर्वृत्तः फापिकः
 कायकृत इत्यर्थः, वाचा निर्वृत्तो वाचिकः—याकृत इत्यर्थः, मनसा निर्वृत्तो मानसः, स एव 'मानसिड'स्ति मनःकृत इत्यर्थः—
 ऊर्ध्वं सूत्रादुरसूत्रः सूत्रानुक्त इत्यर्थः, मार्गः क्षायोपशमिको भावः, ऊर्ध्वं मार्गादुन्मार्गः, क्षायोपशमिकभावात्तागेर्नादधिक,
 भावसङ्क्रम इत्यर्थः, कल्पनीयः न्यायः कल्पो विधिः आचारः कल्प्यः—चरणकरणव्यापारः न कल्प्यः—अकल्प्यः, अत-
 द्द्रूप इत्यर्थः, करणीयः सामान्येन कर्तव्यः न करणीयः—अकरणीयः, हेतुहेतुमद्भावश्चात्र, यत एवोत्सूत्रः अत एवोन्मार्गो
 इत्यादि, उक्तावत्कायिको वाचिकश्च, अधुना मानसमाह—दुष्टो ध्यातो दुर्धर्तः—आर्तरीद्रलक्षणा एकाम्रचित्ततया, दुष्टो
 विचिन्तितो दुर्विचिन्तितः—अशुभ एव चलच्चित्तया, यत एवोत्सूत्रो न श्रमणप्रायोदयः अश्रमणप्रायोदयः तप-

रव्यनुचित इत्यर्थः, यत एवाश्रमणप्रायोद्योऽत एवानाचारः, आचारः न आचारः अनाचारः—साधूनामनाच-
रणीयः, यत एव साधूनामनाचरणीयः अत एवानेष्टव्यः—मनागपि मनसाऽपि न प्रार्थनीय इति, किंविषयोऽयमस्तिचार इत्याह—
'माणे दंसणे चरित्ते' ज्ञानदर्शनचारित्रिविषयः, अधुना भेदेन व्याचष्टे—'सुए'त्ति श्रुतविषयः, श्रुतग्रहणं मत्यादिज्ञानोपलक्षणं,
तत्र विपरीतप्ररूपणाऽकालस्याध्यायादिरतिचारः, 'सामाहय(ए)'त्ति सामाधिकविषयः, सामाधिकग्रहणात्. सम्यक्त्वसा-
माधिकचारित्रसामायिकग्रहणं, तत्र सम्यक्त्वसामाधिकारिकातिचारः शङ्कादिः, चारित्रसामाधिकारिकातिचारं तु भेदेनाह—'तिष्ठं
गुसीण'मित्यादि, तिष्ठणां गुसीनां, तत्र प्रविचारप्रविचाररूपा गुप्तयः, चतुर्णां कपायाणां—क्रोधमानमायालोभानां—
पद्यानां महाप्रदानां—प्राणातिपातादिनिवृत्तिलक्षणानां, पण्णां जीवनिकायानां पृथिवीकायिकादीनां, सप्तानां पिण्डैपणानां—
असंयुष्टादीनां, ताक्षेमाः—'संसद्धमसंसद्धा उद्धड तह होइ अप्पलेवा य । उगहिआ पगहिआ चङ्गिय तह होइ सत्तमिआ॥१॥'
व्याख्या—तत्रासंयुष्टा हस्तमात्राभ्यां चिन्त्या, 'असंसद्धे हृथे असंसद्धे मत्ते, अखरडियमिति वुत्तं भवइ' एवं गृह्यतः
प्रथमा भवति, गाथायां सुखमुखोच्चारणार्थमन्यथा पाठः, संयुष्टा ताभ्यामेव चिन्त्या, 'संसद्धे हृथे संसद्धे मत्ते, खरडि-
इत्ति वुत्तं होइ, एवं गृह्यतो द्वितीया, उद्धृता नाम स्यात्तादौ स्वयोगेन भोजनैजातमुद्धृतं, ततः 'असंसद्धे हृथे असंसद्धे
मत्ते असंसद्धे वा मत्ते संसद्धे हृथे' एवं गृह्यतस्तृतीया, अल्पेपा नाम अल्पशब्दोऽभाववाचकः निर्लेपं—पृथुकादि गृह्यत-

१ असंयुष्टो हस्तोऽसंयुष्टं मात्रं अत्यथित्वं दृष्टुकं भवति. २ संयुष्टो हस्तो संयुष्टं मात्रं पराथित्वं दृष्टुकं भवति. ३ असंयुष्टो हस्तो असंयुष्टं मात्रं
असंयुष्टं वा मात्रं संयुष्टो हस्तो * नेन प्र०.

अकल्पो अकरणिज्जो दुज्झाओ दुच्चिच्चित्तिओ अणायारो अणिच्छिपव्वो असमणपाजग्गो नाणे दंसणे चरित्ते सुए सामादए तिएहं शुत्तीणं चउण्हं कसायाणं पंचण्हं महव्वयाणं छण्हं जीयणिकायाणं सत्तण्हं पिंडेसणाणं अट्ठण्हं पवयणमाऊणं नवण्हं पंभचेरशुत्तीणं दंसविहे समणधम्मं समणाणं जोगाणं जं खंडिअं जं विरारहियं तस्स मिच्छामि हुक्कडं ॥ (सू०)

इच्छामि प्रतिक्रमिनुं यो मया दैवसिकोऽतिचारः कृत इत्येवं पदानि वक्तव्यानि, अधुना पदार्थः—इच्छामि—अभिलषामि प्रतिक्रमिनुं—निवर्त्तितुं, कस्य य इत्यतिचारमाह—मयेत्यात्मनिर्देशः, दिवसेन निर्वृत्तो दिवसपरिमाणो वा दैवसिकः, अतिचरणमतिचारः, अतिक्रम इत्यर्थः, कृतो—निर्वर्तितः, तस्येति योगः, अनेन क्रियाकालमाह, 'मिच्छामि हुक्कडं' अनेन तु निष्काकालमिति भावना, स पुनरतिचारः उपाधिभेदेनानेकधा भवति, अत एवाह—कायेन—शरीरेण निर्वृत्तः कायिकः कायकृत इत्यर्थः, वाचा निर्वृत्तो वाचिकः—वाकृत इत्यर्थः, मनसा निर्वृत्तो मानसः, स एव 'मानसिड' इति मनःकृत इत्यर्थः—ऊर्ध्वं सूत्राहुत्सूत्रः सूत्रानुक्त इत्यर्थः, मार्गः क्षायोपशमिको भावः, ऊर्ध्वं मार्गदुन्मार्गः, क्षायोपशमिकभावत्वागेर्नादधिक, भावसङ्गम इत्यर्थः, कल्पनीयः न्यायः कल्पो विधिः आचारः कल्प्यः—चरणकरणव्यापारः न कल्प्यः—अकल्प्यः, अत इह प इत्यर्थः, करणीयः सामान्येन कर्तव्यः न करणीयः—अकरणीयः, हेतुहेतुमद्भावश्चात्र, यत एवोरसूत्रः अत एवोन्मार्ग इत्यादि, उक्तावत्कायिको वाचिकश्च, अधुना मानसमाह—दुष्टो ध्यातो दुर्ध्यातः—आर्तरीद्रजक्षण एकाग्रचित्ततया, दुष्टो विचिन्तितो दुर्विचिन्तितः—अशुभ एव फलचित्तया, यत एवेत्यम्भूतः अत एवासौ न श्रमणप्रायोग्यः अश्रमणप्रायोग्यः तप-

पट्टिसिद्धाणं करणे किचाणमकरणे य पट्टिकमणं । असहृणे य तहा विवरीयपरूवणाए य ॥ १२७१ ॥

व्याख्या—‘प्रतिपिद्धानां’ निवारितानामकालस्वाध्यायादीनामतिचाराणां ‘करणे’ निष्पादने आसेवन इत्यर्थः, किं ?—
प्रतिक्रमणमिति योगः, प्रतीपं क्रमणं प्रतिक्रमणमिति व्युत्पत्तेः, ‘कृत्यानाम्’ आसेवनीयानां कालस्वाध्यायादीनां योगानाम्
‘अकरणे’ अनिष्पादनेऽनासेवने प्रतिक्रमणम्, अश्रद्धाने च तथा केवलिप्ररूपितानां पदार्थानां प्रतिक्रमणमिति वर्तते,
विपरीतप्ररूपणायां च अन्यथा पदार्थकथनायां च प्रतिक्रमणमिति गार्थार्थः ॥ १२७१ ॥ अनया च गाधया यथायोगं
सर्वसूत्राण्यनुगन्तव्यानि, तद्यथा—सामायिकसूत्रे प्रतिपिद्धौ रागद्वेषौ तयोः करणे कृत्यस्तु तन्निग्रहस्तस्याकरणे सामा-
यिकं मोक्षकारणमित्यश्रद्धाने असमभावलक्षणं सामायिकमिति विपरीतप्ररूपणायां च प्रतिक्रमणमिति, एवं मङ्गलादि-
सूत्रेष्वप्यायोज्यं, चत्वारो मङ्गलमित्यत्र प्रतिपिद्धोऽमङ्गलाध्यवसायस्तत्करण इत्यादिना प्रकारेण, एवमोघातिचारस्य समा-
सेन प्रतिक्रमणमुक्तं, साम्प्रतमस्यैव विभागेनोच्यते, तत्रापि गमनागमनातिचारमधिकृत्याऽऽह—

इच्छामि पट्टिकमिडं हरियावहियाए विराट्णाए गमणागमणे पाणकमणे वीयकमणे हरियकमणे ओसा-
उत्तिगपणगदगमट्टिमकडासंताणासंकमणे जे मे जीवा विराहिया एगिंदिया बेहंदिया तेहंदिया चजरिंदिया
पंचिंदिया अभिहआ यत्तिआ लेसिआ संघाहआ संघट्टिआ परिआविआ किलासिआ उद्विआ टाणाओ
टाणं संकामिआ जीविआओ चवरोविआ तसस मिच्छामि टुकडं ॥ (सू०)

अस्य व्याख्या—इच्छामि—अभिलषामि प्रतिक्रमिषुं—निवर्तिषुम्, ईर्ष्यापक्षिकायां विराधनायां योऽतिचार इति गम्यते,

श्वतुर्था, अथगृहीता नाम भोजनकाले दारादिद्वेषहितमेव भोजनजातं ततो गृह्यतः पञ्चमी, प्रगृहीता नाम भोजनवे-
 लायां दातुमभ्युद्यतेन करादिना प्रगृहीतं यद्भोजनजातं भो(भु)क्त्वा वा स्वहस्तादिना तद्गृह्यत इति भावना पष्ठी, उज्जित-
 धर्मा नाम यत्परित्यागार्हे भोजनजातमन्ये च द्विषदादयो नावकाङ्क्षन्ति तदङ्कत्यकं वा गृह्यत इति हृदयं सप्तमी,
 एष खलु समासार्थः, व्यासार्थस्तु ग्रन्थान्तरादवसेयः, सप्तानां पार्श्वपणानां केचित् पठन्ति, ता अपि चैवम्भूता एव, नवरं
 चतुर्थ्या नानात्वं, तत्राप्यायामसौवीरादि निर्लेपं विज्ञेयमिति, अष्टानां प्रवचनमादृणां, साधाष्टी प्रवचनमातरः—तिथौ
 गुप्तयः तथा पञ्च समितयः, तत्र प्रवीचाराप्रवीचाररूपा गुप्तयः, समितयः प्रवीचाररूपा एव, तथा चोक्तम्—“समिओ
 णियमा गुत्तो गुत्तो समियत्तणमि भइयथो । कुत्तलवइमुदीरितो जं वयगुत्तोऽवि समिओऽवि ॥ १ ॥” नयानां मङ्गचर्य-
 गुप्तानां—यसतिकथादीनाम्, आसां स्वरूपमुपरिष्ठाद्वक्ष्यामः, दशाविधे—दशप्रकारे श्रमणधर्मे—साधुधर्मे क्षान्त्यादिके, अस्यापि
 स्वरूपमुपरिष्ठाद्वक्ष्यामः, अस्मिन् गुण्यादिषु च ये श्रमणा योगाः—श्रमणानामेते श्रमणास्तेषां श्रमणानां योगानां—व्यापा-
 राणां सम्यक्प्रतिसेवनश्रद्धानप्ररूपणालक्षणाणां यत् खण्डितं—देशतो भग्नं यद्विराधितं—सुतरां भग्नं, न पुनरेकान्ततोऽभा-
 धमापादितं, तस्य खण्डनविराधनद्वाराऽऽयातस्य चारित्रातिचारस्यैतद्गोचरस्य ज्ञानादिगोचरस्य च दैवसिकातिचारस्य,
 एतावता क्रियाकालमाह, तस्यैव ‘मिच्छामि दुक्कडं’ इत्यनेन तु निष्ठाकालमाह, मिथ्येति—प्रतिक्रमामि दुष्कृतमेतदकर्तव्य-
 मित्यर्थः, अत्रेयं सूत्ररूपशिकागाथा—

पट्टिसिद्धाणं करणे किचाणमकरणे य पट्टिकमणं । असद्वहणे य तद्वा विचरीयपरूपणाए य ॥ १२७१ ॥

व्याख्या—‘प्रतिपिद्धानां’ निवारितानामकालस्वाध्यायादीनामतिचाराणां ‘करणे’ निष्पादने आसेवन इत्यर्थः, किं ?—
प्रतिक्रमणमिति योगः, प्रतीपं क्रमणं प्रतिक्रमणमिति व्युत्पत्तेः, ‘कृत्यानाम्’ आसेवनीयानां कालस्वाध्यायादीनां योगानाम्
‘अकरणे’ अनिष्पादनेऽनासेवने प्रतिक्रमणम्, अश्रद्धाने च तथा केवलप्ररूपितानां पदार्थानां प्रतिक्रमणमिति धर्तते,
विपरीतप्ररूपणायां च अन्यथा पदार्थकथनायां च प्रतिक्रमणमिति गाथार्थः ॥ १२७१ ॥ अनया च गाथया यथायोगं
सर्वसूत्राण्यनुगन्तव्यानि, तद्यथा—सामाधिकसूत्रे प्रतिपिद्धो रागद्वेषौ तयोः करणे कृत्यस्तु तद्विग्रहस्तस्याकरणे सामा-
यिकं मोक्षकारणमित्यश्रद्धाने असमन्वायलक्षणं सामाधिकमिति विपरीतप्ररूपणायां च प्रतिक्रमणमिति, एवं मङ्गलादि-
सूत्रेऽप्यप्युक्तं, चत्वारो मङ्गलमित्यत्र प्रतिपिद्धोऽमङ्गलाध्यवसायस्तत्करण इत्यादिना प्रकारेण, एवमोपातिचारस्य समा-
सेन प्रतिक्रमणमुक्तं, सान्प्रतमस्यैव विभागनोच्यते, तत्रापि गमनागमनातिचारमधिकृत्याऽऽह—

इच्छामि पट्टिकामिदं हरियावहियाए विराहणाए गमणागमणे पाणक्कमणे वीयक्कमणे हरियक्कमणे ओसा-
उत्तिगपणादगमपट्टिमक्कहासंताणासकमणे जे मे जीया विराहिया एणिंदिया चेहंदिया तेहंदिया चउरिंदिया
पंचिंदिया अभिहआ वत्तिआ लेसिआ संघाहआ संघट्टिआ परिआविआ किलासिआ उहविआ ठाणाओ
ठाणं संकामिआ जीविआओ चवरोविआ तस्स मिच्छामि दुक्कडं ॥ (सू०)

अस्य व्याख्या—इच्छामि—अभिलषामि प्रतिक्रमिषुं—निवर्तिषुम्, ईर्यापयिकायां विराधनायां योऽतिचार इति गम्यते,

अतुर्थी, अवगृहीता नाम भोजनकाले शरावादिपूषहितमेव भोजनजातं ततो गृह्यतः पञ्चमी, प्रगृहीता नाम भोजनने-
 लायां दातुमभ्युद्यतेन करादिना प्रगृहीतं यन्भोजनजातं भो(भु)क्त्वा वा स्वहस्तादिना तद्गृह्यत इति भावना पथी, उग्नित-
 धर्मा नाम यत्परित्यागार्हं भोजनजातमन्ये च द्विपदादयो नायकाह्नन्ति तदर्द्धत्यकं वा गृह्यत इति हृदयं सधर्मी,
 एव खलु समानार्थः, व्यासार्थस्तु ग्रन्थान्तरादवसेयः, सप्तमां पार्नेपणानां केचित् पठन्ति, ता अपि चैवम्भूता एव, नय-
 चतुर्थ्या नानात्वं, तत्राप्यायामसौधीरादि निर्लेपं विज्ञेयमिति, अष्टमां प्रवचनमावृणां, ताश्चाष्टी प्रवचनमातरः-तिष्ठो
 गुप्तयः तथा पञ्च समितयः, तत्र प्रवीचाराप्रवीचाररूपा गुप्तयः, समितयः प्रवीचाररूपा एव, तथा चोक्तम्-“समिओ
 णियमा गुप्तो गुप्तो समियत्तणमि भइयणो । कुसलवइमुदीरितो जं वयगुत्तोऽपि समिओऽपि ॥ १ ॥” नयानां मङ्गचर्य-
 गुप्तीनां-वसतिकथादीनाम्, आसां स्वरूपमुपरिट्टाद्वक्ष्यामः, दशविधे-दशप्रकारे श्रमणधर्मे-साधुधर्मे क्षान्त्यादिके, अस्यापि
 स्वरूपमुपरिट्टाद्वक्ष्यामः, अस्मिन् गुण्यादिषु च ये श्रामणा योगाः-श्रमणानामेते श्रामणास्तेषां श्रामणानां योगानां-व्यापा-
 राणां सम्यक्प्रतिसेवनश्रद्धानप्ररूपणालक्षणानां यत् खण्डितं-देशतो भग्नं यदिराधितं-सुतरां भग्नं, न पुनरेकान्ततोऽभा-
 वमापादितं, तस्य खण्डनविराधनद्वाराऽऽयातस्य चारित्रातिचारस्यैतद्गोचरस्य ज्ञानादिगोचरस्य च दैवसिकातिचारस्य,
 एतावता क्रियाकालमाह, तस्यैव ‘मिच्छामि दुक्कडं’ इत्यनेन ॥ निष्ठाकालमाह, मिष्येति-प्रतिक्रामामि दुष्कृतमेतदकर्तव्य-
 मित्यर्थः, अत्रेयं सूत्रस्पष्टिकगाथा—

१ समितो नियमादृष्टो गुप्तः समितत्वे अकथ्यः । कुसलवाप्यमुदीरयन् पद्मण्युष्टोऽपि समितोऽपि ॥ १ ॥

पट्टिसिद्धाणं करणे क्रियाणमकरणे य पट्टिकमणं । असहणे य तहा विचरीयपरूपणाए य ॥ १७७ ॥ किं ?—
 व्याख्या—‘प्रतिपिद्धानां’ निवारितानामकालस्वाध्यायादीनामतिचाराणां ‘करणे’ निष्पादने आसेवन इत्यर्थः, किं ?—
 व्याख्या—‘प्रतिपिद्धानां’ निवारितानामकालस्वाध्यायादीनां कालस्वाध्यायादीनां योगानाम्
 प्रतिक्रमणमिति योगः, प्रतीपं क्रमणं प्रतिक्रमणमिति व्युत्पत्तेः, ‘कृत्यानाम्’ आसेवनीयानां कालस्वाध्यायादीनां योगानाम्
 ‘अकरणे’ अनिष्पादनेऽनासेवने प्रतिक्रमणम्, अथद्धाने च तथा केवलिप्ररूपितानां पदार्थानां प्रतिक्रमणमिति वर्तते,
 विपरीतप्ररूपणायां च अन्यथा पदार्थकथनायां च प्रतिक्रमणमिति गार्थार्थः ॥ १२७१ ॥ अनया च गाधया यथायोगं
 सर्वसूत्राण्यनुगन्तव्यानि, तद्यथा—सामायिकसूत्रे प्रतिपिद्घौ रागद्वेयौ तयोः करणे कृत्यस्तु तन्निप्रहस्तस्याकरणे सामा-
 यिकं मोक्षकारणमित्यथद्धाने असमभावलक्षणं सामायिकमिति विपरीतप्ररूपणायां च प्रतिक्रमणमिति, एवं मङ्गलादि-
 सूत्रेष्वप्यायोज्यं, चत्वारो मङ्गलमित्यत्र प्रतिपिद्घोऽमङ्गलाध्यवसायस्तत्करण इत्यादिना प्रकारेण, एवमोघातिचारस्य समा-
 सेन प्रतिक्रमणमुक्तं, साग्नप्रतमस्यैव विभागेनोच्यते, तत्रापि गमनागमनातिचारमधिकृत्याऽऽह—
 इच्छामि पट्टिकमिडं हरियावदियाए विराहणाए गमणागमणे पाणकमणे वीयकमणे हरियकमणे ओसा-
 उत्तिगपणगदगमदिमकडासंताणासकमणे जे मे जीवा विराहिया एणिदिया वेहंदिया चडरिंदिया
 पंचिदिया अभिहआ वसिआ लेसिआ संघाहआ संघट्टिआ परिआविआ किलासिआ उहविआ ठाणाओ
 ठाणं संकामिआ जीवियआओ वचरोविआ तरस मिच्छामि डुक्कडं ॥ (सू०)
 अस्य व्याख्या—इच्छामि—अभिलषामि प्रतिक्रमिषुं—निवर्तितुम्, ईर्यापथिकायां विराधनायां योऽतिचार इति गम्यते,

श्वतुर्थी, अवगृहीता नाम भोजनकाले शरायादिपूषहितमेव भोजनजातं ततो गृह्यतः पञ्चमी, प्रगृहीता नाम भोजनने-
 लायां दातुमभ्युद्यतेन करदिना प्रगृहीतं पद्मोजनजातं भो(भु)क्त्वा वा स्वहस्तादिना तद्गृह्यत इति भावना पृथी, चञ्चल-
 धर्मा नाम यत्परित्यागार्हं भोजनजातमन्ये च द्विपदादयो नायकहान्ति तद्वृत्त्यकं वा गृह्यत इति हृदयं सषमी,
 एष खलु समासार्थः, व्यासार्थस्तु ग्रन्थान्तरादवसेयः, सप्तमीनां पानीपणानां केचित् पठन्ति, ता अपि चयम्भूता एष, नवर-
 ष्वतुर्थ्या नानात्वं, तत्राप्यायामसीवीरादि निर्लेपं विज्ञेयमिति, अष्टमीनां प्रवचनमावृणां, ताश्चाष्टी प्रवचनमातरः—तिष्ठो
 गुप्तयः तथा पञ्च समितयः, तत्र प्रवीचाराप्रवीचाररूपा गुप्तयः, समितयः प्रवीचाररूपा एव, तथा चोक्तम्—“समिओ
 णियमा गुत्तो गुत्तो समियसणमि भइयधो । कुसलवइमुदीरितो जं वयगुत्तोडयि समिओडयि ॥ १ ॥” नयानां मद्यचर्य-
 गुप्तीनां—वसतिकथादीनाम्, आसां स्वरूपमुपरिष्ठाद्वक्ष्यामः, दशविधे—दशप्रकारे श्रमणधर्मे—साधुधर्मे क्षान्त्यादिके, अस्यापि
 स्वरूपमुपरिष्ठाद्वक्ष्यामः, अस्मिन् गुप्त्यादिषु च ये श्रमणा योगाः—श्रमणानामेते श्रमणास्तेषां श्रमणानां योगानां—व्यापा-
 राणां सम्यक्प्रतिसेधनश्रद्धानप्ररूपणालक्षणानां यत् खण्डितं—देशतो भयं यद्विराधितं—सुतरां भयं, न पुनरेकान्ततोऽभा-
 वमापादितं, तस्य खण्डनविराधनद्वाराऽऽयातस्य चारित्र्यातिचारस्यैतद्वोचरस्य ज्ञानादिगोचरस्य च दैवसिकातिचारस्य,
 एतावता क्रियाकालमाह, तस्यैव ‘मिच्छामि दुक्कडं’ इत्यनेन तु निष्ठाकालमाह, मिथ्येति—प्रतिक्रमामि दुक्कृतमेतदकर्तव्य-
 मित्यर्थः, अत्रेयं सूत्ररपरिधिकाया—

[illegible]

तस्येति योगः, अनेन क्रियाकालमाह, 'मिच्छामि रुक्मडं' इत्यनेन तु निष्ठाकालमिति, तत्रेणमीर्या गमनमित्यर्थः, तत्प्रधानः पन्था इर्यापथः तत्र भवैर्यापथिकी तस्यां, कैस्यामित्यत आह-विराध्यन्ते-दुःखं स्याप्यन्ते प्राणिनोऽनयेति विराधना-क्रिया तस्यां विराधनायां सत्यां, योऽतिचार इति वाक्यशेषः, तस्येति योगः, विषयमुपदर्शयन्नाह-गमनं चागमनं चेत्येकवद्भावस्तस्मिन्, तत्र गमनं स्वाध्यायादिनिमित्तं वसतेरिति, आगमनं प्रयोजनपरिसमाप्ती पुनर्वसतिर्भवेति, तत्रापि यः कथं जातोऽतिचार इत्यत आह-'पाणकमणे' प्राणिनो-द्वीन्द्रियादयस्त्रसा गृह्यन्ते, तेषामाक्रमणं-प्रादेन पीडनं प्राण्याक्रमणं, तस्मिन्निति, तथा बीजाक्रमणे, अनेन बीजानां जीवत्वमाह, हरिताक्रमणे, अनेन तु सकलवनस्पतरेषु, तथाऽयश्यायोस्तिद्व-पनकदगमृत्तिकामर्कटसन्तानसङ्क्रमणे सति, तत्रायश्यायः-जलविशेषः, इह चायश्यायमदणमतिशयतः शेषजलसम्भोग-परिवारणार्थमिति, एवमन्यत्रापि भावनीयं, उत्तिङ्गा-गर्हभाकृतयो जीवाः कीटिकानगराणि वा पनकः-फुट्टि दगमृत्तिका-चिकवह्नम्, अथवा दकमदणदक्कायः, मृत्तिकाप्रहणात् पृथ्वीकायः, मर्कटसन्तानः कोलिकजालमुच्यते, ततश्चायश्याय-शोस्तिङ्गश्वेत्यादि द्वन्द्वः, अयश्यायोस्तिङ्गपनकदगमृत्तिकामर्कटसन्तानास्तेषां सङ्क्रमणं-आक्रमणं तस्मिन्, किं घटुना!, विषयन्तो भेदेनाऽऽख्यास्यन्ते!, सर्वे ये मया जीवा विराधिता-दुःखेन स्यापिताः, एकेन्द्रियाः-मृधिव्यादयः, द्वीन्द्रियाः-कृम्या-दयः, त्रीन्द्रियाः-पिपीलिकादयः, चतुरिन्द्रिया-श्वभरादयः, पञ्चेन्द्रिया-मूषिकादयः, अभिहता-अभिमुख्येन हताः, चरणेन घटिताः, उत्तिष्य क्षिता वा, वर्तिताः-पुञ्जीकृताः, धूल्या वा स्थगिता इति, श्वेपिताः-पिष्टाः, भूर्यादिषु वा लगिताः,

सद्गतिता—अन्योऽन्यं गात्रैरेकत्र लगिताः, सञ्चरिता—मनाक् स्पृष्टाः, परितापिताः—समन्ततः पीडिताः, क्लामिताः—समुद्घातं
 नीताः ग्लानिमापादिता इत्यर्थः, अवद्राघिता—उन्नासिताः स्थानात् स्थानान्तरं सङ्क्रमिताः—स्वस्थानात् परं स्थानं नीताः,
 अधिताद् व्यपरोषिताः, व्यापादिता इत्यर्थः, एवं यो जातोऽतिचारस्तस्य, एतावता क्रियाकालमाह, तस्यैव 'मिच्छामि
 दुष्कृतं' इत्यनेन निष्ठाकालमाह, मित्या दुष्कृतं पूर्ववद्, एवं तस्येत्युभययोजना सर्वत्र कार्या । इत्थं गमनातिचारप्रतिक्रमण-

मुक्तम्, अधुना त्वयर्वर्तनस्थानातिचारप्रतिक्रमणं प्रतिपादयन्माह—
 इच्छामि पङ्क्तिमिदं पगामसिज्जाए निगामसिज्जाए संथाराडव्वट्टणाए परिवट्टणाए आडंढणपसारणाए
 छप्पइसंघट्टणाए कूइए कफराइए छिइए जंभाइए आमोसे ससरक्खामोसे आडलमाडलाए सोअणवसिआए
 इरपीयिप्परिआसिआए विट्ठीयिप्परिआसिआए मणविप्परिआसिआए पाणभोयणविप्परिआसिआए
 जो मे देवसिओ अइआरो कओ तरस मिच्छामि दुष्कटं ॥ (सू०)

अस्य व्याख्या—इच्छामि प्रतिक्रामितुं पूर्ववत्, कस्येत्याह—प्रकामशय्यया हेतुभूतया यो मया दैवसिकोऽतिचारः कृतः,
 तस्येति योगः, अनेन क्रियाकालमाह, 'मिच्छामि दुष्कटं' इत्यनेन तु निष्ठाकालमेवेति भावना, एवं सर्वत्र योजना कार्येति,
 'दीइ स्वमे' अस्य यमप्रत्ययान्तस्य 'कुल्लयुटो बहुल' (पा० ३-३-११३) मिति वचनात् शयनं शय्या प्रकामं—चातुर्यामं शयनं
 प्रकामशय्या शरतेऽस्यामिति मा शय्या—संस्तारकादिच्छणा प्रकामा—उत्कटा शय्या प्रकामशय्या—संस्तारोत्तरपट्टकातिरिक्ता
 प्रावरणमधिकृत्य कल्पत्रयातिरिक्ता वा तथा हेतुभूतया, स्वाध्यायाद्यकरणतश्चेहातिचारः, प्रतिदिवसं प्रकामशय्यैव निकाम-

दायोच्यते तथा हेतुभूतया, अत्राप्यतिचारः पूर्ववत्, उद्धर्तनं तत्प्रथमतया वामपार्श्वेन सुसस्य दक्षिणपार्श्वेन वर्तनमुद्धर्तन-
 मुद्धर्तनमेवोद्धर्तना तथा, परियर्तनं पुनर्वामपार्श्वेनैव वर्तनं तदेव परिवर्तना तथा, अत्राप्यप्रमृज्य कुर्वतोऽतिचारः, आकुञ्चनं-
 गात्रसङ्कोचलक्षणं तदेवाकुञ्चना तथा, प्रसारणम्-अङ्गानां विक्षेपः तदेव प्रसारणा तथा, अत्र च कुक्कुटिदृष्टान्तमतिपा-
 दितं विधिमकुर्वतोऽतिचारः, तथा चोक्तम्-कुक्कुटिपायपसारे जह आगासे पुणोवि आवंटे । एवं पसारिकर्णं आगासि
 पुणोवि आवंटे ॥ १ ॥ अहकुडिय सिय ताहे जहियं पायस्स पण्हिया ठाह । तहियं पमज्जिरुणं आगासेणं तु णेरुणं ॥ २ ॥
 पायं ठाविसु तहिं आगासे च्वेव पुणोवि आवंटे । एवं विहिमकरेते अइयारो तरथ से होइ ॥ ३ ॥ पट्पदिकानां-यूकानां
 सङ्घटनम्-अविधिना स्पर्शनं पट्पदिकासङ्घटनं तदेव पट्पदिकासङ्घटना तथा, तथा 'कूइए'सि कूजिते सति योऽतिचारः,
 कूजितं-कासितं तस्मिन् अविधिना मुखवल्गिकां करं वा मुखेऽनाधाय कृत इत्यर्थः, विपमा पर्मवतीत्यादिशब्दादीषो-
 ष्वारणं सकर्कराधितमुच्यते तस्मिन् सति योऽतिचारः, इह चाऽऽर्त्थानजोऽतिचारः, भुते-अविधिना जृम्भितेऽविधि-
 नैव आमर्षणम् आमर्षः-अप्रमृज्य करेण स्पर्शनमित्यर्थः तस्मिन्, सरज्जस्सामर्षे सति, सह पृथिव्यादिरजसा यद्धस्तु रपटं
 तरत्तस्पर्शो सतीत्यर्थः, एवं जामत्तोऽतिचारसम्भवमधिकृत्योक्तम्, अधुना सुसस्योच्यते-आवलमावलाए'सि आकुलाकु-
 लया-क्षयादिपरिभोगविवाहशुद्धादिसंस्पर्शनानामप्रकारया स्वप्नप्रत्ययया-स्वप्ननिमित्तया, विराधनयेति गम्यते, सा पुनर्मु-

१ कुक्कुटी पायी प्रसारयेत् यथाऽऽकरो पुनरप्याकुञ्चयेत् । एवं प्रसार्याकावे पुनरप्याकुञ्चयेत् ॥ १ ॥ अतिवाधितं स्यात्तरा यत्र पादस्य पार्श्विका विवृति ।
 तत्र प्रसार्याकावे तु नीतया ॥ २ ॥ पादं स्थापयित्वा उन्नाकाया पृथ पुनरप्याकुञ्चयेत् । एवं विधिमकुर्वत्यतिचारस्यात्र सत्य भवति ॥ ३ ॥

लोत्तरगुणातिचारविषया भवत्यतो भेदेन तां दर्शयन्नाह—‘इत्थीविषयसियाए’ति स्त्रिया विपर्यासः स्त्रीविपर्यासः—अ-
मप्रासेवनं तस्मिन् भवा स्त्रीवैपर्यासिकी तथा, स्त्रीदर्शनानुरागतस्तदवलोकनं दृष्टिविपर्यासः तस्मिन् भवा दृष्टिवैपर्या-
सिकी तथा, एवं मनसाऽभ्युपपातो मनोविपर्यासः तस्मिन् भवा मनोवैपर्यासिकी तथा, एवं पानभोजनवैपर्यासिक्या,
रात्रौ पानभोजनपरिभोग एव तद्विपर्यासः, अनया हेतुभूतया य इत्यतिचारमाह, मयेत्यात्मनिर्देशः, दिवसेन निर्वृत्तो
दिवसपरिमाणो वा दर्शयसिकः, अतिचारमतिचारः—अतिक्रम इत्यर्थः, कृतो—निर्वर्तितः ‘तस्मिन् निच्छामि दुष्कणं’ पूर्ववत्,
आह—दिवा शयनस्य निषिद्धत्वादसम्भव एवास्यातिचारस्य, न, अपवादविषयत्वादस्य, तथाहि—अपवादतः सुष्यत एव
दिवा अध्यतनखेदादी, इदमेव वचनं द्वापकम् ॥ एवं स्वयवर्तनास्थानातिचारप्रतिक्रमणमभिधायेदानीं गोचरातिचारप्रति-
क्रमणप्रतिपादनायाऽऽह—

पट्टिक्कमामि गोपरचरियाए भिक्खुयायरियाए जग्गाडकवाडजग्गाडणाए साणावच्छादारासंघदणाए मंडी-
पाहुडिआए मलिपाहुडिआए ठवणापाहुडिआए संकिए सहसागारिए अणेसणाए पाणभोयणाए वीय-
भोयणाए हरियभोयणाए पच्छेकम्मियाए पुरेकम्मियाए अदिड्हडाए दगसंसद्हडाए रयसंसद्हडाए पारि-
साट्टणिपाए पारिठावणिआए ओहासणभिक्खुआए जं जग्गमेणं उप्पायणेसणाए अपरिसुद्धं परिगहिंयं परि-
भुत्तं वा जं न परिद्विअं तस्स मिच्छामि दुष्कणं ॥ (सू०)

अस्य व्याख्या—प्रतिक्रमामि—निवर्तयामि, कस्य ?—गोचरचर्यायां—भिक्षाचर्यायां, योऽतिचार इति गम्यते, तस्येति

शरयोच्यते तथा हेतुभूतया, अत्राप्यतिचारः पूर्ववत्, उद्धर्तनं तत्प्रथमतया वामपार्श्वेन सुप्तस्य दक्षिणपार्श्वेन वर्तनमुद्धर्तन-
मुद्धर्तनमेवोद्धर्तना तथा, परिवर्तनं पुनर्वामपार्श्वेन वर्तनं तदेव परिवर्तना तथा, अत्राप्यप्रमृज्य कुर्वतोऽतिचारः, आकुञ्चनं-
गात्रसङ्कोचलक्षणं तदेवाकुञ्चना तथा, प्रसारणम्-अङ्गानां विक्षेपः तदेव प्रसारणा तथा, अत्र च कुक्कुटिदृष्टान्तप्रतिपा-
दितं विधिमकुर्वतोऽतिचारः, तथा चोक्तम्-‘कुक्कुटिपायपसारं जह आगासे पुणोवि आउंटे । एवं पसारिकणं आगासि
पुणोवि आउंटे ॥ १ ॥ अइकुंडिय सिय ताहे जहियं पायस पण्हिया ठाह । तहियं पमज्जिरुणं आगासेणं तु णेरुणं ॥ २ ॥
पायं ठाविशु तहिं आगासे च्वेव पुणोवि आउंटे । एवं विहिमकरेते अइयारो तरथ से होइ ॥ ३ ॥’ पट्टपदिकानां-यूकानां
सङ्घटनम्-अविधिना स्पर्शनं पट्टपदिकासङ्घटनं तदेव पट्टपदिकासङ्घटना तथा, तथा ‘कुइए’सि कूजिते सति योऽतिचारः,
कूजितं-कासितं तस्मिन् अविधिना मुख्यखिकां करं वा मुखेऽनाधाय कृत इत्यर्थः, विपना पर्मेवतीत्यादिशब्दादोपो-
ह्यारणं सकर्कराधितमुच्यते तस्मिन् सति योऽतिचारः, इह चाऽऽर्तव्याजोऽतिचारः, श्रुते-अविधिना जृम्भितेऽविधि-
नैव आमर्षणम् आमर्षः-अप्रमृज्य करेण स्पर्शनमित्यर्थः तस्मिन्, सरजस्कामर्षे सति, सह पृथिव्यादिरजसा यद्वस्तु स्पृष्टं
तरसंस्पर्शं सतीत्यर्थः, एवं जाप्रतोऽतिचारसम्भवमधिकृत्योक्तम्, अधुना सुप्तस्योच्यते-‘आवृत्तमावृत्ताए’सि आकुलाकु-
लया-हंयादिपरिभोगविवाहशुद्धादिसंस्पर्शनानामप्रकारया स्वप्नप्रत्ययया-स्वप्ननिमित्तया, विराधनयेति गम्यते, सा पुनर्मु-

१ कुक्कुटी पादौ प्रसारयेत् पयाऽऽकरो पुनरप्याकुञ्चयेत् । एवं प्रसार्याकरो पुनरप्याकुञ्चयेत् ॥ १ ॥ अतिवाधितं स्थापय प्र पादस्य पार्श्विकां विव्रति ।
तत्र प्रमाज्यांकाशे तु नीरवा ॥ २ ॥ पादं स्थापयित्वा तत्राकरो पृथ पुनरप्याकुञ्चयेत् । एवं विधिमकुर्वत्यतिचारस्तत्र तस्य भवति ॥ ३ ॥

लोचरगुणातिचारविषया भवत्यतो भेदेन तां दर्शयन्नाह—इत्थीविष्यरियासियाएंसि खिया विपर्यासः स्त्रीविपर्यासः—अ-
मल्लासेवनं तस्मिन् भवा स्त्रीवैपर्यासिकी तथा, स्त्रीदर्शनानुरागतस्तदवलोकनं दृष्टिविपर्यासः तस्मिन् भवा दृष्टिवैपर्या-
सिकी तथा, एवं मनसाऽभ्युपपातो मनोविपर्यासः तस्मिन् भवा मनोवैपर्यासिकी तथा, एवं पानभोजनवैपर्यासिक्या,
रार्था पानभोजनपरिमोग एव तद्विपर्यासः, अनया हेतुभूतया य इत्यतिचारमाह, मयेत्यात्मनिर्देशः, दिवसेन निर्वृत्तो
दिवसपरिमाणो वा वैयसिकः, अतिचरणमतिचारः—अतिक्रम इत्यर्थः, कृतो—निर्वर्तितः ‘तस्मिन् मिच्छामि दुष्कृतं’ पूर्ववत्,
आह—दिवा शयनस्य निषिद्धत्वाद्दसम्भव एवास्यातिचारस्य, न, अपवादविषयत्वादस्य, तथाहि—अपवादतः सुष्यत एव
दिवा अध्यानरोदादी, इदमेव यचनं ज्ञापकम् ॥ एवं त्वमवर्तनास्यानातिचारप्रतिक्रमणमभिधायेदानीं गोचरातिचारप्रति-
क्रमणप्रतिपादनायाऽऽह—

पट्टिक्कमामि गोपरचरियाए भिक्खवायरियाए जग्गाडकवाडजग्गाडणाए साणावच्छादारासंवदणाए मंडी-
पाट्टिडिआए पल्लिपाट्टिडिआए ठवणापाट्टिडिआए संकिए सहसागारिए अणेसणाए पाणभोयणाए वीय-
भोयणाए हरियभोयणाए पच्छेकस्मियाए पुरेकस्मियाए अदिद्वहडाए दग्गसंसद्वहडाए रयसंसद्वहडाए पारि-
साडणिपाए पारिठावणिआए ओहासणभिक्खवाए जं जग्गमेणं जप्पायणेसणाए अपरिसुद्धं परिगहिपं परि-
भुत्तां वा जं न परिद्वविअं तस्स मिच्छामि दुष्कृतं ॥ (सू०)

अस्य व्याख्या—प्रतिक्रमामि—निवर्तयामि, कस्य ?—गोचरचर्यायां—भिक्षाचर्यायां, योऽतिचार इति गम्यते, तस्मिन्

योगः, गोश्वरणं गोचरः चरणं-चर्या गोचर इव चर्या गोचरचर्या तस्यां गोचरचर्यायां, कस्यां ?-भित्तार्थं चर्या भित्ता-
 चर्या तस्यां, तथाहि-लाभालाभनिरपेक्षः खल्वदीनचिच्चो मुनिरुत्तमाधममध्यमेषु कुलेन्द्रियानिष्टेषु वस्तुषु रागद्वेषावग-
 द्छन् शिक्षामटीति, कथं पुनस्तस्यामतिचार इत्याह-'उभयादकथाद्वयम्याडणाए' वदपाटम्-अदत्तार्गलमीषत्स्मगितं वा
 किं तत् ?-कपाटं तस्योद्घाटनं-सुतरां प्रेरणम् वदपाटकपाटोद्घाटनम् इदमेवोद्घाटकपाटोद्घाटना तथा हेतुभूतया,
 इह चाप्रमार्जनादिभ्योऽतिचारः, तथा भानघत्सदारकसङ्घटनयेति प्रकटार्थं, मण्डीप्राभृतिकया यलिप्राभृतिकया स्थाप-
 नाप्राभृतिकया, आसां स्वरूपं-'मंडीपाहुडिया साहुंसि आगए अगकूरमंडीए । अण्णंसि भायणंसि व काउं तो देइ साहुस्स
 ॥ १ ॥ तत्थ पवत्तणदोसो ण कप्पए तारिसा सुविहियाणं । वलिपाहुडिया भण्णइ धवहिंसिं काउ अद्यणियं ॥ २ ॥
 अणिंसि व छोद्वणं सिरथे तो देइ साहुणो भिक्खं । सावि ण कप्पइ ठवणा (जा) भिक्खलायरियाण ठवियाउ ॥ ३ ॥'
 आधाकर्मादीनाम्-उद्गमादिदोषाणामन्यतमेन साङ्किते गृहीते सति योऽतिचारः, सहसाकारे वा सत्यकल्पनीये गृहीत
 इति, अत्र च तमपरित्यजतोऽविधिना वा परित्यजतो योऽतिचारः, अनेन प्रकारेणानेपणया हेतुभूतया, तथा 'पाणभो-
 यणाए'त्ति प्राणिनो-रसजादयः भोजने-दध्योदनादौ सङ्घटयन्ते-विराभ्यन्ते व्यापाद्यन्ते वा यस्यां प्राभृतिकायां सा

१ मण्डिप्राभृतिका साधावागते अममृमण्णदये । अन्यस्मिन् भावने वा कृत्या ततो ददाति साधये ॥ १ ॥ तत्र प्रवचनदोषो न कर्तव्ये कारणी सुविहि-
 तानाम् । यलिप्राभृतिका भवपते चतुर्दिशं दृष्ट्वाऽर्थनिकाम् ॥ २ ॥ अग्री वा शिरसा श्लेषान् ततो ददाति साधये भिक्षाम् । साऽपि न कल्पते स्थापना(या)
 भिक्षाघरेभ्यः स्थापिता ॥ ३ ॥

प्राणिभोजना तया, तेषां च सङ्गटनादि दातृमाहकप्रभवं विज्ञेयम्, अत एवातिचारः, एवं 'वीथभोयणाए' वीजानि
 भोजने यस्यां सा वीजभोजना तया, एवं हरितभोजनाया, 'पच्छाकम्मियाए' पश्चात् कर्म यस्यां पश्चाज्ज-
 ओज्झनकर्म भवति पुरःकर्म यस्यामादाविति, 'अदिट्ठहाए'ति अट्टहातया-अट्टोत्क्षेपमानीतयेत्यर्थः, तत्र च सरव-
 सङ्गटनादिनाऽतिचारसम्भयो, दगसंष्टाहतया-उदकसम्बद्धानीतया हलमाश्रगतोदकसंष्टया वा भावना, एवं रजः
 संष्टाहतया, नवरं रजः पृथिवीरजोऽभिपृष्टाते, 'गरिसाडणियाए'ति परिशाटः-उज्झनलक्षणः प्रतीत एव तस्मिन् भवा
 पारिशाटनिका तया, 'पारिडावणियाए'ति परिस्थापनं-प्रदानभाजनगतद्रव्यान्तरोज्झनलक्षणं तेन निर्मुक्ता पारिस्थाप-
 निका तया, एतदुक्तं भवति-'पारिडावणिया खलु जेण भाणेण देइ भिक्खं तु । तंमि पडिओयणाई जातं सहसा परिड-
 निक्का तया, एतदुक्तं भवति-'पारिडावणिया'ति विशिष्टद्रव्ययाचनं समयपरिभाषया 'ओहासणंति भण्णइ' तत्प्रधाना या भिक्षा
 चियं ॥ १ ॥ 'ओहासणाभिक्खाए'ति विशिष्टद्रव्ययाचनं समयपरिभाषया 'ओहासणंति भण्णइ' तत्प्रधाना या भिक्षा
 तया, कियदन्न भणियामो ? भेदानामेवंप्रकाराणां बहुत्वात्, ते च सर्वेऽपि यस्मादुद्गमोरयादनैपणास्त्वयतरन्त्यत आह-
 'जं जगमेण' मित्यादि, यत्किञ्चिदशनाद्युद्गमेन-आधाकमोदिलक्षणेन उत्सादनया-धात्र्यादिलक्षणया एषणया-शङ्कित-
 दिलक्षणया अपरिशुद्धम्-अयुक्तियुक्तं प्रतिगृहीतं वा परिभुक्तं वा यन्न परिधापितं, कथञ्चित् प्रतिगृहीतमपि यन्नोज्झितं
 परिभुक्तमपि च भावतोऽपुनःकरणादिना प्रकारेण यन्नोज्झितम्, एवमनेन प्रकारेण यो जातोऽतिचारस्तस्य मिथ्या
 दुष्कृतमिति पूर्ववत् ॥ एवं गोचरातिचारप्रतिक्रमणमभिधायाधुना स्वाध्यायाद्यतिचारप्रतिक्रमणप्रतिपादनायाऽऽह-

१ पारिस्थापनिका एतु देव भाजनेन ददाति भिक्षां तु । तस्मिन् पठित्वैवनादि जातं सरसा परिस्थापितम् ॥ १ ॥

योगः, गोचरणं गोचरः चरणं-चर्या गोचर चर्या तस्यां गोचरचर्यायां, कस्यां ?-भिक्षार्थं चर्या भिक्षा-
चर्या तस्यां, तथाहि-लभालाभनिरपेक्षः खल्वदीनचिचो मुनिरुत्तमाधममध्यमेषु कुलेन्द्रिष्टानिष्टेषु वस्तुषु रागाद्व्यापग-
च्छन् भिक्षामदतीति, कथं पुनस्तस्यामतिचार इत्याह-'उपाडकयाडवपाडणाए' उदपाटम्-अदत्तार्गलमीपवस्वगितं या
किं तत् ?-कपाटं तस्योदपाटनं-सुतरां प्रेरणम् उदपाटकपाटोदपाटनम् इदमेवोदपाटकपाटोदपाटना तथा हेतुभूतया,
इह चाप्रमार्जनदिभ्योऽतिचारः, तथा भ्यानवत्सदारकसङ्गद्वयेति प्रकटार्थं, मण्डीप्राभृतिकया मलिप्राभृतिकया स्थाप-
नाप्राभृतिकया, आसां स्वरूपं-'मंडीपाहुडिया साहुंमि आगए अगकूरमंडीए । अण्णंमि भायणंमि य काउं तो देइ साहुस्स
॥ १ ॥ तस्य पवत्तणदोसो ण कप्पए तारिसा सुविहियाणं । मलिपाहुडिया भण्णइ चउदिसिं काउ अच्चणियं ॥ २ ॥
अणिंमि य छोह्णं सिरथे तो देइ साहुणो भिक्खं । सावि ण कप्पइ ठवणा (जा) भिक्खलायरियाण ठयियाउ ॥ ३ ॥'
आधाकर्मादीनाम्-उद्गमादिदोषाणामन्यतमेन शङ्किते गृहीते सति योऽतिचारः, सदसाकारे वा सत्यकल्पनीये गृहीत
इति, अत्र च तमपरित्यजतोऽविधिना वा परित्यजतो योऽतिचारः, अनेन प्रकारेणानेपणया हेतुभूतया, तथा 'पाणभो-
यणाए'त्ति प्राणिनो-रंसजादयः भोजने-दध्योदनादौ सङ्गृह्यन्ते-विराध्यन्ते व्यापाद्यन्ते वा यस्यां प्राभृतिकायां सा

१ मण्डिप्राभृतिका सायावागते अमकूरमण्ड्ये । अन्यस्मिन् भोजने वा कुर्या ततो वृदाति सायवे ॥ १ ॥ सद्य मण्डनदोषो य कुरते चारमी सुविदि-
तानाम् । बलिप्राभृतिका भगवते चतुर्दिशं कृत्वाऽर्चनिकाम् ॥ २ ॥ आसी वा क्षिरवा क्षिपयान् ततो वृदाति सायवे भिक्षाय् । साऽपि न कुरते स्थापना(या)
भिक्षाचरेभ्यः स्थापिता ॥ ३ ॥

प्राणिभोजना तथा, तेषां च सङ्घटनादि दातृग्राहकप्रभवं विज्ञेयम्, अत एवातिचारः, एवं 'वीथभोयणाए' वीजानि
 भोजने यस्यां सा वीजभोजना तथा, एवं हरितभोजनाया, 'पच्छाकम्मियाए' पश्चात् कर्म यस्यां पञ्चाज्ज-
 ज्ञेयश्चनकर्म भवति पुरःकर्म यस्यामादाविति, 'अदिहहडाए'ति अट्टाहृतया-अट्टोरक्षेपमानीतयेत्यर्थः, तत्र च सत्त्व-
 सङ्घटनादिनाऽतिचारसम्भयो, दगसंसुष्टाहृतया-उदकसम्बद्धानीतया हस्तमात्रगतोदकसंसुष्टया वा भावना, एवं रजः
 संयुष्टाहृतया, नवरं रजः पृथिवीरजोऽभिपृष्टते, 'वारिसाडणियाए'ति परिशाटः-उज्जनलक्षणः प्रतीत एव तस्मिन् भवा
 पारिशाटनिका तथा, 'पारिह्वायणियाए'ति परिस्थापनं-प्रदानभाजनगतद्रव्यानन्तरोज्जनलक्षणं तेन निर्दृत्ता पारिस्थाप-
 निका तथा, एतदुक्तं भवति-'पारिह्वायणिया खलु जेण भाणेण देह भिक्खं तु । तंमि पडिओयणार्हं जातं सहसा परिह-
 चियं ॥ १ ॥' 'ओहासणाभिकखाए'ति विशिष्टद्रव्ययाचनं समयपरिभाषया 'ओहासणा'ति भण्णह' तत्प्रधाना वा भिक्षा
 तथा, कियच्च भणिप्यामो^१, भेदानामेवंप्रकाराणां बहुत्वात्, ते च सर्वेऽपि यस्मादुद्गमोरपादनैपणास्त्वयतरन्त्यत आह-
 'जं जगमेण' मित्यादि, यत्किमिदं शनानुद्गमेन-आधायकमार्दिलक्षणेन उत्पादनया-धात्र्यादिलक्षणया एवणया-शङ्किता-
 दिलक्षणाया अपरिशुद्धम्-अयुक्तियुक्तं प्रतिगृहीतं वा परिभुक्तं वा यन्न परिधापितं, कथञ्चित् प्रतिगृहीतमपि यन्नोज्झितं
 परिभुक्तमपि च भावतोऽनुनःकरणादिना प्रकारेण यन्नोज्झितम्, एवमेनेन प्रकारेण यो जातोऽतिचारस्तस्य मिथ्या
 दृष्टतमिति पूर्ववत् ॥ एवं गोचरातिचारप्रतिक्रमणमभिधायाधुना स्वाध्यायाद्यतिचारप्रतिक्रमणप्रतिपादनायाऽऽह-

^१ पारिस्थापनिका एतल्ल येन भावनेन ददाति भिक्षां तु । तस्मिन् पठितोदकादि जातं सहसा परिस्थापितम् ॥ १ ॥

पट्टिकमामि चाउकालं सज्ज्ञायस्स अकरणयाए उभओकालं भंदोवगरणस्स अप्पट्टित्ठणयाए दुप्पट्टित्ठ-
हणयाए अप्पमज्जणाए दुप्पमज्जणाए अइकमे वहकमे अइयारे अणायारे जो मे देवसिओ अइआरो कओ
तस्स मिच्छामि दुक्कडं ॥ (सू०)

अस्य व्याख्या—प्रतिक्रमामि पूर्ववत्, कस्य ?—चतुष्कालं—दिवसरजनीप्रथमधरमप्रदरेष्वित्यर्थः, स्यात्पायस—सूत्र-
पौरणीलक्षणस्य, अकरणतया—अनासयनया हेतुभूतयेत्यर्थः, यो मया दैयसिकोऽतिचारः कृतः, तस्येति योगः, तयोभय-
कालं—प्रथमपश्चिमपौरणीलक्षणं भाण्डोपकरणस्य—पानवस्त्रादेः ‘अप्रत्युपेक्षणाया दुष्प्रत्युपेक्षणा—मूलत एव
चक्षुषाऽनिरीक्षणा दुष्प्रत्युपेक्षणा—दुर्निरीक्षणा तया, ‘अप्रमार्जनया’ तत्राप्रमार्जना मूलत एव रजोहरणा-
दिनाऽऽसर्प्यना दुष्प्रमार्जना त्वविधिना प्रमार्जनेति, तथा अतिक्रमे व्यतिक्रमे अतिचारे अनाचारे यो मया दैयसिकोऽ-
तिचारः कृतस्तस्य मिथ्यादुष्कृतमित्येतत्प्रापवत्, नवरमतिक्रमादीनां स्वरूपमुच्यते—‘आधाकर्मनिमन्त्रणे पट्टिसुणमाणे
अइकमो होइ । पयभेयाइ वहकम गहिए तइएयरो गिलिए ॥ १ ॥’ अस्य व्याख्या—आधाकर्मनिमन्त्रणे गृहीत्ये एवं
प्रतिश्रूयति सति साधायतिक्रमः—साधुक्रियोल्लङ्घनरूपो भवति, यत एवम्भूतं वचः श्रोतुमपि न कल्पते, किं पुनः प्रति-
पत्तुं ? ततःप्रभृति भाजनोद्ग्रहणादौ तावदतिक्रमो यावदुपयोगकरणं, ततः कृते उपयोगे गच्छतः पदभेदादिव्यतिक्रम-
स्तावद् यावदुत्क्षिप्तं भोजनं दात्रेति, ततो गृहीतेष्वसति तस्मिंस्तृतीयः, अतिचार इत्यर्थः, तावद् यावद्वसति गत्वैर्यापय-

प्रतिक्रमणाद्युत्तरकाष्ठं लभ्यनोरक्षेपः, तत उत्तरकाष्ठमनाचारः, तथा चाह—‘इतरो गिल्हिति प्रक्षिप्ते सति कवले अना-
 चार इति गाथार्थः ॥ इदं चाथाकर्मोदाहरणेन सुखप्रतिपत्त्यर्थमतिक्रमादीनां स्वरूपमुक्तम्, अन्यत्राप्यनेनैवानु-
 सारेण विज्ञेयमिति । अयं चातिचारः संक्षेपत एकविधः, संक्षेपविस्तरतस्तु द्विविधः त्रिविधो यावदसङ्ख्येयविधः, संक्षेप-
 विस्तरता पुनर्द्विविधः त्रिविधं प्रति संक्षेप एकविधं प्रति विस्तर इति, एवमन्यत्रापि योजयं, विस्तरतस्त्वनन्तविधः, तत्रैक-
 विधादिभेदप्रतिक्रमणप्रतिपादनायाह—

पट्टिक्रमामि एगचिदे असंजमे । पट्टिक्रमामि दोहिं वनधणेहिं—रागपंधणेणं दोसवन्धणेणं । प० तिहिं दण्डेहिं-
 मणदंहेणं वपदंहेणं कायदंहेणं । प० तिहिं गुत्तीहिं—मणगुत्तीए वयगुत्तीए कायगुत्तीए ॥ (सूत्रम्)

प्रतिक्रमामि पूर्ववत्, एकविधे—एकप्रकारे असंयमे—अविरतिलक्षणे सति प्रतिपिद्धकरणादिना यो मया दैवसिकोऽति-
 चारः कृत इति गम्यते, तस्य मिथ्या दुष्कृतमिति सम्यग्वन्धः, वक्ष्यते च—‘सञ्ज्ञाए ण सञ्ज्ञाहयं तस्स मिच्छामि दुक्कडं’
 एवमन्यत्रापि योजना कर्तव्या, प्रतिक्रमामि द्वाभ्यां वन्धनाभ्यां हेतुभूताभ्यां योऽतिचारः, वक्ष्यतेऽष्टविधेन कर्मणा येन
 हेतुभूतेन तद्वन्धनमिति, तद्वन्धनद्वयं दर्शयति—रागवन्धनं च द्वेषवन्धनं च, रागद्वेषयोस्तु स्वरूपं यथा नमस्कारे, वन्ध-
 नत्वं चानयोः प्रतीतं, यथोक्तम्—‘कोहाभ्यक्कसारीरस्य रेणुना श्लिष्यते यथा गात्रम् । रागद्वेषाह्निजस्य कर्मवन्धो भवत्ये-
 यम् ॥ १ ॥’ प्रतिक्रमामि त्रिभिर्दण्डैः’ दण्ड्यते—चारित्र्यैभ्यर्थापहारतोऽसारीक्रियते एभिः रागमेति दण्डाः द्रव्यभावभेद-
 भिन्नाः, भावदण्डैरिहाधिकारः, तैर्हेतुभूतैर्योऽतिचारः, भेदेन दर्शयति—मनोदण्डेन वागदण्डेन कायदण्डेन, मनःप्रभृति-

पट्टिकमामि चाउकालं सज्ज्ञायस्स अकरणपाए उभओकालं भंडोवगरणस्स अप्पट्ठित्ठणपाणं दुप्पट्ठित्ठ-
 णपाए अप्पमज्जणाए दुप्पमज्जणाए अइक्कमे वइक्कमे अइयारे अणायारे जो मे देवसिओ अइआरो कओ
 तस्स मिच्छामि दुक्कडं ॥ (सू०)

अस्य व्याख्या—प्रतिक्रमामि पूर्ववत्, कस्य ?—चतुष्कालं—दिवसरजनीप्रथमचरमप्रदरेचित्यर्थः, स्वाध्यायस्य—सूत्र-
 पौरोलक्षणस्य, अकरणतया—अनासयनया हेतुभूतयेत्यर्थः, यो मया देवसिकोऽतिचारः कृतः, तस्येति योगः, तथोभय-
 कालं—प्रथमपश्चिमपौरुषीलक्षणं भाण्डोपकरणस्य—पात्रयस्त्रादेः ‘अप्रत्युपेक्षणया दुष्प्रत्युपेक्षणया’ तत्राप्राप्त्युपेक्षणा—मूलत एव
 चक्षुषाऽनिरीक्षणा दुष्प्रत्युपेक्षणा—दुर्निरीक्षणा तया, ‘अप्रमार्जनया’ तत्राप्राप्त्युपेक्षणा मूलत एव रजोहरणा-
 दिनाऽऽदर्शना दुष्प्रमार्जना त्वविधिना प्रमार्जनेति, तथा अतिक्रमे व्यतिक्रमे अतिचारे अनाचारे यो मया देवसिकोऽ-
 तिचारः कृतस्तस्य मिथ्यादुष्कृतमित्येतद्व्यापवत्, नयरमतिक्रमादीनां स्वरूपमुच्यते—‘आधाकर्मनिमन्त्रणं पट्टिसुणमाणं
 अइक्कमो होइ । पयभेयाइ वइक्कम गहिए तइएयरो गिलिए ॥ १ ॥’ अस्य व्याख्या—आधाकर्मनिमन्त्रणं गृहीतपे एवं
 प्रतिशृण्वति सति साधायतिक्रमः—साधुक्रियोल्लङ्घनरूपो भवति, यत एवम्भूतं वचः श्रोतुमपि न कल्पते, किं पुनः प्रति-
 पद्यं ?, ततःप्रभृति भाजनोद्ग्रहणादौ तावदतिक्रमो यावदुपयोगकरणं, ततः कृते जपयोगे गच्छतः पद्भेदादिव्यतिक्रम-
 स्तावद् यावदुत्क्षिप्तं भोजनं दात्रेति, ततो गृहीते भ्रसति तस्मिंस्तृतीयः, अतिचार इत्यर्थः, तावद् यावद्वसतिं गत्येयाप्य-

धुरओ सेहो विद्धओ चंटरहो, आवडिओ रुठो सेहं दंडेण मथए हणइ, कहं ते पथरो ण दिट्ठोत्ति?, सेहो सम्मं सहइ,
 आवरसयवेछाप रुहिरावलितो दिट्ठो, चंडरुहरस तं पासिऊण मिच्छामि दुक्कडत्ति वेरगेण केवलणाणं उप्पणं, सेहरसवि
 काळेण केवलणाणमुप्पणं ३॥ 'पडिकमामि तिहिं गुत्तीहिं-मणगुत्तीए वयगुत्तीए कायगुत्तीए' प्रतिकमामि तिसुभिर्गुत्तिभिः
 करणभूताभिर्योऽतिचारः कृत इति, तद्यथा-मनोगुप्त्या वागुप्त्या कायगुप्त्या, गुप्तीनां च करणता अतिचारं प्रति प्रतिपि-
 ष्ठकरणकृत्वाकरणश्रद्धानविपरीतप्ररूपणादिना प्रकारेण, शब्दार्थस्त्वासां सामायिकवद् द्रष्टव्यः, यथासङ्गमुदाहरणानि-
 'मणगुत्तीए तदियं जिणदासो सावओ य सेट्ठिसुओ । सो सघराइपडिमं पडिवण्णो जाणसाळाए ॥ १ ॥ अणायारमायरंती पाओ विद्धो य मंच-
 पडंके पेहुं खीलजुसमागया तरथ । तस्सेव पायमुयारिं मंचगपायं ठवेऊणं ॥ २ ॥ अणायारमायरंती पाओ विद्धो य मंच-
 कीलेणं । सो ता महर्ह पेदण अहियासेर्ह तहिं सम्मं ॥ ३ ॥ ण य मणहुक्कडमुप्पणं तरसज्जाणांमि निच्चलमणरस । दहुं-
 णपि विछीयं इय मणगुत्तो करेयया ॥ ४ ॥ यइगुत्तीए साह सण्णातापडिगच्छए दहुं । चोरगह सेणावइविमोइओ

१ दुरातः शैक्षकः पृथग्भवत्कर्म, आपतितो दष्टः शिष्यं दृष्ट्वेन मल्लके हन्ति, कथं त्वया प्रकरो न नह इति?, शैक्षः सम्यक् सहते, भावइयकेवलायां
 शिष्यराषडिओ दष्टः, चण्डरुहरस तदुद्वा मिथ्या भे दुक्कडवमिति धैरागेण केवलज्ञानमुत्पन्नं, शैक्षस्यापि कालेन केवलज्ञानमुत्पन्नं । २ मनोगुप्तौ सन्न जिणदासः
 भावइय भेडिमुत्तः । स सर्वराषिभीदतिमं प्रतिपद्यो यत्नशालायाम् ॥ १ ॥ भार्यो वरुमिका पत्न्यद्वं गृहीत्वा कीलकजुकमायाता सन्न । तस्यैव पादस्योपरि
 ममरुपादं स्थापयित्वा ॥ २ ॥ अनापारमाधरनी पादो विदध मज्झकीलकेन । स तावए महर्हो पेदनामप्यासयति तन्न सम्यह ॥ ३ ॥ न च मनोदुक्कतमु-
 पदं तस्य प्यासे निमलमनसः । दृष्ट्वापि इयलीकं पृथं मनोगुप्तिः कथंय्या ॥ ४ ॥ पागुप्तौ साधू संज्ञावीययत्तौ गच्छतो दृष्ट्वा । चारप्रहः सेनापतिना विमोषितो

मिथ्य द्रुपययुक्तैर्दण्ड्यते आत्मेति, अत्र चोदाहरणानि-तत्त्वं मणदंडे उदाहरणं—कौकणगलमणओ, सो चट्टजाणू अहो-
 सिरा चित्तिं तो अच्छह, साहणो अहो खं तो सुहज्झाणोवगओत्ति वंदंति, चिरेण संछावं देवमारद्धो, साह्हिं पुच्छिओ,
 भणइ-खरो वाओ वायति, जइ ते मम पुत्ता संपयं वहहराणि पलीविज्जा तो तेहिं वरिसारत्ते सरसाए भूमीए सुवह सा-
 लिसंपया होज्जा, एयं चित्तिं ये मे, आयरिएण धारिओ ठिओ, सो एवमाइ जं असुहं मणेण चित्तेइ सो मणदंडो १ ॥
 वइदंडे उदाहरणं—साह सण्णाभूमीओ आगओ, अविहीए आलोएइ—जहा सूयरवंदं दिदंति, पुरिसेहिं गंतुं मारियं २ ॥
 इयाणिं कायदंडे उदाहरणं—चंडरुहो आयरिओ, उज्जोणिं चाहिरगामाओ अणुजाणवेक्खओ आगओ, सो य अईय रोसणो,
 तस्य समोत्तरणे गणियाघरविहेडिओ जाइकुलाइसंपण्णो इहभदारओ सेहो उवडिओ, तस्य अण्णेहिं असइहंतेहिं चंडरुहस
 पासं वेसिओ, कलिणा कली पत्सजत्ति, सो तरस उवडिओ, तेण सो तहैव छोयं कादं पयाविओ, पच्चूसे गामं पयंताणं

१ तत्र मनोदण्डे उदाहरणं—कौकणगलमणकः, स कर्णजानुरयः शिराभिलयद् विधति, साधयः भद्रो धृक्ः सुभयमोपगत इति धन्यभवे, धिरेण संछापं
 दण्डमारब्धः, साधुभिः दृष्टः, भणति-खरो वातो वाति, यदि ते मम पुत्राः साश्रवं दृणादीनि प्रदीपयेयुः यदा तेषां यथागते सरसायां भूमी सुवहो शाखी-
 संपद भवेत्, एवं चित्तित्वं मया, भाचार्येण धारितः स्थितः, वदेवमादि यदयुग्मं मनसा धित्तयति स मनोदण्डः ॥ यान्दण्डे उदाहरणं—साधुः संज्ञाभूमे-
 रागतः, भविषिनाऽऽलोचयति-यथा ध्रुवरुन्दं दृष्टमिति, पुरीषांश्चामारिं २ ॥ इदानीं कायदण्डे उदाहरणम्—चण्डरुह आचार्यः दण्डधिनो बहिर्गामानुपान्तमेसक
 भागतः, स चार्ताव रोपणः, तत्र समवसरणे गणिकाण्डविनियतो जातिकुलाधिसंपन्न इत्ययमकः शीघ्रं वयस्थितः, यत्रान्येभ्यश्च विप्रवरुदस्य पार्श्वं प्रेषितः,
 कलिना धृष्यतां कलिरीति, स तस्योपस्थितः, तेन स तथैव छोयं कृत्वा प्रगन्धितः, प्रचूषे प्राप्तं प्रसृतोः

धुरजो सेदो विद्वधो चंडरुहो, आवडिओ रुढो सेहं दंडेण मत्थए हणइ, कहं ते पत्थरो ण दिट्ठोत्ति^१, सेहो सम्मं सहइ,
 आवससयवेत्ताए रुदिरायत्तिओ दिट्ठो, चंडरुहस्स तं पासिकण मिच्छामि दुक्कडत्ति वेरग्गेण केवलण्णाणं उप्पणं, सेहस्सवि-
 कात्तेण केवलण्णाणमुप्पणं^३ ॥ 'पडिकमामि तिहिं गुत्तीहिं-मणगुत्तीए वयगुत्तीए कायगुत्तीए' प्रतिकमामि तिसुभिर्गुत्तिभिः
 करणभूताभिर्योऽतिचारः कृत इति, तद्यथा-मनोगुत्त्या यागुत्त्या कायगुत्त्या, गुत्तीनां च करणता अतिचारं प्रति प्रतपि-
 ष्करणाकृत्याकरणाश्रद्धानविपरीतप्ररूपणादिना प्रकारेण, शब्दार्थस्त्वासां सामयिकवद् द्रष्टव्यः, यथासंख्यमुदाहरणानि-
 'मणगुत्तीए तदियं जिणदासो सावओ य सेट्ठिसुओ । सो सधराइपडिमं पडिवण्णो जाणसालाए ॥ १ ॥ भज्जुब्भामिग-
 पडंक्क वेत्तुं रसीलजुत्तमागया तत्थ । तस्सेव पायमुयारिं मंचगपायं ठवेऊणं ॥ २ ॥ अणावारमायरंती पाओ विट्ठो य मंच-
 कीडेणं । सो ता महइ वेदण अहियासेई तहिं सम्मं ॥ ३ ॥ ण य मणहुक्कडमुप्पणं तस्सज्झाणंमि निच्चलमणस्स । दट्ठ-
 णयि विट्ठीयं इय मणगुत्ती करेयया ॥ ४ ॥ वइगुत्तीए साह् सण्णातगपल्लिगच्छए दट्ठं । चोरगह सेणावइविमोइओ

१ उताः शैक्षकः गृहधर्माद्वन्तः, भाषतिवो दृष्टः शिष्यं दृष्ट्वेन मत्तके इति, कथं भवया प्रस्तारो न दृष्ट इति^१, शैक्षः सम्मश्च सहते, आवइयकवेत्तायां
 रथिराथत्तिओ दृष्टः, पाण्डरत्तस्स सट्ठुद्दा मिथ्या मे दुण्ठवमिति वैराग्गेण केवलज्जानमुत्थं, शैक्षस्यापि कालेन केवलव्यावमुत्थं । २ मनोगुत्तौ तत्र जिनदासः
 भाषइय भेदिसुतः । स सधरात्रिकीमतिमां प्रतिपन्नो यानयात्तायाय् ॥ १ ॥ भार्यां चक्रामिका पत्न्यङ्कं गृहीत्या कीलकयुक्तमायाता तत्र । तस्यैव पादस्योपरि
 मञ्जकपादं स्थापयित्वा ॥ २ ॥ भनायामाधरन्ती पादो विद्वध मञ्जकीलकेन । स तावद् महतीं वेदनामप्यासयति तत्र सम्पद् ॥ ३ ॥ न च मनोदुष्कृतमु-
 पयं तस्य प्याने निमलमनसः । दट्ठुपि इयत्तीकं पृथं मनोगुत्तिः कर्त्तव्या ॥ ४ ॥ धागुत्तौ साध्वं संज्ञावीपयती गच्छतो दट्ठा । चीरप्रदः सेनापतिना विमोचितो

भणइ मा साह ॥ १ ॥ चलिआ य जणजता सण्णायग मिलिय अंतरा चेव । मायपियभायमार्द सोवि णियत्तो समं तेहि ॥ २ ॥ तेणेहि गहिय मुसिया दिट्ठो ते विंति सो इमो साह । अम्हेहि गहियमुक्को तो वेत्तो अम्मया तस्स ॥ ३ ॥ सुञ्जेहि गहियमुक्को ? आमं अपणेह वेइ तो छुरियं । जा छिंदामि थण्ठां किंति सेणावर्द भणइ ॥ ४ ॥ दुज्जम्मजात एसो दिट्ठा तुम्हे तहायि णवि सिट्ठं । किह पुत्तोत्ति ? अह मम किह णवि सिट्ठंति ? धम्मकहा ॥ ५ ॥ आउट्ठो जवसंतो मुक्का मज्झं पियंसि मायसि । सपं समप्पियं से यहशुत्ती एय कायया ॥ ६ ॥ काइयगुत्ताहरणं अट्ठाणपयण्णगो जहा साह । आयासियंमि सत्थे ण लहइ तहिं थंङ्गिलं किंचि ॥ १ ॥ लद्धं चउणेण कहवी एगो पाओ जहिं पइट्ठाइ । तहियं हिण्णपओ सपं राइं तहिं थद्धो ॥ २ ॥ ण ठविय किंचि अत्थंङ्गिलंमि होयपमेय गुत्तेणं । सुमहन्मएवि अट्ठा साहु ण भिंदे गइं एगो ॥ ३ ॥ सकपसंसा अरसइहाण देवागमो विजयइ य । मंडुकलिया साह जयणा सो संकमे सणियं ॥ ४ ॥ हट्ठी विजयिओ जो

१ भणति मा थीकयः ॥ १ ॥ चलिताश्च यज्जगज्जायं सज्जातीयाः मिलिता भन्तरीय । भालाधियुत्तायादयः सोऽपि निवृत्ताः समं सैः ॥ २ ॥ खेनंरुंदीवा सुविता इदंके भुवते सोऽयं साधुः । अस्माभिरुंदीया सुककदा मयोह्यग्गा तस्य ॥ ३ ॥ शुष्माभिरुंदीवगुक्कः ? ओम् आनपय मूले यतः सुत्तिक्का । यत्ति-
मधि क्कमिस्ति किमिति सेनापतिर्भणति ॥ ४ ॥ दुर्नमजात पूय इहा पूयं यथापि नैव सिट्ठम् । कयं पुय इति अय सयं कयं नैव सिट्ठमिति ? पर्येकया ॥ ५ ॥
भाउत्त कपयान्तो मुक्का मम प्रियाऽसि भालरिति । सर्वे समपियं तस्या मयोगुत्तिरेवं कर्त्तव्या ॥ ६ ॥ कायिकगुत्ताहरणं अट्ठाणपयणको यथा साधुः । आया-
सिते सार्थे न लभते तत्र स्थितिदलं कथितम् ॥ १ ॥ लद्धं यानेन कथमपि पूकः पादो यत्र प्रविष्टति । तत्र स्थितैकपादः सर्वो रात्रि तत्र क्कयः (स्थितः) ॥ २ ॥ न स्थापितं
किमिदं स्थितिदले भवितव्यमेवं गुत्तेन । सुमहन्मयेऽप्यथा साधुर्न भिद्यति यत्तिमेकः ॥ ३ ॥ धार्य्यसंसा अट्ठात्वं देवागमो विजयति च । मण्डुकिक्काः
साधुर्वततया स संक्रामति दानैः ॥ ४ ॥ हस्ती विजयितो यः

भागच्छद्म मग्नओ गुह्यगुह्यतो । न य गद्मेयं कुण्डं गण हत्येण उच्छृङ्खो ॥ ५ ॥ वेद पङ्क्तो मिच्छामिदुक्कडं जिय
पिराहिवा मेति । न य अत्पाणे चित्ता देवो तुष्टो णमंसद् य ॥ ६ ॥

पडिक्कमामि तिहिं सहेहिं-मायासहेणं निपाणसहेणं मिच्छादंसणसहेणं । पडिक्कमामि तिहिं गारवेहिं-हड्ढी-
गारवेणं रसगारवेणं सायागारवेणं । पडिक्कमामि तिहिं विराहणाहिं-णाणविराहणाए दंसणविराहणाए चरित्तवि-
राहणाए । पडिक्कमामि चउहिं कसाएहिं-कोहकसाएणं माणकसाएणं मायाकसाएणं लोहकसाएणं । पडिक्कमामि
चउहिं सण्णाहिं-आहारसण्णाए अयसण्णाए मेहुणसंणाए परिगहसण्णाए । पडिक्कमामि चउहिं विकहहिं-
इत्थिकहाए अत्तकहाए देसकहाए रायकहाए । पडिक्कमामि चउहिं क्षाणेहिं-अट्ठेणं क्षाणेणं रुहेणं धम्ममेणं सुक्केणं
प्रतिक्रामामि त्रिभिः शल्यैः करणभूतैर्योऽतिचारः कृतः, तद्यथा-मायाशल्येन निदानशल्येन मिथ्यादर्शनशल्येन, शल्य-
तंसनेनेति शल्यं-द्रव्यभावभेदभिन्नं, द्रव्यशल्यं कण्टकादि, भावशल्यमिदमेव, माया-निकृतिः सैव शल्यं मायाशल्यम्, इदं
भावना-यो यदाऽतिचारमासाद्य मायया नालोचयत्यन्यथा वा निवेदयत्यभ्याख्यानं वा यच्छति तदा सैव शल्यमशुभ-
कर्मयन्धनेनारमशल्यनात् तेन, निदानं-दिव्यमानुषर्द्धिसंदर्शनश्रवणाभ्यां तदभिलाषानुष्ठानं तदेव शल्यमधिकरणानुसो-
दनेनात्मशल्यनात् तेन, मिथ्या-विपरीतं दर्शनं मिथ्यादर्शनं मोहकर्मोदयजमित्यर्थः, तदेव शल्यं तत्प्रत्ययकर्मादानेनात्म-
शल्यनात्, तदुत्पन्नरभिनिवेशमतिभेदान्यसंस्तवोपाधितो भवति, इह चोदाहरणानि-मायाशल्ये रुद्रो दक्ष्यमाणः पण्डुरार्या

१ भागच्छति पृथ्वी गुह्यगुह्यमानः । न य गतिभेदं करोति गतेन हस्तेनोक्षिप्तः ॥ ५ ॥ मूले पठन् मिथ्यामेदुच्छृतं जीवा विरादा मयेति । न चारमसि
विन्वा देवछष्टो नमस्तति य ॥ ६ ॥

भणइ मा साह ॥ १ ॥ चलिआ य जणजत्ता सण्णायाग मिलिय अंतरा चेय । मायपियभायमारि सोवि नियत्तो समं तेहि
 ॥ २ ॥ तेणेहि गहिय मुसिया दिट्ठो ते विति सो इमो साह । अन्हेहि गहियमुक्को तो घेत्तां अम्मया तस्स ॥ ३ ॥ तुज्जेहि
 गहियमुक्को ? आमं अण्ह वेइ तो छुरियं । जा छिंदाभि यणंती किंति सेणावई भणइ ॥ ४ ॥ दुज्जम्मजात एसो दिट्ठा
 तुभ्हे तहावि णवि सिट्ठं । किह पुत्तोत्ति ? अह मम किह णवि सिट्ठंति ? यम्मकहा ॥ ५ ॥ आउट्ठो जयसंतो मुक्का मज्झं पियंसि
 मायत्ति । सयं समप्पियं से यइगुत्ती एय कायया ॥ ६ ॥ काइयगुत्ताहरणं अट्ठाणपयण्णगो जहा साह । आयासियंमि
 सरथे ण लहइ तहिं थंडिलं किंचि ॥ १ ॥ लद्धं चउणेण कहयी एगो पाओ जहिं पइहाइ । तदियं विएगयओ सयं राइं
 तहिं थज्जो ॥ २ ॥ ण ठविय किंचि अरथंडिलंमि होययमेव गुत्तेणं । सुमहअएयि अहया साहु ण भिंदे नइं एगो ॥ ३ ॥
 सक्कपसंसा अरसहहाण देयागमो विजयइ य । मंडुकलिया साह जयणा सो संकमे सणियं ॥ ४ ॥ हरथी विजपिओ जो

१ भणति भा वीर्यया ॥ १ ॥ चकिताश्च यज्यायायै सशरीया । मिथिता भन्तरीय । मातापितृभ्रात्रादयः सोऽपि निरुधः समं हैः ॥ २ ॥ खेनैर्गृहीता
 सुधित्वा दृष्ट्वै मुच्यते सोऽयं साधुः । अस्माभिर्गृहीता मुक्कलदा मयीसम्मा तस्य ॥ ३ ॥ सुष्माभिर्गृहीतगुक्कः ? भोन् भानपय मूते यतः छुरिकाय् । यरिउ-
 मपि सन्नमिति किमिति सेनापतिर्भणति ॥ ४ ॥ तुज्जेन्मजात एय दट्ठा यूयं तथापि मैव शिष्टम् । कयं जुय इति अथ मयं कयं मैव शिष्टमिति ? यमेकया ॥ ५ ॥
 भाव्य वपयान्तो मुक्का मम प्रियाऽसि भवतिरिति । सर्वे समपितं तस्य वचोयुस्सिरेवं कर्त्तव्या ॥ ६ ॥ कालिकगुरुराहरणं भवमपयवको यया साधुः । आया-
 सिते सार्ये न लभते तत्र स्थगिट्ठं क्वचिद् ॥ १ ॥ लब्धं चतनेन कयमपि एकः पादो यत्र प्रतिष्ठति । तत्र स्थितैकपादः सर्वो रात्रिं तत्र स्थायः (स्थितः) ॥ २ ॥ न स्थापितं
 किञ्चिदस्थगिट्ठे भवितव्यमेवं गुप्तेन । सुमहाभयेऽप्यपवा साधुर्न भिद्यति यथिमेकः ॥ ३ ॥ शत्रुभयोसा अश्रुत्वा तं देयागमो विजुर्वति च । सवृत्तिकाः
 साधुर्यतनया सा संकामति सनैः ॥ ४ ॥ दृष्टी विजुर्वितो यः

भा सोवि पयं होदिति जीदादोसेण जीह दाएमि । दह्ण तयं साह सुहृतरमगारवा जाया ॥ ६ ॥ प्रतिक्रमामि तिसुभि-
विराधनाभिर्योऽतिचार इत्यादि पूर्ववत्, तद्यथा-ज्ञानविराधनयेत्यादि, तत्र विराधनं-कस्यचिद्वरतुनः खण्डनं तदेव
विराधना ज्ञानस्य विराधना ज्ञानविराधना-ज्ञानप्रत्यनीकतादिलक्षणा तथा, उक्तं च-‘णाणपडिणीय णिणहव अच्चासायण
तदतरायं च । पुणमाणस्सऽइयारो णाणविसंवादजोगं च ॥ १ ॥’ तत्र प्रत्यनीकता पञ्चविधज्ञाननिन्दया, तद्यथा-आभि-
नियोधिकज्ञानमशोभनं, यतस्सदयगतं कदाचित्तथा भवति कदाचिदन्यथेति, श्रुतज्ञानमपि शीलविकलस्याकिञ्चिक्करत्वाद्-
शोभनमेव, अवधिज्ञानमप्यरूपिद्रव्यगोचरत्वादसाधु, मनःपर्यायज्ञानमपि मनुष्यलोकावधिपरिच्छिन्नगोचरत्वादशोभनं,
केवलज्ञानमपि समयभेदेन दर्शनज्ञानप्रवृत्तरेकसमयेऽकेवलत्वादशोभनमिति, निहृयो-व्यपलापः, अन्यसकाशोऽधीतमन्यं
उपपदिशति, अच्चासायणा-‘कोया यया य तेच्चिय ते च्वेव पमाय अप्पमाया य । मोक्खाहिगारिणाणं जोइसजोणीहि किं
कज्जं ? ॥ १॥’ इत्यादि, अन्तरायमसङ्गहात्याध्यायिकादिभिः करोति, ज्ञानविसंवादयोगः अकालस्वाध्यायादिना, दर्शनं-
सम्यग्दर्शनं तस्य विराधना दर्शनविराधना तथा, असावप्येवमेव पञ्चभेदा, तत्र दर्शनप्रत्यनीकता क्षायिकदर्शनिनोऽपि
श्रेणिकाद्यो नरकमुपगता इति निन्दया, निहृयः-दर्शनप्रभावनीयशास्त्रापेक्षया प्राग्वद् द्रष्टव्यः, अत्याशातना-किमेभिः
कलहशास्त्रैरिति ?, अन्तरायं प्राग्वत्, दर्शनविसंवादयोगः शङ्कादिना, चारित्रं प्राप्तिरूपितशब्दार्थं तस्य विराधना चारि-

१ मा सोऽप्येवं भविष्यति क्रिदादोषेण विह्वो दर्शयामि । दृष्टा त्वत् साधयः सुहृतरमगारवा जाताः ॥ ६ ॥ २ काया प्रतापे च तान्देव त पृथ प्रमादा
भयमादाय । मोक्षायिकादिना ज्योतिर्वोनिभिः किं कार्यम् ? ॥ १ ॥

चोक्ता, निदानशब्दे ब्रह्मदत्तकथानकं यथा तच्चरिते, मिथ्यादर्शनशब्दे गोष्ठामाहिलज्जमालिभिर्दूषचरकथायका अभिनि-
 वेद्यमतिभेदान्यसंस्तवेभ्यो मिथ्यात्वमुपागताः, तत्र गोष्ठामाहिलज्जमालिकथानकद्वयं सामाधिकं उक्तं, भिर्दूषचरकथायक-
 कथानकं तूपरिष्टाद्वक्ष्यामः ॥ प्रतिक्रमामि त्रिभिर्गौरवैः करणभूतैर्योऽतिचारः कृतः, तद्यथा—ऋद्धिर्गौरवेण रसगौरवेण सात-
 गौरवेण, तत्र गुरोर्भाषो गौरवं, तच्च द्रव्यभावभेदभिन्नं, द्रव्यगौरवं यच्चादेः भावगौरवमभिमानलोभाभ्यामात्मनोऽशु-
 भभावगौरवं संसारचक्रवालपरिभ्रमणहेतुः कर्मनिदानमिति भावार्थः, तत्र ऋद्ध्या—नरेन्द्रादिपुत्र्याचार्यादित्याभिष्टाय-
 लक्षणया गौरवं—ऋद्धिप्रारयाभिमानाप्रसिप्तभार्धनद्वारेणाऽऽत्मनोऽशुभभावगौरवमित्यर्थः, एवं रसेन गौरवम्—इष्टरस-
 प्रारयभिमानाप्रसिप्तार्धनद्वारेणाऽऽत्मनोऽशुभभावगौरवं तेन, सातं—सुखं तेन गौरवं सातप्रारयभिमानाप्रसप्तार्धनद्वारे-
 णात्मनोऽशुभभावगौरवं तेन, इह च त्रिविध्यद्वारणं मधुः—मधुराष्टं अजमंगू आयुरिया सुवहुस्तद्वा (हृया य)
 तद्विषं च । इष्टरसवत्प्रसयणासणाइ अद्विषं पयच्छंति ॥ १ ॥ सो तद्विषि गारवेहि पडियद्धो अर्हय तरय काछ-
 गाओ । मधुराष्ट निद्रमणे जकखो य तहि समुत्पणो ॥ २ ॥ जकखायतणअद्वरेण तरय साहण ययमाणाणं । सण्णा-
 भूमि ताहे अणुपयिसइ जकखपडिमाए ॥ ३ ॥ णिहालेवं जीहं णिक्केडिकण तं गयक्खेणं । दंसेइ एय पुरुसो पुट्ठो य
 कयाइ साहहि ॥ ४ ॥ किमिदं ? तो सो वयई जीहाहुट्ठो अहं तु सो मंगू । इरुयवणो तमहा तुब्भेचि एवं करे कोई ॥ ५ ॥

१ मधुराणामार्धमद्रव आचार्याः, सुवहयः श्लाघास्तय च । इष्टरसवत्प्रसयणासणादि अधिकं प्रयच्छन्ति ॥ १ ॥ स त्रिभिर्गौरवैः प्रतिक्रम्योऽर्थोक्त-
 तत्र कालगतः । मधुराणां निर्धमने यक्षश्च तत्र समुत्पन्नः ॥ २ ॥ यक्षायतनस्याद्वरेण तत्र साधूनां प्रवृत्ताय । संजाभूमि तत्राऽनुपयिसय ययमविमायाम् ॥ ३ ॥
 निर्दाल्य शिष्टां निष्कादय तां गव्याक्षेण । दत्तयति एवं पटुशः पटव्य कदापिह साधुभिः ॥ ४ ॥ किमिदं ? यथा स वदति शिष्टादुद्योऽहं तु स मद्रुः । अत्रोपपन्न-
 स्तस्माद्युष्माकमप्येवं कुर्यात्कोऽपि ॥ ५ ॥

भां सोऽपि एवं होहिति जीहादोसेण जीह दापमि । दद्वृण तयं साह्य सुदुतरमगारवा जाया ॥ ६ ॥ प्रतिक्रमामि तिसृभि-
विराधनाभिर्योऽतिचार इत्यादि पूर्ववत्, तद्यथा-ज्ञानविराधनवेल्यादि, तत्र विराधनं-कस्यचिद्वस्तुनः खण्डनं तदेव
विराधना ज्ञानस्य विराधना ज्ञानविराधना-ज्ञानप्रत्यनीकतादिलक्षणा तथा, उक्तं च-‘गणपयडिणीय णिष्ठव अद्यासायण
तदंतरायं च । कुणमाणससडयारो णाणविसंवादजोगं च ॥ १ ॥’ तत्र प्रत्यनीकता पञ्चविधज्ञाननिन्दया, तद्यथा-आभि-
नियोधिकज्ञानमशोभनं, यतस्तदवगतं कदाचित्तथा भवति कदाचिदन्यथेति, श्रुतज्ञानमपि शीलविकलस्याकिञ्चिदकरत्वाद-
शोभनमेव, अयधिविज्ञानमप्यरुपिद्वयगोचरत्वादसाधु, मनःपर्यायज्ञानमपि मनुष्यलोकावधिपरिच्छिन्नगोचरत्वादशोभनं,
केवलज्ञानमपि समयभेदेन दर्शनज्ञानप्रवृत्तेरेकसमयेऽकेवलत्वादशोभनमिति, निह्वयो-व्यपलायः, अन्यसकाशेऽधीतमन्यं
दयपदिशति, आद्यासायणा-‘कांया दया य तेच्चिय ते च्येय पमाय अपमया य । मोक्खाहिगारिणाणं जोइसजोणीहि किं
फज्जं ? ॥ १ ॥’ इत्यादि, अन्तरायमसङ्गडास्वाध्यायिकादिभिः करोति, ज्ञानविसंवादयोगः अकालस्वाध्यायादिना, दर्शनं-
सम्यग्दर्शनं तस्य विराधना दर्शनविराधना तथा, असावप्यवमेव पञ्चभेदा, तत्र दर्शनप्रत्यनीकता क्षायिकदर्शनिनोऽपि
श्रेणिकादयो नरकमुपगता इति निन्दया, निह्वयः-दर्शनप्रभावनीयशास्त्रपेक्षया मानवद् द्रष्टव्यः, अत्याशातना-किमेभिः
कलहशास्त्रंरिति ? अन्तरायं प्राग्वत्, दर्शनविसंवादयोगः शङ्कादिना, चारित्रं प्राप्तिरूपितशब्दार्थं तस्य विराधना चारि-

१ ॥ सा सोऽप्येवं भवितव्ये विद्वाद्योष्य विद्वा दर्शयामि । इदृश तत्कल् साधयः सुदुतरमगारवा जाताः ॥ ६ ॥ २ काया व्रतानि च तान्येव स एव प्रमादा
भद्रमादाभ । मोक्षाधिकारिणा ज्योतिर्वोनिभिः किं कार्यम् ? ॥ १ ॥

त्रविराधना तथा—व्रतादिखण्डनलक्षणया ॥ प्रतिक्रमामि चतुर्भिः कथापर्योऽतिचारः कृतः, तद्यथा—क्रोधकथायेण मानकथायेण मायाकथायेण लोभकथायेण, कथायस्वरूपं सोदाहरणं यथा नमस्कार इति ॥ प्रतिक्रमामि चतसृभिः संज्ञाभिर्पोऽतिचारः कृतः, तद्यथा—आहारसंज्ञयेत्यादि ४, तत्र संज्ञानं संज्ञा, सा पुनः सामान्येन सायोपयामिकी औदयिकी च, तत्राऽऽद्या ज्ञानावरणक्षयोपशमज्ञा मतिभेदरूपा, न तयोदाधिकारः, द्वितीया सामान्येन चतुर्धियाऽऽहारसंज्ञादिलक्षणा, तत्राहार-संज्ञा—आहाराभिलाषः क्षुब्धेदनीयोदयप्रभवः स्वरूपात्मपरिणाम इत्यर्थः, सा पुनश्चतुर्भिः स्थानैः समुत्पद्यते, तद्यथा—‘भोग-कोट्याए १ छुहावेयणिज्जरस कमरसोदएणं २ मईए ३ तदद्वोयजोगेणं’ तत्र मतिराहारश्रवणादिभ्यो भवति, तदर्थोपयो-गस्त्याहारमेवानवरतं चिन्तयतः, तयाऽऽहारसंज्ञया, भवसंज्ञा—भयाभिनिवेशः—भयमोदोदयजो जीयपरिणाम एव, इयमपि चतुर्भिः स्थानैः समुत्पद्यते, तद्यथा—‘हीणसत्तयाए १ भयमोदणिज्जोदएणं २ मईए ३ तयद्वोयजोगेणं’ तया, मधुनासंज्ञा—मधुनाभिलाषः वेदमोदोदयजो जीयपरिणाम एव, इयमपि चतुर्भिः स्थानैः समुत्पद्यते, तद्यथा—‘चिधेमंससोणियसाए १ वेद-मोदणिज्जोदएणं २ मईए ३ तयद्वोयजोगेणं ४’ तया, तथाः परिग्रहसंज्ञा—परिग्रहाभिलाषस्तीव्रलोभोदयप्रभव आत्मपरिणामः, इयमपि चतुर्भिः स्थानैरुत्पद्यते, तद्यथा—‘अंघिवित्तयाए १ लोदोदएणं २ मईए ३ तदद्वोयजोगेणं ४’ तया ॥ प्रतिक्रमामि चतसृभिर्विकथाभिः करणभूताभिर्पोऽतिचारः कृतः, तद्यथा—‘स्त्रीकथये’ति विरुद्धा विनष्टा वा कथा विकथा, सा च

१ भयमकोट्यतया क्षुधा वेदनीयस कर्मण तद्वयेन मत्ता तदर्थोपयोगेन. २ हीनसत्त्वतया भयमोदवीयोपवेन मत्ता तदर्थोपयोगेन. ३ चित्तमांससोच्चि-
तया वेदमोदनीयोदयेन मत्ता तदर्थोपयोगेन. ४ अविधिकृतया कोभोदयेन मत्ता तदर्थोपयोगेन.

स्त्रीकथादिदक्षणा, तत्र स्त्रीणां कथा स्त्रीकथा तथा, सा चतुर्विधा-जातिकथा कुलकथा रूपकथा नेपथ्यकथा, तत्र जाति-
 कथा माझणीप्रभृतीनामन्यतमां प्रशंसति द्वेष्टि वा, कुलकथा उग्र्यादिकुलप्रसूतानामन्यतमां, रूपकथा अग्निप्रभृतीनामन्य-
 तमाया रूपं प्रशंसति-‘अग्नीणां च भुवं लीलाचलितच्युते मुखे । आसज्य राज्यभारं स्वं, सुखं स्वपिति मन्मथः ॥ १ ॥’
 इत्यादिना, द्वेष्टि वाऽन्यथा, नेपथ्यकथा अग्नीप्रभृतीनामेवान्यतमायाः कच्छदादिनेपथ्यं प्रशंसति द्वेष्टि वा, तथा भक्तम्-
 ओदनादि तस्य कथा भक्तकथा तथा, सा चतुर्विधाऽऽद्यापादिभेदतः, यथोक्तम्-‘भक्तं कहावि चउज्जा आवावकहा तहेव
 निपाये । आरंभकहा य तहा निट्ठाणकहा चउरधी उ ॥ १ ॥ आवावित्तिवदथा सागययादी य एरथ उवउत्ता । दसपंचरूव-
 इत्तियवंजणभेयाइ निपाये ॥ २ ॥ आरंभ छागतित्तिरमहिसारणादिया वधित एरथ । रूवगसयपंचसया निट्ठाणं जा
 सयसदरसं ॥ ३ ॥’ देशः-जनपदस्तस्य कथा देशकथा तथा, इयमपि छन्दादिभेदादिना चतुर्द्वयं, यथोक्तम्-‘देसस्स कहा
 भण्णइ देसकहा देस जणवओ होति । सावि चउज्जा छंदो विही विगप्पो य णेवत्थं ॥ १ ॥ छंदो गम्मगम्मं जह माउल-
 दुहियमंगलाडाणं । अरणोसिं सा भणिणी गोछाईणं अगम्मा उ ॥ २ ॥ मातिसवत्तिउदिच्चाण गम्म अणोसि एग पंचणहं ।

१ भक्तकथापि चतुर्धा आवावकथा क्षीय निर्वसि । आरंभकथा य तथा सिट्ठानकथा चतुर्धा च ॥ १ ॥ आवाव ईयद्रूपया शाकपुतादिधात्रोपयुक्ताः । दश
 पद्यरूपका इयद्-षड्भजनभेदादिर्निवाये ॥ २ ॥ आरंभे छागतिचिरमद्विषाण्यदिका हता भव । दातपञ्चादातरूपका सिट्ठानं यावत् दातसदसम् ॥ ३ ॥
 देशस्य कथा भण्यते देशकथा देशो जनपदो भवति । सावि चतुर्धा छन्दो विधिर्विकल्पश्च नेपथ्यम् ॥ १ ॥ छन्दो गम्यागम्यं यथा मातुलदुहितऽङ्गलाटा-
 नात् । भण्यते छा भणिनी गोछादीनामगम्या ॥ २ ॥ मातुलसखी सु वदीष्यान्तं गम्या अन्येषामेका पञ्चानाम् ।

त्रविराधना तथा-व्रतादिखण्डनलक्षणया ॥ प्रतिक्रमामि चतुर्भिः कथापर्योऽतिचारः कृतः, तद्यथा-क्रोधकथायेण मानकथायेण मायाकथायेण लोभकथायेण, कथायस्वरूपं सोदाहरणं यथा नमस्कार इति ॥ प्रतिक्रमामि चतुर्भिः संज्ञाभिर्योऽतिचारः कृतः, तद्यथा-आहारसंज्ञेत्यादि ४, तत्र संज्ञानं संज्ञा, सा पुनः सामान्येन क्षायोपयामिकी औदयिकी च, तत्राऽऽद्या ज्ञानावरणक्षयोपशमजा सतिभेदरूपा, न तथेहाधिकारः, द्वितीया सामान्येन चतुर्षिधाऽऽहारसंज्ञादिदृश्या, तत्राहार-संज्ञा-आहाराभिलाषः क्षुब्धेदनीयोदयप्रभवः स्वत्वात्मपरिणाम इत्यर्थः, सा पुनश्चतुर्भिः स्थानैः समुत्पद्यते, तद्यथा-‘भौम-कोट्यया १ ह्रुदायेयणिज्जस्त कम्मस्सोदएणं २ मईए ३ तदद्वोवओणेणं’ तत्र मतिराहारश्रवणादिभ्यो भवति, तदर्थोपयो-गस्त्याहारमेवानवरतं चिन्तयतः, तथाऽऽहारसंज्ञया, भयसंज्ञा-भयाभिनियेयः-भयमोहोदयजो जीवपरिणाम एव, इयमपि चतुर्भिः स्थानैः समुत्पद्यते, तद्यथा-‘हीणसत्तयाए १ भयमोहणिज्जोदएणं २ मईए ३ तयद्वोवओणेणं’ तथा, मंपुनसंज्ञा-मैथुनाभिलाषः वेदमोहोदयजो जीवपरिणाम एव, इयमपि चतुर्भिः स्थानैः समुत्पद्यते, तद्यथा-‘चिदेमंससोणियत्ताए १ वेद-मोहणिज्जोदएणं २ मईए ३ तयद्वोवओणेणं ४’ तथा, तथाः परिग्रहसंज्ञा-परिग्रहाभिलाषस्तीव्रलोभोदयप्रभव आरमपरिणामः, इयमपि चतुर्भिः स्थानैरुत्पद्यते, तद्यथा-‘अविचित्तयाए १ लोहोदएणं २ मईए ३ तदद्वोवओणेणं ४’ तथा ॥ प्रतिक्रमामि चतस्रिभिर्योऽतिचारः करणभूताभिर्योऽतिचारः कृतः, तद्यथा-‘स्वीकयये’ति विरुद्धा विनष्टा वा कथा विकथा, सा च

१ भवमकोटतया क्षुधा वेदनीयस्य कर्मण उदयेन मत्स्या तदर्थोपयोनेन. २ हीनसाधतया भयमोहनीयोदयेन मत्स्या तदर्थोपयोनेन. ३ चित्तमासयोश्चित्त-तया वेदमोहनीयोदयेन मत्स्या तदर्थोपयोनेन. ४ अविचित्ततया लोभोदयेन मत्स्या तदर्थोपयोनेन.

स्त्रीकथादिदक्षणा, तत्र स्त्रीणां कथा स्त्रीकथा तथा, सा चतुर्विधा-जातिकथा कुलकथा रूपकथा नेपथ्यकथा, तत्र जाति-
 कथा ब्राह्मणीप्रभृतीनामन्यतमां प्रशंसति द्वेष्टि वा, कुलकथा उग्र्यादिकुलप्रसूतानामन्यतमां, रूपकथा अग्निप्रभृतीनामन्य-
 तमाया रूपं प्रशंसति-‘अग्नीणां च भुवं लीलाचलितध्रुवते मुखे । आसज्य राज्यभारं स्वं, सुखं स्वपिति मन्मथः ॥ १ ॥’
 इत्यादिना, द्वेष्टि वाऽन्यथा, नेपथ्यकथा अग्नीप्रभृतीनामेवान्यतमायाः कच्छदादिनेपथ्यं प्रशंसति द्वेष्टि वा, तथा भक्तम्-
 ओदनादि तस्य कथा भक्तकथा तथा, सा चतुर्विधाऽऽद्यापादिभेदतः, यथोक्तम्-‘भक्तकथावि चउज्ज्रा आघायकहा तहेव
 निपाये । आरंभकहा य तहा णिह्वाणकहा चउरधी उ ॥ १ ॥ आघायित्तियदवा सागघयादी य एथ उवउत्ता । दसपंचरुव-
 दत्तिययंजणभेयाइ णिपाये ॥ २ ॥ आरंभ छागतित्तिरमहिसारणादिया वधित एथ । रुवगसयपंचसया णिह्वाणं जा
 सयसहरसं ॥ ३ ॥’ देशः-जनपदस्तस्य कथा देशकथा तथा, इयमपि छन्दादिभेदादिना चतुर्द्ध्वं, यथोक्तम्-‘देसस्त कहा
 भणइ देसकहा देस जणयओ होति । सावि चउज्ज्रा छंदो विही विगप्यो य णेवरथं ॥ १ ॥ छंदो गम्मगम्मं जह माउल-
 दुहियमंगलाह्वाणं । अणोसिं सा भणिणी गोछाईणं अगन्मा उ ॥ २ ॥ मातिसवत्तिउदिह्वाण गम्म अणोसि एग पंचणहं ।

१ भक्तकथावि चतुर्धा आघायकथा तथैव त्रिविधे । आरम्भकथा च तथा निहानकथा चतुर्धा च ॥ १ ॥ आघाय ईयद्रूपया शाकपुलादिश्वाश्रोपयुकाः । दस
 पञ्चरूपका इयद्-‘वस्य जनभेदादिभेदाये ॥ २ ॥ आरम्भे छागतिस्तिरमहिसारण्यादिका इता अन्य । शतपञ्चशतरूपका निहानं यावद् शतसहस्रम् ॥ ३ ॥
 देसस्त कथा भणयते देसकथा देसो जनपदो भवति । साऽपि चतुर्धा छन्दो विधिविक्लृषश्च नेपथ्यम् ॥ १ ॥ छन्दो गमयागम्यं यथा मातुलदुहिताऽद्भ्रजता-
 वाम् । भन्देच ॥ भणिनी गोछादीनामगमया पु ॥ २ ॥ मातुसपत्नी पु वदीच्यावां गम्या अन्त्येयमेका पञ्चानाम् ।

एमाइ देसछंदो देसविहीविरयणा होइ ॥ ३ ॥ भोयणविरयणमणिभूसियाइ जं यावि भुज्जए पढमं । यीयाहविरयणाऽविय
 चउरंतगमाइया होइ ॥ ४ ॥ एमाई देसविही देसविगणं च सासनिकसी । जह वप्यकूवसारणिनइरहगसाळिरोप्पाई ॥ ५ ॥
 घरदेवकुलविगणा तह विनिवेसा य गामनयराई । एमाइ विगणकहा नेवत्यकहा इमा होइ ॥ ६ ॥ इर्यापुरिसाणंपि य
 साभाविप तहय होइ वेवधी । भेडिगजाळिगमाई देसकहा एस भणिप्यं ॥ ७ ॥ राज्ञः कथा राजकथा तथा, इयमपि
 नरेन्द्रनिर्गमादिभेदेन चतुर्विधेय, यथोक्तम्-सायकह चउह निगम अइगमण घळे य कोसकोहारे । निजाइ अज्ज राया
 एरिस इहोविभईए ॥ १ ॥ चामीयरसूरतणू हथीखंधंमि सोहए एवं । एमेव य अइयाई इंदो अलयाउरी चैव ॥ २ ॥
 एवइय आसहथी रहपायलवलयाहणकहेसा । एवइ कोडी कोसा कोडागारा य एवइया ॥ ३ ॥ प्रतिक्रमाणि चतुर्भि-
 र्यार्थैः करणभूतैरश्वेयादिना प्रकारेण योऽतिचारः कृतः, तद्यथा-आर्तव्यानेन ४, तत्र व्यातिथ्यार्थानिमिति भावसाधनः,

१ एवमादि देशभ्यन्तो देशविधिरचना भवति ॥ ३ ॥ भोजनविरचनमणिभूषणादि यद्वापि भुज्यते प्रथमम् । विषादविरचनारि य चतुरन्तगमा-
 रिका (धारिपट्टारिका) भवति ॥ ४ ॥ एवमादि देशविधिर्देवविकल्पश्च शास्त्रनिष्यधिः । यथा यमकूपसारिणीनर्दपुरादिना धार्मीरोपादि ॥ ५ ॥ पृथ्वे-
 क्कुलिकहा तथा विलिदेशाश्च माननगरादीनाम् । एवमादिर्विकल्पकया नेपथ्यकथेया भवति ॥ ६ ॥ स्त्रीणां पुराणानामपि यस्याभाविकहाया भवति त्रिपुरा ।
 भेदिकलादिकादि (मीलनादि) देशकथेया भणितेव ॥ ७ ॥ राजकथा चतुर्था निर्गमोऽतिगमो षष्ठं च कोशकोडागारे । निर्वास्य राजा इत्यया कर्त्तव्य-
 भूया ॥ १ ॥ चामीकरसूरतनुर्द्विस्त्रिकन्धे गोमते एवम् । एवमेव चातिपाति इन्द्रोऽककापुर्यामिव ॥ २ ॥ पृतायन्तोऽप्य हस्तिनो रथाः पादात्तं ब्रह्मवाहनादि
 कथेया । इयन्त्यः कोट्यः कोशाः कोष्ठागारानि वेयन्ति ॥ ३ ॥

तत्पुनः कालतोऽन्तर्मुहूर्तमात्रं, भेदतस्तु चतुष्प्रकारमार्तादिभेदेन, ध्येयप्रकारास्त्वमनोज्ञविषयसंप्रयोगादयः, तत्र शाकाक-
न्दनचिह्नपनादिलक्षणमार्तं तेन, उत्सन्नवधादिलक्षणं रौद्रं तेन, जिनप्रणीतभावश्चक्रानादिलक्षणं धर्म्यं तेन, अवधासम्भो-
द्वादिद्विधं शुक्लं तेन, फलं पुनस्तेषां हि तिर्यग्भरकदेवगत्यादिमोक्षारव्यमिति क्रमेण, अयं ध्यानसमासार्थः । व्यासार्थस्तु
एयानश्चानकादवसेयः, तच्चंदम्-ध्यानशतकस्य च महार्थत्वाद्भ्यस्तुतः शास्त्रान्तरत्वात् प्रारम्भ एव विप्रविनायकोपशान्तये
महार्थमिष्टदेवतानमस्कारमाह—

वीरं शुक्लमाग्निरद्वैतमिष्टं पणमिष्टं । जोर्दसरे सारणं क्षाण्यस्तप्यं पवस्त्रमिष्टं ॥ १ ॥

व्याख्या—वीरं—शुक्लध्यानाग्निदग्धकर्मन्धनं प्रणम्य ध्यानाध्ययनं प्रवक्ष्यामीति योगः, तत्र 'ईर गतिप्रेरणयोः' इत्यस्य
विपूर्वस्याजन्तस्य विशेषेण ईरयति कर्म गमयति याति वेह शिवमिति वीरस्त्वं वीरं, किंविशिष्टं तमित्यत आह—शुचं क्लृप्त-
यतीति शुक्लं, शोकं रत्नपयतीत्यर्थः, ध्यायते—चिन्त्यतेऽनेन तत्त्वमिति ध्यानम्, एकाम्रचित्तिनिरोध इत्यर्थः, शुक्लं च तद्
ध्यानं च तदेव कर्मन्धनदहनदाग्निः शुक्लध्यानाग्निः तथा सिध्यादर्शनाविरतिप्रसादकपाययोगैः क्रियत इति कर्म—ज्ञाना-
परणीयादि तदेवातितीव्रदुःखानलनिवन्धनत्वादिन्धनं कर्मन्धनं ततश्च शुक्लध्यानाग्निना दग्धं—स्वस्वभावापनयनेन
भरमीकृतं कर्मन्धनं येन स तथाविधस्त्वं, 'प्रणम्य' प्रकर्षेण मनोवाक्काययोगैर्नित्येत्यर्थः, समानकर्तृकयोः पूर्वकाले कृत्वा-
प्रत्ययविधानाद् ध्यानाध्ययनं प्रवक्ष्यामीति योगः, तत्राधीयत इत्यध्ययनं, 'कर्मणि ल्युट्' पठ्यत इत्यर्थः, ध्यानप्रतिपाद-
कमध्ययनं २ तद् याथारम्यमहोक्त्य प्रकर्षेण वक्ष्ये—अभिधास्ये इति, किंविशिष्टं वीरं प्रणम्येत्यत आह—'योगेश्वरं योगी-

एमाइ देसछंदो देसविहीविरयण होइ ॥ ३ ॥ भोयणविरयणमणिभूसियाइ जं वाचि भुज्जए पढमं । वांवाहविरयणाऽघिय
 चउरंतगमाइया होइ ॥ ४ ॥ एमाइ देसविही देसविगप्यं च सासनिकत्ती । जह धप्यकूवसारणिनइरगसाळिरोप्यार् ॥ ५ ॥
 धरदेवकुलविगपा तह विनिवेसा य मामनयरार् । एमाइ विगप्यकहा नेवदकहा इमा होइ ॥ ६ ॥ इत्योपुरिसाणंपि य
 साभाविय तहय होइ वेउधी । भेडिगजालिगमाइ देसकहा एस भणिप्यं ॥ ७ ॥ राज्ञः कथा राजकथा तया, इयमपि
 नरेन्द्रनिर्गमादिभेदेन चतुर्विधेय, यथोक्तम्—रायकह चउह निगम अइगमण यले य कोसकोटार । निजाइ अज्ज राया
 एरिस इहीविभईए ॥ १ ॥ चामीयरसूरतणू हथीखंधंमि सोहए एयं । एमेव य अइयाइ इंदो जउयाउरी चंय ॥ २ ॥
 एवइय आसहथी रहपायलवलयाहणकहेसा । एवइ कोडी कोसा कोटानारा य एवइया ॥ ३ ॥ प्रतिक्रमानि चतुर्वि-
 ध्यानिः करणभूतैरशब्देयादिना प्रकारेण योऽतिचारः कृतः, तद्यथा—आर्तध्यानेन ४, तत्र ध्यातिध्यानमिति भावसाधनः,

१ एवमादि देशकृत्यो देशविधिविरचना भवति ॥ २ भोजनविरचनमणिभूषणादि यद्वाचि भुज्जते प्रथमम् । विषादविरचनानि य चतुरन्तगमा-
 दिका (वारिपट्टादिका) भवति ॥ ४ ॥ एवमादि देशविधिर्यस्यैकस्य वा सासनिष्पत्तिः । यथा यमपदस्य सारिणीनर्दापरादिना वार्तातोषादि ॥ ५ ॥ एवदेव-
 कुलविकल्पा तथा विनिवेशाश्च मामनगरादीनाम् । एवमादिर्विकल्पकया नेवप्यकथेया भवति ॥ ६ ॥ स्त्रीणां पुरयण्यमपि य स्याभाविकल्पया भवति विदुषां ।
 भेदिकजालिकादि (मीलनादि) देवकथेया भवितेव ॥ ७ ॥ राजकथा चतुर्धा निर्गोऽतिगमो षडं य कोसकोटानारे । निर्वास्य राजा इत्यथा कश्चिद-
 शूला ॥ १ ॥ चामीकरसूरतनुर्दक्षिणकृत्ये शोभते एवम् । एवमेव चातिवाति इन्द्रोऽज्जकापुर्यामिव ॥ २ ॥ पृतायन्तोऽथा ह्मिस्त्रियो रथाः पादातं बहवाहनानि
 कथेया । इयन्त्याः कोट्यः कोट्याः कोटानामि वेयन्ति ॥ ३ ॥

भिचारेऽज्ञातज्ञापनार्थं च नास्ते विशेषणाभिधानमनुज्ञातमेव पूर्वमुक्तिभिरित्यलं विस्तरेणेति गाथार्थः ॥ १ ॥ साम्प्रतं
ध्यानलक्षणप्रतिपादनायाऽऽह—

जं धिरमग्नवसाणं तं क्षाणं जं चलं तव चित्तं । तं ह्येकं भावणा या अणुपेक्षा वा अहव विता ॥ २ ॥

व्याख्या—‘यदि’त्युद्देशः स्थिरं—निश्चलम् अथ्यवसानं—मन एकाम्रतालम्बनमित्यर्थः, ‘तदि’ति निर्देशे, ‘ध्यानं’
प्रागुक्तपितृशब्दार्थं, ततश्चैतदुक्तं भवति—यत् स्थिरमथ्यवसानं तद्व्यानमभिधीयते, ‘यच्चल’मिति यरपुनरनवरिथतं
तच्चित्तं, तद्योषतस्त्रिधा भवतीति दर्शयति—‘तद्भवेद्भावना वे’ति तच्चित्तं भवेद्भावना, भाव्यत इति भावना ध्याना-
भ्यासक्रियेत्यर्थः, या विभाषायाम्, ‘अनुपेक्षा वेति’ अनु—पश्चाद्भावे प्रेक्षणं प्रेक्षा, सा च स्मृतिध्यानाद् अप्रत्यक्ष चित्तचेष्टे-
त्यर्थः, या पूर्ववत् ‘अथवा चिन्ते’ ति अथवाशब्दः प्रकारान्तरप्रदर्शनार्थः चिन्तेति या खलूक्तप्रकारद्वयरहिता चिन्ता—
मनेक्ष्वासा चिन्तेति गाथार्थः ॥ २ ॥ इत्थं ध्यानलक्षणमोषतोऽभिधायाधुना ध्यानमेव कालरयामिभ्यां निरूपयन्नाह—

भंतोमुहुचमेचं चित्तावधायामेगवधुमि । छत्रमालाणं क्षाणं योगनिरौहो विष्णुणं तु ॥ ३ ॥

व्याख्या—इह मुहूर्तः—सप्तसप्ततिलवप्रमाणः कालविशेषो भव्यते, उक्तं च—‘कालो परमनिरुद्धो अविभज्जो तं तु
जाण समयं तु । समयो य असंखेज्जा भवंति क्खसासनीसासा ॥ १ ॥ हद्धस्स अणवगद्धस्स, णिरवकिद्धस्स जंतुणो । एणे

१ कालः परमनिरुद्धोऽविभाज्यस्त्वमेव ज्ञानीहि समयं तु । समयोऽभासंख्येया भवत इच्छासतिःधासी ॥ १ ॥ हृदस्थानवक्रवस्थ निरवकिद्धस्स
जन्तोः । पृक्त

भ्यरं वा' तत्र युज्यन्त इति योगाः—मनोवाक्कायव्यापारलक्षणाः तैरीश्वरः—प्रधानस्त्वं, तथाहि—अनुत्तरा एव भगवतो मनो-
वाक्कायव्यापारा इति, यथोक्तम्—'दर्धमणोजोषणं मणणाणीणं अनुत्तराणं च । संसयवोच्छिर्त्तं केवलेण नाञ्जल सद्वृणइ
॥ १ ॥ रिभियपयक्खरसरत्ता मिच्छित्तरतिरिच्छसनिरपरिणामा । मणणिघाणी घाणी ज्ञेयणनिहारिणी जं च ॥ २ ॥
एक्का य अणोसिं संसयवोच्छेवणे अपडिभूया । न य णिघिज्जइ सोया तिप्पइ सपाउण्णपि ॥ ३ ॥ सपसुरेद्वितोचि नु
अहिगो कंतो य कायजोगो से । तहवि य पसंतक्खे कुणइ सया पाणिसंघाए ॥ ४ ॥' इत्यादि, युज्यते याडनेन केवल-
ज्ञानादिना आरमेति योगाः—धर्मशुक्लध्यानलक्षणः स येषां विद्यत इति योगिनः—साधयस्तैरीश्वरः, तदुपदेशेन तेषां प्रयुज्ते-
स्तत्सम्बन्धादिति, तेषां वा ईश्वरो योगीश्वरः, ईश्वरः प्रभुः स्वामीत्यनर्थान्तरं, योगीश्वरम्, अथवा योगिस्वर्य—योगि-
चिन्त्यं ध्येयमित्यर्थः, पुनरपि स एव विशेष्यते—शरण्यं, तत्र शरणे साधुः शरण्यस्तं—रागादिपरिभूताधितसत्त्वयरसलं रसकमि-
त्यर्थः, ध्यानाध्ययनं प्रयक्ष्यामीत्येतद् व्याख्यातमेव । अत्राऽऽह—यः शुक्लध्यानाग्निना दग्धकर्मन्धनः स योगेश्वर एव यश्च योगे-
श्वरः ॥ शरण्य एवेति गतार्थे विशेषणे, न, अभिप्रायापरिज्ञानाद्, इह शुक्लध्यानाग्निना दग्धकर्मन्धनः सामान्यकेवल्यपि भवति,
नत्यसौ योगेश्वरः, वाक्कायातिशयाभावात्, स एव च तत्त्वतः शरण्य इति ज्ञापनार्थमेवादुष्टमेतदपि, तथा चोभयपदव्य-

१ द्रव्यमनोयोगेन मनोज्ञानिनामनुत्तराणां च । संज्ञायमुच्छिर्त्तं केवलेन ज्ञात्वा सदा करोति ॥ १ ॥ विभितपदाक्षरसाराका म्हेच्छेद्वरतिर्ध्वस्वगीः-
परिणामा । मनोनिर्वापिणी घाणी योजनव्यापनी भूष ॥ २ ॥ एका घानेकेषां संज्ञायमुच्छेदनी अपरिभूता । य च निर्दिष्यते भोला पृथ्वि सदांयुपादपि ॥ २ ॥
सर्वसुरेभ्योऽपि अधिकः कान्तस्तथा काययोमस्तस्य । तयापि च प्रमानस्वरूपाद् करोति सदा प्राणिशेषपातार्त् ॥ ४ ॥

भिचारंऽश्नातज्ञापनार्थं च शास्त्रे विशेषणाभिधानमनुज्ञातमेव पूर्वमुनिभिरित्यलं विस्तरेणेति गाथार्थः ॥ १ ॥ साम्प्रतं ध्यानलक्षणप्रतिपादनायाऽऽह—

अं धिरमजस्यसायं तं क्षाणं अं चलं तयं धिषं । तं होज आयणा या अणुपेहा या अहव चिता ॥ २ ॥

व्याख्या—‘यदिर्युद्देशः स्थिरं-निश्चलम् अध्यवसानं-मन एकाम्रतालम्बनमित्यर्थः, ‘तदि’ति निर्देशे, ‘ध्यानं’ प्रागनिरूपितशब्दार्थं, ततश्चैतदुक्तं भवति—यत् स्थिरमध्यवसानं तद्व्यानमभिधीयते, ‘यच्चल’मिति यत्पुनरनवस्थितं तच्चितं, तच्चायतस्त्रिधा भवतीति दर्शयति—‘तद्भवेद्भावना वे’ति तच्चितं भवेद्भावना, भावयत इति भावना ध्यानाभ्यासक्रियेत्यर्थः, या विभाषायाम्, ‘अनुपेक्षा वेति’ अनु-पश्चाद्भावे प्रेक्षणं प्रेक्षा, सा च स्मृतिध्यानाद् अदृश्य चित्तचेष्टेत्यर्थः, या पूर्ववत् ‘अधया चिन्ते’ ति अधयाशब्दः प्रकारान्तरप्रदर्शनार्थः चिन्तेति या खलूक्तप्रकारद्वयरहिता चिन्ता-मनेक्ष्वा सा चिन्तेति गाथार्थः ॥ २ ॥ इत्थं ध्यानलक्षणमोषतोऽभिधायानुना ध्यानमेव कालस्वामिभ्यां निरूपयन्नाह—

अतोमुदुचमेतं धितायथाणमेतवत्थुमि । उवमत्थाणं क्षाणं ओगतिरोहो मिण्णं तु ॥ ३ ॥

व्याख्या—इह मुहूर्तः-ससससतिलवप्रमाणः कालविशेषो भण्यते, उक्तं च—‘कालो परमनिरुद्धो अविभज्जो तं तु ज्ञाण समयं तु । समयया य असंखेज्जा भवंति ऊप्पासनीसासा ॥ १ ॥ इदंस्स अणवगहस्स, णिरुवकिट्ठस्स जंतुणो । एणे

१ कालः परमनिरुद्धोऽविभाज्यस्त्वमेव ज्ञानीति समयं ॥ । समययाभासंख्येया भवत वच्छासन्निःआसी ॥ १ ॥ इदंस्सानवकदयस्स निरुवकिट्ठस्स जन्तोः । एक

भ्वरं वा^१ तत्र युज्यन्त इति योगाः—मनोवाक्कायव्यापारलक्षणाः तैरीश्वरः—प्रधानस्तं, तथाहि—अनुत्तरा एव भगवतो मनो-
 वाक्कायव्यापारा इति, यथोक्तम्—‘दर्शमणोजोएणं मणणाणीणं अनुत्तराणं च । संसयवोच्छिञ्चिं केवटेण नाज्ज सइ कुणइ
 ॥ १ ॥ रिभियपयक्खरसरला मिच्छित्तरत्तिरिच्छसगिरपरिणामा । मणणिघाणी याणी जोयणनिहारिणी जं च ॥ २ ॥
 एक्का य अपणेसिं संसयवोच्छेयणे अपडिभूया । न य णिघिज्जइ सोया तिव्वइ सयावएणांवि ॥ ३ ॥ सप्पसुरेद्विंवि इ
 अहिगो कंतो य कायजोगो से । तहवि य पसंतस्सवे कुणइ सया पाणिसंघाए ॥ ४ ॥’ इत्यादि, युज्यते पाडनेन केवट-
 ज्ञानादिनां आरमेति योगः—धर्मशुक्लध्यानलक्षणः स येषां विद्यत इति योगिनः—साधयस्सैरीश्वरः, तदुपदेयेन तेषां प्रयुक्तं
 स्सत्सन्धनधादिति, तेषां वा ईश्वरो योगीश्वरः, ईश्वरः प्रभुः स्वामीत्यनर्थान्तरं, योगीश्वरम्, अथवा योगिस्सर्वं—योगि-
 चिन्तलं ध्येयमित्यर्थः, पुनरपि स एव विशेष्यते—शरण्यं, तत्र शरणे साधुः शरण्यस्तं—रागादिपरिभूताश्रितसत्त्वयत्सलं रक्षकमि-
 त्यर्थः, ध्यानाध्ययनं प्रवक्ष्यामीत्येतद् व्याख्यातमेव । अत्राऽऽह—यः शुक्लध्यानाग्निना दग्धकर्मन्धनः स योगेश्वर एव यश्च योगे-
 श्वरः स शरण्य एवेति नतार्थे विशेषणे, न, अभिप्रायापरिज्ञानाद्, इह शुक्लध्यानाग्निना दग्धकर्मन्धनः सामान्यकेवल्यपि भवति,
 नत्वसौ योगेश्वरः, वाक्कायातिशयाभावात्, स एव च तत्त्वतः शरण्य इति ज्ञापनार्थमेवादुष्टमेतदपि, तथा चोभयपदव्य-

^१ इत्यमनोयोगेन मनोज्ञानिनामनुत्तराणां च । संज्ञाययुच्छिञ्चिं केवटेन शाय्या सदा करोति ॥ १ ॥ रिभितपदाक्षरसरका ग्लेच्छेतरातिर्ध्वस्तगीः-
 परिणामा । मनोनिर्वाशिणी वाणी योजनन्यापनी यच्च ॥ २ ॥ एका धानेकेया संसाययुच्छेदनी अपरिभूता । न च निर्दिष्टे ओता पृथयति सर्वोयुपाऽपि ॥ २ ॥
 सर्वसुरेभ्योऽपि अधिकः कान्तश्च कायप्रेषकश्च । तथापि च प्रसन्नान्तरात् करोति सदा प्राणिसंघातवत् ॥ ४ ॥

भिचारेऽज्ञातज्ञापनार्थं च दाखे विशेषणाभिधानमनुज्ञातमेव पूर्वमुनिभिरित्यलं विस्तरेणेति गाथार्थः ॥ १ ॥ साम्प्रतं ध्यानलक्षणप्रतिपादनायाऽऽह—

वं धिरमग्रावसाणं तं क्षाणं जं षळं तयं धित्तं । तं होज्ज मावणा या भणुयेहा या अहव धित्ता ॥ २ ॥

व्याख्या—‘यदि’रुद्देशः स्थिरं-निश्चलम् अध्यवसानं-मन एकाग्रतालम्बनमित्यर्थः, ‘तदि’ति निर्देशे, ‘ध्यानं’ प्रागुनिरूपितशब्दार्थं, ततश्चैतदुक्तं भवति—यत् स्थिरमध्यवसानं तद्व्यानमभिधीयते, ‘यच्चल’मिति यत्पुनरनवस्थितं तच्चित्तं, तद्योषतस्त्रिधा भवतीति दर्शयति—‘तद्भवेद्भावना वे’ति तच्चित्तं भवेद्भावना, भाव्यत इति भावना ध्यानाभ्यासक्रियेत्यर्थः, या विभाषायाम्, ‘अनुपेक्षा वेति’ अनु-पश्चाद्भावे प्रेक्षणं प्रेक्षा, सा च स्मृतिध्यानाद् अष्टस्य चित्तचेद्वेत्यर्थः, या पूर्ववत् ‘अथवा चिन्ते’ ति अधवाद्याब्दः प्रकारान्तरप्रदर्शनार्थः चिन्तेति या खल्लूकतप्रकारद्वयरहिता चिन्ता-मनेश्चष्टा सा चिन्तेति गाथार्थः ॥ २ ॥ इत्थं ध्यानलक्षणमोषतोऽभिधायानुना ध्यानमेव कालरयामिभ्यां निरूपयन्नाह—

भंतोमुहूषमेत्तं धित्तावयथाणमेगवयुंमि । छहमत्थाणं क्षाणं योगादितोहो निणणं तु ॥ ३ ॥

व्याख्या—इह मुहूर्तः-सप्तसप्ततिलयप्रमाणः कालविशेषो भण्यते, उक्तं च—‘कालो परमनिरुद्धो अविभज्जो तं तु जाण समयं तु । समयो य असंखेज्जा भवंति ऊप्पासनीसासा ॥ १ ॥ हट्ठस्स अणवगल्लस्स, णिरवकिट्ठस्स जंतुणो । एणे

१ कालः परमनिरुद्धोऽविभाज्यस्त्वमेव जानीहि समयं तु । समयोऽप्रासंख्येया भवत उच्छ्वासनिःश्वासौ ॥ १ ॥ हट्ठस्यानवकणस्य निरवकिट्ठस्य जन्तोः । पृष्ठ

श्वरं वा' तत्र युज्यन्त इति योगाः—मनोवाक्कायव्यापारलक्षणाः तैरीश्वरः—प्रधानस्तं, तथाहि—अनुत्तरा एव भगवतो मनो-
 वाक्कायव्यापारा इति, यथोक्तम्—'द्वयमणोजोष्यं मणणाणीणं अनुत्तराणं च । संसयवोच्छिष्टं केवलं नाज्ज सद् युष्मद्
 ॥ १ ॥ रिभियपयक्खरसरत्ता मिच्छित्तरतिरिच्छसगिरपरिणामा । मणणिपाणी वाणी ज्ञोयणनिहारिणी जं च ॥ २ ॥
 एक्का य अणोसिं संसयवोच्छेयणे अपडिभूया । न य णिपिज्झइ सोया तिप्पइ सप्पाउणंपि ॥ ३ ॥ सप्पसुरेहंतोपि न
 अहिगो कंतो य कायजोगो से । तद्वि य पसंतस्सवे खुणइ सया पाणिसंघाए ॥ ४ ॥' इत्यादि, युज्यते वाङ्मेन केवल-
 ज्ञानादिनां आरमेति योगः—धर्मशुक्लध्यानलक्षणः स येषां विद्यत इति योगिनः—साधयस्सैरीश्वरः, तदुपदेसेन तेषां प्रपु-
 स्तसन्बन्धादिति, तेषां वा ईश्वरो योगीश्वरः, ईश्वरः प्रभुः स्वामीत्यनर्थान्तरं, योगीश्वरम्, अथवा योगिस्सर्व—योगि-
 चिन्त्यं ध्येयमित्यर्थः, पुनरपि स एव विशेष्यते—शरण्यं, तत्र शरणे साधुः शरण्यस्तं—रागादिपरिभूताश्रितसत्त्ववत्सलं रक्षकमि-
 त्यर्थः, ध्यानाध्ययनं प्रवक्ष्यामीत्येतद् व्याख्यातमेव । अत्राऽऽह—यः शुक्लध्यानाग्निना द्रव्यकर्मन्धनः स योगेश्वर एव यश्च योगे-
 श्वरः स शरण्य एवेति गतार्थे विशेषणे, न, अभिप्रायापरिज्ञानाद्, इह शुक्लध्यानाग्निना द्रव्यकर्मन्धनः सामान्यकेवल्यपि भवति,
 नत्वसौ योगेश्वरः, वाक्कायातिशयाभावात्, स एव च तत्त्वतः शरण्य इति ज्ञापनार्थे वादुष्टमेतदपि, तथा चोभयपदव्य-

१ द्रव्यमनोयोगेन मनोज्ञानिनामनुत्तराणां च । संशयवोच्छिष्टं केवलं शाल्या सदा करोति ॥ १ ॥ रिभितपदाक्षरसरत्ता म्हेउठेतरतिधंस्वगीः-
 परिणामा । मनोनिर्वापिणी वाणी योजनजन्यापनी यच्च ॥ २ ॥ पुका चानेकेषां संशयवोच्छेदनी अपरिभूता । न च निर्दिष्टे भोक्ता दृष्यति सर्वांशुषाडपि ॥ २ ॥
 सप्पसुरेहंतोपि अधिकः कान्तश्च काययोगस्त्वस्य । तथापि च प्रधानत्वरूपान् करोति सदा भाषितसंघातान् ॥ ४ ॥

नान्येषाम्, अशक्यत्वादित्यलं विस्तरेण, यथा चायं योगनिरोधो जिनानां ध्यानं यावन्तं च कालमेतद्व्यवत्येतदुपरिष्टाद-
 श्याम इति गाथार्थः ॥ ३ ॥ साम्प्रतं छद्मस्थानामन्तर्मुहूर्तात् परतो यन्नवति तदुपदर्शयन्नाह—

अंतोमुद्रापरमो धितो क्षाण्तरं च होजाहि । मुधिरपि होज्य बहुवर्युसंकमे क्षाण्यसंताणो ॥ ४ ॥

न्याख्या—‘अन्तर्मुहूर्तात् परत’ इति भिन्नमुहूर्ताद्भुवो ‘चिन्ता’ प्राणुक्तरव्यरूपा तथा ध्यानान्तरं वा भवेत्, तत्रेह न
 ध्यानादन्यद् ध्यानं ध्यानान्तरं परिगृह्यते, किं ताहि?—भावनानुपेक्षात्मकं चेत इति, इदं च ध्यानान्तरं तदुत्तरकालभावि-
 नि ध्याने सति भवति, तत्राप्ययमेव न्याय इति कृत्वा ध्यानसन्तानप्राप्तिर्यतः अतस्तमेव कालमानं वस्तुसङ्क्रमद्वारेण नि-
 रूपयन्नाह—‘सुचिरमपि’ प्रभूतमपि, कालमिति गम्यते, भवेत् बहुवर्युसङ्क्रमे सति ‘ध्यानसन्तानः’ ध्यानप्रवाह इति, तत्र
 दहनि च तानि वस्तूनि २ आत्मगतपरगतानि गृह्यन्ते, तत्रात्मगतानि मनःप्रभृतीनि परगतानि द्रव्यादीनीति, तेषु सङ्क्रमः
 सञ्चरणमिति गाथार्थः ॥ ४ ॥ इत्थं तावत् सम्पसङ्गं ध्यानस्य सामान्येन लक्षणमुक्तम्, अधुना विशेषलक्षणाभिधित्सया
 ध्यानोद्देशं विशिष्टफलभावं च संक्षेपतः प्रदर्शयन्नाह—

अहं रहं धम्मं सुहं क्षाण्णं सत्थं अंतारं । निष्ठाण्णसाहण्णं भवकारणमहरराहं ॥ ५ ॥

न्याख्या—आर्तं रौद्रं धर्म्यं शुक्लं, तत्र ऋतं-दुःखं तन्निमित्तो दृढाध्यवसायः, ऋते भवमार्तं क्षुष्टमित्यर्थः, हिंसाघाति-
 क्रौर्यानुगतं रौद्रं, श्रुतचरणधर्मानुगतं धर्म्यं, शोधयत्यष्टप्रकारं कर्ममलं शुचं वा क्लृमायतीति शुक्लम्, अमूनि ध्यानानि
 वर्तन्ते, अधुना फलहेतुत्वमुपदर्शयति—‘तत्र’ ध्यानचतुष्टये ‘अन्त्ये’ चरमे सूत्रक्रमप्रामाण्याद्धर्मशुक्ले इत्यर्थः, किं?—‘निर्वी-

र्जसासनीसासे, एस पाणुत्ति शुब्ध ॥ २ ॥ सच पाणूणि से थोवे, सच थोवाणि से लवे । लयाणं सचहत्तरीए, एस मुत्तवे
 थियाहिए ॥ ३ ॥ 'अन्तर्मध्यकरणे, ततश्चान्तर्मुहूर्तमात्रं कालमिति गम्यते, मात्रशब्दस्तदधिककालव्यवच्छेदार्थः, ततश्च
 भिक्षुमुहूर्तमेव कालं, किं ?—'चिन्तावस्थान'मिति चित्तस्य—मनसः अवस्थानं चिन्तावस्थानम्, अपरिस्थितिः—अवस्थानं,
 निष्प्रकरणतया धृतिरित्यर्थः, कः ?—'एकवस्तुनि' एकम्—अद्वितीयं वसन्त्यस्मिन् गुणपर्याया इति वस्तु—वेतनादि एकं
 च तद्वस्तु एकवस्तु तस्मिन् २ 'छद्मस्थानां ध्यान'मिति, तत्र छादयतीति छद्म—पिधानं तच्च ज्ञानादीनां गुणानामाधारकत्वा-
 न्ज्ञानावरणादिवक्ष्यं पातकर्म, छद्मनि स्थितास्छद्मस्था अकेवलिन इत्यर्थः, तेषां छद्मस्थानां, 'ध्यानं' प्राप्तवत्, ततश्चा-
 यं समुदायार्थः—अन्तर्मुहूर्तकालं यच्चिन्तावस्थानमेकस्मिन् वस्तुनि तच्छद्मस्थानां ध्यानमिति, 'योगनिरोधो जिनानां
 स्थिति' तत्र योगः—तत्त्वत औदारिकादिशरीरसंयोगसमुत्था आत्मपरिणामविशेषव्यापारा एव, यथोक्तम्—“औदारिका-
 दिशरीरव्युत्तरस्याऽऽत्मनो धीर्यपरिणतिविशेषः काययोगः, तथौदारिकयैकियाहारकशरीरव्यापाराद्वलयाद्द्रव्यसमूहसाच्चि-
 न्माज्जीवव्यापारो धान्ययोगः, तथौदारिकयैकियाहारकशरीरव्यापाराद्वलमनोद्रव्यसमूहसाच्चिन्माज्जीवव्यापारो मनोयोगः”
 इति, अमीषां निरोधो योगनिरोधः, निरोधनं निरोधः, मलयकरणमित्यर्थः, केषां ?—'जिनानां' केवलिनानां, तुशब्द एव-
 कारार्थः स चावधारणे, योगनिरोध एव न तु चिन्तावस्थानं, चित्तस्यैवाभावाद्, अथवा योगनिरोधो जिनानामेव ध्यानं

१ इत्युक्तमिथास एव प्राग्वदुच्यते ॥ २ ॥ सस भण्णासे स्तोके सस स्तोकासे शब्दे । छद्मानी सससससस्य एव मुहूर्तो व्याख्यातः ॥ ३ ॥

नान्येषाम्, अत्राप्यत्यादित्यलं विस्तरेण, यथा चार्थयोगनिरोधो जिज्ञानां ध्यानं यावन्तं च कालमेतन्नयत्येतदुपरिष्टाद्-
इयाम् इति गाथार्थः ॥ ३ ॥ सांप्रतं छद्मस्थानामन्तर्मुहूर्तात् परतो यन्नयति तदुपदर्शयन्नाह—

अन्तेऽमुदुत्तरमो विता क्षणवन्तं य होज्जाहि । सुधिरसि होज्ज बहुरसुसंक्रमे क्षणसंतानो ॥ ४ ॥

व्याख्या—‘अन्तर्मुहूर्तात् परत’ इति भिन्नमुहूर्तादूर्ध्वं ‘चिन्ता’ प्रागुक्तस्वरूपा तथा ध्यानान्तरं वा भवेत्, तत्रेह न
ध्यानान्तरमुद् ध्यातं ध्यानान्तरं परिगृह्यते, किं तर्हि?—भावतानुप्रेक्षात्मकं वेत्त इति, इदं च ध्यानान्तरं तदुत्तरकालभावि-
नि ध्याने सति भवति, तत्राप्ययमेव न्याय इति कृत्वा ध्यानसन्तानप्राप्तिर्यतः अतस्तमेव कालमानं वस्तुसङ्क्रमद्वारेण नि-
रूपयन्नाह—‘सुधिरमपि’ प्रभूतमपि, कालमिति गम्यते, भवेत् बहुवस्तुसङ्क्रमे सति ‘ध्यानसन्तानः’ ध्यानप्रवाह इति, तत्र
पह्नि च सानि वस्तूनि २ आत्मगतपरगतानि गृह्यन्ते, तत्रात्मगताति मतःप्रभूतीनि परगतानि द्रव्यादीनीति, तेषु सङ्क्रमः
सम्यरणमिति गाथार्थः ॥ ४ ॥ इत्थं तावत् सप्तसङ्गं ध्यानस्य सामान्येन लक्षणमुक्तम्, अधुना विशेषलक्षणाभिधित्तया
ध्यानोद्देशं विशिष्टफलभावं च संक्षेपतः प्रदर्शयन्नाह—

अदं ददं धर्मं शुक्लं क्षाण्णद ताथ अंतारं । विद्याणसद्वणादं भवकारणमदरुहं ॥ ५ ॥

व्याख्या—आर्तं दौर्दं धर्मं शुक्लं, तत्र ऋतं—दुःखं तन्निमित्तो दृढाध्यवसायः, ऋते भवमार्तं क्लिष्टमित्यर्थः, हिंसाघाति-
क्रौर्धाजुगतं दौर्दं, श्रुतचरणधर्मानुगतं धर्मं, शोधयत्यष्टपकारं कर्ममलं शुचं वा क्लमयतीति शुक्लम्, अमूनि ध्यानानि
वर्तन्ते, अधुना फलहेतुत्वमुपदर्शयति—‘तत्र’ ध्यानचतुष्टये ‘अन्ते’ चरमे सूत्रक्रममासाध्याद्धर्मशुक्ले इत्यर्थः, किं?—‘निर्वा-

णसाधने' इह निर्बुद्धिः निर्वाणं-सामान्येन सुखमभिधीयते तस्य साधने-करणे इत्यर्थः, ततश्च-अदृष्टं तिरिक्त्वागर्ह-
रुद्धञ्ज्ञाणेण गन्मती नरयं । धर्मेण देवलोचं सिद्धिगर्हं सुकृशाणेणं ॥ १ ॥^१ति यदुक्तं तदपि न विरुध्यते, देवगतिरिति-
गत्योः सामान्येन सुखसिद्धेरिति, अथापि निर्वाणं मोक्षस्तथापि पारम्पर्येण धर्मध्यानस्यापि तत्साधनत्वादविरोध इति,
तथा 'भवकारणमार्तरौद्रे' इति तत्र भवन्त्यस्मिन् कर्मवशावर्तिनः प्राणिन इति भयः-संसार एव, तथाऽप्यत्र व्याख्या-
नतो विशेषप्रतिपत्तिः(तेः)तिर्यस्तरकभवग्रह इति गार्थः ॥ ५ ॥ साम्प्रतं 'यथोद्देशस्तथा निर्देश' इति न्यायादार्तध्यानस्य
स्वरूपाभिधानावसरः, तच्च स्वविषयलक्षणभेदतश्चतुर्धा, उक्तं च भगवता याचकमुख्येन-"आर्तममनोज्ञानां सम्प्रयोगे
तद्विप्रयोगाय स्मृतिसमन्याहारौ ॥ वेदनायाश्च ॥ विपरीतं मनोज्ञादीनां ॥ निदानं च ॥ (तत्त्या० अ० ९ सू० ३१-३२-
३३-३४) इत्यादि, तत्राऽऽद्यभेदप्रतिपादनायाह—

अमनुजानां सदाहविसयवश्यं दोसमृद्धस्त । धर्मिणं विधेतादित्तत्त्वमसंप्रयोगाणुसारं च ॥ १ ॥

व्याख्या—'अमनोज्ञाना'मिति मनसोऽनुकूलानि मनोज्ञानि इष्टानीत्यर्थः न मनोज्ञानि अमनोज्ञानि तेषां, केषामि-
त्यत्र आह-'शब्दादिविषयवस्तूना'मिति शब्दादयश्च ते विषयाश्च, आदिग्रहणाद्वर्णादिपरिग्रहः, विधीदन्ति एतेषु सक्ताः
प्राणिन इति विषया इन्द्रियगोचरा या, वस्तूनि तु तदाधारभूतानि रासभादीनि, ततश्च-शब्दादिविषयाश्च वस्तूनि चोति
विग्रहस्तेषां, किं ?-सम्प्रसादानां सत्तां 'धर्मिणं' अत्यर्थं 'विधेतादित्तत्त्वमसंप्रयोगां चित्तेति' योगः, कथं नु नाम ममैभिर्वि-

योगः स्यादिति भावः १, अनेन वर्तमानकालग्रहः, तथा सति च वियोगेऽसम्प्रयोगानुसरणं, कथमेभिः सर्वैव सम्प्रयोगा-
भाव इति १, अनेन चानागतकालग्रहः, चशब्दात् पूर्वमपि विद्युत्कासम्प्रयुक्तयोर्वहुमतत्वेनातीतकालग्रह इति, किंविशिष्टस्य
सत इदं वियोगाचिन्तनाद्यत आह—‘द्वेषमलिनस्य’ जन्तोरेति गम्यते, तत्रापीतिलक्षणो द्वेषत्वेन मलिनस्य—तदाक्रान्तमूर्ते-
स्तिति गाथार्थः ॥ ६ ॥ उक्तः प्रथमो भेदः, साम्प्रतं द्वितीयमभिधित्सुराह—

एव सूक्ष्मीगतो ग्राह्येणाय य(वि) जोगप्रविहणं । वदसंयोगाधिता सन्पदियारावळमणस ॥ ७ ॥

व्याख्या—‘तथे’ति धणियम्—अत्यर्थमेव, शूलशिरोरोगवेदनाया इत्यत्र शूलशिरोरोगौ प्रसिद्धौ, आदिशब्दाच्चेपरो-
गातङ्कपरिग्रहः, ततश्च शूलशिरोरोगादिभ्यो वेदना २, वेद्यत इति वेदना तस्याः, किं १—‘वियोगप्रणिधानं’ वियोगे दृढा-
ध्यवसाय इत्यर्थः, अनेन वर्तमानकालग्रहः, अनागतमधिकृत्याह—‘तदसम्प्रयोगाचिन्ते’ति तस्याः—वेदनायाः कथञ्चिद-
भावे सत्यसम्प्रयोगाचिन्ता, कथं पुनर्ममानया आयत्तां सम्प्रयोगो न स्यादिति १, चिन्ता चात्र ध्यानमेव गृह्यते, अनेन च
वर्तमानागतकालग्रहणेनातीतकालग्रहोऽपि कृत एव वेदितव्यः, तत्र च भावनाऽनन्तरगाथायां कृतैव, किंविशिष्टस्य
सत इदं वियोगप्रणिधानाद्यत आह—तत्प्रतिकारे—वेदनाप्रतिकारे चिकित्सायामाकुलं—व्यग्रं मनः—अन्तःकरणं यस्य स
तथाविपक्षस्य, वियोगप्रणिधानाद्यार्थं ध्यानमिति गाथार्थः ॥ ७ ॥ उक्तो द्वितीयो भेदः, साम्प्रतं तृतीयमुपदर्शयन्नाह—

दृढाणं धित्तयार्हण वेयणाए य रागरसरस । अभियोगऽम्भवसाणं दृढ संश्लोकाभिज्ञासो य ॥ ८ ॥

व्याख्या—‘दृढाणां’ मनोज्ञानां विषयादीनामिति विषयाः—पूर्वोक्ताः आदिशब्दाद् वस्तुपरिग्रहः, तथा ‘वेदनायाश्च’

णसाधने' इह निर्वृत्तिः निर्वाणं-सामान्येन सुखमभिधीयते तस्य साधने-करणे इत्यर्थः, ततश्च-'अद्वेष्टं तिरिक्त्वागर्द-
रुद्धज्ञाणेण गम्भती नरयं । धम्मणे देवलोयं सिद्धिगर्दं सुकज्ञाणेण ॥ १ ॥'ति यदुक्तं तदपि न विरुध्यते, देवगतिरिति-
गत्योः सामान्येन सुखसिद्धेरिति, अथापि निर्वाणं मोक्षस्तथापि पारम्पर्येण धर्मध्यानस्यापि तत्साधनत्वादविरोध इति,
तथा 'भयकारणमार्तरौद्रे' इति तत्र भयन्यस्मिन् कर्मवशावर्तिनः प्राणिन इति भयः-संसार एव, तथाऽप्यत्र व्याख्या-
नतो विशेषप्रतिपत्तिः(सिः)तिर्यस्तरकभयमह इति गार्थार्थः ॥ ५ ॥ साम्प्रतं 'यथोद्देशस्तथा निर्देश' इति न्यायादार्तभयानस्य
स्वरूपाभिधानावसरः, तच्च स्वविषयलक्षणभेदतश्चतुर्धा, उक्तं च भगवता वाचकमुख्येन-"आर्तममनोज्ञानां सम्प्रयोगो
तद्विप्रयोगाय स्मृतिसमन्वाहारी ॥ वेदनायाश्च ॥ विपरीतं मनोज्ञादीनां ॥ निदानं च ॥ (तत्त्या० अ० ९ सू० ३१-३२-
३३-३४) इत्यादि, तत्राऽऽद्यभेदप्रतिपादनायाह—

अमपुण्याणं सदाहविसयवस्थूण दोसमदृढस ॥ धम्मिदं विभोगावित्तवमसंयमोगाणुसत्तयं च ॥ ६ ॥

व्याख्या—'अमनोज्ञाना'मिति मनसोऽनुकूलानि मनोज्ञानि इष्टानीत्यर्थः न मनोज्ञानि अमनोज्ञानि तेषां, केषामि-
त्यत आह-'शब्दादिविषयपरतूना'मिति शब्दादयश्च ते विषयाश्च, आदिग्रहणाद्वर्णादिपंक्तिप्रहः, विषादन्ति एतेषु सक्ताः
प्राणिन इति विषया इन्द्रियगोचरा वा, वस्तूनि तु तदाधारभूतानि रासभादीनि, ततश्च-शब्दादिविषयाश्च वस्तूनि चेति
विग्रहस्तोषां, किं ?-सम्प्राप्तानां सत्तां 'धणिपं' अत्यर्थं 'वियोगचिन्तनं' विप्रयोगचिन्तयेति योगः, कथं नु नाम ममैभिर्वि-

एवं चरन्निहं रागादौसमोदंक्रियस्य जीवस्य । अदृग्गणं संसारवद्धनं विरियवद्मूलं ॥ १० ॥

व्याख्या—‘एतद्’ अनन्तरोदितं ‘चतुर्विधं’ चतुष्प्रकारं ‘रागादेपमोहाङ्कितस्य’ रागादिलाञ्छितस्येत्यर्थः, कस्य ?—
‘जीवस्य’ आत्मनः, किम् ?—आर्तध्यानमिति, तथा च इयं चतुष्टयस्यापि क्रिया, किंविशिष्टमित्यत आह—संसारवर्द्धन-
मोपतः, तिर्यग्गतिसूतं विशेषत इति गाथार्थः ॥ १० ॥ आह—साधोरपि शूलवेदनाभिभूतस्यासमाधानात् तत्प्रतिकारक-
रणं च तद्विप्रयोगप्रणिधानात्तः तथा तपःसंयमासेवने च नियमतः सांसारिकदुःखवियोगप्रणिधानादार्तध्यानप्राप्तिरिति,
अत्रोच्यते, रागादिवशावर्तिनो भवत्येव, न पुनरन्यस्येति, आह च अन्यकारः—

मज्जत्थस्स व मुणिणो सक्कमवणिगमज्जणियमेयंति । पद्युत्तमावधितणपरस्स सत्तं सहंवरस्स ॥ ११ ॥

व्याख्या—मध्ये तिष्ठतीति मध्यस्थः, रागादेपयोरिति गम्यते, तस्य मध्यस्थस्य, तुशब्द एवकारार्थः, स चावधारणे,
मध्यस्थस्यैव नेतरस्य, मन्यते जगत्त्रिकालायस्यामिति मुनिस्तस्य मुनेः, साधोरित्यर्थः, स्वकर्मपरिणामजनितमेतत्—शु-
छादि, यद्य प्राथमविपरिणामिदैवादशुभमापतति न तत्र परितापाय भवन्ति सन्तः, उक्तं च परममुनिभिः—‘धुविं खलु भो !
कटाणं कम्माणं दुच्चिण्णाणं दुप्पडिकंताणं वेदसा मोक्खो, नत्थि अवेदइत्ता, तवसा वा झोसइत्ते’त्यादि, एवं वस्तुस्व-
भावचिन्तनपरस्य ‘सम्यक्’ शोभनाध्यवसायेन सहमानस्य सतः कुतोऽसमाधानम्?, अपि तु धर्म्यमनिदानमिति वक्ष्यतीति
गाथार्थः ॥ ११ ॥ परिहृत आशङ्कगतः प्रथमपक्षः, द्वितीयतृतीयावधिकृत्याह—

१ एवं खलु भोः कृतानां कर्मणां दुष्कीर्णानां दुष्परिक्लान्तानां धेदिशवा मोदो नास्त्यवेदशिववा वपसा वा क्षयशिववा ।

इष्टाया इति वर्तते, किम् ?—अवियोगाध्यवसानमिति योगः, अविप्रयोगदृष्टाध्यवसाय इति भावः, अनेन वर्तमानकाल-
प्रहः, तथा संयोगाभिलाषश्चेति, तत्र 'तथेति' धणिवभित्वनेनात्ययप्रकारोपदर्शनार्थः, संयोगाभिलाषः—कथं मर्मभिर्यिपया-
दिभिरायत्यां सम्बन्ध इतीच्छा, अनेन किलानागतकालप्रह इति धृष्ट्वा न्याचक्षते, चयाद्वात् पूर्ववदतीतकालप्रह इति,
किंविशिष्टस्य सत इदमवियोगाध्यवसानाद्यत आह—रागरकस्य, जन्तोरिति गम्यते, तत्राभिव्यङ्ग्यलक्षणी रागस्तेन रकस्य-
तन्नायित्वमूर्तरिति गाथार्थः ॥ ८ ॥ उक्तरवृतीयो भेदः, साम्प्रतं चतुर्थमभिधिसुराह—

देविदचक्षद्विष्णुगणं गुणसिद्धिरयमसहं । अहमं निपाणर्वितयमजगतागुणयमचतं ॥ ९ ॥

न्याख्या—दीव्यनतीति देवाः—भयनवासाद्यस्तेषामिन्द्राः—अभवो देवेन्द्राः—चमरादयः तथा चक्रं—प्रहरणं तेन विज-
याधिपत्ये वर्तितुं ष्ठीलभेयामिति चक्रवर्तिनो—भरतादयः, आदिसब्दाद्वलदेवादियरिप्रहः अमीषां गुणऋद्धयः देवेन्द्रचक्र-
वत्यादिगुणद्धयः, तत्र गुणाः—सुरूपादयः ऋद्धिरतु विभूतिः, तत्पार्यन्तरमकं तद्याज्यामयमित्यर्थः, किं तद् ?—'अयमं' जयन्त्यं
'निदानोचितनं' निदानाध्यवसायः, अहमनेन तत्परत्यागादिना देवेन्द्रः स्यामित्यादिरूपः, आह—किमितीदमपमम् ? जय्यते,
यस्मादज्ञानागुगतमत्यन्तं, तथा च नाज्ञानिनो विहाय सांसारिकेषु सुखेभ्यन्येषामभिलाष उपजायते, त्रकं च—'अज्ञाना-
न्याश्चदुलवनितापाङ्गविक्षेपितास्ते, कामे सार्के दधति विभवाभोगतुङ्गाज्जने या । विद्वच्चित्तं भवति च महत् मोक्षकर्तृक-
ज्ञानं, नात्यस्कन्धे विटपिनि कथत्यंसमिचितं गजेन्द्रः ॥ १ ॥' इति गाथार्थः ॥ ९ ॥ उक्तरवृथो भेदः, साम्प्रतमिदं यथा-
भूतस्य भवति यद्वर्द्धनं चेदमिति तदेतदभिधातुकाम आह—

चित्तशुद्धेः क्रियाप्रवृत्तियोगाद्येतन्न बहु वक्तव्यं तत्र नोच्यते ग्रन्थविल्लभयादिति गार्थार्थः ॥ १२ ॥ अन्ये पुनरिदं गाथाद्वयं चतुर्भेदमप्यार्थध्यानमधिकृत्य साधोः प्रतिषेधरूपतया व्याचक्षते, न च तदत्यन्तसुन्दरं, प्रथमतः तीयपक्षद्वये सम्यगाशङ्कया पयानुपपत्तेरिति ॥ आह—उक्तं भवताऽऽर्थध्यानं संसारवर्जनमिति, तत्कथम् १, उच्यते—वीजत्वात्, वीज-
त्वमेव दर्शयन्नाह—

रागो द्वेसो मोहो य ज्ञेय संसारहेतवो भणिया । अहंमि य ते विणिगति को सं संसारतत्त्वोप ॥ १३ ॥

व्याख्या—रागो द्वेपो मोहश्च येन कारणेन ‘संसारहेतवः’ संसारकारणानि ‘भणित्वा’ उक्ताः परमशुनिभिरिति गम्यते, ‘आर्तं च’ आर्तध्याने च ते ‘त्रयोऽपि’ रागादयः संभवन्ति, यत एवं ततस्तत् ‘संसारतत्त्ववीजं’ भववृक्षकारणमित्यर्थः । आह—
यद्येवमोषत एव संसारतत्त्ववीजं ततश्च तिर्यग्गतिसूत्रमिति किमर्थमभिधीयते १, उच्यते, तिर्यग्गतिसंज्ञायाः निवन्धनत्वेनैव संसारतत्त्ववीजमिति, अन्ये तु व्याचक्षते—तिर्यग्गतावेव प्रभूतसत्त्वसम्भवात् स्थितिवहुत्वाच्च संसारोपचार इति गार्थार्थः
॥ १३ ॥ इदानीमार्तध्यायिनो लेख्याः प्रतिपाद्यन्ते—

कापोपनीककाळादेस्साधो णादसंकिञ्चिद्भाषो । अहंसाणोपगतस कम्मपरिणामवधिभाषो ॥ १४ ॥

व्याख्या—कापोतनीलकुण्डलेश्वर्याः, किम्भूताः १—‘नातिसंक्लिष्टा’ रौद्रध्यानलेश्वर्यापेक्षया नातीवाशुभाञ्जभावा भवन्तीति क्रिया, कस्येत्यत आह—आर्तध्यानोपगतस्य, जन्तोरेति गम्यते, किंनिवन्धना एता इत्यत आह—कर्मपरिणामजनितः, तत्र—‘कुण्डलादिद्रव्यसाचिव्यात्, परिणामो य आत्मनः । स्फटिकस्येव तत्रायं, लेख्याशब्दः प्रयुज्यते ॥ १ ॥’ एताः

व्याख्या—कुर्वतो वा, कस्य १-प्रशस्तं-ज्ञानाद्युपकारकम् आलम्ब्यत इत्यालम्बनं-प्रवृत्तिनिमित्तं शुभमध्यवसानमि-
त्यर्थः, उक्तं च-‘कादं अछितिं अदुवा अदीदं, तवोवहाणेसु य वज्जमिस्सं । गणं च णीती अपुसारवेस्सं, सालंयसेवी समुवेद
मोक्खं ॥ १ ॥’ इत्यादि, यस्यासौ प्रशस्तालम्बनस्तस्य, किं कुर्वत इत्यत आह-‘प्रतीकारं’ चिकित्सालक्षणं, किंविशिष्टम् १-
‘अल्पसावद्यम्’ अवयवं-पापं सहाय्येन सावद्यम्, अल्पशब्दोऽभाववचनः स्तोकवचनो वा, अल्पं सावद्यं यस्मिन्सावद्य-
सावद्यस्तं, धर्म्यमनिदानमेवेति योगः, कुतः १-निर्दोषत्वात्, निर्दोषत्वं च वचनप्रामाण्याद्, उक्तं च-‘गीयथो जयणाप
कडजोगी कारणमि निर्दोसो’ सीत्याद्यागमस्योत्सर्गापवादरूपत्वाद्, अन्यथा परलोकस्य साधयितुमशक्यत्वात्, साधु
वैतदिति, तथा ‘तपःसंयमप्रतिकारं च सेवमानस्ये’ति तपःसंयममेव प्रतिकारस्तपःसंयमप्रतिकारः, सांसारिकदुःखाना-
मिति गम्यते, तं च सेवमानस्य, यशब्दात्पूर्वोक्तप्रतिकारं च, किं १-‘धर्म्यं’ धर्मोपनिदानमेव भवति, कथं सेवमानस्य १-‘अनि-
दान’मिति क्रियाविशेषणं, देवेन्द्रादिनिदानरहितमित्यर्थः, आह-‘कृत्वाकर्मक्षयान्मोक्षो भवत्विति’दमपि निदानमेव, उच्यते,
सत्यमेतदपि निश्चयतः प्रतिपिद्धमेव, कथं १-मोक्षे भवे च सर्वत्र, निस्पृहो मुनिसत्तमः । प्रकृत्याऽभ्यासयोगेन, यत उक्तो
जिज्ञासुः ॥ १ ॥ इति, तथापि तु भावनायामपरिणतं सत्त्वमङ्गीकृत्य व्यवहारत इदमवुष्टमेव, अनेनेव प्रकारेण तस्य

१ करिष्याः यच्छिस्तिभयवाप्येव्ये तदप्यथानयोभोयस्यमि । यत्वं च नीत्या सारविष्यामि साध्यावसेवी समुपैति मोक्षम् ॥ १ ॥ गीतायोः वतन्वा
इत्येवमि कारणे निर्दोषः.

युर्गर्वा प्रपतन्वमात्मानं धारयतीति धर्मः सुंश्वासी धर्मश्च सद्धर्मः—ज्ञानत्यादिकश्चरणधर्मो गृह्यते ततः पराङ्मुखः, 'प्रमादपरः' मद्यादिप्रमादासक्तः, 'जिनमतमनपेक्षमाणो वर्तते आर्तध्याने' इति तत्र जिनाः—तीर्थकरास्तेषां मतम्—आगमरूपं प्रयच्छन्तिसित्यर्थः तदन्तपेक्षमाणः—तस्मिन्नेषेक्ष इत्यर्थः, किम् १—वर्त्तते आर्तध्याने इति गायार्थः ॥ १७ ॥ साम्प्रतमिदमार्तध्यानं सन्मवमधिकृत्य यदनुगतं यदनर्हं वर्तते तदेतदभिधित्सुराह—

तद्विषयदेशविरया प्रमावपरसंज्ञागुणं क्षणं । सम्प्रपमायमूर्कं यजेयद्यं चान्नयेणं ॥ १८ ॥

व्याख्या—'तद्' आर्तध्यानमिति योगः, 'अविरतदेशविरतप्रमादपरसंयतानुग'मिति तत्राविरता—मिथ्यादृष्टयः सन्म-
भृष्टयश्च देशविरताः—एकद्वयाद्याणुप्रतपरभेदाः श्रावकाः प्रमादपराः—प्रमादनिष्ठाश्च ते संयताश्च २ ताननुगच्छतीति विप्रहः,
नैवाममतसंयतानिति भावः, इदं च स्वरूपतः सर्वप्रमादमूर्कं वर्तते, यतश्चैवमतो 'वर्जयितव्यं' परित्यजनीयं, केन १—'यति-
जनेन' साधुजोकेन, उपलक्षणत्वात् श्रावकजनेन, परित्यागार्हत्वादेवास्विति गायार्थः ॥ १८ ॥ उक्तमार्तध्यानं, साम्प्रतं
रौद्रध्यानायसरः, तदपि क्षतुर्विधमेव, तद्यथा—हिंसानुबन्धि मृषानुबन्धि स्तेषानुबन्धि विषयसंरक्षणांनुबन्धि च, उक्तं
चोमास्यातिवाचकेन—“हिंसाऽनृतस्तेषविषयसंरक्षणेभ्यो रौद्र”मित्यादि (तत्त्वार्थे अ० १-सू० ३६) ॥ तत्राऽऽद्यभेद-
प्रतिपादनायाह—

सप्तयथेदं यथणदृष्टं कणमारणादपिदिदं । अद्विकोदगाद्वयस्य निविषणमणसोऽद्रमविषयं ॥ १९ ॥

व्याख्या—सत्त्वा—एकैन्द्रियादयः तेषां यथेधध्वननदहनाद्वन्मारणादिप्रणिधानं तत्र यथः—ताडनं करकशलादिभिः

कर्मोदयायत्ता इति गाथार्थः ॥ १४ ॥ आह—कथं पुनरोपल एवाऽऽर्त्तध्याता ज्ञायत इति ?, उच्यते, लिङ्गेभ्यः, तान्येयो-
पदर्शयन्नाह—

सस्सऽङ्कदणसोयणपग्गिदेयत्तादण्णहं किंणहं । इट्ठाप्पिड्धिधियोगाधियोगधियग्गानिमिण्णहं ॥ १५ ॥

व्याख्या—‘तस्य’ अर्थाध्यायिनः आकन्दनादीनि लिङ्गानि, तत्राऽऽकन्दनं—महता शब्देन विरचणं, दोषनं त्वक्षुष-
रिपूर्णनयनस्य दैन्यं परिदेवनं—पुनः २ क्रिष्टभाषणं साङ्गनम्—उरःशिरःकुट्टनकेशजुघनादि, एवानि ‘लिङ्गानि’ चिह्नानि,
अमूनि च इष्टानिष्टवियोगावियोगवेदनानिमित्तानि, तत्रेष्टवियोगनिमित्तानि तथाऽनिष्टावियोगनिमित्तानि तथा वेदना-
निमित्तानि चेति गाथार्थः ॥ १५ ॥ किं चान्यत्—

मिदं य निपकण्णहं पसंसहं सविन्दधो धिभूदंथो । परयेहं वासु रज्जहं सयमजपरायणो होहं ॥ १६ ॥

व्याख्या—‘निन्दति च’ कुरुसति च ‘निजकृतानि’ आत्मकृतानि अल्पकलविकृतानि कर्मोद्यत्सकलवाणिज्यादीन्ये-
तद्गम्यते, तथा ‘प्रशंसति’ स्तौति बहुमन्यते ‘सविस्मयः’ साश्चर्यः ‘विभूतीः’ परसम्पद इत्यर्थः, तथा ‘प्रार्थयते’ अभिलषति
परविभूतीरिति, ‘तासु रज्यते’ तास्त्विति प्राप्तासु विभूतिषु रागं गच्छति, तथा ‘तदर्जनपरायणो भवति’ तासां—विभूतीना-
मर्जने—उपादाने परायण—उच्छुक्कः तदर्जनपरायण इति, ततश्चैवम्भूतो भवति, असावप्यार्तध्यायीति गाथार्थः ॥ १६ ॥ किं च—

सराह्विसयणिदो सद्धम्मपराग्गुहो पमायपरो । विण्णयमण्णयेरुत्तलो वट्ठहं भदंमिं क्षाणंमिं ॥ १७ ॥

व्याख्या—शब्दादयश्च ते विषयाश्च तेषु गृह्यो—मूर्च्छितः काङ्क्षावानित्यर्थः, तथा सद्धर्मपराग्गुहः प्रमादपरः, तत्र

दुर्गतां प्रपतन्तमारमानं धारयतीति धर्मः संश्यासौ धर्मश्च सद्धर्मः—क्षान्त्यादिकश्चरणधर्मो गृह्यते ततः पराङ्मुखः, 'प्रमादपरः' मयादिप्रमादासक्तः, 'जिनमतमनपेक्षमाणो वर्तते आर्तध्याने' इति तत्र जिनाः—तीर्थकरास्तेषां मतम्—आगमरूपं प्रपचनमित्यर्थः तदन्तपेक्षमाणः—तन्निरपेक्ष इत्यर्थः, किम् ?—वर्तते आर्तध्याने इति गाथार्थः ॥ १७ ॥ साम्प्रतमिदमार्तध्यानं सन्भवमधिकृत्य यदनुगतं यदनर्हं वर्तते तदेतदभिधित्सुराह—

तदधिरपदेसधिरया यमापरासंज्ञायुगं क्षाणं । सद्यप्यमायमूकं वज्रेण जहजणेणं ॥ १८ ॥

व्याख्या—'तद्' आर्तध्यानमिति योगः, 'अधिरतदेशधिरतप्रमादपरसंयतानुग'मिति तत्राधिरता—निध्यादृष्टयः सन्मय-
रदृष्टयश्च देशधिरताः—एकद्वयाद्यष्टुप्रतधरभेदाः श्रावकाः प्रमादपराः—प्रमादनिष्ठाश्च ते संयताश्च २ ताननुगच्छतीति विग्रहः, 'नेयाममतसंयतानिति भावः, इदं च स्वरूपतः सर्वप्रमादमूलं वर्तते, यतश्चैवमतो 'वर्जयितव्यं' परित्यजनीयं, केन ?—'यति-
जनेन' साधुलोकैक्येन, उपलक्षणात्वात् श्रावकजनेन, परित्यागार्हत्वादेवास्त्विति गाथार्थः ॥ १८ ॥ उक्तमार्तध्यानं, साम्प्रतं
राद्रध्यानावसरः, तदपि चतुर्विधमेव, तद्यथा—'हिंसानुबन्धि मृषानुबन्धि स्तेयानुबन्धि विषयसंरक्षणानुबन्धि च, उक्तं
चोभास्यातिवाचकेन—'हिंसाऽनृतस्तेयविषयसंरक्षणेभ्यो रौद्र'मित्यादि (तत्त्वार्थे अ० ९—सू० ३६) ॥ तत्राऽऽद्यभेद-
प्रतिपादनायाह—

सत्तवदेवैवधंशणद्रहणंकणमारणाद्रपणिहणं । अद्रकोदयाद्रपथं निमिषणमणसोऽहमविवागं ॥ १९ ॥

व्याख्या—सत्त्वा—एकेन्द्रियादयः तेषां पथवेधवन्धनदहनाङ्गनमारणादिप्रणिधानं तत्र वधः—ताडनं करकशलादिभिः

कर्मोदयाय सा इति गाथार्थः ॥ १४ ॥ आह—कथं पुनरोपत एवाऽऽर्त्तव्याता ज्ञायत इति ?, उच्यते, लिङ्गेभ्यः, तान्येवो-
पदर्शयज्ञाह—

तस्य ऽर्त्तदणसोऽप्यपरिदेव्यपतादणार्त्तं किंणार्त्तं । इदानीद्विधिविभोगाधिविभोगविभिसाहं ॥ १५ ॥

व्याख्या—‘तस्य’ आर्त्तध्यायिनः आकन्दनादीनि लिङ्गानि, तत्राऽऽकन्दनं—महता द्यौर्देन विरचणं, शौचनं त्वश्रुष-
रिपूर्णनयनस्य दैन्यं परिदेवनं—पुनः २ क्लिष्टभाषणं साहजनम्—उरःधिरःकुट्टनकेशशृङ्गनादि, एतानि ‘लिङ्गानि’ चिह्नानि,
अनूनि च इदानीद्विविधयोगाधिविभोगवेदनानिमिसत्तानि, तत्रेद्विविधयोगनिमिसत्तानि तथाऽनिद्याविविधयोगनिमिसत्तानि तथा वेदना-
निमिसत्तानि चेति गाथार्थः ॥ १५ ॥ किं चान्यत्—

निंदह य निवकथाहं पतंसह सन्निभो विभूर्भो । परमेह वासु रज्जह सपञ्जणपरायणो होह ॥ १६ ॥

व्याख्या—‘निन्दति च’ कुत्सति च ‘निजकृतानि’ आत्मकृतानि अल्पफलविकृतानि कर्मशिल्पकलावाणिज्यादीन्ये-
तद्गम्यते, तथा ‘प्रशंसति’ स्तौति बहुमन्यते ‘सविस्मयः’ साश्चर्यः ‘विभूतीः’ परसम्पद इत्यर्थः, तथा ‘पार्ययते’ अभिलषति
परविभूतीरिति, ‘तासु रज्यते’ तास्त्विति मासासु विभूतिषु रागं गच्छति, तथा ‘तदर्जनपरायणो भवति’ तासां—विभूतीना-
मर्जने—उपादाने परायण—उद्युक्तः तदर्जनपरायण इति, ततश्चैवम्भूतो भवति, असावप्यार्त्तव्यापीति गाथार्थः ॥ १६ ॥ किं च—

सदाहविस्मयिहो सदाहमपरम्पुहो पमायपरो । विजगम्यमणवेखंतो षट्ठह अट्टमि ज्ञाणमि ॥ १७ ॥

व्याख्या—शब्दादयश्च ते विपयाश्च तेषु षट्ठो—भूर्च्छितः काङ्क्षावानित्यर्थः, तथा सद्धर्मपराड्भुखः प्रमादपरः, तत्र

दुर्गतां प्रपतन्तमात्मानं धारयतीति धर्मः संश्र्वासी धर्मश्च सद्धर्मः—क्षान्त्यादिकश्चरणधर्मो गृह्यते ततः पराङ्मुखः, 'प्रमादपरः' मद्यादिप्रमादासक्तः, 'जिनमतमनपेक्षमाणो वर्तते आर्त्तध्याने' इति तत्र जिनाः—तीर्थकरास्तेषां मतम्—आगमरूपं प्रवचनमित्यर्थः तदनपेक्षमाणः—तस्मिन्पेक्ष इत्यर्थः, किम् ?—वर्तते आर्त्तध्याने इति गार्थार्थः ॥ १७ ॥ साम्प्रतमिदमार्त्तध्यानं सम्भवमधिकृत्य यदनुगतं यदनर्हं वर्तते तदेतदभिधित्सुराह—

तद्विरचयेसविरचा यमायप्रासंग्याणुयं क्षाणं । सम्प्रप्रासायसूक्तं वक्तव्यं जह्वज्जलेपं ॥ १८ ॥

व्याख्या—'तद्' आर्त्तध्यानमिति योगः, 'अविरतदेशविरतप्रमादपरसंयतानुगमिति तत्राविरता—मिव्याहृष्टयः सम्प्र-
रुष्टयश्च देशविरताः—एकद्वयाद्यणुप्रतधरभेदाः श्रावकाः प्रमादपराः—प्रमादनिष्ठाश्च ते संयताश्च २ ताननुगच्छतीति विग्रहः,
नैवाममत्तसंयतानिति भावः, इदं च स्वरूपतः सर्वप्रमादमूलं वर्तते, यतश्चैवमतो 'वर्जयितव्यं' परित्यजनीयं, केन ?—'यति-
जनेन' साधुलोकेन, उपलक्षणात्वात् श्रावकजनेन, परित्यागार्हत्वादेवास्थेति गार्थार्थः ॥ १८ ॥ उक्तमार्त्तध्यानं, साम्प्रतं
रीद्रध्यानावसरः, तदपि चतुर्विधमेव, तद्यथा—हिंसानुबन्धि मृषानुबन्धि स्तेयानुबन्धि विषयसंरक्षणानुबन्धि च, उक्तं
चोमात्यातिपाचकेन—'हिंसाऽनुत्तसेयविषयसंरक्षणेभ्यो रीद्र'मित्यादि (तत्त्वार्थे अ० ९-सू० ३६) ॥ तत्राऽऽद्यभेद-
प्रतिपादनायाह—

सत्त्वहवेदेषधणदहनकणमारणादपणिहणं । अहकोहन्नाहयत्यं निविषण्मणसोऽहमविचारं ॥ १९ ॥

व्याख्या—सत्त्वा—एकोन्द्रियादयः तेषां धधवेधवन्धनदहनाङ्गनमारणादिप्रणिधानं तत्र वधः—ताडनं करकशरतादिभिः

कर्मोदयायसा इति गाथार्थः ॥ १४ ॥ आह—कथं पुनरोपत एवाऽऽर्त्तयता ज्ञायत इति ?, उच्यते, लिङ्गेभ्यः, तान्येवो-
पदर्शयन्नाह—

तस्य ऽर्त्तदणसोऽयणपरीदेवणतारणाहं किं गाहं । इदमिदं विभोऽयमिदं विभोऽयमिदं विभोऽयमिदं ॥ १५ ॥

इयाख्या—‘तस्य’ अर्त्तध्यायिनः आकन्दनादीनि लिङ्गानि, तत्राऽऽकन्दनं—महता शब्देन विरचणं, दोषचनं त्वश्रुप-
रिपूर्णनयनस्य दैन्यं परिदेवनं—पुनः २ क्लिष्टभाषणं ताडनम्—उरःशिरःकुट्टनकेऽगुञ्जनादि, एतानि ‘लिङ्गानि’ चिह्नानि,
अमूनि च इष्टानिष्टवियोगावियोगवेदनानिमित्तानि, तत्रेष्टवियोगनिमित्तानि तथाऽनिष्टावियोगनिमित्तानि तथा वेदना-
निमित्तानि वेति गाथार्थः ॥ १५ ॥ किं चान्यत्—

निदं य विदक्याहं पसंसाह सविन्दभो विभूदंभो । पत्येह सासु रज्ज्वा तयज्जणरायणो होह ॥ १६ ॥

इयाख्या—‘निदं’ च ‘हुतसति च’ निजकृतानि’ आत्मकृतानि अल्पफलविफलानि कर्मक्षित्यकलायाणिन्यादीन्ये-
तन्नभ्यते, तथा ‘मयांसति’ स्तौति बहुमन्यते ‘सविस्मयः’ साधर्यः ‘विभूतीः’ परसम्पद इत्यर्थः, तथा ‘प्रार्थयते’ अभिलषति
परविभूतीरिति, ‘तासु रज्यते’ तास्विति प्राप्तासु विभूतिषु रागं गच्छति, तथा ‘तदर्जनपरायणो भवति’ तासां—विभूतीना-
मर्जने—उपादाने परायण—उद्युक्तः तदर्जनपरायण इति, ततश्चैवम्भूतो भवति, असावप्यार्त्तध्यायीति गाथार्थः ॥ १६ ॥ किं च—

सद्वद्वितयमिदो सद्वन्मपरम्भूतो पयायपरो । विष्णवयमप्यवेपथ्वो यदहं अहंमि क्षाणमि ॥ १७ ॥

इयाख्या—शब्दादयश्च ते विषयाश्च तेषु गृह्यो—भूर्च्छितः काक्षावानित्यर्थः, तथा सङ्कर्मपराङ्मुखः प्रमादपरः, तत्र

रौद्रभ्यानमिति प्रकरणादभ्यते, किंविशिष्टस्य सत इत्यत आह—माया—निकृतिः साऽस्यास्तीति मायायी तस्य मायाविनो-
यणिजादेः, तथा 'अतिसन्धानपरस्य' परवधनाप्रवृत्तस्य, अनेनाशेषेव्यपि प्रवृत्तिमप्या(स्या)द, तथा 'प्रच्छन्नपापस्य' कूटप्रयोग-
कारिणस्तस्यैव, अथवा धिजातिक्रुतीर्धिकादेरसद्गतगुणं गुणवन्तमात्मानं ख्यापयतः, तथाहि—गुणरहितमप्यात्मानं यो
गुणयन्तं ख्यापयति न तस्मादपरः प्रच्छन्नपापोऽस्तीति गाथार्थः ॥ २० ॥ उक्तो द्वितीयो भेदः, साम्प्रतं तृतीयमुपदर्शयति—

सह तिरकोरकोदावलरस भूभोवपायणमणजं । परद्वहरणचित्तं परलोकापायभिरकेक्षं ॥ २१ ॥

व्याख्या—तथाशब्दो दृढाभ्यवसायप्रकारसादृश्योपदर्शनार्थः, तीम्रौ—उत्कटौ तौ क्रोधलोभौ च २ ताभ्यामाकुलः—
अभिभूतस्तस्य, जनतोरिति गम्यते, किं १—'भूतोपहननमनार्य'मिति हन्यतेऽनेनेति हननम् उप—सामीप्येन हननम् उप-
हननं भूतानामुपहननं भूतोपहननम्, आराध्यातं सर्वहृद्यधर्मभ्य इत्यार्यं नाऽऽर्यमनार्यं, किं तदेवंविधमित्यत आह—परद्र-
व्यहरणचित्तं, रौद्रभ्यानमिति गम्यते, परेषां द्रव्यं २ सचित्तादि तद्विषयं हरणचित्तं २ परद्रव्यहरणचित्तं, तदेव विशोध्यते—
किम्भूतं तदित्यत आह—'परलोकापायनिरपेक्ष'मिति, तत्र परलोकापायाः—नरकगमनादयस्तन्निरपेक्षमिति गाथार्थः
॥ २१ ॥ उक्तस्तृतीयो भेदः, साम्प्रतं चतुर्थं भेदमुपदर्शयन्नाह—

सहद्विसयसादृष्यणसाररक्षणपायणमण्डि । सन्नाभिसंरूपरोधपायकलुसावकं चित्तं ॥ २२ ॥

व्याख्या—शब्दादयश्च ते विषयाश्च शब्दादिविषयास्तेषां साधनं—कारणं शब्दादिविषयसाधनं च (तच्च) तद्धनं च शब्दा-
दिविषयसाधनधनं तत्संरक्षणो—तत्परिपालने परायणम्—उद्युक्तमिति विग्रहः, तथाऽनिष्टं—सतामनभिलषणीयमित्यर्थः, इदमेव

वेधस्तु नासिकादिवेधनं कीलिकादिभिः वन्धनं—संयमनं रज्जुनिगडादिभिः दहनं—प्रतीतमुत्सुकादिभिः अङ्कनं—शान्दनं
 श्वश्रुगालचरणादिभिः मारणं—प्राणवियोजनमसिञ्चकिकुन्तादिभिः, आदिशब्दादागाढपरितापनपाटनादिपरिमहः, एतेषु
 प्रणिधानम्—अकुर्वतोऽपि करणं प्रति दृढाध्यवसानमित्यर्थः, प्रकरणाद् रौद्रध्यानमिति गम्यते, किंविशिष्टं प्रणिधानम् ?—
 ‘अतिक्रोधग्रहप्रस्तम्’ अतीवोत्कटो यः क्रोधः—रोषः स एवापायहेतुत्वाद्ग्रह इव ग्रहस्तेन प्रस्तम्—अभिभूतं, क्रोधग्रहणाच्च
 भानादयो गृह्यन्ते, किंविशिष्टस्य सत इदमित्यत आह—‘निर्घुणमनसः’ निर्घुणं—निर्गतदयं मनः—चिन्तमन्तःकरणं यस्य स
 निर्घुणमनास्तस्य, तदेव विशेष्यते—‘अधमविपाक’मिति अधमः—जघन्यो नरकादिप्रासिलक्षणे विपाकः—परिणामो यस्य
 तत्तथाविधमिति गाथार्थः ॥ १९ ॥ उक्तः प्रथमो भेदः, साम्प्रतं द्वितीयमभिधित्सुराह—

पिशुणासम्भासम्भयभूययायाद्वयवण्यमिदम् । नायाविणोऽहसंयत्नरास पण्डपयावस ॥ २० ॥

व्याख्या—‘पिशुनासम्भासम्भयभूतपातादिवचनप्रणिधान’मित्यत्रानिष्टस्य सूचकं पिशुनं पिशुनमनिष्टसूचकं ‘पिशुनं
 सूचकं विदु’रिति वचनात्, सभायां साधु सम्भं न सम्भयसम्भं—जकारमकारादि न सद्भूतमसद्भूतमनृतमित्यर्थः, तच्च
 व्यवहारनपदर्शनेनोपाधिभेदतत्त्रिधा, तद्यथा—अभूतोद्भावनं भूतनिहयोऽर्थान्तराभिधानं वेति, तत्राभूतोद्भावनं यथा-
 सर्वगतोऽयमात्मेत्यादि, भूतनिह्वयस्तु नारत्येवात्मेत्यादि, नामश्वमित्यादि ह्युक्तोऽर्थान्तराभिधानमिति, भूतानां—सत्त्वाना-
 मुपधातो यस्मिन् तद्भूतोपधातं, छिन्धि भिन्धि व्यापादय इत्यादि, आदिशब्दः प्रतिभेदं स्वगतानेकभेदप्रदर्शनार्थः, यथा-
 पिशुनमनेकधाऽनिष्टसूचकमित्यादि, तत्र पिशुनादिवचनोप्यप्रवर्तमानस्यापि प्रवृत्तिं प्रति प्रणिधानं—दृढाध्यवसानलक्षणं,

रौद्रभ्यानमिति प्रकरणाद्भ्रम्यते, किंविद्येष्टस्य सत इत्यत आह—माया—निकृतिः साऽस्यास्तीति मायावी तस्य मायाविनो-
यणिजादेः, तथा 'अतिसन्धानपरस्य' परवशनाप्रवृत्तस्य, अनेनाशेषेऽपि प्रवृत्तिमप्या (स्या) ह, तथा 'प्रच्छन्नपापस्य' कूटप्रयोग-
कारिणस्तस्यैव, अथवा धिगजातिककुलीर्धिकादेरसङ्गतगुणं गुणवन्तमात्मानं ख्यापयतः, तथा हि—गुणरहितमप्यारमानं यो
गुणवन्तं ख्यापयति न तस्मादपरः प्रच्छन्नपापोऽस्तीति गार्थार्थः ॥ २० ॥ उक्तो द्वितीयो भेदः, साम्प्रतं तृतीयमुपदर्शयति—
तत्र तिस्रोऽङ्कोऽहत्तरस भूभोग्यायणमणजं । परद्वहरणचित्तं परकोयाद्यायनिर्येवत्वं ॥ २१ ॥

व्याख्या—तथाशब्दो दृढाश्रयसाधप्रकारसाहचर्योपदर्शनार्थः, तीव्री—उत्कर्षात् तौ क्रोधलोभौ च २ ताभ्यामाकुलः—
अभिभूतस्तस्य, जन्तोरिति गम्यते, किं १—'भूतोपहननमनार्थ'मिति हन्यतेऽन्तेनेति हननम् उप—सामीप्येन हननम् उप-
हननं भूतानामुपहननं भूतोपहननम्, आराध्यात् सर्वदेयधर्मैभ्य इत्यर्थं नाऽऽर्यमनार्थ, किं तदेवाविधमित्यत आह—परद्र-
व्यहरणचित्तं, रौद्रभ्यानमिति गम्यते, परेषां द्रव्यं २ सच्चित्तादि तद्विषयं हरणचित्तं २ परद्रव्यहरणचित्तं, तदेव विशेष्यते—
किन्भूतं तदित्यत आह—'परलोकापायनिरपेक्ष'मिति, तत्र परलोकापायाः—नरकगमनादयस्तन्निरपेक्षमिति गार्थार्थः
॥ २१ ॥ उक्तस्तृतीयो भेदः, साम्प्रतं चतुर्थं भेदमुपदर्शयन्नाह—

सद्वाक्सिपयसाहणधनसाररक्षणपरायणमभिष्टं । सद्वाभिसंक्षणरोषवायकलुसावकं धितं ॥ २२ ॥

व्याख्या—शब्दादयश्च ते विषयाश्च शब्दादिविषयास्तेषां साधनं—कारणं शब्दादिविषयसाधनं च (तच्च) तद्धनं च शब्दा-
दिविषयसाधनधनं तत्संरक्षणे—तत्परिपालने परायणम्—उद्युक्तमिति विग्रहः, तथाऽनिष्टं—सतामनमित्यपणीयमित्यर्थः, इदमेव

विशेष्यते-सर्वेषामभिशाङ्कनेनाकुलमिति संवध्यते-न विद्वाः कः किं करिष्यतीत्यादिदक्षणेन, तस्मात्सर्वेषां यथाद्यस्यो-
पधात एव श्रेयानित्येवं परोपधातेन च, तथा कञुपयन्त्यात्मानमिति कञुषाः-कषायासैराकुलं-व्याप्तं यत् तत् तथोच्यते,
चित्तम्-अन्तःकरणं, प्रकरणाद्रौद्रध्यानमिति गम्यते, इह च शब्दादिविषयसाधनं धनविशेषणं किञ्च श्रावकस्य चैतस्य-
नसंरक्षणे न रौद्रध्यानमिति ज्ञापनार्थमिति गार्थार्थः ॥ २२ ॥ सांभ्रतं विशेषणाभिधाननर्भमुपसंहरन्नाह-

इय कलकारणानुमद्विसययणुचितं चरमेयं । अधिरवदेसासंजयजगन्मणसंसेवियमरुणं ॥ २३ ॥

व्याख्या-‘इय’ एवं करणं स्वयमेव कारणमन्यैः कृतानुमोदनमनुमतिः करणं च कारणं चानुमतिश्च करणकारणा-
नुमतयः एता एव विषयः-गोचरो यस्य तत्करणकारणानुमतिविषयं, किमिदमित्यत आह-‘अनुचिन्तनं’ पर्यालोचनमि-
त्यर्थः, ‘चतुर्भेदं’ इति हिंसानुबन्ध्यादि चतुष्प्रकारं, रौद्रध्यानमिति गम्यते, अधुनेदमेव स्याभिद्वारेण निरूपयति-अवि-
रताः-सन्ध्यदृष्टयः, इतरे च देशासंयताः-श्रावकाः, अनेन सर्वसंयतव्ययच्छेदमाह, अधिरवदेसासंयता एव जनाः २ तेषां
मनांसि-चित्तानि तैः संसेवितं, सञ्चिन्तितमित्यर्थः, मनोमद्वयमित्यत्र ध्यानचिन्तायां प्रधानाङ्गस्यापनार्थम्, ‘अपन्य’-
मित्यश्रेयस्करं पापं निन्दामिति गार्थार्थः ॥ २३ ॥ अधुनेदं यथाभूतस्य भवति यदूर्ध्वनं चेदमिति तदेतदभिधातुकाम आह-

युयं चरधिहं रागदोसमोहावकस्य जीवस्य । रोद्व्याणं संसारपद्वनं भरयगद्वरुणं ॥ २४ ॥

व्याख्या-‘एतद्’ अनन्तरोक्तं ‘चतुर्विधं’ चतुष्प्रकारं रागद्वेषमोहाद्विषयस्य आकुलस्य वेति पाठान्तरं, कस्य १-‘जीवस्य’

आत्मनः, किं ?—रौद्रध्यानमिति, इयमत्र चतुष्टयस्यापि क्रिया, किंचिशिष्टमिदमित्यत आह—‘संसारवर्द्धनम्’ ओषतः ‘नर-
कगतिमूढं’ विशेषत इति गाथार्थः ॥ २४ ॥ साम्प्रतं रौद्रध्यायिनो लेख्याः प्रतिपाद्यन्ते—

काथोपनीलकाळा लेसाभो तिब्रसंकिळिटाभो । रोद्व्याणोवगयस्स कम्मपरिणामजणियाभो ॥ २५ ॥

व्याख्या—पूर्ववद् व्याख्येया, एतावार्स्तु विशेषः—तीव्रसंक्लिष्टाः—अतिसंक्लिष्टा एता इति, आह—कथं पुनः रौद्रध्यायी
ज्ञायत इति ?, उच्यते, लिङ्गेभ्यः, तान्येयोपदर्शयति—

ढिगाईं सत्स उरसणवहुलनण्णाविहामरणदोसा । वेसिं थिय हिंसाइसु माहिरकणोवजत्तस्स ॥ २६ ॥

व्याख्या—‘लिङ्गानि’ चिह्नानि ‘तस्य’ रौद्रध्यायिनः, ‘उत्सन्नबहुलनानाविधामरणदोषा’ इत्यत्र दोषशब्दः प्रत्येकम-
भिसंघभ्यते, उत्सन्नदोषः बहुलदोषः नानाविधदोषः आमरणदोषश्चेति, तत्र हिंसानुबन्ध्यादीनामन्यतरस्मिन् प्रवर्तमान
उत्सन्नम्—अनुपरातं बाहुल्येन प्रवर्तते इत्युत्सन्नदोषः, सर्वेभ्यपि चैवमेव प्रवर्तत इति बहुलदोषः, नानाविधेषु त्वक्त्वक्षण-
नयनोल्लननादिषु हिंसाद्युपायेष्वसकृदप्येवं प्रवर्तत इति नानाविधदोषः, महदापह्नतोऽपि स्वतः महदापह्नतेऽपि च परे
आमरणादसञ्जातानुतापः कालसौकरिकवद् अपि त्वसमाप्तानुतापानुश्चयपर इत्यामरणदोष इति तेव्येव हिंसादिषु, आदि-
शब्दान्मुपायादादिपरिग्रहः, ततश्च तेव्येव हिंसानुबन्ध्यादिषु चतुर्भेदेषु, किं ?—बाह्यकरणोपयुक्तस्य सत उत्सन्नादिदोष-
लिङ्गानीति, बाह्यकरणशब्देनेह वाक्यार्थो गृह्यते, ततश्च ताभ्यामपि तीव्रमुपयुक्तस्येति गाथार्थः ॥ किं च—

परवसणं अहिनेन्द्रं निरवेत्तखो निद्वो सिणुत्तवो । इतिसिब्बं कयपावो रोद्व्याणोवगयच्चित्तो ॥ २७ ॥

विशेष्यते-सर्वेषामभिशाङ्कनेनाकुलमिति संबध्यते-न विद्मः कः किं करिष्यतीत्यादिलक्षणेन, तस्मात्सर्वेषां यथाशक्त्यो-
पपात एव श्रेयानित्येवं परोपपातेन च, तथा कलुषयन्त्यात्मानमिति कलुषाः-कपायास्तैराहुलं-व्याप्तं यत् तत् तथोच्यते,
चित्तम्-अन्तःकरणं, प्रकरणाद्रौद्रध्यानमिति गम्यते, इह च शब्दादिविषयसाधनं धनविशेषणं किल श्रावकस्य धैर्य-
नसंरक्षणे न रौद्रध्यानमिति ज्ञापनार्थमिति गाथार्थः ॥ २२ ॥ साम्प्रतं विशेषणाभिधानगर्भमुपसंहरन्नाह-

एव कल्पकारणानुसंहिसिद्धयमुपैतत्पदं चरन्मेव । भविरप्येसासंजयवज्रमणसंसेवियमहं ॥ २३ ॥

व्याख्या-‘इयं’ एवं करणं स्वयमेव कारणमन्यैः कृतानुमोदनमनुमतिः करणं च कारणं चानुमतिश्च करणकारणा-
नुमतयः एता एव विषयः-गोचरो यस्य तत्करणकारणानुमतिविषयं, किमिदमित्यत आह-‘अनुचिन्तनं’ पर्यालोचनमि-
त्यर्थः, ‘चतुर्भेदं’ इति हिंसानुबन्ध्यादि चतुष्प्रकारं, रौद्रध्यानमिति गम्यते, अधुनेदमेव स्यान्निद्वारेण निरूपयति-अवि-
रताः-सन्मग्नदृष्टयः, इतरे च देशासंयताः-श्रावकाः, अनेन सर्वसंयतव्ययच्छेदमाह, अविरतदेशासंयता एव जनाः २ तेषां
मनांसि-चित्तानि तैः संसेवितं, सच्चिन्तितमित्यर्थः, मनोग्रहणमित्यत्र ध्यानचिन्तायां प्रधानाद्गत्यापनार्थम्, ‘अपन्य’-
मित्यश्रेयस्करं पापं निन्द्यमिति गाथार्थः ॥ २३ ॥ अधुनेदं यथाभूतस्य भवति यद्वर्द्धनं चेदमिति तदेतदभिधानुकाम आह-

एवं चरन्निदं रागदोषमोहादवस्रस जीवसस । रोदन्मणं संसारपद्वणं नरययादयुक्तं ॥ २४ ॥

व्याख्या-‘एतद्’ अनन्तरोक्तं ‘चतुर्विधं’ चतुष्प्रकारं रागद्वेषमोहाद्विगतस्य आकुलस्य चेति पाठान्तरं, कस्य ?-‘जीवस्य’

व्याख्या—पूर्व-व्यानात् प्रथमं कृतः—निर्वर्तितोऽभ्यासः—आसेवनालक्षणो येन स तथाविधः, काभिः पूर्वकृताभ्यासः १—‘भावनाभिः’ करणभूताभिः भावनासु वा—भावनाविषये पश्चाद् ‘व्यानस्य’ अधिकृतस्य ‘योग्यताम्’ अनुरूपताम् ‘उपैति’ यातीत्यर्थः, ‘ताश्च’ भावना ज्ञानदर्शनचारित्र्यैराग्यनियता वर्तन्ते, नियताः—परिच्छिन्नाः पाठान्तरं याजनिता इति गार्थार्थः ॥ ३० ॥ साम्प्रतं ज्ञानभावनास्वरूपगुणदर्शनार्थेदमाह—

प्राये निष्ठभासो गुणः मणोधारणं विशुद्धिं च । नाणगुणमुत्थियसरो लो माह सुनिष्ठकर्मरंभो ॥ ३१ ॥

व्याख्या—‘ज्ञाने’ श्रुतज्ञाने, नित्यं—सदा अभ्यासः—आसेवनालक्षणः ‘करोति’ निर्वर्तयति, किं १—मनसः—अन्तःकरणस्य, चेतस इत्यर्थः, धारणम्—अशुभव्यापारनिरोधेनावस्थानमिति भावना, तथा ‘विशुद्धिं’ च’ तत्र विशेषनं विशुद्धिः, सूत्रार्थयोरिति गम्यते, तां, चशब्दाद्भवनिर्वेदं च, एवं ‘ज्ञानगुणमुत्थितसार’ इति ज्ञानेन गुणानां—जीवाजीवाश्रितानां ‘गुणपर्यायवत् द्रव्य’मिति (तत्त्वा० अ० ५ सू० ३७) वचनात् पर्यायाणां च तद्विनाभावितानां मुणितः—ज्ञातः सारः—परमार्थो येन ॥ तथोच्यते, ज्ञानगुणेन वा—ज्ञानमाहात्म्येनेति भावः ज्ञातः सारो येन, विश्वस्येति गम्यते, स तथाविधः, ततश्च पश्चाद् ‘ध्यापति’ चिन्तयति, किंविशिष्टः सन् १—सुष्ठु—अतिशयेन निश्चला—निष्प्रकम्पा सम्यग्ज्ञानतोऽन्यथाप्रवृत्तिकम्परद्वितेति भावः मतिः—शुद्धिर्यस्य स तथाविध इति गार्थार्थः ॥ ३१ ॥ उक्ता ज्ञानभावना, साम्प्रतं दर्शनभावना—स्वरूपगुणदर्शनार्थमिदमाह—

संकादोसरहिभो पसमयेज्जाद्गुणगणोयेभो । होह असंभूदमणो दंसणसुदीदं ज्ञाणंमि ॥ ३२ ॥

न्याख्या—इहाऽऽत्मव्यतिरिक्तो योऽन्यः स परतत्त्वव्यसनम्—आपत्परव्यसनं तद् ‘अभिनन्दति’ अतिक्लिष्टचित्त-
त्वाद्बहुमन्यत इत्यर्थः, शोभनमिदं यदेतदिरुधं संबृत्तमिति, तथा ‘निरपेक्ष’ इहान्यभविकापापभयरहितः, तथा निर्गत-
दयो निर्दयः, परानुकम्पाशून्य इत्यर्थः, तथा निर्गतानुतापो निरनुतापः, पञ्चाचापरहित इति भावः, तथा किंच—‘दृष्यते’
तुष्यति ‘कृतपापः’ निर्वर्तितपापः सिंहमारकवत्, क इत्यत आह—रौद्रध्यानोपगधिच इति, अभूनि च लिङ्गानि यत्नन्त
इति गाथार्थः ॥ २७ ॥ उक्तं रौद्रध्यानं, साम्प्रतं धर्मध्यानावसरः, तत्र तदभिधित्सयेवादायिदं द्वारगाथाद्वयमाह—

स्वाणस्त आवाणाभो देवं कालं तद्वाऽऽत्मविसेतं । भावंपुं कर्म स्मरपद्यं जे य द्वायातो ॥ २८ ॥

तपोऽगुप्येहाभो लेस्ता किं कर्म च नाकर्म । धर्मं स्मरन् मुणो यागयजोयो यभो मुञ्ज ॥ २९ ॥

न्याख्या—‘ध्यानस्य’ प्राप्तिरुपितशब्दार्थस्य, किं ?—‘भावना’ ज्ञानाद्याः, ज्ञात्येति योगः, किं च—‘देवं’ तदुचितं, कालं
तथा आसनविशेषं तदुचितमिति, ‘आत्मजनं’ वाचनादि, ‘कर्म’ मनोनिरोधादि, तथा ‘ध्यातव्यं’ ध्येयमाज्ञादि, तथा ये
च ‘ध्यातारः’ अप्रमादादियुक्ताः, ततः ‘अनुपेक्षा’ ध्यानोपरमकालभाविन्योऽनित्यत्वाद्यालोचनारूपाः, तथा ‘लेख्याः’
शुद्धा एव, तथा ‘लिङ्गं’ श्रद्धानादि, तथा ‘कलं’ सुरलोकादि, चशब्दः स्वातन्त्र्येकभेदप्रदर्शनपरः, एतद् ज्ञात्वा, किं ?—
‘धर्म्यम्’ इति धर्मध्यानं ध्यायेन्मुनिरिति, ‘तत्कृतयोगः’ धर्मध्यानेकृतान्यासः, ‘ततः’ पश्चात् शुक्लध्यानमिति गाथाद्वय-
समासार्थः ॥ २८-२९ ॥ न्यासार्थं तु प्रतिद्वारं ग्रन्थकारः स्वयमेव वक्ष्यति, तत्राऽऽद्याद्वारवयवार्थप्रतिपादनायाह—

शुद्धकल्पमासो भावणाहि स्वाणस्त जोगयमुवेद । ताभ्यो य नाणदंसजघदि कथेरगजलिपाभो ॥ ३० ॥

व्याख्या—पूर्व-ध्यानात् प्रथमं कृतः-निर्वर्तितोऽभ्यासः—आसेवनालक्षणो येन स तथाविधः, काभिः पूर्वकृताभ्यासः १—‘भावनाभिः’ करणभूताभिः भावनासु या-भावनाविषये पश्चाद् ‘ध्यानस्य’ अधिकृतस्य ‘योग्यताम्’ अनुरूपताम् ‘उपैति’ यातीत्यर्थः, ‘ताश्च’ भावना ज्ञानदर्शनचारित्र्यैराग्यनियता वर्तन्ते, नियताः—परिच्छिन्नाः पाठान्तरं वा जनिता इति गाथार्थः ॥ ३० ॥ सान्प्रतं ज्ञानभावनास्वरूपगुणदर्शनायेदमाह—

भागे लिख्यमासो गुणः मणोधारणं विशुद्धिं च । गणगुणसुखिसारो तो साह सुखिषकमहंभो ॥ ३१ ॥

व्याख्या—‘ज्ञाने’ श्रुतज्ञाने, नित्यं-सदा अभ्यासः—आसेवनालक्षणः ‘करोति’ निर्वर्तयति, किं ?—मनसः—अन्तःकरणस्य, चेतस इत्यर्थः, धारणम्—अशुभव्यापारनिरोधनावस्थानमिति भावना, तथा ‘विशुद्धिं च’ तत्र विशेषनं विशुद्धिः, सूत्रार्थयोरिति गम्यते, तां, चशब्दाद्भवनिर्वेदं च, एवं ‘ज्ञानगुणमुणितसार’ इति ज्ञानेन गुणानां—जीवाजीवाश्रितानां ‘गुणपर्यायवत् द्रव्य’मिति (तत्त्वा० अ० ५ सू० ३७) वचनात् पर्यायाणां च तद्विनाभाविनां मुणितः—ज्ञातः सारः—परमार्थो येन स तथोच्यते, ज्ञानगुणेन वा—ज्ञानमाहात्म्येनेति भावः ज्ञातः सारो येन, विश्वस्येति गम्यते, स तथाविधः, ततश्च पश्चाद् ‘ध्यायति’ चिन्तयति, किंविशिष्टः सन् १—सुष्ठु—अतिसूक्ष्मेन निश्चला—निष्प्रकम्पा सम्यग्ज्ञानतोऽन्यथाप्रवृत्तिकम्परहितेति भावः मतिः—बुद्धिर्यस्य स तथाविध इति गाथार्थः ॥ ३१ ॥ उक्ता ज्ञानभावना, साम्प्रतं दर्शनभावनास्वरूपगुणदर्शनार्थमिदमाह—

संकाददोषरहिभो पसमयेच्चाद्गुणगणोपेभो । होह भसंमूढमणो दंसणमुदीर्षुं साणंसि ॥ ३२ ॥

व्याख्या—इहाऽऽत्मव्यतिरिक्तो योऽन्यः स परस्वस्य व्यसनम्-आपत् परव्यसनं तद् 'अभिनन्दति' अतिक्लिष्टचित्त-
त्वाद्बहु मन्यत इत्यर्थः, शोभनमिदं यदेतदित्थं संवृत्तमिति, तथा 'निरपेक्ष' इहान्यभविकापायभयरहितः, तथा निर्गत-
दयो निर्दयः, परानुकम्पाशून्य इत्यर्थः, तथा निर्गतानुतापो निरनुतापः, पश्चात्तापरहित इति भावः, तथा किंच-'दृष्यते'
तुष्यति 'कृतपापः' निर्दोषतयापः सिंहमारकवत्, क इत्यत आह-रौद्रध्यानोपगच्छति इति, अमूनि च लिङ्गानि पर्वन्त
इति गाथार्थः ॥ २७ ॥ उक्तं रौद्रध्यानं, साम्प्रतं धर्मध्यानावसरः, तत्र तदभिधितस्यैवादाविदं द्वारगाथाद्वयमाह—

स्वाणस्व भाषणाभो देवं कालं वाराऽऽसृज्यधितेजं । भावंयं कर्म स्मादृष्यपं जे य स्मायतो ॥ २८ ॥
सर्वोऽणुपेदाभो हेरसा लिङं कलं च नारुपं । धर्मं स्मादृष्य मुणो सपयवो गो सभो मुञ्च ॥ २९ ॥

व्याख्या—'ध्यानस्य' प्राप्तिरूपितशब्दार्थस्य, किं ?-'भावना' ज्ञानाद्याः, ज्ञात्वेति योगः, किं च-'देवं' तदुचितं, कालं
तथा आसनविशेषं तदुचितमिति, 'आलम्बनं' वाचनादि, 'कर्म' मनोनिरोधादि, तथा 'ध्यातव्यं' ध्येयमाज्ञादि, तथा ये
च 'ध्यातारः' अप्रमादादियुक्ताः, ततः 'अनुपेक्षा' ध्यानोपरमकालमाविन्योऽनित्यत्वाद्यालोचनारूपाः, तथा 'हेरसाः'
शुद्धा एव, तथा 'लिङ्गं' श्रद्धाणादि, तथा 'कलं' सुरलोकादि, चशब्दः स्वगतानेकभेदप्रदर्शनपरः, एतद् ज्ञात्वा, किं ?-'
'धर्मम्' इति धर्मध्यानं ध्यायेन्मुनिरिति, 'तत्कृतयोगः' धर्मध्यागृह्यताभ्यासः, 'ततः' पश्चात् शुक्लध्यानमिति गाथाद्वय-
समासार्थः ॥ २८-२९ ॥ व्यासार्थं तु प्रतिद्वारं प्रत्यकारः स्वयमेव वक्ष्यति, तत्राऽऽद्यद्वारावयवार्थप्रतिपादनायाह—

शुभकयन्मासो भावणादि स्वाणस्व जोतयमुपेह । ताभो य नानादेसजयदित्येत्थमपि पाभो ॥ ३० ॥

मित्यर्थः, तथा 'शुभादानमिति शुभं-पुण्यं सातसम्यक्त्वहारपरतिपुरुषवेदशुभायुर्नामगोत्रात्मकं तस्याऽऽदानं-ग्रहणं, किं ?-‘चारित्रभावनाया’ हेतुभूतया, ध्यानं च चक्षुब्दाज्ञवकर्मानादानादि च ‘अयत्नेन’ अक्लेशेन ‘समेति’ गच्छति प्रामो-तीत्यर्थः । तत्र चारित्रभावनावेति कोऽर्थः ?-‘चर गतिभक्षणयोः’ इत्यस्य ‘अतिरूपसूखनिसिंहिचर इन्नन्’ (पा० ३-२-१८४) इतीवन्मूलयान्तस्य चरित्रमिति भवति, चरन्त्यनन्दितमनेनेति चरित्रं-क्षयोपशमरूपं तस्य भावश्चारित्रम्, एतदुक्तं भवति-इहान्यजन्मोपात्ताष्टविधकर्मसमूहापचयाय चरणभावश्चारित्रमिति, सर्वसायद्ययोगविनिवृत्तिरूपा क्रिया इत्यर्थः, तस्य भावना-अभ्यासश्चारित्रभावनेति गार्थः ॥ ३३ ॥ उक्ता चारित्रभावना, साम्प्रतं वैराग्यभावनास्वरूप-गुणदर्शनार्थमाह—

सुविदित्यज्ञासभाषो निरसंगो विरमभो निरासो य । वैराग्याविषमणो क्षाणंभि सुनिबलो होइ ॥ ३४ ॥

उपाख्या—सुष्ठु-अतीव विदितः-ज्ञातो जगतः-चराचरस्य, यथोक्तं-‘जगन्ति जङ्गमान्याहुर्जगद् ज्ञेयं चराचरम्’ स्वो भावः स्वभावः,—‘जन्म मरणाय नियतं वन्धुर्दुःखाय धनमनिर्वृतये । तत्रास्ति यन्न विपदे तथापि लोको निरालोकः ॥ १ ॥’ इत्यादिलक्षणे येन स तथाविधः, कदाचिदेवम्भूतोऽपि कर्मपरिणतिवशात्ससङ्गो भवत्यत आह-‘निःसङ्गः’ विषयजस्तैह-सङ्गरहितः, एवम्भूतोऽपि च कदाचित्समयो भवत्यत आह-‘निर्भयः’ इहलोकादिसप्तभयविप्रमुक्तः, कदाचिदेवम्भूतोऽपि विद्रिष्टपरिणत्यभावात्परलोकमधिकृत्य साशंसो भवत्यत आह-‘निराशंसश्च’ इहपरलोकाशंसाविप्रमुक्तः, चक्षुब्दात्तथावि-धमोधादिरहितश्च, यं एवंविधो वैराग्यभावितमना भवति स खल्वज्ञानाद्युपद्रवरहितत्वाद् ध्याने सुनिश्चलो भवतीति

व्याख्या—‘शङ्कादिदोषरहितः’ शङ्कनं—शङ्का, आदिशब्दात् काङ्क्षादिपरिमहः, उक्तं च—‘शङ्काकाङ्क्षाविचिकित्साऽन्य-
द्विप्रशंसापरपापपण्डसंस्तवाः सम्यग्दृष्टेरतिचाराः (तत्त्वा० अ० १ सू० १८) इति, एतेषां च स्वरूपं प्रत्याख्यानाप्यपने-
न्यक्षेण वक्ष्यामः, तत्र शङ्कादय एव सम्यक्त्वाख्यप्रथमगुणातिचारत्वात् दोषाः शङ्कादिदोषास्तेः रहितः—त्यक्तः, इत्यदो-
षरहितत्वादेव, किं ?—‘प्रश(श्र)मस्यैर्यादिगुणगणोपेतः’ तत्र प्रकर्षेण श्रमः प्रश्रमः—त्येदः, स च स्वपरसमयतत्त्वाधिगमरूपः,
स्यैर्यं तु जिज्ञासासने निष्प्रक्रमत्वा, आदिशब्दात्प्रभावनादिपरिमहः, उक्तं च—‘स्वपरसमयकोसङ्गं धिरया जिज्ञासासपे-
यभाषणया । आश्रयणसेव भस्ती दंसणदीया गुणा पंच ॥ १ ॥’ प्रश्रमस्यैर्यादय एव गुणालोपां गणः—समूदत्तेनोपेतो—गुणो-
यः स तथाविधः, अथवा प्रशमादिना स्यैर्यादिना च गुणगणोपेतः २, तत्र प्रशमादिगुणगणः—प्रशमसंवेगनिर्वेदानुक्र-
न्पास्तिक्याभिव्यक्तिलक्षणः, स्यैर्यादिरसु दर्शित एव, य इदमभूतः असौ भवति ‘असन्नमूदमनाः’ तत्त्वान्तरेऽभ्वान्तचित्त-
द्वलार्थः, ‘दर्शनशुद्ध्या’ उक्तलक्षणया हेतुभूतया, क ?—‘व्यान इति गाथार्थः ॥ ३२ ॥ उक्ता दर्शनभावना, साम्प्रतं चारित्र-
भावनास्वरूपगुणदर्शनायेदमाह—

नवकम्माणावाणं पौराणधिनिद्वरं सुभाषणं ।

व्याख्या—‘नवकर्मणामनादानं’मिति नवानि—उपचीयमानानि प्रत्यक्षाणि भण्यन्ते, क्रियन्त इति कर्माणि—ज्ञानाव-
रणीयादीनि तेषामनादानम्—अग्रहणं चारित्रभावनया ‘समेति’ गच्छतीति योगः, तथा ‘पुराणविनिर्जरां’ चिरन्तनस्वपणा-

१ स्वपरसमयकोसङ्गं स्थिराया विनयासने प्रभावना । भाष्यतन्त्रेया अङ्किः दर्शनदीपका गुणाः पञ्च ॥ १ ॥

मित्यर्थः, तथा 'शुभादान'मिति शुभं-शुष्यं सातसम्यक्त्वहास्यरतिपुरुषवेदशुभाशुर्नामगोत्रात्मकं तस्माऽऽदानं-ग्रहणं, किं !-'चारित्रभावनया' हेतुभूतया, ध्यानं च चराब्दाञ्जयकर्मानादानादि च 'अयत्नेन' अङ्कशेन 'समेति' गच्छति प्राप्नोतीत्यर्थः । तत्र चारित्रभावनयेति कोऽर्थः ?-'चर गतिभक्षणयोः' इत्यस्य 'आर्तिल्लूधूसूखनिसहिचर इवन्' (पा० ३-२-१८४) इतीवन्प्रत्ययान्तस्य चारित्रिमिति भवति, चरन्त्यनन्दितमनेनेति चरित्रं-क्षयोपशमरूपं तस्य भावश्चारित्रम्, एतदुक्तं भवति-इहान्यजन्मोपात्ताष्टविधकर्मसंशयापचयाय चरणभावश्चारित्रमिति, सर्वसाधयोगविनिवृत्तिरूपा क्रिया इत्यर्थः, तस्य भावना-अभ्यासश्चारित्रभावनेति गाथार्थः ॥ ३३ ॥ उक्ता चारित्रभावना, साम्प्रतं वैराग्यभावनास्वरूप-गुणदर्शनार्थमाह—

सुनिश्चितवज्रगन्धभायो निरसंगो निरभ्यो निरासो य । वैराग्यभाविष्यन्तो स्यान्मि सुनिश्चलो होइ ॥ ३४ ॥

व्याख्या—सुष्ठु-अतीव विदितः-ज्ञातो जगतः-चराचरस्य, यथोक्तं-'जगन्ति जङ्गमान्याहुर्जगद् ज्ञेयं चराचरम्' स्वी भावः स्वभावः, 'जन्म मरणाय नियतं बन्धुर्दुःखाय धनमनिर्वृतये । तद्वास्ति यन्न विपदे तथापि लोको निरालोकः ॥ १ ॥' इत्यादिलक्षणो येन स तथाविधः, कदाचिदेवम्भूतोऽपि कर्मपरिणतिवशात्ससङ्गो भवत्यत आह-'निःसङ्गः' विषयजस्तेह-सङ्गरहितः, एवम्भूतोऽपि च कदाचित्सभयो भवत्यत आह-'निर्भयः' इहलोकादिसप्तभयविषममुक्तः, कदाचिदेवम्भूतोऽपि विसिष्टपरिणत्यभावात्परलोकमधिगृह्य साशंसो भवत्यत आह-'निराशंसश्च' इहपरलोकशंसाविषममुक्तः, चराब्दात्तथावि-धक्रोधादिरहितश्च, यं एवंविधो वैराग्यभाववितमना भवति स सत्त्वज्ञानाद्युपद्रवरहितत्वाद् ध्याने सुनिश्चलो भवतीति

व्याख्या—‘शङ्कादिदोपरहितः’ शङ्कनं—शङ्का, आदिशब्दात् काङ्क्षादिपरिग्रहः, उक्तं च—‘शङ्काकाङ्क्षाविचिकित्साऽन्य-
दृष्टिप्रशंसापरपापपङ्कसंस्तवाः सम्यग्दृष्टेरतिचाराः (तत्त्वा० अ० १ सू० १८) इति, एतेषां च स्वरूपं प्रत्याख्यानार्थपथने-
न्यक्षेण वक्ष्यामः, तत्र शङ्कादय एव सम्यक्त्वाख्यप्रथमगुणातिचारत्वात् दोषाः शङ्कादिदोषास्तैः रहितः—त्यक्तः, उक्तदो-
परहितत्वादेव, किं ?—‘प्रज्ञा(श्च)मस्यैर्यादिगुणगणोपेतः’ तत्र प्रकर्षेण श्रमः प्रश्रमः—स्वेदः, स च स्वपरसमयतत्त्वाधिगमरूपः,
स्यैर्यं तु जिनशासने निष्प्रकम्पता, आदिशब्दात्प्रभावनादिपरिग्रहः, उक्तं च—‘सपरसमयकोसङ्गं धिरया जिणसासणे
पभावणया । आदयणसेव भर्त्ता दंसणदीवा गुणा पंच ॥ १ ॥’ प्रश्रमस्यैर्यादय एव गुणास्तेषां गणाः—समूहस्तेनोपेतो—युक्तो
यः स तथाविधः, अथवा प्रशमादिना स्यैर्यादिना च गुणगणनोपेतः २, तत्र प्रशमादिगुणगणः—प्रशमसंवेगनिर्वेदानु-
श्यास्तिव्याभिव्यक्तिलक्षणः, स्यैर्यादिस्तु दर्शित एव, य इदमभूतः असौ भवति ‘असम्मूढमनाः’ तत्त्वान्तरेऽध्वान्तचित्त
इत्यर्थः, ‘दर्शनशुद्ध्या’ उक्तलक्षणया हेतुभूतया, क ?—ध्यान इति गाथार्थः ॥ ३२ ॥ उक्ता दर्शनभावना, साम्प्रतं चारित्र-
भावनास्वरूपगुणदर्शनावेदमाह—

नवकम्पाणप्रापणं धीराणविधिद्वरं सुभाषणं । चारित्रभाषणाय ज्ञाणमप्येव य समेह ॥ ३३ ॥

व्याख्या—‘नवकर्मणामनादान’मिति नवानि—उपचीयमानानि प्रत्यग्राणि भण्यन्ते, क्रियन्त इति कर्माणि—ज्ञानाव-
रणीयादीनि तेषामनादानम्—अग्रहणं चारित्रभावनया ‘समेति’ गच्छतीति योगः, तथा ‘पुराणविनिर्जरां’ चिरन्तनक्षपणा-

मित्यर्थः, तथा 'शुभादानमिति शुभं-शुभं सातसम्यक्त्वहास्यरतिपुरुषवेदशुभायुर्नामगोत्रात्मकं तस्याऽऽदानं-ग्रहणं, किं १-‘कारित्रभावनया’ हेतुभूतया, ध्यानं च चक्षुब्दाश्रयकर्मनादानादि च ‘अयत्नेन’ अहंशेन ‘समेति’ गच्छति प्रामो-
 तीत्यर्थः । तत्र कारित्रभावनयेति कोऽर्थः १-‘चर गतिभक्षणयोः’ इत्यस्य ‘अर्तिर्लघुसूत्रानिसहिचर इन्नन्’ (पा० ३-२-
 १८४) इतीञन्प्रत्ययान्तस्य चरित्रमिति भवति, चरन्त्यनन्दितामनेनेति चरित्रं-क्षयोपशमरूपं तस्य भावश्चारित्रम्, एत-
 दुक्तं भवति-इहान्यजन्मोपासादधिधर्मसहायपचयाय चरणभावश्चारित्रमिति, सर्वसाधक्योगविनिवृत्तिरूपा क्रिया
 इत्यर्थः, तस्य भावना-अभ्यासश्चारित्रभावनयेति गाथार्थः ॥ ३३ ॥ उक्ता चारित्रभावनया, साम्प्रतं वैराग्यभावनारूप-
 गुणदर्शनार्थमाह—

सुषिदिपजगत्सभावो निरसंगो निरमभो निरासो य । वैराग्यभाविमपणो साणमि सुनिच्छलो होह ॥ ३४ ॥

इत्याहया—सुष्ठु-अतीव विदितः-ज्ञातो जगतः-चराचरस्य, यथोक्तं-‘जगन्ति जङ्गमान्याहुर्जगद् नैयं चराचरम्’ स्वी-
 भावः स्वभावः-‘जन्म मरणाय नियतं वन्दुर्दुःखाय धनमनिर्वृतये । तन्नास्ति यत्र विषदे तथापि लोको निराश्रोकः ॥ १ ॥’
 इत्यादिलक्षणो येन स तथाविधः, कदाचिदेवम्भूतोऽपि कर्मपरिणतिवशात्ससङ्गो भवत्यत आह-‘निःसङ्गः’ विषयजस्नेह-
 सङ्गरहितः, एवम्भूतोऽपि च कदाचित्समयो भवत्यत आह-‘निर्भयः’ इहलोकादिसप्तभयविप्रमुक्तः, कदाचिदेवम्भूतोऽपि
 विशिष्टपरिणत्यभावात्परलोकमधिकृत्य साशंसो भवत्यत आह-‘निराशंसश्च’ इहपरलोकशंसाविप्रमुक्तः, चक्षुब्दात्तथावि-
 धक्रोधादिरहितश्च, यं एवंविधो वैराग्यभावितामना भवति स खल्वज्ञानाद्युपद्रवरहितत्वाद् ध्याने सुनिश्चलो भवतीति

गाथार्थः ॥ ३४ ॥ उक्ता वैराग्यभावनाना । मूलद्वारागाथाद्वये ध्यानस्य भावना इति न्याय्यातम्, अपुना देयद्वारन्यायि-
न्यासपाऽऽह—

निधं धिय शुचरपसुनपुंसगजुसीलवन्निदं जहणो । कणं विपणं मन्निधं विशेषतो साण्डालंभि ॥ ३५ ॥

न्याय्या—‘नित्यमेव’ सर्वकालमेव, न केवलं ध्यानकाल इति, किं ?—‘युवतिपशुनपुंसककुसीलपरिवर्जितं यतः स्थानं
विजनं भणितमिति, तत्र युवतिशब्देन मनुष्यस्त्री देवी च परिगृह्यते, पशुशब्देन तु तिर्यक्स्त्रीति नपुंसकं—प्रतीतं
कुत्सितं—निन्दितं शीलं—दृष्टं येषां ते कुसीलाः, ते च तथाविधा दृष्टकारादयः, उक्तं च—‘जुईपरसोलमैठा धट्टा उन्नाय-
गादिणो जे य । एए होंति कुसीला वज्जेयथा पयत्तेण ॥ १ ॥’ युवतिश्च पशुश्चेत्यादि द्वन्द्वः, युवत्यादिभिः परि—समन्तात्
वर्जितं—रहितमिति विग्रहः, यतः—तपस्विनः साधोः, ‘एकग्रहणे तज्जातीयग्रहणमिति साध्व्याश्च योग्यं यतिनपुंसकस्य
च, किं ?—स्थानम्—अवकाशलक्षणं, तदेव विशेष्यते—युवत्यादिव्यतिरिक्तशेषजनापेक्षया विगतजनं विजनं भणितम्—उक्तं
तीर्थकैर्गणधरैश्चेदमेवम्भूतं नित्यमेव, अन्यत्र प्रवचनोक्तदोषसम्भवात्, विशेषतो ध्यानकाल इत्यपरिणतयोगादिनाऽन्यत्र
ध्यानस्याऽऽराधयितुमशक्यत्वादिति गाथार्थः ॥ ३५ ॥ इत्थं तावदपरिणतयोगादीनां स्थानमुक्तम्, अपुना परिणतयो-
गादीनधिकृत्य विशेषमाह—

धिरकपजोगाणं गुण सुणीय साणे सुनिष्ठकमणाणं । गामंधि जणाएवणे सुएणे रएणे च ए विसेसो ॥ ३६ ॥

१ पृथक्कारः कलाका मेकाक्षरा वक्रात्मका इत्याद्ययो ये च । पृथे भवन्ति कुसीला पर्वावितभ्याः प्रपञ्चेन ॥ ३ ॥

व्याख्या—तत्र स्थिराः—संहननपृतिभ्यां बलवन्त उच्यन्ते, कृता—निर्वातिता अभ्यस्ता इति यावत्, के ?—युज्यन्त इति योगाः—ज्ञानादिभावनाव्यापाराः सत्त्वसूत्रतपःप्रभृतयो वा यैस्ते कृतयोगाः, स्थिराश्च ते कृतयोगाश्चेति विग्रहस्तेषाम्, अत्र च स्थिरकृतयोगयोश्चतुर्भङ्गी भवति, तद्यथा—‘धिरेणामेगे णो कयजोगे’ इत्यादि, स्थिरा धा—पैनः पुन्यकरणेन परिचिताः कृता योगा यैस्ते तथाविधास्तेषां, पुनः सचदो विशेषणार्थः, किं विशिनष्टि ?—तृतीयभङ्गवतां न दोषाणां, स्वभ्यस्तयोगानां वा मुनीनामिति, मन्यन्ते जीवादीन् पदार्थानिति मुनयो—विपश्चिरसाधयस्तेषां च, तथा ध्याने—अधिकृत एव धर्मध्याने सुष्ठु—अतिशयेन निश्चलं—निष्प्रकम्पं मनो येषां ते तथाविधास्तेषाम्, एवंविधानां स्थानं प्रति प्राप्तं जनाकीर्णं शून्येऽरूपे वा न विशेष इति, तत्र प्रसति दुःखादीन् गुणान् गम्यो वा करादीनामिति प्राप्तः—सन्निवेशविशेषः, इह ‘एकग्रहणे तज्जातीयग्रहणा’ क्षगरखेटकर्वटादिरिग्रह इति, जनाकीर्णं—जनाकुले प्राप्त एवोद्यानादौ वा, तथा शून्ये तस्मिन्नेवारण्ये वा कान्तारं वेति, वा विकल्पे, न विशेषो—न भेदः, सर्वत्र तुल्यभावत्वारपरिणतत्वात्तेषामिति गार्थार्थः ॥ ३६ ॥ यतश्चैवं—

शो (तो) जाय समाह्वं होन्म मणोवपणकायजोगणं । भूभोवरोहरहिभो सो देसो क्षायमाणस्त ॥ ३७ ॥

व्याख्या—यत एव तदुक्तं ‘ततः’ तस्मात्कारणाद् ‘यत्र’ प्रामादौ स्थाने ‘समाधानं’ स्वास्थ्यं ‘भवति’ जायते, केषामित्यत आह—‘मनोवाक्काययोगानां’ प्राप्तिरूपितस्वरूपाणामिति, आह—मनोयोगसमाधानमस्तु, वाक्काययोगसमाधानं तत्र कोपयुज्यते ?, न हि तन्मयं ध्यानं भवति, अत्रोच्यते, तत्समाधानं तावन्मनोयोगोपकारकं, ध्यानमपि च तदस्मकं भव-

त्येव, यथोक्तम्—‘एवंविहा गिरा मे वत्तवा एरिसी न वत्तवा । इय वेयालियवकस्स भासओ याइगं झाणं ॥ १ ॥’ तथा—
 ‘सुसमाहियकरपायस्स अकज्जे कारणंमि जयणाए । किरियाकरणं जं तं काइयझाणं भवे जइणो ॥ २ ॥’ न चात्र समा-
 धानमात्रकारित्वमेव गृह्यते, किन्तु भूतोपरोपररहितः, तत्र भूतानि-गृधिव्यादीनि उपरोधः—तत्सहृदनादित्थक्षणाः तेन
 रहितः—परित्यक्तो यः ‘एकग्रहणे तज्जातीयग्रहणाद्’ अनुतात्त्वादानमैशुनपरिग्रहाद्युपरोपररहितश्च स देशो ‘व्यायतः’ चिन्त-
 यतः, उच्चित इति शेषः, अयं गाथार्थः ॥ ३७ ॥ गतं देशद्वारम्, अधुना कालद्वारमभिधित्सुराह—

कालोऽपि सोऽपि यदि ओषसमाहणमुत्तमं कइइ । न व दिवसतिसावेकादितियमणं झाणो भनियं ॥ ३८ ॥

व्याख्या—कलनं कालः कलासमूहो वा कालः, स चार्द्धतृतीयेषु द्वीपसमुदेषु चन्द्रसूर्यगतिक्रियोपलक्षितो दिवसादि-
 रवसेयः, अपिशब्दो देशानियमेन तुल्यत्वसम्भावनार्थः, तथा चाह—कालोऽपि स एव, व्यानोचित इति गम्यते, ‘यत्र’
 काले ‘योगसमाधानं’ मनोयोगादिस्वारथ्यम् ‘वत्तमं’ प्रधानं ‘उभते’ प्राप्नोति, ‘न तु’ न पुनर्नैव च, तुराब्दस्य पुनःसब्दा-
 र्थत्वादेवकारार्थत्वाद्वा, किं ?—दिवसनिश्चायेलादिनियमनं व्यायिनो भणितमिति, दिवसनिश्चो प्रतीते, वेहा सामान्यत एव,
 तदेकदेशो मुहूर्तादिः, आदिशब्दात् पूर्वाह्णपराह्णादि वा, एतन्नियमनं दिवैवेत्यादित्थक्षणां, व्यायिनः—सत्त्वस्य भणितम्—
 उक्तं तीर्थकरगणधरैर्नैवेति गाथार्थः ॥ ३८ ॥ गतं कालद्वारं, साम्प्रतमासनविशेषद्वारं व्याचिख्यासयाऽऽह—

१ पूर्वविधाः गीर्मेया वक्कयेइसी न वक्कया । इति विधायित्वात्पस्य मायमाणस्य यापिकं व्यानम् ॥ १ ॥ सुसमाहितकरपादस्साकारे कालो वत्तनवा ।
 क्रियाकरणं यत्तत्काधिकं भवे ए यत्तेः व्यायं ॥ २ ॥

अथ देहावस्था विषया न साधोपरोहिणी होह । साध्या सद्यथा विभो निसण्यो नियण्यो वा ॥ ३९ ॥

व्याख्या—इदं वा काचिद् ‘देहावस्था’ शरीरावस्था निपण्णादिरूपा, किं ?—‘जिता’ इत्यभ्यस्ता उचिता वा, तथाऽनुष्ठी-
यमाना ‘न ध्यातोपरोधिनी भवति’ नाधिकृतधर्मध्यानपीडाकरी भवतीत्यर्थः, ‘ध्यायेत् तदवस्थ’ इति सैवावस्था यस्य
स तदवस्थः, तामेव विशेषतः ग्राह—‘स्थितः’ कायोत्सर्गेणोपप्लतादिना ‘निपणः’ उपविष्टो वीरासनादिना ‘निर्विणः’ सन्नि-
विष्टो दण्डायतादिना ‘वा’ विभाषायामिति गार्थः ॥ ३९ ॥ आह—किं पुनरयं देशकालासनानामनियम इति ?, अनोच्यते,

सद्रासु बहमाणा मुणभो जं देसकालचेट्ठासु । वरकेयलाह्लासं पला बहुसो सन्नियपावा ॥ ४० ॥

व्याख्या—‘सर्वासु’ इत्यनेपासु, देशकालचेट्ठासु इति योगः, चेष्टा—देहावस्था, किं ?—‘वर्तमानाः’ अवस्थिताः, के ?—
‘मुनयः’ प्राप्तिरूपितशब्दार्थाः ‘यद्’ यस्मात्कारणात्, किं ?—वरः—प्रधानश्चासौ केवलादिलाभश्च २ तं प्राप्ता इति, आदि-
शब्दान्मनःपर्यायज्ञानादियस्मिहः, किं सकृदेव प्राप्ताः ?, न, केवलवर्जं ‘बहुशः’ अनेकशः, किंविशिष्टाः ?—‘शान्तपापाः’
तत्र पातयति नरकादिव्यति पापं शान्तम्—उपशमं नीतं पापं यैस्ते तथाविधा इति गार्थः ॥ ४० ॥

सो देसकालचेट्ठाभियमो साणस्स नथि समयंमि । जोगाण समाहाणं जह होह तहा (प)यद्वयं ॥ ४१ ॥

व्याख्या—यस्मादिति पूर्वगाथायामुक्तं तेन सहास्याभिसम्बन्धः, तस्माद्देशकालचेष्टानियमो ध्यानस्य ‘नास्ति’ न
विद्यते, क ?—‘समये’ आगमे, किन्तु ‘योगानां’ मनःप्रभृतीनां ‘समाधानं’ पूर्वोक्तं यथा भवति तथा (प) ‘यत्तितव्यं’ (प्र)-
यतः कार्य इत्यत्र नियम एवेति गार्थः ॥ ४१ ॥ गतमासनद्वारम्, अधुनाऽऽलम्बनद्वारावयवार्थप्रतिपादनायाह—

त्येव, यथोक्तम्—‘एवंविहा गिरा मे वत्तवा एरिसी न वत्तवा । इय वेयाटियवक्कस्स भासओ वाइयं क्षाणं ॥ १ ॥’ तथा—
 ‘सुसमाहितकरपायस्स अकज्जे कारणंमि जयणाए । किरियाकरणं जं तं काइयक्षाणं भवे जइणो ॥ २ ॥’ न चात्र समान-
 धानमात्रकारित्वमेव गृह्यते, किन्तु भूतोपरोधरहितः, तत्र भूतानि—युधिष्यादीनि उपरोधः—तत्सद्वदनादिलक्षणः तेन
 रहितः—परित्यक्तो यः ‘एकग्रहणे तज्जातीयग्रहणाद्’ अतृतादत्तादानमैशुनपरिमहाद्युपरोधरहितश्च स देशो ‘व्यापतः’ चिन्त-
 यतः, उचित इति शेषः, अयं भाषार्थः ॥ ३७ ॥ गतं देशद्वारम्, अधुना कालद्वारमभिधित्सुराह—

कालोऽपि सोऽपि यदि जोगसमाहाणमुत्तमं छहइ । य उ दिवससिमावेकाइवियमणं शाएणो भणियं ॥ ३८ ॥

व्याख्या—कलनं कालः कलासमूहो वा कालः, स चार्द्धतृतीयेषु द्वीपसमुद्रेषु चन्द्रसूर्यगतिक्रियोपलक्षितो दिवसादि-
 रवसेयः, अपिशब्दो देशानियमेन नृत्यत्यसम्भावनार्थः, तथा चाह—कालोऽपि स एव, व्यानोचित इति गम्यते, ‘यत्र’
 काले ‘योगसमाधानं’ मनोयोगादिस्वारस्यम् ‘उत्तमं’ प्रधानं ‘लभते’ प्राप्नोति, ‘न तु’ न पुनर्नैव च, तुशब्दस्य पुनःशब्दा-
 धत्वादेवकारार्थत्वाद्वा, किं ?—दिवसनिष्ठावेलादिनियमनं व्यायिनो भणितमिति, दिवसनिशे प्रतीते, वेला सामान्यत एव,
 तदेकदेशो मुहूर्तादिः, आदिशब्दात् पूर्वाह्णपराह्णादि वा, एतन्नियमनं दिवैवेत्यादिलक्षणं, व्यायिनः—सत्त्वस्य भणितम्—
 उक्तं तीर्थकरणधर्मेनेवेति गाथार्थः ॥ ३८ ॥ गतं कालद्वारं, साम्यतमासनविशेषद्वारं व्याचिख्यासयाऽऽह—

१ एवंविधाः गीर्मेया षट्ठयेदस्मी न षट्ठया । इति विचारितवत्पल्ल भाषमाणस्य वाचिकं व्यानम् ॥ १ ॥ सुसमाहितकरपादस्याकार्ये कारणे यत्तनया ।
 क्रियाकरणं यत्तत्कादिकं भवेत् यतः व्यानं ॥ २ ॥

अथैव देहावस्था त्रिधा न साधोपरोक्षी होइ । सादृश्या त द्वायथो द्विभो निसङ्गो निवङ्गो वा ॥ २९ ॥

व्याख्या—इहैव वा काचिद् ‘देहावस्था’ शरीरावस्था निपण्णादिरूपं, किं ?—‘जित्वा’ इत्यभ्यस्ता उचिता वा, तथाऽनुष्ठी-
यमाना ‘न ध्यानोपरोधिनी भवति’ नाधिकृतधर्मध्यानपीडाकरी भवतीत्यर्थः, ‘ध्यायेत् तदवस्था’ इति सैवावस्था यस्य
स तदवस्था, तामेव विशेषतः प्राह—‘स्थितः’ कायोत्सर्गेणोपज्ञतादिना ‘निपण्णः’ उपविष्टो वीरासनादिना ‘निर्विण्णः’ सन्नि-
विष्टो दण्डायतादिना ‘वा’ विभाषायामिति गाथार्थः ॥ ३९ ॥ आह—किं पुनरयं देशकालासनानामनियम इति ?, अत्रोच्यते,

सदासु बहमाणा मुणभो जं देसकालचेद्दासु । वरकेवलाइलाभं पत्ता बहुसो सतिपपावा ॥ ४० ॥

व्याख्या—‘सर्वासु’ इत्यशेषासु, देशकालचेष्टासु इति योगः, चेष्टा—देहावस्था, किं ?—‘वर्तमानाः’ अवस्थिताः, के ?—
‘मुनयः’ प्राप्तिरूपितशब्दार्थाः ‘यद्’ यस्मात्कारणात्, किं ?—वरः—प्रधानश्चासौ केवलादिलाभश्च २ तं प्राप्ता इति, आदि-
शब्दान्मनःपर्यायज्ञानादिपरिग्रहः, किं सकृदेव प्राप्ताः ?, न, केवलवर्जं ‘बहुशः’ अनेकशः, किंविशिष्टाः ?—‘शान्तपापाः’
तत्र पातयति नरकादिविति पापं शान्तम्—उपशमं नीतं पापं वैस्ते तथाविधा इति गाथार्थः ॥ ४० ॥

तो देसकालचेद्दामिपमो द्वाणरस नथि समवंसि । जोगाण समाहाणं जह होइ तहा (प)यहयदं ॥ ४१ ॥

व्याख्या—यस्मादिति पूर्वगाथायामुक्तं तेन सहास्याभिसम्बन्धः, तस्माद्देशकालचेष्टानियमो ध्यानस्य ‘नास्ति’ न
विद्यते, क १—‘समये’ आगमे, किन्तु ‘योगानां’ मनःप्रभृतीनां ‘समाधानं’ पूर्वोक्तं यथा भवति तथा (प्र) ‘यतितव्यं’ (प्र)-
यत्ताः कार्य इत्यत्र नियम एवेति गाथार्थः ॥ ४१ ॥ नतमासनद्वारम्, अधुनाऽऽलम्बनद्वारावयवार्थप्रतिपादनायाह—

भावं धर्मादे वाच्यपुच्छणपरिवृत्त्याणि धितानि । सामादयार्थादे सदन्मात्रसमाहं च ॥ ४२ ॥

व्याख्या—इह धर्मध्यानारोहणार्थमालम्ब्यन्त इत्यालम्बनानि 'वाचनाप्रश्नपरावर्तनानुचिन्ता' इति तत्र वाचनं वाचना, विनेयाय निर्जराय सूत्रादिदानमित्यर्थः, शङ्किते सूत्रादौ संशयापनोदाय गुरुप्रच्छनं प्रश्न इति, परावर्तनं तु पूर्वार्थोत्तरस्य सूत्रादेरविसरणनिर्जरानिमित्तमभ्यासकरणमिति, अनुचिन्तनम् अनुचिन्ता मनसैवाविसरणादिनिमित्तं सूत्रानुस्मरणमित्यर्थः, वाचना च प्रश्नश्चेत्यादि द्वन्द्वः, एतानि च श्रुतधर्मानुगतानि वर्तन्ते, तथा सामायिकादीनि सद्भवावश्यकानि चेति, अमूनि तु चरणधर्मानुगतानि वर्तन्ते, सामायिकमादौ येषां तानि सामायिकादीनि, तत्र सामायिकं प्रतीतम्, आदिशब्दानुल्लेखिकामरूपेक्षणालक्षणसकलचक्रालसामाचारीपरिमहो यावत् पुनरपि सामायिकमिति, एतान्येव विधिवदासेव्यमानानि सन्ति—शोभनानि सन्ति च तानि चारित्रधर्मावश्यकानि चेति विग्रहः, आवश्यकानि—नियमतः करणीयानि, चः समुच्चये इति गार्थार्थः ॥ ४२ ॥ सामप्रतममीषामेवाऽऽलम्बनत्वे निबन्धनमाह—

विसर्गसि समतोहर् दृढदृढाळंणो जहा जुहिषो । सुचारुकाळंणो सर साणार समारर ॥ ४३ ॥

व्याख्या—'विषये' निम्ने दुःसम्भरे 'समारोहति' सम्यगपरिक्लेशेनोर्ध्वं याति, कः १—टटं—बलवद्गन्धं रज्ज्वायालम्बनं यस्य स तथाविधः, यथा 'पुरुषः' पुमान् कश्चित्, 'सूत्रादिकृतालम्बनः' वाचनादिकृतालम्बन इत्यर्थः, 'तथा' तेनैव प्रकाशेण 'ध्यानवरं' धर्मध्यानमित्यर्थः, समारोहतीति गार्थार्थः ॥ ४३ ॥ गतमालम्बनद्वारम्, अधुना कमद्वारावसरः, तत्र लाघवाधे धर्मस्य शुक्लस्य च (तं) प्रतिपादयन्नाह—

शास्त्राव्याधिक्रमो होह मणोजोगनिगहार्थो । भवकाले केवलिनो सेसाण जहासमादीप ॥ ४४ ॥

व्याख्या—भानं—प्राप्तिरूपितशब्दार्थे तस्य प्रतिपत्तिक्रम इति समासः, प्रतिपत्तिक्रमः—प्रतिपत्तिपरिपाठ्याभिधीयते, स च भवति मनोयोगनिग्रहादिः, तत्र प्रथमं मनोयोगनिग्रहः ततो वाययोगनिग्रहः ततः काययोगनिग्रह इति, किमयं सामान्येन सर्वधर्मैरुपभूतः क्रमो १, न, किन्तु भवकाले केवलिनः, अत्र भवकालशब्देन मोक्षगमनप्रत्यासन्नः अन्तर्मुहर्तप्रमाण एव शैलेश्वरस्यान्तर्गतः परिगृह्यते, केवलमस्यासीति केवली तस्य, शुक्लभ्यान एवायं क्रमः, शेषस्यान्यस्य धर्मभ्यानप्रतिपत्त्युपयोगकालावाधित्य किं १—‘यथासमाधिने’ति यथैव स्वारथ्यं भवति तथैव प्रतिपत्तिरिति गाथार्थः ॥ ४४ ॥ गतं क्रमद्वारम्, इदानीं भ्यातव्यमुच्यते, तद्यतुर्भेदमाज्ञादिः, उक्तं च—“आज्ञाऽप्रायविपाकसंस्थानविचयाय धर्म्य” (तत्त्वार्थे अ० ९ सू० ३७) मित्यादि, तत्राऽऽद्यभेदप्रतिपादनायाह—

सुनिगणमणार्णिहणं भूयदियं भूयभावणमहयं । भूमियमनियं महयं महाणुभावं महाविसयं ॥ ४५ ॥

व्याख्या—सुष्ठु—अतीव निपुणा—कुशला सुनिपुणा ताम्, आज्ञामिति योगः, नैपुण्यं पुनः सूक्ष्मद्रव्याण्युपदर्शकत्वात् तथा मत्वादिप्रतिपादकत्वाच्च, उक्तं च—‘सुयनाणमि नेवणं, केवले तयणंतरं । अप्पणो सेसगाणं च, जम्हा तं परिभाषणं ॥ १ ॥’ इत्यादि, इत्थं सुनिपुणां ध्यायेत्, तथा ‘अनाद्यनिधनाम्’ अनुत्पन्नाशाश्वतामित्यर्थः, अनाद्यनिधनत्वं च द्रव्याद्यपेक्षयेति, उक्तं च—“द्रव्याधर्मादशादित्येषा द्वादशाङ्गी न कदाचिन्नासी”दित्यादि, तथा ‘भूतहिता’मिति इह भूत-

आलंकरणार्थं वाच्यपुच्छणपरिषदणार्थित्वाभ्यो । सामादयारपादं सद्भावसपादं च ॥ ४२ ॥

व्याख्या—इह धर्मध्यानारोहणार्थमालम्ब्यन्त इत्यालम्बनानि 'वाचनाप्रश्रपरावर्तनानुचिन्ता' इति तत्र वाचनं वाचना, विनेयाय निर्जराय सूत्रादिदानमित्यर्थः, शङ्किते सूत्रादौ संशयापनोदाय गुरुपञ्चनं प्रश्र इति, परावर्तनं तु पूर्वार्थितस्यैव सूत्रादेरविस्मरणनिर्जरा निमित्तमभ्यासकरणमिति, अनुचिन्तनम् अनुचिन्ता मनसैवाविस्मरणादिनिमित्तं सूत्रानुस्मरणमित्यर्थः, वाचना च प्रश्नश्चेत्यादि द्वन्द्वः, एतानि च श्रुतधर्मानुगातानि धर्तन्ते, तथा सामायिकादीनि सद्भर्मायश्यकानि चेति, अमूनि तु चरणधर्मानुगतानि वर्तन्ते, सामायिकमादौ येषां तानि सामायिकादीनि, तत्र सामायिकं प्रतीतम्, आदिशब्दान्मुखयच्चिकाप्रयुषेक्षणादिलक्षणसकलचक्रवालसामाचारीपरिग्रहो यावत् पुनरपि सामायिकमिति, एतान्येव विधिवदासेव्यमानानि सन्ति-शोभनानि सन्ति च तानि चारित्रधर्मायश्यकानि चेति विग्रहः, आवश्यकानि-नियमतः करणीयानि, चः समुच्चये इति गाथार्थः ॥ ४२ ॥ सामप्रतममीपानेवाऽऽलम्बनत्वे निबन्धनमाह—

विसर्गमि समारोहद दृढप्राळम्बणो जहा गुरिसो । मुष्णादृकप्राळम्बो जह क्षाण्यदर समारहर ॥ ४३ ॥

व्याख्या—'विपमे' निक्षेपे दुःसम्भरे 'समारोहति' सम्यगपरिक्लेशेनोर्ध्वं याति, कः १-ट्ट-प्रत्ययद्रव्यं रज्ज्वाद्यालम्बनं यस्य स तथाविधः, यथा 'गुरुपः' पुमान् कश्चित्, 'सूत्रादिकृतालम्बनः' वाचनादिकृतालम्बन इत्यर्थः, 'तथा' तेनैव प्रका-रेण 'ध्यानवरं' धर्मध्यानमित्यर्थः, समारोहतीति गाथार्थः ॥ ४३ ॥ गतमालम्बनद्वारम्, अधुना क्रमद्वारावसरः, तत्र लाघवाय धर्मस्य शुक्लस्य च (तं) प्रतिपादयन्माह—

हेतुसहस्रोपगृहसः ॥ १ ॥ नरनरयतिरियसुरगणसंसारियसपदुक्स्वरोगाणं । जिणवयणमेगमोसहस्रपवगगसुहक्स्वयंफल्यं
 ॥ २ ॥” सजीवां पाडमुतामुपपत्तिसमत्वेन सार्थिकाभिति भावः, न तु यथा—‘तेषां कटतटश्चट्टेर्गजानां मदचिन्दुभिः ।
 प्रायतत नदी घोरा, हसत्यश्वरथवाहिनी ॥ १ ॥’ इत्यादिवन्मुतामिति, तथा ‘अजिता’मिति शेषप्रवचनाज्ञाभिरपराजिता-
 मिल्यर्थः, उक्तं च—‘जोवाइयरशुचिंतणकोसइगुणेणणसरेसेणं । सेसवयणेहिं अजियं जिणिंदवयणं महाविसयं ॥ १ ॥’
 तथा ‘महाधा’मिति महान्—प्रधानोऽर्थो यस्याः सा तथाविधा सां, तत्र पूर्वापरविरोधित्वादन्ययोगाद्वारत्सकत्वाज्जगर्भ-
 त्याद्य प्रधानां, महत्स्यां वा अत्र महान्तः—सम्यग्दृष्टयो भव्या एवोच्यन्ते ततश्च महत्सु स्थिता महत्स्या सां च, प्रधान-
 प्राणिस्थितामित्यर्थः, महास्यां वेत्यत्र महा पूजोच्यते तस्यां स्थिता महास्या तां, तथा चोक्तम्—‘सैयसुरासुरमाणुसजोइस-
 वंतरसुपूइयं णाणं । जेणेह गणहराणं इहंति चुण्णे सुरिदावि ॥ १ ॥’ तथा ‘महानुभावा’मिति तत्र महान्—प्रधानः प्रभूतो
 पाडनुभावाः—सामर्थ्यादिलक्षणो यस्याः सा तथा तां, प्रधान्यं चास्याद्यतुर्दशपूर्वविदः सर्वलब्धिसम्पन्नत्वात्, प्रभूतत्वं च
 प्रभूतकार्यकरणाद्, उक्तं च—‘पूर्वभू णं चोइसपुयी पडाओ पडसहससं करित्तप’ इत्यादि, एवमिहलोकै, परत्र तु जयन्यतोऽपि
 येमानिकोपपातः, उक्तं च—‘उंयवाओलंतंगमि चोइसपुयीस होइ उ जहण्णो । उफोसो सयट्टे सिद्धिगमो वा अकम्मसस ॥ १ ॥’

१ हेतुसहस्रोपगृहसः ॥ १ ॥ नरनरकतिर्वद्रसुरगणसांसारिकसर्वदुःखरोगाणां । जिनवचनमेकगोपयमपवर्गगुलाशतफलदम् ॥ २ ॥ २ गीयारियसु-
 धित्सुनकोतवपुणेनानन्यसहस्रो न । शेषवचनैरभिहितं जिनैन्द्रवचनं महाविषयम् ॥ १ ॥ ३ सर्वसुरासुरमनुष्यज्योतिष्कभयन्तरसुपुणितं शानम् । येनेह गणध-
 राणां (शीर्षं) क्षिपन्ति घूर्णाति देवेन्द्रा अपि ॥ १ ॥ ४ प्रभुशतुर्दशपूर्वा पटात् पटसहस्रं कर्तुं । ५ वपयातो कान्तके चतुर्दशपूर्वणा भवति पु जयन्यः ।
 शरदः सर्वापि सिद्धिगमनं पाडकर्मणः ॥ १ ॥

शब्देन प्राणिन उच्यन्ते तेषां हितां-पश्यामिति भावः, हितत्वं पुनस्तदनुपरोधिनीत्यात्तथा हितकारिणीत्याद्य, उक्तं च-
 'सर्वे जीवा न हन्तव्या' इत्यादि, एतत्प्रभावाच्च भूयांसः सिद्धा इति, 'भूतभावनाम्' इत्यत्र भूतं-सत्यं भाव्यतेऽनयेति
 भूतस्य वा भावना भूतभावना, अनेकान्तपरिच्छेदात्मिकेत्यर्थः, भूतानां वा-सत्त्वानां भावना भूतभावना, भावना यास-
 सनेत्यनर्थान्तरम्, उक्तं च-'कुरावि सहावेणं रागविसवसाणुणावि होकणं । भावियज्जिणवयणमणा तेहुक्कसुहावहा होति
 ॥ १ ॥' अयन्ते च चिल्लानीपुञ्जादय एवाविधा बहव इति, तथा 'अनर्थान्' इति सर्वोत्तमत्वादविद्यमानमूल्यामिति भावः,
 उक्तं च-"संबेडवि य सिद्धंता सदवरयणासया सतेलोक्का । जिणवयणस्स भगवओ न सुहमिस्सं अपगयेणं ॥ १ ॥' तथा
 रतुत्तिकारेणाप्युक्तम्-"कल्पद्दुमः कल्पितमात्रदायी, चिन्तामणिश्चिन्तितमेव दत्ते । जिनेन्द्रधर्मातिदायं विचिन्त्य, द्रव्येऽपि
 लोको लघुतामवेति ॥ १ ॥" इत्यादि, अथवा 'कृणन्ना'मित्यत्र कृणं-कर्म तद्गन्नामिति, उक्तं च-"जं अंबाणी कम्मं स्वयेइ
 बहुयाहि वासकोडीहि । तं नाणी तिहिं गुत्तो खवेइ ऊसासमिसेणं ॥ १ ॥" इत्यादि, तथा 'अमिताम्' इत्यपरिमितान्,
 उक्तं च-"सबनदीणं जा होज्ज वाहुया सवडदहीण जं उदयं । एत्तोवि अणंतगुणो अरथो एगस्स सुत्तस्स ॥ १ ॥" अमृतां
 मा मृष्टां वा पथ्यां वा, तथा चोक्तम्-"जिणवयणमोदगस्स उ रत्तिं च दिवा य खज्जमाणस्स । तिस्सिं हुहो न गच्छइ

१ इतरा अपि स्वभावेन रागादिवचनानुगा अपि भूत्वा । भावितजिनवचनमनस्यैलोपयमुखावहा अयन्ति ॥ १ ॥ २ सर्वेऽपि च सिद्धान्ताः समन्वयवशा-
 भयाः सन्नेलोप्याः । जिनवचनस्य भगवतो न मूल्यमात्रमनर्थेण (धर्त्तेन) ॥ १ ॥ ३ यद्व्याप्ती कर्म क्षपयति बहुकाभिर्यथोकोटीभिः । तद्य ज्ञानी अभिर्गुष्ठः
 क्षपयत्युच्यतासमात्रेण ॥ १ ॥ ४ सर्वतदीनं वा भवेयुः वाहुकाः सर्वोदधीनां यदुदकम् । अतोप्यजनन्तगुणोऽयं एकस्य सूत्रस्य ॥ १ ॥ ५ जिनवचनमोदकस्य ॥
 राशौ दिवा च स्नायमानस्य । तृप्तिं शुभो न गच्छति.

हेतुसहस्रयोगदृष्टस ॥ १ ॥ नरनरयतिरियसुरगणसंसारियसषट्कखरोगाणं । जिणवयणमेगमोसहसपवगसुहकखयफल्य
 ॥ २ ॥” सर्वायां वाऽमृतामुपपत्तिमत्त्वेन सार्थिकामिति भावः, न तु यथा-‘तेषां कटतटश्चटैर्गजानां मदविन्दुभिः ।
 प्रायतत नदी घोरा, हस्तभ्ररधयाहिनी ॥ १ ॥’ इत्यादिवन्मृतामिति, तथा ‘अजिता’मिति शेषप्रवचनाज्ञाभिरपराजिता-
 मित्यर्थः, उक्तं च-‘जीवाइयरशुचितणकोसद्वगुणेणऽणणसरिसेणं । सेसवयणेहिं अजियं जिणिंदवयणं महाविसयं ॥ १ ॥’
 तथा ‘मदार्था’मिति महान्-प्रधानोऽर्थो यस्याः सा तथाविधा तां, तत्र पूर्वापरविरोधित्वादनुयोगद्वारात्मकत्वात्तयगर्भ-
 त्याद्या प्रधानां, महत्स्यां वा अत्र महान्तः-सम्यग्दृष्टयो भव्या एवोच्यन्ते ततश्च महत्सु स्थिता महत्स्या तां च, प्रधान-
 प्राणिस्थितामित्यर्थः, महास्यां वेत्तत्र महा पूजोच्यते तस्यां स्थिता महास्या तां, तथा चोक्तम्-‘सैवसुरासुरमाणुसजोइस-
 पंतरसुपूइयं णाणं । जेणेह गणहराणं छुहंति चुण्णे सुरिंदायि ॥ १ ॥’ तथा ‘महानुभावा’मिति तत्र महान्-प्रधानः प्रभूतो
 वाऽनुभावः-सामर्थ्यादिलक्षणो यस्याः सा तथा तां, प्रधान्यं चास्याश्चतुर्दशपूर्वविदः सर्वलब्धिसम्पन्नत्वात्, प्रभूतत्वं च
 प्रभूतकार्यकरणाद्, उक्तं च-‘पूभू णं चोइसपुयी षडाओ षडसहससं करित्तए’ इत्यादि, एवमिहलोकै, परत्र तु जघन्यतोऽपि
 धंमानिकोपपातः, उक्तं च-‘तेवयाओ लंतगंमि चोइसपुयीरस होइ उ जहण्णो । उक्कोसो सवढे सिद्धिगमो वा अकम्मसस ॥ १ ॥’

१ हेतुसहस्रयोगदृष्टस ॥ १ ॥ नरनरकतिर्यक्सुरगणसांसारिकसर्वदुःखरोगाणाम् । जिनवचनमेकमौपयमपवर्गसुखाक्षतफलदम् ॥ २ ॥ २ जीवाविवस्तु-
 धित्वनकोदावगुणेनानन्यसरत्नेन । शेषवचनेरजितं जिनेन्द्रवचनं महाविषयम् ॥ १ ॥ ३ सर्वसुरासुरमनुष्यज्योतिष्कन्यन्तरसुप्रीतं ज्ञानम् । येनेह गणध-
 रानां (नीतिं) क्षियन्ति पूर्णानि देवेन्द्रा अपि ॥ १ ॥ ४ प्रमुखतुर्दशपूर्वां षटाव षटसहस्रं कर्तुं. ५ उपपातो क्लान्तके चतुर्दशपूर्वेषां भवति तु जघन्यः ।
 षट्दृष्टः ॥ यार्थे सिद्धिगमनं वाऽकर्मणः ॥ १ ॥

तथा 'महाविषया'मिति महद्विषयत्वं तु सकलद्रव्यादिविषयत्वाद्, उक्तं च—'दैवञ्चो सुयनाणी जवत्से सपदपादं ज्ञाणद्'-
त्यादि कृतं विस्तरेणेति गाथार्थः ॥ ४५ ॥

साहज्या श्रितव्यं विषयाभ्यासं जगत्पदैवाणं । अग्निहोत्रवदुत्प्रेयं ययमंगप्राप्तगमगदणं ॥ ४६ ॥

व्याख्या—'ध्यायेत्' चिन्तयेदिति सर्वपदक्रिया, 'निरवद्या'मिति अवद्यं—पापमुच्यते निर्गतमवद्यं यस्याः सा तथा
ताम्, अतृतादिद्वान्निशदोषावधारितत्वात्, क्रियाविशेषणं वा, कथं ध्यायेत् ?—निरवद्यम्—इहलोकाद्यादांसारहितमित्यर्थः,
उक्तं च—'नो इहलोगद्वयाद् नो परलोगद्वयाद् नो परपरिभवञ्चो-अहं-चाणी'त्यादिकं निरवद्यं ध्यायेत्, 'जिनानां' प्राप्ति-
रुपितशब्दार्थानाम् 'आज्ञां' वचनलक्षणां कुशलकर्मण्याज्ञाप्यन्तेऽनया प्राणिन इत्याज्ञा तां, किंविदिष्टां ?—जिनानां—
केवलालोकेनाशेषसंशयतिमिरनाशनाज्जगत्प्रदीपानामिति, आज्ञैव विद्येव्यते—'अनिपुणजनहुर्ज्ञेयां' न निपुणः अनिपुणः
अकुशल इत्यर्थः जनः—लोकस्तेन हुर्ज्ञेयामिति—दुरवगमां, तथा 'नयभङ्गप्रमाणगमगहनाम्' इत्यत्र नयाश्च भङ्गाश्च प्रमा-
णानि च गमाश्चेति विग्रहस्तैर्गहना—गह्गरा तां, तत्र नैगमादयो नयास्ते चानेकभेदाः, तथा भङ्गाः क्रमस्थानभेदभिन्नाः,
तत्र क्रमभङ्गा यथा एको जीव एक एवाजीव इत्यादि, स्थापना ॥ स्थानभङ्गास्तु यथा प्रियधर्मा नामैकः नो दृढधर्मत्वादि ॥
तथा प्रसीयते ज्ञेयमेभिरिति प्रमाणानि—द्रव्यादीनि, यथा—¹⁵ नुयोगद्वारेण गमाः—चतुर्विंशतिदण्डकादयः, कारण—¹⁵
यशतो वा किञ्चिद्विसदृशाः सूत्रमार्गा यथा षड्जीवनिका—ऽऽ द्वाविति कृतं विस्तरेणेति गाथार्थः ॥ ४६ ॥ ननु ऽऽ,

१ इत्यतः श्रुतशान्ती उपयुक्तः सर्वद्रव्याधि ज्ञानाति. २ नो इहलोकार्थाय नो परलोकार्थाय नो परपरिभाषकोऽहं ज्ञानी.

या एवंविशेषणविशिष्टा सा चोद्भूतमपि न शक्यते मन्दधीभिः, आस्तां तावद्भातुं, सतश्च यदि कथञ्चिन्नावबुध्यते तत्र का पार्तल्यत आह—

यस्य च भद्रोऽवयवं तद्विद्यावयवितिरहभो वाचि । योगगहनचणेल य पाणावरणोदृष्टं च ॥ ४७ ॥

व्याख्या—‘तत्र’ तस्यामाज्ञायां, चशब्दः प्रस्तुतप्रकरणानुकर्षणार्थः, किं ?—जडतया चलत्वेन वा मतिदौर्बल्येन—बुद्धेः सम्यगर्थानवधारणेनेत्यर्थः, तथा ‘तद्विधाचार्यविरहतोऽपि’ तत्र तद्विधः—सम्यगविपरीततत्त्वप्रतिपादनकुशलः आचार्योऽस्मादित्याचार्यः सूत्रार्थागमार्थं मुमुक्षुभिरासेव्यत इत्यर्थः तद्विधश्चासावाचार्यश्च २ तद्विरहतः—तदभावातश्च, चशब्दः अयोधे द्वितीयकारणसमुच्चयार्थः, अपिशब्दः क्वचिदुभयवस्तूपतिसम्भावनार्थः, तथा ‘ज्ञेयगहनत्वेन च’ तत्र ज्ञायत इति ज्ञेयं—धर्मस्तिकायादि तद्गहनत्वेन—गह्वरत्वेन, चशब्दोऽयोध एव तृतीयकारणसमुच्चयार्थः, तथा ‘ज्ञानावरणोदृष्टेन च’ तत्र ज्ञानावरणं प्रसिद्धं तदुदयेन तत्काले तद्विपाकेन, चशब्दश्चतुर्थाधकारणसमुच्चयार्थः, अत्राह—ननु ज्ञानावरणोदयादेव मतिदौर्बल्यं तथा तद्विधाचार्यविरहो ज्ञेयगहनाप्रतिपत्तिश्च, ततश्च तदभिधाने न युक्तममीषामभिधानमिति, न, तत्कार्यस्यैव संक्षेपयित्वा तत्र उपाधिभेदेनाभिधानादिति गाथार्थः ॥ ४७ ॥ तथा—

हेतुदाहरणासंभवे य सद्विज्ञं न न युज्येया । सद्यन्तुमयमविषहं तद्विज्ञं तं धितपु भद्रं ॥ ४८ ॥

व्याख्या—तत्र द्विनोति—गमयति जिज्ञासितधर्मविशिष्टानर्थानिति हेतुः—कारको व्यञ्जकश्च, उदाहरणं—चरितकल्पितभेदं, हेतुश्चोदाहरणं च हेतुदाहरणे तयोरसम्भवं, कश्चन पदार्थं प्रति हेतुदाहरणासम्भवात्, तासिश्च, चशब्दः पञ्चम-

तथा 'महाविषया'मिति महद्विषयत्वं तु सकलद्रव्यादिविषयत्वाद्, उक्तं च-'द्वयो सुयनाणी उच्यते सपदपादं जाणई-
त्यादि कृतं विस्तरेणेति गाथार्थः ॥ ४५ ॥

स्वाहन्ता निरवयं विष्णोर्भाषाणं जगत्पदैवाणं । अस्मिद्व्यज्जगदुच्येतं नयमंगमभाषागमगदणं ॥ ४६ ॥

व्याख्या—'ध्यायेत्' चिन्तयेदिति सर्वपदक्रिया, 'निरवया'मिति अवयं-पापमुच्यते निर्गतमवयं यस्याः ॥ तथा
ताम्, अनुतादिद्वानिशदोपायधरहितत्वात्, क्रियाविशेषणं या, कथं ध्यायेत् ?-निरवयम्-इहलोकाद्याशंसारहितमित्यर्थः,
उक्तं च-'नो इहलोगद्वयाप नो परलोगद्वयाप नो-परपरिभवओ-अहं-जाणी-स्यादिकं निरवयं ध्यायेत्, 'जिनानां' प्राप्ति-
रूपितशब्दार्थानाम् 'आज्ञां' वचनलक्षणां कुशलकर्मण्याशाप्यन्तेऽनया प्राणिन इत्याज्ञा तां, किंचिदिष्टां ?-जिनानां-
केवलालोकेनाशेषसंशयतिमिरनाशनाज्जगत्प्रदीपानामिति, आज्ञैव विशेष्यते-'अनिपुणजनदुर्ज्ञेयां' न निपुणः अनिपुणः
अकुशल इत्यर्थः जनः-लोकस्तेन दुर्ज्ञेयामिति-दुरवगमां, तथा 'नयभङ्गप्रमाणगमगदनाम्' इत्यत्र नयाश्च भङ्गाश्च प्रमा-
णानि च गमाश्चेति विग्रहस्तैर्गहना-गह्वरा तां, तत्र नैगमादयो नयास्ते चानेकभेदाः, तथा भङ्गाः क्रमस्यानभेदभिन्नाः,
तत्र क्रमभङ्गा यथा एको जीव एक एवाजीव इत्यादि, स्थापना ॥ स्थानभङ्गास्तु यथा प्रियधर्मा नामैकः नो दृढधर्मत्वादि ॥
तथा प्रनीयते ज्ञेयमेभिरिति प्रमाणाणि-द्रव्यादीनि, यथा-^{१५} नुयोगद्वारेषु गमाः-चतुर्विंशतिदण्डकादयः, कारण-^{१५}
यशतो वा किञ्चिद्विसदृशाः सूत्रमार्गा यथा पद्मजीवनिका-^{१५}ऽऽ द्वाविति कृतं विस्तरेणेति गाथार्थः ॥ ४६ ॥ ननु ^{१५}ऽऽ

१ द्रव्यतः सुतशानी वपुष्कः सर्वद्रव्याणि जानाति. २ नो इहलोकार्थाप नो परलोकार्थाप नो परपरिभावकोऽहं जानी.

तथा—‘द्वेषः सम्यग्यमानोऽपि, तापयत्येव देहिनाम् । कोटरस्थो ज्वलन्नाशु, दावानल इव हुमम् ॥ २ ॥’ तथा—‘दृष्ट्यादि-
भेदभिन्नस्य, रागस्याशुमिकं फलम् । दीर्घः संसार एवोक्तः, सर्वज्ञैः सर्वदर्शिभिः ॥ ३ ॥’ इत्यादि, तथा—‘दोर्सानलसंसक्तो
इह लोए ध्वेव दुक्खिओ जीवो । परलोगंमि य पावो पावइ निरयानलं तत्तो ॥ १ ॥’ इत्यादि, तथा कपायाः—‘क्रोधादयः,
तदपायाः पुनः—‘कोदो य माणो य अणिगहीया, माया य लोहो य पवहुमाणा । चत्तारि एए कसिणो कसाया, सिंचंति
मूलाइं पुणन्भवस्स ॥ १ ॥’ तथाऽऽश्वाः—‘कर्मवन्धहेतवो मिथ्यात्वादयः, तदपायः पुनः—‘मिच्छैस्समोहिममई जीवो इह-
लोण एव दुक्खाइं । निरओवमाइं पावो पावइ पसमाइणुणहीणो ॥ १ ॥’ तथा—‘अज्ञानं खलु कटं क्रोधादिभ्योऽपि सर्व-
पापेभ्यः । अर्थ हितमहितं वा न वेत्ति येनावृतो लोकः ॥ १ ॥’ तथा—‘जीर्वा पाविति इहं पाणवहादविरहए पावाए । नियसु-
यपायणमाइं दोसे जणगरहिए पावा ॥ १ ॥ परलोगंमिवि एवं आसवकिरियाहि अजिए कम्मो । जीवाण चिरमवाया निर-
याइगई भमंताणं ॥ २ ॥’ इत्यादि, आदिशब्दः स्वगतानेकभेदख्यापकः, प्रकृतिस्थित्यनुभावप्रदेशवन्धभेदमाहक इत्यन्ये;

१ द्वेषानलसंतत इहलोक एव दुःखितो जीवः । परलोके च पापः प्राप्तोति निरयानलं ततः ॥ १ ॥ २ क्रोधश्च मानश्चातिगृहीतौ माया च लोभश्च प्रवर्ध-
मानौ । यत्पार पूर्व कृत्वाः कपायाः सिद्ध्यन्ति मूलानि पुनर्भवस्य ॥ १ ॥ कोदो पीडं पणासेइ माणो विणयणासणो । माया मितालि मासेइ लोहो सद्धवि-
णासणो ॥ १ ॥ (प्रत्यन्तरेऽधिकं भावः) । ३ मिथ्यात्वमोहितमतिर्जीव इहलोक एव दुःखाणि । निरयोपमाणि पापः प्राप्तोति प्रज्ञमादिगुणहीनः ॥ १ ॥ ४ जीवाः
प्राप्नुवन्तीह प्राणवधाद्याधिरतोः पारिकायाः । निजमुत्तथावादिद्योयान् जनगर्हितान् पापाः ॥ १ ॥ परलोकेऽप्येवमाश्रवक्रियाधिरर्जिते कर्मेणि । जीवानां चिरमपाया
निरपादिपतिषु भ्रमताम् ॥ २ ॥

पष्ठकारणसमुच्चयार्थः, 'सति' विद्यमाने, किं?—'यद्' वस्तुजातं 'न ह्युप्तु' बुद्ध्येत' नातीयावगच्छेत् 'सर्वज्ञमतमवितथं' तथापि तच्चिन्तयेन्मतमिति' तत्र सर्वज्ञाः—तीर्थकरास्तेषां मतं सर्वज्ञमतं—यच्चनं, किं?—वितथयम्—अनृतं न वितथयम्—अवितथं सत्यमित्यर्थः, 'तथापि' तदयोपकारणे सत्यनयगच्छन्नपि 'तत्' मतं वस्तु या 'चिन्तयेत्' पर्यालोचयेत् 'मतिमान्' बुद्धि-मानिति गाथार्थः ॥ ४८ ॥ किमित्येतदेवमित्यत आह—

—अमुचक्यपराशुसाम्प्रदायणा जं जिना जगप्यरा । त्रिवराणोसमोहा य वण्णहाणादिणो देवं ॥ ४९ ॥

व्याख्या—अनुपकृते—परैरवर्तिते सति परानुग्रहपरायणा—धर्मोपदेशादिना . परानुग्रहोद्युक्ता इति समासः, 'यद्' यस्मात् कारणात्, के?—'जिनाः' प्राप्तिरुपितशब्दार्थाः, त एव विशेष्यन्ते—'जगत्पराः' चराचरश्रेष्ठा इत्यर्थः, एवंविधा अपि कदाचिद् रागादिभावाद्वितथयादिनो भवन्त्यत आह—जिता—निरस्ता . रागद्वेषमोहा यस्ते तथाविधाः, तत्राभिप्यङ्ग-लक्षणे रागः अमीतिलक्षणे द्वेषः अज्ञानलक्षणश्च मोहः, चशब्द एतद्भावगुणसमुच्चयार्थः, नान्यथावादिनः 'तेने'ति तेन कारणेन ते नान्यथावादिन इति, उक्तं च—“रागाद्वा द्वेषादे” त्यादि गाथार्थः ॥ ४९ ॥ उक्त्वावद्धातव्यप्रथमो भेदः, अधुना द्वितीय उच्यते—

रागादोसकसायासवामि क्रियासु धट्टमाण्णं । इहपरलोपायाभो क्षादन्ना यज्जपरिदम्भी ॥ ५० ॥

व्याख्या—रागद्वेषकपायाश्रवादिक्रियासु प्रवर्तमानानामिहपरलोकापायान् व्यायेत्, यथा रागादिक्रिया ऐहिकानु-मिकविरोधिनी, उक्तं च—“रागः सम्प्रयमानोऽपि, दुःखदो दुष्टगोचरः । महाव्याध्यभिभूतस्य, रूपव्याप्ताभिलाषवत् ॥ १ ॥”

तथा—‘द्रवः स्रग्ध्रमनोऽपि, तापयत्येव देहिनम् । कोटरस्थो ज्वलन्नाशु, दाधानल इव हुमम् ॥ २ ॥’ तथा—‘दृष्ट्यादि-
भेदभिन्नस्य, रागस्यामुत्तिकं फलम् । दीर्घः संसार एवोक्तः, सर्वज्ञैः सर्वदर्शिभिः ॥ ३ ॥’ इत्यादि, तथा—‘दोर्सानलसंससो
इह खोए चैव दुक्खिअओ जीवो । परलोगंमि य पावो पावइ निरयानलं तत्तो ॥ १ ॥’ इत्यादि, तथा कथायाः—‘क्रोधादयः,
तदपायाः पुनः—‘कोहो य माणो य अणिगहीया, माया य लोहो य पवहुमाणा । चत्तारि एए कसिणो कसाया, सिंचंति
मूलाइं पुणत्तवसस ॥ १ ॥’ तथाऽऽश्रवाः—‘कर्मवन्धहेतवो मिथ्यात्वाद्यः, तदपायः पुनः—‘मिच्छंत्तमोहियमई जीवो इह-
लोग एव दुक्खइ । निरओयमाइं पावो पावइ पसमाइशुणहीणो ॥ १ ॥’ तथा—‘अज्ञानं खलु कटं क्रोधादिभ्योऽपि सर्व-
पापेभ्यः । अर्थं हितमहितं वा न वेत्ति येनावृतो लोकः ॥ १ ॥’ तथा—‘जीर्वा पाविति इहं पाणवहादविरइए पावाए । नियसु-
यपायणमाई दोसे जणगरहिए पावा ॥ १ ॥ परलोगंमिदि एवं आसवकिरियाहि अज्जिए कम्मो । जीवाण चिरमवाया निर-
याइगई भमंताणं ॥ २ ॥’ इत्यादि, आदिशब्दः स्वगतानेकभेदख्यापकः, प्रकृतिस्थित्यनुभावप्रदेशवन्धभेदग्राहक इत्यन्ये,

१ द्वैपालकसंतत इहलोक एव दुःखितो जीवः । परलोके च पापः प्राप्नोति निरयानकं सतः ॥ १ ॥ २ क्रोधश्च मानव्यातिगृहीतौ माया च लोभश्च प्रवर्ध-
मानौ । यत्पार पृते कृपयाः क्षिप्रान्ति मूलानि पुनर्भवस्य ॥ १ ॥ कोहो दीर्घं पुणासेइ माणो विणयणासणो । माया मित्ताणि नासेइ खोहो सद्बलि-
णासणो ॥ १ ॥ (प्रसन्नोत्तरेऽधिकं माह्) ३ मिथ्यात्वमोहितमतिर्वीच इहलोक एव दुःखानि । निरयोपमाणि पापः प्राप्नोति प्रशमादिगुणहीनः ॥ १ ॥ ४ जीवाः
सामुदर्यदि माणवपापविरतोः पापिकायाः । निजसुतधातादिदोषान् जनगर्हितान् पापाः ॥ १ ॥ परलोकेऽप्येवमाश्रयक्रियाभिरर्जिते कर्मणि । जीवानां चिरमपाया
निरपादिपतिषु भ्रमताम् ॥ २ ॥

पष्ठकारणसमुच्चयार्थः, 'सति' विद्यमाने, किं?—'यद्' वस्तुजातं 'न सुप्तु शुद्धेव' नातीवाधगच्छेत् 'सर्वज्ञमतमप्यित्यं तथापि तच्चिन्तयेन्मतिमा' निति तत्र सर्वज्ञाः—तीर्थकरास्तेषां मतं सर्वज्ञमतं—यचनं, किं?—पितृयम्—अनृतं न पितृयम्—अपितृयं सत्यमित्यर्थः, 'तथापि' तद्वोधकारणे सत्यनवगच्छन्नपि 'तत्' मतं वस्तु या 'चिन्तयेत्' पर्यालोचयेत् 'मतिमान्' शुद्धि-मानिति भावार्थः ॥ ४८ ॥ किमित्येतदेवमित्यत आह—

—अणुवकप्रमाणप्रवृत्त्यानां अं जिना अप्यवत् । विद्यमानोसमोहा य जगत्प्रवर्तितो तेन ॥ ४९ ॥

व्याख्या—अणुपकृते—परैरवर्तिते सति परानुप्रहरायणा—धर्मोपदेशादिना परानुप्रहरणिका इति समासः, 'यद्' यस्मात् कारणात्, के?—'जिनाः' प्राप्तिरूपितशब्दार्थः, त एव विज्ञेयन्ते—'जगत्प्रवराः' चराचरभेदा इत्यर्थः, एवंविधा लक्षणा रागाः अमीति लक्षणा द्वेषः अज्ञानलक्षणश्च मोहः, चक्षुश्च एतदभावगुणसमुच्चयार्थः, नान्यथायादिनः 'तेने'ति तेन कारणेन ते नान्यथायादिन इति, उक्तं च—“रागाद्वा द्वेषाद्” त्यादि भावार्थः ॥ ४९ ॥ उक्तलापक्यातव्यमधमो भेदः, अधुना द्वितीय उच्यते—

रागरोसकसायसवधि किंरियासु पदमाणाणं । इदपरलोपायाभो शादजा यज्यपरिवन्धी ॥ ५० ॥

व्याख्या—रागद्वेषकपायाश्रवादि क्रियासु प्रवर्तमानानामिदपरलोकापायान् व्यायेत्, यथा रागादिक्रिया ऐहिकामु-
ष्मिकविरोधिनी, उक्तं च—“रागः सम्प्रयमानोऽपि, दुःस्वदो दुष्टगोचरः । महाव्याध्यभिभूतस्य, कुप्ययाप्राभिजायवत् ॥ १ ॥”

क्रियास्तु कायिक्यादिभेदाः पञ्च, एताः पुनरुत्तरत्र न्यक्षेण वक्ष्यामः, विपाकः पुनः—‘किरियासु घटमाणा काशगमाईसु दुक्खिया जीवा । इह चैव य परलोए संसारपवहुया भणिया ॥ १ ॥’ ततश्चैवं रागादिक्रियासु धर्तमानानामपायान् ध्यायेत्, किंविशिष्टः सन्नित्याह—‘वर्ज्यपरिवर्जी’ तत्र वर्जनीयं वर्ज्यम्—अकृत्यं परिगृह्यते तत्परिवर्जी—अप्रमत्त इति गाथार्थः ॥ ५० ॥ उक्तः खलु द्वितीयो ध्यातव्यभेदः, अधुना तृतीय उच्यते, तत्र—

पयइदिहपुसणुभाषभिन्नं सुहासुहविहवं । ओगानुभाषजमिदं कम्मविपागं विचिंतेज्जा ॥ ५१ ॥

व्याख्या—‘प्रकृतिस्थितिप्रदेशानुभावभिन्नं शुभाशुभविभक्तमिति अत्र प्रकृतिसाधनेनाष्टौ कर्मप्रकृतयोऽभिधीयन्ते ज्ञानावरणीयादिभेदा इति, प्रकृतिरंशो भेद इति पर्यायाः, स्थितिः—तासामेवावस्थानं जपन्यादिभेदभिन्नं, प्रदेशसाधनेन जीवप्रदेशकर्मपुद्गलसम्बन्धोऽभिधीयते, अनुभावसाधनेन तु विपाकः, एते च प्रकृत्यादयः शुभाशुभभेदभिन्ना भवन्ति, ततश्चैतदुक्तं भवति—प्रकृत्यादिभेदभिन्नं शुभाशुभविभक्तं ‘योगानुभावजनितं’ मनोयोगादिगुणप्रभवं कर्मविपाकं विचिन्तयेदिति गाथार्थः ॥ ५१ ॥ भाषार्थः पुनर्वृद्धविवरणादयसेयः, तच्चेदं—इह पयइभिन्नं सुहासुहविहवं कम्मविपागं विचिंतेज्जा, तस्य पयइवृत्ति कम्मणो भेदा अंसा णाणावरणिज्जाइणो अह, तेहि भिन्नं विहत्तं सुहं पुणं सायाइयं असुहं पावं तेहि विहत्तं—विभिन्नविपाकं जहा कम्मपकटीए तहा विसेसेण चित्तिज्जा, किं च—ठिइविभिन्नं च सुहासुहविहत्तं कम्मविपागं विचिंतेज्जा,

१ क्रियासु धर्तमानाः कायिक्यादिषु दुःखिता जीवाः । इहेव परलोके च संसारप्रपञ्चका मणितः ॥ ५० ॥ २ इह प्रकृतिभिन्नं शुभाशुभविभक्तं कर्मविपाकं विचिन्तयेत्, तत्र प्रकृतय इति कर्मणो भेदा भया ज्ञानावरणाद्योऽह, तेभिन्नं विभक्तं शुभं पुण्यं साक्षादिकं अशुभं पापं तैर्विभक्तं. विभिन्नविपाकं यथा कर्मघ-
कृतौ तथा विशेषेण चिन्तयेत् । किंच—स्थितिविभक्तं च शुभाशुभविभक्तं कर्मविपाकं विचिन्तयेत्.

तिदिति तासिं चैव अट्ठहं पयदीणं जहणमज्झिमुक्कोसा कालावत्था जहा कम्मपयदीए, किं च—एएसभिखं शुभाशुभं यावत्—‘कृत्वा पूर्वविधानं पदयोस्तावेव पूर्ववद् वर्ग्या। वर्गधर्नो कुर्यातां तृतीयराशेस्ततः प्रावत् ॥ १ ॥’ कृत्वा विधानं-
 मिति २५६, अस्य राशेः पूर्वपदस्य पनादि कृत्वा तस्यैव वर्गादि ततः द्वितीयपदस्येदमेव विपरीतं क्रियते, तत एतावेव
 पर्यन्ते, ततस्तृतीयपदस्य वर्गधर्नो क्रियते, एवमनेन क्रमेणाप्यं राशिः १६७७२१६ चित्तेज्जा पएसोस्ति जीवपएसोणं कम्म-
 पएसंहिं सुहमेहिं एगल्लेत्तायगादोहिं पुट्टोगादअणंतरअणुवायरज्झाइभेएहिं वज्झाणं विथरओ कम्मपयदीए भणिपाणं
 कम्मविपाणं विचित्तेज्जा, किं च—अणुभावभिखं सुहासुहविहत्तं कम्मविपाणं विचित्तेज्जा, तत्थ अणुभावोत्ति तासिं चैव अट्ठहं
 पयदीणं पुट्टयज्जनिकाइयाणं उदयाउ अणुभवणं, तं च कम्मविपाणं जोगाणुभावज्जणियं विचित्तेज्जा, तत्थ जोगा मणवयण-
 काया, अणुभावो जीवणुण एव, स च सिध्दादर्शनाविरतिप्रमादकयायाः, तेहिं अणुभावेण य ज्जणियमुप्पाइयं जीवस्स कम्मं
 जं तस्स विपाणं उदयं विचित्तिज्जाइ । उक्तस्तृतीयो ध्यातव्यभेदः, साम्प्रतं चतुर्थं उच्यते, तन्न—

विणदेस्सियाइ लक्खणसंठाणासणविहाणमाणाहिं । उप्पायदिदंभंगाइ पण्णवा वे य द्वापाणं ॥ ५२ ॥

१ स्थितिर्दिति तासामेवाद्यानां प्रकृतीनां अयन्यमभ्यसोऽकृष्टाः कालावत्था यथा कर्मप्रकृतौ । किंच-प्रदेशाभिखं-विचिन्तयेत्, प्रदेख इति जीवप्रदेशानां
 कर्मप्रदेशैः सूक्ष्मेरेकशेप्रावगाईः स्पष्टावगाढानतत्ताणुवादोष्वादिभेदैर्यदायां विस्तृतः कर्मप्रकृतौ मणितानां कर्मविपाकं विचिन्तयेत्, किं च अनुभावभिखं
 शुभाशुभविमर्शं कर्मविपाकं विचिन्तयेत्, तन्नानुभाव इति तासामेवाद्यानां प्रकृतीनां स्पष्टपदभिकाधितावासुदयादनुभवत्तम्, तं च कर्मविपाकं योगानुभावज-
 नितं विचिन्तयेत्, तत्र योगा मनोवचनकाया, अनुभावो जीवणुण एव, तैरनुभावेव च ज्जिततम्-इत्यादितं जीवस्स कर्मं यत् तस्या विपाकं-उदयो विचिन्तयेत् ।

क्रियास्तु कायिक्यादिभेदाः पञ्च, एताः पुनरुत्तरत्र न्यक्षेण वक्ष्यामः, विपाकः पुनः—‘किंरियासु चट्टमाणा कार्गमादसु दुक्स्वया जीया । इह चैव य परलोए संसारपवहुया भणिया ॥ १ ॥’ ततश्चैवं रागादिक्रियासु वर्तमानानामप्यायान् ध्यायेत्, किंविशिष्टः सन्नित्याह—‘वर्ज्यपरिवर्जो’ तत्र वर्जनीयं वर्ज्यम्—अकृत्यं परिगृह्यते तत्परिवर्जो—अप्रमत्त इति पाथार्थः ॥ ५० ॥ उक्ताः खलु द्वितीयो ध्यातव्यभेदः, अधुना तृतीय उच्यते, तत्र—

पयइदिइयएसणुभाविमं सुहासुहविहं । जोगाणुभायवमियं कम्मविपागं विचिंतेज्जा ॥ ५१ ॥

व्याख्या—‘प्रकृतिस्थितिप्रदेशानुभावभिन्नं शुभाशुभविभक्तमिति अत्र प्रकृतिशब्देनाष्टौ कर्मप्रकृतयोऽभिधीयन्ते ज्ञानावरणीयादिभेदा इति, प्रकृतिरंशो भेद इति पर्यायाः, स्थितिः—तासामेवावस्थानं जपन्यादिभेदभिन्नं, प्रदेशशब्देन जीयप्रदेशकर्मपुद्गलसम्बन्धोऽभिधीयते, अनुभावशब्देन तु विपाकः, एते च प्रकृत्यादयः शुभाशुभभेदभिन्ना भवन्ति, ततश्चैतदुक्तं भवति—प्रकृत्यादिभेदभिन्नं शुभाशुभविभक्तं ‘योगानुभावजनितं’ मनोयोगादिगुणप्रभवं कर्मविपाकं विचिन्तयेदिति पाथार्थः ॥ ५१ ॥ भावार्थः पुनर्वृत्तविवरणादवसेयः, तच्चेदं—इह पयइभिन्नं सुहासुहविहत्वं कम्मविपागं विचिंतेज्जा, तत्थ पयइवत्ति कम्मणो भेया अंसा णाणापरणिज्जाइणो अह्म, तेहि भिन्नं विहत्तं सुहं पुण्णं सायाइयं असुहं पावं तेहि विहत्तं—विभिन्नविपाकं जहा कम्मपकडीए तहा विसेसेण विचिंतेज्जा, किं च—ठिइविभिन्नं च सुहासुहविहत्वं कम्मविपागं विचिंतेज्जा,

१ क्रियासु वर्तमानाः कायिक्यादिषु दुःखिता जीयाः । इहैव परलोके च संसारमपवर्तका अभिताः ॥ ५० ॥ इह प्रकृतिभिन्नं शुभाशुभविभक्तं कर्मविपाकं विचिन्तयेत्, तत्र प्रकृत्यप इति कर्मणो भेदा अंशा ज्ञानावरणादयोऽष्ट, तैर्भिन्नं विभक्तं शुभं पुण्यं सात्त्विकं अशुभं पापं तैर्भिन्नं विभिन्नविपाकं यथा कर्मैव-इतीं तथा विशेषेण चिन्तयेत् । किंच—स्थितिविभक्तं च शुभाशुभविभक्तं कर्मविपाकं विचिन्तयेत्.

तिदं च तासिं च ये अट्ठहं पयडीणं जहणमञ्जिमुक्कोसा कालावत्था जहा कम्मपयडीए, किं च-पएसभिन्नं शुभाशुभं यावत्-‘कृत्वा पूर्वविधानं पदयोस्तावेव पूर्ववद् वर्या। वर्गघनो कुर्यातां तृतीयराशेस्ततः प्रावत् ॥ १ ॥’ कृत्वा विधानं-मिति २५६, अस्य राशोः पूर्वपदस्य घनादि कृत्वा तस्यैव वर्गादि ततः द्वितीयपदस्येदमेव विपरीतं क्रियते, तत एतावेव प्रयते, ततस्तृतीयपदस्य वर्गघनो क्रियते, एवमनेन क्रमेणायं राशिः १६७७२१६ चितेज्जा पएसोत्ति जीवपएसणं कम्म-पएसंहिं सुहुमेहिं एगलेत्तायगादेहिं पुट्टोगाढअणंतरअणुचायरच्चद्वाइभेएहिं वट्ठाणं विथरओ कम्मपयडीए भणियाणं कम्मविवागं विचितेज्जा, किं च-अणुभावभिन्नं सुहासुहविहत्तं कम्मविवागं विचितेज्जा, तत्थ अणुभावोत्ति तासिं चेवडट्ठहं पयडीणं पुट्टवट्ठनिकाइयाणं उदयाउ अणुभवणं, तं च कम्मविवागं जोगाणुभावजणियं विचितेज्जा, तत्थ जोगा मणवयण-काया, अणुभावो जीवगुण एव, स च निव्यादर्शनाविरतिप्रमादकयाया; तेहिं अणुभावोण य जणियमुप्पाइयं जीवस्स कम्मं जं तस्स विवागं उदयं विचितिज्जाइ । उक्कस्तृतीयो ध्यातव्यभेदः, साम्प्रतं चतुर्थ उच्यते, तन्न—

विणवेत्तियाइ छन्नसणसंठाणसणविहाणमाणाइ । उप्पायदिदंभाइ पज्जवा जे य द्वाणं ॥ ५२ ॥

१ स्थितिरिति तासांमेवादानां प्रकृतीनां अयन्यमभ्यमोऽकृष्टाः कालावत्स्था यथा कर्मप्रकृतौ । किंच-प्रदेशाभिन्नं-विचिन्तयेत्, प्रदेश इति जीवप्रदेशानां कर्मप्रदेशाः सूरभरेकक्षेत्रावगातः स्पष्टावगादानन्तराणुवादोर्वादिभेदैर्बद्धायां विस्तरतः कर्मप्रकृतौ अणितानां कर्मविषाकं विचिन्तयेत्, किं च अनुभावभिन्नं शुभाशुभविमर्कं कर्मविषाकं विचिन्तयेत्, वग्राशुभाव इति तासांमेवादानां प्रकृतीनां स्पष्टवद्वैकविधावासादुदयादनुभवत्, तं च कर्मविषाकं योगानुभावज-मिथं विचिन्तयेत्, वय योगा मनोवचनकाया, ऋतुभावो जीवगुण एव, तैरनुभावेन च जमितय-उत्तरादितं जीवस्य कर्मं यत् तस्मा विषाकं-उदयो विचिन्तयेत् ।

व्याख्या—जिनाः—प्राग्विरूपितशब्दार्थास्तीर्थकरास्तैर्देशितानि—कथितानि जिनदेशितानि, कान्यत आह—‘लक्षणसंस्-
नासनविधानमानानि,’ किं १—विचिन्तयेदिति पर्यन्ते वक्ष्यति पक्षां गाथायामिति, तत्र लक्षणादीनि विचिन्तयेत्,
अत्रापि गाथान्ते द्रव्याणामित्युक्तं तत्रापि पदमायोजनीयमिति, तत्र लक्षणं धर्मास्तिकायादिद्रव्याणां गत्यादि, तथा संस्थानं
तस्या पुद्गलरचनाकारलक्षणं परिमण्डलाद्यजीवानां, यथोक्तम्—‘धरिमंडले य पट्टे तसे चउरस आयते वेच’ जीवना-
श्च समचतुरस्त्रादि, यथोक्तम्—‘सर्मचउरसे नगोहमंडले साइ यामणे खुजे । हुंदेवि य संठाणे जीवाणं ह मुणे-
१ ॥’ तथा धर्माधर्मयोरपि लोकक्षेत्रापेक्षया भावनीयमिति, उक्तं च—‘हेट्ठा मज्जे उयरि छयोह्मत्तरिसुदंगसंठाणे ।
अस्त्रागारो अस्त्रालेत्तागिर्दे नेओ ॥ १ ॥’ तथाऽऽसनानि—आधारलक्षणानि धर्मास्तिकायादीनां लोकाकाशादीनि
स्वरूपाणि वा, तथा विधानानि धर्मास्तिकायादीनामेव भेदानित्यर्थः, यथा—‘धर्मरथिकाए धम्मरथिकायस्स देसे धम्म-
रथिकायस्स पएसे’ इत्यादि, तथा मानानि—प्रमाणानि धर्मास्तिकायादीनामेवारमीयानि, तथोरपादस्थितिभङ्गादिपर्याया ये
च ‘द्रव्याणां’ धर्मास्तिकायादीनां तान् विचिन्तयेदिति, तत्रोरपादादिपर्यायसिद्धिः ‘उरपादव्ययधोव्ययुक्तं सदि’ति
(तत्त्वार्थे अ० ५ सू० २९) वचनाद्, युक्तिः पुनरत्र—‘घटभीठीसुवर्णाधी, नाशोरपत्तिस्थितिव्ययम् । शोकप्रमोदमाध्यस्थं, ज्जो
याति सहेतुकम् ॥ १ ॥ पयोव्रतो न दक्खत्ति, न पयोऽत्ति दधिव्रतः । अगोरसव्रतो गोभे, तस्मात्तत्त्वं त्रयस्मिकम् ॥ २ ॥’

१ परिमण्डलं वृत्तं भवत्वं चतुरस्रमायतमेव, २ समचतुरस्रं न्यग्रोधमण्डलं साधि मासनं कुन्तं । पुण्ड्रमपि च संस्थानानि जीवन्तः । पट्टं ज्ञातव्यमिति ५ १ ॥
३ अथस्त्रागारये उपरि वेपथोसनसहोद्विद्वसंस्थानः । ओको वैशाखाकरो वैशाखक्षेत्राकरोतिर्नैयः ॥ १ ॥ ४ धर्मास्तिकायो धर्मास्तिकायस्य देशः धर्मास्तिकायस्य प्रदेशः ।

ततश्च धर्मास्तिकायो विवक्षितसमयसम्बन्धरूपापेक्षयोत्पद्यते तदनन्तरातीतसमयसम्बन्धरूपापेक्षया तु विनश्यति धर्मास्तिकापद्रव्यात्मना तु नित्य इति, उक्तं च—‘सर्वव्यक्तिषु नियतं क्षणे क्षणेऽन्यत्वमथ च न विशेषः। सत्योश्चित्यपचित्योराकृतिजातिव्यवस्थानात् ॥१॥’ आदिशब्दादशुरुलब्धादिपर्यार्षप्रसङ्गः, चशब्दः समुच्चयार्थ इति भाथार्थः ॥ ५२ ॥ किं च—

वंचस्थिकायमद्वयं लोपमणाद्विनिर्णयं विण्मत्तायं । जामादयेवविहितं तिचिदमहोलोपयोगाद् ॥ ५३ ॥

व्याख्या—‘पञ्चास्तिकायमयं लोकमनाद्यनिधनं जिनाख्यातमिति, क्रिया पूर्ववत्, तत्रास्तयः—प्रदेशास्तेषां काया अस्तिकायाः पञ्च च ते अस्तिकायाश्चेति विग्रहः, एते च धर्मास्तिकायादयो गत्याद्युपग्रहकरा ज्ञेया इति, उक्तं च—‘जीवानां पुद्गलानां च, गत्युपग्रहकारणम् । धर्मास्तिकायो ज्ञानस्य, दीपश्चक्षुष्मतो यथा ॥ १ ॥ जीवानां पुद्गलानां च, स्थिरुपग्रहकारणम् । अधर्मः पुरुषस्येव, विद्यासौरवनिर्यथा ॥ २ ॥ जीवानां पुद्गलानां च, धर्माधर्मास्तिकाययोः । यदराणां घटो यद्रक्षाकाशमयकाशदम् ॥ ३ ॥ ज्ञानात्मा सर्वभावज्ञो, भोक्ता कर्ता च कर्मणाम् । नानासंसारिमुकाख्यो, जीवः प्रोक्तो जिनागमे ॥ ४ ॥ स्पर्शरसगन्धवर्णशब्दमूर्तस्वभावकाः । सङ्घातभेदनिष्पन्नाः, पुद्गला जिनदेशिताः ॥ ५ ॥’ तन्मयं—तदात्मकं, लोक्यत इति लोकतः, कालतः किम्भूतमित्यत आह—‘अनाद्यानिधनम्’ अनाद्यापर्यवसितमित्यर्थः, अनेनेश्वरादि-कृतव्यवच्छेदमाह, असावपि दर्शनभेदाच्चिन्न एवेत्यत आह—‘जिनाख्यातं’ तीर्थेकरप्रणीतम्, आह—‘जिनदेशितानि’त्य-स्माज्जिनप्रणीताधिकारोऽनुवर्तत एव, ततश्च जिनाख्यातमित्यतिरिच्यते, न, अस्याऽऽदरख्यापनार्थत्वात्, आदरख्यापनादी-ष पुनरुक्तदोषानुपपत्तेः, तथा चोक्तम्—‘अनुवादादरवीप्साभ्युपगमविनियोगहेत्वसूयासु । ईपरसम्बन्धमविस्रयगणनास-

व्याख्या—जिनाः—प्राप्तिरूपितशब्दार्थास्तीर्थकारास्तेर्देशितानि—कथितानि जिनदेशितानि, फान्यत आद—‘लक्षणासंस्थानासनविधानमानानि,’ किं १—विचिन्तयेदिति पर्यन्ते वक्ष्यति पक्षां गाथायामिति, तत्र लक्षणादीनि विचिन्तयेत्, अत्रापि गाथान्ते द्रव्याणामित्युक्तं तत्प्रतिपदमायोजनीयमिति, तत्र लक्षणं धर्मास्तिकायादिद्रव्याणां गत्यादि, तथा संस्थानं मुख्यवृत्त्या पुद्गलरचनाकारलक्षणं परिमण्डलाद्यजीवानां, यथोक्तम्—‘परिमण्डले य षट् तसे चञ्चरंस आयते चैव’ जीवद्युरीराणां च समचतुरक्षादि, यथोक्तम्—‘समेचचरंसे नगोहमण्डले साइ यामणे खुजे । हुंढेवि य संठाणे जीवाणं ८ मुण्येयवा ॥ १ ॥’ तथा धर्माधर्मयोरपि लोकक्षेत्रापेक्षया भावनीयमिति, उक्तं च—‘हेट्टा मज्झं चयदि छयीह्मज्झरिसुदंगसंठाणे । लोणो अज्जागारो अज्जाखेसाणिर् नेओ ॥ १ ॥’ तथाऽऽसनानि—आधारलक्षणाणि धर्मास्तिकायादीनां लोकाकाशादीनि स्वस्वरूपाणि वा, तथा विधानानि धर्मास्तिकायादीनामेव भेदानित्यर्थः, यथा—‘धर्ममरिधकाए धम्ममरिधकायस्स देसे धम्मरिधकायस्स पएसे’ इत्यादि, तथा मानानि—प्रमाणानि धर्मास्तिकायादीनामेवारमीयानि, तथोत्पादस्थितिभङ्गादिपर्याया ये च ‘द्रव्याणां’ धर्मास्तिकायादीनां तान् विचिन्तयेदिति, तत्रोत्पादादिपर्यायसिद्धिः ‘उत्पादव्ययप्रौढ्ययुक्तं सदि’ति (तत्त्वार्थे अ० ५ सू० २९) वचनाद्, युक्तिः पुनरत्र—‘षट्मौलीसुवर्णार्थी, नाशोत्पत्तिस्थितिप्ययम् । शोकप्रमोदमाध्वस्यं, जनो याति सहेतुकम् ॥ १ ॥ पयोव्रतो न दक्ष्यति, न पयोऽसि दधिव्रतः । अगोरसव्रतो नोभे, तस्मात्तत्त्वं त्रयात्मकम् ॥ २ ॥’

१ परिमण्डलं द्युतं न्ययं चतुरस्रमायतमेव. २ समचतुरस्रं न्ययोपमण्डलं सादि यामनं कुट्टम् । पुण्ड्रमपि च संस्थानानि जीवानां पदं शास्त्राध्यामि ॥ १ ॥ ३ अथस्थानमन्ये त्वपरि वेत्तासनसहस्रीपदं संस्थानाः । लोको वैशाखाकारो वैशाखक्षेत्राकृतिर्ययः ॥ १ ॥ ४ धर्मास्तिकाया धर्मास्तिकायस्य देवाः धर्मास्तिकायस्य मदेवाः ।

ततश्च धर्मास्तिकायो विवक्षितसमयसम्बन्धरूपापेक्षयोत्पद्यते तदनन्तरातीतसमयसम्बन्धरूपापेक्षया तु विनश्यति धर्मास्तिकापद्रव्यारमणा तु नित्य इति, उक्तं च—‘सर्वव्यक्तियु नियतं क्षणे क्षणेऽन्यत्त्वमथ च न विशेषः । सत्योऽक्षित्यपचिंत्योराकृतिजातिव्ययस्यानाद ॥१॥’ आदिशब्दादगुरुलब्धादिययार्थपरिमहः, चशब्दः समुच्चयार्थ इति गाथार्थः ॥ ५२ ॥ किं च—

वंधितिकायमद्वयं लोणमणादृणिरूपं जिणमसायं । जालादभेद्यविहितं तिथिहमहोत्थमेयादं ॥ ५३ ॥

इयाख्या—‘पञ्चास्तिकायमयं लोकमनाद्यनिधनं जिनाख्यातमिति, क्रिया पूर्ववत्, तत्रास्तयः—प्रदेशास्तेषां काया अस्तिकायाः पञ्च च ते अस्तिकायाश्चेति विग्रहः; एते च धर्मास्तिकायादयो गत्याद्युपग्रहकरा हेया इति, उक्तं च—‘जीवानां पुद्गलानां च, गत्युपग्रहकारणम् । धर्मास्तिकायो ज्ञानस्य, दीपश्चक्षुष्मतो यथा ॥ १ ॥ जीवानां पुद्गलानां च, धर्माधर्मास्तिकाययोः । वदराणां घटो दृकारणम् । अपर्माः पुरुषस्येव, तिष्ठासोरवनिर्धया ॥ २ ॥ जीवानां पुद्गलानां च, नानासंसारिसुक्काख्यो, जीवः प्रोक्तो यद्वाकाशमवकाशादम् ॥ ३ ॥ ज्ञानात्मा सर्वभावज्ञो, भोक्ता कर्ता च कर्मणाम् । नानासंसारिसुक्काख्यो, पुद्गला जिनेदेशिताः ॥ ५ ॥’ सन्मयं—तदाजिनागमे ॥ ४ ॥ रपशरसगन्धवर्णशब्दमूर्तस्वभावकाः । सङ्घातभेदनिष्पन्नाः, पुद्गला जिनेदेशिताः ॥ ५ ॥’ सन्मयं—तदात्मकं, लोक्यत इति लोकलं, कालतः किम्भूतमित्यत आह—‘जिनाख्यातं’ तीर्थकरप्रणीतम्, आह—‘जिनेदेशितानि’त्यकृतव्यवच्छेदमाह, असावपि दर्शनभेदाच्चित्र एवेत्यत आह—‘जिनाख्यातं’ तीर्थकरप्रणीतम्, आह—‘जिनेदेशितानि’त्यस्माज्जिनप्रणीताधिकारोऽनुवर्तत एव, ततश्च जिनाख्यातमित्यतिरिच्यते, न, अस्याऽऽदरख्यापनार्थत्वात्, आदरख्यापनादौ च पुनरुक्तदोषानुपपत्तेः, तथा चोक्तम्—‘अनुवादादरवीप्साभृद्धार्यविनियोगहेत्वसूयासु । ईप्ससम्भ्रमविस्मयगणनास-

व्याख्या—जिनाः—प्राप्तिरूपितशब्दार्थास्तीर्थकरास्तेर्देशितानि—कथितानि जिनदेशितानि, कान्यत आह—‘उक्षणासंस्थानासनविधानमानानि,’ किं ?—विचिन्तयेदिति पर्यन्ते वक्ष्यति पक्षां गाथायामिति, तत्र उक्षणादीनि विधिन्तयेव, अत्रापि गाथान्ते द्रव्याणामित्युक्तं सत्यतिपदमायोजनीयमिति, तत्र उक्षणं धर्मास्तिकायादिद्रव्याणां गत्यादि, तथा संस्थानं मुख्यवृत्त्या पुनरुत्तरचनाकारलक्षणं परिमण्डलाद्यजीवानां, यथोक्तम्—‘परिमण्डले य पट्टे तसे चउरंस आयते धेय’ जीवद्य-रीराणां च समचतुरव्यादि, यथोक्तम्—‘समचउरंस नगोहमंडले साह यामणे खुज्जे । हुंदेयि य संठाणे जीवाणं छ मुणे-यथा ॥ १ ॥’ तथा धर्माधर्मयोरपि लोकक्षेत्रापेक्षया भावनीयमिति, उक्तं च—‘हेद्वा मज्जे उयरि छयीसुद्धिमुदंगसंठाणे । लोगो अद्वागारो अद्वालेचागिहे नेओ ॥ १ ॥’ तथाऽऽसनानि—आधारलक्षणाणि धर्मास्तिकायादीनां लोकाकाशादीनि स्वस्वरूपाणि वा, तथा विधानानि धर्मास्तिकायादीनामेव भेदानित्यर्थः, यथा—‘धर्मरथिकाए धम्मरथिकायस्स देसे धम्म-रथिकायस्स पपसे’ इत्यादि, तथा मानानि—प्रमाणानि धर्मास्तिकायादीनामेवारमीयानि, तथोत्पादस्थितिभङ्गादिपर्याया ये च ‘द्रव्याणां’ धर्मास्तिकायादीनां तान् विचिन्तयेदिति, तत्रोत्पादादिपर्यायसिद्धिः ‘उत्पादव्ययध्राव्ययुक्तं सदि’ति (तत्त्वार्थे अ० ५ सू० २९) वचनाद्, युक्तिः पुनरत्र—‘पटमौलीसुवर्णाधी, नात्रोत्पत्तिस्थितिव्ययम् । शोकप्रभोदमाध्यस्यं, जनो याति सहेतुकम् ॥ १ ॥ पयोवतो न दद्वात्ति, न पयोऽत्ति दधिप्रतः । अगोरसप्रतो नोभे, तस्मात्तत्त्वं प्रयात्मकम् ॥ २ ॥’

१ परिमण्डलं वृत्तं न्यस्यं चतुरस्रमायतमेव. २ समचतुरस्रं न्यप्रोपमण्डलं सादि यामसं कुन्तं । हुण्डमपि च संस्थानानि जीवाणां पट्टं श्रावयामि ॥ १ ॥ ३ अथस्नानमप्ये वपरि वैश्रासनश्रावरीयुद्धसंस्थानाः । ओको वैश्रास्नाकारो वैश्राव्यक्षेत्राकृतिर्येयः ॥ १ ॥ ४ धर्मास्तिकायो धर्मास्तिकायस्य देयाः धर्मास्तिकायस्य प्रदेयाः ।

ततश्च धर्मास्तिकायो विविक्षितसमयसम्बन्धरूपापेक्षयोत्पद्यते तदन्तरातीतसमयसम्बन्धरूपापेक्षया तु विनश्यति धर्मा-
स्तिकापदव्यारमना तु नित्य इति, उक्तं च—‘सर्वव्यक्तिषु नियतं क्षणे क्षणेऽन्यत्वमथ च न विशेषः। सत्योश्चित्यपच्चित्योरा-
कृतिजातिव्यवस्थानात् ॥१॥’ आदिशब्दादगुरुलब्धादिपर्यायपरिग्रहः, चशब्दः समुच्चयार्थ इति गाथार्थः ॥ ५२ ॥ किं च—

वंचयित्वापमहं लोममृणादग्निहृत् क्षिणकलायं । ज्ञानाद्भेषगिहृत् विविहमहोलोमभेषाहं ॥ ५३ ॥

इत्याख्या—‘पञ्चास्तिकायमयं लोकमनाद्यनिधनं जिनाख्यातमिति, क्रिया पूर्ववत्, तत्रास्तयः—प्रदेशास्तेषां काया
अस्तिकायाः पञ्च च ते अस्तिकायाश्चेति विग्रहः, एते च धर्मास्तिकायादयो गत्याद्युपग्रहकरा श्रेया इति, उक्तं च—“जीवानां
पुद्गलानां च, गरयुपग्रहकारणम् । धर्मास्तिकायो ज्ञानस्य, दीपश्चक्षुष्मतो यथा ॥ १ ॥ जीवानां पुद्गलानां च, स्थिरयुपग्र-
हकारणम् । अधर्मः पुरुषस्येव, विद्यासौरवनिर्गन्धा ॥ २ ॥ जीवानां पुद्गलानां च, धर्माधर्मास्तिकाययोः । वदराणां घटो
यद्वाकाशमवकाशादम् ॥ ३ ॥ ज्ञानात्मा सर्वभावज्ञो, भोक्ता कर्ता च कर्मणाम् । नानासंसारिमुक्ताख्यो, जीवः प्रोक्तो
जिनागमे ॥ ४ ॥ स्पर्शरसगन्धवर्णशब्दसूतस्वभावकाः । सङ्घातभेदतिष्यन्ताः, पुद्गला जिनदेशिताः ॥ ५ ॥” तन्मयं—तदा-
त्मकं, लोकेयत इति लोकस्तं, कालतः किम्भूतमित्यत आह—‘जिनाख्यातं’ तीर्थकरप्रणीतम्, आह—‘जिनदेशितानि’त्य-
क्तव्यवच्छेदमाह, असावपि दर्शनभेदाच्चित्र एवेत्यत आह—‘जिनाख्यातं’ तीर्थकरप्रणीतम्, आह—‘जिनदेशितानि’त्य-
स्माज्जिनप्रणीताधिकारोऽनुवर्तत एव, ततश्च जिनाख्यातमित्यतिरिच्यते, न, अस्याऽऽदरख्यापनार्थत्वात्, आदरख्यापनादौ
च पुनरुक्तदोषानुपपत्तेः, तथा चोक्तम्—“अनुवादादरवीप्साभ्युशार्थविनियोगहेत्वसूयासु । ईपत्सम्भ्रमविस्मयगणनास्म-

रणेष्वपुनरुक्तम् ॥ १ ॥” तथा हि ‘नामादिभेदविहितं’ भेदतो नामादिभेदावस्थापितमित्यर्थः, तर्हि च-‘नामं दृष्ट्वा द्रविणं खित्ते काले तद्देव भावे य । पञ्चवर्तणे य तद्वा अद्विष्टोऽङ्गंमि (ग) निरुक्तेषु ॥१॥’ भावार्थश्चतुर्विधवित्तव्यवहार-
णादवसेयः, साम्प्रतं क्षेत्रलोकमधिकृत्याह-‘त्रिविधं’ त्रिप्रकारम् ‘अधोलोकभेदादि’ इति प्राकृतवर्तन्याऽधोलोकादिभेदम्,
आदिशब्दात्तिर्यगूर्ध्वलोकपरिमह इति गाथार्थः ॥ ५३ ॥ किं च-तत्सिद्धेय क्षेत्रलुके इदं चंदं च विचिन्तयेदिति
प्रतिपादयन्नाह—

क्षिप्रवयदीवसागारनराधिमानमवणात्संशयं । दोमादुपहृष्टाणं नियमं कोनद्विरहितं ॥ ५४ ॥

व्याख्या—‘क्षितिचल्यद्वीपसागरनिरयविमानभवनादिसंस्थानं’ तत्र क्षितयः खलु पर्माणा ईपत्प्रागभारावसाना अष्टा
भूमयः परिगृह्यन्ते, वल्लयानि-धनोदधिधनयातवतुयातारमकानि धर्मादिसप्तगुंभिवीपरिसेषीष्ये कविंशतिः, द्वीपाः-जम्बू-
द्वीपादयः स्वयम्भूरमणद्वीपान्ता असंख्येयाः, सागरा-ल्लयणसागरादयः स्वयम्भूरमणसागरपर्यन्ता असंख्येया एव, निरयाः-
सीमन्तकाद्या अप्रतिष्ठानावसानाः सङ्ख्येयाः, यत उक्तम्-‘तीर्त्ता य पञ्चवीसा पनरस दसेव सप्तसहस्रादं । तिक्षेगं पंचपूणं
पंच य नरगा जहाकमसो ॥ १ ॥’ विमानानि-उद्योतिष्कादिसम्बन्धीन्यनुचरविमानान्तान्प्रसङ्गेयानि, उद्योतिष्कवि-
मानानामसंख्येयत्वात्, भवनानि-भवनवास्याल्लयलक्षणानि असुरादिदशानिकायसंबन्धीनि असंख्येयानि, उक्तं च—

१ नामस्यापनयोः द्रव्ये क्षेत्रे च काले तथैव भावे च । पर्यवलोकाः तथाऽद्विष्टयो कोके निक्षेपाः ॥ १ ॥ २ क्रियात् पञ्चविंशतिश्च पञ्चदश एवैव जगत्सद-
खाणि । त्रीणि पुरुषं पञ्चोर्न पञ्च च नरका तथाऽन्तः ॥ १ ॥

“सत्तेयं य कोटीओ द्यंति यावत्तरि सयसहरसा । एसो भवणसमासो भवणवर्धणं विपाणेजा ॥१॥” आदिशब्दादसङ्ख्ये-
 यव्यन्तरनगरपरिमहः, उक्तं च—“हेद्योवरिजोयणसयरहिण रयणाए ज्योणसहरसे । पढमे यंतरियाणं भोमा नयरा असंखेजा
 ॥ १ ॥” तत्रश्च क्षितयश्च यलयाणि चेत्यादिद्वन्द्वः, एतेषां संस्थानम्—आकारविशेषलक्षणं . विचिन्तयेदिति, तथा ‘व्योमा-
 दिप्रतिष्ठानम्’ इत्यत्र प्रतिष्ठितिः प्रतिष्ठानं, भावे ह्युद्, व्योम—आकाशम्, आदिशब्दाद्वाय्वादिपरिमहः, व्योमादी प्रति-
 ष्ठानमस्येति व्योमादिप्रतिष्ठानं, लोकास्थितिविधानमिति योगः, विधिः—विधानं प्रकार इत्यर्थः, लोकास्य स्थितिः—२, स्थितिः
 व्यवस्था मर्यादा इत्यनर्थान्तरं, तद्विधानं, किम्भूतं?—‘नियतं’ नित्यं द्वाभूतं, क्रिया पूर्ववदिति गाथार्थः ॥ ५४ ॥ किं च—
 नवभोगावृत्त्यणमणादिनिद्रामर्यादं सतीताओ । जीवमस्ति कति भोरं च सयस कम्मस ॥ ५५ ॥

व्याख्या—उपयुज्यतेऽनेनेत्युपयोगः—साकारानाकारादिः, उक्तं च—‘स द्वि विधोऽष्टचतुर्भेदः’ (तत्रार्थे अ० २, सू० ९)
 स एव लक्षणं यस्य ॥ उपयोगलक्षणस्तं, जीवमिति वक्ष्यति, तथा ‘अनाद्यनिधनम्’ अनाद्यपर्यवसितं, भवापवर्गप्रवाहा-
 पेक्षया नित्यमित्यर्थः, तथा ‘अर्थान्तरं’ पृथग्भूतं, कुतः?—शरीरात्, जातावेकवचनं, शरीरेभ्यः—औदारिकादिभ्य इति,
 किमिष्यत आह—जीवाति जीविष्यति जीवितवान् वा जीव इति तं, किम्भूतमित्यत आह—‘अरुपिणम्’ अमूर्तमित्यर्थः,
 तथा ‘कर्तारं’ निर्वर्तकं, कर्मण इति गम्यते, तथा ‘भोकारम्’ उपभोकारं, कस्य?—स्वकर्मणः—आत्मीयस्य कर्मणः, ज्ञाना-
 यरणीयादेरिति गाथार्थः ॥ ५५ ॥

१ सत्तेयं च कोट्यो भवन्ति द्वासप्ततिः द्वातसहरथाणि । पुन भवन्समासो भवणवर्दीनां (इति) विजातीयत्वात् ॥ १ ॥ भवन्नादुपरि योजनरातादिते रत्नाया
 दोन्नसहस्रे । प्रथमे स्यन्तराणां भोगाणि नष्टाण्यसंख्येयाणि ॥ १ ॥

रणेष्वपुनरुक्तम् ॥ १ ॥” तथा हि ‘नामादिभेदविहितं’ भेदतो नामादिभेदावस्थापितमित्यर्थः, तत्त्वं च—‘नामं द्रवणा द्रविणं खित्ते काले तद्देव भावे य । पञ्चवटो गो य तद्वा अद्विहो लोमं (ग) निकसेवो ॥१॥’ भाषार्थश्चतुर्थित्वविज्ञापयेपरणादवसेयः, साम्प्रतं क्षेत्रलोकमधिकृत्याह—‘त्रिविधं’ त्रिप्रकारम् ‘अथोलोकभेदादि’ इति प्राकृतवर्तन्याऽप्योलोकादिभेदम्, आदिशब्दात्तिर्यग्पूर्वलोकापरिमह इति गाथार्थः ॥ ५३ ॥ किं च—तस्मिन्नेव क्षेत्रलोके इदं चंदं य विधिन्तयेदिति प्रतिपादयन्नाह—

विद्वद्वचनदीपसागरनरयविमानमवधारसंदानं । योमाहुराह्णं विषयं व्योगद्विरुधितानं ॥ ५४ ॥

व्याख्या—‘क्षितिबलवद्दीपसागरनिरयविमानभवनादिसंस्थानं’ तत्र क्षितयः खलु पर्माद्या ईषत्प्राग्भारापसाना अर्था भूमयः परिगृह्यन्ते, यद्यनानि—यनोदधिपनयातवनुवातरामकानि पर्मादिसप्तश्रुधियौपरिसेषाण्ये कविंदातिः, द्वीपाः—अन्यद्वीपादयः स्वयम्भूरमणद्वीपान्ता असंज्ञेयाः, सागरा—उद्यणसागरादयः स्वयम्भूरमणसागरपर्यन्ता असंज्ञेया एव, निरयाः—सीमन्तकाद्या अप्रतिष्ठानावसानाः संज्ञेयाः, यत् चक्रम्—‘तीसो य पञ्चवीसा पनरस दसेव सयसदस्सादं । विभेगं पंच्युणं पंच य नरगा जहाकमसो ॥ १ ॥’ विमानानि—उद्योतिट्कादिसम्बन्धीन्यनुसरविमानान्तान्मसंज्ञेयानि, उद्योतिट्कादिमानानामसंज्ञेयत्वात्, भवनानि—भवनवास्याल्यलक्षणाणि असुरादिदद्यानिकायसंबन्धीनि असंज्ञेयानि, उक्तं च—

१ नामस्थापनयोः प्रत्यये क्षेत्रे च काले सदैव भावे च । पर्यवलोकाः सयाऽद्विविधो लोके निक्षेपाः ॥ १ ॥ २ विषयत्वं पञ्चादित्यसिद्धं यज्जरात् एवौच कालसद्व्याप्तिः । त्रीणि पुरुषं पञ्चोर्न पञ्च च नरका यथाक्रमम् ॥ १ ॥

“सत्तेयं य कोटीओ हवन्ति पावत्तरि सयसहससा । एसो भवणसमासो भवणवर्द्धणं विद्याणेजा ॥१॥” आदिशब्दादसङ्ख्ये-
यव्यन्तरनगरपरिमहः, उक्तं च—“हेद्वेयरिजोयणसयरहिण रयणाए जोयणसहससे । पढमे वंतरियाणं ओमा नयरा असंखेजा
॥ १ ॥” ततश्च क्षितयश्च पठयानि खेत्तादिद्वन्द्वः, एतेषां संस्थानम्—आकारविशेषलक्षणं विचिन्तयेदिति, तथा ‘व्योमा-
दिप्रतिष्ठानम्’ इत्यत्र प्रतिष्ठितिः प्रतिष्ठानं, भावे ल्युट्, व्योम—आकाशम्, आदिशब्दाद्वार्यादिपरिमहः, व्योमादौ प्रति-
ष्ठानमस्येति व्योमादिप्रतिष्ठानं, लोकास्थितिविधानमिति योगः, विधिः—विधानं प्रकार इत्यर्थः, लोकस्य स्थितिः—२, स्थितिः
व्यवस्था मर्यादा इत्यनर्थान्तरं, तद्विधानं, किम्भूतं?—‘नियतं’ नित्यं शाश्वतं, क्रिया पूर्ववदिति गाथार्थः ॥ ५४ ॥ किं च—

इयभोगलक्षणाभावादिद्वयमायतं सतीराओ । जीवमर्त्ये कति ओयं च सयस कम्मस ॥ ५५ ॥

व्याख्या—उपयुज्यतेऽनेनेत्युपयोगः—साकारानाकारादिः, उक्तं च—‘स द्विविधोऽष्टचतुर्भेदः’ (तत्त्वार्थे अ० २ सू० ९)
स एव लक्षणं यस्य स उपयोगलक्षणस्तं, जीवमिति वक्ष्यति, तथा ‘अनाद्यनिधनम्’ अनाद्यपर्यवसितं, भवापवर्गप्रवाहा-
पेक्षया नित्यमित्यर्थः, तथा ‘अर्थान्तरं’ पृथग्भूतं, कुतः?—शरीरात्, जातावेकवचनं, शरीरेभ्यः—औदारिकादिभ्य इति,
किमित्यत आह—जीवाति जीविव्यति जीवितवान् वा जीव इति तं, किम्भूतमित्यत आह—‘अरुपिणम्’ अमूर्तमित्यर्थः,
तथा ‘कर्तरि’ निर्वर्तकं, कर्मण इति गम्यते, तथा ‘भोकारम्’ उपभोकारं, कस्य?—स्वकर्मणः—आत्मीयस्य कर्मणः, ज्ञाना-
यरणीयादेरिति गाथार्थः ॥ ५५ ॥

१ सत्तेयं च कोट्यो भवन्ति द्वासप्ततिः सप्तसहस्राणि । एव भवतसमासो भवणवर्दीनां (इति) विजानीयात् ॥ १ ॥ अथच्छादुपरि योजयतातदहिते रसाया
योन्नतसदृशे । प्रथमे व्यन्तराणां ओमाणि नयरावसंख्येयानि ॥ १ ॥

एतस्य च सकम्भजलियं जन्मादजलं कसायपापाळं । वसणस्यसाधयपणं मोहायचं महाभीमं ॥ ५६ ॥

व्याख्या—‘तस्य च’ जीवस्य ‘स्वकर्मजनितम्’ आत्मीयकर्मनिर्वर्तितं, कं ?—संसारसागरमिति वक्ष्यति तं, किम्भूतमित्यव
आह—‘जन्मादिजलं’ जन्म—प्रतीतम्, आदिशब्दाज्जराभरणपरिग्रहः, एतान्येवातिबहुत्वाज्जलमिव जलं यस्मिन् स तथावि-
धस्तं, तथा ‘कपायपातालं’ कपायाः—पूर्वोक्तास्त एवागाधभवजननसाम्येन पातालमिव पातालं यस्मिन् स तथाविधस्तं,
तथा ‘व्यसनशतश्चापदवन्तं’ व्यसनानि—दुःखानि दृष्टादीनि वा तच्छतान्येव पीडाहेतुत्वात् श्चापदानि तान्यस्य विद्यन्त
इति तद्वन्तं ‘मणं’ति देशीशब्दो मत्पर्यायः, चकं च “मनुयर्थमि मुणिज्जह आलं इहं मणं च मणुयं चे”ति, तथा ‘मोहा-
यत्’ मोहः—मोहनीयं कर्म तदेव तत्र विशिष्टञ्चमिजनकत्वादावर्तो यस्मिन् स तथाविधस्तं, तथा ‘महाभीमम्’ अतिभया-
नकमिति गार्थार्थः ॥ ५६ ॥ किं च—

अण्णाणमाहपुणियसंजोगविजोगधीदुसंतणं । संसारसागरमणो

—‘अज्ञानं’ ज्ञानावरणकर्तृ-
नृणां विद्योग-

तत्स य सकम्मज्झियं अग्गादज्जलं कप्तापपापाळं । वसणसपसावपमणं मोहावणं महाभीनं ॥ ५६ ॥

व्याख्या—‘तस्य च’ जीयस्य ‘स्वकर्मजनितम्’ आत्मीयकर्मनिर्वर्तितं, कं ?—संसारसागरमिति यस्यति तं, किन्मृतमित्यत आह—‘जन्मादिजलं’ जन्म-प्रतीतम्, आदिशब्दाज्जराभरणपरिग्रहः, एतान्येयातिचतुष्टयाज्जलमिव जलं यस्मिन् स तथाविधस्तं, तथा ‘कपायपातालं’ कपायाः—पूर्वोक्तास्त एवागाधभयजननसाम्येन पातालमिव पातालं यस्मिन् स तथाविधस्तं, तथा ‘व्यसनशतश्चापदवन्तं’ व्यसनानि—दुःखानि घृतादीनि वा तच्छतान्येव पीडाहेतुल्यात् श्यापदानि तान्यस्य पिप्यन्त इति तद्वन्तं ‘मणं’ति देशीशब्दो मायधीयाः, उक्तं च “मनुयर्थमि मुणिज्जह आलं इलं मणं च मणुयं चे”ति, तथा ‘मोहावर्तं’ मोहः—मोहनीयं कर्म तदेव तत्र विशिष्टभ्रमिजनकत्वादावर्तो यस्मिन् स तथाविधस्तं, तथा ‘महाभीमम्’ अतिभयानकमिति गाथार्थः ॥ ५६ ॥ किं च—

अण्णामारुण्णियसंयोगविजोगवीदुसंतानं । संसारसागरमणोरपारमणुहं विवितेजा ॥ ५७ ॥

व्याख्या—‘अज्ञानं’ ज्ञानावरणकर्मोदयजनित आत्मपरिणामः स एव तत्प्रेरकत्वान्मारुतः—यायुस्तेनेरितः—प्रेरितः, कः ?—संयोगवियोगवीचिसन्तानो यस्मिन् स तथाविधस्तं, तत्र संयोगः—केनचित् सह सम्बन्धः वियोगः—तेनैव विप्रयोगः एतावेव सन्ततप्रवृत्तत्वात् वीचयः—ऊर्मयस्तत्प्रवाहः—सन्तान इति भावना, संसरणं संसारः (स) सागर इव संसारसागरस्तं, किन्मृतम् ? ‘अनोरपारम्’ अनाद्यपर्यवसितम् ‘अणुभम्’ अणोभनं विचिन्तयेत्, तस्य गुणरहितस्य जीवस्येति गाथार्थः ॥ ५७ ॥

व्याख्या—‘तस्य च’ संसारसागरस्य ‘संतरणसहं’ सन्तरणसमर्थं, पोतमिति वक्ष्यति, किंविशिष्टं ?—सम्यग्दर्शनेनमेव शोभनं घन्धनं यस्य स तथाविधस्तम्, ‘अनघम्’ अपापं, ज्ञानं—प्रतीतं तन्मयः—तदात्मकः कर्णधारः—निर्यामिकविशेषो यस्य यस्मिन् वा स तथाविधस्तं, चारित्रं—प्रतीतं तदात्मकं ‘महापोतम्’ इति महाबोहित्थं, क्रिया पूर्ववदिति गाथार्थः ॥ ५८ ॥

संवरकव्यभिधिणं तवपवणाइवजइणतवेगं । वेरगममणहिचं विसोसियावीइमिस्सोभं ॥ ५९ ॥

व्याख्या—इहाऽऽश्रयनिरोधः संवरस्तेन कृतं निश्छिद्रं—स्थगितरन्ध्रमित्यर्थः, अनशनादिलक्षणं तपः तदेवेष्टपुरं प्रति प्रेरकत्वात् पवन इव तपःपवनस्तेनाऽऽविद्धस्य—प्रेरितस्य जवनतः—शीघ्रतरो वेगः—रयो यस्य स तथाविधस्तं, तथा विरागस्य भावो वैराग्यं, तदेवेष्टपुरप्रापकत्वान्मार्ग इव वैराग्यमार्गस्तस्मिन् पतितः—गतस्तं, तथा विन्नोतसिका—अपध्यानानि एता एवेष्टपुरप्राप्तिविघ्नहेतुत्वाद्भीचय इव विन्नोतसिकावीचयः ताभिर्निक्षोभ्यः—निष्प्रकम्पस्तमिति गाथार्थः ॥ ५९ ॥ एवम्भूतं पोतं किं ?—

भारोदुं मुणिवणिजा महण्णसीकंगरणणहिणुं । जइ तं निम्मानपुरं सिग्घमवियेण पावंति ॥ ६० ॥

व्याख्या—‘आरोदुं’ इत्यारुह्य, के ?—‘मुनिवणिजः’ मन्यन्ते जगतस्त्रिकालावस्थामिति मुनयः त एवातिनिपुणमाय-व्ययपूर्वकं प्रवृत्तेर्वणिज इव मुनिवणिजः, पोत एव विशेष्यते—महार्घाणि शीलज्ज्ञानि—पृथिवीकायसंरम्भपरित्यागादीनि वक्ष्यमाणलक्षणानि तान्यैकान्तिकात्यन्तिकसुखहेतुत्वाद्भानि २ तैः परिपूर्णः—भृतस्तं, येन प्रकारेण यथा ‘तत्’ प्रक्रान्तं

सस्त य सकम्भजणियं जम्माइजलं कसायपायाळं । वसणसयसावयमणं मोहापणं महाभीमं ॥ ५६ ॥

व्याख्या—‘तस्य च’ जीवस्य ‘स्वकर्मजनितम्’ आत्मीयकर्मनिर्वर्तितं, कं ?—संसारसागरमिति वक्ष्यति तं, किम्भूतमित्यत आह—‘जम्मादिजलं’ जन्म-प्रतीतम्, आदिशब्दाज्जारमरणपरिग्रहः, एतान्येवातिबहुल्याज्जलमिव जलं यस्मिन् स तथाविध-धस्तं, तथा ‘कपायपातालं’ कपायाः—पूर्वोक्तास्त एवागाधमयजननसाम्येन पातालमिव पातालं यस्मिन् स तथाविधस्तं, तथा ‘व्यसनशश्यापदवन्तं’ व्यसनानि—दुःखानि घृतादीनि वा तच्छतान्येय पीडाहेतुत्वात् श्यापदानि तान्यस्य विघ्नन्ति इति तद्वन्तं ‘मणं’ति देशीशब्दो मत्वधीयः, उक्तं च “मनुयर्थमि मुणिज्जह आलं इतं मणं च मणुयं चे”ति, तथा ‘मोहा-वर्तं’ मोहः—मोहनीयं कर्म तदेव तत्र विशिष्टभ्रमिजनकत्वादावर्तो यस्मिन् स तथाविधस्तं, तथा ‘महाभीमम्’ अतिभया-नकमिति गाथार्थः ॥ ५६ ॥ किं च—

भण्णाणभादुरियसंजोगविजोगवीइसंतानं । संसारसागमणोरणाममुहं विवित्तेया ॥ ५७ ॥

व्याख्या—‘अज्ञानं’ ज्ञानावरणकर्मोदयजनित आत्मपरिणामः स एव तत्प्रेरकत्वान्मारुतः—यायुस्तेनेरितः—प्रेरितः, कः ?—संयोगवियोगवीचिसन्तानो यस्मिन् स तथाविधस्तं, तत्र संयोगः—केनचित् सह सम्बन्धः वियोगः—तेनैव विप्र-योगः एतावेव सन्ततप्रवृत्तत्वात् वीचयः—ऊर्मयस्तत्प्रवाहः—सन्तान इति भावना, संसरणं संसारः (स) सागर इव संसारसा-गरस्तं, किम्भूतम् ? ‘अनोरपारम्’ अनाद्यपर्यवसितम् ‘अशुभम्’ अशोभनं विचिन्तयेत्, तस्य गुणरहितस्य जीवस्येति गाथार्थः ॥ ५७ ॥

व्याख्या—‘तस्य च’ संसारसागरस्य ‘संतरणसहं’ सन्तरणसमर्थं, पोतमिति वक्ष्यति, किंविशिष्टं ?—सम्यग्दर्शनमेव शोभनं पन्धनं यस्य स तथाविधस्तम्, ‘अनघम्’ अपापं, ज्ञानं—प्रतीतं तन्मयः—तदात्मकः कर्णधारः—निर्यामकविशेषो यस्य यस्मिन् या स तथाविधस्तं, चारित्रं—प्रतीतं तदात्मकं ‘महापोतम्’ इति महाबोधित्वं, क्रिया पूर्ववदिति गाथार्थः ॥ ५८ ॥

संतरकपभिरिच्छं तवपवणाइवजइणत्तयेयं । वेरगमणपट्ठियं विसोचियावीइमिस्सोभं ॥ ५९ ॥

व्याख्या—इहाऽऽश्रवनिरोधः संवरस्तेन कृतं निदिच्छं—स्थगितरन्ध्रमित्यर्थः, अनशनादिलक्षणं तपः तदेवेष्टपुरं प्रति प्रेरकत्वात् पयन इव तपःपवनस्तेनाऽऽविद्धस्य—प्रेरितस्य जवनतरः—शीघ्रतरो वेगः—रयो यस्य स तथाविधस्तं, तथा विरागस्य भावो धैराग्यं, तदेवेष्टपुरप्रापकत्वान्मार्ग इव धैराग्यमार्गस्तस्मिन् पतितः—गतस्तं, तथा विस्रोतसिका—अपह्या-
नानि एता एवेष्टपुरप्राप्तिविघ्नहेतुत्वाद्भीचय इव विस्रोतसिकावीचयः ताभिर्निक्षोभ्यः—निष्प्रकम्पस्तमिति गाथार्थः ॥ ५९ ॥
एवम्भूतं पोतं किं ?—

भारोदुं मुल्लिचणिया महम्मसीळंगरणपट्ठियुद्धं । जह तं निष्ठाणपुरं सिग्घमविस्सेण पावंति ॥ ६० ॥

व्याख्या—‘आरोदुं’ इत्यारुह्य, के ?—‘मुनिवणिजः’ मन्यन्ते जगतस्त्रिकालावस्थामिति मुनयः त एवातिनिपुणमाय-
व्ययपूर्वकं प्रवृत्तेर्वणिज इव मुनिवणिजः, पोत एव विशेष्यते—महार्घाणि शीलाङ्गानि—पृथिवीकायसंरम्भपरित्यागादीनि वक्ष्यमाणलक्षणानि तान्येवैकान्तिकात्यन्तिकसुखहेतुत्वाद्ब्रह्मानि २ तैः परिपूर्णः—भृतस्तं, येन प्रकारेण यथा ‘तत’ प्रक्रान्तं

‘निर्वाणपुरं’ सिद्धिपत्तनं परिनिर्वाणपुरं वेति पाठान्तरं ‘नीग्रम्’ आशु स्वल्पेन कालेनेत्यर्थः, ‘अविग्रहेन’ अन्तरायमन्तरेण ‘प्राप्तुवन्ति’ आसादयन्ति, तथा विचिन्तयेदिति वर्तत इत्ययं गार्थः ॥ ६० ॥

एष य विरपणसिन्धोपमद्वयेति वं नितराहं । सामाविषं भिदसं उर तोरवं असपमुदंति ॥ ६१ ॥

व्याख्या—‘तत्र च’ परिनिर्वाणपुरे ‘त्रिरत्नविनियोगात्मक’मिति त्रीणि रत्नानि-शानादीनि विनियोगक्षेपां क्रियाकरणं, ततः प्रसूतेस्तदालोक्युच्यते, तथा ‘एकान्तिकम्’ इत्येकान्तभावि ‘निरावापम्’ इत्यावापारहितं, ‘स्वाभाविकं’ न कृत्रिमं ‘निरुपमम्’ उपमातीतमिति, उक्तं च-‘नैवि अरिथ माणुसाणं तं सोक्ख’मित्यादि ‘यथा’ येन प्रकारेण ‘सौख्यं’ प्रतीतम् ‘अक्षयम्’ अपर्यवसानम् ‘उपयान्ति’ सामीप्येन प्राप्नुयन्ति, क्रिया प्राग्वदिति गार्थः ॥ ६२ ॥

किं बहुना ? एवं चिय जीवाइपणवित्तरोवेवं । सत्तयसयूरमपं साएमा समसत्तयावं ॥ ६३ ॥

व्याख्या—किं बहुना आपितेन ? ‘सर्वमेव’ निरवशेषमेव ‘जीवादिपदार्थवित्तरोपेतं’ जीवाजीवाभवगन्धसंस्वरनिर्ज-
रामोक्षाख्यपदार्थमपञ्चसमन्वितं समयसद्भावमिति ‘योगः, किंविशिष्टं ?-‘सर्वनयसमूहात्मकं’ द्रव्यास्तिकादिनयसङ्घा-
तमयमित्यर्थः, ‘ध्यायेत्’ विचिन्तयेदिति भावना, ‘समयसद्भावं’ सिद्धान्तार्थमिति इदम्, अयं गार्थः ॥ ६२ ॥ गतं
ध्यातव्यद्वारं, साम्प्रतं येऽस्य ध्यातारस्तान् प्रतिपादयन्नाह—

सत्तयमायराहिया मुणो लोणोवसंतमोहा य । सावरो माणवणाः अमयज्जावस्स भिरिहा ॥ ६३ ॥

१ वैवास्त्रि मनुष्याणां तासौख्यं.

व्याख्या—प्रमादा-मघादयः, यथोक्तम्-‘भजं विसयकसाया निहा विकहा य पंचमी भणिया’ सर्वप्रमादै रहिताः सर्वप्रमादरहिताः, अग्रमादयन्त इत्यर्थः, ‘मुनयः’ साधवः ‘क्षीणोपशान्तमोहाश्च’ इति क्षीणमोहाः-क्षपकनिर्ग्रन्थाः उपशान्तमोहा-उपशामकनिर्ग्रन्थाः, चक्षदादन्ये वाऽग्रमादिनः, ‘ध्यातारः’ चिन्तकाः, धर्मध्यानस्येति सम्बन्धः, ध्यातार एव विशेष्यन्ते-‘ज्ञानधनाः’ ज्ञानविक्ताः, विपश्चित इत्यर्थः, ‘निर्दिष्टाः’ प्रतिपादितास्तीर्थकरणधरैरिति गाथार्थः ॥ ६३ ॥ उक्ता धर्मध्यानस्य ध्यातारः, साम्प्रतं शुक्लध्यानस्याप्याद्यभेदद्वयस्याविशेषेण एत एव यतो ध्यातार इत्यतो मा भूत्पुनरभिधेया भविष्यन्तीति लाघयार्थं चरमभेदद्वयस्य प्रसङ्गत एव तानेवाभिधित्सुराह—

एष्वपि पुनर्ण पुनपया सुन्दस्तत्संघपणा । दोण्ड सजोगोगोता सुकाण पराण केवल्लिणो ॥ ६४ ॥

व्याख्या—‘एत एव’ येऽनन्तरमेव धर्मध्यानध्यातार उक्ताः ‘पूर्वयोः’ इत्याद्ययोर्द्वयोः शुक्लध्यानभेदयोः पृथक्त्ववितर्कसविचारमेकरयवितर्कमविचारमित्यनयोः ध्यातार इति गम्यते, अयं पुनर्विशेषः-‘पूर्वधराः’ चतुर्दशपूर्वविदस्तदुपयुक्ताः, इदं च पूर्वधरविशेषणमग्रमादयतामेव वेदितव्यं, न निर्मन्थानां, मातुपमरुदेव्यादीनामपूर्वधराणामपि तदुपपत्तेः, ‘सुप्रशस्तसंहनना’ इत्याद्यसंहननयुक्ताः, इदं पुनरोघत एव विशेषणमिति, तथा ‘द्वयोः’ शुक्लयोः परयोः-उत्तरकालभाविनोः प्रधानयोर्था सूक्ष्मक्रियानिवृत्तिव्युत्पत्तिक्रियाऽप्रतिपातिलक्षणयोर्यथासङ्गं सयोगायोगकेवलिनो ध्यातार इति योगः,

‘एवं च गम्मए-सुक्कञ्जाणाइदुगं वोलीण्णस्स ततियमप्पत्तस्स एयाए झाणंतरियाए वट्टमाणस्स केयलण्णामुप्पज्जइ, केउली य सुक्कलेसोऽज्जाणी य जाव सुहुमकिरियमनियट्ठि’ति गाथार्थः ॥ ६४ ॥ उरुमानुपट्टिकम्, इदानीमयसप्राप्तमनुप्रेक्षा-द्वारं व्याचिख्यासुरिदमाह—

स्त्राणोवरमेऽवि सुणी णिक्खमणिवाइमावणापरमो । होइ सुभावित्थिओ पम्मग्गालेन ओ सुइ ॥ ६५ ॥

व्याख्या—इह ध्यानं धर्मध्यानमभिगृह्यते, तदुपरमेऽपि-तद्विगमेऽपि ‘मुनिः’ साधुः ‘नित्यं’ सर्वकालमनित्यादिवि-न्तनापरमो भवति, आदिशब्दादशरणैकत्वसंसारपरिग्रहः, एताश्च द्वादशानुप्रेक्षा भावयितव्याः, “इष्टजनसम्प्रयोगनि-विषयसुखसम्पदः” (प्रथमरतौ १५१-१६३) इत्यादिना ग्रन्थेन, फलं चासां सच्चित्तादिष्वनभिष्यद्गृह्यनिर्णयैदायिति भावनीयम्, अथ किंविशिष्टोऽनित्यादिविचिन्तनापरमो भवतीत्यत आह—‘सुभावित्थित्ता’ सुभाषितान्तःकरणा, केन ?—‘धर्म-ध्यानेन’ प्राम्निरूपितशब्दार्थेन ‘यः’ कश्चित् ‘पूर्वम्’ आदायिति गाथार्थः ॥ ६५ ॥ गतमनुप्रेक्षाद्वारम्, अधुना उदया-द्वारप्रतिपादनायाह—

होति क्रमविशुद्धाओ उेसाओ पीयपदसुद्धाओ । पम्मग्गालोवगवत्त विवमंशइभेयाओ ॥ ६६ ॥

व्याख्या—इह ‘भवन्ति’ संजायन्ते ‘क्रमविशुद्धाः’ परिपाटिविशुद्धाः, काः ?—उेस्याः, ताश्च पीतपद्मशुद्धाः, एतदुक्तं

! एवं च गम्यते—शुक्लध्यानादिद्वयं व्यतिक्रान्तस्य तृतीयमप्राप्तस्य पुरतस्मां ध्यानान्तरिकायो वर्तमानस्य केवलशानमुत्पद्यते, केवली च शुक्लउेसोऽज्जाणी च यावत् सूक्ष्मक्रियमनिवृत्तीति.

भवति-पीतलेइयायाः पद्मलेइया विशुद्धा तस्या अपि शुक्ललेइयेति क्रमः, कस्यैता भवन्त्यत आह-‘धर्मध्यानोपगतस्य’ धर्मध्यानयुक्तस्येत्यर्थः, किंविशिष्टाद्यैता भवन्त्यत आह-‘तीव्रमन्दादिभेदा’ इति तत्र तीव्रभेदाः पीतादिस्वरूपेष्वन्याः, मन्दभेदास्त्वाद्याः, आदिशब्दान्मध्यमपक्षपरिग्रहः, अथवौघत एव परिणामविशेषा तीव्रमन्दभेदा इति गाथार्थः ॥ ६६ ॥
उक्तं लेइयाद्वारम्, इदानीं लिङ्गद्वारं विवृण्वन्नाह—

भागमवयवपुसाणागिसगभो जं जिणप्पणीयाणं । भावाणं सइहणं धम्मज्झणत्स तं किंणं ॥ ६७ ॥

व्याख्या—इहागमोपदेशाज्ञानिसर्गतो यद् ‘जिनप्रणीतानां’ तीर्थंकरप्ररूपितानां द्रव्यादिपदार्थानां ‘श्रद्धानम्’ अवि-
तथा एत इत्यादिलक्षणं धर्मध्यानस्य तद्विज्ञं, तत्त्वश्रद्धानेन लिङ्गयते धर्मध्यायीति, इह चागमः—सूत्रमेव तदनुसारेण
कथनम्—उपदेशः आज्ञा त्वर्थः निसर्गः—स्वभाव इति गाथार्थः ॥ ६७ ॥ किं च—

जिणसाहुगुणकिण्णपसंसाविणयदानसंपण्णो । सुअसीलसंजमरभो धम्मज्झाणी मुण्येयवो ॥ ६८ ॥

व्याख्या—‘जिनसाधुगुणोत्कीर्तनप्रशंसाविनयदानसम्पन्नः’ इह जिनसाधवः—प्रतीताः, तद्गुणाश्च निरतिचारसम्यग्दर्श-
नादयस्तेषामुत्कीर्तनं—सामान्येन संशब्दनमुच्यते, प्रशंसा त्वहोश्चाध्यतया भक्तिपूर्विका स्तुतिः, विनयः—अभ्युत्थानादि,
दानम्—अशनादिप्रदानम्, एतत्सम्पन्नः—एतत्समन्वितः, तथा श्रुतशीलसंयमरतः, तत्र श्रुतं—सामायिकादिविन्दुसारान्तं
शीलं—व्रतादिसमाधानलक्षणं संयमस्तु प्राणातिपातादिनिवृत्तिलक्षणः, यथोक्तं—‘पञ्चाश्रवा’ दित्यादि, एतेषु भावतो रतः,
किं ?—धर्मध्यानीति ज्ञातव्य इति गाथार्थः ॥ ६८ ॥ गतं लिङ्गद्वारम्, अधुना फलद्वारावसरः, तच्च लाघवार्थं शुक्लध्यान-

‘एवं च गम्पए-सुकज्झाणाइदुगं वोलीणस्स ततियमप्पत्तस्स एयाए ज्ञाणंतरियाए वट्टमाणस्स केवलणामुप्पज्झ, केरली य सुक्कलेसोऽज्झाणी य जाय सुहुमकिरियमनियट्ठि’त्ति गाथार्थः ॥ ६४ ॥ उक्तमानुषद्विकम्, इदानीमनसरप्राप्तमनुभवेज्ञा-
द्वारं व्याचिख्यासुरिदमाह—

ज्ञानोपरमेऽपि मुणी निष्कमणिपाइमावणापरमो । इह सुभाविविषित्तो पम्मग्गालेन जो शुद्धि ॥ ६५ ॥

व्याख्या—इह ध्यानं धर्मध्यानमभिगृह्यते, तदुपरमेऽपि-तद्विगमेऽपि ‘मुनिः’ साधुः ‘नित्यं’ सर्वकालमनित्यादिष्वि-
न्तनापरमो भवति, आदिशब्दादशरणैकत्वसंसारपरिश्रहः, एताश्च द्वादशानुमेक्षा भावयितव्याः, “इष्टजनसम्प्रयोगदि-
विषयसुखसम्पदः” (प्रशमरतौ १५१-१६३) इत्यादिना ग्रन्थेन, फलं चासां सच्चिदादिष्वनभिष्यद्भयनिर्बेदायिति
भावनीयम्, अथ किंविशिष्टोऽनित्यादिचिन्तनापरमो भवतीत्यत आह-‘सुभावितचित्त’ सुभावितान्तःकरणा, केन ?-‘धर्म-
ध्यानेन’ प्राप्तिरुपितशब्दार्थेन ‘यः’ कश्चित् ‘पूर्वम्’ आंदाविति गाथार्थः ॥ ६५ ॥ गतमनुमेक्षाद्वारम्, अधुना उपेक्षा-
द्वारप्रतिपादनायाह—

होति क्रमविशुद्धाओ देसाओ पीयप्पग्गुद्धाओ । पम्मग्गालोवगयस्स तिष्ठमंदाइयेवाओ ॥ ६६ ॥

व्याख्या—इह ‘भवन्ति’ संजायन्ते ‘क्रमविशुद्धाः’ परिपाटिविशुद्धाः, काः ?-उपेक्षाः, ताश्च पीतपद्मशुद्धाः, एतदुक्तं

१ एवं च गम्यते-शुद्धध्यानादिद्वयं म्यधिक्रान्तस्य श्रुतीयममासस्य पुरतस्तौ ध्यानान्तरिकायो वर्तमानस्य केवलशममुत्पद्यते, केवली च शुद्धउपेक्षोऽव्यानी
च यावत् सूक्ष्मक्रियमनिवृत्तीति.

भवति-गीतलेश्यायाः पद्मलेश्या विशुद्धा तस्या अपि शुक्ललेश्येति क्रमः, कस्यैता भवन्त्यत आह-‘धर्मध्यानोपगतस्य’ धर्मध्यानयुक्तस्येत्यर्थः, किंविदिष्टाश्चैता भवन्त्यत आह-‘तीव्रमन्ददिभेदा’ इति तत्र तीव्रभेदाः पीतादिस्वरूपेण्वन्त्याः, मन्दभेदास्त्याद्याः, आदिशब्दान्मध्यमपक्षपरिग्रहः, अथवौघत एव परिणामविशेषा तीव्रमन्दभेदा इति गाथार्थः ॥ ६६ ॥
उक्तं लेश्याद्वारम्, इदानीं लिङ्गद्वारं विवृण्वन्नाह—

भागमद्वयपूसाणाग्निसमभो जं जिणप्यणीपाणं । भावाणं सदृशं धम्मज्झाणस्त सं किं ॥ ६७ ॥

व्याख्या—इहागमोपदेशाज्ञानिसर्गतो यद् ‘जिनप्रणीतानां’ तीर्थकरप्ररूपितानां द्रव्यादिपदार्थानां ‘श्रद्धानम्’ अवि-
तथा एत इत्यादिलक्षणं धर्मध्यानस्य तद्विज्ञं, तस्यश्रद्धानेन लिङ्ग्यते धर्मध्यायीति, इह चागमः—सूत्रमेव तदनुसारेण
कथनम्—उपदेशः आज्ञा त्वर्थः निसर्गः—स्वभाव इति गाथार्थः ॥ ६७ ॥ किं च—

जिणसाहूगुणकित्तणपसंसणाविणयदानसंपण्णो । सुब्बसीलसंजमभो धम्मज्झाणी मुण्येयवो ॥ ६८ ॥

व्याख्या—‘जिनसाधुगुणोत्कीर्तनप्रशंसाविनयदानसम्पन्नः’ इह जिनसाधवः—प्रतीताः, तद्गुणाश्च निरतिचारसम्यग्दर्श-
नादयस्तेषामुत्कीर्तनं—सामान्येन संशब्दनमुच्यते, प्रशंसा त्वहोभ्याध्यतया भक्तिपूर्विका स्तुतिः, विनयः—अभ्युत्थानादि,
दानम्—अदानादिप्रदानम्, एतत्सम्पन्नः—एतत्समन्वितः, तथा श्रुतशीलसंयमरतः, तत्र श्रुतं—सामायिकादिविन्दुसारान्तं
नीलं—प्रतादिसमाधानलक्षणं संयमस्तु प्राणातिपातादिनिवृत्तिलक्षणः, यथोक्तं—‘पञ्चाश्रवा’ दित्यादि, एतेषु भावतो रतः,
किं ?—धर्मध्यानीति ज्ञातव्य इति गाथार्थः ॥ ६८ ॥ गतं लिङ्गद्वारम्, अधुना फलद्वारावसरः, तच्च लाघवार्थं शुक्लध्यान-

‘एवं च गम्यए-सुकज्ज्ञाणाइदुगं कोलीणस्स ततियमप्यत्तस्स एयाए द्धाणंतरियाएं चट्टमाणस्स केयउणाणमुप्पज्जइ, केयली य सुक्कलेसोऽज्ज्ञाणी य जाय सुहुमकिरियमनियट्ठित्ति गाथार्थः ॥ ६४ ॥ उक्कमानुपद्विकम्, इदानीमयसरमासमनुमेसा-
द्धारं व्याचिख्यासुरिदमाह—

स्साणेवरमेऽपि सुणी विणमणिच्चाइभावणापरम्भो । होइ सुभाविवट्ठित्तो धम्मग्गालेन जो सुदि ॥ ६५ ॥

व्याख्या—इह ध्यानं धर्मध्यानमभिगृह्यते, तदुपरमेऽपि-तद्विगमेऽपि ‘मुनिः’ साधुः ‘नित्यं’ सर्वकालमनित्यादिवि-
न्तनापरमो भवति, आदिशब्दादशरणैकत्वसंसारपरिमहः, एताश्च द्वादशानुमेसा भावयितव्याः, “इष्टजनसम्प्रयोगदि-
विषयसुखसम्पदः” (प्रथमरती १५१-१६३) इत्यादिना ग्रन्थेन, फलं चासां सच्चित्तादिष्वनभिव्यद्गमयनियेदाविति
भावनीयम्, अथ किंविशिष्टोऽनित्यादिविन्तनापरमो भवतीत्यत आह-‘सुभावित्तचित्ता’ सुभावितान्तःकरणं, केन ?-‘धर्म-
ध्यानेन’ प्राप्तिरूपितशब्दार्थेन ‘यः’ कश्चित् ‘पूर्वम्’ आंदाविति गाथार्थः ॥ ६५ ॥ गतमनुमेसाद्वारम्, अधुना तेषा-
द्वारप्रतिपादनायाह—

होति कमविसुद्धाओ ठेसाओ पीयपग्गसुद्धाओ । धम्मग्गालोवगवत्त विट्ठमंदारुपेपम्भो ॥ ६६ ॥

व्याख्या—इह ‘भवन्ति’ संजायन्ते ‘क्रमविशुद्धाः’ परिपाटिविशुद्धाः, का ?-तेऽस्याः, ताश्च पीतपम्पशुद्धाः, एतदुक्कं

१ एवं ॥ गम्यते-शुद्धध्यानाविद्यं न्यतिक्रान्तस्य तृतीयमग्रासस्य एतस्यां ध्यानान्तरिकायां वर्तमानस्य केवलशानमुपपद्यते, केयली च शुद्धलेखनोऽप्यानी
च यावत् सूक्ष्मक्रियमभिवृत्तीति.

परमाणौ, निधायेति शेषः, कः ?—‘छद्मस्यः’ प्राग्विरुपितशब्दार्थः, ‘ध्यायति’ चिन्तयति ‘सुनिष्प्रकम्पः’ अतीव निश्चल इत्यर्थः, ‘ध्यानं’ शुद्धं, ततोऽपि प्रयत्नविशेषान्मनोऽपनीय ‘अमनाः’ अविद्यमानान्तःकरणः ‘जिनो भवति’ अर्हन् भवति, घरमयोर्द्वयोर्थातेति वाक्यशेषः, तत्राप्याद्यस्यान्तर्मुहूर्तेन शैलेशीमप्राप्तः, तस्यां च द्वितीयस्येति गार्थार्थः ॥ ७० ॥ आह—कथं पुनश्छद्मस्यस्त्रिभुवनविषयं मनः संक्षिप्याणौ धारयति ?, केवली वा ततोऽप्यपनयतीति ?, अत्रोच्यते—

तत्र सप्तशरीरगणं मतेन त्रिसं निर्हम्प इकं । ततो पुनोऽवलिज्जद् पहाणपरमंतमोगेणं ॥ ७१ ॥

व्याख्या—‘यथे’ त्युदाहरणोपन्यासार्थः, ‘सर्वशरीरगतं’ सर्वदेहव्यापकं ‘मन्त्रेण’ विशिष्टवर्णानुपूर्वीलक्षणेन ‘विषं’ मारणात्मकं द्रव्यं ‘निरुध्यते’ निश्चयेन ध्रियते, क ?—‘डङ्के’ भक्षणदेशे, ‘ततः’ डङ्कात्पुनरपनीयते, केनेत्यत आह—‘प्रधान-तरमन्त्रयोगेन’ श्रेष्ठतरमन्त्रयोगेनेत्यर्थः, मन्त्रयोगाभ्यामिति च पाठान्तरं वा, अत्र पुनर्योगशब्देनागदः परिगृह्यते इति गार्थार्थः ॥ ७१ ॥ एष दृष्टान्तः, अयमर्थोपनयः—

तद् त्रिदुयणतशुविसयं मणोविसं जोगमंतवकुशुतो । परमाणुमि निर्हमद् अवणेद् तभोवि जिण्येज्जो ॥ ७२ ॥

व्याख्या—तथा ‘त्रिभुवनतनुविषयं’ त्रिभुवनशरीरात्मन्नमित्यर्थः, मन एव भवमरणनिवन्धनत्वाद्विषं मन्त्रयोगबल-शुक्तः—जिनवचनध्यानसामर्थ्यसम्पन्नः परमाणौ निरुणद्धि, तथाऽचिन्त्यप्रयत्नाच्चापनयति ‘ततोऽपि’ तस्मादपि परमाणोः, कः ?—‘जिनवैद्यः’ जिनभिषग्वर इति गार्थार्थः ॥ ७२ ॥ अस्मिन्नेवार्थे दृष्टान्तान्तरमभिधातुकाम आह—

वरमारिषणमरो जद् परिहाद् कमसो दुयासुद् । योविधणावसेसो निग्गाद् तभोऽवणीओ य ॥ ७३ ॥

फलाधिकारे वक्ष्यतीत्युक्तं धर्मध्यानम्, इदानीं शुक्लध्यानावसर इत्यस्य चान्वयः प्राप्तिरुपित एव, इहापि च भावनादीनि फलान्तानि तान्येव द्वादश द्वाराणि भवन्ति, तत्र भावनादेशकालासनविशेषेषु (धर्म)ध्यानादस्याविशेष एवेत्यत एतान्यना-
हत्याऽऽलम्बनान्यभिधिसुराह—

अहं लंतिमद्वज्रवशुचीभो क्षिणमवप्स्यहणाभो । आलम्बणं जौहं शुक्लक्षणं समारह ॥ ६९ ॥

व्याख्या—‘अथे’ त्यासनविशेषानन्तर्ये, ‘क्षान्तिमार्द्वार्जवमुक्तयः’ क्रोधमानमायालोभपरित्यागरूपाः, परित्यागश्च क्रोधनिवर्तनमुदयनिरोधः उदीर्णस्य वा विफलीकरणमिति, एवं मानादिष्वपि भावनीयम्, एता एव क्षान्तिमार्द्वार्जव-
मुक्तयो विशेष्यन्ते—‘जिनमतप्रधाना’ इति जिनमते—तीर्थंकरदर्शने कर्मक्षयहेतुतामधिकृत्य प्रधानाः २, प्राधान्यं चासाम-
कषायं चारित्रं चारित्राच्च नियमतो मुक्तिरितिकृत्या, ततश्चैता आलम्बनानि—प्राप्तिरुपितशब्दार्थानि, यैरालम्बनैः करणभूतैः
शुक्लध्यानं समारोहति, तथा च क्षान्त्याऽऽलम्बना एव शुक्लध्यानं समासादयन्ति, नान्य इति गार्थार्थः ॥ ६९ ॥ व्याख्यातं
शुक्लध्यानमधिकृत्याऽऽलम्बनद्वारं, साम्प्रतं क्रमद्वारावसरः, क्रमश्चाऽऽद्ययोर्धर्मध्यान एवोक्तः, इह पुनरयं विशेषः—

तिष्ठुपणवित्तयं कमसो संक्षिपिष्य मणो अपुंमि छत्रमणो । सायहं शुनिष्यकंणो सणं भमणो क्खिणो होह ॥ ७० ॥

व्याख्या—त्रिभुवनम्—अयत्तिर्यग्धूर्ध्वलोकभेदं तद्विषयः—गोचरः आलम्बनं यस्य मनस इति इति योगः, तत्रिभुवन-
विषयं ‘क्रमशः’ क्रमेण परिपाल्या—प्रतिवस्तुपरित्यागलक्षणया ‘संक्षिप्य’ संक्षोच्य, किं ?—‘मनः’ अन्तःकरणं, क ?—‘अणी’

* क्रोधे न वर्त्तनं प्र०.

परमाणी, निधायेति शेषः, कः ?—‘छद्मस्थः’ प्राप्तिरूपितशब्दार्थः, ‘ध्यायति’ चिन्तयति ‘सुनिष्प्रकम्पः’ अतीव निश्चल इत्यर्थः, ‘ध्यानं’ शुद्धं, ततोऽपि प्रयत्नविशेषान्मनोऽपनीय ‘अमनाः’ अविद्यमानान्तःकरणः ‘जिनो भवति’ अर्हन् भवति, चरमयोर्द्वयोर्ध्यायति चाक्यशेषः, तत्राप्याद्यास्यान्तर्मुहूर्तेन शैलेष्ठीमप्राप्तः, तस्यां च द्वितीयस्येति गाथार्थः ॥ ७० ॥ आह—कथं पुनश्छद्मस्थस्त्रिभुवनविषयं मनः संक्षिप्याणौ धारयति ?, केवली वा ततोऽप्यपनयतीति ?, अत्रोच्यते—

अहं सत्त्वसरीसृपं मतेन विसं निर्दम्भं रुके । ततो पुनोऽबलिजडं पद्मानपरमंतजोलेपं ॥ ७१ ॥

व्याख्या—‘यथे’ त्युदाहरणोपन्यासार्थः, ‘सर्वशरीरगतं’ सर्वदेहव्यापकं ‘मन्त्रेण’ विशिष्टवर्णानुपूर्वीलक्षणेन ‘विषं’ मारणात्मकं द्रव्यं ‘निरुध्यते’ निश्चयेन प्रियते, क्व ?—‘डङ्के’ भक्षणदेशे, ‘ततः’ डङ्कात्पुनरपनीयते, केनेत्यत आह—‘प्रधान-तरमन्त्रयोगेन’ श्रेष्ठतरमन्त्रयोगेनेत्यर्थः, मन्त्रयोगाभ्यामिति च पाठान्तरं वा, अत्र पुनर्योगशब्देनागदः परिरुद्धते इति गाथार्थः ॥ ७१ ॥ एष दृष्टान्तः, अयमर्थोपनयः—

तद् त्रिद्वयगतुविसयं मणोविसं जोगमंतबळशुतो । परमाणुमि निर्दम्भं अवणेद् तथोवि जिणवेज्जो ॥ ७२ ॥

व्याख्या—तथा ‘त्रिभुवनतनुविषयं’ त्रिभुवनशरीरालम्बनमित्यर्थः, मन एव भवमरणनिबन्धनत्वाद्विषं मन्त्रयोगबल-युक्तः—जिनवचनध्यानसामर्थ्यसम्पन्नः परमाणौ निरुणद्धि, तथाऽचिन्त्यप्रयत्नाच्चापनयति ‘ततोऽपि’ तस्मादपि परमाणोः, कः ?—‘जिनवैद्यः’ जिनभिपग्वर इति गाथार्थः ॥ ७२ ॥ असिन्नेवार्थे दृष्टान्तान्तरमभिधातुकाम आह—

वरसारिपेणमरो जहं परिहाइ कमसो हुयासुव । योविधणायसेसो सिद्धाइ तमोऽज्जणीभो य ॥ ७३ ॥

फलाधिकारे वक्ष्यतीत्युक्तं धर्मध्यानम्, इदानीं शुक्लध्यानावसर इत्यस्य चान्वयः प्राप्तिरूपित एव, इहापि च भावनादीनि फलान्तानि तान्येव द्वादश द्वाराणि भवन्ति, तत्र भावनादेशकालासनविशेषेषु (धर्म)ध्यानादस्याविशेष एवेत्यत एतान्यना-
हृत्याऽऽलम्बनान्यभिधित्सुराह—

अहं क्षन्तिमहं च वसुभीषो जिणमवप्सु हाणाभो । आलम्बणोऽहं जेहिं शुक्लक्षणं समादहं ॥ ६९ ॥

व्याख्या—‘अथे’ त्यासनविशेषानन्तर्ये, ‘क्षान्तिमार्द्वार्जवमुक्तयः’ क्रोधमानमायालोभपरित्यागरूपाः, परित्यागश्च क्रोधनिवर्तनमुदयनिरोधः उदीर्णस्य वा विफलीकरणमिति, एवं मानादिव्यपि भावनीयम्, एता एव क्षान्तिमार्द्वार्जव-
मुक्तयो विशेष्यन्ते—‘जिनमतप्रधाना’ इति जिनमते—तीर्थकरदर्शने कर्मक्षयहेतुतामधिकृत्य प्रधानाः २, प्राधान्यं चासाम-
कपायं चारित्रं चारित्राच्च नियमतो मुक्तिरितिकृत्वा, ततश्चैता आलम्बनानि—प्राप्तिरूपितशब्दार्थानि, यैरालम्बनैः करणभूतैः
शुक्लध्यानं समारोहति, तथा च क्षान्त्याद्यालम्बना एव शुक्लध्यानं समासादयन्ति, नान्य इति गाथार्थः ॥ ६९ ॥ व्याख्यातं
शुक्लध्यानमधिकृत्याऽऽलम्बनद्वारं, साम्प्रतं क्रमद्वारावसरः, क्रमश्चाऽऽद्ययोर्धर्मस्थान एवोक्तः, इदं पुनरयं विशेषः—

सिद्धयणविसयं क्रमसो संक्षिप्य मणो अणुं भि उदमस्यो । ज्ञायहं सुनिष्पक्वो ज्ञाणं अयणो किणो होहं ॥ ७० ॥

व्याख्या—त्रिभुवनम्—अधस्तिर्यगूर्ध्वलोकभेदं तद्विषयः—गोचरः आलम्बनं यस्य मनस इति इति, योगः, तन्निभुवन-
विषयं ‘क्रमशः’ क्रमेण परिपाठ्या—प्रतिवस्तुपरित्यागलक्षणया ‘संक्षिप्य’ सङ्कोच्य, किं ?—‘मनः’ अन्तःकरणं, क ?—‘अणौ’

व्याख्या—‘एवमेव’ एभिरेव विषादिदृष्टान्तैः, किं ?—आग्योगं निरुणद्धि, तथा क्रमेण काययोगमपि निरुणद्धीति वर्तते, ततः ‘शैलेश इय’ मेरुरिव स्थिरः सन् शैलेशी केवली भवतीति गार्थः ॥ ७६ ॥ इह च भावार्थो नमस्कार-निर्गुक्ती प्रतिपादित एव, तथाऽपि स्थानाशून्यार्थं स एव लेशतः प्रतिपाद्यते, तत्र योगानामिदं स्वरूपम्—औदारिकादि-शरीरयुक्त्याऽऽत्मनो धीर्यपरिणतिविशेषः काययोगः, तथौदारिकवैक्रियाहारकशरीरव्यापाराहृतवाग्द्रव्यसमूहसाचिव्या-जीयव्यापारो वाग्योगः, तथौदारिकवैक्रियाहारकशरीरव्यापाराहृतमनोद्रव्यसाचिव्याजीयव्यापारो मनोयोग इति, स चामीषां निरोधं कुर्वन् कालतोऽन्तर्मुहूर्तभाविनि परमपदे भवोपग्राहिकर्मसु च वेदनीयादिषु समुद्रघाततो निसर्गेण वा समस्थितिषु सत्येतस्मिन् काले करोति, परिमाणतोऽपि—‘पञ्चतन्मित्रसन्नित्स जत्तियाइं जहणजोगिस्स । होंति मणोद-पाइं तपावारो य जग्मतो ॥ १ ॥ तदसङ्खगुणविहीणे समए २ निरुभमाणो सो । मणसो सघनिरोहं कुणइ असंखेज्जसम-एहिं ॥ २ ॥ पज्जत्तमित्तविदियजहणवइजोगपज्जया जे उ । तदसंखगुणविहीणे समए २ निरुभंतो ॥ ३ ॥ सघवइजोग-रोहं संखाइएहिं कुणइ समएहिं । तत्तो य सुहुमपणगस्स पढमसमओववन्नस्स ॥ ४ ॥ जो किर जहणजोओ तदसंखे-जगुणहीणमेक्के ॥ समए निरुभमाणो देहतिभागं च मुचंतो ॥ ५ ॥ तंभइ स कायजोगं संखाइएहिं चैव समएहिं । तो

१ पपांशमात्रसंज्ञिनो यावन्ति जघन्ययोगिनः । भवन्ति मनोद्रव्याणि सद्वापारश्च यन्मात्रः ॥ १ ॥ तदसंखगुणविहीनान् समये २ निरुणधन् स्तः । मनसः सर्वनिरोधं करोत्यसंखेयसमयैः ॥ २ ॥ पपांशमात्रद्विन्द्रियस्य जघन्यवचोयोगिनः पर्याया ये तु । तदसंखगुणविहीनान् समये २ निरुणधन् ॥ ३ ॥ सर्व-पचोगोरोधं संख्यातीतैः करोति समयैः । ततश्च सूक्ष्मपनकस्य प्रथमसमयोल्लस्य ॥ ४ ॥ यः किल जघन्यो योगस्तदसंखेयगुणहीनमेकैकस्मिन् । समये २ निरु-णधन् देहप्रभागं च गुबन् ॥ ५ ॥ एणद्धि स काययोगं संख्यातीतैरेव समयैः । ततः

व्याख्या—‘उत्सारितेन्धनभरः’ अपनीतदाह्यसद्भातः यथा ‘परिहीयते’ हानिं प्रतिपद्यते ‘क्रमशः’ क्रमेण ‘हुताराः’ यहिः, ‘चा’ विकल्पार्थः, स्तोकेन्धनावशेषः हुताशमात्रं भवति, तथा ‘निर्वति’ विधायति ‘ततः’ स्तोकेन्धनादपनीतश्चेति गार्थार्थः ॥ ७३ ॥ अथैव दृष्टान्तोपनयमाह—

तद् विसर्ग्यन्हीनो मणोदुयसो क्रमेण तणुयंमि । विसर्ग्यणे निरुमद् भिद्वाद् तन्नोऽव्यपीओ य ॥ ७४ ॥

व्याख्या—तथा ‘विपयेन्धनहीनः’ गोचरेन्धनरहित इत्यर्थः, मन एव दुःखदाहकारणत्वाद् हुताशो मनोहुताशः, “क्रमेण” परिपाठ्या ‘तनुके’ कृशे, क ?—‘विपयेन्धने’ अणावित्यर्थः, किं ?—‘निरुच्यते’ निश्चयेन ध्रियते, तथा निर्वति ततः’ तस्मादणोरपनीतश्चेति गार्थार्थः ॥ ७४ ॥ पुनरप्यस्मिन्नेयार्थे दृष्टान्तोपनयावाह—

तोयमिव नालिकायाः सप्तायसभायणोदरत्वं वा । परिहाद् क्रमेण अहा ता ओगिमणोजलं जाल ॥ ७५ ॥

व्याख्या—‘तोयमिव’ उदकमिव ‘नालिकायाः’ घटिकायाः, तथा तसं च तदायसभाजनं—ओहभाजनं च तसायसभाजनं तदुदरस्थं, वा विकल्पार्थः, परिहीयते क्रमेण यथा, एष दृष्टान्तः, अयमर्थोपनयः—‘तथा’ तेनैव प्रकारेण योगिमन एवाविकलत्वाज्जलं २ ‘जानीहि’ अवबुध्यस्व, तथाऽप्रमादानलतप्तजीवभाजनस्थं मनोजलं परिहीयत इति भावना, अलमतिविस्तरेणेति गार्थार्थः ॥ ७५ ॥ ‘अपनयति ततोऽपि जिनैवद्य’ इतिवचनाद् एवं तावत् केवली मनोयोगं निरुणद्धीत्युक्तम्, अधुना शेषयोगनियोगविधिमभिधातुकाम आह—

एवं चित्तं ययजोगं निरुमद् क्रमेण कायजोगंमि । तो सेलेसोद्य धितो सेलेसी केवली होद् ॥ ७६ ॥

संपादि चयइ विप्यजहणाहि जं भणियं । निस्सेस तहा न जहा देसचाएण सो पुवं ॥ १६ ॥ तस्सोदइयाभाया भयत्तं च
 विणियत्तए समयं । सम्मत्तणाणंदं सणसुहसिद्धत्ताणि मोचूणं ॥ १७ ॥ उजुसेहिं पडिवन्नो समयपएसंतरं अफुसमाणो ।
 एगसमएण सिग्गइ अह सागारोवउत्तो सो ॥ १८ ॥' अलमतिप्रसङ्गेनेति गाथार्थः ॥ ७६ ॥ उक्तं क्रमद्वारम्, इदानीं
 व्यातव्यद्वारं विपृण्यन्नाह—

व्यायवष्टिइभंगगइपज्जयाणं जमेगक्खुंमि । नानानयाणुसरणं पुव्वगयसुवाणुसारेणं ॥ ७७ ॥

व्याख्या—'उत्पादस्थितिभङ्गादिपर्यायाणाम्' उत्पादादयः प्रतीताः, आदिशब्दान्मूर्तामूर्तग्रहः, अमीपां पर्यायाणां
 यदेकस्मिन् द्रव्ये-अण्वात्मादी, किं ? नानानयैः-द्रव्यास्तिकादिभिरनुसरणं-चिन्तनं, कथं ?-पूर्वगतश्रुतानुसारेण पूर्व-
 विदः, मरुदेव्यादीनां त्वन्यथा ॥ तत्किमित्याह—

सविपारमस्यवज्जजोगंतरन्नो तयं पढमुक्कं । होइ पुहुत्तवित्तकं सविपारमरागभावस्स ॥ ७८ ॥

व्याख्या—'सविचारं' सह विचारेण वर्तत इति २, विचारः-अर्थव्यञ्जनयोगसङ्क्रम इति, आह च-अर्थव्यञ्जन-
 योगान्तरतः-अर्थः-द्रव्यं व्यञ्जनं-शब्दः योगः-मनःप्रभृति एतदन्तरतः-एतावन्नेदेन सविचारम्, अर्थाद्व्यञ्जनं सङ्क्रा-
 मतीति विभाषा, 'तकम्' एतत् 'प्रथमं शुक्लम्' आद्यशुक्लं भवति, किं नामेत्यत आह-पृथक्त्ववितर्कं सविचारं' पृथक्त्वेन-

१ सयांभिरस्यजति विप्रजहणाभिः यन्नमितम् । निःशेषत्वागेन तथा न यथा देशत्वागेन स पूर्वम् ॥ १६ ॥ तस्यौदयिकाभावात् भव्यत्वं च विनियतं ते समकम् ।
 समयस्यैवज्ञानदर्शनसिद्धत्वादि मुक्त्वा ॥ १७ ॥ ऋजुश्रेणि प्रतिपन्नः समयप्रदेशान्तरमस्युत्तम् । एकसमयेन सिष्यति अथ सागारोपयुक्तः सः ॥ १८ ॥

कैयजोगनिरोहो सेलेसीभायणामेइ ॥ ६ ॥ सेलेसो किर मेरु सेलेसो होइ जा तहाऽचलया । होउं च असेलेसो सेलेसी-
 होइ धिरयाए ॥ ७ ॥ अहवा सेलुघ इसी सेलेसी होइ सो व धिरयाए । सेव अलेसीहोई सेलेसीहोअलोवाओ ॥ ८ ॥
 सीलं व समाहाणं निच्छयओ सवसंवरो सो य । तसेसो सीलेसो सीलेसी होइ तयवत्यो ॥ ९ ॥ हरसक्खराइ मग्गेण
 जेण कालेण पंच भणंति । अच्छइ सेलेसिगओ तत्तियमेचं तओ कालं ॥ १० ॥ तणुरोहारंभाओ झायइ सुहुमकिरिया-
 णियहिं सो । वोच्छिन्नकिरियमप्पडिवाइ सेलेसिकालंमि ॥ ११ ॥ तयसंखेज्जगुणाए गुणसेटीए रइयं पुरा कंमं । समए न
 खवयं कमसो सेलेसिकालेणं ॥ १२ ॥ सवं खवेइ तं पुण निहेयं किंचि दुचरिमे समय । किंचि होति चरमे सेलेसीए
 तयं वोच्छं ॥ १३ ॥ मणुयगइजाइतसवादरं च पज्जत्तसुभगमाएज्जं । अन्नयरेयेयणिजं नराउमुचं जसो नामं ॥ १४ ॥
 संभवओ जिणणामं नराणुपुवी य चरिमसमयंमि । सेसा जिणसंताओ दुचरिमसमयंमि निठ्ठति ॥ १५ ॥ ओरालियाहि

१ कृतयोगनिरोधः शैलेसीभावनामेति ॥ ६ ॥ शैलेसः शिख मेरुः शैलेसी भवति ॥ तयाऽचलता । भूया चासीदृताः शैलेसीभक्ति स्थिरतया ॥ ७ ॥
 अथवा शैल इवार्थः शैलर्षीभवति ॥ पूर्व स्थिरतया । सैवालेसीभवति शैलेसीभयत्वलोपात् ॥ ८ ॥ शीलं वा समापानं निजयतः सर्वसंदरः स च । तस्यैसा
 शैलेसः शैलेसीभवति तद्वत्तयाः ॥ ९ ॥ इत्याक्षराणि मध्येन येन कालेन पञ्च भण्यन्ते । तिष्ठति शैलेसीगतसावध्यायं ततः कालम् ॥ १० ॥ तणुरोधार-
 ण्मात् ध्यायति सूक्ष्मक्रियाऽनिवृत्तिं सः । ध्रुवच्छिन्नक्रियप्रवृत्तिपति शैलेसीकाले ॥ ११ ॥ तयसंख्यगुणया गुणश्रेण्या रक्षितं पुरा कर्म । समये न क्षययन् क्रमस्तः
 शैलेसीकालेन ॥ १२ ॥ सर्व क्षयपति तत् पुनर्निर्लेपं किञ्चिद्विचरमे समये । किञ्चि भवति चरमे शैलेस्यास्तद्वत्तये ॥ १३ ॥ मनुजगतिप्राप्ती प्राप्तं वादरं च
 पर्याप्तसुभगादेर्य च । अन्यतरवेदनीयं नराणुरूपैर्गोत्रं यशोनाम ॥ १४ ॥ संभवतो जिननाम नराणुपुर्वी च परमसमये । शेषा विनसाकाः द्विचरमतमवे
 निच्छिन्नन्ति ॥ १५ ॥ औदारिकभिः

संयाहिं चयइ विष्णुजहणाहिं जं भणियं । निस्सेस तहा न जहा देसच्चाएण सो पुयं ॥ १६ ॥ तस्सोदइयाभावा भयत्तं च विणियत्तए समयं । सम्मत्तणाणदंसणसुहसिद्धत्ताणि मोत्तूणं ॥ १७ ॥ उजुसेटि पडिवन्नो समयपएसंतरं अफुसमाणो । एगसमपण सिग्गइ अह सागारोचउत्तो सो ॥ १८ ॥' अलमतिप्रसङ्गेनेति गाथार्थः ॥ ७६ ॥ उक्तं क्रमद्वारम्, इदानीं ध्यातव्यद्वारं विधृण्वन्नाह—

उत्तापट्टिभंगाइपञ्चबाणं जमेगवाधुंभि । नाणाजवाणुसरणं पुवगयसुयाणुसारेणं ॥ ७७ ॥

व्याख्या—'उत्पादस्थितिभङ्गादिपर्यायाणाम्' उत्पादादयः प्रतीताः, आदिशब्दान्मूर्तामूर्तग्रहः, अमीयां पर्यायाणां यदेकस्मिन् द्रव्ये-अण्यात्मादी, किं ? नानानयैः-द्रव्यास्तिकादिभिरनुसरणं-चिन्तनं, कथं ?-पूर्वगतश्रुतानुसारेण पूर्वविदः, मरुदेव्यादीनां त्यन्यथा ॥ तत्किमित्याह—

सविचारमत्यपेक्षजोङ्गंतरभो तयं पढमसुक्कं । होइ उडुत्तवित्तकं सविचारमरागभावस्त ॥ ७८ ॥

व्याख्या—'सविचारं' सह विचारेण वर्तत इति २, विचारः-अर्थव्यञ्जनयोगसङ्क्रम इति, आह च-'अर्थव्यञ्जनयोगान्तरतः-अर्थः-द्रव्यं व्यञ्जनं-शब्दः योगः-मनःप्रभृति एतदन्तरतः-एतावन्नेदेन सविचारम्, अर्थव्यञ्जनं सङ्क्रामतीति विभाषा, 'तकम्' एतत् 'प्रथमं शुक्लम्' आद्यशुक्लं भवति, किंनामेत्यत आह-'पृथक्त्ववितर्कं सविचारं' पृथक्त्वेन-

१ सर्वोभित्स्यजति विग्रजहणाभिः यन्नणितम् । निःशेषत्वान्न तथा न यथा देशालयेन स पूर्वम् ॥ १६ ॥ तस्सोदयिकाभावात् भग्यत्वं च विलिखत्तते समकम् । सम्यगवगमनद्रोतनसिद्धत्वाति मुक्ताया ॥ १७ ॥ ऋजुध्रेणि प्रतिपन्नः समयप्रदेशान्तरमसृजत् । एकसमयेन सिच्यति अय सागारोपयुक्तः सः ॥ १८ ॥

कयजोगनिरोहो सेलेसीभावणामेइ ॥ ६ ॥ सेलेसो किर मेरु सेलेसो होइ जा तहाऽचलया । होउं च असेलेसो सेलेसी-
 होइ धिरयाए ॥ ७ ॥ अहवा सेलुव इसी सेलेसी होइ सो उ धिरयाए । सेव अलेसीहोई सेलेसीहोअलोवाओ ॥ ८ ॥
 सीलं च समाहाणं निच्छयओ सघसंघरो सो य । तस्सेसो सीलेसो सीलेसी होइ तयवत्थो ॥ ९ ॥ हरसक्खराइ मज्जेण
 जेण कालेण पंच भणंति । अच्छइ सेलेसिगओ तत्तियमेत्तं तओ कालं ॥ १० ॥ तणुरोहारंभाओ झायइ सुहुमकिरिया-
 णियहिं सो । वोच्छिन्नकिरियमप्पडियाई सेलेसिकालंमि ॥ ११ ॥ तयसंखेजगुणाए गुणसेटीएँ रइयं पुरा कंमं । समए र
 खवयं कमसो सेलेसिकालेणं ॥ १२ ॥ सवं खवेइ तं पुण निहेवं किंचि दुचरिमं समए । किंचिच्च होति चरमे सेलेसीए
 तयं घोच्छं ॥ १३ ॥ मणुयगइजाइतसवादरं च पज्जत्तसुभगमाएज्जं । अन्नयरयेयणिज्जं नराउमुच्चं जसो नामं ॥ १४ ॥
 संभवओ जिणणामं नराणुपुढी य चरिमसमयंमि । सेसा जिणसंताओ दुचरिमसमयंमि निहंति ॥ १५ ॥ ओराळियाहिं

१ ह्रतयोगनिरोधः शैलेसीभावणामेति ॥ ६ ॥ शैलेयः किञ्च मेरुः शैलेसी भवति वा तथाऽचलता । भूण्या चाशैलेयः शैलेसीभवति स्थिरतया ॥ ७ ॥
 अथवा शैल इवर्षिः शैलर्षीभवति तद् एव स्थिरतया । सैवालैयसीभवति शैलेसीभवत्यलोपात् ॥ ८ ॥ शीलं वा समाधानं निब्रयतः सर्वसंघः स च । सस्सेताः
 शैलेयाः शैलेसीभवति तदवस्थाः ॥ ९ ॥ इत्याक्षराणि मध्येन येन कालेन पत्र मण्यन्ते । तिष्ठति शैलेसीगतस्त्वावन्मात्रं ततः काळम् ॥ १० ॥ तणुरोधार-
 म्भाए ध्यायति सूक्ष्मकियाऽनिवृत्तिं सः । ग्युरिच्छक्रियमप्रतिपत्ति शैलेसीकाले ॥ ११ ॥ तदसंख्यगुण्या गुणधेय्या रचितं पुरा कर्म । समये र क्षपयन् कमसाः
 शैलेसीकालेन ॥ १२ ॥ सर्व क्षपयति तत् पुनर्निर्लेपं किञ्चिच्चरमे समये । किञ्चिच्च भवति चरमे शैलेस्यास्तद्वदे ॥ १३ ॥ मनुभगतिजाली ब्रह्म वादरे च
 पयांससुभगादेयं च । अन्यतरयेदनीयं नराणुरवैगोत्रं यथोनाम ॥ १४ ॥ संभवतो जिननाम नराणुरवीं च चरमसमये । दोया भिनसाकाः द्विचरमसमये
 निस्तिष्ठन्ति ॥ १५ ॥ औदारिकाभिः

संपादि चयइ विष्पजहणाहिं जं भणियं । निस्सेस तहा न जहा देसच्चाएण सो पुढं ॥ १६ ॥ तस्सोदइयाभावा भवत्तं च विणियत्तए समयं । सम्मत्तणाणदंसणसुहसिद्धत्ताणि मोत्तूणं ॥ १७ ॥ उजुसेहिं पडियन्नो समयपएसंतरं अफुसमाणो । एगसमएण सिग्गइ अह सागारोवउत्तो सो ॥ १८ ॥' अलमत्तिप्रसङ्गेनेति गार्थार्थः ॥ ७६ ॥ उक्तं क्रमद्वारम्, इदानीं ध्यातव्यद्वारं विवृण्वन्नाह—

एत्थापहिइभंगइपज्जयानं जमेगवसुंमि । नाणानयाणुत्तरणं पुण्णवसुयाणुत्तारेणं ॥ ७७ ॥

व्याख्या—‘उत्पादस्थितिभङ्गादिपर्यायाणाम्’ उत्पादादयः प्रतीताः, आदिशब्दान्मूर्तामूर्तग्रहः, अमीषां पर्यायाणां येदेकस्मिन् द्रव्ये—अप्यारमादी, किं ? नानानयैः—द्रव्यास्तिकादिभिरनुसरणं—चिन्तनं, कथं ?—पूर्वगतश्रुतानुसारेण पूर्वविदः, मरुदेव्यादीनां त्यन्यथा ॥ तत्किमित्याह—

सविचारमत्यव्यञ्जजोगंतरभो तयं पढमसुखं । होइ उहुत्तवित्कं सविचारमरायभावस्स ॥ ७८ ॥

व्याख्या—‘सविचारं’ सह विचारेण वर्तत इति २, विचारः—अर्थव्यञ्जनयोगसङ्क्रम इति, आह च—‘अर्थव्यञ्जनयोगान्तरतः—अर्थः—द्रव्यं व्यञ्जनं—शब्दः योगः—मनःप्रभृति एतदन्तरतः—एतावन्नेदेन सविचारम्, अर्थोद्व्यञ्जनं सङ्क्रान्तीति विभाषा, ‘तकम्’ एतत् ‘प्रथमं शुक्लम्’ आद्यशुक्लं भवति, किंनामेत्यत आह—‘पृथक्त्ववितर्कं सविचारं’ पृथक्त्वेन-

१ सत्त्वाभिस्सज्जति विप्रजहणाभिः यन्नणितम् । निन्दोपल्लोगेन तथा यथा देशल्लोगेन स पूर्वम् ॥ ११ ॥ तत्सौदयिकाभावात् भव्यत्वं च विनिवर्तते समकम् । तत्पश्यन्मानदरोनसिद्धत्वाभि मुक्त्वा ॥ १७ ॥ अत्रुध्रेणिं प्रतिपन्नः समयप्रदेतान्तरमसृशत् । एकसमयेन सिध्यति अथ सागारोपयुक्तः सः ॥ १८ ॥

क्यजोगनिरोहो सेलेसीभाषणमेइ ॥ ६ ॥ सेलेसो किर मेरु सेलेसो होइ जा तहाऽचलया । होउं च असेलेसो सेलेसी-
 होइ धिरयाए ॥ ७ ॥ अहवा सेलुव इसी सेलेसी होइ सो च धिरयाए । सेव अलेसीहोई सेलेसीहोअलोयाओ ॥ ८ ॥
 सीउं व समाहाणं निच्छयओ सधसंयरो सो य । तस्सेसो सीलेसो सीलेसी होइ तयवत्यो ॥ ९ ॥ हरसक्तराइ मज्जेण
 जेण कालेण पंच भण्णंति । अरुइ सेलेसिगओ तत्तियमेत्तं तओ कालं ॥ १० ॥ तणुरोहारंभाओ शायइ सुहुमकिरिया-
 णियहिं सो । थोच्छिन्नकिरियमप्पडिवाई सेलेसिकालंमि ॥ ११ ॥ तयसंखेजगुणाए गुणसेदोएँ रइयं पुरा कंमं । समय २
 खयं कमसो सेलेसिकालेणं ॥ १२ ॥ सधं खवेइ तं पुण निहेयं किंचि दुचरिमे समय । किंचिच्च होंति चरमे सेलेसीए
 तयं थोच्छं ॥ १३ ॥ मणुयगइजाइतसधादरं च पज्जत्तसुभगमाएज्जं । अन्नयरवेयणिज्जं नराउमुच्चं जसो नानं ॥ १४ ॥
 संभवओ जिणणामं नराणुपुष्पी य चरिमसमयंमि । सेसा जिणसंताओ दुचरिमसमयंमि निठंति ॥ १५ ॥ ओरालियाहि

१ कृतयोगनिरोधः शैलेशीभावनामेति ॥ ६ ॥ शैलेषः किल मेरुः शैलेशी भवति सा तयाऽचलता । मूया चाशैलेनाः शैलेशीभवति स्थिरता ॥ ७ ॥
 अथवा शैल इवैर्यः शैलर्षोभवति स पूज स्थिरतया । सैवालेदयीभवति शैलेशीभवत्यलोपाए ॥ ८ ॥ शीलं वा समाधानं विद्वपठः सर्वसंयः स च । तत्सेसाः
 शैलेषाः शैलेशीभवति तद्वयस्यः ॥ ९ ॥ इत्याक्षराणि भव्येन येन कालेन पत्र मण्यन्ते । विष्ठति शैलेशीपतत्तावन्मायं ततः कालम् ॥ १० ॥ तणुरोधार-
 म्भाए व्यापति सूक्ष्मक्रियाऽविद्विषि ता । न्युच्छिन्नक्रियमप्रतिपाति शैलेसीकाले ॥ ११ ॥ तदसंख्यगुणया गुणधेयया रचितं पुरा कर्म । समये २ खपयन् कमसाः
 शैलेसीकालेन ॥ १२ ॥ सर्वं क्षपयति तए पुनर्निर्लेपं किञ्चिच्चरमे समये । किञ्चिच्च भवति चरमे शैलेस्यालद्रवये ॥ १३ ॥ मनुवगतिशाली ब्रह्मं बादरे च
 पर्याक्षिसुभगादेयं च । अन्यतरवेदनीयं नरापुण्यैर्गोत्रं यथोनाम ॥ १४ ॥ संभवतो जिननाम नरापुण्यी च परमसमये । शेषा भिनशाकाः विचरमसमये
 निसिष्टन्ति ॥ १५ ॥ औदारिकाभिः

संपादिं चयइ विष्णुजहणाहिं जं भणियं । निस्सेस तहा न जहा देसचाएण सो पुवं ॥ १६ ॥ तस्सोदइयाभाया भयत्तं च विणियत्तए समयं । सम्मत्तणाणंदंसणसुहसिद्धत्ताणि मोचूणं ॥ १७ ॥ उजुसेटिं पडिवन्नो समयपएसंतरं अफुसमाणो । एगसमएण सिज्झइ अह सागारोवउत्तो सो ॥ १८ ॥' अलमत्तिप्रसङ्गेनेति गाथार्थः ॥ ७६ ॥ उक्तं क्रमद्वारम्, इदानीं ध्यातव्यद्वारं विवृण्वन्नाह—

इत्यादिद्विभंगादपञ्चबाणं जमेगवधुंभि । नानानयाणुसरणं पुण्णयसुवाणुसारेणं ॥ ७७ ॥

व्याख्या—‘उत्पादस्थितिभङ्गादिपर्यायाणाम्’ उत्पादादयः प्रतीताः, आदिशब्दान्मूर्तामूर्तग्रहः, अमीयां पर्यायाणां यदेकस्मिन् द्रव्ये-अण्यारमादौ, किं ? नानानयैः-द्रव्यास्तिकादिभिरनुसरणं-चिन्तनं, कथं ?-पूर्वगतश्रुतानुसारेण पूर्व-विदः, मरुदेव्यादीनां त्यन्यथा ॥ तत्किमित्याह—

सवियारमारयवञ्जजोगंतरभो तवं पढमसुक्कं । होइ पुहुत्तवित्तकं सवियारमारयाभावस्स ॥ ७८ ॥

व्याख्या—‘सविचारं’ सह विचारेण वर्तत इति २, विचारः-अर्थव्यञ्जनयोगसङ्क्रम इति, आह च-‘अर्थव्यञ्जन-योगान्तरतः-अर्थः-द्रव्यं व्यञ्जनं-शब्दः योगः-मनःप्रभृति एतदन्तरतः-एतावन्नेदेन सविचारम्, अर्थाद्व्यञ्जनं सङ्क्रान्तीति विभाषा, ‘तकम्’ एतत् ‘प्रथमं शुक्लम्’ आद्यशुक्लं भवति, किंनामेत्यत आह-‘पृथक्स्ववित्तकं सविचारं’ पृथक्स्वेन-

१ सर्वाभित्यजति विप्रजहणाभिः यन्नणितम् । निःशेषत्वागेन तथा न यथा देशत्वागेन स पूर्वम् ॥ १६ ॥ तस्यौदयिकाभावात् भग्यत्वं ॥ चित्तिवर्तते समकम् ।

२ सर्वाभित्यजति विप्रजहणाभिः यन्नणितम् ॥ १७ ॥ ऋदुधेणि प्रतिपन्नः समयप्रदेशान्तरमस्पृशन् । एकसमयेन सिध्यति अथ सागारोपयुक्तः सः ॥ १८ ॥

भेदेन विस्तीर्णभावेनान्ये वितर्कः—श्रुतं यस्मिन् तत्तथा, कस्येदं भवतीत्यत आह—‘अरागभावस्य’ रागपरिणामरहित-
स्येति गाथार्थः ॥ ७८ ॥

अं पुन सुणिप्पकंपं निवायसरणण्यईवमित्थं धितं । उप्पायदिहमंगगाइयाणमेगंगि एच्चाए ॥ ७९ ॥
व्याख्या—यत्पुनः ‘सुनिप्पकम्पं’ विशेषरहितं ‘निवातशरणप्रदीप इव’ निर्गतवातगृहकदेशस्यदीप इव ‘चित्तम्’ अन्तः-
करणं, क ?—उत्पादस्थितिभङ्गादीनामेकस्मिन् पर्याये ॥ ७९ ॥ ततः किमत आह—

असियासत्तथंवज्जणज्जोगंतरभो तपं वित्तिपमुं । पुद्गणपमुयालंणमेगत्तचित्तज्जमवियारं ॥ ८० ॥
व्याख्या—अविचारम्—असङ्गमं, कुतः ?—अर्थव्यञ्जनयोगान्तरतः इति पूर्ववत्, तमेवविधं द्वितीयं शुक्लं भवति, किम-
भिधानमित्यत आह—‘एकत्ववितर्कमविचारम्’ एकत्वेन—अभेदेन वितर्कः—व्यञ्जनरूपोऽर्थरूपो वा यस्य तत्तथा, इदमपि
च पूर्वगतश्रुतानुसारेणैव भवति, अविचारादि पूर्ववदिति गाथार्थः ॥ ८० ॥

निद्वण्णमणकाले केवल्लिणो दरमिरुदजोगत्त । सुद्धमकिरियाऽनियदि तहयं तणुक्कायकिरियत्त ॥ ८१ ॥
व्याख्या—‘निर्व्याणगमनकाले’ मोक्षगमनप्रत्यासन्नसमये ‘केवल्लिनः’, सर्वज्ञस्य मनोवाग्योगद्वये निरुद्धे सति अर्द्धनि-
रुद्धकाययोगस्य, किं ?—‘सूक्ष्मक्रियाऽनिवर्ति’ सूक्ष्मा क्रिया यस्य तत्तथा सूक्ष्मक्रियं च तदनिवर्ति चेति नाम, निवर्तितुं
शीलमस्येति निवर्ति प्रवर्द्धमानतरपरिणामात् न निवर्ति अनिवर्ति तृतीयं, ध्यानमिति गम्यते, ‘तदुक्कायक्रियस्ये’ति
तन्वी उच्छ्वासनिःश्वासादिलक्षणा कायक्रिया यस्य स तथाविधस्त्येति गाथार्थः ॥ ८१ ॥

तस्मै च तेलेतीगपस्त सेलोत्र गिण्कंपस्त । वोच्छिन्नकिरियमप्यट्वाह ज्ञानं परमसुखं ॥ ८२ ॥

व्याख्या—‘तस्यैव च’ केवलिनः ‘शैलेशीगतस्य’ शैलेशी—प्राग्वर्णिता तां प्राप्तस्य, किंविशिष्टस्य ?—निरुद्धयोगत्वात् ‘शैलेना इव निष्प्रकम्पस्य’ मेरोरिव स्थिरस्येत्यर्थः, किं ?—व्यवच्छिन्नक्रियं योगाभावात् तद् ‘अप्रतिपाति’ अनुपरतस्वभावमिति, एतदेव चास्य नाम ध्यानं परमशुद्धं—प्रकटार्थमिति गार्थार्थः ॥ ८२ ॥ इत्थं चतुर्विधं ध्यानमभिधायाधुनैतत्प्रतिप्रद्वमेव यत्कव्यताशोयमभिधिरसुराह—

पदमे जोगे कोगेसु ॥ मयं वित्तियमेव जोगंभि । तदयं च कायजोगे शुक्लमजोगंभि य चतुर्थं ॥ ८३ ॥

व्याख्या—‘प्रथमं’ पृथक्पृथक्वितर्कसविचारं ‘योगे’ मनआदौ योगेषु वा सर्वेषु ‘मतम्’ इष्टं, तच्चागमिकश्रुतपाठिनः, ‘द्वितीयम्’ एकत्ववितर्कमविचारं तदेकयोग एव, अन्यतरस्मिन् सङ्गमाभावात्, तृतीयं च सूक्ष्मक्रियाऽनिवर्ति काययोगे, न योगान्तरे, शुक्लम् ‘अयोगिनि च’ शैलेशीकेवलनि ‘चतुर्थं’ व्युपरतक्रियाऽप्रतिपातीति गार्थार्थः ॥ ८३ ॥ आह—शुक्लध्यानोपरि—मभेदद्वये मनो नारत्येव, अमनस्कत्वात् केवलिनः, ध्यानं च मनोविशेषः ‘धै चिन्ताया’मिति पाठात्, तदेतत्कथम् ? उच्यते—

अह एतमपस्त मनो ज्ञानं भण्णइ सुनिश्चलो संतो । तह केवलिणो काभो सुनिश्चलो भण्णइ ज्ञानं ॥ ८४ ॥

व्याख्या—यथा छद्मस्य मनः, किं ?—ध्यानं भण्यते सुनिश्चलं सत्, ‘तथा’ तेनैव प्रकारेण योगत्वाव्यभिचारात्केवलिनः कायः सुनिश्चलो भण्यते ध्यानमिति गार्थार्थः ॥ ८४ ॥ आह—चतुर्थे निरुद्धत्वादसावपि न भवति, तथाविधभावेऽपि च सर्वभावप्रसङ्गः, तत्र का वर्तेति ? उच्यते—

भेदेन विस्तीर्णभावेनान्ये वितर्कः—श्रुतं यस्मिन् तत्तथा, कस्येदं भवतीत्यत आह—‘अरागभावस्य’ रागपरिणामरहित-
स्येति गाथार्थः ॥ ७८ ॥

जं शुण सुणिप्पकंपं निवायसरणप्पइवमिव चित्तं । उप्पायठिङ्गंगाइयाणमेगंभि पच्चाए ॥ ७९ ॥

व्याख्या—यत्पुनः ‘सुनिप्पकम्पं’ विक्षेपरहितं ‘निवातशरणप्रदीप इव’ निर्गतवातगृहकदेशस्यदीप इव ‘चित्तम्’ अन्तः-
करणं, क्व ?—उत्पादस्थितिभङ्गादीनामेकस्मिन् पर्याये ॥ ७९ ॥ ततः किमत आह—

अवियारमत्थयंगेज्जजोगंतरो तयं चित्तिपमुळं । पुड्ढगयमुपाळंणमेगत्तपितड्ढमवियारं ॥ ८० ॥

व्याख्या—अविचारम्—असङ्गमं, कुतः ?—अर्थव्यञ्जनयोगान्तरतः इति पूर्ववत्, तमेवंविधं द्वितीयं शुक्लं भवति, किम-
भिधानमित्यत आह—‘एकत्ववितर्कमविचारम्’ एकत्वेन—अभेदेन वितर्कः—व्यञ्जनरूपोऽर्थरूपो या यस्य तत्तथा, इदमपि
च पूर्वगतश्रुतानुसारेणैव भवति, अविचारादि पूर्ववदिति गाथार्थः ॥ ८० ॥

निश्चानगमणकाले केवळिणो दूरनिरुदजोगत्तस्स । सुट्ठमकिरियाऽनियहिं तइयं तणुडायकिरियत्तस्स ॥ ८१ ॥

व्याख्या—‘निर्याणगमनकाले’ मोक्षगमनप्रत्यासन्नसमये ‘केवलिनः’, सर्वज्ञस्य मनोवाग्योगद्वये निरुद्धे सति अर्द्धनि-
रुद्धकाययोगस्य, किं ?—‘सूक्ष्मक्रियाऽनिवर्ति’ सूक्ष्मा क्रिया यस्य तत्तथा सूक्ष्मक्रियं च तदनिवर्ति चेति नाम, निवर्तितुं
शीलमस्येति निवर्ति प्रवर्द्धमानतरपरिणामात् न निवर्ति अनिवर्ति तृतीयं, ध्यानमिति गम्यते, ‘तनुकायक्रियस्ये’ति
तन्वी उच्छ्वासनिःश्वासादिलक्षणा कार्यक्रिया यस्य स तथाविधस्तस्येति गाथार्थः ॥ ८१ ॥

व्याख्या—‘तस्यैव च’ केवलिनः ‘शैलेशीगतस्य’ शैलेशी-प्राग्वर्णिता तां प्राप्तस्य, किंविशिष्टस्य ?—निरुद्धयोगत्वात् ‘शैलेश इव निष्प्रकम्पस्य’ भेरोरिव स्थिरस्येत्यर्थः, किं ?—व्यवच्छिन्नक्रियं योगाभावात् तद् ‘अप्रतिपाति’ अनुपरतस्वभा-
वमिति, एतदेव चास्य नाम ध्यानं परमशुक्लं-प्रकटार्थमिति गाथार्थः ॥ ८२ ॥ इत्थं चतुर्विधं ध्यानमभिधायाधुनैतत्प्रति-
यद्धमेव घफव्यताशेषमभिधत्सुराह—

पठनं जोगे जोगेमु वा मयं वितियमेव जोगंमि । तद्वयं च कायजोगे शुक्लमजोगंमि य चवयं ॥ ८३ ॥

व्याख्या—‘प्रथमं’ पृथक्त्ववितर्कसविचारं ‘योगे’ मनआदौ योगेषु वा सर्वेषु ‘मतम्’ इष्टं, तच्चागमिकश्रुतपाठिनः, ‘द्वितीयम्’ एकत्ववितर्कमविचारं तदेकयोग एव, अन्यतरस्मिन् सङ्गमाभावात्, तृतीयं च सूक्ष्मक्रियाऽनिवर्ति काययोगे, न योगान्तरे, शुक्लम् ‘अयोगिनि च’ शैलेशीकेवलिन ‘चतुर्थं’ व्युपरतक्रियाऽप्रतिपातीति गाथार्थः ॥ ८३ ॥ आह—शुक्लध्यानोपरि-
मभेदद्वये मनो नारत्येव, अमनस्कत्वात् केवलिनः, ध्यानं च मनोविशेषः ‘ध्यै चिन्ताया’मिति पाठात्, तदेतत्कथम् ?, उच्यते—

जह छरमपस्त मनो ज्ञानं भण्णद् सुविबलो संतो । एण केवलिणो काभो सुविबलो भण्णद् ज्ञानं ॥ ८४ ॥

व्याख्या—यथा छद्मस्यस्य मनः, किं ?—ध्यानं भण्यते सुनिश्चलं सत्, ‘तथा’ तेनैव प्रकारेण योगत्वाव्यभिचारात्के-
वलिनः कायः सुनिश्चलो भण्यते ध्यानमिति गाथार्थः ॥ ८४ ॥ आह—चतुर्थे निरुद्धत्वादसावपि न भवति, तथाविधभा-
वेऽपि च सर्वभावप्रसङ्गः, तत्र का वार्तेति ?, उच्यते—

भेदेन विस्तीर्णभावेनान्ये वितर्कः—श्रुतं यस्मिन् तत्तथा, कस्येदं भवतीत्यत आह—‘अरागभावस्य’ रागपरिणामरहित-
स्येति गायार्थः ॥ ७८ ॥

अं पुण सुणिप्पकपं निवायसरणव्यईधमिव चित्तं । अप्पायठिहंभाण्णमेगंभि पम्मापु ॥ ७९ ॥

व्याख्या—यत्पुनः ‘सुनिष्प्रकम्पं’ विशेषरहितं ‘निवातशरणप्रदीप इव’ निर्गतयातगृहेकदेशस्यदीप इव ‘चित्तम्’ अन्तः-
करणं, क्व ?—उत्पादस्थितिभङ्गादीनामेकस्मिन् पर्याये ॥ ७९ ॥ ततः किमत आह—

अविफारमायवंगणजोगंतरओ तयं चित्तिवमुळं । पुड्ढपयमुयालंणमेगत्तवितक्कमविवारे ॥ ८० ॥

व्याख्या—अविचारम्—असङ्क्रमं, कुतः ?—अर्थव्यञ्जनयोगान्तरतः इति पूर्ववत्, तमेवविधं द्वितीयं शुक्लं भवति, किम-
भिधानमित्यत आह—‘एकत्ववितर्कमविचारम्’ एकत्वेन—अभेदेन वितर्कः—व्यञ्जनरूपोऽर्थरूपो वा यस्य तत्तथा, इदमपि
च पूर्वगतश्रुतानुसारेणैव भवति, अविचारादि पूर्ववदिति गायार्थः ॥ ८० ॥

निट्ठाणमणक्काले केवल्लिणो दरमिरुदजोगत्त । मुट्ठमकिरियाऽनिर्याई त्थयं तणुक्कायकिरियत्त ॥ ८१ ॥

व्याख्या—‘निर्याणमनकाले’ मोक्षगमनप्रत्यासन्नसमये ‘केवल्लिनः’, सर्वज्ञस्य मनोवायोगद्वये निरुद्धे सति अर्द्धेनि-
रुद्धकाययोगस्य, किं ?—‘सूक्ष्मक्रियाऽनिवर्ति’ सूक्ष्मा क्रिया यस्य तत्तथा सूक्ष्मक्रियं च तदनिवर्ति चेति नाम, निवर्तितुं
शीलमस्येति निवर्ति प्रवर्द्धमानतरपरिणामात् न निवर्ति अनिवर्ति तृतीयं, ध्यानमिति गम्यते, ‘तनुकायक्रियस्ये’ति
तन्वी उच्छ्वासनिःश्वासादिलक्षणा कायक्रिया यस्य स तथाविधस्तस्येति गायार्थः ॥ ८१ ॥

भासवदरावाए सह संसारशुद्धगुणभावं च । भवसंतापमनन्तं वरपूजं विपरिणामं ॥ ८८ ॥

व्याख्या—आश्रयद्वाराणि—मिथ्यात्वादीनि तदपायान्—दुःखलक्षणान्, तथा संसारानुभावं च, 'धी संसारो' इत्यादि, भवसन्तानमनन्तं भाविनं नारकाद्यपेक्षया, वस्तूनां विपरिणामं च संचेतनाचेतनानां 'सधृष्टाणाणि' इत्यादि, पताश्चतस्रोऽप्यपायाशुभानन्तविपरिणामानुपेक्षा आद्यद्वयभेदसङ्गता एव द्रष्टव्या इति गार्थार्थः ॥ ८८ ॥ उक्तमनुपेक्षा-
द्वारम्, इदानीं लेश्याद्वाराभिधिस्तस्याऽऽह—

शुभाए लेशाए दो ततिवं परमशुक्लेशाए । विरयात्रियसेलेति लेशाईयं परमशुभं ॥ ८९ ॥

व्याख्या—सामान्येन शुक्लायां लेश्यायां 'द्वे' आद्ये उक्तलक्षणे 'तृतीयम्' उक्तलक्षणमेव, परमशुक्लेश्यायां 'स्थिरता-
नित्तदैलेसं' मेरोरपि निष्प्रकम्पतरमित्यर्थः, लेश्यातीतं 'परमशुक्लं' चतुर्थमिति गार्थार्थः ॥ ८९ ॥ उक्तं लेश्याद्वारम्,
अधुना लिङ्गद्वारं विवरीपुत्तेपां नामप्रमाणस्वरूपगुणभावनार्थमाह—

अपहासंमोदविवेगविजसंगा तस्त होति लिङ्गाइ । किमिजइ जेहि गुणो शुक्लध्वाणोवगयचित्तो ॥ ९० ॥

व्याख्या—अवधासम्मोहविवेकव्युरसर्गाः 'तस्य' शुक्लध्यानस्य भवन्ति लिङ्गानि, 'लिङ्गयते' गम्यते धैर्यनिः शुक्लध्यानो-
पगतचित्त इति गाथाक्षरार्थः ॥ ९० ॥ अधुना भावार्थमाह—

पालिजइ धीभेइ य धीतो न परीसहोवसगोहि । सुदुभेषु न संमुखसह भावेषु न देवमायासु ॥ ९१ ॥

व्याख्या—चाल्यते ध्यानात् न परीपहोपसर्गैर्विभेति वा 'धीरः' बुद्धिमान् स्थिरो वा न तेभ्य इत्यवधलिङ्गं, 'सुक्षमेषु'

सुषुप्पभोगभो चिद कम्मविणिज्जरणेहेतुतो यावि । सस्यवहुणाभो ण ॥ ८५ ॥

चित्ताभावेवि सया सुदुमोवरयकिरियाइ भणंति । जीवोवभोगसम्भावभो मयत्पस हाणाइ ॥ ८६ ॥

व्याख्या—काययोगनिरोधिनो योगिनोऽयोगिनोऽपि चित्ताभावेऽपि सूक्ष्मोपरतक्रियो भण्यते, सूक्ष्मग्रहणात् सूक्ष्मक्रियाऽ-
निवर्तिनो ग्रहणम्, उपरतग्रहणाद्युपरतक्रियाऽप्रतिपातिन इति, पूर्वप्रयोगादिति हेतुः, कुलालचक्रभ्रमणवदिति दृष्टान्तोऽ-
भ्यूहः, यथा चक्रं भ्रमणनिमित्तदण्डादिक्रियाऽभावेऽपि भ्रमति तथाऽस्यापि मनःप्रभृतियोगोपरमेऽपि जीवोपयोगसम्भावतः
भावमनसो भावात् भयस्थस्य ध्याने इति, अपिशब्दश्चोदनानिर्णयप्रथमहेतुसम्भावनार्थः, चशब्दस्तु प्रस्तुतहेत्वनुकर्षणार्थः,
एवं शेषहेत्वोऽप्यनया गाथया योजनीयाः, विशेषस्तूच्यते—‘कर्मविनिर्जरणहेतुतथापि’ कर्मविनिर्जरणहेतुत्वात् क्षपकश्रेणि-
यत्, भवति च क्षपकश्रेण्यामियास्य भवोपग्राहिकर्मनिर्जरेति भावः, चशब्दः प्रस्तुतहेत्वानुकर्षणार्थः, अपिशब्दस्तु द्विती-
यहेतुसम्भावनार्थ इति, ‘तथा शब्दार्थबहुत्वात्’ यथैकस्यैव हरिशब्दस्य शक्रशाखामृगादयोऽनेकार्थाः एवं ध्यानशब्द-
स्यापि न विरोधः, ‘धै चिन्तायां’ ‘धै कायनिरोधे’- ‘धै अयोगित्वे’ इत्यादि, तथा जिनचन्द्रागमाद्येतदेयमिति, उक्तं
च—‘आगमश्चोपपत्तिश्च, सम्पूर्णं दृष्टिलक्षणम् । अतीन्द्रियाणामर्थानां, सद्भावप्रतिपत्तये ॥ १ ॥ इत्यादि गाथाद्वयार्थः
॥ ८५-८६ ॥ उक्तं ध्यातव्यद्वारं, ध्यातारस्तु धर्मध्यानाधिकार एवोक्ताः, अधुनाऽनुपेक्षाद्वारमुच्यते—

सुबुद्धाणसुभाविचिन्तो चित्तेइ ज्ञाणविरमेऽवि । गिययमणुप्पेहाभो वत्तादि चरित्तसंपन्नो ॥ ८७ ॥

व्याख्या—शुक्लध्यानसुभावितचित्तश्चिन्तयति ध्यानविरमेऽपि नियतमनुपेक्षाश्चतस्रश्चारित्रसम्पन्नः, तत्परिणामरहितस्य
तदभावादिति गाथार्थः ॥ ८७ ॥ ताश्चेताः—

भासपदद्वारावापु तद्व संसारमुद्गानुभावं च । भवसंज्ञाणमनन्तं वर्युणं विपरिणामं च ॥ ८८ ॥

व्याख्या—आश्रयद्वाराणि—मिथ्यात्वादीनि तदपायान्—दुःखलक्षणान्, तथा संसारानुभावं च, ‘धी संसारो’ इत्यादि, भवसन्तानमनन्तं भाविनं नारकाद्यपेक्षया, वस्तूनां विपरिणामं च सचेतनाचेतनानां ‘सबद्धाणाणि असासयाणी’ त्यादि, एताश्चतस्रोऽप्यपायानुभानन्तविपरिणामानुपेक्षा आद्यद्वयमेदसङ्गता एव द्रष्टव्या इति गाथार्थः ॥ ८८ ॥ उक्तमनुपेक्षाद्वारम्, इदानीं लेख्याद्वाराभिधिस्तस्याऽऽह—

मुक्तापु लेसापु दो ततियं परममुक्कलेस्सापु । धियाजियसेलेत्तं लेसाईयं परममुक्कं ॥ ८९ ॥

व्याख्या—सामान्येन शुक्लायां ‘द्वे’ आद्ये उक्तलक्षणे ‘तृतीयम्’ उक्तलक्षणमेव, परमशुक्कलेख्यायां ‘स्थिरता-जितशैलेयं’ मेरोरपि निष्प्रकम्पतरमित्यर्थः, लेख्यातीतं ‘परमशुक्कं’ चतुर्थमिति गाथार्थः ॥ ८९ ॥ उक्तं लेख्याद्वारम्, अधुना लिङ्गद्वारं विवरीयुक्तेषां नामप्रमाणस्वरूपगुणभावनार्थमाह—

भवहासमोहनिवेगविहसग्गा तस्स होति लिङ्गाइ । किंजिअइ जेहि मुणी सुक्कगज्ञाणोवगयधितो ॥ ९० ॥

व्याख्या—अत्रधासम्मोहविवेकव्युत्सर्गाः ‘तस्य’ शुक्कध्यानस्य भवन्ति लिङ्गानि, ‘लिङ्गयते’ गम्यते धैर्युनिः शुक्कध्यानो-पगतचित्त इति गाथाक्षरार्थः ॥ ९० ॥ अधुना भावार्थमाह—

वालजिअइ धीभेइ य धीते न परीसहोवसग्गोहि । सुद्धमेसु न संमुज्जइ भावेसु ॥ देवमायासु ॥ ९१ ॥

व्याख्या—चाल्यते ध्यानात् न परीपहोपसर्गैर्बिभेति वा ‘धीरः’ बुद्धिमान् स्थिरो वा न तेभ्य इत्यवधलिङ्गं, ‘सूक्ष्मेसु’

पुद्गल्यभोगभो चित्त कम्मविनिज्जरणेहेतुतो यावि । सरयवदुष्काभो तह विज्जपंदागमाभो य ॥ ८५ ॥

चित्ताभावेवि एण सुदुमोवरयकिरियाह मणंति । जीयोवभोगसम्भाषभो मसरपस्म सानाहं ॥ ८६ ॥

व्याख्या—काययोगनिरोधिनी यो गिनोऽयोगिनोऽपि चित्ताभावेऽपि सूक्ष्मोपरतक्रियो भण्यते, सूक्ष्मग्रहणात् सूक्ष्मक्रियाऽ-
निवर्तिनो ग्रहणम्, उपरतग्रहणाद्युपरतक्रियाऽप्रतिपत्तिन इति, पूर्वप्रयोगादिति हेतुः, कुलालचक्रभ्रमणवदिति दृष्टान्तोऽ-
भ्यूहः, यथा चक्रं भ्रमणनिमित्तदण्डादिक्रियाऽभावेऽपि भ्रमति तथाऽस्यापि मनःप्रभृतियोगोपरमेऽपि जीयोपयोगसम्भावयतः
भावमनसो भावात् भवस्थस्य ध्याने इति, अपिशब्दश्चोदनानिर्णयप्रथमहेतुसम्भावनार्थः, चशब्दस्तु प्रस्तुतहेतुनुर्यणार्थः,
एवं शेषहेतयोऽप्यनया गाथया योजनायाः, विशेषस्तूच्यते—‘कर्मविनिर्जरणहेतुतश्चापि’ कर्मविनिर्जरणहेतुत्वात् क्षपकश्रेणि-
वत्, भवति च क्षपकश्रेण्यामिवास्त्य भवोपग्राहिकर्मनिर्जरेति भावः, चशब्दः प्रस्तुतहेतुत्वनुर्यणार्थः, अपिशब्दस्तु द्विती-
यहेतुसम्भावनार्थ इति, ‘तथा शब्दार्थबहुत्वात्’ यथैकस्यैव हरिशब्दस्य शक्रशाखामृगादयोऽनेकार्थाः एवं ध्यानशब्द-
स्यापि न विरोधः, ‘धै चिन्तायां’ ‘धै कायनिरोधे’ इत्यादि, तथा जिनचन्द्रागमाद्येतदेयमिति, उक्तं
च—‘आगमश्चोपपत्तिश्च, सम्पूर्णं दृष्टिलक्षणम् । अतीन्द्रियाणामर्थानां, सद्भावप्रतिपत्तये ॥ १ ॥ इत्यादि गाथाद्वयार्थः
॥ ८५-८६ ॥ उक्तं ध्यातव्यद्वारं, ध्यातारस्तु धर्मध्यानाधिकार एयोक्ताः, अधुनाऽनुप्रेक्षाद्वारमुच्यते—

सुखद्वेषाणसुमाधियचित्तो चित्तेह सानविरेमेऽधि । निषयमणुप्पेहाभो वत्तादि वरिणसंपभो ॥ ८७ ॥

व्याख्या—शुक्लध्यानसुभावितचित्तश्चिन्तयति ध्यानविरेमेऽपि नियतमनुप्रेक्षाश्चतस्रश्चारित्रसम्पन्नः, तत्परिणामरहितस्य
तदभावादिति गाथार्थः ॥ ८७ ॥ ताश्चेताः—

भास्यद्वारा संसारहेतुको जं न धम्मसुखेसु । संसारकारणाहं तन्नो पुवं धम्मसुखाहं ॥ ९५ ॥

व्याख्या—आश्रयद्वाराणि संसारहेतवो वर्तन्ते, तानि च यस्मान्न शुक्लधर्मयोर्भवन्ति संसारकारणानि तस्माद् ‘ध्रुवं’ नियमेन धर्मशुक्ले इति गाथार्थः ॥ ९५ ॥ संसारप्रतिपक्षतया च मोक्षहेतुर्ध्यानमित्यावेदयन्नाह—

संवरनिर्जराभो मोक्षस्तस्स पवो तवो पवो सासि । ज्ञाणं च पदणं तवस्स तो मोक्षहेतुञ्च ॥ ९६ ॥

व्याख्या—संवरनिर्जरे ‘मोक्षस्य पन्थाः’ अपवर्गस्य मार्गः, तपः ‘पन्थाः’ मार्गः ‘तयोः’ संवरनिर्जरयोः ध्यानं च प्रधानार्हं तपसः आन्तरकारणत्वात्, ततो मोक्षहेतुस्तद्ध्यानमिति गाथार्थः ॥ ९६ ॥ अमुमेवार्थं सुखप्रतिपक्षये दृष्टान्तैः प्रतिपादयन्नाह—

भंवरलोहमहीणं कमसो जह मलकलंकपंकाणं । सोग्गावणयणतोसे साहंति जलाणलाइखा ॥ ९७ ॥

व्याख्या—‘अम्बरलोहमहीनां’ यत्त्रलोहाद्रक्षितीनां ‘क्रमशः’ क्रमेण यथा मलकलङ्कपङ्कानां यथासङ्ख्यं शोभ्या(ध्य)पनयनशोपान् यथासङ्ख्यमेव ‘साधयन्ति’ निर्वर्तयन्ति जलनलादित्या इति गाथार्थः ॥ ९७ ॥

तह सोग्गाइसमाया जीवंवरलोहमेइणिगयाणं । ज्ञाणजलाणलसूरा कममलकलंकपंकाणं ॥ ९८ ॥

व्याख्या—तथा शोध्यादिसमर्था जीवाम्बरलोहमेदिनीगतानां ध्यानमेव जलानलसूर्याः कमैव मलकलङ्कपङ्कास्तेषामिति गाथार्थः ॥ ९८ ॥ किं च—

तापो सोतो भेभो जोगाणं ज्ञाणभो जहा निययं । तह तावसोसमेया कमस्सवि ज्ञाहणो नियमा ॥ ९९ ॥

अत्यन्तगहनेषु 'न संमुह्यते' न सम्मोहमुपगच्छति, 'भावेषु' पदार्थेषु न देवमायासु अनेकरूपास्त्वित्यसम्मोहलिङ्गमिति गाथाक्षरार्थः ॥ ९१ ॥

देहविविक्तं पेच्छद् अप्पाणं ता य सद्दसंजोये । देहोपदिवोसग्गं निस्संगो सग्गहा कुण्ह ॥ ९१ ॥

व्याख्या—देहविविक्तं पश्यत्यात्मानं तथा च सर्वसंयोगानिति विवेकलिङ्गं, देहोपधिष्युत्सर्गं निःसङ्गं सर्वथा करोति व्युत्सर्गलिङ्गमिति गाथार्थः ॥ ९२ ॥ गतं लिङ्गद्वारं, साम्प्रतं फलद्वारमुच्यते, इह च लापयार्थं प्रथमोपन्यस्तं धर्मफलमभिधायं शुक्लध्यानफलमाह, धर्मफलानामेव शुद्धतराणामाद्यशुक्लद्वयफलत्वाद्, अत आह—

होति सुहासवत्तंवरविणिज्जामरसुहाइं विक्काइं । क्षाणवरस्स फल्लाइं मुहाणुवंधीणि धम्मस्स ॥ ९३ ॥

व्याख्या—भवन्ति 'शुभाश्रवसंवरविनिर्जरामरसुखानि' शुभाश्रवः—पुण्याश्रयः संवरः—अशुभकर्मागमनिरोधः विनिर्जरा-कर्मक्षयः अमरसुखानि—देवसुखानि, एतानि च दीर्घस्थितिविशुद्धशुपपाताभ्यां 'विपुलानि' विस्तीर्णानि, 'ध्यानवरस्य' ध्यान-प्रधानस्य फलानि 'शुभानुबन्धीनि' सुकुलप्रत्यायातिपुनर्वोधिलाभभोगप्रव्रज्याकेवलशैलेयपवर्गानुबन्धीनि 'धर्मस्य' ध्यान-स्येति गाथार्थः ॥ ९३ ॥ उक्तानि धर्मफलानि, अधुना शुक्लमधिकृत्याह—

ते य विस्सेण सुभासवादभोऽणुत्तरामरसुहं च । दोण्हं सुक्काण फल्लं परिनिब्बणं परिह्वाणं ॥ ९४ ॥

व्याख्या—ते च विशेषेण 'शुभाश्रवादयः' अनन्तरोदिताः, अनुत्तरामरसुखं च द्वयोः शुक्लयोः फलमाद्ययोः 'परिनिर्वाणं' मोक्षगमनं 'परिह्वाणं'ति चरमयोर्द्वयोरिति गाथार्थः ॥ ९४ ॥ अथवा सामान्येनैव संसारप्रतिपक्षभूते एते इति दर्शयति—

भासयद्गता संसारदेयवो जं न धम्ममुळेसु । संसारकारणां तन्नो पुवं धम्ममुळाइं ॥ ९५ ॥

व्याख्या—आश्रयद्वाराणि संसारहेतवो वर्तन्ते, तानि च यस्मान्न शुक्लधर्मयोर्भवन्ति संसारकारणानि तस्माद् ‘ध्रुवं’ नियमेन धर्मशुक्ले इति गाथार्थः ॥ ९५ ॥ संसारप्रतिपक्षतया च मोक्षहेतुर्ध्यानमित्यावेदयन्नाह—

संवरविजिज्जराणो मोक्खस्स पहो तवो पहो सात्ति । ज्ञाणं च पहणं तवस्स तो मोक्खहेज्जवं ॥ ९६ ॥

व्याख्या—संवरनिर्जरे ‘मोक्षस्य पन्थाः’ अपवर्गस्य मार्गः, तपः ‘पन्थाः’ मार्गः ‘तयोः’ संवरनिर्जरयोः ध्यानं च प्रधानं तपसः आन्तरकारणत्वात्, ततो मोक्षहेतुस्तद्व्यानमिति गाथार्थः ॥ ९६ ॥ अमुमेवार्थं सुखप्रतिपत्तये दृष्टान्तैः प्रतिपादयन्नाह—

भंवरलोहमहीणं कमसो जह मलकलंकपंकाणं । सोज्झावणयणसोसे साहेति जलणलाइवा ॥ ९७ ॥

व्याख्या—‘अम्बरलोहमहीनां’ वस्त्रलोहाद्रक्षितीनां ‘क्रमशः’ क्रमेण यथा मलकलङ्कपङ्कानां यथासङ्ख्यं शोध्या(ध्य)पन-यनशोपान् यथासह्यमेव ‘साधयन्ति’ निर्वर्तयन्ति जलानलादित्या इति गाथार्थः ॥ ९७ ॥

तह सोज्झाइसमया जीवंवरलोहमेइणिगयाणं । ज्ञाणजलणलघुरा कम्ममलकलंकपंकाणं ॥ ९८ ॥

व्याख्या—तथा शोध्यादिसमर्था जीवाम्बरलोहमेदिनीगतानां ध्यानमेव जलानलसूर्याः कर्मेव मलकलङ्कपङ्कास्तेषा-मिति गाथार्थः ॥ ९८ ॥ किं च—

तापो सोसो भेभो जोगाणं ज्ञाणभो अह निपयं । तह तावसोसमेया कम्मस्सवि ज्ञाहणो नियमा ॥ ९९ ॥

व्याख्या—तापः शोथो भेदो योगानां 'ध्यानतः' ध्यानात् यथा 'नियतम्' अवश्यं, तत्र तापः—दुःखं तत एव शोथः—
 दौर्बल्यं तत एव भेदः—विदारणं योगानां—यागादीनां, 'तथा' तेनैव प्रकारेण तापशोथभेदाः कर्मणोऽपि भवन्ति, फलस्य ?—
 'ध्यायिनः' न दृष्टव्यं नियमेनेति गार्थः ॥ १९ ॥ किं च—

जह रोगासयसमणं विस्रोतणविरेवणोसहविहीहि । तह कम्ममयममणं साण्णगगण्णोमोहि ॥ १०० ॥

व्याख्या—यथा 'रोगाशयसमनं' रोगनिदानचिकित्सा 'विशोपणविरेचनीपथयिधिभिः' अभोजनविरेकौषधप्रकारैः,
 तथा 'कर्मासयसमनं' कर्मरोगचिकित्सा ध्यानानशनादिभिर्योगैः, आदिशब्दाद् ध्यानवृद्धिकारकशेषतपोभेदप्रवृत्तिरिति
 गार्थः ॥ १०० ॥ किं च—

जह धिरसंविमिपणमनलो पवणसहिओ दुवं ददह । तह कम्मपणममियं तणेण साण्णलओ ददह ॥ १०१ ॥

व्याख्या—यथा 'चिरसंश्रितं' प्रभूतकालसंश्रितम् 'इन्धनं' काष्ठादि 'अनलः' अग्निः 'पवनसहितः' वायुममन्वितः 'द्रुतं'
 शीघ्रं च 'दहति' भस्मीकरोति, तथा दुःखतापहेतुत्वात् कर्मवेन्धनं कर्मन्धनम् 'अमितम्' अनेकभयोपासमनन्तं 'क्षणेन'
 समयेन ध्यानमनल इव ध्यानानलः असी 'दहति' भस्मीकरोतीति गार्थः ॥ १०१ ॥

जह वा घणसंपाया खणेण पवणाहया विळिञ्चंति । साणपपणावहुया तह कम्मपणा विळिञ्चंति ॥ १०२ ॥

व्याख्या—यथा वा 'घनसङ्घाताः' मेघाद्याः क्षणेन 'पवनाहताः' वायुप्रेरिता विलयं—चिनाशं यान्ति—गच्छन्ति, 'ध्यान-
 पवनावधूता' ध्यानवायुविक्षिप्ताः तथा कर्मैव जीवस्वभावावरणाद् घनाः २, उक्तं च—"स्थितः शीतांशवज्जीवः, प्रकृत्वा

भाष्यमुद्धया । चन्द्रिकायच चिन्तनं, तदावरणमन्धवद् ॥ १ ॥” इत्यादि, ‘विलीयन्ते’ विनाशमुपयान्तीति गार्थार्थः ॥ १०२ ॥ किं चेदमन्यद् ? इहलोकप्रतीतमेव ध्यानफलमिति दर्शयति—

न कसावसमुपेहि य चादिज्ज्द माणतेहिं दुक्खेहिं । ईसाविसावसोमाइएहिं क्षाणोवगयधिचो ॥ १०३ ॥

व्याख्या—‘न कयावसमुत्थैश्च’ न क्रोधाद्युद्भवैश्च ‘वाध्यते’ पीड्यते मानसैर्दुःखैः, मानसग्रहणात्ताप इत्याद्यापि यदुक्तं तन्न याध्यते ‘ईर्ष्याविपादशोकादिभिः’ तत्र प्रतिपक्षाभ्युदयोपलभ्यजनितो मत्सरविशेष ईर्ष्या विपादः—वैक्लव्यं शोकः—
देन्यम्, आदिशब्दाद् हर्षादिपरिमहः, ध्यानोपगतचित्त इति प्रकटार्थमयं गार्थार्थः ॥ १०३ ॥

सीयावसाइएहि य सारिरेहिं सुणहुण्णारेहिं । क्षाणुनिचलचित्ते न बहिज्ज्द निक्खारेही ॥ १०४ ॥

व्याख्या—इह कारणे कार्योपचारात् शीतातपादिभिश्च, आदिशब्दात् क्षुदादिपरिमहः, शरीरैः ‘सुबहुप्रकारैः’ अनेक भेदैः ‘ध्यानमुनिश्चलचित्तः’ ध्यानभाषितमतिर्न वाध्यते, ध्यानसुखादिति गम्यते, अथवा न शक्यते चालयितुं तत्त एव, ‘निर्जरापेक्षी’ कर्मक्षयापेक्षक इति गार्थार्थः ॥ १०४ ॥ उक्तं फलद्वारम्, अधुनोपसंहरन्नाह—

इय सव्वगुणाणं विद्वादिहसुहसाहणं क्षाणं । सुपसथं सत्थेयं नेयं नेयं च निबंयि ॥ १०५ ॥

व्याख्या—‘इय’ एवमुक्तेन प्रकारेण ‘सर्वगुणाधानम्’ अशेषगुणस्थानं दृष्टादृष्टसुखसाधनं ध्यानमुक्तन्यायात् सुसु प्रशस्तं २, तीर्थकरणधरादिभिरासेवित्त्यात्, यतश्चैवमतः श्रेष्ठेयं नान्यथैतदिति भावनया ‘ज्ञेयं’ ज्ञातव्यं स्वरूपतः ‘ध्येयम्’ अनुचिन्तनीयं क्रियया, एवं च सति सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राण्यासेवितानि भवन्ति, ‘नित्यमपि’ सर्वकालमपि,

व्याख्या—तापः शोषो भेदो योगानां 'ध्यानतः' ध्यानात् यथा 'नियतम्' अवश्यं, तत्र तापः—दुःखं तत्र एव शोषः—
 दीर्घव्यं तत एव भेदः—विदारणं योगानां—चागादीनां, 'तथा' तेनैव प्रकारेण तापशोषभेदाः कर्मणोऽपि भवन्ति, कस्य ?—
 'ध्यायिनः' न यदृच्छया नियमेनेति गार्थार्थः ॥ ९९ ॥ किं च—

अहं रोगासयसमणं विसोसणविरेयणोसहविहीहि । सह कम्ममयसमणं ज्ञाणाणसणाइजोहोहि ॥ १०० ॥

व्याख्या—यथा 'रोगाशयशमनं' रोगनिदानचिकित्सा 'विशोपणविरेचनीपधविधिभिः' अभोजनविरेकौषधप्रकारैः,
 तथा 'कर्माशयशमनं' कर्मरोगचिकित्सा ध्यानानशनादिभिर्योगैः, आदिसन्दाद् ध्यानवृद्धिकारकशोषतपोभेदग्रहणमिति
 गार्थार्थः ॥ १०० ॥ किं च—

अहं चिरसंविमिषणमनलो पवणसहिजो दुयं इइइ । जहं कम्मपणममियं एणेण ज्ञाणाणको इइइ ॥ १०१ ॥

व्याख्या—यथा 'चिरसंखितं' प्रभूतकालसंखितम् 'इन्धनं' काष्ठादि 'अनलः' अग्निः 'पवनसहितः' वायुसमन्वितः 'द्रुतं'
 शीघ्रं च 'दहति' भस्मीकरोति, तथा दुःखतापहेतुत्वात् कर्मैन्धनं कर्मन्धनम् 'अमितम्' अनेकभवोपात्तमनन्तं 'क्षणेन'
 समयेन ध्यानमनल इव ध्यानानलः असौ 'दहति' भस्मीकरोतीति गार्थार्थः ॥ १०१ ॥

अहं जं घणसंघाया खणेण पवणाइया विळिजंति । ज्ञाणपयणाइया तह कम्मपणा विळिजंति ॥ १०२ ॥

व्याख्या—यथा वा 'घनसङ्घाताः' मेघौघाः क्षणेन 'पवनाहताः' वायुप्रेरिता विलयं—विनाशं यान्ति—गच्छन्ति, 'ध्यान-
 पवनावधूता' ध्यानवायुविक्षिप्ताः तथा कर्मैव जीवस्वभावावरणाद् घनाः २, चक्रे च—'स्थितः शीतांशुवर्जीवः, प्रकृत्या

भायशब्दया । चन्द्रिकायश्च विज्ञानं, तदावरणमश्ववद् ॥ १ ॥” इत्यादि,
‘विलीयन्ते’ विनाशमुपयान्तीति गाथार्थः

॥ १०३ ॥ किं चेदमन्यद् ? इहलोकप्रतीतमव ध्यानफलानात् ॥ १०३ ॥

[illegible]

‘ईदृश्याधिपादशोकादिभिः’ तत्र प्रतपक्षाम्युदयापलम्बनागताः पक्ष-
वात्स्यायने

हृषोदिपरिमहः, ध्यानापगतापरादस्य निष्कारोपदी ॥ १०४ ॥

दैन्यम्, आदिशब्दाद् एवाप्युक्तम् । सातिरेहि शुषुप्पगारेहि । ज्ञानसुनिश्चलचित्तो न बाह्यज्ज्ञे निवर्तयते । अनेक
सीमायवाहृदि य सातिरेहि शीतातपादिभिश्च, आदिशब्दात् क्षुदादिपरिग्रहः, शारीरैः 'सुबहुप्रकारैः' अनेक
व्याख्या—इह कारणे कार्योपचारात् शीतातपादिभिश्च, आदिशब्दात् क्षुदादिपरिग्रहः, शारीरैः 'सुबहुप्रकारैः' अनेक
भैः 'ध्यानसुनिश्चलचित्तः' ध्यानभावितमतिर्न बाध्यते, ध्यानसुखादिति गम्यते, अथवा न शक्यते चालयितुं तत एव,
उक्तं फलद्वारम् । अधुनोपसंहरन्नाह—

‘निर्जरापेक्षी’ कर्मक्षयापेक्षक इति गाथायः ॥ ३०४ ॥ उपर्युक्तं ॥ ३०५ ॥

इय सप्रगुणायाणं विद्वादिदृष्टुहसाहनं ज्ञानं । दुपसत्थ सद्व्य नय ह्येव च लघातः क ।
नजर।पदा ।

व्याख्या—‘इय’ एवमुक्तेन प्रकारेण ‘सर्वगुणाधानम्’ अशेषगुणस्थानं दृष्टादृष्टसुखसाधनं ध्यानमुक्तन्यायात् सुषु
प्रशस्तं २, तीर्थकरगणधरादिभिरासेवितत्वात्, यतश्चैवमतः श्रद्धेयं नान्यथैतदिति भावनया ‘ज्ञेयं’ ज्ञातव्यं स्वरूपतः
‘ध्येयम्’ अनुचिन्तनीयं क्रियया, एवं च सति सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राण्यासेवितानि भवन्ति, ‘नित्यमपि’ सर्वकालमपि,

व्याख्या—तापः शोषो भेदो योगानां 'ध्यानतः' ध्यानात् यथा 'नियतम्' अवश्यं, तत्र तापः—दुःखं तत एव शोषः—
 दीर्घव्यं तत एव भेदः—विदारणं योगानां—वागादीनां, 'तथा' तेनैव प्रकारेण तापशोषभेदाः कर्मणोऽपि भवन्ति, कस्य ?—
 'ध्यायिनः' न यहच्छया नियमेनेति गाथार्थः ॥ ९९ ॥ किं च—

जह रोगासपसमं विसोसजविरेयणोसहदिहीहि । ॥ १०० ॥

व्याख्या—यथा 'रोगाशयशमनं' रोगनिदानचिकित्सा 'विशोषणविरेचनोपधविधिभिः' अभोजनविरेकौपधप्रकारैः,
 तथा 'कर्माशयशमनं' कर्मरोगचिकित्सा ध्यानानशनादिभिर्योगैः, आदिशब्दाद् ध्यानवृद्धिकारकशेषतपोभेदग्रहणमिति
 गाथार्थः ॥ १०० ॥ किं च—

जह चिरसंखियमिषणमणको पवणसहिजो हुपं यहह । तह कर्मपणममियं खणेण हाणाणलो बहह ॥ १०१ ॥

व्याख्या—यथा 'चिरसंखितं' प्रभूतकालसंखितम् 'इन्धनं' काष्ठादि 'अनलः' अग्निः 'पवनसहितः' वायुसमन्वितः 'द्रुतं'
 शीघ्रं च 'दहति' भस्मीकरोति, तथा दुःखतापहेतुत्वात् कर्मवेन्धनं कर्मन्धनम् 'अमितम्' अनेकभवोपात्तमनन्तं 'क्षणेन'
 समयेन ध्यानमनल इव ध्यानानलः असौ 'दहति' भस्मीकरोतीति गाथार्थः ॥ १०१ ॥

जह वा घणसंघाया खणेण पवणाहया विलिजंति । हाणपवणायहूया ॥ १०२ ॥

व्याख्या—यथा वा 'घनसङ्घाताः' भेद्यौघाः क्षणेन 'पवनाहताः' वायुप्रेरिता विलयं—विनाशं यान्ति—गच्छन्ति, 'ध्यान-
 पवनावधूता' ध्यानवायुविक्षिप्ताः तथा कर्मैव जीवस्वभावावरणाद् घनाः २, उक्तं च—“स्थितः शीतांशुवज्जीवः, प्रकृत्या

भायशुद्धया । चन्द्रिकायच विशानं, तदावरणमश्रवद् ॥ १ ॥” इत्यादि, ‘चितीयन्ते’ विनाशमुपयान्तीति गार्थः ॥ १०२ ॥ किं चेदमन्यद् ? इहलोकप्रतीतमेव ध्यानफलमिति दर्शयति—

न कलायसमुपेहि न वाहिज्जद् मानसेहि दुस्तेहि । ईसावितायतोगादृषहि क्षाणोपगयचिचो ॥ १०३ ॥

व्याख्या—‘न कलायसमुपेहि’ न क्रोधाद्युभयैश्च ‘वाध्यते’ पीड्यते मानसैर्दुःखैः, मानसग्रहणात्ताप इत्याद्यपि यदुक्तं तन्न वाध्यते ‘ईष्याविपादशोकादिभिः’ तत्र प्रतिपक्षाम्युदयोपलम्भजनितो मत्सरविशेष ईष्या विपादः—वैष्णव्यं शोकः—
देन्यम्, आदिशब्दाद् हर्षादिपरिग्रहः, ध्यानोपगतचित्त इति प्रकटार्थमयं गार्थः ॥ १०३ ॥

लीयापवाद्दृषहि न सारीरेहि गुणदुष्पगादेहि । क्षाणसुनिचलचिचो न वहिज्जद् निज्जरापेही ॥ १०४ ॥

व्याख्या—इह कारणे कार्योपचारात् शीतातपादिभिश्च, आदिशब्दात् क्षुदादिपरिग्रहः, शारीरैः ‘सुबहुप्रकारैः’ अनेक भेदैः ‘ध्यानसुनिश्चलचित्तः’ ध्यानभावितमतिर्न वाध्यते, ध्यानसुखादिति गम्यते, अथवा न शक्यते चालयितुं तत् एव, ‘निर्जरापेक्षी’ कर्मक्षयापेक्षक इति गार्थः ॥ १०४ ॥ उक्तं फलद्वारम्, अधुनोपसंहरन्नाह—

इय सबगुणापाणं विद्वादिदुसुहसाहणं क्षाणं । सुपसाथं सदेवं नेयं क्षेयं च निबंवि ॥ १०५ ॥

व्याख्या—‘इय’ एवमुक्तेन प्रकारेण ‘सर्वगुणाधानम्’ अशेषगुणस्थानं दृष्टादृष्टसुखसाधनं ध्यानमुक्तन्यायात् सुष्ठु प्रस्तातं २, तीर्थकरणधरादिभिरासेवितत्वात्, यतश्चैवमतः श्रद्धेयं नान्यथैतदिति भावनया ‘ज्ञेयं’ ज्ञातव्यं स्वरूपतः ‘ध्येयम्’ अनुचिन्तनीयं क्रियया, एवं च सति सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राण्यासेवितानि भवन्ति, ‘नित्यमपि’ सर्वकालमपि,

व्याख्या—तापः शोषो भेदो योगानां 'ध्यानतः' ध्यानात् यथा 'नियतम्' अवश्यं, तत्र तापः—दुःखं तत एव शोषः—
 दौर्बल्यं तत्र एव भेदः—विदारणं योगानां—यागादीनां, 'तथा' तेनैव प्रकारेण तापशोषभेदाः कर्मणोऽपि भवन्ति, कस्य ?—
 'ध्यायिनः' न यदृच्छया नियमेनेति गाथार्थः ॥ ९९ ॥ किं च—

अहं रोगासदसमं विस्तोसणविरूपणोसहविशीहि । तह कम्ममयसमणं हाणणसणाइजोमोहि ॥ १०० ॥

व्याख्या—यथा 'रोगाशयशमनं' रोगनिदानचिकित्सा 'विशोषणविरूपणविधिभिः' अभोजनविरिकौपघप्रकारैः,
 तथा 'कर्ममयशमनं' कर्मरोगचिकित्सा ध्यानानघनादिभिर्योगैः, आदिशब्दाद् ध्यानवृद्धिकारकशेषतपोभेदग्रहणमिति
 गाथार्थः ॥ १०० ॥ किं च—

अहं विरसंघियाभिघणमणो पवणसहिजो दुवं एहह । तह कर्मपणममियं एणेण हाणणलो डहह ॥ १०१ ॥

व्याख्या—यथा 'विरसञ्चितं' प्रभूतकालसञ्चितम् 'इन्धनं' काष्ठादि 'अनलः' अग्निः 'पवनसहितः' वायुसमन्वितः 'द्रुतं'
 शीघ्रं च 'दहति' भस्मीकरोति, तथा दुःखतापहेतुत्वात् कर्मवेन्धनं कर्मन्धनम् 'अमितम्' अनेकभयोपात्तमनन्तं 'क्षणेन'
 समयेन ध्यानमनल इव ध्यानानलः असौ 'दहति' भस्मीकरोतीति गाथार्थः ॥ १०१ ॥

अहं ॥ घणसंघाया एणेण पवणाहया विळिजंति । हाणणपवणावहूया ॥ कम्मयणा विळिजंति ॥ १०२ ॥

व्याख्या—यथा वा 'घनसङ्घाताः' भेद्यौघाः क्षणेन 'पवनाहताः' वायुप्रेरिता विलयं—विनाशं यान्ति—गच्छन्ति. 'पवनावधूता'
 ध्यानवायुविक्षिप्ताः तथा कर्मव जीवस्वभावावरणाद् घनाः २, तर्कं न—

भावनुद्धया । चन्द्रिकायद्य चिज्ञानं, तदावरणमन्धवद् ॥ १ ॥” इत्यादि, ‘विलीयन्ते’ विनाशमुपयान्तीति गाथार्थः

॥ १०२ ॥ किं चेदमन्यद् ? इहलोकप्रतीतमेव ध्यानफलमिति दर्शयति—
 न कलायत्तमुपेहि य पाहिन्नद् माणसेहि दुक्तेहि । ईसाविषयसोगादृष्टेहि क्षाणोवगवचित्तो ॥ १०३ ॥

न्याख्या—‘न कलायत्तमुत्थैश्च’ न क्रोधाद्युद्भवैश्च ‘वाध्यते’ पीड्यते मानसैर्दुःखैः, मानसग्रहणाच्चाप इत्याद्यपि यदुक्तं तत्र वाध्यते ‘ईर्ष्याविषादशोकादिभिः’ तत्र प्रतिपक्षाभ्युदयोपलम्भजनितो मत्सरविशेष ईर्ष्या विषादः—वैक्लव्यं शोकः—
 देन्यम्, आदिशब्दाद् हर्षादिपरिग्रहः, ध्यानोपगतचित्त इति प्रकटार्थमयं गाथार्थः ॥ १०३ ॥

सीयायवाइएहि य सारीरेहि सुबहुप्पगारेहि । क्षाणु निचलचित्तो न पहिन्नद् विक्खरोपेही ॥ १०४ ॥
 न्याख्या—इह कारणे कार्योपचारात् शीतातपादिभिश्च, आदिशब्दात् क्षुदादिपरिग्रहः, शारीरैः ‘सुबहुप्रकारैः’ अनेक

भेदैः ‘ध्यानमुनिश्चलचित्तः’ ध्यानभावितमतिर्न वाध्यते, ध्यानसुखादिति गम्यते, अथवा न शक्यते चालयितुं तत एव,
 ‘निर्जरापेक्षी’ कर्मक्षयापेक्षक इति गाथार्थः ॥ १०४ ॥ उक्तं फलद्वारम्, अधुनोपसंहरन्नाह—

इय सव्वगुणाधानं विहादिहसुहसाहणं क्षाणं । सुप्पत्थं तवेयं नेयं क्षेयं ण निचंयि ॥ १०५ ॥

न्याख्या—‘इय’ एवमुक्तेन प्रकारेण ‘सर्वगुणाधानम्’ अशेषगुणस्थानं दृष्टादृष्टसुखसाधनं ध्यानमुक्तन्यायात् सुष्ठु प्रशस्तं २, तीर्थं करणधरादिभिरासेवितत्वात्, यतश्चैवमतः श्रद्धेयं नान्यथैतदिति भावनया ‘क्षेयं’ ज्ञातव्यं स्वरूपतः
 ‘जेयम्’ अनचिन्तनीयं क्रियया, एवं च सति सम्यग्दर्शनज्ञानचार्ित्राण्यासेवितानि भवन्ति, ‘नित्यमपि’ सर्वकालमपि,

व्याख्या—तापः शोषो भेदो योगानां 'ध्यानतः' ध्यानात् यथा 'नियतम्' अवश्यं, तत्र तापः—दुःखं तत एव शोषः—
 दीर्घव्यं तत एव भेदः—विदारणं योगानां—वागादीनां, 'तथा' तेनैव प्रकारेण तापशोषभेदाः कर्मणोऽपि भवन्ति, कस्य ?—
 'ध्यायिनः' न यदृच्छया नियमेनेति गार्थः ॥ ९९ ॥ किं च—

जह रोगासयसमणं विसोत्सणविरयेणोसद्विहीहि । तह कम्ममयसमणं हाणाणत्ताण्णोमेहि ॥ १०० ॥

व्याख्या—यथा 'रोगाशयशमनं' रोगनिदानचिकित्सा 'विशोषणविरचनोपधिविधिभिः' अभोजनविरिकीपयप्रकारैः,
 तथा 'कर्माशयशमनं' कर्मरोगचिकित्सा ध्यानानशनादिभिर्योगैः, आदिसत्त्वाद् ध्यानवृद्धिकारकशेषतपोभेदग्रहणमिति
 गार्थः ॥ १०० ॥ किं च—

जह चिरसंघियमिघणमणो पवणसहिजो दुयं एव । तह कम्मेषणममियं खणेण हाणाणत्तो एव ॥ १०१ ॥

व्याख्या—यथा 'चिरसञ्चितं' प्रभूतकालसञ्चितम् 'इन्धनं' काष्ठादि 'अनलः' अग्निः 'पवनसहितः' वायुसमन्यतः 'द्रुतं'
 शीघ्रं च 'दहति' भस्मीकरोति, तथा दुःखतापहेतुत्वात् कर्मवेन्धनं कर्मन्धनम् 'अमितम्' अनेकभवोपात्तमनन्तं 'क्षणेन'
 समयेन ध्यानमनल इव ध्यानानलः असौ 'दहति' भस्मीकरोतीति गार्थः ॥ १०१ ॥

जह वा घणसंघाया खणेण पवणाहया विळिञ्जंति । हाणपयणावहूया तह कम्मपणा विळिञ्जंति ॥ १०२ ॥

व्याख्या—यथा वा 'घनसङ्घाताः' मेघौघाः क्षणेन 'पवनाहताः' वायुप्रेरिता विलयं—घनाशं यान्ति—गच्छन्ति, 'ध्यान-'
 'यानवायुविधिष्ठाः' तथा कर्मैव जीवस्वभावावरणाद् घनाः २, उक्तं च—“स्थितः शीतांशुवजीवः, प्रकृत्या

भावनुद्धया ! चन्द्रिकाय च विज्ञानं, तदावरणमन्धवद् ॥ १ ॥” इत्यादि, ‘विलीयन्ते’ विनाशमुपयान्तीति गाथार्थः

॥ १०२ ॥ किं चेदमन्यद् ? इदलोकप्रतीतमेव ध्यानफलमिति दर्शयति—
 न कृतायत्सुपेहि य बाहिज्ज्वा माणसेहि दुब्बोहि । ईसावितायसोगइएहिं क्षाणोवगयचित्तो ॥ १०३ ॥

न कृतायत्सुपेहि—‘न कृतायत्सुपेहि’ न क्रोधाद्युद्भवैश्च ‘वाध्यते’ पीड्यते मानसैर्दुःखैः, मानसग्रहणात्ताप इत्याद्यपि यदुक्तं ॥ १०२ ॥ किं चेदमन्यद् ? इदलोकप्रतीतमेव ध्यानफलमिति दर्शयति—

न्याख्या—‘न कृतायत्सुपेहि’ न क्रोधाद्युद्भवैश्च ‘वाध्यते’ पीड्यते मानसैर्दुःखैः, मानसग्रहणात्ताप इत्याद्यपि यदुक्तं ॥ १०२ ॥ किं चेदमन्यद् ? इदलोकप्रतीतमेव ध्यानफलमिति दर्शयति—
 तन्न वाध्यते ‘ईर्ष्याविषादशोकादिभिः’ तत्र प्रतिपक्षाभ्युदयोपलम्भजनितो मत्सरविशेष ईर्ष्या विषादः—वैक्लव्यं शोकः—
 देन्यम्, आदिशब्दाद् हर्षादिपरिग्रहः, ध्यानोपगतचित्त इति प्रकटार्थमयं गाथार्थः ॥ १०३ ॥

तन्न वाध्यते ‘ईर्ष्याविषादशोकादिभिः’ तत्र प्रतिपक्षाभ्युदयोपलम्भजनितो मत्सरविशेष ईर्ष्या विषादः—वैक्लव्यं शोकः—
 देन्यम्, आदिशब्दाद् हर्षादिपरिग्रहः, ध्यानोपगतचित्त इति प्रकटार्थमयं गाथार्थः ॥ १०३ ॥

न्याख्या—इह कारणे कार्योपचारात् शीतातपादिभिश्च, आदिशब्दात् क्षुदादिपरिग्रहः, शारीरैः ‘सुबहुप्रकारैः’ अनेक भेदैः ‘ध्यानसुनिश्चलचित्तः’ ध्यानभावितमतिर्न वाध्यते, ध्यानसुखादिति गम्यते, अथवा न शक्यते चालयितुं तत एव,
 ‘निर्जरापेक्षी’ कर्मक्षयापेक्षक इति गाथार्थः ॥ १०४ ॥ उक्तं फलद्वारम्, अधुनोपसंहरन्नाह—

इय सप्रगुणाधारं विद्वादिहसुहृत्साहणं क्षाणं । सुपसत्थं सत्वेयं नेयं केयं च निर्बलि ॥ १०५ ॥
 न्याख्या—‘इय’ एवमुक्तेन प्रकारेण ‘सर्वगुणाधानम्’ अशेषगुणस्थानं दृष्टादृष्टसुखसाधनं ध्यानमुक्तन्यायात् सुषु प्रशस्तं २, तीर्थकरणगणधरादिभिरासेयितत्वात्, यतश्चैवमतः श्रद्धेयं नान्यथैतदिति भावनया ‘ज्ञेयं’ ज्ञातव्यं स्वरूपतः
 ‘ध्येयम्’ अनुचिन्तनीयं क्रियया, एवं च सति सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राण्यासेवितानि भवन्ति, ‘नित्यमपि’ सर्वकालमपि,

व्याख्या—तापः शोथो भेदो योगानां 'ध्यानतः' ध्यानान् पथा 'नियमम्' भवदर्थः, तत्र ताप-दुःखं तत्र एव भोजन-
दीर्घव्यं तत्र एव भेदः—विदारणं योगानां—यागादीनां, 'तथा' तेनैव प्रकारेण तापशोथभेदाः कर्मनोदयि भवन्ति, कल्पः—
'ध्यायिनः' न दृष्टव्या नियमेनेति गार्थार्थः ॥ ९९ ॥ किं च—

अहं रोगात्तत्त्वमने धितोत्तजविरेषणोपदक्षिणीति । तत्र कर्मणादवगतने क्षान्त्यपणादुभेति ॥ १०० ॥

व्याख्या—यथा 'रोगाशयशमनं' रोगनिदानचिकित्सा 'विशेषणविरेषणीपथविधिभिः' अभोजनविरेकीरपप्रकारैः,
तथा 'कर्ममयशमनं' कर्मरोगचिकित्सा ध्यानानन्तनादिभिर्योगैः, आदिशब्दाद् ध्यानवृत्तिकारकशोषतपोभेदप्रदणमिति
गार्थार्थः ॥ १०० ॥ किं च—

अहं धारसंविमेषणमनसो पवणसंहितो दुषं दहर । तत्र कर्मोपणमभिवं खलेन क्षान्त्यपणादु ॥ १०१ ॥

व्याख्या—यथा 'चिरसञ्चितं' प्रभूतकालसञ्चितम् 'इन्धनं' काष्ठादि 'अनलः' अग्निः 'पवनसहितः' वायुममन्यितः 'दुतं'
शीघ्रं च 'दहति' भस्मीकरोति, तथा दुःखतापहेतुत्वात् कर्मैवेन्धनं कर्मोपणम् 'अमितम्' अनेकभयोपासमनन्तं 'क्षणेन'
समयेन ध्यानमनल इव ध्यानानलः असौ 'दहति' भस्मीकरोतीति गार्थार्थः ॥ १०१ ॥

अहं वा घणसंघाया खलेन पवणाहया विकिञ्चति । क्षान्त्यपणावहूया ॥ १०२ ॥

व्याख्या—यथा वा 'घनसङ्घाताः' मेघाद्याः क्षणेन 'पवनाहताः' वायुप्रेरिता विलयं—घनाशं यान्ति—गच्छन्ति, 'ध्यान-
'भूता' ध्यानवायुविक्षिप्ताः तथा कर्मैव जीवस्वभावावरणाद् घनाः २, उक्तं च—"स्थितः शीतांशुवज्जीवः, प्रकृत्या

परितापनं-ताडनादिवुःखविशेषलक्षणं तेन निर्वृत्ता पारितापनिकी तथा, असावपि द्विधैव-स्वदेहपारितापनिकी परदेह-
 पारितापनिकी च, आद्या स्वदेहे परितापनं कुर्वतो द्वितीया परदेहे परितापनमिति, तथा च अन्यरुष्टोऽपि स्वदेहपरितापनं
 करोत्येव कश्चिज्जडः, अथवा स्वहस्तपारितापनिकी परहस्तपारितापनिकी च, आद्या स्वहस्तेन परितापनं कुर्वतः द्वितीया
 परहस्तेन कारयतः, गता चतुर्थी ४, प्राणातिपातः-प्रतीतः, तद्विषया क्रिया प्राणातिपातक्रिया तथा, असावपि द्विधा-स्व-
 प्राणातिपातक्रिया परप्राणातिपातक्रिया च, तत्राऽऽद्याऽऽत्मीयप्राणातिपातं कुर्वतः द्वितीया परप्राणातिपातमिति, तथा
 च कश्चिन्निर्वेदतः स्वर्गार्थं वा गिरिपतनादिना स्वप्राणातिपातं करोति, तथा क्रोधमानमायालोभमोहवशाच्च परप्राणा-
 तिपातमिति, क्रोधेनाऽऽकुष्टः रुष्टो वा व्यापादयति, मानेन जात्यादिभिर्होलितः, माययाऽपकारिणं विश्वासेन, लोभेन
 शोकरिकः, मोहेन संसारमोचकः स्मार्तो वा याग इति, गता पञ्चमी ५ । क्रियाऽधिकाराच्च शिष्यहितायानुपात्ता अपि सूत्रे
 अन्या अपि विंशतिः क्रियाः प्रदर्श्यन्ते, तंजहा-आरंभिया १ परिगहिया २ मायावत्तिया ३ मिच्छादंसणवत्तिया ४ अप-
 चयत्तानकिरिया ५ दिद्विया ६ पुट्टिया ७ पाडुच्चिया ८ सामंतोवणिवाइया ९ नेसत्थिया १० साहत्थिया ११ आणमणिया १२
 यियारणिया १३ अणाभोगवत्तिया १४ अणवकंखवत्तिया १५ पओगकिरिया १६ समुयाणकिरिया १७ पेज्जवत्तिया १८ दोस-
 वत्तिया १९ ईरियावहिया २० चेति, तत्थारंभिया दुविहा-जीवारंभिया य अजीवारंभिया य जीवारंभिया-जं जीवे

१ तथ्या-आरंभिकी पारिमहिणी मायाप्रत्ययिकी मिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी अग्रत्याप्त्यानक्रिया इष्टिजा प्रातीत्यिकी सामन्तोपनिपातिकी नैःदा-
 द्विकी स्वप्निकी आश्रयणी विदारणी अनामोगप्रत्ययिकी अनवकादृक्षाप्रत्ययिकी प्रयोगक्रिया समुदानक्रिया प्रेमप्रत्ययिकी द्वेपप्रत्ययिकी प्रेर्यापथिकी चेति ।
 तत्पारंभिकी द्विधिया-जीवारंभिकी अजीवारंभिकी च, जीवारंभिकी यजीवान्

आह-एवं तर्हि सर्वक्रियालोपः प्राप्नोति, न, तदासेवनस्यापि तत्त्वतो ध्यानत्वात्, नास्ति काचिदमौ क्रिया यया साधूनां ध्यानं न भवतीति गार्थः ॥ १०५ ॥ ग्रन्थाग्रं १५६९६ ॥ समाप्तं ध्यानसतकं ॥

पडिक्कमामि पंचर्हि किरियाहिं काइयाए अहिगरणियाए पाउसियाए पारितायणियाए पाणाइवायकिरियाए (सूत्रम्) प्रतिक्रमामि पञ्चभिः क्रियाभिः-व्यापारलक्षणाभिर्योऽतिचारः कृतः, तद्यथा-‘काइयाए’ इत्यादि, चीयत इति कायः, कायेन निर्वृत्ता कायिकी तथा, सा पुनस्त्रिधा-अविरतकायिकी दुष्प्रणिहितकायिकी उपरतकायिकी, (च) तत्र मिप्याह-टेरविरतसम्यग्दृष्ट्याऽऽद्या अविरतस्य कायिकी-उल्लेखणादिलक्षणा क्रिया कर्मघन्यनिवन्धनाऽविरतकायिकी, एवमन्यत्रापि पपीसमासो योज्यः, द्वितीया दुष्प्रणिहितकायिकी प्रमत्तसंयतस्य, सा पुनर्द्विधा-इन्द्रियदुष्प्रणिहितकायिकी नोइन्द्रियदुष्प्रणिहितकायिकी च, तत्राऽऽद्येन्द्रियैः-श्रोत्रादिभिर्दुष्प्रणिहितस्य-इष्टानिष्टविषयप्राप्तौ मनाक्सङ्गनिर्वेदद्वारेणापयगर्गमार्गे प्रति दुर्व्यवस्थितस्य कायिकी, एवं नोइन्द्रियेण-मनसा दुष्प्रणिहितस्याशुभसङ्कल्पद्वारेण दुर्व्यवस्थितस्य कायिकी, तृतीयाऽप्रमत्तसंयतस्य-उपरतस्य-सायद्ययोगेभ्यो निवृत्तस्य कायिकी, गता कायिकी १, अधिक्रियत आत्मा नरकादिषु येन तदधिकरणम्-अनुष्ठानं बाह्यं वा वस्तु चक्रमहादि तेन निर्वृत्ता-अधिकरणिकी तथा, सा पुनर्द्विधा-अधिकरणप्रवर्तिनी निर्वर्तिनी च, तत्र प्रवर्तिनी चक्रमहःपशुवन्धादिप्रवर्तिनी, निर्वर्तिनी स्वप्नादिनिर्वर्तिनी, अलमन्यैरुदाहरणैः, अनयोरेवान्तःपातित्वात्प्राप्तं, गताऽऽधिकरणिकी २, प्रद्वेषः-मत्सरस्तेन निर्वृत्ता प्राद्वेषिकी, असावपि द्विधा-जीवप्रादेविक्यजीव-प्रद्वेषिकी च, आद्या जीवे प्रद्वेषं गच्छतः, द्वितीया पनरजीवे न गच्छति ॥

परितापनं-ताडनादिदुःखविशेषलक्षणं तेन निर्वृत्ता पारितापनिकी तथा, असावपि द्विधैव-स्वदेहपारितापनिकी परदेह-
 पारितापनिकी च, आद्या स्वदेहे परितापनं कुर्वतो द्वितीया परदेहे परितापनमिति, तथा च अन्यरुष्टोऽपि स्वदेहपरितापनं
 करोत्येव कश्चिज्जडः, अथवा स्वहस्तपारितापनिकी परहस्तपारितापनिकी च, आद्या स्वहस्तेन परितापनं कुर्वतः द्वितीया
 परहस्तेन कारयतः, गता चतुर्थी ४, प्राणातिपातः-प्रतीतः, तद्विषया क्रिया प्राणातिपातक्रिया तथा, असावपि द्विधा-स्व-
 प्राणातिपातक्रिया परप्राणातिपातक्रिया च, तत्राऽऽद्याऽऽत्मीयप्राणातिपातं कुर्वतः द्वितीया परप्राणातिपातमिति, तथा
 च कश्चिन्निर्वेदतः स्वर्गाद्यर्थं वा निरिपतनादिना स्वप्राणातिपातं करोति, तथा क्रोधमानमायालोभमोहवशाच्च परप्राणा-
 तिपातमिति, क्रोधेनाऽऽक्रुष्टः रुष्टो वा व्यापादयति, मानेन जात्यादिभिर्हीलितः, माययाऽपकारिणं विश्वासेन, लोभेन
 शोकरिकः, मोहेन संसारमोचकः स्मार्तो वा याग इति, गता पञ्चमी ५ । क्रियाऽधिकाराच्च शिष्यहितायानुपात्ता अपि सूत्रे
 अन्या अपि विंशतिः क्रियाः प्रदर्श्यन्ते, तंजहा-आरंभिया १ परिग्रहिया २ मायावत्तिया ३ मिच्छादंसणवत्तिया ४ अप-
 च्यस्ताणकिरिया ५ दिड्डिया ६ पुट्टिया ७ पाडुच्चिया ८ सामंतोवणिवाइया ९ नेसत्थिया १० साहत्थिया ११ आणमणिया १२
 वियारणिया १३ अणाभोगवत्तिया १४ अणवकंखवत्तिया १५ पओगकिरिया १६ समुयाणकिरिया १७ पेज्जवत्तिया १८ दोस-
 वत्तिया १९ ईरियावहिया २० चेति, तत्थारंभिया दुविहा-जीवारंभिया य अजीवारंभिया य जीवारंभिया-जं जीवे

१ तथया-आरंभिकी पारिमदिकी मायाप्रत्ययिकी मिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी अप्रत्याख्यानक्रिया इष्टिजा स्पृष्टिजा प्रातीत्यिकी सामन्तोपनिपातिकी नैःशा-
 मिन्दी स्पृष्टिङ्गी आज्ञापनी विदारणी अनाभोगप्रत्ययिकी अनवकाइक्षाप्रत्ययिकी प्रयोगक्रिया समुदानक्रिया मेमप्रत्ययिकी द्वेपमत्ययिकी वेर्यापयिकी चेति ।
 तत्पारंभिकी द्विषिधा-जीवारंभिकी अजीवारंभिकी च, जीवारंभिकी यजीवान्

आह-एवं तर्हि सर्वक्रियालोपः प्राप्नोति, न, तदासेवनस्यापि तत्त्वतो ध्यानत्वात्, नास्ति काचिदसौ क्रिया यया साधूनां ध्यानं न भवतीति गार्थः ॥ १०५ ॥ ग्रन्थाम्रं १५६९६ ॥ समाप्तं ध्यानशतकं ॥

पङ्क्तिप्रामि पंचर्हि किरियार्हि काइयाए अहिगरणियाए पाउसियाए पारितावणियाए पाणाइवायकिरियाए (सूत्रम्) प्रतिक्रमामि पञ्चभिः क्रियाभिः-न्यापारलक्षणाभिर्योऽतिचारः कृतः, तद्यथा-‘काइयाए’ इत्यादि, चीयत इति कायः, कायेन निर्वृत्ता कायिकी तथा, सा पुनस्त्रिधा-अधिरतकायिकी दुष्प्रणिहितकायिकी उपरतकायिकी, (ब) तत्र मिथ्या-ट्रेरधिरतसम्यग्दृष्ट्याऽऽद्या अविरतस्य कायिकी-उत्क्षेपणादिलक्षणा क्रिया कर्मयन्धनियन्धनाऽविरतकायिकी, एयमन्यत्रापि पष्ठीसमासो योग्यः, द्वितीया दुष्प्रणिहितकायिकी प्रमत्तसंयतस्य, सा पुनर्द्विधा-इन्द्रियबुद्ध्यणिहितकायिकी नोइन्द्रियबुद्ध्यणिहितकायिकी च, तत्राऽऽद्येन्द्रियैः-श्रोत्रादिभिर्बुद्ध्यणिहितस्य-इष्टानिष्टविषयप्राप्तौ मनाकृतसङ्गनिर्येवद्वारेणापवर्गमार्गं प्रति बुद्ध्यवस्थितस्य कायिकी, एवं नोइन्द्रियेण-मनसा बुद्ध्यणिहितस्याद्युभयसङ्कल्पद्वारेण बुद्ध्यवस्थितस्य कायिकी, तृतीयाऽप्रमत्तसंयतस्य-उपरतस्य-सावद्ययोगेभ्यो निवृत्तस्य कायिकी, गता कायिकी १, अधिक्रियत आत्मा नरकादिषु येन तदधिकरणम्-अनुष्ठानं बाह्यं वा वस्तु चक्रमहादि तेन निर्वृत्ता-अधिकरणिकी तथा, सा पुनर्द्विधा-अधिकरणप्रवर्तिनी निर्वर्तिनी च, तत्र प्रवर्तिनी चक्रमहःपशुवन्धादिप्रवर्तिनी, निर्वर्तिनी खट्वादिनिर्वर्तिनी, अलमन्यैरुदाहरणैः, अनयोरेवान्तःपातित्वात्तेषां, गताऽऽधिकरणिकी २, प्रद्वेषः-मत्सरस्तेन निर्वृत्ता प्राद्वेषिकी, असावपि द्विधा-जीवप्राद्वेषिक्यजीव-प्रद्वेषिकी च, आद्या जीवे प्रद्वेषं गच्छतः, द्वितीया पुनरजीवे, तथाहि-पापाणादौ प्रस्खलितस्तत्प्रद्वेषमावहति गता तृतीया ३,

परितापनं-ताडनादिदुःखविशेषलक्षणं तेन निर्वृत्ता पारितापनिकी तथा, असावपि द्विधैव-स्वदेहपारितापनिकी परदेह-
 पारितापनिकी च, आद्या स्वदेहे परितापनं कुर्वतो द्वितीया परदेहे परितापनमिति, तथा च अन्यरुष्टोऽपि स्वदेहपरितापनं
 करोत्येव कश्चिज्जडः, अथवा स्वहस्तपारितापनिकी परहस्तपारितापनिकी च, आद्या स्वहस्तेन परितापनं कुर्वतः द्वितीया
 परहस्तेन कारयतः, गता चतुर्थी ४, प्राणातिपातः-प्रतीतः, तद्विषया क्रिया प्राणातिपातक्रिया तथा, असावपि द्विधा-स्व-
 प्राणातिपातक्रिया परप्राणातिपातक्रिया च, तत्राऽऽद्याऽऽत्मीयप्राणातिपातं कुर्वतः द्वितीया परप्राणातिपातमिति, तथा
 च कश्चिन्निर्वेदतः स्वर्गाद्यर्थं वा गिरिपतनादिना स्वप्राणातिपातं करोति, तथा क्रोधमानमायालोभमोहवशाच्च परप्राणा-
 तिपातमिति, क्रोधेनाऽऽक्रुष्टः रुष्टो वा व्यापादयति, मानेन जाल्यादिभिर्हीलितः, माययाऽपकारिणं विश्वासेन, लोभेन
 शौकरिकः, मोहेन संसारमोचकः स्मार्तो वा याग इति, गता पञ्चमी ५ । क्रियाऽधिकाराच्च शिष्यहितायानुपात्ता अपि सूत्रे
 अन्या अपि विंशतिः क्रियाः प्रदर्श्यन्ते, तंजहा-आरंभिया १ परिगहिया २ मायावत्तिया ३ मिच्छादंसणवत्तिया ४ अप-
 चक्राणकिरिया ५ दिद्विया ६ पुद्विया ७ पाडुच्चिया ८ सामंतोवणिवाइया ९ नेसत्थिया १० साहत्थिया ११ आणमणिया १२
 चियारणिया १३ अणाभोगवत्तिया १४ अणवकंलवत्तिया १५ पओगकिरिया १६ समुयाणकिरिया १७ पेज्जवत्तिया १८ दोस-
 वत्तिया १९ ईरियावहिया २० चेति, तत्थारंभिया दुविहा-जीवारंभिया च अजीवारंभिया-जं जीवे

1 तद्यथा-भारम्भिकी पारिप्रदिकी मायाप्रत्ययिकी मिष्याददानं प्रत्ययिकी अग्रत्याख्यानक्रिया इष्टिजा स्पृष्टिजा प्राप्तीयिकी सामन्तोपनिपातिकी नैःना-
 दिदी सहसिद्धी आशपत्ती विदारणी अनाभोगप्रत्ययिकी अनवकाहशाप्रत्ययिकी प्रयोगक्रिया समुदानक्रिया प्रेमप्रत्ययिकी द्वेषप्रत्ययिकी पर्यापयिकी चेति ।
 तत्प्राग्भिकी द्विषिधा-जीवारम्भिकी अजीवारम्भिकी च, जीवारम्भिकी यजीवान्

आह-एवं तर्हि सर्वक्रियालोपः प्राप्नोति, न, तदासेवनस्यापि तत्त्वतो ध्यानत्वात्, नास्ति काचिदसौ क्रिया यया साधूनां ध्यानं न भवतीति गाथार्थः ॥ १०५ ॥ ग्रन्थाम्रं १५६९६ ॥ समाप्तं ध्यानशतकं ॥

पट्टिकमामि पंचर्हि किरियार्हि काइयाए अहिगरणियाए पाउसियाए पारितावणियाए पाणाइवायकिरियाए (सूत्रम्) प्रतिक्रमामि पञ्चभिः क्रियाभिः-व्यापारलक्षणाभिर्योऽतिचारः कृतः, तद्यथा-‘काइयाए’ इत्यादि, वीर्यत इति कायः, कायेन निर्बृत्ता कायिकी तया, सा पुनस्त्रिधा-अविरतकायिकी दुष्प्रणिहितकायिकी उपरतकायिकी, (च) तत्र मिथ्याद-ष्टेरविरतसम्यग्दृष्ट्याऽऽद्या अविरतस्य कायिकी-उत्क्षेपणादिलक्षणा क्रिया कर्मयन्धनिबन्धनाऽविरतकायिकी, एयमन्यत्रापि पष्ठीसमासो योग्यः, द्वितीया दुष्प्रणिहितकायिकी प्रमत्तसंयतस्य, सा पुनर्द्विधा-इन्द्रियदुष्प्रणिहितकायिकी नोइन्द्रियदुष्प्र-णिहितकायिकी च, तत्राऽऽद्येन्द्रियैः-श्रोत्रादिभिर्दुष्प्रणिहितस्य-इष्टानिष्टविययप्राप्तौ मनाकुसङ्गनिर्वेदद्वारेणापवर्गमार्गे प्रति दुर्व्यवस्थितस्य कायिकी, एवं नोइन्द्रियेण-मनसा दुष्प्रणिहितस्याशुभसङ्कल्पद्वारेण दुर्व्यवस्थितस्य कायिकी, तृती-याऽप्रमत्तसंयतस्य-उपरतस्य-सावद्ययोगेभ्यो निवृत्तस्य कायिकी, गता कायिकी १, अधिक्रियत आत्मा नरकादिषु येन तदधिकरणम्-अनुष्ठानं वाह्यं वा वस्तु चक्रमहादि तेन निर्बृत्ता-अधिकरणिकी तया, सा पुनर्द्विधा-अधिकरणप्रवर्तिनी निर्वर्तिनी च, तत्र प्रवर्तिनी चक्रमहःपशुवन्धादिप्रवर्तिनी, निर्वर्तिनी स्वप्नादिनिर्वर्तिनी, अउमन्येरुदाहरणैः, अनयोरे-वान्तःपातित्वात्तेषां, गताऽऽधिकरणिकी २, प्रद्वेषः-मत्सरस्तेन निर्बृत्ता प्राद्वेषिकी, असावपि द्विधा-जीवप्राद्वेषिक्यजीव-प्राद्वेषिकी च, आद्या जीवे प्रद्वेषं गच्छतः, द्वितीया पुनरजीवे, तथाहि-पापाणादौ प्रस्त्वलितस्तत्प्रद्वेषमावहति गता तृतीया ३,

परितापनं-ताडनादिदुःखविशेषलक्षणं तेन निर्वृत्ता परितापनिकी तथा, असावपि द्विधैय-स्वदेहपारितापनिकी परदेह-
 पारितापनिकी च, आद्या स्वदेहे परितापनं कुर्वतो द्वितीया परदेहे परितापनमिति, तथा च अन्यरुष्टोऽपि स्वदेहपरितापनं
 करोत्येव कश्चिज्जडः, अथवा स्वहस्तपारितापनिकी परहस्तपारितापनिकी च, आद्या स्वहस्तेन परितापनं कुर्वतः द्वितीया
 परहस्तेन कारयतः, गता चतुर्थी ४, प्राणातिपातः-प्रतीतः, तद्विषया क्रिया प्राणातिपातक्रिया तथा, असावपि द्विधा-स्व-
 प्राणातिपातक्रिया परप्राणातिपातक्रिया च, तत्राऽऽद्याऽऽत्मीयप्राणातिपातं कुर्वतः द्वितीया परप्राणातिपातमिति, तथा
 च कश्चिन्निर्वेदतः स्वर्गाद्यर्थं वा गिरिपतनादिना स्वप्राणातिपातं करोति, तथा क्रोधमानमायालोभमोहवशाच्च परप्राणा-
 तिपातमिति, क्रोधेनाऽऽक्रुष्टः रुष्टो वा व्यापादयति, मानेन जात्यादिभिर्हीलितः, माययाऽपकारिणं विश्वासेन, लोभेन
 शौकरिकः, मोहेन संसारमोचकः स्मार्तो वा याग इति, गता पञ्चमी ५ । क्रियाऽधिकाराच्च शिष्यहितायानुपात्ता अपि सूत्रे
 अन्या अपि विंशतिः क्रियाः प्रदर्श्यन्ते, तंजहा-आरंभिया १ परिगहिया २ सायावत्तिया ३ मिच्छादंसणवत्तिया ४ अप-
 शम्पणकिरिया ५ दिट्ठिया ६ पुट्ठिया ७ पाडुच्चिया ८ सामंतोवणिवाइया ९ नेसत्थिया १० साहत्थिया ११ आणमणिया १२
 वियारणिया १३ अणाभोगवत्तिया १४ अणवकंखवत्तिया १५ पओगकिरिया १६ समुयाणकिरिया १७ पेज्जवत्तिया १८ दोस-
 वत्तिया १९ ईरियावहिया २० चेति, तत्थारंभिया दुविहा-जीवारंभिया य अजीवारंभिया य जीवारंभिया-जं जीवे

१ तदप्या-आरंभिकी पारिमदिकी मायाप्रत्ययिकी मिष्यादर्शनप्रत्ययिकी अग्रत्याद्यानक्रिया दृष्टिजा स्पृष्टिजा प्रातीत्यिकी सामन्तोपनिपातिकी नैःश-
 पिन्धी स्वास्तिन्धी आश्रपनी विदारणी अनाभोगप्रत्ययिकी अनवकाक्षप्रत्ययिकी प्रयोगक्रिया समुदानक्रिया प्रेमप्रत्ययिकी द्वेषप्रत्ययिकी पेर्यापधिकी चेति ।
 तत्रारंभिकी द्विधिषा-जीवारंभिकी अजीवारंभिकी च, जीवारंभिकी यजीवान्

आरंभइ अजीवारभिया-अजीवे आरंभइ १, पारिगहिया किरिया दुविहा-जीवपारिगहिया अजीवपारिगहिया य, जीवपारिगहिया-जीवे परिगिणहइ, अजीवपारिगहिया-अजीवे परिगिणहइ २, मायावत्तिया किरिया दुविहा-आयभावंचणा य परभावंचणा य, आयभावंचणा अण्णोच्चयं भावं गूहइ नियडीमंतो उज्जुयभावं दंसेइ, संजमाइसिडिलो वा करणफडाडोवं दरिसेइ, परभावयंचणया तं तं आयरति जेण परो वंचिजइ कुडलेहकरणाईहि ३, मिच्छादंसणवत्तिया किरिया दुविहा-अणभिगहियमिच्छादंसणवत्तिया य अभिगहियमिच्छादंसणवत्तिया य, अणभिगहियमिच्छादंसणवत्तिया असंणीण संणीणवि जेहिं न किंचि कुत्तिथियमयं पडिवणं, अभिगहियमिच्छादंसणवत्तिया किरिया दुविहा-हीणाइ-रित्तदंसणे य तवइरित्तदंसणे य, हीणा जहा-अंगुष्ठपधमेत्तो अप्पा जवमेत्तो सामागतंदुलमेत्तो वालगमेत्तो परमाणुमेत्तो हृदये जाखवत्यमानस्सिष्ठति भूललाटमध्ये वा, इत्येवमादि, अहिगा जहा-पंचधणुसइगो अप्पा सयगओ अकत्ता अचेयणो

१ आरंभयति, अजीवारभिकी अजीवानारंभयति, पारिगहिकी क्रिया द्विविधा-जीवपारिगहिकी अजीवपारिगहिकी जीवान् परिगृह्णाति अजीवपारिगहिकी अजीवान् परिगृह्णाति, मायाप्रत्ययिकी क्रिया द्विविधा-आयभाववच्चनता च परभाववच्चनता आयभावं निगूहति निगूहिमान् ऋजुभावं दर्शयति, संयमादितिथिलो वा करणस्कटादोपं दर्शयति, परभाववच्चनता तत्तदाचरति येन परो वदयते वृत्तेलकरणादिभिः, मिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी क्रिया द्विविधा-अनभिगृहीतमिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी च अभिगृहीतमिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी ॥, अनभिगृहीतमिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी असंज्ञिनां संज्ञिनामपि यैर्न किञ्चित् कुतरीयिकमतं प्रतिपद्यं, अभिगृहीतमिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी क्रिया द्विविधा-हीनातिरिक्तदर्शने च तद्वतिरिक्तदर्शने च, हीना यया अदृष्टपर्यमात्र आरमा ययमात्रः इयामाकतन्दुलमात्रो वालाप्रमात्रः परमाणुमात्रः । अधिका यया पञ्चधणुःसठिक आयमा सर्वगतोऽकर्तो अचेतनः

इत्येवमादि, एवं हीणाइरित्तदंसणं, तथइरित्तदंसणं नास्त्येवाऽऽत्माऽऽत्मीयो वा भावः नास्त्ययं लोकः न परलोकः असत्स्वभावाः सर्वभावा इत्येवमादि, अपचम्बानाणकिरिया अविरतानामेव, तेषां न किञ्चिद्द्विरतिर(तम)स्ति, सा दुविहा-जीवअपचम्बताणकिरिया अजीवऽपचम्बानाणकिरिया य, न केसुइ जीवेसु अजीवेसु य वा विरती अत्थित्ति ५, दिट्ठिया किरिया दुविहा, तंजहा-जीवदिट्ठिया य अजीवदिट्ठिया य, जीवदिट्ठिया आसाईणं चक्खुदंसणवत्तियाए गच्छइ, अजीव-दिट्ठिया चित्तकम्माईणं ६, पुट्ठिया किरिया दुविहा पणत्ता-जीवपुट्ठिया य, जीवपुट्ठिया जा जीवाहियारं पुच्छइ रागेण वा दोसेण वा, अजीवाहियारं वा, अहवा पुट्ठियत्ति फरिसणकिरिया, तत्थ जीवफरिसणकिरिया इत्थी पुरित्तं नपुंसगं वा सृशति, संघट्टेइत्ति भणियं होइ, अजीवेसु सुहनिमित्तं मियलोमाइ वत्थजायं मोत्तिगादि वा रयणजायं सृशति ७, पाडुच्चिया किरिया दुविहा-जीवपाडुच्चिया अजीवपाडुच्चिया य, जीवं पडुच्च जो बंधो सा जीवपाडुच्चिया, जो पुण अजीवं पडुच्च रागदोसुब्भयो सा अजीवपाडुच्चिया ८, सामंतोयणिवाइया समन्तादनुपततीति सामंतोवणिवाइया

१ एवं हीनातिरिक्तदर्शनं, तद्यतिरिक्तदर्शनं, -भ्रमत्याशयानक्रिया-सा द्विविया जीवाप्रत्याशयानक्रिया अजीवाप्रत्याशयानक्रिया च, न केपुचिजीवेसु भजी-वेसु च वा मिरतिरसीत्ति, इट्ठिया क्रिया द्विविया, तथया-जीवइट्ठिया च अजीवइट्ठिया च, जीवइट्ठिया अन्वादीनो चपुईदैनप्रत्ययाय गच्छति, अजीवइट्ठिया विग्रहमोदीनां, माभिही, ट्ठिया क्रिया द्विविया प्रज्ञा-जीवमाभिही अजीवमाभिही च, जीवमाभिही या जीवाधिकारं पृच्छति रागेण वा द्वेयेण वा, भली-वाधिकारं वा, भयया सृष्टिजेति स्वर्गानक्रिया, तत्र जीवस्वर्गानक्रिया खियं पुरुषं नपुंसकं संवट्ठयतीति भणितं भवति, अजीवेसु सुखनिमित्तं मृगलोमादि यद्यजातं मौक्तिकादि वा रजजातं, प्राप्तीस्विकी क्रिया द्विविया-जीवप्राप्तीस्विकी अजीवप्राप्तीस्विकी च, जीवं प्रवीत्य यो बन्धः सा जीवप्राप्तीस्विकी, यः पुनरजीवं प्रवीत्य रागद्वेषोद्भवः साऽजीवप्राप्तीस्विकी, सामन्तोपनिपातिकी-सामन्तोपनिपातिकी

सां दुविहा-जीवसामंतोवणिवाइया य अजीवसामंतोवणिवाइया य, जीवसामंतोवणिवाइया जहा-एगस्स संबो तं जणो जहा जहा पलोपइ पंसंसइ य तथा तथा सो हरिसं गच्छइ, अजीवेवि रहकम्माई, अहवा सामंतोवणिवाइया दुविहा-देससामंतोवणिवाइया य सधसामंतोवणिवाइया य, देससामंतोवणिवाइया प्रेक्षकान् प्रति यत्तैकदेशेनाऽऽगमो भवत्यसं-यतानां सा देससामंतोवणिवाइया, सधसामंतोवणिवाइया य यत्र सर्वतः समन्तात् प्रेक्षकाणामागमो भवति सा सधसा-मंतोवणिवाइया, अहवा समन्तादनुपतन्ति प्रमत्तसंजयाणं अन्नपाणं प्रति अयंगुरिते संपातिमा सत्ता विणत्संति ८, नेस-रिथिया किरिया दुविहा-जीवनेसरिथिया अजीवनेसरिथिया य, जीवनेसरिथिया रायाइसंसेसाउ जहा उदगस्स जंतादीहिं, अजीवनेसरिथिया जहा पहाणकंडाईण गोफणधणुहमाइहिं निसिरइ, अहवा नेसरिथिया जीवे जीवं निसिरइ पुत्तं सीसं या, अजीवे सूत्रव्यपेतं निसिरइ यत्तं पात्रं या, सूत्र विसर्ग इति १०, साहरिथिया किरिया दुविहा-जीवसाहरिथिया अजीवसाहरिथिया

१ सा द्विविधा-जीवसामन्तोपनिपातिकी चाजीवसामन्तोपनिपातिकी च, जीवसामन्तोपनिपातिकी यथा एहस एवदस्सं जनो यथा यथा प्रडोक्ते प्रधांसति च तथा तथा स इयं गच्छति, अजीवानपि एवकमादिनि, अथवा सामन्तोपनिपातिकी द्विविधा-देससामन्तोपनिपातिकी च, देससामन्तोपनिपातिकी-सा देससामन्तोपनिपातिकी, सर्वसामन्तोपनिपातिकी च-सा सर्वसामन्तोपनिपातिकी, अथवा प्रमत्तसंयतानामन्नपात्रं प्रति अन्नपात्रा-दिते संपातिमाः सत्ता विनश्यन्ति, नैःशक्कि क्रिया द्विविधा-जीवनैःशक्कि अजीवनैःशक्कि च, जीवनैःशक्कि यथा रात्रादिसंदेशात् यथा यत्तादिभि-रदकस्य, अजीवनैःशक्कि यथा पापाणकाण्डादीनि गोफणधनुरादिभिर्निस्सृज्यते, अथवा नैःशक्कि जीवे जीवं निरुजति पुत्रं शिष्यं वा, अजीवे निरु-जति, साहरिथिकी क्रिया द्विविधा-जीवसाहरिथिकी अजीवसाहरिथिकी च.

य, जीवसाहस्रिधिया जं जीवेण जीवं मारेइ, अजीवसाहस्रिधिया जहा-असिमाईहिं, अहवा जीवसाहस्रिधिया जं जीवं सह-
 र्धेण ताळेइ, अजीवसाहस्रिधिया अजीवं सहर्धेण ताळेइ वत्तं वा ११, आणमणिया किरिया दुविहा-जीवआणम-
 णिया अजीवआणमणिया य, जीवाणमणी जीवं आणपयति परेण, अजीवं वा आणववेइ १२, वेयारणिया दुविहा-
 जीववेयारणिया य अजीववेयारणिया य, जीववेयारणिया जीवं विदारेइ, स्फोटयतीत्यर्थः, एवमजीवमपि, अहवा जीवम-
 जीवं वा आभसिपसु विक्केमाणो दो भासित वा विदारेइ परियच्छावेइत्ति भणियं होइ, अहवा जीवं वियारेइ असंतगुणेहिं
 परिसो तारिसो तुमेत्ति, अजीवं वा वेत्तारणवुद्धीए भणइ-परिसं एयंति १३, अणाभोगवत्तिया किरिया दुविहा-अणाभोगआदि-
 यणा य अणाभोगनिकलेयणा य, अणाभोगो-अन्नाणं आदियणआ-गहणं निक्खवणं-उवणं, तं गहणं निक्खवणं वा
 अणाभोगेण अपमज्जियाइ गिण्हइ निक्खवइत्ति वा, अहवा अणाभोगकिरिया दुविहा-आयणानिक्खवणाभोगकिरिया य

१ जीवसाहस्रिधिकी दज्जीवेण जीवं मारयति, अजीवसाहस्रिधिकी यथाऽस्तादिभिः, अथवा जीवसाहस्रिधिकी यज्जीवं स्वहस्तेन ताडयति, अजीवसाहस्रिधिकी
 अजीवं स्वहस्तेन ताडयति यत्तं पात्रं वा, आणमणी क्रिया द्विविधा-जीवाणमणिकी अजीवाणमणिकी च, जीवाणमणी जीवमाणमपयति परेण अजीवं वाऽऽ-
 णमपयति, सिद्धीणानो द्विविधा, जीवविदारणिकी य अजीवविदारणिकी च, जीवविदारणिकी ओवं विदारयति, एवमजीवमपि, अथवा जीवमजीवं वा अभापि-
 केणु सिद्धीणानो द्वैभाषिको वा विदारयति, प्रपञ्चं विपचे इति मणितं भवति, अथवा जीवं विचारयति असत्तिगुणैरीदमस्तादस्यमिति, अजीवं वा विप्रतार-
 णगुणता भवति-ईदमेतदिति, अनाभोगमत्स्यिकी क्रिया द्विविधा-अनाभोगादावजा अनाभोगनिक्षेपजा च, अनाभोगोऽज्ञानं आदानं ग्रहणं निक्षेपणं स्यापणं,
 तद् ग्रहणं स्यापणं वाऽनाभोगममाजित्तादि गृह्णाति निक्षिपति वा, अथवा अनाभोगक्रिया द्विविधा-आदाननिक्षेपानाभोगक्रिया च

सो दुविहा-जीवसामंतोवणिवाइया य अजीवसामंतोवणिवाइया य, जीवसामंतोवणिवाइया जहा-एगस्स संढो तं जणो जहा जहा पलोपइ पंसंसइ य तथा तहा सो हरिसं गच्छइ, अजीवेवि रहकम्माई, अहवा सामंतोवणिवाइया दुविहा-देससामंतोवणिवाइया य सधसामंतोवणिवाइया य, देससामंतोवणिवाइया प्रेक्षकान् प्रति यत्रैकदेशेनाऽऽगमो भवत्यमं-यतानां सा देससामंतोवणिवाइया, सधसामंतोवणिवाइया य यत्र सर्वतः समन्तात् प्रेक्षकाणामागमो भवति सा सपसा-मंतोवणिवाइया, अहवा समन्तादनुपतन्ति प्रमत्तसंजयाणं अन्नपाणं प्रति अवंगुरिते संपातिमा सत्ता चिणस्संति ८, नेस-स्थिया किरिया दुविहा-जीवनेसस्थिया अजीवनेसस्थिया य, जीवनेसस्थिया रायाइसंसेसाउ जहा उदगस्स जंतादीहि, अजीवनेसस्थिया जहा पहाणकंडाईण गोफणधणुहमाइहि निसिरइ, अहवा नेसस्थिया जीवे जीवं निसिरइ पुत्तं सीसं या, अजीवे सूत्रव्यपेतं निसिरइ वत्थं पात्रं या, सुज विसर्ग इति १०, साहस्थिया किरिया दुविहा-जीवसाहस्थिया अजीवसाहस्थिया

१ सा द्विविधा-जीवसामन्तोपनिपात्तिकी चाजीवसामन्तोपनिपात्तिकी च, जीवसामन्तोपनिपात्तिकी यथा एइस्स एण्हं जणो यथा यथा प्रकोकते प्रसंसति च तथा तथा स इयं गच्छति, भजीवानपि रथकमादीनि, अथवा सामन्तोपनिपात्तिकी द्विविधा-देससामन्तोपनिपात्तिकी च, देससामन्तोपनिपात्तिकी-सा देससामन्तोपनिपात्तिकी च-सा सर्वसामन्तोपनिपात्तिकी, सर्वसामन्तोपनिपात्तिकी, अथवा प्रमत्तसंयतानामन्नपात्रं प्रति भजान्ता-दिते संपातिमाः सत्ता विनइयन्ति, नैःशस्त्रिकी क्रिया द्विविधा-जीवनेःशस्त्रिकी अजीवनेःशस्त्रिकी च, जीवनेःशस्त्रिकी यथा राजादिसंसेसाए यथा यज्जानिभि-रइकस्स, अजीवनेःशस्त्रिकी यथा पापाणकाण्ढादीनि गोफणधणुरादिभिर्निमुज्यते, अथवा नैःशस्त्रिकी जीवे जीवं निमुजति पुत्तं शिप्पं या, भजीवे निमु-जति, स्वाहस्थिकी क्रिया द्विविधा-जीवसाहस्थिकी अजीवसाहस्थिकी च.

य, जीवसाहस्रधिया जं जीवेन जीवं मारेइ, अजीवसाहस्रधिया जहा-असिमाईहि, अहवा जीवसाहस्रधिया जं जीवं सह-
 रधेण ताळेइ, अजीवसाहस्रधिया अजीवं सहस्रधेण ताळेइ वत्थं पत्तं वा ११, आणमणिया किरिया दुविहा-जीवआणम-
 णिया अजीवआणमणिया य, जीवाणमणी जीवं आज्ञापयति परेण, अजीवं वा आज्ञाववेइ १२, वेयारणिया दुविहा-
 जीववेयारणिया य अजीववेयारणिया य, जीववेयारणिया जीवं विदारेइ, स्फोटयतीत्यर्थः, एवमजीवमपि, अहवा जीवम-
 जीवं वा आभासिपसु विक्कमाणो दो भासिउ वा विदारेइ परियच्छावेइत्ति भणियं होइ, अहवा जीवं वियारेइ असंतगुणेहि
 परिसो तारिसो तुमंति, अजीवं वा वेतारणबुद्धीए भणइ-परिसं पयंति १३, अणाभोगवत्तिया किरिया दुविहा-अणाभोगआदि-
 यणा य अणाभोगनिक्खेवणा य, अणाभोगो-अज्ञाणं आदियणआ-गहणं निक्खिखवणं-उवणं, तं गहणं निक्खिखवणं वा
 अणाभोगेण अपमज्जियाइ गिणहइ निक्खिखवइत्ति वा, अहवा अणाभोगकिरिया दुविहा-आयाणनिक्खिखवणाभोगकिरिया य

१ जीवसाहस्रिकी यजीवेन जीवं मारयति, अजीवसाहस्रिकी यथाऽस्यादिभिः, अथवा जीवसाहस्रिकी यजीवं स्वहस्तेन ताडयति, अजीवसाहस्रिकी
 भजीवं स्वहस्तेन ताडयति वत्थं पात्रं वा, भान्नापनी क्रिया द्विविधा-जीवाज्ञापनिकी अजीवाज्ञापनिकी च, जीवाज्ञापनी जीवमाज्ञापयति परेण अजीवं वाऽऽ-
 ज्ञापयति, विक्कीणानो द्विविधा, जीवविदारणिकी च अजीवविदारणिकी च, जीवविदारणिकी जीवं विदारयति, एवमजीवमपि, अथवा जीवमजीवं वा अभापि-
 केणु विक्कीणानो ईभापिको वा विदारयति, प्रपञ्चं विधत्ते इति भणितं भवति, अथवा जीवं विचारयति असद्विगुणैरिदमस्मात्सहस्रमिति, अजीवं वा विप्रतार-
 णमुत्तरा मयति-ईदममेवइति, अणाभोगप्रत्ययिकी क्रिया द्विविधा-अणाभोगादानजा अनामोगनिक्षेपवा च, अनामोगोऽज्ञानं आदानं प्रहणं निक्षेपणं स्थापनं,
 तद् प्रहणं स्थापनं वाऽनामोगेनाप्रमार्जितादि शुद्धाति निक्षिपति या, अथवा अनामोगक्रिया द्विविधा-आदाननिक्षेपानामोगक्रिया च

चक्रमणअणाभोगकिरिया य, तथादाणनिखवणअणाभोगकिरिया रओहरणेण अपमज्जियाइ पत्तचीयराणं आदाणं
 निखवेवं वा करेइ, उक्कमणअणाभोगकिरिया लंघणपवणधावणअसमिखगमणागमणाइ १४, अणवकंखयत्तिरिया किरिया
 दुविहा-इहलोइयअणवकंखयत्तिरिया य परलोइयअणवकंखयत्तिरिया लोयविरुद्धां चोरिकाईणि
 करेइ जेहिं यहबंधणाणि इह चैय पावेइ, परलोइयअणवकंखयत्तिरिया हिंसाईणि कम्माणि करेमाणो परलोयं नावकंखइ १५,
 पओयकिरिया तिविहा पणत्ता सं०मणप्पओयकिरिया कायप्पओयकिरिया य, तत्थ मणप्पओयकि-
 रिया अट्ठरुइइहाई इन्द्रियप्रसूतौ अनियमियमण इति, चइप्पओगो-यायाजोगो जो तिरयगरेहिं सावजाई गरहिओ तं
 सेच्छाप भासइ, कायप्पओयकिरिया कायप्पमत्तरस गमणागमणकुंचणपसारणाइचेद्धा कायस्स १६, समुदाणकिरिया सम-
 गापुपादाणं समुदाणं, समुदाओ अट्ठ कम्माइ, तेसिं जाए उवायाणं कज्जइ सा समुदाणकिरिया, सा दुविहा-येसोयपाय-

१ इत्थमणानाभोगक्रिया य, तत्रादावनिक्षेपानाभोगक्रिया रओहरणेणप्रमाणं पात्रचीवरादीनामादानं निक्षेपं वा करोति, उच्छमज्जानाभोगक्रिया उच्छ-
 मज्जवत्तयावनासमीप्यगमनागमनादि, अनवकाङ्क्षप्रत्ययिकी क्रिया द्विविधा-येहलौकिकानवकाङ्क्षप्रत्ययिकी य, परलौकिकानवकाङ्क्षप्रत्ययिकी य, ऐरकोकिका-
 नवकाङ्क्षप्रत्ययिकी लोकोक्तिरदानि चोपांशीनि करोति येवंचकथनानि इदं प्रमातोति, परलौकिकानवकाङ्क्षप्रत्ययिकी हिसारीनि कर्माणि कुर्वन् परलोके नावका-
 हुते, प्रयोगक्रिया त्रिविधा प्रज्ञा, तथ्या-मनःप्रयोगक्रिया वाक्प्रयोगक्रिया कायप्रयोगक्रिया य, तत्र मनःप्रयोगक्रिया आर्त्तरीत्रपायोन्निग्रयप्रसूतौ अभि-
 मितमना इति, वाक्प्रयोगः-वायोः यस्तीपंक्यः सावयादिर्गोहितं स्वेच्छया भाषते, कायप्रयोगक्रिया कायेन प्रमत्तस्य गमनागमनाकुञ्चनप्रसारणादिः चेष्टा
 कायस्य, समुदानक्रिया समप्रमुपादानं समुदानं, समुदायोऽट्ठ कर्माणि, तेषां यपोपादानं कियते सा समुदानक्रिया, सा द्विविधा-येसोयपाय-

समुदाणकिरिया सवोवघायसमुदाणकिरिया, तत्थ देसोवघाएण समुदाणकिरिया कज्जइ कोइ करसइ इंदियेदसोवघाय करेइ, सवोवघायसमुदाणकिरिया सवप्यारेण इंदियविणासं करेइ १७, पेजवत्तिया पेम्म राग इत्यर्थः, सा दुविहा-मायानिस्सिया लोभनिस्सिया य, अहवा तं वयणं उदाहरइ जेण परस्स रागो भवइ १८, दोसवत्तिया अप्रीतिकारिका सा दुविहा-कोहनिस्सिया य माणनिस्सिया य, कोहनिस्सिया अप्पणा कुप्पइ, परस्स वा कोहमुप्पादेइ, माणणिस्सिया सयं पमज्जइ परस्स या माणमुप्पाइ, इरियावहिया किरिया दुविहा-कज्जमाणा य, सा अप्पमत्तसंजयस्स धीय-रायछउमत्थस्स केवलिरस्स या आउत्तं गच्छमाणस्स आउत्तं चिद्धमाणस्स आउत्तं निसीयमाणस्स आउत्तं तुयट्टमाणस्स आउत्तं भुंजमाणस्स आउत्तं भात्तमाणस्स आउत्तं वरथं पडिगहं कंबलं पायपुंछणं निक्खिणमाणस्स या जाव चक्खुपग्गहनियायमवि सुहुमा किरिया इरियावहिया कज्जइ, सा पढमसमए वद्धा बिइयसमए वेइया सा वद्धा पुट्ठा वेइया निज्जिण्णा सेअकाले अर्कमंसे यावि भवइ । एयाओ पंचवीस किरियाओ ॥

१ समुदानक्रिया सर्वोपपातसमुदानक्रिया, ता देसोपपातेन समुदानक्रिया क्रियते कथित् कस्याधिक इन्द्रियदेशोपपातं करोति, सर्वोपपातसमुदानक्रिया तद्वैकालेन्द्रियविनाशं करोति, त्रेमप्रत्ययिकी-सा द्विविधा-मायानिधिता लोभनिधिता च, भयवा तद्वचनमुदाहरति येन परस्स रागो भवति, त्रेमप्रत्ययिकी, ता द्विविधा-कोपनिधिता च माननिधिता च, कोपनिधिता भामना कुप्यति परस्स वा क्रोधमुत्पादयति, माननिधिता स्वयं मापयति परस्स वा मानमुत्पादयति, र्वोपयिकी क्रिया द्विविधा-क्रियमाणा च वेद्यमाणा च, सा भयमत्तसंयतस्य वीतरागच्छस्यस्य केवलिनो वाऽऽयुक्तं गच्छत भायुक्तं तिष्ठत भायुक्तं नियोजत भायुक्तं त्ववर्त्तयत भायुक्तं मुञ्जानस्यायुक्तं मायमाणस्यायुक्तं वर्यं पाजं कम्बलं पादयोन्धनं गृह्णतो निक्षिपतो ॥ यावच्चक्षुःपद्ममनिगतमपि (कुर्वतः) सूक्ष्मा क्रिया र्वोपयिकी क्रियते, ता प्रपमे समये वद्धा द्वितीयसमये वेदिता सा वद्धा स्पृष्टा वेदिता निर्जोनां पृष्परकाले अकमोदाश्रापि भवति, पृताः पद्मवेदिताः क्रियाः ।

वैष्णवमणभोगकिरिया य, तत्पादानिखिलवणअणाभोगकिरिया रओहरणेण अपमज्जियाइ पत्तचीवरणं आदानं
 णिवखेवं वा करेइ, उक्कमणअणाभोगकिरिया लंघणपवणघावणअसमिक्खगमणागमणाइ १४, अणवकंसवत्तिया किरिया
 दुविहा-इहलोइयअणवकंसवत्तिया य परलोइयअणवकंसवत्तिया लोयविरुद्धां चोरिकाईणि
 करेइ जेहिं वहुबंधणाणि इह चेव पावेइ, परलोयअणवकंसवत्तिया हिंसाईणि कम्माणि करेमाणो परलोयं नावकंसइ १५,
 पओयकिरिया तिविहा पणत्ता तं०-मणप्पओयकिरिया यइप्पओयकिरिया कायप्पओयकिरिया य, तत्थ मणप्पओयकि-
 रिया अट्ठरुइइसाई इन्द्रियप्रसूतौ अनियमियमण इति, यइप्पओगो-यायाजोगो जो तित्थगरेहिं सायजाई गरहिओ तं
 सेच्छाप भासइ, कायप्पओयकिरिया कायप्पमत्तस्स गमणागमणकुंचणपसारणाइचेठ्ठा कायस्स १६, समुदाणकिरिया सम-
 गमुपादानं समुदानं, समुदाओ अट्ठ कम्माइं, तेसिं जाए उवायाणं कज्जइं सा समुदाणकिरिया, सा दुविहा-देसोयघाय-

१ उक्कमणभोगकिरिया च, तत्पादानिलेखेणभोगकिरिया रओहरणेवाप्रमाइं पात्रचीवरदीनामादानं निक्षेपं वा करोति, उक्कमणानामोमज्जिया उट्ठ-
 नत्तवचधावनासमीदयगमनागमनादि, अवकाङ्क्षाप्रत्ययिकी क्रिया द्विविधा-येहलौकिकानवकाङ्क्षाप्रत्ययिकी च पारलौकिकानवकाङ्क्षाप्रत्ययिकी च, येहलौकिका-
 नवकाङ्क्षाप्रत्ययिकी लोकविरुद्धानि कौयोदीनि करोति यैवचवधनानि इहैव प्राप्तोति, परलोकानवकाङ्क्षाप्रत्ययिकी हितसादीनि कर्माणि कुबेद् परलोकं नावका-
 ण्णते, प्रयोगकिरिया त्रिविधा प्रशस्त, तद्यथा-मनःप्रयोगकिरिया वाक्प्रयोगकिरिया कायप्रयोगकिरिया च, तत्र मनःप्रयोगकिरिया आर्त्तरोमस्वायीश्रव्यमसूतो अवि-
 मितमना इति, वाक्प्रयोगः-चारयोगः यस्तीर्थकैः साववादिर्गहितत्वं स्वेच्छया भाषते, कायप्रयोगकिरिया कायेन प्रमत्तस्य गमनागमनाकुञ्चनप्रसारणादिः चेष्टा
 कायस्य, समुदानक्रिया समप्रमुपादानं समुदानं, समुदायोऽष्ट कर्माणि, तेषां ययोपादानं क्रियते सा समुदानक्रिया, सा द्विविधा-येक्षोपपात-

तिस्तया, उक्तं च—“भाषासमितिर्नाम द्वितमितासन्दिग्धार्थभाषणं” एषणा गवेषणादिभेदा शङ्कादिलक्षणा वा तस्यां समितिरेषणासमितस्तया, उक्तं च—“एषणासमितिर्नाम गोचरगतेन मुनिना सम्यगुपयुक्तेन नवकोटीपरिशुद्धं ग्राह्यमिति, आदानभाण्डमात्रनिक्षेपणा समितिः, भाण्डमात्रे आदाननिक्षेपविषया समितिः सुन्दरचेष्टेत्यर्थः, तथा, इह च सप्त भङ्गा भयन्ति—पञ्चाह न पडिलेहइ ण पमज्जइ, चउभंगो, तत्थ चउत्थे चत्तारि गमा-दुप्पडिलेहियं दुप्पमज्जियं चउभंगो, आइहा छ अप्पसत्था, चरिमो पसत्थो, उच्चारप्रश्रवणखेलसिंघाणजह्जानां परिस्थापनिका तद्विषया समितिः सुन्दरचेष्टेत्यर्थः, तथा, सच्चारः—पुरीपं, प्रश्रवणं—मूत्रं, खेलः—श्लेष्मा, सिद्धानं—नासिकोद्भवः श्लेष्मा, जह्जः—मलः, अत्रापि त एव सप्त भङ्गा इति, इह च उदाहरणानि, ईरियासमिईए उदाहरणं—

पंगो साहू ईरियासमिईए जुत्तो, सक्कस आसणं चलयं, सक्केण देवमज्जे पसंसिओ मिच्छादिद्वी देवो असइहंतो आगओ मच्छियप्पमाणाओ मंडुकलियाओ विउपइ पच्छओ य हत्थी, गइं ण भिंदइ, हत्थिणा उक्खिविय पाडिओ, न नरीरं पेहइ, सत्ता मे मारियजीवदयापरिणओ । अहवा ईरियासमिईए अरहणओ, देवयाए पाओ छिणो, अपणाए

१ पात्रादि न प्रतिलिखति न प्रमार्जयति, चतुर्भङ्गिका, सत्र चतुर्थे चत्वारो गमाः—दुष्यतिलेखितं दुष्यत्माजितं चतुर्भङ्गी, बाघाः पट्टभ्रमशस्त्राः, चरमः प्रमाश्रः, २ दूकः सागुरीयोतमित्या युक्तः, शक्कसासनं चलितं, सक्केण देवमज्जे प्रसंसितः, मिष्याद्विदेवोऽधएथान आगतो मक्षिकामाणा मण्डुकिका विजुर्वति गृहएथ इत्थी, गति न भिनत्ति, इत्थिनोऽिक्षप्य पातितः, न नरीराय एट्ठयति, सत्ता मया मारिता इति जीवदयापरिणतः ॥ अथेवयांसमितावरहत्तकः, देव-तथा पाददिउत्तः, अन्यया

‘पडिक्कमामि पंचहिं कामगुणेहिं-सदेणं रसेणं गंधेणं फासेणं । पडिक्कमामि पंचहिं महव्वण्हि,
-पाणाहवायाओ वेरमणं मुसावायाओ वेरमणं अदिण्णादाणाओ वेरमणं मेहुणाओ वेरमणं परिग्गहाओ
वेरमणं । पडिक्कमामि पंचहिं समिहिं-ईरियासमिहए भासासमिहए एसणासमिहए आयाणभंडमत्तनि-
यत्थेवणासमिहए उच्चारपासवणत्थेलजह्मसिंघाणपरिट्ठावणियासमिहए ॥ सूत्रं ॥

प्रतिक्रमामि पञ्चभिः कामगुणैः, प्रतिषिद्धकरणादिना प्रकारेण हेतुभूतेन योऽतिचारः कृतः, तद्यथा-शब्देनेत्यादि, तत्र
काम्यन्त इति कामाः-शब्दादयस्त एव स्वस्वरूपगुणबन्धहेतुत्वाद्गुणा इति, तथाहि-शब्दाद्यासयतः कर्मणा बद्धत इति
भावना ॥ प्रतिक्रमामि पञ्चभिर्महाव्रतैः करणभूतैर्योऽतिचारः कृतः, औदयिकभावगमनेन यत्खण्डनं कृतमित्यर्थः, कथं पुनः
करणता महाव्रतानामतिचारं प्रति ?, उच्यते, प्रतिषिद्धकरणादिनैव, किंविशिष्टानि पुनस्तानि ?, तत्स्वरूपाभिधित्सयाऽऽ-
ह-प्राणातिपाताद्विरमणमित्यादीनि ध्रुणत्वान्न विव्रियन्ते, प्रतिक्रमामि पञ्चभिः समितिभिः करणभूताभिर्योऽ-
तिचारः कृतः, तद्यथा-ईर्यासमित्या भाषासमित्येत्यादि, तत्र संपूर्णस्य ‘इण् गता’ वित्यस्य किन्प्रत्ययान्तस्य समि-
तिर्भवति, सम्-एकीभावेनेतिः समितिः, शोभनैकाग्रपरिणामचेष्टेत्यर्थः, ईर्यायां समितिरीर्यासमितित्तया, ईर्या-
वियये एकीभावेन चेष्टनमित्यर्थः, तथा च-ईर्यासमितिर्नाम रथशकटयानवाहनाक्रान्तेषु मार्गेषु सूर्यरश्मिप्रता-
पितेषु प्रासुकविविक्तेषु पथिषु युगमात्रदृष्टिना भूत्वा गमनागमनं कर्तव्यमिति, भाषणं भाषा तद्विषया समितिर्भाषासमि-

तिस्तया, उक्तं च—“भाषासमितिर्नाम द्वितमितासन्दिग्धार्थभाषणं” एषणा गवेषणादिभेदा शङ्कादिलक्षणा वा तस्यां समि-
तिरेषणासमितस्तया, उक्तं च—“एषणासमितिर्नाम गोचरगतेन शुनिना सम्यगुपयुक्तेन नवकोटीपरिशुद्धं ग्राह्य”मिति,
आदानभाण्डमात्रनिक्षेपणा समितिः, भाण्डमात्रे आदाननिक्षेपविषया समितिः सुन्दरचेष्टेत्यर्थः, तथा, इह च मस भङ्गा
भयन्ति-पंसाइ न पडिलेहइ ण पमज्जइ, चउभंगो, तत्थ चउत्थे चत्तारि गमा-दुप्पडिलेहियं दुप्पमज्जियं चउभंगो,
आइहा ए अप्पसत्था, चरिमो पसत्थो, उच्चारप्रश्नचणखेलसिंघाणजह्णानां परिस्थापनिका तद्विषया समितिः सुन्दरचेष्टे-
त्यर्थः, तथा, उच्चारः—पुरीपं, प्रश्नवर्णं—मूत्रं, खेलः—श्लेष्मा, सिद्धानं—नासिकोद्भवः श्लेष्मा, जल्लः—मलः, अत्रापि त एव
सप्त भङ्गा इति, इह च उदाहरणानि, ईरियासमिईए उदाहरणं—

पंगो साहू ईरियासमिईए जुत्तो, सक्कस आसणं चलियं, सक्केण देवमग्गे पंसंसिओ मिच्छादिट्ठी देवो असइहंतो
आगओ मच्छियप्पमाणाओ मंडुक्कलियाओ विउयइ पच्छओ य हत्थी, गइं ण भिंदइ, हत्थिणा उक्खिविय पाडिओ, न
सरीरं पेहइ, सत्ता मे मारियजीवदयापरिणओ । अहवा ईरियासमिईए अरहणओ, देवयाए पाओ छिणो, अण्णाए

१ पात्रादि न प्रतिलिपति न प्रमार्जयति, चतुर्भङ्गिका, तत्र चतुर्थे चवत्तरे गमाः—दुष्यतिलेखितं दुष्प्रमाजितं चतुर्भङ्गी, बाघाः पट्टभ्रमशब्दाः, चरमः
प्रमत्तः, २ पृष्ठः सागुरीयोतमित्या युक्तः, दाक्कसासनं चलितं, दाक्केण देवमग्गे प्रशंसितः, सिप्प्याट्ठिईवोऽधदधान आगतो मक्षिकाप्रमाणा मण्डकिका विकुर्वति
पृष्ठजम्ब इत्थी, गतिं न भिनत्ति, इत्थिनोद्विष्य पातितः, न सरीराय स्पृश्यति, सत्त्वा मया मारिता इति जीवदयापरिणतः ॥ अथवेयांसमितावरहशब्दः, देव-
तया पादद्विषयः, अन्यथा

‘पङ्क्तिमामि पञ्चहिं कामगुणेहिं-सदेणं रुवेणं रसेणं गंधेणं फासेणं । पङ्क्तिमामि पञ्चहिं महव्यग्रहिं,
-पाणाइवायाओ चेरमणं मुसावायाओ चेरमणं अदिण्णादाणाओ चेरमणं मेळुणाओ चेरमणं परिग्गहाओ
चेरमणं । पङ्क्तिमामि पञ्चहिं समिइहिं-ईरियासमिइए भासासमिइए एसणासमिइए आयाणभंडमत्तनि-
क्खेवणासमिइए उच्चारपासवणखेलजह्हुसिंघाणपारिट्ठावणिपासमिइए ॥ सूत्रं ॥

प्रतिक्रमामि पञ्चभिः कामगुणैः, प्रतिपिद्धकरणादिना प्रकारेण हेतुभूतेन योऽतिचारः कृतः, तद्यथा-शब्देनेत्यादि, तत्र
काम्यन्त इति कामाः-शब्दादयस्त एव स्वस्वरूपगुणवन्धहेतुत्वादुणा इति, तथाहि-शब्दाद्यासवतः कर्मणा वक्ष्यत इति
भावना ॥ प्रतिक्रमामि पञ्चभिर्महाव्रतैः करणभूतैर्योऽतिचारः कृतः, औदयिकभावगमनेन यरत्नण्डनं कृतमित्यर्थः, कथं पुनः
करणता महाप्रतानामतिचारं प्रति !, उच्यते, प्रतिपिद्धकरणादिनैव, किंविशिष्टानि पुनस्तानि !, तत्स्वरूपाभिधित्सयाऽऽ-
ह-प्राणातिपाताद्विरमणमित्यादीनि क्षुण्णत्यान्न विव्रियन्ते, प्रतिक्रमामि पञ्चभिः समितिभिः करणभूताभिर्योऽ-
तिचारः कृतः, तद्यथा-ईर्यासमित्या भाषासमित्येत्यादि, तत्र संपूर्वस्य ‘इण् गता’ वित्यस्य किन्प्रत्ययान्तस्य समि-
तिर्भवति, सम्-एकीभावेनेतिः समितिः, शोभनैकाग्रपरिणामचेष्टेत्यर्थः, ईर्यायां समितिरीर्यासमितित्सया, ईर्या-
विषये एकीभावेन चेष्टनमित्यर्थः, तथा च-ईर्यासमितिर्नाम रथशकटयानवाहनाक्रान्तेषु मार्गेषु सूर्यरश्मिप्रता-
पितेषु प्रासुकविविक्तेषु पथिषु युगमात्रदृष्टिना म्रूत्वा गमनागमनं कर्तव्यमिति, भाषणं भाषा तद्विषया समितिर्भाषासमि-

तिस्तथा, उक्तं च—“भाषासमितिर्नाम हितमितासन्दिग्धार्थभाषणं” एषणा गवेषणादिभेदा शङ्काविलक्षणा वा तस्यां समितिरेषणासमितिस्तथा, उक्तं च—“एषणासमितिर्नाम गोचरगतेन मुनिना सम्यगुपयुक्तेन नवकोटीपरिशुद्धं ग्राह्यमिति, आदानभाण्डमात्रनिक्षेपणा समितिः, भाण्डमात्रे आदाननिक्षेपविषया समितिः सुन्दरचेष्टेत्यर्थः, तथा, इह च सप्त भङ्गा भवन्ति—पञ्चाह न पडिलेहइ ण पमज्जइ, चउभंगो, तत्थ चउत्थे चत्तारि गमा—दुप्पडिलेहियं दुप्पमज्जियं चउभंगो, आइहा उ अप्पसत्था, चरिमो पसत्थो, उच्चारप्रश्रवणखेलसिंघाणजल्लानां परिस्थापनिका तद्विषया समितिः सुन्दरचेष्टेत्यर्थः, तथा, उच्चारः—पुरीपं, प्रश्रवणं—मूत्रं, खेलः—श्लेष्मा, सिंघानं—नासिकोद्भवः श्लेष्मा, जल्लः—मलः, अत्रापि त एव सप्त भङ्गा इति, इह च उदाहरणानि, ईरियासमिईए उदाहरणं—

पंगो साहू ईरियासमिईए जुत्तो, सफरस आसणं चलियं, सफेण देवमज्जे पसंसिओ मिच्छादिट्ठी देवो असहहंतो आगओ मच्छियप्पमाणाओ मंडुक्कलियाओ विउघइ पच्छओ य हत्थो, गइ ण भिंदइ, हत्थिणा उक्खिविय पाडिओ, न सरीरं पेहइ, सत्ता मे मारियजीवदयापरिणओ । अहवा ईरियासमिईए अरहणओ, देवयाए पाओ छिणो, अण्णाए

१ शत्रादि न प्रतिष्ठितति न प्रमार्जयति, चतुर्भङ्गिका, तत्र चतुर्थे चत्वारो गमाः—दुप्पतिलेखितं दुष्प्रमार्जितं चतुर्भङ्गी, आषाः पद्मप्रशालाः, चरमः प्रमत्ताः, २ पृष्ठः सागुरीयांसमिह्या युक्तः, शक्रस्यासनं चलितं, तत्रेण देवमज्जे प्रशंसितः, मिथ्यादष्टिदेवोऽथरथान आगतो मक्षिकाप्रमाणा मण्डूकिका विकुर्वति गृह्यत इच्छी, गति न भिनत्ति, हस्तिनोऽपि स्य पातितः, न शरीराय स्पृहयति, सत्ता मया मारिता इति जीवदयापरिणतः ॥ अथवेयांसमितावरहज्जकः, देव-तथा पाददिउषः, भगवया

संधिओ ॥ भासासमिईए-साह, भिक्खुहा नयरोहए कोइ निगंथो चाहि कएहि हिंडंतो केणइ पुढो-कैयइय आसहरथी
तह निचयो दारुधन्नमार्इणं । निविण्णाऽनिविण्णा नागरया वेति मं समिओ ॥ १ ॥ वेइ ण जाणामोत्ति सग्गयायज्ञाणजोग-
वक्खित्ता । हिंडंता न वि पेच्छह ? नवि सुणह किह हु तो वेति ॥ २ ॥ चहुं सुणेइ कण्णेहीत्यादि-यसुदेवपुवजम्भं आह-
रणं एसणाए समिईए । मगहा नंदिगामो गोयमधिज्जाइचक्यरो ॥ १ ॥ तस्स य धारिणी भज्जा गम्भो तीए कयाइ आहओ ।
धिज्जाइ मओ छम्मास गम्भ धिज्जाइणी जाए ॥ २ ॥ माउलसंयहुणकम्मकरणवेयारणा य लोपणं । नत्थि तुह परय
किंचिवि तो वेती माउलो तं च ॥ ३ ॥ मा सुण लोयसस तुमं धूयाओ तिणिण तेसि जेट्ठयरं । दाहामि करे कम्मं पकओ
पत्तो य वीवाहो ॥ ४ ॥ सा नेच्छंइ विसण्णो माउलो ओ वेइ विइय दाहामि । सावि य तहेव निच्छइ तइयत्ती निच्छए
सावि ॥ ५ ॥ निविण्णनंदिवज्जणआयरियाणं सगासि निक्खंतो । जाओ छट्ठवल्लमओ गिण्हइयमभिग्गहमिमं तु ॥ ६ ॥

१ संवित्तः ॥ भाषासमितो-साहु, भिक्षार्थ नगररोधे कोऽपि निर्ग्रन्थो बहिः कटके दिग्गहमानः केनचित् पृष्ठः-कियत्तोऽद्या इत्थिनस्तथा भिक्खो दाह-
याग्यादीनाम् । निर्बिण्णा भलिर्विण्णा नागरकाः ? भुवत इदं समित्तः ॥ १ ॥ भूति न जानाम इति स्वावधारणययोग्याभिसाः । दिग्गहमानाः भेद प्रेक्ष्यते । भेद
कृतः ॥ १ ॥ तस्य च धारिणीभार्या गर्भस्तस्याः कदाचिजातः । यसुदेवपूर्वजम्भाहरणं पूषगायो समित्तौ । जगथेयु नन्दीग्रामो गौतमो भिज्जातीयज्ज-
ओकेन । नास्ति तवात्र किञ्चिदपि तदा भवीति मातुलं च ॥ २ ॥ मा गृणु लोकोत्सवं दुदितरद्विज्जत्तासां श्येष्ठतरा । दास्यामि इदं कम्मं प्रकृतः प्राप्तव्य
विवाहः ॥ ४ ॥ सा पेच्छति विषण्णो मातुलो भवीति द्वितीयां दास्यामि । सावि च तथैव पेच्छति पृथीवेति त्रैतुयति सावि ॥ ५ ॥ निर्बिण्णो मन्दिक्कमंभा-
चार्याणां सकाशे निष्कान्तः । जातः पट्टाट्ठवल्लमको गृह्णाति चाभिग्रहमिमं तु ॥ ६ ॥

धातुगिलाणार्हयं वेयावचं मए उ कायपं । तं कुणइ तिपसद्धो खायजसो सफगुणकित्ती ॥ ७ ॥ असद्धेण देवस्स आगमो
कुणइ दो समणरुचे । अतिसारगहियमेगो अडचिठिओ अइगओ वीओ ॥ ८ ॥ वेति गिलाणो पडिओ वेयावचं तु सद्धे
जो उ । सो उद्धेऊ खियं सुयं च तं नंदिसेणेणं ॥ ९ ॥ छट्ठोवयासपारणयमाणियं कवल घेत्तुकामेण । तं सुयमेत्तं रहसु-
द्धिओ य भण केण कज्जंति ॥ १० ॥ पाणगदयं च तहिं जं णथि तेण चेइ कज्जं तु । निगय हिंढंतो कुणइ अणेसणं
नविय पेत्तेइ ॥ ११ ॥ इय एफमारवितियं च हिंढिओ लद्ध ततियवारंमि । अणुकंपाए तरंतो तओ गओ तस्सगासं तु
॥ १२ ॥ खरफहसनिद्धरेहिं अफोसइ सो गिलाणओ रुद्धो । हे मंदभग ! फुक्किय तूस्सि तं नाममेत्सेणं ॥ १३ ॥ साहुवगा-
रिस्सि अह समुद्धिसिउमाओ । एयाएऽवत्थाए तं अच्छसि भत्तलोभिद्धो ॥ १४ ॥ अमियमिव मणमाणो तं फरुसगिरं
तु सो उ संभंतो । चलणगओ खामेइ धुवइ य तं असुइमललित्तं ॥ १५ ॥ उद्धेह वयामोत्ती तह काहामी जहा तु अचिरेणं ।

१ बाळगळानाचीना येयावचं मया कर्तव्यमेव । साकरोति तीमश्रद्धः ययातयशाः शक्रगुणकीर्त्तिः ॥ ७ ॥ अश्रद्धात्तेन देवस्यागमः करोति द्वे धमणरूपे ।
अतिसारगृहीत एकोऽट्ठया स्थितोऽतिगतो द्वितीयः ॥ ८ ॥ मवीति गळानः पठितो वेयावचं तु धर्याति यस्तु । स वत्तिठु शुभं ॥ तन्नभिदयेणेत्त ॥ ९ ॥
पट्टोवयासपारणकमानात्तं कवलान् गुहीपुकामेन । तत्पुत्तमात्रे रभसोत्थितश्च भण केन कायमिति ॥ १० ॥ पातकद्वयं च तत्र यक्षास्त्रि तेन प्रयोति कार्यं तु ।
निर्गतो हिण्डमाने करोपनेपणां न च प्रेरयति ॥ ११ ॥ एवमेकवारं द्वितीयं च हिंढितो कर्णं वृत्तीयवारे । अनुकम्पया खरयन् ततो गतस्साराकां तु ॥ १२ ॥
खरफहसिपुत्तमाओ गति त गळानो रुद्धः । हे मन्दभाग ! गुपेव तुप्यसि त्वं नाममात्रेण ॥ १३ ॥ साधूपकार्यमहमिति नामाय समुद्धिरयाधायातः । पुत्तस्या-
मवस्थायां त्वं तिष्ठसि भक्तलोत्पुः ॥ १४ ॥ अमृतमिव मग्यमानस्तां पकयतिरे तु स तु संभ्रान्तः । धरणगतः क्षमयति प्रक्षालयति च समशुचिमल्लितम् ॥ १५ ॥ वत्तिठु मया इति तथा करिष्यामि यथाऽधिरेवेव ।

संधिओ ॥ भासासमिईए-साहू, भिक्खुआ नयरोहए कोइ निगंधो चाहि कटए हिंडतो केणइ पुढो-केवइय आसहत्थी तह निचयो दारुधन्नमार्इणं । निविण्णाऽनिविण्णा नागरया वेति मं समिओ ॥ १ ॥ वेइ ण जाणामोत्ति सज्जायझाणजोग-वक्खित्ता । हिंडत्ता न वि येच्छह ? नवि सुणह किह हु तो वेति ॥ २ ॥ नहुं सुणेइ कण्णेहीत्यादि-यसुदेयपुवज्जम्मं आह-रणं पसणाए समिईए । मगहा नंदिग्गामो गोयमधिज्जाइचक्कथरो ॥ १ ॥ तरस य धारिणी भज्जा गठभो तीए कयाइ आहूओ । धिज्जाइ मओ छम्मास गठभ धिज्जाइणी जाए ॥ २ ॥ माउलसंवहुणकम्मकरणवेयारणा य लोएणं । नरिय तुह परय किंचिवि तो वेती माउलो तं च ॥ ३ ॥ मा सुण लोयस तुमं धूयाओ विणिज तेसि जेइयरं । दाहामि करे कंमं पकओ पत्तो य वीवाहो ॥ ४ ॥ सा नेच्छई विसण्णो माउलो वेइ विइय दाहामि । सावि य तहेय निच्छइ तइयत्ती निच्छए सावि ॥ ५ ॥ निविण्णनंदिवद्धणआयरियाणं सगासि निक्खंतो । जाओ छट्टदुल्लमओ गिण्हइयमभिगहमिमं तु ॥ ६ ॥

१ संहितः ॥ भासासमितो-साहुः, भिक्षार्थं नगररोधे कोऽपि निर्ग्रन्थो बहिः कटके दिण्हमानः केरविह तुहः-किंयत्तोऽथा इच्छितस्तथा भिक्खो दाह-धाव्यादीनाम् । निर्विण्णा अनिर्विण्णा नागरकाः । नुवत्त इदं समिताः ॥ १ ॥ पुंभूति न जानाम इति स्वरवायस्वानयोयसपक्षिताः । दिण्हमाणाः नेव ये ज्ञात्ते ? भेद करः ॥ १ ॥ तस्य च धारिणीभार्या गर्भस्तस्याः कदाचिजातः । धिग्जातीयो मृतः एवमासगर्भे धिग्जातीया जाते ॥ २ ॥ माउलसंवर्धनं कर्मकरणं विचारणा च लोकेन । नास्ति तवात्र किञ्चिदपरि सदा भवीति माउलत्वं च ॥ ३ ॥ मा मज्जु लोकेन एवं दुहितरस्त्रिस्तत्तासो ज्येष्ठतरौ । दास्यामि कुठ कर्मं प्रकृतः प्रासन्न विवाहः ॥ ४ ॥ सा नेच्छति विषण्णो माउलो भवीति द्वितीयां दास्यामि । सावि च तथैव नेच्छति एतीवेति नेच्छति सावि ॥ ५ ॥ निर्विण्णो न भिक्खवर्धना-चार्याणो सकाशे निष्क्रान्तः । जातः चट्टापकपको गृह्णाति चाभिग्रहमिमं तु ॥ ६ ॥

धाटगिलाणार्ह्यं वेयावच्चं मए उ कायं । तं कुणइ तिषसद्धो खायजसो सक्कुणकिच्ची ॥ ७ ॥ असद्वहेण देवस्स आगमो
कुणइ दो समणरूवे । अतिसारगहियमेगो अडविठिओ अइगओ वीओ ॥ ८ ॥ वेति गिलाणो पडिओ वेयावच्चं तु सव्वहे
जो उ । मो उट्ठेऊ खियं सुयं च तं नंदिसेणेणं ॥ ९ ॥ छट्ठोववासपारणयमाणियं कवल घेत्तुकामेण । तं सुयमेत्तं रहसु-
द्धिओ य भण केण कज्जंति ॥ १० ॥ पाणगद्वं च तहिं जं णत्थि तेण वेइ कज्जं तु । निग्गय हिंढंतो कुणइ अणेसणं
नत्थिय पेहेइ ॥ ११ ॥ इय एक्कचारचित्थियं च हिंढिओ लद्ध तत्थियवारंमि । अणुकंपाए तरंतो तओ गओ तस्सगासं तु
॥ १२ ॥ खरफत्तसनिद्धुरेहिं अकोसइ सो गिलाणओ रुद्धो । हे मंदभग ! फुक्किय तूस्सि तं नाममेत्तेणं ॥ १३ ॥ साहुवगा-
रित्ति अह समुद्धिसिउमाओ । एयाएऽयथाए तं अच्छसि भत्तलोभिद्धो ॥ १४ ॥ अमियमिव मण्णमाणो तं फरुसगिरं
तु सो उ संभंतो । चलणगओ खामेइ धुवइ य तं असुइमललित्तं ॥ १५ ॥ उट्ठेह वयामोत्ती तह काहामी जहा हु अचिरेणं ।

१ बाळागळानादीनां वेयावृत्तं मया कर्तव्यमेव । ताकरोति तीव्रश्रद्धः क्वातवशाः शक्रगुणकीर्तिः ॥ ७ ॥ अश्रद्धात्तेन देवस्यागमः करोति हे भ्रमणकृते ।
अतिसारगृहीत एकोऽदृश्यो स्थितोऽतिगतो द्वितीयः ॥ ८ ॥ प्रवीति ग्लानः पतितो वेयावृत्तं तु श्रद्धाति यस्तु । स रसिष्ठस्तु क्षिप्तं धृतं च तत्क्षमिद्वयेण ॥ ९ ॥
एष्टोपवासपारणक्रमानीतं कवलान् गृहीतुकामेन । तच्छ्रुतमात्रे रभसोऽप्यतश्च भण केन कांयमिति ? ॥ १० ॥ पानकद्रव्यं च तत्र यस्मात्ति तेन प्रवीति कांयं तु ।
निर्गतो दिष्टमानो करोत्यनेयणां न च प्रेरयति ॥ ११ ॥ पूर्वमेकवारं द्वितीयं च हिंढितो लब्धं तृतीयवारे । अनुकम्पया स्वरयन् ततो गतस्त्रासकाशं तु ॥ १२ ॥
त्वारपचनिष्ठुराक्रोशति स ग्लानो रटः । हे मन्दभाग्य ! द्रुपैव तुष्यति त्वं नाममात्रेण ॥ १३ ॥ साधूपकार्यमहमिति नामाय समुद्दिशयाधायातः । एतस्मा-
न्मवस्थायां त्वं तिष्ठसि भक्तलोत्पुः ॥ १४ ॥ भ्रमृतमिव मग्न्यमानस्तां पश्यगिरं तु स तु संभ्रान्तः । चरणगतः क्षमयति प्रक्षालयति च तमञ्जुचिमल्लिसम् ॥
१५ ॥ रसिष्ठ मयाव इति तथा करिष्यामि यथाऽचिरेणैव ।

होहिह निरुआ तुब्भे धेती न वएमि गंतुं जे ॥ १६ ॥ आरुहया पिट्ठीए आरुढो ताहे तो पयारं च । परमासुइदुगंधं
मुयई पट्ठीए फरुसं च ॥ १७ ॥ वेइ गिरं धिम्मंडिय !, वेगविघाओ कओत्ति दुक्खविओ । इय बहुविहमकोसइ पए पए सोऽवि
भगवं तु ॥ १८ ॥ ण गणेई फरुसगिरं णयावितं दुसइ तारिसं गंधं । चंदणमिय मणंतो मिच्छामिह दुक्कडं भणइ ॥ १९ ॥
चित्तेइ किह करेमी किह हु समाही हविज्ज साहुस्स ! । इय बहुविहप्पयारं नवि तिण्णो जाहे तोहेवं ॥ २० ॥ ताहे
अभिरधुणंतो सुरो गओ आगओ य इयरो य । आलोएइ गुरुहि य घन्नोत्ति तओ अणुसट्ठो ॥ २१ ॥ जह तेणं नवि
पेल्लिय एसण इय एसणाइ जइयधं । अहवावि इमं अण्णं आहरणं दिट्ठिवादीयं ॥ २२ ॥ जह केइ पंच संजय तण्हहुह-
किलंत सुमहमज्जाणं । उत्तिणा वेयालिय पत्ता गामं च ते एगं ॥ २३ ॥ मगंति पाणगं ते लोणो य तहिं अणेसणं कुणइ ।
न गहिय न लज्जमियरं कालगया तिसाभिभूया य ॥ २४ ॥ चरत्थीए उदाहरणं-आयरिएण साहू भणिओ-गामं वच्चाओ,

१ भविष्यति नरोगस्त्वं प्रवीति शक्नोमि न गन्तुं ॥ १६ ॥ आरोह पृष्ठी आरुहस्वय ततः प्रचारं (विष्टां) च । परमाशुचिदुर्गंधं मुञ्चति पृष्ठो
परयो ॥ १७ ॥ प्रवीति गिरं धिग् सुगन्धत ! वेगविघातः एतन् इति दुःस्वापितः । इति बहुविधमाद्योसति पदे पदे सोऽवि भगवांस्यु ॥ १८ ॥ गणयति
पर्यागिरं न चापि तं दूषयति सादृशं गन्धम् । चन्दनमिव मन्यमानो भिष्या मे इह दुष्कृतं मणति ॥ १९ ॥ चिन्तयति कथं कुर्वे कथं च समाधिर्भवेत् साधोः ? ।
इति बहुविधप्रकारैर्नैव शक्तो यदा स्तोभयितुम् ॥ २० ॥ तदाऽभिष्टुक् सुरो गत भागतश्चेतरश्च । आलोचयति गुरुभिश्च धन्य इति ततोऽनुमिष्टः ॥ २१ ॥ यथा
तेन नैवोच्छिद्धितैयजैर्वमेपणायां यतितव्यं । अथवापीवमन्यदाहरणं इष्टिवादिकम् ॥ २२ ॥ यथा केचित्पञ्च संयतास्पृष्टास्तु धाम्नां क्षिरयन्तो सुमहात्म-
स्वानम् । उच्छीर्णां विकाले च प्राप्ता ग्रामं च ते एकम् ॥ २३ ॥ मार्गयन्ति पानकं ते लोकश्च तत्रानेपणां करोति । न गृहीतं न छेद्यमितरत् कालगतास्तृपा-
भिभूताश्च ॥ २४ ॥ चतुर्थ्यामुदाहरणं-आचार्येण साधुर्भणितः-ग्रामं वच्चाओ-

॥ ६ ॥ शुभम् । धीश्रुतिस्मृतिसंवेगाशमायीः परिपूर्वते । भाण्डागारं यत्तस्मात्, गुणरत्नैः प्रविक्षणम् ॥ ७ ॥ दण्डश्च वर्द्धते तस्य, चतुर्थे-
दषल्लग्नकः । शीलाद्गलक्षणेर्नित्यं, रथदन्तिद्वयादिभिः ॥ ८ ॥ दुष्टानां निग्रहात्मकः, शिष्टानां परिपालकः । कोशदण्डसमृद्धश्च, तेनासौ
गीयते नृपः ॥ ९ ॥ तस्य च शुभपरिणामस्य राशौ गृहीतजयपवाका शरीरसौन्दर्येण विनिर्जितशुभनम्रयकलकलापकौशलेनापहसितरति-
विभ्रमा विलासविस्तरेणापरितारक्यधीमाहात्म्यातिशया निजपतिभक्तियथा निष्पन्नमृता नाम महादेवी,—एकत्र सर्वयन्त्रेन, कृतालङ्कान-
रचनम् । सुरासुरनरक्षेपं, यत्स्याद्वैरकेऽतिसुन्दरम् ॥ १ ॥ श्लोभायं मुनिसङ्घस्य, कदाचिदुपविष्टते । अन्यस्यां दिशि संस्थाप्या, सा देवी
निलम्बमृता ॥ २ ॥ आसक्तिर्मुनिचिदानां, तस्यामेवोपजायते । अतः शरीरसौन्दर्योत्सा गृहीतपवाकिका ॥ ३ ॥ (श्रिभिर्दिशेषकम्) रुद्रेन्द्रोपे-
न्द्रचन्द्राद्याः, कलाकौशलशालिनः । ये चान्ये लोकविक्रयात्, वियन्ते सुवनमये ॥ ४ ॥ लोककामादिभिः सर्वे, जिघास्ते भावशत्रुभिः । न
कौशलमवस्तेषां, विषते परमार्थतः ॥ ५ ॥ शुभम् । तस्यास्तु देव्यास्त्रात्किञ्चित्कौशलं येन लीलया । दान्तराजयते तेन, साऽभिभूतजगन्मया
॥ ६ ॥ रत्नर्विलासाः कामस्य, केवलं तोषदेवतः । मुनयस्तु पुनस्तेषां, न वार्चामपि जानते ॥ ७ ॥ तस्याः सत्काः पुनर्वैक्या, प्रवर्तितो-
द्वेष्टानां निगद्यते ॥ ८ ॥ आपन्निसममर्चोत्तरं, प्रकाम्य निजजीवितम् । निर्वाहयति वीर्येण, तेनासौ भर्तृवत्सला ॥ ९ ॥ अकल्पनी पुन-
र्नैव, पत्युः संरक्षणधमा । निष्पन्नमृता यस्मात्, भर्तृमत्ततया जिघा ॥ ११ ॥ किञ्चेह यदुनोक्तेन?, राक्षः कार्यप्रसाधनी । तस्य
राज्ये परं सारा, सा देवी निष्पन्नमृता ॥ १२ ॥ तयोश्च निष्पन्नमृताशुभपरिणामयोर्देवीगुणयोरस्त्रि प्रकर्षः सुन्दरीणां उत्पत्तिभूमिराश्च-
र्याणां मञ्जुषा गुणरत्नराशौः वपुर्वैदृक्षण्येन सुनीनामपि मनोहारिणी क्षान्तिर्नाम दुहिता,—यतः सा सवतानन्ददायिनी पशुपासिता । स्मर-

निःशेषरोषमोषविधायनी ॥ १ ॥ नराक्षत वशात्ताश्च, यन्मरुतश्च लोकाः ॥ २ ॥ अतश्चारवरा वत्सा, नान्या जगति विद्यते ।
 नं पुनस्तस्या मन्त्रं यो ह्यस्यते नरः । स सर्वानरवर्गस्य, चक्रवर्त्ती भविष्यति ॥ ३ ॥ अतश्चारवरा वत्सा, ये चमत्कारकारिणः ॥ ४ ॥
 मुन्दरीणां सा, विद्वद्भिस्तेन गीयते ॥ ४ ॥ सद्दानकेवलज्ञानमहाद्विप्रशमादयः । लोकानामभुक्ता भवा, ये चमत्कारकारिणः ॥ ५ ॥
 त भविष्यन्ति, भूताभानन्तशो यतः । तत्प्रसादेन सत्त्वानां, वामाणधराणां सत्त्वम् ॥ ६ ॥ युगम् ॥ उत्पत्तिभूमिः सा तस्मादाश्च-
 ताहता । यथा ए रत्नमञ्जुषा, तथेवानीं निचोषत ॥ ७ ॥ दानशीलतपोज्ञानकुलरूपयराक्रमाः । सत्त्वशौचार्जवालोभवीर्धैर्यधैर्यादयो
 ८ ॥ ये केचित्सुन्दरा लोके, वर्त्तन्ते रत्नरूपिणः । क्षान्तिरेव हि सर्वेषां, वेणमाधारतां गता ॥ ९ ॥ तेनासौ रत्नमञ्जुषा, विद्वद्भिः
 ता । क्षान्तिर्हीना गुणाः सर्वे, न शोभन्ते निराश्रयाः ॥ १० ॥ अथवा—क्षान्तिरेव महादानं, क्षान्तिरेव महातपः ।
 महाज्ञानं, क्षान्तिरेव महाधर्मः ॥ ११ ॥ क्षान्तिरेव महाशीलं, क्षान्तिरेव महाकुलम् । क्षान्तिरेव महावीर्यं, क्षान्तिरेव परा-
 १२ ॥ क्षान्तिरेव ए सन्तोषः, क्षान्तिरिन्द्रियनिग्रहः । क्षान्तिरेव महाशौचं, क्षान्तिरेव महादया ॥ १३ ॥ क्षान्तिरेव महारूपं,
 महाप्रलम् । क्षान्तिरेव सदैवधर्म, क्षान्तिर्धैर्यमुदाहता ॥ १४ ॥ क्षान्तिरेव परं ब्रह्म, सत्यं क्षान्तिः प्रकीर्तिता । क्षान्तिरेव परा
 क्षान्तिः सर्वार्थसाधिका ॥ १५ ॥ क्षान्तिरेव जगद्वन्ध्या, क्षान्तिरेव जगद्विवा । क्षान्तिरेव जगज्ज्येष्ठा, क्षान्तिः कल्याणदायिका
 । क्षान्तिरेव जगत्सृज्या, क्षान्तिः परममहालम् । क्षान्तिरेवौषधं पारु, सर्वव्याधिनिवर्धनम् ॥ १७ ॥ क्षान्तिरेवारिनिर्वाहं, चतु-
 प्रलम् । किञ्चात्र पटुनोक्तेन ? , क्षान्तौ सर्वं प्रतिष्ठितम् ॥ १८ ॥ अत एव तु सा कन्या, मुनिलोकमनोहरा । कुर्यादीदृशरूपायां,
 मयं सत्येवतः ? १९ ॥ अन्यथा—यस्य चित्तं समारोहेद्विहसन्ती स्त्रीलीलया । सा कन्या धन्यतां प्राप्य, सोऽपि तद्वत्पतां व्रजेत् ।

॥ २० ॥ अतः सम्यग्गुणाकाङ्क्षी, कः सकर्णो न तां हृदि ? । कुर्यात्कन्यां सदाकालं, सर्वकामसमर्पिकम् ॥ २१ ॥ एवं च स्थिते—
 सा गुणोत्कर्षयोगेन, कन्या सर्वाङ्गमुन्दरा । अस्य वैभानरस्योर्ध्वः, प्रतिपक्षतया स्थिता ॥ २२ ॥ तस्या दर्शनमात्रेण, भीतभीतः सुचि-
 हलः । एष वैभानरो मन्ये, दूरतः प्रपलायते ॥ २३ ॥ निःशेषदोषपुञ्जोऽयं, सा कन्या गुणमन्दिरम् । साक्षादप्रिरयं पापः, सा पुन-
 र्हिमशीतला ॥ २४ ॥ सहावस्थानमेवं हि, नानयोर्विद्यते कश्चित् । विरोधभावाच्चेनैवमस्माभिरभिधीयते ॥ २५ ॥ यदैव कन्यां तां धन्यां,
 कुमारः परिणयति । अनेन पापमिद्रेण, तदा मैत्री विहास्यति ॥ २६ ॥ अत्रान्तरे चिन्तितं विदुरेण—अये ! अनेन जिनमतज्ञेन नैमि-
 त्तिकेनेदमभिहितं—यथा चित्तसौन्दर्यं यः शुभपरिणामः तस्य या निष्कम्पता तज्जनिता या क्षान्तिः सैवासुं मन्दिवर्द्धनकुमारस्यानेन
 पापमिद्रेण वैभानरेण सह संसर्गं निवारयितुं समर्था, नान्यस्तन्निवारणे कश्चिदुपाय इति, तत्सर्वमनेन मुक्तमुक्तम्, अथवा किमत्राश्चर्यं ?,
 न हि जिनमतज्ञः कदाचिदमुक्तं भाषते, तत्तन्निमित्तकवचनमाकण्ड्यं घातेनावलोकितं पार्श्ववर्तिनो मतिधनस्य महामन्त्रिणो वदन्तं, शि-
 तोऽसौ प्रह्वतरः, अभिहितक्लातेन—आर्य ! मतिधन ! श्रुतमेतद्भवता ? , मतिधनेनाभिहितं—देव ! श्रुतं, घातेनाभिहितं—आर्य ! यद्येवं
 वतो महविदं सम चित्तोद्गोकारणं, यद्येष विशिष्टजनस्य हृणीयोऽपि कुमारस्य गुणकलापः पापमित्रसम्यन्धद्वयितो निष्फलः संपन्न इति,
 तद् गच्छ शीघ्रं प्रेषय चित्तसौन्दर्यं वचनविन्यासकुशलान् प्रधानमहत्तमान् प्राह्वय तद्देशासम्भवीनि प्राश्रुतानि इति, उपविश गच्छतां
 तेषां निरन्तरसम्यन्धकरणपट्टमुपचारवचनानि, याचय कुमारार्थं शुभपरिणामं क्षान्तिदारिकाविति, मतिधनेनाभिहितं—यदाज्ञापयसि देव
 इति, निर्गन्तुं प्रवृत्तो मतिधनः, जिनमतज्ञेनाभिहितं—महाराज ! अलमनेनारम्भेण, न सत्येवंविधगमनयोग्यं तन्नगरं, घातेनाभिहितं—
 आर्य ! कथं ? , जिनमतज्ञेनाभिहितं—महाराज ! समस्तान्येवात्र लोके नगरराजभार्यापुत्रमित्रादीनि वस्तूनि द्विविधानि भवन्ति, तद्यथा—

युज्यते ध्रुवम् ॥ ३ ॥ अन्यच्च कथ्यते किञ्चिदेतसः स्यादप्यकारणम् । निरात्मन्वनामेव, मा भूदन्यं मवादशाम् ॥ ४ ॥ तातेना-
 भिहितं—आर्य ! साधूकं, समाधासिता वयमनेन भवता पश्चिमवचनेन, तत्कथय किं तदस्माकं चेतसः स्यादप्यकारणमिति, जिनमवज्ञेना-
 भिहितं—महाराज ! अस्त्यस्य कुमारस्य प्रत्यक्षरूपः पुण्योदयो नाम वयसः, स यावत्स्य पार्थवर्चा तावदेव वैशानरः प्रापमित्रवया दं
 यमनार्थं कुमारस्य संपादयिष्यति स सोऽस्य प्रत्युत्तार्यरूपतया पर्यवस्यतीति, तद्वाक्यं मनाक् स्वस्तीभूतत्वात्, अत्रान्तरे दिनकरमन्यतर-
 तस्य मध्यभागमारुढं निवेदयन्नादिकाच्छेदप्रवृत्तपदद्वन्द्वसारी समुत्थितः सङ्घसब्दः, पठितं कालनिवेदकेन—न क्रोधात्तेजसो वृद्धिः,
 किंतु मध्यस्थभावतः । दर्शयामि लोकानां, सूर्यो मध्यस्थतां गतः ॥ १ ॥ तातेनाभिहितम्—अये ! मध्याह्नसमयो वर्तते, ततः समुत्थाव-
 न्यमिदानीमिति कृत्वा विसर्जितो राजलोकः, पूजितो कलाचार्यनैमित्तिकौ, प्रस्थापितो सचद्रुमानं, ततो नैमित्तिकवचनादशक्यानुष्ठानमे-
 वद्विजातनिर्णयेनापि तातेन मोहदेवतयाऽपत्यक्षेहस्य समाविष्टो विदुरः बहूत—परीक्षितन्यो भवता कुमारमिप्रायः, किं शक्यतेऽस्मा-
 द्वापमिप्रादियोजयितुं कुमारो न वेति ? , विदुरेणाभिहितं—यदास्त्रापयसि देवः, ततः समुत्थितत्वात्, कृतं दिवसोचितं कर्तव्यं, द्वितीय-
 दिने समागतो मम समीपे विदुरो, विहितप्रणामो निष्पन्नो मदन्तिके, पृष्टो मया—भद्र ! ह्यः किमागतोऽसि ? , विदुरेण चिन्तितं—अये !
 समादिष्टत्वाद्देहं देवेन, यथा लक्षयितव्यो भवता कुमारमिप्रायः, ततोऽद्रमसौ यत् वस्त्रात्साधोः सकाशादाकर्णितमासीन्मया दुर्जनसं-
 सर्गदोषप्रतिपादकमुदाहरणं तत्कथयामि, ततो विप्रास्यते सत्येवदीयोऽभिषन्धिः, इत्येवं विचिन्त्य विदुरेणाभिहितम्—कुमार ! किञ्चि-
 द्वाक्ष्यमभूत्, मयाऽभिहितं—कीदृशं ? , विदुरेणाभिहितं—कथानकमाकर्णितं, मयाऽभिहितं—वर्णय कीदृशं तत्कथानकं ? , विदुरेणा-
 भिहितं—वर्णयामि, केवलमवहितेन श्रोतव्यं कुमारेण, मयाऽभिहितम्—एव दत्तावधानोऽसि, विदुरेणाभिहितं—अस्त्यस्यामेव मनुज-

मन्त्रिभेद भरताभिधाने पाटके क्षितिप्रतिष्ठितं नाम नगरं, तत्रास्ति वीर्यनिधानभूतः कर्मविलासो नाम राजा, यस्य ५५
शुभमुन्दरी अङ्गुशालमाला च, तत्र शुभमुन्दर्याः पुत्रोऽस्ति मनीषी नाम, बालोऽङ्गुशालमालायाः, तौ च मनीषिबालौ संप्रा-
प्तौ नागाग्रोऽसु काननाश्रितु क्रीडारसमनुभवन्तौ यथेष्टचेष्टया विचरतः, अन्यदा स्वदेहाभिधाने कानने नातिदूरादेव दृष्टस्त्राभ्यां
, स च तयोः पश्यतोरेव समारुदस्तदुच्छ्रयाभिधानं वत्सीकं, निवद्धस्तेन मूर्द्धन्तामकवकशाखायां पाशको निर्मितः क्षितो-
द्विषात्मा, ततो मा साहसं मा साहसमिति वदन्तौ प्राप्तौ ससंभ्रमं वत्समीपं कुमारी, छिन्नः पाशको बालेन, ततः संमो-
प्रलोचनम् पतितोऽसौ पुरुषो भूतले, समास्राक्षितो बायुदानेन कुमारभ्यां, लब्ध्वा चेतना उन्मीलिते लोचने निरीक्षिता
पुमारी, अभिहितान्भ्यां—भद्र ! किमेतदयमपुरुषोचितं भवता व्यवसितं ? किं वा भद्रस्येष्टशाब्दवसायस्य कारणमिति क-
थयन्नाट्येयं न भवति, ततो दीर्घदीर्घं निःश्वस्य पुरुषेणाभिहितम्—अलमस्यदीयकथया, न मुन्दरमनुष्ठितं भद्राभ्यां यदह-
लं निर्वापयितुकामो भवद्भ्यां धारितः, तदनुनापि न कर्त्तव्यो मे विप्र इति शुभाणः समुत्थितः पुनरात्मानमुल्लङ्घयितुमसौ
बालेन, अभिहितश्च—भद्र ! कथय तावदस्माकमुपरोधेन स्वयुसात्सं ततो यद्यालब्धप्रतीकारः स्यात्ततो यदुचितं तत्कुर्याः,
त—यदि निर्वन्धस्ततः श्रूयतां—आसीन्मम शरीरमिव सर्वस्वमिव ज्वीविमिव हृदयमिव द्वितीयं भवजन्तुर्नाम सिन्नं, स
रवया न क्षणमात्रमपि मां विरहयति, किं तर्हि ?, सकलकालं मामेव लालयति पालयति पृच्छति च मां क्षणे क्षणे यदुत
किं गुणं रोचते ?, ततो यद्यदहं वदामि तत्तदसौ भवजन्तुर्मम वयस्यो वत्सलतया संपादयति न कदाचिन्मत्प्रतिवृत्तं विधत्ते,
मन्दभागवतया दृष्टतेन सदागमो नाम पुरुषः, पर्यालोचितं च सद तेन किञ्चिदेकान्ते भवजन्तुना भावितचित्तेन, दृष्ट इव

युज्यते भुवम् ॥ ३ ॥ अन्यथ कथ्यते किञ्चिद्येतसः स्थास्यकारणम् । निराश्रम्यनतामेत्य, मा भूदैन्यं भवादृशम् ॥ ४ ॥ तातेना-
 भिहितं—आर्य ! साधूकं, समाध्यासिता वयमनेन भवता पश्चिमवचनेन, तत्कथय किं तदस्माकं चेतसः स्थास्यकारणमिति, जिनमतस्तेना-
 भिहितं—महाराज ! अस्तस्य कुमारस्य प्रच्छन्नरूपः पुण्योदयो नाम वयसः, स यावत्स्य पार्थिवर्चा तावदेव वैश्वानरः पापमित्रतया यं
 यमनर्थं शुभारस्य संपादयिष्यति स सोऽस्य प्रत्युत्तार्यरूपतया पर्यवस्यतीति, तदाकर्ण्य मनाक् स्वस्तीभूतस्त्वावः, अत्रान्तरे दिनकरमन्वरात-
 लस्य मध्यभागमारुढं निवेद्यभाटिकाच्छेदप्रवृत्तपटहनादाहुसारी समुत्थितः शङ्खशब्दः, पठितं कालनिवेदकेन—न क्रोधात्तेजसो वृद्धिः,
 किंतु मध्यसभागतः । दर्शयन्निति लोकानां, सूर्यो मध्यस्थतां गतः ॥ १ ॥ तातेनाभिहितम्—अर्थे ! सभ्याहसमयो वर्त्तते, ततः समुत्थात-
 न्यमिदानीमिति कृत्वा विसर्जितो राजलोकः, पूजितौ कलाचार्यनैमित्तिकौ, प्रस्थापितौ सबहुमानं, तवो नैमित्तिकवचनादशक्यानुष्ठानमे-
 तद्विति जातनिर्णयेनापि तातेन मोहदेतुवयाऽपत्यशेहस्य समादिष्टो विदुरः यदुत—परीक्षितवच्यो भवता कुमारमभिप्रायः, किं शक्यतेऽस्मान्-
 स्थापमिन्नाद्विजयितुं कुमारो न वेति !, विदुरेणाभिहितं—यदाक्षापयति देवः, ततः समुत्थितस्त्वावः, कृतं दिवसोचितं कर्त्तव्यं, द्वितीय-
 दिने समागतो मम समीपे विदुरो, विहितप्रणामो विपण्णो मदन्तिके, दृष्टो मया—भद्र ! ह्यः किन्नागतोऽसि !, विदुरेण चिन्तितं—अर्थे !
 समादिष्टस्त्वावद् देवेन, यथा लक्षयितव्यो भवता कुमारमभिप्रायः, तवोऽहमस्मै यत् तस्मात्साधोः सकाशादाकर्णितमासीन्मया दुर्जनसं-
 सर्गादोपप्रतिपादकमुदाहरणं तत्कथयामि, ततो विज्ञास्यते स्वत्वेवदीयोऽभिसन्धिः, इत्येवं विचिन्त्य विदुरेणाभिहितम्—कुमार ! किञ्चि-
 दाक्षय्यमभूत्, मयाऽभिहितं—कीदृशं !, विदुरेणाभिहितं—कथनकमार्कणितं, मयाऽभिहितं—वर्णय कीदृशं तत्कथानकं !, विदुरेणा-
 भिहितं—वर्णयामि, केवलमवहितेन श्रोतव्यं कुमारेण, मयाऽभिहितम्—एष दत्तावधानोऽस्मि, विदुरेणाभिहितं—अस्तस्यामेव मनुज-

[illegible]

लक्ष्यते, ततस्तत्कालादारभ्य शिथिलीभूतो ममोपरि स्नेहबन्धः, न करोति तथा लालनां न दर्शयत्तारमबुद्धिं न प्रवर्तते मनुपदेतेन न मम वार्त्तामपि प्रभवति प्रत्युत मां वैरिक्मेव मन्यते दर्शयति विप्रियाणि सकलं प्रतिदूढमासेवते, ततो मया चिन्तितं—ह्य इत्य दिने-
तत्?, न मया किञ्चिदस्य व्यलीकमाचरितं, किमित्ययमकाण्ड एव भवजन्तुः पष्ठिरापरावर्त्तित इवान्यथा संवृतः, हा हतोऽग्निं मन्द-
भाण्य ह्यारारट्यमानो बभ्राहूत इव पिष्ट इव हृतसर्वस्य इव शोकभयाक्रान्तभूर्त्तिः प्राप्तोऽहं दुःसातिरेकं, लक्षितं च कथञ्चित्पर्यालोच-
यता मया—अये ! सर्वोऽप्ययं सदागमपर्यालोचजनितोऽनर्थव्यतिकरो, विप्रचारितोऽयं मम वयस्योऽनेन पापेन, स चोन्मूलयमिन्न मम
हृदयं पुनः पुनस्तेन सदागमेन सह रहसि पर्यालोचयति, तन्निवारणार्थं रटन्त्यमपि मां नाकर्णयति, यथा यथा च भवजन्तोः सदागमप-
र्यालोचः सुतरां परिणमति तथा तथा मामेव नितरां शिथिलयति, ततः प्रवर्द्धते मे गाढतरं दुःखं, अन्यदा दृढतरं पर्यालोच्य सदागमेन
सह किञ्चिदेकान्ते श्रोतितो मया सह संवन्धः सर्वथैव भवजन्तुना, परिरिच्छन्नोऽहं चित्तेन, त्यक्तानि मम वल्लभानि, तद्वचनेनैव गृही-
तानि यानि पूर्वं कोमलवृत्तीगण्डोषधानादिसन्नाथानि शयनानि, विरहितानि हंसपक्ष्मादिपूरितान्यासनानि, मुष्कानि शुद्धविकामावाररक्षि-
काचीनांशुकपट्टांशुकादीनि कोमलवक्त्राणि, प्रत्याख्यातानि मम सुखदायीनि शीतोष्णार्तुप्रतिदूलतया सेव्यानि कस्तूरिकागुरुचन्दनादीनि
विलेपनानि, वर्जितः सर्वथा ममाकादातिरेकसंपादकः कोमलतनुललाकलितो ललनासंघातः, ततःप्रयुति स भवजन्तुः करोति केशोत्पादनं
शेते कठिनभूमौ धारयति शरीरे मलं परिधत्ते जरबीवरणि वर्जयति दूरतः स्त्रीगात्रसङ्गं कथञ्चिदापन्ने तस्मिन्करोति प्रायश्चित्तं, स-
हते मायभासे शीतं गृह्णाति ज्येष्ठापादयोरागपं सर्वथा परमवैरिक् इव यद्यत्किञ्चिन्मे प्रतिदूढं तत्सर्वमाचरति, ततो मया चिन्तितं—
परित्यक्त्वावत्सर्वथाऽहमनेन, गृहीतञ्च शत्रुबुद्ध्या, तथाप्याभरणान्ताः प्रणयाः सज्जनानामिति वृद्धवादः, ततो यद्यप्ययमनेन सदा-

इत्यादि भूयासि ममागुरुलानि, सदागममेलकञ्जनिवोऽयमस्य विपर्यासः, तत्कदाचिदपगच्छत्यप्य
विदम्य देहभावः, एव पर्यालोच्य व्यवस्थितोऽहं पट्टिच्छतोऽपि तेन भवजन्तुना तस्यैव सम्यन्धिनि दरीयाभिधाने प्रासादे महा-
भयेन कालमुदीक्षमाणो दुरानापादावपादितः सन् कियन्तमपि कालमिति, अन्यदा सदागमवचनमनुवर्तमानस्तिरस्कृत्य मां पुरु-
न निष्क्रास्य ततोऽपि प्रासादात्परमाधार्मिक इव निर्गुणतया मामाकन्दन्तं अवाणप्य रूप इव तत्र यास्यामि यत्र भवन्तं लोच-
न द्रव्यामीत्यभिधाय गतः कुत्रचिद्, स चेदानीं निर्दुर्लभं नगरां प्राप्तः भूयते, सा च मादृशमगम्या नगरी, ततो मया चिन्तितं
भुना मम प्रियमिन्नपरिभूतेन तद्विरहितेनाजगलस्सनकरूपेन जीवितेन ?, तत्रोद्भवव्यवसितमिति, बालेनाभिहितं—साधु स्वर्धनेन !
याने भवतो व्ययसायः, दुःसहं हि प्रियमिन्नपरिभवदुःखं, तद्विरहस्सन्तापश्च न शक्यतेऽन्यथा यापयितुं, तथाहि—न शक्यः
साधु, क्षमिणाऽपि पराभवः । कनकेन हि निर्मुक्तः, पाषाणोऽपि प्रलीयते ॥ १ ॥ मानिनां मित्रविरहे, जीवितुं नैव दुज्यते । इदं
वा दूष्यं, वासरेण निवेदितम् ॥ २ ॥ अहो ते मित्रवरसलता अहो ते स्मिरानुरागः अहो कृतज्ञता अहो साहसं अहो निर्मि-
ति, भवजन्तोः पुनरहो क्षणरक्तविरक्ता अहो कृतमता अहो अलौकिकत्वं अहो मूढता अहो रसरहदयत्वं अहो अनार्या-
ः सितरिति, केवलमेवमपि स्थिते प्रवीन्यहमत्र किञ्चित्सादार्क्यंयतु भद्रं, स्वर्धनेनाभिहितं—वदतु निर्विकल्पमार्थः, बालेनाभिहितम्
अप्रवर्तकाराणामभिमानावलम्बितम् । होहैकयद्वक्त्राणां, दुक्तमेतद्भवाद्दशाम् ॥ १ ॥ तथापि मदनुग्रहेण धारणीया भद्रेण प्राणाः,
नमापीयमेव गतिः, रक्षितोऽहमनेन भवतो निष्कृन्निममित्रवात्सल्येन, दाक्षिण्यमहोदयपश्च सत्पुरुषा भवन्ति, सत्पुरुषश्च भद्रः

कायेतो गम्यते, अतः कर्त्तव्यमेवेतत् निर्धिचारं भाग्यकं वचनं भद्रेण, यद्यपि चूतमनोरथा न किं(चि)ञ्चनिकया पूर्यन्ते तथापि भद्रनुष्ठानपथा
 भवता मत्संयन्ध एव भवजन्तुविरहदुःखप्रतीकारुद्ध्या मन्तव्यः, स्पर्शनेनाभिहितम्—साधु आर्य ! साधु, धार्तिता एव भवताऽनुत्तर-
 तयत्सलेनातिस्त्रिधयचयनाश्रुतसंकेतानेन स्वयमेव विलीयमाना मदीयप्राणाः, किमत्र वक्तव्यं ? नष्टो मेऽनुता दोरुसन्तापो, विज्जार्ति इव
 भवता भवजन्तुः शीतलीभूतं नयनयुगलं आकाशिवं चित्तं निर्व्यापितं मे शरीरं भवदर्शनेन, किं यद्गता ?, स्वनेयानुता भवजन्तुर्विद्वि,
 सतः संजातस्त्रयोर्निरन्तरं द्वेहभावः, मनीषिणा चिन्तितं—न रतु सद्भजोऽनुरक्तो वयस्यः केनचित्प्रेषापूर्वकारिणा पुरुषेण निर्दोषस्य-
 ज्यते, न च सद्भाग्यो निर्दोषं कदाचिन्त्याजयति, स हि गाढं पयांलोचितकारिणि सुवमस्माभिः, तदत्र कारणेन भवितव्यं, न सुन्दरः
 खल्वेव स्पर्शानः प्रायेण, तदनेन सह मैत्री भुज्वा विरूपमाचरितं घालेन, एवं चिन्तयन्नेव मनीषी संभाषितः स्पर्शनेन—श्रुतं मनीषि-
 णाऽपि लोकायात्रानुरोधेन संभाषणं, संजाता तेनापि सह बहिःशलायया मैत्री स्पर्शनेनस्य, प्रविष्टाः सर्वेऽपि नगरे, संभासा राजभवनं, दृष्टो
 दसास्त्रानः कर्मविलासः सह महादेवीभ्यां, श्रुतं पादपवनं जननीजनकानाम्, आनन्दितास्तेरासीर्वादेन, दाषितान्यासनाति, नोपचिष्टा-
 स्तेषु, निषण्णा भूवले, दृष्टितः स्पर्शानः, कथितस्त्रादृशान्तः, प्रकाशितव्यात्मनश्च तेन सह मैत्रीभावः कुमारान्ध्यां, परितुष्टः कर्मविलासः,
 चिन्तितवन्ननेन—मम सावदपप्यसेवनमिव व्यापेरुपचयदेतुरेव स्पर्शानः, दृष्ट एव मयाऽनेकशः पूर्वं, तत्सुन्दरमेतत्संपन्नं—यदनेन सह-
 नयोर्मैत्री संजातेति, केवलं प्रकृतिरियं ममानादिरुता वर्त्तते यदुत—योऽस्यानुश्रुतस्त्रास्य मया प्रतिबुद्धेन भवितव्यं, यः पुनरस्य प्रसिद्धत्वे
 तिरभिष्वङ्गवया तस्य मया सुन्दरं वर्त्तितव्यं, यः पुनरेकान्तवत्सजति स मयाऽपि सर्वथा मोक्तव्य एव, तदेवं स्थिते निरीक्ष्य निरीक्ष्य
 ह्यभारयोरेतं प्रति चेष्टितं यथोचितं करिष्यामीति विचिन्त्याभिहितं कर्मविलासेन—वत्सी ! सुन्दरमनुष्ठितं भवन्त्यां यदेव स्पर्शानः प्राप्यत्यागं

पारितो, भैमीकरणेन पुनः सुन्दरतरं, क्षीरराण्डयोगतुल्यो हि वतस्योरनयोः सार्द्धं संबन्धः, अकुसुममालया चिन्तितं—अद्यो
 भविष्यत्येवमसंपन्नेन मम यथार्थं नाम, यो ह्यस्य स्पर्शनस्यानुकूलः स ममालम्बनवद्वधः स एव च मां वर्द्धयति पालयति मे
 नलं यातुमभवति नेतरः, पट्टदोऽनुभूतपूर्वमेतन्मया, एष च मदीयसूत्रेणं प्रति सुररागेण गाढमनुकूलो लक्ष्यते ततो भविष्यति मे
 रतिरिति विचिन्त्य तया घालं प्रत्यभिहितं—वत्स ! सुन्दरमनुष्ठितं, अवियोगो भवतु भवतः सुमित्रेणेति, शुभसुन्दर्या चिन्तितं—
 रत्नत्रेय मम तनयस्य पापमित्रसन्धन्धः, शिष्येय परमार्थेन कारणमनर्थपरम्परायाः शत्रुरयं ममापि सहजोऽनुवर्त्तते कर्दार्थिता-
 दृशः पूर्वं नास्त्येव मयाऽस्य च सहावस्थानं, केवलमेवायानम्र चित्तसन्धारणाहेतुः—यद्येव मदीयपुत्रोऽमुं प्रति सुरच्छायया दु-
 व विरक्त इव लक्ष्यते, ततो न प्रभविव्यति प्रायेण ममायं पापो, यद्विद्या न ज्ञायते किं भविष्यति ?, विषमः रत्नत्रेय दु-
 पनेकविकल्मसमालाकुलमानसाऽपि गम्भीरतया मौनेनैव स्थिता शुभसुन्दरी, अत्रान्तरे संजातो मध्याह्नः, ज्यसंहृतमास्थानं, गताः
 ध्यानेषु, तद्दिनादारभ्य प्रवर्द्धते घालस्य स्पर्शनेन सह क्रोहसंबन्धः, स हि चकितस्तिष्ठति सर्वथा, मनीषी न गच्छति विश्रम्भं,
 दा सभिहिततया कुमारयो रन्वर्चहिम्भ न पार्थं मुञ्चति, ततः पर्यटन्ति ते सहिता एव नानास्थानेषु, क्रीडन्ति विविधक्रीडाभिः,
 णा चिन्तितं—श्रीदशमनेन स्पर्शनेन सह विचरतां सर्वत्राविश्रज्यचित्तानां सुखं ?, न चैव तावदद्यापि सन्ध्या लक्ष्यते की-
 रति, न चास्मावपरमार्थेय निर्द्वारयितुं संपर्द्धितुं वा पार्यते, तदिदमत्र प्राप्तकालं—गवेययामि तावदस्य मूलशुद्धिं, ततो विज्ञाय
 यरिप्यामीति स्थापितः सिद्धान्तः, ततः समाहृतो रदसि वोधो नामाद्गच्छः, अभिहितश्चासौ—भद्र ! ममास्य स्पर्शनस्योपरि महान-
 रस्य मूलशुद्धिं सम्यगावबुध्य दीप्तमावेदय, वोधेनाभिहितं—यदास्मापयति कुमार इति, निर्वातो वोधः, ततोऽभ्यस्तसमस्तदेश-

स्पर्शनेऽ-
 भिप्रायः

कार्यतो गम्यते, अतः कर्तव्यमेवैतत् निर्विचारं मायकं वचनं भद्रेण, यद्यपि चूतमनोरथा न किं(चि)घ्ननिकया पुन्ये तथापि नरजुह्वयया
 भवता मत्संवन्ध एव भवजन्तुविरहदुःखप्रतीकारुद्धरा मन्तव्यः, स्पर्शनेनाभिहितम्—साधु आर्य ! साधु, धार्मिका एव भवताजुह्व-
 तवत्सलेनातिश्रियवचनामृतसंकेतानेन स्वयमेव विलीयमाना मदीयमाणाः, किमत्र वक्तव्यं ! नष्टौ मेऽधुना दोषसन्तर्पा, विरुध्वातिह दय
 भवता भवजन्तुः शीतलीभूतं नयनशुगलं आकाशितं चित्तं निर्वापितं मे दरीरं भवदर्शनेन, किं पट्टना !, त्वनेषाधुना भवजन्तुरिदं,
 सतः संजातलघोनिर्नन्दरं केहभाषः, मनीषिणा चिन्तितं—न रजु सहजोऽजुरूपो ययसः केनचित्प्रेक्षापूर्वकारिणा पुरुषेण निर्दोषस्त-
 ज्यते, न च सदागमो निर्दोषं कदाचित्स्याजयति, स हि गाढं पर्यालोचितकारीति सुवमस्माभिः, तदय क्वाणेन भवितव्यं, न सुन्दरः
 सत्त्वेप स्पर्शनः प्रायेण, तदनेन सह मैत्री कुर्वाता विरूपमाचरितं बालेन, एवं चिन्तयमेव मनीषी संभाषितः स्पर्शनेन—कृतं मनीषि-
 णाऽपि लोकयाप्राप्तुरपेन संभाषणं, संजाता तेनापि सह बहिदृष्टायया मैत्री स्पर्शनस्य, प्रविष्टाः सर्वेऽपि नगरे, संप्राप्ता राजभवनं, दृष्टौ
 दृष्टास्तानः कर्मविलासः सह महादेवीभ्यां, कृतं पादपतनं जननीजनकानाम्, आनन्दितास्तैराशीर्वादेन, दासितान्यासनानि, गोषविष्टा-
 स्तेषु, निषण्णा भूवले, दर्शितः स्पर्शनः, कथितलङ्घनान्तः, प्रकाशितभ्रातृमनस्य तेन सह मैत्रीभावः कुमारभ्यां, परितुष्टः कर्मविलासः,
 चिन्तितमनेन—मम दावदप्यसेवनमिव व्यापेरुपययहेतुरेव स्पर्शनः, दृष्ट एव मयाऽनेकदाः पूर्वं, तत्सुन्दरमेतत्संपन्नं—यदनेन साहा-
 नयोर्मैत्री संजातेति, केवलं प्रकृतिरियं ममानादिरुद्धा वर्तते यदुत—योऽस्यानुकूलस्तस्य मया प्रतिपूलेन भवितव्यं, यः पुनरस्य प्रतिपूलो
 निरभिष्वङ्गतया तस्य मया सुन्दरं वर्तितव्यं, यः पुनरेकान्तवत्स्यजति स मयाऽपि सर्वथा मोक्षव्य एव, तदेवं स्थिते निरीक्ष्य निरीक्ष्य
 कुमारयोरेतं प्रति चोष्ठितं यथोचितं करिष्यामीति विचिन्त्याभिहितं कर्मविलासेन—वत्सी ! सुन्दरमनुष्ठितं भवज्ज्ञां यदेव स्पर्शनः प्राप्यत्यागं

भारितो, भैरीकरणेन पुनः सुन्दरतरं, क्षीरराण्डयोगतुल्यो हि वत्सयोरनयोः सार्द्धं संवन्धः, अङ्गुलमालया चिन्तितं—अहो भविष्यदेतत्संपन्नेन मम यथार्थं नाम, यो ह्यस्य स्पर्शानस्यानुकूलः स एव च मां वर्द्धयति पालयति मे षष्ठं धातुभवति नेतरः, षट्स्रोऽनुभूतपूर्वमेतन्मया, एष च मदीयसूत्रेणं प्रति सुतरागेण गाढमनुकूलो लक्ष्यते ततो भविष्यति मे णिरिति चिन्तितं तथा पालं प्रत्यभिहितं—वत्स ! सुन्दरमनुष्ठितं, अवियोगो भवतु भवतः सुमित्रेणेति, शुभसुन्दर्या चिन्तितं—रत्नस्येव मम वनयस्य पापमित्रसन्धन्धः, सिुरेव परमार्थेन कारणमनर्थपरम्परायाः दशुरयं ममापि सहजोऽनुवर्त्तते कदर्थितानुशाः पूर्वं नास्त्येव मयाऽस्य च सहावस्थानं, केवलमेतावानत्र चित्तसन्धारणाहेतुः—यद्येव मदीयपुत्रोऽमुं प्रति सुलब्धायया द-य विरक्त इव लक्ष्यते, ततो न प्रभवित्यति प्रायेण ममायं पापो, यद्विवा न ज्ञायते किं भविष्यति ?, विषमः खल्वेव दु-त्पन्नेकविकल्पमालाकुलमानसाऽपि गन्भीरतया मौनेनैव स्थिता शुभसुन्दरी, अत्रान्तरे संजातो मध्याह्नः, उपसंहृतमास्थानं, गताः श्वानेषु, वारिनादारभ्य प्रवर्द्धते पालस्य स्पर्शनेन सह कोहसंवन्धः, स हि चकितस्त्रिष्वति सर्वथा, मनीषी न गच्छति विश्रम्भं, तदा सम्प्रहिततया कुमारयोरेतवर्धहिथ न पार्थं शुञ्चति, ततः पर्यटन्ति ते सहिता एव नानास्थानेषु, क्रीडन्ति विविधक्रीडाभिः, णा चिन्तितं—क्रीटदामनेन स्पर्शनेन सह विचरतां सर्वत्राविश्रज्यविचिन्तानां सुखं ?, न चैव तावदद्यापि सन्ध्या लक्ष्यते क्री-रति, न चाप्रातपरमाधरेव निर्द्वारयितुं संप्रवृत्तं वा पार्यते, तदिदमत्र प्राप्तकालं—गवेययामि तावदस्य मूलशुद्धिं, ततो विहाय यरिप्यामीति स्थापितः सिद्धान्तः, ततः समाहृतो रहसि बोधो नामाह्न रक्षः, अभिहितश्चासौ—भद्र ! ममास्य स्पर्शानस्योपरि महान-रस मूलशुद्धिं सम्यगावबुध्य दीप्तमनोवेदय, बोधेनाभिहितं—यदाज्ञापयति कुमार इति, निर्गतो बोधः, ततोऽभ्यस्तसमस्तदेश-

कार्यतो गम्यते, अतः कर्तव्यमेवैतत् निर्विचारं मामकं वचनं भद्रेण, यद्यपि चूतमनोरथा न कि(चि)ञ्चिनिकया पूर्यन्ते तथापि मदनुकम्पया
 भवता मत्संयम्य एव भवजन्तुविरहदुःखप्रतीकारद्वया मन्तव्यः, स्वर्शनेनाभिहितम्—साधु आर्ये ! साधु, धारिता एव भवताऽनुपक-
 तवत्सलेनातिश्रियवचनामृतसेकेनानेन स्वयमेव विलीयमाना मदीयप्राणाः, किमत्र वक्तव्यं ? नष्टौ मेऽयुना शोकसन्तापौ, विस्मारित इव
 भवता भवजन्तुः शीतलीभूतं नयनयुगलं आश्लादितं चित्तं निर्वापितं मे शरीरं भवदर्शनेन, किं बहूनाः, त्वमेवायुना भवजन्तुरिति,
 वतः संजातस्त्रयोर्निरन्तरं श्लेहभावः, मनीषिणा चिन्तितं—न सखु सहजोऽनुरक्तो वयसः केनचित्प्रेक्षापूर्वकारिणा पुरुरेण निर्दोषस्य-
 ज्यते, न च सदागमो निर्दोषं कदाचित्प्राजयति, स हि गाढं पर्यालोचितफासीति श्रुतमस्माभिः, तदत्र कारणेन भवितव्यं, न सुन्दरः
 खल्वेव स्वर्शनः प्रायेण, घटनेन सह मैत्री कुर्वता विरूपभाचारितं घालेन, एवं चिन्तयन्नेव मनीषी संभाषितः स्वर्शनेन—कृतं मनीषि-
 णाऽपि लोकयात्रानुरोधेन संभाषणं, संजाता तेनापि सह दृष्टिशलायया मैत्री स्वर्शनेनस्य, प्रविष्टाः सर्वेऽपि नगरे, संप्राप्ता राजभवनं, दृष्टौ
 दक्षास्थानः कर्मविहाराः सह महादेवीभ्यां, कृतं पादपवनं जननीजनकानाम्, आनन्दितास्तैराशीर्वादेन, द्वाषितान्यासनानि, नोपविष्टा-
 स्तेषु, निष्पन्ना भूतले, दर्शितः स्वर्शनः, कथितसद्गुणान्तः, प्रकाशितआत्मनश्च तेन सह मैत्रीभावः कुमारभ्यां, परितुष्टः कर्मविहाराः,
 चिन्तितवसनेन—मम तावदप्यथसेवनमिव व्यापेरुपचयहेतुरेव स्वर्शनः, दृष्ट एव मयाऽनेकदाः पूर्वं, तत्सुन्दरमेतत्संपन्नं—यदनेन सहान-
 नयोर्मैत्री संजातेति, केवलं प्रकृतिरियं ममानादिरूढा वर्तते यदुत—योऽस्यानुदलस्य मया प्रतिभूलेन भवितव्यं, यः पुनरस्य प्रतिभूलो
 निरभिष्वङ्गवया तस्य मया सुन्दरं वर्तितव्यं, यः पुनरेकान्तवस्त्यजति स मयाऽपि सर्वथा मोक्तव्य एव, तदेवं स्थिते निरीक्ष्य निरीक्ष्य
 पुनारयोरेतं प्रति चोष्टितं यथोचितं करिष्यामीति विचिन्त्याभिहितं कर्मविहारासेन—वतसी ! सुन्दरमनुष्ठितं भवन्त्यां यदेव स्वर्शनः प्राप्यत्यागं

प्रतिष्ठानि तावदुष्टो मया पर्यन्तदारुणः स्वरूपेणादर्शकः संसारवैचित्र्यस्य बोधको विदुषां निर्वेदभूमिविकिनाम् अविज्ञातस्व-
 देकेष्टस्तेव विषयाभिधायस्य मन्त्रिणः संवन्धी विपाको नाम पुरुषः, ततः प्रियसंभाषणपूर्वकं दृष्टोऽसौ मया—अद्र ! कथय
 तन्नस्य प्रस्थानकारणं ?, इन्द्रहृत् मे, विपाकेनाभिहितं—आर्य ! यद्येवं ततः समाकर्ण्य, पूर्वमिह कचिद्वसरे सुगृहीतनामधेयेन
 संसारिणाऽभिहितोऽन्वालो यदुक्त—आर्य विषयाभिधाय ! तथा कथंचिद्विधेहि यथा मम समस्तमपि जगत् किङ्करतां प्रतिपद्यते,
 तद्विदं—यथाशापयति देवः, ततो नान्यः कश्चिदस्य राजादिप्रयोजनस्य निर्वर्तनक्षम इति मनसि पर्यलोच्य किं चात्रान्येन
 दूनां हेशितेन ?, साधयिष्यन्तेतान्येवाचिन्यवीर्यतया प्रस्तुतप्रयोजनमिति संजातावदृग्भेन मन्त्रिणा गाढमनुरक्तमकानि विवि-
 दभ्युदसाहसानि स्थानिनि भुलतया लब्धजयपताकानि जनहृदयाक्षेपकरणपट्टनि प्रत्यादेशः दूराणां प्रकर्षञ्जुलानां निकपभूमिः
 दुराणां परमकाष्ठा साहसिकानां निदर्शनं दुर्दान्तानां आत्मीयान्येव स्पर्शनादीनि पञ्च गृहीतानि मानुषाणि प्रहितानि जगद्-
 ततो मया चिन्तितम्—अये ! लब्धं स्पर्शनस्य तावन्मूलोत्थानं, विपाकेनाभिहितं—ततो वितते जगति विचरन्निस्सर्वशी-
 वनं वसंतं, प्राहितप्रायं रागकेसारिणः किङ्करतां, केवलं महाशस्त्रसमुदायनामितिविशेष इव तेषामुपद्रवकारी समुत्थितः श्रूयते
 सन्तोषो नाम परतो, निर्वाहिताश्च तान्यभिभूय किल कियन्तोऽपि लोकास्तेन, प्रवेशिताश्च देवभुक्तेरतिक्रान्तायां निर्वृतौ
 प भूयते, ततो मया चिन्तितं—अयमिचरति मनागयमर्यो, यतोऽस्माकं समक्षमेव मनीषिबालयोः स्पर्शनेन निर्वृतौ नगर्या
 मनं सदागमयलेनारुचावं, अयं तु स्पर्शनादीन्यभिभूय सन्तोषेण निर्वाहिता लोकाः स्थापिताश्च निर्वृतौ नगर्यामिति कथयति,
 ? , अथवा किमनयाऽकाण्डपर्यालोचनया ?, अवहितस्त्वावदाकर्णयाम्यस्य वचनं, पञ्चाद्विचारयिष्यामि, विपाकेनाभिहितं—सतो-

स्पर्शनस्य
 रितप्रका
 शः राजस
 चित्ते राग
 केसरी र
 जा विषय
 भिलाषो
 मन्त्री

भाषाकौशलो धृदुविषयेपरिचयनाचतुरः स्वाभिकार्यवद्वकक्षो लब्धलक्ष्योऽनुपलक्ष्यश्च प्रहितस्तेनात्मीयः प्रभावो नाम पुरुषः प्रणिधिः,
 आदिष्टासौ प्रस्तुतप्रयोजनं, ततो विविधदेशेषु कियन्तमपि कालं पर्यट्य समागतः सोऽन्यदा, प्रविष्टो योषसमीपे, विहितप्रणामो नि-
 पण्णो भूतले, योषेनापि विधायोचितं प्रतिपत्तिमभिहितोऽसौ—भद्र ! वर्णयात्मीयपृष्ठान्तं, प्रभावः प्राह—यदाप्रापयति देवः, अस्मि(स्मि)
 साक्षद्वसितो निर्यस्य गतो शहिरङ्गेषु नानादेशेषु, न लब्धो मया तत्र प्रस्तुतप्रयुक्तिगन्धोऽपि, ततो गतोऽहमन्तरङ्गेषु जनपदेषु, यत्र च
 दृष्टमेकत्र मया भिन्नपक्षीकरूपमकीर्णं समन्तात्कामादिभिश्चरटैः निवासः पापिष्ठलोकाणां आकरो मिथ्याभिमानस्य हेतुरेकस्याणपरम्परायाः
 भवदृढ्यं सततं विततेन समसा रहितं प्रकाशदेशेनापि राजसच्चितं नाम नगरं, तत्र च चूषामणिभरदपमस्य कारणं समस्तपापपृचीनां
 वञ्चपातः कुशलमार्गगिरिः दुर्जयः शम्भदीनां अहुलबलपरक्रमो रागकेसरी नाम नरेन्द्रः, तस्य च चिन्तकः सर्वप्रयोजनानां अप्रतिहताक्षः
 समस्तस्थानेषु निपुणो जगद्वशीकरणे कृताभ्यासो जन्तुविमोहने पटुबुद्धिः प्रापनीतिमार्गेषु अन्तर्धः स्वकार्यप्रयुक्तौ परोपदेशानां निश्चितस-
 मस्तारभ्यभारो विषयाभिलाषो नामामास्यः, तवसासिन्नगरे यावद्बहं राजकुलस्याभ्यर्णभूभागे प्राप्तत्वावकाण्ड एव समुल्लसितो बहलः को-
 लहलो, निर्गच्छन्ति योपयता क्षन्दिदृन्नेन प्रख्यापितमाहात्म्या लीत्यादिनरेन्द्राधिविता मिथ्याभिनिवेशादयो भूयांसः सन्तनाः, पूरयन्ति
 गलगर्जितेन दिगन्तराणि राजमार्गमवतरन्तो समत्वाद्यः करिवराः, चलिता ह्यारवेण अधिरयन्तो विक्रयक्रयालं अहानादयो वरवाञ्जितो,
 विराजन्ते गृहीततानाद्युधा रणशौण्डीरवया वत्सभानाः पुरतो धावन्तश्चापलादयोऽसंख्येयाः पद्मावयाः, ततः कन्दर्पप्रयाणकपटहशाब्दाक-
 र्णसमनन्तरं खरपवनमेरितमेघजालमिव क्षणमात्रेणैव विलासव्यजमालाकुलं विब्योक्शङ्कहालाभ्यनिपूरितविगन्तरं मीलितमपरिमितं
 बलं, तवस्तदवलोक्य मया चिन्तितं—अये ! किमेतत् ? गन्तुमिव प्रयुताः कचिदयं राजा लब्धते, तत्किमस्य गमनप्रयोजनमिति याव-

वशिष्टानि तावदुष्टो मया पर्यन्तदारुणः स्वरूपेणादर्शकः संसारवाच्यमयस्य ॥ १८ ॥
 देवकेसरीव विषयाभिलाषस्य मन्त्रिणः संवन्धी विषाको नाम पुरुषः, ततः प्रियसंभाषणपूर्वकं दृष्टोऽसौ मया ॥ १९ ॥
 ऐन्द्रस्य प्रस्थानकारणं, इतद्वहं मे, विषाकेनाभिहितं—आर्य ! यद्येवं ततः समाकर्ण्य, पूर्वमिह कचिदवसरे सुगृहीतनामधेयेन
 त्वेसाहिणाऽभिहितोऽभान्तो यदुत—आर्य विषयाभिलाष ! तथा कथंचिद्विधेदि यथा मम समस्तमपि जगत् किङ्करतां प्रतिपद्यते,
 भेदितं—यथाभाषयति देवः, ततो नान्यः कश्चिदस्य राजादिष्टप्रयोजनस्य निर्वर्तनक्षम इति मनसि पर्यालोच्य किं यात्रान्येन
 यदुता हेतितेन, साधयिष्यन्त्येतान्येवाचिन्त्यवीर्यतया प्रसुतप्रयोजनमिति संजातावष्टम्भेन मन्त्रिणा गतमनुरक्तमकानि विवि-
 निर्मुहसाहसानि स्थानिनि भूलतया लब्धजयपताकानि जनद्वयाक्षेपकरणपट्टनि प्रत्यादेशः शूराणां प्रकर्षश्चटुजानां निकपभूमिः
 यशुराणां परमकाष्ठा साहसिकानां निदर्शनं दुरन्तानां आत्मीयान्येष स्पर्शनादीनि पञ्च गृहीतानि मातृयाणि महितानि जगद्भ-
 १, ततो मया चिन्तितम्—अये ' हृदयं स्पर्शनस्य तावन्मूलोत्थानं, विषाकेनाभिहितं—ततो वितते जगति विचरन्निवर्त्तव्य-
 श्रुतं वसते, माहितमायं रागकेसादिः किङ्करतां, केवलं महाशक्त्यसमुदायानामिति विशेष इव तेषामुपद्रवकारी समुत्पिबतः भूयते
 भूय सन्तोषो नाम चरतो, निर्वाहिताश्च शान्त्यभिभूय किञ्च कियन्तोऽपि लोकास्तेन, प्रवेशिताश्च देवभुक्तेतिकान्वायां निर्हुतो
 ते प भूयते, ततो मया चिन्तितं—अभिचरति मन्तागममर्षो, यतोऽस्माकं समस्तमेव मनीषिबालयोः स्पर्शनेन निर्हुतो नगार्पा
 नर्मनं सदागमवलेनारुचावं, अयं तु स्पर्शनादीन्यभिभूय सन्तोषेण निर्वाहिता लोकाः स्थापिताश्च निर्हुतो नगार्पामिति कथयति,
 १, अथवा किन्तनयाऽकारुद्रपर्यालोचनया, अवहितस्तावदाकर्णयान्तस्य वचनं, पञ्चाद्विचारयिष्यामि, विषाकेनाभिहितं—ततो-

भाषाकीदलो बहुविधेपरिचयनाचतुरः स्वाभिकार्यवद्वक्त्रो लब्धलक्ष्योऽनुपलक्ष्यश्च प्रहितस्तेनात्मीयः प्रभावो नाम पुरुषः प्रणिधिः,
 आदिदृशासो प्रस्तुतप्रयोजनं, ततो विविधदेशेषु कियन्तमपि कालं पर्यट्य समागतः सोऽन्यदा, प्रविष्टो योपसमीपे, विहितप्रणामो नि-
 पण्यो भूतले, योपेनापि विधायोचितं प्रतिपत्तिमभिहितोऽसौ—भद्र ! वर्णयात्मीयवृत्तान्तं, प्रभावः प्राह—यदाज्ञापयति देवः, अस्मि(स्मि)
 सावद्वहमितो निर्गतो बहिरङ्गेषु नानादेशेषु, न लब्धो मया तत्र प्रस्तुतप्रवृत्तिगन्धोऽपि, ततो गतोऽहमन्तरङ्गेषु जनपदेषु, तत्र च
 दृष्टमेकत्र मया भिन्नपक्षीकरूपमार्कीर्णं समन्तात्कामादिभिश्चरैः निवासः पापिष्ठलोकानां आकरो भिष्याभिमानस्य हेतुरकल्याणपरम्परायाः
 अवष्टब्धं सततं विततेन तमसा रहितं प्रकाशलोकेनापि राजसचित्तं नाम नगरं, तत्र च दूढामणिभारटच्चक्रस्य कारणं समस्तपापपृचीनां
 वक्रपातः दृशश्चमार्गगिरिः दुर्जयः शक्रादीनां अतुल्यलपराक्रमो रागकेसरी नाम नरेन्द्रः, तस्य च चिन्तकः सर्वप्रयोजनानां अप्रतिहताशः
 समस्तस्थानेषु निपुणो जगद्ग्रीकरणे कृताभ्यासो जन्तुविमोहने पटुबुद्धिः पापनीतिमार्गेषु अनपेक्षः स्वकार्यप्रवृत्तौ परोपदेशानां निक्षिप्तस-
 मस्तारम्यभारो विषयाभिलाषो नाममातसः, ततस्तस्मिन्नगरे यावदहं राजकुलस्यार्यर्णभूभागो प्राप्तस्तावदकाण्ड एव समुल्लसितो षडलः को-
 षाहलो, निर्गच्छन्ति योपयता यन्त्रियुद्धेन प्रख्यापितमाहात्म्या लौल्यादिनरेन्द्राधिवृत्ता सिध्याभिनिवेशादयो भूयांसः स्यन्दनाः, पूरयन्ति
 गणगर्जितेन दिगन्तराणि राजमार्गमवतरन्तो नमत्त्यादयः करिवराः, चलिता देवारवेण यधिरयन्तो दिक्प्रक्रवालं अज्ञानादयो वरवाजिनो,
 विराजन्ते गृहीतनानाशुधा रणशौण्डीरतया वत्सामानाः पुरतो धावन्तश्चापलादयोऽसंख्येयाः पृथातयः, ततः कन्दर्पप्रयाणकपटदशब्दाक-
 र्णसमनन्तरं स्तरपवनभेरितमेघजालमिव क्षणमात्रेणैव विलासपञ्चमालाकुलं विन्ध्योकशङ्काहलाब्धनिपूरितदिगन्तरं मीलितप्रपरिमितं
 बलं, ततस्तदवलोक्य मया चिन्तितं—अये ! किमेतत् ? गन्तुमिव प्रवृत्ताः कचिदयं राजा लक्ष्यते, तत्किमस्य गमनप्रयोजनमिति याव-

पदेशन्तवादिस्तिद्वान्ते, परमात्मा यथा किल । चराचरस्य जगतो, व्यापकत्वेन गीयते ॥ ३ ॥ महामोहस्तापैवात्र, स्ववीर्येण
 द्रयापराधलोकाणां, व्यापकः समुदाहृतः ॥ ४ ॥ तत्र एव प्रवर्तन्ते, यानि तत्र पुनर्लभ्यम् । सर्वे जीवाः परे पुंसि, यथा वेदा-
 र ॥ ५ ॥ महामोहात्प्रयत्नन्ते, तथा सर्वे मदादयः । लीयन्तेऽपि च तत्रैव, परमात्मा स वर्तते ॥ ६ ॥ अन्यथा—यद् ज्ञात-
 र, पुद्गा सन्तोषजं मूलम् । इन्द्रियैर्भाव्यते जन्तुर्महामोहोऽत्र कारणम् ॥ ७ ॥ अधीत्य सर्वशास्त्राणि, नराः पण्डितमानिनः ।
 गाः सोऽयं, महामोहो विजृम्भते ॥ ८ ॥ जैनेन्द्रमतवरक्षसाः, कपायवक्षायर्त्तिनः । जायन्ते यभरा लोके, सन्महामोहशासनम्
 प्राप्य मानुषं जन्म, लब्ध्वा जैनं च शासनम् । यत्तिष्ठन्ति गृहासका, महामोहोऽत्र कारणम् ॥ १० ॥ विशब्धं निजमर्त्तारं,
 लक्ष्यः । परेषु यत्प्रवर्तन्ते, महामोहस्य तत्फलम् ॥ ११ ॥ विलक्ष्य च महामोहः, स्ववीर्येण निराकुलः । काञ्चिद्विद्वन्मय-
 वस्तिस्तानपि ॥ १२ ॥ मनुष्यलोके पातले, तथा देवालयेष्वपि । विलसत्येव महामोहो, गन्धहस्ती यदृच्छया ॥ १३ ॥ स-
 गवेन, गार्ढं विशब्धचेतसाम् । पुर्यन्ति वैश्वनं यथ, महामोहोऽत्र कारणम् ॥ १४ ॥ विलक्ष्य कुलमर्यादां, पारदार्येऽपि य-
 न्ते विलसत्येव, महामोहमहानृपः ॥ १५ ॥ यत्र एव समुत्पन्ना, जाताश्च गुणर्भाजनम् । प्रतिबुद्धा गुरोस्तस्य, यशे येऽस्य
 ॥ १६ ॥ भक्तार्याणि संधाऽन्यानि, यानि कार्याणि कर्हिचिन् । चौर्यादीनि विलासेन, तेषामेव प्रवर्त्तकः ॥ १७ ॥ इत्थं प्रभूत-
 रिपाल्य जगन्नयम् । पृद्धोऽहमभुना युक्तं, किं ममेति विचिन्त्य च ॥ १८ ॥ पार्थस्वितोऽपि शक्रोमि, वीर्येण परिरक्षितुम् ।
 राज्ञाय, राज्यं यच्छामि साभ्रतम् ॥ १९ ॥ युगम् । रागकेसरिणे दत्त्वा, ततो राज्यं विचक्षणः । महामोहोऽधुना सोऽयं,

(अधः) पु प्र० २ यथेच्छया प्र० ३ यत्नं-अमुयादित्कदपि. प्र० ४ गुरोः. ५ आतादीशान्. ६ शुलाप्ययनादिना. ७ कानिचित् प्र०

इयमाप्तलोकाश्वेतोराकर्णितोऽय देवेन रागकेसरिणा स्पर्शनाद्यभिभवव्यतिकरः, ततोऽतिदुःसहमधुतपूर्व च स्वपदातिपरिभववचनमाकर्ण्य को-
 पानलज्जितरक्कलोचनयुगलेन विषमसुरिताधरेण कपालभृकुटिभङ्गकुण्डलीकृतललाटपट्टेनावद्धनिरन्तरसेदधिन्दुना निर्दयकराभिहृतपरणी-
 पृष्ठेन प्रलयज्वलनभास्वरं रूपमाविभ्रताऽमर्षयशपरिस्फलद्रचनेन देवेन रागकेसरिणाऽऽद्याधितः परिजनः—अरे त्वरितास्मादयव प्रयाणक-
 पटद् सज्जीकृत चसुरङ्गं घलं, परिजनेनाभिहितं—यदाक्षापयति देवः, ततस्त्रया देवमायास्यमानमवलोक्य विषयाभिलाषेणाभिहितं—
 देव ! अलम्भावेगेन, कियानसौ वराकः सन्तोषः स्थानमादरस्य ? , न सखु केसरी लीलादलितविगिण्डगलितवरकरनिकरो ह्रिणं व्यापायत-
 योदिश्यायस्त्रिचो भवति, देवेनाभिहितं—सखे ! सत्यमिदं, केवलं शुष्मन्मानुषकदर्शनां कुर्वता दृढमुद्वेजितास्तेन पापेन सन्तोषेण, न
 खलु तमनुभूत्य मम मनसः सुखसिका संपद्यते, मन्त्रिणाऽभिहितं—देव ! स्त्रोकमेवत्, मुख्यतां संरम्भः, सतस्त्राद्रचनेन मनाक् स्तसी-
 भूतो देवः, कृतमशेषं गमनोचितं, स्थापितः पुरतः स्नेहसलिलपूर्णः प्रेमावनधास्यः कनककलशः चद्रूपोपितः कैलिजत्पनामको जयजय
 शब्दः, गीतानि चादुवचनादीनि मङ्गलानि प्रदत्तं रतिकलहनामकमुरामातोषद्वन्दं, निर्वासितान्यङ्गरागभूषणादीनि समस्तकौतुकानि,
 प्रयुक्तो रथाबरोहणार्थं देवः, अत्रान्तरे स्मृतमनेन—अये ! न दृष्टोऽद्यापि मया तावतः, अहो मे प्रमत्तता अहो मे दुर्विनीतता अहो
 मे दुच्छल्वेन स्वरूपप्रयोजनेऽपि पर्याकुलता यथातथाद्वन्द्वमपि विस्मृतमिति, ततो निदुरत्य चलितस्पर्शनार्थं देवो, मयाऽभिहितं—भद्र !
 कः पुनरस्य तावतः ? , ततो विपाकेनाभिहितं—आर्य ! अविशुषोऽसि, यवस्त्वमेवावदपि न जानीये, यतोऽस्य देवस्य रागकेसरिणो
 पालायलादीनामपि सुप्रतीतोऽनेकाहुतकर्मो भुवनत्रयप्रकटनाभिधानो महाभोहो जनकः, तथाहि—महाभोहो जगत्सर्वं, भ्रामयत्येष
 लीलया । शक्रादयो जगन्नाथा, यस्य किङ्करावंगताः ॥ १ ॥ अन्येषां लङ्घयन्तीह, शौर्योर्वष्टम्भवो नराः । आक्षां न तु जगत्त्रय, महाभोहस्य केच-

प्रस्थित इति प्रापितं समस्तानरेन्द्राणां देवेन, प्रवर्तितं निःशेषं विश्लेषतो षष्ठं, ततः स्वयमेव महामोहानरेन्द्रो देवो रागकेसरी
महापादयः सर्वं मस्त्रिमहामाः सर्वयत्नेन सन्तोषचटसोपरि निमग्ने चलिता इतिवार्त्तया क्षुधितमेतत् समन्ताद्राजसचिन्तं नगत्,
तोऽयं षष्ठः कटकः, वरिदं भद्र ! अस्य नरेन्द्रस्य प्रस्थानप्रयोजनमिति, एतथाविश्रुतद्वलिनं भवन्तमालोक्य मया निवेदितं,
चित्तरया मग वचनमाधोषारणेऽपि नावसरोऽस्ति, यतो ममाप्रानीके नियमः, मयाऽभिहितं—आर्य ! किमत्र वक्तव्यं ? परोप-
पादप्रमा एव सत्पुरुषा भवन्ति, ते हि परे प्रियं कर्तुमुद्यताः क्षिथिलयन्ति स्वप्रयोजनं कुर्वन्ति स्वभुजोपाज्जितद्रव्यव्ययं
विधिषट्पुःराणि न गणयन्त्याऽऽपदं ददति मत्तकं प्रक्रामन्ति प्राणान् परप्रयोजनमेव हि ते स्वप्रयोजनं मन्यन्ते, सतश्चैवं-
ययनोर्गनासि परितुष्टो नामयित्वा मदभिमुपमीपदुत्तमाङ्गं प्रजान्यहमभुना इत्यभिधाय च कुत्तप्रणामो मया गतो विपाकः, मया
—साधितप्रायं मयाऽभुना राजकार्यं, यतः स्पर्शनस्य मूलशुद्धिमुपलभ्य भवताऽऽज्ञान्तव्यभेतावानेव मम राजादेशः, सन्न यावन्तो-
पाकंन स्पर्शनार्दीनां गुणा वर्धितास्तै सर्वे मय स्पर्शने घटन्ते, ममानुभवसिद्धमेतत्, तस्मादेतदुपवर्धितमभुपपञ्चकस्याद्योऽसौ
र, छन्द्या मया तस्य मूलशुद्धिः, केवलमेतं सन्तोषव्यतिकरमरापि नावगच्छामि, एतावद्वितर्कयासि—सदागमभुचर एवायं कश्चि-
र, अन्यथा पूर्वापरविरुद्धमेतत्स्यात्, अथवा किमनेन ? गच्छामि साधत् स्वाभिपादमूलं, निवेदयामि ययोपलब्धदृष्टान्तं, ततो देव
निश्चितं विश्वासार्हात्कालोच्य समगतोऽहम्, एतदाकर्ण्य देवः प्रमाणमिति, योधेनाभिहितं—साधु प्रभाय ! साधु सुन्दरमनुष्ठितं भवता,
य प्रभावेण प्रविष्टो योधः पुनारसमीपं, कुत्तप्रणामेन च निवेदितः कुमाराय समस्तोऽपि प्रभावानीतवार्त्तादृष्टान्तः, परितुष्टो मनीषी,
प्रभायः, पृष्टोऽन्यदा मनीषिणा स्पर्शनः यदुत्त—भद्र ! किं भवतः सदागमेनैव तेन भवजन्तुना सुमित्रेण सह विरटः संपादितः

शेते निश्चिन्ततां गतः ॥ २० ॥ तथापीदं जगत्सर्वं, प्रभावेन महात्मनः । तस्यैव वर्तते नृत्तं, कोऽन्यः स्वादस्य पालकः ? ॥ २१ ॥
 तदेपोऽद्भुतकर्त्तव्यः, प्रसिद्धोऽपि जगद्वये । महामोहनेरेन्द्रस्ते, कथं प्रष्टव्यतां गतः ? ॥ २२ ॥ ततो मयाऽभिहितं—भद्र ! न कर्त्तव्योऽत्र
 भवता कोपः, अधिकः स्वत्वहं, श्रुतश्च मयापि महामोहः पूर्वं सामान्येन न पुनर्विशेषतो रागकेसरिजनकतया तदधुनाऽपनीतं ममाज्ञातं
 भद्रेण, तदुत्तरशृणान्तमप्याख्यातुमर्हति भद्रः, विपाकेनाभिहितं—ततो गतो देवः शीघ्रं जनकपादमूलं, दृष्टोऽनेन क्षमःसंहकेन लब्धमानेन
 भृशुगलेन अबिद्याभिधानया प्रकम्पमानया गात्रयष्टा जराजीर्णिकायस्तृष्णाभिधानायां वेदिकायां विपर्यस्तनाम्नि विष्टरे महत्पुष्विष्टो महा-
 मोहः, ततः क्षितितलविन्यलाहलमस्तकेन कृतं देवेन पादपवनं, अभिनन्दितो महामोहेन, निपीदत्वश्च भूतले देवस्य दापितं महामोहेना-
 सनं, उपविष्टलात्र जनकसंभ्रमवचनेन देवः, पृष्टा शरीरकुशलवार्त्ता, निवेदितश्च प्रस्तुतव्यतिकरः, ततो महामोहेनाभिहीतं—पुत्र ! ममा-
 धुना जरणीवरस्तेव पञ्चिमो भावो वर्त्तते, ततो मदीयशरीरस्य पापापरिगतमूर्त्तिरिव करभस्य यद्वाहते तत्सारं ततो न युक्तं मयि तिष्ठति
 भवतः प्रस्थानं कर्तुं तिष्ठ त्वं विपुलं राज्यं विदधानो निराकुलचित्तः अहमेव प्रस्तुतप्रयोजनं साधयिष्यामीति, देवेन कर्णो पियायाभि-
 हितं—तात ! मा मैवं घोचः शान्तं पापं प्रतिहृतममङ्गलं अनन्तकल्पस्यायि भवतु यौष्माकं शरीरं, न खलु युष्मदीयशरीरनिराभाया-
 माश्रपरितोषिणि किङ्करजनेऽस्मिन्नेवमाज्ञापयितुमर्हति तातः, तत्किमनेन यद्गुणा ? गच्छान्यहं अनुजानीत यूयं, महामोहः प्राह—जात !
 मया दावद्रन्तव्यमेव भवतस्तु केवलमवस्थानेऽनुज्ञा इत्यभिधायोत्थितो महामोहः, ततो विज्ञाय निर्वर्त्यं देवेनाभिहितं—तात ! यद्येवं
 ततोऽहमपि तातपादाशुचरो भविष्यामि न प्रतिस्वलनीयस्तातेन, महामोहः प्राह—जात ! एवं भवतु, न खलु वयमपि भवन्तं मोक्षं
 क्षणमपि पारयामः, केवलं गुरुवया प्रयोजनस्यैवं शक्तिवमस्याभिस्तदधुना सुन्दरमिदं जातेन जल्पितं, देवेनाभिहितं—महाप्रसादः, तत-

प्रसिद्ध इति प्रापितं समस्तानरेन्द्राणां देवेन, प्रवर्तितं निःशेषं विशेषतो बलं, ततः स्वयमेव महाभोहनरेन्द्रो देवो रागकेसरी
प्रापयः सर्वे मन्त्रिमहत्तमाः सर्ववलेन सन्तोषचरदस्योपरि निप्रद्वेण चलिता इतिवार्त्तया शुभितमेवत् समन्वाद्राजसचित्तं नगरं,
उयं पददः कलकलः, तदिदं भद्र ! अस्य नरेन्द्रस्य प्रस्थानप्रयोजनमिति, एतथातिकृद्दहलिनं भवन्तमालोक्य मया निवेदितं,
चरया मम वचनमाप्रोषारणेऽपि नावसरोऽस्ति, यतो ममाप्राणीके नियमः, मयाऽभिहितं—आर्य ! किमत्र वक्तव्यं ? परोप-
न्यमा एव सत्पुरुषा भवन्ति, ते हि परे प्रियं कर्तुमुद्यताः शिथिलयन्ति स्वप्रयोजनं कुर्वन्ति स्वभुजोपाजितद्रव्यव्ययं
विपटुःरानि न गणयन्त्याऽऽपदं ददति मत्तकं प्रयत्नमन्ति प्राणान् परप्रयोजनमेव हि ते स्वप्रयोजनं मन्यन्ते, ततश्चैवं-
यनेर्मनसि परितुष्टो नामादित्वा मदभिमुरमीपटुत्तमाङ्गं प्रजान्यदमधुना इत्यभिधाय च कृतप्रणामो मया गतो विपाकः, मया
साधितप्रायं मयाऽधुना राजकार्यं, यतः स्पर्शनस्य मूलशुद्धिमुपलभ्य भवताऽऽगन्तव्यमेतावानेव मम राजादेशः, तत्र यावन्तो-
न सदर्शनार्थिनां गुणा वर्णितारते सर्वे तत्र स्पर्शने षटन्ते, ममानुभवसिद्धमेतत्, तस्मादेतदुपवर्णितमानुपपञ्चकस्याधोऽसौ
छट्या मया तस्य मूलशुद्धिः, केवलमेतं सन्तोषव्यतिकरमद्यापि नावागच्छामि, एतावद्वितर्कयामि—सदागमानुचर एवायं कश्चि-
अन्यथा पूर्वापरविरुद्धमेतत्स्यात्, अथवा किमेतन् ? गच्छामि तावत् स्वाभिपादमूलं, निवेद्यामि यथोपलब्धवृत्तान्तं, ततो देव
यतं विश्वास्तीत्यालोच्य समागतोऽहम्, एतदाकर्ण्य देवः प्रमाणमिति, बोधेनाभिहितं—साधु प्रभाव ! साधु सुन्दरमनुष्ठितं भवता,
तभावेण प्रविष्टो दोषः कुमारसमीपं, कृतप्रणामेन च निवेदितः कुमारस्य समस्तोऽपि प्रभावानीतवार्त्तयुक्तान्तः, परितुष्टो मनीषी,
यः, पृष्टोऽन्यथा मनीषिणा स्पर्शतः यदुत—भद्र ! किं भवतः सदागमेनैव तेन भवजन्तुना सुमित्रेण सह विरहः संपादितः

उत तत्र कश्चिदन्योऽप्यासीदिति ? , स्पर्शनेनाभिहितं—आर्य ! आसीत्, केवलमलं तत्कथया, न सत्त्वं भयविह्वलतया तस्य क्रूरकर्मणो ना-
माप्युधारयितुं शक्नोमि, स हि सदागमस्तस्य केवलं भवजन्तोरुपदेशं ददाति मत्कर्तृयनविषयं स तु तस्यैवानुचरः क्रूरकर्मा नानायात-
नाभिः साक्षान्मां कर्तृययति भवजन्तुं मत्तो विमुक्तयति तेनैव चाहं शरीप्रसादाग्निःसारितो भवजन्तुश्च निर्दुतो नगर्यां प्रापितः स
एव तत्र कारणं पुरयः सदागमस्य केवलमुपदेशदाने व्यापारो, मनीषिणाऽभिहितं—भद्र ! किं तस्याभिधानं ? , स्पर्शनः प्राह—कथितमि-
दमार्यस्य मया—नाहं भयाकुलतया तदभिधानमुच्चारयामि, अत एव पूर्वमपि मया न शुष्माकं वदालयातं, किं च—अविषापिष्टोऽसौ,
सर्वोऽलं नामप्रदणेन, पापिष्ठजनकथा हि क्रियमाणा पापं वर्द्धयति यशो दूषयति लाघवमायत्ते मनो विस्रावयति धर्मबुद्धिं ध्वंसय-
सीति, मनीषिणाऽभिहितं—तथापि महत्सुहृदं तदभिधानश्रवणेऽस्माकं, न चास्मदभ्यर्थो वर्त्तमानेन भयता तद्भयं विधातव्यं, न च नाम
प्रदणमात्रेण किञ्चित्पापं, न क्षामिरित्युक्ते मुखदाहः संपद्यते, ततो विज्ञाय निर्यन्त्रं तरलितवारं दद्यापि दिशोऽवलोकयता स्पर्शनेनाभि-
हितं—आर्य ! यद्येवं ततः सन्तोष इति तस्य दुर्नामकस्य नाम, मनीषिणा चिन्तितं—सम्यगुपलब्ध्या मूलशुद्धिरस्य स्पर्शनस्य प्रभावेण,
यतः सन्तोषव्यतिकर एवैकक्षत्रापटमानक आसीत् सोऽप्यधुना घटितः, सम्यक् मया पूर्वं विवर्कितं यथा—न सुन्दरः सत्येव स्पर्शनः
प्रायेणेति, यतो विषयामिष्टापप्रयुक्तोऽयं लोकव्यनप्रवणः पर्यटति तदशोभन एवायं, तथापि प्रतिपन्नोऽयं मया मित्रतया दर्शितो य-
दिश्लायया स्नेहभावः क्रीडितमेकत्र बहुकालं तस्मान्न शुकोऽकाण्ड एव परित्यक्तं, केवलं विज्ञातस्वरूपेणास्य मयाऽधुना सुतरां न क-
र्तव्यो विश्वम्भो नाचरितव्यमस्मानुहृतं न समर्पणीयमात्मस्वरूपं न निवेदनीयं गुह्यं नापि दर्शनीयो घटिर्भावो, विषमप्रकृतिरेव वर्त्तते
ततोऽनेन सह यापनया वर्त्तितव्यं पूर्वस्थितैव पर्यटितव्यं सर्वत्र सहितेन कर्तव्यं चारमीयप्रयोजनयोपक्रमस्य वचनं, केवलमभिप्यद्भोऽ-

कार्या मया यावदस्य सर्वथा परित्यागावसरो भवति, एवं वर्तमानस्य मे न भविष्यत्येव चापक इति स्थापितं मनापयणा स्व-
 न्तः, वतः पूर्वस्थित्यैव चित्तसन्ति ते स्वर्दानमनीपिचाला नानास्थानेषु, ब्रजन्ति दिनानि, अन्यथा स्वर्शनेन कृतो जल्पप्रस्तावो-
 धेन—अरे ! किमत्र लोके सारं ? किं वा सर्वं जन्तवोऽभिलषन्ति ?, बालेनाभिहितं—वयस्य ! किमत्र द्वावव्यं ?, सुप्रसि-
 दंतः प्राह—कथय किं तत् ?, बालो जगाद्—वयस्य ! सुरं, स्वर्शनः प्राह—तत् किमिति वदेव सदा न सेव्यते, बालेना-
 ह्वस्य सेवनोपायः ?, स्वर्शनेनोक्तं—अहम्, बालो जगाद्—कथं ?, स्वर्शनः प्राह—अस्ति मे योगशक्तिः, तयाऽहं प्राणिनां
 वेद्यं पश्चिरन्तश्च कचिद्धीनस्त्रिष्टामि, तवश्च ते यदि भक्तिपुरःसरं मामेव ध्यायन्ति कोमलललितस्वर्शनसंयन्धं कुर्वन्ति ततो
 नं छभन्ते, तेनाहं सुरसेवनसोपायो, मनीषिणा चिन्तितं—अये ! रचितोऽनेनावयोर्वध्नप्रपञ्चो, बालेनाभिहितं—वयस्य !
 । कालं नापेक्षितमिदमस्माकं ?, अहो वञ्चिता वयमप्यन्याः सत्यप्येवंविधे सुरोपाये तदनासेवनेन, अहो ते गम्भीरता यदेवंवि-
 दशक्तिभारमनो न प्रकटयसि, तदिदानीमपि कुरु प्रसादं, दर्शय कुतूहलं व्यापारस्य योगशक्तिं भवावयोः सुखसेवनहेतुरिति,
 ज्ञत्वामेवादिति दृष्टिचिकारेणैव दर्शयता सादृतेन निरीक्षितं मनीषिणो वदनं स्वर्शनेन, ततः पश्यामि किं तावत् करोतीति
 नीपिणाऽभिहितं—वयस्य ! किञ्च तां बालभाषितं, कोऽत्र विरोधः ?, वतः स्वर्शनेन विरचितं पद्यासनं स्थिरीकृतः कायः
 आदिर्दिशेषः निश्चलीकृता दृष्टिः समर्पिता नासिकाऽप्ये नियद्धं हृत्पौण्डरीके मानसं धृता धारणा संजाता तत्प्रत्यैकवानता
 ध्यानं निरुद्धाः करणयुक्तयः आविर्भूतः स्वरूपशून्य इवार्थनिर्भासः संजातः समाधिः विहितोऽन्तर्धानहेतुः संयमः कृत-
 अनुमतिष्ठो मनीषिचालयोः शरीरं, अधिष्ठितः स्वाभिहितप्रदेशः चिस्त्वितो मनीषिचालौ प्रवृत्ता द्वयोरपि कोमलस्पर्शच्छा,

बालस्य स्व-
 र्शनाधी-
 नता

स्वर्शनयो
 गशक्ति
 ॥ १६५

ततो घाटो मृदूनि शयनानि सुखान्यासनानि कोमलानि वसनानि अस्त्रिमांसत्वप्रोमसुरदायीनि संवाहनानि ललितललनानामनवरतसुर-
 वानि भद्रु(त्वं)विपर्यस्तवीर्याणि सुररसपर्विलेपनानि अन्यानि चोद्धर्तनक्रानादीनि स्पर्शनप्रियाणि भृष्टो मूर्च्छितः सततमासेवते, तस्य शयना-
 दिकं भस्मकव्याधिरिव भक्तपानं स्पर्शनः समस्तमुपशुक्ले, बालस्य तु गार्भ्यव्याधिविह्वलीभूतचित्तस्य सन्तोषस्वरूपस्वारथ्यविकलतया पामा-
 कण्डूयनमिव परमार्थतस्तदुःखकारणमेव, तथाऽप्यसौ विपर्यासवशेन बहुप्रभोते सति चिन्तयति—अहो मे सुरं अहो मे परमानन्दः,
 ततो मिथ्याभावनया परमसुरसन्दर्भनिर्भरः क्लिष्टमिति पृथा निमीलिताक्षोऽजाक्षयेयं रसान्तरमवगाहते, मनीषी पुनर्मृदुस्पर्शच्छायां
 प्रवर्त्तमानापामेवं भावयति—अये ! स्पर्शनजनितोऽयं मम विकारो, न स्यामाविकः, परमरिपुश्चायं मम वर्त्तते, सुनिर्णवमिवं मया, तवः
 कथमयं सुरदेहदुर्भविष्यतीतिमत्त्वा तदनुद्भवं न किञ्चिदाचरति, अथ कथञ्चित्प्रतिपन्नोऽयं मित्रतयाऽनुवर्त्तनीयस्तावदितिभावनया कालयापनां
 कुर्वाणस्तादनुद्भलमपि किञ्चिदाचरति तथापि तस्य लौत्यरोगविकलतया सन्तोषावृतस्वस्तीभूतमानसस्य रोगरहितशरीरस्यैव सुपथ्यामं
 वच्छयनादिकमुपशुन्यमानं सुरमेवेत्यादयति, तथापि नासौ तन्नाभिष्वङ्गं विषयते, ततो न भवत्यागामिनोऽपि दुःखस्यापन्यः, अन्यदा
 प्रकटीभूतः स्पर्शनः, अभिहितोऽनेन घातः—अयि मदीयपरिभ्रमस्यास्ति धयस्य ! किञ्चित्फलं ? संपन्नस्ते कश्चिदुपकारः ? , घातः प्राह—
 सखे ! भगुणहीनोऽसि, दर्शितो ममाचिन्त्याह्लादसंपादनेन भवता साक्षात्स्पर्शः, अथवा किमत्राभ्यर्थं ? , परार्थमेव निर्मितस्त्वमसि विधात्रा,
 तथाहि—परार्थमेव आपन्ते, लोके नूनं भवादृशाः । मादृशानां तु संभूतित्वत्प्रसादेन सार्थिका ॥ १ ॥ इदं हि तेषां सौजन्यं, यत्स्व-
 भावेन सर्वदा । परेषां सुरदेहुत्वं, प्रपद्यन्ते नरोत्तमाः ॥ २ ॥ स्पर्शनेन चिन्तितं—अये ! संपन्नस्तावदेव मे निर्व्यभिचारः किङ्करः,
 प्रतिपद्यते मयाऽऽदिष्टमेव कृष्णं श्वेतं श्वेतं कृष्णमिति निर्विचारं, एवं विचिन्त्या स्पर्शनेनाभिहितं—वयस्य ! इयतैव नः प्रयोजनं, परि-

नर्त्तनी भयदुष्कारसंप्रत्येति, ततो मनीषिसमीपमुपगम्याभिहितमनेन—सत्ये ! किं सायकः भवताऽथसंपादनं भवति । न चास्मिन् मनीषिणोऽपि—भद्र ! किमप्रोच्यते, अनाल्येयस्तावकोऽविश्रयः, स्पर्शनेन चिन्तितं—अये ! साभिप्रायकमेवद्, दुष्टः सत्येय भवत्येव मादरी रञ्जयितुं स्थितोऽहमनेन स्वरूपतः प्रायेण, तस्मात्सलज्ज एव तावदास्तां नात्र बहुविकल्पनं श्रेयस्कृतं इति त्वत्ता कृता स्पर्शनेन कैकली, न दर्शितो मुरविकारोऽपि स्थितो मौनेनेति, इत्यथ चालेनापि स्वमातुरङ्कुशलमालायाः कथितः भवेत्तस्य यो योगदीपनशक्तिपुरःसरं सुरसंपादनसामर्थ्यलक्षणाः स्पर्शनव्यतिकरः, अकुशलमालोवाच—जात ! सूचितमिदमाद्यवेद सुन्दरस्त्वानेन परमित्रेण सार्द्धं संबन्धः हेतुः सुरापरम्परायाः, किं चास्ति ममापीदृशी योगशक्तिरिति दर्शयिष्याम्यहमपि हलं, पालस्तूयाच—यथेवं सतो षडुत्तरमन्यायाः प्रसादेनास्माभिरद्यापि द्रष्टव्यम्, अकुशलमालोवाच—तत्कथनीयं भवता योगशक्तिरिति, इत्यथ मनीषिणाऽपि स्वमातुः शुभसुन्दर्यो निवेदितः सर्वोऽपि स्पर्शनवृत्तान्तः, तथाऽभिहितं—वत्स ! न पापमित्रेण सह संसर्गः, कारणमेव दुःस्वप्नोत्पत्तेः, मनीषिणाऽभिहितं—सत्यमेतत्, केवलं न कर्तव्यमत्र भयमन्यया, लघुं स्वरूपेण, नाहमस्य यत्नवतोऽपि यथानागोचरः, केवलमस्य परित्यागकालं प्रतिपालयामि, यतः प्रतिपन्नोऽयं मया मित्रतया हातुं युक्तः, शुभसुन्दर्युवाच—जात ! सुन्दरमिदमनुष्ठितं भवता, अहो ते लोकज्ञता अहो ते प्रतिपन्नवारसत्त्वं अहो ते तद्दो गन्भीरता अहो ते स्वर्यातिरेकः, तथाहि—नाकाण्ड एव मुञ्चन्ति, सदीपमपि सज्जनाः । प्रतिपन्नं गृहस्थादी, जिनः ॥ १ ॥ प्रतिपन्नमकाले तु, सदीपमपि यस्त्यजेत् । स नित्यः स्वात्सवां मध्ये, न चासौ स्वार्थसायकः ॥ २ ॥ यस्तु

ः धन्यः ३ °किदीपनपु० प्र० १ °मतिकरः प्र०

हर्षोऽङ्कुशा
लमालाया

शुभसुन्द-
रीविचारः

॥ १६७ ॥

मूढतया काले, प्राप्तेऽपि न परित्यजेत् । सर्वेषां लभते तस्मान्, स्वक्षयं नात्र संशयः ॥ ३ ॥ हेयबुद्ध्या गृहीतेऽपि, वतो वस्तुनि मुद्दि-
मान् । वत्स्यागावसरापेक्षी, प्रशंसां लब्धुमर्हति ॥ ४ ॥ कर्मविलासराजस्तु महादेवीभ्यां सकाशात् कुमारन्यतिकरमाकथ्यं पतिष्ठो मनी-
षिणो रुद्रो बालस्य चित्तमध्ये, बालेनापि वतःप्रभृति गाढतरं कोमलशयनसुरवायासेवनानि स्पर्शनप्रियाणि दिवानिशमाधराया परित्यक्तो
राजकुमारोचितः शेषव्यापारः परित्यक्तं गुरुदेवपादवन्दनं विमुक्तं कलाप्रहणं शिथिलीकृत्वा लज्जा अङ्गीकृतः पशुधर्मः, वतोऽसौ न
गणयति लोकवचनीयतां न रक्षति कुलकलङ्कं न जानीते स्वस्योपहासतां नोपेक्षते कुशलपक्षं न गृह्णाति सदुपदेशान्, केनलं यय
कुश्रयिन् नारीसङ्गमासनमन्यद्वा किञ्चित्कोमलमुपलभते तत्र तत्राविचार्य तत्स्वरूपं लील्यतिरेकेण प्रवर्तत एव, ततो मनीषी संभाव-
रुणसं शिक्षयति स्पर्शनस्य मूलशुद्धिमाचष्टे वञ्चकोऽयमिति दीपयति भ्रातर्नास्य विश्वसनीयं परस्परिपुत्रेय स्पर्शन इति वं पाठं पुनः
पुनश्चोदयति, बालः प्राह—मनीषिपुत्रलभनेनाट्टप्रार्थनं प्रलपेन, य एष मे वरययस्योऽनन्वागापसुरसतागदावगाहने हेतुः स एव ते पर-
मरिपुरिति कैपरा भाषाः, मनीषिणा चिन्तितं—मूढः रात्रेय न शक्यते निवारयितुम्, अतोऽल्भेवनिवारणेन, स्वस्वर्षे मया यन्मो वि-
धेयः, तथाहि—अकार्यवाराणोद्युक्तो, मूढे यः परित्यजते । धानिवस्तरो पृथा तस्य, भस्मन्याजयाद्वुतिर्यथा ॥ १ ॥ नोपदेशशतेनापि,
मूढोऽकार्यान्निवर्त्यते । शीतांशुप्रसन्नान्तेन राहुर्वोक्त्यनिवारितः ॥ २ ॥ अकार्ये दुर्धिनीतेषु, प्रष्टव्येषु ततः सदा । न किञ्चिदुपदेष्टव्यं,
सता कार्याऽवधीरणा ॥ ३ ॥ इत्यालोच्य स्वयं चित्ते, हित्वा बालस्य शिक्षणम् । स्वकार्यकरणोद्युक्तो, मनीषी मौनमाश्रितः ॥ ४ ॥ इत्यभ-
रात्रैव कर्मविलासस्य राजोऽस्ति सामान्यरूपा नाम देवी, तस्याश्चाभीष्टवमोऽस्ति माध्यमचुद्धिर्नाम दारको, वल्लभतमो मनीषिपालयोः,
क्रीडितस्त्राभ्यां सह भूयांसं कालं, स च प्रयोजनवशाद्वाजादेशेनैव देशान्तरं गत आसीत्, इदानीमानगतः, दृष्टो मनीषिपालो सह स्पर्श-

नित्यतायां स्पर्शनेन च, ततः सर्वानुक्तेन मध्यमबुद्धिना कर्णाग्र्ये निधाय वदनं पृष्ठे बालः—क एष इति^१, निवेदित्वा पा—स्पर्शननामायमभिन्यप्रभावोऽस्मत्सरचर इति, मध्यमबुद्धिरुवाच—कथं^१, ततः कथितो बालेन सर्वोऽपि व्यतिकरः, मनुदेरपि स्पर्शनम्योपरि द्योतभावः, बालेनाभिहितं—भद्र स्पर्शन^१ दर्शयास्य स्वकीयं माहात्म्यं, स्पर्शनः ग्राह—एष दर्शप्रपञ्चा योगशक्तिः कृतमानन्दार्जनं अभिहितं मध्यमबुद्धेः दरीरं विसितो मध्यमबुद्धिः प्रवृत्ता कोमलस्पर्शोच्छा उपशुक्तानि गूढानादीनि संज्ञातभित्ताह्लादः प्रीणितो मध्यमबुद्धिः, प्रकटीभूतः स्पर्शनः, पृष्ठं स्वप्रयाससाफल्यम्, अनुगृहीतोऽहं भवतीति भर्त्सनं मध्यमबुद्धिना, ततः पानीभूतोऽयमपि न दूरयायी वर्त्तव इति विचिन्तितं स्पर्शनेन, मनीषिणा चिन्तितं—यदीकृतमध्यमबुद्धिरनेन पापेन स्पर्शनेन, अतो यद्युपेक्षं गृह्णाति ततः शिक्षयाम्येनं, मा भूदस्य मुग्धतया वपाकस्य वञ्चनमिति, नम्यमबुद्धिरभिहितो मनीषिणा—भद्र ! न भद्रकोऽयं स्पर्शनो, विषयाभिलाषप्रयुक्तोऽयं लोकानां वञ्चकः पर्यटति, मध्य—अथ^१, ततः कथिता मनीषिणा दोषप्रभावोपलब्ध्या समस्ताऽपि तस्य स्पर्शनस्य मूलशुद्धिः, मध्यमबुद्धिना चिन्तितं—मम तावदस्य स्पर्शनस्य संयन्त्रिणी वरसलता अभिन्यप्रभावता सुखहेतुता च, अयमपि च मनीषी नाशुकभाषी, तत्र तत्र हन्तव्यं^१ किं वा यद्यमेवंस्थिते पुनर्मे इति^१, अथवा किमनेन चिन्तितेन^१ तावदन्धां पृच्छामि, तदुपदिष्टमाचरिष्यामीति विस्मात्मान्वरूपायाः समीपं, कृतं पादपवनं अभिनन्दितस्तथा निविष्टः क्षितिवले निवेदितो व्यतिकरः सामान्यरूपयोक्तं—वरस ! स्पर्शनमनीषिणोर्द्वयोरपि वचनमनुवर्त्तयतोभयाविरोधेन मध्यमवयैव स्यात्तुं शुक्लं, कालान्तरे पुनर्य एव बलवत्तरः पक्षः भ्रमणीयः, तथाहि—संज्ञापापद्राचिन्तेन, भिन्नं कार्यद्वये सत्ता । कार्यः कालविलम्बोऽत्र, दृष्टान्तो मिथुनद्वयम् ॥१॥

मूढतया काले, प्राप्तेऽपि न परित्यजेत् । सर्वेषां लभते तस्मात्, स्वक्षयं नात्र संशयः ॥ ३ ॥ देयबुद्ध्या गृहीतेऽपि, ततो वस्तुनि बुद्धि-
मान् । तत्प्रमाणवत्सरापेक्षी, प्रदांसां लब्धुमर्हति ॥ ४ ॥ कर्मविलासराजस्तु महादेवीभ्यां सकाशात् कुमारव्यतिकरमाकर्ष्य परितुष्टो मनी-
षिणो रष्ट्रो बालस्य चित्तमध्ये, बालेनापि तवःप्रभृति गाढतरं कोमलशयनसुरतायासेवनानि स्पर्शनप्रियाणि दिवानिशमाचरता परित्यक्तो
राजकुमारोचितः शेषव्यापारः परिहृतं गुरुदेवपादवन्दनं विमुक्तं कलाग्रहणं स्थिथिलीकृता लज्जा अङ्गीकृतः पशुधर्मः, ततोऽसौ न
गणयति लोकवचनीयतां न रक्षति कुलकलङ्कं न जानीते स्वस्योपहास्यतां नोपेक्षते कुशलपक्षं न गृह्णाति सदुपदेशान्, केवलं यत्र
दुःखचित् नारीसङ्गमासनमन्यद्वा किञ्चित्कोमलमुपलभते तत्र तन्नाविचार्य तत्स्वरूपं लौट्यातिरेकेण प्रयत्नत एव, ततो मनीषी संजातक-
रणलं शिक्षयति स्पर्शनस्य मूलशुद्धिमाचष्टे बभ्रकोऽयमिति दीपयति भ्रातर्नास्य विश्वसनीयं परमरिपुरेय स्पर्शन इति तं बालं पुनः
पुनश्चोदयति, बालः प्राह—मनीषिजलमनेनाट्टार्थेन प्रलोभेन, य एष मे वरवयस्योऽनन्तागाधमुखसगरावगाहने हेतुः स एव ते पर-
मरिपुररिति कैषा भाषा?, मनीषिणा चिन्तितं—मूढः सत्येव न दास्यते निवारयितुम्, अतोऽलभेतन्निवारणेन, स्वरक्षणे मया यन्नो वि-
धेयः, तथाहि—अकार्यवारणोद्युक्तो, मूढे यः परित्यजते । काविरुतरो युष्मा तस्य, भस्मन्याज्याहुतिर्यथा ॥ १ ॥ नोपदेशशक्तेनापि,
मूढोऽकार्यादिवर्त्यते । शीतांशुप्रसन्नात्केन राहुर्वार्क्यैर्निवारितः? ॥ २ ॥ अकार्ये दुर्विनीतेषु, प्रभृतेषु ततः सदा । न किञ्चिदुपदेष्टव्यं,
सत्ता कार्याऽवधीरणा ॥ ३ ॥ इत्यालोच्य स्वयं चिन्ते, हित्वा बालस्य शिक्षणम् । स्वकार्यकरणोद्युक्तो, मनीषी मौनमाश्रितः ॥ ४ ॥ इतश्च-
तस्यैव कर्मविलासस्य राक्षोऽस्ति सामान्यरूपा नाम देवी, तस्याश्चाभीष्टतमोऽस्ति मध्यमबुद्धिर्नाम दारको, बह्वभतमो मनीषिबालयोः,
क्रीडितस्त्राभ्यां सह भूयांसं कालं, ॥ च प्रयोजनवशाद्राजादेशेनैव देशान्तरं गत आसीत्, इदानीमागतः, दृष्टौ मनीषिबालौ सह स्पर्श-

ज्ञानाभ्यां स्पर्शनेन च. ततः सद्भौतुर्नेन मध्यमबुद्धिना कर्णाभ्यर्णे निधाय वदनं पृष्ठे बालः—क एष इति ?, निवेदितो
था—स्पर्शननामायमचिन्त्यप्रभावोऽस्मात्सहचर इति, मध्यमबुद्धिरुवाच—कथं ?, ततः कथितो बालेन सर्वोऽपि व्यतिकरः,
मनुदेरपि स्पर्शनस्योपरि श्लोढभावः, बालेनाभिहितं—भद्र स्पर्शन ! दर्शयास्य स्वकीयं माहात्म्यं, स्पर्शनः प्राह—एष दर्श-
प्रयुक्ता योगशक्तिः कृतमन्त्रद्वानं अधिष्ठितं मध्यमबुद्धेः दरीरं विस्रितो मध्यमबुद्धिः प्रवृत्ता कोमलस्पर्शोच्छ्ला उपमुक्तानि
रत्नादीनि संजातधित्वाह्वारः प्रीणितो मध्यमबुद्धिः, प्रकटीभूतः स्पर्शनः, पृष्ठं स्वप्रयाससाफल्यम्, अनुपृहीतोऽहं भवतेति
ममनं मध्यमबुद्धिना, ततः पानीभूतोऽयमपि न दूरयायी वर्त्तत इति विचिन्तितं स्पर्शनेन, मनीषिणा चिन्तितं—वशीकृत-
मध्यमबुद्धिरनेन पापेन स्पर्शनेन, अतो यद्युपेदशं गृह्णाति ततः शिक्षयाम्यनेन, मा भूदस्य सुगवतया वराकस्य वञ्चनमिति,
मध्यमबुद्धिरभिहितो मनीषिणा—भद्र ! न भद्रकोऽयं स्पर्शनो, विषयाभिलाषप्रयुक्तोऽयं लोकानां वञ्चकः पर्यटति, मध्य-
—द्वयं ?, ततः कथिता मनीषिणा षोडशप्रभावोपलब्ध्या समस्ताऽपि तस्य स्पर्शनस्य मूलबुद्धिः, मध्यमबुद्धिना चिन्तितं—
मम सायदस्य स्पर्शनस्य संघनियनी वत्सलता अधिन्त्यप्रभावता सुरदेहेतुता च, अयमपि च मनीषी नायुकभाषी, तन्न
य सत्त्वं ? किं वा वयमेवंस्थिते कुर्म इति ?, अथवा किमनेन चिन्तितेन ? तावदन्धां पृच्छामि, तदुपदिष्टमाचारिव्यामीति वि-
तामान्यरूपायाः समीपं, कृतं पादपवनं अभिनन्दितवत्सया निविष्टः क्षितिवले निवेदितो व्यतिकरः सामान्यरूपयोक्तं—वत्स !
स्पर्शनमनीषिणोर्द्वयोरपि वचनमनुवर्त्तयतोभयाविरोधेन मध्यस्यवर्धेव स्यातुं युक्तं, कालान्तरे पुनर्य एव बलवत्तरः पक्षः
भयणीयः, तथाहि—संज्ञापापदाचिन्तेन, भिदने कार्यद्वये सता । कार्यः कालविलम्बोऽन्न, दृष्टान्तो मिथुनद्वयम् ॥ १॥

मूढतया काले, प्राप्तेऽपि न परित्यजेत् । सर्वेषां लभते तस्मात्, स्वक्षयं नात्र संशयः ॥ ३ ॥ हेयबुद्ध्या गृहीतेऽपि, ततो वस्तुनि द्युद्धि-
मान् । तद्व्यग्रावसरपेक्षी, प्रशंसां लब्धुमर्हति ॥ ४ ॥ कर्मविलासराजस्तु महादेवीभ्यां सकाशात् कुमारव्यतिकरमाकर्ष्य परितुष्टो मनी-
षिणो रुष्टो बालस्य चित्तमध्ये, बालेनापि ततः प्रच्युति गाढतरं कोमलशयनसुरवाद्यासेवनानि स्पर्शनप्रियाणि दिवानिशमाचरता परित्यक्तो
राजकुमारोचितः श्रेयव्यापारः परिरुतं गुरुदेवपादवन्दनं विमुक्तं कलामहणं शिथिलीकृता लज्जा अङ्गीकृतः पशुधर्मः, ततोऽस्मां न
गणयति लोकवचनीयतां न रक्षति कुलकलङ्कं न जानीते स्वस्योपहास्यतां नोपेक्षते कुशलपक्षं न गृह्णाति सदुपदेशान्, केवलं यत्र
हुनयित् नारीसङ्गमासनमन्यद्वा किञ्चित्कोमलमुपलभते तत्र तत्राविचार्य तत्स्वरूपं लौल्यातिरेकेण प्रवर्तत एव, ततो मनीषी संजातक-
रुणसां शिक्षयति स्पर्शनस्य मूलशुद्धिमाचष्टे वञ्चकोऽयमिति दीपयति भ्रातर्नास्य विश्वसनीयं परमरिपुरेण स्पर्शन इति तं बालं पुनः
पुनश्चोदयति, बालः प्राह—मनीषिजलमनेनादृष्टार्थेन प्रलापेन, य एष मे वरवयसोऽनन्तागाधसुखसागरावगाहने हेतुः स एव ते पर-
मरिपुरिति कैयट भाषा?, मनीषिणा चिन्तितं—मूढः स्वल्पेन न शक्यते निवारयितुम्, अतोऽलमेतन्निवारणेन, स्वरक्षणे मया यन्मो वि-
धेयः, स्याद्वि—अकार्यवारणोद्युक्तो, मूढे यः परित्यजते । वाग्विस्तरो वृथा तस्य, भस्मन्याज्याद्बुतिर्यथा ॥ १ ॥ नोपदेशशक्तेनापि,
मूढोऽकार्यान्निवर्त्यते । शीतांशुभसनात्केन राहुर्वार्क्यैर्निवारितः? ॥ २ ॥ अकार्ये दुर्विनीतेषु, प्रवृत्तेषु ततः सदा । न किञ्चिदुपदेष्टव्यं,
सता कार्याऽवधीरणा ॥ ३ ॥ इत्यालोच्य स्वयं चित्ते, हित्वा बालस्य शिक्षणम् । स्वकार्यकरणोद्युक्तो, मनीषी मौनमाश्रितः ॥ ४ ॥ इत्यश्व-
त्सवै कर्मविलासस्य रामोऽस्ति सामान्यरूपा नाम देवी, तस्याश्चाभीष्टतमोऽस्ति मध्यमबुद्धिर्नाम दारको, बल्लभतमो मनीषिबालयोः,
क्रीडितस्त्राभ्यां सह भूयांसं फालं, स च प्रयोजनवशाद्राजादेशेनैव देशान्तरं गत आसीत्, इदानीमागतः, दृष्टौ मनीषिबालौ सह स्पर्श-

प्राप्य इति विचिन्त्य कृतमनेन देवदाक्याऽऽत्मनो वैक्रियं मुग्धरूपं, निर्वातिता कनकसूर्पिका भूता कुसुमाना गताऽऽललाच-
गमाद् य—जिताऽसि प्रिये । जिताऽसि, तवः कथमार्थमुत्रो दृष्टिवेद्यायो जिताऽहमपि, (पीति) विलम्बीभूता मनागकुटिला,
त—प्रियेऽयं विषादेन, स्वल्पमिदं कारणं, केवलं निर्वातिताऽमुना कुसुमोच्चयो, ब्रजावोऽमुष्मिन्नुपवन्विभूषणे कदलीलता-
ननाया, तवो गत्वा कृतमाभ्यां तत्र पद्मवदायनीयं, इतश्च विचक्षणया चिन्तितं—अये ! गतस्त्वावदेय कालश्च; तवो यावदयं
यथेयं नार्ग दूरं यत्तते तावदवतीर्य मानयाम्येनं रतिवियुक्तमकरकेतनाकारं तरणं, करोम्यात्मनो जन्मनः साफल्यं, लक्षित-
भद्रशान्तेनैव तयोर्दूरीभवनेहेतुः, ततो विषायाकुटिलारूपं कुसुमभूतकनकसूर्पिका गता मुग्धसमीपम्, आह य—जितोऽ-
तोऽसि, ततः ससंभ्रमं तां निरीक्ष्य मुग्धः प्राह—प्रिये ! सुष्ठु जिताः, किममुना क्रियतां ? विचक्षणयोक्तं—यदहं वदामि,
नृकं तत् ? विचक्षणाऽऽह—ब्रजामो लताभवन्, मानयामो विशेषतः सदुपवन्विभ्रयं, प्रतिपन्नमनेन, तवो गत्वा सौ विचक्ष-
कदलीलतागुदके, दृष्टं तन्मिथुनं, निरीक्षितं विसिताभ्यां परस्पराभिमुखं मिथुनाभ्यां, न दृष्टस्त्रिलुपत्रिभगमाप्रोऽपि
ः, मुग्धेन चिन्तितम्—अये ! भगवतीनां वनदेवतानां प्रसादेन द्विगुणोऽहं संपन्नो देवी च, तदिदं महदभ्युदयकारणं, तं
ज्ञात्वा, ततो निवेद्य स्थाभिप्रायमितरेषां गच्छामस्तावतावसमीपम् इत्यभिषायोत्थितो मुग्धः, चालितं चतुष्टयमपि, प्रविष्टं
गते, दृष्टिलोक्य विस्रितो राजा महादेवी परिकरश्च, किमेतदिति दृष्टो मुग्धः, स प्राह—वनदेवताप्रसादः, ऋजुराह—
कथितो मुग्धेन व्यक्तिकरः, ऋजुना चिन्तितम्—अहो मे धन्यता अहो मे देवतानुमहः, तवो हर्षातिरेकेण समादिष्टस्तेना-
नगरे दापितानि भद्रादानानि विधापितानि नगरदेवतापूजनानि, स्वयं च राजा राजमण्डलमध्यस्थः प्राह—एकेन सुतेन

मध्यमबुद्धिरवाच—अन्य ! किं तन्मिथुनद्वयं^१, सामान्यरूपयोक्तं पुत्राकर्ण्य—अस्ति वधाविधं नाम नगरं, तत्र ऋजुर्नाम राजा, तत्स
 प्रगुणा नाम महादेवी, तयोर्मकरभ्रजाकारो मुरघो नाम तनयः, तस्य च रतिसन्निभा अकुटिला नाम भार्या, ततस्तयोर्मुग्धाकुटिलयोर-
 न्योऽन्यद्वानुरागयोर्विषयमुखमनुभवतोर्व्रजति कालः, अन्यदा वसन्तसमये उपरितनप्रासादभूमिकावासमवने व्यनस्तिवः प्रभाते वरित्यतो
 मुरगश्चमादुरो, मनोहरविविधविकसितकुसुमवनराजिराजितं गृहोपवनमुपलभ्य संजातव्रीहामिलापो भार्या प्रत्युवाच—देवि ! अतिरमणीयमु-
 पवनभीः, बहुतिष्ठ गच्छावः कुसुमोषयनिमित्तं, आनयाव एतां, अकुटिलयाऽभिहितं—यदाक्षापयत्यार्यपुत्रः, ततो गृहंत्वा मणिरसचिके
 कनकसूर्पिके गते गृहोपवनं, प्रारब्धः कुसुमोषयो, मुरगः प्राह—देवि ! पश्यबावलावत् कः कनकसूर्पिकां क्षटिति पूरयति^१, प्रज त्वमन्यस्यां
 विशि अहमन्यस्यां प्रजामीति, अकुटिलयाऽभिहितं—एवं भवतु, गतो कुसुमोषयं कुर्वाणो परस्परं दर्शनपयातीतयोर्गह्वरान्तरयोः, अद्या-
 न्तरे कथञ्चित् प्रवेशमायातं व्यन्तरदेवमिथुनकं, कालज्ञो देवो विचक्षणा देवी, तेन च गगनतले विचरताऽवलीकृतं वन्मनुष्यमिथुनं,
 वतोऽचिन्त्यतया कर्मपरिणतेरतिसुन्दरतया तस्य मानुषमिथुनस्यापयांलोचितकारितया मन्मथस्य मदनजननतया मधुमासस्यातिरमणीय-
 तया प्रवेशस्य कैलिवहलतया व्यन्तरभावस्याविचपलतयेन्द्रियाणां दुर्निवारतया विषयाभिलाषस्यातिचटुलचारितया मनोवृत्तेस्तथामविवक्ष्य-
 तया च तस्य वस्तुनः कालशस्याभूदकुटिलायां वीथोऽनुरागः तथैव च मुरगस्योपरि विचक्षणायाः, ततः किलैतां पञ्चयानीतिवृत्त्या
 कालशेनाभिहितं विचक्षणा—देवि ! प्रज त्वमप्रवः वावयावदहमिवो राजगृहोपवनाद्देवार्चननिमित्तं कतिचित्कुसुमान्यादायागच्छामि,
 सा तु मुग्धद्वयतया स्तिवा मौनेन, गतोऽकुटिलाभिमुखं कालशोऽवलीर्णो घनतराहने अदर्शनीभूतो विचक्षणायाः, चिन्तितमनेन—
 अये ! किं पुनः कारणमाश्रित्येदं मिथुनं परस्परतो दवीयोदेववर्ति वर्तते, ततः प्रयुक्तमनेन विभक्तज्ञानं, लक्षितं तयोर्दूरीभवनकारणं,

प्राप्य इति विचिन्त्य कृतमनेन देवराज्याऽऽत्मना धाम्नेयं सुखं लब्धम्, ततो जित्वाऽसि प्रिये । जित्वाऽसि, ततः कथमार्थपुत्रो षाट्स्थेयायावो जित्वाऽहमपि, (पीति) विलक्ष्यभूता भनागुल्लङ्घ्य-
ममाह च—जित्वाऽसि प्रिये । जित्वाऽसि, ततः कथमार्थपुत्रो षाट्स्थेयायावो जित्वाऽहमपि, (पीति) विलक्ष्यभूता भनागुल्लङ्घ्य-
देव—प्रियेऽस्य विधादेन, स्वल्पमिदं कारणं, केवलं निर्वर्त्तितोऽपुना कुसुमोच्चयो, प्रजावोऽमुष्मिन्नुपवनविभूषणे कदलीलता-
प्रनया, ततो गत्वा कृतमाभ्यां तत्र पद्मरायनीयं, इतश्च विचक्षणया चिन्तितं—अये ! गतस्त्वावदेय कालज्ञः, ततो यावदयं
नश्येयं नारी दूरे वसंते तावदवतीर्य मानयाभ्येनं रतिवियुक्तमकरकेतनाकारं तरुणं, करोम्यात्मनो जन्मतः साफल्यं, लक्षित-
भद्रराजनेनेव तयोर्दूरीभवनेदंशुः, ततो विधायाकुटिलारूपं कुसुमपुवकनकसूर्पिका गता मुग्धसमीपम्, आह च—जितोऽ-
जनोऽसि, ततः ममभ्रमं तां निरीक्ष्य मुग्धः प्राह—प्रिये ! सुप्तु जितः, किमपुना क्रियतां ? विचक्षणयोक्तं—यदहं वदामि,
—किं तन् ? विचक्षणाऽऽह—प्रजामो लताभवनं, मानयामो विशेषतः सदुपवनाभियं, प्रतिपन्नमनेन, ततो गत्वा तौ विचक्ष-
य कदलीलतागृहके, दृष्टं तन्मिथुनं, निरीक्षितं विस्मिताभ्यां परस्परमभिमुलं मिथुनाभ्यां, न दृष्टस्त्रिलुपत्रिभागमात्रोऽपि
तः, मुग्धेन चिन्तितम्—अये ! भगवतीनां वनदेवतानां प्रसादेन द्विगुणोऽहं संपन्नो देवी च, तदिदं महदभ्युदयकारणं, तं
साताय, ततो निवेद्य स्थाभिप्रायमितरेषां गच्छामस्त्वावतातसमीपम् इत्यभिधायोत्थितो मुग्धः, चलितं चतुष्टयमपि, प्रविष्टं
कथितो मुग्धेन व्यतिकरः, ऋजुना चिन्तितम्—अहो मे घन्यता अहो मे देवतानुग्रहः, ततो हर्षातिरेकेण समादिष्टस्तेना-
ति नगरे द्वापितानि मदादानानि विधापितानि नगरदेवतापूजनानि, स्वयं च राजा राजमण्डलमध्यस्थः प्राह—एकेन सुतेन

सुतद्वयं, वध्वा जातमधो वधूद्वयम् । स्यादत पित्राद्य सज्जनाः, गायत वाद्यवाद्य नृत्यत ॥ १ ॥ ततः प्रमुन्नाति नदादीनां स्तनदेर नो-
 न्नोक्तमनुग्रहन्ती वादितानन्दमर्दलसन्दोहवधिरितदिगन्ता विदितोर्ध्वमुजा नर्तितुं प्रवृत्ता, द्विगुणार्धं संघर्षेति गता द्वापद्विष्टला, दन्तुभाः
 दोषान्तःपुरिकाः, प्रमुदितं नगरं, वृत्तो दृष्ट्वा विमर्देन महानन्द इति, केलिप्रियतया हृष्टः कालक्षः, केषु च चिन्तितमनोन—का पुनरेषा
 द्वितीया योषित् संजातेति, उपयुक्तो ज्ञाने, स्नातमनेन—सैवेया मदीयभायां विचक्षणोति, ततः संजातः शेषः, चिन्तितमनोन, मारया-
 न्येनं दुराचारं पुरुषम्, एषा पुनरमरतया न दाक्यते मारयितुं, तथाप्येवं पीडयामि यथा न पुनः परपुरगान्धमर्षि प्राप्यते, एतं दृष्ट-
 निश्चयस्याप्यस्य कालक्षस्य तथाभवितव्यतया प्रवृत्ताऽर्थपर्यालोचना, स्फुरितं चित्ते—यथा न सन्ध्यां चिन्तितमिदं मया, न पार्श्वर्तोपा-
 दावचिक्षणा, यतोऽहमसि न दृष्ट्वाचारो, ममापि समानोऽयं दोषः, मारणमपि शुभस्य न शुभं, यतो मारितोऽलिभन्यभाभारं रिक्ताय
 न भजते मामकुटिला, विरज्यते सुतरां विचक्षण, तत्किमकुटिलां गृहीत्याऽदृष्टस्य कलत्रपर्यणः इतोऽयमगामि १, एतदपि नास्ति, यतोऽ-
 कण्डप्रस्थाने न स्वाभाविकोऽयमिति लक्षितविकाराय फदाचिदकुटिला मां न भजते, तथा रहितस्य पुनर्मननमनपक्रमेन, तस्मादोष्यांथकम्
 परित्यज्य कालविलम्ब एवात्र श्रेयानिति, विचक्षणयापि चिन्तितम्—अथे ! स एवायं मदीयभर्ता कालक्षोऽनेन रूपेण स्थितः, पुतोऽप्यस्यात्र
 संभव इति, ततः कथमस्य पुरतः परपुरेण सह विष्टामीति संजातलज्जा अयमन्यां भजत इति समुत्पन्नोऽर्थो दुःशक्रमेवं स्थिते स्थानु-
 मित्याविर्भावकुलभावा गताया अपि न काचिदर्थसिद्धिरिति स्थानोनात्मानं तोषयन्ती न चान्या गतिरस्तीति निरालम्बा, सापि यद्वृत्ति-
 प्यतया कालविलम्बमेवाश्रित्य तत्रैव स्थिता, तत्पश्यत्यदर्शिवैक्रियो परित्यक्तोऽर्थोपमो देवमायया समस्तमानुषकर्तव्यान्याचरन्ती प्रत्येकं
 द्वयं भजमानौ स्थितौ विचक्षणकालक्षौ प्रभूतकालम् । अन्यथा मोक्षविलयाभिधाने कानने सातिशयज्ञानादिरक्षाकरो षट्शिक्षापरिकरः

विषयो नामाचार्यः, निवेदितो नरेन्द्रयोद्यानपालेन, ततः सपरिचिनो निर्गतस्तद्वन्द्वनार्थं राजा, भगवताऽपि पद्याभ्यां
रट्टनप्रोपविष्टरतेभ्यो धर्ममाध्यापो भगवान्प्रपत्तिना ह्लातलविलुलितमौलिना, वन्दितं तत्पादारविन्दं शेषमुनयश्च, अभि-
विष्टपिपाटनपट्टिनिष्ठुर्युटारायमाणेन धर्मलाभाशीर्वादेन भगवता श्रेयसविभिन्न, उपविष्टा भूतले, कालश्चादयोऽपि प्रयुज्य
रिद्विन्नयं यथास्थानमुपविष्टाः, प्रस्तुता भगवता विशेषतो धर्मदेशना, दर्शिता भवनिर्गुणता वर्णिताः कर्मबन्धहेतवः नि-
गतकारात्मः श्रापितो मोक्षमार्गः रथापितः शिवसुरातिशयः कथिता विषयाभिप्लव्नस्य भवभ्रमणहेतुशिवसुरप्रतिरो-
धः, सन्नान्द्रगयद्वचनायुतमकरण्यं विचक्षणकालश्चयोर्विदलितं मोहजालमाविर्भूतः सन्त्यग्दर्शनपरिणामः समुज्ज्वलितः कर्मोन्ध-
नदुश्चरितनपथात्तापानलः, अश्रान्तरे तयोः शरीराभ्यां विनिर्गते रक्तकण्ठैः परमाणुभिर्घटितशरीरा बीभत्सा दर्शनेन भीषणा-
दुर्निर्दिष्टानां णका वी भगवतः प्रतापं सोढुमक्षमा निर्गत्य पर्यदः पञ्चान्मुखीस्त्रिता दूर्वाचिन्ति भूभागे स्थिता, पञ्चाक्षान्
या गलद्रभुमलिलौ समकमेव विचक्षणाकालश्चौ पतितौ भगवत्परणयोः, कालश्चेनाभिहितं—भगवन्नयमाधमोऽहं येन नया
भायां आचरितं पारदायं दूतयः सरलद्वयो मुनयो जनितो नरेन्द्रमहादेव्यादीनां व्यलीकसुतव्यामोहः वञ्चितोऽयं पर-
स्व समैर्गोविन्दपापकर्मणः कथं शुद्धिर्भविष्यतीति?, विचक्षणयोक्तं—समाधि कथं?, यतः समाचरितं पापिष्ठया नयाऽपीदं
नवेद्यते?, दिव्यज्ञानस्य प्रत्यक्षमेवैवं समस्तं भगवतः, भगवानाह—भद्रौ! न कर्तव्यो युवान्यां विषादो, न भद्रयोर्दोषोऽयं,
स्वरूपं, तावाहतुः—इत्य पुनर्दोषोऽयं?, भगवानाह—येयं युष्मच्छरीराभिर्गत्य दूरे स्थिता नाटी तस्याः, तावाहतुः—
। सरलद्वयो अङ्गीकृतमुत्तरं प्र०

सुतद्वयं, यथा जातमथो यथूद्वयम् । एतत् पितृताय सञ्जनाः, गायत वाद्यताय नृत्यत ॥ १ ॥ ततः प्रगुणापि महादेवी एतदेव ने-
 न्द्रोद्यमनुग्रदन्ती वादितानन्दमर्दलसन्दोहवधिरदिगन्ता विहितोर्व्वमुजा नर्चितुं प्रवृत्ता, द्विगुणार्हं संपन्नैति गता हर्षमकुटिला, प्रवृत्ताः
 दोषान्तःपुरिकाः, प्रमुदितं नगरं, वृत्तो वृहत्ता विमर्देन महानन्द इति, केलिप्रियतया हृष्टः कालज्ञः, केवलं चिन्तितमनेन—आ पुनरेषा
 द्वितीया योषित् संजातेति, उपयुक्तो ज्ञाने, ज्ञातमनेन—सैर्वेषा मदीयभार्या विचक्षणेति, ततः संजातः क्रोधः, चिन्तितमनेन, मारया-
 न्येतं दुराचारं पुरुषम्, एषा पुनरमरतया न शक्यते मारयितुं, तथाप्येवं पीडयामि यथा न पुनः परपुरुषगन्धमपि प्रार्थयते, एवं कृत-
 निधयस्याप्यस्य कालज्ञस्य तथाभवितव्यतया प्रवृत्ताऽर्थपर्यालोचना, स्फुरितं चित्ते—यथा न सन्ध्यां चिन्तितमिदं मया, न पीडनीया
 तावद्विचक्षणा, यतोऽहमपि न हुद्धाचारो, ममपि समानोऽयं दोषः, मारणमपि मुम्यस्य न युक्तं, यतो मारितोऽस्मिन्नन्यथाभावं विज्ञाय
 न भजते मामकुटिला, विरज्यते सुतरां विचक्षणा, तत्किमकुटिलां गृहीत्वाऽट्टस्तकलत्रपर्यणः इतोऽप्यक्रमासि ?, एतदपि नास्ति, यतोऽ-
 क्राण्डप्रस्थाने न स्वाभाविकोऽयमिति लक्षितविकारा कदाचिदकुटिला मां न भजते, तया रहितस्य पुनर्गमनमनर्थकमेव, तस्मादीर्व्व्यायन्मं
 परित्यज्य कालविलम्ब एवात्र श्रेयानिति, विचक्षणायापि चिन्तितम्—अये ! स एवायं मदीयमर्त्ता कालज्ञोऽनेन रूपेण स्थितः, कुतोऽन्यस्यात्र
 संभव इति, ततः कथमस्य पुरतः परपुरुषेण सह विष्टामीति संजातलज्जा अयमन्यां भजत इति समुत्पन्नेर्व्या दुःशक्तमेवं स्थिते स्थातु-
 नित्ताविर्भूताहुलभाया गताया अपि न काचिदर्थसिद्धिरिति स्थानेनात्मानं तोषयन्ती न चान्या गतिरस्तीति निरालम्बा, सापि यद्भवि-
 त्यतया कालविलम्बमेवाश्रित्य तत्रैव स्थिता, तत्प्रयत्नदर्शितवैधिर्यो परितोकेर्व्यापमो देवमायया समस्तभानुपकर्तव्यान्याचरन्ती प्रत्येकं
 द्वयं भजमानौ स्थितौ विचक्षणाकालज्ञौ प्रभूतकालम् । अन्यथा मोहविलयाभिधाने कानने सावित्रायज्ञानादिरत्नाकरो वटुशिष्यपरिकरः

[illegible]

नावन् ! किमभिकेयं ? भगवताऽभिहितं—भद्रौ ! भोगवृष्ण्येवमभिधीयते, विचक्षणकालज्ञाभ्यामभिहितं—भगवन् ! कथं पुनरियमेन-
 येषदोषहेतुः, भगवताऽभिहितं—भद्रौ ! श्रयताम्—“रजनीव तमिस्रस्य, भोगवृष्ण्यैव सर्वदा । रागादिदोषवृन्दस्य, सर्वस्यैषा प्रवर्तिता
 ॥ १ ॥ येषामेया भवेद्देह, प्राणिनां पापचेष्टिता । तेषामकार्येषु मतिः, प्रसभं संप्रवर्तते ॥ २ ॥ वृणकाष्ठैर्मया यद्विजलपूरैर्यथोदधिः ।
 तथा न वृष्यत्येषाऽपि, भोगैरासेवितैरपि ॥ ३ ॥ यो मूढः श्रमयत्येनां, किल शब्दादिभोगतः । जले निदीधिनीनाथं, स हस्तेन त्रिपु-
 क्षति ॥ ४ ॥ मोहादेनां प्रियां कृत्वा, भोगवृष्ण्यं नराधमाः । संसारसागरे धोरे, पयंटन्ति निरन्त्यके ॥ ५ ॥ सद्दोषयमिति ज्ञात्वा, ये
 पुनः पुरुषोत्तमाः । स्वदेहगोहाग्निःसार्य, चित्तादरं निरुण्यते ॥ ६ ॥ ते सर्वोपद्रवैर्मुक्ताः, प्रलीनादोषकल्मषाः । आत्मानं निर्मलीकृत्य,
 प्रयान्ति परमं पदम् ॥ ७ ॥ युगम् । येऽनया रहिताः सन्ततो बन्धा भुवनत्रये । वशे गताः पुनर्येऽस्याः, साधुभिस्ते विगर्हिताः ॥ ८ ॥
 ‘अगुहूला भवन्त्यस्या, ये मोहावधमा नराः । तेषामेया प्रकृत्यैव, दुःखसागरदायिका ॥ ९ ॥ प्रविहूला भवन्त्यस्या, ये पुनः पुरुषोत्तमाः ।
 ‘तेषामेया प्रकृत्यैव, सुखसन्तोदकारिका ॥ १० ॥ तावन्मोक्षं नरो द्वेष्टि, संसारं बहू मन्यते । पापिष्ठा भोगवृष्ण्येयं, यावद्विसे विवर्तते
 ॥ ११ ॥ यदा पुनर्विलीयते, कथञ्चित्पुण्यकर्मणाम् । एषा भवत्सदा सर्वो, धूलिरुषः प्रकाशते ॥ १२ ॥ तावथादुषिषु च्रेषु, योषिदङ्गेषु
 मूढधीः । कुन्तेन्दीवरचन्द्रादिकल्पनां प्रतिपद्यते ॥ १३ ॥ यावदेया शरीरस्या, वर्तते भोगवृष्णिका । तदभावे मनस्तेषु, न स्वप्नेऽपि प्र-
 वर्तते ॥ १४ ॥ युगम् । समाने पुरुषत्वेऽपि, परकिङ्करतां गताः । निन्द्यं यत्कर्म कुर्वन्ति, भोगवृष्णाऽत्र कारणम् ॥ १५ ॥ येषां पुन-
 रियं देहाग्निर्गता सुमहात्मनाम् । निर्द्वाना अपि ते धीराः, राकादेरपि नायकाः ॥ १६ ॥ किञ्चित्पापसंसन्निधे, राजसैः परमाणुभिः ।
 निर्वर्तिवत्शरीरेयं, गीता वज्रान्तरेऽपि ॥ १७ ॥ तदेया भवतोः पापा, पापकर्मप्रवर्त्तिका । अवोऽस्या एव दोषोऽयं, विद्यते नैव भद्रयोः

भगवन् ! किन्नामिकेयं ? भगवताऽभिहितं—भद्रौ ! भोगवृण्यमभिधीयते, विचक्षणकालज्ञाभ्यामभिहितं—भगवन् ! कथं पुनरियमेवं-
 विषयोपदेष्टुः, भगवताऽभिहितं—भद्रौ ! श्रयताम्—“रजनीव तमिद्यस्य, भोगवृण्यैव सर्वदा । रागादिदोषवृन्दस्य, सर्वस्यैषा प्रवर्तिका
 ॥ १ ॥ येषामेषा भवेद्देह, प्राणिनां पापचेष्टिता । तेषामकर्षेणु मतिः, प्रसभं संप्रवर्तते ॥ २ ॥ वृणकाष्ठैर्यथा वह्निर्जलपूरैर्यथोदधिः ।
 “तथा न हृष्यत्येताऽपि, भोगैरासेविवैरसि ॥ ३ ॥ यो मूढः क्षमयत्येतां, किल शब्दादिभोगतः । जले निशीथिनीनाथं, स हस्तेन भिष्टु-
 “क्षति ॥ ४ ॥ मोहादेतां प्रियां कृत्वा, भोगवृण्यं नराधमाः । संसारसागरे घोरं, पर्यटन्ति निरन्तरे ॥ ५ ॥ सद्योपयमिति ज्ञात्वा, ये
 “पुनः पुरुषोत्तमाः । स्वदेहोद्वाग्निःसार्व, चिच्चद्वारं निरुन्धते ॥ ६ ॥ ते सर्वोपद्रवैर्मुक्ताः, प्रलीनाक्षेपकल्मषाः । आत्मानं निर्मलीकृत्य,
 “प्रयान्ति परमं पदम् ॥ ७ ॥ युगम् । येऽनया रहिताः सन्ततो वन्या भुवनत्रये । वशे गताः पुनर्येऽस्याः, साधुभिस्ते विगर्हिताः ॥ ८ ॥
 “अनुकूला भवन्त्यस्या, ये मोहादधमा नराः । तेषामेषा प्रकृत्यैव, दुःखसागरदायिका ॥ ९ ॥ प्रतिकूला भवन्त्यस्या, ये पुनः पुरुषोत्तमाः ।
 “तेषामेषा प्रकृत्यैव, सुखसन्तोदकारिका ॥ १० ॥ तावन्मोक्षं नरो द्रष्टि, संसारं षड् मन्यते । पापिष्ठा भोगवृण्येयं, यावद्विसे विवर्तते
 “॥ ११ ॥ यदा पुनर्द्वितीयेत, कथञ्चित्पुण्यकर्मणाम् । एषा भवत्तदा सर्वो, धूलिरूपः प्रकाशते ॥ १२ ॥ तावदाहुचिपुष्पेषु, योषिदन्नेषु
 “मूढधीः । हृन्नेन्द्रीवरचन्द्रादिकल्पनां प्रतिपद्यते ॥ १३ ॥ यावदेया शरीरस्था, वर्तते भोगवृण्यिका । तद्भावे मनस्तेषु, न स्वप्नेऽपि प्र-
 “वर्तते ॥ १४ ॥ युगम् । समाने पुरुषत्वेऽपि, परकिङ्करतां गताः । निन्द्यं यत्कर्म कुर्वन्ति, भोगवृण्योऽत्र कारणम् ॥ १५ ॥ येषां पुन-
 “रियं देहाग्निर्वा सुमहात्मनाम् । निर्दना अपि ते धीराः, शक्रादेरपि नायकाः ॥ १६ ॥ किञ्चित्तामससंमिश्रं, राजसैः परमाणुभिः ।
 “निर्वर्तिवशरीरेयं, गीता तस्मान्तरेष्वपि ॥ १७ ॥ तदेया भवतोः पापा, पापकर्मप्रवर्तिका । जलोऽस्या एव दीपोऽयं, विद्यते नैव भद्रयोः

॥ १८ ॥ स्वरूपेण सदा भद्रौ, निर्मलो परमार्थतः । एवैव सर्वदोषाणां, कारणत्वेन संस्थिता ॥ १९ ॥ इह स्यादुमद्राक्षिष्ठा, एषा दूर-
 ॥ स्थिताऽगुता । भवन्ती मत्समीपाय, निर्गच्छन्ती प्रतीक्षते ॥ २० ॥ ” विचक्षणाकालज्ञान्यामभिहितं—भगवन् ! कदा पुनरस्याः सकाशा-
 दावयोर्मोक्षः ? भगवानाह—भद्रौ ! नेह भवे, अद्यापि भवद्भ्यामियं सर्वथा त्याहुं न शक्या, केवलमस्य निर्दलेन महामुद्रारायमाणं प्रा-
 दुर्युतं भवतोः सम्यग्दर्शनं, सदुदीपनीयं पुनः पुनः सुगुहसंनिकर्षेण, नावरणीयमस्या भोगवृत्त्याया अनुकूलं, लक्षयितव्यो मनसि विव-
 र्त्तमानोऽस्या सम्यग्धी विकारः, निराकरणीयोऽसौ प्रतिपक्षभावनाया, यतः प्रतिषेधं सनुतां गच्छन्ती न भविष्यतीयं शरीरेऽपि वर्त्तमाना
 भवतोर्वाधिका, भवान्तरे पुनरस्याः सर्वथा त्यागसमर्थो भविष्यतो भवन्ताविति । तदाकर्ण्य ततो महाप्रसाद इति वदन्ती विचक्षणाका-
 लज्ञा पतितौ भगवत्परायोः, ततोऽमुं व्यतिक्रमालोभ्य मुत्वा च भगवद्वचनं क्रजुप्रगुणामुगधाकुटिलानामपि प्रादुर्भूतः पञ्चात्तापेन सह
 विमुद्राभ्यवसायः, क्रजुप्रगुणाभ्यां चिन्तितम्—अहो अलीकसुखधूद्विगणितव्यामोहेन निरर्थकं विडम्बितं, विहिता सुखवञ्चोन्मार्गप्रवृ-
 त्तिरायान्यामिति, मुग्धेन चिन्तितं—अहो कृतं मया परकीगमनेन कुलस्य दूषणं, अकुटिलया चिन्तितं—अत संजातं मे शीलव्यण्डन-
 मिति, तत्प्रवृत्तामपि स्थितमेतद्विषे—यदुत निवेद्याम एवंस्थितमेवेदं भगवतां, एत एवास्य दुश्चरितस्य प्रतिविधानमुपदेश्यन्ति, अत्रा-
 न्तरे प्रवृत्तामपि शरीरेभ्यो निर्गतेः परमाणुभिर्घटितशरीरं शुद्धं वर्णेन परिगतं तेजसाऽऽसृष्टादकं लोचनानां प्रीणकं घेतसाऽमुपलभ्यमानं
 मया रक्षितानि मया रक्षितानि न्यूयमिति शुवाणमेकं हिम्भरूपं सहर्षं भगवन्मुरगीक्षमाणं स्थितं सर्वेषां पुरतः, तावत्तदनुभोगेणैव कृष्णं
 वर्णेन वीभत्समाकारेण उद्भवेदुः प्राणिनां तथैव निर्गतं द्वितीयं हिम्भरूपं, तस्माच्च तदाकाररूपधरमेव छिद्यतरं प्रकृत्या संजातमन्यदपि

भगवन् ! किन्नामिकेयं ? भगवताऽभिहितं—भद्रौ ! भोगवृष्णेयमभिधीयते, विचक्षणकालज्ञाभ्यामभिहितं—भगवन् ! कथं पुनरियमेवं-
 विधदोषहेतुः, भगवताऽभिहितं—भद्रौ ! श्रूयताम्—“रजनीव तमिस्रस्य, भोगवृष्णैव सर्वदा । रागादिदोषवृन्दस्य, सर्वस्येया प्रवर्तिका
 “१ ॥ येषामेया भवेद्देह, प्राणिनां पापचेष्टिता । तेषामकार्येषु मतिः, प्रसभं संप्रवर्तते ॥ २ ॥ लुणकाष्ठैर्यथा वह्निर्जलपूरैर्यथोदधिः ।
 “तथा न वृष्यत्येयाऽपि, भर्तोरसखितैरपि ॥ ३ ॥ यो मूढः क्षमयत्येतां, किल क्षय्वादिभोगतः । जले निशीथिनीनाथं, स हस्तेन जिघृ-
 “क्षति ॥ ४ ॥ मोहादेनां प्रियां कृत्वा, भोगवृष्णं नरायमाः । संसारसागरे घोरं, पर्यटन्ति निरन्तरे ॥ ५ ॥ सर्वोपेयमिति ज्ञात्वा, ये
 “पुनः पुरुषोत्तमाः । स्वदेहोद्वाग्निःसार्यं, चित्तद्वारं निरन्वते ॥ ६ ॥ ते सर्वोपद्रवैर्मुक्ताः, प्रलीनाशेषकल्मषाः । आत्मानं निर्मलीकृत्य,
 “प्रयान्ति परमं पदम् ॥ ७ ॥ शुभम् । येऽनया रहिताः सन्तस्ते वन्या भुवनत्रये । वदो गताः पुनर्येऽस्याः, साधुभिस्ते विगर्हिताः ॥ ८ ॥
 “अनुकूला भवन्त्यस्या, ये मोहादयमा नराः । तेषामेया प्रकृत्यैव, दुःखसागरदायिका ॥ ९ ॥ प्रतिकूला भवन्त्यस्या, ये पुनः पुरुषोत्तमाः ।
 “तेषामेया प्रकृत्यैव, सुखसन्तोहकारिका ॥ १० ॥ तावन्मोक्षं नरो द्वेष्टि, संसारं बहु मन्यते । पापिष्ठा भोगवृष्णेयं, यावच्चित्ते विवर्तते
 “॥ ११ ॥ यदा पुनर्विलीयते, कथञ्चित्पुण्यकर्मणाम् । एषा भवस्तदा सर्वो, धूलिरूपः प्रकाशते ॥ १२ ॥ तावद्याहुचिपुष्पेषु, योषिदन्नेषु
 “मूढभिः । कुन्देन्दीवरचन्द्रादिकल्पनां प्रतिपद्यते ॥ १३ ॥ यावदेया क्षरीरस्या, वर्तते भोगवृष्णिका । सद्भावे मनस्तेषु, न स्वप्नेऽपि प्र-
 “वर्तते ॥ १४ ॥ शुभम् । समाने पुरुषत्वेऽपि, परकिङ्करतां गताः । निन्द्यं यत्कर्म कुर्वन्ति, भोगवृष्णाऽत्र कारणम् ॥ १५ ॥ येषां पुन-
 “रियं देहान्निर्गता सुमहात्मनाम् । निर्द्वाना अपि ते धीराः, शक्रादेरपि नायकाः ॥ १६ ॥ किञ्चित्तामससंमिश्रं, राजसैः परमाणुभिः ।
 “निर्वर्तितवशरीरेयं, गीता वक्ष्यामिरेष्वपि ॥ १७ ॥ तदेया भवतोः पापा, पापकर्मप्रवर्तिका । अवोऽस्या एव दोषोऽयं, विद्यते नैव भद्रयोः

"अत्राऽप्यज्ञानमुच्यते । अज्ञानं विषदः मर्मा, अज्ञानं मरणं मतम् ॥ १० ॥ अज्ञानविद्ये नैव, योः संसारसागरः । अत्रापि वसतां पुंसां,
 "अत्राऽप्यज्ञानमुच्यते । अज्ञानं विषदः मर्मा, अज्ञानं मरणं मतम् ॥ १० ॥ अज्ञानविद्ये नैव, योः संसारसागरः । अत्रापि वसतां पुंसां,
 "पापकः प्रविभ्रमते ॥ ११ ॥ याः काश्चिदप्यवस्थाः स्युर्याधोन्मार्गप्रवृत्तयः । यथासमञ्जसं किञ्चिदज्ञानं तत्र कारणम् ॥ १२ ॥ त एव
 "हि प्रवर्तन्ते, पापपरमं तु जन्तवः । प्रकान्ताच्छादकं येषामेतयोसि वर्तते ॥ १३ ॥ येषां पुनरिदं चित्तादन्त्यानां विनिवर्तते । शुभीभूता-
 "न्तरालगतस्ते मन्त्राचारवार्तिनः ॥ १४ ॥ वन्याप्रियुवनम्यापि, भूत्वा भावितमानसाः । अक्षेयकल्मषोन्मुक्ता, गच्छन्ति परमं पदम् ॥ १५ ॥
 "एतथाज्ञानमन्त्रार्थं, सर्वेषां भवतां समम् । संजातं तेन दोषोऽयमस्तीव न भवादृशम् ॥ १६ ॥ हिन्मरूपमनेनैव, द्वितीयं प्रापनामकम् ।
 "सर्वत्र जन्त्ये तस्मादत्रापि जनिनं प्रिष्ठ ॥ १७ ॥ एतदिदं सर्वदुःखानां, कारणं वर्णितं दुर्यैः । उद्वेगसागरे घोरे, हठादेवत्यवर्तकम्
 "॥ १८ ॥ मूलं मर्देनजालस्य, पापमेतदुदाहृतम् । न कर्तव्यमतः प्राक्षेः, सर्वं यत्पापकारणम् ॥ १९ ॥ हिंसातृतादयः पञ्च, तत्प्राश्न-
 "ज्ञानमेव च । प्रोधादयश्च चत्वार, इति पापस्य हेतवः ॥ २० ॥ वर्जनीयाः प्रयत्नेन, तस्मादेते मनीषिणा । ततो न जायते पापं
 "तस्मान्नो दुःखमभवः ॥ २१ ॥ युष्माकं पुनरज्ञानाज्जातं पापमिदं यतः । अज्ञानमेव सर्वेषां, हिंसादीनां प्रवर्तकम् ॥ २२ ॥ वर्द्धमानमिदं
 "पापमार्जवेन निवारितम् । यद्यत्र कारणं सम्यक्, कथ्यमानं निबोधत ॥ २३ ॥ आर्जवं हि स्वरूपेण, शुद्धाशयकरं परम् । वर्द्धमानमादा-
 "पापं, यारयत्येव देहिनाम् ॥ २४ ॥ एतथार्जवमन्त्रार्थं, सर्वेषां वर्तते समम् । अज्ञानजनितं पापं, युष्माकममुना जितम् ॥ २५ ॥ रक्षि-
 "तानि मया पृथमत एव मुहुर्मुहुः । सर्वमेतदाचष्टे, हिन्मरूपं स्थितानतम् ॥ २६ ॥ वन्यानामार्जवं येषामेतयोसि वर्तते । अज्ञानादा-
 "परन्तोऽपि, पापं ते स्वरूपापकाः ॥ २७ ॥ यदा पुनर्विज्ञानचिन्ति, ते शुद्धं मार्गमश्नुता । तदा विधूय कर्माणि, चेष्टन्ते मोक्षवर्त्तमानि
 "॥ २८ ॥ आर्जवेन ततो धन्यास्ते शुभीभूतमानसाः । निर्मलाचारविस्ताराः, पारं गच्छन्ति संसृतेः ॥ २९ ॥ तदेवंविधभावानां, भद्राणां

चतुर्थं हिम्भरूपं, तच्च वर्द्धितुमास्त्यं, ततः शुक्लहिम्भरूपेण मल्लके हस्तवलयप्रहारं दत्त्वा तद्वर्द्धमानं निवार्य प्रष्टुम् आरितं, निर्गतं च
 भगवदनुग्रहात् द्वे अपि ते कृष्णे हिम्भरूपे, ततो भगवताऽभिहितं—ओ भद्राणि ! यद्भवन्निश्चितं यथा श्रुतमस्माभिर्विपरीतावाच्यरूपनिर्दि-
 तं तत्र भवन्निर्विपादो विधेयः, यतो न भवतामेव दोषो, निर्मलानि यूयं स्वरूपेण, वैरभिहितं—भगवन् ! कस्य पुनरेव दोषो ?, भगवा-
 नाह—यदिदं शुक्लान्तरं भवच्छरीरेभ्यो निर्गतं कृष्णवर्णं हिम्भरूपम् अस्यायं दोषः, सान्याहुः—भगवन् ! किमस्माकमिदं ? भगवतोऽहम्—
 अज्ञाननिदमुच्यते, वैरकं—भगवन् ! यदिदमेतस्याहस्यानाद्यादुर्भूतं द्वितीयं कृष्णहिम्भरूपम् अनेन च शुद्धरूपेणास्मद्व्यवर्द्धमानं भारित-
 मेवस्तिस्माकं ?, भगवानाह—पापमिदं, सान्याहुः—अस्य शुक्लहिम्भरूपस्य तर्हि किमभिधानं ?, भगवतोऽहम्—आर्जयन्निदमभिधीयते,
 तत्तत्तान्याहुः—भगवन् ! कीदृशमिदमज्ञानं कथं चेदं पापमेतस्याज्जातं ? किमिति चानेनाजयेनेदं विवर्द्धमानं धारितमिति सर्वं विस्तरतः
 “भोतुमिच्छामो, भगवानाह—यदेवं ततः समाकर्णयत यूयम्—‘यत्तावदिदमज्ञानं, शुष्मदेहादिनिर्गतम् । एतदेव समस्तस्य, दोषान्द्रूपस्य
 “कारणम् ॥ १ ॥ अनेन वर्त्तमानेन, क्षरीरे जन्तवो यतः । कार्यकार्यं न जानन्ति, गन्धगन्धं च तत्त्वतः ॥ २ ॥ भद्र्याभद्र्यं न पुष्य-
 “न्ते, पेयापेयं च सर्वथा । अन्यथा ह्य कुमार्गेण, प्रवर्त्तन्ते ततः परम् ॥ ३ ॥ ततो निषय्य पोरयणि, कर्माण्यप्युच्यमान्यलाः । भवमार्गे
 “निरन्तेऽत्र, पर्यटन्ति सुदुःखिताः ॥ ४ ॥ अज्ञानमेव सर्वेषां, रागादीनां प्रवर्त्तकम् । स्वकार्ये भोगवृत्त्याऽपि, यतोऽज्ञानमप्येव शतं ॥ ५ ॥
 “अज्ञानविरहेणैव, भोगवृत्त्या निवर्त्तते । कथञ्चित्संमृष्टाऽपि, क्षटित्वेव निवर्त्तते ॥ ६ ॥ सर्वज्ञः सर्वदर्शी च, निर्मलोऽयं स्वरू-
 “पतः । अज्ञानमलिनी स्मृता, पापणात्र विशेष्यते ॥ ७ ॥ याः काञ्चिदेव मर्त्येषु, निर्वाणे च विभूतयः । अज्ञानेनैव ताः सर्वा, हताः
 “सन्मार्गेरधिक्ता ॥ ८ ॥ अज्ञानं नरको घोरस्त्रमोरूपतया मतम् । अज्ञानमेव क्षरिद्यमज्ञानं परमो रियुः ॥ ९ ॥ अज्ञानं रोगसंघातो,

“अतः प्रत्यक्षाननुच्यते । अज्ञानं विषयः सर्वो, अज्ञानं मरणं मतम् ॥ १० ॥ अज्ञानविच्छेदे नैष, चोरः संसारसागरः । अत्रापि वसतां पुंसां,
 “अथैकः प्रथिभासते ॥ ११ ॥ याः कश्चिदप्यवस्थाः स्युर्यान्मार्गपटुचयः । यथासमञ्जसं किञ्चिदज्ञानं तत्र कारणम् ॥ १२ ॥ त एव
 “हि प्रवर्तन्ते, पापकर्मसु जन्तवः । प्रकान्ताच्छादकं येषामेवमेतसि वर्त्तते ॥ १३ ॥ येषां पुनरिदं चिदादित्यानां विनिवर्त्तते । शुभीमूला-
 “न्यतान्तास्तैः सदाचारवर्जितः ॥ १४ ॥ धन्यास्त्रिभुवनस्यापि, भूत्वा भावितमानसाः । अशेषकल्मषोन्मुक्ता, गच्छन्ति परमं पदम् ॥ १५ ॥
 “एतथाज्ञानमग्राधैः, सर्वेषां भवतां समम् । संजातं तेन दोषोऽयमस्तीव न भवादृशम् ॥ १६ ॥ हिमभरूपमनेनैव, द्वितीयं पापनामकम् ।
 “सर्वत्र जन्मते तन्मादृशपि जनिनं द्विज ॥ १७ ॥ एतद्धि सर्वदुःखानां, कारणं वर्णितं शुभैः । उद्वेगसागरे चोरे, हठादेतत्प्रवर्त्तकम्
 “॥ १८ ॥ मूलं मण्डेभजालम्ब. पापमेतदुदाहृतम् । न फलव्यमतः प्राक्षैः, सर्वं यत्पापकारणम् ॥ १९ ॥ हिंसानृतादयः पञ्च, तत्त्वाश्च
 “ह्यानमेव च । क्रोधादयश्च चकार, इति पापस्य हेतवः ॥ २० ॥ वर्जनीयाः प्रयत्नेन, तस्मादेते मनीषिणा । ततो न जायते पापं
 “सत्तामो दुःखसंभवः ॥ २१ ॥ शुष्माकं पुनरज्ञानाज्ञातं पापमिदं यतः । अज्ञानमेव सर्वेषां, हिंसादीनां प्रवर्त्तकम् ॥ २२ ॥ वर्द्धमानमिदं
 “पापमाज्येन निवारितम् । यदत्र कारणं सन्त्यक्, कथ्यमानं निवोयत ॥ २३ ॥ आर्जवं हि स्वरूपेण, शुद्धादायकरं परम् । वर्द्धमानमतः
 “पापं, यारयत्येव देहिनाम् ॥ २४ ॥ एतथाज्यंमग्राधैः, सर्वेषां वर्त्तते समम् । अज्ञानजनितं पापं, शुष्माकममुना जितम् ॥ २५ ॥ रक्षि-
 “तानि मया दूयमव एव सुदुर्मुहुः । सहर्षमेतदाचष्टे, हिमभरूपं स्थिताननम् ॥ २६ ॥ धन्यानामाज्येन येयामेतदेतसि वर्त्तते । अज्ञानादा-
 “यन्तोऽपि, पापं ते स्वरूपपापकाः ॥ २७ ॥ यदा पुनर्विजानन्ति, ते शुद्धं मार्गमञ्जसा । तदा विधूय कर्माणि, चेद्वन्ते मोक्षवर्त्मनि
 “॥ २८ ॥ आर्जवेन ततो धन्यास्ते शुभीमूलात्मनाः । निर्मलाचारविस्तराः, पारं गच्छन्ति संवृतेः ॥ २९ ॥ तदेवंविधभावानां, भद्राणां

तृतीयं हिम्भरूपं, तच्च वर्द्धितुमारब्धं, ततोः शुक्लहिम्भरूपेण मस्तके हस्तावलयहारं दत्त्वा तद्वर्द्धमानं निवार्य प्रकृता धारितं, निर्गतं च
 भगवदनुग्रहात् द्वे अपि ते कृष्णे हिम्भरूपे, ततो भगवताऽभिहितं—भो भद्राणि ! यद्भवद्भिन्नान्वितं यथा कृतमस्माभिर्विपरीताचरणमिति
 न तत्र भवद्भिर्विपादो विधेयः, यतो न भवतामेव दोषो, निर्मलानि यूयं स्वरूपेण, वैरभिहितं—भगवन् ! कस्य पुनरेव दोषो ?, भगवा-
 नाह—यदिदं शुद्धानन्तरं भवच्छरीरेभ्यो निर्गतं कृष्णवर्णं हिम्भरूपम् अस्यायं दोषः, तान्याहुः—भगवन् ! किनामकमिदं ? भगवतोचम्—
 अज्ञानमिदमुच्यते, तैरुक्तं—भगवन् ! यद्विमेतस्मादज्ञानात्प्रादुर्भूतं द्वितीयं कृष्णहिम्भरूपम् अनेन च शुक्लरूपेणास्फोट्य वर्द्धमानं धारित-
 मेल्लिङ्गनामकं ?, भगवानाह—यापमिदं, तान्याहुः—अस्य शुक्लहिम्भरूपस्य वह्निं किमभिधानं ?, भगवतोक्तं—आर्जवमिदमभिधीयते,
 सप्तस्थान्याहुः—भगवन् ! कीदृशमिदमज्ञानं कथं चेदं पापमेतस्माज्जातं ? किमिति धातोर्जावेनेदं विवर्द्धमानं धारितमिति सर्वं विस्तरतः
 “भोतुमिच्छामो, भगवानाह—यद्येवं सतः समाकर्णयत यूयम्—‘यत्तावदिदमज्ञानं, युष्मदेहादिनिर्गतम् । एतदेव समस्तस्य, दोषपटुन्स्य
 “कारणम् ॥ १ ॥ अनेन वर्त्तमानेन, क्षीरे अन्तर्बो यतः । कार्यार्कार्यं न जानन्ति, गन्धगन्धं च तत्त्वतः ॥ २ ॥ भक्ष्याभक्ष्यं न शुष्य-
 “न्ते, देयापेयं च सर्वथा । अन्धा इव कुमार्गेण, प्रवर्तन्ते ततः परम् ॥ ३ ॥ ततो नियम्य घोरानि, कर्माण्यकृतशान्त्यलाः । भवमार्गे
 “निरन्तेऽद्य, पर्यटन्ति सुदुःखिताः ॥ ४ ॥ अज्ञानमेव सर्वेषां, रागादीनां प्रवर्त्तकम् । स्वकार्ये भोगवृत्त्याऽपि, यतोऽज्ञानमपेक्षते ॥ ५ ॥
 “अज्ञानविरहेणैव, भोगवृत्त्या निवर्त्तते । कथञ्चित्संपृच्छाऽपि, स्फटिलेव निवर्त्तते ॥ ६ ॥ सर्वज्ञः सर्वदर्शी च, निर्मलोऽयं स्वरू-
 “पतः । अज्ञानमलिनो ह्यात्मा, पापाणाम् विशेष्यते ॥ ७ ॥ याः काश्चिदेव मर्त्येण, निर्वाणे च विभूतयः । अज्ञानेनैव ताः सर्वा, हताः
 “सन्मार्गेरेधिना ॥ ८ ॥ अज्ञानं नरको घोरस्त्रमोलपयामास । अज्ञानमेव दाहिव्यमज्ञानं परमो रिपुः ॥ ९ ॥ अज्ञानं रोगसंघातो,

॥ ५ ॥ अथवा—मिथ्यात्वोत्पन्नं यस्मादस्माभिरसि सांप्रवत् । दुर्लभं भवकोटीभिः, प्रातं सम्यक्त्वमुत्तमम् ॥ ६ ॥ अतोऽस्ति धन्यता
 काश्चिदस्माकमपि सर्वथा । नरो दारिद्र्यभाहू नैव, लभते रत्नपुञ्जकम् ॥ ७ ॥ ततः सदर्थो तौ सूरैः, प्रणम्य चरणद्वयम् । तेनानुदिष्टौ
 न्यस्तानं, संप्राप्तौ देवदम्पती ॥ ८ ॥ प्रविष्टा भोगवृष्णाऽपि, क्षरीरे गच्छतोत्सवोः । शुद्धसम्यक्त्वमाहात्म्यात्, केवलं सा न बाधिका
 ॥ ९ ॥ विचक्षणाऽऽह कालक्षमन्यदा रदसि स्थिता । आर्यपुत्र 'यदा दष्टा, त्वयाऽहं कृत्वच्छ्रिता ॥ १० ॥ तदा किं चिन्तितं ? सोऽपि,
 स्थाभिप्रायं न्यवेदयन् । विचक्षणाऽऽह सत्यस्त्रं, कालक्ष इति गीयसे ॥ ११ ॥ युग्मम् । तेनापि पृष्टा सोवाच, पर्यालोचं सदाननम् । का-
 लक्षः प्राह सत्वेव, त्वमप्यत्र विचक्षणा ॥ १२ ॥ यतः कालविलम्बेन, क्रियमाणेन बह्वेसे । भोगा भुक्ताः स्त्रिता प्रीतिर्जीवं नाकाण्ड-
 विद्वयम् ॥ १३ ॥ प्राप्तो धर्मो नृपादीनामुपकारः कृतो महान् । ततः कालविलम्बोऽयं, कलितोऽत्यर्थमावयोः ॥ १४ ॥ विचक्षणाऽऽह
 को वाऽत्र ? सन्नेहो नाम 'वस्तुनि । किं वा न जायते चारु, पर्यालोचितकारिणाम् ? ॥ १५ ॥ ततः प्रीतिसमायुक्तौ, संजातौ देवद-
 म्पती । सद्धर्मलभादात्मानं, मन्यमानौ कृतार्थकम् ॥ १६ ॥ इदं पुत्र ! मया तुभ्यं, कथितं मिथुनद्वयम् । संदिग्धेऽर्थे विलम्बेन, कालस्य
 गुणभाजनम् ॥ १७ ॥ ततश्च—संदिग्धेऽर्थे विधातव्या, भवता कालयापना । पश्चाद् बहुगुणं यच्च, तदेवाङ्गीकरिष्यते ॥ १८ ॥ मध्य-
 मनुदिष्टाह—यदाऽऽप्रापयत्यस्या,—ततो मनीषिणो वाक्यं, स्मरतो नास्य जायते । प्रीतिवन्द्यो दृढं तत्र, स्वदर्शने भाववैरिणि ॥ १९ ॥
 पाललापैः पुनस्तत्र, दौहदुद्धिः प्रवर्तते । दोलायमानोऽसौ चित्ते, कुर्वते कालयापनाम् ॥ २० ॥ इतश्च तेन बालेन, सा प्रोक्ता जननी
 निजा । अन्त्यः संदर्शयामीयं, योगदाकिञ्चलं मम ॥ २१ ॥ तयोक्तं दर्शयाम्येषा, पुत्र ! त्वं संमुखो भव । ततः सा ध्यानमापूर्ये, प्रविष्टा
 तच्छरीरेके ॥ २२ ॥ अथाशुशलमालायाः, प्रवेशानन्तरं पुनः । ॥ बालः स्वदर्शनेनापि, गाढं हर्षादधिष्ठितः ॥ २३ ॥ ततः क्षरीरे तौ

“बुध्यतेऽधुना । अज्ञानपापे निर्द्वय, सन्मयधर्मनिवेपणम् ॥ ३० ॥ जपादेयो हि संसारे, धर्म एव दुर्यः सदा । विशुद्धो मुक्तये सर्वम्,
 “यतोऽन्यद्दुःखकारणम् ॥ ३१ ॥ अनित्यः प्रियसंयोग, इहेर्ष्याशोकसंकुलः । अनित्यं र्थावनं चापि, कुरिसताचरणारपदम् ॥ ३२ ॥
 “अनित्याः संपदस्तीव्रक्लेशवर्गसमुद्भवाः । अनित्यं जीवितं चेह, सर्वभावनिबन्धनम् ॥ ३३ ॥ पुनर्जन्म पुनर्भूतदुर्दानादिस्थानसं-
 “ध्रयाः । पुनः पुनश्च यदतः, सुखमन्न न विद्यते ॥ ३४ ॥ प्रकृत्याऽमुन्दरं ह्येवं, संसारे सर्वमेव यत् । अतोऽत्र पद किं मुक्ता, एतच्चि-
 “दास्या विवेकिनाम् ? ॥ ३५ ॥ मुक्त्वा धर्मं जगद्वन्द्यमकलङ्कं सनातनम् । परार्थसाधकं धीरः, संयितं शीलदाहिभिः ॥ ३६ ॥
 “ततो भागवतं वाक्यं, श्रुत्वेदमद्वतोपमम् । संसारवासात्तैः सर्वैः, स्वं स्वं चित्तं निवर्तितम् ॥ ३७ ॥ राजाऽऽह क्रियते सर्वं, यदादिष्टं
 “महात्मना । प्रगुणाऽऽह महाराज !, किमद्यापि विवन्द्यते ? ॥ ३८ ॥ पारं चारुदितं वात !, सन्मयान्न ! प्रजल्पितम् । मुक्तमेव गुरुवानं, मुक्तं
 “नैवं प्रभाषितम् ॥ ३९ ॥ हर्षोत्प्लव्णसरोजाली, तथाऽपि गुरुलज्जया । तदुक्तं यद्वा मन्याना, यधूर्मेनित संहिता ॥ ४० ॥” ततः पतिगानि यत्न-
 यपि भागवदणयोः, ऋजुराजोक्तं—वत्स ! संपादयामो यदादिष्टं भागवता, भगवानाह—उचितमिदं भवाटशां भवयानां, ततः पृष्टो भगवा-
 नैव प्रशस्तविनं राक्षा, भगवतोक्तं—अथैव शुक्लवीरि, ततस्तत्रसेनैव नरेन्द्रेण दापितानि महादानानि कारितानि देवपूजानि स्थापितानि
 शुभाचारानिधानः स्वतनयो राज्ये जनिवो नागरिकजनानां चित्तानन्द इति,—ततो निर्वर्त्य कर्त्तव्यं, प्रप्रज्याकरणोचितम् । गुरुणाऽर्पि-
 तमन्नायं, दीक्षितं च चतुष्टयम् ॥ ४१ ॥ ततस्ते कृष्णरूपे द्वे, हिन्मे तूष्णं पलायिते । शुक्लरूपं पुनस्तेषां, प्रविष्टं तनुषु । क्षणात् ॥ ४२ ॥ फाल्गुनेन
 तवश्चित्ते, सभायेंण विचिन्वितम् । पश्यद्वाहो धन्यताऽमीषां, सुलब्धं जन्मजीवितम् ॥ ४३ ॥ एतैर्भागवती दीक्षा, यैः प्राप्ता मुप्यकर्मभिः ।
 इत्युक्तोऽप्यधुना सन्त्ये, तैस्तीर्णोऽयं भवोदधिः ॥ ४४ ॥ चारित्र्यरत्नादेवसातसंसारोच्चारकारणात् । वयं सु देवभावेन, इत्यर्थेकेनात्र वञ्चितः

सजाताः कंननभोगाः, सुमनोभरपूरिताः । भ्रमरुमपराङ्मूर्तारगीवमनोहराः ॥ ४२ ॥ कामिनीहृदयानन्ददायकं प्रियसन्निधौ । चिज्-
न्मते वनान्तंषु, कंकिरीकिलहृजिवत् ॥ ४३ ॥ प्रोत्पुष्टकिंशुकामेषु, गुप्थमारोडविरचकः । वियोगदलिवस्त्रीणां, पिशितप्रकरायते ॥ ४४ ॥
मध्यः सहकाराणामासोरिवरितान्तराः । हृष्टा वसन्तरात्रेण, धूलिभ्रीडां प्रकुर्वते ॥ ४५ ॥ देवकिन्नरसन्धानियमिश्रितैः कथिता वने । भ्र-
मेण क्रीडान्मन्त्र्यम्, तदानीं स्मर्षायता ॥ ४६ ॥ यद्यर्थो निर्मेरीभूत्वा, वैङ्गा दीला गृहे गृहे । मदनोदीपने मन्दं, प्रवृत्तो मलयानिलः
॥ ४७ ॥ अपेक्षं वसन्तंऽमी, सह मध्यमयुद्धिता । क्रीडार्थं निर्गतो बालः, कामकालप्रमोदिवः ॥ ४८ ॥ जनन्या देहवर्त्तिन्या, संयुक्ता
मर्दानेन य । गतो क्रीलापर नाम, सोद्यानं नन्दनोपमम् ॥ ४९ ॥ तस्यास्ति मध्ययूभागे, शुभ्रदृष्टो महालयः । जनार्तानयनानन्दः,
प्रासाररजुप्रतोरणः ॥ ५० ॥ कामिनीहृदयाकादकारको रतिवत्सलः । जनैः प्रतिष्ठितस्तत्र, देवो मकरकेवतः ॥ ५१ ॥ इतश्च तस्य दे-
वस्य, पूजामत्कारकारणम् । विधिः क्रमेण संजाता, दिने तत्र प्रयोदशी ॥ ५२ ॥ फन्यका वरलाभाय, वध्वः सौभाग्ययुद्धये । दुर्भगास्तु
परिग्रमेमोदेन हृतमानसाः ॥ ५३ ॥ मोहन्याः कामिनोऽभीष्टयोपितसम्पन्धसिद्धये । गृहीतार्चनिकाः कामपूजनार्थं समागताः ॥ ५४ ॥
सुगमम् । ततो बालो मेदरोलं, तत्राकर्ष्य सवित्स्वयः । प्रविष्टः कामसदनं, सह मलयमयुद्धिता ॥ ५५ ॥ हृष्टस्तत्र रतेर्नाथः, प्रणतो भ-
ष्टिपूर्वकम् । पूजितश्च प्रयत्नेन, संसुतो गुणकीर्त्तनैः ॥ ५६ ॥ अथ प्रदक्षिणां तस्य, ददानो देवसन्तानः । बालो ददर्श पार्श्वसं, शुभस्थाने
व्यवस्थितम् ॥ ५७ ॥ तस्यैव रतिनाथस्य, देवस्य कृतकौतुकम् । संवासभवतं रन्ध्रं, मन्दमन्दप्रकाशकम् ॥ ५८ ॥ सुगमम् । कुतूहलवशेनाथ,

१ कानने भोगाः प्र. २ आभोगा. टंगाः. ३ हारि० प्र० ४ देवानासाव. ५ मनुष्यस्य. ६ (भूता). ७ (यदा). ८ जनसमूहः.

९ द्योकरत्वं.

वत्स, वसंमानो क्षणे क्षणे । अभिलाषं मृदुसर्पे, कुकुरव्यभिज्ञेनम् ॥ २४ ॥ परित्यक्तान्यकृतं व्यस्यारन्त्याश्रयापन्नः । स कूटः मृगः
दीनि, दिवा रात्रौ च सेवते ॥ २५ ॥ कुविन्दोन्मत्तमावहजातीयस्त्राणि वदन्तः । अतिदीप्तं न मृगान्ता, लटनः मृगः ॥ २६ ॥
ततोऽकृतं व्यभिज्ञं, सत्कृतं व्यपराधुसम् । तं बालं सकृदो लोकः, पापिष्ठ इति निन्दति ॥ २७ ॥ अग्रेऽयं गतमोक्षं, ईर्ष्याः
शूलदूषणः । स एवं निन्दमानोऽपि, मन्यते निजचेवसि ॥ २८ ॥ स्वर्गोत्पन्नमासादेन, मन्मथि मृतसागरः । एतेऽं दम्नोऽपि नन्दन्
किमेतज्जाल्यचिन्तया ॥ २९ ॥ शुभम् । अथाशुशलमाष्टाऽपि, निर्गन्धं परिपृच्छति । कटिर्वा भामिर्वा जायते, योग्योऽर्चिर्देवार्चने ॥ ३० ॥
स प्रादुर्गृहीतोऽसि, निर्विकल्पोऽहमप्यथा । मृतसागरमप्येऽयं, यथाऽहं संप्रवेदिताः ॥ ३१ ॥ अन्यथाप्यः । त्वया निरयं, दूरगुह्यं
कान्यथा । न मोक्षयं क्षीरं मे, पापजीवं स्वतेजसा ॥ ३२ ॥ अथाशुशलमाष्टाऽहं, यत्तुभ्यं वत्स ! रोषये । तदेव सत्तवं करयं, अप्या
शुक्लान्यवेष्टया ॥ ३३ ॥ स्वाधीनां वां निरीक्ष्येवं, घालेन परिचिन्तितम् । स्वर्गोऽपि ममापन्नः, सामर्था सर्वसाधिका ॥ ३४ ॥ अहो
मे धन्यता लोके, नास्त्वो भव मादशः । ततोऽसौ गाढद्रष्टात्मा, स्यान्नरुषं विचेष्टते ॥ ३५ ॥ अथ निन्दापरं लोके, केशविह्वलमानसः ।
लोकापवादभीरुत्वात्मभयमुद्धिः प्रमापते ॥ ३६ ॥ बालः । नो युज्यते कर्तुं, त्वय लोकविरुद्धम् । अगत्यागमनं निन्द्यं, सपापं शूलदूषणम्
॥ ३७ ॥ स प्राह विप्रलभ्योऽसि, नूनं भिन्न ! मनीषिणा । स्वर्गे विवर्तमानं मां, नेक्षसे कथमन्यथा ? ॥ ३८ ॥ ये मृगा आर्द्रिर्दोषेन,
कोमलं ललनादिकम् । नेच्छन्ति ते महात्मानं, मुञ्चन्ति स्थानदोषतः ॥ ३९ ॥ तदाकथं सतश्चित्ते, कृतं मध्यममुदिता । नैव प्रमापना-
योगो, व्यर्थो मे वाक्परिश्रमः ॥ ४० ॥ एवं च विप्रतां तेषां, घालमप्यमनीषिणाम् । अधान्यदा समायातोऽहं, वसन्तः कृतान्तमर्थः ॥ ४१ ॥

वत्स, दत्तमानौ क्षणे क्षणे । अभिलाषं मृदुस्पर्शं, कुशवस्तीप्रवेदनम् ॥ २४ ॥ परित्यक्तन्यकर्तव्यत्वावन्मात्रपरायणः । स घालः सुरता-
 दीनि, दिवा रात्रौ च सेवते ॥ २५ ॥ कुविन्दद्वीभ्यमावद्गजातीयस्त्रयि वदशः । अतिर्लौत्येन मूढात्मा, लज्जनासु प्रवर्तते ॥ २६ ॥
 ततोऽर्कच्यतिरतं, सत्कर्तव्यपरदुःखम् । तं घालं सकलो लोकः, यथिष्ठ इति निन्दति ॥ २७ ॥ अन्नोऽयं गतलज्जोऽयं, निर्भयः
 कुलदूषणः । स एवं निन्द्यमानोऽपि, मन्यते निजचेतसि ॥ २८ ॥ स्पर्शान्भ्यामप्रसादेन, ममास्ति सुखसागरः । लोको यद्वक्ति तद्वक्तु,
 विमेतज्जल्पचिन्तया ॥ २९ ॥ युगम् । अथाकुशलमालाऽपि, निर्मलं परितुच्छति । कीटद्वी मासिही जातः, योगदाकिर्विभाति ते ? ॥ ३० ॥
 स प्राहगुणहीतोऽस्मि, निर्विकल्पोऽहमन्यया । सुरसागरमभ्येऽन्नं, यथाऽहं संप्रवेक्षितः ॥ ३१ ॥ अन्यच्चान्वः ! त्वया नित्यं, भदनुग्रह-
 कान्तया । न मोक्षव्यं दारिद्रं मे, यावज्जीवं स्वतेजसा ॥ ३२ ॥ अथाकुशलमालाऽहं, यत्तुभ्यं वत्स ! रोचते । तदेव सततं कार्यं, मया
 मुक्तान्यचेष्टया ॥ ३३ ॥ स्थायीनां वां निरीक्ष्यैवं, घालेन परिचिन्तितम् । स्पर्शानोऽपि ममायतः, सामग्री सर्वसंग्रहिका ॥ ३४ ॥ अहो
 मे धन्यता लोके, नास्त्वतो यत् मादशः । ततोऽसौ गाढद्विप्राला, स्वानुरूपं विचेष्टते ॥ ३५ ॥ अथ निन्दापरे लोके, त्रेहविह्वलमानसः ।
 लोकापवादभीरुत्वाभ्यभ्युद्धिः प्रभापते ॥ ३६ ॥ घाल ! नो मुच्यते कर्तुं, तव लोकविरुद्धकम् । अगन्त्यागमनं निन्द्यं, सपापं कुलदूषणम्
 ॥ ३७ ॥ स प्राह विमलव्योऽसि, नूनं मित्र ! मनीषिणा । स्वर्गे विवर्त्तमानं मां, नेक्षसे कथमन्यथा ? ॥ ३८ ॥ ये मूढा जातिदोषेण,
 कोमलं ललनादिकम् । नेच्छन्ति ते महारत्नं, मुञ्चन्ति स्थानदोषतः ॥ ३९ ॥ तदाकर्ष्यं तवश्चित्ते, कृतं मध्यमदुद्धिना । नैय प्रज्ञापना-
 योगो, व्यर्थो मे वाक्परिश्रमः ॥ ४० ॥ एवं च सिध्वां तेषां, घालमभ्यमनीषिणाम् । अथान्यदा समायातो, वसन्तः कृतमन्मर्याः ॥ ४१ ॥

द्वारि संस्थाप्य मध्यमम् । मध्ये प्रविष्टः सहसा, स बालस्तस्य सद्यतः ॥ ५९ ॥ अथ तत्र सुविस्तीर्णं, संपर्यङ्कं सैतलिकाम् । मृदुपधानसं-
 पन्नां कोमलामल्लैचेलिकाम् ॥ ६० ॥ सुप्तेन रतिपुक्तेन, कान्तमप्यां मनोभुवा । स ददर्श महाशय्यां, देवानामपि दुर्लभाम् ॥ ६१ ॥ युग्मम् ।
 वतो मन्मप्रकाशत्वात्, संवासतमवनस्य सः । किमेतद्विति संचिन्त्य, शय्यां परस्परं बालकः ॥ ६२ ॥ इतश्चेतश्च इस्तेन, रघुशता सुचिरं
 सुदा । वतो विभाविताऽनेन, शय्यया मकरध्वजी ॥ ६३ ॥ विचिन्तितं च तत्स्यदर्शकोमल्यहवचेतसा । अहो कोमलवा मन्ये, नान्यत्र
 भवतीदृशी ॥ ६४ ॥ ततः द्वारैरवर्त्तिष्या, जनन्या स्पर्शनेन च । प्रेर्यमाणः सखीयेन, व्यालेन च दूषितः ॥ ६५ ॥ स बालधिन्यत्यल्लेवं,
 मानयामि पथेच्छया । एतां कोमलिकां शय्यां, सुस्त्राऽर्द्धं क्षणमात्रकम् ॥ ६६ ॥ देवः सुप्तोऽत्र मदनो, रतिपुच्छो न चिन्तितम् । अ-
 पायो देवशय्यायां, सुप्तोति न भावितम् ॥ ६७ ॥ दृष्टस्य लपयं लोकैरिति नैव मनः कृतम् । विस्मातं नेति संपत्से, दास्यो मध्यमयु-
 द्वितः ॥ ६८ ॥ युग्मम् । जनालोच्ययाति मोहात्, केवलं सुप्त एव सः । आकृष्ट शय्यां तां स्तिव्यां, कृतं बालधियेष्टितम् ॥ ६९ ॥
 ततस्तस्यां विशालायां, शय्यायां बद्धमानसः । इतश्चेतश्च पुर्वाणः, सर्वाङ्गाणि पुनः पुनः ॥ ७० ॥ अहो सुखमहो स्पर्शस्तथाऽहो धन्यता
 मन । चिन्तयामिति शय्यायां, छुटमानः स तिष्ठति ॥ ७१ ॥ इतश्च नगरे तत्र, बहिरङ्को नृपोत्तमः । अन्योऽप्यस्ति महोत्तमाः, प्रकृष्यतः
 शत्रुमर्दनः ॥ ७२ ॥ तस्मास्ति पद्मप्रभाक्षी, प्राणोभयोऽपि सुबलभा । प्रयानकुलसंभूता, देवी मदनकन्दली ॥ ७३ ॥ माहिताचनिका सा
 च, परिवारेण संयुता । आयाता तत्र सदने, कामदेवस्य पूजिका ॥ ७४ ॥ देवकोष्ठस्थितं सा च, संपूज्य मकरध्वजम् । संवासरमदनस्यस्य,
 प्रविष्टा तस्य पूजिका ॥ ७५ ॥ प्रविशन्तीमुदीक्ष्यासौ, तां स्वीतिकृतनिश्चयः । लज्जापयाभ्यां निश्चेष्टो, बालः काष्ठमिव स्थितः ॥ ७६ ॥

द्वारि संस्थाप्य मध्यमम् । मध्ये प्रविष्टः सहसा, स बालस्तस्य सन्धानः ॥ ५९ ॥ अथ तत्र सुविस्तीर्णा, संपर्यट्वां संतुलिकाम् । मृदूपथानसं-
 पत्तां कोमलामर्लचेतिकाम् ॥ ६० ॥ सुप्तेन रविपुक्तेन, कान्तमभ्यां मनोमुषा । स इदृशो महाशय्यां, देवानामपि दुर्लभाम् ॥ ६१ ॥ युग्मम् ।
 वतो मन्दप्रकाशत्वात्, संवातसम्बन्धस्य सः । किमेवदिति संचिन्त्य, शय्यां पश्यशं बालकः ॥ ६२ ॥ इतश्चेतश्च हस्तेन, रघुशवा सुचिरं
 मुद्रा । वतो विभावित्वाऽनेन, शय्येषा मकरपञ्जी ॥ ६३ ॥ विचिन्तितं च तत्पश्यशंकोमलपद्मवत्वेवसा । अहो कोमलता मन्ये, नान्यत्र
 भवतीदृशी ॥ ६४ ॥ तवः शरीरवर्तिन्या, जनन्या रसनेन च । प्रेर्यमाणः स्वकीयेन, चापलेन च दूषितः ॥ ६५ ॥ स पाठयिन्त्यत्यंतं,
 मानयासि पथेच्छया । एतां कोमलिकां शय्यां, सुखाद्रं क्षणमात्रकम् ॥ ६६ ॥ देवः सुप्तोऽत्र मदनो, रविपुक्को न चिन्तितम् । अ-
 पायो देवशय्यायां, सुप्तस्तेति न भावितम् ॥ ६७ ॥ दृष्टस्य लाघवं लोकैरिति नैव मनः कृतम् । विज्ञातं नेति संपत्से, दास्यो मध्यममु-
 द्धितः ॥ ६८ ॥ युग्मम् । अनालोच्यार्थां मोहान्, केवलं सुप्त एव सः । आरुह्य शय्यां तां विव्यां, कृतं पाठविचेष्टितम् ॥ ६९ ॥
 वतस्तस्यां विशालायां, शय्यायां यद्विमानसः । इतश्चेतश्च कुर्वाणः, सर्वाङ्गाणि पुनः पुनः ॥ ७० ॥ अहो सुखमहो रसदास्यथाऽहो धन्यताः
 मम । चिन्तयामिदं शय्यायां, लुठमानः स तिष्ठति ॥ ७१ ॥ इतश्च नगरे तत्र, बहिरङ्गो नृपोत्तमः । अन्योऽप्यस्ति महातेजाः, प्रख्यातः
 दाशुमर्दनः ॥ ७२ ॥ तस्यास्ति पद्मपत्राक्षी, प्राणेभ्योऽपि सुयुक्तमा । प्रधानकुलसंपूजा, देवी मदनकन्दली ॥ ७३ ॥ प्रादितार्चनिका सा
 य, परिवारेण संयुता । आयाता तत्र सद्ने, कामदेवस्य पूजिका ॥ ७४ ॥ देवकोष्ठस्थितं सा य, संपूज्य मकरपञ्चजम् । संवातसम्बन्धस्य,
 प्रविष्टा तस्य पूजिका ॥ ७५ ॥ प्रविशन्तीमुदीरय्यासौ, तां स्वीतिकृत्वनिश्चयः । लज्जामयाभ्यां निश्चेष्टो, पाठः क्वाप्तमिव स्थितः ॥ ७६ ॥

सा मादस्याभिपिन्वत्या दीर्घदीर्घतरं निःशसितं बालेन, तदर्थं रत्नयमिति लक्षितो मध्यममुद्विक्ता, चिन्तितमनेन—तत्रापि स्थाने ता-
 पदस्यायमभिपिन्वतो, जनयत्येव सा मदकन्दली सुन्दरतादतिशयेन स्वगोचरमभिलषितं, यतो द्वारशालाभेन मयाऽप्यतिसङ्कटतया का-
 मतयासम्बन्धनद्वारस्य निर्गच्छत्यासम्भया मदकन्दल्याः संवेदितोऽङ्गस्य स्पर्शो, न तादृशः प्रायेणान्यवस्तुनः स्पर्शो भुवने विद्यते, दोला-
 यितं ममापि तदभिसरणागोचर मनसदानीमासीत्, किंतु न युक्तं कुलजानां परस्त्रीगमनं, तस्मान्निवारयान्धेनमपि यदि निवर्त्तते मद्बन्ध-
 नेन, ततः स बाल प्रत्याह—किमयाप्यविद्या भवतः?, किं न दृष्टमिदानीमेव फलमविनयस्य भवता, किमधुनैव विस्मृतं? यत्कण्ठगत-
 प्राणः कथञ्चिन्मोचितस्त्व मया दुर्विनयकुपितान् भगवतो मकरध्वजात्, ततो निवर्त्तस्यास्मादुरध्वबसायात्, नयनाविपनागशिरोरत्नशू-
 र्चिकल्या हि सा मदकन्दली, सा प्रार्थयतस्ते केवलं भस्मीभाव एव न पुनः काचिदर्धसिद्धिः, बालेन चिन्तितं—अये! लक्षितोऽहम-
 नेन, तत्किमधुनाऽभिप्रायगोपनेन?, ततस्तेनोक्तं—यद्येवं ततः किं भूये मोचितस्त्वं मया?, न पुनर्भूये यथा गाढतरं मारित इति, यत-
 स्तेन कामेन युष्मद्वचनेन मां मुञ्चता केवलं मे शरीरवेदनामात्रमपसारितं हृदये पुनर्निश्चिन्तो वितर्कपरम्परारूपः प्रज्वलितखदिराङ्गार-
 राशिः, तेन ममेदं दहते समान्ताच्छरीरं, यथाहं कामवन्धनकाल एवामरिष्यं नैतावन्तमन्तस्तापमन्वभविष्यं, ततो भवता मोचयता प्रत्युत
 भदानयमनर्थः संपादित इति, नाधुना ममैनाममृतसेकायमानां मदकन्दलीं विरहव्यान्यथाऽस्यान्तस्तापस्योपशमः, किं धृष्टानाऽत्र ज-
 लेतेनेति, ततो लक्षितो मध्यममुद्विक्ताऽस्यानिवर्त्तको निर्वन्धः, स्थितोऽसौ तूष्णीभावेन, अत्रान्तरे गतोऽस्तं सधिता, बालहृदयादिव
 मध्यमेन तमापदलं लक्षितः प्रथमः प्रयोपः निःसंचारीभूतो लोकः, ततोऽपि चार्थ फार्थकार्यं समुत्थितो बालो निर्गतः स्वकीयभव-
 न्मध्यमेन राजभागे ध्रुवाः रघुमर्दनराजकुलाभिमुखं गन्तुं गतः पिन्वन्तमपि भूभागं, इतश्च श्लेदवदेन किमस्य संपत्स्यत इति

महारुकोटेन क्षिप्तो भूतले, ममनयनः कण्ठगतप्राणोऽसौ दृष्टो लोकेन, तदनुभागोर्ण दीनमनस्को निर्गतो मध्यमयुद्धिः, किमेवमिति पृष्टो-
 ऽसौ जनेन, लज्जया न किञ्चिज्जल्पितमनेन, ततोऽवतीयं कञ्चित्पुरुषं व्यन्तरेण कथितो जनेभ्यस्तदीयव्यतिहरः, ततो दयापप्यकारति
 पापिष्टोऽयमिति धिक्कारितोऽसौ घालो मकरभ्रजमर्कैः कुलदूषणोऽयमस्माकं विपतकरिव संपन्न इति गर्हितः सज्जार्तायैः अनुभवतु प-
 पकर्मणः फलमिदानीमित्यान्मोहितः सामान्यलोकैः कियदेवदसनीशिवकारिणां समस्तानर्थभाजनत्वात् तेषामित्यपकर्णिवो विरोधितोऽसौ,
 ततोऽसौ व्यन्तरः कृतविकृतरूपः सन्नाह—वूर्णनीयोऽयं दुरात्मा भवतां पुरतो मयाऽयुना घाल इति, ततः कृतदाहारसः प्रसादतु प्रसा-
 दतु भद्रारको ददातु श्रावप्राणभिक्षामिति श्रुवाणः पतितो व्यन्तराधिष्ठितपुरुषपादयोर्मध्यमयुद्धिः, तत्करुणापरितप्ततसा लोकेनाप्यभिहितो
 व्यन्तरो बहव—भद्रारक ! शुच्यतामेकपादं तावदेव न पुनः करिष्यतामिति, ततो मध्यमयुद्धिकरुणया लोकोपरोधेन प शुक्रोऽसौ व्यन्त-
 रेण घालो लज्जया धेवता मुललीभूतं शरीरं निःसारितपूर्णं देवकुलान्, मध्यमयुद्धिना नीतः कुच्छ्रेण स्वभयनं, श्रावोऽयं व्यतिहरः
 परिकरात्मविलासेन, चिन्तितमनेन—कियदेवद् ? अयापि मायि प्रतिबूले घालस्य यद्गविष्यति सप्त लक्षयन्त्येते लोकाः, ततोऽभिहितः
 कर्मविलासेन परिकरः—किमस्माकं दुर्विनीतचिन्तया ? गोचितः सोऽनुशास्तेः न योऽव्यस्यस्तदीयः केनापि व्यापारः, परिकरेणोषं—म-
 दाक्षाययति देव इति, पृष्टोऽसौ मध्यमयुद्धिना घालः—श्रावते किञ्चित्तेऽयुना शरीरके पापते ? घालेनाभिहितं—न शरीरके, केवलं प्र-
 वदते ममान्वत्तापो, मध्यमयुद्धिराह—जानासि किञ्चिन्मित्रोऽयं, ततो वामशीलवया कामस्य घालः प्राह—न जानामि, केवलं द्वास्थितेन
 भवता त्वं संवासमवनमभिप्रविशन्ती नच्छन्ती वा किं विलोकित्वा कचिन्मारी न वा ? मध्यमयुद्धिराह—विलोकित्वा, घालेनोषं—तत्किं
 लक्षित्वा काऽसाविति भवता ? मध्यमयुद्धिराह—मुमु लक्षित्वा, सा हि दायुर्मर्दनस्य राक्षो भार्या मदनकन्दलीरयुच्यते, सदाकर्म्यं कथं

सा मादशागिति चिन्तया दीपं दीपवतं निःशसितं घालेन, तदर्थं सत्त्वयमिति लक्षितो मध्यमबुद्धिना, चिन्तितमनेन—तत्रापि स्थाने ता-
 वदस्यायमभितर्कयोगो, जनयत्येव ना मदनकन्दली सुन्दरतादतिशयेन स्वगोचरमभिलषितं, यतो द्वाश्चास्यालभेन मयाऽप्यतिसङ्कटवया का-
 मनानासमयनद्वारस्य निर्गच्छन्त्यास्यसा मदनकन्दल्याः संवेदितोऽङ्गस्य स्पर्शो, न तादृशः प्रायेणान्यवरतुलः स्पर्शो भुवने विद्यते, दोला-
 दित ममापि तदभिसरणगोचर मनस्वदानीमासीत्, किंतु न युक्तं कुलजानां परस्त्रीगमनं, तस्मान्निवारयान्येनमपि यदि निवर्तते मद्भव-
 नेन, ततः स घालं प्रत्याह—किमथाप्यविद्या भवतः^१, किं न दृष्टमिदानीमेव फलमविनयस्य भवता, किमधुनैव विस्मृतं^१ यत्कण्ठगत-
 प्राणः कथञ्चिन्मोषितस्त्वं मया दुर्विनयकुपितान् भगवतो मकरभ्रजात्, ततो निवर्तस्मास्मादुरभ्यवसायात्, नयनविपनागशिरोरत्नशू-
 चित्वस्या हि सा मदनकन्दली, तां प्रार्थयतस्ते केवलं भस्मीभाव एव न पुनः काचिदर्थसिद्धिः, बालेन चिन्तितं—अये ! लक्षितोऽहम-
 नेन, तस्मिन्मधुनाऽभिप्रायगोपनेन^१, ततस्तेनोक्तं—यद्येवं ततः किं भूये मोषितस्त्वं मया^१, न पुनर्भूये यथा गाढतरं मारित इति, यत-
 स्तेन कामेन युष्मद्वचनेन मां मुञ्चता केवलं मे दारीरवेदनामाश्रमपसारितं हृदये पुनर्निक्षिप्तो विवर्कपरम्परारूपः प्रज्वलितखदिराङ्गार-
 दाशः, तेन भ्रमं दृश्यते समन्ताच्छरीरं, यद्यहं कामयनयनकाल एवामरिष्यं नैवावन्तमन्तस्तापमन्वभविष्यं, ततो भवता मोचयता प्रत्युत
 मदानयमनर्थः संपादित इति, नाधुना भर्मानाममृतसेकायमानां मदनकन्दलीं विरहय्यान्यथाऽस्यान्तस्तापस्योपशमः^१, किं बहुनाऽत्र ज-
 स्तिवनेति, ततो लक्षितो मध्यमबुद्धिनाऽस्यानिवर्तको निर्वन्धः, स्थितोऽसौ तूष्णीभावेन, अत्रान्तरे गतोऽस्तं सधिता, बालहृदयादिव
 समुत्सितं तमःपटलं लक्षितः प्रथमः प्रदोषः निःसंचारीभूतो लोकः, ततोऽविचार्य कार्याकार्यं समुत्थितो बालो निर्गतः स्वीयभव-
 नान् अचरीणो राजमार्गं प्रवृत्तः दशुमर्दनराजकुलाभिमुखं गन्तुं गतः कियन्त्वमपि भूभागं, इतश्च खेदवशेन किमस्य संपत्स्यत इति

महिरसादन इति मूढल, भवमप्यनः कृच्छ्रावधभाषाऽसा दृष्टा लाकन, तद्गुमानेन दानमनस्का नगता मध्यमशुद्धिः, कमतादात दृष्टा
 उसौ जनेन, लज्जया न किञ्चिज्जल्पितमनेन, ततोऽवतीर्य कश्चित्पुरुषं व्यन्तरेण कथितो जनेभ्यस्तदीयव्यतिकरः, ततो देवाप्यकारितिति
 पापिष्टोऽयमिति धिक्कारितोऽसौ बालो मकरध्वजभक्तैः कुलदूषणोऽयमस्माकं विपवरश्चि संपन्न इति गर्हितः स्वजातीयैः अनुभवतु पा
 पकर्मणः फलमिदानीमित्याक्रोशितः सामान्यलोकैः कियदेवदसमीक्षितकारिणां समस्तानर्थभाजनत्वात् तेषामित्यपकर्णितो विवेकिलोकैः
 ततोऽसौ व्यन्तरः कृतविकृतरूपः सन्नाह—चूर्णनीयोऽयं दुरात्मा भवतां पुरतो मयाऽयुना बाल इति, ततः कृतहाहारवः प्रसीदतु प्रसी
 दतु भद्रारको ददातु भ्रातृभाणभिश्चामिति भुवाणः पतितो व्यन्तराधिष्ठितपुरुषपादयोर्मध्यमशुद्धिः, तत्करणपरीतचेतसा लोकेनाप्यभिहिते
 व्यन्तरो यदुत—भद्रारक ! मुख्यतामेकवारं तावदेव न पुनः करिष्यतीति, ततो मध्यमशुद्धिकरणया लोकोपरोधेन च शुक्रोऽसौ व्यन्त
 रेण बालो लब्धा वेतना मुक्तलीभूतं शरीरं निःसारितत्पूर्णं देवकुलात्, मध्यमशुद्धिना नीतः कृच्छ्रेण स्वभवनं, स्नातोऽयं व्यतिकर
 परिकरात्कर्मविलासेन, चिन्तितमनेन—कियदेवद ? अद्यापि मायि प्रतिश्ले बालस्य यद्भविष्यति तन्न लक्ष्यन्तेते लोकाः, ततोऽभिहित
 कर्मविलासेन परिकरः—किमस्माकं दुर्धिनीतचिन्तया ? गोचितः सोऽनुशास्तेः न वोढव्यस्तदीयः केनापि व्यापारः, परिकरेणोक्तं—य
 दास्त्रापयति देव इति, दृष्टोऽसौ मध्यमशुद्धिना बालः—भावनं किञ्चित्तेऽयुना शरीरके पायते ? बालेनाभिहितं—न शरीरके, केवलं प्र
 बद्धते ममान्तस्त्रापे, मध्यमशुद्धिराह—जानासि किञ्चिन्मिचोऽयं, ततो वामशीलवया कामस्य बालः प्राह—न जानामि, केवलं द्वास्थितेन
 भवता सम्य संवासभवन्मभिप्रविशन्ती गच्छन्ती वा किं विलोकित्वा काचिज्जारी न वा ? मध्यमशुद्धिराह—विलोकित्वा, बालेनोक्तं—तत्सि
 लक्षित्वा काऽसाविति भवता ? मध्यमशुद्धिराह—सुष्ठु लक्षित्वा, सा हि शत्रुमर्दनस्य राज्ञो भार्या मदनकन्दलीरयुच्यते, तदाकपयं कथं

सा मादशानिविचिन्तया दीर्घदीर्घतरं निःश्वसितं धातेन, तदर्थं सत्ययमिवि लक्षितो मध्यमदुद्धिना, चिन्तितमनेन—तत्रापि स्थाने ता-
 पदस्यायमभिनिर्घटो, जनयत्येव सा मदनकन्दली सुन्दरवाडविशयेन स्वगोचरमभिलषितं, यतो द्वारशालालभेन मयाऽप्यतिसङ्कटवया का-
 मसंयासमयनद्वारस्य निर्यच्छन्त्यास्तस्या मदनकन्दल्याः संवेदितोऽङ्गस्य स्वर्गो, न वाटशः प्रायेणान्यवस्तुनः स्वर्गो भुवने विद्यते, दोला-
 पितं मनापि वदभिसरपागोचरं मनसादानीमासीत्, किंतु न युक्तं बुल्लजानां परस्त्रीगमनं, तस्मान्निवारयान्येनमपि यदि निवर्तते मद्वच-
 नेन, ततः स बालं प्रत्याद—किमद्याप्यविद्या भवतः, किं न दृष्टमिदानीमेव फलमविनयस्य भवता, किमधुनैव विस्मृतं? यत्कण्ठागत-
 प्राणः कथञ्चिन्मोचितस्त्वं मया दुर्दिनयशुपितात् भावतो मकरभ्यजात्, ततो निवर्तसासादुरप्यवसायात्, नयनविपनागशिरोरजश-
 चिकृत्सा हि सा मदनकन्दली, तां प्रार्थयतस्ते केवलं भस्मीभाव एव न पुनः काचिदर्थसिद्धिः, धालेत चिन्तितं—अये! लक्षितोऽहम-
 नेन, सत्किमधुनाऽभिप्रायगोपनेन?, ततस्तेनोक्तं—यद्येवं ततः किं प्रूपे मोचितस्त्वं मया?, न पुनर्भूये यथा गाढतरं मारित इति, यत-
 स्तेन कामेन युष्मद्वचनेन मां मुञ्चता केवलं मे शरीरेवदनामात्रमपसारितं हृदये पुनर्निक्षिप्तो वितर्कपरम्परारूपः प्रज्वलितलव्हराज्ञार-
 तादाः, तेन ममेदं दहते समन्ताच्छरीरं, यद्यहं कामयनयनकाल एवामरिष्यं नैतावन्तमन्तस्तापमन्यमविव्यं, ततो भवता मोचयता प्रयुत
 प्रदानयमनर्थः संपादित इति, नाधुना ममीनाममृतसेकायमानां मदनकन्दलीं विरहद्व्यान्यथाऽस्मान्तस्तापस्योपशमः, किं बहुनाऽत्र ज-
 स्थितेनेति, ततो लक्षितो मध्यमदुद्धिनाऽस्यानिवर्तको निर्वन्धः, स्थितोऽसौ तूष्णीभावेन, अत्रान्तरे गतोऽस्तं सविता, बालहृदयादिव
 समुद्रस्थितं वसःपटलं लङ्घितः प्रथमः प्रदोषः निःसंचारीभूतो लोकः, ततोऽविचार्य कार्याकार्यं समुत्थितो बालो निर्गतः स्वीयभय-
 नात् अवर्तणी राजमार्गे प्रवृत्तः दशुमर्दनपञ्जुलाभिमुखं गन्तुं गतः कियन्तव्यपि भूभागं, इतश्च खेहवदनेन किमस्य संपत्स्यव इति

चिन्तया निर्गतास्तदनुमार्गेण मध्यमबुद्धिः, दृष्टो घालेन गच्छता कश्चित्पुरुषः, तेन चास्फोट्य बद्धोऽसौ मयूरवन्धनेन पूजितं घालेन प्राप्तः प्राप्त इति श्रुवाणः प्राप्त एव मध्यमबुद्धिः, ततः समुत्पाद्य बालं परयत एव मध्यमबुद्धेः समुत्पतितः पुरुषोऽम्बरवले, आरटतश्च बालस्य स्थितितं बदनं प्रवृत्तः पश्चिमाभिमुखो गन्तुं, ततो मध्यमबुद्धिरपि अरे रे दृष्टविद्याधर ! क यासि गृहीत्या मदीयभ्रातरमिति त्राडीं मुञ्चन्नाहृष्टलम्नः प्रस्थितो भूमौ, तदनुमार्गेण निर्गतो नगरात् अदर्शनीभूतः पुरुषो निराशीभूतो मध्यमबुद्धिः, तथापि बालकोदात्तबन्धनेन किल कश्चिन्मोक्षयतीतिबुद्ध्या नासौ धावन्नपरमति धावत एव लङ्घिता रजनीं ततोऽनुपानत्कतया विद्धोऽनेककण्ठकफीलकैः परिततः भवेण क्षामो पुमुक्षया पीडितः पिपासया विह्वलः शोकेन अप्यासितो दैन्येन अनेकप्राप्तनगरेषु पृच्छन् बार्तां भ्रान्तोऽसौ सप्ताहोरात्रं, तत्रापि प्राप्तः कुशस्थलं नाम नगरं, स्थितलस्य बहिर्भागे, दृष्टोऽनेन जीर्णान्ध्रपः, ततः किं ममायुता भ्रातृविकलेन जीवितेनेति प्रश्निपान्द्यत्रात्मानमिति संचिन्त्य बद्धा मध्यमबुद्धिना निर्घोर्लभनार्थमात्मगलके शिला, दृष्टं तत्तानन्दननाम्ना राजपुरुषेण, ततो मा साहसं मा साहसमिति श्रुवाणः प्राप्तोऽसौ कत्समीपं, धारितः कृपवटोपान्ववर्त्ता मुञ्चन्नात्मानं मध्यमबुद्धिरनेन, यिमोचितः शिलां निवेशितो भूवले, दृष्टश्च—भद्र ! किमितीदमधमपुरुषोचितं भवता व्यवसितं !, ततः कथितोऽनेन बालवियोगव्यवतिकरः, नन्दनेनाभिहितं—भद्र ! यथेवं ततो मा विपादं कार्षीः, भविष्यति भ्रात्रा साहं प्रायेण नीलको, मध्यमबुद्धिराह—कथं !, नन्दनेनोक्तं—समाकर्णय, असत्यं नगरोऽस्माकं स्थानी हरिश्चन्द्रो नाम राजा, स च प्रतिक्षणमुपद्रव्यते विजयमाठरसङ्घादिभिः प्रात्यन्तिकैर्मण्डलहरैरुपतिभिः, इतश्चास्ति रतिकेलिर्नाम विद्याधरः परममित्रम्, अन्यदा समागतेन शत्रूपद्रुतमवलोक्य देवं तेनाभिहितं—द्दामि सुभ्यमहं क्रूरविद्यां यत्प्रभावेण

त्वमेतेनं परिभूयते, देवेनाभिहितं—अनुपहो मे, वतः कारयित्वा पाण्मासिकां पूर्वसेवामितो दिनादष्टमे दिने नीतः कश्चित्तेन देवो हरि-
 भन्द्रः, कारितोऽरिविद्यासाधनं, आनीतो द्वितीयदिने सह पुरुषेण, कृता तस्य पुरुषस्य मांसकधारेण होमक्रिया, सप्त दिनानि विद्यायाः
 पश्चात्सेवा, मुष्टोऽसाद्यधुना पुरुषः, स एव प्रायस्ते भ्राता भविष्यतीति मे वितर्कः, स च ममैव समर्पितोऽधुना देवेन, मध्यममुद्धिराह
 —भद्र ! यद्येवं ततो यद्यस्ति ममोपरि दया भवतस्तत्समानय तावदिदं पुरुषं येनाहं प्रत्यभिजानामीति, ततश्चैवं करोमीत्यभि-
 धाय ततो नन्दनः, समायातः समुत्पाद्य गृहीत्वा बालं, दृष्टोऽस्थिमात्रावशेषं दृच्छासनिःशासोपलक्ष्यमाणजीवितो निरुद्धवाक्प्रसरो
 मध्यममुद्धिता बालः, प्रत्यभिधातः कूर्ध्वेण, अभिहितो नन्दनः—भद्र ! स एवायं मम भ्रातेति, सत्यं नन्दनस्त्वमसि, अनुगृहीतोऽहं
 भवता, नन्दनः प्राह—भद्र ! राजद्रोहमिदं भवत्करुणया मयाऽप्यवसितम्, अन्यथाधुना ततेन मया किलाकर्णितं यथा किल राज्ञौ राजा
 पुनस्तर्पयिष्यति रुधरेण विद्यां भविष्यत्त्वेन पुरुषेण प्रयोजनमिति, तदिदमवगन्त्य मम यद्भवति तद्भवतु भवद्भ्यां तु तूर्णमपकसि-
 तव्यं, ततो यदास्त्रापयसि भद्रो रक्षणीयश्च यत्नेन भद्रेणात्मेत्यभिधाय समुत्पादितो बालः, प्रवृत्तो गन्तुं मध्यममुद्धिः, ततो भयविधुररुह-
 दयो धावन्नर्तिनां वेगेन कश्चित्प्रदेसो बालं पाययन्नुदकं समाहादयन् वायुना प्रीणयन्नशनादिरसेनागणयन्नात्मनः शरीरपीडां महता ह्येराजा-
 हेन प्राप्तः स्यात्पानं मध्यममुद्धिः, गतानि कविचिदिनानि, जातो मनाक् सख्यो बालः, दृष्टो मध्यममुद्धिना—भ्राता ! किं भवताऽनुभूतं ?
 स प्राह—इतस्मादुद्धिर्मांश्च यद्वा भवतः पश्यत एव गगनचारिणा, नीतः कृतान्तपुराकारमसिभीषणतर्कं स्मशानं, दृष्टस्तत्र प्रज्व-
 लिताग्नारभुताप्रिशुण्डपार्श्ववर्ती मया पुरुषः, ततस्तं प्रति तेनाभ्यरचरेणाभिहितं—महाराज ! सिद्धं ते समीहितं, लब्धोऽयं मया प्रस्तुत-
 विद्यासिद्धकश्चितः सलक्षणाः पुरुषः, इवरेणोक्तं—महाप्रसादः, ततोऽभिहितो नमश्चरेण स पुरुषः—यदुत्तैकैकस्मिन् विद्याजापपर्यन्ते

चिन्तया निर्गतस्तदनुभागोऽपि मध्यमबुद्धिः, दृष्टो बालेन गच्छता कश्चित्पुरुषः, तेन चास्तोत्रं वदोऽसौ मयूरयन्त्रेण पूजितं पालेन प्राप्तः प्राप्त इति सुवाणः प्राप्त एव मध्यमबुद्धिः, ततः समुत्पन्नं बालं पश्यत एव मध्यमबुद्धेः समुत्पत्तिवः पुरुषोऽन्धरत्ने, आरतवत् चालस्य स्यादितं वदनं प्रवृत्तः पश्चिमाभिमुखो गन्तुं, ततो मध्यमबुद्धिरपि अरे रे दुष्टविद्याधर ! यासि गृहीत्वा मदीयभ्रातरमिति धाढी मृगशृङ्गलक्ष्मः प्रसितो भूमौ, तदनुभागोऽपि निर्गतो नगरात् अदर्शनीभूतः पुरुषो निराशीभूतो मध्यमबुद्धिः, तथापि बालकोद्वाजुषन्धेन किल कश्चिन्मोक्षार्थं विदुषा नासौ धावन्पुनरपि धावत एव लङ्घिता रजनी ततोऽनुपानत्कवया विदोऽनेककण्टककोलकैः परिगतः भ्रमेण क्षामो पुमुक्षया पीडितः पिपासया विद्वलः शोकेन अध्यासितो दैन्येन अनेकप्रामनगरेषु पृच्छन् वार्तां भ्रान्तोऽसौ सप्ताहोद्यमं, तथापि प्राप्तः कुशस्थलं नाम नगरं, स्थितस्तस्य पश्चिमोऽपि, दृष्टोऽनेन जीर्णान्धरूपः, ततः किं ममायुना भ्रातृविकलेन जीवितेनेति प्रश्नित्वा न्यथात्मानमिति संचिन्त्य बद्धा मध्यमबुद्धिना निर्योऽलं गमनार्थमात्मगतं दित्वा, दृष्टं तन्मन्दननाम्ना राजपुरुषेण, ततो मा साहसं मा साहसमिति द्रुवाणः प्राप्तोऽसौ तत्समीपं, धारितः कृपततोपान्तवर्ती शुभ्रनात्मानं मध्यमबुद्धिरनेन, विमोचितः शिलां निवेशितो भूषले, दृष्टश्च—भद्र ! किमितीदमयमपुरुषोचितं भवता व्ययसितं ?, ततः कथितोऽनेन बालविद्योगव्यतिकरः, नन्दनेनाभिहितं—भद्र ! यद्येवं ततो मा विपादं कार्षीः, भविष्यति भ्रात्रा सार्द्धं प्रायेण भीलको, मध्यमबुद्धिराह—कथं ?, नन्दनेनोक्तं—समाकर्णय, अस्त्यद्य नगरेऽस्माकं क्षामी हरिश्चन्द्रो नाम राजा, स च प्रतिक्षणमुपद्रवते विजयमाठरशङ्खादिभिः प्रात्यन्तिकैर्मण्डलहरैरुपतिभिः, इतश्चास्ति रतिकेर्लिङ्गं विद्याधरः परममित्रम्, अन्यदा सभागतेन द्यूषद्वयमवलोक्य देवं तेनाभिहितं—दद्यामि तुभ्यमहं क्रूरविद्यां यत्प्रभावेण

राया कृतमष्टरागमष्टरागं विद्याया जापस्य सप्त दिनानीति, दृष्टम तदवस्योऽदं भवता, वक्षिदं भावर्मयानुभूतं, स्थितं च माम हृदये यद्वृत्त
 —न प्रायेण नरकंऽप्येवमिषो दुरगविन्यासो यादृशो मयाऽनुभूत इति, मध्यमबुद्धिराह—हा भातर्तोचितस्त्यमेवमिषदुःस्वानां अहो
 निपुणता विद्याभरस्य अहो रौद्रता विद्यायाः, अग्रान्तरे लोकाचारमनुवर्त्तमानो वार्त्तात्येपणार्थमागतो मनीषी, शुलस्तेन द्वारिस्थितेन तथा
 परिदेवमानो मध्यमबुद्धिः, प्रविष्टोऽप्यन्तरे, कुतेतराभ्यामासनदानादिका प्रतिपत्तिः, विहितं संभाषणं, ततो मनीषिणाऽभिहितं—मध्य-
 मबुद्धे ! किमिति त्व परिदेवपसे ? मध्यमबुद्धिराह—भातर्लौकिकमिदं परिदेवनकारणं, मनीषिणोक्तं—कथं ? ततः कथितो मध्यमबुद्धिना
 समस्तोऽप्युगानामनादिविद्यापरविकर्त्तनपर्यन्तो घालव्यतिकरः, ततः पूर्वमेव ज्ञातानिःशेषव्यतिकरेणापि शुभ्येनेव विस्मितेक्षणेन समस्त-
 मारुष्यं मनीषिणाऽभिहितं—किमीदृक् संपन्नं घालस्य ? हा न युक्तमिदं, यद्विद्या कथितमिदं मया प्रायेवास्य यथा—न सुन्दरोऽनेन
 स्वर्त्तनेन पापमित्रेण सादं सयन्यः, तज्जनितेयमस्थानार्थपरम्परा, तथाहि—हेतुरसावनार्थकार्यसङ्कल्पस्य, अनार्थकार्यसङ्कल्पे परर्त्तमानाः
 प्रानितः संदिष्टतया चित्तस्य प्रचलतया पापोदयस्याप्राप्ताभिप्रेतार्था एव वद्विश्रमहणप्रयुक्ता इय मत्स्यका निपतन्त्यापद्रवने लभन्ते मरणं, न
 मन्तनुयायवार्त्तार्थसिद्धिः, अनुपायश्चानार्थकार्यसङ्कल्पः सुखलाभानां, स हि क्रियमाणो धैर्यं ध्वंसयति विवेकं नाशयति चित्तं मलिनयति
 चित्तन्वनभयान्मुदिरायति तवः प्राणिनं समस्तानर्थसार्थं योजयति, ततः कुतोऽनार्थसङ्कल्पात् सुखलाभगन्धोऽपीति, तस्मादिवं सर्वं सुदु-
 श्चर्त्तव्यमिति वाटस्य, योऽयं मद्रचनं न विषते किमत्र भवतः परिदेवितेनेति, घालः प्राह—मनीषिञ्जलमनेनासन्नयद्धमलापेन, न स्वहृ-
 त्तनुश्रुत्यां महार्थसाधनप्रयत्नानामप्यन्तराले व्यसनं मनो दुःस्वयति, यदाद्यापि तां कमलकोमलतनुलतां मदनकन्दलीं प्राप्नोमि
 नृः किनदेतदुःखं ? तदाकथ्यं कादृष्टदृष्टदसाव्योऽयं सदुपदेशमज्रतज्जाणमित्याकलय्य मनीषिणा गृहीतो दक्षिणशुजापे मध्यमबुद्धिः, उदधाप्य

मया दत्ताऽऽहुतिरग्नौ भवता प्रक्षेप्तव्या, प्रतिपन्नमनेन, प्रारब्धो जायः, ततो विद्याधरेणाकृष्टा यमजिह्वाविर्वाद्या भास्वरकारा दार्ढ्र्ये,
 तथा चोत्कर्षिता मदीयपृष्ठात्तेन दीर्घा मांसपेशी, निष्पीड्य तत्र एव प्रदेशान् निर्गालितं रुधिरं, सुतश्चतुष्टयः, अग्रान्तरे समाननिवारस्त्रै-
 विद्यापरचर्चनं, समर्पिता विद्याधरेण सा रुधिरमांसमयी सत्याहुतिः, प्रक्षिप्ता तेनाभिरुण्डे, पुनः प्रारब्धो जायः, तत्रार्धेन सोऽन्यर-
 चरो मदीयशरीरपापप्रदेशान्नरकपाल इव नारकसारदत्तो मे मांसपेशीमुत्कर्चयति, तं प्रदेशं निष्पीड्य रुधिरं निर्गालयति, तस्य पु-
 लुकं भूत्वा साधकायाहुतये ददाति, स च विद्यापरचर्चनसमाप्तौ गृहीत्वा हुताग्नेने प्रक्षिपति, ततो वेदनाचिह्नद्वयो भूर्तुंया पन्निवोऽद्-
 भूतले, विद्याधरस्तु प्रगुणशरीरतया द्वष्टो निष्कण्ठो गाढवरं मां विकर्चयति, अग्रान्तरेऽऽट्टदशसौर्दसितमिव प्रलयभर्षेणुलगुलितनिर्गमे सन्तुद्रेण
 प्रचलितेव पृथिवी रसितं दीप्तिजिह्वाभिः श्लिवाभिः प्रवृत्तं च विह्वलरूपैर्वेगालैः निपतितं रुधिरवर्षं, तत्रार्धेनचिपेषु रौद्रेषु विभीषिद्वारिवदोप्यु
 सारस्यक्षुभितचित्तस्य राक्षोऽभिमुखीभूता सा क्रूरविद्या, समाप्तं जापसाष्टदातं, ततः सिद्धाद्भं भवत इति यदन्तां प्रकटीभूता विद्या
 प्रगता साधकेन प्रविष्टा तच्छरीरे, ततः समुत्कर्षितवशरीरं निष्पीडितरुधिरवीभरत्सं कणममारदन्तं मागुपलभ्य स राजा मयि जातः सदयः
 दृढोऽनेन दन्तसीत्कारः ततो वासितोऽसौ विद्याधरेण, अभिहितं च तेन—राजन्नेप एवास्या विद्यायाः कल्पो यदुत—न कृतांव्याऽस्तो-
 परि दद्या, ततो विद्याधरेण श्लिप्तं मे केनचिद्धेनेन शरीरं, ततोऽद्भं समन्वारन्दह्यमान इव तीव्रयक्षिना चूर्ण्यमान इव वक्षेण पीड्यमान इव
 यक्षेण प्रविष्टो वेदनाप्रकर्षं, तथापि सुखदं न भवमेतन्मे हृत्तवीविवं, संजातं मे क्षणेन तेन लेपेन द्रवदग्धस्यगुणकल्पं शरीरं, समुत्पादितवस्त्राभ्यां
 नीतस्त्रय नगरे स्नादितश्च भययशुनिमित्तमाभ्युपगच्छन्, मूर्धन्यं मे शरीरं, ततो भूयस्त्वेनैव विधिना मदीयमांसरुधिरादुतिभिस्तेन

रागा दृष्टमदृष्टगतमदृष्टतं विद्याया जापस्य सप्त दिनानीति, दृष्टश्च तदवस्थोऽहं भवता, वहिदं भावार्थयानुभूतं, स्थितं च मम हृदये यदुत
 प्रायेण मरकटप्येवंविधो दुःखविन्यासो यादृशो मयाऽनुभूत इति, मध्यमबुद्धिराह—हा भातर्नोचितस्त्वमेवविषदुःखानां अहो
 निपुणता विद्याभरस्स अहो रौद्रता विद्यायाः, अग्रान्तरे लोकाचारमनुवर्तमानो वार्त्तान्वेषणार्थमागतो मनीषी, भुवस्त्वेन द्वारिस्थितेन तथा
 परिद्वेषमानो मध्यमबुद्धिः, प्रविष्टोऽभ्यन्तरे, कुतश्चाराभ्यामासनधानादिका प्रतिपत्तिः, विहितं संभाषणं, ततो मनीषिणाऽभिहितं—मध्य-
 मबुद्धे ! किमिति त्वं परिद्वेषसे ? मध्यमबुद्धिराह—भावरत्नौकिकमिदं परिद्वेषनकारणं, मनीषिणोक्तं—कथं ? ततः कथितो मध्यमबुद्धिना
 सप्तसोऽप्युपानगनानादिविद्याभरविकर्तनपर्यन्तो बालव्यतिकरः, ततः पूर्वमेव ज्ञातनिःशेषव्यतिकरेणापि मुग्धेनेव विसितोऽप्युनेन
 माकण्यं मनीषिणाऽभिहितं—किमीदृक् संपन्नं बालस्य ? हा न युक्तमिदं, यद्विवा कथितमिदं मया प्रागेवास्स यथा—न सुन्दरोऽनेन
 स्पर्शतन पापमित्रेण सार्द्धं संपन्नः, तज्जनिवैयमस्यानर्थपरम्परा, तथाहि—हेतुरसावनार्थकार्यसङ्कल्पस्य, अतार्थकार्यसङ्कल्पे वर्त्तमानाः
 प्राणिनः संश्लिष्टतया चित्तस्स प्रबलतया पापोदयस्याप्राप्ताभिप्रेतार्था एव वह्निप्रहणप्रवृत्ता इव मत्स्यका निपतन्त्यापद्रवने लभन्ते मरणं, न
 रत्नगुणायतोऽर्थसिद्धिः, अनुपायश्चानार्थकार्यसङ्कल्पः सुखलाभानां, स हि क्रियमाणो धैर्यं ध्वंसयति विवेकं नाशयति चित्तं मलिनयति
 चिरन्तनपापानुदीरयति ततः प्राणिनं समस्तानर्थसार्थं योजयति, ततः कुतोऽनार्थसङ्कल्पात् सुखलाभगन्धोऽपीति, तस्मादिदं सर्वं सुदु-
 श्र्चितविलसितं बालस्य, योऽयं मद्भचनं न विषत्ते किमत्र भवतः परिद्वेषितेनेति, बालः प्राह—मनीषिप्रबलमनेनासन्धप्रलापेन, न खलु
 सत्पुरुषाणां महार्धसाधनप्रवृत्तानामप्यन्तराले न्यसनं मनो दुःखयति, यद्यद्यापि तां कमलकोमलतनुलतां मदनकन्दलीं प्राप्नोमि
 ततः किमदेतद्दुःखं ? तदाकण्यं कालदृष्टवत्साप्योऽयं सदुपदेशमकवचाणामित्याकलय्य मनीषिणा गृहीतो दक्षिणभुजापे मध्यमबुद्धिः, उत्थाप्य

सतः स्थानात् प्रवेदितः कक्षान्तरे, अभिहितआसौ भ्रातः ! यथेय बालः सद्यं बाल इव नात्महितं जानीते तर्हि भवताऽस्य पृष्ठतो पिलमेन
 विनष्टव्यम् !, मध्यमशुद्धिराह—योधितोऽहमिदानीं भवता, योऽयं भवदुपदेशमपि लङ्घयति तेनालं मम बालेनेति, अन्यथातिलज्जनीयो-
 ऽयं व्यतिकरः, तत्किमेव न ज्ञातस्मातेन, मनीषिणाऽभिहितं—न केवलेन, तर्हि समस्तमनयोपेतेन, भद्र ! केन हि प्रभातं पटकेनाच्छा-
 ष्यते, मध्यमशुद्धिराह—कथं ज्ञातो !, मनीषिणाऽभिहितं—कामदेवभवतनृसान्वत्सावद्रुल्लोकप्रतीव एव किं तस्य ज्ञास्ते !, विद्यापरह-
 रणपुसान्वत्सु प्राप्त इति त्वदीयहृद्धारवात् प्रमुखास्तदा लोकाः, दीर्घज्ञाय नगरे प्रचारितो, मध्यमशुद्धिना चिन्तितं—अये ! किंलाहं मातुः-
 पुत्रोऽयं व्यतिकरं गोपयामि यावत्वा गाढतरं प्रकाशः संपन्नः, सुप्रच्छन्नमपि हि विहितं प्रयोजनं प्रायः प्रकाशत एव लोके, वि-
 शेषतः पापं, तस्मादुर्गुद्विरेषा प्राणिनां यथा स्वाचरितं पापं प्रच्छादयन्निव, इदं हि केवलमधिकतरं सोहयिलसितं सूचयतीत्येवं विचिन्त्य
 त्वत्स्तेनाभिहितं—मनीषिन्नुं पृष्ठान्वयमुपलभ्य भवता किमाचरितं ? किं ज्ञातेन ? किमन्याभ्यां ? किं वा नगरलोकेनेति भोतुमिच्छामि,
 मनीषिणाऽभिहितं—भ्रातः ! समाकर्ण्य, मम वाद्यदुपेक्षा निर्गुणेषु सतामितिभावतया संजातं बालं प्रति माभ्यरभ्यं, तथा हिन्द्रयमान-
 नेषु दयायन्तः सन्त इति पर्यालोचनया प्रादुर्भूता वयोपरि महती करुणा, तथा शुक्रोऽहं पापमित्राभिष्वङ्गजितानामेवंविधानामपा-
 यानामित्याकलनया संजाताऽऽत्मन्यास्त्राशुद्धिः, गुणाधिकेषु प्रमोदयन्तो महारमान इतिविमर्शत धन्यः पुण्यभागासौ भयजन्तुः येनायं
 समस्तानधहेतुः स्पर्शनः पापवयसः सर्वथा निराकृत इत्यालोचयतः समुद्रसितलं प्रति हर्षः, ज्ञातेन तु केवलमदृष्टदासेन हसितं, मयाऽ-
 भिहितं—ज्ञात ! किमेतत् ?, ज्ञातेनाभिहितं—पुत्र ! यन्मयि प्रतिकूले संपद्यते तत्संपन्नं बालस्य, अतो मे हर्षः, हा ज्ञात ! क्व गतोऽस्मि-
 तिपरिदेवितं सामान्यरूपया, न स ज्ञातो मामकतनयस्यापाय इति दृष्ट्वा चिन्तेन भदीयजाननी, नगरस्य तु सन्मन्त्रो बालहरणेन प्रमोदः,

न ज्ञाना रद्रीयगमनेन करुणा, प्रादुर्भूतः मत्सावस्थानदर्शनेन ममोपरि पक्षपातः, मध्यमबुद्धिराह—कथमेवहक्षितं भवता, मनीषिणाऽ-
 भिरिदं—निर्गतोऽष्टमासीत्तदा नगरे शुनहलेन भ्रमधिक्रया, ततः श्रुता मया परस्परं जल्पन्तो लोकाः यदुत—अहो सुन्दरं संपन्नं यदसौ
 कदाहृदयुर्निर्गदुलभ्य दृष्टोऽन्तःकरणेन वर्जितो मयादया यद्विभूतः सदाचारात् निरतः सततवगन्मगमने अत एवोपतापकरो नगरस्य
 पालः केनापि माराभता उपहृत इति, अन्येनाभिहितं—मुष्ट सुन्दरमेवं तु सुन्दरतरं भवति यदासौ शिन्नो भिन्नो व्यापादिवधश्च श्रूयते,
 यतनाभिभ्रकान्ततः प्रर्तने नय पापे नागरिकाणां दीलसंरक्षणं संपत्स्यते नान्यथा, अन्येनाभिहितं सुन्दरमिदं, केवलं यदसौ मध्यमबु-
 द्धित्वापत्ती मत्स्य पृष्ठनो लग्नः द्विदयते तत्र चारु, स हि विशिष्टप्रायः प्रतिभासतेऽस्माकं, ततोऽपरः प्राह—भद्र ! ये पापदृष्टीनां यतसला
 भयन्ति तेषां कीदृशी विगिष्टता ? न रतु जात्यकनकं दयामिक्रया सह संसर्गमर्हति, अत एव लभन्ते सहारेणैव दुःखपरम्पराम् अयदाश्च
 लोकं किमप्राभयं ? ये पुनराहित नय पापानुष्ठानाशुभजनसंपर्कं रहयन्ति तेषां नैव दोषोऽनुयुज्यते, अत्रार्थे अयमेव मनीषी दृष्टान्तः,
 दोष्यं मठात्मा परिहृतपापप्रवणपालयात्सत्यो निष्कलङ्कं सुरेन जीवतीति, तत्कलं लोकवादमाकर्णयता मयेदं लक्षितमिति । मध्यमबुद्धिना
 चिन्तितम्—अये ! दोषेषु वर्त्तमानस्य, नरस्यात्रैव जनमनि । नारत्येव सुखगन्धोऽपि, केवलं दुःखपङ्कतिः ॥१॥ स हि दुःखभरा-
 म्बलान्नायता नैव मुच्यते । आनोदातलस्य, लोकोऽन्यद्वैरिकायते ॥२॥ एकं स दुःखैर्निर्देश्यो, द्वितीयं निन्दितो जनैः । गण्डस्थोपरि
 संजातः, स्फोटो बालस्य दुर्भवेः ॥ ३ ॥ जनानां करुणास्थानं, जातोऽहं बालमीलनात् । कलितस्तादृशः प्रायः, कैश्चित्तरवविचारकैः
 ॥ ४ ॥ दुःखाकरः सतां निन्द्यो, ममोदानीं विजानतः । तस्मान्न युक्तः संसर्गो, बलेन सह पापिता ॥ ५ ॥ गुणेषु वर्त्तमानस्य, नरस्या-
 श्रेय जन्मनि । जायन्ते संपदः सर्वा, यथाऽस्यैव मनीषिणः ॥ ६ ॥ यथा ह्यकलङ्कः सुखी, श्लाघनीयो विपश्चिताम् । बालस्पर्शनसंसर्गो-

भीरत्वादेव वर्तते ॥ ७ ॥ तथापि लोका दोषेषु, सततं विहितादराः । गुणेषु शिथिलोत्साहा, वर्तन्ते पापकर्मेणा ॥ ८ ॥ तदेवं गुणदो-
षाणां, विदोषं पश्यता मया । गुणेषु यतः कर्तव्यो, य आदिष्टो मनीषिणा ॥ ९ ॥ तत्रैवं विचिन्त्यासौ, यभापे तं मनीषिणम् । न
ह्यप्यमशुना लोके, प्रकाशमदितुं मया ॥ १० ॥ लोका मां प्रभयिष्यन्ति, बालवृत्तान्तमखसा । अतिलज्जाकरं तं य, नाहमाख्यातुमुत्सहे
॥ ११ ॥ अन्यथ दुर्जना लोकाः, श्रुत्वा मेऽन्तःकथ्येनाम् । तदीयां नितरां वृष्टा, हसिष्यन्ति विदोषतः ॥ १२ ॥ तस्माद्भावमर्भमादीन,
स्यातुं सद्यनि युज्यते । जनस्य विसरत्येवयावदालविषेष्टितम् ॥ १३ ॥ मनीषिणोक्तं यत्तुभ्यं, रोचते सदिधीयताम् । केवलं पापमिद्रीयः,
संपर्को वार्यते मया ॥ १४ ॥ ततः कथिदपि बहिरनिर्गच्छन्तैव सद्ये स्तितो मध्यमबुद्धिः, गतो मनीषी सस्नानम् । इतश्च बालशरी-
रादाविर्भूतः रसर्शनोऽङ्कुशलमाला य, अङ्कुशलमालयाऽभिहितं—साधु पुत्रक ! साधु! यन्मत्तो जातोऽनुतिष्ठति सद्युद्धितं भवता, यतो
निराकृतस्त्वयाऽयमलीकवाचालो मनीषी, रसर्शनेनाभिहितम्—अन्ध ! युक्तमेवेदशपुरुषाणामनुष्ठानं, दाशितः सत्येवमाचरता प्रिय-
निश्रेण मयि निर्भरोऽनुरागः, अथवा किमनेन निर्घटितेनेदानीं श्रयाणामप्यसाकं भावसारं समसमस्तदुःखमुत्पत्ता, ये ॥ बृहद्दर्भसाधनम-
वृत्तानामप्यन्तराले विप्रा भवन्ति तान् के गणयन्ति ? बालः प्राह—यमप्येतदेव भूषः, केवलमेतत्स मनीषी न जानाति, रसर्शने-
नाभिहितम्—किं तव तेन ? सुरविभवेतुरसौ पापकर्मा भवतः, अयं जनोऽन्ध्या य केवलं ते सुरकारणम्, बालः प्राह—कोऽत्र विकल्पो ?
निःसन्दिग्धमिदं, ततः कृतस्त्राभ्यां योगशक्तिकन्यापारपूर्वको भूयस्तदीयशरीरे प्रवेशः, प्रादुर्भूतं मदनकन्दलीगोचरं भृशतरमौत्सुक्यं प्रवृ-
त्तोऽन्तस्तापः प्रवृत्ता जन्मिका पतितः शयनीये, तत्र चानवरतमुद्धर्तमानेनाङ्घ्रेन तथा विनोदमानो दृष्टोऽसौ मध्यमबुद्धिना, समुत्पन्ना
करुणा तथापि मनीषिवचनमनुस्मरता न वृष्टो वार्त्तामपि बालस्तेन, अत्रान्तरेऽस्त्रं गतो दिनकरः, ततः प्रथमप्रदोष एव निर्गतो बालः,

मध्यममुद्रिना, प्राप्ताः शत्रुमर्दनराजकुलं प्रविष्टोऽप्यन्तरे दृष्टं वासभवनं चलिक्लदभिमुखं, ततः प्रचुरतया लोकस्य सा-
 न्यधरितो मध्यममुद्रिना, प्राप्ताः शत्रुमर्दनराजकुलं प्रविष्टोऽप्यन्तरे दृष्टं वासभवनं, विलोकितस्त्वन्मध्यभागाः प्रकाशितो मणिप्रदीपैः
 न्यकारतया प्रदीपस्य स्वप्रतया प्रादुरिकाणां कथञ्चिदलक्षित एवासी प्रविष्टो वासभवनं, विलोकितस्त्वन्मध्यभागाः प्रकाशितो मणिप्रदीपैः
 सनाथो मर्दादेशयनेन, इतश्च तस्मिन्मयसरे सा मर्दनकन्दली वस्त्रैव वासभवनस्यादूर्वचिन्त्यां प्रसाधनशालिकायामात्मानं चर्चयन्ती ति-
 ष्ठाति, सतस्तन्मध्यममयलोक्य स बालः बालतयैवारुहः शय्यायाम् आः कोमलतिभावनाया समुद्भूतो हर्षः क्षिप्तमुच्छीर्षके प्रावरणं, किल ति-
 ष्ठीनो मणिय्यति याव (साय) द्विदिताशेषप्रदीपकन्ठयो विसर्जिताऽऽस्थानिकलोकः कतिचिन्नामपुरुषपरिकरो ज्वलत्प्रदीपदर्शितमार्गः समागतः
 शत्रुमर्दनसाट्टारदेशे, दृष्टः प्रविशन् मालेन, ततोऽतितेजस्वितया शत्रुमर्दनस्य सत्यविकलतया हृदयस्य साध्यसहेतुत्वादकार्यार्चरणस्य प्रति-
 हतताया कर्मविलासस्य स्फुल्लदानोन्मुखतयाऽऽकुशलमालायाः स्वविपाकदर्शनं (पटु)तया स्पर्शनस्य भयोत्कर्षेण वेपमानगात्रयष्टिर्निपतिता बालो
 भूतले, ततोऽप्युपतया पर्यट्टस्य कणकणतया मणिकुट्टिमस्य शिथिलनिःसृष्टतया शरीरस्य समुत्थितो महात्मारफोटदम्भः, किमेतदिति तूर्णतर्
 प्रविष्टो राजा, दृष्टस्तेन, कथमयमिदं प्रविष्ट इति समुत्पन्नो मनसि चित्तकः, दृष्टमुच्छीर्षके प्रावरणं, लक्षितं शय्यारोहणं, दुष्टोऽयमिति
 संजातो निबध्यो, मत्कलत्राभिलाषुकोऽयमिति च समुत्पन्नः क्रोधो, विस्मृतं तस्य दैन्यं, यथाप्यतिदुरात्मा स्वत्वयमपनयान्मस्य दुर्बिनय-
 मितिबुद्ध्या दत्तो बालपुष्टे निजचरणो राज्ञा आघोटितं पश्चान्मुखं मुजगुगलं धत्तो राश्ट्रयमानस्तत्प्रावरणेनैव, आहूतो विभीषणः, विभी-
 मिदित्वासासौ—अरे ! एष पुरुषपथो भवताऽत्रैव राजाजिरे यथाऽहमाकर्णयाम्यस्य करुणध्वनितं तथा समस्तरजनीं कदर्भनीयो, विभी-
 षणेनाभिहितं—यदास्त्रापयति देवः, ततः समाकुलस्तेन, गृहीत्वाऽऽरयमानो बालो नीतोऽप्यर्पराजप्राक्षणे, धत्तो धक्कफण्टकाकुले लोह-
 स्तम्भे, प्रोटितः कदापातैः, सिक्तोऽप्रिचर्णतैलविन्दुभिः, प्रवेक्षिता अहुत्त्यादिष्वयःशलाकाः, ततश्चैवविधेयु नरकाकारेण दुःखेण विभी-

भीरुत्वादेव वर्तते ॥ ७ ॥ तथापि लोका दोषेषु, सततं विहितादराः । गुणेषु शिथिलोत्साहा, वर्तन्ते पापकर्मणा ॥ ८ ॥ तदेवं गुणदो-
 षाणां, विशेषं पश्यता मया । गुणेषु यत्रः कर्तव्यो, य आदिष्टो मनीषिणा ॥ ९ ॥ तदर्थाय विचिन्त्यासौ, यभ्यो तं मनीषिणम् । न
 दाक्यमहुता लोके, प्रकाशमदितुं मया ॥ १० ॥ लोका मां प्रशयिष्यन्ति, धालुत्तान्तमश्रसा । अतिलज्जाकरं तं य, नादमाख्यानुजस्तदे
 ॥ ११ ॥ अन्यथ दुर्जना लोकाः, धृत्वा मेऽन्तःकर्षयन्ताम् । तदीयां निरां हृष्टा, हसिष्यन्ति विशेषतः ॥ १२ ॥ तस्माद्भावमनोभयं,
 स्वातुं सद्यन्ति गुण्यते । जनस्य विसरत्येतथावद्भालविचेष्टितम् ॥ १३ ॥ मनीषिणोऽहं यनुभ्यं, रोचते तद्विधीयताम् । केवलं यमनिर्वायः,
 संपर्को वार्यते मया ॥ १४ ॥ ततः कचिदपि घटिरनिर्गच्छंस्तथैव सदने स्थितो मभ्यमबुद्धिः, गतो मनीषी स्वस्थानम् । इत्यथ धालराटी-
 रावविमूढः स्पर्शतोऽङ्गुशलमाला य, अङ्गुशलमालयाऽभिहितं—साधु पुत्रक ! साधु, यन्मत्तो जातोऽनुविषति सद्गुणितं भवता, यतो
 निरुल्लस्ययाऽयमलीकवाचालो मनीषी, स्पर्शनेनाभिहितम्—अभ्य ! पुत्रमेवेदरापुरुषाणामनुष्ठानं, दर्शितः स्वल्पेयमाचरता प्रिय-
 मित्रेण मयि निर्भरोऽनुष्ठानः, अथवा किमनेन निर्घटितेनेदानीं प्रयाणामप्यस्माकं भावसारं समसमस्तदुःखमुत्तवा, ये तु बृहद्दयसाधनप्र-
 दूतानामप्यन्तराले विद्वा भवन्ति तान् के गणयन्ति ?, धालः प्राह—ययमप्येतदेव मूढः, केवलमेव तस्य मनीषी न जानाति, स्पर्शने-
 नाभिहितम्—किं तव तेन ?, सुरविग्रहेतुरसौ पापकर्मो भवतः, अयं जनोऽभ्या च केवलं वे सुरकारणम्, धालः प्राह—कोऽयं विकल्पो?,
 निःसन्दिग्धमिदं, ततः कृतस्त्राभ्यां योग्यस्य किञ्चाप्यारपूर्वको भूयस्सदीयशरीरे प्रवेशः, प्रादुर्भूतं मदनकन्दलीगोचरं भृशतरमौत्सुक्यं प्रयु-
 चोऽन्तस्त्रापः प्रवृत्ता जम्बिका पतितः शयनीये, तत्र चानवरतमुद्धर्तमानोनाम्नेन तथा विचेष्टमानो दृष्टोऽसौ मभ्यमबुद्धिना, ससुरपञ्जा
 करुणा तथापि मनीषिपचनमसुखरता न पृष्टो वार्त्तामपि बालस्तेन, अत्रान्तरेऽस्तं गतो दिनकरः, ततः प्रथमप्रदोष एव निर्गतो धालः,

दशापरायप्रभविष्णुना भवति धर्म्मिन्नगरेषु नेतरेषां, ते हि केवलं सुन्दरासुन्दरप्रयोजनानि जनानां प्रच्छन्नरूपा एव सन्तः स्वधीयेण
 नित्यं संवन्ति. तथाहि—कर्मविलासप्रसिद्धलगाजनिवोऽयं बालस्य परमार्थतः सर्वोऽप्यनर्थः संपन्न इति, ततो मयाऽभिहितं—अपगतोऽ-
 भुना मे सन्देशः, अमलः कथय, विदुरेणाभिहितम्—ततः कुर्येणातिश्रान्ते ग्राममाने रज्ज्याः प्राप्तः स्वसदनं बालः, इतश्चाकर्णितः प्र-
 भ्रात एव तदीयान्ताम्नो मध्यममुद्विना. ततो बालश्चेद्वेशस्यानुवर्तमानतया संजातो मनाग् विपादः, चिन्तितमनेन—हा किमीदृशं संपन्नं
 बालस्येति?, पुनः पर्यालोचयतः प्रादुर्भूतोऽस्य मनसि प्रमोदः, चिन्तितमनेन—पश्यताहो मनीषिवचनकरणाकरणयोरिह लोक एवान्तरम्,
 तथाहि—वदुषदेशवर्तिनो मेऽभुना न संपन्नः देशः नोदीर्घमयशः, पूर्वं पुनर्विपरीतचारिणो द्वयमप्यासीत्, बालस्य पुनरेकान्ततो मनी-
 षिरचनविपरीताचरणनिरतस्य यत्संपद्यते दुःखसंघातो विजृम्भते जगत्प्रयशःपटहः संजायते मरणं तत्र किमाश्चर्यं?, तद्वस्ति ममपि का-
 चिद्वन्ध्या यया मनीषिवचने यदुमानः संपन्न इति । तथाहि । नैयाभक्त्यो भवत्यन्न, सतां वचनकारकः । पक्षिः काङ्कडुके नैव, जाता
 यमशतैरपि ॥ १ ॥ एवं भावयताश्चित्ते, बालश्चेदं विमुञ्चतः । प्रमोदपूर्णचित्तस्य, लङ्घितं तस्य सहितम् ॥ २ ॥ ततः समागते बाले,
 शोकापादानुवर्तनम् । कुर्वता विहितं तेन, तस्य संभाषणं किल ॥ ३ ॥ पृष्ठश्चाशेषदृष्टान्तं, विपादगतमुद्विना । तेनापि कथिता तस्यै,
 बालेनात्मविद्वन्मता ॥ ४ ॥ न शिक्षणस्य योगोऽयं, मत्वा मध्यममुद्विना । ततस्तदनुरोधेन, कृतेपत्यरिदेवता ॥ ५ ॥ ततश्चूर्णितसर्वार्हो,
 दुःखविह्वलमानसः । तथा राजभयादुमाद्, बालस्तत्रैव संश्रितः ॥ ६ ॥ प्रच्छन्नरूपः सततं, न निर्गच्छति कुत्रचित् । एवं च सिष्टतोः
 बालस्योर्भूयान् विह्वितः ॥ ७ ॥ अथान्यथा निजविलसिताभिधाने जीर्णोद्याने गन्धहस्तीव वरकलभट्टन्देन “परिकरितः सातिशयगुणवता
 “निजसिख्ययुगेण प्रवादः करुणारसस्य संतरणसेतुः संसारसिन्धोः परशुरवृष्णालागमदनास्य अशनिर्मनपर्ववोदलोने मूलमुपशमतरौः सागरः

पणेनोदीर्यमाणेषु क्रन्दतो वात्सल्य लङ्घिता रजनी, वदाम्बुदरेण भ्रवणपरम्पराया च किमेतदिति कुतूहलेन प्रभाति समागतं राजकुले न-
गरं दृष्टो बालः स एवायं पाषिणोऽद्यापि जीवतीत्यादिः प्रवृत्तः परस्परं नागरकाणां बहुविधसदाग्नोराजलम्; तमाकर्णयतः द्रावगुणी-
भूतं तत्सम्य दुरतः, कथितो नागरिकेभ्यो विभीषणेन रात्रिव्यतिकरः, ततोऽद्भो धृष्टवाऽस्येति गाढतरं प्रद्विष्टाः सर्वे, पिशाचिवो मदस्रमे-
नेनपादानामेवमयमप्यकाटी स वया क्रियतां यथाऽन्योऽप्येवं न करोतीति, अस्ति च तस्य राज्ञो भगवद्दर्दराभातर-

नेत्यलं तेन कश्चिदवसरे वरं प्रार्थितो राजा यदुत—द्विद्वकर्मणि नाहं पर्यालोचनीयो भवता, प्रतिप्रपन्न स
दत्तः शत्रुमर्दनेन राजपुरुषाणा नियमो यदुत—कुर्यायित्वा बहुभकारमेतं नरापसदं

जनानां प्रमोदादिशयः, ततः समारोपितो रासभे विबन्धमानः शाराबमालया सम-

गप्यमिना मुचमानो मनसि कर्णकटुकैराश्रोदावचनैर्मदता फलकलेन समस्तैषु त्रिक-

वतो विद्यालतया नगरस्य प्रेक्षणकप्रायरात्तस्य भ्रमणेनैवातिक्रान्तं द्विनं, स-

रं लोको, भवितव्यताविशेषेण तस्य शुटितः पादाकः पतितो भूतले गतो

गृहाभिसुरं गन्तुं भूमिकष(र्ष)णेन पूजमानः । अत्रान्तरे अणुर्ही-

भवता धीर्यनिधानभूतः कर्मविलासो नाम राजा निवेदितः, अधुना दशा-

रिजीवेनाभिहृतं—सुगधे ! मयापि नन्दिमर्दनेन सता दृष्ट एवेदं विदुरः,

शत्रुमर्दनसु बहिरङ्गः, तेन नास्ति विरोधः, यतो बहिरङ्गाणामेव राज्ञां

दशापराधप्रभविविष्णुता भवन्ति षट्चिह्नानगरेषु नेत्रेषां, ते हि केवलं सुन्दरामुन्दरप्रयोजनानि जनानां प्रच्छन्नरूपा एव सन्तः स्ववीर्येण
 निर्वृत्तयन्ति, तथाहि—कर्मविलासप्रसिद्धवाञ्छानिवोऽयं घालस्य परमार्थतः सर्वोऽप्यनर्थः संपन्न इति, ततो मयाऽभिहितं—अपगतोऽ-
 पुना मे सन्देहः, अमृतः कथय, विदुरेणाभिहितम्—ततः कृच्छ्रेणातिक्रान्ते याममात्रे रजन्त्याः प्रातः स्वसदनं घालः, इतश्चाकर्णितः प्र-
 भात एव सदीपयुक्तान्तो मध्यमयुद्धिता, ततो घाललोहलोहस्तानुवर्त्तमानतया संजातो मनाग् विपादः, चिन्तितवमनेन—हा किमीदृशं संपन्नं
 घालस्येति ^१, पुनःपर्यालोचयतः प्रादुर्भूतोऽस्य मनसि प्रमोदः, चिन्तितवमनेन—पश्यताहो मनीषिवचनकरणाकरणयोरिह लोक एवान्तरम्,
 तथाहि—तदुपदेशमर्त्तितो मेऽपुना न संपन्नः हेराः नोदीर्णमयशः, पूर्वं पुनर्विपरीतचारिणो द्वयमप्यासीत्, घालस्य पुनरेकान्ततो मनी-
 विरचनविपरीतापरणनिरतस्य यत्संपद्यते दुःखसंपातो विजृम्भते जगत्प्रयशःपटहः संजायते मरणं तत्र किमाश्चर्यं ^१, तदस्ति ममापि का-
 चिद्वन्पता यया मनीषिवचने षडुमानः संपन्न इति । तथाहि । नैयामन्वयो भवत्यत्र, सतां वचनकारकः । पक्तिः काङ्कटके नैव, जाता
 यन्ततैरसि ॥ १ ॥ एवं भाषयतश्चित्ते, घाललोहं विमुञ्चतः । प्रमोदपूर्णचित्तस्य, लङ्घितं तस्य तदिदम् ॥ २ ॥ ततः सभागते घाले,
 लोकाचारादनुत्तनम् । कुर्वता विहितं तेन, तस्य संभाषणं किल ॥ ३ ॥ पृष्ठश्चाशेषयुक्तान्तं, विपादागतयुद्धिता । तेनापि कथिता तस्मै,
 कालेनात्मविह्वलता ॥ ४ ॥ न शिक्षणस्य योगोऽयं, मत्वा मध्यमयुद्धिता । ततस्तदुत्तरोधेन, कृतेपत्यरिदेवता ॥ ५ ॥ तवश्चूर्णितसर्वाङ्गे,
 दुःखविह्वलमानसः । तथा राजभयादुमाद्, घाललोहैव संश्रितः ॥ ६ ॥ प्रच्छन्नरूपः सततं, न निर्गच्छति कुत्रचित् । एवं च तिष्ठतोः
 घालस्ययोग्यंयत् चिलद्वितः ॥ ७ ॥ अधान्यदा निजविलसिताभिधाने जीर्णयाने गन्धहस्तीव वरकलभट्टन्देन “परिकरितः सातिशयगुणवता
 “निजसिध्दमर्गेण प्रवादः करणारसस्य संतरणसेतुः संसारसिन्धोः परशुखट्वाललागहनस्य अशानिर्मोर्नपर्वतोद्गलेन मूलमुपशमतरोः सागरः

पणेतो दीर्यमाणेषु क्रन्दतो बालस्य लङ्घिता रजनी, तदाक्रन्दरवेण श्रवणपरम्परया च किमेवदिति कुतूहलेन प्रभाते समागतं राजशुल्लं न-
 गरं दृष्टो बालः ॥ एवायं पापिष्टोऽद्यापि जीवतीत्यादिः प्रवृत्तः परस्परं नागरकाणां बहुविधसदाभ्योराजस्मः, तमाकर्णयतः दातृगुणी-
 भूतं तत्सत्य दुर्यः, कथितो नागरिकेभ्यो विभीषणेन रात्रिव्यतिकरः, ततोऽहो घृष्टवाऽस्येति गाढतरं प्रदिष्टाः सर्वे, विज्ञापितो मत्स्यमे-
 राज्ञा, यदुत—यो देवपादानां मेवमयमपथ्यकारी स तथा कियतां यथाऽप्योऽप्येवं न करोतीति, अस्ति च तस्य राज्ञो भगवद्दर्शनामाय-
 दातृशुद्धिः सुशुद्धिर्नामा मातः, केवलं तेन कश्चिदवसरे वरं प्रार्थितो राज्ञा यदुत—ह्यस्त्रकर्मणि नाहं पर्यालोचनीयो भवता, प्रतिपन्नश्च स
 वरो नरायतिना, ततः सुपुष्टिं (अ) पर्यालोच्यैव दत्ताः शत्रुमर्दनेन राजपुरुषाणां नियमो यदुत—कदर्थयित्वा षड्भ्रमकारमेतं नरापसदं
 व्यापादयतीति, तदाकर्ण्य महाराज्यलाभ इव जातो जनानां प्रमोदातिशयः, ततः समारोपितो रासर्भे विद्वन्धमानः शराबमालया सम्म-
 न्तापूर्यमानो षष्टिमुष्टिमहालोष्टप्रहारै रोरुयमाणो विरसध्वनिना तुल्यमानो मनसि कर्णकटुकैराक्रोशावचनैर्महता फलकलेन समस्तेषु त्रिक-
 षतुष्कचत्वरहद्भागैरिदुषंभ्रन्यमाणो विगोषितो बालः, ततो विदालतया नगरस्य प्रेक्षणकमायत्नात्तस्य भ्रमणेनैवातिक्रान्तं दिनं, स-
 न्यायां नीतो वप्यस्थानं जङ्घन्वितस्तस्मात्प्रायां, प्रविष्टो नगरं लोको, भवितव्यताविशेषेण तस्य शुटिवः पादाकः पतितो भूतले गतो
 मूर्च्छां स्तितो मृतरूपतया ह्यु(ह्यु)प्तो वायुना लब्धा चेतना प्रवृत्तो गृह्यभिमुखं गन्तुं भूमिकप(पर्य)णेत कूजमानः । अत्रान्तरे अगृही-
 तसङ्केतयोक्तं—हे संसारिजीव ! तत्र क्षितिप्रतिष्ठितपुरे प्रथमं भवता वीर्यनिधानभूतः कर्मविलासो नाम राजा निवेदितः, अधुना दृष्टा-
 पराधमभविष्णुरेव शत्रुमर्दनो निवेद्यते, चत्कयमेवदिति ? , संसारिजीवेनाभिहितं—मुख्ये ! मयापि नन्दिर्वर्द्धनेन सता घृष्ट एवेदं विदुरः,
 ततो विदुरेणाभिहितं—कुमार ! कर्मविलासस्तत्रान्तराद्वो राजा शत्रुमर्दनस्तु बहिरङ्गः, तेन नास्ति विरोधः, यतो वहिरङ्गाणामेव राज्ञां

दशापराधप्रभविष्णुता भवति यहिरुक्मनारेषु नेत्रेषां, ते हि केवलं सुन्दरासुन्दरप्रयोजनानि जनानां प्रच्छन्नरूपा एव सन्तः स्ववीर्येण
 नियंत्रयन्ति, तथाहि—कर्मविलासप्रतिमूलताजनिवोऽयं बालस्य परमार्थतः सर्वोऽप्यनर्थः संपन्न इति, ततो मयाऽभिहितं—अपगतोऽ-
 पुना मे सन्देहः, अमृतः कथय, विदुरेणाभिहितम्—ततः कृच्छ्रेणातिश्रान्ते याममात्रे रजन्त्याः प्राप्ताः स्वसदनं बालः, इत्युक्ताकर्णितः प्र-
 भात एव तदीयदृशान्तो मध्यमशुद्धिना, ततो बालकोहलेशस्यानुवर्त्तमानतया संजातो मत्तागं विधादः, चिन्तितमनेन—ह्य किमीदृशं संपन्नं
 बालसंति?, पुनःपर्यालोचयतः प्रादुर्भूतोऽस्य मत्तसि प्रमोदः, चिन्तितमनेन—पश्यताहो मनीषिवचनकरणाकरणयोरिह लोक एवान्तरम्,
 तथाहि—तदुपदेशवर्त्तिनो मेऽपुना न संपन्नः क्लेशः नोदीर्घमयशः, पूर्वं पुनर्विपरीतचारिणो द्वयमप्यासीत्, बालस्य पुनरेकान्ततो मनी-
 षिन्यनविपरीताचरणनिरतस्य यत्संपद्यते दुःखसंघातो विजृम्भते जगत्प्रयशःपटहः संजायते मरणं तत्र किमाश्चर्यं?, तदस्ति ममापि का-
 चिद्व्यन्याता यया मनीषिवचने षड्भूतानाः संपन्न इति । तथाहि । नैयाभन्वो भवत्यत्र, सतां वचनकारकः । पक्किः काङ्कडुके नैव, जाता
 यन्नश्वरैरपि ॥ १ ॥ एवं भावयतश्चित्ते, बालकोहं विमुञ्चतः । प्रमोदपूर्णचित्तस्य, लङ्घितं तस्य तदिदम् ॥ २ ॥ ततः समागतो बाले,
 लोकाचारानुवर्त्तनम् । कुर्वता विहितं तेन, तस्य संभाषणं किल ॥ ३ ॥ दृष्टश्चाक्षेपपटुत्तान्तं, विपादगतशुद्धिना । तेनापि कथिता तस्मै,
 बालेनात्मविद्वन्धना ॥ ४ ॥ न शिक्षणस्य योगोऽयं, मत्ता मध्यमशुद्धिना । ततस्तदुत्तरोधेन, कृतेपरपरिदेवना ॥ ५ ॥ तवश्चूर्णितसर्वाङ्गो,
 दुःखाविह्वलमानसः । तथा राजभयादुन्माद, बालस्तत्रैव संश्रितः ॥ ६ ॥ प्रच्छन्नरूपः सततं, न निर्गच्छति कुत्रचित् । एवं च तिष्ठतोः
 बालस्योर्भूयान् विलङ्घितः ॥ ७ ॥ अधान्यदा निजविलसिताभिधाने जीर्णोद्याने गन्धहस्तीव वरकलभयुन्देन “परिकरितः सातिशयगुणवता
 “निजशिष्यमर्गेण प्रवाहः करुणारसस्य संतरणसेतुः संसारसिन्धोः परशुसृष्ट्वाललागहनस्य अशानिर्मानपर्वतोदलने मूलमुपशमतरौः सागरः

“सन्तोषामृतस्य तीर्थं सर्वविद्यावताराणां कुलभवनमाचाराणां नाभिः प्रज्ञा(प्राज्ञ)चक्रस्य वद्वानलो लोभार्णयस्य महामन्त्रः श्रेयमुजङ्गस्य
 “दिवसकरो महामोहान्यकारस्य निकषोपलः शाखरत्ना(सुवर्णा)नां दावानलो रागपङ्कवदहने अर्गलावन्यो नरकद्वाराणां देशकः सत्पयानां निधिः
 “सावित्रायज्ञानमयीनामायतनं समस्तगुणानां समवस्तुवस्तत्र पुरे प्रबोधनरतिर्नामाचार्यः,” इत्यथ स्वर्शनप्रतिहूलचारिणमुपलभ्य मनीषिणं
 प्रादुरभूत्कर्मविलासस्य वस्तोपरि स्वारतः पक्षपातः, ततोऽसौ शुभसुन्दरीं प्रत्याह—प्रिये ! लक्षयत्येव तावदिवं भवती, यथाऽनादिरूढा
 प्रकृतिरियं मम वर्तते, यदुत—योऽस्य स्वर्शनस्यानुहूलस्य मया प्रतिकूलेन भाग्यं प्रतिहूलस्य पुनरनुहूलतया वर्तितव्यं, मम य प्रति-
 हूलमाचरतः सर्वश्राद्धशालमालोपकरणं अनुकूलं विदधतः पुनर्मवती समोपकरणं वर्तते, तदेवं स्थिते स्वर्शनानुहूलचारिणो बालस्य द-
 र्शितो मयाऽहु शालमालान्यापारणद्वारेण कश्चिदात्मनः प्रतिकूलवाक्यविशेषः, अस्य तु मनीषिणः स्वर्शनप्रतिकूलवर्तिनो न मयाऽप्यापि नि-
 जानुहूलवाक्यविशेषो दर्शितो, यद्यपि यदिदमस्य स्वर्शने निरभिष्यङ्गतया मृदुशयनसुरवादीन्यनुभवतः संप्रपद्ये सुखं यथायं समुद्रास्तितो
 लोकमभ्ये यथाःपदहो न य संपन्नः कचिदपायगान्धोऽपि विचरतस्तस्य अस्य समस्तस्य व्यवहिकरस्याहमेव भवत्यैवोपकरणभूतया कारणं,
 यथापि मयि सप्रसादे नैवायन्मात्रमेवास्य फलमुचितम्, इति प्रिये ! विशिष्टवत्फलसंपादनार्थमस्य मनीषिणो यत्नं कुरुष्वेति, शुभसुन्दर्युवाच
 —साध्वार्थपुत्र ! साधु सुन्दरमभिहितं देवेन, स्थितं ममापीदं हृदये, योग्य एव मनीषी देवप्रसादानां, यदेपाऽनुसिद्धानि यदाज्ञापितं
 देवेनेत्यभिधाय व्यापारिता शुभसुन्दर्या योगशक्तिः, विहितमन्त्रार्थानं, प्रविष्टा [गवा] मनीषिणरीरे, प्रादुर्भूतोऽस्य प्रमोदः, सिक्कमयवतसेके-
 नान्या(स्म)शरीरं, मृदुत्वा निजविलसितोद्यानगमनेच्छा, प्रक्षितस्तदभिमुखं, चिन्तितमनेन कथमेकाकी गच्छामि, बहुष्व कालो गृहप्रविष्टस्य
 विष्टवो मध्यममुद्वेगवीतो, विस्मृतोऽप्युना लोकस्य बालवृत्तान्तो, व्यपगतं तस्य लज्जाकारणम्, अवस्तमपि निजविलसितोद्याने नयामीति-

विचिन्त्य गतो मनीषी मध्यमशुद्धिसमीपं, निवेदितं तस्मै निजाकृतम्, इतश्च कर्मविलासेन धत्स्यापि जननी सामान्यरूपा तत्फलविपाकसं-
 पत्तये दृश्ये प्रोत्ससद्विता, सा ह्यकुशलमालाशुभशुन्दर्योः साधारणवीर्यो विचित्रफलदायिनी स्वरूपतो वर्चते, ततस्तथाऽधिष्ठितमूर्त्तैर्मध्यम-
 शुद्धरसि प्रवृत्ता दय गमनेच्छा, बालस्तु भवताऽप्यवश्यं गन्तव्यमिति वदन्ना बलामोदिकया प्रयत्नितो मध्यमशुद्धिना, गतास्त्रयोऽपि निज-
 विवसितोषाने—अथ नानाविधैस्तत्र, विलसन्तः कुरुह्रदैः । प्रमोदशेखरं नाम, प्राप्तास्ते जिनमन्दिरम् ॥ १ ॥ तत्र मेखबहुसुग्रां, वि-
 द्वाढं साशुचिचवत् । देवलोकपिकं मन्ये, सौन्दर्यार्थयोगतः ॥ २ ॥ युगादिनाययिभ्येन, श्रीमता वदधिष्ठितम् । समन्ताद् दूरप्रो-
 (गो) शुभ्रप्राकारपरिवेष्टितम् ॥ ३ ॥ पुरतो लोकनायस्य, स्तोत्राणि पठतो मुदा । तत्र भावकलोकस्य, ध्वनिमाकर्ण्य देशलम् ॥ ४ ॥
 किमेवदिति संचिन्त्य, कौतुकाक्षिप्रमानसाः । प्रविष्टा जैनसदने, ते त्रयोऽपि कुमारकाः ॥ ५ ॥ युगमम् । अथ दक्षिणमूर्त्तिस्यो, देवाजिर-
 विभूषणः । विनीतसाधुलोकस्य, मध्यवर्ती तपोधनः ॥ ६ ॥ जिनेन्द्रगदितं धर्ममकलङ्कं सनातनम् । संसारसागरोच्चारमाचक्ष्माणः सुदेहिनाम्
 ॥ ७ ॥ प्रविशन्निर्महाभागश्चन्द्रवत्सारकैर्दृतः । प्रयोधनरतिर्धिरः, स सूरितोर्विलोकिताः ॥ ८ ॥ त्रिभिर्दिशेषकं । भाविभद्रतया जैनं, विन्यं नत्वा
 मनीषिणा । सूरैः शेषमुनीनां च, विहितं पादवन्दनम् ॥ ९ ॥ ततस्तदनुरोधेन, मनाक् संशुद्धशुद्धिना । देवसाधुनमस्कारः, कृतो मध्य-
 मशुद्धिना ॥ १० ॥ पापमादृवयस्याभ्यामधिष्ठितशरीरकः । बालोऽकल्प्याणमाङ् नैव, कस्यचित्प्रणतिं गतः ॥ ११ ॥ किंतु प्रामेयकाकारं,
 विभाणः स्वल्पमानसः । मनीषिमध्यमासजे, सोऽपि गत्वा व्यवस्थितः ॥ १२ ॥ अथ संभाषितास्तेऽपि, धर्मलाभपुरःसरम् । गुरुणा
 बलवाचयेन, निषण्णास्तत्र भूतले ॥ १३ ॥ इतश्च सूरिवृत्तान्तः, कयाश्चिद्लोकवार्त्तया । मन्त्रिणा जिनभक्तेन, श्रुतस्तेन सुशुद्धिना ॥ १४ ॥
 ततः प्रोत्ससद्वित्तेन, स राजा दाशुभर्वनः । वन्दनार्थं मुनीन्द्रस्य, ब्रजाम इति भाषिणा ॥ १५ ॥ विधूतपापमात्मानं, वन्दनेन महात्म-

“सन्तोषामृतस्य तीर्थं सर्वविद्यावताराणां कुलभवनमाचार्याणां नाभिः प्रज्ञा(प्राज्ञ)चक्रस्य चक्रवानलो लोभार्णयस्य महाभक्षः द्योपनुवन्नस्य
 “दिवसकरो महाभोदान्यकारस्य निकषोपलः शास्त्राज्ञा(सुवर्णा)नां दानानलो रागपक्षवदहने अर्गलाघन्यो नरकद्रापाणां देशकः सत्ययानां निधिः
 “सावित्रयज्ञानमणीनामायतनं समस्तगुणानां समवसूतस्त्रय पुरे प्रयोधनरविर्नामाचार्यः,” इत्यस्य स्वर्दानप्रतिभूतचारिणमुपलभ्य मनीषिणं
 प्रादुरभूत्कर्मविलासस्य तत्सोपदि स्वरतरः पक्षपातः, ततोऽसौ शुभमुत्तरीं प्रत्याह—प्रिये ! लक्ष्ययत्नेव वाचदिवं भवती, ययाऽनादिरुद्धा
 प्रकृतिरियं मम वर्तते, यदुत—योऽस्य स्वर्दानस्यानुभूतस्य मया प्रतिभूलेन भाज्यं प्रतिभूतस्य पुनरनुभूतवया वर्धितव्यं, मम च प्रति-
 भूतमाचरतः सर्वप्राकृशालमालोपकरणं अयुक्तं विदधतः पुनर्भवती मनोपकरणं वर्तते, तदेवं स्थिते स्वर्दानानुभूतचारिणो बालस्य द-
 क्षित्वो मयाऽऽशुशालमालान्यापारणद्वारेण कश्चिदात्मनः प्रतिभूतवाफलविशेषः, अस्य तु मनीषिणः स्वर्दानप्रतिभूतवर्तिनो न मयाऽप्यपि नि-
 जानुभूतवाफलविशेषो दर्शितो, यद्यपि यस्मिन्मस्य स्वर्दाने निरभिप्यङ्गवया यदुशयनसुरवादीन्यनुभवतः संपद्यते सुखं यथायं समुद्रसितो
 लोकमभ्ये यदाऽपदहो न च संपन्नाः कश्चिदप्रायगन्योऽपि विचरतस्त्रस्य अस्य समस्तस्य व्यतिकरस्याहमेव भवत्येवोपकरणभूतया कारणं,
 यथापि मयि सप्तसाधे नैवावन्मात्रमेवास्त्र फलमुचितम्, इति प्रिये ! विशिष्टवत्फलसंपादनार्थमस्य मनीषिणो यत्नं कुरुष्वेति, शुभमुत्तरेुवाच
 —साध्वार्यमुग्र ! साधु सुन्दरमभिहितं देवेन, स्थितं भवामीदं हृदये, योग्य एव मनीषी देवप्रसादानां, तदेपाऽनुविष्टामि यदाज्ञापितं
 देवेनेत्यभिप्राय व्यापारिता शुभमुत्तरेयां योगशक्तिः, विशिष्टमन्त्रार्थानं, प्रविष्टा [गता] मनीषिशरीरे, प्रादुर्भूतोऽस्य प्रभोदः, सिक्कममृतसेके-
 नान्या(स्म)शरीरं, प्रयुक्ता निजविलसितोद्यानगमनेच्छा, प्रस्थितस्त्रदभिमुत्तरं, चिन्तितमनेन कथमेकाकी गच्छामि, बहुभ्य कालो गृहप्रविष्टस्य
 विष्टवो मध्यमयुद्धेऽरवीवो, विस्मृतोऽयुना लोकस्य बालदृष्टान्तो, व्यपगतं तस्य लज्जाकारणम्, अतस्तमपि निजविलसितोद्याने नयामीति-

विचिन्त्य गतो मनीषी मध्यमबुद्धिसमीपं, निवेदितं तस्मै निजाकृतम्, इतश्च कर्मविलासेन तस्यापि जननी सामान्यरूपा तरफलविपाकसे-
न विचित्रफल्दायिनी स्वरूपतो वर्त्तते, ततस्तथाऽपि धितमूर्त्तिर्मध्यम-
पदं तथैव प्रोत्साहिता, सा बहुशक्तमालाश्रयमुन्दर्योः साधारणवीर्यो विचित्रफल्दायिनी स्वरूपतो वर्त्तते, ततस्तथाऽपि धितमूर्त्तिर्मध्यम-
बुद्धरूपि प्रवृत्ता तत्र गमनेच्छा, बालस्तु भवताऽप्यवश्यं गन्तव्यमिति वदता बलामोटिकया प्रवर्तितो मध्यमबुद्धिना, गतास्तथाऽपि निज-
विलसितोषाने—अथ नानाविधैस्तत्र, विलसन्तः कुरुर्रुहैः । प्रमोदशेखरं नाम, प्राप्तास्ते जिनमन्दिरम् ॥ १ ॥ तत्र मेरुबहुसुङ्गं, वि-
ष्टालं साधुचिन्तयत् । देवलोकानधिकं मन्ये, सौन्दर्योदार्ययोगतः ॥ २ ॥ युगादिनायविम्वेन, श्रीमता तदधिष्ठितम् । समन्ताद् दूरप्रो-
(गो) शुभ्रभाकारपरिवेष्टितम् ॥ ३ ॥ पुरतो लोकनाथस्य, स्तोत्राणि पठतो मुदा । तत्र भावकलोकस्य, ध्वनिमाकर्ण्य देशलम् ॥ ४ ॥
किमेतदिति संचिन्त्य, कौतुकाक्षिप्तमानसाः । प्रविष्टा जैनसद्वने, ते त्रयोऽपि कुमारकाः ॥ ५ ॥ युगम् । अथ दक्षिणमूर्त्तिस्थो, देवाजिर-
चिन्तयन्तः । विनीतसाधुलोकस्य, मध्यवर्ती तपोधनः ॥ ६ ॥ जिनेन्द्रादितं धर्ममकलङ्कं सनातनम् । संसारसागरोत्तारमावक्षणाः सुदेहिनाम्
विभूषणः । विनीतसाधुलोकस्य, मध्यवर्ती तपोधनः ॥ ६ ॥ जिनेन्द्रादितं धर्ममकलङ्कं सनातनम् । संसारसागरोत्तारमावक्षणाः सुदेहिनाम्
॥ ७ ॥ प्रविशन्निर्महाभागश्चन्द्रपचारकैर्दृतः । प्रमोधनरतिर्धारः, स सूरिसौर्विलोकितः ॥ ८ ॥ त्रिभिर्विशेषकं । भाविमद्रतया जैनं, पित्र्यं नत्वा
मनीषिणा । सूरः श्रेष्ठमुनीनां च, विहितं पादवन्दनम् ॥ ९ ॥ ततस्तदनुरोधेन, मनाक् संशुद्धबुद्धिना । देवसाधुनमस्कारः, कृतो मध्य-
मबुद्धिना ॥ १० ॥ पापमावृण्वत्साध्यामधिष्ठितशरीरकः । बालोऽकल्पाणमाङ्क नैव, कस्त्यचित्पणार्तिं गतः ॥ ११ ॥ किं तु प्रामेयकाकारः,
विभ्राणः स्तब्धमानसः । मनीषिमध्यमासजे, सोऽपि गत्वा व्यवस्थितः ॥ १२ ॥ अथ संभाषितास्तेऽपि, धर्मलाभपुरःसरम् । गुरुणा
कलवाचयेन, निपण्णास्तत्र भूतले ॥ १३ ॥ इतश्च सूरिवृत्तान्तः, कयश्चिद्व्योक्तवार्त्तया । भविष्या जिनमर्केन, द्युतस्तेन सुबुद्धिना ॥ १४ ॥
ततः प्रोत्साहितस्तेन, स राजा दशुमर्दनः । वन्दनार्थं मुनीन्द्रस्य, प्रजाम इति भाषिणा ॥ १५ ॥ विधूतपापमात्मानं, वन्दनेन महाराम-

नाम् । साधूनां येऽत्र कुर्वन्ति, ते धन्यास्ते मनीषिणः ॥ १६ ॥ ततो मदनकन्दल्या, सार्द्धमन्त्रः पुरस्तादा ! सुशुद्धिचमोद्राजा, निर्गतो
मुनिवन्द्यः ॥ १७ ॥ ततः सर्वं पुरं तत्र, नृपे चलति विस्मितम् । सैन्यं च भवमुद्याने, कौतुकाकष्टमानसम् ॥ १८ ॥ निपत्य पादयो-
स्तत्र, जिनस्य सख्यो नृपः । प्रयोधनरतिं भवसा, वयन्दे दृष्टमानसः ॥ १९ ॥ प्रणम्याशेषसाधुंश्च, द्वाचारीगुरुसाधुभिः । निपण्णो
भूतले राजा, विनयान्नमस्तकः ॥ २० ॥ सुशुद्धिरपि जैनेन्द्रप्रादप्यथकृतानतिः । निरुपयति सर्वाणि, देवकर्माणि यन्नतः ॥ २१ ॥ देवपू-
जनसङ्घदीपदानादिपूर्वकम् । भवयोत्कण्ठितवसार्धो, भूयस्तकः आनुकः ॥ २२ ॥ दुर्लभं भवकान्तारे, जन्तुभिर्जिनवन्दनम् । इति-
भावनया धन्यो, निर्मलीभूतमानसः ॥ २३ ॥ आनन्दजलपूर्णार्धः, क्षालयन्नात्मकित्तिपम् । नत्वां भगवतो धिम्ये, न्यस्तद्विद्विचक्षणः
॥ २४ ॥ शकल्यं शनैर्धरः, पठित्वा भक्तिनिर्भरः । पञ्चाङ्गमणिपातान्ते, निपण्णः शुद्धभूतले ॥ २५ ॥ शुभम् । परस्परविरोभूतकरशास्यायिनि-
मित्तम् । क्रोधाकारकरः कृत्वा, योगमुद्रां समाहितः ॥ २६ ॥ सतो भुवननाथस्य, स्तोत्राणि कल्पया मिया । स तदानीं पठत्येवं, सदर्पा-
र्पितमानसः ॥ २७ ॥ “नमस्ते जगदानन्द !”, मोक्षमार्गविधायक ! । जिनेन्द्र ! विदितशेषभावसद्भावनायक ! ॥ २८ ॥ प्रलीनाशेषसं-
सारविह्वार ! परमेभर ! । नमस्ते वाक्यपातीव, त्रिलोकनरक्षार ! ॥ २९ ॥ भवान्निपतिवाननन्तरवसंघातवारक ! । पौरसंसारका-
न्तारसार्धवाह ! नमोऽस्तु ते ॥ ३० ॥ अनन्तपरमानन्दपूर्णाधामन्यवस्थितम् । भवन्तं भक्तिः साक्षात्पश्यतीह जनो जिन ! ॥ ३१ ॥
“सुखतलावकं विन्यमन्यथा कथमीदृशः । प्रमोदाविशयश्चित्ते, जायते भुवनातिग ! ॥ ३२ ॥ पापाणुजनिवत्सावत्पापः संसारिचेतसाम् ।
“यावत्तेषां सदानन्द !”, मध्ये नाय ! न वर्त्तसे ॥ ३३ ॥ येषां पुनर्विषये सा, नाय ! चित्तेषु देहिनाम् । पापाण्यवः क्षणात्तेषां ध्वंसमायान्ति

“सर्वथा ॥३४॥ ततस्ते द्रावितासेयपापपट्टवया जनाः । सङ्क्रायापृतसंसिका, मोदन्ते नाथ ! सर्वदा ॥३५॥ शुभम् ते वराका न मुप्यन्तो,
 “एगार्दिपरट्टैः कथम् ? । शेषं नाथ ! भवाभासि, तिसिञ्जिष्यकारकः ॥३६॥ भवन्तमुपरीकृत्य, नाथ ! निःशङ्कमानसाः । शिवं यान्ति
 “मदारीन्तं, शिष्याय गैलपारिकाम् ॥३७॥ न्यवतिष्यदिदं नाथ !, जगन्नरकभूपके । अहिंसाहस्तदानेन, यदि त्वं नाथरिष्यथाः ॥३८॥
 “विलीनसकलद्वेसं, निर्विकारं मनोहरम् । दारीरं पश्यतां नाथ !, तावकीनमदो वरम् ॥३९॥ अनन्तवीर्य ! सर्वज्ञो, वीतरागरत्यमञ्जसा ।
 “न भासि यद्भन्धानां, तत्तेषां पापजन्मिवम् ॥४०॥ रागद्वेषमहामोहसूचैर्कैर्वातकल्पय ! । हास्यहेति विलासाक्षमालाधैर्हीन ! ते नमः
 “॥ ४१ ॥ अनन्तगुणसङ्घर्षिण ! निःशङ्काऽयं वदित्यति । तावकस्तवने नाथ !, जहदुद्धिरयं जनः ॥४२॥ सङ्क्रावोऽप्यथवा नाथ !, भय-
 “देयावबुध्यते । तदस्य कठणां कृत्या, विघातेर्न्यो भवे भवे । भवोच्छेदकरी नाथ !, भक्तिरात्मनि निश्चला ॥४३॥” संस्तुत्यैवं जगन्नाथ-
 “मुत्थाय त्रितमुद्रया । विधाय वन्दनं भूयः, पञ्चाङ्गनमनादिकम् ॥४४॥ वदन्ते प्रणिधानं च, मुक्ताशुत्तमाऽतिसुन्दरम् । कृत्या कृता-
 भंभारानां, मन्यमानः मुकर्मणा ॥४५॥ सूरैः पादशुगं सिञ्चन्मन्दोदकविन्दुभिः । वन्दनं द्वादशावर्तं, स ददौ दोषसूदनम् ॥४६॥
 त्रिभिर्दशैकम् । कृतसामाधिक्योऽशेषसाधूनामन्य भक्तितः । अवाप्तधर्मलाभोऽसौ, निषण्णः शुद्धभूतले ॥४७॥ पुष्टसूरितनूदन्ते, मुबुद्धौ
 तत्र मन्त्रिणि । अध्याचार्या विदेषेण, चक्रिरे धर्मदेनानाम् ॥४८॥ कथितं भवनेर्गुण्यं, वर्णिता कर्महेतवः । प्रख्यापितं च निर्वाणं, दर्शितं
 तस्य कारणम् ॥४९॥ ततश्चापृतसंसिकाराणां वचसा मुनेः । जातारते जन्तवः सर्वे, चित्तसन्तापवर्जिताः ॥५०॥ अत्रान्तरे—

१ चिन्ताशासनपञ्चरात्रकः. २ गळे पार्दा यस्या क्रियाया. ३ हास्यादिनिर्वदमार्थः. ४ जपलां यदि कृताः स्यात्पमानो पद्मचञ्चुना (इति भवेत्
 दुराशेऽयम्). ५ विधातव्या प्र० ६ सद्भाव. समीचीनो भावः.

नखांशुविशदं कृत्वा, ललाटे कच्छुद्धमलम् । जगाद् भारतीमेनां, स राजा शशुमर्दनः ॥ ५१ ॥ भगवप्रपन्न संसारे, नरेण सुखकामिना ।
किमादेयं प्रयत्नेन, सर्वसम्पत्तिकारणम् ? ॥ ५२ ॥ सूरिर्गृह—आदेयोऽत्र महाराज !, धर्मः सर्वश्रमापिवः । स एव भगवान् सर्वपुत्र-
पार्थप्रसापकः ॥ ५३ ॥ सोऽनन्तसुखसंपूर्णो, मोक्षे नयति देहिनाम् । अनुषङ्गेण संसारे, स हेतुः सुखपद्वतेः ॥ ५४ ॥ नरपतिरवाच—
यद्येवम्—कस्मात्सर्वे न कुर्वन्ति, तं सर्वसुखसाधनम् । धर्मं संसारिणः ? किं वा, क्षिरयन्ते सुखकाम्यया ? ॥ ५५ ॥ सूरिर्गृह—सुखा-
न्वितायः सुकरो, दुष्करोऽसौ नृपोत्तम ! । यतो जितेन्द्रियप्रामात्यं साधयति मानवः ॥ ५६ ॥ अनादिभक्तकान्तारे, प्राप्तानि परमं वैलम् ।
दुर्मयोभिर्न शक्यन्ते, जेतुं तानीन्द्रियाणि वै ॥ ५७ ॥ तेनैव जन्तवो भूदाः, सुखमिच्छन्ति केवलम् । धर्मं पुनः सुदूरेण, त्यजन्ति
सुखकारणम् ॥ ५८ ॥ नरपतिरवाच—येषां जयमर्शकिष्ठाः, कर्तुं नो पौरयन्त्यमी । धर्मवः प्रपन्नायन्ते, तैवो जीवाः सुखैषिणः ॥ ५९ ॥
कानि तानीन्द्रियाणीह, किस्वरूपाणि वा मुने ! । कथं वा दुर्जयानीति, श्रोतुमिच्छामि वरवचः ? ॥ ६० ॥ मुनिरवाच—“स्पर्शनं रसनं
“प्राणं, चक्षुः श्रोत्रं च पञ्चमम् । एतानि तानि राजेन्द्र !, इषीकाणि प्रपक्षते ॥ ६१ ॥ इष्टैः स्पर्शादिभिस्त्रयो, द्वेषद्विच्छेदवदैः । एव-
“त्स्वरूपमेवैषां निन्द्रियाणां नृपोत्तम ! ॥ ६२ ॥ दुर्जयानि यथा तानि, कथ्यमानं भयाऽधुना । दृष्टावधानस्तं सर्वमनुभूत्वावधारय ॥ ६३ ॥
“अनेकभटसङ्घैर्षो, समरे योययन्ति ये । भयमावह्य संपातमेतैस्तेऽपि, विनिर्जिताः ॥ ६४ ॥ अङ्गुल्यमे निषायेदं, मुबनं नाटयन्ति ये ।
“सकादयोऽतिशकिष्ठास्तेऽप्यमीभिर्वशीकृताः ॥ ६५ ॥ हिरण्यगर्भवैकुण्ठमहेश्वरपुरःसरः । एतैर्निपातितः सन्तः, सर्वे किङ्करतां गताः
“॥ ६६ ॥ अधीत्य सर्वशाखाणि, परमार्थविदो जनाः । एभिर्विधुरिताः सन्तश्चेष्टन्ते बालिशा इव ॥ ६७ ॥ एतानि हि स्-

“वीर्येण, समुद्यमुरामानुषम् । वराकमिव मन्यन्ते, सकलं भुवनत्रयम् ॥ ६८ ॥ दुर्जयानि त्वोऽभूनि, हृषीकाणि नराधिप ! ।” एवं सामान्यः कृत्वा, हृषीकगुणवर्णनम् ॥ ६९ ॥ तत्र—ज्ञानालोकेन दृष्टान्तं, धोषनार्थं मनीषिणः । सूरिर्वभाषे सद्गन्तदीधितिच्छुरित्वाधरः ॥ ७० ॥ अथवा महाराज !—विष्ठन्तु तावच्छेषाणि, हृषीकाणि जगज्जये । स्पर्शनेन्द्रियमेवैकं, समर्थं यव वर्त्तते ॥ ७१ ॥ यतो न शक्यते लोकेर्जगुमेकैकमप्यदः । लीढया जयतीदं तु, भुवनं सचराचरम् ॥ ७२ ॥ नरपतिरुवाच—भगवंतस्य जेतापो, नराः किं सन्ति कुत्रचित् ? । आहोस्त्रिभैव विद्यन्ते, भुवनेऽपि त्रयाविधाः ॥ ७३ ॥ मुनिरुवाच—राजन् हि न विद्यन्ते, केवलं विरला जनाः । ये चास्य विनिहन्तारस्तत्रार्थेण कारणम् ॥ ७४ ॥ जपन्मन्त्रमोक्तृष्टास्तथोक्तृष्टवमा गुणैः । चतुर्विधा भवन्तीह, पुरुषा भुवनोदरे ॥ ७५ ॥ त(तेऽ)थोक्तृष्टवमास्तावथारिदं स्पर्शनेन्द्रियम् । अनादिभवसम्बन्धलालितं पालितं प्रियम् ॥ ७६ ॥ जैनेन्द्रगमसम्पर्काद्विज्ञाय बहुदोषकम् । एतमास्तावथारिदं स्पर्शनेन्द्रियम् ॥ ७७ ॥ युगम् । गृहस्था अपि ते सन्तो, ज्ञाततत्त्वा जिनागमे । स्पर्शनेन्द्रिय-ततः सन्तोऽपमादाय, महासत्त्वैर्निराकृतम् ॥ ७८ ॥ यदा पुनर्विशेषेण, विष्टेतेषां जिनागमः । स्पर्शनेन्द्रियसम्बन्धं, श्रोतयन्ति तदाऽखिलम् छान्द्येन, नाचरन्ति कुचेष्टितम् ॥ ७९ ॥ यदा पुनर्विशेषेण, विष्टेतेषां जिनागमः । स्पर्शनेन्द्रियसम्बन्धं, श्रोतयन्ति तदाऽखिलम् ॥ ८० ॥ ततस्ते भवकान्तारनिर्बिण्णा दीवकल्मषाः । स्पर्शनप्रतिफलानि, सेवन्ते धीरमानसाः ॥ ८१ ॥ भूमीशयनलोचादिकायहेशविधानतः । ततः सुखरहसां हित्वा, जायन्ते ते निरञ्जनाः ॥ ८२ ॥ ततः सकलकर्माश्लेषविच्छेदभाजनम् । भूत्वा ते निर्दुर्तिं यान्ति, निर्जित्य स्पर्शनेन्द्रियम् ॥ ८३ ॥ तेनोक्तृष्टवमा राजनिर्दिष्टास्ते विचक्षणैः । ये चैवमनुतिष्ठन्ति, विरलास्ते जगज्जये ॥ ८४ ॥ ततो भागवतं वाक्यमाकर्ण्येदं मनीषिणः । अभूषेतासि सदृस्तस्यदानीं चारयेतसः ॥ ८५ ॥—अये भगवता यादग्, वर्णितं स्पर्शनेन्द्रियम् । अत्यन्तविषमं लोके, स्पर्शनस्तादृशः परम् ॥ ८६ ॥

नखांशुविशदं कृत्वा, ललाटे कण्डकमलम् । जगाद भारतीमेतां, स राजा शशुमर्दनः ॥ ५१ ॥ भगवन्नत्र संसारे, नरेण सुखकामिना ।
 किमादेयं प्रयत्नेन, सर्वसम्पत्तिकारणम् ? ॥ ५२ ॥ सूरिराह—आदेयोऽत्र महाराज !, धर्मः सर्वसम्पत्तिवितः । स एव भगवान् सर्वपुरु-
 षार्थप्रसाधकः ॥ ५३ ॥ सोऽनन्वसुखसंपूर्ण, मोक्षे नयति देहिनाम् । अनुपपन्नेन संसारे, स हेतुः सुखपदवतः ॥ ५४ ॥ नरपतिरवाच—
 यद्येवम्—कस्मात्सर्वे न कुर्वन्ति, सं सर्वसुखसाधनम् । धर्मं संसारिणः ? किं वा, छिरयन्ते सुखकान्मया ? ॥ ५५ ॥ सूरिराह—सुखा-
 भिन्नाः सुकरो, दुष्करोऽसौ नृपोत्तम ! । यतो जितेन्द्रियग्रामस्तं साधयति मानवः ॥ ५६ ॥ अनादिभक्तकान्तारे, प्राप्तानि परमं वैलम् ।
 दुर्मोघोभिर्न साक्यन्ते, जेतुं दानीन्द्रियाणि वै ॥ ५७ ॥ तेनैव जन्तवो मूढाः, सुखमिच्छन्ति केवलम् । धर्मं पुनः सुदूरेण, त्यजन्ति
 सुखकारणम् ॥ ५८ ॥ नरपतिरवाच—येषां जयमर्शच्छिन्नाः, कर्तुं नो यौरपत्यमी । धर्मतः प्रपठायन्ते, र्वतो व्रीचाः सुखैरिषिणः ॥ ५९ ॥
 कानि दानीन्द्रियाणीह, किलस्वरूपाणि वा सुने ! । कथं वा दुर्जयानीति, श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ? ॥ ६० ॥ मुनिरवाच—“स्मर्यन् रसनं
 “प्राणं, बह्विः श्रोत्रं च पञ्चभम् । एतानि तानि राजेन्द्र !, इषीकण्णि प्रचक्षते ॥ ६१ ॥ इष्टैः स्पर्शादिभिल्लोयो, द्वेषद्विद्वेष्टयेवरीः । एत-
 “स्वरूपमेतेषामिन्द्रियाणां नृपोत्तम ! ॥ ६२ ॥ दुर्जयानि यथा तानि, कथ्यमानं मयाऽपुनः । दृष्टान्धानस्तं सर्वमनुभूत्यावधारय ॥ ६३ ॥
 “अनेकमदसङ्कीर्णं, समरे योषयन्ति ये । मत्तमावज्ञसंघातमेतैस्तेऽपि, विनिर्जिताः ॥ ६४ ॥ अङ्गुत्पमे निषायेदं, सुवनं नाटयन्ति ये ।
 “क्षत्रादयोऽतिशक्तिघास्तेऽप्यमीभिर्शरीकृताः ॥ ६५ ॥ हिरण्यगर्भैर्वैकुण्ठमद्वैद्यपुरःसयः । एतैरिष्यकृताः सन्तः, सर्वे किङ्करतां गताः
 “ ॥ ६६ ॥ अधीत्य सर्वशास्त्राणि, परमार्थविदो जनाः । एभिर्विधुरिताः सन्तश्चेष्टन्ते चालिशो इव ॥ ६७ ॥ एतानि हि स्व-

“धीर्धन, समुत्तमुरमागुपम् । पराकमिव मन्यन्ते, सकलं भुवनत्रयम् ॥ ६८ ॥ दुर्जयानि ततोऽद्भूनि, हृषीकाणि नराधिप !” एवं सामाना-
 न्यतः कृत्वा, हृषीकगुणवर्णनम् ॥ ६९ ॥ ततश्च—ज्ञानालोकेन पृच्छान्वं, योयनार्य मनीषिणः । सूर्यैर्भाषे सारन्तदीधितिच्छुरिताधरः
 ॥ ७० ॥ अथवा महात्मा ।—सिद्ध्यन्तु सायच्छ्रेयाणि, हृषीकाणि जगज्जये । स्वर्शनेन्द्रियमेवैकं, समर्थं यत् वर्तते ॥ ७१ ॥ यतो न श-
 क्यते लोकैर्जुमेकैकमप्यदः । क्षीलया जयतीदं तु, भुवनं सच्चराचरम् ॥ ७२ ॥ नरपतिरुवाच—भगवंत्वास्त जेवारो, नराः किं सन्ति कुत्र-
 चित् ? । भादोस्त्रिभैव विद्यन्ते, भुवनेऽपि सथाविधाः ॥ ७३ ॥ मुनिरुवाच—राजन् हि न विद्यन्ते, केवलं विरला जनाः । ये चास्त विनि-
 द्यन्तारस्त्राकर्ण्य कारणम् ॥ ७४ ॥ जपन्त्यभ्यमोक्तद्वारास्तयोक्तद्वतमा गुणैः । चतुर्विधा भवन्तीह, पुरुषा भुवनोदरे ॥ ७५ ॥ त(तेऽ)थोक्त-
 द्वतमास्तायदीरिदं स्वर्शनेन्द्रियम् । अनादिभवसम्बन्धलाहितं पालितं प्रियम् ॥ ७६ ॥ जैनेन्द्रागमसम्पर्काद्विज्ञाय बहुदोषकम् ।
 द्रवत्मास्तायदीरिदं स्वर्शनेन्द्रियम् ॥ ७७ ॥ युग्मम् । गृहस्था अपि ते सन्तो, ज्ञाततत्त्वा जिनागमे । स्वर्शनेन्द्रिय-
 ततः सन्तोपमादाय, महासत्त्वैर्निराकृतम् ॥ ७८ ॥ यदा पुनर्विशेषेण, तिष्ठेत्तेषां जिनागमः । स्वर्शनेन्द्रियसम्बन्धं, प्रोढयन्ति तदाऽखिलम्
 लौक्येन, नाचरन्ति कुत्रेद्वितम् ॥ ७९ ॥ यदा पुनर्विशेषेण, तिष्ठेत्तेषां जिनागमः । स्वर्शनेन्द्रियसम्बन्धं, प्रोढयन्ति तदाऽखिलम्
 ॥ ८० ॥ यतो धीक्षां समादाय, निर्मलीमसमानसाः । सन्तोपभावतो धन्या, जायन्तेऽत्यन्तनिःस्पृहाः ॥ ८१ ॥ ततस्ते भवकान्तारनिर्विण्णा
 धीवक्तृत्माः । स्वर्शनेन्द्रियवृत्तानि, सेवन्ते धीरमानसाः ॥ ८२ ॥ भूमीशयनलोचादिकायच्छेदविधानतः । ततः सुखरष्टां हित्वा, जायन्ते
 वे निपकुलाः ॥ ८३ ॥ ततः सकलकर्माश्लेषविच्छेदभाजनम् । भूत्वा ते निर्बुद्धिं यान्ति, निर्जित्य स्वर्शनेन्द्रियम् ॥ ८४ ॥ तेनोक्तद्वतमा
 राजनिर्दिष्टास्ते विचक्षणैः । ये चैवमनुविष्टान्ति, विरलास्ते जगन्त्रये ॥ ८५ ॥ ततो भगवतं वाक्यमाकर्ण्येदं मनीषिणः । अमृष्वेतस्मिं
 सदुत्पन्नदानि चारुचेतसः ॥ ८६ ॥—अथे भगवता यादृग्, वर्णितं स्वर्शनेन्द्रियम् । अत्यन्तविषमं लोके, स्वर्शनेस्तादृशः परम् ॥ ८६ ॥

यतो वोपप्रभावेन, मम पूर्वं निवेदितः । यथाऽन्तरङ्गनगरे, वास्तव्योऽयं महाबलः ॥ ८७ ॥ तन्नूनं पुरुषध्याजसंस्थितं स्वरांनेन्द्रियम् ।
अस्मान् प्रवारयतेतदन्यथा कथमीदृशम् १ ॥ ८८ ॥ तथा भगवताऽदिष्टा, ये चोत्कृष्टवमा मयाः । फथितः स्वरांनेनापि, भयन्ननुभूयामा-
विषः ॥ ८९ ॥ तथाहि मां निराकृत्य, सदागमबलेन सः । सन्तोषाभिर्गुर्वि प्राप्त, इति तेन निवेदितम् ॥ ९० ॥ तस्मात्मास्त्यग्र सन्देहः,
सांप्रतं पुरुषत्रयम् । ह्युत्पादशेषं विजानामि, यद्यत्र परमाक्षरम् ॥ ९१ ॥ अयं हि भगवान् सूरिर्गुनं सत्परात्परम् । ज्ञानार्थोक्तं न ज्ञा-
नीते, सन्देहदलनः परम् ॥ ९२ ॥ यावत्स चिन्तयत्येवं, साकृतो विसिर्वेक्षणः । वायद्व्यतिचिन्तेन, दृष्टो मध्यमगुह्यिना ॥ ९३ ॥
कथम् १—मनीषिभिरां चित्ते, भावितस्त्वं विलोक्यसे । किमत्र भवता किञ्चित्स्वस्वमवधारितम् १ ॥ ९४ ॥ मनीषिणोक्तं किं भ्रातर्भ-
वता किं न लक्षितम् १ । किमेवं स्फुटवाक्येन, कथयत्यपि सन्मुनी ॥ ९५ ॥ अनेन हि समादिष्टं, यादृशं स्वरांनेन्द्रियम् । यद्यभ्यष्टानक-
लाट्क्, स्वरांनो नात्र संशयः ॥ ९६ ॥ कथमेतच्चतः पृष्टे, पुनर्भयमगुह्यिना । आख्यातं कारणं तेन, निःशेषं तु मनीषिणा ॥ ९७ ॥
बालस्तु पापकर्मत्वात्केवलं वीक्षते विशः । अनादरपरस्त्रात्र, हितेऽपि वचने गुरोः ॥ ९८ ॥ अथ राज्ञः समीपस्था, विपन्ता यचनामृ-
तम् । आचार्यायं विशालाक्षी, राज्ञी मदनकन्दली ॥ ९९ ॥ सा दृष्टा तेन बालेन, ततोऽस्य इदं संस्थितम् । नूनं मे इदमस्तेष्टा, सेयं
मदनकन्दली ॥ १०० ॥ यतोऽनदावमेतस्मात्तापनीयसमप्रभम् । शरीरं दर्शनादेव, मृदुतां सूचयत्यलम् ॥ १०१ ॥ रक्तरात्रीचसच्छायं,
विभाति चरणद्वयम् । अलक्षितसिरालालं, कूर्मोज्ज्वलमनुत्तमम् ॥ १०२ ॥ विभर्ति तोरणाकारं, भवने माकरभ्यजे । जह्वागुप्तं स्वसौन्द-
र्यशीभूतो, विराजितवलिनयः । एतस्या राजते मय्यो, रोमराजिविभूषणः ॥ १०५ ॥ गन्भीरा सञ्जनस्तेषु, इत्यां गणान्तेषु ।

नाभिरेतस्याः, सत्कामरमयूपिका ॥ १०६ ॥ यदत्येवा स्तनौ दृप्तौ, पीवरौ कुम्भविभ्रमौ । उज्जुङ्गकठिनौ चारु, हृदयेन पयोधरौ ॥ १०७ ॥
 अन्यथा धारयत्येषा, मुमुक्षारं मनोहरम् । पुण्यप्रागभारसम्भाष्यं, रम्यं बाहुलताद्वयम् ॥ १०८ ॥ कटाभ्यां निर्जिही मन्ये, नूतनी राग-
 मुन्दरी । एतस्माभाररूपाभ्यां, रक्तशोकस्य पल्लवौ ॥ १०९ ॥ दधत्यां परिमाणद्वयं, कन्यरायां सुवेधसा । कृतं रेखाश्रयं मन्ये, धिलो-
 कनायमूचकम् ॥ ११० ॥ अभरो विहुमच्छेदसन्निभो भाति पेशलः । राजते विलसदीप्ती, कपोलौ कोमलामलौ ॥ १११ ॥ ये कुन्दफ-
 लिकाकारा, निलसत्किरणोत्कराः । एतस्या यदने दन्ता, भान्ति ते भुवनत्रये ॥ ११२ ॥ सितासितं सुविस्तीर्णं, साग्नराजिविराजितम् ।
 पद्मलं जनिवानन्दमेतस्या लोचनद्वयम् ॥ १०३ ॥ उज्जुङ्गो नासिकावंशो, भ्रूलते दीर्घपद्मले । अस्या ललाटमलकैः, कलितं घट राजते
 ॥ ११४ ॥ अनुरूपं करोमीति, नूनं जातः प्रजापतेः । बहुमानो निजे चित्ते, कृत्वाऽस्याः श्रवणद्वयम् ॥ ११५ ॥ मालतीकुसुमामोद-
 मोदित्वातिशुभाशुलः । अस्याः सुस्निग्धकुटिलः, केशपाशो विराजते ॥ ११६ ॥ एतस्या मन्मथोद्धापनाकर्ष्यं भुतिपेशलान् । मन्ये स्ववि-
 स्मरत्वेन, लज्जिता किञ्च कोकिला ॥ ११७ ॥ उचित्योचित्य यत्सारमेवस्या वरपुद्गलैः । धात्रा विनिर्मितं रूपमन्यथा फथमीदृशम् ?
 ॥ ११८ ॥ अतोऽस्यास्तादृशः स्वर्गो, युक्त एव न संशयः । न जात्यमृतकुण्डेषु, कटुत्वमवतिष्ठते ॥ ११९ ॥ एषाऽप्यभिलपत्येव, मां
 यतोऽर्थनिर्वाशिरीः । निर्वाक्षतेऽतिलोलाश्री, स्निग्धदृष्टा सुहृर्मुहुः ॥ १२० ॥ एवंविधविपर्यासविकल्पाकुलमानसः । स बालोऽलीकसौ-
 भायगार्धितो मूढतां गतः ॥ १२१ ॥ सूरिकवाच—तदेवं कथितास्तावत्सर्वोत्कृष्टा मया नराः । इदानीमुत्कृष्टानां(त्रु), यत्स्वरूपं तदुच्यते ॥ १२२ ॥
 एवं च यदस्ति भगवति सूरौ—चारुकं सूरिणा चारु, परिचिन्त्य मनीषिणा । श्रोतव्यं भवताऽपीदं, मध्ययुद्धिः प्रचोदितः ॥ १२३ ॥
 सूरिकवाच—उत्कृष्टास्ते नरा न्रेया, दीरिदं स्पर्शानेन्द्रियम् । अवाप्य मानुषं जन्म, शत्रुबुद्ध्याऽवधारितम् ॥ १२४ ॥ भावि-

यतो वोधप्रभावेन, मम पूर्वं निवेदितः । यथाऽन्तरङ्गनगरे, वास्तव्योऽयं महाबलः ॥ ८७ ॥ तन्नूनं पुरुषन्याजसंस्थितं स्पर्शनेन्द्रियम् ।
अस्मान् प्रवारयत्येतदन्यथा कथमीदृशम् ? ॥ ८८ ॥ तथा भगवताऽदिष्टा, ये चोल्हटवत्माना नराः । कथितः स्पर्शनेनापि, भयञ्जनुस्तथा-
विधः ॥ ८९ ॥ तथाहि मां निराहृत्य, सदानामयलेन सः । सन्तोषाग्निर्गुर्विति प्राप्त, इति तेन निवेदितम् ॥ ९० ॥ तस्मात्प्रास्तत्र सन्देहः,
सान्प्रतं पुरुषत्रयम् । भुल्याऽशेषं विजानामि, यदत्र परमाक्षरम् ॥ ९१ ॥ अयं हि भगवान् सूरिर्गुर्वनं सचराचरम् । ज्ञानालोकेन जा-
नीते, सन्देहदलनः परम् ॥ ९२ ॥ यावत्स चिन्तयत्येवं, साकृतो विस्मितेक्षणः । सायकश्चित्चित्तेन, दृष्टो मभ्यमशुद्धिना ॥ ९३ ॥
प्रथम् ?—मनीषिप्रवतं चित्ते, भावितत्त्वं विलोभ्यसे । किमत्र भवता किञ्चित्सत्त्वमवधारितम् ? ॥ ९४ ॥ मनीषिणोऽहं किं भ्रातर्भ-
यता किं न लक्षितम् ? । किमेवं स्फुटवाक्येन, कथयत्यपि सन्मुनी ॥ ९५ ॥ अनेन हि समादिष्टं, यादृशं स्पर्शनेन्द्रियम् । वयस्तस्मादक-
लादह्, स्वर्गानो नात्र संशयः ॥ ९६ ॥ कथमेतत्तवः दृष्टे, पुनर्मध्यमशुद्धिना । आख्यातं कारणं तेन, निःशेषं तु मनीषिणा ॥ ९७ ॥
पालस्तु पापकर्मकालकेष्वलं धीक्षते विद्वाः । अनादरपरस्ताव, द्वितेऽपि वचने गुरोः ॥ ९८ ॥ अथ राज्ञाः समीपस्था, पिबन्ती यचनाशु-
तम् । आचार्यार्यं विशालाक्षी, राज्ञी मदनकन्दली ॥ ९९ ॥ सा दृष्ट्वा तेन बालेन, ततोऽस्य हृदि संस्थितम् । नूनं मे हृदयस्तेष्टा, सेवं
मदनकन्दली ॥ १०० ॥ यतोऽब्रवावमेतस्मात्सापनीयसमप्रभम् । शरीरं दर्शनादेव, शृङ्गतां सूचयत्यलम् ॥ १०१ ॥ रक्तराजीवसच्छायं,
विभाति चरणद्वयम् । अलक्षितसिराजालं, दूर्भोन्नतमनुत्तमम् ॥ १०२ ॥ विभर्ति चोदणकारं, भवने माकरभ्वजे । जहायुगलं स्वसौन्द-
र्यादेवत्वास्तेन राजते ॥ १०३ ॥ मेरुलापाः क्लृपेन, यद्धमनमथवारणम् । निवन्धयिष्यमेतस्मा, विशालममृतायते ॥ १०४ ॥ भारेणैव
वशीभूतो, विराजितवलित्रयः । एतस्मा राजते मय्यो, रोमराजिविभूषणः ॥ १०५ ॥ गन्मीरा सज्जनसेव, हृदयं सुमनोहरा । राजते

नाभिरंतस्थाः, सत्तामरमयपिक्वा ॥ १०६ ॥ वहत्येया स्तनौ घृत्तौ, पीयरी कुम्भविधमौ । उज्ज्वलकठिनौ चारु, हृदयेन प्रयोधरी ॥ १०७ ॥
 अन्यथ धातव्येया. मुहुर्मात मतोदरम । पुण्यप्रागभारसम्प्राप्यं, रम्यं वाटुलवाहयम् ॥ १०८ ॥ करान्यां निर्जितौ मन्ये, नूतनौ राग-
 मुन्दरी । एतस्याभारकरुपाभ्या. रणशोकस्य पाद्मयो ॥ १०९ ॥ दयत्यां परिमाणद्वत्यं, कन्यरायां सुवेधसा । कृतं देयाग्रयं मन्ये, धिलो-
 कजयसूचकम् ॥ ११० ॥ अथरो विद्रुमन्देदमक्षिभो भाति वेशलः । राजते विलसदीप्ति, कपोलौ कोमलामलौ ॥ १११ ॥ ये कुन्दक-
 तिराकारा, विलसन्तिरणोत्तराः । एतस्या वदने दन्ता, भान्ति ते सुवन्नग्रये ॥ ११२ ॥ सितासितं सुविस्तीर्णं, ताम्रराजिविराजितम् ।
 पद्मल जनितातन्दमेतस्या लोचनद्वयम् ॥ १०३ ॥ उज्ज्वो नासिकावंशो, धूलते दीर्घपद्मले । अस्या ललाटमलकैः, कलितं घत राजते
 ॥ ११४ ॥ अनु रूपं करोमीति. नून जातः प्रजापतेः । यदुमानो निजे चित्ते, कृत्वाऽस्याः श्रवणद्वयम् ॥ ११५ ॥ मालतीकुसुमामोद-
 मोदितानिजुलाटुलः । अस्याः मुक्तिगणकुटिलः, केशपाशो विराजते ॥ ११६ ॥ एतस्या मन्मथोद्धापानाकर्ण्यं श्रुतिवेशलान् । मन्ये स्ववि-
 स्तरत्नेन, हस्त्रिता किल कोधिल्ला ॥ ११७ ॥ उषित्योषित्य यत्सगरयेतत्सा वरपुद्गलैः । धात्रा विनिर्मितं रूपमन्यथा कथमीदृशम् ?
 ॥ ११८ ॥ अतोऽस्यासादृशः स्पर्शो. मुक्त एव न संशयः । न जातयम् तदुण्डेषु, कटुत्यमवतिष्ठते ॥ ११९ ॥ एषाऽप्यभिलषत्येव, मां
 वतोऽर्धमिरीशितैः । निरीक्षतेऽसिलोल्लाशी, क्षिणपट्टा मुहुर्मुहुः ॥ १२० ॥ एवंविधविपर्यासविकल्पाकुलमानसः । स बालोऽलीकसौ-
 भास्यमार्धतो मूढतां गतः ॥ १२१ ॥ सूरिरवाप—वदेवं कथितास्वावत्सर्वोत्कृष्टा भया नराः । इदानीमुत्कृष्टानां(त्रि), यत्स्वरूपं तदुच्यते ॥ १२२ ॥
 एवं य वरति भगवति सूरौ—चारुकं सूरिणा चारु, परिचिन्त्य मनीषिणा । श्रोतव्यं भवताऽपीदं, मध्यबुद्धिः प्रचोदितः ॥ १२३ ॥ भावि-
 सूरिरवाप—उत्कृष्टास्ते नरा ज्ञेया, दैरिदं स्पर्शानेन्द्रियम् । अवाप्य मानुषं जन्म, शत्रुवृक्षाऽवधारितम् ॥ १२४ ॥ भावि-

भद्रतया तेषां, परिसुरसि मानसे । न चैवमुन्दरं हन्त, जीवानां स्पर्शनेन्द्रियम् ॥ १२५ ॥ ततो धोषप्रभावेन, लक्ष्यन्त्यसि ते नराः ।
 कुर्वन्तोऽन्येषां वस्य, मूलशुद्धिं परिसुष्टम् ॥ १२६ ॥ ततो विज्ञाय ते वस्य, लोकवञ्चनतां नराः । सर्वत्र पश्चिन्ना नैव, विश्वसन्ति
 कदाचन ॥ १२७ ॥ न धानुर्बलचारित्वं, भजन्ति विजितस्वहाः । तवस्त्वज्जनिवैद्यैर्न जुज्यन्ते विचक्षणः ॥ १२८ ॥ दार्तरस्त्रिमास्यं-
 माचरन्तोऽपि क्षत्रियम् । तत्र गृधेरभावेन, भवन्ति सुखमाप्नन् ॥ १२९ ॥ प्राप्नुवन्ति यदाः शुभनिह लोकंऽपि ते नराः । स्वर्गाययं-
 मार्गस्य, निकटे तादृशाशयाः ॥ १३० ॥ गुरवः केवलं तेषां, नाममात्रेण कारणम् । मोक्षमार्गे प्रवर्तन्ते, स्वय एव हि ते नराः ॥ १३१ ॥
 अन्येषामपि कुर्वन्ति, ते सन्मार्गावधारणम् । षट्पात्र्यं ये प्रवर्त(पय)न्ते, विज्ञाय गुणकारकम् ॥ १३२ ॥ ये पुनर्न प्रपद्यन्ते, षट्पात्र्यं धात्रिणा
 जनाः । वैषामनादरं कृत्वा, ते सिध्दन्ति निराकुलाः ॥ १३३ ॥ प्रकृत्यैव भवन्त्येते, देवाचार्यवपस्त्रिणाम् । पूजासत्कार करणे, रवचिन्ना
 महापिथः ॥ १३४ ॥ एवं आशिषि च भगवति प्रवोयन्तरिसूरी मनीषिणा चिन्तितम्—यथेदमुत्कृष्टानां (वत्कृष्टानां यथैवेदं), स्नापितं
 चरितं दृष्टम् । तथानुभवसिद्धं मे, किञ्चिद्वात्मनि आसते ॥ १३५ ॥ मध्यमबुद्धिना चिन्तितम्—उत्कृष्टपुंसां पादशो, गुरुणा धर्षिता
 गुणाः । एते गुणाः परं सर्वे, षट्पत्तेऽत्र मनीषिणि ॥ १३६ ॥ गुरुश्चाय—तदेवं तावदुत्कृष्टा, धर्षिताः पुरया मया । अधुना मध्यमानां
 यत्स्वरूपं वभिषोयत ॥ १३७ ॥ मध्यमास्ते नरा श्रेया, धैरिदं-स्पर्शनेन्द्रियम् । अयाप्य मानुषं जन्म, मध्यबुद्ध्याऽवधारितम्
 ॥ १३८ ॥ स्पर्शनेन्द्रियसम्पाद्ये, ते सुखे गृह्णन्तः । पण्डितैरनुशिष्टाश्च, दोषायन्ते स्वयेतसा ॥ १३९ ॥ चिन्तयन्ति निजे चित्ते,
 ते दोषाधिकबुद्धयः । विचित्ररूपे संसारे, किमत्र भव कुर्महे ? ॥ १४० ॥ भोगानेके प्रशंसन्ति, रमन्ते सुखनिर्भराः । अन्ये शान्तान्त-
 रात्मानो, निन्दन्ति विगतस्वहाः ॥ १४१ ॥ तदत्र कवरो मार्गो, मादृशमिदं जुज्यते ? । न लक्ष्यमाप्नोऽन्तः चित्तं, सन्तुष्टमवगाहते

॥ १४३ ॥ सत्तात्कालविलम्बोऽत्र, शुक्रोऽस्माकं प्रयोजने । नैवैकपक्षनिक्षेपे, विधातुमिह युज्यते ॥ १४३ ॥ एषा च जायते शुद्धिर्यो
तेषां धर्मपद्धतिः । तत्संक्रादा नृणां यस्याद्, शुद्धिः कर्मानुसारिणी ॥ १४४ ॥ तवस्ते स्वर्दानाक्षस्य, मन्यन्ते सुखहेतुताम् । अनुकूले
एष यत्तन्त्रं, किंतु नास्त्यन्तलोहृषाः ॥ १४५ ॥ ततो लोकविरुद्धानि, नाचरन्ति कदाचन । स्वर्शनेन्द्रियलौल्येन, नापायान् प्राप्नुवन्त्यतः
॥ १४६ ॥ विचक्षणोऽयं बुध्यन्ते, विशेषं वचनस्य ते । अट्टदुःखास्तद्वाक्यं, केवलं नाचरन्ति भोः ! ॥ १४७ ॥ मैत्रीं धालिशलोकेन,
द्व्यन्ति वदन्तिभंराम । छम्बन्ते तद्विषाकेन, रीत्रां दुःखपरम्पराम् ॥ १४८ ॥ अवर्णवादं लोके च, प्राप्नुवन्ति न संशयः । संसर्गः पाप-
लोकेन, सर्वानर्थकरो यतः ॥ १४९ ॥ यदा पुनः प्रपद्यन्ते, विदुषां वचनानि ते । आचरन्ति च विज्ञाय, तदीयां हितरूपताम्
॥ १५० ॥ तदा ते विगताभोधा, भवन्ति सुरिनो नराः । महापुरुषसम्पर्काह्वयन्ते मार्गमुत्तमम् ॥ १५१ ॥ शुभम् । पण्डिता इव
ते नित्यं, मुक्तदेवतस्थिनाम् । धृष्टमानपराः सन्तः, कुर्वन्त्यर्थनवन्दनम् ॥ १५२ ॥ तदिदमाचार्यीयं वचनमाकर्ण्य मध्यमशुद्धिना चि-
न्तितम्—ए एते सूरिणा प्रोक्ता, मध्यमानां गुणगुणाः । स्वसंवेदनसंसिद्धास्ते ममापि स्वगोचरे ॥ १५३ ॥ मनीषिणा चिन्तितम्—
यदि सूरिणाऽऽदिष्टं, वचनैः सुपरिसुदृढैः । चरितं मध्यमानां तन्मदीये आतरि स्थितम् ॥ १५४ ॥ सूरिरुवाच—तदेवं कथितास्ताय-
नमध्यमानां गुणगुणाः । जपन्त्यनरसन्धन्विष, स्वरूपमधुनोच्यते ॥ १५५ ॥ जपन्त्यास्ते नरा ज्ञेया, धैरिदं स्वर्शनेन्द्रियम् । अवाप्य मानुषं
जन्तं, धनुषुद्धाऽऽधधारितम् ॥ १५६ ॥ पर्यैरिरुपतामस्य, न जानन्त्येव ते स्वयम् । परेषामिति कथ्यन्ति, विदुषां हितभाषिणाम् ॥ १५७ ॥
स्वर्शनेन्द्रियसम्प्राप्ते, पाप्माकण्ड्वयनोपमे । परमार्थेन दुःखेऽपि, सुखलेशेऽपि गृह्यतः ॥ १५८ ॥ स्वर्गोऽयं परमार्थोऽयं, लब्धोऽयं सुख-

भद्रतया तेषां, परिसुरसि मानसे । न वैवलुन्दरं हन्त, जीवानां स्वर्शेनेन्द्रियम् ॥ १२५ ॥ ततो धोषप्रभावेन, लक्ष्यन्सपि ते नराः ।
 कुर्वन्तोऽन्वेषणं तस्य, मूलशुद्धिं परिस्रुष्टाप् ॥ १२६ ॥ ततो विज्ञाय ते तस्य, लोकवञ्चनतां नराः । सर्वत्र चकिता नैव, विषसन्ति
 कदाचन ॥ १२७ ॥ न चाशुश्रूषारित्वं, भजन्ति विजितस्युदाः । ततस्तज्जनिवैद्यैर्न शुज्यन्ते विचक्षणाः ॥ १२८ ॥ शरीरस्थितिमात्रार्थ-
 माचरन्तोऽपि वस्त्रियम् । तत्र गृह्णेरभावेन, भवन्ति सुरसमाजनाम् ॥ १२९ ॥ प्राप्नुवन्ति यदाः शुभमिह लोकेऽपि ते नराः । स्वर्गापवर्ग-
 मार्गस्य, निष्ठे वादशाशयाः ॥ १३० ॥ गुरवः केवलं तेषां, नाममात्रेण कारणम् । मोक्षमार्गं प्रवर्तन्ते, स्वत एव हि ते नराः ॥ १३१ ॥
 अन्येषामपि कुर्वन्ति, ते सन्मार्गावतारणम् । वद्वक्तव्यं ये प्रवर्त(पय)न्ते, विज्ञाय गुणकारकम् ॥ १३२ ॥ ये पुनर्न प्रपद्यन्ते, तद्वक्तव्यं बालिद्या
 जनाः । वेपथुनादरं कृत्वा, ते विद्वन्ति निराकुलाः ॥ १३३ ॥ प्रकृत्यैव भवन्त्येते, देवाचार्यव्यस्तिसाम् । पूजासत्कार करणे, रवचिचा
 महाधियः ॥ १३४ ॥ एवं भाषिणि च भगवति प्रवोचनरतिसूरो मनीषिणा चिन्तितम्—यथेदमुत्कृष्टानां (वत्कृष्टानां यथैवेवं), ऋषियतं
 परितं वृणाम् । तमाशुभवसिद्धं मे, किञ्चिदात्मनि भासते ॥ १३५ ॥ मध्यमबुद्धिना चिन्तितम्—उत्कृष्टपुंसां यादृक्षा, गुरुणा वर्णिता
 गुणाः । एते गुणाः परं सर्वे, यदन्तेऽत्र मनीषिणि ॥ १३६ ॥ गुरुत्वाच्च—तदेवं तावदुत्कृष्टा, वर्णिताः पुरया मया । अधुना मध्यमानां
 यत्स्वरूपं वर्णितोऽयम् ॥ १३७ ॥ मध्यमासो नरा नैवा, वैरिदं-स्पर्शनेन्द्रियम् । अथाप्य मानुषं जन्म, मध्यबुद्ध्याऽवधारितम्
 ॥ १३८ ॥ स्पर्शनेन्द्रियसम्पाद्ये, ते सुरे गृह्णमानसाः । पण्डितैरनुसिष्टाश्च, दोषायन्ते स्ववेतसा ॥ १३९ ॥ चिन्तयन्ति निजे चित्ते,
 ते दोषाधिकबुद्धयः । विविचरन्ते संसारे, किमत्र त्व कुर्महे ? ॥ १४० ॥ भोगान्तके प्रयांसन्ति, रमन्ते सुखलिर्भटाः । अन्ये दानवान्तं-
 रात्मानो, निन्दन्ति विगतस्युदाः ॥ १४१ ॥ तदत्र कवरो भार्गो, भाट्यामिह शुज्यते ? । न लक्ष्यामोऽन्तः चित्तं, सन्नेहमवगाहते

॥ १४२ ॥ ससात्काटविद्यभ्योऽन, युक्तोऽस्माकं प्रयोजने । नैवैकपक्षनिशेषो, विधातुमिदं युज्यते ॥ १४३ ॥ एषा च जायते बुद्धिर्या
 तेषां कर्मपद्यतिः । तत्संकाशा नृणां यस्माद्, बुद्धिः कर्मानुसारिणी ॥ १४४ ॥ तवस्ते स्पर्शनाश्रय, मन्यन्ते सुखहेतुताम् । अनुश्ले
 ष्य पर्यन्तो, किंतु नात्यन्तलोचुषाः ॥ १४५ ॥ तवो लोकविरुद्धानि, नाचरन्ति कदाचन । स्पर्शनेन्द्रियलौल्येन, नापायान् प्राप्नुवन्त्यतः
 ॥ १४६ ॥ विचक्षणोक्तं बुध्यन्ते, विशेषं वचनस्य ते । अट्टट्टुःशालाद्वाप्यं, केवलं नाचरन्ति भोः ! ॥ १४७ ॥ मैत्रीं घालिशलोकेन,
 कृत्यन्ति श्रेष्ठनिर्भराम । छन्नते तद्विपाकेन, रीद्रां दुःशयस्मराम् ॥ १४८ ॥ अवर्णवादं लोके च, प्राप्नुवन्ति न संशयः । संसर्गः पाप-
 लोकेन, सर्वानर्थकरो यतः ॥ १४९ ॥ यदा पुनः प्रपद्यन्ते, विदुषां वचनाति ते । आचरन्ति च विज्ञाय, तदीयां हितरूपताम्
 ॥ १५० ॥ तदा ते विगतायोधा, भवन्ति सुखिनो नराः । महापुरुषसम्पर्काह्निभन्ते मार्गमुत्तमम् ॥ १५१ ॥ युज्यते । पठिता इव
 ते नित्यं, गुरुदेवतपस्विनाम् । यदुमानयराः सन्तः, कुर्वन्त्यर्चनवन्दनम् ॥ १५२ ॥ तदिदमाचार्यीयं वचनमाकर्ण्य मध्यमबुद्धिना चि-
 त्तितम्—य एते सूरिणा प्रोक्ता, मध्यमाणां गुणागुणाः । स्वसंवेदनसंसिद्धास्ते समापि स्वगोचरे ॥ १५३ ॥ मनीषिणा चिन्तितम्—
 परितं सूरिणाऽऽदिष्टं, वचनैः सुपरिस्पृष्टैः । चरितं मध्यमाणां तन्मदीये आचारि स्थितम् ॥ १५४ ॥ सूरिरवाच—तदेवं कथितास्ताव-
 न्मध्यमाणां गुणागुणाः । जपन्यनारसन्धन्धि, स्वरूपमभुनोच्यते ॥ १५५ ॥ जपन्यास्ते नरा ज्ञेया, धैरिदं स्पर्शनेन्द्रियम् । अवाप्य मातुषं
 जन्म, धनुजुब्जाऽपधारितम् ॥ १५६ ॥ परीरुपतामस्य, न जानन्त्येव ते स्वयम् । परेषामिति कथ्यन्ति, विदुषां हितभाषिणाम् ॥ १५७ ॥
 स्पर्शनेन्द्रियसम्भाये, धामाकण्ड्वयनोपमे । परमार्थेन दुःसेऽपि, सुरलेशेऽपि शुभ्रवः ॥ १५८ ॥ स्वर्गोऽयं परमार्थोऽयं, लब्धोऽयं सुरत-

सागरः । अस्माभिरिति मन्यन्ते, विपर्ययसदां गताः ॥ १६० ॥ ततो हार्दं तपस्तेषां, प्रविसर्पति सर्वतः । विवेकशोषकाश्विते, कथंते
 रागरश्मयः ॥ १६१ ॥ मष्टसत्पथसम्प्राया, व्याप्यन्धीभूतबुद्धयः । कुर्वन्तोऽनार्यकार्याणि, चार्यन्ते केन ते ततः ? ॥ १६२ ॥ धर्मलो-
 विरुद्धानि, निन्दितानि प्रथगुज्जरीः । कार्याण्याचरतां लोकः, दाशुभावं प्रपद्यते ॥ १६३ ॥ कुलं चन्द्रांशुविदादं, ते कुर्वन्ति मलीमसम् ।
 आरमीयचरितैः पापाः, प्रयान्ति जनहासताम् ॥ १६४ ॥ अगम्यगमनासक्त, निर्मर्यादा नराधमाः । अर्न्तूलादपि परं, ते जने यान्ति
 लाघवम् ॥ १६५ ॥ दुर्लभः क्यादिविषयः, कथञ्चिदसदाप्रदः । यदा पुनर्विचर्येत, हृदयेऽतिमदाप्रदः ॥ १६६ ॥ तदा ते यान्ति दुः-
 खानि, याश्च लोके विद्वन्मनाः । प्राप्नुयन्ति न दाक्यन्ते, ता व्यावर्णयितुं गिरा ॥ १६७ ॥ शुभम् ॥ केवलं गदितुं दाक्यनियदेव समा-
 सतः । लभन्ते ते नराः सर्वे, लोकं दुःखविद्वन्मनाः ॥ १६८ ॥ प्रकृत्यैव भवन्त्येते, गुरुदेवतपस्विनाम् । प्रत्ननीका महापापा, निर्भोग्या
 गुणदूषणाः ॥ १६९ सन्मार्गपतितं याक्यमुपसिद्धं द्वितीयिणा । केनचिन्न प्रपद्यन्ते, ते महाभोहृदपिताः ॥ १७० ॥ सतश्चेदं शुनेर्बान्धु-
 विनिश्चितं सनीपिणा । विचिन्तितमिदं चित्ते, तथा माध्यमबुद्धिना ॥ १७१ ॥ स्वर्गोनेन्द्रियलुब्धानां, यदेतदुपवर्णितम् । नृणां प्लुतं ज-
 पन्यानां, सूरिभिर्विदाश्वरैः ॥ १७२ ॥ तदेतत्सकलं बाले, प्रतीतं सुदृढमावयोः । नाप्रतीतं यदन्त्येते, यदि वा परसूरयः ॥ १७३ ॥
 शुभम् । बालेन तु गुरोर्वाक्यं, न मनागपि लक्षितम् । तस्यां मदन्कन्दत्यां, क्षिप्रचित्तेन पाणिना ॥ १७४ ॥ सूरिरुवाच—तदेवं भो
 महापज !, जपन्यनरचेष्टितम् । निवेदितं मया गुरुभ्यं, तत्रेदमभिधीयते ॥ १७५ ॥ एते जपन्या भूयांसो, भुवने सन्ति मानवाः । इतरे
 तु यतः स्त्रोकाः, सकलेऽपि जगन्त्रये ॥ १७६ ॥ स्वर्गोनेन्द्रियजेतासो, विरला भुवने नराः । वेनास्माभिरिदं पूर्वं, भवद्भ्यः प्रतिपादितम्

॥ १७७ ॥ नरपतिरुवाच—धर्मं यतो न दुर्यन्ति, स हेतुः प्रतिपादितः । भगवन्नास्त्वितोऽस्माकं, भवद्भिः संशयो महान् ॥ १७८ ॥
 अयान्तरं तु मुमुक्षिर्वाश्रिणाऽभिहितं—भगवन् ! य एते जघन्यमप्यमोत्कृष्टोत्कृष्टमरूपतया चतुर्धेयाः पुरुषाः पञ्चाशदूर्ध्वा भगवद्भिः
 स्वरूपतो व्याख्याताः एते किमयंस्वरूपाः प्रकृत्यैव भवन्ति आहोस्त्रिदेवाविषस्वरूपजनकमेतेषां किञ्चित्कारणमस्तीति कथयन्तु भगवन्तः,
 भगवानाह—महामन्त्रिसाकर्णय—न तावत्प्राकृतमिदमेतेषां स्वरूपं, किं तर्हि ?, फारणजं, तत्र ये तावदुत्कृष्टतमाः पुमांसः प्रतिपादित्वाः
 ते कंचलमुत्कृष्टेभ्यो निष्पन्नस्यप्रयोजनतया भिद्यन्ते, न परमार्थेन, यतस्त एवोत्कृष्टा यदावाप्य मनुष्यभावं विहाय भवस्वरूपमाकलय्य
 मोक्षमार्गं दृष्टासेवनेन दलयित्वा कर्मजालं निराकृत्य स्वर्शतेन्द्रियं निर्युक्तिं प्राप्ता भवन्ति तदोत्कृष्टतमा इत्यभिधीयन्ते, निर्युतौ च तेषां
 स्वरूपेणावस्थानं, सामयस्यामपेक्ष्य न किञ्चिज्जनकमस्ति, तेनोत्कृष्टतमानां पुरुषाणां न कश्चिज्जनको जननी वा, एते पुनर्जघन्यमप्यमो-
 त्कृष्टाः पुरुषाः संसारोदरविवरयस्मिन्ः स्वरूपविचित्रतया जायन्ते, तस्मात्स एव कर्मविलासस्तेषां जनकः, तच्च कर्म त्रिविधं वर्तते,
 तत्राप्या—शुभमशुशलं सामान्यरूपं च, तत्र या कर्मपद्धतिः शुभतया सुन्दरी सा शुभसुन्दरी मनुष्यत्वेनोत्कृष्टानां जननी, या पुनरु-
 त्कृष्टजन्माला (सा) जघन्यमनुष्याणां जननी, या पुनः कुशलाकुशलतया सामान्यस्वरूपा कर्मपद्धतिः सा मध्यमनराणां जनयित्री वि-
 शेष्यति, मनीषिणा चिन्तितम्—अये ! न केवलं गुणैश्चरितेन दैवेऽस्माकमुत्कृष्टमप्यमजघन्याः पुरुषाः समानरूपा भगवद्भिर्व्याख्याताः,
 किं तर्हि ?, जननीजनकव्यतिकरोऽपि अस्माकमेवैः सह तुल्य एव भगवता दर्शितः, तस्मान्ननेतद्भूतैवास्माभिर्मवितव्यम्, तथाहि—
 योऽसौ भवजन्तुर्मां निराकृत्य निर्युक्तिं प्राप्त इति स्वर्शनेनास्मभ्यं निवेदितो न तस्य तेन जननी जनको वा कश्चिदाख्यातः तस्मादुत्कृष्ट-
 तमोऽसाविति निधीयते, अस्माकं पुनस्त्रयाणामपि कर्मविलासो जनकः, भगवदादिष्टाभिधाना एव जनन्यः, तस्मादिदमन्नावसीयते

सागरः । अस्मानिरिति मन्यन्ते, विपर्यासवशं गताः ॥ १६० ॥ ततो ह्यदं तमस्तेषां, प्रविसर्पसि सर्वतः । विवेकशोपक्राधिते, वर्धन्ते
 रागारद्रमयः ॥ १६१ ॥ नष्टसत्पथसद्गता, व्याध्नीन्धीभूतवृद्धयः । कुर्वन्तोऽनार्यकार्याणि, वार्यन्ते केन ते ततः ? ॥ १६२ ॥ धर्मलो-
 विरुद्धानि, निन्दितानि प्रथगाज्जनैः । कार्याण्याचरतां लोकः, ह्यशुभावं प्रपद्यते ॥ १६३ ॥ कुलं चन्द्रांशुविशदं, ते क्षुर्यन्ति मलीमसम् ।
 आत्मीयचरितैः पापाः, प्रयान्ति जनह्रस्वताम् ॥ १६४ ॥ अगन्त्यामनासका, निर्मर्यादा नराधमाः । अर्कतूलादपि परं, ते जने यान्ति
 हासवम् ॥ १६५ ॥ दुर्लभः कथादिविषयः, कथञ्चिदसदाप्रहः । यदा पुनर्विवर्तत, हृदयेऽतिमदाप्रहः ॥ १६६ ॥ तदा ते यान्ति दुः-
 खानि, यावन्न लोके विदम्यन्ताः । प्राप्नुवन्ति न शक्यन्ते, ता व्यावर्णयितुं गिरा ॥ १६७ ॥ युगम् ॥ केवलं गदितुं शक्यमनियदेव समा-
 सतः । लभन्ते ते नराः सर्वा, लोके दुःखविदम्यन्ताः ॥ १६८ ॥ प्रकृत्यैव भवन्त्येते, गुरुदेवतपस्त्रिनाम् । प्रत्यनीका महापापा, निर्भान्धा
 गुणदूषणाः ॥ १६९ सन्मार्गपतितं वाक्यमुपदिष्टं द्वित्वेपिणा । केनचित्प्रपद्यन्ते, ते महामोहदूषिताः ॥ १७० ॥ तत्राधेदं मुनेर्वाक्यं,
 विनिश्चित्य मनीषिणा । विचिन्तितमिदं चित्ते, तथा मध्यमशुद्धिना ॥ १७१ ॥ स्वर्शनेन्द्रियलुब्धानां, यदेतदुपवर्णितम् । नृणां दृष्टं ज-
 पन्यानां, सूरिभिर्विशदाक्षरैः ॥ १७२ ॥ तदेतत्सकलं बाले, प्रतीतं स्फुटमावयोः । नाप्रतीतं यदन्त्येते, यदि वा परसूरयः ॥ १७३ ॥
 युगम् । बालेन तु गुरोर्वाक्यं, न मनान्गणं लक्षितम् । तस्यां भदनकन्दल्यां, क्षिप्तचित्तेन पापिना ॥ १७४ ॥ सूरिरुवाच—सर्वेवं भो
 महाबाह !, जपन्यनरचोष्टितम् । निवेदितं मया तुभ्यं, तत्रेदमभिधीयते ॥ १७५ ॥ एते जपन्या भूयांसो, भुवने सन्ति मानवाः । इतरे
 तु यतः स्त्रोकाः, सकलेऽपि जगन्त्रये ॥ १७६ ॥ स्वर्शनेन्द्रियजोतारो, विरला भुवने नराः । तेनास्माभिरिदं पूर्वं, भवद्भ्यः प्रतिपादितम्

पट्टेराविच्छेदकारिका भवदरिका । तावद्भागवती दीक्षा, दुर्लभैव सुनिर्मला ॥ ४ ॥ किंतु श्रावकधर्मोऽपि, भवतानवकारकः । अत्यन्त-
 दुर्लभो प्रेत्यो, भद्रमात्म । भवोदयो ॥ ५ ॥ तदेव परमार्थः—उल्लङ्घनीमत्तां साक्षादीर्यातिशययोगतः । प्रमन्या साधयत्युधैरेव तु न्यव-
 धानताः ॥ ६ ॥ सदाकर्म्यं कृतञ्चिते, कृतं मध्यमयुक्तिना । शुक्तो ममीषोऽनुष्ठानं, गृहिधर्मो जिनोदिवः ॥ ७ ॥ इतश्चाशुशालमालया स्वर्श-
 नेन च मध्यमसितया विशुस्तिचित्तयुत्तेर्वालस्य विषयन्ते विषयोसचिकित्साः, यदुत—अहो अस्मा रूपातिशयः अहो सुकुमारता, अ-
 न्यथाभिमतोऽद्धमस्याः यतो विलोकयतोपा मामर्द्धाक्षिविशेषैरेतदह्न सन्नसुरासृतासेकानुभवनेनाधुना मे सफलं भविष्यति जन्मेति,
 ततश्चैविययितकंपरम्परापर्याकुलीभूतचेतसस्तस्य विस्मृतमात्मस्वरूपं नष्टा शेषसंज्ञा जातं मदनकन्दलीप्रहृणैकतानमन्तःकरणं, ततोऽविचार्य-
 कार्याकार्यम् अन्य इव प्रहृष्टीत इव तस्यामेव मदनकन्दल्यां निश्चलविन्यस्तनयन्तमानसः पश्यत एव तावतो जनसमुदायस्य शून्यपाद-
 पातं सदाभिमुतं पावति स्म, ततः किमेतदिति उचिषतो जनहाशरवः, प्राप्तेऽसौ मदनकन्दलीसमीपं, ततः सार्वेगं क एव इति निरीक्षि-
 तोऽसौ नरपतिना, लक्षितं दृष्टिविकारेण तदाकृतं, स एवायं पापो बाल इति प्रत्यभिज्ञातोऽनेन, सञ्जातास्य कोपावपा दृष्टिः कृतं भा-
 सुं यद्वनं शुक्तो दृष्टारः, ततो बालस्यादृष्टविपाकतया प्रादुर्भूतमयातिरेकस्य नष्टो मदनज्वरः प्रत्यागता चेतना समुत्पन्नं दैन्यं, ततः
 पश्चान्मुतं नष्टं प्रवृत्तो यावच्छिद्यिषलीभूतानि सन्निधयन्धनानि विलीयते शरीरं भ्रमो गतिप्रसरः तथापि कतिचित्पदानि कथञ्चिद्गत्वा
 प्रक्रम्यमानसमस्तागात्रः पतितोऽसौ भूतले, अत्रान्तरे प्रकटीभूतः स्वर्शनो निर्गतो भगवदवग्रहात् गतो दूरदेशे स्थितस्तं प्रतीक्षमाणो, वि-
 रतः कलकलो, लज्जितो मनीषिमध्यमबुद्धी बालचारितेन, ततः कोऽस्यापि वराकस्योपरि कोप इति विचिन्त्य शान्तीभूतो राजा, पृष्टोऽ-
 नेनाचार्यो यदुत—भगवन्नलौकिकमिदमस्य पुरुषस्य चेष्टितं, अतीवमिव विचारणायाः अश्रद्धेयमनुभूतदृष्टान्तानाम्, तथाहि—विमल-

यदुत—जयन्पो वालो मध्यमो मध्यमबुद्धिः उत्कृष्टोऽहमिति, सुबुद्धिनाऽभिहितं—भगवन्नेतेषामुत्कृष्टवर्मादीनां पुरुषाणां किं सर्व-
दाऽवस्थितमेव रूपं ? परावर्तोऽपि भवति ? भगवानाह—महामात्रिन् ! उत्कृष्टवर्मानां पुरुषाणां वायदवस्थितमेव रूपं, न कदा-
चिदन्यथाभावं ते भजन्ते, इतरेषां पुनरनवस्थितं स्वरूपं, यतः कर्मविलासायत्ताः रत्नवेते वर्तन्ते, विषमशीलभासो प्रकृता, कदा-
चिदुत्कृष्टानपि मध्यमयति जयन्त्ययति वा मध्यमानपि चोत्कृष्टयति जयन्त्ययति वा जयन्त्यानपि मध्यमयति उत्कृष्टयति वा, सत्त्वादेनेन
कर्मविलासेन मुक्तानामेवैकरूपता भवति नेतरेषां । मनीषिणा चिन्तितम्—एतदपि पटव एवास्मद्व्यतिकरे, सधाहि—विषमशील एवास्म-
ज्जनको, यतः कथितं तेनैव मे यथा—मयि प्रतिबुद्धे यदुपपद्यते तत्सम्भवं वालस्येति, तवश्च यो निजतनयस्यापि प्रतिबुद्धयारिवया
एवविषां दुःखपरम्परां संपादयति स कथमन्येषां धेनायिष्यति । सुबुद्धिनाऽभिहितम्—भगवन्नुत्कृष्टवर्माः पुरुषाः कस्य माहात्म्येन
भवन्ति ? गुरुराह—न कस्यचिदन्यस्य, किं तर्हि ?, स्ववीर्येण, सुबुद्धिनाऽभिहितं—कस्यथाविषवीर्यलाभोपायः ?, मुनिराह—भगवर्ता
भावदीक्षा, मनीषिणा चिन्तितं—अये ! यदेवं ततो गुज्यते ममोत्कृष्टवर्मस्य भवितुं, किमनया शेषविबन्धनया ? , गृहान्येनां भगवदारिष्टां
भगवर्तामेव दीक्षामिति भावयतः सज्जतो मनीषिणश्चरणपरिणामः, मध्यमबुद्धेरपि देवं गुरुमस्त्रिणोः परस्पररजस्वमाकर्णयतः सञ्जातश्चर-
णाभिलाषः, केवलं नाहमेतावतो नैष्ठिकगुष्ठानस्य क्षम इति विचिन्तितमनेन, सुबुद्धिनाऽभिहितम्—भदन्त ! योऽयमस्माभिर्गृहीतमोऽ-
भि(वि)धीयते । एष तादृशवीर्यस्य, किं सर्वेत्कारणं न वा ? ॥ १ ॥ गुरुराह—स्वादेष पारम्पर्येण, तादृशस्यापि कारणम् । वीर्यस्य न पुनः
साक्षाद्यतो मध्यज्जोचितः ॥ २ ॥ उत्कृष्टतां करोत्येष, साक्षात्स्वयद् निषेधितः । तवत्तादृशवीर्यस्य, पारम्पर्येण साधकः ॥ ३ ॥ अतो-

पटंशचिच्छंकारिका भवदारिका । तावद्भागवती दीक्षा, दुर्लभैव सुनिर्मला ॥ ४ ॥ किंतु भावकधर्मोऽपि, भवतानयकारकः । अत्यन्त-
 पटंशचिच्छंकारिका भवदारिका । तावद्भागवती दीक्षा, दुर्लभैव सुनिर्मला ॥ ४ ॥ किंतु भावकधर्मोऽपि, भवतानयकारकः । अत्यन्त-
 दुर्लभो रंयो, मादागता । भवोदधी ॥ ५ ॥ तदेव परमार्थः—उत्कृष्टधीमतां साक्षाद्दीर्घोतिशययोगतः । प्रपन्नया साधयत्युद्येरेप तु न्यव-
 धानतः ॥ ६ ॥ तदाकर्ष्य सतश्चित्ते, कृतं मध्यमबुद्धिना । युक्तो मर्मैषोऽनुष्ठानं, गृहिधर्मो जिनोदितः ॥ ७ ॥ इतश्चाहुःशलमालया स्पर्श-
 नेन च मध्यमसितया चिधुरितचित्तपृष्ठेर्पालस्य विवर्धन्ते विपर्यासविकल्पाः, यदुत—अहो अस्या रूपातिशयः अहो सुकुमारता, अ-
 न्यथाभिगतोऽद्रमन्याः यतो विलोक्यत्येषा मामर्द्धाशिविक्षेपैरेतदन्नसङ्गमुत्पान्मृतासेकानुभवनेनाधुना मे सफलं भविष्यति जन्मेति,
 ततश्चरन्तिवितर्कपरम्परार्थशुलीभूतचेतसस्तस्य विस्मृतमात्मस्वरूपं नष्टा शेषसंज्ञा ज्ञातं मदनकन्दलीमहर्षौकतानमन्तःकरणं, ततोऽविचार्य-
 कार्याकार्यम् अन्य इव प्रदृष्टीत इव तस्यामेव मदनकन्दल्यां निश्चलविन्यस्तनयनमानसः पश्यत एव तावतो जनसमुदायस्य शून्यपाद-
 पातं तदभिगुरं भावति स्म, ततः किमेतदिति उरिधतो जनहाहारयः, प्राप्नोऽसौ मदनकन्दलीसमीपं, ततः सार्वेगं क एव इति निरीक्षि-
 तोऽसौ नरपतिना, लक्षितं दृष्टिविकारेण तदाकृतं, स एवायं पापो बाल इति प्रत्यभिज्ञातोऽनेन, सखातास्य कोपावगा दृष्टिः कृतं भा-
 गुरं यदनं मुक्तो दृष्टारः, ततो बालस्यादृष्टविपाकतया प्रादुर्भूतमयातिरेकस्य नष्टो मदनज्वरः प्रत्यागता चेतना समुत्पन्नं दैन्यं, ततः
 पञ्चान्युरं तं प्रदृष्टो यावन्निष्ठधिलीभूतानि सन्धिवन्धनानि विलीयते शरीरं भग्नो गतिप्रसरः तथापि कतिचित्सवानि कथञ्चिद्भूत्वा
 प्रकम्पमानसमस्तगात्रः पतितोऽसौ भूत्वा, अजान्तरे प्रकटीभूतः स्पर्शनो निर्गतो भगवदवमहात् गतो दूरदेशे स्थितस्तं प्रतीक्षमाणो, वि-
 रतः फलकलो, लज्जितो मनीषिमध्यमबुद्धी बालचरितेन, ततः कोऽस्यापि वराकलोपरि कोप इति विचिन्त्य शान्तीभूतो राजा, पृष्टोऽ-
 नेनाचार्यो यदुत—भगवन्नलौभिकमिदमस्य पुरुषस्य चेष्टितं, अतीवमिव विचारणायाः अश्रद्धेयमनुभूतवृत्तान्तानाम्, तथाहि—विमल-

यदुत—जपन्यो यालो मध्यमो मध्यमबुद्धिः उत्कृष्टोऽहमिति, सुबुद्धिनाऽभिहितं—भगवन्नेतेषामुत्कृष्टवभादीनां पुरुषाणां किं सद्य-
दाऽवस्थितमेव रूपं ? परवर्तोऽपि भवति ? भगवानाह—महामुनि ! उत्कृष्टवभाणां पुरुषाणां तावदवस्थितमेव रूपं, न कदा-
चिदन्यथाभावं ते भजन्ते, इतरेषां पुनरनवस्थितं स्वरूपं, यतः कर्मविलासायत्ताः सत्येते वर्तन्ते, विषमशीलभासौ प्रकृता, कदा-
चिदुत्कृष्टानपि मध्यमयति जपन्ययति वा मध्यमानपि चोत्कृष्टयति जपन्ययति वा जपन्यानपि मध्यमयति उत्कृष्टयति वा, तस्मादनेन
कर्मविलासेन मुक्तानामेवैकरूपता भवति नेतरेषां । मनीषिणा चिन्तितम्—एतदपि घटव एवास्माद्वतिकरे, तथाहि—विषमशील एवास्म-
ज्जनको, यतः कथितं तेनैव मे यथा—मयि प्रतिदूले यदुपपद्यते तस्मिन्नां बालसेति, तवश्च यो निजवनयस्यापि प्रतिदूलचारितव्या
एवंविधां दुःखपरम्परां संपादयति स कथमन्येषां धन्यायिष्यति । सुबुद्धिनाऽभिहितम्—भगवन्नुत्कृष्टवभाः पुरुषाः कस्य माहात्म्येन
भवन्ति ? गुरुराह—न कस्यचिदन्यस्य, किं तर्हि ? स्ववीर्येण, सुबुद्धिनाऽभिहितं—कस्यचिदप्यवीर्यलाभोपायः ? मुनिराह—भगवतां
भावदीक्षा, मनीषिणा चिन्तितं—अये ! यद्येवं ततो मुख्यते मनोत्कृष्टवमस्य भवितुं, किमनया दोषविह्वल्यनया ? गृह्णन्तेनां भगवद्गारिष्टां
भागवतीमेव दीक्षामिति भावयतः सत्त्वतो मनीषिणश्चरणपरिणामः, मध्यमबुद्धेरपि देवं गुरुमस्त्रिणोः परस्परजलत्पमाकर्णयतः सत्त्वतश्चर-
णाभिलाषः, केवलं नाहमेतावतो नैष्ठिकागुष्ठानस्य क्षम इति विचिन्तितमनेन, सुबुद्धिनाऽभिहितम्—भदन्त ! योऽयमस्माभिर्युद्धिषर्मोऽ-
भि(वि)धीयते । एष तादृशवीर्यस्य, किं भवेत्कारणं न वा ? ॥ १ ॥ गुरुराह—स्यादेव पारम्पर्येण, तादृशस्यापि कारणम् । वीर्यस्य न पुनः
साक्षाद्यतो मध्यजनोचितः ॥ २ ॥ उत्कृष्टवां करोत्येव, साक्षात्सन्म्यह् निषेवितः । तवस्तादृशवीर्यस्य, पारम्पर्येण सापकः ॥ ३ ॥ अशो-

पठेन्नापिच्छेदकारिण भयदारिका । तावद्भागवतो दीक्षा, दुर्लभैव सुनिर्मला ॥ ४ ॥ किन्तु आवश्यकमोऽपि, अवतानकारकः । अत्यन्त-
 दुर्लभो भयो, मद्रामाल । भयोदधी ॥ ५ ॥ तदेव परमार्थः—उत्कृष्टधीमतां साक्षाद्दीर्घातिशययोगतः । प्रपञ्चा साधयत्युद्येरेप तु व्यवन-
 धातवः ॥ ६ ॥ सदाकण्यं ततश्चित्ते, कृतं मध्यमयुद्धिना । युक्तो मर्मोऽनुधातुं, गृहिधर्मो जिनोदितः ॥ ७ ॥ इत्यश्वाशुशलमालया स्पर्श-
 नेन च मध्यवर्तितया विधुरितचित्तदृत्तेर्बालस्य विवर्धनं विपर्ययसचिकित्साः, यदुत—अहो अस्या रूपातिशयः अहो सुकुमारता, अ-
 न्यथाभिमतोऽहमस्माः यतो विलोकयतोऽपि मामर्द्धाक्षिविक्षेपैरेतदङ्गसङ्गसुरासृतासेकानुभवनेनाधुना मे सफलं भविष्यति जन्मेति,
 सर्वधर्मविधिविचरूपरम्परापराकुलीभूतचेतसस्तस्य विस्मृतमात्मस्वरूपं नष्टा शेषसंज्ञा जातं मदनकन्दलीप्रहणैकतानमन्तःकरणं, ततोऽविचार्य-
 कार्याकार्यम् अन्य इव प्रहृष्टहीत इव तस्यामेव मदनकन्दल्यां निश्चलविन्यस्तनयनमानसः पश्यत एव तावतो जनसमुदायस्य शून्यपाद-
 पातं सदाभिमुखं पावति स्म, ततः किमेतदिति उदितो जनहाहारयः, प्राप्तोऽसौ मदनकन्दलीसमीपं, ततः सार्वेणं क एव इति निरीक्षि-
 षोऽसौ नरपतिना, लक्षितं दृष्टिविकारेण वदद्भूतं, स एवायं पापो बाल इति प्रत्यभिज्ञातोऽनेन, सञ्जातास्य कोपावगा दृष्टिः कृतं भा-
 गुरं वदन् सुको दृष्टारः, ततो बालस्यादृष्टविपाकतया प्रादुर्भूतभयातिरेकस्य नष्टो मदनञ्जरः प्रत्यागता चेतना समुत्पन्नं दैन्यं, ततः
 प्रधानमुखं नष्टं प्रवृत्तो यावच्छिथिलीभूतानि सन्निधवन्धनानि विलीयते क्षीरं भग्नो गतिप्रसरः तथापि कतिचित्पदानि कथञ्चिद्भद्रत्वा
 प्रक्रम्यमानसमस्तगात्रः पतितोऽसौ भूतले, अत्रान्तरे प्रकटीभूतः स्पर्शनो निर्गतो भगवद्वचनमहात् गतो दूरदेशे स्थितस्तं प्रतीक्षमाणो, वि-
 रतः कलकलो, लज्जितो मनीषिमध्यमयुद्धी बालचरितेन, ततः कोऽऽस्यापि वराकस्योपरि कोप इति विचिन्त्य शान्तीभूतो राजा, दृष्टोऽ-
 नेनाचार्यो यदत—भगवन्नल्लौकिकमिदमस्य पुरुषस्य चेष्टितं, अतीवमेव विचारणायाः अश्रद्धेयमनुभूतवृत्तान्तानाम्, तथाहि—विमल-

यदुत—जपन्यो वालो मध्यमो मध्यमबुद्धिः उत्कृष्टोऽहमिति, सुबुद्धिनाऽभिहितं—भगवन्नेवेणमुत्कृष्टवभादीनां पुरुषाणां किं सर्वं-
 दाऽवस्थितमेव रूपं ? परावर्तोऽपि भवति ? भगवानाह—महामच्चिन् ! उत्कृष्टवमानां पुरुषाणां तावदवस्थितमेव रूपं, न कदा-
 चिदन्यथाभावं वे भजन्ते, इतरेषां पुनरनवस्थितं स्वरूपं, यतः कर्मविलासायत्ताः सत्येते वर्तन्ते, विषमशीलशासौ प्रकृत्या, कदा-
 चिदुत्कृष्टानपि मध्यमयति जपन्ययति वा मध्यमानपि चोत्कृष्टयति जपन्ययति वा जपन्यान्पि मध्यमयति उत्कृष्टयति वा, वत्सादनेन
 कर्मविलासेन मुक्तानामेवैकरूपता भवति नेतरेषां । मनीषिणा चिन्तितम्—एतदपि पटव एवासम्बन्धविकरे, तथाहि—विषमशील एवास-
 ज्ञानको, यतः कथितं तेनैव मे यथा—मयि प्रतिहृले यदुपपद्यते तत्सम्पन्नं घालसेति, तवश्च यो निजवनयस्सापि प्रतिहृल्यारिवया
 एवंविधां दुःखपरम्परां संपादयति स कथमन्येषां धनयिष्यति । सुबुद्धिनाऽभिहितम्—भगवन्मुत्कृष्टवभाः पुरुषाः कस्य माहात्म्येन
 भवन्ति ? गुरुराह—न कस्यचिदन्यस्य, किं तर्हि ? स्ववीर्येण, सुबुद्धिनाऽभिहितं—कस्यथाविषयीयलभोपायः ?, मुनिराह—भगवतां
 भावदीक्षा, मनीषिणा चिन्तितं—अये ! यद्येवं ततो बुज्यते ममोत्कृष्टवमस्य भवितुं, किमनया शेषविद्वन्मनया ?, गृहान्येनां भगवदादिष्टां
 भागवतामेव दीक्षामिति भावयतः सञ्जातो मनीषिणश्चरणपरिणामः, मध्यमबुद्धेरपि एवं गुरुमन्त्रिणोः परस्परजलसमाकर्णयतः सञ्जातश्चर-
 णानिलापः, केवलं नाहमेतावतो नैष्ठिकानुष्ठानस्य क्षम इति विचिन्तितमनेन, सुबुद्धिनाऽभिहितम्—भद्रन्त ! योऽयमस्माभिर्पुष्टिधर्मोऽ-
 भि(वि)धीयते । एष तादृशवीर्यस्य, किं भवेत्कारणं न वा ? ॥ १ ॥ गुरुराह—स्यादेव पारम्पर्येण, तादृशस्यापि कारणम् । वीर्यस्य न पुनः
 साक्षाद्यतो मध्यजनोचितः ॥ २ ॥ उत्कृष्टतां करोत्येष, साक्षात्सम्यक् निवेचितः । तवसात्सर्ववीर्यस्य, पारम्पर्येण सायकः ॥ ३ ॥ अनेन-

पठेदाविच्छेदकारिका भवदारिका । तावद्भागवती दीक्षा, दुर्लभैव सुनिर्मला ॥ ४ ॥ किंतु श्रावकधर्मोऽपि, भवतानवकारकः । अत्यन्त-
 दुर्लभो ज्ञेयो, महाभास्य । भयोदयो ॥ ५ ॥ तदेव परमार्थः—उत्कृष्टधीमतां साक्षाद्दीर्घातिशययोगतः । प्रवज्या साधयत्युच्चैरेव तु व्यव-
 धानतः ॥ ६ ॥ तदाकर्ण्य तत्तद्धिते, कृतं मध्यमबुद्धिना । युक्तो मर्मयोऽनुष्ठानुं, गुह्यधर्मो जिनोदितः ॥ ७ ॥ इत्युक्त्वा लभालया स्पर्शो-
 नेन च मध्यवर्तितया विधुरितचित्तपृत्तेर्पालस्य विवर्धन्ते विपर्यासविकल्पाः, यदुत—अहो अस्या रूपातिशयः अहो सुकुमारता, अ-
 न्यथाभिमतोऽहमस्याः यतो विलोकयत्येषा मामद्धोश्चिविशेषैरेतदङ्गसङ्गमुत्पास्यतासेकादुभवनेनाधुना मे सफलं भविष्यति जन्मेति
 ततश्चैवंविधवितर्कपरम्परापर्याकुलीभूतचेतसस्तस्य विस्मृतमात्मस्वरूपं नष्टा शेषसंज्ञा जातं मदनकन्दलीप्रहणैकतानमन्तःकरणं, ततोऽविचार्य-
 कार्याकार्यम् अन्य इव प्रहृष्टहीत इव तस्यामेव मदनकन्दल्यां निश्चलविन्यस्तनयनमानसः पश्यत एव तावतो जनसमुदायस्य शून्यपाद-
 पातं तदभिमुखं धावति स्म, ततः किमेतदिति उच्यते जनहाहात्यः, प्राप्नोऽसौ मदनकन्दलीसमीपं, ततः सावेगं क एव इति निरीक्षि-
 तोऽसौ नरपतिना, लक्षितं दृष्टिविकारेण तदाकृतं, स एवायं पापो बाल इति प्रत्यभिज्ञातोऽनेन, सज्जातास्य कोपाश्रया दृष्टिः कृतं भा-
 सुरं वदन् मुक्तो हुङ्कारः, ततो बालस्यादृष्टविपाकतया प्रादुर्भूतभयातिरेकस्य नष्टो मदनज्वरः प्रत्यागता चेतना समुरपन्नं दैन्यं, ततः
 पश्चान्मुखं नष्टं प्रवृत्तो यावच्छिथिलीभूतानि सन्निवन्धनानि विलीयते क्षरीरं भ्रमो गतिप्रसरः तथापि कतिचित्पदानि कथञ्चिद्गत्वा
 प्रकम्पमानसमस्तगात्रः पतितोऽसौ भूतले, अत्रान्तरे प्रकटीभूतः स्पर्शतो निर्गतो भगवद्वपमहात् गतो दूरदेशे स्थितस्तं प्रतीक्षमाणो, वि-
 रतः कलकलो, लज्जितौ मनीषिमध्यमबुद्धौ बालचरितेन, ततः कोऽऽस्यापि वराकस्योपरि कोप इति विचिन्त्य शान्तीभूतो राजा, पृष्टोऽ-
 नेनाचार्यो यदुत—भगवन्नलौकिकमिदमस्य पुरुषस्य चेष्टितं, अतीतमिव विचारणायाः अश्रद्धेयमनुभूतदृष्टान्तानाम्, तथाहि—विमल-

यदुत—जपन्यो धातो मध्यमो मध्यमबुद्धिः उत्कृष्टोऽहमिति, सुबुद्धिनाऽभिहितं—भगवन्नेतेषामुत्कृष्टवमादीनां पुरुषाणां किं सर्व-
दाऽयस्थितमेव रूपं ? परावर्तोऽपि भवति ? भगवानाह—महामन्त्रिन् ! उत्कृष्टवमानां पुरुषाणां तावदवस्थितमेव रूपं, न कदा-
चिदन्यथाभावं ते भजन्ते, इतरेषां पुनरनवस्थितं स्वरूपं, यतः कर्मविलासायत्ताः रत्नत्वे यत्नन्ते, विषमशीलध्यासौ प्रकृत्या, कदा-
चिदुत्कृष्टानपि मध्यमयति जपन्ययति वा मध्यमानपि चोत्कृष्टयति जपन्ययति वा जपन्यानापि मध्यमयति उत्कृष्टयति वा, तस्मादनेन
कर्मविलासेन सुकृत्तानामेवैकरूपता भवति नेतरेषां । मनीषिणा चिन्तितम्—एवमपि यदव एवास्माद्वतिकरे, तथाहि—विषमशील एवास्म-
ज्जनको, यतः कथितं तेनैव मे यथा—मयि प्रतिभूते यदुपपद्यते वरसम्भवं वालसेति, तवथ यो निजतनयस्यापि प्रतिदूढचारितया
एवंविधां दुःखपरम्परां संपादयति स कथमन्येषां धनार्थिष्यति । सुबुद्धिनाऽभिहितम्—भगवन्नुत्कृष्टवमाः पुरुषाः कस्य माहात्म्येन
भवन्ति ? गुरुराह—न कस्यचिदन्यस्य, किं तर्हि ? स्ववीर्येण, सुबुद्धिनाऽभिहितं—कस्यथाविषयीयलाभोपायः ? मुनिराह—भगवन्तो
भावदीक्षा, मनीषिणा चिन्तितं—अथे ! यद्येवं ततो युज्यते ममोत्कृष्टवमस्य भवितुं, किमनया शेषविद्वन्मनया ? गृह्णाम्येतां भगवद्दीक्षां
भागवतीमेव दीक्षामिति भावयतः सञ्जातो मनीषिणश्चरणपरिणामः, मध्यमबुद्धेरपि पूर्वं गुरुमन्त्रिणोः परस्परजल्पमाकर्णयतः सञ्जातश्चर-
णाभिलाषः, केवलं नाहमेतावतो नैष्ठिकानुष्ठानस्य क्षम इति विचिन्तितमनेन, सुबुद्धिनाऽभिहितम्—भद्रन्त ! योऽयमस्याभिर्प्रेक्षितमोऽ-
भि(वि)धीयते । एष तादृशवीर्यस्य, किं भवेत्कारणं न वा ? १ ॥ गुरुराह—स्यादेव पारम्पर्येण, तादृशस्यापि कारणम् । वीर्यस्य न पुनः
साक्षाद्यतो मध्यजनोचितः ॥ २ ॥ उत्कृष्टतां करोत्येष, साक्षात्स्ववीर्यस्य, पारम्पर्येण साधकः ॥ ३ ॥ अशे-

यदुत—जपन्यो बालो मध्यमो मध्यमबुद्धिः उत्कृष्टोऽहमिति, सुबुद्धिनाऽभिहितं—भगवन्नेतेषामुत्कृष्टतमादीनां पुरुषाणां किं सर्वं दाड्यस्थितमेव रूपं ? परावर्त्तोऽपि भवति ? भगवानाह—महामाश्रित ! उत्कृष्टतमानां पुरुषाणां तावद्व्यस्थितमेव रूपं, न कदाचिदन्यथाभावं ते भजन्ते, इतरेषां पुनरनवस्थितं स्वरूपं, यतः कर्मविलासायत्ताः रत्नवेते वर्तन्ते, विषमशीलश्चासौ प्रकृत्वा, कदाचिदुत्कृष्टानपि मध्यमयति जपन्ययति वा मध्यमानपि चोत्कृष्टयति जपन्ययति वा जपन्यानपि मध्यमयति उत्कृष्टयति वा, तस्मादनेन कर्मविलासेन सुकान्तमेवैकरूपता भवति नेवरेषां । मनीषिणा चिन्तितम्—एतदपि पटव एवासम्प्रतिकरे, तथाहि—विषमशील एवासम्प्रजनको, यतः कथितं तेनैव मे यथा—मयि प्रतिकृते यदुपपद्यते तत्सम्पन्नं बालस्येति, तत्रापि यो निजतनयस्यापि प्रतिदूळचारितया एवंविधां दुःखपरम्परां संपादयति स कथमन्येषां धनार्थिष्वपि । सुबुद्धिनाऽभिहितम्—भगवन्नुत्कृष्टतमाः पुरुषाः कस्य माहात्म्येन भवन्ति ? गुरुराह—न कस्यचिदन्यस्य, किं तर्हि ? स्ववीर्येण, सुबुद्धिनाऽभिहितं—कस्यप्यविषयीकृत्योपायः ? मुनिराह—भगवतां भावदीक्षा, मनीषिणा चिन्तितं—अथ ! यद्येवं ततो गुरुयते ममोत्कृष्टतमस्य भवितुं, किमनया श्रेयविद्वन्मनया ? गृहान्येनां भगवदादिष्टां भगवतामेव दीक्षामिति भावयतः सञ्जातो मनीषिणश्चरणपरिणामः, मध्यमबुद्धेरपि धैर्यं गुरुमश्विणोः परस्परजल्पमाकर्णयतः सञ्जातश्चरणाभिजापः, केवलं नाहमेतावतो नैष्ठिकानुष्ठानस्य क्षम इति विचिन्तितमनेन, सुबुद्धिनाऽभिहितम्—भद्रन्त ! योऽयमस्माभिर्पृष्टिधर्मोऽभि(वि)धीयते । एष तादृशवीर्यस्य, किं भवेत्कारणं न वा ? १ ॥ गुरुराह—स्मादेव पारम्पर्येण, तादृशस्यापि कारणम् । वीर्यस्य न पुनः साक्षाद्यतो मध्यजनोचितः ॥ २ ॥ उत्कृष्टतां करोत्येव, साक्षात्स्वामीर्यस्य, पारम्पर्येण साधकः ॥ ३ ॥ अशो-

पठेशचिच्छेदकारिका भवदारिका । तावद्भगवती दीक्षा, दुर्लभैव सुनिर्मला ॥ ४ ॥ किंतु श्रावकधर्मोऽपि, भवतानवकारकः । अस्तन्त-
 दुर्लभो प्रेयो, सद्दामात्य ! भयोदधौ ॥ ५ ॥ तदेष परमार्थः—उत्कृष्टधीमतां साक्षाद्दीर्घातिशययोगतः । प्रप्रन्या साधयत्युषेरेष तु व्यय-
 धनतः ॥ ६ ॥ तदाकर्ण्य सतश्चित्ते, कृतं मध्यमबुद्धिना । युक्तो मर्मोऽनुष्ठातुं, गृहिषमो जिनोदिवः ॥ ७ ॥ इत्यथाशुशलमालया स्पर्श-
 नेन च मध्यवर्तितया विधुरितचित्तवृत्तेर्बालस्य विवर्धन्ते विपर्यासविकल्पाः, यदुत—अहो अस्या रूपातिशयः अहो सुकुमारता, अ-
 न्यथाभिगतोऽहमस्माः यतो विलोकयत्येषा मामर्द्धोक्षिविशेषैरेतदङ्गसङ्गमुत्प्राप्यतासेकानुभवनेनाधुना मे सफलं भवित्यति जन्मेति,
 सतश्चैवविधिवितर्कपरम्परार्थश्रुतीभूतचेतसस्तस्य विस्मृतमात्मस्वरूपं नष्टा शेषसंज्ञा जातं मदनकन्दलीप्रहर्णैकतानमन्तःकरणं, सतोऽविचार्य
 कार्याकार्यम् अन्य इव प्रहृष्टहीत इव तस्यामेव मदनकन्दल्यां निश्चलबिन्द्यस्तनयतमानसः पश्यत एव तावतो जनसमुदायस्य शून्यपाव-
 पात् सद्भिमुत्तं धावति सा, ततः किमेतदिति उरिधवो जनहाहारवः, प्राप्नोऽसौ मदनकन्दलीसमीपं, ततः सावेगं क एष इति निरीक्षि-
 तोऽसौ नरपतिना, लक्षितं दृष्टिविकारेण वदाकृतं, स एवायं पापो बाल इति प्रत्यभिज्ञातोऽनेन, सज्जालस्य कोपावगा दृष्टिः कृतं भा-
 सुतं ध्वनं मुक्तो हृष्टारः, ततो बालस्यादृष्टविपाकतया प्रादुर्भूतमयातिरेकस्य नष्टो मदनज्वरः प्रत्यागता चेतना समुत्पन्नं दैन्यं, ततः
 पथान्मुत्तं नष्टुं प्रवृत्तो यावच्छिद्यधीनीभूतानि सन्धिबन्धनानि विलीयते क्षरीरं भग्नो गतिप्रसरः सथापि कतिचित्पदानि कथञ्चिद्गत्वा
 प्रकम्पमानसमस्त्रागत्रः पतिवोऽसौ भूतले, अत्रान्तरे प्रकटीभूतः स्पर्शनो निर्वतो भगवद्वचनदात् गतो दूरदेशे स्थितस्तं प्रतीक्षमाणो, वि-
 रतः फलकलो, लज्जितो मनीषिमध्यमबुद्धी बालचरितेन, ततः कोऽस्यापि वराकस्योपरि कोप इति विचिन्त्य शान्तीभूतो राजा, पृष्टोऽ-
 नेनाचार्यो यदुत—भगवन्नलौकिकमिदमस्य पुरुषस्य चेष्टितं, अतीवमिव विचारणायाः अश्रद्धेयमनुभूतवृत्तान्तानाम्, तथाहि—विमल-

ज्ञानालोक्रेन साक्षाद्भूतसमस्तभुवनवृत्तान्तः पश्यत्येव भगवाननेन यत्पूर्वमाचरितमासीत् यद्येदानीमव्यवसितं, तथापि ममेदमत्र कौतुकं,
 यदुक्तं—तत्पूर्वकमस्याचरणं कदाचिद्विचित्रतया सत्त्वाचरितस्य संभाव्येव, इदमनुगतं पुनर्महद्दिन्द्रजालमिव प्रत्यक्षमपि ममाभद्वयं प्रसि-
 भासते, यतो भगवति रागादिविषयरोपशमनैतये सन्निहितेऽपि कथमसिद्धिदञ्जनामप्येवंविधोऽव्यवसायः संभवेदिति ?, भगवताऽभिहितं
 —महाराज ! न कर्त्तव्योऽत्रातिविस्रयो, यतो नास्य पुरुषस्य तपस्विनो दोषोऽयं, नृपतिरवाच—अर्हि कस्यायं दोषः ?, भगवानुवाच—
 दृष्टस्त्वयाऽस्य दारैरान्निर्गत्य योऽयं महिःस्थितः पुरुषः ?, नृपतिनाऽभिहितं—सुप्तु दृष्टः, भगवानाह—यथैवं ततोऽस्त्वैवायं समस्तोऽपि
 दोषो, यतोऽस्य वरावर्तिनाऽनेन पूर्वकमिदं समस्तमाचरितम्, अनेन हि वदीकृताः पुरुषास्तत्रास्त्येव किञ्चिज्जाति पापं यन्माचरन्ति,
 तस्मान्नात्र किञ्चिद्वदीकृतं विचारणीयमभद्वयं वा भयङ्किः संभावनीयं, नरपतिरवाच—भदन्त ! यथैवं वतः किमित्ययं पुरुषोऽयं दारै-
 रवरावर्त्तिनभारमनोऽनर्थहेतुमपि धारयति स्म ?, भगवानाह—न जानात्येव वराकोऽस्य दुःशीलतां, परमरिपुरपि गृहीतोऽयमनेन दिग्गन्धर्व-
 पुत्रा, नरपतिरवाच—किमत्र पुनः कारणं ?, भगवताऽभिहितं—अस्य दारैरे योगशक्तिद्वारेण कृतानुप्रवेशा अरुशलमाला नाम जननी,
 साऽन कारणं, किञ्च—यदिदमतिदुर्जयमयुनैव स्पर्शनेन्द्रियमस्माभिः प्रतिपादितं तदस्य एवायमस्य स्पर्शनाभिधानः पापवयसो वतंते,
 अयं तु जपन्त्यपुरुषो बालः, इयं च तदभिधानैव अदुशलकर्ममालारूपैव जननी, तदत्र किं न सक्तमाव्येव ?, यथोक्तं ‘भगवत्सन्निधानेऽपि
 कथमेवंविधाव्यवसायप्रादुर्भाव इति, तदप्यत्र एव नाश्चर्यवद्वा प्राज्ञः, यतो द्विभेदं जन्तूनां कर्म—सोपक्रमं विरूपकमं च, तत्र सोपक्रममेव
 मदापुरुषसन्निधानादिना क्षयक्षयोपशमभावं प्रतिपद्यते, न निरूपकमं, तद्वशागाश्च जन्तवस्तत्समीपेऽपि विरूपकमाचरन्तः केन पार्यन्ते ?,
 तथाहि—येषामचित्त्यपुण्यप्राग्भारवत्तां तीर्थहतामिह जगति गन्धर्वस्त्रिणांमिव विचरतां विदारपवनगन्धर्वादेव क्षुद्रादोपगन्तव्यत्वा इति श्लेष्मि-

परचक्रमारिर्दप्रभृतयः सर्व एवोपद्रवाः समधिकयोजनशतात् दूरत एव भज्यन्ते तेषामपि भगवतां सन्निधयति निरुपक्रमकर्मपाशावपा-
शिताः क्षुद्रसन्त्वा न केवलं नोपशान्त्यन्ति, किं तर्हि ? तेषामेव भगवतां तीर्थं कृतां क्षुद्रोपद्रवकरणे प्रवर्तन्ते, श्रूयन्ते हि तथाविधा भगव-
त्तामभ्युपसर्गकारिणो गोपसङ्गमकादयः पापकर्माण इति, अन्यच्च—तेषामेव भगवतां देवविरचितसमयसरयानामप्यासितसिंहासनचतुष्ट-
यानां भूर्तिमात्रदर्शनादेव प्राणिनां किल विलीयन्ते रागादयो विदलति कर्मजालं प्रशान्त्यन्ति वैराग्यन्याः विच्छिद्यन्ते उलीकखेहपाशाः
प्रलीयते विपरीताभिनिवेशो यावता तत्रापि केषाञ्चिदभवत्यया निरुपक्रमकर्मघनपटलविरस्तुतविवेकदीधितिप्रसराणां [या] न केवलं पूर्वो-
क्तगुणलेशदेवोऽपि न संजायते, किं तर्हि ? प्रादुर्भवत्येवंविधा भगवन्तमधिकृत्य कुविकल्पाः, यदुत—अहो सिद्धमस्त्यमिन्द्रजालम् अहो
अस्य लोकवञ्चनयातुर्यम् अहो गाढमूढता लोकानां यदेतेनाप्यलीकवाचालेनालज्जालरचनाचतुरेण प्रतार्यन्त इति, तदेवं स्थिते महाराज !
न किञ्चिदिदमलङ्कृतं यदनेन पुरुषेण मत्सन्निधानेऽप्येवंविधमप्यवसितं, अयमपि हि निरुपक्रमयाऽनयाऽङ्कुशलमालया स्वदेहवर्तिन्या
निजजनन्या प्रेर्यमाणोऽमुं स्पर्शतं सहचरसुररीकसौवं चोदते, तत्रान्न भवन्निर्विस्मयो विधेयः । सुबुद्धिनाऽभिहितं—भदन्त ! न किञ्चिदि-
दमाश्चर्यं भगवदागमावधाताधियाम्, एवंविध एव निरुपक्रमकर्मपरिणामो, नात्र सन्देहः, केवलमिदमिदानीमेव भगवत्पादप्रसादादेव देवः
रात्येवंविधपदार्थेषु पुण्यशुद्धिर्भविष्यति तेनैवं भगवन्तं विज्ञापयति, राजा सहर्षः प्राहः—चार्वाभिहितं सखे ! चारु अहो तेऽवसरभा-
षिता, ततो राजैव भगवन्तं प्रत्याह—यथा कोऽस्य पुनः पुरुषस्य परिणामो भविष्यति ? भगवताऽभिहितं—इदानीं तावदेव दृष्टयुष्म-
त्कोपविपाकतया भयातिरेकप्रस्तहृदयो न किञ्चिच्चेतयते, गतेषु पुनरितो युष्मदादिषु प्रत्युपलब्धसंज्ञः सन्नेष भूयोऽप्याधिष्ठास्यते अनेन
स्पर्शनेन, ततो युष्मद्भ्यादेव कुत्रचिन्निर्देशे यामीत्याहुतेन प्रपत्यामानो महता हेद्येन यास्यत्येष कोऽल्लोकसन्निवेशे, तत्र च कर्मपूरकाभि-

ज्ञानालोकैकं साक्षाद्भूतसमस्तभुवनवृत्तान्तः पश्यत्येव भगवाननेन चतुर्ध्वाचरितमासीत् यच्चैदानीमभ्यवसितं, तथापि ममेदमत्र कीदृकं,
 यदुत—तत्पूर्वकमस्याचरणं कदाचिद्विचित्रतया सत्त्वाचरितस्य संभाव्येव, इदमनुगतं पुनर्महद्भिन्द्रजालमिव प्रत्यक्षमपि ममाभद्वयं प्रति-
 भासते, यतो भगवति रागादिविषयोपशमयेनतेये सन्निहितेऽपि कथमविष्टिष्ठजन्तूनामप्येवंविधोऽभ्यवसायः संभवेदिति?, भगवताऽभिहितं
 —महाराज ! न कर्त्तव्योऽत्रातिविरक्तयो, यतो नास्य पुरुषस्य वयस्त्रिनो दोषोऽयं, नृपतिरवाप—अर्हि कस्मायं दोषः?, भगवानुवाच—
 दृष्टस्त्वयाऽस्य शरीराभिर्गत्य योऽयं बहिःस्थितः पुरुषः?, नृपतिनाऽभिहितं—सुप्तु दृष्टः, भगवानाह—यथैवं यतोऽस्यैवायं समस्तोऽपि
 दोषो, यतोऽस्य पशवर्तिनाऽनेन पूर्वकमिदं समस्तमाचरितम्, अनेन हि वदीकृताः पुरुषास्तस्मात्स्येव किञ्चित्जगति पापं यन्माचरन्ति,
 तस्मात्तान् किञ्चिद्वदीकृतं विचार्यतीतमश्रद्धेयं वा भवद्भिः संभाषणीयं, नरपतिरवाच—भदन्त ! यथैवं ततः किमित्ययं पुरुषोऽसुं शरी-
 रवशावर्तिनमारमनोऽनर्थहेतुमपि धारयति स्म?, भगवानाह—न जानात्येव वराकोऽस्य दुःशीलतां, परस्परिपुरापि पृथ्वीवोऽयमनेन क्षिण्यन्त्यु-
 मुक्त्वा, नरपतिरवाच—किमत्र पुनः कारणं?, भगवताऽभिहितं—अस्य शरीरे योगशक्तिद्वारेण कृत्वागुप्रवेशा अद्भुतालमात्रा नाम जननी,
 साऽन कारणं, किञ्च—यदिदमतिदुर्जयमधुनैव स्पर्शनेन्द्रियमस्माभिः प्रतिपादितं तद्वय एवायमास्य स्पर्शनाभिधानः पापवयसो यतोवे,
 अयं तु जपन्त्यपुरुषो बालः, इयं च तदभिधानैव अद्भुतालकर्ममालारूपैव जननी, तद्वन्न किं न सन्भाव्येव?, यथोक्तं ‘भगवत्सन्निधानेऽपि
 कथमेवंविधाभ्यवसायप्रादुर्भाव’ इति, तदप्यत एव नाश्चर्यमुक्त्वा प्राप्तं, यतो द्विभेदं जन्तूनां कर्म—सोपक्रमं निरुपक्रमं च, तत्र सोपक्रममेव
 महापुरुषसन्निधानादिना क्षयक्षयोपशमभावं प्रतिपद्यते, न निरुपक्रमं, तद्वशागाश्च जन्तवस्तत्समीपेऽपि विरुपक्रममाचरन्तः केन धार्यन्ते?,
 तथाहि—येषामपिनित्यपुण्यप्राग्भारवशां तीर्थकृत्वाभिद् जगति मन्थदक्षिणामिव विचरतां विदारपवनगन्धर्वेव दुराशेषगजकल्पा दुर्भिक्षेति-

दितयोः कीदृशी ममाद्यापि शशुमर्दनता^१, ततो न युक्तं यद्यपि भगवत्समीपस्थैरेवविधं जल्पितुं तथाऽपि दुष्टनिप्रहो राज्ञां धर्म इति
 कृत्वेदमभिधीयते तदाकर्णयत्तार्यः, सुबुद्धिनाऽभिहितं—समादिशतु देवो, राज्ञाऽभिहितम्—आदिष्टमेतत्तावद्भगवता यथैते स्पर्शाना-
 नुशालमाले अनेन पुरुषेण सह यास्यतः, ततो नेदानीं तावदेते वधमर्हतः, केवलं समाज्ञापय त्वमेते यथा मदिष्टयाभिर्गर्ह्य शुबाभ्यां दूरतो-
 ऽपि दूरं गन्तव्यं, सृतेऽप्यस्मिन् पुरुषे नास्माकनीनविषये प्रवेष्टव्यम्, इतरथा युवयोरस्याभिः क्षारीरो दण्डः करिष्यते, अथैवमप्यादिष्टे
 पुनरेते अस्मद्विषये प्रविशेतां ततो भवता निर्विचारं लोहयन्त्रेण पीडनीये, एवमसिद्धदुष्टयोरादृतोरप्यनयोरपरि नेपदपि दया विधेया,
 सुबुद्धिना चिन्तितं—अहो देवस्थानयोरपयोवेगातिशयः, यतोऽस्य तद्वशेन विस्मृतं तदपि 'हिर्यकर्मणि न भवन्तं योर्द्वे' इति मन्त्रोचरं
 वरप्रदानं, भवतु सधापीदमेव प्रतियोगकारणं भगवन्तः कल्पयिष्यन्ति, मम त्वत्प्राप्तविषयैरेव ज्यायसीति विचिन्त्याभिहितमनेन—
 यदाज्ञापयति देवः, ततः प्रयत्नोऽसौ तयोराज्ञापनार्थं, सूरीणाऽभिहितं—महाराजालमनयोरेवं ज्ञापनेन, न स्वल्पेतरयोरप्यमुन्मूलनोपायो,
 यतोऽन्तरङ्गलोकजातीय एते स्पर्शानुशालमाले, अन्तरङ्गलोकेषु च न प्रभवन्ति लोहयन्त्रादीनि, अगन्त्यरूपा हि ते बाह्यशस्त्राणां, नृपति-
 र्वाच—भदन्त ! कस्तूर्यनयोरन्यो निर्दलनोपायो भविष्यति^१, भगवताऽभिहितं—अप्रमादाभिधानमन्तरङ्गमेव यन्नमनयोर्निर्दलनोपायः,
 तद्वरेते साधवोऽनयोरेव निषेपणार्थमहर्निशं वाहयन्ति, नृपतिरवाच—कानि पुनस्तस्याप्रमादाभिधानस्य यन्नस्योपकरणानि^१, भगवानाह—
 यान्येते एव साधवः प्रतिक्षणमनुशीलयन्ति, नृपतिरवाच—कथं^१, भगवतोक्तं—समाकर्णय, “यावज्जीवमेते नाचरन्ति तनीयसीमपि
 “परपीडां न भापन्ते सूक्ष्ममप्यलीकवचनं न गृह्णन्ति दन्तशोषनमात्रमप्यदत्तं धारयन्ति नवगुप्तिस्ननाथं ब्रह्मचर्यं वर्जयन्ति निःशेषतया
 “परिप्रहं न विदधते धर्मोपकरणक्षरीरयोरपि ममत्वबुद्धिं नासेवन्ते रजन्त्यां चतुर्मेदमप्याहारजातं आददते प्रवचनोपवर्णितं समस्तोपधि-

धानस्य प्रामस्य प्रत्यासन्नभूभागे पथि श्रान्तः पिपासितो दूरत एव द्रक्ष्यति बृहत्तडागं, ततः शानपानार्थं पलिप्यति तदभिमुखं, इतश्च
 पूर्वमेवागमिष्यति तत्र पाण्डालमिश्रुतं, ततश्चण्डालसटाकटवर्तितुं तस्मादनेषु पत्रविगणमारण्यप्रचणः सञ्जाटाटिप्यते, चाण्डाली पुनर्विज-
 नमिति कृत्वा शानार्थमवतरिष्यति तडागं, ततोऽवतीर्णार्थां तस्यां प्राप्यत्येष तस्य तीरं, ततोऽमुमुपलभ्य सा भावद्गीं दृश्यपुरुषोऽयं कष्ट-
 दृषिष्यति मां सरोवरावतरणायमुद्दिश्येति भयेन निमग्नयति सलिले, स्यात्सति पद्मरण्डे लीना, अयमपि मञ्जनार्थमवतरार्थानाभोगे-
 नैव यास्यति तत्समीपं भविष्यति तथा सार्द्धमाश्लेपो वेदयिष्यते तदङ्गस्यार्थं संजनिष्यते तस्योपरि लाभ्यद्वयमस्य कथयिष्यति साऽऽन-
 नश्चण्डालभावं वधापि करिष्यत्येष तस्याः शरीरमदृष्टं पलामोटिकया, विधास्यते सा हाहारं, तमाकण्यं धायिष्यति कुपितश्चण्डालो,
 विलोकयिष्यत्येनं वधावस्थितं प्रञ्चलिष्यति नितरां कोपानलेन संधास्यति कोदण्डे शिलीमुखं मारयिष्यति च, अरे रे दुष्टममपमपुरुष !
 पुरुषो भवेत्साहूय स चाण्डालः कम्पमानमेनमेकमहारेण प्रहसिष्यति, स च तदाऽप्यासितो रौद्रध्याननेति श्रुत्या च यास्यति नरकेषु,
 तेन्योऽप्युद्बृहत्तलावः क्षुयानिषु पुनर्नरकेष्वेवानन्तवाराः, एवं दुःस्थपरम्परायां सास्यत्यनन्तमपि कालं पतितः संसारचक्रे, नरपतिरुपाय—
 भदन्त ! अतिशरणा इयमकुशलमाला स्पर्शनञ्च यद्वशेन इदमस्य संपन्नं संपत्स्यते च, भगवताऽभिहितं—महाराज ! किमयोश्चवाम् ?
 पर्याप्तमीदृश्या दारुणया, सुबुद्धिनाऽभिहितं—भदन्त ! किमेते स्पर्शनाकुशलमाले असौय पुरुषस्य प्रभवतः आदोधिदन्त्येषां प्राणिनां ?
 भगवानाह—महामात ! केवलमत्र पुरुषोऽभिव्यक्तरूपे सत्येवे, परमार्थतः सर्वेषां सकर्मसंसारिप्राणिनां प्रभवत एव, यतो योगिनी-
 यमकुशलमाला योगेश्वरध्यायं स्पर्शनो, योगिनां च भवत्येवेदशी शक्तिः यया कचिदभिव्यक्तरूपा कचिदनायिर्भूतत्वा यतंते, यत्पतिनाऽ-
 भिहितम्—भगवन्ननयोः किमस्मदोच्चरोऽप्यस्ति प्रभावो ? भगवानाह—धाटमस्ति, ततो राजा भविष्यं प्रत्याह—सत्ये ! पापयोऽन्ययोऽर-

दितयोः कीदृशी भमाद्यापि द्वाधुमर्दनात्^१, ततो न मुक्तं यद्यपि भगवत्समीपस्यैवविधं जल्पितुं तथाऽपि दुष्टनिग्रहो राज्ञां धर्म इति
 कृत्वेदमभिधीयते सदाकर्ष्यत्त्वार्यः, सुबुद्धिनाऽभिहितं—समादिशतु देवो, राज्ञाऽभिहितम्—आदिष्टमेतत्तावद्भगवता यथैते स्पर्शना-
 शुशालमाले अनेन पुरुषेण सह यास्यतः, ततो नेदानीं तावदेते वधमर्हतः, केवलं समाज्ञापय त्वमेते यथा महिषयाभिर्गर्ह्य शुबाभ्यां दूरतो-
 ऽपि दूरं गन्तव्यं, सूतेऽप्यस्मिन् पुरुषे नास्माकीनविषये प्रवेष्टव्यम्, इतरथा युवयोरस्माभिः शारीरो दण्डः करिष्यते, अथैवमप्यादिष्टे
 पुनरेते अस्मद्विषये प्रविशेतां ततो भवता निर्विचारं लोहयन्त्रेण पीडनीये, एवमाविदुष्टयोरारट्ठोरप्यनयोऽपरि नेपदपि दया विधेया,
 सुबुद्धिना चिन्तितं—अहो देवस्नानयोरुपर्याधिगातिशयः, यतोऽस्य तद्वशेन विसृष्टं तदपि 'हिंसकर्मणि न भवन्तं योऽन्ये' इति सन्नोचरं
 वरप्रदानं, भवतु तथापीदमेव प्रतियोगकारणं भगवन्तः कल्पयिष्यन्ति, मम त्वाज्ञाप्रतिपत्तिरेव ज्ञायसीति विचिन्त्याभिहितमनेन—
 यदाज्ञापयति देवः, ततः प्रयुक्तोऽसौ तयोराज्ञापनार्थं, सूतिनाऽभिहितं—महाराजालमनयोरेवं ज्ञापनेन, न स्वत्वेतयोरयमुन्मूलनोपायो,
 यतोऽन्तरङ्गलोकजार्ताये एते स्पर्शनाकुशलमाले, अन्तरङ्गलोकेषु च न प्रभवन्ति लोहयन्त्रादीनि, अगन्त्यरूपा हि ते बाह्यशस्त्राणां, नृपति-
 रुवाच—भेदन्तः ! कलहानयोरन्यो निर्दलनोपायो भविष्यति^१, भगवताऽभिहितं—अप्रमादाभिधानमन्तरङ्गमेव यज्जमनयोर्निर्दलनोपायः,
 वदन्ते साधवोऽनयोरेव निषेधणार्थमहर्निशं बाह्यन्ति, नृपतिरुवाच—कानि पुनस्तस्याप्रमादाभिधानस्य यज्जसोपकरणानि^१, भगवानाह—
 यान्येव एव साधवः प्रातिक्षणमनुशीलयन्ति, नृपतिरुवाच—कथं^१, भगवदोक्तं—समाकर्णय, “यावज्जीवमेते नाचरन्ति सनीयसीमपि
 “परपीडां न भाषन्ते सूक्ष्ममप्यलीकवचनं न गृह्णन्ति दन्तशोधनमात्रमप्यदत्तं धारयन्ति नवगुप्तिस्नानार्थं ब्रह्मचर्यं वर्जयन्ति निःशेषतया
 “परिमहं न विदधते धर्मोपकरणशरीरयोरापि समत्त्वबुद्धिं नासेवन्ते रज्ज्यां चतुर्मेदमप्याहारजातं आहृत्य प्रवचनोपवर्णितं समस्तोपधि-

धानस्य प्रामस्य प्रत्यासन्नभूयते पथि श्रान्तः पिपासितो दूरत एव द्रक्ष्यति बृहत्तडागं, ततः स्नानपानार्थं चलिष्यति तदभिमुखं, इत्यथ
 पूर्वमेवागमिष्यति तत्र चाण्डालमिश्रुनं, ततश्चाण्डालसटाकतटवर्तिषु तस्मादनेषु पवत्रिगणमारणगणप्रवणः सभाटाटिष्यते, चाण्डाली पुनर्विज-
 नसितिकृत्स्ना स्नानार्थमवतरिष्यति सडागं, ततोऽवतीर्णार्थां तस्यां प्राप्स्यत्येव तस्य तीरं, ततोऽमुमुषलभ्य सा मातङ्गी एतदप्युक्तयोऽयं कृत्-
 दृषिष्यति मां सरोवरावतरणापराधमुद्दिश्येति भयेन निमग्नयति सलिले, स्थास्यति पद्मरण्डे लीना, अयमपि मज्जनार्थमवतीर्णानाभोगे-
 नैव यास्यति तत्समीपं भविष्यति तथा सार्द्धमाश्लेष्य वेदयिष्यते तदङ्गस्पर्शं संजनिष्यते वस्योपरि लाम्पट्यमस्य कथयिष्यति साऽऽत्म-
 नश्चाण्डालभावं सधापि करिष्यत्येव तस्याः शरीरप्रदणं पलामोटिकया, विधास्यते सा द्वाहारवं, वमाकर्ष्य धाविष्यति क्षुपितश्चाण्डालो,
 विलोकयिष्यत्येनं क्षयावस्थितं प्रज्वलिष्यति नितरां कोपानलेन संधास्यति कोदण्डे शिलीमुखं मारयिष्यति च, अरे रे दुरात्मन्नायमप्युक्तः !
 पुरुषो भवेत्साहूय स चाण्डालः कृन्ममानमेनमेकप्रहारेण प्रहरिष्यति, स च तदाऽप्यासितो यौद्रघ्नानेनेति मृत्वा च यास्यति नरकेषु,
 तेभ्योऽप्युद्धृतस्ततः कुयोनिषु पुनर्नरकेष्वेवान्तवपाराः, एवं दुःखपरम्परायां स्थास्यत्यन्तमपि कालं पतितः संसारचक्रे, नरपतिरवाच—
 भदन्त ! अतिशरणा इयमकुशलमाला स्पर्शनश्च यद्वशेन इदमस्य संपन्नं संपत्स्यते च, भगवताऽभिहितं—महाराज ! किमब्रुव्यवाम् ?
 पर्याप्तमीदृश्या दारणया, सुयुद्धिनाऽभिहितं—भदन्त ! किमेते स्पर्शानाकुशलमाले अस्मैव पुरुषस्य प्रभवतः आहोश्चिदन्येषां प्राणिनां ?
 भगवानाह—महामात ! केवलमत्र पुरुषेऽभिव्यक्तरूपे रत्न्यते, परमार्थतः सर्वेषां सकर्मसंसारिप्राणिनां प्रभवत एव, यतो योगिनी-
 यमकुशलमाला योगेश्वरश्चायं स्पर्शनो, योगिनां च भवत्येवेदंशी शक्तिः यथा कचिदभिव्यक्तरूपता कचिदनाविर्भूतता वर्तते, नृपतिनाऽ-
 भिहितम्—भगवन्ननयोः किमसद्गोचरोऽप्यस्ति प्रमातो ? भगवानाह—यादमस्ति, ततो राजा मज्जिणं प्रत्याह—सरो ! पापयोरनयोऽस्म-

दितयोः कीदृशी ममाद्यापि राशुमर्दनात्^१, ततो न युक्तं यद्यपि भगवत्समीपस्थैरेवंविधं जल्पितुं तथाऽपि दुष्टनिग्रहो राज्ञां धर्म इति
 श्रुत्येदमभिधीयते तदाकर्णयन्त्यार्यः, सुमुद्दिनाऽभिहितं—समादिशतु देवो, राज्ञाऽभिहितम्—आदिष्टमेतत्तावद्भगवता यथैते स्पर्शाना-
 शुशलमाले अनेन पुरुषेण सह यास्यतः, ततो नेदानीं तावदेते वधमर्हतः, केवलं समाज्ञापय त्वमेते यथा माद्विपयान्निर्गत्य शुवाभ्यां दूरतो-
 ऽपि दूरं गन्तव्यं, सूतेऽप्यस्मिन् पुरुषे नास्माकीनविषये प्रवेष्टव्यम्, इतरथा युवयोरस्याभिः शारीरो दण्डः करिष्यते, अथैवमप्यादिष्टे
 पुनरेते अस्मद्विषये प्रविशेतां ततो भवता निर्विचारं लोहयन्त्रेण पीडनीये, एवमतिदुष्टयोरारटवोरप्यनयोऽप्यपि नेपदपि दया विधेया,
 सुमुद्दिना चिन्तितं—अहो देवस्थानयोरुपयोर्वेगातिशयः, यतोऽस्य तद्वशेन विस्मृतं तदपि 'हैक्षकर्मणि न भवन्तं योऽर्थे' इति मद्भोचरं
 वरप्रदानं, भवतु तथापीदमेव प्रतिषेधकारणं भगवन्तः कल्मषिष्यन्ति, मम त्वाज्ञाप्रतिपत्तिरेव ज्यायसीति विचिन्त्याभिहितमनेन—
 यदाज्ञापयति देवः, ततः प्रवृत्तोऽसौ तयोराज्ञापनार्थं, सूरिणाऽभिहितं—महाराजालमनयोरेवं ज्ञापनेन, न स्वत्वेतयोरयमुन्मूलनोपायो,
 यतोऽन्तरङ्गलोकजातीये एते स्पर्शानाशुशलमाले, अन्तरङ्गलोकेषु च न प्रभवन्ति लोहयन्त्रादीनि, अगन्तरूपा हि ते बाह्यशस्त्राणां, नृपति-
 रुवाच—भदन्त ! कलहर्तयोरन्यो निर्दलनोपायो भविष्यति^१, भगवताऽभिहितं—अप्रमादाभिधानमन्तरङ्गमेव यन्नमनयोर्निर्दलनोपायः,
 तद्व्येते साधवोऽनयोरेव निषेपणार्थमहर्निशं बाहयन्ति, नृपतिरुवाच—कानि पुनस्तस्याप्रमादाभिधानस्तस्य यन्नस्योपकरणानि^१, भगवानाह—
 यान्येते एव साधवः प्रतिक्षणमनुशीलयन्ति, नृपतिरुवाच—कथं^१, भगवतोक्तं—समाकर्णय, “यावज्जीवमेते नाचरन्ति तनीयसीमपि
 “परपीडां न भापन्ते सूक्ष्ममप्यलीकवचनं न गृह्णन्ति दन्तशोधनमात्रमप्यदत्तं धारयन्ति नवगुप्तिस्सनाथं ब्रह्मचर्यं वर्जयन्ति निःशेषतया
 “परिग्रहं न विदधते धर्मोपकरणशरीरयोरपि ममात्तबुद्धिं नासेवन्ते रजन्यां चतुर्भेदमप्याहारजातं आददते प्रवचनोपवर्णितं समस्तोपधि-

“विशुद्धं संयमयात्रामात्रसिद्धये निरवयवाभावादिभिरवयवैर्नानाचरणेन पराक्रमन्ते विविधाभिप्रहकरणेन परिहरन्त्य-
 “कल्याणमित्रयोगं दर्शयन्ति सतामात्मभावं न लङ्घयन्ति निजामुचितस्तिर्ति नापेक्षन्ते लोकमार्गं मानयन्ति गुरुसंर्द्धिं चेष्टन्ते तत्तन्-
 “तया आकर्षयन्ति भगवद्भाग्यं भावयति महायत्नेन अवलम्बते द्रव्यापदादिषु धैर्यं पर्यालोचयन्त्यागामिनमपायं यतन्ते प्रतिक्षेपमस-
 “पन्नयोगेषु लक्षयन्ति चित्तविश्रोतसिकां प्रतिविदधते चानागतमेव तस्याः प्रतिविधानं निर्मलयन्ति सततमसद्गवाभ्यासरतवया मानसं
 “अभ्यस्यन्ति योगमार्गं स्थापयन्ति चेतसि परमात्मानं नियमयन्ति सत्र धारणां परित्यजन्ति यद्भिर्विषेपं कुर्वन्ति तत्प्रत्ययैकवानमन्तःक-
 “रणं यतन्ते योगसिद्धौ आपूरयन्ति शुद्धभ्यानं पश्यन्ति देहेन्द्रियादिविविक्कमात्मानं लभन्ते परमसमाधिं भवन्ति शरीरिणोऽपि सन्तो
 “मुक्तिमुत्तमाजान”मिति, तदेवमेते महाराज ! मुनयोऽमुनि परपीडावर्जनादीनि मुक्तिमुखभाजनत्वर्यवसानानि तस्याप्रमादनाम्नो यत्प्रसोपकर-
 णानि प्रतिक्षपामनुशीलयन्ति, ततोऽम्बु(मी)भिरनुशीलितैरत्यर्थं तद्बुद्धीभवति यत्नं, तथाभूतं च तदनयोः स्पर्शानाकुशलमालयोरपरैरामयेषं-
 जार्तायातामन्वत्प्रभूतानां दुष्टलोकानां निष्पीडने क्षमं संपद्यते, तेन च निष्पीडितास्तेऽन्तराह्नलोका न पुनः प्रादुर्भवन्ति, ततो महाराज !
 यद्येवमिष्पीडनाभिलाषोऽस्ति भवतस्तदिदमप्रमादयत्नं स्वचेतसि निधाय दृढवीर्यमुत्थाप्य स्वत्यक्ते निष्पीडनीये सत एव, न मस्मिणो-
 ऽप्यादेशो देवः, न रतु परेण निष्पीडिते अप्येते परमार्थतो निष्पीडिते भवतः, एवं च भगवति नृपतिगोचरमुपदेशं ददाते मनीषिणः कर्म-
 न्वनदार्ढ्यं शुभपरिणामानलो गतोऽभियुद्धि भगवद्वचनेन, केवलं पूर्वोत्तरवाक्ययोर्विषयविभागमनवधारयन् मनाक् ससन्देह इव विरचित-
 कस्तुतुलः सन् भगवन्तं प्रत्याह—अदन्त ! याऽसौ भगवन्निर्भोगवती भावदीक्षा वीर्योत्कर्षलाभहेतुवया पुरुषस्योत्कृष्टवस्त्वं साधयतीति
 प्राक् प्रतिपादिता यच्चैदमिदानीं दुष्टान्तराह्नलोकनिष्पीडनक्षमं सवीर्ययष्टिकमप्रमादयत्नं प्रतिपाद्यते अनयोः परस्परं कियान् चिदोपः ?

भगवताऽभिहितं—भद्र ! न क्रियानपि विशेषः, केवलमनयोः शब्दो शिष्यते नार्थः, यतोऽप्रमादयन्ममेव परमार्थतो भागवती भावदीक्षे-
 ल्यभिधीयते, मनीषिणाऽभिहितं—यद्येवं ततो दीयतां भगवता सा भागवती भावदीक्षा यद्युचिताऽहं तस्याः, भगवानाह—वाढमुचितः,
 सुदु दीयते, नृपतिनाऽभिहितं—भद्रन्त ! ममानेकसमरसंघट्टनिर्वृत्साहसस्यापीदमप्रमादयन् युष्मद्वचनतः श्रयमाणमपि दुरुनुष्ठेयतया
 मनसः प्रकल्पमुत्पादयति, एष पुनः कः कुतस्त्यो महात्मा ? येनेदं सहर्षेण महापाज्यमिव जिगीषुणाऽभ्युपागतमिति, भगवताऽभिहितं—
 महाराज ! मनीषितामायमद्वैतं क्षितिप्रतिष्ठितं वास्तव्यः, राक्षा चिन्तितम्—अये ! यदाऽयं पापः पुरुषो मया व्यापादयितुमादिष्टस्तदा लोकैः
 श्लाघ्यमानः भूत एवासीन्मनीषी यदुत—रे एकस्मादपि पितुर्जातयोः पश्यतानयोरित्यान् विशेषः, अस्तेदं विचेष्टितं स च तथाविधो म-
 नीषी महात्मेति, तदेव एव मनीषी प्रायो भविष्यति, अथवा भगवन्तमेव विशेषतः पृच्छामीति विचिन्त्याभिहितमनेन—भद्रन्त ! कौ
 पुनरस्यात्र नगरे मातापितरौ ? का वा ज्ञातय इति ?, भगवानाह—अस्त्यस्यैव क्षितिप्रतिष्ठितस्य भोक्ता कर्मविलासो महानरेन्द्रः, सोऽस्य
 जनकः, तस्यैवाग्रमहिषी शुभसुन्दरी नाम देवी सा जननी, तस्यैवमकुशलमाला भार्या अयं च पुरुषो बालाभिधानः सुत इति, तथा
 योऽयं मनीषिणः पार्श्ववर्ती पुरुषः सोऽपि तस्यैव सामान्यरूपाया देव्यास्तनयो मध्यमबुद्धिरभिधीयते, एतावदेवाग्नेदं कुटुम्बकं, शेषज्ञा-
 तयस्तु देशान्तरेषु, अतः किं तद्वार्त्तया ?, नृपतिराह—किमस्य नगरस्य कर्मविलासो भोक्ता न पुनरहं ?, भगवानाह—माढं, राजोवाच
 —कथं ?, भगवानाह—समाकर्ण्य, यतस्तदाज्ञां सर्वेऽपि, भीतिकम्पितमानसाः । एते नागरिका नैव, लह्वयन्ति कदाचन ॥ १॥ तवापि
 राज्यद्वारेण, तद्दाने वा यथेच्छया । शक्तोऽसौ न तथा तेऽत्र, राज्ञाज्ञा प्रकाशते ॥ २ ॥ परमार्थेन तेनासौ, भोक्ताऽस्त्येवमभिधीयते ।
 यतः प्रभुत्वमाज्ञायां, प्रभूणां किल गीयते ॥ ३ ॥ नरपतिरवाच—यद्येवं भगवन्नेव, कस्मान्नोहोपलभ्यते । तद्वरेणाऽभिहितं राजन् !

समाकर्णय कारणम् ॥ ४ ॥ यतः कर्मचिलासोऽयमन्तरङ्गो महानृपः । अतो न दर्शनं याति, सर्वदेव भवाटद्याम् ॥ ५ ॥ अन्तरङ्गा दि
ये लोकास्तेषां प्रकृतिरीदृशी । स्थिताः प्रच्छन्नरूपेण, सर्वकार्याणि कुर्वते ॥ ६ ॥ केवलं शुद्धिदृष्टैव, धीराः पश्यन्ति तान् सदा । आर्य-
भूता इवाभान्ति, अन्येषामपि तत्पूरः ॥ ७ ॥ न चावभायना कार्या, भवताऽय प्रयोजने । न केवलं यतोऽनेन, भवानेव पृथग्निवः ॥ ८ ॥
किं तु प्रायेण सर्वेऽपि, संसारोदरवर्त्तितः । स्ववीर्येण विनिर्जित्य, प्रभवोऽपि यशीकृताः ॥ ९ ॥ ततो गृहीतवत्त्वेन, राजा प्रोष्टः सुबु-
द्धिना । देव ! ज्ञातो मयाऽत्वेप, राजा योऽवर्णिं सूरिणा ॥ १० ॥ देवाय कथयिष्यामि, रूपमस्य परिरुद्रम् । अहमेव भद्रनैस्तु, सर्व-
मेव निवेदितम् ॥ ११ ॥ इतश्च—विष्णवायवसरं तेन, पूर्वं संजातबुद्धिना । अयाऽऽनतशिरस्केन, प्रोष्ठं मध्यमबुद्धिना ॥ १२ ॥ योऽसौ
भगवताऽऽदिष्टः, संसारवनुवाकरः । गृहिधर्मः स मे नाथ !, दीयतामुचितो यदि ॥ १३ ॥ गुरुकथाय—भूतना भगवतीं दीक्षां, न
कुरुं शक्नुवन्ति ये । तेषां गृहस्थधर्मोऽसौ, युक्त एव भवाटद्याम् ॥ १४ ॥ नृपतिरुवाच—भदन्त ! किंस्वरूपोऽयं, गृहिधर्मोऽभिर्भायते ? ।
सूरिराह महाराज !, समाकर्णय कथ्यते ॥ १५ ॥ ततो भगवता वर्णितं परमपदकल्याणपादयनिरुपहृत्तवीजं सन्यदर्शनं प्रतिपादि-
तानि संसारवरकन्दच्छेद(क)तया चिरेण स्वर्गोपवर्गमार्गसंसर्गकारीण्यपुत्रतगुणप्रवर्तिशिक्षापदानि, ततः सञ्जातवदापरणीयकर्मक्षयोपसा-
नवया भवतः प्रादुर्भूतसन्यदर्शनदेवविरतिपरिणमेन शक्योऽयमस्मादशागम्यनुष्ठानं गृहस्थधर्म इति संधिन्त्य नरपतिनाऽभिहितं—भ-
दन्त ! क्रियतामेतर्दानेनास्माकमप्यनुभूतः, भगवानाह—सुष्ठु क्रियते, ततो दत्तस्तयोर्दयोरपि विधिना गृहिधर्मो भगवता, मनीषिदीक्षाना-
नार्थं पुनरभ्युद्यते भगवति भगवत्परणयोर्निपत्य नरपतिरुवाच—भदन्त ! गृहीतवानेन महात्मना भगवतो भगवती दीधेति वृत्तवृत्त्य ए-
वायमधुना वर्तते तथापि वयमेनं मनीषिणमुद्दिश्य किञ्चित्सन्तोषानुरूपमाचरितुमिच्छामः तदनुजानातु भगवानिति, तदाकर्ण्ये स्थिता

भगवन्तस्त्वर्णभावेन, सुबुद्धिनाऽभिहितं—देव ! न पृच्छयन्ते द्रव्यस्त्वप्रयुक्तिकाले भगवन्तः, अनधिकारो ह्यत्र भगवतां, शुक्त एव य-
 पोचितः स्वयमेव द्रव्यस्त्ववः कर्तुं शुष्मादशां, केवलमेतेऽपि विहितं तमात्रमोदन्ते एव द्रव्यस्त्ववं, ददति च तद्गोचरं शेषकालमुपदेयं, यथा
 कर्तव्योदारपूजा भगवतां न सत्यु वित्तस्थान्यच्छुभतर्तं स्थानमित्यादिवचनसन्दर्भेण, तस्मात्स्वत एव कुरुत ययोचितं यूयं, केवलमभ्यर्थ-
 यामः कालप्रतीक्षणं प्रति मनीषिणं, तृपतिरवोचत्—एवं कुरुः, ततोऽभ्यर्थितः सचद्रुमानं राजमन्त्रिभ्यां मनीषी, चिन्तितमनेन-
 न युक्तः कालविलम्बो धर्मप्रयोजने, तथापि महापुरुषप्रणयभङ्गोऽपि सुदुष्कर इति मन्यमानेन प्रतिपन्नं तत्समीहितम्—तत्स्वरयता
 तेन, नरनाथेन वोचतः । क्यापारिता महायोधैः, सर्वे मन्त्रिमहत्तमाः ॥ १ ॥ तत्सत्तैः क्षणमात्रेण, तत्सर्वं जिनमन्दिरम् । विचित्रवस्तु-
 विलासैर्विहितं विगतातपम् ॥ २ ॥ कुरङ्गनाभिकाशमीरमलयोद्भवरूपया । कर्पूरेन्मिश्रया गार्वा, तदधस्ताद्विलेपितम् ॥ ३ ॥ तथाऽलि-
 ङ्गलसङ्गीतैः, पञ्चवर्णैर्मनोहरैः । आजानूत्सेधिभिः पुष्पैः, सर्वतः परिपूरितम् ॥ ४ ॥ सौवर्णस्तम्भविन्यस्तमणिदर्पणराजितम् । दिव्य-
 षष्ठाकृतोद्घोचं, दध्मुकावचूलकम् ॥ ५ ॥ नष्टान्यकारसम्बन्धं, रत्नोद्योतैः सुनिर्मलैः । विष्वक्ताशेषदुर्गन्धं, सत्कल्याणारूपयतः ॥ ६ ॥
 देवलोकाधिकामोदं, पटवासैर्विसर्पिभिः । लसत्केतकिसंपातान्धेन भुवनातिगम् ॥ ७ ॥ लसद्विलासिनीलोकमारब्धकानसाधनम् । एवं
 विधाय सत्सद्य, प्रसूतं देवपूजनम् ॥ ८ ॥ अत्रान्तरे—पारिजातकमन्दारतमेरुहरिचन्दनैः । सन्तातकैश्च देवौपास्तथाऽन्यैर्जलजोत्तरैः ॥ ९ ॥
 पुष्पैर्भुत्वा विमानानि, द्योतयन्तो नमस्तलम् । ततोऽल्लहरवास्तूर्णमाजगमुस्ते जिनालयम् ॥ १० ॥ ततः प्रमुदिताशेषलोकलोचनपूजिताः ।
 पूजां जगद्गुरुणां ते, जातानन्दाः प्रचक्रिरे ॥ ११ ॥ सुश्लिष्टवर्णविन्यासां, पूजामालोक्य तत्कृतम् । निश्चलाक्षतया लोकास्ते जगद्गुरो-
 रूपवाम् ॥ १२ ॥ ततोऽनन्वगुणानन्दपरिपूरितचेतसा । नरेन्द्रेण सलोकेन, देवानानन्य सद्विरा ॥ १३ ॥ शुभे सुमेरुवज्रह्ने, सुवेद्यां भद्रविष्टरे ।

समाकर्णय कारणम् ॥ ४ ॥ यतः कर्मविलासोऽयमन्तरङ्गो महानृपः । अतो न दर्शनं याति, सर्वदैव भवादृशम् ॥ ५ ॥ वन्तरङ्गा हि
ये लोकास्तेषां प्रकृतिरीदृशी । स्थिताः प्रच्छन्नरूपेण, सर्वकार्याणि कुर्वते ॥ ६ ॥ केवलं बुद्धिदृष्टैव, धीराः पश्यन्ति तान् सदा । आचि-
भूता इयामान्ति, अन्येषामपि तत्पुरः ॥ ७ ॥ न चावभावात् कार्या, भवताञ्च प्रयोजने । न केवलं यतोऽनेन, भवानेव पराजितः ॥ ८ ॥
किं तु प्रायेण सर्वेऽपि, संसारोदरवर्तिनः । स्ववीर्येण विनिर्जित्य, प्रभवोऽपि वशीकृताः ॥ ९ ॥ ततो गृहीतवत्त्वेन, राजा प्रोक्तः सुबु-
द्धिना । देव ! ज्ञातो मयाऽप्येव, राजा योऽवर्णिं सूरिणा ॥ १० ॥ देवाय कथयिष्यामि, रूपमस्य परिरुद्धम् । अहमेव भद्रवैस्तु, सर्व-
मेव निवेदितम् ॥ ११ ॥ इत्यथ—विज्ञायावसरं तेन, पूर्वं संजातबुद्धिना । अथाऽऽनतशिरस्केन, प्रोक्तं मध्यमबुद्धिना ॥ १२ ॥ योऽसौ
भगवताऽऽदिष्टः, संसारतनुवाकरः । गृहिधर्मः स मे नाथ !, दीयतामुचितो यदि ॥ १३ ॥ गुरुत्वाय—भुत्वा भगवतीं दीक्षां, न
कर्तुं शक्नुवन्ति ये । तेषां गृहस्थधर्मोऽसौ, युक्त एव भवादृशम् ॥ १४ ॥ नृपतिरुवाच—भद्रन्त ! किंस्वरूपोऽयं, गृहिधर्मोऽभिधीयते ? ।
सूरिराह महाराज !, समाकर्णय कथ्यते ॥ १५ ॥ ततो भगवता वर्णितं परमपदकल्याणपादपनिरुपहृतवीजं सन्म्यदर्शनं प्रतिपादि-
षानि संसारतकन्दच्छेद(क)तया चिरेण स्वर्गोपर्यर्गमार्गसंसर्गकारीण्यपुत्रपुत्रगुणप्रवत्तिशिक्षापदानि, ततः सञ्जातवदापरणीयकर्मक्षयोपदा-
भवया भावतः प्रादुर्भूतसन्म्यदर्शनदेशविरतिपरिणामेन शक्योऽयमस्मादृशमप्यनुष्ठानं गृहस्थधर्म इति संयिन्य नरपतिनाऽभिहितं—भ-
द्रन्त ! क्रियतामेतदानोनास्माकमप्यनुग्रहः, भगवानाह—मुमु क्रियते, ततो वृत्तत्वयोर्द्वयोरपि विधिना गृहिधर्मो भगवता, मनीषिदीक्षादा-
नायं पुनरनुययते भगवति भगवत्परणयोर्निपत्य नरपतिरुवाच—भद्रन्त ! गृहीतवानेन महत्तमना भगवतो भगवती दीक्षेति कृतकृत्य ए-
वायमनुना वर्तते तथापि वयमेनं मनीषिणमुद्दिश्य किञ्चित्सन्तोषानुरूपमाचरितुमिच्छामः तदनुजानातु भगवानिति, तदाकर्ण्ये स्मिता

भगवन्तस्त्वर्णीभावेन, सुबुद्धिनाऽभिहितं—देव ! न पृच्छयन्ते द्रव्यस्त्वप्रवृत्तिकले भगवन्तः, अनधिकारो ह्यत्र भगवतां, युक्त एव य-
 थोचितः स्वयमेव द्रव्यस्त्वः कर्तुं युष्मादशां, केवलमेतेऽपि विहितं तमनुमोदन्ते एव द्रव्यस्त्वम्, ददति च तद्गोचरं शेषकालमुपदेशं, यथा
 कर्तव्योदात्तपूजा भगवतां न तलु विसृष्टान्यच्छुभतरं स्थानमित्यादिचनसन्दर्भेण, तस्मात्स्वत एव कुरुत यथोचितं पूयं, केवलमभ्यर्थ-
 यामः फालप्रतीक्षणं प्रति मनीषिणं, नृपतिरवोचत्—एवं कुर्मः, ततोऽभ्यर्थितः सबहुमानं राजमन्त्रिभ्यां मनीषी, चिन्तितमनेन-
 न युक्तः फालविलम्बो धर्मप्रयोजने, तथापि महापुरुषप्रणयभङ्गोऽपि सुबुद्धकर इति मन्यमानेन प्रतिपन्नं तत्समीहितम्—ततस्त्वरयता
 तेन, नरनाथेन तोयतः । व्यापारिता महायोधैः, सर्वे मन्त्रिमहत्तमाः ॥ १ ॥ ततस्तैः क्षणमात्रेण, तत्सर्वं जिनमन्दिरम् । विचित्रवस्तु-
 विस्तारैर्विहितं विगातावपम् ॥ २ ॥ कुरङ्गनाभिकाशमीरमलयोद्भवरुपया । कर्पूरोन्मिश्रया गार्या, तदधस्ताद्विलेपितम् ॥ ३ ॥ तथाऽलि-
 कुलसङ्गीतैः, पञ्चवर्णैर्मनोहरैः । आजानूत्सेधिभिः पुष्पैः, सर्वतः परिसूरितम् ॥ ४ ॥ सौवर्णस्तम्भविन्यस्तमणिदर्पणराजितम् । दिव्य-
 वस्त्रकृतोद्घोचं, वक्रमुक्तावचूलकम् ॥ ५ ॥ नष्टान्यकारसम्बन्धं, रत्नोद्योतैः सुनिर्मलैः । विभ्रस्ताशेषदुर्गन्धं, सत्कृष्णागरभूपतः ॥ ६ ॥
 देवलोकाधिकमोदं, पटवासैर्विसर्पिभिः । लसत्केतकिसंघातगन्धेन भुवनातिगम् ॥ ७ ॥ लसद्विलासिनीलोकमारुढ्यकानसाधनम् । एवं
 विधाय तत्सम्पदं, प्रस्तुतं देवपूजनम् ॥ ८ ॥ अत्रान्तरे—पारिजातकमन्दारनमेरुहरिचन्दनैः । सन्तानकैश्च देवौघास्तथाऽन्यैर्जलजोतरैः ॥ ९ ॥
 पुष्पैर्भुत्वा विमानानि, द्योतयन्तो नमस्तालम् । ततोत्कृष्टरवास्तूर्णमाजगमुस्ते जिनालयम् ॥ १० ॥ ततः प्रमुदिताशेषलोकलोचनपूजिताः ।
 पूजां जगद्गुरुणां ते, ज्ञातानन्दाः प्रचक्रिरे ॥ ११ ॥ सुश्लिष्टवर्णविन्यासां, पूजामालोक्य तत्कृताम् । निश्चलाक्षतया लोकास्ते जगमुर्देव-
 रूपताम् ॥ १२ ॥ ततोऽनन्तगुणानन्दपरिपूरितचेतसा । नरेन्द्रेण सलोकेन, देवानानन्द्य सद्गिरा ॥ १३ ॥ शुभे सुमेरुवज्रह्ने, सुवेद्यां भद्रविष्टरे ।

निवेद्य विन्ध्यं जैनेन्द्रं, विधिनाऽऽरन्धि मञ्जनम् ॥ १४ ॥ युगम् । तत्र चन्दावस्य शुभवस्य, किरीटाङ्गदधारिणः । गोशीर्षेण विलि-
 मस्य, हारराजितवक्षसः ॥ १५ ॥ कुण्डलोन्मासिगण्डस्य, शक्रकापायुकारिणः । षड्भिःशान्तविकारस्य, निर्मलीभूतचेवसः ॥ १६ ॥
 महत्तमोऽयमस्माकमेव एव च नायकः । एष एव महाभाग, एष एव च पूजितः ॥ १७ ॥ येन भागवती दीक्षा, हुक्कराणि जिघृक्षिता ।
 एवं प्रभाषमाणेत, मन्त्रेण मनीषिणः ॥ १८ ॥ सतीर्थोदकसम्पूर्णसापनीयो मनोहरः । सद्धर्मसारसम्पूर्णमुनिमानससन्निभः ॥ १९ ॥
 गोशीर्षचन्दनोन्मिश्रो, दिव्यपद्मावृताननः । समन्तावर्धितः शुभैश्वाराचन्दनहस्तैः ॥ २० ॥ संस्थाप्य प्रथमद्वारे, द्वात्रकारवया मुदा !
 समर्पितोऽभियेकार्ध, दिव्यकुन्मो भवच्छिदः ॥ २१ ॥ सप्तभिः कुलकम् । शानन्दपुलकोद्भेदं, दधानो भक्तिनिर्भरः । जामाह नृपतिः
 शुन्भं, स्वयमेव द्वितीयकम् ॥ २२ ॥ तथा मध्यमशुद्धिश्च, समुद्रः स सुलोचनः । कृतौ भुवननाथस्य, द्वात्रकारणतत्परौ ॥ २३ ॥
 चन्द्रोद्योतच्छटाच्छेन, चामरेण विभूषिता । स्थिता त्रिलोकनाथस्य, पुरो मदनकन्दली ॥ २४ ॥ द्वितीया स्थापिता दाक्षा, तस्याभ्यामर-
 धारिणी । देवी पद्मावती नाम, तत्कापायुकारिणी ॥ २५ ॥ धूपमाजनादाय, गाढं भावितमानसः । सुशुद्धिर्धर्षिवानन्दः,
 स्थितोऽप्रे सिद्धिवाननः ॥ २६ ॥ तेनैव राजादिष्टेन, शेषकर्मसु सादरम् । ये ये श्रेष्ठतमा लोकस्ते ते सन्धक् नियोजिताः ॥ २७ ॥
 यतः—एव कृतिनो लोके, ते ज्ञावास्ते समुद्रवाः । ते कलालापविमानशालिनस्ते मद्राधनाः ॥ २८ ॥ ते रूपवन्तस्ते शूराः, कुल-
 स्थापि विभूषणाः । ते सर्वगुणसम्पूर्णाः, श्लाघ्यास्ते भुवनत्रये ॥ २९ ॥ किङ्करीकृतशक्रस्य, लोकनाथस्य मन्दिरे । येऽत्र किङ्करतां यान्ति,
 नराः कल्याणभातिनः ॥ ३० ॥ त्रिभिर्विशेषकम् । ततः प्रष्टव्यो भगवतोऽभियेकमहोत्सवः, पूरयन्ति दिङ्मूकबालमुद्रामदेवदुन्दुभिनिर्गोषाः
 षाधिरयन्ति जनकर्णकोटराणि रटयटहृषादप्रतिनादसंभूर्च्छिता विविधचूर्यनिनादाः समुद्रास्तते कणकणकभाणकरवोन्मिश्रः कलका

हलाकलकलः गीयन्तेऽन्तरान्तरा प्रसमसुररसास्वादावेदनचतुराणि भगवत्साधुगुणसम्बन्धप्रवणानि श्रवणोत्सवकारीणि गीतकानि पठ्यन्ते
 परिशुद्धगम्भीरेण ध्वनिना सर्वज्ञप्रणीतप्रवचनोन्नतिकराणि रागादिविषयरपरममञ्जरूपाणि भावसारं महास्तोत्राणि प्रवृत्तानि विविधकर-
 णाङ्गहाररीणि प्रमोदातिरेकसूचकानि महानुरयानि, तदेवं महता विमर्देन सुरासुरैरिव कनकगिरिशिखरे निर्वर्तिते भगवदभिषेकमङ्गले पू-
 जितेषु सविशेषं भुवनाधिनायधिन्मेषु विहितेषु निःशेषकृतविधानेषु वन्दितेषु साधुलोकेषु वृत्तेषु महादानेषु सन्मानितेषु विशेषतः साध-
 न्मिकेषु मनीषिणः स्वगोहनयनाय प्रह्रीकारितो नरपतिना गजः आरोपितस्तत्र मनीषी स्थितोऽस्य स्वयमातपप्रधारकः, योपितं च नरप-
 तिना हर्षातिरेकरोमाञ्चितवपुषा बृहता शब्देन—यदुत भो भोः सामन्ता भो भो मञ्जिमहत्तमाः ! समाकर्णयत यूयम्—विभूतिरत्र संसारे,
 नरस्य ननु सत्पतः । सत्त्वमेवाविगानेन, प्रसिद्धं सर्ववेदिनाम् ॥ १ ॥ सतो यस्याधिकं सत्त्वं, नरस्येह प्रकाशते । स शेषनरवर्गस्य,
 प्रभुत्वं कर्तुमर्हति ॥ २ ॥ एवं च स्थिते—सत्त्वोत्कर्षस्य माहात्म्यं, यदत्रास्य मनीषिणः । तदुद्यमेव युष्माभिः, सर्वैरेव परिस्फुटम् ॥ ३ ॥
 यत्तद्गुणवताऽऽदिष्टं, मादृशां प्रासकारणम् । अनेन रभसा पद्मं, याचितं तन्महात्मना ॥ ४ ॥ तदेव यावदस्माकं, सदनुप्रहकान्मया ।
 एह विव्रति सायमः, स्वामी देवो गुरुः पिता ॥ ५ ॥ वयमस्य भवन्तश्च, सर्वे किङ्करतां गताः । विभूतपापमात्मानं, विनयात्करवामहे
 ॥ ६ ॥ सतः समस्तैस्त्वरकं, प्रमोदोद्बुद्भमानसैः । यदाविशति राजेन्द्रः, कसौ तत्रात्र रोचते ? ॥ ७ ॥ अत्रान्तरेऽतितोषेण, देहस्था सा
 मनीषिणः । विजृम्भिता विशेषेण, जननी शुभसुन्दरी ॥ ८ ॥ सतः सश्रीकवामाप्य, क्षणेन भुवनातिगाम् । रराज राजलोकेन, परिवार-
 रितविप्रहः ॥ ९ ॥ कष्टेषुकाधिरुद्धेन, सह मध्यममुद्विजा । अथाऽद्याप पुरद्वारं, स्तूयमानः सुबुद्धिजा ॥ १० ॥ ततोच्चिद्रतपताके च,
 देहशोभात्मनोत्से । विशेषोद्भवलोपपद्ये, हर्षात्सन्मुल्लभागते ॥ ११ ॥ अयासौ नगरे तत्र, मनीषी तोषनिर्भरैः । एवं नागारिकैर्लोके,

निवेद्य विभ्रं जैनेन्द्रं, विधिनाऽऽरन्धि भजनम् ॥ १४ ॥ युगम् । वर च—क्षावस्य शुभनक्षत्रस्य, किरीटाङ्गद्वाराणि । गोदीर्घेण विसि-
 मस्य, द्वारराजितवक्षसः ॥ १५ ॥ कुण्डलोन्नासिगण्डस्य, स्रक्काकारानुकारिणः । यहिःशान्तविकारस्य, निर्मलीभूतचेतसः ॥ १६ ॥
 महत्तमोऽयमस्माकमेव एव च नायकः । एव एव महाभाग, एव एव च पूजितः ॥ १७ ॥ येन भागवती दीक्षा, दुष्कराणि जिघृक्षिता ।
 एवं प्रभाषमाणेन, नरेन्द्रेण सनीयिणः ॥ १८ ॥ ससीर्योदकसम्पूर्णजापनीयो मनोहरः । सद्धर्मसारसम्पूर्णमुनिमानससन्निभः ॥ १९ ॥
 गोदीर्घचन्दनोन्मिश्रो, दिव्यपद्माश्रुताननः । समन्तावर्धितः शुभैश्वारचन्दनहस्तकैः ॥ २० ॥ संसाप्य प्रथमक्षेत्रे, द्वात्रकारतया मुद्रा ।
 समर्पितोऽभिषेकार्थं, दिव्यकुम्भो भवच्छिद्रः ॥ २१ ॥ समभिः कुलकम् । भानन्दपुलकोद्भेदं, दधानो भक्तिनिर्भरः । जगद्दृष्टुमिच्छति;
 कुम्भं, स्वयमेव द्वितीयकम् ॥ २२ ॥ तथा मध्यमशुद्धिश्च, सपुत्रः स सुलोचनः । कृत्वा शुवननाभस्य, द्वात्रकारणतत्परौ ॥ २३ ॥
 चन्द्रोद्योतच्छटाच्छेन, चामरेण विभूषिता । स्थिता त्रिलोकनाथस्य, पुरो भवनकन्दर्पी ॥ २४ ॥ द्वितीया स्याद्विता राज्ञा, तत्साध्यामर-
 धासिणी । देवी पद्मानती नाम, वक्त्राकाशानुकारिणी ॥ २५ ॥ धूपमाजनमादाय, गाढं भावितमानसः । सुमुर्विर्धितानन्दः,
 स्थितोऽप्ये पिहिताननः ॥ २६ ॥ तेनैव राजादिद्वेन, शेषकर्मसु सारम् । ये ये श्रेष्ठतमा लोकास्ते ते सन्धक् नियोजिताः ॥ २७ ॥
 यदा—एव एव कृतिनो लोके, ते जावास्ते समुभवाः । ते कलालावविश्वनाथालिखते महापताः ॥ २८ ॥ ते रूपवन्तस्ते दूराः, कुल-
 स्यापि विभूषणाः । ते सर्वगुणसम्पूर्णाः, श्लाघ्यास्ते शुवनत्रये ॥ २९ ॥ किङ्करीकृतशक्रस्य, लोकनाथस्य सन्दिरे । येऽत्र किङ्करां यान्ति,
 नराः कल्याणभागिनः ॥ ३० ॥ त्रिभिर्विशेषकम् । वतः प्रवृत्तो भगवतोऽभिषेकमहोत्सवः, पूरयन्ति दिक्चक्रबालमुद्रामदेवदुन्दुभिनिर्घोषाः
 वाधिरयन्ति जनकर्णकोटयणि रटत्पटद्वयादवप्रतिनादसंमूर्च्छिता विविधतूर्यनिनादाः समुद्रास्तवे कणकणकभाणकरोनिमग्नः कलका

क्षोद्राङ्गरागे विन्यस्तप्रवरभूषणे दिव्यांशुकाञ्चलादिवशरीरे माल्यविच्छित्तिरसौरभाकटहृदयश्चरीके अभ्यासितमहार्हसिंहासने प्रणतासं-
 ख्यमहासामन्तकिरीटांशुजालरञ्जितचरणे उद्दामवन्दिस्तूयमानयथावस्थितगुणसन्द्देहे दत्तास्थाने मनीषिणि ह्यर्धातिरेकनिर्भरो राजा सुबुद्धि-
 प्रत्नाह—सत्ते ! शुष्मदनुभावजन्येयमसादृशां कल्याणपरम्परा, येनोत्साहितोऽहं भवता भगवद्वन्द्वनाय, तथाहि—विलोकितो मया
 नाथो, जगदानन्ददायकः । भक्तिनिर्भरचित्तेन, वन्दितो भुवनेश्वरः ॥ १ ॥ दृष्टः कल्पहुमाकारः, स सूरिर्विन्दितो मुदा । लब्धो भाग-
 वतो धर्मः, संसारोच्छेदकारकः ॥ २ ॥ जातश्चेदशरूपेण, नररत्नेन मीलकः । कृतश्चानेन सर्वेयामस्माकं हृदयोत्सवः ॥ ३ ॥ अथवा
 किमग्राभ्यर्थम् ?—महाभागाः प्रजायन्ते, परेषां तोषवृद्धये । स्वकार्मेयसर्वदेवैषां, यत्परप्रीतिकारणम् ॥ ४ ॥ सत्स्य शुक्तमेवेदं, विधातुं
 पुण्यकर्मणः । नमानुवमिदं जातं, क्व होम्यः क्व तिलाढकम् ? ॥ ५ ॥ सदेवंविधकल्याणमालिका मित्रवत्सल ! । एवमाचरता नूनं, त्वया
 संपादिता मम ॥ ६ ॥ राज्ञो हितकरो मन्त्री, सुप्रसिद्धं जगन्त्रये । तस्माच्चैव मञ्जित्वं, यथार्थां ते सुबुद्धिवा ॥ ७ ॥ सुबुद्धिरवाच—
 देव ! मा नैवमादिशत, न खलु देव ! पुण्यप्राग्भारायत्तजीवितव्येऽत्र किङ्करजनेऽप्येवमतिगौरवमारोपयितुमर्हति देवः, अस्याः संपादने
 केऽत्र वयं ? , जघित एव देव ! खल्वेवंविधकल्याणपरम्परायाः, नैव हि निर्मलान्वरतले निशि प्रकाशमाता । रुचिरा नक्षत्रपद्धतिः कस्म-
 चिदसन्भावनीयेत्याभ्यर्थयुद्धि जनपति, मनीषिणाऽभिहितं—महाराज ! भगवति सप्रसादे किमतीयमद्यापि भवतः कल्याणपरम्परा ?
 भाविदिनश्रीसम्पन्नधस्तेव नगनवलस्यारुणोद्योतकल्पो हि भवतो भविष्यत्केवलालोकसचिवपरमपदानन्तानन्दसन्द्देहिसम्पन्नधस्य प्राथमक-
 लिपकः रत्नत्वेय सम्पदादर्शनजनितः प्रमोदः, नृपतिरुवाच—नाथ ! महाप्रसादः, कोऽत्र सन्द्देहः ? , किं न संपद्यते शुष्मदनुचराणां ? , ततो
 मन्त्रिणं प्रत्नाह—सत्ते ! पदयामीयामद्यदिनप्रबुद्धानामपि विवेकाविशयः, सुबुद्धिरवाच—देव ! किमत्र चित्रं ? मनीषिणः खल्वेते यथा-

प्रविशेष्ट कृतस्त्वितिः ॥ शुभम् ॥ १२ ॥ तथाथा—धन्योऽयं कृतकृत्योऽयं, महात्माऽयं नरोत्तमः । अस्मैव सकलं जन्म, भूपिताऽनेन
 मेदिनी ॥ १३ ॥ अस्त्येव धन्यताऽस्माकं, येषामेव स्वपत्ने । संजातो न ह्यधन्यानां, रत्नपुञ्जेन मीलकः ॥ १४ ॥ ततश्च—कामि-
 नीनयनानन्दं, कुर्वाणोऽर्थाभिलाषिणाम् । इदानीञ्च महादानं, दधानो देवरूपताम् ॥ १५ ॥ सद्धर्मं पक्षपातं च, देहिनामात्मचेष्टितैः ।
 जनयश्चनितानन्दो, विचचार पुरेऽस्त्रिले ॥ १६ ॥ ततो महाविमर्देन, सत्प्राप्तो राजमन्दिरम् । रत्नराशिप्रभाजालैः, सदा यद्वेन्द्रकानु-
 धम् ॥ १७ ॥ तत्र चाशेषराजादिलोकसन्मानमानितः । सक्रामकामिनीदृन्द्बलोल्लोचनवीक्षितः ॥ १८ ॥ गीतवृत्तप्रपन्धेन, सोऽनघाढ-
 यविभ्रमे । देवराजवशास्तानं, दत्त्वा निःशङ्कमानसः ॥ १९ ॥ ततो विलीनरागोऽपि, नृपतेकोपदृढये । वरपाय मञ्जनस्थानं, जगाम
 गवविस्रयः ॥ २० ॥ तत्र च गवस्य सत्य—भ्रातुः सूनोरिचास्यत्तवक्ष्यमस्य सगौरवम् । कृतं मदनकन्दल्या, शरीरपरिभार्जनम् ॥ २१ ॥
 शेषान्तःपुरनारीभिर्व्यप्राप्तिः स्नानकर्मणा । रराज वैशालापचाकभिः परिचारितः ॥ २२ ॥ वनेन्द्रनीलवैदूर्यपद्मरागादिरौचिषा । रश्चिते
 यक्षबाधानां, ममज्ज विमले जले ॥ २३ ॥ ततो भुजगनिर्मोकसूक्ष्मशुद्धे सुवाससी । परिधाय गतो देवभयनं सुमनोहरम् ॥ २४ ॥ तत्र
 च—सुशुद्धिसम्बन्धिनि विरचनापाकतया चित्तनिर्वाणकारिणि जिनमन्दिरे मार्गानुसारितया परमार्थतः सकलकालद्वयवर्तिनोऽपि
 विशेषतस्मादिन एव प्रयोधनरतिसूरिपादप्रसादोपलब्धस्वरूपस्य सकलनिष्कलावस्यस्य भगवतः परमात्मनो रागद्वेषविषयहरणकरणचतुराम-
 नुस्त्वतमर्दतः स्वरूपं ततो निर्गत्य विरलविरलामप्ररिजनः पूर्वोपकल्पिताशेषभोजनोपकरणसामग्रीसनायं प्राप्तो भोजनमण्डपं तत्र च
 विरचितानेकाकारे चित्तरसनोत्सवकारिणि अद्वयेयाद्यादाराविस्तारे नृपतिना स्वयमुपदिश्यमानमभिमततरसास्वादनं तदनुरोधेन विदधानो
 निरभिष्वङ्गतया वर्षमानस्वारध्यातिरेको निर्वर्तयामास भोजनमिति, ततो पृथीव्यश्चसुगान्धिकोन्मिश्रवान्मूले मलयजमृगानाभिक्रमरीरज-

श्वेताङ्ग रागे विन्यस्तप्रवरभूषणे दिव्यांशुकाच्छादिवशरीरे माल्यविच्छित्तौरभाकटहट्टचञ्चरीके अथ्यासितमहार्हासिंहासने प्रणतासं-
 ख्यमहासामन्तकिरीटांशुजालरञ्जितचरणे उद्गमवन्दिस्तूयमानयथावस्थितगुणसन्दोहे दृचास्थाने मनीषिणि हर्षातिरेकनिर्भरो राजा सुशुद्धिं
 प्रत्याह—सरो ! शुक्मदनुभावजन्येयमस्मादशां कल्याणपरम्परा, येनोत्साहितोऽहं भवता भगवद्वन्दनाय, तथाहि—विलोकितो मया
 नाथो, जगदानन्ददायकः । भक्तिनिर्भरचित्तेन, वन्दितो भुवनेश्वरः ॥ १ ॥ दृष्टः कल्पद्रुमाकारः, स सूरिर्विन्दितो मुदा । लब्धो भाग-
 यतो धर्मः, संसारोच्छेदकारकः ॥ २ ॥ जातश्चेदशरूपेण, नररत्नेन मीलकः । कृतध्यानेन सर्वेषामस्माकं हृदयोत्सवः ॥ ३ ॥ अथवा
 किमग्राधर्मम् ?—महाभागाः प्रजायन्ते, परेषां तोषवृद्धये । स्वकार्यमेतदेवेषां, यत्परप्रीतिकारणम् ॥ ४ ॥ तदस्य शुक्रमेवेदं, विधातुं
 पुण्यकर्मणः । ममानुतमिदं जातं, क होम्यः क तिलाढकम् ? ॥ ५ ॥ तदेवंविधकल्याणमालिका मित्रवत्सलः । एवमाचरता नूनं, त्वया
 संपादिता मत्त ॥ ६ ॥ राज्ञो हितकरो मन्त्री, सुप्रसिद्धं जगन्त्रये । तस्मात्तवैव मन्त्रित्वं, यथार्थं ते सुशुद्धिता ॥ ७ ॥ सुशुद्धिरुवाच—
 देव ! मा मैवमादिशत, न खलु देव ! पुण्यप्रागभाष्यतज्जीवितव्येऽत्र किङ्करजनेऽप्येवमतिगौरवमारोपयितुमर्हति देवः, अस्याः संपादने
 केऽत्र ययं ?, उचित एव देवः खल्वेवंविधकल्याणपरम्परायाः, नैव हि निर्मलान्वरतले निशि प्रकाशमाना रुचिरा नक्षत्रपद्धतिः कस्य-
 चिद्सन्भावनीयेलाभ्यर्च्यबुद्धिं जनयति, मनीषिणाऽभिहितं—महाराज ! भगवति सप्रसादे कियतीयमद्यापि भवतः कल्याणपरम्परा ?
 भाविदिनश्रीसन्धनपक्षेव गगनतलस्यारण्योद्योतकस्यो हि भवतो भविष्यत्केवलालोकसचिवपरमपदानन्तानन्दसन्दोहसन्धनधस्य प्राथमक-
 ल्पिकः खल्वेव सन्धनदर्शनजनितः प्रमोदः, नृपतिरुवाच—नाथ ! महाप्रसादः, कोऽत्र सन्देहः ?, किं न संपद्यते शुक्मदनुचराणां ?, ततो
 मन्त्रिणं प्रत्याह—सरो ! पदयामीषामद्यदिनप्रशुद्धानामपि विवेकातिशयः, सुशुद्धिरुवाच—देव ! किमत्र चित्रं ? मनीषिणः खल्वेते यथा-

प्रविशेद्य कृतस्तुतिः ॥ शुभम् ॥ १२ ॥ तद्यथा—धन्योऽयं कृतहृत्योऽयं, महात्माऽयं नरोत्तमः । अस्मैव सफलं जन्म, भूपिताऽनेन
 मेदिनी ॥ १३ ॥ अस्त्येव धन्यताऽस्माकं, येषामेव स्वप्नने । संजातो न ह्यधन्यानां, रक्षपुञ्जेन भीलकः ॥ १४ ॥ तद्यथा—कामि-
 नीनयनानन्दं, कुर्वाणोऽर्थोभिलाषिणाम् । दद्यान्मम महादानं, दधानो देवरूपवाम् ॥ १५ ॥ सद्धर्मं पक्षपातं च, देहिनामात्मचेष्टितैः ।
 जनपदनिक्षानन्दो, विचचार पुरेऽस्तिते ॥ १६ ॥ ततो महाविमर्दनं, सम्प्राप्तो राजमन्दिरम् । रत्नराशिप्रभाजार्ढैः, सदा धर्द्धेन्द्रकामु-
 कम् ॥ १७ ॥ तत्र चाक्षेपराजदिलोकसन्मानयान्वितः । सकामकामिनीदृन्दूलोल्लोचनवीक्षितः ॥ १८ ॥ गीतनृत्यप्रपन्नधेन, सोऽम्बराट्-
 यविभ्रमे । देवराजवदास्थानं, दत्त्वा निःशङ्कमानसः ॥ १९ ॥ ततो विलीनरागोऽपि, नृपतेस्त्रोपबृद्धये । वरभाय मज्जनस्थानं, जगाम
 गतविसायः ॥ २० ॥ तत्र च गतस्य तस्य—भ्रातुः सूनोरियात्सन्तवक्त्रभस्य सगौरवम् । कृतं मदनकन्दस्या, क्षरीरपरिभार्जनम् ॥ २१ ॥
 शेषान्तःपुरनारीभिर्व्याभिः क्लानकर्मणा । रराज वैशालाख्याचारभिः परिचारितः ॥ २२ ॥ वनेन्द्रनीलवैह्वर्यपद्मरागादितोषिषा । रक्षिते
 यक्षवापीनां, ममजा विमले जले ॥ २३ ॥ ततो भुजगनिर्मोकसूक्ष्मशुद्धे सुवाससी । परिधाय ततो देवभवतं सुमनोहरम् ॥ २४ ॥ तत्र
 विशेषतस्तद्दिन एव प्रयोधनरविसूरिपादप्रसादोपलब्धस्वरूपस्य सकललक्षिकलावस्यस्य भगवतः परमात्मनो रागाद्वेपथिप्रादुरणकरणधुरम्-
 नुस्तुतमर्दतः स्वरूपं ततो निर्गम्य विरलविरलामपरिजनः पूर्वोपकल्पितवाशेषभोजनोपकरणसामग्रीसनाथं प्राप्तो भोजनमण्डपं तत्र च
 विरचितानेकाकारे चित्ररसनोत्सवकारिणि भक्ष्यपेयाद्याहारविक्षारे नृपतिना स्वयमुपदिश्यमानमभिमततरसास्वादने तदनुरोधेन विदधानो
 निरभिष्यङ्गवया वर्षमानसारथ्यातिरेको निर्वर्तयामास भोजनमिति, ततो गृहीत्व च भृशगुणधिकोन्मिषत्वात्पूले मलयजपुगनाभिभक्षमीरज-

तदत्र न विपादो मे, कर्तुं युक्तः प्रयोजने । यतो द्वितीयलेखाऽपि, माटशैरतिदुर्लभा ॥ ४ ॥ तथाहि—भवेत्सर्वोत्तमस्त्वावत्पुरुषो यदि पारयेत् । अत्राक्तो मध्यमोऽपि स्थाप्य जपन्यः कदाचन ॥ ५ ॥ मिथ्याभिमानो नैवायमेक एवाभवत्पुरा । किं तर्हि ! बहवोऽन्येऽपि, किं वा मे चिन्तया तथा ? ॥ ६ ॥—एवं चिन्तयति राजनि सुबुद्धिराह—देव ! सन्यागवधारितं देवेन यथैष महोपकारक इति, यतो जिन-धर्मानुष्ठाने प्रवर्तमानस्यास्य जीवस्य यो निमित्तमात्रमापि भवति न ततोऽन्यः परमोपकारी जगति विद्यते, नृपतिराह—एवमेतन्नात्र सन्देहः, केवलमिवानी एष मे सनसि वितर्को भगवद्वचनानुसरणेनासङ्गबिराक्तोऽपि निर्लेजब्राह्मण इव प्रेक्षणे पुनः पुनः प्रविशतीति वदेत्तमपनेतुमर्हत्कार्यः, सुबुद्धिराह—कीदृशोऽसौ ? नृपतिरुवाच—समाकर्णय, 'स्वसंवेदनसंसिद्धमिदमासीत्वा यदुत—तत्र वैत्यभवने प्रविष्टमात्राणामस्माकं दान्तानीय सर्वेद्वन्द्वानि उच्चाटितेव केनचिद्राज्यकार्यचिन्तापिशोचिका विलीनमिव सकलमोहजालं विध्यात इव विपरीताभिनिवेशप्रदः निर्दुत्तममृतसेकसम्पर्केणैव शरीरं सुखसागरावगाढमिव हृदयं क्षणमात्रेणासीत्, यत्पुनर्नमस्कृतभुवननाथस्य प्रणतगुरुचरणस्य वन्दितमुनिपुन्स्य अगवद्वचनामृतमाकर्णयतस्तत्र मे निरुपमं सुखसंवेदनमभूत् तत्सकलं दान्तगोचरातीतमिति कृत्या न शक्यते कथयितुं, तद्वैषंविधेऽपि तत्र जैनेन्द्रमन्दिरे सन्निहितेऽपि तादृशे भगवति गुरौ कथयति रागाविषशमनं विरागमार्गं नेदीयसि शान्तविधौ तपस्त्रिलोकेऽपि सति तावति जनसमुदये कथं बालस्य तथाविधोऽध्यवसायः सम्पन्न इति, सुबुद्धिनाऽभिहितं—देव ! यत्तापदुक्तं देवेन यथा 'तत्र जिनमन्दिरे प्रविष्टमात्रस्य मे क्षणमात्रेणाचिन्तितगुणसन्दोहाविर्भावोऽभू'दिति तन्नाश्वर्यं, प्रमोदशेखरं हि तद्भवनमभिधीयते, हेतुरेव तत्तादृशगुणकलापस्य, यत्पुनरभ्यधापि यथा—'कथं पुनस्तस्यैवविषसामग्र्यामपि बालस्य तथाविधोऽध्यवसायः संपन्न'

धर्मभिधीयन्ते, प्रवृद्धा एव क्षेत्रविषयपुरुषा जायन्ते, गुरवः केवलमीदृशां प्रतिबोधे निमिच्चमात्रं भवन्ति, इत्यथ मनीषिणो राज्ञमन्दिरे
 प्रवेशावसरे राजानमनुज्ञाप्यादित एव सुगुह्विना साधर्मिकवात्सल्येन मध्यमगुह्विनीय आसीदात्मीयसदने कारितत्वाद्यगमननिमित्तः पर-
 मानन्दो दत्तानि महादानानि, सतः सोऽपि निर्वातस्थानभोजनचान्द्रूलविलेपनालङ्करणेपथ्यमात्योपभोगकर्तव्यः क्षेत्रनिर्भरसुगुह्वितत्स-
 रिकरानिषयचरितस्तुतिर्भयशालालापसमाननिद्वन्द्वयः समागतस्त्रैवास्थाने कृतोचित्रप्रसिधितिः सप्तभ्रमं मनीषिणा दायिते तदुपकण्ठ-
 मुपविष्टो महति विष्टरे, वतो राजा समुद्दिश्य सुगुह्विं प्रत्याह—सखे ! महोपकर्तोऽयमस्माकं महापुरुषः, सुगुह्विनाऽभिहितं—देव ! कथं?,
 नृपतिराह—समाकर्णय, वतो भगवतोपदिष्टे तस्मिन्नप्रमादयन्ने सस्य दुरनुष्ठेयतामालोचयतो मम महासमरे कातरनरस्येव मादुर्भूता चित्ते
 समाकुलता वतोऽहमनेन महात्मना सन्नावसरे भगवन्तं गृहिधर्मं याचयता तद्वदणुस्युत्पादकत्वेन समाधासितो यतो जातो गृहिधर्मो-
 न्नीकरणेनासि मे चेतसा महानवष्टम्भः, वतो ममायमेव महोपकारक इति, सुगुह्विनाऽभिहितं—देव ! यथार्थाभिधानो मध्यमगुह्विरेव,
 समानशीलव्यसनेषु सख्यमिति य लोकप्रवादः, वतः समानशीलतया शुक्रमेवास्य मध्यमजनातां समाधासनं, नृपतिना चिन्तितं—
 भये ! ममायं सिध्याभिमानश्चेतसीयन्तं कालमासीत् किंलाहं नरेन्द्रतया पुरुषोत्तमो यावदाऽनुनाऽनेन सुगुह्विनाऽर्धोपत्तया गणितोऽष्टं
 मध्यमजनलेख्ये वतो धिक्कां सिध्याभिमाननिमित्ति, अयना वसुस्थितिरेषा न मयाऽत्र विषयो विधेयः, वयाहि—गजेन्द्रस्तावदाभाति,
 दूरः सन्नासकारकः ! यावक्कासुरदंष्ट्रमो, न सिंह वपलभ्यते ॥ १ ॥ यदा सिंहस्य गन्धोऽपि, स्यादाप्राघः क्रेणुता । जायते कम्पमा-
 नोऽसौ, तदाऽहो कातरः करी ॥ २ ॥ मनीषिणस्येदयातो, युक्ता मे मध्यरूपता । अयं सिंहो महाभागो, मादृशाः करिकातराः ॥ ३ ॥

सद्य न विपादो मे, कर्तुं युक्तः प्रयोजने । यतो द्वितीयलेखाऽपि, मादयोरतिदुर्लभा ॥ ४ ॥ तथाहि—भवेत्सर्वोत्तमस्त्वावत्पुरुषो यदि
 पारयेत् । अदस्यो मध्यमोऽपि स्थाव्र जपन्यः कदाचन ॥ ५ ॥ मिथ्याभिमानो नैवायमेक एवाभवत्पुरा । किं तर्हि ! षड्वचोऽन्येऽपि, किं
 वा मे चिन्तया तथा ? ॥ ६ ॥—एवं चिन्तयति राज्ञि सुबुद्धिराह—देव ! सम्यगवधारितं देवेन यथैष महोपकारक इति, यतो जिन-
 धर्माजुष्टानि प्रवर्तमानस्यास्य जीवस्य यो निमित्तमात्रमपि भवति न ततोऽन्यः परमोपकारी अगतिं विद्यते, नृपतिराह—एवमेवभान्न
 सन्वेदः, केवलमिवानीं एष मे मनसि वितर्को भगवद्वचानुसरणेनासङ्गभिराकृतोऽपि निर्लज्जब्राह्मण इव भ्रैकरणे पुनः पुनः प्रविशतीति
 हर्षेनमपनेतुमर्हत्यार्यः, सुबुद्धिराह—कीदृशोऽसौ ? नृपतिरवाच—समाकर्णय, 'स्वसंवेदनसंसिद्धिमिदमासीत्तदा यदुत—तत्र वैलभ्यवने
 प्रविष्टमाश्रणामस्माकं शान्तानीय सर्वद्वन्द्वानि उच्चाटितेय केनचिद्राज्यकार्यचिन्तापिशिचिका विलीनमिव सकलमोहजालं विध्यात् इव
 विपरीताभिनिवेशप्रदः निर्दुतममृतसेकसम्पर्केणैव शरीरं सुखसागरावगादमिव हृदयं क्षणमात्रेणासीत्, यत्पुनर्नमरुहत्तमुवननाशस्य
 प्रणतगुरुचरणस्य बन्धितमुनिवृन्दस्य भगवद्वचनामृतमाकर्णयतस्तत्र मे निरुपमं सुखसंवेदनमभूत् तत्सकलं वागोचरातीतमिति कृत्वा न
 शक्यते कथयितुं, सर्वविधेऽपि तत्र जैनेन्द्रमन्दिरे सश्रित्वेऽपि तादृशे भगवति गुरौ कथयति रागविषयमनं विरागमार्गं नेदीयसि शा-
 न्तचिन्ते तपस्त्रिलोकेऽपि सति तावति जनसमुद्ये कथं बालस्य तथाविधोऽप्यवसायः सम्पन्न इति, सुबुद्धिनाऽभिहितं—देव ! यत्तावदुक्तं
 देवेन यथा 'तत्र जिनमन्दिरे प्रविष्टमात्रस्य मे क्षणमात्रेणाचिन्तितगुणसन्दोहाविर्भावोऽभू' इति तथाभ्यर्थ, प्रमोदयोगरं हि तद्वचनमभि-
 धीयते, हेतुरेव तत्तादृशगुणकलापस्य, यत्पुनरभ्यधापि यथा—'कथं पुनस्तस्यैवंविधसामग्र्यामपि बालस्य तथाविधोऽप्यवसायः संपन्न'

धर्मभिधीयन्ते, प्रबुद्धा एव क्षेत्रविषयपुरुषा जायन्ते, गुरवः केवलमीदृशां प्रतिबोधे निमित्तमात्रं भवन्ति, इतश्च मनीषिणो राजमन्दिरे
 प्रवेशावसरे राजानमनुज्ञापयदित एव सुबुद्धिना साधर्मिकवात्सल्येन मध्यमबुद्धिर्नीय आसीदात्मीयसदने कारिवत्सदागमननिमित्तः पर-
 मानन्दो वक्षानि महादानानि, ततः सोऽपि निर्वर्तितकानभोजनताम्बूलविलेपमालङ्कारणनेपथ्यमात्मोपभोगकर्तव्यः क्षेत्रनिर्भरसुबुद्धितत्स-
 रिकरनिरुपचरितस्तुतिगर्भेशालालापसमानन्दितद्वयः समागतस्तत्रैवास्थाने कृतोचितप्रतिपत्तिः सत्सन्धर्मं मनीषिणा द्वापिते तदुपकण्ठ-
 मुपविष्टो महति विष्टरे, ततो राजा तमुद्दिश्य सुबुद्धिं प्रत्याह—सखे ! महोपकर्तोऽयमस्माकं महापुरुषः, सुबुद्धिनाऽभिहितं—देव ! कथं?,
 वृपतिपाह—समाकर्णय, यतो भगवतोपविष्टे तस्मिन्नप्रमादयन्ने तस्य ह्यनुष्ठेयतामालोचयतो मम महासमरे कातरनरस्त्रेव प्रादुर्भूता चित्ते
 समाकुलता ततोऽहमनेन महात्मना तत्रावसरे भगवन्तं गृहिधर्मं याचयता तद्गृहणतु त्वादाकत्वेन समाध्यासितो यतो जातो गृहिधर्मो-
 ष्ठीकरणेनापि मे धैर्यता महानवदम्भः, ततो ममायमेव महोपकारक इति, सुबुद्धिनाऽभिहितं—देव ! यथाधोभिधानो मध्यमबुद्धिरेव,
 समानशीलव्यसनेषु सख्यमिति च लोकप्रवादः, ततः समानशीलवया युक्तमेवास्व मध्यमजनानां समाधासनं, वृपतिना चिन्वितं—
 अये ! ममायं सिध्याभिमानश्चेतसीयन्तं कालमासीत् किंलाहं नरेन्द्रतया पुरयोत्तमो यावथाऽधुनाऽनेन सुबुद्धिनाऽर्थोपरया गणितोऽहं
 मध्यमजनलेख्ये ततो धिक्वां सिध्याभिमाननिमित्ति, अथवा वस्तुस्थितिरप्य न मयाऽत्र विपादो विधेयः, तथाहि—गजेन्द्रस्त्रावदाभाति,
 शरः सञ्चासकारकः ! यावद्भासुरदंष्ट्रप्रो, न सिंह वपलभ्यते ॥ १ ॥ यदा सिंहस्य गन्धोऽपि, स्यादाप्रातः क्रेणुता । जायते कम्पमा-
 नोऽसौ, तदाऽहो कातरः करी ॥ २ ॥ मनीषिणमपेक्ष्यतो, युक्ता मे मध्यरूपता । अयं सिंहो महाभागो, मादृशाः फरिकततराः ॥ ३ ॥

रूपाः प्ररूपिताः, तेषामुत्कृष्टतमास्वावतकलकर्मप्रपञ्चरहिताः सिद्धा अभिधीयन्ते, जघन्यमध्यमोत्कृष्टाः सुनरेष एव पालमध्यमबुद्धिमनी-
 पिणो विज्ञेयाः, अतः कर्मविलासो राजा यो भगवता प्रतिपादितः स एतेषामेवंविधस्वरूपाणां जनको निजनिजकर्मोदयो विज्ञेयः, स
 एव हि यथावर्णितवीर्यो नापरः, तस्य च सिद्धः शुभाशुभमिश्ररूपाः परिणतयः, ता एव भगवताऽमीषां मनीषिषालमध्यमबुद्धीनां शुभ-
 सुन्दर्यशालमालासामान्यरूपेति नामभिर्जनन्य इति प्रतिपादिताः, ता एव यतोऽमूनीदृशरूपतया जानितवत्यः, नृपतिराह—स तर्ह्यमीषां
 वयसाः क्रीडभिधीयतां^१, सुबुद्धिरुवाच—देव ! तत् सर्वोन्मार्ककारि स्पर्शान्निद्रियं विज्ञेयं, नृपतिना चिन्तितं—अये ! मयाऽपीदं भगवता
 कथ्यमानं सर्वमाकर्णितमासीत्, केवलं न सम्मग्नं विज्ञातं यथाऽनेन, तदस्य सुबुद्धेरेवंविधयोधेन सुसाधुभिः सह चिरपरिचयः कारणं,
 अहो वचनकौशलं भगवतां, कथितमेवावत्सदाऽमीषां मनीषिप्रभृतीनां सम्बन्धि सर्वमन्यव्यपदेशेन चरितं, अथवा किमत्र चित्रं^१, अत-
 एव प्रयोधनरतयस्ते भगवन्तोऽभिधीयन्ते, तदेवं विचिन्त्याभिहितमनेन—सखे ! पर्याप्तमिदानीं, विदितोऽस्माभिरेव धृष्टान्तः, केवलमि-
 दमिदानीमभिधीयते यदुत—यद्येव मनीषी विषयानुपङ्गं कियन्तमपि कालं भजेत ततो वयमप्यनेनैव सह दीक्षाग्रहणं कुर्वामिहि, यतः
 प्रथमदर्शनादारभ्य प्रवर्धते ममास्मोपरि ज्ञेयानुबन्धः न संचरति विरहकातरतयाऽन्यत्र हृदयं न निर्वर्तेयातामेतद्वदनकमलावलोकनाञ्छो-
 चने, ततो नास्य विरहे वयं क्षणमप्यासिगुस्तसहामहे न च तथाविधोऽप्यापि अस्माकमाविर्भवति चरणकरणपरिणामः, तदेनं तावद्भ्य-
 र्थेय प्रणयस्नेहसारं अनुभावय निरुपचरितशब्दादिभोगान् प्रकटयास्य पुरतस्तस्याभिभावं दर्शयेय वञ्चेन्द्रनीलमहानीलकर्कषेवनपद्मरागम-
 रकवर्षेद्वयचन्द्रकान्तपुष्परागादिमहारत्नगान् दर्शयापहसितत्रिदशसुन्दरीलावण्याः कन्यकाः सर्वेया कथञ्चिदुपप्रलोभय यथा कियन्त-
 मपि कालमस्मात्समीहितमेव मनीषी निर्विचारं संपादयति, सुबुद्धिनाऽभिहितं—यदाज्ञापयति देवः, केवलमत्रार्थे किञ्चिदहं विज्ञापयामि

इति तत्र निवेदितमेव भगवद्भिः कारणं, किं च अभिधानमेव तत्संचनिध विचार्यमाणं संदेहं दलयति, यतो न किञ्चिदाश्रयं यद्गालाः पापनिवारणसामग्रीसङ्गादेऽपि पापाचरणेषु प्रवर्तन्त इति, अन्यच्च—भगवदुपदेशादेवाहमेवं तर्कयामि यदुत—द्रव्यक्षेत्रकालभावभूतमाय-
 देश्वया प्राणिनां शुभाशुभपरिणामा भवन्ति, तदस्य बालस्य क्षेत्रजनितोऽयमशुभपरिणामः, नृपतिराह—नेत्र गुणाकरस्तन्नेनसदनं तदेव
 तत्र क्षेत्रं तत्कथं तदशुभपरिणामहेतुर्भवेदिति, सुबुद्धिराह—देव ! न मन्दिरदोषोऽसौ, किं तर्हि ?, त्रैलोक्यदोषः, तदुद्यानं तत्र सामान्य-
 क्षेत्रं, तच्च हेतुलस्य बालस्य तथाविधाभ्यवसायस्येति, नृपतिराह—यदि द्रुष्टाभ्यवसायहेतुस्तदुद्यानं ततोऽस्माकं किमिति द्रिष्टचित्तकारणं
 यन्न सम्पन्नं ?, सुबुद्धिनाऽभिहितं—देव ! विधिग्रस्तभावं तत्काननं पुरुषादिक्रमपेक्षानोकाकारकर्तृकारकं संपद्यते, अत एव तन्निर्गतविल-
 स्तितमिति नाम्ना गीयते, प्रकटयत्येव तज्जन्तूनां सविशेषसहकारिकारणकलापैर्निजं निजं विलसितं, तथाहि—तस्य बालस्य तेन स्पर्शानेन
 तथा घाटशालमालया शुक्लस्य मदनकन्दर्पो प्राप्य तेन तथाविधाभ्यवसायः, मनीषिमभ्यमनुद्विष्टुष्मदादीनां पुनर्विशिष्टपुरुषाणां पुण्यभागभा-
 रत्वां सूरिपादप्रसादसासाय तेनैव सर्वविरतिदेशविरतिपरिणामादयो भावा जनिताः, यद्यपि येह सर्वस्यैव कार्यस्योरप्यसौ द्रव्यक्षेत्रका-
 लस्यभावकर्मनियतिपुरुषकारादयः कारणविशेषा दृष्टादृष्टाः ससुधायेनैव हेतुभावं भजन्ते, नैकः कचित्कस्यचित्कारणं, तथापि विषयक्षयै-
 कस्यापि कारणत्वं बलं शक्यत इति, तन्निजविलसितमुद्यानमस्माभिर्नानाविधभावनिबन्धनमभिधीयत इति, नृपतिराह—सरे ! चारु-
 निदमिदानीं, यद्भवता तदाऽभिहितमासीत् भगवतः पुरतो यथा—अहं देवायाऽस्य कर्मविलासस्य राज्ञः स्वरूपं निवेदयिष्यामि तन्निवे-
 दयतु भवान् अहं श्रोतुमिच्छामि, सुबुद्धिराह—देव ! यद्येवं ततो विविके स्वीयतां देवेन, नृपतिनोक्तमेवं भवतु, ततोऽनुज्ञातो मनी-
 षिणा समुत्थायास्त्रानमण्डपात् प्रविष्टौ कक्षान्तरे राजामासीत्, सुबुद्धिनाऽभिहितं—देव ! अयमत्र परमार्थो 'ये दे भगवता चत्वारः पु-

रुपाः प्ररूपिताः, तेषामुत्कृष्टतमास्वावत्सकलकर्मप्रपञ्चरहिताः सिद्धा अभिधीयन्ते, जघन्यमभ्यमोत्कृष्टाः पुनरेत एव बालमभ्यमबुद्धिमनी-
 पिणो विभेद्याः, अतः कर्मविलासो राजा यो भगवता प्रतिपादितः स एतेषामेवंविधस्वरूपाणां जनको निजनिजकर्मोदयो विज्ञेयः, स
 एव हि यथावर्णितवरीयो नापरः, तस्य च तिस्रः शुभाशुभमिश्ररूपाः परिणतयः, ता एव भगवताऽमीपां मनीषिबालमभ्यमबुद्धीनां शुभ-
 सुन्दर्यदुःशालमालासामान्यरूपेति नामभिर्जनन्य इति प्रतिपादिताः, ता एव यतोऽमूनीदृशरूपतया जनितवलयः, नृपतिराह—स तर्ह्यमीपां
 ययसः कोऽभिधीयतां?, सुबुद्धिरवाच—देव! तत् सर्वानर्थकारि स्पर्शनेन्द्रियं विज्ञेयं, नृपतिना चिन्तितं—अये! मयाऽपीदं भगवता
 कथ्यमानं सर्वमाकर्णितमासीत्, केवलं न सम्यग् विज्ञातं यथाऽनेन, तदस्य सुबुद्धेरवविधयोधेन सुसाधुभिः सह चिरपरिचयः कारणं,
 अहो वचनकौशलं भगवतां, कथितमेवातल्लाऽमीपां मनीषिप्रवृत्तीनां सम्यग्निध सर्वमन्यव्यपदेशेन चरितं, अथवा किमत्र चित्रं?, अत-
 एव प्रयोधनरतयरते भगवन्तोऽभिधीयन्ते, तदेवं विचिन्त्याभिहितमनेन—सखे! पर्याप्तमिदानीं, विवितोऽस्माभिरेव वृत्तान्तः, केवलमि-
 दमिदानीमभिधीयते यदुत—यथेय मनीषी विषयानुषङ्गं कियन्तमपि कालं भजेत ततो वयमप्यनेनैव सह दीक्षाग्रहणं कुर्वामहि, यतः
 प्रथमदर्शनादारभ्य प्रथर्वते ममालोपरि स्नेहानुयन्धः न संचरति विरहकातरतयाऽन्यत्र हृदयं न निवर्तयेतामेतद्वदनकमलावलोकनाङ्गो-
 चने, ततो नास्य विरहे वयं क्षणमप्यासितुमुत्सहामहे न च तथाविधोऽद्यापि अस्माकमाविर्भवति चरणकरणपरिणामः, तदेनं तावदभ्य-
 र्थेय प्रणयस्नेहसारं अनुभावय निरुपचरितशब्दादिभोगान् प्रकटयास्य पुरतस्तस्याभिभावं दर्शय वञ्चेन्द्रनीलमहोत्तलकर्केतनपद्मरागम-
 रकतवैदूर्यचन्द्रकान्तपुष्परागादिमहाराजपूजान् दर्शयापदसितविदग्धासुन्दरीलावण्याः कन्यकाः सर्वथा कथञ्चिदुपप्रलभय यथा कियन्त-
 मपि कालमस्मात्समीहितमेव मनीषी निर्विचारं संपादयति, सुबुद्धिनाऽभिहितं—यदाज्ञापयति देवः, केवलमन्त्रार्थं किञ्चिद्दहं विज्ञापयामि

तद्युक्तमयुक्तं वा क्षन्तुमर्हति देवो, नृपतिराह—सखे ! सदुपदेशदानाधिकारिणां भवतां शिष्यकृत्से मय्यप्यलमियता संभ्रमेण वदतु वि-
 वक्षितं निर्विकल्पमार्गः, सुबुद्धिरुवाच—देव !, यद्येवं ततो यत्तावदुक्तं देवेन यथा 'ममात्र मनीषिणि गुरुः स्नेहातिरेकः' तद्युक्तमेव, यतः
 समुचितो महतां गुणिषु पक्षपातः, स हि क्रियमाणः पापाणुपूर्णं दलयति सदाशयं स्वीतयति सुजनतां जनयति यदो वर्धयति धर्मसु-
 पचिनोति मोक्षयोग्यतामालक्षयतीति, यत्पुनरुक्तं 'यथा कथञ्चिदुपप्रलोभ्य कियन्तमपि कालमेव धारणीय इति' तन्न न्याय्यं, प्रत्युतानु-
 क्षितमाभासते, यतो नैवमस्योपरि स्नेहादुपनयो वृत्तितो भवति, किं वरि ?, प्रत्युत प्रदानीकतां संपद्यते, यथाहि—पोरसंसारकान्तारान-
 रतिः सारकाम्यया । प्रवर्तमानं जैनेन्द्रे, धर्मे जीवं जगद्विरे ॥ १ ॥ मनसा वचसा सत्यकृत्क्रियया य कृतोद्यमः । प्रोत्साहयति यद्वत्स,
 स यन्तुः स्नेहनिर्भरः ॥ २ ॥ अलीकस्नेहमोहेन, यस्तु तं वारयेज्जनः । स तस्याहितकारित्वात्परमार्थेन कैरिकः ॥ ३ ॥ तस्मान्न वारणी-
 योऽयं, स्नेहितोयवमानसः । एवमारमतां देव !, स्नेहोऽग्न विहितो भवेत् ॥ ४ ॥ न चैव शक्यते देव !, कृतैर्धनशतैरपि । मनीषी लोभ-
 मानेतुं, विपर्ययैर्विकैरपि ॥ ५ ॥ "यतः प्रादुर्भूतोऽस्य महात्मनो विषयविषयिपाकावेदनधुरे भगवद्वचने सुनिश्चितः प्रयोगः विस्तुरितं
 "सकलमलकालुष्यभालनक्षमं हृदयसरोवरे विवेकरत्नं समुल्लसितं यथावस्थितार्थस्वरूपनिरूपणनिपुणं सन्मग्नदर्शनं संज्ञाघोऽस्य निःशेषदोषमो-
 "एकलक्षणपरिणामः सति च भगवदवलोकनया जीयस्त्वैवंविधे कल्याणाभिनिवेशकारिणि गुणकदम्बके न रमते विषयेषु स्थितं प्रतिभा-
 "सते हेयत्वबुद्ध्या भवप्रपञ्चः इन्द्रजालायते निःसारतया सकलं जगद्विलसितं स्वप्नदर्शनायते क्षणदृष्टनाटयया क्षतसमागमः न निवर्तते
 "प्रलयकालेऽपि कस्यचिदनुरोधेन मोक्षमार्गस्य साधनप्रवणा बुद्धिः," तदेवंस्थिते देव ! अस्योपप्रलोभतमाप्तराजमलाकं केवलं मोहविलसित-
 माविर्भविष्यति न पुनः काचिदभिशेपवार्थसिद्धिः, तद्वलमनेनास्थानारम्भेणैति, नृपतिराह—यद्येवं ततः किं पुनर्युता प्राप्तकालं ?, सुबु-

द्विराह—देव ! निरूप्य दीक्षाप्रद्वयार्थमस्य प्रशस्तदिनं क्रियतां तद्वारात् सर्वोदरेण महत्तरः प्रभोदः, नृपतिराह—यत्त्वं जानीये, ततः
 समाहृतः सिद्धार्थो नाम सांवत्सरः, समागावत्स्वरया प्रविष्टोऽभ्यन्तरे राक्षा दापितमासनं कृतमुच्चिकरणीयं कथितमाह्वानप्रयोजनं
 सतो निरूप्य निवेदितमनेन यदुक्त—अस्मादिनात्मने दिनेऽस्यमेव भाविन्यां शुक्लत्रयोदश्यां शुक्रदिने उत्तरभद्रपदाभिर्योगमुपगते शशधरे
 बह्वति शिवयोगे त्रिनकरोदयातीते सप्तमे प्रहरद्वये दृष्यत्वं सप्तमद्वकं एकान्तनिरवयं भविष्यति तदाश्रीयतामिति अभिहितं राजमन्त्रिणोः,
 परिरूप्य प्रद्वितः सांवत्सरः गतं तद्दिनं, ततो द्वितीयदिनादारभ्य प्रभोदशेखरे तदन्यजिनापयनेषु च देवानामपि विस्मारितमुपालयसौ-
 न्दर्यो विधायिता राक्षा महोत्सवाः द्वापितानि परवरिकायोपणपूर्वकं सर्वत्र महादानानि विहारितो देवेन्द्रवदैरावताविभ्रमजयकरिवरारुढः
 ह्ययं पद्मातिभावं भजता त्रिकचतुष्कचत्वरारिषु सुराकारैर्गोमरिकजनैः स्तूयमानो निरुपमविलासविस्मारमनुभावयता नरपतिना प्रतिदिनं
 नगरे मनीषी, प्राप्नोऽष्टमवासरः, तत्र च नीतं निखिलजनसन्मानदानार्थमानविनोदेन प्रहरद्वयं, अत्रान्तरे दिनकराचरितेन मनीषिवचनं
 सूचयताऽभिहितं कालनिषेदकेन—गाथायित्वा तमो लोके, कृत्वाऽऽह्लादं मनस्विनाम् । हे लोकाः ! कथयत्येष, भास्करो वोऽधुना द्युष्टम्
 ॥ १ ॥ वर्धमानः प्रतापेन, यथाऽहमुपरि स्थितः । सर्वोऽपि स्वगुणैरेव, जनस्योपरि तिष्ठति ॥ २ ॥ तत्तत्सदाकर्ण्य राजा सुबुद्धिप्रभृती-
 न्दिरयाह—अये ! प्रत्यासीदति लम्बवेला तवः सज्जीकुरुत तूर्णं अरावत्यादमूले गमनसामग्री, सुबुद्धिरुवाच—देव ! प्रह्वैव वर्त्तते मनी-
 षिपुष्यपरिपाटीव सर्वा सामग्री, तथाहि—अमी पणपणाराधं, कुर्वन्तः कलकोज्ज्वलाः । रथीयाः प्रस्थितास्तूर्णमायुक्तवरवाजिनः ॥ १ ॥
 एते संख्यामसिम्भन्ता, राजदुन्दैरधिष्ठिताः । जीमूता इव नागेन्द्रा, द्वारे गर्जन्ति मन्थरम् ॥ २ ॥ वर्धाभ्यचारैः संरुद्धाः, कथञ्चिच्चटु-
 लाननैः । रभाषिचन्तोऽमी देव !, ह्या हेषन्ति दर्विताः ॥ ३ ॥ अयं पद्मातिसंघातः, क्षीरनीरेष्वरोपमः । भक्तः प्रयोजनं ज्ञात्वा, सुवे-

सद्युक्तमयुक्तं वा क्षन्तुमर्हति देवो, नृपतिराह—सखे ! सदुपदेशदानाधिकारिणां भवतां शिष्यकल्पे मध्यप्यलभिषया संभ्रमेण यदतु वि-
 वक्षितं निर्दिक्त्वमार्गः, सुगुद्विरुपाय—देव !, यद्येवं ततो यत्तावदुक्तं देवेन यथा ‘ममात्र मनीषिणि गुरुः श्रेहातिरेकः’ तद्युक्तमेव, यतः
 समुचिषो महतां शुण्डि पक्षपातः, स हि क्रियमाणः पापाणुपूरं दृढयति सदाश्रयं स्फीतयति सुजनतां जनयति यशो वर्धयति धर्ममु-
 पचिनोति मोक्षयोग्यतामालक्षयतीति, यत्तुनक्तं ‘यथा कथञ्चिदुपप्रलोभ्य कियन्त्वमपि कालमेव धारणीय इति’ तन्न न्याय्यं, प्रत्युत्तानु-
 चितमाभासते, यतो नैवमस्योपरि श्रेहातुवन्धो दर्शितो भवति, किं सर्हि?, प्रत्युत प्रत्यनीकतां संपद्यते, यथाहि—योरसंसारकान्तारचा-
 रतिः सारकान्त्यया । प्रवर्तमानं जैनेन्द्रे, धर्मे जीयं जगद्विसे ॥ १ ॥ ममसा वयसा सन्त्यक्क्रियया च कृतोद्यमः । प्रोत्साहयति यस्तस्य,
 स धन्युः श्रेहतिर्भरः ॥ २ ॥ अलीकश्रेहमोहेन, यस्तु तं पारयेज्जनः । स सत्साहितकारित्वात्परमार्पेन वैदिकः ॥ ३ ॥ सत्साम्न धारणी-
 योऽयं, स्सहितोद्यतमानसः । एवमारमतां देव !, श्रेहोऽत्र विहितो भवेत् ॥ ४ ॥ न चैव शक्यते देव !, कृतैर्यज्ञयातैरपि । मनीषी लोभ-
 मानेन, विषयैर्विविकैरपि ॥ ५ ॥ “यतः प्रादुर्भूतोऽस्य महात्मनो विषयविषयविपाकावेदनचतुरे भगवद्वचने सुनिश्चितः प्रबोधः विस्तुरितं
 “सकलमलकालुष्यक्षालनक्षमं हृदयसरोवरे विवेकलं समुल्लसितं यथावस्थितार्थस्वरूपनिरूपणनिपुणं सन्त्यग्दर्शनं संजातोऽस्य निःशेषबोध्यमो-
 “एकरश्मिरूपरिणामः सति च भगवद्वयलोकेनया जीवस्यैवविषये-कल्याणाभिनिवेशकारिणि शुण्कदन्त्यके न रमते विषयेषु चित्तं प्रतिभा-
 “सते हेयत्वदुक्ता भवप्रपञ्चः दन्द्रजालापते निःसारतया सकलं जगद्विलसितं स्वप्नदर्शनायते क्षणदृष्टनष्टतया जनसमागमः न निवर्तते
 “प्रलयकालेऽपि कस्यचिदतुरोधेन मोक्षमार्गस्य साधनप्रवणा बुद्धिः,” तदेवंस्थिते देव ! अस्योपप्रलोभनमाप्तरसामसाकं केवलं मोहविलसित-
 माविर्भवित्यति न पुनः काचिदभिप्रेतार्थसिद्धिः, तद्वलमनेनास्यानारम्भेणेति, नृपतिराह—यद्येवं सतः किं पुनर्युना प्राप्तकालं?, सुगु-

द्विराह—देव ! निरुप्य दीक्षाप्रहणार्थमस्य प्रशस्तानि क्रियतां तदायत् सर्वादरेण महत्तरः प्रभोदः, नृपतिराह—यत्त्वं जानीये, ततः
 समाहृतः सिद्धार्थो नाम सांवत्सरः, समागतस्त्वस्या प्रविष्टोऽप्यन्तरे राक्ष्सा द्वापितमासनं कृत्तमुचितकरणीयं कथितमाह्वानप्रयोजनं
 ततो निरुप्य निवेदितमनेन यदुक्त—अस्मादिनाभवमे दिनेऽस्यामेव भाविन्यां शुक्लत्रयोदश्यां शुक्रदिने उत्तरभद्रपदाभिर्योगमुपगतो दशधरे
 प्रहृति शिवयोगे दिनकरोवयातीते सपादे प्रहरद्वये दृपलप्रेमं सप्तमहकं एकान्तविरचयं भविष्यति तदाश्रीयतामिति अभिहितं राजमन्त्रिणोः,
 परिपूज्य प्रहृतः सांवत्सरः गतं तद्दिनं, ततो द्वितीयदिनावारभ्य प्रभोदशेखरे तदन्यजिनायतनेषु च देवानामपि विस्मारितसुरालयसौ-
 न्दर्या विधापिता राक्ष्सा महोरसबाः द्वापितानि वरवदिकाधोपणपूर्वकं सर्वत्र महादानानि विहारितो देवेन्द्रवदेरावतविभ्रमजयकरिवरारुढः
 स्वयं पदातिभावं भजता त्रिकषट्पञ्चत्वरदिषु सुराकारैर्नागरिकजनैः स्तूयमानो निरुपमविलासविस्तारमनुभावयता नरपतिना प्रतिदिनं
 नगरे मनीषी, प्राप्नोऽष्टमवासरः, तत्र च नीतं निखिलजनसन्मानदानार्थमानविनोदेन प्रहरद्वयं, अत्रान्तरे दिनकराचरितेन मनीषिवचनं
 सूचयताऽभिहितं कालनिवेदकेन—नाशयित्वा समो लोके, कृत्वाऽऽह्लादं मनस्विनाम् । हे लोकाः ! कथयस्तेषु, भास्करो वोऽशुना स्फुटम्
 ॥ १ ॥ वर्षमानः प्रतापेन, यथाऽहमुपरि स्थितः । सर्वोऽपि स्वगुणैरेव, जनस्योपरि तिष्ठति ॥ २ ॥ ततस्तदाकर्ण्य राजा सुशुद्धिप्रभृती-
 नुदिरयाह—अये ! प्रत्यासीदति लग्नवेला तवः सज्जीकुरुत तूर्णं भगवत्पादमूले गमनसामग्री, सुशुद्धिरयाच—देव ! प्रह्वैव वर्त्तते मनी-
 षिपुष्यपरिपाटीव सर्वा सामग्री, तथाहि—अमी घणघणारावं, कुर्वन्तः कनकोज्ज्वलाः । रथीयाः प्रस्थितारत्नपूर्णमायुक्तरवाजिनः ॥ १ ॥
 एते संख्यामतिक्रान्ता, राजघट्टन्दैरधिष्ठिताः । जीमूता इव नागेन्द्रा, द्वारे गर्जन्ति मन्यराम् ॥ २ ॥ वर्धामधवारैः संरुद्धाः, कथञ्चिच्चटु-
 लान्तैः । रथमाधिवन्तोऽमी देव !, ह्या देयन्ति दर्पिताः ॥ ३ ॥ अयं पदातिसंघातः, क्षीरनीरेभ्यरोपमः । मत्तः प्रयोजनं क्षाल्वा, सुवे-

पञ्चलिवोऽदितः ॥ ४ ॥ रत्नालङ्कारनैपथ्याः, सद्ब्यपटलाकुलाः

नागरको लोकः, कौतुकाक्षितमानसः । श्रुत्वा द्रष्टुं कष्टाद्विः ।

11. 11. 11

॥ १३ ॥

लाह—समाधानेव प्रत्येकसि, यस्य सप्तो वर्गाणि । वि०

॥ १६ ॥ वसन्तानि निदिनं ॥ १७ ॥

मदनकन्दलीं प्रत्याह—सां प सकसां न नैति ।

विविधं देवि ! नास्त्यत्र भयपञ्चे । किञ्चिद्वैरमस्ति न च कदापि हिंसा ।

तः । स राजा मधुरैरेवं, वाक्यैरानन्दा जेष्यतां, कर्तव्यमपरं वरम् ॥ ३० ॥ तथा—

॥ २३ ॥ तत्राथा—धन्या यूयं महात्मानः, ब्रह्मकृपा उपेक्षित-
शिक्षा पारमेध्वरी ॥ २४ ॥ तत्राथा—पुनरावा दधीमा, वानन्धानसि भा-

सुखमवद्भवादात् । मूषणेव परं छोदे, निर्दिध्या मम ज्ञानम् । परम्युपादा पूर्णं,

॥ ३३ ॥ ह्रीं ॥

विलम्बितेनात्र, संसार इति भाषिणा ॥ २६ ॥ ततः प्रवचनोक्तेन, विधिना धृतकल्मषैः । सर्वे ते क्षणमात्रेण, दीक्षिता गुरुभिर्जनाः ॥ २७ ॥
 अथ संवेगद्वयार्थं, कल्पोऽयमिति वा क्षणम् । कृता समक्षं लोकस्य, सूरिभिर्धर्मदेशना ॥ २८ ॥ तद्यथा—“अनाद्यनन्तसंसारं, जन्ममृत्युभया-
 “केर । मीतीन्द्रो दुर्लभा सत्त्वैः, प्रव्रज्येयं सुनिर्मला ॥ २९ ॥ यतः—तावदुःखान्यनन्तानि, तावद्वागादिसन्ततिः । प्रभवः कर्मणस्तावत्तावज्ज-
 “न्मपरम्परा ॥ ३० ॥ विषयस्तावदेवैतास्तावत्सर्वा विद्वन्मनाः । तावदीनाति जल्पन्ति, नरा एव पुरो मृणाम् ॥ ३१ ॥ तावदीर्गत्सन्क्राव-
 “स्तावद्वागासमुद्भवः । तावदेव बहुहेतो, घोरसंसारसागरः ॥ ३२ ॥ यावन्निःशेषसावधयोगोपरतिलक्षणा । एषा न लभ्यते जीवैः, प्रव्रज्या-
 “ऽनन्तदुर्लभा ॥ ३३ ॥ चतुर्भिः कलापकं ॥ प्रसादाद्भोक्तृनाथस्य, स्वकर्मविवरेण च । यदा तु सत्त्वैर्लभ्येत, प्रव्रज्येयं जिनोदिता ॥ ३४ ॥
 “यदा निर्धूय पापानि, यान्ति ते परमां गतिम् । अनन्तानन्दसंपूर्णा, निःशेषशेषवर्जिताम् ॥ ३५ ॥ शुभम् । ततोऽमी ये पुरा प्रोक्ताः,
 “सर्वेऽपि भवभाविनः । क्षुद्रोपद्रवसंपाता, दूरापास्ता भवन्ति ते ॥ ३६ ॥ किं च—इहापि भो भवन्त्येव, प्रशमाद्युत्पायिनः । प्रव्रज्या-
 “प्राहिणो जीवा, निर्दोषाः सुखपूरिताः ॥ ३७ ॥ सा च भागवती दीक्षा, शुष्माभिर्युना स्फुटम् । संप्राप्ता तेन संप्राप्तं, यत्प्राप्तव्यं भवो-
 “दयो ॥ ३८ ॥ केवलं सततं यत्नः, प्रमादपरिवर्जितैः । यावज्जीवं विधातव्यो, भवन्निरिदमुच्यते ॥ ३९ ॥ यतः—नाथन्याः पारमैतस्या,
 “गच्छन्ति पुरुषाधमाः । ये तु पारं ब्रजन्त्यस्यास्त एव पुरुषोत्तमाः ॥ ४० ॥” तत्त्वैः प्रणवैः सर्वैर्जलपे सूरिसंमुखम् । इच्छामोऽनुग्रहं
 नाय !, शुभो नापादुशासनम् ॥ ४१ ॥ स्थिताननन्देन, मुखवस्त्रिकया मुदा । अत्रान्तरे कृतः प्रश्नः, शत्रुमर्दनसाधुना ॥ ४२ ॥ कथम् ?
 —विशालं निर्मलं धीरं, गम्भीरं गुरुदक्षिणम् । दयापरीतं निश्चिन्तं, द्वेषाभिष्वङ्गवर्जितम् ॥ ४३ ॥ स्तिमितं जगदानन्दं, यद्वा वागो-
 चरातिगम् । कथमीदृगभवेद्विचिंतं, नाथ ! यादृग् मनीषिणः ? ॥ ४४ ॥ शुभम् । यस्य चेष्टितमालोक्य, शिथिलीभूतबन्धनाः । एते सर्वे

भागवतीं दीक्षामङ्गीकुर्मः सुनिर्मलाम् ॥ ८ ॥ नृपतिरुवाच—अहो विवेको गुण्याकमहो गम्भीरचिन्ता । अहो ध्वननिविन्यासस्ययाऽहो सत्त्वसारता ॥ ९ ॥ साध्यव्यवसितं भद्रैः, साधु प्रोत्साहिता वयम् । साधु भोः क्षणमात्रेण, प्रोष्टितं भवपथरम् ॥ १० ॥ एवं सामान्यवद्वान्, सर्वेषामभिनन्दनम् । कृत्वा प्रत्येकमप्याह, स राजा हर्षनिर्भरः ॥ ११ ॥ तत्र सुगुहं तावदुवाच—सखे ! विदितसंसारस्वभावेन त्वया गृहे । दयन्तं लिप्ता कालं, वयमेव प्रतीक्षिताः ॥ १२ ॥ अन्यथा ते गृहे किं वा, स्वादवसानकारणम् ? । को नाम राज्यलाभेऽपि, भजेष्वाण्डालरूपताम् ? ॥ १३ ॥ तत्साधु विहितं साधु, कृतोऽस्माकमनुग्रहः । एवमाचरता मित्रं, दर्शिता च सुमित्रता ॥ १४ ॥ मध्यमगुहं प्रसाह—त्वमादावेव धन्योऽसि, यस्य सङ्गो मनीषिणा । नैव कल्पद्रुमोपेतो, मरोऽकल्याणमर्हति ॥ १५ ॥ अगुना परितेऽप्यस्य, दयानेन मर्ते स्वया । स्वभातुर्निर्विशेषं, दर्शिता तुल्यरूपता ॥ १६ ॥ तत्साधु विहितं भद्रं, यः पश्चादपि सुन्दरः । सोऽपि सुन्दर एवेति, यतो दृढाः प्रचक्षते ॥ १७ ॥ ततो मदनकन्दलीं प्रसाह—सारं च सुकुमारं च, देवि ! काञ्चनपद्मवत् । तावकीनमिदं चिन्तं, येनाङ्गीकृतमीदृशम् ॥ १८ ॥ प्रसिद्धा धर्मपत्नीति, यत्त्वं लोकोपचारातः । मम तत्सत्यतां नीतं, कर्तव्येन स्वयाऽगुना ॥ १९ ॥ तत्साधु विहितं देवि !, नास्तत्र भवपथरे । नियन्त्रितानां जीवानां, कर्तव्यमपरं वरम् ॥ २० ॥ तथा—दैरभ्युपगता दीक्षा, दानन्यानापि भावतः । स राजा मधुरैरेवं, वाक्यैरानन्य तोषतः ॥ २१ ॥ तद्यथा—धन्या यूयं महात्मानः, कृतकृत्या नरोत्तमाः । दैरभ्युपगता पूर्णं, सदीक्षा पारमेष्ठरी ॥ २२ ॥ तथार विहितं भद्रां, शुक्रमेवद्भवाट्टशाम् । यूयमेव परं लोके, निर्मिथ्या मम दानपथाः ॥ २३ ॥ सतत—राजचिह्नार्पणाद्राज्ये, स्थापयित्वा सुलोचनम् । तवः कृतान्यकर्तव्यः, प्रविष्टो जिनमन्दिरे ॥ २४ ॥ सद्य च—विहितारोपकर्तव्याः, पूजयित्वा जगद्गुरुम् । आचार्येभ्यो निजाकृतं, ते सर्वेऽप्याचचक्षिरे ॥ २५ ॥ ततोऽभिनन्वितास्तेऽपि, सूरिभिः कृत्वा गिरा । अलं

विलम्बितेनाय, संसार इतिभाषिणा ॥ २६ ॥ ततः प्रवचनोक्तेन, विधिना धृतकल्मषैः । सर्वे ते क्षणमात्रेण, प्रवचनान्तस्तारि, जन्ममृत्युभया-
 विधिभिर्विमुक्तैः । कल्मषोऽयमिति वा क्षणम् । कृता समक्षं लोकस्य, सूरिभिर्मर्षदेशना ॥ २८ ॥ तद्यथा—“अनाद्यनन्तसंसारि, जन्ममृत्युभया-
 अय संवेगद्वन्द्वार्थ, कल्मषोऽयमिति वा क्षणम् । कृता समक्षं लोकस्य, सूरिभिर्मर्षदेशना ॥ २८ ॥ तद्यथा—“अनाद्यनन्तसंसारि, जन्ममृत्युभया-
 “केर । मीनीन्द्री दुर्लभा सत्यैः, प्रपन्नयेयं सुनिर्मला ॥ २९ ॥ यतः—तावद्दुःखान्यनन्तानि, तावद्भाग्यसिद्धिस्तत्ततिः । प्रभवः कर्मणस्तावत्तावज्ज-
 “न्मपरम्परा ॥ ३० ॥ विपदस्तावदेवैतास्तावत्सर्वो विद्वन्वनाः । तावदीनामि जल्पन्ति, नरा एव पुरो नृणाम् ॥ ३१ ॥ तावद्गोत्यसम्भाव-
 “स्तावद्भाग्यसमुद्भवः । तावदेव यदुद्देशो, घोरसंसारसागरः ॥ ३२ ॥ यावन्निःशेषसावद्ययोगोपरतिलक्षणा । एषा न लभ्यते जीवैः, प्रपन्नया-
 “द्व्यन्तदुर्लभा ॥ ३३ ॥ चतुर्भिः कलापकं ॥ प्रसादाद्विज्ञानायस्य, स्वकर्मविवरेण च । यदा तु सत्त्वैर्लभ्येव, प्रपन्नयेयं जिनोदिता ॥ ३४ ॥
 “तदा निर्धूय पापानि, यान्ति ते परमां गतिम् । अनन्तानन्दसंपूर्णा, निःशेषहेतुवर्जिताम् ॥ ३५ ॥ युग्मम् । ततोऽस्मी ये पुरा प्रोक्ताः,
 “सर्वेऽपि भवभाविनः । क्षुद्रोपद्रवसंघाता, दूरापास्ता भवन्ति ते ॥ ३६ ॥ किं च—इहापि भो भवन्त्येव, प्रशमायुतपायिनः । प्रपन्नया-
 “प्राहिणो जीवा, निर्वायाः सुखपूरिताः ॥ ३७ ॥ सा च भागवती दीक्षा, युष्माभिर्युक्ता स्फुटम् । संप्राप्ता तेन संप्राप्तं, यत्प्राप्तव्यं भवो-
 “दधौ ॥ ३८ ॥ केवलं सततं यत्नः, प्रमादपरिवर्जितैः । यावज्जीवं विधातव्यो, भवन्निरिदमुच्यते ॥ ३९ ॥ यतः—नायन्याः पारमेतस्या,
 “गच्छन्ति पुरुषाधमाः । ये तु पारं प्रजन्त्यस्तास्त एव पुरुषोत्तमाः ॥ ४० ॥” ततस्तैः प्रणवैः सर्वैर्जज्ञत्से सूरिसंमुखम् । इच्छामोऽनुमदं
 “नाथ !”, कुर्मो नाथानुशासनम् ॥ ४१ ॥ स्थगितानन्ददेशेन, सुखवर्धिकाया मुदा । अत्रान्तरे कृतः प्रभः, शत्रुमर्दनसाधुना ॥ ४२ ॥ कथम् ?
 —विशालं निर्मलं धीरं, गन्धीरं गुरुदक्षिणम् । दयापरीतं निश्चिन्तं, द्वेषाभिष्वङ्गवर्जितम् ॥ ४३ ॥ स्तिमितं जगदानन्दं, यद्वा वागो-
 चरातिगम् । कथमीदृग्भवोचितं, नाथ ! यादृग् मनीषिणः ? ॥ ४४ ॥ युग्मम् । यस्य चेष्टितमालोक्य, शिष्यिलीभूतवन्द्यताः । एते सर्वे

भागवतीं दीक्षामङ्गीकुर्मः सुनिर्मलाम् ॥८॥ नृपतिरवाच—अहो विवेको युष्माकमहो गम्भीरचिन्ता । अहो वचनविन्यासस्वभाऽहो सत्त्वसारता ॥९॥ साध्वध्वयसितं भद्रैः, साधु प्रोत्साहिता वयम् । साधु भोः क्षणमात्रेण, त्रोटितं भवपञ्जरम् ॥१०॥ एवं सामान्यतस्मावत्, सर्वेषामभिनन्दनम् । कृत्वा प्रत्येकमप्याह, स राजा हर्षनिर्भरः ॥ ११ ॥ तत्र सुसुद्धिं तावदुवाच—सखे ! विदितसंसारस्वभावेन त्वया गृहे । इयन्तं तिष्ठता कालं, वयमेव प्रतीक्षिताः ॥ १२ ॥ अन्यथा ते गृहे किं वा, स्वादवस्थानकारणम् ? । को नाम राज्यलाभेऽपि, भजेष्वा-
 ष्ढालरूपताम् ? ॥ १३ ॥ तस्माद्यु विहितं साधु, क्वोऽस्माकमनुमदः । एवमाधरता मित्र !, दर्शिता च सुमित्रता ॥ १४ ॥ मध्यमसुद्धिं प्रत्याह—त्वमादावेव धन्योऽसि, यस्य सङ्गो मनीषिणा । नैव कस्यदुभोषेतो, नरोऽकल्याणमर्हति ॥ १५ ॥ अयुना चरितेऽप्यस्य, वयानेन मर्तिं त्वया । स्वभागुनिर्विशेष्यं, दर्शिता सुत्यरूपता ॥ १६ ॥ तस्माद्यु विहितं भद्र !, यः पश्चादपि सुन्दरः । सोऽपि सुन्दर ए-
 वेति, यतो दृढाः प्रचक्षते ॥ १७ ॥ सतो मदनकन्दर्ली प्रत्याह—सारं च सुकुमारं च, देवि ! काञ्चनपद्मवत् । तावकीनमिदं चित्तं, देनाङ्गीकृतमीदृशम् ॥ १८ ॥ प्रसिद्धा धर्मपत्नीति, यत्त्वं लोकोपचारतः । मम तत्सत्यतां नीतं, कर्तव्येन त्वयाऽयुना ॥ १९ ॥ तस्माद्यु विहितं देवि !, नास्तत्र भवपञ्जरे । नियन्त्रितानां जीवानां, कर्तव्यमपरं वरम् ॥ २० ॥ तथा—दैरभ्युपगता दीक्षा, वानन्यानापि भा-
 वतः । स राजा मधुरैरेवं, वाक्यैरानन्य तोषतः ॥ २१ ॥ तथा—यन्या यूयं महात्मानः, कृतकृत्या नरोत्तमाः । दैरभ्युपगता पूर्ण, सदीक्षा पारमेधरी ॥ २२ ॥ तस्मात् विहितं भद्रा !, युक्तमेव द्रवादृशम् । यूयमेव परं लोके, निर्भिष्या मम यान्वधाः ॥ २३ ॥ ततश्च—राजचिह्नार्पणाद्राज्ये, स्थापयित्वा सुलोचनम् । ततः कृतान्यकर्तव्यः, प्रविष्टो जिनमन्दिरे ॥ २४ ॥ तत्र च—विहिताशेषकर्तव्याः, पूजयित्वा जगद्गुरुम् । आचार्येभ्यो निजाकृतं, ते सर्वेऽप्याचक्षिरे ॥ २५ ॥ ततोऽभिनन्दितास्तेऽपि, सूरिभिः कल्या गिरा । अलं

यथा 'सत्या' मण्डः 'व्याधितप्रभृतीनां पुरतः प्रतिपादयताः अन्यथा तु वैधान्तरवचनेन विसंवाद इति भावः, तथा 'राक्षोऽपि' नृपस्यापि भृत्यादिसंघनिधनमपराधम्-दूषणं 'यथारुष्टं' येन प्रकारेण व्यक्ततया चौरादेः सकाशात्प्रतीतं यदेव 'व्याकुर्वाणस्य' अग्निदधत इति । अत्र च मण्ड इत्यनुवृत्तावपि व्याकुर्वाणस्येत्यभिधानं न दुष्टम्, भिन्नवाक्य-त्वाद्, एवं पूर्वगायामपि, लोभ-द्वेषादिना त्वन्यथा प्रकाशने चरादिवचनविसंवाद इति । वचनविसंवादाविसंवादयोश्च दोष-शुणा लोकप्रकटा एव । तथा चोक्तम्—“अनृतवचनवादी चेत्यतीतः पुरा, असौ तदनु यदि सत्यं दैवयोगाद् प्रवीति तदनुवमिति लोके प्रत्ययः, लाघवं स्याद्, भवति पुनरवज्ञा, तद्वतो जीवितं किम् ? । तथा-संप्रधेरक्षत्त्ववचसां कीर्ति-वर्मा-उर्य-कामाः, कामं लोका विहितमहितात्मीयभावाः समस्ताः । त्यक्त्वा शङ्करं वनमिव निजं गुह्यमावेद-यन्ति, सर्वे यद्वा गुरुगुणगणाः सत्यमज्जो भवन्ति ॥ १ । इति गाथार्थः ॥ ४ ॥

वचनाधिसंवादफलत्वाद् क्रियाधिसंवादस्य, इति तदनन्तरं तमेव धर्मविषयं तावदाह—

किरियाधिविसंवाजो, धर्मे जह पञ्चवेदं तह कुणइ । गिहिणो किरियं इयरं, जईसु संदंसणाहिंत्तो ॥ ५ ॥

उपाख्या—'क्रियाधिसंवादः' प्रागुक्तशब्दार्थः, स च 'वर्मे' धर्मविषये, कथम् ? इत्याह—'यथा प्रज्ञापयति' द्वि-त्रादिभास्त्रमप्ये प्ररूपयति भावकः सुगुरूपदेशानुसारेण 'तथैव' प्ररूपणानुसारेण 'करोति' विधत्ते । 'गुहिणः' भास्त्रस्य 'किरा' सामान्यरी-देवपूजादिद्रव्यस्वरूपाम्, 'इतराम्' अन्यां 'संदंसणाहिंत्तो' चि—सदर्शनात् सम्य-

कृत्वात्सकाशात्, 'यतिष्ठ' इति यतीनां संबन्धिन्या इत्यर्थः । सम्यक्त्वं हि यतीनां आवकाणां च यावज्जीवं त्रिविधं त्रिविधेन मिथ्यात्वपरिहारेणैव शुद्धं भवति, शेषां च क्रिया माधस्त्ववरूपा साधूनां, आर्क्षानां तु द्रव्यस्त्ववरूपा । ततश्चासौ भावको यतीनां सम्यक्त्वमेकं विहाय शेषां यतिक्रियाया अन्यां प्ररूपयति करोति चेति करणाविसंवादः, अन्यथा तु प्ररूपण-क्रिययोर्विसंवाद इति गाथार्थः ॥ ५ ॥

अथ तमेव व्यवहारविषयं दर्शयन्तुपायाविसंवादमपि शेषपुरुषार्थसाधकत्वमत्वेन प्राधान्याद्धर्मस्य तद्विषयं तावत् प्रस्तौति—

ववहारे पुण उणं, न देह पडिरुवगं नवा कुणइ । जाणइ उवायमूलं, धम्मस्स य तं तहायइ ॥ ६ ॥

व्याख्या—धर्मे तावदुक्तः करणाविसंवादो, 'व्यवहारे' क्रय-विक्रयादिरूपे 'धुनरुनं' प्रस्तुतमूढमूलभ्यादिति-हीनं वस्तु 'न ददाति' नैव ग्राहकस्य मयच्छतीति । 'प्रतिरूपः' सदृशो ग्रीक्षादेरिव पलिजादिः, स एव प्रतिरूपकः, तेन व्यवहारोऽप्युपचारात् प्रतिरूपकः, तं 'न करोति' न विधत्ते यदि तदा क्रियाऽविसंवाद इत्यर्थः । तथा 'जानाति' बुध्यते 'उपायाः' साधनानि तेषामपि 'मूलम्' आद्यं—वक्ष्यमाणदानादिकं 'धर्मस्य' पुण्यस्य, चशब्दः पूर्वोऽविसंवादसमुच्चयार्थः । ज्ञात्वा च तदुपायमूलं 'तथैव' ज्ञातानुसारेण 'आचरति' व्यापारयति, धर्मादावुपेये दानादिकमेवोपायं व्यापारयन्तुपायाऽविसंवादीति गाथार्थः ॥ ६ ॥

धर्मोपायानेवाह—

दाणं सीलं च तवो, भावणमार्द्धिं सिद्धयै धम्मो । दाणाणमभयदाणं, जिणदाणं साहुदाणं च ॥७॥

इत्याख्या—‘दानं’ वितरणं, ‘शीलं’ मनःसमाधानं, ‘तपो’ अनशनादिकं, ‘चः’ समुच्चयार्थोऽत्र योज्यः, एते धर्मोपायाः । तथा ‘भावना’ अत्रुमोदनादिप्रधानविशुद्धात्मपरिणामरूपा तत्त्वपरिच्छेदाभ्यासरूपा वा, सा आदि-
येषां त्यागार्थानां वै, किमित्याह—‘सिध्यति’ निष्पद्यते ‘धर्मः’ अर्थः । इह च भावनाया दानादिभ्यो भेदेन शेष-
गुणसंप्राहकाऽदिपदसंबद्धत्वेन बोधादानं सर्वेषामप्येषां भावनासनाधानामेव विशिष्टफलसाधकत्वख्यापनार्थम् । दानं चाऽ-
नकषा, इति विशिष्टविषयं तदाह—‘दानानां वितरणानां मध्ये विशिष्टमिति शेषः, ‘अभयदानं’ सत्त्वाऽभ्यापादनसं-
कल्पः, विनदानं साधुदानं च तदुद्देशेन विचक्ष्य इति गाथार्थः ॥ ७ ॥

वीथिवादिमममीतानां मयाधरखपटिहरखालखलवया सुप्रसिद्धत्वादभयदानस्य तदुपेक्ष्य विनदानमेवाह—

कुसुमाभरणविलेचण,—सुगंधिधूयाइ होइ जिणदाणं । कारावणं च चेई,—हराण तह य वरविंवाणं ॥७॥

इत्याख्या—‘कुसुमानि’ ज्ञात्यादिपुष्पाणि, ‘आभरणानि’ मण्डटाक्षलंकरणानि, ‘विलेपनं’ चन्दनादिसमल-
म्पनं, ‘सुगन्धिधूपः’ सुरभिर्कुर्यादगुरुमष्टतिद्रव्यसंघातः, ततः कुसुमानि चेत्यादिद्वन्द्वः । आदिशब्दाद् वास-वस्त्र-

स्नाशदिग्रहः । एतद्भवति ' जिनदानं ' तीर्थकरविषयं वितरणं धर्मोपाय इति योगः । एवं वक्ष्यमाणदानेव्वपि । तथा ' कारणं ' विधापनं ' चैत्यगृहाणां ' जिनमन्दिराणां, ' चः ' अनुकृतसमुच्चये, तेन प्रतिष्ठा-यात्रादिविधापनपरिग्रहः । तथेति समुच्चये, ' प्रवरविम्भानां ' मनोहरजिनप्रतिमानामिति । प्रवरपदं विम्भपदसमस्तमपि पुण्यादिविशेषणतयाऽपि योज्यं योग्यत्वाद्, दादृशमेव पुण्यादीनां भावोद्भासनिमित्तत्वाद् । इति गार्थः ॥ ८ ॥

एवं परमोचमयात्रविषयं दानमभिधाय, अथ गुणवारतन्मेनोचममध्यमहीनयात्राणां साध्वादीनां क्रमेणाऽभिधत्सुः साधुदानविशेषमाह—

साहूण वसहिदाणं, ओसह-भेसज्ज-वत्थ-पत्ताणं । आहारस्स जहाविहि, दाणं साहूणमुच्चियस्स ॥ ९ ॥

व्याख्या—' साधुभ्यो ' भावयतिभ्यो ' वसतिदानम् उपाश्रयवितरणम्, आदावेव पार्थक्येन चोपादानं शेषदानानामप्येतदानहेतुकतया विशेषितरोपष्टम्भनिमित्तत्वाद् अस्य प्राधान्यव्यापनार्थम् । श्रूयते हि—“ जो देयुवस्सयं सुणि-वराण, तव-नियम-वंम-जुत्ताणं । तेषां दिन्ना वत्थ-ऽब्ब, —पाण-सयणा-सण विपर्या ॥ १ ॥ ” ' ओषधं ' नागरादि, ' भैषज्यं ' नागर-मरिचादिमेलकः, ' वस्त्र-पात्रे ' प्रतीते, ततो द्वन्द्वः, तेषाम् । तथा ' आहारस्य ' अशनादेः । सर्वेषां चैषां दानं ' यथाविधि ' संभ्रमातिशय-सुपात्र-शुद्धदेयाद्यन्येणरूपपञ्चोपदेशानातिक्रमेण । तथा चोच्यते—“ भूमि-सुहगमणं आसण, -वंदणमह संविभागदाणं च । पुणरवि वंदण आणुवयण, सकारो व्विहो एस ॥ १ ॥ ” तथा पाल-

सुखमगुणरलंकृत, दायकोऽपि पुलकं दधत्तनी, देयवस्तु परिशुद्धं, पुष्कलतपसाभिदं फलमिति । सर्वाङ्गुष्ठानेषु विधेरभिमत-
पादकत्वेऽपि यद् साधुदानेऽभिधानं विशेषतस्तद् यथाकथंचित्तेभ्यो दत्तं महाफलमेवेत्यधुनातनसावशीलदेशनानिराकर-
णार्थमिति मन्त्र्यम् । साधुनामुचितस्यैव यतिजनयोग्यस्य वस्त्राहारादेः, न सुवर्णादेः, तस्यापि प्राप्तुकैषणीयस्येत्यर्थः ।
अथवा साधूनां शोभनानाम्, इत्यौपधादीनामेव विशेषणम् । इति गाथार्थः ॥ ८ ॥

अथ साधर्मिकानुकम्पादाने ग्राह—

‘साहन्मियाण दाणं, अहीणधम्माण तह विसिसेणं । दीणार्हणणुकंपा, —दाणं धम्मस्सुवाडत्ति ॥१०॥

उपाख्या—‘साधर्मिकेभ्यः’ समानदेव-गुरुप्रतिपत्तिमद्भ्यः भावकेभ्यो ‘दानं’, बन्धुबुद्ध्या वस्त्रा-ऽऽहारादिवि-

वराणम् । तथा चोक्तम्—“दीनानां यस्य धर्मचारिणि जने संमानदानादिभिः, यः सञ्जातिकुलेऽपि विविना सद्बन्धु-

‘अहीनधर्मेभ्यश्च’ संपूर्य-विशुद्धाणुप्रतापयुष्ठानेभ्यः । तथेति समुच्चयार्थो योजित एव । ‘विशेषेण’, अतिशयेन विशि-

ष्टवर्गमित्यर्थः । एतस्यैव च सम्प्रवत्ताचारेषु वात्सल्यरूपतया महाफलता गीयते । ‘विशेषेण’, अतिशयेन विशि-

ष्टवर्गं सास्यस्त सारोति । भगवत्सहायत्वाद्भा, तदा अयासो य धम्माभा ॥ १ ॥” तथा ‘दीनादीनां’, निःस्व-

निर्नाश-रोगार्चप्रभृतीनाम्, ‘अनुकम्पादानं’, करुणाभावेण तदुचितवस्तुवितरणम् । उपलब्धं चैतत्, तेन गृहागतस्य

वस्तु

सर्वस्य मिश्राचरादेरचितदानं ज्ञानदानं च, किम् ? इत्याह—‘ धर्मस्योपायः ’ पुण्यस्य साधकत्वमम् । ‘ इति ’ शब्दो दानलक्षणधर्मोपायपरिसमाप्तौ । इति गाथार्थः ॥ १० ॥

अथ शीलादित्रयमाह—

‘ सीलं चित्तसमाहाण-सो उ सामाहयाइकरणेण । होइ चउत्थाइ तवो, भावण नेया दुवालसहा ॥ ११ ॥

न्याख्या—‘ शीलं ’ तु सदाचारः । पुनः किम् ? इत्याह—‘ चित्तसमाधानं ’ विशुद्धान्तःकरणैकाग्र्यम् । ‘ ओ ’ इति निपातः पादप्रत्यये. ‘ तुः ’ पुनरर्थो योजित एव । ‘ सामायिकादिकरणेनेति ’ समस्य-रणादिरहितस्य सत आयो-ज्ञानादीनां लाभः समायः, स एव विनयादेराकृतिगणत्वाद् हकणप्रत्यये सामायिकं-सर्वसावद्ययोगविरतिपरिणामः, तत्पूर्वकमनुष्ठानं च । अदिशब्दाद्देशविरतिपरिणामादिग्रहः, तस्य करणं-विधानं प्रतिपचिरिति यावद्, तेन करणभूतेन ‘ भवति ’ वर्तते ज्ञेयमित्येवंरूपतयाऽत्र वक्ष्यमाणक्रियायोगः । तथा ‘ चतुर्थं ’ भोजनचतुष्टयत्यागलक्षणम् एकोपवासरूपमागमप्रसिद्धम्, अदिशब्दाद् पष्ठाऽष्टमादिपरिग्रहः । तत्किम् ? इत्याह—‘ तप ’ इति निराशंसविशुद्धाभ्यवसायेन बाह्याभ्यन्तरतनुतापकानुष्ठानविशेषः । तथा ‘ भावना ’ पूर्वोक्तस्वरूपानुपेक्षा ‘ ज्ञेया ’ ज्ञातव्या श्रावकेण ‘ द्वादश-धेति ’ द्वादशप्रकारा । तदुक्तम्—भावयितव्यमनित्यत्वमशरणत्वं तथैकता अन्त्यत्वमशुचिर्त्वं संसारः कर्माश्रवः संवरवि-धिर्य निर्जरा लोकोविस्तरः धर्मस्वाख्यातवैचिन्ताश्च बोधेः सुदुर्लभत्वं च भावना द्वादश विशुद्धाः । एवं दानादिकं

सुखमगुणरत्नकं, दायकोऽपि पुलकं दधत्तनी, देयवस्तु परिशुद्धं, पुष्कलतपसामिदं फलमिति । सर्वाङ्गुष्ठानेषु विधेरभिमत-
पादकृत्वेऽपि यत् साधुदानेऽभिधानं विशेषतस्तद् यथाकथंचित्तेभ्यो दत्तं महाफलमेवेत्यधुनातनसावशीलदेशनानिराकर-
णार्थमिति मन्तव्यम् । साधुनामुचितस्यैव यतिजनयोग्यस्य वस्त्राहारदेः, न सुवर्णादेः, तस्यापि प्राप्तुकैषणीयस्येत्यर्थः ।
अथ साधुनां शोभनानाम्, इत्यौषधादीनामेव विशेषणम् । इति गाथार्थः ॥ ६ ॥

अथ साधुमैकानुकम्पादाने प्राह—

‘साहन्मियाण द्वाणं, अहीणधम्माण तह विसेसेणं । दीणार्हणणुकंपा,—द्वाणं धम्मस्तुवाडत्ति ॥१०॥

उपलया—‘साधुमैकेभ्यः’ समानदेव-गुरुप्रतिपक्षिमद्भ्यः आवकेभ्यो ‘दानं’, वन्धुबुद्ध्या वस्त्रा-ऽऽहारादिवि-

तरणम् । तथा चोक्तम्—“दीनानाथसधर्मचारिणि जने संमानदानादिभिः, यः सज्जातिकुलेप्सितेऽपि विधिनो सद्बन्धु-
बुद्ध्या भूयम् । वात्सल्यं विदधाति कारयति वा धर्मप्रशंसास्पदं, स आहूः कथितो विवेकमहतामेकः सतामप्रणीः ॥१॥”
‘अहीनधर्मेभ्यश्च’ संपूर्ण-विशुद्धाणुप्रतापयुष्ठानेभ्यः । तथेति समुच्चयार्थो योजित एव । ‘विशेषेण’, अतिशयेन विधि-
हतामित्यर्थः । एतस्यैव च सम्यक्त्वाचारेषु वात्सल्यरूपतया महाफलता गीयते । तदुक्तम्—“साहन्मियाथिरकरणं,
वन्द्यं सासयस्स सारोचि । भगवत्सायचक्षुभो, तहा अण्णासो य धम्माभो ॥ १ ॥” तथा ‘दीनादीनां’ निःस्व-
निर्नाथ-रोगार्चप्रभृतीनाम् ‘अनुकम्पादानं’ करुणापान्नेन तदुचितवस्तुवितरणम् । उपलब्धं चैतत्, तेन गृहानगतस्य

व्याख्या—न केवलं उद्धारादिना न ददाति, 'माण्डमापि' कृष्मादिक्रियाण्यक्रमपि 'निजकमून्यात्' प्रायकस्व-
कीयमून्याद् 'अतिमहार्घ' द्विगुण-त्रिगुणादिभावेन अत्यन्तबहुमून्यं 'न' नैव 'संग्रहे' प्रभूततरं गृहीत्वा भाण्डशा-
लादिस्थापनिकायां 'करोति' विधत्ते मतिमानिति योगः, तादृशस्य प्रायः चतिहेतुत्वात् । तथा 'अश्व-करि-गवादीन्'
तुरग-हस्ति-शृपम-करमादींश्चतुष्पदभेदान् नैव 'निजार्घ' स्वार्घं तन्नाभेच्छुः 'वारयति' संगृह्णाति 'मतिमान्'
सज्जुद्धिः शब्द इति प्रक्रमः । प्रभूतकालमश्वदिधारणं हि खादन-मरणादिभिरवश्यं चतिहेतुः, गृहीतमाश्रविक्रयोऽपि
केशवाण्यज्यकर्मदानरूपतया निषिद्धः, इति तद्व्याख्येयं न कार्यम् । इति गार्थार्थः ॥ १३ ॥

तथा—

कप्याससुत्तवत्थाह,—संगहं कुणह भन्नमार्हणं । अहपडियविच्चयाण वि, न ते उ संगहणमिच्छन्ति ॥ १४ ॥

व्याख्या—देशविशेषरूढ्या 'कप्यासो' रूतमुच्यते, तेन 'कर्पासस्रवस्त्रादीनां' रूत-चन्तु-वसन-प्रवाल-
मौक्तिकमञ्जिष्ठा-पूगादीनां 'संग्रहं' भाण्डशालादौ बहुकालमपि धारणं 'करोति' विधत्ते, एषामनुगुप्सितत्वेन तथा-
विधजीवसंस्कारविकलरवेन च लोकलोकोचराऽनिषिद्धत्वेन कथंचिदप्यलाभत्वेऽपि संग्रहस्य समीचीनत्वात् । रूतादिविप-
रीतस्य तु अत्यन्तं निषेधमाह—'षान्यं' तिल-गोधूमादिकम्, आदिशब्दाद् लाक्षा-गुड-स्नेह-कुसुम-नीली-सत्क-
डादिग्रहः । तेषां पुनः अतिपतितवेचकानामपि प्रायिकतन्मून्यापेक्षयाऽत्यन्तसमर्थाणामपि, आस्तां महार्घाणामित्यपि श-

धर्मोपायत्वेन सम्प्रदायगम्य तथैव व्यापारयत उपायाविसंवादः । इति गार्थः ॥ ११ ॥

अथ धर्मनुषङ्गिकफलत्वादर्थस्य तदुपायं नैश्वधिकमाह—

अत्योवाओ पुत्रं, तं पुण सञ्चेण ववहरंतस्स । अहवा अहलोभेणं, उद्धारगमाह नो देइ ॥ १२ ॥

ट्याख्या—‘अर्धोपायो’ द्रव्योपार्जननिदानं ‘पुण्यं’ सुकृतं, तत्पुनः सुकृतं ‘सत्येन’ वचन-क्रियाद्याविसंवाद-समयेन ‘व्यवहरतः’ क्रय-विक्रयादि कुर्वतः श्राद्धस्य भवति, लोक-लोकोचराऽनिन्दितव्यवहारस्य चौर्यादिपरिहार-स्पर्ध सुकृतसाधनत्वाविसंवादाद् ; अनेन पुण्य-व्यवसाययोः संहतयोः फलसाधकत्वमिति लक्षयति । अथ न्यावहारिकमपि तदुपायगणमभिधत्तुर्व्यवहारस्यैव विधेयाविधेयविभागमाह—‘अथवा’ इति प्रकारान्तरद्योतकमवययम्, ततो ‘अति-सामेन’ सावित्यपवनगाद्ध्येन, ‘उद्धारकादि नेति’ उद्धारकं सुवर्णादिग्रहणकमन्तरेण प्रतिभूमात्रग्रहणावष्टम्भपूर्वकं स्वद्रव्यावितरणम् । मकारोऽलाघयिक इति । आदिशब्दाद् साधिमात्रग्रहणपूर्वकदानग्रहः, तेन, अत्र तृतीयालोपः प्राकु-तत्वाद् ; ‘न ददाति’ न वितरति स्वद्रव्यं श्रावकं, तथा दाने हि कदाचिद् बहुलाभसंभवेऽपि भूयसो लोकस्य कुशी-लत्वेन प्रायो नीत्या अपि धितिसंभवादस्याऽविधेयत्वम् । एवमन्यत्रापि यथासंभवं द्रष्टव्यम् । इति गार्थः ॥ १२ ॥

तथा—

भंदपि अइमहन्धं, न संगहे कुणइ निययमुज्जाड । आसकरिगोणमाई, न नियट्टा धारए मइमं ॥ १३ ॥

व्याख्या—न केवलं उद्धारादिना न ददाति, 'माण्डमापि' कुङ्कुमादिकयाणकमपि 'निजकमुन्यात्' प्रायकस्व-
कीयमुन्याद् 'अतिमहार्घ' द्विगुण-त्रिगुणादिभावेन अत्यन्तबहुमुन्यं 'न' नैव 'संग्रहे' प्रभूततरं गुहीत्वा भाण्डशा-
लादिस्थापनिकायां 'करोति' विधत्ते मतिमानिति योगः, तादृशस्य प्रायः चतिहेतुत्वात् । तथा 'अश्व-करि-गवादीन्'
तुरग-हस्ति-श्वपम-करमादींश्चतुष्पदभेदान् नैव 'निजार्घ' स्वार्थं तन्नाभेच्छुः 'धारयति' संगृह्णाति 'मतिमान्'
सजुद्धिः आह इति प्रक्रमः । प्रभूतकालमभ्यादिधारणं हि स्वादन-मरणादिभिरवर्यं चतिहेतुः, गुहीतमात्रविक्रयोऽपि
केशवाण्यज्यकर्मादानरूपतया निषिद्धः, इति तद्व्याख्यं न कार्यम् । इति नाथार्थः ॥ १३ ॥

तथा—

कप्यासमुत्तवत्थाह,—संगहं कुण्ड भद्रमार्दणं । अहपडियविच्चयाण वि, न ते उ संगहणमिच्छन्ति ॥ १४ ॥

व्याख्या—देशविशेषरूढ्या 'कप्यासो' रूतमुच्यते, तेन 'कर्पासस्रजवस्त्रादीनां' रूत-तन्तु-वसन-प्रवाल-
मौक्तिकमस्त्रिष्टा-पूगादीनां 'संग्रहं' भाण्डशालादौ बहुकालमपि धारणं 'करोति' विधत्ते, एषामजुगुप्सितत्वेन तथा-
विधर्त्तावसंसक्तिविकलत्वेन च लोकलोकोच्चराऽनिषिद्धत्वेन कथंचिदल्पलाभत्वेऽपि संग्रहस्य समीचीनत्वात् । रूतादिविप-
रीतस्य तु अत्यन्तं निषेधमाह—'घान्यं' तिल-गोधूमादिकम्, आदिशब्दाद् लाक्षा-गुड-स्नेह-कुसुम-नीली-सत्क-
डादिद्रव्यः । तेषां पुनः अतिपतितवेच्चकानामपि प्रायिकतन्मून्यापेक्षयाऽत्यन्तसमर्थाणामपि, आस्तां महार्घाणामित्यपि श-

नार्थः, 'न' नैव ते शब्दाः, 'तुः' पुनरर्थो योजित एव, 'संग्रहणं' भाण्डशालादिषु बहुकालस्थापनम् 'हच्छन्ति'
 अभिलपन्ति कर्तुमिति शेषः । न चात्र 'वशाहणं तु संग्रहणं' इति भाष्येण विरोधः शङ्कनीयः, तत्र हि खादन-भरणा-
 धनकाऽप्याहुलत्वेन द्रव्यार्जनानुपायत्वमस्मादिसंग्रहस्य प्रत्ययादिः धान्यादिसंग्रहस्य तु प्रायस्तथाविधाऽप्याभावाद् द्रव्या-
 र्जनोपायत्वमाशङ्क्यं, न तु तत्संग्रहस्य विधेयत्वम् । एतदेव च 'इच्छाद् अतुवाड' इत्याद्याभिदधता तन्नैव स्पष्टीकृतम्, तथा-
 विधाऽस्मादिद्व्यवहाराणां हि प्रचुरतरत्रमादिजीवात्पत्यन्तसंसक्तिमचया भगवत्यादिषु लाक्षावाणिज्यत्वेन प्रतिपादनात् ।
 विधेयाविधेयत्वचिन्ता तु द्रव्योपायाणां सूत्रे, तत्र च व्यक्तो निषेधस्तत्संग्रहस्य । न च व्याख्येयसूत्रनिषिद्धं भगवत्यादि-
 निषिद्धं च भगवतीहविचकार एव भगवान् भाष्यकारस्तन्मुञ्चास्यतीति संभवति, तस्माद् यथाव्याख्यानमेव सूत्रार्थः समी-
 र्थान इति व्यवस्थितम् । इति शास्त्रार्थः ॥ १४ ॥

तथा—

अंगोवारि उद्धारं, निच्छद् अहलाभयं मुणोऽङ्गं । धेवेण वि लाम्भेणं, वंघेणं अहव रत्नेणं ॥ १५ ॥
 ट्यारुपा—'अङ्गं' ग्राहकस्य शरीरं, तदुपरीति-तदेव लग्नकं विधातुं विधासातिशयाद् यदीयते तद् अङ्गोपरी-
 त्युच्यते । तादृशहृदारकमुकृतस्वरूपम् 'अविलाम्भं' प्रचुरतरद्रव्यायनिदानं 'ह्लात्वा' मनसा विमाक्यापि 'नेच्छति'
 नाभिलषति दातुमिति शेषः । कथं तर्हि ददाति ? इत्याह—'स्तोकेनापि' अन्वीयसाऽपि लाम्भेन द्रव्यप्राप्त्या संभावितेन

बन्धेन सुवर्णादिग्रहणकग्रहणेन । 'अथवा' इति पचान्तरसंज्ञचनार्थः, 'रुकेणं ति' साक्षात्सुवर्णादिग्रहणेनैव, नान्यथा प्रकारान्तरेण, शुद्धारकादिना दीयमानस्याऽवश्यं मूलवतिहेतुत्वेन अस्यैव प्रकारद्वयस्य साधीयस्त्वादिति भावः । इत्यर्थोपाय इति । एवं कामोपायोऽपि स्त्रीषु साम-दान-माधुर्यादिग्रहृतिः । धर्मोपाय एव तु निःशेषोऽपि पारम्पर्येण मोक्षोपाय एव हेतु इति । न चाऽनयोरर्थ-कामोपाययोर्वैच्यमाणार्थ-कामकौशलान्भ्यामभेदः, अर्थकौशलं हि भाण्डस्यैव प्राधान्याप्राधान्यपरिज्ञाननैपुणं तत्पूर्वकश्च संग्रह इति । तथाविधस्यैव भाण्डादेर्ग्रहणाऽग्रहणविधिः सत्यत्वेनैव च व्यवहर्तव्यमिति तु अर्थोपाय इति । तथा कामकौशलं स्त्रीमात्रस्येक्षितकारादिना शुभाशुभभावनिश्चयादिकं, तन्निश्चये तत्संदेहे वा स्वर-वाङ्ममक्रियारवस्त्वलितप्रवृत्तिरप्युपचारात्तत्कौशलम् । स्वदासा हि विराधिताः कदाचिद् ववाद्यनर्थकरणेऽपि प्रवर्तन्ति इति स्वदासाणामेव सर्वप्रयत्नेन चित्ताराधनप्रवृत्तिरेव तु कामोपाय इति । एवं सकलपुरुषार्थोपायानवगम्य तथैव प्रवर्तमानस्योपायाविसंबादः । इति नाथार्थः । १५ ॥

अथ भावाविसंबादमाह—

पिङ्ग-माह-भङ्गणि-भाउ य, भावं संवयइ जेण तं कुळा । अहवा वि परुविंते, जहट्टियं पद्मविज्जा उ ॥

व्याख्या—'पितृ-मातृ-भगिनी-आतृणां' प्रतीतानां, 'भावः' प्रियाप्रियादिषु शुभाशुभादिषु परिणामः, संवदति, तद्विरुद्धभावान्तरानुत्पादेन संघटते येन केनापि कृतेन सता प्रियादिविषयदानादानादिना तदानादिकं 'कुर्याद्'

व्यर्थः, 'न' नैव ते श्राद्धाः, 'तु' पुनरर्थो योजित एव, 'संग्रहणं' भाण्डशालादिषु बहुकालस्थापनम् 'इच्छन्ति' अमिलयन्ति कर्तुमिति शेषः । न चात्र 'वत्साहणं तु संग्रहणं' इति भाष्येण विरोधः शङ्कनीयः, तत्र हि खादन-भरणा-र्जनोपायत्वमात्रं, न तु तत्संग्रहस्य विधेयत्वम् । एतदेव च 'इच्छाद् अशुवाद्' इत्याद्याभिदधता तत्रैव स्पष्टीकृतम्, तथा-विद्याऽद्यादिभ्यवहारार्था हि प्रचुरतरत्रमादिजीवास्त्यन्तसंसर्गितमद्यया भगवत्यादिषु लाक्षावाणिज्यत्वेन प्रतिपादनात् । विधेयाविधेयत्वचिन्ता तु द्रव्योपायाणां सूत्रे, तत्र च व्यक्तो निषेधस्तत्संग्रहस्य । न च व्याख्येयसूत्रनिषिद्धं भगवत्यादि-चीन इति व्यवस्थितम् । इति गार्थार्थः ॥ १४ ॥

तथा—

अंगोवारि उद्धारं, निच्छद् अहलाभयं सुणोऊणं । धेवेण वि लाभेणं, वंघेणं अहव रुक्केणं ॥ १५ ॥

व्याख्या—'अङ्गं' श्राद्धकस्य शरीरं, तदुपरीति-तदेव लग्नकं विधाप विधासातिशयाद् यदीयते तद् अङ्गोपरी-रमुच्यते । तादृशहृदारकमुपवस्वरूपम् 'अतिलाभदं' प्रचुरतरद्रव्यायनिदानं 'खात्वा' मनसा विभाव्यापि 'नेच्छति' नामिलयति दातुमिति शेषः । कथं तर्हि ददाति ? इत्याह—'स्वोक्तेनापि' अन्वीयसाऽपि लाभेन द्रव्यप्राप्त्या संभावितेन

‘ न कुर्याद् ’ विदध्यान्नैव । अमुमेवार्थं स्पष्टप्रतिपत्तये व्यतिरेकेणाह—‘ किं पुनरिति ’ किन्तु येन पूर्वोदितकलहादिपरिहारलक्षणेन कृत्वेन ‘ स्थिरः ’ प्रतिपत्तिकालाद् दृढवरो ‘ भवति ’ जायते भावस्त्वद् ‘ करोति ’ विषये आहः । पुनः करणक्रियामिधानं भिन्नवाक्यपत्वाद्दृष्टमिति । न चाऽस्यापि वक्ष्यमाणधर्मानुगतभावकौशलादभेदः, तद्धि इङ्गितादिना भावज्ञानं मुख्यतः, उपचारतस्तु तत्पूर्वकं स्थिरीकरणादिकम् । अयं तु भावस्थिरीकरणहेतुक्रियाविशेषरूपः । तदत्र क्रियायाः प्राधान्यं, तत्र तु ज्ञानस्य प्राधान्यमिति भेदः । इति गार्थार्थः ॥ १७ ॥

समस्तपुरुषार्थदा जिनवरेन्द्रवाणी च या, कषयविरतिर्यथा कलुषसन्ततिच्छेदिनी ।

अजुव्यवहृतिः सदा भवति कस्य हंसीव सा, न मानसविहारिणी स्फुरद्गणपपुण्याश्रियः ॥ १ ॥

इति युगप्रवरागमभीमज्जिनपतिसूरिशिष्यलेखविरचित्वायां षट्स्थानकहृत्तो अजुमातिव्यवहरणं नाम चतुर्थस्थानकं

विवरणतः समाप्तम् ॥

—श्रीः—

अथ गुरुशुश्रूषानामकं पञ्चमं स्थानकम् ।

उक्तं सप्रभेदमजुमतिव्यवहरणम् । अथैतस्यैव प्रधानकारणभूतां गुरुशुश्रूषां सप्रभेदामाह—

विदध्यात्, मावमिति द्वितीया प्रथमायै प्राकृतत्वात् । साधर्मिकाणां हि पित्रादीनां सर्वत्र प्रिये पुत्रादौ साधर्मिकादौ च सर्वप्रयत्नन दानादिकं, तत्प्रत्यनीकेषु च मानश्रयादिकम्, असाधर्मिकाणां तु स्वकीयधर्मानुगतभावाऽबाधया प्रधानवत्त्वादिदानेन तद्विचारवर्जनमाश्रयं, तत्प्रियपुत्रादौ तथैव दानादिकं विदधानस्तद्भावाऽविसंबादको भवेदिति भावः । न चाऽस्य वक्ष्यमाणेहलोकगुरुश्रूयया अभेदः, सा हि पित्रादीनामेव क्वचिद्दानादौ प्रवर्तमानानां देयसंपादनादुपचारेण मनः-बाऽपीति 'अथवेति भावाविसंबादप्रकारान्तरसंज्ञचनार्थः, अपिर्भिक्षकम्, ततः 'प्ररूपयन्' किञ्चिज्जीवादितत्त्वं कस्यापि पुर उपदिश्यत् भादौ 'यथादिपयं' येन प्रकारेण प्रमाणेन प्रतिष्ठितं तथैव 'प्रज्ञापयेत्' प्रतिपादयेत्, अन्यथा तु स्वकी-यस्य प्रेषावतः भेदुर्वा मावस्य विसंबादः स्यात् । इति गाथार्थः ॥ १६ ॥

तमेव प्रकारान्तरेणाह—

अहिणवधन्माणं वा, जेण विसंवयद् धम्मपरिणामो । न तहा कुब्जा किं पुण, जेण थिरो होइ तं कुणइ ॥

ट्याख्या—'अभिनवधर्माणां' तत्कालप्रतिपक्षविशुद्धार्हमार्गाणां सत्त्वानां चेति पूर्ववत् । येन केनापि

अभ्युपगम्य-परस्परक्रियायशुद्धन्यवहार-वैतथ्यवन्दनपूजाप्रतिक्रमस्याद्याविधिप्रवृत्तिदर्शनादिना 'विसंवदति', विषयतवे धर्मपरिणामो विशुद्धमार्गप्रतिपक्षभ्यवसायः, यत्तदोन्निवामिसंबन्धात्, तत्कृत्यं तेनाभिनवधर्ममात्रोपचातकस्वप्रकारेण

‘ न कुर्याद् ’ विदध्यान्नेव । अमुमेवार्थं स्पष्टप्रतिपत्तये व्यतिरेकेणाह—‘ किं पुनरिति ’ किन्तु येन पूर्वोदितकलहादिपरिहारलक्षणेन कृत्वेन ‘ स्थिरः ’ प्रतिपत्तिकालाद् दृढतरं ‘ भवति ’ जायते भावस्त्वद् ‘ करोति ’ विषत्ते आहः । पुनः करणक्रियामिधानं भिन्नवाक्यत्वाद् दृष्टमिति । न चाऽस्यापि वक्ष्यमाणधर्मानुगतभावकौशलाद्भेदः, तद्धि दृष्टिवादिनाभावज्ञानं मुख्यतः, उपचारतस्तु तत्पूर्वकं स्थिरीकरणादिकम् । अयं तु भावस्थिरीकरणहेतुक्रियाविशेषरूपः । तदत्र क्रियायाः प्राधान्यं, तत्र तु ज्ञानस्य प्राधान्यमिति चेदः । इति गार्थार्थः ॥ १७ ॥

समस्तपुरुषार्थदा जिनवरेन्द्रवाणी च या, कथयविरतिर्यथा कलुषसन्ततिच्छेदिनी ।

ऋजुव्यवहृतिः सदा भवति कस्य हंसीव सा, न मानसविहारिणी स्फुरद्गणयपुण्यश्रियः ॥ १ ॥

इति युगप्रवरागमभीमज्जिनपतिसुरिशिष्यलेशविरचितायां पट्टयानकट्टयो ऋजुमतिव्यवहरणं नाम चतुर्थस्थानकं

विवरणातः समाप्तम् ॥

—ॐ—

अथ गुरुशुश्रूषानामकं पञ्चमं स्थानकम् ।

उक्तं सप्रभेदमृजुमतिव्यवहरणम् । अथैतस्यैव प्रधानकारणभूतां गुरुशुश्रूषां सप्रभेदाभाह—

विदध्यात्, भावमिति द्वितीया प्रथमाप्ये प्राकृतत्वात् । साधर्मिकाणां हि पित्रादीनां सर्वत्र प्रिये पुत्रादौ साधर्मिकादौ च सर्वप्रयत्नेन दानादिकं, सत्प्रयत्नीकेषु च मानश्रंशादिकम्, असाधर्मिकाणां तु स्वकीयधर्मानुगतभावाऽवाधया प्रधानव-
 स्थादिदानेन वधिचावर्ज्यमाश्रयं, तत्प्रियपुत्रादौ तथैव दानादिकं विदधानस्त्वन्नावाऽविसंवादको भवेदिति भावः । न
 वाऽस्य वक्ष्यमाणे हलोकुशुश्रूषया अभेदः, सा हि पित्रादीनामेव कचिद्दानादौ प्रवर्तमानानां देयसंपादनाद्युपचारेण मनः-
 समाधानायादनरूपा, अयं तु तत्प्रियपुत्राद्युपचारेणोति भेदः । लौकिकभावाऽविसंवादं प्रतिपाद्य लोकोचरमप्याह—‘अय-
 वाऽपीति’ अयमेति भावाविसंवादप्रकारान्तरसंज्ञचनार्थः, अयमिभंजक्रमः, ततः ‘प्ररूपयन्’ किञ्चिज्जीवादि तत्त्वं कस्यपि
 पुर उपदिश्यन् श्राद्धो ‘ययारिपतं’ येन प्रकारेण प्रमाणेन प्रतिष्ठितं तथैव ‘प्रज्ञापयेद्’ प्रतिपादयेद्, अन्यथा तु स्वकी-
 यस्य प्रेषावतः भेदुर्वा भावस्य विसंवादः स्यात् । इति गायार्थः ॥ १६ ॥

तमेव प्रकारान्तरेत्याह—

‘अहिणवधम्माणं वा, जेण विसंवयइ धम्मपरिणामो । न तथा कुब्जा किं पुण, जेण थिरो होइ तं कुणइ ॥

व्याख्या—‘अभिनवधर्माणां’ तत्कालप्रतिपक्षविशुद्धार्हन्मार्गाणां सत्त्वानां चेति पूर्ववत् । येन केनापि कलहा-

ऽसम्भवात्—भारवक्रियाद्यशुद्धव्यवहार—वैतयवन्दनपूजाप्रतिक्रमस्याद्याविषप्रशुचिदर्शनादिना ‘विसंवदति’ विषदते
 धर्मपरिणामो विशुद्धमार्गप्रतिपक्षव्यवसायः, यत्तदोर्नित्यामिसंवदन्वात्, तत्कृत्यं तेनाभिनवधर्मभावापवातकत्वप्रकारेण

तृतीयभेदमाह—‘ मावे तु ’ मावविषया पुनरेवं शुश्रूषा ‘ तयोः ’ पित्रोः, ‘ अनुकूलं ’ मनःप्रसादसंपादकं देवद्रव्य-
संपाचि—च्छन्दानुवर्तनादिकमनुसरति—करोतीति, ‘ दानादिषु ’ ताम्र्यामेव विधीयमानवान्धवादिविषयाभीप्सिताहारादि-
धितरणादिषु, एतदपि विशेषतः साधर्मिकादिविषयदानादौ बोद्धव्यम् । इति गार्थार्थः ॥ २ ॥

अथ लोकोत्तरगुरुंस्त्वच्छुश्रूषामेदांश्चाह—

अहवा वि गुरु सन्मत्त—दायगा ताण होइ सुस्सूसा । इंताणभिमुहगमणं, उट्ठाणं उट्ठिएसु च ॥ ३ ॥

व्याख्या—अथवेति पदान्तरे, ‘ गुरवो ’ गौरवार्हः सन्मयकत्वदायका भवकोटाकोटीदुरापतत्त्वार्थविषयतयेति प्रत्य-
योत्पादकाः, तेषां ‘ भवति ’ जायते ‘ शुश्रूषा ’ उपास्तिः कर्तव्येति शेषः । तत्रापि सेवां तावदाह—‘ आगच्छताम् उद्यत-
विहारेण देशान्तरादेरागमनं विदधतां गुरुणां क्वचिद् ’ अभिमुखगमनं ‘ संमुखीनं यानम् ’ उत्थानं ‘ ससंभ्रममासनस्य-
जनम् ’ उत्तिष्ठतेषु ‘ ऊर्ध्वस्थितेषु पुनः । इति गार्थार्थः ॥ ३ ॥

तथा—

विस्सामणाइ सम्मं—ठियाणाऽणुव्वयणमेव जंताणं । संपाडणमेयाणं, सप्पिच्छियाणं विसुद्धाणं ॥ ४ ॥

व्याख्या—‘ विश्रामणं ’ स्वाध्यायादिश्रान्तानां त्रिविधसंवाधनतया शरीरश्रमापनोदनम्, आदिशब्दात्तथाविधाऽन्य-
वैयाघ्रन्यभेदग्रहणं, तत् ‘ सम्पक् ’ भावसारं त्वगादिमुखहर्तुत्वेन वा ‘ स्थितानां ’ सुखासनासीनानाम् ‘ अनुव्रजनमेव ’

गुरुमुस्तुसा तिविहा, सेवासंपादणेण भावे य । इहलोय गुरु पियरो, सुस्तुसपुं कुणइ तापुं ॥१॥

ट्याख्या—‘गुरुणा’ पूर्वोक्तस्वरूपाणां ‘शुधूपा’ सामान्येन पर्युपासना ‘त्रिविधा’ त्रिप्रकारा । सेवासंपादने-
नेति । ‘शिरोनमनाञ्जलिप्रग्रहसमासन्नसदावस्थिति-ससंभ्रमादेशादिविधानं सेवा’, ‘वाञ्छिताहारानादिसकलवस्तुभिस्त्वै-
दपरिज्जनादिकार्यसंपादनमेव च संपादनम्’, तान्त्र्यां ते एव वा शुश्रूषा, एकवचनं प्राकृतत्वात् समाहाराद्वा । ‘भाव आत्म-
परिणामपदोप’, तदेतद्विशिष्टदान-संभानादिरपि भावः, तत्र च तद्विषये च शुश्रूषेति प्रकृतम् । भावस्य च भिन्नविभक्तिवत्त्वेन
भेदेन चोपन्यासः पूर्वद्रव्यनंपाद्यत्वात् प्राधान्यरूपापनार्थः । गुरुशुश्रूषेत्युक्तम्, तत्र च ‘इहलोके’ एतद्भवे एवाऽचिन्त्य-
महिमोचिन्तनीयकल्पसदभेदप्रभृतिसकलपुरुषार्थसंपाचिनिमित्तजन्यसंपादकत्वाद् ‘गुरु’ गौरवाद्वा ‘पितरौ’ माता-पि-
तरौ, तद्वत्त्वयोः ‘शुधूपणं’ पूर्वोपदर्शितविशिरोनमनादिसेवा लक्षणमादरतः ‘करोति’ विधत्ते । अनेन च सामान्यवचनेन
प्रायः शुधूपाभेदः प्रतिपादितः । इति गाथार्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीय-तृतीयावाह—

आहार-वरध-सयणा-इएसु-उज्जमइ इच्छियतरेसु । भावे उ ताणमणुकूल-मायरे दाणमाईसु ॥२॥

ट्याख्या—‘आहार-यक्ष-शयनादिकेषु’ भोजना-ऽऽच्छादन-शय्यो-पवेशना-ऽ-लंकारादिषु, ‘ईत्सितवतरेसु’ मनोहा-
रितयाऽत्यन्तप्रेमैव ‘उपच्छति’ सर्वादरेणोपमं करोति, तयोः संपादयत्येतान् इत्यर्थः । अनेन द्वितीयभेद उक्तः । अथ

‘ मावे तु ’ मावविषया पुनरेवं शुश्रूषा ‘ तपोः ’ पित्रोः, ‘ अनुकूलं
वृत्तीयमेदमाह—’ मावे तु ’ मावविषया पुनरेवं शुश्रूषा ‘ तपोः ’ पित्रोः, ‘ अनुकूलं
संपाचि—च्छन्दानुवर्तनादिकमनुसरति—करोतीति, ‘ दानादिषु ’ ताम्यामेव विधीयमानवान्ववादिविषयाभीष्टमवाहारादि-
विवरणादिषु, एतदपि विशेषतः साधार्मिकादिविषयदानादौ बोद्धव्यम् । इति गाथार्थः ॥ २ ॥

अथ लोकोत्तरगुरुस्तच्छुश्रूषामेदोमाह—
‘ इन्ताणभिमुह्यगमणं, उट्टाणं उट्टिषु च ॥ ३ ॥

अहवा वि गुरु सम्मत्त—दायमा ताण होइ सुस्सूत्ता । इन्ताणभिमुह्यगमणं, उट्टाणं उट्टिषु च ॥ ३ ॥
अथ लोकोत्तरगुरुस्तच्छुश्रूषामेदोमाह—
‘ इन्ताणभिमुह्यगमणं, उट्टाणं उट्टिषु च ॥ ३ ॥

अहवा वि गुरु सम्मत्त—दायमा ताण होइ सुस्सूत्ता । इन्ताणभिमुह्यगमणं, उट्टाणं उट्टिषु च ॥ ३ ॥
अथ लोकोत्तरगुरुस्तच्छुश्रूषामेदोमाह—
‘ इन्ताणभिमुह्यगमणं, उट्टाणं उट्टिषु च ॥ ३ ॥

अहवा वि गुरु सम्मत्त—दायमा ताण होइ सुस्सूत्ता । इन्ताणभिमुह्यगमणं, उट्टाणं उट्टिषु च ॥ ३ ॥
अथ लोकोत्तरगुरुस्तच्छुश्रूषामेदोमाह—
‘ इन्ताणभिमुह्यगमणं, उट्टाणं उट्टिषु च ॥ ३ ॥

अहवा वि गुरु सम्मत्त—दायमा ताण होइ सुस्सूत्ता । इन्ताणभिमुह्यगमणं, उट्टाणं उट्टिषु च ॥ ३ ॥
अथ लोकोत्तरगुरुस्तच्छुश्रूषामेदोमाह—
‘ इन्ताणभिमुह्यगमणं, उट्टाणं उट्टिषु च ॥ ३ ॥

अहवा वि गुरु सम्मत्त—दायमा ताण होइ सुस्सूत्ता । इन्ताणभिमुह्यगमणं, उट्टाणं उट्टिषु च ॥ ३ ॥
अथ लोकोत्तरगुरुस्तच्छुश्रूषामेदोमाह—
‘ इन्ताणभिमुह्यगमणं, उट्टाणं उट्टिषु च ॥ ३ ॥

पथादृगमनमेव, न तु विश्रामणादिकं यातां-गच्छतां कयाचिद्विहारकमाद्यर्थमिति पूर्वोदितपित्राद्यपेक्षया विशिष्टतरश्चिरानमना-
 दिदमादधान एव एतद् गुरुषु साविशयं विदधातीति भावः । न चाऽस्य गुर्वभिमुखगमनादर्जावोपमर्दननिमित्तत्वेन
 ब्रह्मभीषीनतीति धात्पम्, सामान्यसाधूनामपि विषये “ अभिमुखगमणमासखं० ” इत्यादिना सिद्धान्ते तस्याऽभिधानात् ।
 यथादीनामपि समस्तस्वसैन्यादिसनाथानामेव गुरुषु प्रतिपत्त्यविशयख्यापनार्थं वन्दनादिनिमित्तं गमनश्रवणाच्च । विश्राम-
 णादिकमपि आदृत्य यदुक्तं तद् गुर्वादिविषयभक्त्यविशयख्यापनार्थम् । गुर्वादयस्तु कदाचित्गुह्यालम्बनेनैव तद् कारय-
 न्तीति । अथ संपादनमाह-‘ संपादनं ’ स्थानान्तरादाहृत्य संघटनम्, ‘ एतेषां ’ गुरुणां सपरिकराणाम् । कस्य संपादनम् ?
 इत्याह-‘ समीक्षितानाम् ’ अभिवाञ्छितानामाहारादीनां, ‘ विशुद्धानां ’ प्राप्तुकैपयिष्याताम् । इति न्यायार्थः ॥ ४ ॥

अथ माधुगुण्यामाह—

भावाणुवत्तपं तह, सवपयत्तेण ताण कायव्वं ।

तथाकथा—‘ भावानुवर्तनं ’ तेषां कञ्चिद्गन्ध्याख्यानादौ प्रवर्तमानानामासुक्कन्धेन तदभिप्रायाजुष्टचिच्छन्दोऽनुवर्त-

नादिकं ‘ तथेति ’ सहचयाप्यो गाथादौ द्रष्टव्यः, ‘ सर्वप्रयत्नेन ’ शारीर-वाचिक-मानस-दान-सम्मानादिसमस्तत्वादरेण

‘ तेषां ’ सहगुरुणां ‘ कर्तव्यं ’ विधेयं भवतीति गम्यते । कस्मादेवम् ? इत्यत आह—‘ सम्यक्त्वदायकानां ’ सदुपदेशदानेनाऽ-

नन्वस्तथाप्येष्वाऽमन्दपरमानन्दसंपादकसम्यग्भावोत्पादकानां ‘ दुष्प्रतीकारं ’ प्रतिकर्तुं दुःखकथं ‘ यतो ’ यस्मात्कारणात्

दुष्प्रतीकारं ’ प्रतिकर्तुं दुःखकथं ‘ यतो ’ यस्मात्कारणात्

‘मणितम्’ उक्तमागमे गणधरादिभिः । इति गाथार्थः ॥ ५ ॥

यदुक्तं तदेवाह—

‘सम्मतदायगाणं दु-पडियारं भवेसु बहुषु । सव्वगुणमेलियाहिं वि, उवयारसहस्सकोडीहिं ॥ ६ ॥

व्याख्या—‘सम्पक्वदायकानां दुष्प्रतीकारम्’ इति पूर्ववत् । कुत्र कैर्दुष्प्रतीकारम् ? इत्यत आह—‘भवेषु मनुज-
देवादिजन्मसु’ बहुषु ‘संख्यातिक्रान्तत्वेन प्रभूतेषु वर्तमानाभिः’ ‘सर्वगुणमेलिताभिः’ द्विगुण-त्रिगुणाभिः, यावद्-
नन्तगुणाभिरपीत्यर्थः, उपकारसहस्रकोटीभिः भवे विधीयमानदान-संमानादिगुणान्तरकोटीसहस्रैरपि तदुपकारसंवादको-
पकारान्तरकरणाऽभावादिति भावः । तदुक्तम्—“दुष्प्रतीकारौ माता, -पितरौ-स्वामी गुरुश्च लोकेऽस्मिन्” तत्र गुरुरिहाऽमुत्र
च सुदुष्करतरप्रतीकारः । तर्हि सर्वथा तेषां प्रतिकर्तुमशक्यमेव, उत कथाञ्चिच्छक्यमपि ? तत्रोच्यते-कथाञ्चित्सम्पक्वत्वादेः
प्रतिपत्तितानां तत्रैव पुनः स्थापनेन, नान्यथा । तदुक्तम्—“जो जेण जन्मि ठाण्णिमि ठाविओ दंसणे व चरणे वा । सो तं
तओ जुयंतं-मि वेव ठविडं भवे निरणो ॥ १ ॥ ” तदेवं परमोपकारिषु गुरुषु सर्वोदरेण शुश्रूषा संगता ।
इति गाथार्थः ॥ ६ ॥

हेयोपादेयतत्त्वावगातिसुखाविधावुच्छन्नसद्दीपकीला, स्थूलाज्ञानान्धकारारस्तरणादिनमण्यप्रोच्यदुद्धा-

मदीप्तिः ।

सर्वनिर्वार्थसार्थान् करकमलगतानादधानैव सत्यः, शुश्रूषा सद्गुरुणां किमिह न फलति प्राणभाजां
प्रसन्ना ॥ १ ॥

एषि शुगमप्रयत्नागमर्माज्जिनपथिविरेशिष्यक्षेत्रशिवरचितायां पदस्थानकवृत्तौ गुरुशुश्रूषास्थानकं पञ्चमं विवरणतः समाप्तम् ॥

अथ प्रवचनकौशलाख्यं षष्ठं स्थानकम् ।

उक्त्वा गुरुश्रूषा; तस्या एव प्रधानं कार्यं प्रवचनकौशलमाह—

पथयणकोसलं पुण, छन्दमेयं तं समासओ भणियं । सुचे जिणिंदभाणिए, कोसल्लं ताव पढमं तु ॥१॥

व्याख्या—‘ प्रवचनकौशलं ’ जिनशासनरहस्यनैपुण्यं; तदनुसारिभद्रान-प्ररूपणबहुमान-तदर्थानुष्ठानादिव्यव-
हारोऽपि उपचारात्कौशलम् । ‘ पुनः ’ इत्यनेन गुरुश्रूषाया एवद्विनिचि । ‘ वद्भेदं ’ पदप्रकारं सूत्रादिविषयभेदात् ।
तदुक्तवत्—‘ ज्ञेयसासयनिउणचं, एयं बुच्चइ तहा छमेयं च । सुचत्थे उस्सभागा,—उववायववहारमावे य’ ॥ १ ॥ ‘ तद्-
इत्यागमप्रसिद्धं, ‘ समासतः ’ संक्षेपेण, मूलभेदापेक्षया वद्विषयम् अवान्तरभेदानां बहुत्वात् । अथवा प्रवचनकौशलम्
अथोच्यते इति शेषः; ‘ पुण छन्दमेयं तं ’ ति, तत्पुनः समासतः वद्भेदमित्येवं योजनीयम् । ‘ भणियतम् ’ उक्तं गणधरादि-

मिरिति गम्यते । तत्रापि सूत्रे एव समस्तजन्तुजातहिताऽर्धभागधमागोपनिबद्धाऽविरुद्धार्थशब्दसंदर्भरूपे एव जिनेन्द्रमणित्वे
 अर्थवत्स्वीर्षकरोपदिष्टे; शब्दवत्सु गणधरद्वयेऽपि परम्परया तीर्थकरोपदिष्टत्वमेव । तदुक्तम्—“ अर्थं भासह अरिहा, सुचं
 गंधान्ति गणहारा निज्जं ” इति । कौशलं तदुपदिष्टत्वज्ञाननैपुणम् । तावच्छब्दः क्रमार्थः । अर्थकौशलाद्यपेक्षया ‘ प्रथमं
 पूर्व, ‘ तुः ’ एवकारार्थो योजित एव, सूत्रस्यादिश्रुतिपादकत्वेन प्राधान्याविवक्षया तत्कौशलस्य प्रथममभिधानम् ।
 इति गाथार्थः ॥ १ ॥

तदेवाह—

‘ जाणह जिण्णिदमणियं, एयं पुब्बावरेण अविरोहा । एयं पुब्बावरवाहियं तु जिणभासियं तं नो ॥ २ ॥

व्याख्या—‘ जानाति ’ सद्गुरुश्रूपादेर्निश्चिनोति ‘ जिनेन्द्रमणित्वं ’ तीर्थकरप्रणीतम् ‘ एवम् ’ प्रत्यक्षोपलभ्य-
 मानमाचाराङ्गादिकम्, कुतः ? इत्याह—पूर्वापरेणाऽविरोधात्, सूत्रपूर्वभागेपदिष्टोऽर्थोऽहिंसादिरूपचारात् पूर्ववत्पुण्यते, एवमप-
 रोऽप्यर्थ एव । ततश्च पूर्वस्यापरेण हिंसादिश्रुतिपादकत्वेनाऽविरोधादानिषेधनात् । नहि पूर्वमहिंसादकं प्रतिपाद्य पञ्चाहिंसा-
 दिर्कं प्रतिपादयत्येवमिति भावः । एतदेव च जिनेन्द्रमणित्वमित्याभिप्रेतवताऽभिव्यञ्जितं वितथाविरुद्धाभिधानाऽव्यभिचारि-
 कारणरागादिदोषजोषिरामणयो हि जिनेन्द्राः । ते चाप्ताः कथं विरुद्धं मापिष्यन्त इति । यथा च वीतरागस्याऽविरुद्ध-
 मापित्वमेव तथा प्रथमस्थानकविवरणेऽभिहितमिति । ततश्च पूर्वापराविरुद्धं यत्सूत्रं तदेव जिनेन्द्रमापितमेवेति निश्चिनोतीति ।

सर्वान्वार्थसाधार्न कस्कमलगतानादधानैव सवः, शुश्रूषा सदगुरुणां किमिह न फलति प्राणभाजां

प्रसन्ना ॥ १ ॥

एति शुगप्रवरागमर्माजिनपविसिरिशिष्यत्वेराधिरचिगायां पदस्थानकवृत्तौ गुरुशुश्रूषास्थानकं पञ्चमं विवरणतः समाप्तम् ॥

अथ प्रवचनकौशलाख्यं षष्ठं स्थानकम् ।

उक्त्वा गुरुश्रूषा; तस्या एव प्रधानं कार्यं प्रवचनकौशलमाह—

पवयणकोसलं पुण, छन्दमेयं तं समासओ भणियं । सुचे जिहिदभणिए, कोसलं ताव पढमं तु ॥१॥

व्याख्या—‘ प्रवचनकौशलं ’ जिनशासनरहस्यनैपुण्यं; तदनुसारिभद्रान-प्रवयणबहुमान-तदर्थानुष्ठानादिव्यव-
हारोन्नीप उपचारात्कौशलम् । ‘ पुनः ’ इत्यनेन गुरुश्रूषाया एवमिन्निति । ‘ पदमेदं ’ पदप्रकारं सूत्रादिविषयभेदात् ।
तदुक्तम्—“ विप्रसासणनिदणत्वं, एयं बुद्धइ तहा छमेयं च । सुत्तये उस्सग्गा,—उक्त्वायववहारमावे य” ॥ १ ॥ ‘ तद् ’
इत्यागमप्रासिद्धं, ‘ समासतः ’ संक्षेपेण, मूलभेदापेक्षया पदविषयम् अवान्तरभेदानां बहुत्वात् । अथवा प्रवचनकौशलम्
प्रधान्येव इति शेषः; ‘ पुण छन्दमेयं तं ’ ति, तत्पुनः समासतः पदभेदमित्येवं योजनीयम् । ‘ भणितम् ’ उक्तं गणधरादि-

शिवाय कल्पते, न तु वैरस्याभी-सङ्गमस्थविरादिविहितबृहत्काराणिकर्चैत्यभाकिनित्यवासितवाद्यालभ्यनपरिश्रहणेत्येवंरूपः । तथा
 च तत्रैवोक्तम्—“आलंबयेण केणह, जे अन्ने संजयं पमायन्ति । न हु तं होइ पमाणं, भूयत्यग्वेसणं कुञ्जा ” ॥ १ ॥
 तथेति समुच्चये, निगृह्यते परवचनं निराक्रियतेऽनेनेति निग्रहः प्रत्युत्तरवाक्यम् । ततो यस्मात्कारणादेव चायं चात्र निग्रहो
 निराकरणवचनम्—“उहावणा परेसिं सा तित्यउन्मावणं च वञ्छन्नं । न गण्णिति गण्येमाणा पुण्वुन्वियपुप्फमहिमं च
 ॥ १ ॥ ततो यद्येवत्परवचनं न स्यान्नैतस्य निग्रहः स्याद्, अस्ति चायं निग्रहः, इत्येवंरूपात्तकारिभिश्चिनोति नूनं “चेहय-
 पूया किं ” इत्यादिकं परवचनमेवेति । यद्यप्यत्र तदर्थपर्यालोचनेनैव पूर्वपक्षोत्तरापक्षत्वानिर्णयः, तथापि नैतदर्थकौशलं, तद्-
 द्वाराणाभ्येतत्परवचनमेतदुत्तरवचनमित्येवंरूपतया सूत्रस्यैव प्राधान्येन प्रतीतेः सूत्रकौशलमेवेति । उपलब्धं चैतद् कल्यादि-
 वञ्छेदश्रुतोक्तानां व्यवहारनिश्चयनयस्वसमयपरसमय-संज्ञादिस्त्राणां तदुच्चारणाविषेय । तदुक्तम्—“सकाहसुचाण व,
 झगायंगाहयाण वेगयरं । उत्सगाज्जवायाण व, एगपरमिमं ति जं सुणह ॥ १ ॥ पयवक्काण सञ्छेयं, उदत्तअणुदत्तमा-
 हवन्नाणं । जं उच्चायाणमणहं, एयं वा सुत्तकोसल्लं ” ॥ २ ॥ इति गाथार्थः ॥ ३ ॥

अथ सूत्राभिधेयत्वादर्थस्य तत्कौशलमह—

अर्थे य कोसल्लं, पुण अणुवउत्ताहभासियमिणं तु । एयं उवउत्तेण, तिएण भणियं वियाणाहि ॥ ४ ॥
 व्याख्या—सूत्रे तावदुक्तं कौशलम् । ‘अर्थे’ तदभिधेये पुनरेतत्कौशलं यद् गुणविधीयमानव्याख्यानादौ सता-

उपलब्धं च तद्, तेन शेषद्वयलक्षणयोगादपीति द्रष्टव्यम् । तच्चेदम्—“ पुन्यावरसंजुतं, वेरगकरं संततमावेकद्वं । पोरारु-
मदभागर-भासानिययं भवद् सुतं ॥ १ ॥ इति अन्येन प्रतिपादितोऽप्यर्थः पुनर्व्यतिरेकेण प्रतिपाद्यमानः सुदृढसंस्कार-
कार्यं भवतीति व्यतिरेकमाह—‘ एतच्च ’ एतत्पुनः श्रुति-स्मृति-ग्रन्थापारमितादिकं ‘ पूर्वापरवाधितं ’ “ न हि स्यात् सर्व-
भूतानि ” इत्याद्याभियानेऽपि पूर्व, पश्चाद् यागादौ पशुसमालमनाद्याभिधायकत्वात् । ‘ तुः ’ पुनरर्थो योजित एव । यस्मा-
त्पूर्वापरवाधितं ‘ तद् ’ ‘ तस्माद् ’ जिनमापितं नो ‘ नैव एतदिति । अत्रापि पूर्ववज्जिनशब्दोपादानमाप्तरवव्यञ्जनार्थमेव,
ततः कथमेवंविधं धीतरागो भूयादिति निश्चिनोति । इति भाषार्थः ॥ २ ॥

किञ्च—

परवयपं वा एयं, जनिरथमासंकिपं न टिय पक्खो । जग्हा अयमहिगारो, एस तहा निग्गहो जग्हा ॥३॥

व्याख्या—‘ परवचनं वा ’ पूर्ववत्वादिवाक्यम् ‘ एतद् ’ इति वा जानाति स्रज्जकौशलवानिति प्रक्रमः । कुत

एतद् ! इत्याह—‘ यद् ’ यस्माद् एतस्मिन् वाक्ये ‘ आशाङ्कितं ’ निषिद्धमपि कर्तव्यतया प्रसञ्जितम् । यथा—“ चेह्यपूया
किं वहर-सामिणा सुणियपुण्वसारिणं । कया पुरीए तइया, सुक्खंमं सा वि साह्वं ” ॥ १ ॥ यदा आशाङ्कितमेवेतादिति
जानाति तदाऽन्तेनैवापमाशाङ्कितरूपः स्थितः पचसिद्धान्तप्रतिष्ठितार्थवचनलक्षण इत्यपि जानातीति नम्यते । एतदपि कुतः ?
इत्यहं आह—‘ यस्मादपमाधिकारः, ’ एषोऽर्थविशेषाभिधानप्रक्रमः साधनामसदालम्बनपरिहारेणैव विवृद्धश्रुतिसंयमः

शिवाय कल्पते, न तु वैरस्वामी-सङ्गमस्थविरादिविहितवृहत्कारणिकचैतन्यभक्तिनित्यवासित्वाद्यालम्बनपरिग्रहणेत्येवंरूपः । तथा
 च तत्रैवोक्तम्—“ आलयेण केणह, जे अन्ने संजयं पमायन्ति । न हु तं होइ पमाणं, भूयत्थगवेसणं कुञ्जा ” ॥ १ ॥
 तथेति समुच्चये, निगृह्यते परवचनं निराक्रियतेऽनेनेति निग्रहः प्रत्युत्तरवाक्यम् । ततो यस्मात्कारणादेप चायं चात्र निग्रहो
 निराकरणवचनम्—“ उहावणा पोरें सा तित्थउन्मावणं च वञ्छलं । न गणेंति गणमाण्णा पुव्वुविषयपुप्फमहिमं च ”
 ॥ १ ॥ ततो यद्येतत्परवचनं न स्यान्नैतस्य निग्रहः स्याद्, अस्ति चायं निग्रहः, इत्येवंरूपाचकार्कशिखिनोति नूनं “ चेइय-
 पूया किं ” इत्यादिकं परवचनमेवेति । यद्यप्यत्र तदर्थपर्यालोचनेनैव पूर्वपक्षोत्तरपक्षत्वानिर्णयः, तथापि नैतदर्थकौशलं, तद्-
 द्वारेणाप्येतत्परवचनमेतदुत्तरवचनमित्येवंरूपतया सूत्रस्यैव प्राधान्येन प्रतीतेः सूत्रकौशलमेवेति । उपलक्ष्यं चैतत् कल्पनादि-
 बन्धेदश्रुतवक्तानां व्यवहारनिश्चयनयस्वसमयपरसमय-संज्ञादिस्त्राणां तदुच्चारणविधेश्च । तदुक्तम्—“ सन्नाहसुचाण व,
 अंगणगाइयाण वेगयरं । उत्सगाज्जवायाण व, एगयरमिमं ति जं सुणह ॥ १ ॥ पयवककाण सञ्छेपं, उदचअणुदत्तमा-
 इवन्नाणं । जं उच्चायमणहं, एयं वा सुचकोसल्लं ” ॥ २ ॥ इति गार्थार्थः ॥ ३ ॥
 अथ सूत्राभिधेयत्वादर्थस्य तत्कौशलमाह—

अर्थे य कोसल्लं, पुण अणुवउत्ताइभासियमिणं तु । एयं उवउत्तेण, टिएण भणियं वियाणाहि ॥ ४ ॥
 व्याख्या—सूत्रे तावदुक्तं कौशलम् । ‘ अर्थे ’ तदभिधेये पुनरेतत्कौशलं यद् मुखविधीयमानव्याख्यानादौ सता-

उपलक्ष्यं चेतव, तेन द्योपलक्ष्ययोगादपीति द्रष्टव्यम् । तच्चैदम्—“ पुन्यावरसंजुचं, वेरगमकरं संततमविरुद्धं । पोराण-
मदमागार-भासानियमं भवद् सुचं ॥ १ ॥ इति अन्येन प्रतिपादितोऽप्यर्थः पुनर्व्यतिरेकेण प्रतिपाद्यमानः सुदृढसंस्कार-
द्वारयं भवतीति व्यतिरेकमाह—“ एतच्च ’ एतत्पुनः श्रुति-स्मृति-ग्रन्थापरमितादिकं ‘ पूर्वापरवाधितं ’ “ न हि स्यात् सर्व-
भूतानि ” इत्याद्याभिधानेऽपि पूर्व, यथाद् यागादौ पशुसमालम्बनाद्यभिधायकत्वात् । ‘ तुः ’ पुनरर्थो योजित एव । यस्मा-
त्पूर्वापरवाधितं ‘ तत् ’ ‘ तस्माद् ’ जिनमपि तं नो ’ नैव एतादिति । अत्रापि पूर्ववज्जिनशब्दोपादानमाप्तव्यञ्जनार्थमेव,
ततः कथमेवंविधं व्यतिरागो नूयादिति निश्चिनोति । इति गार्थः ॥ २ ॥

चिह्न—

परवयणं वा एयं, जमित्यमासंकिपं न ठिय पञ्चो । जग्हा अयमहिगारो, एस तहा निगहो जग्हा ॥३॥

व्याख्या—‘ परवचनं वा ’ पूर्ववचवादिवाक्यम् ‘ एतद् ’ इति वा जानाति सन्नकौशलवानिति प्रक्रमः । कुत

एतद् ! इत्याह—‘ यद् ’ यस्माद् एतस्मिन् वाक्ये ‘ आशङ्कितं ’ निषिद्धमपि कर्तव्यतया प्रसञ्जितम् । यथा—“ चेह्यपूया
हि वर-साभिषा सुणियपुञ्चसारेणं । कया गुरीए तहया, सुखं गं सा वि साहणं ” ॥ १ ॥ यदा आशङ्कितमेवैवादिति
जानाति तदाऽनेनेवायमाशङ्कितरूपः स्थितः पचसिद्धान्तप्रतिष्ठितार्थवचनलक्षणा इत्यपि जानातीति गम्यते । एतदपि कुतः ?
इत्यत आह—‘ यस्मादयमाधिकारः, ’ एयोऽर्थविशेषाभिधानप्रक्रमः साधूनामसदालम्बनपरिहारेणैव विद्वद्भूतिरसंयमः

शिवाय कल्पते, न तु वैरस्वामी-सङ्गमस्थविरादिवहितवृहत्कारणिकचैत्यभाकिनित्यवासित्वाद्यालम्बनपरिग्रहणेत्येवंरूपः । तथा
 च तत्रैवोक्तम्—“आलंपयेण केषुह, जे अन्ने संजयं पमायन्ति । न ह्नु तं होइ पमाणं, भूयत्थगवेसणं कुञ्जा ” ॥ १ ॥
 तथेति समुच्चये, निगृह्यते परवचनं निराक्रियतेऽनेनेति निग्रहः प्रत्युत्तरवाक्यम् । ततो यस्मात्कारणादपि चायं चात्र निग्रहो
 निराकरणवचनम्—“उहावणा परेसि सा तित्थउन्मावणं च वञ्छन्नं । न गणिति गणेमाणा पुण्वुन्विद्यपुण्फमाहिमं च
 ॥ १ ॥ ततो यद्येतत्परवचनं न स्यान्नैतस्य निग्रहः स्याद्, अस्ति चायं निग्रहः, इत्येवंरूपात्तर्काविशिन्नोति नूनं “चेह्य-
 पूया किं” इत्यादिकं परवचनमेवेति । यद्यप्यत्र तदर्थपर्यालोचनेनैव पूर्वपक्षोत्तरपक्षत्वनिर्णयः, तथापि नैतदर्थकौशलं, तद्-
 द्वारेणारोपेत्परवचनमेतदुत्तरवचनमित्येवंरूपतया सूत्रस्यैव प्राधान्येन प्रतीतेः सूत्रकौशलमेवेति । उपलक्ष्यं चैतत् कल्यादि-
 ळ्छेदश्रुतोक्तानां व्यक्वहारनिश्चयनयस्वसमयपरसमय-संज्ञादिस्त्राणां तदुच्चारणविवेक्ष । तदुक्तम्—“सत्ताहसुत्ताण व,
 अंगाणंगाहयाण वेगयरं । उत्सगाऽववायाण व, एगयरमिमं ति जं सुण्ह ॥ १ ॥ पयवक्काण सञ्छेयं, उदत्तअणुदत्तमा-
 हवन्नाणं । जं उच्चाणमण्हं, एयं वा सुत्तकोसल्लं ” ॥ २ ॥ इति गाथार्थः ॥ ३ ॥

अथ सूत्राभिधेयत्वादर्थस्य तत्कौशलमाह—

अरथे य कोसल्लं, पुण अणुवउत्ताहभासियमिणं तु । एयं उवउत्तेण, टिएण भणियं वियाणाहि ॥ ४ ॥
 व्याख्या—सूत्रे तावदुक्तं कोसलम् । ‘अर्थे’ तदभिधेये पुनरेतत्कौशलं यद् गुणविधीयमानव्याख्यानादौ सता-

स्वयंरवदपगमः, तत्र चाऽनुपयुक्तादिमाधितमेतदिति जानातीति योगः । तत्राऽनुपयुक्तः कार्यान्तरव्यासङ्गादिनाऽप्रणिहित-
मनाः, आदिशब्दात्कथायादिदृष्टिवास्थितादिग्रहः, स हि कदाचिद्विपर्यस्तमपि भाषते व्यासकृत्युपप्लुतविचित्रत्वात्, तत्र अ-
देन मणितं माधितमिदं श्रूयमाणध्वं 'तुः' वाक्यान्तरापेक्षया विशेषणार्थः, तेन एतत्पुनः 'उपयुक्तेन' प्रणिहितमनसा
एतच्च 'स्थितेन' कोपाद्यदोषवचेतसा मणितमिति विशेषेण जानाति, न तु शुभध्वत्संशुभधर्मयमात्रमवबुध्यते इत्यर्थः ।
कौटिल्यसूत्रमेवमन्यन्नापि द्रष्टव्यम् । इति गार्थार्थः ॥ ४ ॥

तथा—

आविहितया वरसकयं, असूयावयणं भणन्ति समयपण्ण । पायच्छित्तं अकण्ठं, गुरुयं वितहंकण् लहुयं ॥ ५ ॥
एवाख्या—'विधिः' आश्लेषदेशः, तद्विपरीतस्तु आविधिः तेन 'कृतं' विहितं चैत्यवन्दनकादिकमनुष्ठानमिति
शेषः, वस्माद् 'वरं' मनाक् श्रेष्ठम् 'अकृतं' सर्वधैवाऽननुष्ठितमिति 'असूयावचनम्' इति पारिणामिकतया वक्तु-
रवभाषनमेतदिति 'भणन्ति' प्रतिपादयन्ति, 'समयज्ञाः' सिद्धान्तरहस्यविद् इत्यपि जानात्यर्थकौशलवान् । कृतः ?
इत्यत आह—'प्रायश्चित्तं' विधुद्विहेतुतपःप्रभृतिकम् 'अकृते' सर्वथाऽननुष्ठिते 'गुरुकं' महत्तरम्, 'वितथकृते' किञ्चि-
दाविष्टकृते पुनः 'लहुकम्' अपभतरमभिहितमागमे इति गम्यते । तथाहि जीतकल्प्याभिप्रायेण "फिदिह सयसुस्सारिय"
इत्यत्र कथञ्चित्प्रभादेन आचार्यादेः सक्तायात् प्रथममेव मिः कायोत्सर्गोत्सारेण वन्दकदाने वा उत्कर्षतोऽपि चतुर्थेषुक-

मेवोक्तम् ; सर्वथाऽप्यकरणे तु चतुर्गुणमिति । ननु यद्येवं तदा कथमविधेर्वैत्यवन्दनाद्युद्दिश्य “ होह य पाप्य सा किलि-
 हुसत्ताणं ” इत्याद्युक्तम् ? अविधिवन्दनकमप्युद्दिश्य “ किहकम्मं पि कुणंते, न होह कियकम्मनिज्जराभागी ” इत्याद्युक्तम् ?
 तस्माद् “ अविधिकृतादकृतं वरम् ” इत्येतन्नाऽस्यवाचनं, समीचीनत्वात् ; इति चेद्, नैवं, शैथिल्याऽशैथिल्यादेरिह
 प्राधान्येन विवक्षितत्वात् । यत्र हि शक्योऽपि शैथिल्यादेरविधना करोति तत्र तत्कारणं विपरीतफलमेवत्यत्र न विप्रति-
 पत्तिः । यत्र तु सम्यक्करणकृतशुद्धिर्लान्यादेरशक्यतः सत् किञ्चिदविधनाऽपि करोति तत्र तत्सफलमेव । इति आशिधि-
 लादिकमाश्रित्य नाविधिकृतादकृतं वरमिति भावः । इति गाथार्थः ॥ ५ ॥

तथा—

नरगाइ मंस-रुहिराइ,—वन्नयां जं पसिद्धिमित्तेणं । भयहेउ इहर तेसिं, वेउठिय्यभावओ न तयं ॥६॥
 व्याख्या—‘ नरकादौ ’ दुर्गत्यादिस्थाने ‘ मांस-रुधिरादिवर्णनं ’ मांसाद्याशिनस्तत्र तच्छरीरोत्कर्तव्यपिशितादिख-
 ण्डान्येव भोज्यन्ते परमाधर्मिकैरित्याद्युपदर्शनं क्रियते श्रुतधर्मेनारकाणां भिति श्रेयः । अथवा नारकादीति उपचारात्तस्या
 नारका एवोच्यन्ते, ततो नारकाणां मांसादीत्यादि योज्यम् ; आदिशब्दाद् वसाधृतादिग्रहः । एतत्सर्वं प्रसिद्धिमात्रेण धातु-
 मयानि पञ्चेन्द्रियशरीराणीति सामान्यजनप्रतीत्यैव ; न तु सिद्धान्तानुसारेण, यद्येवं तत्किमित्युपवर्णनम् ? अत आह ‘ मय-
 हेतोः ’ पिशितादिलोचानां त्रासोत्पादनार्थम् । इतरथेति प्रसिद्धिमात्रं विहाय सिद्धान्तानुसारेण पुनस्तेषां नारकाणां ‘ वैक्रिय-

मावाद् 'वैक्रियत्वाद् । अत्र च शरीर-शरीरिणोः कथंचिदमेवाद् वैक्रियत्वाभिधानं दृश्यम् । अथवा 'वैक्रियभावाद्' वैक्रियशरीरत्वाच्चेष्टा 'न' नैव तन्मांसादिकम् । इति गार्थार्थः ॥ ६ ॥

अथ—

विसयविभागेण पुण, सुचं किंचि जहा उ आयारे । जुन्नं उवगरणं जह, हेमंताहकमे निसरे ॥७॥

एतद्व्याख्या—साध्यायाचारस्य हि 'विषयो' गोचरः साध्यादिः, तस्य 'विभागो' अवान्तरविशेषः स्थविरक-
निर्यादिः । तत्र किञ्चित्पुनः ध्वं तथाविधार्थोपदेशलक्ष्यं विषयविभागेनंदं स्थितामिति जानाति । तदेव सूत्रकारो दृष्टा-
न्त्यार्थमाह—'यथैव' येन प्रकारेण 'आचारे' प्रथमान्ने एतदर्थं सूत्रमस्ति यदुत जीर्णं परिशाटितप्राथम्, उपक्रियते-
बहुपुष्टं संयमोऽनेनैति उपकरणम्—पात्रकपादिभाण्डम्, यदि चेद्भवेत् कथञ्चित्साधोस्त्वदा 'हेमन्तातिक्रमे' शीतकाला-
पगमं 'निःसृजति' परिष्ठापयति साधुः, संयमानुपष्टम्भकत्वेन तस्याधिकरणत्वात् । तथा च तत्र प्रथमश्रुतकन्वाड-
द्वयाप्यनचतुर्थोद्देशकेऽभिहितम् "अहं पुण एवं जाणिञ्जा उवाहकंते खलु हेमंते, गिमहे पडिबले, अहापरिजुभाहं
वरयाहं परिटवजाह" । इति गार्थार्थः ॥ ७ ॥

एतद्व्याख्या—सुलवान् विमृश्यैवंविषयविशेषे क्पचस्थितामिति निश्चिनोति । कथमित्याह—

चोहस उवगरणाहं, अवस्समुत्ताहं ताव जं तेसिं । विसप् निवडह पयं, जिणकप्पीणं अओ तं तु ॥ ८॥

व्याख्या—चतुर्दशसंख्यान्युपकरणानि “पतं पत्तवंधो, पार्येद्वखं च पार्येकेप्ररिया, पडेलहं रर्यचाणं, गुळं पओ
 विचि पंच्छागा ॥१॥ रयहंरयं मुहंरची मरुओ चोर्लपुद्धो य ” । एतानि ‘अत्रयं’ निपमेन ‘उवतानि’ प्रतिपादितानि,
 तावदिति लोकभाषायां भुवधरैर्धार्तयेति शेषः । ‘जं तेसिं ति’ यदिति यस्मात्कारणात् तेषामिति साधूनाम् । तदुक्तम्—
 “चोदस उवगरणाहं भवस्स धरियव्वाहं थेरेहिं ” ति । पाठान्तरपक्षे तु तन्त्रेधिवति आक्षेपु निशीयादिषु, साधूनामिति
 तु प्रक्रमाद् गम्यते । एतदिति संप्रत्युपलभ्यमानतया अत्यचं, तदिति यदुपकरणं परिष्ठापकतयोपात्तं, ‘तुः’ अवधारणे,
 स च जिनकल्पिकानामेवेत्यत्र योज्यते । जिनकल्पिकानामवर्यं चतुर्दशोपकरणवत्तस्य विधानाद्धेतोस्त्वदेतदाचारान्नद्धनं
 जीर्णोपकरणव्युत्सर्गप्रतिपादकं । जिनकल्पिकानामेव केवलोत्सर्गकल्पं, दुरुज्येयानुष्ठानविशेषनिष्ठसाधूनामेव विषये ‘निप-
 तति’ प्रवर्तते इति । ननु अत्येकबुद्धादिरेवात्र किमिति न गृह्यते, तस्यापि विषयविशेषत्वात् ? । नैवम्, अत्येकबुद्धानां
 तावद् विविधनवविधोपकरणवत्त्वस्य जघन्योत्कर्षाभ्यामवर्यभावित्वात्, स्वयंसंबुद्धसाधूनां तु द्वादशविधोपधित्वस्यैव
 प्रतिपादनात्, ततो जिनकल्पिकानामेव “दुग्धा तिग चउक पणमं, नव दस इकारसेव चारसमं । एए अइ विगएव,
 जिणकप्ये हुंति उवाहस्स ” ॥ १ ॥ इत्यादिनाऽष्टविधत्वस्यापि संगमेन जीर्णोत्कर्षाद्युपकरणव्युत्सर्गोऽपि सिद्धान्तव्यापकभा-
 वात्तेयामेवात्र ग्रहणं युक्तमिति स्वरं जिनकल्पिकानामेव तत् । इति गार्थार्थः ॥ ८ ॥

तथा—

अद्वयिन्म उवक्कंते, पसंगओ जअथ साहए अक्खं । तं खलु कडवस्ववयणं, न होइ तं पशुयमवस्सं ॥६॥

उपाख्या—‘अन्यस्मिन्’ कस्मिन्चिदर्थे ‘उपक्रान्ते’ ग्राब्धे प्रतिपादयितुमिति शेषः । ‘प्रसङ्ग(तः)’ इति, तस्यै-
 यार्थस्य कथनानुपपत्तये यत्र स्थाने ‘साधयति’ प्रतिपादयति, ‘अन्यं’ प्रक्रान्तादर्थादर्थान्तरप्रतिपादनम् । ‘खलु’
 निश्चयेन, ‘कटाक्षवचनमिति’ कटाक्षोऽपाङ्गनिरीक्षणं, तदेव यदभिधानं तत्कटाक्षवचनम् । यथाहि संमुखीनं पदार्थ-
 मलोक्षयकं कटुकादिः कमनीयकामिनीप्रभृतिकं तिर्यग्वारिस्थितमपाङ्गेन निरीक्षते, एवं प्रस्तुतमभिधानस्यापि तत्प्रसङ्गे-
 नाऽप्रस्तुतस्य यदभिधानं तद् कटाक्षवचनम् । यथोपनिर्मुक्तौ उपकरणद्वारे—“अज्जत्थविसोहीए, उवगरणं बाहिरं
 परिहरो । अपरिगहो चि भण्णिओ, जिणेहि तिलोक्कंसीहि” ॥ १ ॥ इत्यादिना सूच्छादिरहितः कन्यादिकमुपभुञ्जा-
 नोऽपि अपरिग्रह इति वचनं, तथाविधोपकरणभोगं मोक्षाङ्गवया समर्थयदेव दिगम्बरमतमपाकरोति । तच्चाऽपाकरणम-
 प्रस्तुतमेव, केवलं प्रस्तुतार्थाऽपाक्षकतया तत्प्रसङ्गमात्रेणोपास्यमित्याह—‘न भवति तत्प्रस्तुतमवश्यम्’ इति सुशमम् । अस्य तु
 पुनरुक्तत्वं नाशङ्कनीयम्, उपदेशत्वाद्, व्यतिरेकद्वारेण विनेयानां सुदृढप्रतिपत्तिनिमित्तत्वाद्वा । इति गार्थार्थः ॥ ९ ॥

तथा—

पडिबज्जह जिणदेवं, विरओ देसेण सत्त्वओ वावि । एयं सहावभणियं, जाणइ सो सुत्तकोसल्ला ॥१०॥
 उपाख्या—भो भव्याः ! ‘प्रतिपद्यन्’ आश्रयत्वं मोक्षान्नतया ‘जिनदेवं’ वीतरानदेवताम्, तदाश्रयणस्यैव

परंपरया सुकितहेतुत्वात् । तथा ' विशति ' निष्ठासि च प्राणिवधादोरिति शेषः, ' देशेन ' हत्येकदेशतः स्थूलप्राण्यादद्विविध-
 द्विविधादितश्च । ' सर्वतोऽपि वा ' सर्वप्रकारेण स्थूलसूक्ष्मत्रिविधत्रिविधरूपेण, वाञ्छन्दो द्वयोरपि निष्ठत्योरसाक्षात्साक्षाच्च
 भोक्षिनिदानयोः शकितश्चक्षुःश्रोत्रादिसारेणाश्रयणीयत्वंविकल्पप्रतिपादनार्थः । ' एतद् ' एवंरूपं वचनं ' स्वभावभणितं ' नैसर्गिको-
 पदेशरूपं, न तु मयादिद्वन्नवद् कारणान्तरजम्, इति ' जानाति ' बुध्यते सोऽर्थकौशलवान् श्रावकः अर्थकौशलादिति ।
 अत्रार्थस्य द्वाभिविधेयत्वादुपचारेण सूक्ष्मभेदेनार्थोपादानं द्रष्टव्यं, ततोऽर्थनैपुण्यात् । इति गार्थार्थः ॥ १० ॥

उक्तमर्थकौशलम् । अथाऽर्थविशेषत्वाद्दुत्सर्गापवादयोस्तत्स्वरूपोदाहरणरूपफलप्रतिपादनपुरस्सरं तत्कौशलं गार्था-

नयेणाह—

सामन्नाविही भणिओ, उरसभगो तविवसेसिओ इयरो । पाणिवहाइनिविची, तिविहं तिविहेण जाजीवं । ११
 पुढवाइसु आसेवा, उप्पद्वे कारणमिज जयणाए । मिगरहियस्स ट्टियस्स, अववाओ होइ नायव्वो ॥ १२ ॥
 सव्वन्नुप्पामन्ना, दुद्धि वि एए समासओ मुवस्वं । भिस्सं पत्ता सेवण, कोसस्सं इत्थ नायव्वं ॥ १३ ॥

व्याख्या—' सामान्यः ' सर्वसाध्वादिसाधारणो ' विधिः ' अनुष्ठानं ' भणितः ' प्रतिप्रादितो जिनैः ' उत्सर्गो
 उत्कटः समाचारः । तस्मादेवोत्सर्गाद् ' विशेषितो ' देश-कालादिकारणभेदितः, अथवा स एव तैर्विशेषितः । किमि-
 त्याह—' इतरो ' अपवादः सामान्यविधिवाधारूपो भणितः । उत्सर्गापवादयोरतत्र तत्र साहचर्याभिधानोपलम्भात्

अद्वयिम उवकंते, पसंगओ जरथ साहए अद्वं । तं खलु कडवस्त्वयणं, न होइ तं पशुयमवस्सं ॥८॥

उपाख्या—‘अन्यस्मिन्’ कस्मिञ्चदर्शे ‘उपक्रान्ते’ प्रारब्धे प्रतिपादयितुमिति शेषः । ‘प्रसङ्ग(तः)’ इति, तस्यै-
 वार्थस्य कथनानुपक्षेण यत्र स्थाने ‘साधयति’ प्रतिपादयति, ‘अन्यं’ प्रक्रान्तादर्थादर्थान्तरप्रतिपादनम् । ‘खलु’
 निश्चयेन, ‘कटाक्षवचनमिति’ कटाचोऽपाङ्गनिरीक्ष्यं, तदिव यदभिधानं तत्कटाक्षवचनम् । यथाहि संमुखीनं पदार्थ-
 मलोकायमेव कासुकादिः कमनीयकामिनीप्रभृतिकं तिर्यगवसिस्थतमपाङ्गेन निरीक्षते, एवं प्रस्तुतमभिदधानस्यापि तत्प्रसङ्गे-
 नाऽप्रस्तुतस्य यदभिधानं तत् कटाक्षवचनम् । यथोपनिर्मुक्तौ उपकरणद्वारे—“अज्ज्ञत्थविसोहीए, उवगरणं वाहिरं
 पारितो । अपरिगहो चि मणिमो, जिणेहिं तिलोकरंसीहिं” ॥ १ ॥ इत्यादिना सूक्ष्मादिरहितः कल्पादिकमुपभुञ्जा-
 नोऽपि अपरिग्रह इति पचनं, तथाविधोपकरणभोगं मोक्षाङ्गतया समर्थयदेव दिगम्बरमतमपाकरोति । तच्चाऽपाकरणम-
 प्रस्तुतमेव, केवलं प्रस्तुतार्थाऽयाधकतया तत्प्रसङ्गभोत्रेणोपाचमित्याह—‘न भवति तत्प्रस्तुतमवश्यम्’ इति सुगमम् । अस्य तु
 पुनरुक्तत्वं नाशङ्कनीयम्, उपदेशत्वाद्, व्यतिरेकद्वारेण विनेयानां सुदृढप्रतिपत्तिनिमित्तत्वाद्वा । इति गायार्थः ॥ ९ ॥

तथा—

पडिवज्जह जिणदेवं, विरओ देसेण सत्त्वओ वावि । एयं सहावभणियं, जाणइ सो सुत्तकोसज्जा ॥१०॥
 उपार्था—मो मध्याः । ‘प्रतिपद्यञ्चम्’ आशयञ्चं मोक्षाङ्गतया ‘जिनेदेवं’ वीतरागेदेवताम्, तदाश्रयणस्यैव

परंपरया मुक्तिवहेतुत्वात् । तथा 'विरति' निष्ठा च प्राणिवधादेरिति शेषः, 'देशेन' इत्येकदेशतः स्थूलप्राण्यादेर्द्विविध-
त्रिविधादितश्च । 'सर्वतोऽपि वा' सर्वप्रकारेण स्थूलसूक्ष्मत्रिविधत्रिविधरूपेण, वाशब्दो द्वयोरपि निवृत्त्योरसाक्षात्साक्षाच्च
मोक्षनिदानयोः शक्तिश्रद्धात्रुसारस्याश्रयणीयत्वविकल्पप्रतिपादनार्थः । 'एतद्' एवंपरूपं वचनं 'स्वभावमंशितं' नैसर्गिको-
पदेशरूपं, न तु भयादिद्वयवत् कारणान्तरजम्, इति 'जानाति' बुध्यते सोऽर्थकौशलवान् श्रावकः अर्थकौशलादिति ।
अनार्थस्य द्वाभिवेधयत्वादुपचारेण सूत्रशब्देनार्थोपादानं द्रष्टव्यं, ततोऽर्थनैपुणात् । इति गाथार्थः ॥ १० ॥

उक्तमर्थकौशलम् । अथाऽर्थविशेषत्वादुत्सर्गापवादयोस्तत्स्वरूपोदाहरणरूपफलप्रतिपादनपुरस्सरं तत्कौशलं गाथा-

श्रयेणाह—

सामन्नाविही भणिओ, उरस्सभो तव्विसेसिओ इयरो । पाणिवहाइनिविची, तिविहं तिविहेण जाजीवं ॥ ११ ॥
पुढवाइसु आसेवा, उप्पन्ने कारणिम्म जयणाए । मिगरहियस्स ण्डियस्स, अववाओ होइ नायव्वो ॥ १२ ॥
सव्वन्नुप्पामन्ना, दुद्धि वि एए सभासओ सुवस्वं । मिस्सं पत्ता सेवण, कोसह्वं इत्थ नायव्वं ॥ १३ ॥

व्याख्या—'सामान्यः' सर्वसाध्यादिसाधारणो 'विधिः' अनुष्ठानं 'भणितः' प्रतिपादितो जिनैः 'उत्सर्गः'
उत्कृष्टः समाचारः । तस्मादेवोत्सर्गाद् 'विशेषितो' देश-कालादिकारणैर्भेदितः, अथवा स एव तैर्विशेषितः । किमि-
त्याह—'इतरो' अपवादः सामान्यविधिवाधारूपो भणितः । उत्सर्गापवादयोस्तत्र तत्र साहचर्याभिधानोपलम्भात्

अध्वनिम उवकंते, पसंगओ जरथ साहए अहं । तं खलु कडवस्ववयणं, न होइ तं पशुयमवस्सं ॥८॥

उपाख्या—‘अन्यस्मिन्’ कस्मिञ्चदर्शे ‘उपक्रान्ते’ प्रारब्धे प्रतिपादयितुमिति शेषः । ‘प्रसङ्ग(तः)’ इति, तस्यै-
 धार्थस्य कथनानुपपत्त्यै यत्र स्थाने ‘साधयति’ प्रतिपादयति, ‘अन्यं’ प्रक्रान्तादर्थादर्थान्तरप्रतिपादनम् । ‘खलु’
 निश्चयेन, ‘कटाक्षवचनमिति’ कटाक्षोऽपाङ्गनिरीक्षणं, तदिव यदभिधानं तरकटाक्षवचनम् । यथाहि संमुखीनं पदार्थ-
 मलोक्षयमेव काष्ठकादिः कर्मनीयक्रामिनीप्रभृतिकं तिर्यगवस्थितमपाङ्गेन निरीक्षते, एवं प्रस्तुतमभिधानस्यापि तत्प्रसङ्गे-
 नाऽप्रस्तुतस्य यदीमधानं तत् कटाक्षवचनम् । यथौघनिर्मुक्तौ उपकरणद्वारे—“अजस्रविसोहीए, उवगरणं बाहिरं
 पारंतो । अपरिगहो चि भणिओ, जिणेहि तिलोक्कंदसीहि ” ॥ १ ॥ इत्यादिना सूक्ष्मादिरहितः कन्यादिकमपभ्रुजा-
 नोऽपि अपरिग्रह इति वचनं, तथाविधोपकाशभोगं भोक्षाङ्गतया समर्थयदेव दिगम्बरमतमपाकरोति । तच्चाऽपाकरणम-
 प्रस्तुतमेव, केवलं प्रस्तुतार्थाऽप्राप्तकतया तत्प्रसङ्गमात्रेणोपाक्षिप्त्याह—‘न भवति तत्प्रस्तुतमवश्यम्’ इति सुगमम् । अस्य तु
 दुनश्चरत्वं नाशङ्कनीयम्, उपदेशत्वाद्, व्यतिरेकद्वारेण विनियानां सुदृढप्रतिपक्षिनिमित्तत्वाद्वा । इति नाथार्थः ॥ ९ ॥

तथा—

पटिवज्जह जिणदेवं, विरओ देसेण सत्त्वओ वावि । एयं सहावभणियं, जाणइ सो सुत्तकोसल्ला ॥१०॥
 उपाख्या—भो भग्नाः ! ‘प्रतिपद्यज्जम्’ आश्रयज्जं भोक्षाङ्गतया ‘जिनदेवं’ वीतरागेदेवताम्, तदाश्रयणस्यैव

अप्येवौ मोक्ष इत्युक्तम् । ' समासतः ' समस्तत्वेन आसेवनामपेक्ष्य स्वस्वकालयोः संघटितत्वेन । यदि तु ' सर्वसाधुरत्सर्गो-
 यैव केवलेन सर्वदा प्रवर्तते तदा दुरवस्थानामवश्यंभावित्वाद् संहननानामदृढत्वाद् आधुषां सोपक्रमत्वेनाऽऽत्मनः परिणा-
 मानामपि चञ्चलत्वाद् तीर्थस्यापि नाऽनुवृत्तिः स्यादित्यर्थः । एतदुक्तं भवति—सर्वज्ञो हि परमाप्तत्वात् कस्याप्यहितवादी,
 स चोत्सर्गापवादयोस्तत्तदवस्थादिविशेषेऽनुग्रीयमानयोरपवर्गहेतुत्वमवगम्य तथैव प्रणीतवान् । न चैतदनुपपत्तिकम्, अवस्था-
 विशेषे रोगिणः कटुकौषधाद्युपभोगवद् आधाकर्षिकादिभोगस्यापि संयमशरीरोपष्टम्भकत्वेन हितहेतुत्वाद्, तज्जन्यपातकस्य
 तु पश्चाद् प्रायश्चितादिना सुखशोध्यत्वात् । पुष्टाङ्गस्य तु निर्निमित्तं तदुपभोगः केवलं लौब्धमविर्भावयञ्च हितहेतुः । इत्य-
 श्चैनं स्वस्वकाल एवैतदनुष्ठानादवश्यं मोक्षः प्राप्यत एवेति न कश्चिद्विरोधः । एवमनयोः स्वरूप-फलविज्ञानपूर्वकं मिश्रं
 पूर्वोक्तयुक्त्या परस्परसंघटिताप्राप्तयोः सेव्यत्वेन सन्निहितीभूतयोरारसेवनमनुष्ठानं यत्तद् कौशलं नैपुण्यमत्र इत्युत्सर्गापवा-
 दयोर्ज्ञातव्यं—बोद्धव्यं श्रावकेण । इति गाथात्रयार्थः ॥ ११-१२-१३ ॥

उक्ते समाचारविशेषरूपोत्सर्गापवादकौशले । अथ समाचारसामान्यरूपव्यवहारकौशलमाह—

ववहारे कोसहं, धर्मसे अरथे य काम लोणे य । धर्मसे कुतिरिथिवज्जण, कुतिरिथिविवाण विक्रिण्णं ॥१४॥

व्याख्या—शिष्टेज्जनान्निन्द्यः समाचारो व्यवहारः, तत्र ' कौशलं ' तज्ज्ञानपूर्वकप्रवृत्तिनैपुण्यम् । तच्च विषयमे-
 दाद्यतुर्धा, ते च विषया धर्मादयः प्रतीतस्वरूपा एव । ततश्च ' धर्म ' सुकृते तत्साधने च विषयभूते यो व्यवहारस्त्वत्र ।

प्रथमादा इतराद्यन्देशनायाऽपवादप्रहः । आद्यस्यादाहरणमाह—‘ प्राणिववादिभ्य ’ आश्ववद्वारेभ्यो ‘ निवृत्तिः ’ विरतिः,
 भ्रिषिषं भ्रिषिषेन करण-कारणा-ज्जुमतिभिर्मनो-वाक्-कायैः ‘ यावज्जीवम् ’ आजन्म साधूनामित्युत्सर्गो ज्ञातव्य इति
 यागः ॥२१॥ अथ द्वितीयस्योदाहरणम्—‘ पृथिव्यादिषु ’ लवणादिरूपेषु पदस्त्रपि जीवनिकायेषु विषयेषु ‘ आसेवा ’ मर्या-
 दया मनाप् निर्देयम्, एषामुपमर्दनमित्यर्थः । ‘ उत्पन्ने ’ संजाते ’ सति ‘ कारणे ’ तदासेवनहेतौ गलान्यादावत्यन्तम-
 पिसोदुमश्वम्, न तु यथाकयाञ्चिद्, तन्नापि ‘ यतनया ’ रक्षितुं शक्यजीवरचालवणया, न तु निःश्रुक्तया प्रसरेण ।
 यथा य यतनास्वरूपमुक्तम्—‘ जीए पभूययरास-प्यविचिविणिविचिलवणं वरुं । सिज्झइ चिह्वाए जउ, सा जय-
 याए विवरंमि ’ ॥ १ ॥ अत्र चाक्षया आप्तोपदेशतो विषादिते गलान्याद्यापदि, मुगा इव मुगा मुग्धा अभिनवदीचि-
 तादयोऽपरिणतमावाः, ते ‘ रहितस्य ’ वर्जितस्य, तदसन्निहितस्येत्यर्थः । तन्नापि ‘ स्थितस्य ’ चारित्रे सम्यगवस्थित-
 भावस्य सतः साधोर्पट्टपिष्यादिनिषेवणं तद् अपवादो भवति ‘ ज्ञातव्यो ’ बोद्धव्यः, सामान्यविविधाधारूपत्वात् ।
 तथा च सम्यक्चारित्रिणोऽधिकृत्योक्तम्—‘ असिचे ओमोयरिए, रायपउहे भए व गेलन्ने । एमाइकारणेहिं, आहाकम्ममाइ
 व्वयणाए ’ ॥ १ ॥ ततोऽप्यत्र भावः-यो ह्यस्यतोऽपरिणतसाधुसमवं चाऽतिप्रसरेण निष्कारणमेव चाऽऽसेवते, नाऽसौ
 अपवादवर्ती, किन्तु तदामाससमाचारः, साध्याभास एवेति, न तदनुष्ठानमपवाद इति । नन्वस्योत्सर्गवाधारूपत्वात् कथं
 मोक्षाङ्गताः, अस्त्येव वा तदङ्गत्वे कथमुत्सर्गस्य ? इत्यत आह—‘ सर्वज्ञप्रामाण्यात् ’ अत्रार्थे सर्वविदोऽवधेयवचनत्वाद्
 दावप्येता उत्सर्गापवादौ, नैक एवाऽन्योः, किमित्याह—‘ मोक्षः ’ कृत्स्नकर्मचयलक्षणः, कारणे कार्योपचारान्मोक्षकारणे

तुहह मोहिमर्हओ । धम्मं च सो न याणह, अहवा वद्धाउओ नरए” ॥ १ ॥ ततश्च तथोद्धारग्रहणे मूलनाशस्यापि संभवात् । तथा च देवद्रव्याविनाशे शुक्लाशादिभावकवद् महाजनर्थमगित्वप्रसङ्गाज्ज्ञोपरि तदुद्धारग्रहो युक्त इति । तथोज्जेनेव ‘जातु’ कदाचित् ‘से’ इति तस्य जिनद्रव्यस्य वा साधारणद्रव्यस्य वा ‘पुंमर्क’ परंपरा, तदुपयोगनिदान-मवस्थन्तरोपयोगरूपं ‘लाति’ शुद्धाति, तद्ग्रहणेनापि तदुपयोगं न करोति । इति गाथार्थः ॥ १५ ॥

पुंमर्कस्वरूपमाह—

तद्वच्चरिणियजायण, विट्ठीए सगड-वडल-रुणुयाणं । अहवा वि खरालिण्ह, करेइ तद्वचकयगाणं ॥ १६ ॥

व्याख्या—‘तद्द्रव्यक्रयिकेभ्यः’ कदाचिद् बुद्ध्यादिनिमित्तावितीर्णजिनादिद्रव्यक्रयिकेभ्यः सकाशात् केनापि मुख्य-वलीवर्द-मनुजानां प्रतीतानाम् क्रयिकस्यैव संवन्धिनाम् एतत्पुंमर्कम् । उपलक्ष्यं चैतत्, अन्यदपि यदेवद्रव्योपजीविनः सकाशात् तदाविष्येनैव स्वगृहे व्यापारादिकं कार्यते तदपि पुंमर्कम्, पारम्पर्येण देवादिद्रव्योपयोगरूपत्वात् । अथवेति प्रकारान्तरे, तद्द्रव्यक्रयकाणां देवादिद्रव्यकलान्तरप्रयोगमाहिणां धनधारदीनां संवन्धित्वेन ‘खरश्शक्षिण्कां’ खरान् ददाति यस्यां वाणिज्यायां सा खरश्शक्षिण्का, तां ‘करोति’ विधत्ते । एतदप्युपलक्षणम्, तेन यदेवसंवन्धि किञ्चिद्द्रव्यत्वा-

एवमर्थकामव्यवहारयोरापि । लोकव्यवहारस्तु शिष्टसमाचार एव । तथापि चण्डो समुच्चयार्थः, तत्रापि प्रथमं तावत्प्रान्यादर्थेव्यवहारकौशलमाह—‘ धर्मः ’ पदसमुदाये पदस्योपचाराद्धर्मव्यवहारकौशलमिति योगः । ‘ कुतीर्थिनां ’ शाक्य-भूट-दिगम्बर-विप्रादीनां ‘ वर्जनं ’ तत्पूर्वोत्थाप-प्रणाम-दानाऽनुप्रदानादिसंसर्गादीनां तदेवतानां च तदुपदिष्टश्राद्ध-पिण्ड-प्रदानादीनां च परिहारेण सर्वथोत्सर्जनं, तत्संसर्गादेरतीच्चारत्वेन सम्यक्त्वस्य मालिन्यहेतुत्वात् । ‘ कुतीर्थिविम्बानां ’ वदताप्यहरि-हरादिप्रतिमानां विक्रयणस्य वर्जनामिति संबन्धः, षष्ठ्यर्थे द्वितीया प्राकृतत्वात् । यदा चैतान्यपि न विर्भाषीते तदा जिनविम्बविक्रयो दूरापास्त एव, सर्वप्रकाराराध्यजिनविभविक्रयणार्थलाभस्य तत्त्वतो महाऽनर्थलाभरूपत्वाद् इति गाथार्थः ॥ १४ ॥

गथा—

वज्जेइ चेइयालय-दुव्वं अंगोवरिन्मि उद्धारं । साहारणं च एवं, जाड से पुंभयं लेइ ॥१५॥

व्याख्या—‘ वर्जयति ’ परिहरति ‘ चैत्यालयद्रव्यं ’ देवगृहसमूहकादिद्रव्यम्, ‘ अङ्गोपर्युद्धारम् ’ इति प्राणुक्तार्थम् तथा गृहीत्वा नो भङ्गे इत्यर्थः । ‘ साधारणं च ’ तथाविधापद्धतसाधर्मिकाष्टपमोगयोग्यतया तुल्यं च द्रव्यं यत्तदप्येवं जिनद्रव्यभाङ्गोपर्युद्धारं गृह्णाति, देवद्रव्य-साधारणद्रव्ययोर्हि वर्जनादौ शास्त्रे तुल्यत्वश्रुतेरियमुक्तिः । तथा चोक्तम् “ देवसंनान्तरकं च, साधारणवचं तथा । सावयहिं तिहा काटं, नेयव्वं जुहिमापरा ” ॥१॥ तथा—“ चेइयदव्वं साहा-रणं च जो

दुहह मोहियमर्हओ । धम्मं च सो न याणह, अहवा वद्धाउओ नए ” ॥ १ ॥ ततश्च तथोद्धारग्रहणे मूलनाशस्यापि संभवात् । तथा च देवद्रव्याविनाशे भङ्गाशादिभावकवद् महाजन्यभागित्वप्रसङ्गाबाह्योपरि तदुद्धारग्रहो युक्त इति । तथाज्जेनेव ' जातु ' कदाचिद् ' से ' इति तस्य जिनद्रव्यस्य वा साधारणद्रव्यस्य वा ' पुंमर्क ' परंपरा, तदुपयोगनिदान-मवस्थान्तरोपयोगरूपं ' लाति ' गृह्णाति, तद्ग्रहणेनापि तदुपयोगं न करोति । इति गार्थार्थः ॥ १५ ॥

पुंमर्कस्वरूपमाह—

तद्वच्चरिणियजायण, विट्ठीए सगड-वडल-मणुयाणं । अहवा वि खराल्पिह, करेइ तद्वचकयगाणं ॥ १६ ॥

व्याख्या—‘तद्द्रव्यश्रयिकेभ्यः’ कदाचिद् दृष्ट्यादिनिमित्तविवर्तिर्गजिनादिद्रव्यश्रयिकेभ्यः सकाशात् केनापि सुभ-लुब्धश्रावकेण ‘ याचनं ’ प्रार्थनं गृहीत्वापि, तदुपयोगविधानमिति यावद्, विष्टा स्वद्रव्यदानमन्तरेणैवमेव मुधिकया शकट-वर्तीवर्द-मनुजानां प्रतीतानाम् श्रयिकस्यैव संबन्धिनाम् एतत्पुंमकम् । उपलक्ष्यं चैतत्, अन्यदपि यद्देवद्रव्योपजीविनः सकाशात् तद्वाचिष्येनैव स्वगृहे व्यापारादिकं कार्यते तदपि पुंमकम्, पारम्पर्येण देवादिद्रव्योपयोगरूपत्वात् । अथवेति प्रकारान्तरे, तद्द्रव्यश्रयिकाणां देवादिद्रव्यकलान्तरप्रयोगग्राहिणां स्रजधारादीनां संबन्धित्वेन ‘ खरश्चिष्णकां ’ खरान् मुद्रादिद्रव्यसंपूर्णां देवादिबन्धिनो द्रमणादीन् आत्मना गृहीत्वा स्वकीयान् द्रमणादीनेव श्लक्ष्णान् द्रव्यादिहीनान् ददाति यस्यां वाचिज्यायां सा खरश्चिष्णका, तां ‘ करोति ’ विधत्ते । एतदप्युपलक्षणम्, तेन यद्देवसंबन्धि किञ्चिद्भस्त्वा-

एवमर्थकामप्यवहारयोरापि । लोकव्यवहारस्तु शिष्टसमाचार एव । तथापि चशब्दौ समुच्चयार्थौ, तत्रापि प्रथमं तावत्प्रधान्यादर्थेऽप्यवहारकौशलमाह—‘ धर्म ’ पदसमुदाये पदस्योपचाराद्धर्मव्यवहारकौशलमिति योगः । ‘ कुतीर्थिना ’ शाक्य-भूत-दिगम्बर-विप्रादीनां ‘ वर्जन ’ तत्पूर्वालाप-प्रणाम-दानाऽनुप्रदानादिसंसर्गादीनां तदेवतानां च तदुपदिष्टश्राद्ध-पिण्ड-प्रदानादीनां च परिहारेण सर्वयोत्सर्जनं, तत्संसर्गादेरतीचारत्वेन सम्यक्त्वस्य मालिन्यहेतुत्वात् । ‘ कुतीर्थिचिन्वाना ’ वदताप्यहरि-हारादिप्रतिमानां विक्रयणस्य वर्जनमिति संन्यः, पञ्चमं द्वितीया प्राकृतत्वात् । यदा चैतान्यपि न विक्रीयांते वदा जिनविभ्यविक्रयो दूरापास्त एव, सर्वप्रकाराराध्यजिनिविभ्यविक्रयणार्थलाभस्य तत्त्वतो महाऽनर्थलाभरूपत्वाद् इति गाथार्थः ॥ १४ ॥

तथा—

बज्जेइ चेइयालय-द्व्वं अंगोवरिम्मि उद्धारं । साहारणं च एवं, जाउ से पुंभयं लेइ ॥१५॥

उपाख्या—‘ वर्जयति ’ परिहरति ‘ चैत्यालयद्रव्यं ’ देवगृहसमूहकादिद्रविणम्, ‘ अङ्गेपर्युद्धारम् ’ इति प्राशुक्तार्थम् तथा गृहीत्वा नो मुक्ते इत्यर्थः । ‘ साधारणं च ’ तथाविधापन्नतसाधर्मिकाष्टपमोगयोग्यतया तुल्यं च द्रव्यं यत्तदप्येवं जिनद्रव्यवकाऽङ्गेपर्युद्धारं गृह्णाति, देवद्रव्य-साधारणद्रव्ययोर्हि वर्जनादौ आद्ये तुल्यत्वञ्चुतेरियमुक्तिः । तथा चोक्तम् “ देवस्सं नाहद्व्वं च, साहारणवणं तहा । सावएहि तिहा काउं, नेयव्वं जुहिमायरा ” ॥१॥ तथा—“ चेइयद्व्वं साहा-रसं च ओ

दुहह मोहियमर्हओ । धर्मं च सा न याणह, अहवा च्छाउओ नरए ॥ १ ॥ ततश्च तथोद्धारग्रहणे मूलनाशस्यापि
संभवात् । तथा च देवद्रव्यविनाशे शुक्लाद्यादिभावकवद् महाजनर्थभागित्वप्रसङ्गावाङ्मोपरि तदुद्धारग्रहो युक्त इति ।
तथाजनेनैव 'जातु' कदाचित् 'से' इति तस्य जिनद्रव्यस्य वा साधारणद्रव्यस्य वा 'पुंभक्तं' परंपरा, तदुपयोगनिदान-
भवस्त्वन्तरोपयोगरूपं 'लाति' गृह्णाति, तद्ग्रहणेनापि तदुपयोगं न करोति । इति गाथार्थः ॥ १५ ॥

पुंभक्तस्वरूपमाह—

तद्वच्चरिणियजायण, विट्ठीए सगड-चइल-मणुयाणं । अहवा वि खरालपिह, करेइ तद्वच्चकयगाणं ॥ १६ ॥

व्याख्या—'तद्द्रव्यश्रयिकेभ्यः' कदाचिद् दृष्ट्यादिनिमित्ताविवर्तिर्नाजिनादिद्रव्यश्रयिकेभ्यः सकाशात् केनापि शुभ-
लुब्धश्रावकेण 'याचनं' मार्शनं गृहीत्वापि, तदुपयोगविधानमिति यावत्, विष्टा स्वद्रव्यदानमन्तरेणैवमेव अधिकया शक्त-
पत्नीवर्द्ध-मनुजानां प्रतीतानाम् श्रयिकस्यैव संवन्धिनाम् एतत्पुंभक्तम् । उपलक्ष्यं चैतत्, अन्यदपि यद्देवद्रव्योपजीविनः
सकाशात् तदाचित्पुनैव स्वगृहे व्यापारादिकं कार्यते तदपि पुंभक्तम्, पारम्पर्येण देवादिद्रव्योपयोगरूपत्वात् । अथवेति
प्रकारान्तरे, तद्द्रव्यश्रावकाणां देवादिद्रव्यकलान्तरप्रयोगग्राहिणां क्षत्रधारादीनां संवन्धित्वेन 'खरश्चक्षिर्का' 'खरान्
सद्रादिद्रव्यसंपूर्णात् देवादि संचन्धिनो द्रव्यादीन् आत्मना गृहीत्वा स्वकीयान् द्रव्यादीनिव श्रच्छणान् द्रव्यादिहीनान्
ददाति यस्यां याण्डियायां सा खरश्चक्षिका, तां 'करोति' विधत्ते । एतदुपलक्ष्यम्, तेन यद्देवसंचन्धि किञ्चिद्द्रव्य-
व्याख्या—

पहाणेइ भोगकाले, मुहसुद्धि कारवेइ वेसिद्धि । उल्लवइ न सत्भवां, इत्थिपुरओ सयाकालं ॥ १९ ॥

न्याख्या—धर्मं तावदुक्तं कौशलम् । ‘अर्थे’ द्रव्ये पुनरेतत्कौशलं यदतिप्रतिवेचकगृहीतत्वादिना ‘अवन्ध्यम्’
 ‘धारयति’ भाण्डशालादिषु स्थापयति, ‘भाण्डं’ कुटुम्भ-मञ्जिष्ठादिद्रव्यम् । अयं भावः—स्वमतिमाहात्म्याद् मतिमत्परममि-
 व्यवहारविषये पुनरेतत्कौशलं यद् ‘अनुनयति’ साम-दानादिना प्रसादयति ‘प्रियां’ भार्या ‘प्रयत्नेन’ आदरेण,
 अन्यथा तु गृहवासो धर्माजुष्टाननिष्ठनिरन्तरचित्तासारोऽपि दुःखखनिरेव स्यात् । तथा च पठ्यते—“अहिरण्य-
 मदासीकं, गृहं गोरसवर्जितम् । प्रतिहृतकलत्रं च, नरकस्यापरो विधिः” ॥ १ ॥ इति । तथा—‘स्नपयति’
 विधाया उपलक्ष्यार्थम् । भोगकाले ‘भाविसुरातसमये, अनेन वहिः शुद्धिलब्ध्वा, अन्यस्या अप्येवं-
 उभयं चैतत् कार्मण्यादिनिमित्तयोगवर्णविलेपनशुलिकादिशङ्काऽपनोदाय विधाप्यते । ‘वेश्यास्त्रियं’ साधारण्योपितम् ।
 अत्र च साधारणस्त्रियोऽपि प्रसादनादिविधानोपदर्शनेन भावकौशलेऽपि कलत्रवेश्यानां भावपरिज्ञानाभिधानेन परस्त्रियः
 सर्वथा त्याग एव श्राद्धस्योति स्मिचितम् । ‘उल्लपति’ विश्वाप्तवशेन प्रभापते ‘न’ नैव ‘सद्भावं’ रहस्यवस्तु ‘स्त्रीणां’

पुनरपि पुन्येन गृह्णाति, स्वप्नमादींश्च मूलपरूपाद् हीनान् ददाति, तदपि पुंमकम् । इति गाथार्थः ॥ १६ ॥
अथापदेशमाह—

एवं पुंभं न कुणह, सकला वज्रह किमिह चुजं तु । वहेद् य तद्वचं, विसुद्धभावो सयाकालं ॥ १७ ॥

व्याख्या—एतत्पूर्वोक्तप्रकारं पुंमकमपि 'न करोति' न विधत्ते आहः 'साक्षाद्' अन्यवचनेन पुनस्तद्वद्बन्ध-
प्रति योगः । 'वर्धयति' परिहरति, इत्येतत्किमिह प्रवचने 'आश्चर्यम्' अद्भुतं न किञ्चिदित्यर्थः । "देवस्सपरीमोगो
सुस्थानकलान्तरप्रयोगादिना धृष्टि च नयति 'तद्वचं' जिनादिद्रविणं 'विशुद्धभावो' निराशंसमानसः 'सदाकालं'
सर्वदा । इह च सदाद्यन्त्रोपादानादेव शब्दवर्धने लब्धे कालशब्दोपादानं तद्वद्देस्यन्तविधेयताप्रतिपादनार्थं, चशब्दाद्
रक्षति चेति द्रष्टव्यम् । "जिणपवयणमुद्धिकरं, पमावगं नाण-दंसणगुणाणं । रक्खंते जिणद्वचं, परिजसंसारिओ होह"
॥ १ ॥ तथा—'बहुतो जिणद्वचं, विरथपरत्वं लहद् जीवो' । इत्यादि तद्वद्व्यपराचणादिफलं जानन् यो रक्षति वर्धयति
चाऽपि धर्मव्यवहारकौशलवान् । इति गाथार्थः ॥ १७ ॥

अथ धर्मफलत्वादर्थ-कामयोस्त्वत्रापि कामसाधकत्वमत्वादर्थस्य पूर्व तत्कौशलं ततः कामकौशलं च गाथाद्वयेनाह—
अरये पुण कोसल्लं, अवंसफलयं धरेद् सो भंडं । कामे पुण कोसल्लं, अणुणेद् पियं पयत्तेणं ॥ १८ ॥

तथा—

न भणइ अवणवायं, रायार्हणं समवत्त्वमसमवत्त्वं । परिहरइ विवत्त्वं, से संतगुणचारणं कुणइ ॥२१॥
व्याख्या—‘न भणति’ न भाषते ‘अवर्णवादम्’ अप्रशंसावच्च; निन्दां न करोतीत्यर्थः । ‘राजादीनां’,
‘समत्वं’ प्रत्यक्षं यथा भवति, तेषामेव शृण्वताम् । ‘असमत्वं’ तत्परोक्षेऽपि । तथा ‘परिहरति’, आलापसंसर्गादि-
राज्ञो विवक्षितत्वात्, तद्विषयसंसर्गस्य सर्वथा महाजन्यहेतुत्वात् । ‘समक्षमिति क्रियाविशेषणं, ततः
भवधर्मोत्कीर्तनं च ‘करोति’ विधत्ते समक्षमसमत्वं च, अनेन च वाचाटवायाश्चाडकारितायाश्च निषेधमाह, तयोः शिष्टा-
तथा—

सुय-जम्म-जाइसमहिइ, जणाण सययं समवत्त्वमसमवत्त्वं । संतगुणे उ पसंसइ, अवरहं फुसइ जत्तेणं ॥
व्याख्या—‘श्रुतं’, शास्त्राधिगमः, ‘जन्म’ उत्पादः, ‘जातिः’, मातृप्रभवा, उपलक्षणं चैषां कुल-शीलादीनां,

सामान्येन योपिचां भाषादीनामपि, किं पुनर्वैश्यानां 'पुरतो' अग्रतः सदाकालमिति पूर्ववत् । स्त्रियो हि तुच्छताऽ-
विद्यायाद् रहस्यं चेतीति धारयितुमसमर्था अवश्यं बहिः प्रकाशयन्ति, तथा चाऽनर्थसन्ततिरेव । तदुक्तम्—“ तुच्छास्तु
ष्मापिपीयु, मा सन्भावं कयापि पयडेसि । तं जं फुट्टह तुरियं, कप्पासफलं व परिपक्कं ” ॥ १ ॥ न चायं स्त्रीप्र-
सादनामुपदेशोऽसद्भवः सावधरायाद् इति वाच्यम् । शरीररक्षाधारेण वर्मरक्षानिदानत्वात् । यथा चाऽनयोऽर्थकामोपायान्म्यां
भेदस्तथा प्रागेवोक्तम् । इति गार्थार्थः ॥ १९ ॥

अथाऽस्यापि ध्रिवर्गस्य लोकाधारात्वाद् लोककौशलमाह—

लौणे पुण कोसल्लं, करेइ मिच्छिं पहाणलौणेण । वच्चइ रायासद्वं, उवयरइ य सयावि सवभावा ॥२०॥

ट्याख्या—अर्थ—कामयोरुक्तं कौशलम् । 'लोके' शिष्टजनसमाचारे पुनरेतत्कौशलं यत् 'करोति' विधत्ते
'द्वैर्धा' 'सौहादं' 'प्रधानलोकैर्न' सदाचारतया सर्वोत्तमजनेन, तन्मैत्र्यस्य सकलकल्याणनिबन्धनत्वात् । तथा 'द्व-
व्वाते' तत्प्रसादनार्थं गच्छति 'राजासक्तं' नृपसमीपे, उपलक्ष्यं चैतन्नृपाभिमतताऽमात्यादिसमीपस्य, तत्र गमनमात्र-
स्यापि ऐहिकानर्थनिवृत्तिहेतुत्वात् । तदुक्तम्—“ गन्तव्यं राजकुले, द्रष्टव्या राजपूजिता लोकाः । यद्यपि न भवन्त्य-
र्थे, भवन्त्यनर्थप्रतीकाराः ” ॥ १ ॥ 'उपचरति च' विनय-प्रियालाप-दानविशेषादिना आवर्जयति च 'सदापि' सर्वदा
'सक्राधात्' निरुपपत्तयः, स्वाभिन्नोऽपि शान्ते नृपप्रतीकारत्वश्रवणात् सक्रावत एवोपचरो युज्यते । इति

‘विज्ञाय’ विदित्वा ‘स्थिरत्वं’ स्वर्थे ‘करोति’ विषये पञ्चावस्थेति प्रक्रमः । सांदिग्धप्रश्नादिना व्यभिचयवर्मादीन् विधाय तत्तत्संशयाद्यपनोद-दक्षसदुपदेशादिना वात्सल्यादिना च धर्मे निश्चलीकरोतीति भावः । इति गाथार्थः ॥ २३ ॥

आयारिगियकुसलो, कलत्तवेसाण जाणए भावं । रक्खइ सव्वपयत्ता, अप्पाणं कम्मणार्हणं ॥ २४ ॥

व्याख्या—‘आकारो’ मुखरागादिः, ‘इक्षितं’ वदन-श्लेष्मादिः अथवा निरभिप्राया चेष्टा आकारः, सामिप्राया

‘जानाति’ अवगच्छति ‘भावं’ दुष्टादुदत्त्वादिविशिष्टं परिणामम् । अर्थाद् आकारेक्षितान्ध्यामेव ज्ञात्वा च ‘रक्षति’ वशीकरण-मन्त्र-योग-चूर्णादिभ्यः । अनवगतवज्रवो हि कथमात्मानं रक्षेद् ? इति भावकौशल्योपयोगः । उपलक्ष्यं चैवद्, दुदृष्ट्यादेरपि भावं तथैव विज्ञाय विप-शस्त्रादेरात्मानं रक्षति । इति गाथार्थः ॥ २४ ॥

जाणइ एस्स अपरधं, काहि रिणिओ खरेण रुद्धंतो । अणुवत्तेइ न जुद्धइ, तत्तियमित्तं गयं चेव ॥ २५ ॥

व्याख्या—इक्षितादिभिरेव यदा ‘जानाति’ बुध्यते ‘एष’ प्रत्यक्षोपलभ्यो ‘अनर्थ’ आत्म-परवधादिना व्यसनं

‘जाणइ एस्स अपरधं, काहि रिणिओ खरेण रुद्धंतो । अणुवत्तेइ न जुद्धइ, तत्तियमित्तं गयं चेव ॥ २५ ॥

सद्यः स्वतः सत्तायाद् धृतादिभिरधिकानां विविष्टशास्त्राद्यभ्यासवतां वृद्धानां अनिन्दितप्रसिद्धजातीनां च जनानां
 लोकानां ' सततं ' सर्वदा, समचमसमचं चेति पूर्ववत् । ' सत ' एव विद्यमानानेव ' गुणान् '
 शायकृत्य—परिणतमतिरूप—सदाचारवत्त्वादिसद्ब्रूवमर्त्त ' प्रशंसति ' श्लाघते । ' तुः ' अवधारणे, योजि-
 ष्य । ' अपराधं ' क्वचित्कथंचिद् प्रमादाचारितादिदोषं पुनस्तेषामेव दुर्जनैरुद्भाव्यमानमपि ' उत्कुंसति ' अपनयति
 ' यत्नेन ' आदरेण, तत्प्रशंसादेरत्यन्तमौचित्येन लोकाचारप्रवणत्वाऽभिव्यञ्जकत्वात् । तदुक्तम्—“अनुहरतः खल-
 एवना,—धर्मप्रमायात्यभागयोः सूच्याः । एकः कुरुते क्षिप्रं, गुणवानन्यस्तु पिदधाति ” ॥ १ ॥ इति । तदेवं शिष्ट-
 मभ्यादहितदेतत्त्वज्ञानाद् तत्रैव च प्रवर्तनाद् भवति लोक-कौशलवान् शब्दः । इति माथार्थः ॥ २२ ॥

अथ सर्वकौशलसंपाद्यत्वेन प्राधान्याद् भावस्य तत्कौशलमाह—

भावे कौसल्यं पुण, जाणइ भावं स वज्झचिट्ठाहिं । अहिणवधम्ममार्हेणं, थिरत्तणं कुणइ नाऊणं ॥२३॥

एषाख्या—लोकं तावदुक्तं कौशलं, ' भावे ' पुनरभिप्रायविशेषे एतत्कौशलमिति योगः । यद् ' जानाति ' वेचि
 ' भावम् ' अभिप्रायं ' स ' इति शब्दः, ' वासवेष्टाभिः ' बहिरुपलभ्यमानवचन-कायादिव्यापारैः । तदुक्तम्—“आ-
 कारिहिर्वीर्यात्, चेटया भाषणेन च । नेत्र-चक्रविकारैश्च, लक्षयेज्जन्तर्विं मनः ” ॥ १ ॥ ' अभिनवधर्मणिः ' तत्काला-
 न्मुपगतसम्पत्त्वादिभावाः, ' तदादीनां ' तत्प्रभृतीनाम्, आदिशब्दाद् प्रतिपतितभावादिग्रहः । ततश्च तद्भावं सम्पद्य-

अत्रस्त वि परिक्रवियं, रायाणं विन्नवेह नो तन्नू । संतुष्टुसुपसन्नं, भणइ सयं भाणइ परेण ॥ २६ ॥
 व्याख्या—‘अन्यस्मै’ स्वकीयामात्मयुक्त्यायाऽपि, आस्तां स्वविषये इत्यपिञ्चन्दार्थः । ‘परिक्रवितं’, कुतोऽपि
 हेतोरतिक्रुद्धं, ‘राजानं’ भूपालम्, इक्षिवादिभिरातिवृत्ति शेषः, ‘नो’ नैव, विज्ञापयति, स्वप्रयोजनसंपादनमिष्टुत्वे
 कोमलवत्त्वाऽपि व्यापारयति, ‘तज्ज्ञो’ विचक्षणो भावकौशलवानित्यर्थः । तर्हि कदा विज्ञापयति ? इत्यत आह—‘संतु-
 ष्टः’ नयन-कपोलविकासोऽपि भव्यवत्तमोद्, ‘सुप्रसन्नश्च’ रोपायभावेन सौम्यमूर्तिः, ततश्च सन्तुष्टश्चासौ सुप्रसन्नश्चेति
 कर्मधारयः । तं राजानमेवंविधमिक्षिवादिभिरैव ज्ञात्वा ‘भणति’, स्वयमेव विज्ञापयति स्वप्रयोजनं, ‘भाणयति वा’
 विज्ञापयति परेणाऽभारयादिना । इह च संतुष्टादिपदद्वयोपादानम् अवरयमेवंविधात् कार्यसिद्धिरिति ज्ञापनार्थम् ।
 सर्वेष्वपि चैतेषु कृतव्रतपरिकर्मादिषु दिग्भावं संचिह्नन् चैतत्तानुमहार्थमुपदर्शितमुपलक्षणत्वेन, ततस्त्वद्व्यसरेण स्वय-
 मेव सुधीभिरतत्तत्स्थानानुगुणत्वेन, अन्यदपि तत्तत्परिकर्मादिकं तत्र तत्र निवेशनीयम् । इति भाष्यार्थः ॥ २६ ॥
 यद्राज्यं सार्वभौमं त्रिदिवपतिपदं यच्च यत्तीर्थपत्वं, सत्त्वानां तत्त्वसारैर्निचितमुपचितं शर्म यन्मोक्षलक्ष्मणः ।
 तत्सुष्यच्छुद्धिद्वङ्गानुपमशुभशतोच्छ्रूनवीजोद्गतस्य, अक्षसिक्तस्य पाकः प्रवचनकुशलत्वस्य कल्पदुर्मस्य
 इति युगाप्रवरागमश्रीमज्जिनपतिसुरिशिष्यवृक्षविरचितायां पटस्थानकहृत्सौ प्रवचनकौशलं नाम यष्टं स्थानं समाप्तम् ।
 वरसमाप्तौ च समाप्तं पटस्थानक-करणमपि श्रावकवक्तव्यताऽपरनामकं द्योतितः । इति शुभमस्तु ॥

‘कारिष्यति’ विधास्यति ‘फ्रणिको’ अवमर्षः, ‘खरेण’ अतिशयेन भोजन-पानादिनिषेधरूपेण ‘निरुध्यमानो’,
 गमनागमनादिप्रतिरोधतोऽवयटनेन नियन्त्र्यमाण इति । तदा तम् ‘अनुवर्तयति’ प्रथममेव तदीयमानगवादिमात्रग्रहण-
 एवमारवचनादिना अनुकूलयति, न घृण्यते तेन सह, नैव विवाद-प्रहारदिना प्रत्यवतिष्ठते । अनुवर्तनाभिधानादेव युद्धाभावे
 लब्धे यत्साधाद् युद्धाभावाभिधानं तदस्य युद्धस्याऽत्यन्तं शासनोपधातहेतुत्वेन स्वस्याऽसम्भ्यतापादकत्वेन च सर्वथाऽप्य-
 हरणायत्तत्वापनार्थम् । किं कुर्वन् ? इत्याह—यन्मया लोभाद्वाचिण्यादर्वा एतस्मै दत्तं ‘तावन्मात्रं’ तत्प्रमाणं मदीयं
 द्रव्यं ‘गतमेव’ नष्टमेव, एतस्मादस्य द्रव्यस्य सुदुष्प्राप्यत्वादिति परिभाषयन्निति शेषः । यद्यपि गृहिणा(णः) सर्वार्थसंपादक-
 स्वेन बाह्यप्राप्तभूतत्वेन चाऽत्यन्तप्रियस्याऽर्थस्य एवमेव दुष्करः परिहारः; तथापि नाऽनुपायप्रवृत्तौ कार्यसिद्धिः, न खल्व-
 त्यन्तमुद्वाधानमुच्चिरापि शुक्रशावको नालिकेरफलव्यापारितचञ्चुस्तद्भङ्गादन्यदासादयति फलम् । तदिहापि अकिञ्चि-
 रत्नमूर्च्छामात्रमपहाय अर्थलाभोपाये एव यतितव्यम् । स चायं यदि तदा न ददाति, तदा पुनः कालान्तरे याचते, तन्मि-
 द्वादिना वा तं संबोधयति । आत्मनः स्थानं-सहाय-राजादिसामर्थ्यं, तस्य तु तदभावम् द्रव्यसमृद्धिसङ्गावं चाऽवगम्य
 भाटवरापि निरुथादि, इत्येवमादिकः । तदुक्तम्—“पुणरपि पृच्छावे तं, ममगृह नाऽऽण नियचलं परमं । तस्स य अप्यव-
 लुप्तं, गिरे य अत्थं विपाण्णिचा” ॥ १ ॥ एवं क्षार्थसिद्धिः, नाऽन्यथा । सर्वत्राप्यवमर्षोऽयं विधिः, विशेषतश्च क्षीणविभव-
 साधर्मिकादौ । इति गार्थार्थः ॥ २५ ॥

अथ खोरुध्यवहारसिद्धिप्रयोजनं तदाह—

अन्नसस वि परिकुवियं, रायाणं विन्नवेइ नो तन्नू । संतुट्सुप्पसत्तं, भणइ सयं भाणइ परेण ॥ २६ ॥

न्याख्या—‘अन्यस्मै’, स्वकीयामात्यभृत्यायाऽपि, आस्तां स्वविषये इत्यपिशब्दार्थः । ‘परिकुपितं’, कुतोऽपि हेतोरविक्रुद्धं, ‘राजानं’, भूपालम्, इहिविवादिभिर्ज्ञातृत्विति शेषः, ‘नो’, नैव, विज्ञापयति, स्वप्रयोजनसंपादनाभिमुख्ये

कर्मधारयः । तं राजनमेवविधिमिहिविवादिभिरेव ज्ञात्वा ‘मणति’, स्वयमेव विज्ञापयति ? इत्यत आह—‘संतु-विज्ञापयति परेणाऽमातयादिना । इह च संतुष्टादिपदद्वयोपादानम् अवरयमेवंविधात् कार्यसिद्धिरिति ज्ञापनार्थम्

सर्वेष्वपि चैतेषु कृतव्रतपरिकर्मादिषु दिग्भावं संचिह्नकचित्त्वानुग्रहार्थमुपदर्शितमुपलक्षणत्वेन, ततश्च सन्तुष्टधासौ सुप्रसन्नश्चेति मेव सुधीभिरतत्स्थानानुगुणत्वेन, अन्यदपि तत्तत्परिकर्मादिकं तत्र तत्र निवेशनीयम् । इति गाथार्थः ॥ २६ ॥

यद्वाज्यं सार्वभौमं त्रिदिवपतिपदं यच्च यत्तीर्थपर्वं, सत्त्वानां तत्त्वसारैर्निचितमुपचितं शर्म यन्मोक्षलक्ष्म्याः । तत्तुल्यच्छिद्वृक्ष्यानुपमशुभशतोच्छूनवीजोद्गतस्य, श्रद्धासिक्तस्य पाकः प्रवचनकुशलत्वस्य कल्पद्रुमस्य इति शुभप्रवरागमश्रीमज्जिनपतिसारशिष्यलेशविरचितायां पटस्थानकट्टचौ प्रवचनकौशलं नाम पष्ठं स्थानं समाप्तम् ।

तत्समाप्तौ च समाप्तं पटस्थानक एकस्मिन्पि श्रावकवक्तव्यताऽपरनामकं दृष्टितः । इति शुभमस्तु ॥

'कारिष्यति' विधास्यति 'क्रीयेको' अधमर्णः, 'खरेण' अतिशयेन भोजन-पानादिनिषेधरूपेण 'निरुध्यमानो',
 गमनागमनादिपरितोषतोऽवघटनेन नियन्त्रमाण इति । तदा तम् 'अनुवर्तयति' प्रथममेव तर्हीयमानभावादिमात्रग्रहण-
 सुदुप्रारवधनादिना अनुकूलयति, न शुच्यते तेन सह, नैव विवाद-ग्रहारादिना प्रत्यवतिष्ठते । अनुवर्तनाभिधानादेव युद्धाभावे
 सन्धे परसाधाद् युद्धाभावाभिधानं तदस्य युद्धस्याऽत्यन्तं शासनोपधातहेतुत्वेन स्वस्याऽसम्भ्यतापादकत्वेन च सर्वथाऽप्य-
 वरणीयत्वत्पापनार्थम् । किं कुर्वन् ? इत्याह—यन्मया लोभाद्वाधिष्यादेर्वा एतस्मै दत्तं 'तावन्मात्रं' तत्प्रमाणं मदीयं
 द्रव्यं 'गतमेव' नष्टमेव, एतस्मादस्य द्रव्यस्य सुदुष्प्राप्यत्वादिति परिभाषयन्निति शेषः । यद्यपि गृहिणा (णः) सर्वार्थसंपादक-
 त्वेन बाह्यप्राप्त्यभूतत्वेन चाऽत्यन्तप्रियस्याऽर्थस्य एवमेव दुष्करः परिहारः; तथापि नाऽनुपायग्रहणौ कार्यसिद्धिः, न खल्व-
 रत्यन्तदुष्प्राप्त्यभावाच्चिरपि शुक्रशावको नालिकेरफलव्यापारितचञ्चुस्तद्भक्ष्यादन्यदासादयति फलम् । तदिहापि अकिञ्चि-
 रत्नमूर्च्छामाश्रमपहाय अर्थलोभोपाये एव यतितव्यम् । स चायं यदि तदा न ददाति, तदा पुनः कालान्तरे याचते, तन्निम-
 ग्नादिना वा तं संशोषयति । आत्मनः स्थानं-सहाय-राजादिसामर्थ्यं, तस्य तु तदभावम् द्रव्यसमृद्धिसङ्कावं चाऽवगम्य
 ग्राह्यतमपि निरुह्यति, इत्येवमादिकः । तदुक्तम्—“पुणरपि पञ्चावे तं, मगह नाऊण नियवले परमं । तस्स य अप्पव-
 लत्तं, णिरे य अत्थं वियाञ्छिता ” ॥ १ ॥ एवं ह्यर्थसिद्धिः, नाऽन्यथा । सर्वत्राप्यधमर्णोऽयं विधिः, विशेषतश्च वीणाविभव-
 साधर्मिकादौ । इति गार्थार्थः ॥ २५ ॥

अथ लोकाध्यवहारसिद्धिप्रयोजनं तदाह—

श्री जिनदत्तसूरि

पुस्तकोद्धार फंड तरफ़्थी प्रकाशित ग्रन्थोनी नोंध,

पुस्तकोद्धार फंड तरफ़्थी प्रकाशित ग्रन्थोनी नोंध,

२

- नं०. प्रकाशित ग्रन्थ.
- १ श्री गणपत सार्व सतकम्
 - २ श्री जयविठ्ठलपण्यशक्ति
 - ३ श्री शिवलीकल्प
 - ४ श्री प्रभोत्तर सार्व सतकम्
 - ५ श्री विशेष सतकम्
 - ६ श्री संवेद दोहावली
 - ७ श्री पंचालिनि
 - ८ श्री चैत्यवन्दनकुलकथुति
 - ९ श्री षडुपयोगद्वारसूत्र मूलम्
 - १० श्री कल्पसूत्र भाषान्तरम्
 - ११ श्री संवेगसंग्रहाला
 - १२ श्री द्वादशपर्व भाषान्तरम्
 - १३ श्री गणपत सार्व सतक भाषान्तरम्

- नं०. प्रकाशित ग्रन्थ.
- १४ श्री श्रीपाल चरित्रम् प्राकृत भाषान्तर
 - १५ जीवविचारार्थ प्रकरण संग्रह
 - १६ श्री कल्याणमंदिर स्तोत्र टीका
 - १७ श्री पट्टयानक श्रुति
 - १८ श्री गोरनार पूजा स्तवनादि
 - १९ श्री बृहत् स्तवनावली भा. १
 - २० श्री शुद्ध सज्जाय संग्रह
 - २१ श्री श्रावक नित्यकृत्य
 - २२ श्री जिनदत्तसूरि भा. १
 - २३ श्री जिनदत्तसूरि च. भा. २
 - २४ श्री बृहत् स्तवनावली
 - २५ श्री सप्त स्मरणादि

- नं०. पुस्तकाकारे ग्रन्थ.
- २६ श्री छपाबिनोव
 - २७ श्री गडुली संग्रह
 - २८ श्री पंच प्रतिक्रमण
 - २९ श्री जेसलमेर चमत्कार
 - ३० श्री प्राकृत व्याकरणम्
 - ३१ श्री जैन तत्त्वसार सारांश सवित्र
 - ३२ श्री छपता ग्रन्थो की यादी.
 - ३३ श्री भक्तमरस्तोत्र टीका पत्राकारे
 - ३४ श्री द्वादशकुलक श्रुति
 - ३५ श्री सप्तस्मरणादि सटीक
 - ३६ श्री पञ्चा-शांतिभद्र चरित्र श्लोकषट्क
 - ३७ श्री श्लोक संग्रह बुक

जिनेभ्यरधान्द्रकुलावतंसो, दुर्वारवादिद्विपकेमरीन्द्रः । सर्वातिरत्नाकरमुख्यतर्कः,—ग्रन्थप्रणेता समभून्मुनीशः ॥ १ ॥
 एवंपरमाला,—प्रजापतिः कुमुदवनसुधाकिरणः । दोषापाचितिर्दानेश,—स्वतोऽभवत्सूरिजिनचन्द्रः ॥ २ ॥
 चर्द्धा नय निधाना,—न्यायिबधके सुपुण्यवृत्त्या यः । अङ्गानि स्थानादी,—न्यजन्यसावभयदेवगुरुः ॥ ३ ॥
 द्विनरुभ-जिनदर्षी, ततोऽपि सत्यविभावनोत्थायाः । अपुरुषदन्तकीर्ति,—र्विलोपको सद्गुरु जातौ ॥ ४ ॥
 वरतु जिनचन्द्रसूरि,—धन्द्र ह्वानन्दकन्दलनिदानम् । मूर्त्योऽपि विशुधमानससुकुमारमृदि जन्योः ॥ ५ ॥
 जिनपतिरितिसूरिः सद्गुणानाढबन्धै,—निर्विहनिगाहितेवात्येति नो संयमश्रीः ।

वर्षावदपि पद्माश्रं सर्वविद्यानवय,—प्रचयपरिचिताङ्गी यद्गुणः सुगुणः ॥ ६ ॥

सरलगुणनिवेशः क्वापि नैवेति वादं, जगत हव विनेतुं धारयत्युग्रधामा ।

परिमितपरिपण्यप्रोज्ज्वलत्ख्यातिमूलं, वत गुणनिकुरन्वं सांप्रतं यः शुभात्मा ॥ ७ ॥

तारिद्वय्यो जिनपालः पदस्थानकसंज्ञितप्रकरणस्य । शूर्चि व्यधादमेधा अप्येता स्वपरहितविषये ॥ ८ ॥

उत्तमं विवृतं किञ्चिद्, यद्यत्र मतिमान्यतः । उत्सायं तदमात्सर्प-रायैः कार्यविचक्षुषैः ॥ ९ ॥

शुभ-रस-दिनेकरसंख्ये, (१२६२) विक्रमवसुधेशवत्सरेऽतिगते । श्रीमालपुरे चैषा, समर्थता माघशुक्लार्द्धे ॥ १० ॥

सिद्धान्तकनकनिकर्षः, कारुण्यामृतपयोधिभिरतन्द्रैः । श्रीमज्जिनपतिमूरिभि,—रियं तु संशोधिता यत्नात् ११

नंवर.

प्रवाकारे प्रन्य.

- १ श्री गणधर सार्ध सतकम्
- २ श्री जयविदुष्यणशुति
- ३ श्री दिवालीकल्प
- ४ श्री प्रभोत्तर सार्ध सतकम्
- ५ श्री विरोप सतकम्
- ६ श्री संवेद दोहावली
- ७ श्री पंचालिनि
- ८ श्री चैत्यवंदनकुलकशुति
- ९ श्री भजयोगद्वारसूत्र मूलम्
- १० श्री करपसूत्र भाषान्तरम्
- ११ श्री सर्वेनगरंगाला
- १२ श्री द्वादशपर्व भाषान्तरम्
- १३ श्री गणधर सार्ध सतक भाषान्तरम्

श्री जिनदत्तसूरि

पुस्तकोद्धार फंड तरफ़ी प्रकाशित ग्रन्थोनी नोंध.

नंवर

प्रवाकारे प्रन्य

- १४ श्री श्रीपाल चरित्रम् पाण्डव भाषान्तर
- १५ श्रीविचारिदि प्रकरण संग्रह
- १६ श्री कल्याणमंदिर स्तोत्र टीका
- १७ श्री पट्टयानक शुति
- पुस्तकाकारे प्रन्य
- १८ श्री गीर्तार पूजा स्तवनादि
- १९ श्री गृह्य स्तवनावली भा. १
- २० श्री शुद्ध सज्जाय संग्रह
- २१ श्री भाषक नित्यकृत्य
- २२ श्री जिनदत्तसूरि भा. १
- २३ श्री जिनदत्तसूरि च. भा. १
- २४ श्री गृह्य स्तवनावली
- २५ श्री सागरसंस्कृत

नंवर पुस्तकाकारे प्रन्य

- २६ श्री कृपाधिनोद
- २७ श्री गणुली संग्रह
- २८ श्री पंच प्रतिकमण
- २९ श्री जेसलमेर चमत्कार
- ३० श्री प्राण्डव न्याकरणम्
- ३१ श्री जैन तत्त्वसार सारांश सचित्र

श्री द्वपता ग्रन्थो की यादी.

- १ श्री भक्तभरत्तोत्र टीका पत्राकारे
- २ श्री द्वादशकुलक शुति
- ३ श्री सप्तसरण्यादि सटीक
- ४ श्री धन्या-शांतिभद्र चरित्र श्लोकवद्ध
- ५ श्री श्लोक संग्रह वक्त

जिनंभरधान्द्रकुलावतंसो, दुर्वारवादिद्विषकेमरीन्द्रः । सर्वातिरत्नाकरमुख्यतर्क,--ग्रन्थप्रणेता समभून्मुनीशः ॥ १ ॥
 एवंगारुडाला,--प्रजापतिः क्रुद्रवदनसुधाकिरणः । दोषापचितिर्दिनेश,--स्ततोऽभवत्सूरिजिनचन्द्रः ॥ २ ॥
 सद्भावं नव निधाना,--न्याविश्वक्रे सुगुण्यवृत्त्या यः । अज्ञानि स्थानादी,--न्यजन्यसावभयदेवगुरुः ॥ ३ ॥
 द्विनरुम-जिनदघो, ततोऽपि सत्यविभावनेत्यायाः । अपिपुण्यदन्तकीर्ति,--र्विलोपकौ सद्गुरु जातो ॥ ४ ॥
 सदनु जिनचन्द्रसूरि,--चन्द्र इवानन्दकन्दलानिदानम् । सूर्याऽपि विबुधमानससुकुमारमुदि जन्योः ॥ ५ ॥
 जिनपतिरितिस्तरिः सद्गुणगाढबन्धे,--निर्विदनिगाढितेवात्येति नो संयमश्रीः ।

ऋषिदपि पदमात्रं सर्वविद्यानवद्य,--प्रचयपरिचिताङ्गी यद्गुष्टः सुगुष्टा ॥ ६ ॥

सकलगुणानिवेशः क्वापि नैवेति वादं, जगत इव विनेतुं धारयत्सुग्रवामा ।

परिस्रवपरिपन्थिप्रोज्ज्वलत्ख्यातिमूलं, यत गुणनिकुरन्त्वं सांप्रतं यः शुभारमा ॥ ७ ॥

तदिदं जिनपालः पदस्थानकसंज्ञितप्रकरणस्य । वृत्तिं व्यधादमेधा अत्येतां स्वपरहितविधये ॥ ८ ॥

उत्सवं विष्टुतं किञ्चिद्, यद्यत्र मतिमान्यतः । उत्सायं तदमातसर्थे-रायैः कार्यविचक्षणैः ॥ ९ ॥

शुभ-रस-दिर्नकरसंख्ये, (१२६२) विक्रमवसुधेशवत्सरोऽतिगते । श्रीमालपुरे चैषा, समर्थिता माघशुक्लार्द्धे ॥ १० ॥

सिद्धान्तकनकनिकयैः, कारुण्यामृतपयोधिभिरतन्द्रैः । श्रीमज्जिनपतिमूरिभिः,--रियं तु संशोधिता यत्नात् ११

नंपर.

प्रवाकारे मन्य.

श्री जिनदत्तसूरि

पुस्तकोद्धार फंड तरफ़ी प्रकाशित ग्रन्थोनी नोंध.

७५

- १ श्री गणधर सार्ध सतकम्
- २ श्री जयविठ्ठलपण्डित
- ३ श्री दिवालीकल्प
- ४ श्री प्रभोत्तर सार्ध सतकम्
- ५ श्री विरोध सतकम्
- ६ श्री संहैद बोदावली
- ७ श्री पंचलिनि
- ८ श्री वैजयवन्तकुलकथुति
- ९ श्री अजययोगद्वारसूत्र मूलम्
- १० श्री कल्पसूत्र भाषान्तरम्
- ११ श्रीसंवेगरंगराज्ञा
- १२ श्री द्वादशपर्व भाषान्तरम्
- १३ श्री गणधर सार्ध सतक भाषान्तरम्

नंपर

प्रवाकारे मन्य

श्री जिनदत्तसूरि

पुस्तकाकारे मन्य.

- १४ श्री श्रीपाल चरित्रम् प्राकृत भाषान्तर
- १५ जीवविचारदि प्रकरणे संमद
- १६ श्री कल्याणमंदिर स्तोत्र टीका
- १७ श्री पदस्थानक युति
- १८ श्री गिरिनार पूजा स्तवनादि
- १९ श्री शुद्ध स्तवनाथली भा. १
- २० श्री शुद्ध सज्जाय संपद
- २१ श्री भावक नित्यकृत्य
- २२ श्री जिनदत्तसूरि भा. १
- २३ श्री जिनदत्तसूरि च. भा. १
- २४ श्री शुद्ध स्तवनाथली
- २५ श्री सप्त स्मरणादि

नंपर

पुस्तकाकारे मन्य

श्री छपवा ग्रन्थो की यादी.

- १ श्री भक्तामरस्तोत्र टीका पत्राकारे
- २ श्री द्वादशकुलक युति
- ३ श्री समरप्रणालि सटीक
- ४ श्री यज्ञा-शाहीभद्र चरित्र श्लोकप्रद
- ५ श्री श्लोक संपद पुक

आचार्य श्री दिनकराक्षर ज्ञान भण्डारी, बदायुँ

षट्स्थानकप्रकरणम्

समाप्तम् ।

आचार्य श्री दिनकराक्षर ज्ञान भण्डारी, बदायुँ

